10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

July 18-19, 2022 / Sivas, TURKEY
Sivas Science and Technology University

THE PROCEEDINGS BOOK

EDITOR:

Assist. Prof. Dr.
Abdulhakim Bahadır DARI

ISBN: 978-625-7720-82-3

WEB: www.ispecongress.org/sosyal-bilimler

10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

July 18-19, 2022 / Sivas, TURKEY
Sivas Science and Technology University

(THE PROCEEDINGS BOOK)

EDITOR
Assist. Prof. Dr. Abdulhakim Bahadır DARI

All rights of this book belong to ISPEC. Without permission can't be duplicate or copied.
Authors are responsible both ethically and juridically
ISPEC Publications – 2021 ©

Issued: 08.08.2022
ISBN: 978-625-7720-82-3

Bu Kitabın Tüm Hakları ISPEC Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerden sorumludurlar.
ISPEC Yayınevi – 2021 ©

Yayın Tarihi: 08.08.2022
ISBN: 978-625-7720-82-3

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

DATE and PLACE

July 18-19, 2022 / Sivas, TURKEY

ORGANIZATION

ISPEC INSTITUTE
Sivas Science and Technology University

PRESIDENT OF CONGRESS

Assoc. Prof. Dr. Şebnem Özdemir

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Mustafa KAHYAOĞLU
Assoc. Prof. Dr. İlkay Noyan Yalman
Assoc. Prof. Dr. Sevda KOÇ AKRAN
Assist. Prof. Dr. Azmi TÜRKAN
Gönül EDEŞLER
Neslihan BALCI

NUMBER of ACCEPTED PAPERS - 137

NUMBER of REJECTED PAPERS - 40

PARTICIPANTS COUNTRY

Turkey-62, Algeria-3, Azerbaijan-5, Brazil-2, Bulgaria-1, Indonesia-10, India-12
Iran-1, Jordan-1, Canada-1, Kano-1, Malaysia-3, Morocco-1, Nigeria-30
Saudi Arabia-1, South Africa-1, Vietnam-2

*Double blinded evaluation proces

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. A. Asuman Akdoğan- Erciyes University
Prof. Dr. Adnan Akın- Kirikkale University
Prof. Dr. Alp Erilli- Sivas Cumhuriyet University
Prof. Dr. Arzu Karaca- Marmara University
Prof. Dr. Atılhan Naktıyok- Ataturk University
Prof. Dr. Ayşe İrmiş- Pamukkale University
Prof. Dr. Erkan Sağlık- Sivas Cumhuriyet University
Prof. Dr. Halil İbrahim Gürcan- Eskisehir Anadolu University
Prof. Dr. İbrahim Yıldırım- Hasan Kalyoncu University
Prof. Dr. İsmail Bakan- Sutcu Imam University
Prof. Dr. Kerem Karabulut- Ataturk University
Prof. Dr. Lütfiye Özdemir- Malatya Inonu University
Prof. Dr. Mahmut Hızıroğlu- Istanbul University
Prof. Dr. Tayfur Bayat- Malatya Inonu University
Prof. Dr. Zekai Özdemir- Istanbul University
Doç. Dr. Abdullah Oğrak- Van Yuzuncu Yil University
Doç. Dr. Dilek Özdemir- Ataturk University
Doç. Dr. Fatma Derya Biçer- Sivas Cumhuriyet University
Doç. Dr. Kadir Gümüş- Van Yuzuncu Yil University
Doç. Dr. Mustafa Işkın- Sivas Cumhuriyet University
Doç. Dr. Öznur Arslan- Sivas Cumhuriyet University
Doç. Dr. Selahattin Koç- Sivas Cumhuriyet University
Doç. Dr. Yılmaz Daşlı- Sivas Cumhuriyet University
Doç. Dr. Yüksel Aydın- Sivas Cumhuriyet University
Doç. Dr. Zehra Nuray Nişancı- Izmir Katip Celebi University
Dr. Öğr. Üyesi Abdülhakim Bahadır Darı- Yalova University
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Karaköy- Sivas Cumhuriyet University
Dr. Öğr. Üyesi Dilara Nergishan Koçer- Sivas Cumhuriyet University
Dr. Öğr. Üyesi Uyum Elitok- Batman University
Dr. Öğr. Üyesi Emre Hastaoğlu- Sivas Cumhuriyet University
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hastaoğlu- Sivas Cumhuriyet University
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Kaya- Sivas Cumhuriyet University
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih Varlı- Istanbul Topkapi University
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe Kılıçarslan- Istanbul Topkapi University
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Polat- Istanbul Topkapi University
Dr. Öğr. Üyesi Rana Özyurt Kaptanoğlu- Istanbul Topkapi University
Dr. Öğr. Üyesi Şerife Merve Koşaroğlu- Sivas Cumhuriyet University
Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Yalman- Sivas Cumhuriyet University
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Elitok- Batman University
Dr. Öğr. Üyesi. Ş. Mustafa Ersungur- Ataturk University
Dr. Gül Dilek Türk- Aydin Adnan Menderes University
Dr. Osman Çalışkan- Pamukkale University

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI- Urumiye University
Prof. Dr. Arzu ÖZYÜREK- Karabuk University
Prof. Dr. Ferit İZCİ- Van Yuzuncu Yil University
Prof. Dr. İsmet Kahraman ARSLAN- Istanbul Commerce University
Prof. Dr. Lütviyye Asgerzade- Azerbaijan National Academy of Sciences
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK- Namik Kemal University
Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA- Kazakh State Pedagogical University
Prof. Dr. Reha SAYDAN- Van Yuzuncu Yil University
Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ- Ataturk University
Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN- Dicle University
Doç. Dr. Çetin GÜLER- Yuzuncu Yil University
Doç. Dr. Dinara FARDEEVA- Tatarstan Academy of Sciences
Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA- Istanbul Arel University
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA- Nigde Omer Halisdemir University
Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ- Istanbul Arel University
Doç. Dr. Haluk YERGİN- Van Yuzuncu Yil University
Doç. Dr. Mehmet PINAR- Van Yuzuncu Yil University
Doç. Dr. Mustafa METE- Gaziantep University
Doç. Dr. Sehrana KASIMİ- Azerbaijan State University
Doç. Dr. Yıldız SAADETTİN- Bagdat University
Doç. Dr. Yurii LATISH- Taraz Sevcenko University
Dr. Ahmet GÜMÜŞ- TKGM Strategy Development Department-Ankara
Dr. Burak YILDIRIM- Trakya University
Dr. Canan DEMİR- Van Yuzuncu Yil University
Dr. Celal ASLAN- Yuzuncu Yil University
Dr. Elif BENGİSU- Maltepe University
Dr. Hikmet TURKAY- Sarıkamış School of Physical Education and Sports
Dr. Hümeyra TÜREDİ- Bakirkoy Fine Arts High School
Dr. Fahri ÖZTEKE- Batman University
Dr. Faruk DÜNDAR- University of Glasgow
Dr. Fatih ERİŞ- Van Yuzuncu Yil University
Dr. İshak KOZİKOĞLU- Van Yuzuncu Yil University
Dr. Murat KARA- Van Yuzuncu Yil University
Dr. Murat YORULMAZ- Kocaeli University
Dr. Seniha AVCIL- Memorial Hospital
Dr. Şeyda Ferah ARSLAN- Canakkale Onsekiz Mart University
Dr. Tutku ÜNKARACALAR- Kirklareli University
Dr. Uğur Özdek- Yuzuncu Yil University
Dr. YILMAZ KOÇAK- Yuzuncu Yil University
Dr. Yusuf IŞIK- Hatay Mustafa Kemal University

10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

July 18-19, 2022 / Sivas, TURKEY
Sivas Science and Technology University

CONFERENCE PROGRAM

Online Session Zoom ID Informations	
Opening Speech	Zoom Meeting ID: 826 4455 7267 Zoom Passcode: 123456
18.07.2022	Zoom Meeting ID: 826 4455 7267 Zoom Passcode: 123456
19.07.2022	Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 Zoom Passcode: 101010

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ♦ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ♦ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ♦ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ♦ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ♦ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ♦ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ♦ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ♦ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ♦ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number:
exp. Hall-6, Mehmet Emin GÜNEL

-Opening Ceremony-

Date: 18.07.2022
Ankara Local Time: 09:00-09:45

Assoc. Prof. Dr. Şebnem ÖZDEMİR
Sivas Cumhuriyet University
HEAD OF THE CONFERENCE (SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES)

***

Assoc. Prof. Dr. Emre BİÇER
Sivas University Of Science and Technology
HEAD OF THE CONFERENCE (ENGINEERING & NATURAL SCIENCES)

***

Prof. Dr. Tolga KARAKOY
Sivas University Of Science and Technology
HEAD OF THE CONFERENCE (AGRICULTURE, ANIMAL SCIENCES AND RURAL DEVELOPMENT)

***

Prof. Dr. Mehmet KUL
Rector of Sivas University Of Science and Technology
HONORARY PRESIDENT OF THE CONFERENCE

Participant Countries:

Turkey, Algeria, Azerbaijan, Brazil, Bulgaria, India, Indonesia, Iran, Canada, Malaysia, Morocco, Nigeria, Saudi Arabia, South Africa, Vietnam

SESSION-1 / HALL-6
18.07.2022 / 10:00-12:30
Moderator: Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜL

Zoom Meeting ID: 826 4455 7267 / Zoom Passcode: 123456

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assist. Prof. Dr. Mehmet Emin GUNEL	Necmettin Erbakan University	THE EXPECTATION OF DIVINE INTERVENTION IN SEEKING FOR TRUTH
Assist. Prof. Dr. Mehmet Emin GUNEL	Necmettin Erbakan University	ABSOLUTE ATHEISM IN THE QUR'AN
Dr. Mazhar DÜNDAR	MEB	EXAMINATION OF ESBAB-I NUZULU IN TERMS OF UNDERSTANDING THE VERSES OF THE QUR'AN
Dr. Ayşe ATEŞ	Kahramanmaraş Merkez Atatürk Anatolian High School	THE PHENOMENON OF GOOD GENERATION IN THE PROPHETS' PRAYERS
Assist. Prof. Dr. İbrahim ÖZEN	Istanbul Sabahattin Zaim University	THREE AUTHORS ON THE ISLAND FERRY
Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN **Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜL**	Kyrgyzstan-Turkey Manas University Cumhuriyet University	NATIONAL CHOREOGRAPHIC CONNECTIONS OF ALTAI TURKS' TRADITIONAL GAMES
Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN **Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜL**	Kyrgyzstan-Turkey Manas University Cumhuriyet University	CHARACTERISTICS OF THE SOCIALIZATION OF CHILDREN IN TRADITIONAL CULTURE: THE EXAMPLE OF BURYAT
Doğan KOŞAN	Hitit University	THE RESTORATION OF İSKİLİP YENI (KAZASKER) MOSQUE AND THE HAND-DRAWN ORNAMENTS THAT EMERGED AFTERWARDS
Halil KONAK **Çiğdem Belgin DİKMEN**	Yozgat Bozok University	READING THE UNIVERSAL DESIGN APPROACH ON URBAN FURNITURE
Halil KONAK **Çiğdem Belgin DİKMEN**	Yozgat Bozok University	WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY ARCHITECTURE SAMPLING FACADE SYSTEMS AND BUILDING MATERIALS USED IN MULTI-STOREY BUILDINGS
Fatemeh MONZAVI **Ayten ÖZSAVAŞ AKÇAY**	Near East University	A COMPARATIVE STUDY OF ARCHITECTURAL IDENTITY OF RESIDENTIAL SUN ROOM

SESSION-2 / HALL-6
18.07.2022 / 13:00-15:30
Moderator: Neslihan BALCI

Zoom Meeting ID: 826 4455 7267 / Zoom Passcode:123456

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assit. Prof. Dr. Güven GÜNEY	Atatürk University	A COMPARISON BETWEEN INTEREST-FREE FINANCIAL SYSTEMS BASED ON SAVINGS AND PARTICIPATION BANKING: SIMILARITIES AND DIFFERENCES
Lect. Emre ARSLAN	Sivas Cumhuriyet University	THE EVALUATION OF ACCOUNTANTS' INVESTMENT DECISION CRITERIA AND INVESTMENT INSTRUMENTS PREFERENCES BY THE ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP): AN APPLICATION IN THE PROVINCE OF SİVAS
Assist. Prof. Dr. Kudbeddin ŞEKER	Kütahya Dumlupınar University	VOLATILITY ANALYSIS IN BIST 100(XU100) INDEX REVENUES AFFECTING COVID-19
Ali ALTINER **Yeliz ŞİMŞEK**	Recep Tayyip Erdogan University	THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: EVIDENCE FROM 1961-2020 PERIOD
Res. Assist. Dr. Erdemalp ÖZDEN	Bayburt University	A NONLINEAR AUTOREGRESSIVE NEURAL NETWORK APPROACH FOR COPPER PRICE FORECASTING
Dursun ŞAHİN **Assoc. Prof. Dr. Osman ALACAHAN**	Sivas Cumhuriyet University	SOCIO-ECONOMIC EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC UPON MASS TRANSPORT SECTOR PERSONNELS
Assoc. Prof. Dr. Osman ALACAHAN	Sivas Cumhuriyet University	THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS ON INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN THE CONTEXT OF TRUST PERCEPTION
Destegül Taşdemir **&** **Assist. Prof. Dr. Hacı Ahmet Karadaş**	Sivas Cumhuriyet University	THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME LEVEL AND INCOME DISTRIBUTION: AN ANALYSIS ON SELECTED EMERGING COUNTRIES
Ceylan Merve BİNİCİ **&** **Esin CAN**	Yıldız Technical University	STUDIES ON SMEs RELATED TO THE CONCEPT OF INDUSTRY 4.0 - BIBLIOMETRIC NETWORK ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE DATABASE

SESSION-2 / HALL-7
18.07.2022 / 13:00-15:30
Moderator: Res. Assist. Yağız Can BAYHAN

Zoom Meeting ID: 826 4455 7267 / Zoom Passcode:123456

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Duygu ERDOĞMUŞ Assist. Prof. Dr. Nevzat BALIKÇIOĞLU	Sivas Cumhuriyet University	TOOLS USED IN DETERMINING ECONOMIC CRISES: FINANCIAL PRESSURE INDEX
Res. Assist. Uğur ARSLAN Assist. Prof. Dr. Hasan Ağan KARADUMAN	Sivas Cumhuriyet University Yildiz Technical University	AN EMPIRICAL STUDY ON THE EFFECT OF INSTITUTIONAL AND ECONOMIC FACTORS ON SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS
Burak BULMUŞ	Sivas Cumhuriyet University	MINIMUM WAGE AND EVALUATION OF ITS LEGISLATION
Ayşenur KAYA Ass. Prof. Gamze ÇİMEN	Sivas Cumhuriyet University	THE EFFECT OF PUBLIC DEBT ON PRICE STABILITY
Ayşenur KAYA Ass. Prof. Gamze ÇİMEN	Sivas Cumhuriyet University	OPINIONS OF ECONOMIC SCHOOLS ON PUBLIC BORROWING
Assist. Prof. Dr. Abdullah Emre ÇAĞLAR Res. Assist. Dr. Ersin YAVUZ	Ataturk University Pamukkale University	ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATION EXPENDITURES AND CO2 EMISSIONS WITH SYMMETRIC AND ASYMMETRIC CAUSALITY APPROACH: EVIDENCE FROM 10 EU COUNTRIES WITH THE MOST EDUCATION EXPENDITURES
Res. Assist. Yağız Can BAYHAN Assoc. Prof. Dr. Ömer ALKAN	Sivas Cumhuriyet University AtaturkUniversity	FACTORS AFFECTING WOMEN'S VICTIMIZATION OF NON-PARTNER PHYSICAL VIOLENCE IN TURKEY

SESSION-3 / HALL-6
18.07.2022 / 16:00-18:30
Moderator: Neslihan BALCI

Zoom Meeting ID: 826 4455 7267 / Zoom Passcode:123456

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Aziz KUTLAR **Muzaffer ÇABUKOĞLU**	Sakarya University	RELATIONSHIPS BETWEEN FOREIGN TRADE DEFICIT, IMPORTS OF INTERMEDIATE GOODS, MANUFACTURING INDUSTRY EXPORTS AND THE REAL EXCHANGE RATE: THE EXAMPLE OF TÜRKİYE
Assoc. Prof. Dr. Ömer ALKAN **Res. Assist. Şeyda ÜNVER** **Res. Assist. Yağız Can BAYHAN**	AtaturkUniversity & Sivas Cumhuriyet University	DETERMINATION OF FACTORS AFFECTING THE FREQUENCY OF E-COMMERCE IN THE COVID-19 PERIOD IN TURKEY
Prof. Dr. İsmail BAKAN **Assist. Prof. Dr.** **Necmettin GÜL** **Hamran AMIRLI**	Kahramanmaras Sutcu Imam University	THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CYNICISM ON JOB SATISFACTION: A FIELD RESEARCH
Esra GÜVEN	Manisa Celal Bayar University	THE ANALYSIS OF LIPTON TEA ADVERTISEMENT THROUGH THE CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS METHOD: “LET’S TALK NOW!”
Assist. Prof. Dr. Muhammed Fatih YÜRÜK	Dicle University	PREDICTION OF SILVER PRICES WITH XGBOOST (EXTREME GRADIENT BOOSTING) BASED ALGORITHM
Assoc. Prof. Dr. Cumhur TÜRK **Assist. Prof. Dr. NagihanTEPE** **Mahir Necmi YUNUSOĞLU**	Samsun University	THE EFFECT OF NEW TYPE OF CORONA VIRUS AND ISOLATION PROCESS ON COMMUNICATION PERCEPTION AND INTERPERSONAL COMMUNICATION PROCESS
Assist. Prof. Dr. Olga UNTİLA KAPLAN	Istanbul Medipol University	THE FIRST MASTER'S THESIS ON JOURNALISM EDUCATION IN TURKEY: NECLA MORA "JOURNALISM EDUCATION IN TURKEY IN COMPARISON WITH WESTERN EUROPEAN COUNTRIES"

SESSION-3 / HALL-7
18.07.2022 / 16:00-18:30
Moderator: Hendri Hermawan ADINUGRAHA
Zoom Meeting ID: 826 4455 7267 / Zoom Passcode:123456

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
ShintaDewi WULANDARI **AchmadTubagus SURUR**	Faculty of Economics and Islamic Business	OPTIMIZATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGIES IN FACING BUSINESS CHALLENGES IN THE MODERN ERA
Riftiani Mufid FIRMANSYAH **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	Faculty of Economics and Islamic Business	PENGARUH INTEGRASI BAHASA INGGRIS DALAM COPYWRITING CONTENT MARKETING
Umi KHAFIDHOH **HappySista DEVY**	Faculty of Economics and Islamic Business	THE INFLUENCE OF PARENTING PATTERNS ON CHILDREN'S GROWTH AND DEVELOPMENT
INKA SABILA **Muhammad Aris SYAFI'I**	Faculty of Economics and Islamic Business	HALAL LIFESTYLE IN TIMES FOR A BETTER QUALITY OF LIFE
Siti Nur KHOLİFAH **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	Faculty of Economics and Islamic Business	THE IMPACT OF DRUGS ABUSE AMONG YOUTH
Abdillah FAWAZ **Hendri Hermawan ADINUGRAHA**	Faculty of Economics and Islamic Business	ANALYSIS OF PT PEGADAIAN KUR FUND DISTRIBUTION IN SUPPORTING MSME ACTORS
Delina DAMAYANTI **Hendri Hermawan ADİNUGRAHA**	Faculty of Economics and Islamic Business	THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN LEARNING MEDIA
LailatulRisma	Faculty of Economics and Islamic Business	THE INFLUENCE OF CONSUMPTION BEHAVIOR ON THE MILLENIAL GENERATION
Amira NURKHASANI **Achmad Tubagus SURUR**	Faculty of Economics and Islamic Business	OVERVIEW OF ONLINE BUYING IN ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE
Monica Nour FAUZIAH **Dr. Tamamudin**	Faculty of Economics and Islamic Business	DIGITAL MARKETING PLATFORM (SHOPEE) MARKETING COMMUNICATION STRATEGYTOIN CREASEC ON SUMER PURCHASING POWER

SESSION-1 / HALL-5
19.07.2022 / 10:00-12:30
Moderator: Dr. Cornelius Michael Ekenta

Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Shahi Shaika	Amity University Noida	MERGING FOLK MEDIA WITH MASS MEDIA TO ACCOMPLISH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL 3 AT GRASSROOTS LEVEL IN INDIA
Zakariya'u Gurama **Musa Shehu**	Gombe State University Jigawa State Polytechnic	CORRELATING ACCOUNTABILITY AND TRANSPARENCY WITH INTERNAL AUDITORS IN TAX ADMINISTRATON
Dr. Cornelius Michael Ekenta **Tolulope Emmanuel Oladimeji** **David ChukwumaOrogwu**	Ahmadu Bello University Nasarawa State University	GENDER DIMENSION OF THE USE OF SOCIAL MEDIA TECHNOLOGIES (SMT) IN EXTENSION SERVICE DELIVERY IN IMO STATE
I.T. Olalere **R. O. Ayoola** **Muhammad Bello** **Julius Bello** **O. O. Aiyejuyo**	University of British Columbia University of Ilorin University of Ibadan	ASSESSMENT OF DRIED PLANTAIN MARKETING IN AKURE-NORTH LOCAL GOVERNMENT AREA, ONDO STATE, NIGERIA
Usman, H. A. **Y. U. Oladimeji** **Henry Egwuma** **Tahirou Abdoulaye**	Ahmadu Bello University International Institute for Tropical Agriculture	GENDER GAPS IN PROFITABILITY OF DROUGHT TOLERANT MAİZE VARIETES (DMTVS) PRODUCTION IN SELECTED STATES OFNORTHERN NIGERIA
Musa Shehu **Saifullahi Shehu Ibrahim** **Suleiman Musa Ibrahim**	Jigawa State Polytechnic-Dutse	BOARD BUSYNESS, AUDIT COMMITTEE BUSYNESS AND THE EXISTENCE OF RISK MANAGEMENT COMMITTEE EVIDANCE FROM NIGERIAN LISTED COMPANIES
Bashir, M.B. **Bala, U.J.** **Sabo, E.** **Nuhu, F.** **Luqman M.M**	Ahmadu Bello University Jalingo local Government Council Taraba State University	ASSESSMENT OF LOAN REPAYMENT PERFORMANCE AMONG RIFAN BENEFICIARIES IN AGRICULTURAL DEVELOPMENT ZONE I, TARABA STATE
Rupal Devi	BPS University of women	EFFECTS OF RUSSIA- UKRAINE WAR ON WORLD ECONOMY
T. A. Ashaolu	TheFedreral Polytechnic	THE GLOBAL AND AFRICAN CONTEXTS OF NIGERIAN RESIDENT PATENTING STATUS
Dr. Cornelius Michael Ekenta **Tolulope Emmanuel Oladimeji** **David ChukwumaOrogwu**	Ahmadu Bello University Nasarawa State University	IMPACT OF ARMED BANDITRY ON AGRICULTURAL PRODUCTION ANDPRODUCT PRICES: A STATISTICAL REVIEW OF INSECURITY IN NIGERIAN

SESSION-1 / HALL-6
19.07.2022 / 10:00-12:30
Moderator: Res. Assist. Doc. Ferda KOÇ
Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assist. Prof. Dr. Ahmet Ali UGAN	Iğdır University	NAHDA MOVEMENT: BEFORE AND AFTER THE ARAB SPRING
Haluk Seçkin	---	CONTRIBUTIONS OF MUNICIPALITIES AND INDIVIDUALS TO CITY CULTURE: IMPORTANT MUNICIPAL STUDIES IN SİVAS IN THE THIRD QUARTER OF THE TWENTIETH CENTURY AND ETHEM SEÇKİN
Dr. Banu ÇETİN ÜNAL	---	A BOHEMİANREVOLUTİONARY: JAN HUS
Dr. Hasret İPEK İLÇİN Salih KALKAN	Van Yuzuncu Yil University	1908 ISTANBUL CIRCIR FIRE ACCORDING TO THE OTTOMAN PRESS
Vusala Aslan giziAkhundova	Azerbaijan State Pedagogical University	ABOUT THE MEDIEVAL ART OF METALLURGY OF THE LESSER CAUCASUS TERRITORY OF THE WESTERN REGION OF AZERBAIJAN (based on historical and archeological research)
Assist. Prof. Dr. Alper GÜLBAY	Kıbrıs İlim University	A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MIDDLE EAST AND EASTERN MEDITERRANEAN POLICIES OF TURKEY AND THE UK AFTER 2010
Emre GÜREL Assoc. Dr. Müşfika Nazan ARSLANEL	Tokat Gaziosmanpaşa University	THE EFFECT OF TWITTER USE ON THE POLITICAL PARTICIPATION OF TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY Z GENERATION STUDENTS
Res. Assist. Doc. Ferda KOÇ	Ağrı İbrahim Çeçen University	THE COVID-19 PANDEMIC AS A WICKED PROBLEM
Abayev Yusif GashamG Muradov Zaur Muradkhan Gub	Azerbaijan State Pedagogical University	TERRITORIES RELEASED FROM OCCUPATION AND A NEW PERIOD OF PROCESS ING INDUSTRY IN AZERBAIJAN
Mert SOĞUKOLUK	Yozgat Bozok University	EU SECURITY POLICY AND WOMEN IN THE CONTEXT OF GENDER EQUALITY
Dr. Lect. Mehmet ERDOĞMUŞ	Sivas Cumhuriyet University	DO SHOCKS PERMANENTLY AFFECT PER CAPITA CARBON DIOXIDE EMISSIONS? THE CASE OF CHINA AND INDIA

SESSION-1 / HALL-7
19.07.2022 / 10:00-12:30
Moderator: Assoc. Prof. Dr. Akif AKTO

Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assist. Prof. Dr. Metehan KUTLU	Hakkari University	EXAMPLES OF PROGRAMS USED IN TEACHING SOCIAL SKILLS TO INDIVIDUALS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER
Assist. Prof. Dr. Ercan TOMAKİN	Ordu University	LANGUAGE LEARNING STRATEGIES: AN APPLICATION AND A DIFFERENT INTERPRETATION
Lect. Dr. Songül MOLLAOĞLU	Sivas Cumhuriyet University	ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES ON SEMIOTICS
Lect. Dr. Songül MOLLAOĞLU	Sivas Cumhuriyet University	EVALUATION OF ATTITUDES TO VISUAL CULTURE OF STUDENTS EDUCATED IN VISUAL ARTS
Rüveyda Refia SÜTYEMEZ	Bahcesehir University	INVESTIGATION OF CHEATING CASES ACCORDING TO STUDENT OPINIONS IN SCHOOLS AT DIFFERENT EDUCATION LEVELS
Assoc. Prof. Dr. Akif AKTO **Ayşegül MUTAF SERİM**	Mardin Artuklu University MEB	FOREIGN LANGUAGE ANXIETY IN STUDENTS
Dr. Oktay KIZKAPAN	Nevsehir Haci Bektas Veli University	STUDENT SCIENCE TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS USING HISTORY OF SCIENCE IN TEACHING CHEMISTRY SUBJECTS
Zuhal DÖNMEZ **Assoc. Prof. Dr. Hamdi KARAKAŞ**	Sivas Cumhuriyet University	INVESTIGATION OF COGNITIVE STRUCTURES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS REGARDING THE UNIT "LIGHTS AND SOUNDS IN OUR ENVIRONMENT" TREATED WITH STEM-BASED STRATEGY OF PREDICT-OBSERVE-EXPLAIN
Melike KILINÇ **Assoc. Prof. Dr. Hamdi KARAKAŞ**	Sivas Cumhuriyet University	DETERMINING CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS ABOUT SOCIO-SCIENTIFIC ISSUES THROUGH THE INDEPENDENT WORD ASSOCIATION TEST
Meryem TANRIVERDİOĞLU **Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜL**	Sivas Cumhuriyet University	THE INVESTIGATION OF THE GROUP ENVIRONMENT LEVELS OF ATHLETES PARTICIPATING IN INTER-UNIVERSITY 2ND LEAGUE BADMINTON COMPETITIONS

SESSION-2 / HALL-5
19.07.2022 / 13:00-15:30
Moderator: Assoc. Prof. Dr. C. Vijai

Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Muhammad Umar	Federal University Birnin Kebbi	ANALYSIS OF NIGERIA POPULATION GROWTH AND ITS EFFECT ON THE ECONOMY, USING REGRESSION ANALYSIS
Dr. Mohammad Altaf Khan **Amulya Kumar Sahoo**	Jamia Millia Islamia	DRIVERS OF BLUE ECONOMY IN INDIA: AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF FISHERIES AND TOURISM SECTORS
Ifebajo, A.Y. **Afolabi, W.A.O** **Ifebajo, I.P**	Federal College of Education	ASSESSMENT OF DIETARY PATTERN OF CORPORATE WORKERS AND ARTISANS IN RELATION TO THEIR NUTRITIONAL STATUS IN SOMOLU LOCAL GOVERNMENT AREA OF LAGOS STATE, NIGERIA
Hussaini Umar K/Kuka **Auwalu Sani Ibrahim**	Kano State College	ANALYSIS OF LONG-RUN IMPACT OF NON-OIL TAX REVENUE ON ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA
Harshita Devgan	BPS University of Women	ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF E- BUSINESS
Assoc. Prof. Dr. C. Vijai **R. Sunita**	Vel Tech Rangarajan Dr. Sagunthala R&D Institute of Science and Technology Manonmaniam Sundaranar University	A STUDY ON MOBILE COMMERCE IN INDIA
ABUBAKAR, Bello Bunza **LAWALI, Uzaifa**	Usmanu Danfodiyo University	DETERMINANTS OF CONSUMER PREFERENCE FOR IMPORTED AND LOCAL RICE AMONG HOUSEHOLDS IN SOKOTO METROPOLIS
Sani Inusa Milala **Khadijah Binti Md Ariffin** **Rozilah Binti Kasim** **Narimah Binti Kasim** **Azlina Binti Md Yassin** **Mohd Hafizal Bin Ishak**	University of Malaysia Tun Hussein Onn	GREEN SMART CITY: SUSTAINABLE ENVIRONMENT FOR POST COVID WELL BEING
M. K. GANESHAN **Prof. Dr. C. VETHIRAJAN**	Alagappa University	THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT
Maha MOUADNI **RHIHL Abedellah** **MAROUANE Saadia**	National School of Business and Management of Casablanca	OPTIMIZATION OF RESERVE LOGISTICS IN AEROSPACE MOROCCAN SECTOR BY DISASSEMBLY APPROACH

SESSION-2 / HALL-6
19.07.2022 / 13:00-15:30
Moderator: Ziad Al Saad

Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Ziad Al Saad	Yarmouk University	AN INTEGRATED CONSERVATION AND MANAGEMENT PLAN FOR CULTURAL RESOURCES OF JORDAN RIVER EAST COASTAL AREA
Kamal SALAYEV	Institute of Caucasus Studies of ANAS	BAGRAMYAN LINE" - IS THE ARMENIAN DREAM PRODUCT
Pham Thuy Oanh **Nguyen Thi Tam Nhu** **Bui Hoang Tan**	Can Tho University	THE ROLE OF THE REVOLUTIONARY BASE IN THE SOUTHWEST OF VIETNAM IN THE RESISTANCE WAR AGAINST THE UNITED STATES
Peter A. Adoga	Shepherd's International College Akwanga	LAND COVER CHANGE AND FARMERS-PASTORALISTS CONFLICT IN THE BENUE VALLEY REGION OF NIGERIA
Mohammed Ahmed	Bayero University	CROP IDENTIFICATION FOR SMALLHOLDER FARMERS IN PART OF THE NIGERIA'S DRYLAND USING SPECTRAL MATCHING TECHNIQUES
Akansha	BPS University of Women	CENCORSHIP IN INDIA, CAUSES AND EFFECT
Adenike Anike Olayungbo **Chinyere Constance Nwokeocha**	Obafemi Awolowo University	MAPPING AND ASSESSMENT OF THE FACTORS AFFECTING THE AVAILABILITY OF GREEN SPACES IN RESIDENTIAL AREAS IN TWO URBAN CITIES IN NIGERIA
Surbhi	BPS University of women	CYBERSECURITY
Daniel Eduardo Cândido **Prof. Anderson Salvaterra Magalhães** **Prof. Janderson Lemos de Souza**	Federal Universityof SaoPaulo (UNIFESP)	REFLECT IN THE PUPIL OF THE EYE DIALOGICAL NOTE ON RACIAL LEGISLATION IN BRAZİL
Tannu Panchal	Bhagat Phool Singh Women's University	FEMINISM IN INDIA
Prof. Dr. Dr. Morakeng Edward Kenneth Lebaka	University of Zululand	THE CENTRAL ROLE PLAYED BY CREATIVE IMAGINATION IN COMPOSING BAPEDI ORAL TRADITION: THE CASE OF DIPEPETLWANE MUSICAL ARTS.

SESSION-2 / HALL-7
19.07.2022 / 13:00-15:30
Moderator: Prof. WagidaWafik

Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Ananda Majumdar	University of Alberta	CRITICAL EVALUATION OF SOCIAL MEDIA: A NARRATIVE OF A.I.
Prof. WagidaWafik	King Khalid University	PERCEPTION OF BODY IMAGE AMONG MOTHERS IN ASSIR REGION
Sakibu Olajide SAIBU **Taiwo Oludare OGUNMADE** **Oluwakemi Juliana AKANDE**	Lagos State University	EFFECT OF INDIGENOUS-BASED ENTREPRENEURIAL SKILL ACQUISITION ON BASIC SCIENCE STUDENTS' PERFORMANCE IN JUNIOR SECONDARY SCHOOLSIN LAGOS STATE, NIGERIA
Ismail Olaniyi MURAINA	Lagos State University of Education	GRAPHICAL CLASSIFICATION AND PREDICTION OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT IN ADVANCED PROGRAMMING COURSE: THE USE OF DECISION TREE ALGORITHM
Abubakar Sani Garba **Habibu Ahmad Ibrahim** **Mudassir Umar Ali**	Kano State College	ATOMIC MODEL FROM ANTIQUITY TO MODERN THEORIES: APPLICATION OF THE EDUCATIONAL CONCEPT OF STARTING FROM SIMPLE TO COMPLEX
Michael Chidi Dike **Abolade Omiyale**	Corona College of Education	EFFECT OF INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY ON TEACHING EFFECTIVENESS IN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS IN LAGOS STATE, NIGERIA
Abdulaziz Bello **Ibrahim Adamu Usman** **Tanimu Bala** **Abdulrazak Abdulaziz**	Kano University	THE RAMIFICATIONS OF MULTIPLE INTELLIGENCES TEACHING METHOD ON STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT IN TRADE COURSES, IN KANO STATE NIGERIA
Salima Abdulsalam **Maimuna Abdullahi** **Habiba Saleh Korsodi**	Federal Polytechnic Bida	TEACHER COMPETENCIES IN LARGE LANGUAGE CLASSES: A CASE STUDY OF BIDA FEDERAL POLYTECHNIC, NIGER STATE, NIGERIA
Débora Elize Kogawa **Prof. Anderson Salvaterra Magalhães**	Federal University of São Paulo (UNIFESP)	A DIALOGICAL ANALYSIS OF THE DISCOURSE ON THE MEANINGS OF SOCIAL SECURITY REFORM
Phạm Thu Hằng	Vietnam National University	STUDENT ATTITUDES TOWARDS E-LEARNING

SESSION-3 / HALL-5
19.07.2022 / 16:00-18:30
Moderator: Prof. Dr. Ebru AYKAN

Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Mehmet GÜLÜ **Hakan YAPICI**	Kirikkale University	INVESTIGATION OF INTER-LIMB ASYMMETRIES IN ADOLESCENT SOCCER PLAYERS
Nihal BAŞYİĞİT **Cansev Meşe YAVUZ**	Van Yüzüncü Yıl University	BODY PERCEPTION AND FACTORS AFFECTING BODY PERCEPTION IN UNIVERSITY STUDENTS
Prof. Dr. Erdal TOPRAKÇI **Aysel KOCAKAYA**	Ege University & MEB	PROBLEMS EXPERIENCED BY TEACHERS ASSIGNED ABROAD BY THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION BASED ON THEIR OPINIONS IN ONLINE FORUMS
Muhittin ÖZDEMİR **Azmi TÜRKAN**	Siirt University	INVESTIGATION OF TEACHING CANDIDATES' PROFESSIONAL ETHICAL PRINCIPLES ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES
Esma KOÇAK **Assist. Prof. Dr. Hilal KAHRAMAN**	Sivas Cumhuriyet University	THE PERSPECTIVES OF THE ADMINISTRATORS AND TEACHERS ON THE TEACHING PROFESSIONAL LAW
Prof. Dr. Ebru AYKAN **Buket Kifayet VURAL**	Kayseri University	THE EFFECT OF SCHOOL ADMINISTRATORS' CREATIVE LEADERSHIP CHARACTERISTICS ON SCHOOL ENVIRONMENT
Prof. Dr. Ebru AYKAN **Kübra GÖRKAN**	Kayseri University	THE EFFECT OF SERVICE QUALITY PERCEPTION ON PATIENT SATISFACTION IN HEALTH INSTITUTIONS
İsmail ADIŞEN **Necla ŞAHİN FIRAT**	MEB Dokuz Eylul University	TEACHERS' VIEWS ON PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL PRINCIPALS' SOCIAL JUSTICE LEADERSHIP BEHAVIORS
Lect. Tijen AKADA **Assoc. Prof. Dr. Necla ŞAHİN-FIRAT**	Dokuz Eylul University	THE STUDY OF DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY LEADERSHIP SCALE FOR SCHOOL PRINCIPLES BASED ON ISTE-A 2018 STANDARDS
Sərdarova Mehriban Nağıqızı	Azerbaijan State Pedagogical University	FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF EDUCATORS PLACE IN MODERN EDUCATION

SESSION-3 / HALL-6
19.07.2022 / 16:00-18:30
Moderator: Assoc. Prof. Ebrahim SALIMIKOUCHI
Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Nour Elhouda Djoumana Lemounes	Baku State University	LIBRARIES HISTORY: THE LIBRARIES OF THE REGION OF KARABAKH
Assoc. Prof. Ebrahim SALIMIKOUCHI	University of Isfahan	WHY DOES THE FUTURE OF THE MIDDLE EAST DEPEND ON FEMININE ECO-RESISTANCE?
Olawale Oyemade OYEKANMI **Olusoga Rasheed OTELAJA**	Tai Solarin University	EFFECTS OF TWO MODELS INSTRUCTIONAL STRATEGIES ON STUDENTS' KNOWLEDGE OF CLIMATE CHANGE CONCEPTS IN SOCIAL STUDIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT
ASUBIOJO RAPHAEL OJO	BAMIDELEOLUMILUA UNIVERSITY	EFFECTS OF PEER-TUTORING AND CONCEPT-MAPPING INSTRUCTIONAL STRATEGIES ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ACHIEVEMENTS IN BASIC SCIENCE AND TECHNOLOGY IN EKITI STATE, NIGERIA
Fr. Baiju Thomas	Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute	STORY TELLING: AN ART IN TEACHING-LEARNING FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS TOWARDS ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN MODERN EDUCATIONAL SYSTEM
OBINNA AUGUSTINE, ANUM **GIDEON TOPE, ENIWAIYE**	Kogi State University	THE EFFECTS OF COMPUTER ASSISTED INSTRUCTION AND PEER TEACHING METHODS ON SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ACHIEVEMENT IN ECONOMICS IN KOGI STATE
Muhammad Aminu Musa **Yunusa Yusuf Badiru** **Aliyu Ibrahim Garba**	Ahmadu Bello University	EXPLORING THE IMPACT OF GENDER, JAMB SCORE, STUDENTS' BACKGROUND, AND UNIVERSITY MODE OF ENTRY ON THE ACADEMIC PERFORMANCE OF ARCHITECTURE STUDENTS IN ABU ZARIA
OYAGBILE, A. A.	ADEYEMI COLLEGE OF EDUCATION	TEACHERS' BASIC SCIENTIFIC SKILLS AS CORRELATE OF JUNIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS' LEARNING OUTCOMES IN BASIC SCIENCE IN ONDO CITY, NIGERIA
Yejide ALEBIOSU	--	COUNSELLORS' PERCEPTION OF FRESHMEN ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION IN SOUTHWEST, NIGERIA

SESSION-3 / HALL-7
19.07.2022 / 16:00-18:30
Moderator: K.R.Padma

Zoom Meeting ID: 840 6352 5104 / Zoom Passcode: 101010

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Chrisvee Neville Juhulis Muhamad Haniff Elham Bin Rinduan Che Ahmad Zhaqwan Bin Che Zaki	Keningau Vocational College	SPINACH AND SWEET POTATO PASTA
BouharatıKhaoula Bouharatı Imene Guenifi Wahiba Gasmi Abdelkader Boucenna Nassim Laouamri Slimane	Constantine University UFAS Setif1 University Paris Sorbonne University	HIGH BLOOD PRESSURE COMBINED WITH DIABETES EFFECT ON HEPATİTİS B
Andrea A. Anthonius Yuzira Yazrin Nur MahiraRamlee Suzila Galana	Keningau Vocational College	ANALYSIS ON KNOWLEDGE OF FOOT HEALTH
K.R.Padma K.R.Don	Sri Padmavati Mahila VisvaVidyalayam (Women's) University	ONLINE TRANSFORMATION SIGNIFICANTLY DURING PANDEMIC SHOWED POSITIVE EFFECT ON MENTAL HEALTH OF STUDENTS
Abdullahi, Ahmad Hamza	Ahmadu Bello University	AN ASSESSMENT OF THE BIOPHYSICAL DETERMINANTS OF PEOPLE VULNERABILITY TO DISEASES IN KANO STATE, NIGERIA
Mfuh Anita Hayat Gommaa PaulinAtser	Ahmadu Bello University	EFFECT OF CERVICAL CANCER INTERACTIVE EDUCATION PROGRAM ON FEMALE UNDERGRADUATE STUDENT`S PERCEPTION TOWARDS PREVENTION OF CERVICAL CANCER IN NIGERIA
Shahi Shaika	Amity University	OTT PLATFORM AND BINGE WATCHING: A STUDY ON THE HEALTH OF YOUTH IN DELHI
Rumyana Stoyanova	Medical University of Plovdiv	JOB SATISFACTION AMONGHEALTHCARE WORKERS DURING COVID-19 PANDEMIC
F. Meka A. Iduseri	University of Benin	COVID-19 RULES: A DESCRIPTIVE DISCRIMINANT ANALYSIS OF URBAN AND RURAL DWELLERS' LEVEL OF COMPLIANCE
Alabi Waheed BANJOKO Kazeem Adesina Dauda Dorcas Damilola ADEWARA	University of Ilorin & Kwara State University	INVESTIGATION ON THE CHOICE AND USAGE OF CONTRACEPTIVES AMONG WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE IN NIGERIA

PHOTO GALLERY

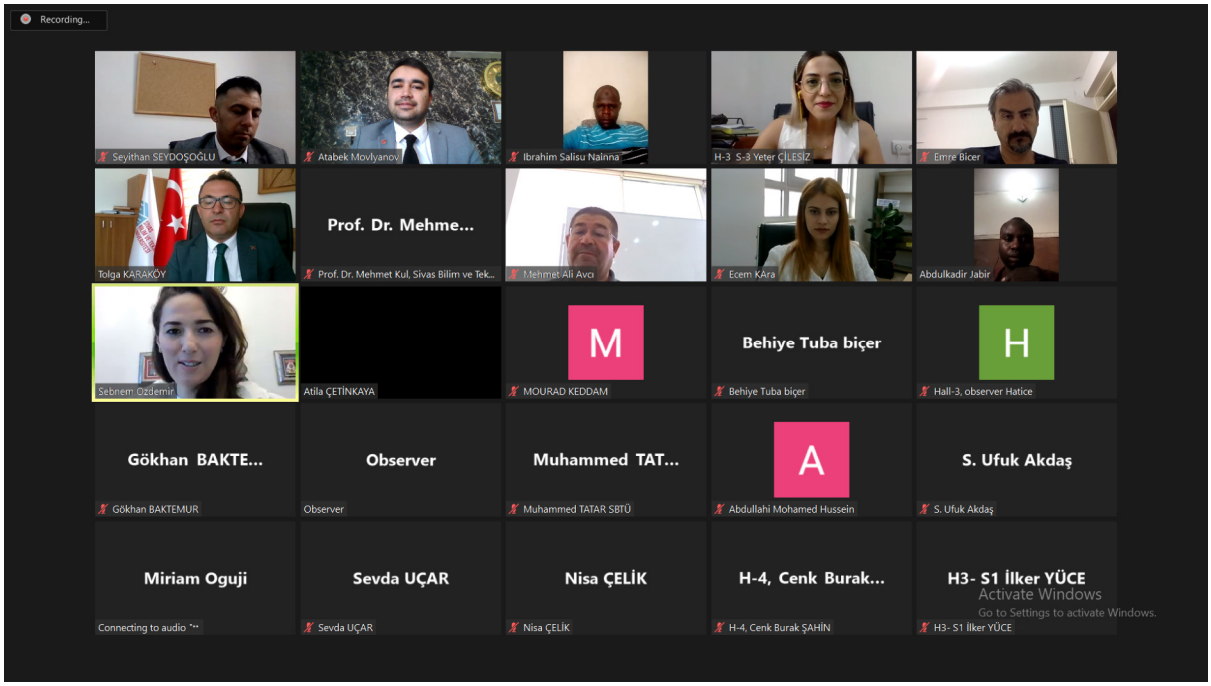

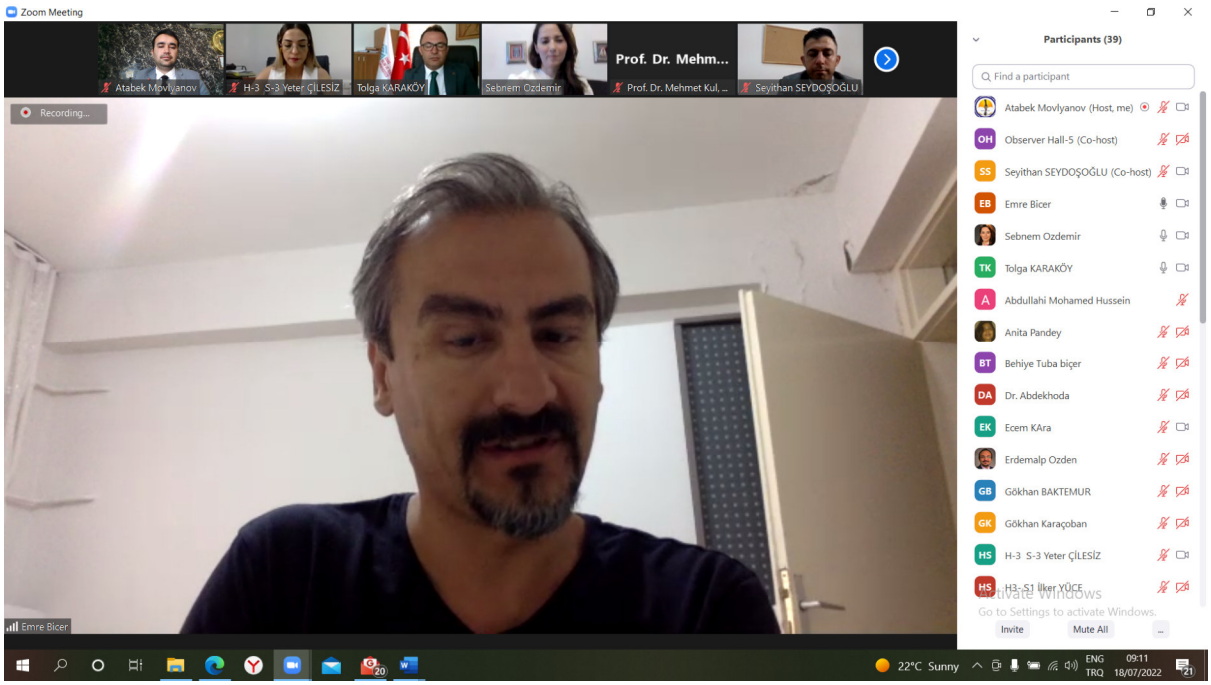

Recording...
Talking: Tolga KARAKÖY
Activate Windows
Go to Settings to activate Windows.
Tolga KARAKÖY

Recording...
Talking:
Activate Windows
Go to Settings to activate Windows.
Prof. Dr. Mehmet Kul, Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

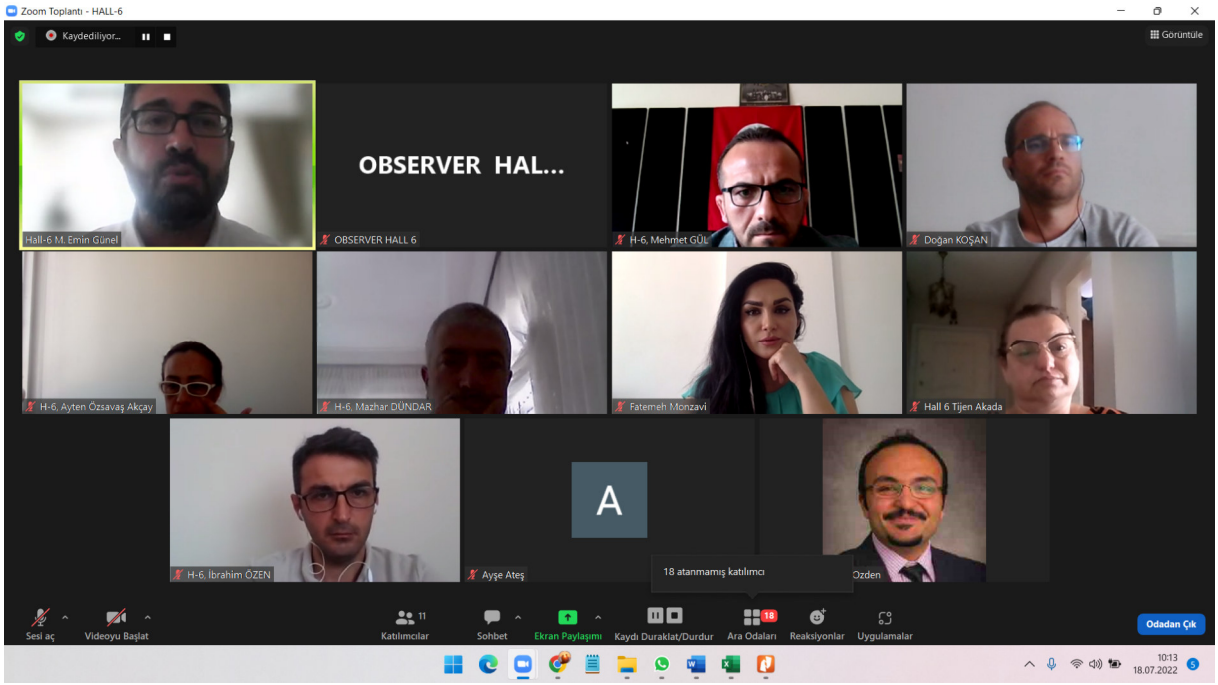
Zoom Toplantı - HALL-6
Kaydediliyor...
Görüntüle
OBSERVER HAL...
Hall-6 M. Emin Günel
OBSERVER HALL 6
H-6, Mehmet GÜL
Doğan KOŞAN
H-6, Ayten Özsavaş Akçay
H-6, Mazhar DÜNDAR
Fatemeh Monzavi
Hall 6 Tijen Akada
H-6, İbrahim ÖZEN
A
Ayşe Ateş
18 atanmamış katılımcı
Ozden
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık
10:13
18.07.2022

Zoom Toplantı - HALL-6
Kaydediliyor...
Görüntüle
H-6, Ceylan Merve BİNİCİ
OBSERVER HAL...
OBSERVER HALL 6
H-6-Emre ARSLAN
H-6, Kudbeddin Şeker
Hall-6, Osman ALACAHAN
Dursun Şahin
Hall-6, Erdemalp Özden
Destegül Taşdemir
esin's iPhone
esin's iPhone
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık
15:03
18.07.2022

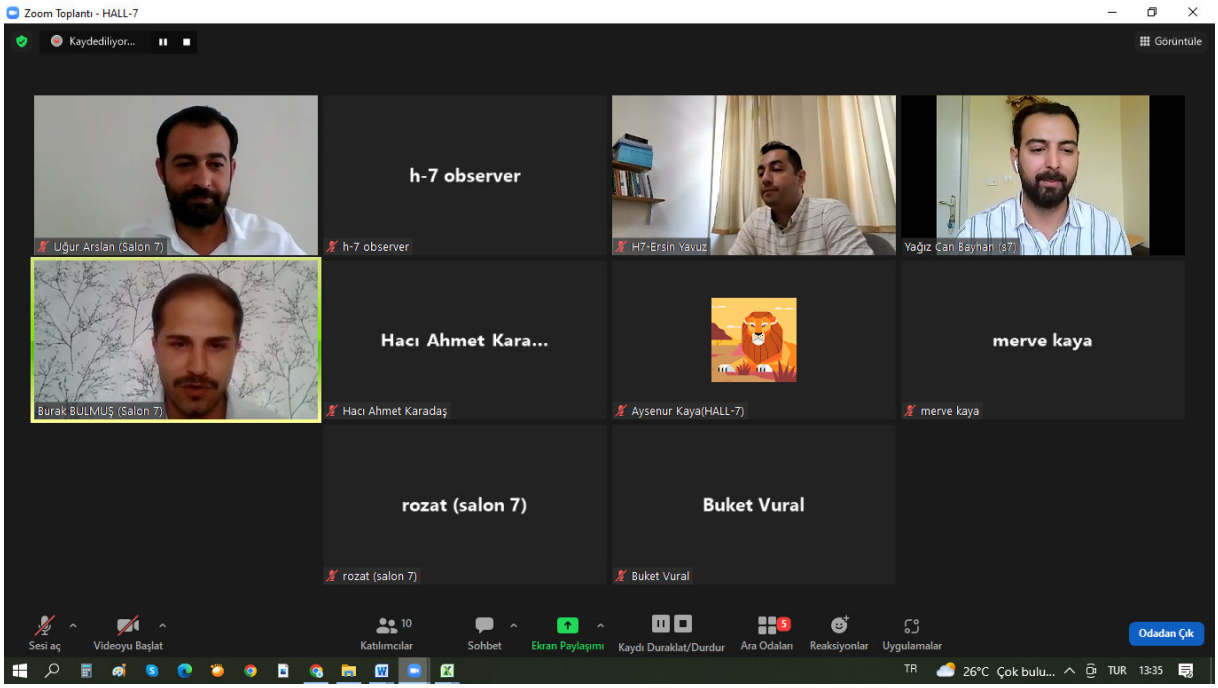
Zoom Toplantı - HALL-7
Kaydediliyor...
Görüntüle
Uğur Arslan (Salon 7)
h-7 observer
h-7 observer
H7-Ersin Yavuz
Yağız Can Baynan (87)
Burak BULMUŞ (Salon 7)
Hacı Ahmet Kara...
Hacı Ahmet Karadaş
Aysenur Kaya(HALL-7)
merve kaya
merve kaya
rozat (salon 7)
rozat (salon 7)
Buket Vural
Buket Vural
Sesi aç
Videoyu Başlat
10
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
5
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık
TR
26°C Çok bulu...
TUR
13:35

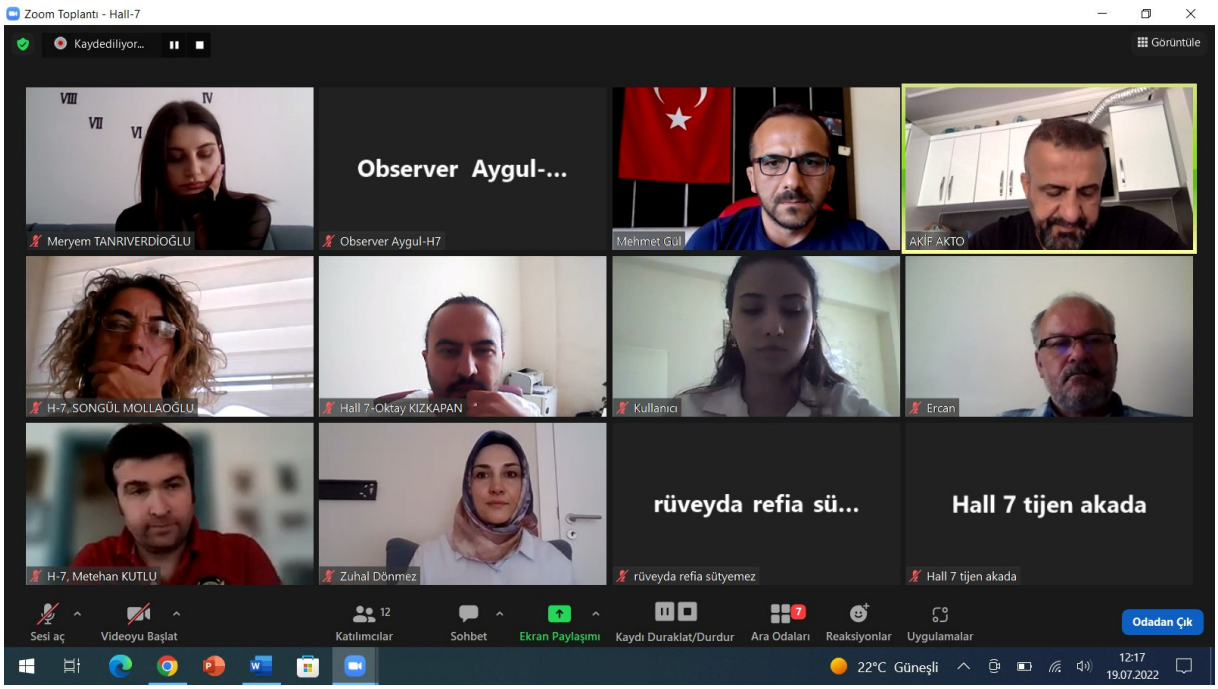
Zoom Toplantı - Hall-7
Kaydediliyor...
Görüntüle
Meryem TANRIVERDİOĞLU
Observer Aygul-...
Observer Aygul-H7
Mehmet Gül
AKİF AKTO
H-7, SONGÜL MOLLAOĞLU
Hall 7-Oktay KIZKAPAN
Kullanıcı
Ercan
H-7, Metehan KUTLU
Zuhal Dönmez
rüveyda refia sü...
rüveyda refia sütyemez
Hall 7 tijen akada
Hall 7 tijen akada
Sesi aç
Videoyu Başlat
12
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
7
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık
22°C Güneşli
12:17
19.07.2022

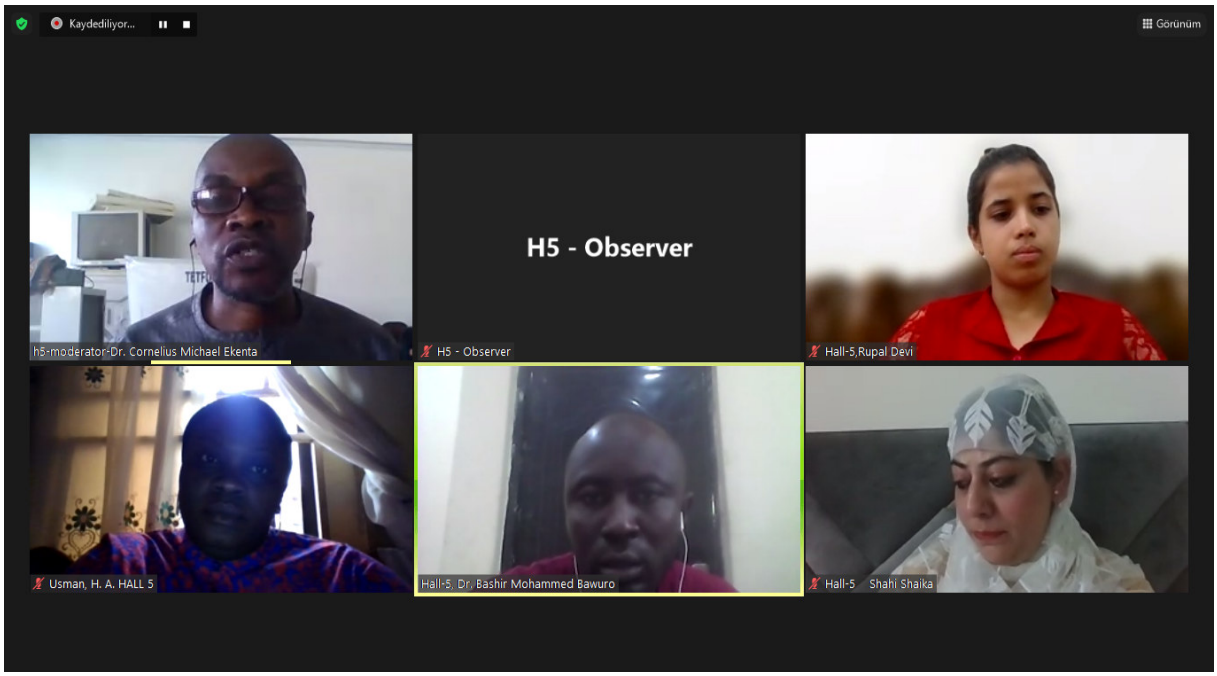
Kaydediliyor...
Görünüm
H5 - Observer
h5-moderator-Dr. Cornelius Michael Ekenta
H5 - Observer
Hall-5,Rupal Devi
Usman, H. A. HALL 5
Hall-5, Dr. Bashir Mohammed Bawuro
Hall-5 Shahi Shaika

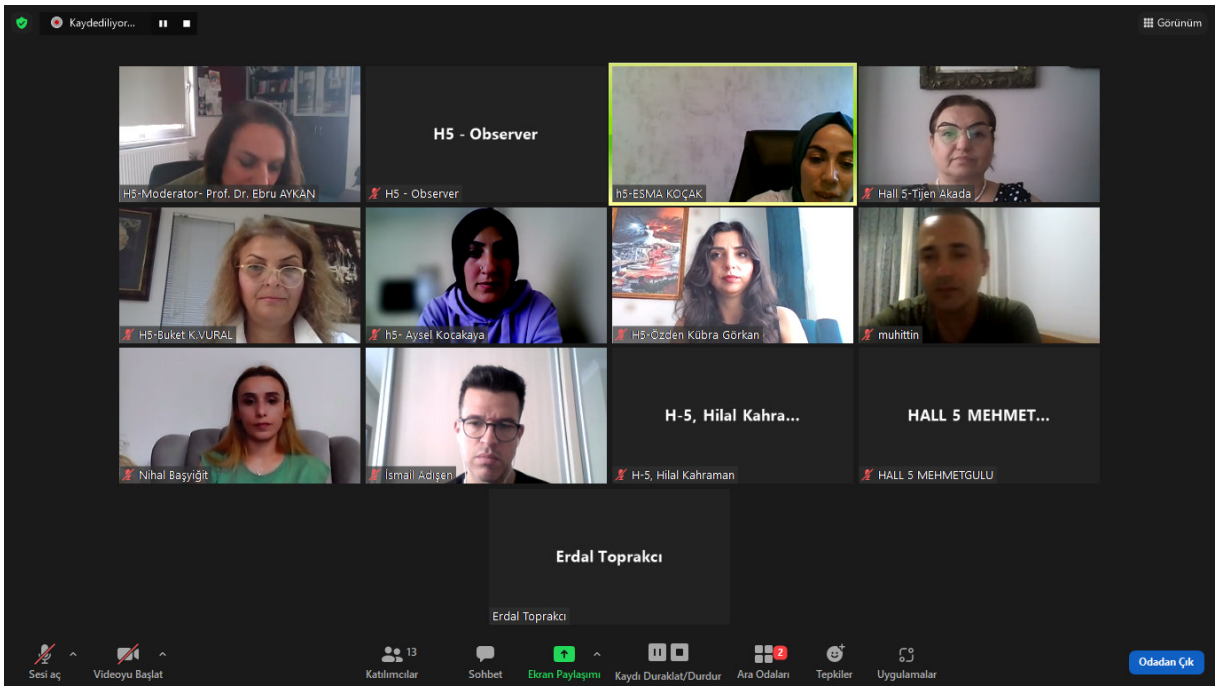
Kaydediliyor...
Görünüm
H5-Moderator- Prof. Dr. Ebru AYKAN
H5 - Observer
H5 - Observer
h5-ESMA KOÇAK
Hall 5-Tijen Akada
H5-Buket K.VURAL
h5- Aysel Koçakaya
H5-Özden Kübra Görkan
muhittin
Nihal Başyiğit
İsmail Adışen
H-5, Hilal Kahra...
H-5, Hilal Kahraman
HALL 5 MEHMET...
HALL 5 MEHMETGULU
Erdal Toprakcı
Erdal Toprakcı
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
13
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odaları
2
Tepkiler
Uygulamalar
Odadan Çık

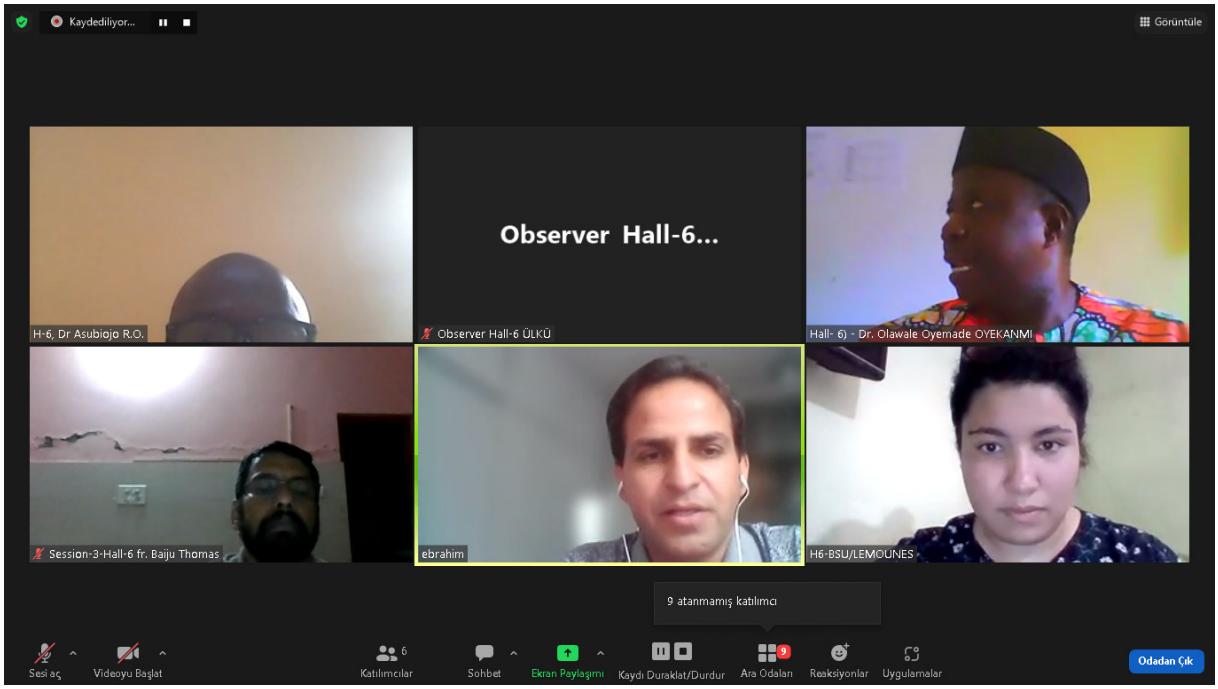
Kaydediliyor...
Görüntüle
Observer Hall-6...
H-6, Dr Asubiojo R.O.
Observer Hall-6 ÜLKÜ
Hall- 6) - Dr. Olawale Oyemade OYEKANMI
Session-3-Hall-6 fr. Baiju Thomas
ebrahim
H6-BSU/LEMOUNES
9 atanmamış katılımcı
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık

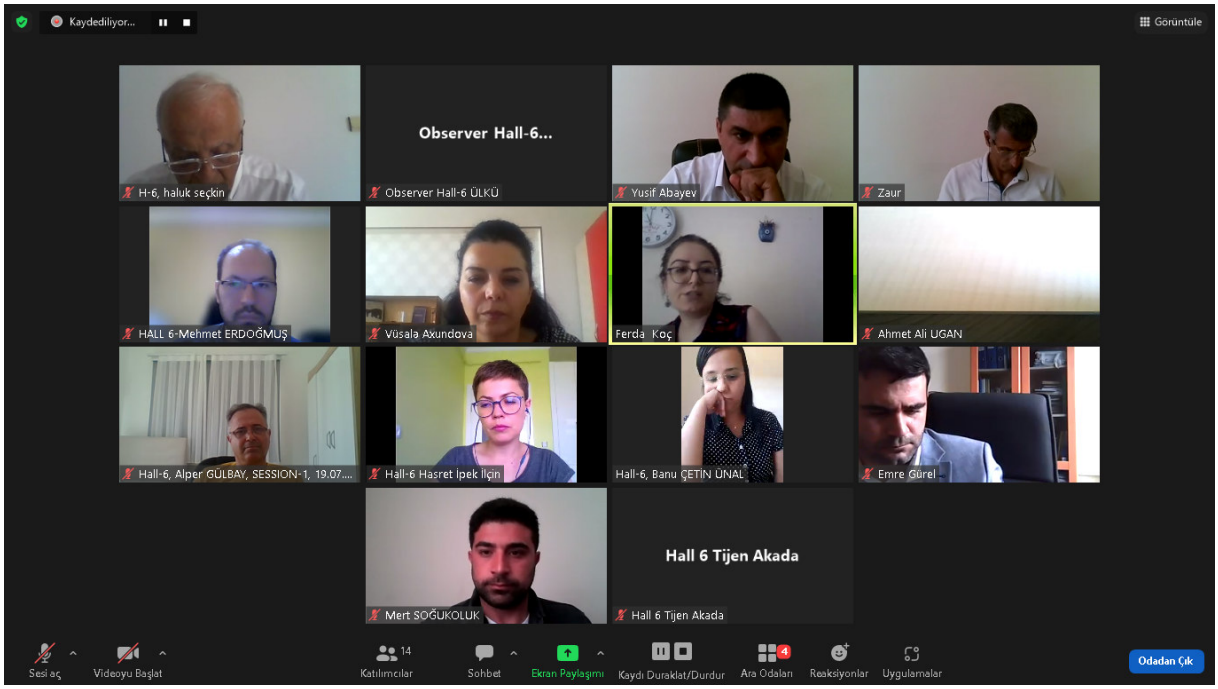
Kaydediliyor...
Görüntüle
Observer Hall-6...
H-6, haluk seçkin
Observer Hall-6 ÜLKÜ
Yusif Abayev
Zaur
HALL 6-Mehmet ERDOĞMUŞ
Vüsalə Axundova
Ferda Koç
Ahmet Ali UGAN
Hall-6, Alper GÜLBAY, SESSION-1, 19.07....
Hall-6 Hasret İpek İlçin
Hall-6, Banu ÇETİN ÜNAL
Emre Gürel
Mert SOĞUKOLUK
Hall 6 Tijen Akada
Hall 6 Tijen Akada
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık

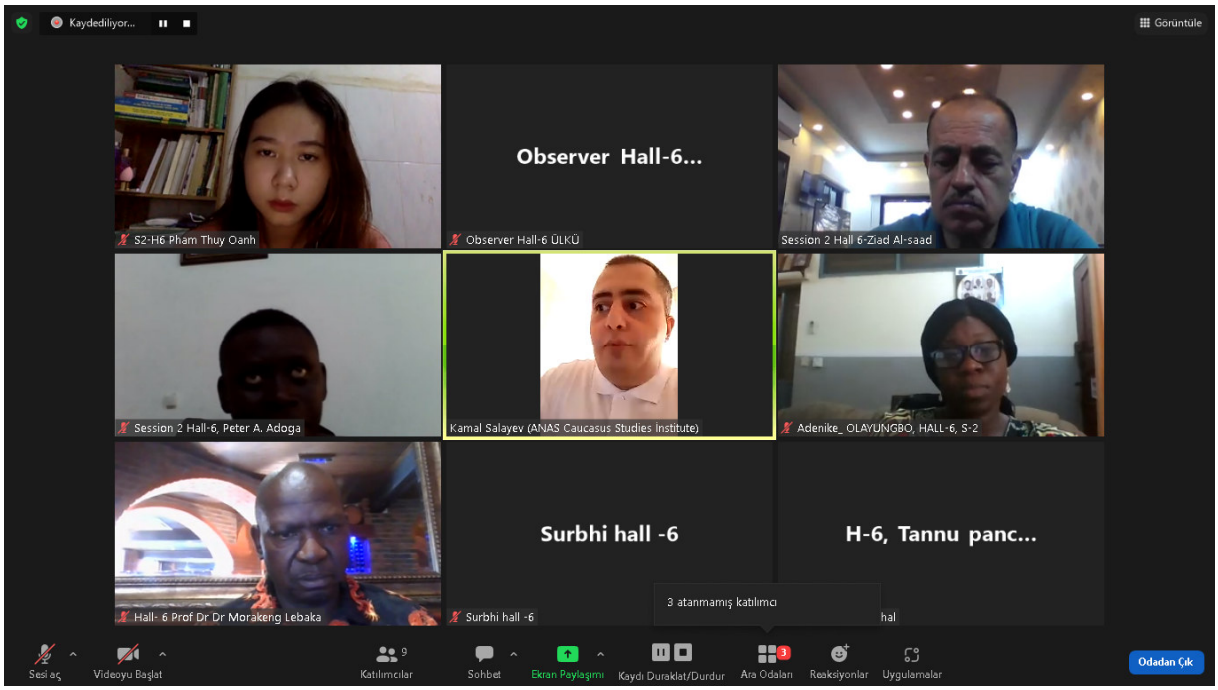
Kaydediliyor...
Görüntüle
S2-H6 Pham Thuy Oanh
Observer Hall-6...
Observer Hall-6 ÜLKÜ
Session 2 Hall 6-Ziad Al-saad
Session 2 Hall-6, Peter A. Adoga
Kamal Salayev (ANAS Caucasus Studies Institute)
Adenike_ OLAYUNGBO, HALL-6, S-2
Hall- 6 Prof Dr Dr Morakeng Lebaka
Surbhi hall -6
H-6, Tannu panc...
3 atanmamış katılımcı
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık

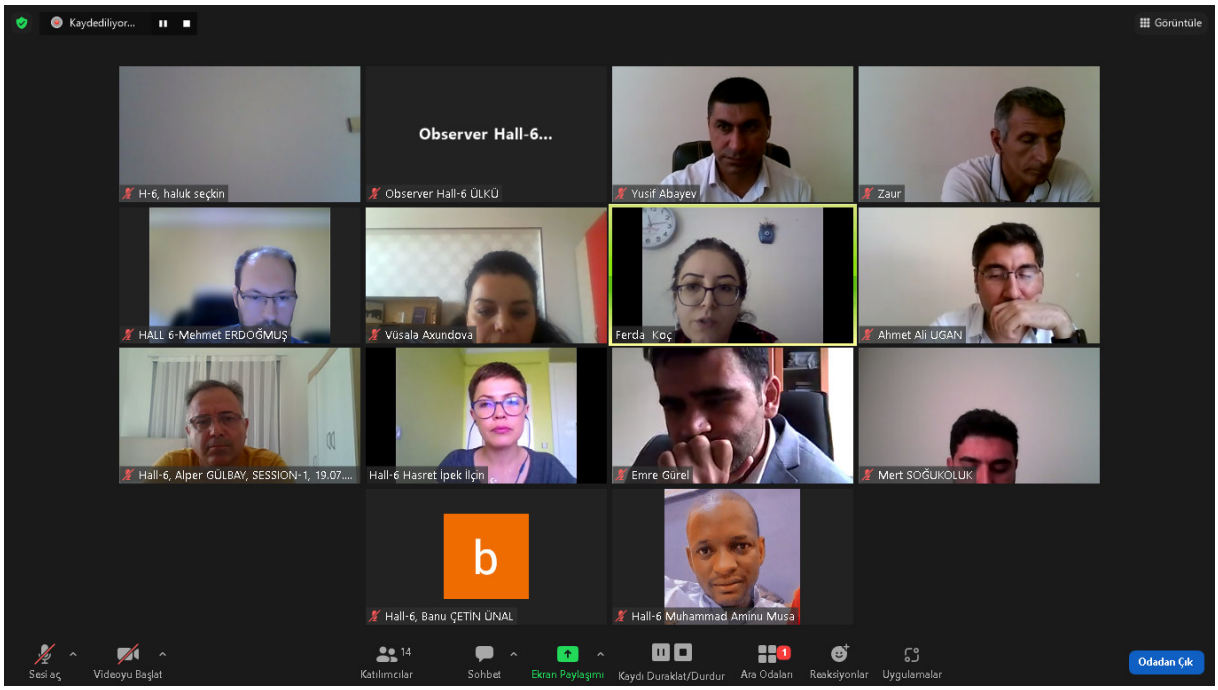
Kaydediliyor...
Görüntüle
H-6, haluk seçkin
Observer Hall-6...
Observer Hall-6 ÜLKÜ
Yusif Abayev
Zaur
HALL 6-Mehmet ERDOĞMUŞ
Vüsala Axundova
Ferda Koç
Ahmet Ali UGAN
Hall-6, Alper GÜLBAY, SESSION-1, 19.07....
Hall-6 Hasret İpek İlçin
Emre Gürel
Mert SOĞUKOLUK
Hall-6, Banu ÇETİN ÜNAL
Hall-6 Muhammad Aminu Musa
Sesi aç
Videoyu Başlat
Katılımcılar
Sohbet
Ekran Paylaşımı
Kaydı Duraklat/Durdur
Ara Odaları
Reaksiyonlar
Uygulamalar
Odadan Çık

CONTENTS

AUTHORS	PRESENTATION TITLE	NO
Mehmet Emin GUNEL	THE EXPECTATION OF DIVINE INTERVENTION IN SEEKING FOR TRUTH	1-2
Mehmet Emin GUNEL	ABSOLUTE ATHEISM IN THE QUR'AN	3-4
Mazhar DÜNDAR	EXAMINATION OF ESBAB-I NUZULU IN TERMS OF UNDERSTANDING THE VERSES OF THE QUR'AN	5-12
Ayşe ATEŞ	THE PHENOMENON OF GOOD GENERATION IN THE PROPHETS' PRAYERS	13
İbrahim ÖZEN	THREE AUTHORS ON THE ISLAND FERRY	14-20
Mehmet TÜRKMEN Mehmet GÜL	NATIONAL CHOREOGRAPHIC CONNECTIONS OF ALTAI TURKS' TRADITIONAL GAMES	21-29
Mehmet TÜRKMEN Mehmet GÜL	CHARACTERISTICS OF THE SOCIALIZATION OF CHILDREN IN TRADITIONAL CULTURE: THE EXAMPLE OF BURYAT	30-42
Doğan KOŞAN	THE RESTORATION OF İSKİLİP YENI (KAZASKER) MOSQUE AND THE HAND-DRAWN ORNAMENTS THAT EMERGED AFTERWARDS	43-44
Halil KONAK Çiğdem Belgin DİKMEN	READING THE UNIVERSAL DESIGN APPROACH ON URBAN FURNITURE	45-61
Halil KONAK Çiğdem Belgin DİKMEN	WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABILITY ARCHITECTURE SAMPLING FACADE SYSTEMS AND BUILDING MATERIALS USED IN MULTI-STOREY BUILDINGS	62-69
Fatemeh MONZAVI Ayten ÖZSAVAŞ AKÇAY	A COMPARATIVE STUDY OF ARCHITECTURAL IDENTITY OF RESIDENTIAL SUN ROOM	70-89
Güven GÜNEY	A COMPARISON BETWEEN INTEREST-FREE FINANCIAL SYSTEMS BASED ON SAVINGS AND PARTICIPATION BANKING: SIMILARITIES AND DIFFERENCES	90-101
Emre ARSLAN	THE EVALUATION OF ACCOUNTANTS' INVESTMENT DECISION CRITERIA AND INVESTMENT INSTRUMENTS PREFERENCES BY THE ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP): AN APPLICATION IN THE PROVINCE OF SİVAS	102-124
Kudbeddin ŞEKER	VOLATILITY ANALYSIS IN BIST 100(XU100) INDEX REVENUES AFFECTING COVID-19	125-126

Ali ALTINER Yeliz ŞİMŞEK	THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: EVIDENCE FROM 1961-2020 PERIOD	127-132
Erdemalp ÖZDEN	A NONLINEAR AUTOREGRESSIVE NEURAL NETWORK APPROACH FOR COPPER PRICE FORECASTING	133-139
Dursun ŞAHİN Osman ALACAHAN	SOCIO-ECONOMIC EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC UPON MASS TRANSPORT SECTOR PERSONNELS	140-141
Osman ALACAHAN	THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS ON INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN THE CONTEXT OF TRUST PERCEPTION	142-143
Destegül TAŞDEMİR Hacı Ahmet KARADAŞ	THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME LEVEL AND INCOME DISTRIBUTION: AN ANALYSIS ON SELECTED EMERGING COUNTRIES	144-155
Ceylan Merve BİNİCİ Esin CAN	STUDIES ON SMEs RELATED TO THE CONCEPT OF INDUSTRY 4.0 - BIBLIOMETRIC NETWORK ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE DATABASE	156-157
Duygu ERDOĞMUŞ Nevzat BALIKÇIOĞLU	TOOLS USED IN DETERMINING ECONOMIC CRISES: FINANCIAL PRESSURE INDEX	158-159
Uğur ARSLAN Hasan Ağan KARADUMAN	AN EMPIRICAL STUDY ON THE EFFECT OF INSTITUTIONAL AND ECONOMIC FACTORS ON SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS	160-161
Burak BULMUŞ	MINIMUM WAGE AND EVALUATION OF ITS LEGISLATION	162
Ayşenur KAYA Gamze ÇİMEN	THE EFFECT OF PUBLIC DEBT ON PRICE STABILITY	163
Ayşenur KAYA Gamze ÇİMEN	OPINIONS OF ECONOMIC SCHOOLS ON PUBLIC BORROWING	164
Abdullah Emre ÇAĞLAR Ersin YAVUZ	ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATION EXPENDITURES AND CO2 EMISSIONS WITH SYMMETRIC AND ASYMMETRIC CAUSALITY APPROACH: EVIDENCE FROM 10 EU COUNTRIES WITH THE MOST EDUCATION EXPENDITURES	165-176
Yağız Can BAYHAN Ömer ALKAN	FACTORS AFFECTING WOMEN'S VICTIMIZATION OF NON-PARTNER PHYSICAL VIOLENCE IN TURKEY	177-189
Aziz KUTLAR Muzaffer ÇABUKOĞLU	RELATIONSHIPS BETWEEN FOREIGN TRADE DEFICIT, IMPORTS OF INTERMEDIATE GOODS, MANUFACTURING INDUSTRY EXPORTS AND THE REAL EXCHANGE RATE: THE EXAMPLE OF TÜRKİYE	190-191
Ömer ALKAN Şeyda ÜNVER Yağız Can BAYHAN	DETERMINATION OF FACTORS AFFECTING THE FREQUENCY OF E-COMMERCE IN THE COVID-19 PERIOD IN TURKEY	192-204

İsmail BAKAN Assist. Prof. Dr. Necmettin GÜL Hamran AMIRLI	THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CYNICISM ON JOB SATISFACTION: A FIELD RESEARCH	205-217
Esra GÜVEN	THE ANALYSIS OF LIPTON TEA ADVERTISEMENT THROUGH THE CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS METHOD: “LET’S TALK NOW!”	218-226
Muhammed Fatih YÜRÜK	PREDICTION OF SILVER PRICES WITH XGBOOST (EXTREME GRADIENT BOOSTING) BASED ALGORITHM	227-235
Cumhur TÜRK NagihanTEPE Mahir Necmi YUNUSOĞLU	THE EFFECT OF NEW TYPE OF CORONA VIRUS AND ISOLATION PROCESS ON COMMUNICATION PERCEPTION AND INTERPERSONAL COMMUNICATION PROCESS	236-247
Olga UNTİLA KAPLAN	THE FIRST MASTER'S THESIS ON JOURNALISM EDUCATION IN TURKEY: NECLA MORA "JOURNALISM EDUCATION IN TURKEY IN COMPARISON WITH WESTERN EUROPEAN COUNTRIES"	248-249
ShintaDewi WULANDARI AchmadTubagus SURUR	OPTIMIZATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGIES IN FACING BUSINESS CHALLENGES IN THE MODERN ERA	250
Riftiani Mufid FIRMANSYAH Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	PENGARUH INTEGRASI BAHASA INGGRIS DALAM COPYWRITING CONTENT MARKETING	251
Umi KHAFIDHOH HappySista DEVY	THE INFLUENCE OF PARENTING PATTERNS ON CHILDREN’S GROWTH AND DEVELOPMENT	252
INKA SABILA Muhammad Aris SYAFI’I	HALAL LIFESTYLE IN TIMES FOR A BETTER QUALITY OF LIFE	253
Siti Nur KHOLİFAH Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	THE IMPACT OF DRUGS ABUSE AMONG YOUTH	254
Abdillah FAWAZ Hendri Hermawan ADINUGRAHA	ANALYSIS OF PT PEGADAIAN KUR FUND DISTRIBUTION IN SUPPORTING MSME ACTORS	255
Delina DAMAYANTI Hendri Hermawan ADİNUGRAHA	THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN LEARNING MEDIA	256
Lailatul Risma	THE INFLUENCE OF CONSUMPTION BEHAVIOR ON THE MILLENIAL GENERATION	257
Amira NURKHASANI Achmad Tubagus SURUR	OVERVIEW OF ONLINE BUYING IN ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE	258
Monica Nour FAUZIAH Tamamudin	DIGITAL MARKETING PLATFORM (SHOPEE) MARKETING COMMUNICATION STRATEGYTOIN CREASEC ON SUMER PURCHASING POWER	259
Shahi Shaika	MERGING FOLK MEDIA WITH MASS MEDIA TO ACCOMPLISH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL 3 AT GRASSROOTS LEVEL IN INDIA	260

Zakariya'u Gurama Musa Shehu	CORRELATING ACCOUNTABILITY AND TRANSPARENCY WITH INTERNAL AUDITORS IN TAX ADMINISTRATON	261
Cornelius Michael Ekenta Tolulope Emmanuel Oladimeji David ChukwumaOrogwu	GENDER DIMENSION OF THE USE OF SOCIAL MEDIA TECHNOLOGIES (SMT) IN EXTENSION SERVICE DELIVERY IN IMO STATE	262
I.T. Olalere R. O. Ayoola Muhammad Bello Julius Bello O. O. Aiyejuyo	ASSESSMENT OF DRIED PLANTAIN MARKETING IN AKURE-NORTH LOCAL GOVERNMENT AREA, ONDO STATE, NIGERIA	263
Usman, H. A. Y. U. Oladimeji Henry Egwuma Tahirou Abdoulaye	GENDER GAPS IN PROFITABILITY OF DROUGHT TOLERANT MAİZE VARIETES (DMTVS) PRODUCTION IN SELECTED STATES OFNORTHERN NIGERIA	264-273
Musa Shehu Saifullahi Shehu Ibrahim Suleiman Musa Ibrahim	BOARD BUSYNESS, AUDIT COMMITTEE BUSYNESS AND THE EXISTENCE OF RISK MANAGEMENT COMMITTEE EVIDANCE FROM NIGERIAN LISTED COMPANIES	274
Bashir, M.B. Bala, U.J. Sabo, E. Nuhu, F. Luqman M.M	ASSESSMENT OF LOAN REPAYMENT PERFORMANCE AMONG RIFAN BENEFICIARIES IN AGRICULTURAL DEVELOPMENT ZONE I, TARABA STATE	275-285
Rupal Devi	EFFECTS OF RUSSIA- UKRAINE WAR ON WORLD ECONOMY	286
T. A. Ashaolu	THE GLOBAL AND AFRICAN CONTEXTS OF NIGERIAN RESIDENT PATENTING STATUS	287-299
Cornelius Michael Ekenta Tolulope Emmanuel Oladimeji David ChukwumaOrogwu	IMPACT OF ARMED BANDITRY ON AGRICULTURAL PRODUCTION ANDPRODUCT PRICES: A STATISTICAL REVIEW OF INSECURITY IN NIGERIAN	300
Ahmet Ali UGAN	NAHDA MOVEMENT: BEFORE AND AFTER THE ARAB SPRING	301-302
Haluk Seçkin	CONTRIBUTIONS OF MUNICIPALITIES AND INDIVIDUALS TO CITY CULTURE: IMPORTANT MUNICIPAL STUDIES IN SİVAS IN THE THIRD QUARTER OF THE TWENTIETH CENTURY AND ETHEM SEÇKİN	303-315
Banu ÇETİN ÜNAL	A BOHEMIANREVOLUTIONARY: JAN HUS	316-324
Hasret İPEK İLÇİN Salih KALKAN	1908 ISTANBUL CIRCIR FIRE ACCORDING TO THE OTTOMAN PRESS	325-337
Vusala Aslan giziAkhundova	ABOUT THE MEDIEVAL ART OF METALLURGY OF THE LESSER CAUCASUS TERRITORY OF THE WESTERN REGION OF AZERBAIJAN (based on historical and archeological research)	338-343
Alper GÜLBAY	A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MIDDLE EAST AND EASTERN MEDITERRANEAN POLICIES OF TURKEY AND THE UK AFTER 2010	344-354

Emre GÜREL Müşfika Nazan ARSLANEL	THE EFFECT OF TWITTER USE ON THE POLITICAL PARTICIPATION OF TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY Z GENERATION STUDENTS	355
Ferda KOÇ	THE COVID-19 PANDEMIC AS A WICKED PROBLEM	356-366
Abayev Yusif Gasham G Muradov Zaur Muradkhan Gub	TERRITORIES RELEASED FROM OCCUPATION AND A NEW PERIOD OF PROCESS ING INDUSTRY IN AZERBAIJAN	367-374
Mert SOĞUKOLUK	EU SECURITY POLICY AND WOMEN IN THE CONTEXT OF GENDER EQUALITY	375-386
Mehmet ERDOĞMUŞ	DO SHOCKS PERMANENTLY AFFECT PER CAPITA CARBON DIOXIDE EMISSIONS? THE CASE OF CHINA AND INDIA	387
Metehan KUTLU	EXAMPLES OF PROGRAMS USED IN TEACHING SOCIAL SKILLS TO INDIVIDUALS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER	388-397
Ercan TOMAKİN	LANGUAGE LEARNING STRATEGIES: AN APPLICATION AND A DIFFERENT INTERPRETATION	398-412
Songül MOLLAOĞLU	ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES ON SEMIOTICS	413-414
Songül MOLLAOĞLU	EVALUATION OF ATTITUDES TO VISUAL CULTURE OF STUDENTS EDUCATED IN VISUAL ARTS	415-416
Rüveyda Refia SÜTYEMEZ	INVESTIGATION OF CHEATING CASES ACCORDING TO STUDENT OPINIONS IN SCHOOLS AT DIFFERENT EDUCATION LEVELS	417-427
Akif AKTO Ayşegül MUTAF SERİM	FOREIGN LANGUAGE ANXIETY IN STUDENTS	428-432
Oktay KIZKAPAN	STUDENT SCIENCE TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS USING HISTORY OF SCIENCE IN TEACHING CHEMISTRY SUBJECTS	433-445
Zuhal DÖNMEZ Hamdi KARAKAŞ	INVESTIGATION OF COGNITIVE STRUCTURES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS REGARDING THE UNIT "LIGHTS AND SOUNDS IN OUR ENVIRONMENT" TREATED WITH STEM-BASED STRATEGY OF PREDICT-OBSERVE-EXPLAIN	446-463
Melike KILINÇ Hamdi KARAKAŞ	DETERMINING CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS ABOUT SOCIO-SCIENTIFIC ISSUES THROUGH THE INDEPENDENT WORD ASSOCIATION TEST	464-488
Meryem TANRIVERDİOĞLU Mehmet GÜL	THE INVESTIGATION OF THE GROUP ENVIRONMENT LEVELS OF ATHLETES PARTICIPATING IN INTER-UNIVERSITY 2ND LEAGUE BADMINTON COMPETITIONS	489-494

Muhammad Umar	ANALYSIS OF NIGERIA POPULATION GROWTH AND ITS EFFECT ON THE ECONOMY, USING REGRESSION ANALYSIS	495-501
Mohammad Altaf Khan Amulya Kumar Sahoo	DRIVERS OF BLUE ECONOMY IN INDIA: AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF FISHERIES AND TOURISM SECTORS	502
Ifebajo, A.Y. Afolabi, W.A.O Ifebajo, I.P	ASSESSMENT OF DIETARY PATTERN OF CORPORATE WORKERS AND ARTISANS IN RELATION TO THEIR NUTRITIONAL STATUS IN SOMOLU LOCAL GOVERNMENT AREA OF LAGOS STATE, NIGERIA	503
Hussaini Umar K/Kuka Auwalu Sani Ibrahim	ANALYSIS OF LONG-RUN IMPACT OF NON-OIL TAX REVENUE ON ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA	504
Harshita Devgan	ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF E-BUSINESS	505
C. Vijai R. Sunita	A STUDY ON MOBILE COMMERCE IN INDIA	506-513
ABUBAKAR, Bello Bunza LAWALI, Uzaifa	DETERMINANTS OF CONSUMER PREFERENCE FOR IMPORTED AND LOCAL RICE AMONG HOUSEHOLDS IN SOKOTO METROPOLIS	514
Sani Inusa Milala Khadijah Binti Md Ariffin Rozilah Binti Kasim Narimah Binti Kasim Azlina Binti Md Yassin Mohd Hafizal Bin Ishak	GREEN SMART CITY: SUSTAINABLE ENVIRONMENT FOR POST COVID WELL BEING	515-521
M. K. GANESHAN C. VETHIRAJAN	THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT	522
Maha MOUADNI RHIHL Abedellah MAROUANE Saadia	OPTIMIZATION OF RESERVE LOGISTICS IN AEROSPACE MOROCCAN SECTOR BY DISASSEMBLY APPROACH	523
Ziad Al Saad	AN INTEGRATED CONSERVATION AND MANAGEMENT PLAN FOR CULTURAL RESOURCES OF JORDAN RIVER EAST COASTAL AREA	524
Kamal SALAYEV	BAGRAMYAN LINE" - IS THE ARMENIAN DREAM PRODUCT	525-527
Pham Thuy Oanh Nguyen Thi Tam Nhu Bui Hoang Tan	THE ROLE OF THE REVOLUTIONARY BASE IN THE SOUTHWEST OF VIETNAM IN THE RESISTANCE WAR AGAINST THE UNITED STATES	528-536
Peter A. Adoga	LAND COVER CHANGE AND FARMERS-PASTORALISTS CONFLICT IN THE BENUE VALLEY REGION OF NIGERIA	537-548
Mohammed Ahmed	CROP IDENTIFICATION FOR SMALLHOLDER FARMERS IN PART OF THE NIGERIA'S DRYLAND USING SPECTRAL MATCHING TECHNIQUES	549
Akansha	CENCORSHIP IN INDIA, CAUSES AND EFFECT	550-551

Adenike Anike Olayungbo Chinyere Constance Nwokeocha	MAPPING AND ASSESSMENT OF THE FACTORS AFFECTING THE AVAILABILITY OF GREEN SPACES IN RESIDENTIAL AREAS IN TWO URBAN CITIES IN NIGERIA	552
Surbhi	CYBERSECURITY	553-554
Daniel Eduardo Cândido Anderson Salvaterra Magalhães Janderson Lemos de Souza	REFLECT IN THE PUPIL OF THE EYE DIALOGICAL NOTE ON RACIAL LEGISLATION IN BRAZİL	555
Tannu Panchal	FEMINISM IN INDIA	556
Morakeng Edward Kenneth Lebaka	THE CENTRAL ROLE PLAYED BY CREATIVE IMAGINATION IN COMPOSING BAPEDI ORAL TRADITION: THE CASE OF DIPEPETLWANE MUSICAL ARTS.	557
Ananda Majumdar	CRITICAL EVALUATION OF SOCIAL MEDIA: A NARRATIVE OF A.I.	558-568
Wagida Wafik Hala Awad	PERCEPTION OF BODY IMAGE AMONG MOTHERS IN ASSIR REGION	569-577
Sakibu Olajide SAIBU Taiwo Oludare OGUNMADE Oluwakemi Juliana AKANDE	EFFECT OF INDIGENOUS-BASED ENTREPRENEURIAL SKILL ACQUISITION ON BASIC SCIENCE STUDENTS' PERFORMANCE IN JUNIOR SECONDARY SCHOOLSIN LAGOS STATE, NIGERIA	578
Ismail Olaniyi MURAINA	GRAPHICAL CLASSIFICATION AND PREDICTION OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT IN ADVANCED PROGRAMMING COURSE: THE USE OF DECISION TREE ALGORITHM	579
Abubakar Sani Garba Habibu Ahmad Ibrahim Mudassir Umar Ali	ATOMIC MODEL FROM ANTIQUITY TO MODERN THEORIES: APPLICATION OF THE EDUCATIONAL CONCEPT OF STARTING FROM SIMPLE TO COMPLEX	580
Michael Chidi Dike Abolade Omiyale	EFFECT OF INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY ON TEACHING EFFECTIVENESS IN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS IN LAGOS STATE, NIGERIA	581
Abdulaziz Bello Ibrahim Adamu Usman Tanimu Bala Abdulrazak Abdulaziz	THE RAMIFICATIONS OF MULTIPLE INTELLIGENCES TEACHING METHOD ON STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT IN TRADE COURSES, IN KANO STATE NIGERIA	582-588
Salima Abdulsalam ,Maimuna Abdullahi Habiba Saleh Korsodi	TEACHER COMPETENCIES IN LARGE LANGUAGE CLASSES: A CASE STUDY OF BIDA FEDERAL POLYTECHNIC, NIGER STATE, NIGERIA	589-594
Débora Elize Kogawa Anderson Salvaterra Magalhães	A DIALOGICAL ANALYSIS OF THE DISCOURSE ON THE MEANINGS OF SOCIAL SECURITY REFORM	595
Phạm Thu Hằng	STUDENT ATTITUDES TOWARDS E-LEARNING	596-602

Mehmet GÜLÜ Hakan YAPICI	INVESTIGATION OF INTER-LIMB ASYMMETRIES IN ADOLESCENT SOCCER PLAYERS	603-604
Nihal BAŞYİĞİT Cansev Meşe YAVUZ	BODY PERCEPTION AND FACTORS AFFECTING BODY PERCEPTION IN UNIVERSITY STUDENTS	605-606
Erdal TOPRAKÇI Aysel KOCAKAYA	PROBLEMS EXPERIENCED BY TEACHERS ASSIGNED ABROAD BY THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION BASED ON THEIR OPINIONS IN ONLINE FORUMS	607-618
Muhittin ÖZDEMİR Azmi TÜRKAN	INVESTIGATION OF TEACHING CANDIDATES' PROFESSIONAL ETHICAL PRINCIPLES ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES	619-627
Esma KOÇAK Hilal KAHRAMAN	THE PERSPECTIVES OF THE ADMINISTRATORS AND TEACHERS ON THE TEACHING PROFESSIONAL LAW	628-629
Ebru AYKAN Buket Kifayet VURAL	THE EFFECT OF SCHOOL ADMINISTRATORS' CREATIVE LEADERSHIP CHARACTERISTICS ON SCHOOL ENVIRONMENT	630-640
Ebru AYKAN Kübra GÖRKAN	THE EFFECT OF SERVICE QUALITY PERCEPTION ON PATIENT SATISFACTION IN HEALTH INSTITUTIONS	641-647
İsmail ADIŞEN Necla ŞAHİN FIRAT	TEACHERS' VIEWS ON PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL PRINCIPALS' SOCIAL JUSTICE LEADERSHIP BEHAVIORS	648-649
Tijen AKADA Necla ŞAHİN-FIRAT	THE STUDY OF DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY LEADERSHIP SCALE FOR SCHOOL PRINCIPLES BASED ON ISTE-A 2018 STANDARDS	650-651
Sərdarova Mehriban Nağıqızı	FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF EDUCATORS PLACE IN MODERN EDUCATION	652-655
Nour Elhouda Djoumana Lemounes	LIBRARIES HISTORY: THE LIBRARIES OF THE REGION OF KARABAKH	656-658
Ebrahim SALIMIKOUCHI	WHY DOES THE FUTURE OF THE MIDDLE EAST DEPEND ON FEMININE ECO-RESISTANCE?	659
Olawale Oyemade OYEKANMI Olusoga Rasheed OTELAJA	EFFECTS OF TWO MODELS INSTRUCTIONAL STRATEGIES ON STUDENTS' KNOWLEDGE OF CLIMATE CHANGE CONCEPTS IN SOCIAL STUDIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	660
ASUBIOJO RAPHAEL OJO	EFFECTS OF PEER-TUTORING AND CONCEPT-MAPPING INSTRUCTIONAL STRATEGIES ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ACHIEVEMENTS IN BASIC SCIENCE AND TECHNOLOGY IN EKITI STATE, NIGERIA	661
Fr. Baiju Thomas	STORY TELLING: AN ART IN TEACHING-LEARNING FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS TOWARDS ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN MODERN EDUCATIONAL SYSTEM	662-670

OBINNA AUGUSTINE, ANUM GIDEON TOPE, ENIWAIYE	THE EFFECTS OF COMPUTER ASSISTED INSTRUCTION AND PEER TEACHING METHODS ON SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ACHIEVEMENT IN ECONOMICS IN KOGI STATE	671
Muhammad Aminu Musa Yunusa Yusuf Badiru Aliyu Ibrahim Garba	EXPLORING THE IMPACT OF GENDER, JAMB SCORE, STUDENTS' BACKGROUND, AND UNIVERSITY MODE OF ENTRY ON THE ACADEMIC PERFORMANCE OF ARCHITECTURE STUDENTS IN ABU ZARIA	672-691
OYAGBILE, A. A.	TEACHERS' BASIC SCIENTIFIC SKILLS AS CORRELATE OF JUNIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS' LEARNING OUTCOMES IN BASIC SCIENCE IN ONDO CITY, NIGERIA	692
Yejide ALEBIOSU	COUNSELLORS' PERCEPTION OF FRESHMEN ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION IN SOUTHWEST, NIGERIA	693-699
Chrisvee Neville Juhulis Muhamad Haniff Elham Bin Rinduan Che Ahmad Zhaqwan Bin Che Zaki	SPINACH AND SWEET POTATO PASTA	700
BouharatıKhaoula Bouharatı Imene Guenifi Wahiba Gasmi Abdelkader Boucenna Nassim Laouamri Slimane	HIGH BLOOD PRESSURE COMBINED WITH DIABETES EFFECT ON HEPATİTİS B	701
Andrea A. Anthonius Yuzira Yazrin Nur MahiraRamlee Suzila Galana	ANALYSIS ON KNOWLEDGE OF FOOT HEALTH	702
K.R.Padma K.R.Don	ONLINE TRANSFORMATION SIGNIFICANTLY DURING PANDEMIC SHOWED POSITIVE EFFECT ON MENTAL HEALTH OF STUDENTS	703
Abdullahi, Ahmad Hamza	AN ASSESSMENT OF THE BIOPHYSICAL DETERMINANTS OF PEOPLE VULNERABILITY TO DISEASES IN KANO STATE, NIGERIA	704
Mfuh Anita Hayat Gommaa PaulinAtser	EFFECT OF CERVICAL CANCER INTERACTIVE EDUCATION PROGRAM ON FEMALE UNDERGRADUATE STUDENT`S PERCEPTION TOWARDS PREVENTION OF CERVICAL CANCER IN NIGERIA	705-715
Shahi Shaika	OTT PLATFORM AND BINGE WATCHING: A STUDY ON THE HEALTH OF YOUTH IN DELHI	716
Rumyana Stoyanova	JOB SATISFACTION AMONGHEALTHCARE WORKERS DURING COVID-19 PANDEMIC	717-721
F. Meka A. Iduseri	COVID-19 RULES: A DESCRIPTIVE DISCRIMINANT ANALYSIS OF URBAN AND RURAL DWELLERS' LEVEL OF COMPLIANCE	722-729
Alabi Waheed BANJOKO Kazeem Adesina Dauda Dorcas Damilola ADEWARA	INVESTIGATION ON THE CHOICE AND USAGE OF CONTRACEPTIVES AMONG WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE IN NIGERIA	730

HAKİKAT ARAYIŞINDA TANRISAL MÜDAHALE BEKLENTİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin GÜNEL
Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-5662-849

ÖZET
İnsanlığı kuşatan kâinatın bir sistem dâhilinde hareket ettiği gerçeği inkâr edilemez bir hakikattir. Bu kâinatın bir Yaratıcı tarafından var edildiğini kabul edenlerin ekseriyeti, bu işleyişin bir yasaya veya sürekli tekrarla alışkanlıklar oluşturan bir yapıya sahip olduğunu kabul etmektedirler. İnsanları kuşatan bu sistemli yapının, var edildikten sonra yaratıcısının müdahalesine açık olup olması yönünden kelamcılarla felsefeciler arasında tartışmalara mahal olduğu bilinmektedir. İşleyişte pasif bir tanrı tasavvurunu benimseyen felsefecilerin karşısında, her şeyin her an yaratılmakta olduğunu ve herhangi bir yasadan da bahsedilemeyeceğini savunan Eş'ariler bulunmaktadır. Yaratılan kâinatın Yaratıcının gözetimiyle bir sistem dâhilinde hareket ettiği düşüncesini savunan Mu'tezile ise bu meselede orta bir yol tutmaktadır.
Mükellef kullar açısından Allah'ın kâinatın işleyişine müdahalesi, peygamberlerin davetine kuşkuyla yaklaşan muhataplarının talepleri neticesinde meydana gelen olağanüstü olayları yaratmasıdır. Sonradan mu'cize olarak isimlendirilen bu olaylar, sistemi bozan/harikulade fiillerdir. Kur'an, peygamberlerin önyargılı muhataplarının iman etme süreçlerine olumlu bir katkısı olmadığını bildirdiği bu olayları talep etmeyi yerinde bir istek görmeyerek eleştirmektedir. Onlardan istenen, kendilerine verilen akılla hareket ederek iradeleriyle tercihte bulunmalarıdır. Olağanüstü olmaları sebebiyle benzerini getirmekten aciz kaldıkları bu olaylar karşısında irade ciddi bir baskıya maruz kaldığı için makbul bir iman etme sürecinin ortaya çıkması güçleşmektedir.
Tercih edilen bir inancın Allah katındaki değerini başlarına gelecek olağanüstü bir olay aracılığıyla sınama isteğinin müşriklerin müracaat ettikleri bir yöntem olduğunu Kur'an haber vermektedir. Bedir savaşı öncesinde peygamber ve ona inanan Müslümanlarla savaşmak için toplanan Mekke Müşrikleri, karşılarında yer alan peygamber şayet hakikat üzerindeyse başlarına gökten taş yağdırılarak durumun kendilerine bildirilmesi için dua etmektedirler. Dualaların ardından gökten böyle bir işaretin gelmemesini hakikat üzere olduklarının bir delili görmektedirler.
Bu çalışmada, hakikat üzerinde olsun veya olmasın, kullara ait bir tercihin Allah katındaki değerini ilahi bir işaretle öğrenme imkânının tartışılması amaçlanmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Kelâm, Kur'an, Mu'cize, Hakikat, İrade

THE EXPECTATION OF DIVINE INTERVENTION IN SEEKING FOR TRUTH

ABSTRACT
The fact that the universe that surrounds humanity acts within a system is an undeniable truth. The majority of those who accept that this universe was created by a Creator agree that this functioning has a law or a structure that creates habits with constant repetition. It is known that this systematic structure that surrounds people is the subject of discussions between theologians and philosophers as to whether it is open to the intervention of its creator after it has been created. In the face of philosophers who adopt the idea of a passive god in functioning, there are Ash'aris who argue that everything is being created at any moment and that no laws can be mentioned for it either.

The Mu'tazila, on the other hand, who advocate the idea that the created universe moves within a system under the supervision of the Creator, takes a moderate path in this matter.
In terms of liable subjects, Allah's intervention in the functioning of the universe is his creation of extraordinary events that occur as a result of the demands of the prophets' interlocutors who are sceptical of their invitations. These events, later called miracles, are acts that disrupt the system/wonderful acts. The Qur'an criticizes the biased interlocutors of the prophets for demanding these events, which it reports as not having a positive contribution to their faith-making processes, not seeing an on-the-spot request. What is asked of them is that they choose with their will, acting on the reason given to them. In the face of these events, which they are unable to replicate due to their extraordinary nature, it becomes difficult for an acceptable process of belief to emerge, as the will is subjected to serious pressure.
The Qur'an informs us that the desire to test the value of a preferred faith in the sight of Allah through an extraordinary event that will happen to them is a method used by the polytheists. The Idolaters of Mecca, who gathered to fight the Prophet and the Muslims who believed in him, pray before the battle of Badr that stones should be rained down on themselves from the sky to let them know the situation if the Prophet against them is on the truth. They see the absence of such a sign from the sky after prayers as evidence that they are on the verge of the truth.
This study aims to discuss the possibility of learning the value of a choice belonging to servants with a divine sign in the sight of Allah, whether it is in truth or not.
Keywords: Kalam, Qur'an, Miracle, Truth, Will

KUR'AN'DA MUTLAK ATEİZM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin GÜNEL
Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-5662-849

ÖZET

Bir inanç metni olan Kur'an'ın ehemmiyetle üzerinde durduğu ilk konu, muhataplarının sahih bir ilah tasavvuruna sahip olmalarıdır. Tarih boyunca devam eden peygamber davetlerinden seçilen kesitlerde, peygamberlerin, ilah tasavvurundaki sapmaları ortadan kaldırma çabaları dikkat çekmektedir. Kur'an'da yer verilen ilah tasavvurundaki sapmaların daha çok şirk kavramıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Ortak koşma anlamına gelen şirk, ilaha ait olan niteliklerin yaratılmışlara verilmesiyle ortaya çıkan bir inanç sapmasıdır. Kur'an'da kıssaları anlatılan peygamber muhataplarının hemen hemen tamamının şirk koştuklarına değinilmesi, onların aslında Allah'a iman ettikleri hakikatini beraberinde taşımaktadır. Bu durum bazı ayetlerde yer alan peygamberlerin müşrik muhataplarının söylemlerinde açıkça ifade edilmektedir. Sahip oldukları şirk inancı sebebiyle eleştirilen bu muhataplara, yerlerin göklerin yaratıcısının kim olduğu sorusu yöneltildiğinde, bu şirk ehlinin, her türlü yaratmayı Allah'a nispet eden bir cevapla mukabele edecekleri haber verilmektedir. Bu durum onları Allah'ın varlığını inkâr etmediklerinin önemli bir kanıtıdır.

Kur'an'da doğrudan Allah'ın varlığını ispat etme amacına matuf ayet bölümlerinin bulunmayışı da, Allah'ın varlığını mutlak anlamda reddeden bir ateizm düşüncesinin Kur'an açısından imkânının sorgulanmasına sevk edecek bir sebep olarak değerlendirilebilir. Allah'ın ilmi, kudreti veya yaratmasındaki mükemmelliğe dikkat çeken ayetlerin bağlamlarına bakıldığında, bu bölümlerin Allah'ın varlığını ispat etmek için olmayıp, varlığına inanılmasına rağmen tevhitte ve sahip olduğu sıfatlarda ortaklardan münezzeh olduğu gerçeğine davet için olduğu görülecektir.

Kur'an'da, Allah'ın varlığını inkâr edenlerden sıkça bahsedildiği iddiasının gerekçelerinden biri de, yaygın isimlerden olan kâfirin, ateistle eş anlamlı olan inkârcı manasında kullanıldığı zannıdır. Oysa kelimenin türediği küfr, nankörlük anlamında olup nimetin kaynağını itiraf etmek manasına gelen şükr kökünün zıddıdır. Bu anlamıyla kâfir, günümüzde yaygın kullanıma sahip olan ateist türlerinden hiçbirinin kapsamına girmemektedir. Özellikle ateist kavramının ilk çağrıştırdığı türü olan mutlak ateizmin karşılığı olacak bir kullanımın naslarda açık bir şekilde olmadığı görülmektedir.

"Bizi ancak zaman yok eder." ayetinde geçmekte olan dehr kelimesine nispetle kullanılan dehriyyün kavramıyla materyalist ateizme işaret edildiği iddiası da, bağlam ve ilk döneme ait yorumlar açısından isabetli görünmemektedir. Bu ayette, Kur'an'ın genelinde yer alan şirk mantığının bir yansıması olarak Allah tarafından yaratılan varlıkların zaman tarafından tüketildiği iddiası savunulmaktadır. Yok olmayı zamana bağlamalarının sebebi mutlak ateizm olmayıp, Allah'a ait bir fiilin başka bir varlığa aktarılması şeklinde ortaya çıkan şirk inancıdır. Bu çalışma, " Kur'an açısından tanrının varlığını inkâr iddiasının imkânı" problemini tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Kur'an, Tevhit, Ateizm, Şirk

ABSOLUTE ATHEISM IN THE QUR'AN

ABSTRACT

The first issue that the Qur'an, a text of faith, focuses on in detail is that its interlocutors ought to have a true vision of God. The efforts of the prophets to eliminate deviations in the conception of the deity draw attention in the selected sections from the prophetic invitations that have been continuing throughout history. It is seen that the deviations in the concept of deity in the Qur'an are more related to the concept of shirk. Shirk, which means associating partners, is a deviation of belief that occurs when the attributes belonging to the deity are given to the creatures. Almost all of the interlocutors of the prophets, whose stories are described in the Qur'an, are associated with polytheism, which carries with it the fact that they actually believe in Allah. This situation is clearly expressed in the statements of the polytheistic interlocutors of the prophets, which are contained in some verses. When these interlocutors, who are criticized for their belief in polytheism, are asked the question of who is the creator of the heavens and earth, they are informed that these people of polytheism will respond with an answer that relates all creation to Allah. This is an important proof that they do not deny the existence of Allah.

The absence of chapters of grace verses in the Qur'an aimed at directly proving the existence of Allah can also be considered as a reason that will lead to questioning the possibility of an atheist idea, which absolutely rejects the existence of God, in terms of the Qur'an. Considering the contexts of the verses that draw attention to the perfection in the knowledge, might or creation of Allah, it will be seen that these sections are not to prove the existence of Allah, but to invite the fact that he is far from partners in tawhid and the attributes he possesses, although he is believed to exist.

One of the reasons for the claim that those who deny the existence of Allah are frequently mentioned in the Qur'an is the assumption that the common noun *kafir* is used in the sense of denier, which is synonymous with atheist. However, kufr, from which the word derives, means ingratitude and is the opposite of the root of gratitude, which means confessing the source of the blessing. In this sense, *kafir* does not fall within the scope of any of the types of atheists that are widely used today. In particular, it seems that the use of absolute atheism, which is the type that the concept of atheist first evokes, is no obvious use in the texts.

The claim that the concept of *dehriyyün* used in relation to the word dehr in the verse "Only time destroys us" refers to materialist atheism does not seem to be accurate in terms of context and early interpretations. In this verse, it is argued that as a reflection of the shirk logic found throughout the Qur'an, the beings created by Allah are consumed by time. The reason why they attribute extinction to time is not absolute atheism, but the belief in shirk, which emerges in the form of transferring a verb belonging to Allah to another being.

This study aims to discuss the problem of "the possibility of denying the existence of God in terms of the Qur'an".

Keywords: Kalam, Qur'an, Tawhid, Atheism, Shirk

KUR'AN AYETLERİNİN ANLAŞILMASI YÖNÜYLE ESBÂB-I NÜZULÜN İNCELENMESİ

Dr. Mazhar DÜNDAR
MEB, Temel İslam Bilimleri/Tefsir
ORCID: 0000-0003-4406-9686

ÖZET

Yüce Allah, mahlûkatı sebeplere bağlı olarak yaratmıştır. Bu sebeplerin bir kısmını görebiliriz, bir kısmını da göremeyebilir veya izah edemeyiz. Kur'an ayetlerinin de bu yönüyle iki kısma ayrıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Kur'an'ın, bir sebebe bağlı olarak inen ayetlerinin yanı sıra, ekseriyetini teşkil eden ve bir sebebe bağlayamadığımız veya doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk tarafından indirildiğini düşündüğümüz ayetleri de mevcuttur.

Nüzul sebebini teşkil eden, Hz. Peygamber (sas) zamanında vuku bulan, bir ya da daha fazla ayetin inmesine sebep olan ya bir soru, problem, vakıa, müşkül bir durum veya hâsıl olan sorunlardır. Bunlara cevap olmak üzere durumun izahı, problemlerin halledilmesi ve müphemliklerin giderilmesine yönelik gibi durumlara karşılık ilâhî açıklama sadedinde ayetler nazil olmuştur.

İbadetlerin ahkâmı, çeşitli muameleler, helâl ve haramlar, cihat, ahvali şahsiyye, medeni hukuk ya da devletlerarası antlaşmalarla ilgili ayetlerde, nüzul sebebinin bilinmesi ihtiyacı vardır. Çünkü ancak nüzul sebebinin bilinmesiyle bu ayetlere anlaşılır bir mana verilebilir. Dolayısıyla Kur'an'ın ahkâm ve ahlak ile ilgili ayetlerinin pek çoğu, sebebi nüzul denilen bazı vesilelerle geldiğini söylenebilir.

Kur'an'da bazı sebeplere bağlı olarak inen ayetler dışında, Kur'an'ın ekseriyetini oluşturan ve Allah tarafından bir sebebe bağlı olmaksızın indirilen ayetleri de vardır. İnsan mantığı da her bir surenin veya ayetin başlangıçta bir sebebe binaen inmesini gerekli kılmaz. Çoğunu kıssaların teşkil ettiği bu ayetlerin iniş zamanı ve muhiti pek mühim değildir. Onları anlamak için mutlaka sebebi nüzulü bilmek de şart değildir. Bunlar, önceki ümmetlere dair tarihi bilgiler olduğu gibi, geleceğe ait haberler de olabilir. Bu tür ayet ve surelerin inmesine gerçek bir neden olarak sayılamayacak umumi bir sebep de olabilir.

Nüzul sebeplerinin akli muhakeme ile ve içtihatla bilinmesi mümkün değildir, ancak vahyin inişini müşahede eden sahabenin nakli ile bilinebilir. Sebebi nüzul konusunda muteber olan, sebebin hususi olması değil, hükmün umumi olmasıdır. Çalışmamızda, Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında nüzul sebeplerinin rolü ve önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, ayet, sebebi nüzul

EXAMINATION OF ESBAB-I NUZULU IN TERMS OF UNDERSTANDING THE VERSES OF THE QUR'AN

Abstract

Almighty Allah created the creatures according to causes. We can see some of these reasons, and some of them we cannot see or explain. It is possible to say that the verses of the Qur'an are divided into two parts in this respect. Therefore, in addition to the verses of the Qur'an that were sent down for a reason, there are also verses that form the majority of which we cannot attribute to a reason or that we think were sent down directly by Allah.

The one who created the cause of the descent, Hz. It is either a question, a problem, a fact, a problem or a problem that occurred at the time of the Prophet and caused one or more verses to be revealed.

In response to these, the verses were revealed as divine explanations in response to situations such as explaining the situation, solving the problems and eliminating the ambiguities.
There is a need to know the reason for the revelation in the verses related to the rules of worship, transactions, halal, haram, jihad, personal situations, civil law or interstate agreements. Because only by knowing the reason for the revelation can these verses be given an intelligible meaning. Therefore, it can be said that most of the verses of the Qur'an about judgments and morality came for some reason called nuzul.
Apart from the verses that were sent down for a reason in the Qur'an, there are also verses that form the majority of the Qur'an and were sent down by Allah without any reason. Logic itself does not require that every sura and verse have a reason at the beginning. The time and place of the descent of these verses, most of which are composed of stories, are not very important. To understand them, it is not necessary to know the reason for the descent. These can be historical information about the past ummahs, as well as news about the future. There may also be a general reason that cannot be counted as a genuine reason for the revelation of such verses and suras.
It is not possible to know the reasons for the revelation by reasoning and ijtihad, but it can be known by the transmission of the companions who saw the revelation. The main issue about the reason for the revelation is not that the reason is specific, but that its judgment is general. In our study, we will focus on the role and importance of the reasons for revelation in understanding the verses of the Qur'an.
Keywords: Tafsir, Qur'an, cause of descent, verse

GİRİŞ

Kur'an, beşeri ve toplumsal çözümler sunmuş ve itikâdî kaideler önererek gelmiştir. Zamanın gereklerine uygun hükümleri ve çıkış yöntemlerini göstermiş, tüm insanlığın ebedi rehber kitabı olmuştur. Akide ve inanç ayırımını gözetmeden, toplumsal tabakalaşma olgusunu ve fiziki farklılıkları ayırt etmeden tüm insanlara yönelik bir ilâhî çağrıdır. Zaman bakımından son ilâhî hitap ve hakikatler bütününün ifadesi olmasının yanı sıra, lafızlarının kapsamış olduğu mutlak değerler bakımından da tüm zamanları hedeflediği söylenebilir. Kur'an tam ve gerçek bir söz, ilâhî bir kelam olarak inzal edildiği dönemden bugüne ve geleceğe akıp gitmektedir. Kur'an-beşer ilişkisinden söz edilirken, tarihin onun olgu ve tezahürlerinin haricinde tutamayacağı açıktır. Kur'an, ezeli olma boyutundan beşere inmekle zaten zamansal ve mekânsal bir boyut kazanmıştır. İşte Kur'an'ın bizden beklediği okuma ve anlama biçimi bu doğrultuda olmalıdır. Esbâb-ı nüzul ilmi de, Kur'an'ın bu doğrultuda anlaşılması yönünde Ulûmu'l-Kur'an içerisinde bazı hedeflere ulaşabilme yolunda en diri ve daima güncelliğini koruyan bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.
Yüce Allah her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Bu sebeplerin bazılarını görebiliriz, bazılarını da göremeyebilir ya da izah edemeyiz. Kur'an'ın ayetleri de bu yönüyle iki kısma ayrılmaktadır: Birincisi bir sebebe bağlayabildiğimiz ayetlerdir. İkincisi ise Kur'an'ın ekseriyetini teşkil eden ve bir sebebe bağlayamadığımız veya doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk tarafından indirildiğini düşündüğümüz ayetleridir.
Kur'an-ı okuyan bir kimse ibadetlerin ahkâmı, çeşitli muameleler, helal veya haram, cihat, şahsi durumlar, medeni hukuk veya devletlerarası antlaşmalar hususunda bir ayet gördüğünde hemen ayetin sebebi nüzulünü düşünme ihtiyacını hisseder. Çünkü ancak sebebi nüzulün bilinmesiyle bu ayetlere açık ve anlaşılabilir bir anlam verebilir (Sâlîh, 1994: 50). Kur'an'ın ahkâma ve ahlaka dair olan ayetlerin çoğu sebebi nüzul denilen bazı vesilelerle inmiştir.
Bu tür ayetler, toplumun hayat tarzını düzeltmeye yöneliktir. Topluma yön verici ve teşrî durumundaki hükümlerin nazarî kalmamaları için bir sebebe bağlı olarak ve tam da ihtiyaç duyulduğu anda gönderilmeleri gerekir.

Bu şekilde gelen ayetlerin ihtiva ettikleri hükümler ve bunların teşrî esaslarının daha iyi kavranılabilmesi için de sebebi nüzulün bilinmesi elzem olmaktadır.

Kur'an'da bir sebebe dayalı olarak inen ayetler (yaklaşık 500 ayet) dışında Kur'an'ın ekseriyetini oluşturan ve Yüce Allah tarafından bir sebebe bağlı olmaksızın doğrudan indirilen ayetleri de vardır. İbn Teymiyye (ö. 728/1328), bunların önemli bir kısmının önceki peygamberlerin kıssaları ve ahiret hayatına yönelik haberlerden oluştuğunu, bu ayetlerin inme sebeplerinin de herhangi bir harici olayda değil, onların kendi muhteva ve manalarında aramak gerektiğini belirtmiştir (İbn Teymiyye, 1936: 10). O halde ayetlerin pek çoğu, özel bir sebebe bağlı olarak inmeyip genel manada insanları ihtiyaç duydukları hususlarda aydınlatmak, eğitmek, bilgilendirmek, yön vermek veya uyarıda bulunmak maksadıyla gelmiştir. Dolayısıyla Kur'an ayetlerinin sebep ve hikmetinin olmadan indiği düşünülemez ise de nüzul sebebi tabiri, hususi bir sebebe bağlı olarak inen ayetler hakkında kullanılır. İnsan mantığı da tüm sure ve ayetlerin başlangıçta bir sebebe bağlı olarak gelmesini gerekli kılmaz (Sâlîh, 1994: 148). Çoğunu kıssaların teşkil ettiği bu ayetlerin iniş zamanı ve muhiti pek mühim değildir. Ve onları anlamak için mutlaka sebebi nüzulü bilmek de şart değildir.

Esbâb-ı Nüzul ve Tanımı

Nüzul sebebinin yapılan bazı tanımlarını aktararak zikrettiğimiz bu iki hususu izah edelim:

Esbâb-ı nüzul ilmi, doğuşundan günümüze kadar birçok tarifi yapılmıştır. Bu tanımlar aracılığıyla nüzul sebebi ilminin nasıl algılandığı hususunda bir fikir edinmek mümkündür.

Vâhidî (ö. 468), sebebi nüzul ilmini şöyle tarif etmektedir: "Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına imkân sağlayan çok güvenli bir yoldur" (Vâhidî, 1968: 11).

Zerkeşî (ö. 794) ise; "Kur'an-ı Kerim tefsirinde bilmeye muhtaç olduğumuz bir ilim" diye takdim etmektedir (Zerkeşî, 2006: I/13).

Suyûtî'ye (ö. 911) göre; "Esbâb-ı nüzul, hadisenin vuku bulduğu günlerde ayetin nazil olması durumunda gerçekleşir. Esbâb-ı nüzul ilmi de bunların bilgisini ihtiva eder" (Suyûtî, 1973: 1/101).

Zurkânî (ö.1122), esbâb-ı nüzulü şöyle tarif eder: "Vuku bulduğu günlerde ondan bahseden veya onun hükmünü açıklayan ayet veya ayetlerin inmesine sebep olan ve Hz. Peygamber zamanında meydana gelmiş bir hadise veya ona yöneltilmiş bir sorudur" (Zurkânî, 1988: I/99-101).

İsmail Cerrahoğlu ise; "Hz. Peygamber'e bir sual veya bir hadise dolayısıyla birkaç ayetin ya da bir surenin tamamının nazil olmasına amil olan şeye sebebi nüzul demekteyiz" (Cerrahoğlu, 1993: 115) şeklinde tarif eder.

Yukarıdaki tariflerden anlaşıldığı üzere sebebi nüzul: Hz. Peygamber (sas) zamanında meydana gelen, bir veya daha fazla ayetin inmesine sebep teşkil eden bir olaydan ya da orada hazır bulunanlar tarafından Resûlullah'a (sas) yöneltilen sorulardan ibaret olan sorun veya sorulara cevap teşkil etmek maksadıyla Yüce Allah'ın bu hususstaki hükümlerini bildirmek üzere ayetlerin nazil olmasıdır.

Sebebi nüzulün tariflerinden de anlaşıldığı üzere Kur'an'da bir kısım ayetlerin nüzul sebebi olduğu gibi, bir sebebe bağlı olmaksızın doğrudan inen ayetler de vardır. Nitekim nüzul sebebini teşkil eden ya bir soru, problem, vakıa, müşkül bir durum veya hâsıl olan sorunlardır. Bunlara cevap olmak üzere durumun izahı, problemlerin halledilmesi, müphemliklerin giderilmesi, kısacası Müslümanları doyurucu ve akıllarında bir soru işareti kalmayacak şekilde bütün bu durumlara karşılık ilâhî açıklama olmak üzere ayetler nazil olmuştur.

Esbâb-ı Nüzul Kapsamına Dâhil Olmayan Rivayetler

1. Önceki ümmet ve toplumlara ait tarihi bilgiler.
2. Geleceğe dair haberler ve malumat (Serinsu, 1994: 67).

Bu tür ayet ve surelerin inmesine gerçek bir neden olarak sayılamayacak umumi bir sebep olması muhtemeldir. Kur'an'ın değişik yerlerinde çeşitli yönleri ile aktarılan Hz. Musa'nın kıssası bunun misallerinden biridir. Nitekim bu kıssa başlangıçta herhangi bir sebebe mebnî olarak indiği söylenemez. Ancak mutlaka ona bir sebep bulunması gerekiyorsa, muhtelif yerlerde geçen bu kıssanın tümünün umumi bir sebebe dayandığı söylenebilir. O sebep de, Resûlullah'ın (sas) teselli edilmesi ve katı kalpli müşrik toplumdan karşılaştığı sıkıntılara karşılık kalbinin güçlendirilmesidir denilebilir.

Esbâb-ı Nüzul Rivayetlerinin Sigaları

Sahabe, Kur'an'ın bir ayeti hakkında bir şeyler söyledikleri zaman, onların bu ifadeleri, bazen ayetin sebebi nüzulünü açıklayıcı bazen de ayetin anlamını açıklayıcı mahiyette olabilir:

a. Şayet; "Ayetin ya da ayetlerin nüzul sebebi şudur" der iseler bu ifade, sebebi nüzulün anlatılması hususunda bir nas teşkil etmektedir (Sâlîh, 1994: 150).

b. Eğer; "Falan hadise vuku bulduğu ya da Hz. Peygamber'e falan konuda soru yöneltildi de şu ayetler nazil oldu" derse bu ibare de nüzul sebebinin açıklanması hususunda bir nas hükmündedir (el-Kâdî, 2013: 21).

c. Eğer sahabe; "Bu ayetlerden maksat şudur veya bu ayet şuna delalet etmektedir ya da bu ayetten şu anlaşılıyor" tarzında ifadeler veya benzeri ibareler kullanırlarsa ya da ayetin kelimeleri hakkında şerhlerde bulunurlarsa, tüm bunlar ayetin tefsir edilmesi ve medlulünün beyan edilmesi saadetindeki açıklamalar olarak kabul edilmektedir (Serinsu, 1994: 112).

d. Sahabenin; "Bu ayet falan şey hakkında nazil oldu" demeleri halinde bu ifade, hem ayetin nüzul sebebinin hem de manasının kastedilmesine uygun bir ibare olarak kabul edilmektedir (Cerrahoğlu, 1993: 118).

e. Eğer sahabe; "Bu ayet şu kimseler, müminlerden, kâfirlerden ya da kitap ehlinden bir topluluk veya falan hadise hakkında nazil oldu" deseler, bu ifadeden kast olunan da, ayetin sebebi nüzulüdür (el-Kâdî, 2013: 21).

f. Şayet; "Falan şeye teşvik ya da falan şeye irşat için indi" der isler, bundan kasıt, ayetin tefsir edilmesidir (el-Kâdî, 2013: 21).

g. Eğer; "Bu ayet falan şey hakkında nazil oldu" şeklindeki bir sahabe sözü ise, Resûlullah'a (sas) ulaşan merfû hadis hükmünde kabul edilmektedir (el-Kâdî, 2013: 22).

Esbâb-ı nüzul rivayetleri içerisinde sadece senedi sahih olup sübutu kesin olanları, ayetlerin gayesi ve ruhuna uygun düşenleri, siyak ve sibak durumuyla örtüşenleri, İslâm akidesinin esaslarıyla çatışmayanları, şeriatın naslarından hiçbiriyle çelişkiye düşmeyenleri, âlimlerin icmâ ettikleri ve ümmetin rıza göstererek ve benimseyerek nakletmiş oldukları temel kaide ve prensiplerden herhangi biriyle çelişmeyenleri alınır.

Buna karşın senet veya metin yönüyle zayıf olan, ayetlerin mana ve ruhuna muvafık olmayan, siyak ve sibakıyla uyumluluk arz etmeyen, dinin temel prensiplerinden herhangi biri ile çelişen, İslâm'ın naslarından biri ile aykırı düşen veya ulemânın üzerinde icmâ ettikleri kaidelerle çelişen haberlere de hiçbir şekilde değer verilemez.

Nüzul Sebebini Bilmenin Yolları

Nüzul sebeplerinin akli muhakeme ile ve içtihatla bilinmesi mümkün değildir, ancak vahyin inişini müşahede eden sahabenin nakli ile bilinebilir. Çünkü sebebi nüzul, akıl yoluyla idrak edilmesi mümkün olmayıp ancak işiterek veya görmek suretiyle binilebileceğinden, sahabeden gelen rivayetler hükmen merfû sayılırken, adeta Peygamberimiz (sas) tarafından bildirilmiş olduğuna hükmedilir.

Bir ayetin nüzul sebebine ait vakıa itibarı ile uygunluk arz eden, ancak kişiler, zaman ve mekân yönüyle farklı birkaç sebep gösterilebilir. Böylesi bir durumda aşağıdaki durumların göz önünde bulundurulması elzem olmaktadır (Zurkânî, 1988: 109-113).

a. Bahsi geçen rivayetlerden biri sahih olurken, diğer rivayetler sahih derecede olmayabilir. Böylesi bir durumda sahih rivayet alınır, diğer rivayetler de terk edilir.
b. Ayetlerin inmesine sebep olan rivayetlerin her ikisi de sahih olabilir. Şayet bu rivayetlerden birini ötekine tercih ettirecek bir sebep var ise, bu rivayetin bizim açımızdan daha makbul olduğu aşikârdır.
c. Ayetin inmesine sebep olan iki rivayet de sahih olabilir ve birini ötekine tercih ettirecek bir neden de mevcut olmayabilir. Bu durumda her iki rivayet arası cem edilir ve bu iki hadise de aynı ayetin nüzulünden önce meydana geldiği söylenir. Yalnız bu iki hadisenin de zaman cihetinden birbiriyle yakın olması lazım gelir.
d. Ayetin nüzul sebebi olan iki rivayet de sahih kabul edilip, birini ötekine tercih ettirecek bir kanıt da yok ise, aralarındaki zaman farkı sebebiyle cem edilmeleri de mümkün değilse, bu durumda ayetin mükerrer halde inmiş olduğu kabul edilir.

Bazen de bir sebep pek çok ayetin inmesine vesile olabilir. Bu bir tek sebep bazen iki ayetin nüzulüne sebep olabildiği gibi, ikiden daha fazla ayetin nüzulüne de sebep olması mümkündür (Sâlîh, 1994: 156).

Esbâb-ı nüzul meselesinde makbul olan şey sebebin hususi olması değil, lafzın ifade ettiği hükmün umumi olmasıdır. Hüküm içeren ayetler her ne kadar bazı şahıslar hakkında inmiş olsa da bu hükümler, aynı durumdaki tüm şahısları kapsadığı söylenebilir (el-Kattân: 1997: 122). Böylece ayetlerin ihtiva ettikleri hükümleri, o günkü nüzule muhatap şahısların dışındakilere şamil kılmak, cumhuru sebebin özel olmasına değil, hükmün umumiyetine önem vermeye sevk etmiştir. Zira Kur'an'ın ihtiva ettiği hükümlerin umumiliğini, bilinen bazı şahıslara endeksli kılınmasını kabul etmek aklın da kabul edebileceği bir durum değildir.

Nüzul Sebeplerini Bilmenin Yararları

1. Hükmün vaz oluşuna sebep olan hikmeti bilmek. Hikmeti bilmenin, mümin kimseleri Allah'ın ahkâmını uygulamaya ve O'nun emrettiği hususlarla amel etmeye teşvik ettiği bir gerçektir. Bu vesile ile mümin kullar, bahsi geçen hükümleri yerine getirmede, emirlerle amel etmeleri neticesinde hâsıl olan yararları ve meziyetleri açık bir şekilde görmekte güçlük çekmeyeceklerdir. Bu durumda Allah'a olan imanları kuvvet bulurken yakinen inanmaya erişebilirler. Diğer taraftan hikmeti bilmenin, inanmayan kesimleri de Yüce Allah'ın hükmettiği ahkâma inanmaya teşvik edebilir. Çünkü onlar da bu ahkâmın gereksiz yere vaaz edilmeyip maslahatı gerçekleştirmek ve insanlığın derecesini yükseltmek için getirildiğini kolayca görebilir (el-Kâdî, 2013: 15).
2. Nüzul sebepleri bilinirse, ayetlerden hedeflenen mana suhuletle anlaşılırken, şüphe ve hatalar izale edilmiş olur (Zurkânî, 1988: I/108; Cerrahoğlu, 1993: 117; Eroğlu, 2013: 136-137). Çünkü Kur'an-ı Kerim'de öylesine ayetler vardır ki kastedilen manaların anlaşılması ancak nüzul sebeplerinin bilinmesiyle mümkün olabilir.

Eğer esbâb-ı nüzulün yol göstericiliğiyle olmasaydı insanlar, Cenâb-ı Hakk'ın: وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ "*Doğu da batı da Allah'ındır, nereye dönerseniz Allah'ın yönü orasıdır. Doğrusu Allah her yeri kaplar ve her şeyi bilir*" (el-Bakara, 2/115) bu ifadesinden akla ilk gelen ile amel eder ve namazlarında istedikleri tarafa yönelirlerdi. Fakat ayetin sebebi nüzulünü bilen kimselerin, şöyle bir sonuca varmaları mümkündür: Bir grup mümin, zifiri karanlığın olduğu bir gecede namaz kılarken kıblenin ne tarafta olduğunu kestirememişlerdi. Bu nedenle her biri içtihadına uyarak yöneldiği tarafa doğru namazını kılmıştır (Vâhidî, 1968: 41-43). Yüce Allah, onlardan hiçbirinin amelini zayi etmemiş ve Kâbe'ye yönelmemiş olsalar bile sevabını hâsıl etmiştir. Çünkü müminler, o alaca karanlıkta kıblenin hangi yönde olduğunu bilme olanağına sahip değil idiler (Sâlîh, 1994: 139).

3. Hasr yönündeki tevehhüm bertaraf edilebilir. Ayetin zahir yönündeki manası hasr ifade edebilir. Ancak sebebi nüzulün bilinmesi halinde bu yöndeki olası hataların önüne geçilmiş olur (Zurkânî, 1988: I/ 105-107). Mesela Kur'an'ın: قُلْ لَا اَجِدُ فِى مَا أُوحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ اِلَّا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "*De ki bana vahyolunan içinde, yiyenin yiyeceğinden haram olarak, murdar oldukları için ölüden, akar kandan, domuz etinden, Allah'tan başkası adına kesildiğinden dolayı fısk olandan başka bir şey bulmuyorum. Kim ki istemeyerek veya haddi tecavüz etmeyerek çaresiz kalırsa (bunlardan yiyebilir). Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir*" (el-En'âm, 6/145) ayetinden, sadece burada sayılmış olan dört unsur haram kabul edilmiş sayılamaz. Bunların haricinde haram kabul edilen farklı yiyecek ve içecekler de bulunmaktadır. Nitekim İmam Şafiî, bu ayetteki hasr ifadesinin kast edilen mana olmadığını savunmaktadır. Ayetin sebebi nüzulü incelendiğinde durumun şöyle olduğu anlaşılır: Küfür ve inatlarından dolayı Cenâb-ı Hakk'ın helal kıldığı şeyleri haram, haram kıldıklarını da helal kabul edenler hakkında inmiştir. Yani Kur'an'ın bu ayeti, onların arzu ettiklerinin aksi yönünde nazil olmuştur. Yüce Allah bu ayette onlara; "Helal ancak sizin haram saydıklarınız, haram ise sizin helal kabul ettiklerinizdir" buyurmuştur. İmam Şafii de bu görüşü benimsemektedir (Cerrahoğlu, 1993: 117-118).

4. Esbâb-ı nüzul, ayetin ihtiva etmiş olduğu hükümleri tahsis eder. Mesela, Mücadele suresinin ilk kısmındaki zihâr ayetleri, Evs b. es-Samit'in, eşi Havle'ye zihâr yapması üzere inmiştir. Bu ayetlerin muhtevi olduğu hükümler, bahsi geçen iki kişiye mahsustur. Bunların dışında kalan kimselerin durumlarının tespiti, ancak kıyas yoluyla mümkün olabilmektedir. Şayet burada ayetin sebebi nüzulü bilinmemiş olsaydı, bu hükümden maksadın ne olduğu bilinemeyecek ve ayetin hükmünden istifade edilemeyecekti (Zurkânî, 1988: I/105-106).

5. Nüzul sebepleri, Kur'an ayetlerinin kolayca ezberlenmesini sağlamaktadır. Özellikle Kur'an'ın, ümmiliğin yaygın olduğu bir ortamda indirildiği düşünülürse, parça parça gelmesinin, ayetlerin ezberlenip unutulmaktan kurtulması hususunda ne büyük bir rol oynadığı anlaşılabilir.

6. Hakkında ayetin inmiş olduğu şahsın isminin bilinmesi ve böylelikle başka kimselerle karıştırılmaması için müphem durumdaki kişinin belirtilmiş olmasıdır. Çünkü bu şahsın kim olduğu müphemlik arz edere, suçsuz bir kimse itham olunabilirken, suçlu da affedilebilir (el-Kâdî, 2013: 19).

Esbâb-ı nüzulün bilinmesi, eğitim ve öğretimde muhatapların dikkatlerini konuya celp etmesi yönünde katkı sağlayacaktır. Eğitimciler, derse hazırlık aşamasında, öğrencilerin akli melekelerini toplayan, dersi dinleyerek uyum sağlamada şevk ve arzularını arttıran, dikkatlerini çeken bazı mühim hadiselerden faydalanırlar. Kur'an ayetlerini izah ederken, onların inmesine vesile olan kıssaların anlatılması, muhatapların dikkatlerini uyandırmaya, zihinlerini derse çekmeye, aklî melekelerini toplamaya, derse arzu ile katılmalarına katkı sağlayacaktır. Böylece sebebi nüzulün bilinmesiyle dersi daha iyi anlamanın yanı sıra, ayetin içerdiği teşrii sırları ve tafsili hükümleri öğrenmeyi isteyeceklerdir. Çünkü bunların bilinmesi insanların doğru yola, dünya ve ahiret saadetine erişmelerine vesile olacaktır (el-Kattân: 1997: 136-137).

Nüzul Sebebi Rivayetlerinin Ayetlerin Anlaşılmasındaki Bazın Menfi Sonuçları

Nüzul sebepleri rivayetlerinin yukarıda saydığımız yararlarının yanı sıra bazı olumsuz sonuçlarının olduğunu da söylemek mümkündür. Zira sebebi nüzul ilminde bazı tarihi uyuşmazlıkların olduğu görülmektedir. Ayetlerin iniş sebebi olarak belirtilen hadiselerin tarihi gerçeklerle uyuşmadığı ve böylesi vahim hatalara düşüldüğü müşahede edilmektedir (Vâhidî, 1968: 24; Tâberî, trs: I/498). Yine çeşitli fırkaların ortaya çıkmasına sebep olan önemli etkenlerden birinin de sebebi nüzul rivayetleri olduğu söylenebilir.

Gerek sebebi nüzul rivayetlerinin iyice bilinmemesi gerekse kasıtlı olarak tahrif edilmeleri sebebiyle, ayetlerin hatalı bir şekilde tefsirlerinin yapılmasına sebep olmuştur. Nitekim kâfirler hakkında nazil olan kimi ayetler, bazı kimseler tarafından müminlere yönelikmiş gibi addedilmek suretiyle çarpıtma yoluna gidildiği görülmektedir (Kâsımî, trs: I/38).

Kur'an ayetlerinin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasında nüzul sebeplerinden faydalanma yolunun açık tutulmasında yarar vardır. Ancak, âlimlerin bu konuyla gereğinden fazla meşgul olmalarıyla mesailerinin verimsizleşmesi, Kur'an'a bakış açılarının daralması, ilâhî bildirimlerdeki mesajın daha kapsamlı ve çözüm üretici şekildeki inceleme imkânlarının kısıtlanması, yeni ve farklı problemlerin Kur'anî perspektiften değerlendirme ve çözüme kavuşturma yolunun tıkanması gibi sakıncaların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

SONUÇ

Kur'an ayetlerinin, sebeplere bağlı olarak inmesi yönüyle iki kısma ayrıldığını söylemek mümkündür. Ayetlerden bir kısmı bazı sebeplere bağlı olarak inerken, büyük bir kısmı da bir sebebe bağlayamadığımız veya doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk tarafından indirildiğini düşündüğümüz ayetlerdir.

Ayetlerin inmesine sebep olan ya bir soru, yaşanan bir problem, vakıa, müşkül bir durum veya hâsıl olan meselelerdir. Bunlara cevap olmak üzere durumun izah edilmesi, problemlerin çözümlenmesi gibi muhatapları doyurucu ve akıllarda bir soru işareti kalmayacak şekilde bütün bu durumlara karşılık ilâhî açıklama olmak üzere ayetler nazil olmuştur.

Sebebi nüzul genel manada, Kur'an'ın inzal sürecine olan şahitliğin bir göstergesi halinde, ayetlerin nüzulüne sebep olan olaylar ve durumlardır. Sahabe dönemiyle beraber ayetlerin nüzul sürecinde yaşanılan bu tür hadiseler, Müslümanlar tarafından aktarılmak suretiyle ayetlerin tefsirine katkıda bulunmuşlardır. Bu da ilk dönemlerden itibaren sebebi nüzulün önemli bir literatüre kavuşması imkânını sağlamıştır. Pek çok müfessir, nüzul sebebinin bilinmesini, sahih tefsir yapmanın önemli bir unsuru olduğunu kabul etmişledir.

Nüzul sebebi genellikle ibadetlerin hükümleri, çeşitli muameleler, helal ve haramlar, ahvali şahsiye, medeni hukuk ya da uluslararası antlaşmalarla ilgili hususlarda söz konusu olabilir. Çünkü ancak nüzul sebebinin bilinmesiyle bu ayetlerin bildirmiş olduğu hükümler anlaşılabilir ve onlara doğru bir mana verilebilir. Nitekim Kur'an'ın ahkâm dair ve ahlaki prensipleri bildiren ayetlerinin pek çoğu sebep ve nüzul denilen bazı vesilelerle gelmiştir.

Kur'an ayetlerinin çoğunluğunu teşkil eden ve Yüce Allah tarafından bir sebebe bağlı olmaksızın doğrudan indirilen ayetleri de vardır. Mantığın kendisi de tüm sure ve ayetlerin iptidai olarak bir sebebe bağlı olarak gelmesini gerekli kılmaz. Çoğunu kıssaların teşkil ettiği bu ayetlerin iniş zamanı ve muhiti pek mühim değildir. Bu tür ayet ve surelerin inmesine gerçek bir sebep olarak sayamayacağımız belki de genel bir sebebinin olduğundan da söz edilebilir.

Ayetlerin nüzul sebeplerini bilmekle, hükmün vaz oluşuna neden olan hikmeti bilmenin yanı sıra, ayetlerin hedeflediği manalar kolaylıkla anlaşılırken, şüphe ve hatalar da giderilmiş olur. Kur'an'da ayetin zahiri şekli hasr ifade edebilir, ancak nüzul sebebinin bilinmesiyle bu konuda yapılması muhtemel hatalar önlenmiş olur. Nüzul sebepleri, Kur'an ayetlerinin kolayca ezberlenmesini sağlamaktadır.

Nüzul sebeplerinin akli muhakeme ile ve içtihatla bilinmesi mümkün değildir, ancak vahyin inişini müşahede eden sahabenin nakli ile bilinebilir. Çünkü sebebi nüzul, akıl yoluyla bilinmesi mümkün olmayıp sadece işitmek ya da görmek suretiyle bilinmesi mümkün olduğundan, sahabeden gelen rivayetler hükmen merfû sayılmaktadır.

Sebebi nüzulün anlatılmasıyla, eğitim ve öğretimde muhatapların dikkatlerini toplamada, zihinlerini derse çekmede, derse arzu ile katılmada, ayetlerde bildirilen hükümleri sahih ve sağlıklı anlamada katkı sağlayacaktır.

Ayetin sebebi nüzulünün hususi olması, hükmünün umumi olmasına engel teşkil etmez. Nitekim hüküm bildiren ayetler, ekseriyetle bilinen bazı şahıslar hakkında inmiş olsa da aynı durumdaki tüm şahıslar hakkında geçerli olduğu bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. (trs). *Hak Dini Kur'ân Dili.* Sad. İsmail Karaçam ve Arkadaşları. İstanbul: Azim Dağıtım.

Cerrahoğlu, İsmail. (1993). *Tefsîr Usûlü.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Eroğlu, Ali. (2013). *Tefsir Tarihine Kısa Bir Bakış*. Erzurum: Eser Ofset ve Matbaacılık.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. (1936). *Muḳaddime fî Uṣûli't-Tefsîr*. Dımaşk.

Kâdî, Abdulfettâh. (2013). *Esbâb-ı Nüzul*. (trc. Salih Akdemir). Ankara: Fecr yayınları.

Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. (trs). *Mehâsinu't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Kattân, Mennâ Halil. (1997). *Ulûmu'l-Kur'an*. (trc. Arif Erkan). İstanbul: Timaş Yayınları.

Sâlîh, Subhi. (1994). *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*. (trc. M. Said Şimşek). Konya: Esra Yayınları.

Serinsu, Ahmet Nedim. (1994). *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü*. İstanbul: Şule Yayınları.

Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr. (1973). *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetu's-Sakâfiyye.

Tâberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr. (trs). *Câmîu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed. (1968). *Esbâbu'n-Nüzûl*. Mısır: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillah. (2006). *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân.* (thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî). Kahire: Dâru'l-Hadîs.

Zurkânî, Muhammed Abduazîm. (1988). *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

PEYGAMBER DUALARINDA SALİH NESİL OLGUSU

Dr. Ayşe ATEŞ
Kahramanmaraş Merkez Atatürk Anadolu Lisesi
ORCID: 0000- 0002- 3384- 8740

ÖZET
Çocuk dünya hayatının süsü ve Yüce Allah'ın en büyük nimetlerinden biridir. Aile kurulduktan sonra eşlerin en büyük isteği bir çocuğa sahip olmaktır. Yeryüzünün ilk ailesi Hz. Adem ve Hz. Havva çifti başta olmak üzere birçok peygamber dualarında Allah'tan çocuk talep etmişlerdir. Aynı zamanda hayat ve neşe kaynağı olan çocuk dünyada bir imtihan konusudur. Peygamberlerin ve örnek şahsiyetlerin tutum ve davranışları, dualarının muhtevası hem çocuk hem de gelecek nesil için önemli mesajlar içermektedir. Sorumlu ve duyarlı birer ebeveyn olarak çocuğun hangi manevi değerlerle büyütülmesi gerektiği hususunda en iyi rol model olmaktadırlar. Onların dualarında sadece doğacak çocukları için değil ardından gelen nesille ilgili istekte bulunmaları dikkat çekmektedir. Gelecek neslin kaygısını taşıdıkları, neslin iyi yetişmesine önem verdikleri görülmektedir. Nesille ilgili olarak salihlik vasfı öne çıkmaktadır. Kendilerinin ve çocuklarının, Allah'a teslim olan, itaat eden, O'nun hoşnutluğunu kazanan, namaz kılan, bir önceki nesilden aldığı değerleri yaşatabilen, iyi, temiz, ahlaklı, salih olmalarını istemektedirler. Çocukla ilgili hem dünyaya hem de ahirete yönelik istekleri yer almaktadır. Her zaman duanın gücü ve kuşatıcılığına sarılarak, kendi acziyetlerinin ve üzerindeki nimetlerinin farkında, Allah'ın kudretine güvenerek bilinçli bir şekilde hareket etmektedirler. Bu sorumluluğun üstesinden gelmek için Allah'ın yardımına sığınmaktadırlar. Hz. İbrahim'in, Hz. Zekeriya'nın ve İmran'ın karısının duası çocuk için dua etmenin ne denli önemli olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.
Anahtar Kelimeler: Aile, Çocuk, Dua.

THE PHENOMENON OF GOOD GENERATION IN THE PROPHETS' PRAYERS

ABSTRACT
A child is the adornment of worldly life and one of the greatest blessings of Almighty Allah. After the family is established, the biggest wish of the spouses is to have a child. Many prophets including especially Hz. Adam and Hz. Eve couple, the first family of the earth, demanded children from Allah in their prayers. At the same time, the child, who is a source of life and joy, is a subject of a testing in the world. The attitudes and behaviours of the prophets and exemplary personalities and the content of their prayers contain important messages for both the child and the next generation. As responsible and sensitive parents, they are the best role models for the moral values of the child to be raised. It is noteworthy that they make requests not only for their children to be born but also for the next generation in their prayers. It is seen that they carry the anxiety of the next generation and give importance to the good upbringing of the generation. Regarding the generation, the quality of righteousness comes to the fore. They want themselves and their children to be good, pure, moral, and righteous, who submit to Allah, obey Him, earn His contentment, perform prayers, and keep the values they inherited from the previous generation alive. There are wishes for the child for both the world and the hereafter. They always act consciously by believing in the power of the prayers and the encompassing power of the prayers, aware of their own weakness and blessings, and relying on Allah's power. They turn in Allah's help to overcome this responsibility. The prayer of Hz. Ibrahim and Hz. Zechariah and his wife Imran clearly show importance of praying for the child.
Keywords: Family, Child, Prayer.

ADA VAPURUNDA ÜÇ YAZAR

İbrahim ÖZEN
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0001-7707-5252

ÖZET
Batılılaşma devri Türk edebiyatı, Tanzimat'tan sonra büyük ölçüde Servet-i Fünun Topluluğu'na mensup sanatkârların eserleriyle gelişimini sürdürmüştür. Servet-i Fünun sanatkârları; gerek edebî anlayışları gerek devrin şartları sebebiyle eserlerinde bireysel temaları tercih etmiş, Tanzimat sanatkârlarının aksine halktan uzak bir edebiyat anlayışını benimsemiştir. Bu anlayışa bağlı olarak Servet-i Fünun Topluluğu'na mensup roman ve hikâye yazarları, eserlerinde Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü ağır bir dil kullanmış, Namık Kemal ile başlayan sanatkârane üslup modasını Servet-i Fünun döneminde de devam ettirmiştir. Servet-i Fünun Topluluğu'nun edebî faaliyetlerine devam ettiği süreçte bu topluluğun edebiyat ve sanat anlayışını benimsemeyen yazarlar da mevcuttur. Bahsi geçen yazarlardan en önemlisi, Ahmet Mithat Efendi çizgisinde halk için edebiyat anlayışını sürdüren Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. Sanat anlayışları farklı olmasına rağmen Servet-i Fünun Topluluğu'na mensup Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf'u, kendileriyle aynı dönemde eser vermeye başlayan Hüseyin Rahmi'yle bir arada düşündüren husus, "Ada Vapurunda" adıyla yazdıkları metinlerdir. Hüseyin Cahit, 20 Şubat 1896 tarihli *Mektep* mecmuasında imzasız olarak "Ada Vapurunda" adlı hikâyesini yayımlamış, daha sonra bu hikâyesini *Hayat-ı Muhayyel* adlı kitabına dâhil etmiştir. Mehmet Rauf, 1901 yılında *Servet-i Fünun* sayfalarında yayımladığı "Ada Vapurunda" adlı mensur şiirine, *Siyah İnciler* kitabının "Küçük Şeyler" başlığında yer vermiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ise 1920'de basılan *Kadınlar Vaizi* kitabında, "Ada Vapurunda" adlı bir hikâyesi mevcuttur. Bu çalışmada adı geçen üç yazarın öncelikle bahsedilen metinleri tanıtılacak, daha sonra metinler yapı, dil ve anlatım yönünden karşılaştırılacaktır. Çalışmanın amacı, Servet-i Fünun Topluluğu'na mensup yazarlar ile bu topluluğun dışında kalan bir yazarın eserlerindeki farklılığı "Ada Vapurunda" adlı metinler üzerinden göstermektir. Çalışma, aynı dönemde anılan üç yazarın yine aynı mekân üzerine kurguladıkları metinlerdeki bakış açısı ve anlatım farklılığını göstermesi yönüyle edebiyat eğitimine de materyal sunmayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi, Servet-i Fünun Topluluğu, Ada Vapuru, Hikâye

THREE AUTHORS ON THE ISLAND FERRY

ABSTRACT
After the Tanzimat, Turkish literature in the era of Westernization continued to develop largely with the works of artisans who were members of the Servet-i Fünun Community. Due to both their literary understanding and the conditions of the period artists of Servet-i Fünun preferred individual themes in their works, and unlike the Tanzimat artists they adopted a literature approach that was far from the public. Depending on this understanding, the novel and story writers belonging to the Servet-i Fünun Community used a heavy language loaded with Arabic and Persian words in their works, and they continued the artistic literary style fashion that started with Namık Kemal during the Servet-i Fünun period. During the period when the Servet-i Fünun Community continued its literary activities, there were also writers who did not adopt the literature and art understanding of this community.

The most important one of the mentioned writers is Hüseyin Rahmi Gürpınar, who continues his understanding of literature for the people in line with Ahmet Mithat Efendi. Although their understanding of art is different, things that make Hüseyin Cahit and Mehmet Rauf, members of the Servet-i Fünun Group, to be thought together with Hüseyin Rahmi, who also started to produce works at the same time as them, are the texts that they wrote under the name of "Ada Vapurunda". Hüseyin Cahit published his unsigned story "Ada Vapurunda" in the *Mektep* journal dated February 20, 1896, and later he included this story in his book *Hayat-ı Muhayyel*. Mehmet Rauf included his prose poem "Ada Vapurunda", which he published on the pages of *Servet-i Fünun* in 1901, under the title of "Küçük Şeyler" in his book *Siyah İnciler*. Hüseyin Rahmi Gürpınar's book, *Kadınlar Vaizi*, published in 1920, has a story called "Ada Vapurunda". In this study, firstly the mentioned texts of the mentioned three authors will be introduced, and then the texts will be compared in terms of structure, language and expression. The aim of the study is to show the difference in the works of writers belonging to the Servet-i Fünun Community and an author outside of this community, through the texts called "Ada Vapurunda". The study also aims to present material to literature education in terms of showing the perspective and expression differences in the texts of the three authors, who are mentioned in the same period, about the same place.
Keywords: Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi, Servet-i Fünun Community, Ada Vapuru, Story

GİRİŞ

Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma serüvenin başladığı Tanzimat yıllarından başlayıp günümüze kadar devam eden bir süreci kapsar. Bahsi geçen süreç genel bir temayülle Tanzimat, Servet-i Fünun, Fecr-i Âti, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Devri Türk edebiyatı başlıkları altında gruplandırılır. Bu gruplandırma içinde Servet-i Fünun dönemine dikkat çekildiğinde şöyle bir tabloyla karşılaşılır: Servet-i Fünun ya da diğer adıyla Edebiyat-ı Cedide, bir topluluk adıdır. Bu topluluk, Türk edebiyatına Batılı bir görünüm kazandırmaya çalışan, benzer bir zevk ve terbiyeden geçmiş genç şair ve yazarların Ahmet İhsan'ın çıkardığı *Servet-i Fünun* mecmuasında 1896-1901 yılları arasında bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Dolayısıyla *Servet-i Fünun* mecmuası bir edebi topluluğa da isim olmuştur. Bu toplulukta şair olarak Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Siret, Hüseyin Suat, Ali Ekrem, Ahmet Reşit, Süleyman Nazif, Süleyman Nesip, Faik Ali, Celal Sahir bulunur. Hikâye ve romancı olarak Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Ahmet Hikmet ve Safveti Ziya vardır.

Servet-i Fünun Topluluğu'nun edebî faaliyetlerini devam ettirdiği süreçte, yine aynı nesilden olup bu topluluğa katılmayan, topluluğun sanat ve edebiyat anlayışını benimsemeyen şair ve yazarlar da vardır. Genellikle bu şair ve yazarlar, "Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat" başlığı altında anılırlar. Çalışmada metni incelenecek olan Hüseyin Rahmi Gürpınar da Servet-i Fünun dışındaki yazarlar arasındadır. Servet-i Fünun ve Servet-i Fünun dışındaki edebiyata yönelik sınıflandırmayı edebiyat tarihleriyle örneklendirmek, böylelikle Hüseyin Rahmi'nin nasıl bir tasnifle ele alındığını görmek mümkündür. Ağah Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri*'nde Hüseyin Rahmi'yi, "Servetifünun'a Mensup Olmayan Bir Romancı" başlığı altında ele almış, yazar hakkında şu cümleleri kurmuştur:

"Hüseyin Rahmi kendisini Servetifünunculardan saymaz. Nitekim onlar da Hüseyin Rahmi'yi kendilerinden saymadılar, hakikatte o, mizacı, sanatı telakkisi itibariyle Servetifünun romancılarından ayrıldığı gibi, eserleri de şekil, eda ve teknik bakımından büsbütün başka mahiyet arz eder.

Servetifünun romancılarında hâkim olan vasıf sanat endişesidir. Onlar, hayatı, sanat adesesinden görürler ve onu süsleyerek, şiirleştirerek, çok defa hazin bir akıbetle sona erdirerek okuyucuya sunarlar.

Vakıa bunlar çok kere hakikidir; mevzuları ve tipleri hakikaten seçilmiştir; fakat hakikatin kendisi değildir. Hakikatin sanatkâr bir gözle tercih edilmiş bir köşesi ve muhayyilede değiştirilip idealize edilmiş tiplerdir.

Hüseyin Rahmi ise hayatın yalnız gülünç veya teşhir ve tenkide layık kısımlarını seçer. Vakıa o da hayatı tasvir ve içinde yaşayanları teşhir ederken mübalağaya kaçar; fakat hakikati değiştirirken yaptığı bu fazlalık, idealize etmek veya güzel göstermek için değil sadece gülünecek tarafı daha ziyade tebarüz ettirmek içindir. Bununla beraber bu gülünç görünen hayat safhalarında ne acıklı taraflar vardır." (1938: 192-193).

Mustafa Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde, "Edebiyatı Cedide Zamanındaki Başka Romancılar" başlığını açmıştır. Özön'e göre, "Edebiyatı Cedide hikâyesi bahsettiğimiz yolda inkişaf ederken, bu toplantıya girmemiş veya onların tarzlarını beğenmeyip benimsememiş diğer bazı hikâye muharrirleri vardı[r]." (1941: 257). Özön, bu başlık altında Vecihî ve Hüseyin Rahmi Gürpınar isimlerine yer vermiştir.

İsmail Habip Sevük, *Edebi Yeniliğimiz* adlı kitabında, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Mehmet Emin Yurdakul'u "Servetifünun Haricindeki Diğer Simalar" başlığı altında ele almıştır (1931: 205). Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*'nde "Popüler Edebiyatın Devamı" başlığı altında Hüseyin Rahmi ile Ahmet Rasim'e yer vermiştir:

"Tanzimat edebiyatı yıllarında, bir ömür boyu, halk için çalışan, büyük ve velud muharrir Ahmet Mithat Efendi'nin açtığı popüler Türk edebiyatı çığırı; on dokuzuncu asır sonunda ve Servet-i Fünun cereyanı dışında yeni ve mühim simalar yetiştirmiştir. Edebiyat-ı Cedide muharrirlerinin ekseriya, salon hayatı yaşayan insanların maceralarıyla alakadar olmalarına mukabil, bu yeni şahsiyetler, hemen münhasıran halkın hayatıyla ilgilenmiş ve geniş bir halk seviyesine hitap eden eserler vermişlerdir." (2001: 1059).

Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1* adlı kitabında, bahsi geçen dönem için "Edebiyat-ı Cedide" ve "Edebiyat-ı Cedide Dışında Kalanlar" şeklinde bir tasnif yapmıştır (1998: 277). Edebiyat-ı Cedide dışında kalanlarda Vecihî, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Safvet Nezihi'nin isimleri yer almaktadır. Son örnek olarak Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*'nde "Servet-i Fünûn Devri" ve "Servet-i Fünûn Dışındaki Edebiyat" başlıklarını açmıştır (2001: 119). Servet-i Fünun dışındaki edebiyatta roman başlığı altında Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Ali Kemal isimlerine yer vermiştir (2001: 131-138).

Servet-i Fünun Topluluğu'na mensup sanatkârlar ile bu topluluğun dışında kalan sanatkârların sanat ve edebiyat anlayışları birbirinden farklıdır. Diğer taraftan, topluluk içindeki sanatkârların da öne çıkan konu ve temaları vardır. Bu çerçeve sırasıyla Hüseyin Cahit, Mehmet Rauf ve Hüseyin Rahmi'nin "Ada Vapurunda" adlı metinlerinden hareketle belirlenecektir.

GELİŞME

"Ada Vapurunda" başlıklı metinlere yönelik bir karşılaştırma yapmadan önce bu metinleri kısaca özetlemek gerekecektir. Hüseyin Cahit, 20 Şubat 1896 tarihli *Mektep* mecmuasında imzasız olarak "Ada Vapurunda" adlı hikâyesini yayımlamış, daha sonra adı geçen hikâyesini *Hayat-ı Muhayyel* adlı kitabına dâhil etmiştir (1326: 291-299). Bu hikâyede, ada yolculuğu yapan bir anlatıcı kahramanın gözünden birbirinden farklı görünüşe ve ahlaka sahip üç kadına yer verilir. Anlatıcı kahraman, yolculuk sırasında tabiatın güzel eserlerini tıpkı bir roman gibi okumak ister. Tam da bu sırada karşısındaki üç kadına dikkat eder. Romancılığa hevesin bir neticesi olarak bu kadınlara, okuduğu romanların "eşhâs-ı vakasından birer kadının hüviyetini" verir; Paul Bourget'nin, "o sevgili muharririn sayesinde en mahrem hissiyatlarına, en rakîk teessüratlarına agâh" olur (1326: 294).

Anlatıcı kahramanın bir kameraman edasıyla dikkatini çeken ilk kadın; şuh-meşrep, yanındaki gençle "mütalefe-i âşıkânede" (1326: 294) bulunan, daimi bir neşe içindeki Liza'dır. Diğer kadın; yaşı yirminin üstünde, ciddi tavırlı, maddi hayatın ihtiyaç ve zaruretlerine vakıf Harikliya'dır.

Anlatıcı kahramanın asıl üzerinde durduğu kadın ise Rum bir baba ile Ulah bir annenin çocuğu olarak Klas'ta doğmuş olan Mari'dir. Mari, beş altı aylıkken annesini kaybetmiş, Rusçuk'ta Bulgar bir sütnineden süt emmiştir. Çocukluğunda bir Fransız mürebbiyenin eğitiminden geçmiş, on iki yaşından sonra İngiliz kız mektebine verilmiştir. Anlatıcı kahraman için Mari'nin bakışları, çehresi ve yüzündeki mana, "tetkikat-ı ruhiyye ile iştigal eden bir muharrir için vâsi bir sahne-i tedkik"tir (1326: 295).

Anlatıcı kahraman için Mari, vasiyet edilmiş bir tetkik sahnesidir. İki muhtelif kanın birleşimi, diğer bir sütün katılımı, anne şefkatinden yoksunluğu, ihmalkâr bir baba nedeniyle küçük yaşta zıt iki terbiyenin tesiri, Mari'nin nahif, nazik, cazibedar hüviyetine tesir etmiştir. Bu tesir Mari'nin hayata kötümser bir yaklaşım sergilemesine neden olmuştur. Anlatıcı kahraman gözlemlerini aktarırken Mari'yle ilgilenen şık beylerden biri peyda olur. Mari, şık beyin kendisiyle ilgilenmesinden dolayı bir anda mutlu olmaya başlar. Anlatıcı kahraman göre bu sahne Mari'nin "ahvâl-i ruhiyyesi hakkında" ciltler dolusu tafsilattan daha manidardır. Çünkü onun mutsuzluğunun, hırçınlığının, bedbinliğinin sebebi sevgisizliktir. Anlatıcı kahraman, gözlemleri sırasında kendisini, "tedkikat-ı ruhiyye üzerine yazılmış pek güzel bir romanın en güzel sahifesinde" görmektedir (1326: 299).

Mehmet Rauf, 1901 yılında *Servet-i Fünun* sayfalarında "Ada Vapurunda" adlı mensur şiirini yayımlamış, daha sonra adı geçen metni *Siyah İnciler* kitabının "Küçük Şeyler" başlığına taşımıştır (1997: 170-177). Bu metinde, çevresinin dikkatini çeken, beğenildiğinin farkında olan bir kadına yönelik gözlemler aktarılır. Anlatıcı yazar oturduğu köşede; soluk benizli, siyah gözlü, genç ve güzel bir kadına odaklanır. Bu kadın, gayet şişman genç kadınla sohbet etmektedir. Yolculukları sırasında kadınlara iki erkek eşlik eder. Erkeklerden biri gezinti yerlerinde tanınan hovarda bir Rum'dur; soluk benizli kadının da kocasıdır. Diğeri ise Beyoğlu mağazalarında tanınmış bir çehredir; o da şişman kadının arkadaşıdır. Ancak bu adam yasak bir aşkın esiridir; nitekim soluk benizli kadına yakınlaşmaktan başka bir emeli yoktur.

Ada vapurunda iki çift kendi aralarında sohbetlerine devam ederken silindir şapkalı, sivri sakallı bir Frenk görünür. Anlatıcı yazarın ifadesiyle tiyatro kitaplarında olduğu gibi sahne değişmiştir; artık yeni sahne "öncekiler ve siyah şapkalı Frenk" olmuştur (1997: 173). Soluk benizli kadın yanındakilerle sohbetine devam ederken, sivri sakallı adamın kendisine baktığını fark eder. Bu bakışların tesiriyle çevresinin de dikkatini çekecek şekilde tavır ve davranışlarını değiştirir. Onun tavırlarına bir asalet gelir, çehresi ciddiye bürünür, gözleri mahzun bir ağırbaşlılık gösterir, hatta memnuniyetten dolayı daha da güzelleşir. Anlatıcı yazarın ifadesiyle ondaki bu değişim, dikkat edildiğinin, beğenildiğinin farkında olmasından kaynaklıdır. Sivri sakallı Frenk'in bakışları ilk olarak soluk benizli kadının kocasını rahatsız eder. Ancak o, bu durumlara alışkın olduğu için arkasını dönüp sohbetine devam eder. Şişman kadına eşlik eden adam ise adeta kıskançlık krizine girer. Yaşananlara uzaktan tanık olan anlatıcı yazar, bu kıskanç adamın haline üzülür, neredeyse kulağına eğilip adamı teselli etmeyi düşünür. Ancak seyirci sıfatıyla yaşananlara şahit olurken kendi yaşantısını anımsar ve bu adamın tıpkı kendisi gibi gerçekten sevdiğine hükmeder.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, 1920'de yayımlanan *Kadınlar Vaizi* kitabında, "Ada Vapurunda" adlı hikâyesine yer vermiştir (2017: 51-58). Bu hikâyesinde, I. Dünya Savaşı yıllarında ada vapurlarıyla yapılan bir yolculuğu gülünç bir olay çerçevesinde mizahi bir anlatımla sunmuştur. Hikâye iki bölümden oluşur. Birinci bölümde anlatıcı yazar; Büyükada, Heybeliada, Burgazada ve Kınalıada için ada vapurlarının öneminden bahseder.

Ada insanının İstanbul'a gitmek için o gün yaptığı hazırlıkları, ada vapurlarının kabalalık olmasından kaynaklı çekilen eziyeti, bir gözlem ürünü olarak, okuyucuya bilgi verircesine aktarır.

Hikâyenin ikinci bölümünde ada vapurunda geçen komik olaylar dizisi anlatılır. Anlatıcı yazar, vapurun orta kat salonunda pencere önündedir. Kadınlar ise kendilerine mahsus dar aralıkta sıkışık vaziyette otururlar. Hepsinin elinde, kucağında sepet, bohça ya da bir çocuk vardır. Vapur, bu sıkışıklığa rağmen tarife üzerine Büyükada ve Heybeli'den sonra Burgaz'a yanaşır ancak birkaç yolcu alarak ayrılabilir. Anlatıcı yazar, tam da bu sırada "salonun penceresinin önünde tesadüfün ibda ettiği en gülünç komedyalardan biri"ne şahit olur (Gürpınar, 2017: 53). Kırk beş yaşlarında şişman bir kadın, buldog cinsi bir köpeğiyle içeri girer. Arkasında, kucağında çocuk olan genç bir kadınla eli sepetli, koltuğu bohçalı bir hizmetçi kız vardır. Bu üç kadın sıra üzerinde oturanlarla küpeştenin önüne sıralananların arasında yürüyebilmek için epey söz işitir. Kadınların önünde biraz daha ilerleyen kırk beş yaşındaki şişman kadın, diğerlerini daha fazla sıkıştırarak kendisine bir yer bulur. Bu esnada bir çocuğun simidini köpek çalar. Kadınlar hep bir ağızdan köpeğin çirkin suratı hakkında konuşurken yerdeki pisliğiyle karşılaşırlar. O arada bir kadının sepette taşıdığı kediler de ortaya çıkar. Köpek, sert ve sık havlamalarla kedi sepetine saldırır. Tam da bu sırada kadınların yanına gelen simitçi, köpeğin pisliğine basar, pisliği fark edince de küpeşteye sürterek ayakkabısını temizler. Kadınlar simitçinin dedikodusunu yaparken kocasının sevgilisiyle karşılaşan bir kadın bayılır. Ada vapuru bu hengâmede yoluna devam eder, tarife üzerine son olarak Kınalıada'ya uğrayacaktır. Ancak kaptan vapurdaki kalabalıktan ötürü adaya uğramaz; bu haklı karardan dolayı yolcuların alkışları, köpeğin alkış seslerine havlayarak eşlik etmesiyle hikâye sonlanır.

Özetleri verilen "Ada Vapurunda" başlıklı metinlerin yapı özellikleri karşılaştırıldığında aralarındaki fark da ortaya çıkar. Olay örgüleri bakımından Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf'un metinleri çevre tasviriyle başlar. Bir kameraman edasıyla çevre tanıtıldıktan sonra kahramanlara odaklanılır. İki bölümden oluşan Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinde ise ilk bölüm giriş mahiyetindedir. Yazar, asıl olayla bağı olmayan bir içerikle, okuyucuyla sohbet eder gibi ada vapurları ve ada insanının yolculuk hazırlıkları hakkında bilgi verir.

Hüseyin Cahit'in hikâyesi kötümser ve mutsuz bir genç kızı konu edinir. Bir romancı dikkatiyle çevresini müşahede eden anlatıcı yazar, bu genç kızın psikolojik tahlilini yapmış, onu kötümser ve mutsuz eden sebepleri irdelemiştir. Mehmet Rauf'un mensur şiiri; kadın, yasak aşk ve kıskançlık kavramlarıyla ön plana çıkar. Yazar, bir kadının sevilme ihtiyacı ve ilgi görme isteği üzerinde durur. Arkadaşının eşine olan aşk unsuruyla yasak aşka kapı aralar. Diğer taraftan Frenk'in bakışlarını fark eden erkekler üzerinden kıskançlık duygusunu güçlendirir. Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinde, toplumsal bir konu vardır. I. Dünya Savaşı yıllarında ada vapurlarıyla yapılan yolculukların zorluğu konu edilmiştir. Hüseyin Rahmi, vapurlardaki zorlu yolculuk koşullarını mizahi bir üslupla eleştirmiştir. Dolayısıyla seçilen konu ve tema bakımından Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf'un metinleri, Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinden farklılık göstermektedir.

Hüseyin Cahit, hikâyelerinde halktan kimselere pek az yer vermiştir. *Hayat-ı Muhayyel*'deki yirmi bir hikâyeden yalnız iki tanesinde yerli halk hayatını anlatmış, geri kalan hikâyelerin dokuzunda seçkin kişileri, onunda İstanbul'daki azınlıkları ele almıştır. Cevdet Kudret'in ifadesiyle, Edebiyat-ı Cedideciler arasında hikâye ve roman kişilerini Türk olmayan çevrelerden seçmekte en aşırı giden yazar Hüseyin Cahit'tir (Kudret, 1998: 243). Nitekim onun "Ada Vapurunda" adlı hikâyesinde seçtiği Liza, Harikliya ve Mari adlı kahramanlar da azınlıklar arasındadır. Hüseyin Cahit, kahramanların dış görünüşlerinden ziyade iç dünyalarına yönelmiştir. Hatta hikâye, psikolojik tahlil üzerine kurgulanmıştır. Anlatıcı yazar, Mari'nin mutsuzluğunu, insanlara karşı güvensizliğini, hayata karşı kötümser duruşunu yetişme şartlarıyla açıklamıştır.

Mehmet Rauf'un mensur şiirinde sivri sakallı Frenk dışında diğer kahramanlar için herhangi bir milliyet belirtilmemiştir. Hüseyin Cahit'in hikâyesinde olduğu gibi Mehmet Rauf'un mensur şiirinde de başkahraman kadındır. Mehmet Rauf, "soluk benizli kadın" olarak tanıttığı kahramanın hem dış görünüşünü hem de iç dünyasını yansıtır. Ancak metin, Hüseyin Cahit'in hikâyesinde olduğu gibi psikolojik tahlille şekillenir. Bu tahlil Hüseyin Cahit'te Mari'nin çocukluğuna uzanırken Mehmet Rauf'ta kadın hissiyatı üzerine yoğunlaşmıştır.

Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinde vapurda seyahat eden Rum bir kadın ile Türk kadınlar vardır. Anlaşılacağı üzere incelenen diğer metinlerde olduğu gibi kahraman olarak kadınlar seçilmiştir. Ancak Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf'un metinlerinin aksine bu kadınlar seçkin kimseler değildir. Hüseyin Rahmi, vapur aracılığıyla kadınların sohbet ortamını sunmuştur. Onların ne dış görünüşlerine ne de iç dünyalarına yönelik detaylı bir tahlile başvurmamıştır. Hikâyede ön plana çıkan Rum kadın sadece bir tiptir. Onun, köpeğini de yanına alarak Türk kadınların yanına oturması ve sonrasında karşılaştığı tepki savaş yıllarındaki toplumsal yapıyı da yansıtacak türdendir.

"Ada Vapurunda" başlıklı üç metnin takvim zamanı Osmanlı Devleti'nin son yıllarıdır. Vaka zamanı İstanbul ile Büyükada arasındaki yolculuk süresini kapsayan dar bir zaman dilimidir. Buna rağmen Hüseyin Cahit, geriye dönüşlerle Mari'nin çocukluk ve gençlik yıllarına uzanarak anlatma zamanını genişletmiştir. Mehmet Rauf ve Hüseyin Rahmi'nin metinlerinde böyle bir durum söz konusu değildir. Tarihsel dönem sadece Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinde önemlidir. Nitekim yazar, I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'daki ulaşım koşullarına eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Savaş yıllarının ağır şartları altında vapurların insandan ziyade eşyayla yüklü olduğunu söyleyen anlatıcı yazar, "Rabbim sağlık versin, Seyr-i Sefain İdaresi eşya ile insanı pek ayırmaz. Hemen yan yana yığarak taşır." (Gürpınar, 2017: 52) diyerek devrin şartlarını eleştirmiştir.

Servet-i Fünun yazarlarının roman ve hikâyelerinde mekân İstanbul'dur ve genellikle Boğaziçi çevresidir. Hüseyin Rahmi de İstanbul'u anlatan bir yazardır; ancak o İstanbul'u zengin muhitinden kenar mahallelerine, kalabalık caddelerine kadar geniş bir çerçevede alır. Kahramanların seçimindeki dikkat yazarlar arasındaki farkı gösterecek niteliktedir.

Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf'un metinlerinde ada vapuru, anlatıcı yazarların dar bir zaman diliminde gözlem yapmalarına olanak sağlar. Bu metinlerde asıl mesele ada vapuru değil, gözlemlenen kahramanlardır. Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinde ise ada vapuru eleştirilecek bir unsurdur. Diğer bir ifadeyle hikâyedeki olay, ada vapurunda yolculukları eleştirmek için seçilmiştir.

Servet-i Fünun yazarları, dil konusunda Tanzimat hikâye ve romancılarının aksine, Arapça ve Farsça sözcüklere geniş ölçüde yer vermişlerdir. Eserlerinde sanatkârane bir üslup kaygısı gütmüşlerdir (Akyüz, 2001: 97). Nitekim Hüseyin Cahit, tam da bu ölçütü yansıtacak bir dille hikâyesini yazmıştır. Mehmet Rauf ise mensur şiir yazarak anlatma kaygısını daha açık göstermiştir. Her iki yazar anlatılmak istenen kadar anlatım diline de önem vermiştir. Hüseyin Rahmi ise halk için edebiyat anlayışını benimseyen bir yazardır. Buna bağlı olarak sade bir dille hikâyesini yazmıştır.

Servet-i Fünun yazarları tasvire önem verirler. Hatta Servet-i Fünun hikâye ve romanları anlatım yönünden tasvirle ön plana çıkar. Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf, hem mekânı hem de kahramanları detaylı bir şekilde tasvir etmiştir. Hüseyin Rahmi'nin hikâyesi ise diyalog tekniğiyle ön plandadır. Yazar vapurdaki kadınları konuşturarak hem doğal bir sahne sunmuş hem de mizahî bir anlatım yakalamıştır.

SONUÇ

"Ada Vapurunda" adlı metinlere yönelik yapılan karşılaştırmada; Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf'un ada vapurunu bir gözlem mekânı olarak kullandığı, Hüseyin Rahmi'nin ise I. Dünya Savaşı yıllarında ada vapurlarıyla yolculuk koşullarına eleştiri getirdiği görülmüştür.

Diğer bir ifadeyle Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf için ada vapuru bir araç işlevi görürken Hüseyin Rahmi için asıl anlatılmak istenendir.

İncelenen üç metinde kadın kahramanlar vardır. Hüseyin Cahit'in hikâyesinde sevilme ihtiyacı duyan, Mehmet Rauf'un mensur şiirinde ise sevildiğini hisseden bir kadın vardır. Bireysel duygulanmalar her iki metinde de ön plandadır. Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinde ise toplumsal bir mesele vapurdaki kadın meclisiyle sunulmuştur.

Hüseyin Cahit'in hikâyesi ile Mehmet Rauf'un mensur şiiri mekân tasviriyle başlar. Her iki yazar da çevresini tetkik eden birer gözlemcidirler. Hüseyin Rahmi'nin hikâyesi ise adalar, ada vapurları ve yolculuk koşullarıyla ilgili bilgi verici içerikteki giriş bölümüyle başlar. Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf'un metinlerinde psikolojik tahlil ön plandadır. Yazarlar, her şeyi gören ve bilen anlatıcının verdiği imkânla kahramanlarının geçmişlerini ve hissiyatlarını sunmuşlardır. Hüseyin Rahmi'nin hikâyesi ise merak unsuru uyandıran bir olay üzerine kurgulanmıştır.

Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf'un metinlerini Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinden ayıran belirgin yön dilin kullanımda aranmalıdır. Hüseyin Cahit ile Mehmet Rauf'un metinlerinde Arapça ve Farsça tamlamalarla yüklü ağır bir dil ve üslup endişesi, Hüseyin Rahmi'nin hikâyesinde ise sade bir dil ve konuşma üslubu hâkimdir.

KAYNAKÇA

Akyüz, K. (2001). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Banarlı, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gürpınar, H. R. (2017). *Kadınlar Vaizi*. Konya: Palet Yayınları.

Kudret, C. (1998). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Levend, A. S. (1938). *Edebiyat Tarihi Dersleri- Servetifünun Edebiyatı-*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.

Mehmed Rauf. (1997). *Siyah İnciler - Düzyazı Şiirler-*. Haz.: Rahim Tarım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özön, M. N. (1941). *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Maarif Matbaası.

Sevük, İ. H. (1931). *Edebî Yeniliğimiz.* İstanbul: Devlet Matbaası.

Yalçın, H. C. (1326). *Hayat-ı Muhayyel*. İstanbul: İkdam Matbaası.

ALTAY TÜRKLERİ GELENEKSEL OYUNLARININ ULUSAL KOREOGRAFİK BAĞLANTILARI[1]

Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-5926-7522

Doç. Dr. Mehmet GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000-0002-3080-5155

Özet

Bu çalışmada, Altay'ların geleneksel oyun kültürü ile Altay'ın yerli Türk etnolarının bazı sembolik ve sanatsal imgeler, bayramlar ve ritüel kompleksinin olay örgüsü motifleri ve ritüel ulusal oyunları arasındaki bağlantı ele alınmaktadır. Güney Sibirya Altay coğrafyasında başta Altaylar olmak üzere Çulum, Şor, Telengit, Teleut, Tofa gibi yerli Türklerin geleneksel toy ve oyunlarında ki, ritüel kompleksinin olay örgüsü motiflerini tanıyıp tanıtabilmek amaçlanmıştır. Söz konusu coğrafya ile sınırlı olan bu nitel çalışmada, betimsel desenle birlikte kısmen doğal-gözlem yöntemi de kullanılmıştır. Altaylıların 1988 yılına başlattıkları ulusal 'El-Oyın' bayramı, elbette sadece dinlenmek veya eğlenmek için değil, aynı zamanda ortak geçmişe ve geleceğe sahip tek halk olduklarının bilincine varmaları açısından da çok büyük önem arz etmektedir. El-Oyın son zamanlarda (1988'den bu tarafa) ataların ahlak anlayışına dönüşü sembolize eden yeni ve derin etniksel anlam kazanmaktadır. Altaylıların koreografik düşüncesi (drama, figüratif dizi, ritim, oyun ve dans yapısı açısından), halk kültürünün, geleneksel kültlerin belirleyici etkisi altında oluşturulmuştur. Altay inancında oyun, insanı doğanın üretici kuvveti ile tanıştırmanın bir yoluydu. Her halkta, gelişiminin bütün aşamalarında, oyunlar hayatın bütün tabakalarına süzülen benzersiz bir kültürel mevkie sahiptir. Altaylar'da oyunlara olan aşırı ilgi, göçebe yaşamında yer alan varlıkların çoğunun karakteristik davranışıdır. Oyunların ana çekirdeği hayvancılık yaşamıyla ilgili oyunlardır. Göçebe insanlar maddi kültürün büyük anıtlarını yaratamazlar, tarihsel kültürel hafıza geleneksel ritüellerde, geleneksel sanat biçimlerinde daha çok yaşanır. Başka bir deyişle, coğrafi olarak tanımlanmış bir lokusun yokluğunda, kültür eserleri 'yerel' olarak tanımlanabilir. Kültürünü incelerken ve geleneksel koreografilerini analiz ederken, yıllık döngünün herhangi bir bayramın neredeyse her zaman iki zorunlu bölümden oluştuğu gerçeğini ayırt edebiliriz: ritüel ve eğlenceli oyunlar (faaliyetler, yarışmalar). Burada oyun olgusu kültürel aktarımın en mükemmel aracı olarak görülmektedir. Geleneksel kültürünü karakterize eden tarihsel olarak etnografik materyalin, modern halk dansının Altay etnik kökeninin koreografik sanatının orijinal örneklerine yaklaşımı bağlamında daha fazla bilimsel çalışmaya duyulan ihtiyaç vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Altaylılar, mitoloji, halk oyunları, arketip görüntüler, yarışlar.

[1] Bu çalışma, KTMÜ-BAP.2018.GOS.02 nolu "Sibirya Türk-Moğol Halkları Geleneksel Spor Oyunları Araştırılması" başlıklı projenin saha çalışması esnasında üretilmiştir.

NATIONAL CHOREOGRAPHIC CONNECTIONS OF ALTAI TURKS' TRADITIONAL GAMES[2]

Abstract
In this study, the connection between the traditional game culture of the Altays and some symbolic and artistic images, the plot motifs of the feasts and ritual complex and the ritual national games of the indigenous Turkish ethnos of Altai are discussed. It is aimed to be able to recognize and introduce the plot motifs of the ritual complex in the traditional toy and games of the local Turks such as Chulum, Şor, Telengit, Teleut, Tofa, especially the Altays, in the Southern Siberian Altai geography. In this qualitative study, which is limited to the geography in question, partly natural-observation method was used together with descriptive design. The national 'El-Oyin' festival, which was started by the Altay people in 1988, is of course very important not only for resting or having fun, but also for making them aware that they are the only people with a common past and future. Al-Oyin has recently (since 1988) taken on a new and deeper ethnic meaning, symbolizing a return to ancestral morality. The choreographic thought of the Altaians (in terms of drama, figurative series, rhythm, play and dance structure) was formed under the decisive influence of folk culture and traditional cults. In Altai belief, play was a way of introducing man to the productive force of nature. In every people, at all stages of its development, games occupy a unique cultural position that permeates all layers of life. The extreme interest in games in the Altai is the characteristic behavior of most of the beings involved in the nomadic life. The main core of the games are games about animal life. Nomadic people cannot create great monuments of material culture, historical cultural memory is more experienced in traditional rituals, traditional art forms. In other words, in the absence of a geographically defined locus, cultural artifacts can be defined as 'local'. When examining its culture and analyzing its traditional choreography, we can distinguish the fact that the annual cycle of any holiday almost always consists of two obligatory parts: ritual and fun games (acts, competitions). Here, the phenomenon of play is seen as the most perfect tool of cultural transfer. The need for further scientific work will be emphasized in the context of the historically ethnographic material characterizing its traditional culture, in the context of the approach to original examples of choreographic art of the Altai ethnic origin of modern folk dance.
Keywords: *Altaians, Mythology, Folk Dances, Archetypal İmages, Races.*

GİRİŞ

Bu çalışmamın amacı ve önemi: Türk ve dünya kültür cereyanının tesirinden uzak düşen Altay dağlarının kuytularında oturan Türk zümrelerin birçoğu dilini ve dolayısıyla kültürünü yitirmiş ise de varlıklarını bir şekilde muhafaza edebilmişlerdir. Kadim Türk boylarının hep bir arada yaşadığı Güney Sibirya Altay coğrafyasında başta Altaylar olmak üzere Çulum, Şor, Telengit, Teleut, Tofa gibi yerli Türklerin geleneksel toy ve oyunlarında ki, ritüel kompleksinin olay örgüsü motiflerini tanıyıp tanıtabilmek amaçlanmıştır. Geleneksel oyuncunun davranışları, mahalleden topluma sosyal grubun kültürünün normlarına ve değerlerine bağlıdır. Oyun bir kültürün amblemidir, bu nedenle oyuna dayalı pratiklerin derin bilgisi, bir toplumu tanımak için önemli bir unsurdur.

[2] This study was produced during the fieldwork of the project titled “Study of Traditional Sports Games of Siberian Turkish-Mongolian Peoples” with the number KTMU-BAP.2018.GOS.02.

Altaylıların 1988 yılına başlattıkları ulusal '*El-Oyın*'[3] bayramı, elbette sadece dinlenmek veya eğlenmek için değil, aynı zamanda ortak geçmişe ve geleceğe sahip tek halk olduklarının bilincine varmamız açısından da çok büyük önem arz etmektedir. El-Oyın son zamanlarda (1988'den bu tarafa) ataların ahlak anlayışına dönüşü sembolize eden yeni ve derin etniksel anlam kazanmaktadır. Sosyal bilimcilerce *oyun olgusu* kültürel aktarımın en mükemmel aracı olarak görülmekte [Musukhranov, 2021: 22]; sporu ise, T. Adorno, "bir toplumun kültürü özetlenmeye çalışılsa, spordan daha verimli bir alan bulunamaz" [1982: 56], diye bir yorum getirmektedir. Adorno ile örtüşen bu görüşü W. Eberhard'da paylaşır [1978: 134]. Bu halkların sosyal merasimlerinin ayrılmaz ve ortak bütünleşeni olan, geleneksel oyun ve sporların tüketilmesi: arkaik kodların kültürel bellekleri, kolektif bilinci canlandıracağı umulmaktadır. Söz konusu coğrafya ile sınırlı olan bu nitel çalışmada, betimsel desenle birlikte kısmen doğal-gözlem yöntemi de kullanılmıştır.

Altaylılarda "Oyun" Kavramı:

Kültürel aktarımın en önemli vasıtası olan *oyun* kavramı, oldukça geniştir ve net tanımlanması zordur. Dünyada oyun kavramının ilk ve bilimsel teorisyeni olarak bilinen J. Huizinga, *"Homo Ludens* / *İnsan ve Oyun"* adlı eseri [1938], büyük ilgi görüp sonradan 13 dile çevrilmiş, başta kültür olmak üzere her türlü sosyal olay, olgu ve kodların oyundan doğduğunu iddia etmiştir [Huizinga, 1955: III]. Fakat sonradan Huizinga'nın oyun kavramını karmaşık hale getirdiği, oyuna anlamsız ve mantıksız birçok rol yüklediği gibi ağır eleştiriler de almıştır [Tanghe, 2016: 7-9]. Altay inancında oyun, insanı doğanın üretici kuvveti ile tanıştırmanın bir yoluydu. Tuva'nın geleneksel şöleni "oytulaaş", birçok yasağın kaldırıldığı, evlilik öncesi bir gençlik oyunuydu. Her halkta, gelişiminin bütün aşamalarında, oyunlar hayatın bütün tabakalarına süzülen benzersiz bir kültürel mevkie sahiptir. Altaylar'da oyunlara olan aşırı ilgi, göçebe yaşamında yer alan varlıkların çoğunun karakteristik davranışıdır. Altay Türk halkları, oyunlarına bir mistik olay örgüsü ekledi. Oyunları sadece uygulamakla kalmayıp aynı zamanda oyunu gerçeklikten ayırmanın neredeyse imkânsız olduğu birçok kültürel aktivitenin birleştirici bir parçası haline getirdiği görülmektedir [Sagalaev & Oktyabrskaya, 1990: 123].

---

[3] **El-Oyın**: Sovyet lideri M. Gorbaçov Glasnost ve Prostroyka politikasından faydalanan Altay Telengit Türkleri, 1988 yılında Koşağaç'ta "*Ene-Til*" (Ana-Dil) adında bir dernek kurmuşlardır. Amaç, Sovyet döneminde kaybettikleri ana dillerini yeniden kazanabilmektir. Bu arada diğer Altay yerli Türk bayları da bu derneğe üye olurlar haziran ayının ortalarında iki yılda bir Kuzey, Güney ve Batı Sibirya'da yaşamakta olan tüm Türk halklarının katılımıyla Geleneksel Oyun ve Sporların oynanacağı bir toy düzenlemeye karar alınır (Tüm Türkistan ve Sibirya Türk halklarında, geleneksel oyun ve sporlara, *'Halk-Oyunları'* denilmektedir). Altay diline "El-Oyun"un tam karşılığı – "Halk-Oyunu" / "Ulusal-Oyunlar"dır. Nitekim aynı yıl (1988) Yelo köyü Onguday ilçesinde sadece Türk halklarının katılımıyla ilk El-Oyun bayramı yapılmıştır.
2006 yılına kadar her seferinde başka bir yerde bu bayram düzenlenmiştir. 2006 yılında devlet statüsünü alan ve halk bayramı olarak kabul edilen El Oyın bayramı federal bütçeden organize ve finanse edilmeye başlanmış, o coğrafyada bulunan Rus, Ermeni vb. sonradan gelen halklarla birlikte diğer yerli halklarında katılımıyla böylece farklı bölgelerde gerçekleştirilme özelliği iptal edilerek ilk defa yapıldığı yer olan *Kabaylu Mejelik* vadisinde yapılmaya başlamıştır [Tadina & Yabıştaev, 2015: 597].
Altay Cumhuriyeti'nde iki yılda bir düzenlenen **El-Oyın**, geleneksel spor ve oyunların yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması adına önemli bir misyonu gerçekleştirmektedir. Zira bu bayramda Altay Türkleri geleneksel spor ve oyunlar kategorisinde değerlendirilen güreş (*Altay küreş*), sırtta eş taşıma (*tonjaan duguriş*), taş kaldırma (*kodurge taş*), tokmak fırlatma (*tokpok çaçarı*), at yarışı (at çabış), vahşi ata binme (*emdik üredіş*), *kök-börü*, ok atma (*ok ja adış*), kamçı, Altay daması (*Altay şatra*), tepme (tebek), sedire tırmanma *(möşgö-çıgarı*) gibi Altay sosyo-kültürünü ortaya koyan geleneksel spor ve oyun faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Ayrıca organizasyonda spor ve oyunların yanında geleneksel yemekler, elbiseler, danslar, örf ve âdetler de sergilenmektedir. Bu bağlamda *El-Oyın* bayramı vesilesiyle Altay Cumhuriyeti'ndeki yerli halkın ulusal anlamda yeniden doğuş ve canlanma yaşadığını, bayramın bölge halklarının hoşgörü içerisinde yaşamalarına katkı sağladığını ve böylece özel bir misyonu yerine getirdiğini söylemek mümkündür.

Altay dilinde *oyun, oyunlar* kelimelerinin karşılığı "*oyın*"dır. Ayrıca şamanların ayin yapmasına da Altay'da *oyın* denilmektedir. Bilimsel anlayışta *oyun* hem psikolojik hem de sosyal bir olgudur. Sahne sanatları pratiğinde oyun, yaratıcılığın temeli ve tükenmez bir ilham kaynağıdır. Halk oyunları geleneksel sanatın somutlaşmasının temeli olarak hizmet eder, oyun yoluyla düşünce tarzı ve etnik gelenekler tamamen yeniden yaratılabilir. Halk geleneksel oyunları hem çeşitli eğlenceleri hem de sporları[4] içerir. Rekabetçilik ilkesinin bir oyun eğlencesi temeli vardır. Oyun mutlaka halk tiyatrosunun, maskenin, bir tür sirk unsurlarını içerir. Orijinal dans dili olan halk koreografisinin örneklerini yeniden yaratırken, geleneksel halk oyununun bize sunduğu sanatların senkretik kaynaşmasının böylesine zengin bir malzemesini hesaba katmak ve kullanmak gerekir. Sonuçta, dans, müzik, şarkı, sanat ve el sanatlarının temelleri birbirinden ayrılamaz ve özellikle de en önemlisi, oyunda halk sanatlarının tüm geleneksel tezahürleri yakından ilişkilidir [Musukhranov, 2021: 23]. Ontolojik olarak inanç ve dini temsiller sistemi ile bağlantılıdır. Altay halklarının geleneksel dans kültürüyle ilgili prodüksiyonlar alanında tam teşekküllü bir çalışma için, bu etnik grupların şenlikli ibadet bileşenini anlamak gerekir. Bir koreografın çalışmalarında yararlı olabilecek geleneksel Altay halk oyunlarının bazı özelliklerini bu çalışmada inceleyeceğiz.

Altaylılarda, oyunların ana çekirdeği hayvancılık yaşamıyla ilgili oyunlardır. Göçebe insanlar maddi kültürün büyük anıtlarını yaratamazlar, tarihsel kültürel hafıza geleneksel ritüellerde, geleneksel sanat biçimlerinde daha çok yaşanır. Başka bir deyişle, coğrafi olarak tanımlanmış bir lokusun yokluğunda, kültür eserleri *"yarı yerel"* olarak tanımlanabilir. Altaylıların kültürünü incelerken ve geleneksel koreografilerini analiz ederken, yıllık döngünün herhangi bir bayramın neredeyse her zaman iki zorunlu bölümden oluştuğu gerçeğini ayırt edebiliriz: ritüel ve eğlenceli oyunlar (faaliyetler, yarışmalar). Bu yazı çerçevesinde, şenlik ve ritüel eylemin tam olarak eğlenceli, oyun kısmı olan *oyunu* ele alacağız. Herhangi bir oyunun biçimlendirici bileşeni zaman ve mekân kategorileridir. Oyunun zamansal özelliklerine göre üç bölüme ayrılabilir:

a). Herhangi mevsime veya takvime bağımsız olarak ortaya çıkabilecek, yıl boyunca oynanan oyunlar; b). Yılın belirli mevsimleri ile ilgili mevsimsel oyunlar; c). Belirli takvim toyu ve aile ritüelleri (düğün törenleri) ile ilgili ritüel oyunları.

Elbette önerilen bu üç sınıflandırma kapsamlı değildir. Altay halk oyunları hem yaşa hem de cinsiyete göre farklılık gösterir. Cinsiyete göre oyunlar erkek, kadın ve karma olarak ayrılıyor. Yaş kriterine göre çocuk, genç, orta ve ileri yaştaki insanların oyunları ve her yaşta oynanabilen oyunlar olarak ayırt edilir [Musukhranov, 2021: 22].

Modern Bir Koreograf İçin Ritüel Oyunlar

Ritüel oyunlar Altay Türk Halklarında özellikle önemlidir. Etnosun manevi yaşamının koreografik ifadesinin temeli olabilen geleneksel kültürün bu unsurları titizlikle yeniden yaratılır ve yeniden canlandırılır. İnsanın kutsal dünyası, sihir, kehanet ve oyun arasında yakın bir bağlantı fikri, etnograf Levi-Bruhl ve takipçilerinin eserlerinde ifade edilir [2017: 608]. Örnek olarak, geleneksel Altay oyunundan bahsedebiliriz: çocuklar çembere girer ve birbirlerine ateşle bir ışın verirler. Kimin elinde ateş sönerse, o oyundan çıkar. Bu ilk bakışta ilkel eylemde, orijinal ateşin ilahi doğasıyla ilgili mitolojik kavramların yankılarını görüyoruz ve aynı zamanda falcılık unsurunu, şans ve kaderin durumunu gözlemliyoruz. Tamamen maddi yanan bir meşale elden ele aktarılmakla kalmaz, aynı zamanda sembolik ateş de aktarılır. Çocuk oyunu, geleneklerin, hikayecilerin, mitografların sayısız vasiyetinin bir örneği haline gelir.

[4] Türkistan ve Sibirya coğrafyasında, hatta tüm eski Doğu Bloku ülkelerde geleneksel *oyun* ve *sporlara*: "Halk Oyunları" denilmektedir [Zuyev, 2020: 110]

Halkın tüm mitolojik şeması oyun süresince geçerli bir ontolojik statüye kavuşur, yani *"Homo ludens / oynayan insan"* kısa bir süre içinde *demiürg*[5] olur. Bu sadece bir oyun değil, *hayatın sembolü*'dür. Bunların hepsinin koreografi sanatıyla ilişkili olmadığı anlaşılıyor gibi görünse de, bizim görüşümüze göre, dans, halkın ruhsal yaşamının oyundaki gibi aynı unsurları somutlaştırıyor ve onların çalışmaları, halk dans kültürü alanında çalışan modern bir koreografın çalışmasında gereklidir.

Altay'da Oyunlar ile Yarışmalar:

Yarışmalı oyunlar folklor uygulamalarında geniş ölçüde temsil edilir; bunlar, her bir ulusun tarihi ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Yarışma konusu neredeyse tüm folklor türlerinde geçerlidir. Altay'ın yeryüzünün ve hayvan krallığının yaratılışıyla ilgili efsanelerinde, iki *demiurg*'un (Ulgen ve Erlik) yarışmasından bahsedilmektedir. Altay inancına göre ikisi de yeryüzünü, hayvanları ve insanı yarattılar. Dünyanın yaratılışı, Altaylıların inançlarına göre, iki eşit güçlü kardeşin bir tür çatışmasıdır. Sonsuz bir çekişme ve rekabet içindedirler. Yani halk oyunlarında rekabet unsuru kutsal bir niteliğe sahiptir. Altaylıların geleneksel koreografisinde, genellikle güç, el becerisi ve karmaşık akrobatik unsurların performansında sahnede bir tür rekabet vardır. Başka bir efsane, Altay'ın iki büyük nehri olan Biya ve Katun'un rekabetinden bahseder. Altaylıların hala kutsal dağların savaşları hakkında efsaneleri vardır. "On iki hayvanlı takvim yılının adlarıyla ilgili efsanelerde, bir fare ve deve yarışması anlatılır" [Zuyev, 2020: 112]. Bütün bunlar, oyunların ve yarışmaların Altaylıların dünya görüşünde bir tür görünür kozmogoniyi oluşturduğunu doğrulamaktadır.

Kahramanca efsanelerin analizi, çoğu durumda yarışmaların *at yarışı*, *okculuk* ve *güreş* yoluyla gerçekleştiğini göstermektedir. Bu şaşırtıcı değil. Altaylılar arasında en yaygın olan bu üç tür yarışmalardı. Günümüzde, at yarışı ve geleneksel belbağı güreş (Altay dilinde 'küreş'), ulusal "*El-Oyın*" bayramında yapılan spor yarışmalarında önemli bir yer tutmaktadır [Gorokhov, 2004: 23].

Altay'da Düğün Halk Ritüeli:

Neredeyse her zaman, etnik kökenden bağımsız olarak, "teatralize edilmiş" bir etkinliktir, içinde ritüeller ve oyunlar, tarihi gerçekliği en eksiksiz ve erişilebilir bir biçimde yeniden yaratmak için tasarlanmıştır. Bu bağlamda, "beele aygır oyını" (kısrak ve aygır oyunu) Altay düğün törenlerinden biri olarak bize gösterge niteliğinde olduğunu düşünüyoruz. Oyunun katılımcılarının bileşimi hakkında modern rehberler farklı şekillerde rapor verirler. Edindiğimiz bilgiye göre, ona dört kişi katılıyor: üç erkek ve bir kadın. Oyunun kendisi şu şekildedir: yanan ocağın etrafında bir kadın koşar, *ail* (çadır/alaçık)'in alt çevresini yağla yağlarken, aygırları tasvir eden erkekler onu takip eder, atların gülüşünü taklit ederler. Ayin doğurganlığa adanmıştır ve şüphesiz açık bir erotik arka plana sahiptir. Düğün töreninde "kadınsı" ve "erkeksi" nin benzer bir karşıtlığı, seküler dünya görüşüne ve doğurganlık anlayışına hitap eden geleneksel koreografik kültürün analizinde büyük önem taşımaktadır.

Diğer bilgilere göre, bu ayine üç kişi katılır: iki erkek ve bir kadın. Oyuncular ocağın etrafında üç kez koşarlar. Başka bir variant daha vardı: bir kadın (damadın gelini) ocağın etrafında koşar, damadın yeğeni de aygırı canlandırır. Kısraklar, gelinin örgülerini ören kadınlar tarafından tasvir edilebilir. Aygırları damadın yeğeni ve erkek kardeşi canlandırır. Aygırlar ve kısraklar iki kişi tarafından tasvir edilebilir: iki kadın-kısrak ve iki erkek-aygır [Torbokov, 2013: 26].

[5] *Demiürg*: ("Gnostik/dinsel-gizemci dünür" geleneklerde maddi alemin yaratıcısı, tanrısal güç) Akl-ı Faal ya da Demiurgos, birçok kültürde görülen Dünya'yı oluşturan ilaha eski Yunan tradisyonunda verilen addır. Bu ad, "insanlar" anlamındaki "demos" sözcüğü ile "iş" anlamındaki "ergon" sözcüğünden türetilmiş olup, "insanlar için imal eden, şekil veren, mimar" anlamına gelmektedir [Musukhranov, 2021: 21].

Zamanla, doğurganlık çağrısının kutsal anlamı bu oyunda eğlenceli bir hedonistik işleve yol açmıştır. Ancak katılımcıların ve başkalarının eylem algısına bakılmaksızın, orijinal ritüel bileşeni ortadan kaldırılmamıştır. Bu da modern geleneksel düğünlerde mobil oyununun zorunluluğunun kanıtlar. Tanımladığımız oyun, "hızlı hareket eden koşullar altında belirli motor görevlere ulaşmayı amaçlayan anlamlı bir etkinlik. Oyunda, kolektif eylemlerle uyumlu çeşitli eylemlerde ifade edilen yaratıcı bir inisiyatif ortaya çıkıyor" olarak görülmesi gereken mobil oyunlar kategorisine aittir [Teoriya i istoriya igry, 1995: 12]. Bu nedenle, hareketle ilgili oyunun kendi içinde zorunlu bir kinematik unsuru vardır, oyuncuların hareketleri oyunun koşulları tarafından programlanır ve bu da halkın geleneklerine ve dünyanın düzenine dair fikirlere bağlıdır. Koreografi ve hareketli oyun, rekabet, ortak bir doğaya *bedensel hareket halinde ifade edilen halk bilinci ve hafızasına* sahiptir. Bu bağlantı, Altaylıların orijinal koreografisinin örneklerinden açıkça izlenmektedir. Daha ayrıntılı olarak, yazar tarafından "Modern Gorno-Altay topraklarında geleneksel sanatın mitolojik temeli" adlı monografide verilen koreografik örneklerdir [Levi-Bryul, 2017: 607].

Gelenekleri nesilden nesile çevirme mekanizması da gelenekseldir. Günlük davranışlardaki gelenekler, Altaylılar'daki ilişkilerde talimatlar, çocuk oyunlarıyla ilgili olarak açıkça tezahür ediyorlar. Bu eylemlerin kurallarının kendileri "ihtiyatlı" bir temele sahiptir, oyuncular koşulları izinsiz olarak değiştiremezler ve bir oyun durumunun ortaya çıkması gerçeği genellikle mitolojik fikirlerle ilişkilidir. Yani, çocukların geleneksel oyunları, "geleneksellikleri", tarihi halk zamanına ve halk kültürüne olan bağlarından dolayı tam olarak karşılanmaktadır. Örneğin, *ail*'de bir tür geleneksel oyun başladığında, oyuna katılmayan mevcut kişilerin çok yüksek sesle bağırmaları veya gülmeleri tavsiye edilmez. Oyun sırasında oyuncu yanlışlıkla eşiğe gelirse, "altın kapıya", "gümüş kapıya", "bronz kapıya" diye "güvenlik" sözleri yazılmıştır. Bu örnek, bir yandan *ail*in (Sadece konut değil, göçebenin mikrokozmosu, makromiri etkiledikleri tüm olaylar) ne kadar önemli olduğunu, aynı zamanda oyun unsurunun da önemli olduğunu da göstermektedir. Çünkü çocuk oyunlarında bile tanrıların ve ataların dünyalarıyla kutsal bir bağlantı ortaya çıkmaktadır [Satlayev, 1974: 200].

Oyunlarda, geleneksel koreografik kültürde olduğu gibi, geleneksel düşüncenin arkaik görüntülerinin varlığı, isimleri ve tamamen tanımlanmış özelliklere sahip olması açıktır. Bir örnek *kokımay*: bir antagonistin karakteri, Slav *"Baba Yaga"*sına benzer, yani korkunç bir görünüme sahip bir yaratık. Anlam bakımından yakın olanlar *"kogok"* veya *"kooh"*tur. "Çocukları korkutuyorlar, yani iyiyi kötülükten ayırt edebilmek için çocukların mümkün olduğunca erken yaşta aşina olmaları gereken ilk kötülüğü kişileştiriyorlar. Bazı oyunlarda 'kokımay' gibi karakterler ortaya çıkıyor (*'Aksak emeen*') [Kratkiy slovar…, 2021: 33]. Geleneksel *'iyilik'* ile Altay kültüründe diz çökme duruşunun bağlantısı bizim için önemli görünüyor.

"*Alkış sos*" (iyilik dileme – dua etme): Altay sözlü şiirsel mirasın bölümü "Tür çeşitliliğinin zenginliğinin çok işlevli bir fenomenidir". *'Alkış sos*'- dua etmek, iyilik yapmak, iyilik dilemek, büyü, övgü anlamına gelmektedir [Kratkiy slovar…, 2021: 90]. İyilik dileme, Altay'ın doğasına, Altay vatanına, saygıdeğer insanlara sevgisini göstermektir. Onunla birlikte yardım da istenir.

İyilik dileme nasıl başlamıştır? Efsaneye göre, *Arjan Suu* kaynağının sahibi kadın, bacağını kırmış olan avcıyı tedavi ettiği ve ona şifa kaynakları üzerindeki tedaviyi anlattığı, övdüğü ve onlara teşekkür ettiği belirtiliyor. Ondan sonra avcı bu olayı herkese anlatır. Aynı zamanda ruhlar da insanlara iyilikleri bildirmişlerdir. Ondan sonra insan doğaya karşı iyi dilekler söylemeye başlamıştır [Zuyev, 2020: 113].

Doğayı onurlandırarak, kendilerini onun bir parçası olarak gören Altaylılar, ona çok dikkatli davranırlar, ağaçların gereksiz yere kesilmesine, çiçeklerin koparılmasına, ağaç dallarının kırılmasına izin vermezler.

Yerli halk, Altay'ın bir baba olarak saygı duyulması, bir anne olarak da sevilmesi gerektiğini, doğanın ziyaret edilen yerlerine süt püskürtmek ve beyaz kurdele (*dyalama)* bağlanması gerektiğini söylüyor. Doğa, bir insana onun nimetlerinden yararlanabilmesi için yaratılmıştır. Suiistimal edilmemeli, doğada her şeyi ölçülü bir şekilde almamız gerekir. İnsanlar doğanın dengesini ihlal ederse, o zaman avcılıkta başarısızlık, hastalıklar ve bütün bir soyun yok olmasıyla intikam alacaktır.

Doğayı sevmeyenleri, çevresindekilere kötü davrananları, açgözlü olanları, alkol içenleri, aileye, çocuklara, ebeveynlere ve yaşlılara merhamet etmeyenleri Altay cezalandırır. O duruma da "Altay şiddetleniyor", "Altay darılıyor" derler. İnsanlara yönelik iyilik dileme Rus halkı arasında da var ve doğanın ruhsallaştırılmasıyla ilgili iyi dilekler sadece Altaylılara değil, diğer Türk halklarına da özgüdür. Bu sözlü gelenekle, bize göre, koreografide Altay'ın yayının karakteristiği olan diz çökme geleneğini ilişkilendirebiliriz. Bu poz, eski Türk materyallerine göre izlenir, Orhon Nehri'ndeki (M.S. 8.yüzyılın ilk yarısı) Kagan Kultegin'in onuruna anma kompleksinin heykelinin diz çökmesi ve bugüne kadar Altaylılarda muhafaza edilir.

Her yaş kategorisinde belirli bir oturma pozisyonu vardı. Erkekler ve kadınlar, başkalarına saygı göstererek diz çökmüş halde *(çemçeyip)* oturmalı, sol bacağı altına bükülmeli, sağ bacağı diz çökmüş halde oturmalıdır. Sadece en yaşlı erkekler bacaklarını çapraz tutarak oturabilirdi (*tablanıp*).

Günlük yaşamda ve bayram günlerinde gerçekleşen geleneksel diz çökme duruşu, Altay toplumunun etik normlarına uygundur. Erkekler ayakkabılarının sağ miline, bir kese veya bıçak gibi gerekli şeyleri takarlardı ve sol dizlerine oturduktan sonra onu rahatça alabiliyorlardı. Diz çökerek oturmanın geleneği, sembolik işlevler kadar da pratikti. Halkın temsilinde, diz çökmüş duruşun belirgin bir olumlu anlamı vardır: güçlülük, paylaşım, şans gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Altaylılarda diz çökme, ayin eylemlerinin gerekli bir parçasıdır. Örneğin, diz çökerek oturduktan sonra, düğün töreninde açıkça görülebilen bir ateş ritüeli yapmak mümkündü [Satlayev, 1974: 199].

Altaylıların diz çökmesinde daha önemli bir unsur: *'sağ-sol'* pozisyonu, yani sağ eliyle dirseğini tutan bir ikram sunumu vardır. Kültürel kurulumlar *'sağ el'* tutumları destekler. Altay halkının temsilinde, sağ- hakikat, *'doğru'* ile, sol ise yalan, yanlışlarla, ilişkilidir. Sağ el, *'lütuf eli'* olarak düşünülür ve o ritüel eylemleri gerçekleştirmede tercih edilir. Sağ elin jestinden başka, baş eğme ritüeli de diz çökme ile bağlantılıdır. Eski zamanlardan beri *baş* hem insan hem hayvanlar için de en önemli organdır. Böylece, Altay halkının geleneksel kültüründe diz çökme ana ritüelin ana duruşudur, güçlülüğü, ulusal karakterin huzurunu ve çevrenin saygısını ifade eder [Musukhranov, 2021: 24].

Sonuç

Geleneksel oyundaki ortak bileşenlerin, sembollerin, karakterlerin ve koreografinin varlığı, kültürün işleyişinin ve geleneksel sanatın tarihsel açıdan senkretizm arayışına yol açmaktadır. Halk sanatının dünya görüşünün temelini, mitolojik bileşenini anlamadan, temellerinin farkındalığından bahsetmek ve gelecekteki gelişimini varsaymak imkansızdır. Tüm çalışmalar, keşif kayıtları, ifadelerini sanat figürlerinin pratik faaliyetlerinde bulmalıdır. "Geleneksel koreografi" de gerçek halklara benzeyen, ancak yalnızca profesyonel performans sanatının doğasına sahip olan hareket kümelerinin sıklıkla verildiğini görebilirsiniz. Bu, koreografların, etnografların, sanat tarihçilerinin bilimsel faaliyetleri ile pratik uygulamaları arasındaki boşluktan kaynaklanmaktadır. Öte yandan, giderek daha az sayıda koreograflar çalışmalarında bilimsel verileri kullanıyor. Ticari bir sanatsal sonuca ulaşma yönelimi, "halk" sanatından gerçek halk unsurlarının ortadan kaldırılmasına yol açar. Geleneksel koreografi sanatının en önemli bileşeni, bizim görüşümüze göre, etnik kökenlerin kolektif anısına, geleneksel mitolojisine ve kozmogonisine olan ilişkisidir.

Gerçekten "halk" koreografisi ilkelerinin başarılı bir şekilde geliştirilmesi için, anlayış ve düzenleme süreçlerini koreografın pratik faaliyetlerinde birleştirmek gerekir. Oyunların geleneksel kanonunun ve Altay halklarının geleneksel koreografisinin bağlantısı kesindir ve hem daha fazla bilimsel anlayışa hem de kendi doğal düzenlemesine ihtiyaç duyar.

KAYNAKLAR

Adorno, T.W. (1982). *Prisms, Studies in Contemporary German Social Thought*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Eberhard, W. (1978). "Sport bei den Wölkern Zentralasiens, nach chinesischen Quellen", *In: China und seine westlichen Nachbarn*, Wissenschaftliche Burehgesellschaft, Darmstadt 1978, (133): 128-143.

Gorokhov, A. (2004). Kratkoye etnograficheskoye opisaniye biyskikh ili altayskikh Kalmykov: Slovo ob Altaye [Biysk ve Altay Kalmıkların kısa etnografik açıklaması. Altay ile ilgili sözler]. Kn. III, ch. I: *Zemlevedeniye. Flora i fauna. Etnografiya. Religiya. Istoriya*. Gorno- Altaysk: Alt. kn. izd-vo, ss. 43–58.

Huizinga, Johan (1955). *Homo ludens; a study of the play-element in culture*. Boston: Beacon Press.

Kratkiy slovar' etnograficheskikh i fol'klornykh ponyatiy i terminov [Etnografik ve folklor kavram ve terimlerinin kısa sözlüğü]. (2021). (Sost.: V. P. Oynoshev). Gorno-Altaysk: Alt. kn. izd-vo, 90 s.

Levi-Bryul, L. (2017). *Sverkh'yestestvennoye v pervobytnom myshlenii* [İlkel düşüncede doğaüstü]. Moskva: Pedagogika- Press.

Musukhranov, Igor L. (2021) "Svyaz' Altayskoy narodnoy ıgry ı traditsionnoy khoreografii altaytsev: opyt obstanovki problemy". *Uchonyye zapiski (Altayskaya gosudarstvennaya akademiya kul'tury i iskusstv),* № 1 (27): 21-27, DOI: 10.32340/2414-9101-2021-1-21-27

Sagalayev A.M., Oktyabr'skaya I.V. (1990). *Traditsionnoye mirovozzreniye tyurkov Yuzhnoy Sibiri. Znak i ritual*. Novosibirsk: Nauka. Sib. Otdeleniye,

Satlayev, F. A. (1974). *Kumandintsy: istoriko-etnograficheskiy ocherk XIX – pervoy chetverti XX v.* [Kumandinler: 19. yüzyılın tarihi ve etnografik denemesi- 20. yüzyılın ilk çeyreği]. Gorno-Altaysk: Alt. kn. izd-vo, 200 s.

Tadina, N.A., Yabıştaev, T.S. (2015). "İzobretenie "koçuyuşçego" prazdnika v Respublike Altay". *Oxford Journal of Scientific Research, Editor in Chief: Robert Carman*, No. 1, (9), 2015 January-June, Volume III, "Oxford University Press", Karnataka, ss. 596-602.

Tanghe, Koen B. (2016). "Homo Ludens (1938) and the crisis in the Humanities". *Cogent Arts & Humanities*, 2016), 3: 1245087: 1-15 pp. http://dx.doi.org/10.1080/23311983.2016.1245087

Teoriya i istoriya igry [Oyunun teorisi ve tarihi]. (1995). (Redakts.: V. M. Grigoryev & S. V. Grigoryev). Vyp. 1: Pamyati Ye. A. Pokrovskogo. Moskva: ODU-International, s. 108.

Torbokov, A. (2013). *Altay shatra. Pravila i kombinatsii v shatre* [Altay çadırı: Çadırdaki kurallar ve kombinasyonlar]. Gorno-Altaysk: The first step.

Torushe, Ye. G. (2009). "Rol' narodnykh razvlecheniy i ustnogo tvorchestva v vospitanii molodezhi altaytsev [Altay gençliğinin eğitiminde halk eğlencesi ve sözlü sanatın rolü]". *Polevyye issledovaniya v Gornom Altaye na sovremennom etape (Arkheologiya-Etnografiya)*: sb. Nauch. Tr. – Gorno-Altaysk: RIO GAGU, 2009. – 56–63 ss.

Zuyev, I. N. (2020). *Miforitual'naya osnova traditsionnogo iskusstva na territoriy sovremennogo* [Modern sanatın topraklarında geleneksel sanatın mitolojik ve ritüel temeli] Gornogo Altaya: monogr. / I. N. Zuyev, I. L. Musukhranov. Barnaul: Izd-vo Alt. Gos. In-ta kul'tury.

GELENEKSEL KÜLTÜRDE ÇOCUKLARIN SOSYALLEŞMESİNİN ÖZELLİKLERİ: BURYAT ÖRNEĞİ[1]

Prof. Dr. Mehmet TÜRKMEN
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Geleneksel Oyun ve Spor Araştırma Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-5926-7522

Doç. Dr. Mehmet GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000-0002-3080-5155

Özet

Bu çalışma, geleneksel kültürdeki çocukların sosyalleşmesi sorununa odaklanmaktadır. Odaklanma günlük iş ile oyun ve sporlarda elde edilen sosyo kültürel kazanımlar dikkate alınmıştır. Bu işe erken yaşta (15-16) yaşlarda çocuğun yetişkinleşmesini sağlasa da, bununla birlikte ait olduğu toplum veya klanın kültürel kodları ve sosyal normlarını da elde edecektir. **Amacı:** bireyin oluşumu üzerinde önemli bir etkisi olan çocuğun yetiştirme değerlerini ve sosyalleşme mekanizmalarını tanımlayarak Buryatların geleneksel kültüründe çocukların sosyalleşmesinin özelliklerini ortaya koymaktır. Çocukluğa karşı değer ilişkisinin kökenleri, geleneksel Buryat toplumunun yaşam destek sistemine gömülmüştür. Çalışmanın merkezine M. Tokmaşeva'nın geleneksel çocuk oyun ve sporları alınmıştır. Ebeveynlik değerleri sisteminde, çocuğun kişiliğinin oluşumunda ebeveynlerin aile-akrabaya karşı sorumluluğu vurgulanmaktadır. Ailede çok çocukluluk, ruhun yeniden doğuşuna, çocuğun ortaya çıkışının özel bir misyonunun benimsenmesine, çocukların çocuksuz akrabalara verilmesi geleneğine olan inancıyla desteklenir. Göçebe topluluktaki sosyalleşme mekanizmaları, yaşa geçiş (yaş inisiyasyonları) ve törenleri, çalışma hayatına geçiş, cinsiyet sosyolojisidir. **Metodoloji:** *Araştırma, aksiyolojik bir yaklaşıma dayanmaktadır: ata kültürünün gelenekleri, temel ilkenin çocuğa karşı değer tutumu olduğu ebeveynlik idealleri olarak hizmet etmiştir. Buryat'ın etnografya verilerinin teorik analizine dayanarak, geleneksel kültürdeki çocukların sosyalleşmesinin özgüllüğü ve mekanizmaları belirlendi. Karşılaştırmalı-eşleştirmeli analizlerin uygulanması, Türkçe- Moğolca konuşan halkların çocukluk çağı sınırlarının ve eğitim geleneklerinin belirlenmesinde benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmayı mümkün kılmıştır. Modelleme yöntemi, ampirik araştırma verilerini somutlaştırmayı ve Buryat'ta çocukluğun yaşa bağlı periyodizasyonunu doğrulamayı mümkün kılmıştır.* **Sonuçlar:** *Çocukların sosyalleşmesinin uygulamaları ve mekanizmaları, çocuğun büyümenin yeni bir aşamasına geçişini sağlayan gelenek ve ritüel eylemlere dayanarak analiz edilmiştir. Çocukluk aşamasında bireyin sosyalleşmesinin ana ortamının bir aile veya aile ile ilişkili bir grup olduğu ortaya çıktı. Buryat'ın davranış modellerini tanımlayan geleneksel eğitim değerlerinin sistemi, sosyal ilişkilerde "Benliğinin" anlaşılması, iş hayatına erken dahil edilmesi belirlenmiştir.*

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Kültür, Eğitim Değerleri, Yaş İnisiyasyonları, Sosyalleşme, Geçiş Adetleri, Aile Gelenekleri.

[1] Bu çalışma, KTMÜ-BAP.2018.GOS.02 nolu "Sibirya Türk-Moğol Halkları Geleneksel Spor Oyunları Araştırılması" başlıklı projenin saha çalışması esnasında üretilmiştir.

CHARACTERISTICS OF THE SOCIALIZATION OF CHILDREN IN TRADITIONAL CULTURE: THE EXAMPLE OF BURYAT

Abstract

This study focuses on the problem of socialization of children in traditional culture. Focusing on daily work and socio-cultural gains in games and sports were taken into account. Although this will enable the child to become adult at an early age (15-16), he will also acquire the cultural codes and social norms of the society or clan he belongs to. Its purpose: to reveal the features of socialization of children in the traditional culture of the Buryats, by describing the values of upbringing and socialization mechanisms of the child, which have a significant impact on the formation of the individual. The origins of the value relation to childhood are embedded in the life support system of traditional Buryat society. Traditional children's games and sports of M. Tokmasheva were taken into the center of the study. In the system of parenting values, the responsibility of parents towards family-relatives in the formation of the child's personality is emphasized. Multichildhood in the family is supported by faith in the rebirth of the soul, the adoption of a special mission of the emergence of the child, the tradition of giving children to childless relatives. Socialization mechanisms in the nomadic community, age transition (age initiations) and ceremonies, transition to working life, gender sociology. Methodology: The research is based on an axiological approach: the traditions of the ancestral culture served as parental ideals, in which the main principle was the value attitude towards the child. Based on the theoretical analysis of Buryat's ethnographic data, the specificity and mechanisms of socialization of children in traditional culture were determined. The application of comparative-matched analyzes made it possible to reveal the similarities and differences in determining the childhood boundaries and educational traditions of Turkish-Mongolian speaking peoples. The modeling method made it possible to embody empirical research data and confirm the age-related periodization of childhood in Buryat. Conclusions: The practices and mechanisms of children's socialization were analyzed based on traditions and ritual actions that enable the child to transition to a new stage of growth. It turns out that the main environment of socialization of the individual in the childhood stage is a family or a group associated with the family. The traditional educational values system that defines Buryat's behavioral models, the understanding of his “Self” in social relations, his early inclusion in business life are determined.

Keywords: Traditional Culture, Educational Values, Age Initiations, Socialization, Transitional Customs, Family Traditions.

GİRİŞ

Turan halklarının Altay kolundan olan Buryatlar, bugün Moğol halkı olarak bilinse de, iki Türk ve iki Moğol aşiretinin birliğinden doğan karma bir halktır. Bunlardan güney ve doğu Buryatya'da yaşayan Huri ve Hondogar boyları Moğol karakteri taşırlar ve Budist'tirler. Batıda yaşayan Bulaga ve Ehiriler ise Türktürler ve Kök-tengri'ye inanırlar. Buryatların toplam nüfusu 670 bin dolayındadır. Bunun 310 bini Buryat Özerk Cumhuriyeti' nde yaşamaktadır. Komşu İrkutsk ve Zabalskaya Oblastarında da 150 binden fazla Buryat bulunmaktadır [Sydenova, 2017: 175]. Sibirya’da yaşayan diğer Tanrıcı (Şamanizm) veya Budist Türk-Moğol halkları gibi Buryatlar da *“taylagan”* denilen soyu koruyan ruhlara kurban etme törenlerini düzenler ve buna eşlik eden toplu spor oyunlarına katılırlardı. Moğollar ile Buryatlar genelde *‘oboo’* denilen soy mabetlerinde dua törenleri ifa edilirken naadam’ *“Erlerin Üç Oyunu”* (‘*naadam*’) diye adlandırılan okçuluk, güreş ile at yarışlarını düzenlerlerdi [Tsırendorjiyeva, 2014: 127]. Ünlü Buryat budun bilimcisi M.N. Hangalov XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında Kudin Buryatları tarafından yaygın şekilde kutlanan

"Sur-harbaan" denilen okçuluk şenliğini teferruatlı biçimde açıklamıştır [Togan 1981: 696; Lopsonova et al., 202].

Problemin temsili: Modern pedagojik bilimin aktüel problemi, geleneksel etnik çocuk yetiştirme sistemlerinin yeniden yapılandırılması ve kullanılmasıdır. Küreselleşme bağlamında, bir yandan bu tür bir gelişme için yeni fırsatla, diğer yandan etnik grupların kültürünün yok edilmesine sebep olan koşullar ortaya çıkıyor. Etnik kültür, farklı ulusların yaşam alanlarına uyum sağlamasının bir sonucudur [Rabadanova et al., 2018: 61]. Sonuç olarak etnik kültür, kişinin belirli bir sosyal ve ekolojik çevrede yaşamasına ve gelişmesine izin veren değerleri yansıtır.

Dünya ülkelerinin eğitim sistemlerinde farklı halkların geleneksel eğitim kültürünün çalışılması ve uygulanması konuları yerli ve yabancı araştırmacıların eserlerine yansımaktadır. Brezilya'dan bilim adamları ekibi R. Orlandi, P. Capelin, R. Garcia, A. Oliveira çalışmalarında [Orlandi, 2018: 76] Brezilya eğitiminde (üniversite ve dış topluluk arasında) etnik ve ırksal ayrımcılık sorununu gündeme getiriyorlar. Araştırmacılar, geleneksel eğitim kültürünün unsurlarını pratikte test ederek sorunu çözmenin bir yolunu önermişlerdir: yerli halkların tarihi hakkındaki belgesellerin tartışılması, halkların hakları, çeşitli yemeklerin kökenlerinin belirlenmesi, Brezilya halklarının danslarının yürütülmesi. Bilim adamları, sorunu çözmek için Brezilya okullarının müfredatını değiştirme gereğini doğrulamışlardır.

Çin araştırmacısı J. Jang «Educational diversity and ethnic cultural heritage in the process of globalization» [Zhang, 2019: 49] (Küreselleşme sürecinde eğitim çeşitliliği ve etnik kültürel miras) makalesinde Çin'deki azınlıkların etnik kültürlerini inceleme ve kullanma ihtiyacını doğrulamıştır. Yazara göre, Han halkını Çin'in küçük halklarının kültürleriyle tanıştırmak, onların bilgilerini zenginleştirecek ve onlar için yeni, daha önemli yaşam modelleri açacaktır.

A.P. Beketova, T.V. Kuprina, A. Petrikova, M. Mişenkova gibi dilbilimcileri bir yabancı dilin iletişim odaklı öğretimine dayalı olumlu bir kültürlerarası iletişim yöntemi geliştirmişlerdir [Petrikova et al., 2017: 102; Beketova et al., 2018:108–124.].

T.D. Jules'in çalışmasında Karayip ülkeleri bölgesinin çok kültürlülüğünü dikkate alarak, entegrasyon sorunlarını çözmek için ulusal (etnik) eğitimin geliştirilmesine yönelik yeni yaklaşımlar ortaya çıkıyor [Jules, 2017: 482–498].

Hükümetler arası ve sivil toplum kuruluşları için kültürlerarası diyalog sorununun araştırılmasında uzmanlaşmış Lianaki-Dedouli ve J. Plouin [2017: 45–58] gibi Avrupalı bilim adamlarının çalışmalarında çeşitli kültürlerde gezinmenizi sağlayan bir öğretim metodolojisi önerilmiştir.

Ulusal oyunları çocuk yetiştirmede kullanma deneyimi M.M. Kolokoltseva [2017: 156–170], R. McElligott [2017: 344–361], M. P. Morales [2017: 1377–1409], J. Williams [2018: 426–474], M.A. Tokmaşeva et al., [2019: 254–271] makalelerinde sunulmaktadır. Yazarların çalışmalarında [Tokmasheva et al., 1019], etnopedagojik teknolojilerin beden eğitiminde kullanılmasının olumlu sonuçları ortaya çıkar, bu da fizyometrik göstergelerin seviyesinde bir artışa, kültürlerarası iletişimin ve etnik kimliğin gelişmesine katkıda bulunur.

Biyoloji ve tıp alanında çalışan Kore Cumhuriyeti Jeongbuk Ulusal Üniversitesi Araştırmacıları J.K. Lee et al., [2018: em1582], doktorlar tarafından ırklar, kültürel ve fizyolojik özellikleri hakkındaki bilgilerin pratik kullanımının önemi üzerine bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar, Koreli tıp öğrencilerinin ırk farklılıklarından sadece genel olarak haberdar olduklarını ve mevcut ırk bilgisini tıbbi uygulamada kullanmaya hazır olmadıklarını tespit ettiler. Koreli bilim adamları, tıp eğitim kurumlarının resmi müfredatına modern kavramlara dayanan ırklarla ilgili kurslar öğretme ihtiyacını kanıtlamışlardır. Araştırmacılara göre, farklı etnik grupların kültürü ve fizyolojisi hakkındaki bilgiler, gelecekteki doktorların modern tıbbın karmaşık sorunlarını çözmeyi sağlayacaktır.

Kore'nin çok kültürlü bir topluma geçişi bağlamında tıp uzmanları tarafından modası geçmiş ve yanlış ırk kavramlarını kullanmanın tehlikelerine dikkat çekiyorlar. Çalışmada çocukların çok kültürlü eğitiminin sorunlarına da değinmiştir. T.H. Huang, Y.C. Liu adlı araştırmacılar kendi çalışmalarında yerli kültürlerin kapsamlı bir analizine dayanarak, Tayvan'da müfredat geliştirme ilkelerini belirlemişlerdir [Huang & Liu, 2017: 1341-1360]. Yazarlar, eğitim programlarının sağlanacağı beş boyutu belirlerler:
1) günlük yaşamda geleneksel değerleri korumak;
2) her etnik grubun öznelliğini hesaba katmak;
3) öğrencilerin pratik yapmasına izin vermek;
4) multimedya kullanımı ve dışarı çıkmak;
5) öğrencilerin güvenini arttırmak ve genel bakış açılarını geliştirmek.
B. A. Tahohov'un araştırması, etnik kültürlerin küreselleşme koşullarında korunması problemini, uyumlu bir şekilde bir araya getirmenin yollarını sunuyor [14]. S.M. Hadjiyev, kültür entegrasyonunun farklı kavramlarının analizine dayanarak, gençlerin çok kültürlü yetiştirilmesinin en üretken yönlerini ortaya koymuştur [Khadzhiyev, 2016: 28] S.B. Dagbaeva makalesinde, çocukların etnik sosyalleşmesini, bireyin çok ırklı bir topluma uyumlu bir şekilde girme süreci olarak görüyor [2018: 140–156].
D.Ş. Mustafaeva [2015: 96-98], Koyçueva, & Urusova [2018: 107] İvanova & İvaşenko'nun [2018: 236-248] çalışmalarında etnik kültürlerin değerlerini eğitimde kullanma konuları güncellenmesi, belirlenen konunun probleminin çözümünde önemlidir.
Böylece, etnopedagoji konularını araştıran bilim adamlarının çalışmalarının analizi, eğitimde farklı etnik grupların geleneksel eğitim sistemlerine dikkat edilmemesi ile ilgili çeşitli sorunların varlığını ortaya koymuştur.
Bununla birlikte, bugüne kadar Buryat kültürünün etnopedagoji ve değerlerini, Buryat çocuklarının sosyalleşmesinin geleneksel özelliklerini ortaya koyan yeterli araştırma bulunmamaktadır.
Makalenin amacı – bireyin oluşumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olan çocuğun yetiştirme değerlerini ve sosyalleşme mekanizmalarını tanımlamakla Buryatların geleneksel kültüründe çocukların sosyalleşmesinin özelliklerini belirlemek ve kanıtlamak.

Araştırmanın yöntemi: Araştırmanın materyalleri aşağıdaki kaynaklar olmuştur: bilim adamlarının makale, monografi, tez çalışmalarında sunulan bilimsel çalışmaları; etnopedagoji konularında bilimsel ve metodolojik literatür. Araştırma yöntemleri olarak aşağıdaki metodoloji kullanılmıştır: teorik analiz ve sentez, teorik verilerin sistematizasyonu, karşılaştırmalı analiz, modelleme. Araştırmanın konusu, geleneksel Buryat toplumunda çocukların sosyalleşmesinin süreci ve kültürüdür. Ayrıca dipnotta adı geçen KTMÜ-BAP.2018.GOS.02 nolu Bilimsel Araştırma Projesinin saha çalışmaları esnasında 'doğal-gözlem' yönteminden de elde edilmiştir.
Genel olarak çalışma, çocukların sosyalleşmesinin özgüllüğünü, çocukluğun korunması ritüelleri ve törenleri eşliğinde yaşa bağlı geçiş mekanizmalarının analizi ve çocuğun büyümesinin her aşamasında ebeveynliğin değer temellerinin belirlenmesi yoluyla tanımlamayı ve doğrulamayı amaçlamıştır. Bu çalışma, kırsal monoetnik ortamlarda yetişen çocukları gözlemleme, yaşlı ve bilgi taşıyan insanlarla konuşma yöntemiyle gerçekleşmiştir. Çalışmanın yazarları, geleneksel buryat kültüründe kabul edilen çocukluk çağındaki dönemlendirme modelini geliştirmiş ve doğrulamıştır. Yaş dönemlendirmenin temeli olarak sosyalleşme aşamaları, yaşa bağlı başlangıçlar, geçiş ritüel ve törenleri, çocuklar için faaliyetler kabul edilmiştir.

BULGULAR

Geleneksel aile değerleri sistemini ve çocukların etnik kültürde olumlu sosyalleşmesini sağlayan mekanizmalarına bakalım. Etnografların araştırma materyallerine göre, geleneksel değerler sisteminde yetişen çocuklar önemli bir konuma sahiptirler [Galdanova, 1992: 173]. Göçebe halkın kültüründe çocuk yetiştirme programının nihai amacı '*onu insan yapmak' ('hüney zerge hün bolgoho')* idi. Çocuğun büyüdüğü aşama, fiziksel ve sosyal olgunluğunun karakteristiği ile belirlenir, kelimenin tam anlamıyla, kendilerine bağımsızlık kazanmadan önce ebeveynlerinin velayeti anlamına geliyordu; bu, *'hulıyen düröödе, garıyen ganzagada' ('bacaklar atın üzengilerine, eller kutuya ulaşabilir')* etiketi ile karakterize edildi. Bu ifade, ailede eğitim hedefinin derin bir anlamını, çocuğun layıkıyla yetiştirilmesi için tüm aileye ve akrabalara ebeveyn sorumluluğunu içerir ve Buryatların sözlü halk sanatında yerleşik ortak dileklerden biridir.

İyi bir yetiştirmenin sonucu, yetişkinlerin gözlemlerinden bahsettiklerinde, her şeyin *'ehe esegın hurgal'*a *('ebeveyn öğretiminden, yetiştirilmesinden')* bağlı olduğu kişinin davranışlarının ve becerilerinin değerlendirilmesinde ifade edilmişti [Tsırendorjiyeva, 2014: 128]. Örneğin, oğul, erkeklerin iş faaliyetlerine dahil olmaya başladıkça, yavaş yavaş babasının himayesi altına girerdi.

Buryatlar erkek yetiştiriciliğine önem verirlerdi, çünkü bir erkek *ekmek kazanan* kültü vardı ve sadece onun gözetiminde oğul layık bir insan olabiliyordu.

Aile değerlerinde önemli bir fenomen *'udha'* kavramıydı. Bir insanın kökeni ve kökleri, bir kişiyi, özünü karakterize eden şeyin ilk fikrini elde etmenin mümkün olduğu bir kavramdı, çünkü bu ya da bu köke ait olduğu değerlendirilirdi. Ailenin neslinin devam etmesini erkeklere yüklediklerinden, *"hubuun hun esegın nere nerlüühe, uga urgelcelüühe" ('oğul babasına onur katacak ve soyunu yüceltecek')* olmasına inanılıyordu. Ailede sadece kızlar doğunca, soyağacı kaydı *'yri ygı'* olur, yani çocuklarının olmadığına ve neslin kesildiğini gösterirdi. Bütün bunlar, ailedeki erkeklik ilkesinin gücüne ve ailenin devamı için sorumluluğa tanıklık eder.

Kişinin köklerini bilme geleneği, kişinin sosyal bağlantılar ve ilişkiler sistemindeki "Ben"i anlamasının ilk adımlarıdır. Akrabalar ortamındaki aile yemeklerinde, çocuklar şecerelerini artan ve azalan satırlarda birbirleriyle rekabet ederek ezbere söylerlerdi. Çocuğun aile dalı ve onun içindeki kendi yeri hakkında iyi bilgi sahibi olduğunu göstermesi için yetişkinlerden onay alması özellikle önemliydi. Bu bilgi prestijli bir karaktere sahipti, farklı hiyerarşik düzeylerdeki bireylerin davranış kalıplarının geniş bir ilgili topluluk ağına aktarılması için bir tür mekanizmaydı.

Çocuklara atalarının(şecere) bilgisini öğretmek, ilk konuşmaya başladıkları andan itibaren başlardı.

Böyle bir gelenek, çocuğun zihninde dünyanın bir resmini sabitlemeyi mümkün kılar, ona grupla bir bağlantı duygusu aşılamak ve bir kolektif şecere hafıza haritasına sahip olmak için bir program olarak hizmet ederdi [Sydenova, 2017: 174]. İnsanlar *"ugaa uhanda hayanguy, şuhaa niilüülengüy"* ('kökünü unutma, enseste izin verme') derler, bu yüzden akrabalık ilişkisi yedinci nesle kadar korunur ve sonra yabancılaşırdı.

Dolayısıyla, gördüğümüz gibi, soy bilgisi, ailedeki ilişkilerin düzenleyicisi ve çocukları sosyalleştirmenin bir yoluydu.

Özellikle yaşamın ilk yılında, Buryat'ta en eksiksiz olarak temsil edilen çocukluğun korunmasının ritüellerine bakalım [Khukhlayeva, 2008: 248]. Buryatlar arasında çocukların sosyalleşme pratiğini karakterize eden ritüel ayinlerin bir açıklaması, Zakamen Buryatları hakkındaki tarihi ve etnografik makalede bulunabilir [Galdanova, 1992: 173]. Bu çalışmada "plasentanın gömülmesi", "çocuğun beşiğe yatırılması", "isim verme" vb. buna benzer ayinlerle ilgili genişçe bilgi verilmiştir.

Unutulmamalıdır ki, çocukluktan Buryatlara çok çocuklu olmayı güçlü ve eksiksiz bir ailenin işareti olduğunu öğretirler. Doğum yaptıran bir ebe *'hüyhe hündehen ehe'* geniş bir aileye sahip ve çocukları hayatta, sağlıklı olmalıdırlar. Ayrıca *'hadak'* veya *'toy' (nişan)* düğün töreni sırasında, çok çocuklu ve tam aileye sahip olan akrabaların da bulunması gerekir, yeni evlilere yatak açma ritüeli sırasında bu şartı yerine getirmek de önemlidir. Bu tür gelenekler ailenin değerini güçlendirirdi.

Çocuğun doğumundan kısa bir süre sonra, güvenlik için ilk eylem gerçekleştirilir, bu, çadır içinde veya dışında ancak mutlaka göçebe bir ailenin topraklarında gerçekleşmesi gereken *'plasentanın gömülmesi'* geleneğidir. Buryatlar plasentanın gömüldüğü yere *'toonto'* derler. Plasentanın gömme ritüeli sırasında, kaderin onlara gelecekte yavru vermesi için çocuksuz çiftler veya az çocuklu aileler bulunabilirlerdi. Buryatlar, bir çocuğa iyi davranırsanız, *çocukların tanrısını geri getirmeye* yardımcı olacağına inanıyorlardı *('ühibüüni tengri erylhe')*.

Kendi akrabalarından çocuğu yetiştirmek için alma geleneği vardı. Çocuğunu terbiye için yakın akrabalarına verirsen, iyi bir iş yapmış oluyordun. Bu geleneğin gözlemlerine göre, çocukları yetiştirmeye alan ailelerde özel bir çocuk havası oluşur, daha sonra kendi çocuklarının doğduğu ortaya çıkmıştır. Anneliğin mutluluğunu tatmak için yaygın geleneklerden biri ise gerekli ayinlerin yapıldığı şifa kaynakları olan kutsal yerleri ziyaret etmekti. Örneğin çocuksuz çiftlerin dağların sahipleri olan yerel ruhlardan çocuk istediği ibadethaneler vardı. Bunun için ruhlara ibadet eder, çocuk kıyafetleri ve oyuncak hediye etme ritüellerini gerçekleştirirlerdi.

Çocuğu beşiğe yatırma geleneği, çocuğa mal, yani ev, beşik verilmesini simgeliyordu ve baba tarafından yakın akrabalardan alınabiliyor veya yenisi yapılabiliyordu. Bir çocuğun doğumundan önce beşiği hazırlamaması gerektiğine dair bir inanç vardı. *'Türöögüy hübüünde tümer ülgı bü belde'*, yani *"doğmamış bir çocuk için demir bir beşik hazırlamayın"* anlamına geliyordu, ayrıca ömrünü kısaltmamak için çocuğa bir isim seçmek, önceden kıyafet dikmek de istenmiyordu. Böylece, tüm koruyucu ritüel eylemlerin açıklamaları vardı.

Bir çocuğun hayatının ilk yılında, yabancıların eve veya çadıra girmesi yasaktı, bunun için özel işaretleri koyulurdu. Örneğin, Halha Moğolları çadır etrafına bir '*zeg'*, at kılından dokunan ve kurdeleler ve çanlarla asılan bir ip gererlerdi, Buryatlar ise *haryuul-tabu*, *'sam', 'sontoo'*yu üç huş ağacı çubuğu şeklinde koyarlardı [Zhukovskaya, 2002: 246].

Bir çocuk bir yaşına, kameri takvime göre ise tam iki yıl olduğunda, *milaangüüd* bayramını, yani çocuğa adanan vatan bayramını kutlarlardı. *Milangüüd*, bir çocuğun kabile toplumunun üyesi olarak kabul edilmesini simgeleyen eski bir gelenektir. Bayram genişçe kutlanırdı, misafirler davet edilir, boğalar kesilir, süt rakısı *arhi* ikram edilir, ebeye hediye verilir ve akrabalar çocuğa mümkün olduğunca inek, at, koç vb. hediyeler getirirlerdi.

Belirtmek gerekir ki, günümüzde modern Buryatların geleneklerinde, çocuğun ilk doğum günü olan *'Milan'a* yakın akrabalar çevresinde kutlama geleneği yenilenmiştir. Modern kentleşmiş dünyadaki hayat temposu akrabaları birbirleriyle iletişimden uzaklaştırır, ancak bu geleneğin yeniden canlanması fikri sayesinde akrabalık ilişkileri devam eder. L.D. Daşieva [2017: 98–105] belirtildiği gibi, Buryatların modern ritüel kültüründe, geçiş törenleri değiştirilmiş bir biçimde zaten korunmuştur.

Üç yaşına kadar olan bebeklerin Zayaşi lütuf hamisi vardı ve tanrıya *('Burhantay adli')* eşit olarak algılanırlardı, yani ataların (ruhlar) dünyasına insan toplumuna göre daha yakındılar. Bir çocuğun dünya ile ince ve hassas bağı, insanları bir muska sistemi geliştirmesine sebep olmuştur, örneğin, çocuğun doğduğu hayvan simgesi işareti altında o hayvanın görüntüsü şeklinde bir tılsım yapılır ve çocuğun başucuna asılırdı. Çocukların lütfunun hamisi Zayaşa inancı, bir ailede çocuğa davranmanın bir yolunu oluşturmuştur, bir çocuğa kötü davranırsanız onu kaybedebilirsiniz anlamı vardı [Galdanova & Galdanova, 1992: 174].

Küçük çocuklara karşı özel bir tutum, ölen akrabaların ruhlarının yeniden doğuşuna olan inançtan kaynaklanıyordu. Geleneklere göre, merhumun vücudunda kurum işareti yaparlar ve daha sonra, yakın akrabaların çevrelerinde aynı doğum lekesine *('menge')* sahip bir çocuk doğduysa, onun yeniden doğduğuna inanırlardı. Çocuklara yönelik duygusal tezahürlerde, Buryatlar ölçülü olmaktan daha fazla hassastılar, çocuğu öpmek yerine başını koklarlardı, yaşlı insanlar çocuğa şöyle derdi: *'başını koklamama izin ver' ('tüntüüge üge').*

Böylece, çocuğun hayatının korunmasına ilişkin ve ebeveynlerin zihninde yer alan eylemler, çocukları koruma törenlerinin niteliksel olarak yerine getirilmesine bağlıydı. Çocuğun kendi rızkıyla doğduğu, eve bereket, esenlik ve refah getirdiği inancı da ailenin kurumunu güçlendirmek için çok değerlidir. Ailenin planlanması ve yeniden üretilmesinde, modern ebeveynlerin yeni bir aile üyesinin ortaya çıkmasının özel misyonunu düşünmeleri önemlidir.

Bir çocuğun bebeklikten *('narai')* çocukluk aşamasına *('ühibüün üe')* geçişi, intrauterin gelişim periyodu dikkate alınarak 2 veya 3 yaş ile ilişkilendirilirdi. *Bebeklik* dönemi, bir sonraki gelişim aşamasına geçişi simgeleyen ilk saçının kesilmesiyle sona ererdi. Değişiklikler, cinsiyet farklılığı işaretlemeyle belirtmeyi sağlamıştır (kızların tepesinde iki iplikçiği vardır, erkeklerin başlarının üzerinde bir ipliği vardır), böylece çocuk zaten «ataların, tanrıların dünyasından» uzaklaşmış ve kendi kökeninden insanlara karışmayı öğrenmiştir. Bir bireyin çocukluk döneminde sosyalleşmesi için ana ortam bir aile veya akrabalarıdır; çocuklar sadece kendi ailesi (çekirdek aile) için değil, aynı zamanda aile ile ilgili tüm grup için bir eğitim nesnesiydi. Bu duruma yaşlılıkta tek kalan yaşlılara tüm sülâlenin sahip çıkması bir örnektir. Yaşlı bir adamın dilencilik yaptığı bir durumla karşılaşılmamıştır [Baldayev, 170: 363].

Böylece, aile ilişkisinin bağları da çocukların sosyalleşmesinin mekanizmalarıydı.

Yaklaşık 9 yaşına gelindiğinde ergenlik dönemi başlar, erkek çocuklar akranlarıyla iletişim kurmaya ilgi duyarlar, burada ulusal mücadelenin ilk becerilerini öğreniyorlar, okçuluk yapıyorlar, at yarışlarına katılıyorlar. Bu yaştaki kızlar ise ev işlerinde annelerine yardım ederler. Buryatların sosyalleşme kültüründe çocukluk döneminin belirli zamanlama sorusu tartışılır. Belki de çocukluk 10 yaşında, ergenlik ise 13-14 yaşlarında sona ermiştir, «çocukluğun sonu, ergenliğin başı ve sonuyla ilgili kesin bir şey söyleyemeyiz [Galdanova, 1992:173].

Yaş dönemleşmesinin 12 yıllık döngüyle yakından ilişkili olduğu ve bir kişinin yaşamının aşamalarını temsil ettiği gerçeğine ciddi dikkat gösterilmelidir. Yaşamın seyri arkaik bilinç tarafından doğrusal olarak değil, döngüsel, tekrarlayan bir süreç olarak algılanır. Türk-Moğol kronolojisi, diğer Orta Asya göçebeleri gibi, ayın evrelerinin gözlemlerine dayanıyordu. Çocuğun hayatının başlangıcı doğum anından itibaren değil, çocuğun intrauterin gelişim döneminden sayılır, yani bu dönem yaş dönemlerine dahil edilince, çocuk bir yaşında doğar.

Sosyalleşme süreci ayrılmaz bir şekilde kültürel yaş sembolizmi ile bağlantılıdır. Buryatlar ve Moğolların yaş kategorilerinin yapısında, Avrupa verilerine dayanan antropolojik değerlendirmeye kıyasla" daha kompakt, daha az derecelendirme olan bir benzerlik vardır. Böylece, Moğolların geleneksel kültüründe üç büyük dönem ayırt edilebilir: bebeklik - 3 yaşına kadar, çocukluk - 3'ten 7'ye kadar, ergenlik - 8'den 15'e kadar ve göçebe yaşam koşullarında, bireyin olgunluk dönemi 16 yaşına gelir. Bu yaşta, bir kişi kendisine «kendisi, ailesi, ekibi için sorumluluk sahibi olabilir ve aktif bir çalışma yürütebilir [Viktorova, 1983: 52].

Bu nedenle, Güney Sibirya Türk halkları (Altay, Hakas, Culum, Dolgan, Hotan, Şor, Teleut, Telengit, Tofa, Tuva), Moğol ve Buryat çocukları da dahil olmak üzere ayırt edici bir özellik erken olgunlaşmaydı, yani çocukluk dönemi Avrupa kültürüne kıyasla kısaydı. Böyle bir etno-kültürel gelişme durumu, bağımsızlık becerilerinde hızlı bir şekilde ustalaşmanın ve yetişkinlerin çalışmalarına dahil olmanın gerekli olduğu zorlu iklim koşulları ve göçebelerin yaşam biçiminden kaynaklanıyordu.

İncelediğimiz çocukların sosyalleşmesinin resmini tamamlamak için, çocukları pratik iş becerileriyle tanıştırma sistemini ele alalım. Çocukların yetiştirilmesinde farklı etnik grupların belirli bir etnik grubun kültürüne bağlı olarak farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Etnik köken kültürü, doğal çevrenin, komşu halkların, devletin belirli politikalarının etkisi altında şekillenir.

Etnik Buryatya, Orta Asya'nın bölgesel bozkırları ile Sibirya taygası arasındaki geçiş ekolojik bölgesinde yer almaktadır. Eski zamanlardan beri Buryatya'da göçebe kültürle birlikte yerleşik tarım kültürünün merkezleri vardı. Avcı kültürü de önemli bir yere sahipti. Buryat kültürünün gelişiminin temeli, Orta Asya'daki göçebelik geleneğidir. Buryat kültürü göçebe ile birlikte yerleşik tarım medeniyetlerinin unsurlarını (Çin, Orta Asya ve Rus) almış ve dönüştürmüştür.

Moğol devleti, halkın özelden önceliği olan kolektivizm fikrini desteklemiştir. Yukarıdaki faktörler, ekonomik geleneklerin belirlenmesine neden olmuş ve iş eğitimi sisteminin gelişimini etkilemiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Buryat çocuklarının iş eğitiminde oynadıkları oyunlar büyük önem taşıyordu. 4-5 yaşından itibaren çocuklara ata binmeyi binicilik şeklinde öğretmeye başlarlar. Daha sonra elde edilen beceriler, genç erkeklerin ve kızların bir atı çeşitli işlerde kullanarak kolayca yönetmelerini sağlamıştır. 10 yaşına gelindiğinde, Buryatlı çocuklar atları dolaştırma becerilerini kazanırlar. Ata binme, dolaştırma yeteneği de Moğolca konuşan diğer halkların karakteristik özelliğiydi. Bu bilgi Bargut ve Halhas'ın etnografik materyalleri tarafından kanıtlanmıştır [Lopsonova, Z. B. -Mansheyev, 2020: 203].

Çocuklar oyun esnasında büyüklerin çalışma hayatlarını taklit ederlerdi. Kement, yay ve oklarla oynanan oyunlar popülerdi. Çocuklar, atların urgan ile yakalandığını, ipin ucuna bir güdük ya da yere sıkışmış bir mandal üzerine bir ilmek atmaya çalıştıklarını tasvir ederlerdi. Bir başka popüler oyun, kendi yaptığı yay ve okların kullanımıyla vahşi bir hayvanı avlamaktı. Bir hayvan ya da hedef olarak bir ağaç gövdesi ya da bir direk kullanılırdı. Ladin dalından yapılmış bir yay ve kütükten kesilen oklar sevilirdi. Okun ön ucu ağırlık için metal tel ile sarılır.

Kızlar ev işlerini taklit eden oyunlar oynarlardı. Genelde bunlar yemek yapmayı, misafir ağırlamayı, çocuğu beslemeyi ve bakmayı yansıtan oyunlardı.

7-8 yaşlarından itibaren Buryatlar çocuklara basit işler yapmayı öğretmeye başlarlar. Küçük çocuklar ellerinden geldiğince ev işlerinde annelerine yardım ediyor, su ve yakacak odun taşırlar, bulaşık yıkama, avludan sığırları çıkarmalarına, otlayan buzağıları veya koyunları yakınlarına getirmelerine yardım ederlerdi. Taygaya yakın yaşayan kuzey Buryatlar, çocuklarını avlanmaya, yabani bitki toplamaya, ormanın kenarında biçmeye götürürler ve burada onlara küçük yardımcılar rolü verilirdi (Hartanto et al., 2021: 922).

Kuzey Buryatlar ve daha sonra yerleşim nedeniyle hem doğu hem de güney Buryatlar için yazın en sorumlu iş saman yapımı zamanıydı. Kışın hayvanları beslemek için kısa sürede biçmek, kurutmak ve saman toplamak gerekiyordu. Bu nedenle akraba ve komşularla birleşen tüm aile saman hasadına katılırdı. Yedi yaşından itibaren çocuklar samanı çevirmeye yardım ederken, 9-10 yaşındakiler ise zaten samanı biçiyordular [19].

11-12 yaşlarında çocuklar ailenin her tür işlerine tam olarak dahil olurlar. Böylece, etnografya uzmanı B. E. Petri, kuzeydeki (Baykal öncesi) Buryatların yaşamını anlatan çalışmasında şöyle yazdı: "*11-12 yaşına kadar olan çocuklar babalarıyla eşit bir şekilde çalışırlar. Sorgulamadan babasının iradesine boyun eğerken, aynı zamanda birçok kişisel inisiyatiflerini kullanabiliyorlardı. Büyükleri tarafından bağımsızlıklarının teşvik edilmesi, gençlere özgüven kazandırır. Kızlar ise annelerine ev işlerinde, hayvanlara ve küçük çocuklara bakarak yardım ederler*" [Petri, 1925: 72].

Araştırmacının açıklamasından, Kuzey Buryatların gençlerin iş eğitiminde inisiyatifi teşvik ettikleri ve çocukların ekonomik sorunların çözümünde bağımsızlıklarını aşıladıkları açıktır.

G. M. Osokin, çalışmasında Buryat çocuklarının erken olgunlaşması hakkında yazar ve Güney Buryatların yaşamını araştırırken şu sonuca varıyor:

"*Buryat çocukları özel bakım veya gözetimden hoşlanmazlar. Çocuk yürümeye başlar başlamaz, ebeveynlerin bakımı yok kadar azalır. Çocuklara tam bir hareket özgürlüğü verilir, böylece 5-7 yaşındakiler o kadar bağımsız kabul edilirler ki, ebeveynleri güvenlikleri konusunda endişelendirmeden, bazen uzun bir süre uzağa giderler. 8-9 yaşlarındaki bir Buryat çocuğu hem görünüşüyle hem de bakışıyla 10-12 yaşlarındaki bir köylü çocuğu gibidir*" Osokin, 1906: 305[17].

Açıkçası, özgürlük ve yaratıcılık olasılığına dayanan geleneksel ebeveynlik ilkeleri, çocukları toplumsal süreçlere dahil etme sürecini hızlandırmıştır. İş becerilerinin aktif gelişimi, çocukların erken yaşlardan itibaren Güney Sibirya koşullarında Buryatların gerçek yaşam destek sistemine adapte edilmesiyle kolaylaştırılmıştır.

Ergenlik döneminde, Buryat ailesindeki çocukların yetiştirilmesi farkındalık gösterir. Geçmişte, Buryatlar her geleneksel toplumda olduğu gibi, bir erkeğin ve bir kadının rollerini oldukça açık bir şekilde tanımlamışlardır. Cinsiyet farklılığı, çocuklarda bir erkeğin ve bir kadının neler yapabilmelerine dair fikirlerin oluşumunda ifade edilirdi.

İş becerileri Buryat kültüründe oluşan erkek ve kadın kanunlarında ifade edilir: «Gerçek bir erkeğin dokuz erdemi», «Bir kadının Yedi yeteneği». Kanuna göre, bir erkeğin iş becerileri: yay atma, at sürme, marangozluk ve demircilik yapma yeteneğiydi. Kadınlar ise çocukları yetiştirebilmeli, ev işlerini yönetmek, yuvayı koruyabilme, yemek hazırlama ve dikiş yapma işlerini bilmeliydi [20].

Ergenlikte çocuklar ailenin tam teşekküllü üyeleri olur, tüm aile işlerine başlar ve ev işlerini bağımsız olarak yapmaları talimatı verilirdi.

Şiddetli iklim koşulları, Güney Sibirya halkları arasında karşılıklı yardımlaşma gelenekleri oluşturmuştur. Kısa bir Sibirya yazında, şiddetli soğuklarla uzun bir kışa hazırlanmak gerekiyordu. Bu birliktelikli bir ekibin çabalarını gerektiriyordu.

Buryatlara çocukluktan itibaren karşılıklı yardımlaşma gelenekleri aşılanır. Çocuklar, yaşlarına uygun olan, ekip çalışması gerektiren yakacak odunu hazırlamak, gübre çıkarmak, koyunların yününün kesimi ve atların damgalanması, yaylacılık ve hayvanları otlatma, inşaat, keçe yapımı ve saman hazırlığı gibi işlere katılırlardı [Lopsonova & Mansheyev, 2020: 203].

Bu nedenle, bu çalışmanın mantığını takiben, elde edilen etnografik, kültürel ve etnopedagojik verileri özetleyeceğiz, geleneksel buryat kültüründe kabul edilen çocukluk çağı dönemlendirme modelini inceleyeceğiz. Sonuçlar tabloda sunulmuştur (**Tablo 1**).

Tablo 1 Geleneksel Buryat kültüründe kabul edilen çocukluğun yaş dönemlendirmesi

Yaş	**Sosyalleşme aşamaları**	**Yaşa geçiş ritüelleri**	**Faaliyet türleri**
1	2	3	4
Doğum öncesi, intrauterin dönemi *('Ehın umay soo')*	Kronolojinin başlangıcı '*Beye olo'* (yeniden doğumu buldu)	Evlât çağırma töreni, doğmamış çocuğun aurasının olduğu efsanesine inanç.	
Bebeklik 0–1 yaş *('naray', nyalha nahan)*	*'Naray'* (yenidoğan dönemi). Aile ve akraba topluluğuna katılım.	Göbek kordonunun kesilmesi *(«hüyhe hündelge»);* '*Plasentanın gömülmesi'* ritüeli, *'Bebeği beşiğe yatırma'* ritüeli ('*ülgıdo orüülha*'), '*İsim verme',* ('Bebek ve akrabalarla tanışma' ritüeli), *'Milanguud'* bayramı (vatan, 1 yaşını doldurma), '*Hisselerin paylaşımı'* bebeğe hediyelerin verilmesi.	
Çocukluk 2-3 ila 8-10 yaş arası *('ühibun üe')*	Çocukluk, '*ataların, tanrıların dünyasından'* uzaklaşma, sosyal kolektifle daha yakın ilişkiler kurma dönemidir. *'Cinsiyete göre sosyalleşme'*: 3 yaşındaki erkekler, 4 yaşındaki kızlar. '*Uha oroho', 'mede oroho',* öz farkındalık, çocuğun kendini tanımlaması	'*Ühe hayşlaan'* ritüeli, ilk saçlarının kesilmesi, anne sütünden kesilmesi, saç şeklinin değişimi.	6-7 yaşlarına doğru iş hayatına alıştırma, çok zor olmayan işleri (erkekler ata binmeyi, ata koşum takımını takabilme ve çıkarabilme yeteneği, hayvan gütme, kızlar kendilerinden küçük çocuklara bakma, annelerine ev işlerinde yardım etme) yapmaları. **Kızlar** yaklaşık 7-8 yaşlarından itibaren dikiş, oya, inekleri sağmak, yemek yapmak, yünlerden ip yapmayı, tendondan ipleri düğümlemeyi öğrenirler. **Erkekler** 7-8 yaşlarından itibaren tarım işlerinde, saman hasadında, hayvanlara bakımda büyüklere yardım, hayvan kesimi ve parçalamasını, eyer bağlamayı, atları dolaştırmayı, konum ve yönleri öğrenmeye başlarlar.
Ergenlik 9 ila 13-14 yaş arası	Erkek çocuklar avlara katılırlar. Yetişkin erkek konumuna geçiş dönemi.	İnisiyasyon ritüelleri *('jelee oruulga')*, doğduğu yıla girmek. Gençlerin canlılığın korunması ayini, başparmağın yağlanması ritüeli.	Kızlar artık tek başına inek sağma, tarasun hazırlama, saman işlerini yapabiliyorlardı. Erkekler *güreş, okçuluk, binicilik, atların eğitimi, tüfek* kullanımıyla meşgullerdi. Erkek el sanatlarıyla (ahşap işçiliği, koşum takımı vb.) uğraşırlardı.

14-15 yaş	İnisiyasyon ritüeli	Erkekler için *'Yaman honin hoer'* ritüeli. Kızların saçları tek örgüye geçerek değişir.	Tüm işlere tam hakimdirler.
Reşitliğe doğru. 16-18 yaş arası '*nahaa hüsehe',*	Yetişkinlik çağı, reşitlik, kendisi ve ailesi için sorumludur	Ritüel yarışlar '*Erin gurban naadam*' (Erkek üç oyunları/güreş-binicilik-ok)	Bu dönemden itibaren insan artık yetişkindir.

Böylece, sosyalleşmenin aşamalarına, bir kısmı bir kişiyi belirli bir sosyal gruba dahil etmeyi amaçlayan törenlerin yapılması eşlik ederken, diğer kısmı bireyin bir yaş aşamasından diğerine geçişini işaret ediyordu. Tablodan da gördüğümüz gibi, yaşamın ilk yılı ve çocuğun doğumundan önceki dönem çok yapılan ritüeller, çocukluğun sonraki aşamalarında daha az olur, çünkü zor bir dönem geçerse, çocuğun yaşamı için tehlike azalır ve vurgu durumun niteliksel değişimlerine aktarılır.

SONUÇ

Böylelikle, geleneksel buryat yetiştirme sisteminin amacı, aile topluluğunun normlarına, kurallarına, değerlerine, bilgisine ve becerilerine uygun bir kişiliğin oluşmasıydı ve bu da onun Orta Asya'nın göçebe kültüründe yaşamasına ve gelişmesine müsaade ederdi.

Buryat yetiştirme sisteminin temel değerleri, çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde anne-babanın aileye ve soyuna karşı toplum tarafından kabul edilen sorumluluğudur. Eğitimin bir diğer önemli değeri ise, kökeninin ve gelecekte kim olması gerektiği konusundaki bilginin çocuk büyürken kademeli olarak aktarılmasıydı.

Tam ve çok çocuklu bir ailenin değeri, bir kişinin ve yeni bir ailenin doğuşuna katılan topluluk üyelerinin sahip olması gereken özelliklerde ve çok çocuklu ailelerden çocukları çocuksuzlara aktarma geleneğinde görülür. Yenidoğan bebekte ölen akrabaların ruhlarının yeniden doğuşuna olan inanç, doğumun sebebi ve yaşamın anlamı hakkındaki sorulara cevap alınır. Aile kurumunun güçlendirilmesi için önemli olan, yeni bir aile üyesinin doğması, eve bereket, esenlik ve refah getirmesi için özel bir misyonun ortaya çıkması fikri kabul edilmiştir.

Buryatların eğitim kültüründe, bir erkeğin ve bir kadının rollerinin açık bir şekilde tanımlanması önemli bir unsurdur. Buryat kültürünün kanunlarında erkek ve kadın ayırımı öncelikle iş paylaşımı konusunda şöyle ifade edilir: *"Gerçek bir erkeğin dokuz erdemi", "Bir kadının Yedi yeteneği".*

Ebeveynlik sistemindeki sosyalleşme mekanizmaları, göçebe toplumlarda gerekli olan iş becerilerinin edinilmesiyle ilgili oyunları içerir. Çocuklar büyüdükçe ebeveynlerinin ev işleri faaliyetlerine dahil olurlar. Çocukların Güney Sibirya'nın sert iklim koşullarında topluluğun yaşayabilirliğini sağlayan toplu iş faaliyetlerine katılmaları sosyalleşmede çok önemlidir. Çocukların erken yaşlardan itibaren ailenin ve toplumun iş faaliyetlerine katılımı, Buryatları eğitmek için ana mekanizmalardan biriydi.

Yaşa geçiş ritüelleri de Buryatların kültüründe temel bir sosyalleşme mekanizmasıydı. İnisiyasyon sırasında, bir kişi rahat bir şekilde belirli bir sosyal gruba dahil edilir veya bir yaş aşamasından diğerine geçer. Ve son olarak, bir kişiye hüküm süren doğal ve sosyal koşullarda gerekli yaşam becerilerini aşılayan Buryatların geleneksel eğitim sisteminin durumu, bireyin sosyalleşmesinin ana mekanizmasıdır.

Araştırma yaklaşımının yeniliği, yüzyıllardır geliştirilen geleneksel Buryat toplumunda sosyalleşme kültürünün değer temellerinin ortaya çıkmasıdır. Teorik önemi, geleneksel çocuk yetiştiriciliğinin özelliklerinin araştırılması örneğinde, dünyanın Moğolca konuşulan halklarının eğitim sistemi hakkındaki teorik kavramları genişletmenin mümkün olabileceğidir.

Çalışmanın pratik önemi, Buryat kültüründe geliştirilen eğitim değerlerinin modern eğitim programlarının geliştirilmesinde kullanılabilmesi gerçeğinde yatmaktadır.

KAYNAKLAR

Baldayev S. P. (1970). *Rodoslovnyye predaniya i legendy buryat: v 2 chastyakh*. Ulan-Ude: Buryatskoye knizhnoye izdatel'stvo.

Beketova A.P., Kuprina T.V., Petrikova A. Development of students' in-tercultural communicative tolerance in the university multilingual educational environment. // Образование и наука. –2018. Vol. 20(2): 108–124. DOI: https://doi.org/10.17853/1994-5639-2018-2-108-124

Dagbayeva S.B. (2018). "Tendentsii i varianty etnicheskoy sotsializatsii podrostkov" *Rossiyskiy psikhologicheskiy zhurnal*. Vol. 15 (1): 140–156. DOI: https://doi.org/10.21702/rpj.2018.1.7

Dambayeva A.N. "(2012). Traditsionnaya sistema vospitaniya buryat". *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2012, (15): 120–124. https://elibrary.ru/item.asp?id=1826685

Galdanova G. R. (1992). *Zakamenskiye buryaty: istoriko-etnograficheskiye ocherki (vtoraya polovina XIX – pervaya polovina XX v.)*. Novosibirsk: Nauka Sib. Otdniye.

Hartanto, Dwi, Nurlan Kusmaedi, Amung Ma'mun, Bambang Abduljabar (2021). "Integrating Social Skills in Traditional Games with Physical Education Interventions". *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*, 2021, 9(5): 921-928, DOI: 10.13189/saj.2021.0905

Huang T.H., Liu Y.C. (2017). "Science education curriculum development principles in Taiwan: connecting with aboriginal learning and culture". Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, Vol. 13 (5): 1341–1360 DOI: https://doi.org/10.12973/eura-sia.2017.00674a

Ivanov A.A., Ivashchenko Ya.S. (2018). "Aksiologiya formirovaniya cheloveka v traditsionnoy kul'ture". *Vestnik Novosibirskaya gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*. 8(6): 236–249. DOI: https://doi.org/10.15293/2226-3365.1806.15

Jules T.D. Mature regionalism' and the genesis of 'functional projects': 'educational regionalism' in small (and micro-states). *Globalisation, Societies and Education.* 2017, Vol. 15 (4): 482–498. DOI: https://doi.org/10.1080/14767724.2016.1264289

Khukhlayeva O. V. (2008). *Etnopedagogika: sotsializatsiya detey i podrostkov v traditsionnoy kul'ture: uchebnoye posobiye*. Moskov: Moskovskiy psikhologo-sotsial'nyy institut.

Kolokoltsev M.M. (2017). "Etnopedagogicheskiy komponent fizicheskogo vospitaniya shkol'nikov". *Obrazovaniye i nauka*.2017, 19 (3): 156–170. DOI: https://doi.org/10.17853/1994-5639-2017-3-156-170

Lee J.K., Shin S., Yoo H.H. (2018). Exploring the Ontological Status of the Race Concept as Perceived by Korean Medical Students // Eurasia Journal of Mathematics, *Science and Technology Education,* Vol. 14 (10). – Article No: em1582. DOI: https://doi.org/10.2

Lianaki-Dedouli I., Plouin J. (2017). "Bridging anticipation skills and intercultural competences as a meansto reinforce the capacity of global citizens for learning to learn together" Futures, 2017. Vol. (94): 45-58 pp. DOI: https://doi.org/10.1016/j.futures.2017.03.001

Lopsonova, Z.B., Mansheyev, D.M. (2020). "Spetsifika sotsializatsii detey v traditsionnoy kul'ture buryat". *Vse prava zashchishcheny*, 2020, ISSN 2658-6762, Tom /Vol. 10 (4): 202-219. DOI: 10.15293/2658-6762.2004.13

McElligott R. (2019). “Boys indifferent to the manly sports of their race”: nationalism and children’s sport in Ireland, 1880–1920. Irish Studies Review. 2019. Vol. 27 (3): 344–361. DOI: https://doi.org/10.1080/09670882.2019.1584977

Morales M.P. (2017). Exploring indigenous game-based physics activities in pre-service physics teachers' Conceptual change and transformation of epistemic beliefs. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*., Vol. 13 (5): 1377–1409, DOI: https://doi.org/10.12973/eurasia.2017.00676a

Mustafayeva D.Sh. (2015). “Sem'ya kak istochnik obshch chelovecheskikh i natsional'no-etnicheskikh tsennostey v vospitanii i razvitii lichnosti". Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. No (2): 96–98. URL: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=23737102

Orlandi R. (2018). Capelin P., Garcia R., “Oliveira A. Education and Ethnic-Racial Relations: Altering Encounters between University and Community”. *Open Journal of Social Sciences*. 2018, Vol. 6, (12): 76–87 pp. DOI : https://doi.org/10.4236/jss.2018.612008 .

Rabadanova R.S., Fatykhova A.L., Akhmadiyeva L.N. (2018). *Vospitaniye nravstvenno-esteticheskikh potrebnostey na osnove etnicheskikh tsennostey: Etnopedagogika v kontekste sovremennoy kul'tury*. Ufa: Izdatel'stvo Bashkirs kogo gosudarstvennogo universiteta. 161–164. pp, URL: https://www.eli-brary.ru/item.asp?id=37226919

Sydenova R.P. (2017). "Antropologiya detstva buryat: kul'tura sotsializatsii". *Istoricheskiye, filosofskiye, politicheskiye i yuridicheskiye nauki, kul'turologiya i iskusstvovedeniye*. Voprosy teorii i praktiki. 2017. No 3 (2): 174.

Takhokhov B. A. (2019). “Formirovaniye etnokulturnoy kompetentnosti uchashchikhsya v kontekste globalizatsii”, *Science for Education Today*, Vol. 9(4): 73–92, DOI: http://dx.doi.org/10.15293/2658-6762.1904.05

Togan, A. Zeki Velidî (1981). “Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi”. 1. Cilt: *Batı ve Kuzey Türkistan*. 2. Baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tokmasheva M. A., Ilin A. A., Kapilevich L. V. (2019). Vliyaniye shorskikh natsional'nykh podvizhnykh igr na formirovaniye dvigatel'nykh navykov u shkol'nikov s uchetom etnicheskikh osobennostey". *Science for Education Today*. 2019. 9(3): 254–271. DOI: http://dx.doi.org/10.15293/2658-6762.1903.15

Tsırendorjiyeva B-H. J. (2014). *Khun bolokho bagahaa*. Ulan-Ude: Belig.

Tsydypov B. D., Gombozhapova KH.TS.D. (2014). "Istoriko-kulturnyye predposylki narodnogo vospitaniya u buryat". *Vestnik Zabaykal'skogo gosudarstvennogo universiteta.* Vol. (4): 58–64, URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=21536947

Williams J. (2018). “I didn’t even know that there was such a thing as aboriginal games’: a figurational account of how Indigenous students experience physical education”. *Sport, Education and Society*. Vol. 23 (5). – P. 426–474. DOI: https://doi.org/10.1080/13573322.2016.1210118

Zhang J. (2019). “Educational diversity and ethnic cultural heritage in the process of globalization” *International Journal of Anthropology and Ethnology*, 3(7): 19-22, https://doi.org/10.1186/s41257-019-0022-x

Zhukovskaya N. L. (2002). *Kochevniki Mongolii: kul'tura, traditsii, simvolika*. Moskva: Izdatel'skaya firma- Vostochnaya literatura,

İSKİLİP YENİ (KAZASKER) CAMİ RESTORASYONU VE SONRASINDA ORTAYA ÇIKAN KALEM İŞİ SÜSLEMELER

Doğan KOŞAN
Hitit Üniversitesi, Mimari Restorasyon
ORCID: 0000-0002-1506-7246

Özet
Yeni cami, Çorum/İskilip'te bulunan şehrin ayakta kalan en eski camilerinden birisidir. İskilip âlimlerinden Kazasker Cafer Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı döneminde cami bulunduğu mahalleye de adını veren Cami-i Cedid (Yeni Cami) ismiyle anılmaktaydı. Günümüzde Yeni Cami adıyla bilinmektedir. Caminin inşa ya da tamir kitabesi yoktur. Vakfiyesinden 16. yüzyılın ortalarında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kare planlı, tek kubbeli harimi ve revaklı son cemaat yeri ile tipik klasik dönem özelliklerini taşımaktadır. Yeni Cami, günümüze kadar çeşitli onarımlarla değişerek ulaşabilmiştir. Son onarım Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından (2014-2018) yapılmıştır. Bu onarım, caminin kubbe, son cemaat yeri ve mihrapta daha önceki dönem mimarisine ilişkin yeni bulgular ortaya çıkarmıştır. Yine aynı onarım sırasında yapılan boya raspası (sökümü) sonucu mihrap ve minber üzerinde beş kat boya altında kalem işi bezemeler ortaya çıkarılmıştır. Bu süslemeler yerel ustalar tarafından yapılmış halk sanatının güzel örneklerini oluşturmaktadır. Koruma Bölge Kurulu tarafından süslemelerin mevcut durumu ile korunması kararı alınmıştır. Süslemelerin tarihi, estetik ve üslup özelliklerinden ve benzer örneklerden yola çıkarak 19. yüzyılda yapılmış olması muhtemeldir. Mihrap içerisindeki süslemeleri Türk süsleme sanatı içerisinde ilgi çekici kılan dal ve yapraklar üzerine konmuş kuş figürüdür. Türk sanatında kozmik anlamları olan bu motifin tesadüfen mi oluştuğu ya da bilinçli bir yaratmanın ürünü mü olduğu üzerinde durulmuştur. Son yıllarda tarihi yapılarda örnekleri artarak devam eden boya ve sıva altı süsleme keşifleri yapılacak olan restorasyon faaliyetlerinin daha dikkatli yapılmasının önemini ortaya koymuştur. Tarihi camilerde restorasyon faaliyetlerine başlamadan önce boya raspa analiz raporunun hazırlanması yasal zorunluluk haline getirilmesi gereklidir.
Anahtar Kelimeler: İskilip, Kazasker, Cami, Restorasyon, Süsleme

THE RESTORATION OF İSKİLİP YENI (KAZASKER) MOSQUE AND THE HAND-DRAWN ORNAMENTS THAT EMERGED AFTERWARDS

Summary
Yeni mosque is one of the oldest surviving mosques of the city located in Çorum / İskilip. It was built by Kazasker Cafer Çelebi, one of the scholars of İskilip. During the Ottoman period, the mosque was known as Cami-i Cedid (Yeni Mosque), which gave its name to the neighborhood where it was located. Today it is known as Yeni Mosque. There is no construction or repair inscription of the mosque. It is understood from the charter that it was built in the middle of the 16th century. It has the typical classical period features with its square planned, single domed sanctuary and portico narthex. Yeni Mosque has survived until today with various repairs. The last repair was made by Tokat Regional Directorate of Foundations (2014-2018). This repair revealed new findings regarding the architecture of the previous period in the mosque's dome, narthex and mihrab. As a result of the paint scraping (removal) made during the same repair, hand-drawn decorations under five layers of paint were unearthed on the mihrab and pulpit. These decorations are good examples of folk art made by local masters. It was decided by the Conservation Regional Board to preserve the decorations in their current state. Based on the historical, aesthetic and stylistic features of the decorations and similar examples, it is possible that they were made in the 19th century.

What makes the decorations in the mihrab interesting in Turkish ornament art is the bird figure placed on the branches and leaves. It has been emphasized that whether this motif, which has cosmic meanings in Turkish art, was formed by chance or it was the product of a conscious creation. In recent years, the discoveries of painting and under plaster decorations, which have been increasing in historical buildings, have revealed the importance of doing the restoration activities more carefully. Before starting the restoration activities in historical mosques, the preparation of the paint scraping analysis report should be made a legal obligation.

Keywords: İskilip, Kazasker, Mosque, Restoration, Ornamentation

EVRENSEL TASARIM YAKLAŞIMININ KENTSEL MOBİLYALAR ÜZERİNDEN OKUNMASI

Halil KONAK
Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık ABD öğrencisi, Mimarlık Sürdürülebilir Mimarlık
ORCID: 0000-0003-3792-447X

Çiğdem Belgin DİKMEN
Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Sürdürülebilir Mimarlık, Evrensel Tasarım, Mimari Tasarım
ORCID: 0000-0001-5975-1552

ÖZET
İnsanlar doğuştan veya hayatlarının herhangi bir döneminde ve yaş alma sürecinde bedensel ölçüleri, kronik rahatsızlıkları, yetenek ve algı düzeyleri nedeniyle fiziksel veya zihinsel kısıtlar, duyu ve yeti kayıpları yaşamaktadır. Bu durum bireyin yaşam aktivitelerini sınırlamakta/kısıtlamakta ve yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Ürün, mekan ve çevrenin ortalama veya standart olarak tanımlanan kullanıcıya göre tasarlanması; çocuk, engelli, yaşlı gibi dezavantajlı gruplar ile bedensel ölçüleri, yetenekleri, duyu ve algı düzeyleri farklı olan bireylerin ürün, mekan ve kentsel çevreleri kullanımında sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Evrensel tasarım; bütünsel bir yaklaşımla fizyolojik özellikler, yaş, cinsiyet, eğitim, sosyal ve ekonomik düzeyine bakılmaksızın, herkes için ürün, hizmet, mekan ve fiziksel çevrenin her zaman her koşulda kullanabilir olmasını amaçlayan bir kavram olarak kabul görmektedir. Bu nedenle evrensel tasarım farklı kullanıcıları ötekileştirmeden, tüm kullanıcıların hareketlerini kısıtlamadan, fiziksel güç sarfetmeden, erişilebilirliğini arttıracak ve kullanım kolaylığı sağlayacak çözümler üretmeyi hedeflemektedir. Bu çalışma evrensel tasarım ilkelerinin çocuk oyun alanları, sokaklar, meydanlar ve parklar gibi kentsel mekanlarda kullanılan kent mobilyaları üzerinden okunarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında evrensel tasarım kavramının ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeler, evrensel tasarım ilkeleri ve bu ilkeler ile tasarlanmış ürün, mekan ve kensel mekanlar ile kent mobilyası kavramları irdelenmiş ve kentsel mekanların herkes için erişilebilir, kullanışlı ve kullanıcı memnuniyeti sağlayacak biçimde tasarlanmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.
Anahtar Sözcükler: Evrensel tasarım, Evrensel tasarım ilkeleri, Herkes için tasarım, Kentsel/kamusal mekan, Erişilebilirlik, Kent mobilyası

READING THE UNIVERSAL DESIGN APPROACH ON URBAN FURNITURE

ABSTRACT
People experience physical or mental limitations, loss of senses and abilities due to their bodily dimensions, chronic illnesses, ability and perception levels at birth or in any period of their lives and in the aging process. This situation limits/limits the life activities of the individual and negatively affects the quality of life. Designing the product, space and environment according to the average or standard user; disadvantaged groups such as children, the disabled, the elderly, and individuals with different physical dimensions, abilities, sensory and perception levels cause problems in the use of products, spaces and urban environments.

Universal design; with a holistic approach, it is accepted as a concept that aims to make the product, service, space and physical environment usable for everyone at all times, regardless of physiological characteristics, age, gender, education, social and economic level. For this reason, the universal design aims to produce solutions that will increase accessibility and provide ease of use without marginalizing different users, without restricting the movements of all users, without consuming physical power. This study aims to evaluate universal design principles by reading them through urban furniture used in urban spaces such as children's playgrounds, streets, squares and parks. Within the scope of the study, the developments that led to the emergence of the concept of universal design, the principles of universal design and the concepts of products, spaces and urban spaces designed with these principles, as well as urban furniture, were examined and suggestions were developed for designing urban spaces in a way that is accessible, useful and user-friendly for everyone.
Keywords: Universal Design, Universal design principles, Design in all, Urban/public space, Accessibility, Urban furniture

1. GİRİŞ

İnsanlar doğuştan veya hayatlarının herhangi bir döneminde ve yaş alma sürecinde bedensel ölçüleri, kronik rahatsızlıkları, yetenek ve algı düzeyleri nedeniyle fiziksel veya zihinsel kısıtlar, duyu ve yeti kayıpları yaşamaktadır. Bu durum bireyin yaşam aktivitelerini sınırlamakta/kısıtlamakta ve yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Ulaşım, toplanma, buluşma, dinlenme, eğlenme, etkinlik ve rekreasyonel faaliyetler için kullanılan çocuk oyun alanları, sokaklar, meydanlar ve parklar gibi kentsel mekânlar; kentlerin niteliklerini arttıran, kentli için sosyal önem taşıyan ve kent imajını belirleyen açık alanlardır. Bu nedenle bu mekanların tüm kullanıcıların istek ve gereksinimlerine uygun olacak biçimde işlevsel, kullanışlı, estetik, dayanıklı, hijyenik ve evrensel tasarım ilkeleri ile tasarlanması ve uygulanması önem kazanmaktadır. Ancak ürün, mekan ve çevre tasarımının ortalama veya standart olarak tanımlanan kullanıcı üzerinden gerçekleştirilmesi nedeniyle ürün, mekan ve kentsel çevrelerin çocuk, engelli, yaşlı gibi dezavantajlı gruplar ile bedensel ölçüleri, yetenekleri, duyu ve algı düzeyleri farklı olan bireyler tarafından kullanımında sorunlar yaşanmaktadır.

Standart kabul edilen kullanıcılara uygun olarak tasarlanan veya özensiz, standartlara uygun olmayan ve hatalı uygulamalar içeren kentsel mekânlar, farklı kullanıcıların erişebilirlikleri ile mekânları kolay ve rahat kullanmalarını güçleştirmektedir. Kullanıcının ürün, mekân ve çevreyi kullanmakta engel ve kısıtlarla karşılaşması yeni bir konu değildir. Endüstri Devrimi sonrasında dünya görüşünün değişmesi ve hümanist anlayışın benimsenmesi, kentleşme ve nüfus artışı, insan hakları ve işçi hakları gibi konuların gündeme gelmesi ile pek çok yasa hazırlanmış ve yasalar çerçevesinde, herkesin eşit olduğu görüşü kabul görmüştür. Ancak yasalar karşısında eşit olduğu kabul edilen herkesin; genellikle genç, sağlıklı ve standart bireyler üzerinden tanımlandığı ve yaş, cinsiyet, antropometrik ölçüler, duyusal ve fiziksel özellikler ile farklılaşan grupların kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamadığı görülmektedir.

Kullanıcıların kentsel mekânlara ve yapılara erişilebilirlik sorunlarının çözümü ile ilgili çalışmalar, II. Dünya Savaşı sonrasında artan engelli nüfusa yönelik Dünya genelinde uygulamaya konulan yasa ve yönetmelikler ile gündeme gelmiştir. Avrupa, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) fiziksel engellilerin yapılı çevrede yaşadıkları sorunların çözümü için çeşitli yöntemler düşünülmüş ve 'Engelsiz Tasarım' (Barrier-Free Design) anlayışı geliştirilmiştir. Ancak fiziksel kısıtlılıkları olan bireyleri ve engellileri ayrıştıran, toplum içinde ötekileştiren bir algı oluşturması nedeniyle bu anlayış benimsenmemiştir (Dostoğlu vd. 2009).

Süreç içerisinde 1945 yılında Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulmasını takiben 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabulü ve Uluslararası Çalışma Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO), Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund-UNICEF) gibi kurumların da katkısıyla yaşam, özgürlük, güvenlik, rehabilitasyon, sosyal koruma ve refah konularında engellilerin de herkes gibi hak sahibi olmalarına yönelik çalışmalar gündeme gelmiştir. Avrupa'da 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması ve 1968 yılında Architectural Barriers Act hareketi; Mimari Engeller Yasası'nın ve 1975 yılında Engelli Hakları Beyanı'nın çıkmasına ve ABD'de II. Dünya Savaşı sonucunda engelli ve gazi olan bireylerin gereksinimlerini karşılamak ve istihdam eşitliği sağlamak amacıyla sivil bir hareket olarak başlayan hak arayışı da 1990 yılında Americans with Disabilities Act (ADA) ile binaların erişilebilir olması gerekliliği vurgulayan standartların oluşturulmasına zemin hazırlamıştır (Dikmen ve Yücel, 2022).

Engellilere yönelik mimari düzenlemeler içeren bu yasal çerçevenin fiziksel kısıtlılıkları olan bireyleri ve engellileri ayrıştırdığı, toplum içinde ötekileştirdiği düşüncesi ile kabul görmeyen bu uygulama engelliler gibi duyusal ve fiziksel farklılıkları nedeniyle yapılı çevrede sorunlar yaşayan dezavantajlı grupların fark edilmesini, konunun yeniden gündeme gelmesini ve çözüm üretilmesini gerektirmiştir. Kullanıcıların yaşamları boyunca çeşitli sebeplerle geçici veya kalıcı olarak dezavantajlı veya kısıtlanmış konumda olabileceği ve bu nedenle ürün, mekân ve yapı tasarımının ayırım gözetilmeksizin, bir başkasına gereksinim duyulmaksızın özgür bir şekilde kullanılmasına olanak sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiğinin anlaşılması; konunun sadece belirli gruplar için değil, yaşam boyunca herkes için karşılaşabilecek bir sorun olduğunu göstermiştir. Bu durum geleneksel tasarım sürecinden farklı olarak bütüncül ve kapsayıcı bir tasarım anlayışı ile tüm kullanıcı grupların mekânları, yapıları ve kentsel çevreleri herhangi bir ayırım gözetmeksizin kullanabilmesine olanak tanıyan Evrensel Tasarım yaklaşımını gündeme getirmiştir (Archdaily, 2019; The Center for Excellence in Universal Design, 2022).

En basit tanımıyla erişme durumuna/yetisine sahip olmak anlamına gelen erişilebilirlik; engelliler ve yaşlılar başta olmak üzere toplumun her kesiminin her türlü sosyal, kültürel etkinliklere, kamusal araçlara, mekânlara, yapılara ve hizmetlere (eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme, sosyal vb.) kolay ve herhangi bir kısıtla karşılaşmaksızın erişimini ifade etmektedir. Yapılar ve kentsel mekânların tüm kullanıcılar için güvenli ve özgürce dolaşım sağlayacak biçimde erişilebilir olması gerekmektedir.

Evrensel tasarım ve erişilebilirlik yalnızca bir amaç değil, aynı zamanda topluma katılımı ve iyileşmeyi sağlayan bir araç olarak tanımlanmaktadır. Evrensel tasarım; bütünsel bir yaklaşımla fizyolojik özellikler, yaş, cinsiyet, eğitim, sosyal ve ekonomik düzeyine bakılmaksızın, herkes için ürün, hizmet, mekan ve fiziksel çevrenin her zaman her koşulda kullanabilir olmasını amaçlayan bir kavram olarak kabul görmektedir. Kavram geleneksel tasarım sürecinde kullanıcı olacağı düşünülen standart ve sağlıklı birey yerine farklılıkları ile ortaya çıkan insanı tasarım odağına almaktadır. Bu nedenle evrensel tasarım farklı kullanıcıları ötekileştirmeden, tüm kullanıcıların hareketlerini kısıtlamadan, fiziksel güç sarf etmeden, erişilebilirliğini arttıracak ve kullanım kolaylığı sağlayacak çözümler üretmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışma evrensel tasarım ilkelerinin kentsel mekanlar özelinde çocuk oyun alanları, meydanlar ve parklarda kent mobilyaları üzerinden okunarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında evrensel tasarım kavramının ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeler, evrensel tasarım ilkeleri ve bu ilkeler ile tasarlanmış kentsel mekanlar irdelenmiş ve bu mekanlarda kullanılacak kent mobilyalarının herkes için erişilebilir, kullanışlı ve kullanıcı memnuniyeti sağlayacak biçimde tasarlanmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

2. EVRENSEL TASARIM KAVRAMI

İlk kez 1980'li yılların ortalarında Mimar Ronald L. Mace tarafından kullanılan Evrensel Tasarım (Universal Design-UD) kavramı; sonradan yapılan düzenlemeler yerine tasarım sürecinin tüm kullanıcıların gereksinimlerini dikkate alan başında insan merkezli tasarım yaklaşımı ile ötekileştirmeden, ayrıştırmadan ve farklı uygulamaya gerek olmadan herkesin gereksinimlerini karşılayan ürün, hizmet, mekân ve çevre sunmayı amaçlamaktadır (Dikmen ve Yücel, 2022). Kullanıcı-çevre ilişkisini bir tasarım parametresi olarak değerlendiren yaklaşımın; farklılıklar nedeniyle kullanımın kısıtlanması yerine erişilebilir, kullanım kolaylığı sağlayan tasarım ve uygulamaları önemsediği ve eşit/adil kullanım sunması nedeniyle kullanıcıları bir araya getirerek toplumsal katılım ve paylaşım olanağı tanıdığı söylenebilir.

1989 yılında Ronald L. Mace'in çabası ile 1996 yılında North Carolina State Üniversitesi'nde Evrensel Tasarım Merkezi (The Center for Universal Design-CUD) kurulmuş ve daha sonra Evrensel Tasarım kavramının tanımı geliştirilmiştir. Bu tanıma göre Evrensel Tasarım; her yaştan ve yetenekten insan tarafından mümkün olan en büyük ölçüde kullanılabilir olacak şekilde evrensel tasarlanmış ürünlerin ve ortamların erişilebilir, kullanılabilir ve kapsayıcı olmasıdır (Jones et all., 1998).

Evrensel Tasarım Merkezi'nin kurulması Evrensel Tasarım kavramının kabul görmesini ve yasalarda yer almasını sağlamıştır. ABD'de 2005 yılında çıkarılan Engellilik Yasası Evrensel Tasarım kavramını farklı iki boyutta tanımlamaktadır. Bu tanımlardan ilki yapılı çevrede mekan ve yapılara ilişkindir ve mimarlık, şehir ve bölge planlama, peyzaj mimarlığı gibi disiplinleri içermektedir. Bu tanıma göre Evrensel Tasarım bir mekanın tasarımı ve bileşiminin;

- Mümkün olan en geniş ölçüde,
- Mümkün olan en bağımsız ve doğal şekilde,
- Mümkün olan en geniş durum aralığında ve
- Herhangi bir yaş veya bedensel ölçüde veya herhangi bir fiziksel, duyusal ve zihinsel sağlık/zihinsel yetenekte veya engeli olan ve herhangi bir kişi tarafından adaptasyon, modifikasyon, yardımcı cihaz veya özel çözümlere ihtiyaç duymadan erişilebilir, anlaşılabilir ve kullanılabilir olması ile ilişkilendirilmektedir.

İkinci tanım ise ürün tasarımı, hizmet sunumu ve bu konularda gerçekleştirilen uygulamalara ilişkindir ve endüstriyel tasarım sağlık, eğitim, ulaşım, turizm, spor, eğlence vb. alanlarda hizmet sunan tüm disiplinleri kapsamaktadır. Bu tanıma göre Evrensel Tasarım ise bir ürünün, hizmet sunumu ve uygulamanın herhangi bir kişi tarafından rahat, konforlu ve kolay erişilebilmesi ve kullanılabilmesine olanak tanıyan ürün, hizmet veya uygulama yaratmaya yönelik elektronik tabanlı herhangi bir süreçtir (The Center for Excellence in Universal Design, 2022).

Evrensel tasarım; yaşamın farklı aşamalarında değişen bedensel ölçüler, yetenek, duyu ve algı kayıpları ile değişen gereksinimlere uygunluk sağlamakta; tasarım sürecinde kullanıcı çeşitliliği ve farklılığının bir girdi olarak değerlendirilmesine olanak tanımakta tasarım içeren tüm disiplinlerde ürün, mekân, yapı ve hizmet sunumunun herkese uygun olmasını mümkün kılmaktadır. Engelsiz Tasarım ve erişilebilirlik kavramları mekân, yapı ve kentsel çevrelerde engelli bireylerin kullanımına yönelik düzenlemeler içeren uygulamalar için kullanılırken, Evrensel Tasarım mekân, yapı ve kentsel çevrelerin ve hizmet sunumunun çocuk, yaşlı engelli gibi dezavantajlı gruplar ile farklılıkları olan tüm kullanıcıları kapsayacak ve ürün, mekan, çevre ve sunulan hizmetlerin ayrım gözetmeksizin tüm kullanıcılar tarafından, en rasyonel ve hayatı kolaylaştıracak biçimde kullanılmasını amaçlamaktadır (Şekil 1). Bu boyutu ile evrensel tasarım; mimarlık, şehir ve bölge planlama, endüstriyel tasarım, iç mimarlık ve peyzaj mimarlığı gibi tasarım içeren disiplinlerin çalışma alanı içerisindedir.

Bu nedenle Evrensel Tasarım ile ilgili tüm sektörler ve farklı disiplinlerdeki aktörler web siteleri, eğitim materyalleri, çok çeşitli alanlarda ürünler tasarlanmış, uygulanmış ve hizmet sunmuşlardır.

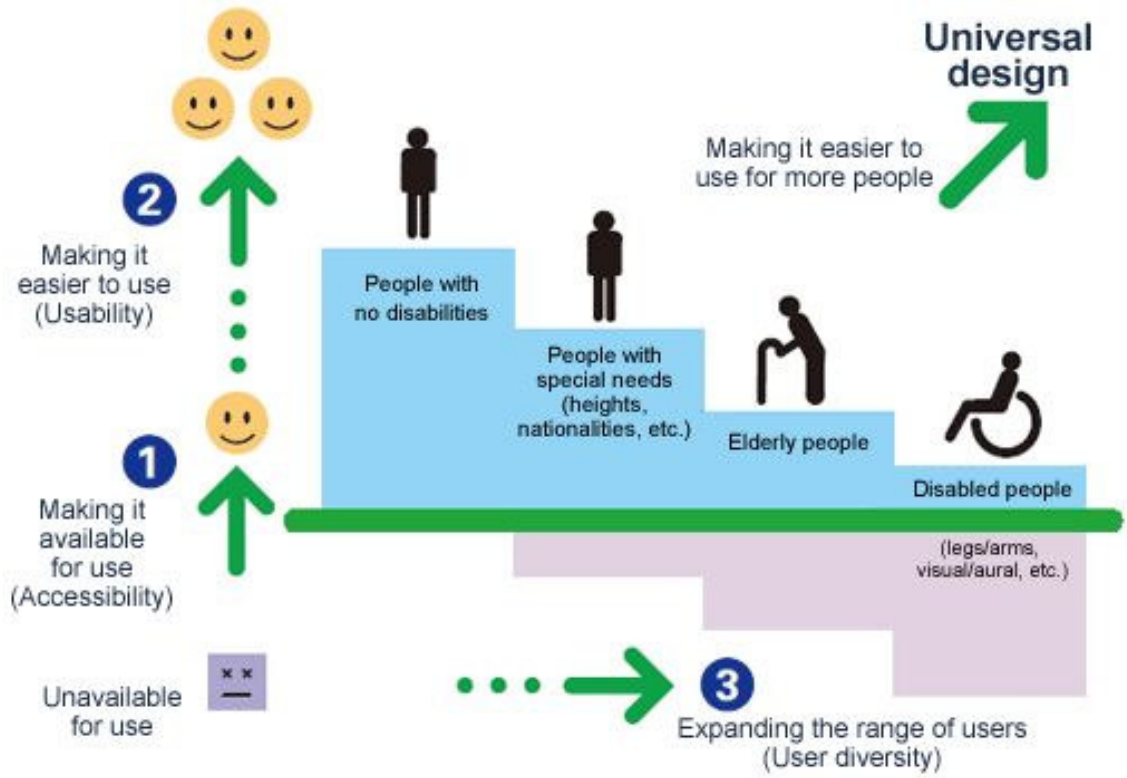

Şekil 1. Evrensel Tasarım Kavramı (Ahmed ve Sungur Ergenoğlu, 2016)

Evrensel tasarım kavramı; yapı, sağlık, eğitim, ulaşım, iletişim, turizm, spor, eğlence gibi pek çok sektörde hizmet sunumunu da ilgilendirmekte ve farklı pek çok sektörün ilgi alanına girmektedir. Tasarım sürecinin tüm evrelerinde herkesi kapsayan bir bakış açısının tasarım girdisi olarak katılmasını ve tasarımcının rolünün ve yaklaşımının daha kapsamlı olacak şekilde değişmesini kaçınılmaz hale getirmektedir.

İnsan yaşamındaki değişimlerin insan olmanın ortak bir özelliği olduğu gerçeği ile (Kavak, 2010) geliştirilen bu kavram; insanın yaşamı boyunca bedensel ölçü, güç, duyu, yeti ve algı düzeyinin aynı kalmayacağından hareketle ürün, mekân ve çevrelerin olabildiğince herkes için, her zaman ve her yerde (3H), kullanışlı ve erişilebilir tasarlanmasını amaçlamaktadır (Şekil 2). Bu boyutu ile Evrensel Tasarım; Herkes İçin Tasarım *(Design in All)*, Yaşam Boyu Tasarım *(Lifespan Design)*, Kapsayıcı Tasarım *(Inclusive Design)*, Kullanıcı Dostu Tasarım *(User Friendly Design)* ve İnsan Merkezli Tasarım *(Human-Centred Design)* adları ile de anılmaktadır. ABD'de Evrensel tasarım ve AB ülkelerinde daha çok Herkes İçin Tasarım adıyla kabul gören yaklaşım; yaş ve yetenekten bağımsız olarak giderek yaşlanan toplumlarda çocuk, engelli ve yaşlı gibi dezavantajlı gruplar kadar, sol elini kullanan, çok uzun/kısa, çok zayıf/şişman gibi farklılıkları olan bireyleri de topluma katmayı hedeflemektedir (Dikmen ve Yücel, 2022).

Şekil 2. Evrensel Tasarım Kavramı [Herkes İçin, Her Zaman ve Her Yerde (3H), Kullanışlı, Erişilebilir ve Kapsayıcı Tasarım] (Universal Design in Urban Environment, 2000)

2.1. Evrensel Tasarım İlkeleri

1997 yılında Evrensel Tasarım kavramını anlaşılır kılmak ve yol gösterici olmak amacıyla 7 ilke yayımlamıştır. Evrensel tasarım ilkeleri;

- Adil ve Eşitlikçi Kullanım (Equitable Use),
- Kullanımda Esneklik (Flexibility in Use),
- Basit ve Sezgisel Kullanım (Simple and Intuitive use),
- Algılanabilir Bilgi (Perceptible Information),
- Hatalara Tolerans (Tolerance for Error),
- Düşük Fiziksel Çaba (Low Physical Effort) ve
- Yaklaşım ve Kullanıma Uygun Ölçüler ve Mekân (Size and Space for Approach and Use) şeklinde tanımlanmaktadır (Şekil 3 ve Şekil 4) (Jones et all, 1998; The 7 principles of Universal Design).

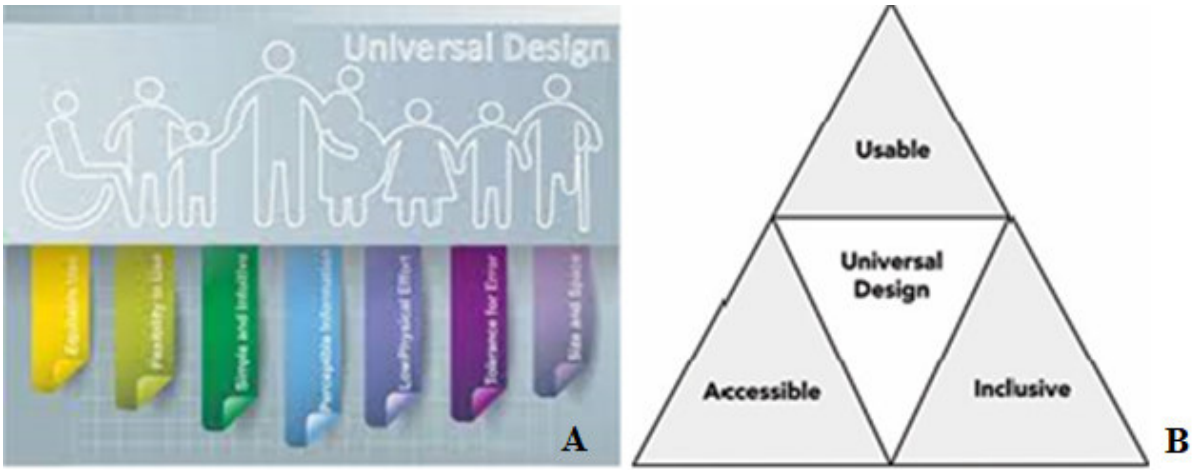

Şekil 3. A.Evrensel Tasarım İlkeleri (Universal Design & Usable Design)
B. (Burgstahler, 2021)

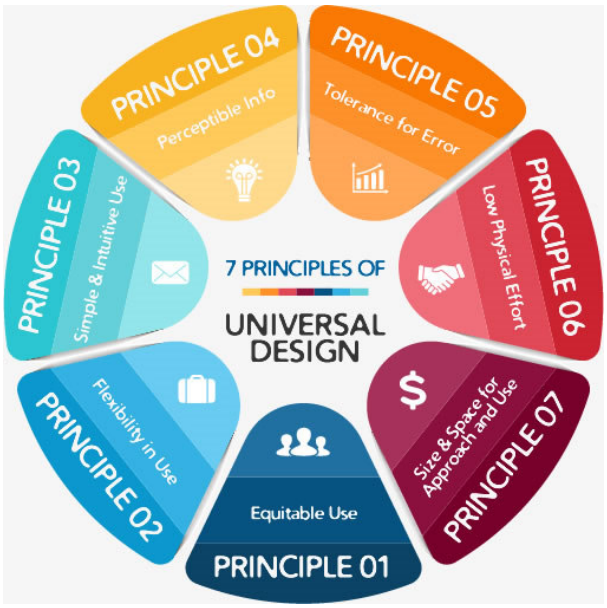

Şekil 4. The Seven Principles of Universal Design, (Google Görseller 1)

Adil ve Eşitlikçi Kullanım (Equitable Use): Bu ilkede ürün, hizmet ve mekânın farklı kullanıcılar için kullanışlı olması, eşitlik içermesi ve daha iyi/daha fazla kullanım alanı gerekmektedir.

Kullanımda Esneklik (Flexibility in Use): Tasarım, çok geniş bir bireysel tercih ve beceri alanına hitap edebilmeli, farklı kullanım biçimleri sunmalı, kullanıcılara uygun olmalı ve kullanma yöntemini seçme olanağı sağlamalıdır. Örneğin sağ veya sol elini kullanan kişiler için ayrı tasarımın kullanılması yerine, tüm kullanıcılar için uygun ve aynı derecede kullanışlı tasarımlar uygulanmalıdır.

Basit ve Sezgisel Kullanım (Simple and Intuitive Use): Tasarımın kullanımı kullanıcının tecrübe, bilgi, dil becerileri, o anki konsantrasyon ve dikkat düzeyine bağlı olmaksızın, fazla karmaşıklıktan kaçınılmalı, kolay anlaşılır, kullanıcının beklentilerine ve sezgilerine uyumlu olmalı, rahat kullanılmalı ve okuryazarlık düzeyi ve dil becerileri bakımından geniş bir kitleye hitap etmelidir.

Algılanabilir Bilgi (Perceptible Information): Tasarım; gerekli bilgiyi kullanıcının farklı düzeydeki duyusal algılama becerilerine uygun olarak, ortam koşullarından bağımsız ve etkin biçimde iletmeli, temel bilgilerin sunumu çeşitlendirilerek görsel, sözel ve dokunsal tarzda farklı sunumlara yer verilmeli, bilgi kontrastlık oluşacak biçimde sunulmalı, çevresinden net biçimde ayrışmalı ve bilgilerin okunaklılığı maksimum düzeyde tutulmalıdır.

Hatalara Tolerans (Tolerance for Error): Evrensel tasarım yaklaşımının kullanıcıları tehlike ve kazalara karşı koruması gerekir. Tasarım; en fazla kullanılan öğelere en kolay ulaşılabilmeli, tehlikeli öğeler ortadan kaldırılmalı, yalıtılmalı veya kontrol altına alınmalı, tehlike oluşturabilecek durumlar ve yapılabilecek hatalar konusunda uyarılar bulunmalı, çok dikkat isteyen eylemlerde beklenmeyen kötü ve tehlikeli sonuçları en aza indirecek şekilde sınırlayıcı/engelleyici düzenekler geliştirmeli ve böylece tehlike, kaza veya irade dışı hareketlerin kötü sonuçlarını en aza indirmelidir. Tasarım, kullanıcının hassasiyet derecesi ve motor becerilerinin farklı düzeylerde olabileceğinden hareketle hatayı tolere edebilecek esneklikte olmalı, doğru ve hassas kullanmayı kolaylaştırmalıdır.

Düşük Fiziksel Çaba (Low Physical Effort): Tasarım; çok az bir çabayla, yorulmadan, etkin ve rahat biçimde kullanılabilmeli, kullanıcı vücudunu rahatsız pozisyonlarda tutmak zorunda kalmamalı, kullanım üst üste tekrarlanması gereken işlemlerden kaçınmalı veya çok az tekrar ile makul düzeyde güç gerektirmeli ve fiziksel çaba gereksinimi en aza indirilmelidir.

Yaklaşım ve Kullanıma Uygun Ölçüler ve Mekân (Size and Space for Approach and Use): Tasarım; kullanıcıların vücut ölçütlerine, duruş ve hareket yönüne uygun tüm kullanıcıları kapsayacak şekilde olmalı, farklı pozisyonlarda ulaşabilir olmalı ve kolay kullanım sağlamalıdır.

2.2. Evrensel Tasarım Kapsamında Kent Mobilyaları

Kent mobilyaları kentsel tasarım ile bir arada düşünülerek tasarlanması gereken ve kullanım amacına bağlı bir obje olmanın ötesinde kullanım alanına ve işlevlerine göre sınırsız tasarım gücüne sahip kentlerin görsel kalitesini artıran, mekânı vazgeçilmez kılabilecek birer kent elemanlarıdır. Kent mobilyaları; döşemeler, oturma birimleri, otobüs durakları, çöp kutuları, aydınlatma elemanları, bilgilendirme ve yönlendirme panoları, sınırlandırıcı bariyerler, büfeler, çocuk oyun elemanları, çiçeklikler, heykeller, süs havuzları gibi farklı işlevler ile kullanılan öğeler bütünüdür. Kent mobilyaları peyzaj elemanları ile birlikte bir kentsel/kamusal mekanın farklı bir boyut kazanması, daha yaşanılabilir özgün alanlar yaratması, estetik açıdan konforlu kent kimliğinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

Kamusal mekânlar kullanıcının her tür aktivitesine ve eylemlerine uygun kentsel açık alanlardır. Kamusal alanların tüm kullanıcılara uygun biçimlenmesinde ve aktif olarak kullanılmasında kentsel mobilyaların tasarım kararlarının tasarım sürecinin başında rasyonel ve doğru belirlenmesinin önemi büyüktür. Bu nedenle kamusal alanlarda kullanılacak kent mobilyalarının tasarımında; yaşlılar, engelliler ve çocuklar gibi farklı kullanıcı gruplar dikkate alınmalı ve kent mobilyaları evrensel tasarım yaklaşımı ile tasarlanmalı ve uygulanmalı, tasarımda kullanıcı deneyimi dikkate alınmalıdır (Jones et all, 1998; Story, 2001; Kavak, 2010).

Tasarımcı; tüm kullanıcıların gereksinimlerini kusursuz şekilde karşılayacak ürün ve mekânlar tasarlamaktan sorumludur. Evrensel tasarım kullanılacak ürün, yapı ve çevre tasarlama sürecine kılavuz olacak, ayrımcı çözümler yerine, tüm kullanıcıların gereksinimlerine yanıt verecek, işlevsel, detayları önemseyen tasarımların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Açık ve yarı açık kamusal alanlarda kullanılan kent mobilyalarının evrensel tasarım ilkeleri ile tasarlanması bu alanların daha yoğun kullanıcı ile daha aktif kullanımını sağlayacaktır.

Kullanıcılar kentsel mekanlarda bedensel ölçülerine uygun, işlevsel, kendilerini rahat ve güvende hissettiren konforlu ve korunaklı, beğenilerine cevap veren kent mobilyalarını benimseyerek kullanmaktadır. Kent mobilyalarının nitelikli tasarlanış ve uygulanmış olması, kullanıcının kamusal mekana aidiyet duymasına ve kent kimliğinin oluşmasına olumlu etki yapmaktadır. Kamusal alanlarda olumlu deneyimler yaşayan kullanıcının bu mekanları sıklıkla kullandığı, öte yandan konforsuz, çirkin bir görüntü veya hoş olmayan bir koku veya gürültünün var olduğu mekanları ise kullanmaktan kaçındığı görülmektedir.

2.3. Kent Mobilyası Tasarım İlkeleri

Kent mobiyları; evrensel tasarım ilkeleri (Adil ve Eşitlikçi Kullanım, Kullanımda Esneklik, Basit ve Sezgisel Kullanım, Algılanabilir Bilgi, Hatalara Tolerans, Düşük Fiziksel Çaba ve Yaklaşım ve Kullanıma Uygun Ölçüler ve Mekân) ve geleneksel tasarım sürecinde kullanılan erişilebilirlik ve ergonomi, işlevsellik ve kullanışlılık, dayanıklılıkı, sürdürülebilirlik ve çevre dostu malzeme kullanımı, estetik, yönlendirici, eğlenceli ve yaratıcı tasarım, peyzaj tasarımı ile bütünlük ve yerin ruhuna (genius loci) uygunluk ilkeleri ile tasarlanmalıdır.

Adil ve Eşitlikçi Kullanım (Equitable Use): Kent mobilyası öncelikle kullanılacağı kamusal/kentsel alanda kullanım amacına ve tüm kullanıcı grupların bedensel ölçülerine uygun, işlevsel ve insan ergonomisine uygun tasarlanmalıdır. Kent mobilyasının konumlanacağı alan doğru tanımlanmalı, birlikte olacağı diğer elemanlar ile dil birliği içerisinde uyumlu olmalı ve ahenk içerisinde ele alınmalıdır. Tasarım farklı yeteneklere sahip tüm kullanıcılar için aynı deneyimi sağlamalı, mümkün olduğunca aynı, olamadığı durumda eşdeğer olmalı ve kullanıcılara adil ve eşit olanaklar sunmalıdır. Evrensel tasarım yaklaşımı herhangi bir kullanıcı grubunu ayırmayan, damgalamayan ve ötekileştirmeyen bir tasarım anlayışı benimsemektedir. Bu bağlamda kullanılacak kent mobilyasına ilişkin tüm kararlar kullanıcılar için eşit olarak düşünülmeli ve tasarım tüm kullanıcılara hitap etmelidir (Fotoğraf 1).

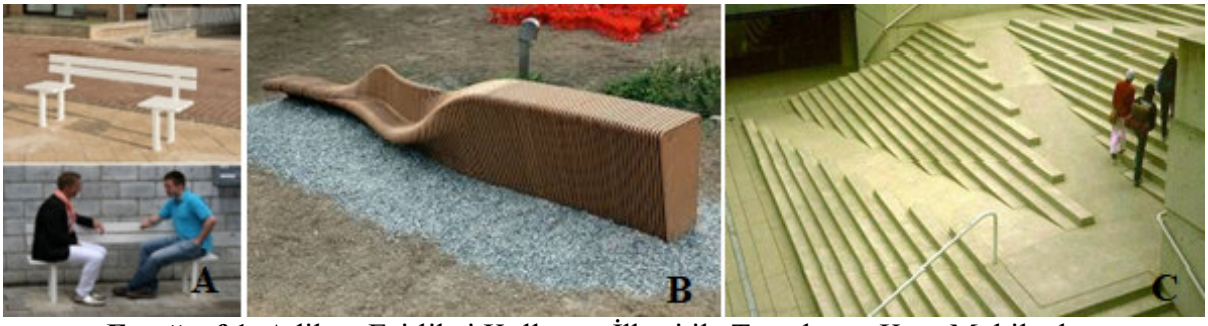

Fotoğraf 1. Adil ve Eşitlikçi Kullanım İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 2)

Kullanımda Esneklik (Flexibility in Use): Kent mobilyaları, farklı kullanıcıların bireysel tercihleri ve yeteneklerine uygun, farklı hassasiyet ve kullanım hızına uyum sağlayabilecek ve kullanım yöntemlerinde seçenekler sunabilecek nitelikte tasarlanmalıdır. Tasarım sürecinde her kullanıcının farklı olabileceği düşünülerek tasarımın kullanıcıların istek ve gereksinimlerinin geniş tercih olanaklarına ve kullanım alternatifleri sunması, farklı beceri alanlarına hitap edebilmesi, tüm kullanıcılar için esneklik sağlaması ve kullanma yöntemini seçme olanağı yaratmalıdır. Evrensel tasarım yaklaşımı; farklılıkları olan kullanıcılar için ayrı tasarım yapmayı veya sonradan belirli gruplara uygunluk sağlamak yerine tüm kullanıcılar için uygun ve aynı derecede kullanışlı olmayı, kullanıcının hassasiyet derecesi ve motor becerilerinin farklı düzeylerde olabileceğini dikkate alarak hatayı tolere edebilecek esneklikte ve doğru, hassas kullanımı kolaylaştıracak tasarımları hedeflemektedir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Kullanımda Esneklik İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 3)

Basit ve Sezgisel Kullanım (Simple and Intuitive Use): Kent mobilyalarının tasarımında gereksiz karmaşıklığı ortadan kaldıracak ve kullanıcının bilgisi, dil becerileri veya kişisel deneyimi ne olursa olsun anlaşılması kolay kullanım sunmalıdır. Evrensel Tasarım yaklaşımı; basit, kullanıcının sezgilerine ve sezgisel beklentilerine uyumlu olmalı, rahat kullanılmalı ve kullanımda kullanıcının tecrübe, okuryazarlık düzeyi ve dil becerileri, konsantrasyon ve dikkat düzeyi açısından herkesi kapsayacak nitelikte geniş bir kitleye hitap etmelidir (Fotoğraf 3).

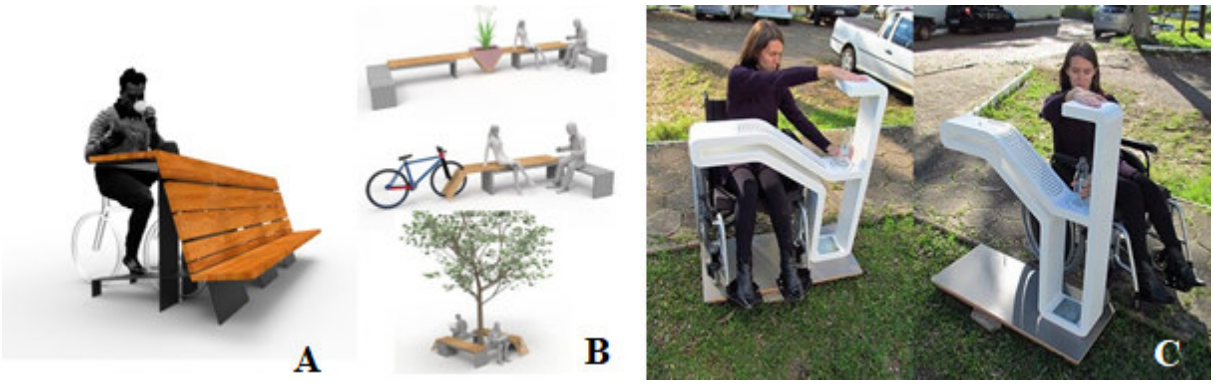

Fotoğraf 3. Basit ve Sezgisel Kullanım İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 4)

Algılanabilir Bilgi (Perceptible Information): Tasarım; gerekli bilgiyi kullanıcının farklı düzeydeki duyusal algılama becerilerine uygun olarak, ortam koşullarından bağımsız ve etkin biçimde iletmeli, temel bilgilerin sunumu çeşitlendirilerek görsel, sözel ve dokunsal tarzda farklı sunumlara yer verilmeli, bilgi kontrastlık oluşacak biçimde sunulmalı, çevresinden net biçimde ayrışmalı ve bilgilerin okunaklılığı maksimum düzeyde tutulmalıdır. Evrensel tasarım; kullanıcının duyusal yeteneklerine bakmaksızın, gerekli bilgileri kullanıcıya etkili bir şekilde iletmekte, önemli bilgileri maksimum okunaklılıkla sunmak için resimli, sesli ve dokunsal farklı ortamlar kullanmaktadır. Bir ortamın unsurları, talimatların veya talimatların kolaylığı için tarif edilebilecek şekillerde farklılaştırılmalıdır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Algılanabilir Bilgi İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 5)

Hatalara Tolerans (Tolerance for Error): Evrensel tasarım yaklaşımının kullanıcıları tehlike ve kazalara karşı koruması gerekir. Tasarım; en fazla kullanılan öğelere en kolay ulaşılabilmeli, tehlikeli öğeler ortadan kaldırılmalı, yalıtılmalı veya kontrol altına alınmalı, tehlike oluşturabilecek durumlar ve yapılabilecek hatalar konusunda uyarılar bulunmalı, çok dikkat isteyen eylemlerde beklenmeyen kötü ve tehlikeli sonuçları en aza indirecek şekilde sınırlayıcı/engelleyici düzenekler geliştirmeli ve böylece tehlike, kaza veya irade dışı hareketlerin kötü sonuçlarını en aza indirmelidir.
Kent mobilyaları sağlıklı bireyler kadar bedensel ölçüleri, algı ve duyu düzeyleri, fiziksel güçleri ve yetenekleri farklı ve dezavantajlı olarak tanımlanan çocuklar, engelliler ve yaşlılara yönelik güvenilir, sağlıklı ve bir düzen içerisinde tasarlanmalıdır. Tasarım, kazara veya istenmeyen eylemlerin tehlikeleri ve olumsuz sonuçlarını en aza indirecek unsurları düzenlemeli ve arızaya karşı emniyetli özelliklerle tehlikelere karşı uyarılar yapmalı ve kazaları engelleyecek kalkanlar sağlamalıdır (Fotoğraf 5).

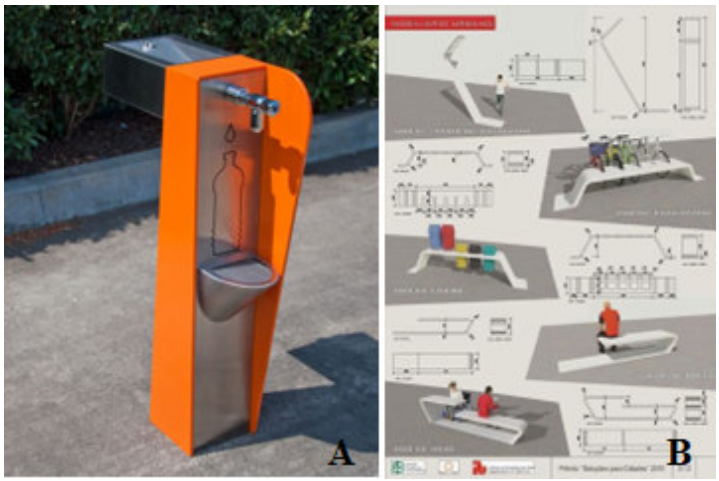

Fotoğraf 5. Hatalara Tolerans İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları Google Görseller 6)

Düşük Fiziksel Çaba (Low Physical Effort): Kent mobilyalarının tasarımı; çevreye uygun düşük fiziksel çaba ve minimum yorgunluk ile verimli ve rahat bir şekilde kullanım sağlamalı ve tasarım tekrar eden eylemleri ve sürekli çabayı en aza indirgemelidir. Bu nedenle tasarım içeren mimarlık, şehir ve bölge planlama, endüstri tasarımı, peyzaj mimarlığı gibi disiplinler tasarım sürecinde hayatın akışına yön veren ve kullanıcıların daha rahat, konforlu hareket edebilmesi için belli düşünceleri ve prensipleri benimsemesi ve empati kurabilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan farklı akımlar, farklı düşünce biçimleri ortaya çıkararak kullanıcının yaşamına kolaylık sağlayabilmektedir. Evrensel Tasarım yaklaşımı, çok az bir çabayla, yorulmadan, etkin ve rahat biçimde kullanılabilmesini, kullanıcının vücudunu rahatsız pozisyonlarda tutmak zorunda kalmamasını, kullanımın üst üste tekrarlanması gereken işlemler içermemesini veya çok az tekrar ile makul düzeyde güç gerektirerek ve fiziksel çaba gereksinimi en aza indirgeyerek kullanımı önemsemektedir (Fotoğraf 6).

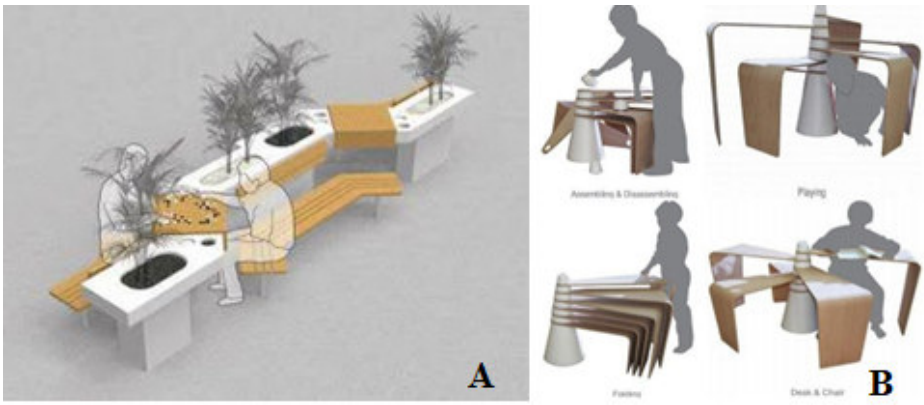

Fotoğraf 6. Düşük Fiziksel Çaba İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 7)

Yaklaşım ve Kullanıma Uygun Ölçüler ve Mekân (Size and Space for Approach and Use): Kent mobilyalarının tasarımı; kullanıcının vücut ölçüsü, duruşu veya hareketliliğinden bağımsız olarak yaklaşma, erişim için uygun ve kullanıcıya destek olan yardımcı cihazlar veya kişisel yardım için yeterli alan ve hacim sağlamalıdır. Evrensel tasarım; kullanıcıların kullanıcının bedensel ölçülerine, vücut yapısına, vücut ölçütlerine, duruş ve hareket yönüne uygun, farklı pozisyonlarda erişilebilirlik sağlayacak ve tüm kullanıcıları kapsayarak kolay kullanım sağlayacak tasarımlar sunmalıdır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Yaklaşım ve Kullanıma Uygun Ölçüler ve Mekân İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 8)

Erişilebilirlik ve Ergonomi: Kentsel mekanlarda kullanılan kent mobilyaları tüm kullanıcıların erişimine olanak tanıyacak, basamak-merdiven kullanımını olabildiğince azaltacak veya uygun eğimli rampalar ile çözümler sunacak, çocuk, engelli ve yaşlı kullanıcıların mekâna erişimi kadar kent mobilyalarına erişimini ve kullanımını kolaylaştıracak nitelikte tasarlanmalıdır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9. Erişilebilirlik ve Ergonomi İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları
(Google Görseller 9)

İşlevsel ve Kullanışlı Tasarım: Kent mobilyaları toplumu oluşturan tüm kullanıcıların istek ve gereksinimlerine cevap verebilecek nitelikte işlevsel ve kullanışlı tasarlanmalıdır. Tasarımda işlevin doğru biçimde tanımlanması ve tasarımın işlevselliği kullanıcı memnuniyeti sağlayacaktır. Kentsel alanlarda kullanılan kemnt mobilyalarının işlevsel tasarımı da kentli kullanıcının kentsel mekanı benimemesine ve daha sık kullanmasına zemin hazırlamaktadır (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10. İşlevsellik ve Kullanışlılık İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları
(Google Görseller 10)

Dayanıklılık, sürdürülebilirlik ve çevre dostu malzeme kullanımı: Kent mobilyalarının dayanıklı ve uzun hizmet ömrüne sahip olması, bakım-onarımının kolaylığı kullanıcının kentsel mekanlardan o oranda yararlanabilmesini saplamaktadır. Kent mobilyaları, yerel yönetimlerin çevre sorunları hakkında kamu bilinci yaratması ve halkı eğitmesi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Örneğin, ekolojik unsurlar barındıran veya atık malzemelerin geri dönüşümü ile yapılmış çevre dostu bir kent mobilyası, kullanıcılarına önemli mesajlar iletebilir. Kent mobilyalarının tasarımında sürdürülebilir tasarım ilkelerine uygun, enerji korunumu sağlayan ve kendi enerjisini üreten, çevre dostu yapı malzemeleri ile üretilen, az bakım-onarım gerektiren elemanlar kullanılmalıdır (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10. Dayanıklılık, Sürdürülebilirlik ve Çevre Dostu Malzeme Kullanımı İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 11)

Estetik, Yönlendirici, Eğlenceli ve Yaratıcı Tasarım: Kent mobilyaları estetik ve yönlendirici olmalı, tasarımda yaratıcılığı ön plana çıkaracak kullanıcının ilgisini çekecek, sıkıcı ve monotonluktan uzak ve mutluluk, heyecan, merak uyandıran, ilgi çekici ve eğlenceli tasarlanmalıdır. Bu bağlamda kullanıcının estetik duygusunu yükseltecek, farklı bakış açıları ile tasarlanmış estetik, yönlendirici, eğlenceli ve yaratıcı kent mobilyaları; kamusal/kentsel mekânların kullanımını arttırarak kullanıcıya keyifli zaman geçirme olanağı sunmaktadır (Fotoğraf 11).

Peyzaj Tasarımı ile Bütünlük: Kamusal/kentsel mekanlarda kullanılacak peyzaj tasarımı; kullanıcıların istek ve gereksinimlerini değerlendirerek kentsel tasarım alanı ve kent mobilyalarının tasarımı ile uyumlu işlevsel, estetik, görsel kalite sağlayacak mekanlar yaratılmasını amaçlamaktadır (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 11. Estetik, Yönlendirici, Eğlenceli ve Yaratıcı Tasarım Kullanımı İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 12)

Fotoğraf 12. Peyzaj Tasarımı ile Bütünlük İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 13)

Yerin Ruhuna (Genius Loci) Uygunluk: Seri üretimin maliyetinin çok daha düşük olması nedeniyle benzer şekilde tüm kentlerde aynı tür banklar, çöp kutuları ve otobüs durakları kullanılmaktadır. Bu durum görsel süreklilik açısından avantaj olsa da yaratıcılık anlamında dezavantaja dönüşmektedir. Ayrıca kent mobilyalarının tekdüze olması içinde bulunduğu çevre ile uyumlu olmamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle kent mobilyalarının çevresel bağlamına uygun, bulunduğu yere göre tasarlanmış fonksiyonel ve yaratıcı elemanlar olması ve konumlandığı alana ve kente kimlik kazandırması gerekmektedir (Fotoğraf 13).

Fotoğraf 13. Yerin Ruhuna (Genius Loci) Uygunluk İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları (Google Görseller 14)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Evrensel tasarım ve erişilebilirlik kavramları genellikle birlikte anılan, çocuk, engelli ve yaşlı gibi dezavantajlı gruplar ile bedensel ölçüleri, yetenekleri, duyu ve algı düzeyleri farklı olan bireylerin ötekileştirilmeden ve yaftalanmadan tasarım sürecinin başında kullanıcı olarak dikkate alınması gerektiğini vurgulayan kavramlardır. Bundan başka evrensel tasarım ve erişilebilirlik tasarlanan ürün, mekan ve kentsel çevrelerin tüm bireyler tarafından kullanılabilmesi ve eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme, sosyal vb. hizmetlere kolay ve herhangi bir kısıtla karşılaşmaksızın ulaşılmasını ifade etmektedir.

Günümüzde mimarlık, şehir ve bölge planlama, endüstri tasarımı, iç mimarlık ve peyzaj mimarlığı gibi tasarım içeren pek çok disiplinin yanı sıra, mimari tasarımlarımlarda evrensel tasarım ve erişilebilirlik tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk, engelli ve yaşlıların özellikle yapılara ve kentsel mekanlara erişimini sağlamak amacıyla sonradan yapılan düzenlemeler dezavantajlı bu grupları ötekileştirmekte, tasarım sürecinin başında düşünülmeyen uygulamaların sonradan düzenlenmesi tasarım bütünlüğünü bozmakta ve çok zaman da işlevsel, kullanışlı, erişilebilir ve ergonomik olmamaktadır. Türkiye'de evrensel tasarım ve erişilebilirlik kavramlarının halen engelliler üzerinden ve yapılı çevrenin engellilere göre düzenlenmesi algısı ile değerlendirildiği görülmektedir.

Öte yandan gerçekleştirilen birkaç nitelikli örnek uygulama dışında, hatalı ve özensiz imalatlar nedeniyle standatlar ile belirlenen koşulları sağlamayan, evrensel tasarım ilkelerine uygun olmayan ve dolayısıyla kentsel mekan kullanımında farklı grupların sorunlar yaşamasına neden olan uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle başta mimarlar olmak üzere tasarım sürecinde etkin olan aktörlerin, yerel yönetimlerin ve hizmet sunumu sağlayan farklı sektörlerin de konuya duyarlılık göstermesi, rasyonel ve bütüncül bakış açısı ile herkes için ve kapsayıcı tasarım kararlarının alınması, kent mobilyası tasarım ilkelerinin nitelikli malzeme ve özenli işçilik ile uygulanması ve kent mobilyalarının belirli periyotlarda bakım-onarımlarının gerçekleştirilmesinin kentsel mekanların daha fazla kullanıcı tarafından daha sık kullanılmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Kentsel mekânı tamamlayan ve tanımlayan, monotonluktan uzak, ilgi çekici, heyecanlı ve canlılık katan ve kentsel mekanın daha çok kullanıcı tarrafından daha sık kullanılması ve benimsenmesini sağlayan kent mobilyaları kente kimlik kazandıran ve imaj olarak kentin simgesi haline gelen elemanlardır. İyi tasarılanmış kent mobilyaları bir kentsel mekanı ilgi ve cazibe merkezi haline dönüştürebilir ve farklı kullanıcıları birbirine yakınlaştırarak sosyal bir paylaşım ortamı da oluşturmaktadır. Evrensel tasarım ilkeleri ile tasarlanmış kent mobilyaları kentsel alanları güven veren, gülümseten ve gereksinimlerin karşılandığı kişisel ve ortak mekânlara dönüştürebilmektedir. Kent kimliğinin oluşmasına etki eden bu elemanların yukarıda sayılan tasarım ilkeleri ile ve yere özel tasarlanması kentsel mekanların içerisindeki kent mobilayları ileherkesi kapsayacak biçimde işlevsel tasarlanması, doğru konumlandırılması ve düzenli bir şekilde bakım-onarım görmeleri önemlidir. Evrensel tasarım yaklaşımı ile bu bildiride sunulan ilkeleri benimseyen, tasarım sürecinin başında belirli grupları ötekileştirmeyen ve tüm kullanıcı grupları dikkate alan rasyonel ve kapsayıcı kararlar ile tasarlanan kent mobilyalarının tüm kullanıcılar için olduğu kadar, çevresi için önemli bir değer oluşturduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed, M. E. K. ve Sungur Ergenoğlu A. (2016). Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Cadde Tasarımı Üzerine Bir Değerlendirme: Asvan/As-Souq Örneği, Megaron;11 (4), ss. 616-628

Archdaily, Trends Reports: Inclusive Design (2019). https://www.archdaily.com/915588/trends-report-march-2019-inclusive-design (Erişim tarihi: 03.10.2021)

Burgstahler, S. (2021). Universal Design in Urban Environment, An approach to ensure that educational opportunities serve all students https://futurearchitectureplatform.org/projects/eaafe2fe-ec16-40c1-84ce-914ca006b64e/ (Erişim Tarihi: 26.06.2022)

Dikmen Ç. B. ve Yücel, M. (2022). Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik Kapsamında Üniversite Yerleşkelerinin Örneklenmesi, Social Science Studies Journal, Vol: 8, Issue: 96, ss. 920-937

Dostoğlu, N., Şahin, E. ve Taneli, Y. (2009). Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler. Mimarlık Dergisi, Sayı: 347. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2062 (Erişim tarihi: 13.12.2021)

Google Görseller 1, The 7 principles of Universal Design, https://www.frolicstudio.com/insights/universal-design#principle_01 (Erişim tarihi: 16.04.2022)

Google Görseller 1, The Seven Principles of Universal Design http://bijoumind.com/what-is-universal-design/ (Erişim tarihi: 24.06.2022)

Google Görseller 2, Adil ve Eşitlikçi Kullanım İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları, A.freshideen.com B.playlsi.com C.google.co.th

Google Görseller 3, Kullanımda Esneklik İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A. designlisticle.com B. icmimarlikdergisi.com C. asimons.co.uk

Google Görseller 4, Basit ve Sezgisel Kullanım İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A. malikoutdoor.com B.salaodesign.com.br C. biaqueirozblog.wordpress.com

Google Görseller 5, Algılanabilir Bilgi İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A.milanoarte.net B.fastcocreate.com

Google Görseller 6, Hatalara Tolerans İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A. urbanff.com.au B.concursosdeprojeto.org

Google Görseller 7, Düşük Fiziksel Çaba İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A.apuntesdearquiteturadisital.blog B. designbuzz.com

Google Görseller 8, Yaklaşım ve Kullanıma Uygun Ölçüler ve Mekân İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A. architonic.com B. fibrexgroup.com

Google Görseller 9, Erişilebilirlik ve Ergonomi İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A. (What is Universal Design? B. universaldesignstyle.com

Google Görseller 10, İşlevsellik ve Kullanışlılık İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A.baileystreetscene.co.uk B. arkitera.com C.onlyinyourstate.com

Google Görseller 11, Dayanıklılık, Sürdürülebilirlik ve Çevre Dostu Malzeme Kullanımı İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A. techtudo.com.br B. rover.ebay.com C. designrulz.com

Google Görseller 12, Estetik, Yönlendirici, Eğlenceli ve Yaratıcı Tasarım Kullanımı İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A. https://tr.pinterest.com/pin/68743583615/, B. bogl.dk C. allurban.co.uk D. flavorwire.com

Google Görseller 13, Peyzaj Tasarımı ile Bütünlük İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A.shija12.wordpress.com B. pinterest.co.kr C. yesilatolye.com

Google Görseller 14, Yerin Ruhuna (Genius Loci) Uygunluk İlkesi ile Tasarlanan Kent Mobilyaları A.worldlandscapearchitect.com B.archdaily.com

Jones M. L., Mace R. L. and Story, M. F. (1998). The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities, Raleigh, North Carolina State University. https://www.slideshare.net/danamato/universal-design-files (Erişim tarihi: 28.05.2021).

Kavak, M. (2010). Evrensel Tasarım Yaklaşımı Bağlamında Kamusal Mekânlar: Harbiye Kongre Vadisi Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. https://tezarsivi.com/evrensel-tasarim-yaklasimi-baglaminda-kamusal-mekanlar-harbiye-kongre-vadisi-ornegi (Erişim tarihi:03.10.2021)

Story, M. F. (2001). Universal Design Handbook, The Principles of Universal Design (Editor in-Chief: Wolfgang F. E. Preiser and Senior Editor: Korydon H. Smith). https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40536722/0071629238Universal-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1658268728&Signature= (Erişim tarihi: 03.10.2021)

The Center for Excellence in Universal Design, (2022). https://universaldesign.ie/what-is-universal-design/definition-and-overview/ (Erişim tarihi: 11.07.2022)

Universal Design in Urban Environment, (2020). https://futurearchitectureplatform.org/projects/eaafe2fe-ec16-40c1-84ce-914ca006b64e/ (Erişim tarihi: 10.06.2022)

Universal Design & Usable Design (2019). https://www.kimbodesign.ca/universal-design-usable-design/ (Erişim tarihi: 28.05.2020)

What is Universal Design? https://enablingvillage.sg/universal-design/ (Erişim tarihi: 24.07.2022)

SÜRDÜRÜLEBİLİR MİMARLIK KAPSAMINDA ÇOK KATLI YAPILARDA KULLANILAN GİYDİRME CEPHE SİSTEMLERİ VE YAPI MALZEMELERİNİN ÖRNEKLENMESİ

Halil KONAK
Yozgat Bozok Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık ABD öğrencisi, Mimarlık Sürdürülebilir Mimarlık
ORCID: 0000-0003-3792-447X

Çiğdem Belgin DİKMEN
Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Sürdürülebilir Mimarlık, Evrensel Tasarım, Mimari Tasarım
ORCID: 0000-0001-5975-1552

ÖZET
Teknoloji ve sanayide ortaya çıkan gelişmeler; enerjide çevreci olmayan fosil yakıtların yenilenemez olduğunun anlaşılması, yapısal faaliyetlerin dünyada üretilen enerjinin büyük bölümünü kullanması ve toprağın, suyun, havanın kirlenmesinden sorumlu olması, çevre sorunlarının daha fazla hissedilmesine neden olarak gelecek açısından tehdit oluşturmaya başlamıştır. Yapıların ısıtma, iklimlendirme ve havalandırılmasında kullanılan fosil yakıtların yenilenemez ve çevre dostu olmadığının anlaşılması; doğal, yenilenebilir, ekonomik ve çevre dostu alternatif kaynakların aranmasına ve kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Yapı sektörü yapım sürecinin tüm evrelerinde enerji kullanmakta, insan sağlığını tehdit eden atıklar ve kimyasallar havaya, yer altı ve yer üstü su kaynaklarına ve toprağa salım yaparak kirletmekte ve hava, toprak ve suyun yapısını değiştirerek insan sağlığına uygun olmayan konuma getirmektedir. Bu nedenle yapı malzemesi üretim, uygulama, kullanım ve atık olma evrelerinde enerji kullanımını azaltmak için süreç boyunca malzeme üretiminin yeniden ele alınarak var olan problemin çözümü için yapılması gerekenlerin tartışılmasına, sürecin yönetilmesine ve yeniden değerlendirilmesine gereksinim doğmuştur. Dünya nüfusunun %55'i kentsel alanlarda yaşamaktadır. Kentlerde arazi bedellerinin yüksekliği, yapı üretimi için yeterli alanın bulunamaması yüksek yapıları arttırmıştır. Günümüzde konut, ofis, otel, hastane ve yurt gibi işlevlerle kullanılan çok katlı yapılarda giydirme cephe kullanımı yaygınlaşmaktadır. Bu çalışma sürdürülebilir mimarlık kapsamında yüksek katlı yapılarda kullanılan giydirme cephe sistemlerini araştırmayı ve bu yapılarda kullanılan yapı malzemelerini örnekler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Dünyada ve Türkiye'de uygulanmış yüksek katlı giydirme cepheli yapı örneklerinde sürdürülebilir yaklaşımlar tartışılacak ve öneriler sunulacaktır.
Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir mimarlık, çok katlı yapılar, giydirme cephe sistemleri, yapı malzemesi

WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE ARCHITECTURE SAMPLING FACADE SYSTEMS AND BUILDING MATERIALS USED IN MULTI-STOREY BUILDINGS

ABSTRACT
Developments in technology and industry; Understanding that non-environmental fossil fuels are non-renewable in energy, structural activities use a large part of the energy produced in the world and being responsible for the pollution of soil, water and air have started to pose a threat to the future by causing environmental problems to be felt more.

Understanding that fossil fuels used in heating, air conditioning and ventilation of buildings are not renewable and environmentally friendly; It paved the way for the search and use of natural, renewable, economical and environmentally friendly alternative resources. The construction industry uses energy at all stages of the construction process, wastes and chemicals that threaten human health are emitted into the air, underground and surface water resources and soil, polluting them and changing the structure of air, soil and water, making them unsuitable for human health. For this reason, in order to reduce energy use in the production, application, use and waste phases of building materials, there has been a need to discuss what needs to be done to solve the existing problem by reconsidering material production throughout the process, to manage and re-evaluate the process. 55% of the world's population lives in urban areas. The high land prices in the cities and the lack of sufficient space for building production have increased the high buildings. Today, the use of curtain walls in multi-storey buildings used for functions such as residences, offices, hotels, hospitals and dormitories is becoming widespread. This study aims to investigate the curtain wall systems used in high-rise buildings within the scope of sustainable architecture and to examine the building materials used in these buildings through examples. Within the scope of the study, sustainable approaches will be discussed and suggestions will be presented in the examples of high-rise curtain wall structures applied in the world and in Turkey.
Keywords: Sustainable architecture, multi-storey buildings, curtain wall systems, building material

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi sonrasında teknolojik gelişmeler ve kırdan kente göç ile beraber artan nüfusun yeni yaşam ve üretim biçimi, kentleşmeye koşut olarak gerçekleştirilen yapısal faaliyetler doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi, sera gazı salımına sebep olan fosil yakıtların kullanımı; enerji, çevre ve atık sorunlarına, doğal çevrenin bozulmasına ve tüm canlı türleri ile birlikte insan sağlığını tehdit ederek yaşam kalitesinin azalmasına neden olmuştur. Kentleşme sonucu artan yapılaşma; üretim ve tüketim dengesini bozarak ulaşım, hava, su ve toprak kirliliği, doğal kaynakların azalması ve atıkların artması gibi çeşitli çevre sorunlarına yol açmaktadır. Süreç içerisinde artan enerji ihtiyacının yenilenemez ve çevre dostu olmayan fosil yakıtlar ile çözülemeyeceğinin anlaşılması, yapı sektörünün dünyada tüketilen enerjiden ve toprak, su ve hava kirliliğinden ve çevre sorunlarından sorumlu olması; gelecek açısından bir tehdit unsuru olduğunun farkına varılmasını sağlamıştır. Bu durum ekonomik, çevresel ve toplumsal gereksinimlerin gelecek kuşakların yaşam koşullarına zarar vermeden karşılanmasını hedefleyen bir dünya görüşü olarak sürdürülebilirlik kavramını gündeme getirmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı; ekonomik, ekolojik, sosyal ve kültürel boyutları ile ele alınmakta, toplumların geliştirdiği ulusal stratejilerin uluslararası politikalar ile uyum içerisinde değerlendirilmesi ve çevrenin korunmasını önemsemektedir. Bugünün gereksinimlerinin gelecek kuşakların gereksinimlerinden ödün vermeden karşılanabilmesi olarak tanımlanan sürdürülebilirlik pek çok disiplinin ilgi alanına girmiştir.

İnsanoğlu yaşadığı dönemin sahip olduğu olanaklar ile gereksinimlerini karşılamaya çalışmış, başlangıçta doğayı gözlemleyerek, daha sonra teknolojik gelişmeler ile farklı işlevlerde ve birbirinden farklı anlayışta yapılar üretmiştir. Endüstri Devrimi sonrası yeni yapım yöntemleri, yapı malzemeleri ve yaşam biçimi ile farklı işlevlerde, biçimde ve anlayışlar ile yapılar inşa edilmiş, Modern mimarlık anlayışı ve tasarım felsefesi ile yapı üretimi sürmüştür. Süreç içerisinde kentleşme ve nüfus artışına koşut olarak arazi bedellerinin artması, betonarme ve çelik taşıyıcı sistemin yaygınlaşması çok katlı yapıları gündeme getirmiştir.

Yapılar yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası evrelerde doğal kaynakları tüketmekte enerji tüketmekte ve çıkardığı atıklar ile doğal çevreyi doğrudan ve dolaylı etkilemektedir (Gültekin ve Dikmen, 2006; Gültekin vd., 2008). Günümüzde sayıları artan ve kent siluetinde değişimlere neden olan çok katlı yapıların doğal kaynakları ve enerjiyi daha fazla enerji tüketmesi sorunlara neden olmaktadır. Bu bağlamda çok katlı yapıların tasarım ilkelerinin sürdürülebilir mimarlık kapsamında yeniden tanımlanması gerekmiştir. Son yıllarda yerel ve küresel ölçekte kabul gören sürdürülebilirlik kavramı yapı üretim sürecinde kullanılan kaynaklar, yapıda ısıtma-soğutma yüklerinin azaltılması ve enerjinin etkin ve verimli kullanımı, ortaya çıkan atıklar, çevre dostu yapı malzemesi, yeşil ve çevreci yapıların sertifikalandırılması gibi konulara odaklanmaktadır (Sev, 2009). Kavram geleneksel yapılardan hi-tech yapılara kadar tüm yapı grupları için kullanılmakta ve yapısal faaliyetler ile çevreye verilen zararın azaltılmasını hedeflemektedir.

Bu çalışma sürdürülebilir mimarlık kapsamında yüksek katlı yapılarda kullanılan giydirme cephe sistemlerini ve bu yapılarda kullanılan yapı malzemelerini örnekler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Dünyada ve Türkiye'de uygulanmış yüksek katlı giydirme cepheli yapı örneklerinde kullanılan sürdürülebilir yaklaşımlar tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR MİMARLIK

Sürdürülebilir mimarlık kaynakların, havanın, suyun, toprağın ve malzemenin korunumunu, atıkların kontrol edilmesini, insan sağlığı ve konforunu önemseyen çevrelerin oluşturulmasını ve günümüz kaynaklarının gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre sunmak amacıyla aktarılabilmesini önemsemekte ve çevre sorunlarını azaltmayı amaçlamaktadır. İnsanoğlunun yaşamını ve gelecekte varlığını sürdürebilmesi; karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu bir ortam olarak çevrenin ekolojik planlanması ve sürekliliğinin sağlanması ile mümkündür. Çevreye duyarlı yapı tasarımı ve yapısal faaliyetlerin çevre ile etkileşimlerinin denetlenmesi ve gelecek nesillerin gereksinimlerinin karşılanabilmesinin önemi; mimarlık disiplininde çok katlı yapı tasarımının da tartışılmasını gerektirmiştir.

Sürdürülebilirlik; gelecekte tüm türler için yaşanılabilir bir gezegen ve gelecek ile insan yaşam kalitesinin ve konforunun korunması için ekosistemlerin taşıma kapasitesini aşmadan geliştirmek olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi'nde alınan kararlarda sürdürülebilirliğin ekonomi, toplum ve çevre olarak belirlenen üç boyutunun bağımsız olmadığı ve birbirlerini bağlayan ve etkileyen konumda oldukları gerçeği kabul görmüştür. Çok katlı yapı üretiminin toplum, ekonomi ve çevre üzerinde etkilerinin olacağı düşüncesiyle sürdürülebilir yapı tasarımının çevre kirliliği, küresel ısınma, susuzluk ve doğal kaynakların tükenmesi vb. sorunlara çözüm üretmek amacıyla sürdürülebilir stratejiler ve politikalar ile tasarım ilkelerinin tartışılmasının ortak geleceğimiz için son derece önemli ve gerekli olduğu anlaşılmıştır.

2.1. Sürdürülebilirlik Kapsamında Çok Katlı Yapı

Çok katlı yapı üretimi; sürdürülebilirlik kavramının ekonomi, toplum ve çevre boyutları ile değerlendirilmesi bu yapıların tasarım ilkelerinin tartışılması ve yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Geleneksel yapı tasarım ilkeleri arasında sayılabilecek işlevsellik, sağlamlık, ekonomi, estetik konularının yanı sıra, sürdürülebilir çok katlı yapı tasarımı;

- Yapının inşa edileceği yer, konum, iklim, topoğrafya, hâkim rüzgâr ve manzara gibi fiziksel çevre verileri
- Taşıyıcı sistemi ve yapım yöntemleri
- Yerel, çevre dostu ve nanoteknoloji ile üretilen yapı malzemeleri,
- Yapı kabuğu ve biçimi, yapının bir veya birkaç bloktan oluşması,
- Yapı büyüklüğü ve yüksekliği,

- Yapının cephe sistemi,
- Yapının ısıtma-soğutma-havalandırma (HVAC) sistemleri,
- Gün ışığından yararlanma ve doğal aydınlatma sistemleri,
- Yapının enerji konularında benimsediği politikalar ile gereksinim duyduğu enerjiyi kendisi üreten enerji etkin, yeşil, çevreci ve net zero yapı olma durumu, sertifika sistemleri ile değerlendirilmesi,
- Güneş, rüzgâr, jeotermal gibi temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı,
- Depreme dayanıklı yapı ve yangın dayanımı
- Atıkların geri dönüştürülebilmesi, yeniden kullanımı ve sağlıklı bir şekilde bertaraf edilmesi
- Gürültü kontrolü
- Çevre kirliliği ve gürültü kontrolü ile biyolojik çeşitliğin korunması için yeşil çatı ve yeşil duvar uygulamaları vb.

pek çok parametre ile ilkelerin yeniden ele alınması gündeme gelmiştir. Bundan başka çok katlı yapılarda temiz ve çevreci yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması, üretim aşamasında girdilerin en aza indirgenmesi, hammadde ve enerji tüketiminin mümkün olduğunca azaltılması gibi ekolojik, ekonomik ve sosyal-kültürel bileşenler de dikkate alınmaya başlanmıştır.

Bir yapının sürdürülebilir olması pek çok koşula bağlıdır. Temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan, çevreci politikalar ve stratejiler benimseyen, yapı malzemesi seçiminde duyarlılık gösteren ve çevre dostu yapı malzemeleri kullanan, yerel kaynakları ve yerel malzemeleri önemseyen, enerji korunumu sağlayan yapıların sürdürülebilir tasarım ilkelerini benimsediği söylenebilir. Bu bağlamda sürdürülebilir yapı; yerel malzeme ve geleneksel yapım teknikleri ile üretilen geleneksel konutlardan (Dikmen, 2014a ve 2014b; Dikmen ve Ferruh 2015 ve 2016) yüksek teknoloji kullanan akıllı ve hi-tech yapılara ve düşük maliyet ile yüksek verim sağlayan enerji etkin yapılardan (Dikmen, 2011) doğada canlıların davranış kalıplarını gözlemleyerek canlıların davranış prensiplerini yapılara uygulayan biyomimikri ve kinetik mimarlığa kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Sürdürülebilir yapılar sağlıklı büyüme ve kalkınma çerçevesinde ele alınmakta (Özçuhadar, 2007) ve sürdürülebilirliğe ilişkin karar ve politikaların tasarım sürecinin başında dikkate alınmasının yapı hizmet ömrünü arttıracağı, doğal kaynak kullanımı, tüketilen enerji ve atık miktarını azaltacağı yapının çevresel etkilerini azaltırken insan sağlığı ve konforunu olumlu etkileyeceği görülmektedir. Bir başka deyişle çok katlı yapılarda sürdürülebilir tasarım ilkeleri doğal kaynakların kullanımını azaltıp yenilenebilir ve yerel kaynaklar kullanan, enerji tüketimini en aza indiren, yeniden kullanılabilir ve geri dönüştürülebilir, çevreye duyarlı, sağlıklı iç mekânlar oluşturan, güneş, rüzgar ve jeotermal gibi temiz ve ucuz enerji kaynaklarını benimseyen (Dikmen ve Gültekin, 2011) rüzgar enerjisini doğal havalandırmada ve günışığını doğal aydınlatmada kullanan, sık bakım ve onarım gerektirmeyen yerel, geri dönüştürülebilir ve çevre dostu yapı malzemeleri içeren tasarımları kapsamaktadır (Gültekin ve Dikmen, 2006). Çok katlı yapının hizmet ömrü boyunca ekonomik ve sürdürülebilir olması kullanılan yapı malzemelerine, enerji tercihlerine ve politikalarına, işçilik ve işletme giderlerine bağlıdır. Sürdürülebilirlik kapsamında çok katlı yapı tasarımında strüktür ve cephe tasarımı önem kazanmaktadır. Cephede kullanılan sistemler ve kullanılan detaylar, bakım-onarımı kolay ve ısıl konfor sağlayan çevre dostu yapı malzemeleri, yapıyı güneşin ısıl ve radyasyon etkisinden koruyan, buna karşın gün ışığından ve doğal havalandırmadan maksimum yararlanan cephe giydirme cephe tasarımları yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.3. Çok Katlı Giydirme Cepheli Yapı Örneklerinin İncelenmesi

Almanya'da standartlara göre 22 m'yi aşan (Tapan, 1983), ABD'de Konsey kararı ile 10 kat üzeri, Türkiye'de belediyelerin İmar Yönetmeliği'ne göre çok katlı yapı tanımlanmakta, yapı büyüklüğü ve yüksekliği yapının konumuna ve işlevine göre belirlenebilmektedir. Bu nedenle çalışmada Türkiye'de (Tablo 1) ve Dünyada uygulanan çok katlı yapı örnekleri (Tablo 2) (Gültekin ve Yavaşbatmaz, 2013) ayrı sınıflandırılmış, yapılarda kullanılan sürdürülebilir yapı tasarım ilkeleri incelenmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de Uygulanan Çok Katlı Yapılarda Sürdürülebilir Tasarım İlkeleri

	Fotoğraf	Yapım Yılı-Yeri	Kat ve yükseklik	İşlev	Yapının özellikleri ve yapıda kullanılan sürdürülebilirlik ilkeleri
İstanbul Sapphire	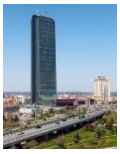	2006 İstanbul	64 kat 261 m.	Konut + AVM	Cephede çift kabuk uygulaması ile iç mekânda gürültü kontrolü ve ısıl konfor, Saydam kabuk ile ısı yalıtımı ve gün ışığı kullanımı, Çevre dostu giydirme cephe tasarımı, Enerji etkinlik ve yüksek konfor seviyesi
İş Bankası Kuleleri		1999 İstanbul	Kule 1 52 kat 181,20 m Kule 2 ve 3 35 kat 117,61 m	Ofis	Panel sistemli giydirme cephe, Çevre dostu yapı malzemesi kullanımı, Akıllı bina tasarımı, Enerji etkin bina
Metrocity		2003 İstanbul	27 kat 120 m	Ofis AVM Konut	Kısmen giydirme cephe sistemi, Çevre dostu, reflekte, enerji etkin cam kullanımı, Alüminyum kompozit cephe tasarımı, Gün ışığından maksimum yararlanma, Güneşin ısıl etkisinden korunma
Sabancı Center		2003 İstanbul	39 kat 156,8 m	Ofis	Alüminyum yarı panel cephe tasarımı, Cephede çift kabuk ile ısı yalıtımı, Cam çatı ile doğal aydınlatma, Reflekte enerji etkin cam kullanımı
Tekfen Tower		2003 İstanbul	34 kat 118 m	Ofis	Mimari verimlilik, yüksek altyapı kullanımı, Giydirme cephe kullanımı Çevre dostu cephe malzemesi, Doğal havalandırma açılabilir pencereler
Trump Tower		2005 İstanbul	39 kat 144 m yüksekliğinde iki kule	Ofis AVM Konut	Giydirme cephe kullanımı, Enerji etkin, çevre dostu cam kullanımı, Isıcam arasında argon gazı ile enerji etkinlik, Temperli cam ile güneş ışığını yansıtma ve ısıl konfor sağlama
Varyap Merdiyen	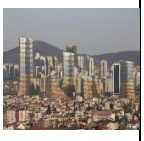	2009 İstanbul	34 kat ote+ofis+AVM bloğu 24 kat 2 blok 41,45 ve 60 katlı 3 blok	Ofis Otel AVM Konut	Karma giydirme cephe kullanımı, Enerji etkin, çevre dostu cam kullanımı, Cephede ısı yalıtımı, iç mekânda ısıl konfor Rüzgâr ve güneş enerjisinden yararlanma, Enerji etkin yapı ve su tasarrufu LEED sertifika sistemi Yüksek konfor ve minimum tüketim Atık kontrolü

Tablo 2. Dünya'da Uygulanan Çok Katlı Yapılarda Sürdürülebilir Tasarım İlkeleri

	Fotoğraf	Yapım Yılı-Yeri	Kat ve yükseklik	İşlev	Yapının özellikleri ve yapıda kullanılan sürdürülebilirlik ilkeleri
30 Hudson Street Binası		2004 ABD	42 kat 238 m.	Ofis	Sağlıklaştırılmış kentsel çevrede tasarım Giydirme cephe ve çevre dostu yapı malzemesi, Elektrik üretiminde güneş pili kullanımı, Kendi elektriğini üreten enerji etkin yapı tasarımı, Su korunumu sağlayan tesisat sistemi, Yüksek konfor seviyesi
555 Mission Street Binası		2019 ABD	33 kat 139,6 m	Ofis	Giydirme cephe ve çevre dostu yapı malzemesi, Çelik taşıyıcı sistem, Yangına karşı dayanım için cephede betonarme kaplama, LEED Altın sertifika sistemi, Su korunumu, Kaynakların verimliliği, Yüksek konfor seviyesi
Amerikan Bankası kuleleri		2009 ABD	58 kat 365,8 m	Ofis	Giydirme cephe sistemi, LEED Platin sertifika sistemi, Çevre dostu, reflekte, enerji etkin cam kullanımı, Su korunumu, Kaynakların verimliliği, Yüksek konfor seviyesi, Kentsel ısı adası etkisinin azaltacak yeşil çatı kullanımı-
Bahreyn Ticaret Merkezi		2008 Bahreyn	50 kat 240 m İki kule	Ofis	Betonarme ve çelik taşıyıcı sistem, Yapı formu ve çift kabuk ile doğal havalandırma, yalıtım Rüzgâr türbinleri ile bütünleşik tasarımı, Rüzgâr enerjisinden yararlanmak için yelken formu, Kendi elektriğini üreten enerji etkin yapı tasarımı, Reflekte cam kullanımı ile ısı yalıtımı
Comcast Kulesi		2003 İstanbul	58 kat 296,73 m	Ofis	LEED Altın sertifika sistemi, Su korunumu, Giydirme cephede enerji tasarruflu cam kullanımı, Düşük salımlı çevre dostu cam kullanımı ile gün ışığından maksimum yararlanma
Commerzbank		1996 Almanya	56 kat 300 m	Ofis	Giydirme cephe kullanımı, çevre dostu cam kullanımı, Cephede kat bahçeleri ile doğal havalandırma, Avlu düzeni ile güneşe enerjisinden yararlanma, Enerji etkin yapı tasarımı, Cephede şeffaf kabuk ile ısı yalıtımı Isıl konfor sağlama

Dünya Ticaret Merkezi		2006 ABD	52 kat 226 m	Ofis	Giydirme cephe kullanımı ve cephede güneş kırıcılar ile güneşin zararlı etkilerinden korunma, Enerji etkin, cam kullanımı, Cephede ısı yalıtımı, iç mekânda ısıl konfor, Konum açısından ulaşım avantajı, Enerji etkin yapı tasarımı, LEED Altın sertifika sistemi, Geri dönüştürülebilir çevre dostu yapı malzemesi
Hearst Kulesi		2006 ABD	46 kat 182 m	Ofis	Giydirme cephe kullanımı ile enerji etkin yapı tasarımı, Yağmur sularının yapıda soğutma yükünü azaltmak için kullanımı, Isıtma ve havalandırmada enerji korunumu, Geri dönüştürülerek kullanılan çelik malzeme LEED Altın sertifika sistemi
Hongkong Shanghai Bank Binası		1985 Çin	47 kat 179 m	Ofis	Yapı kabuğu ile doğal havalandırma, Hafif konstrüksiyon giydirme cephe kullanımı, Çift katmanlı cam kabuk arasında hareketli jaluziler ve güneş kırıcılar ile soğutma yükünü azaltma, Enerji etkin yapı tasarımı
Pearl River Kulesi	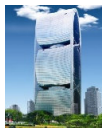	2011 Çin	71 kat 309,6 m	Ofis	Biyomimikri doğadan esinlenilen yapı formu, Rüzgar enerjisinden yararlanılarak yapının soğutma yükünün azaltılması, Güneş enerjisinden yararlanma, Hâkim rüzgâr yönünde konumlan ısıl konfor sağlanması
30 St Mary Axe Tower		2003 İngiltere	41 kat 180 m	Ofis Ticaret	Çelik taşıyıcı sistem ve giydirme cephe, İç mekânda yüksek konfor düzeyi, Rüzgâr basıncını azaltacak yapı formu, Enerji etkin yapı tasarımı, Cephede ısı kayıplarının azaltılması

SONUÇLAR

Yapı sektörü dünyada üretilen enerji kaynaklarını büyük ölçüde tüketmekte, yapı hizmet ömrü süresince atık sorunlarına neden olmakta ve malzeme seçiminde alınacak kararlar insan sağlığı ve konforunu etkilemektedir. Çok katlı yapıların tasarımında konsept olarak tek veya tüm cephelerin giydirme cephe anlayışı ile üretilmektedir. Bu bağlamda cephede açıklıklar için seçilen malzemenin türü ve niteliği enerji korunumu açısından önemlidir. Mimarlık disiplini için giydirme cephe ile biçimlenen çok katlı yapılarda sürdürülebilir mimarlık ilkeleri kullanılarak tasarlanan ve uygulanan yapı örnekleri Dünyada ve Türkiye'de yaygınlaşmaktadır.

Günümüzde çok katlı yapılarda giydirme cephe uygulamaları; enerji etkin, çevre dostu yapı malzemeleri ile birlikte yapının doğal havalandırılmasında, gün ışığından yararlanmasında, ısıtma ve soğutma yüklerinin azaltılmasında, iç mekânda ısıl konfor sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Yapı sektörünün en önemli aktörlerinden biri olarak mimarlar sürdürülebilir yapı tasarım ölçütlerine uygun, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına özen gösteren, enerji verimliliğini arttırmayı amaçlayan ve çevresel duyarlılığa sahip tasarımların üretilmesinden sorumludur.

Çok katlı giydirme cepheli yapıların cephe tasarımında kullanılan giydirme cephe sistemlerinin ve cephede kullanılan malzemelerin enerji korunu sağlaması, yapının ısıtma ve soğutma maliyetlerinin azaltılması, kullanıcı için termal konfor sağlayarak yaşanabilir mekanların yaratılması oldukça önemlidir. Özellikle Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı ülkeler için konunun önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle yapı sektöründe tasarımcı olarak mimarların, mühendislerin, yüklenicilerin enerji korunumu konusunda farkındalık ve bilinçle uygulama yapması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Dikmen, Ç. B. (2011). Enerji Etkin Yapı Tasarım Ölçütlerinin Örneklenmesi, Politeknik Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 121-134.

Dikmen, Ç. B. ve Gültekin, A. B. (2011). Usage of Renewable Energy Resources in Buildings in the Context of Sustainability Journal of Engineering Sciences and Design, Vol.1, No.3, pp.96-100.

Dikmen, Ç. B. (2014a), Sustainability of Cultural Heritage Two Mansions Protected Through Adaptive Reuse in Yozgat, Gazi University Journal of Science Part B: Art, Humanities, Design and Planning, Volume: 2 (1), pp. 69-87.

Dikmen, Ç. B. (2014b). Reading of Traditional House Texture Through Street and Façades Ottoman Turkish Town Göynük, Gazi University Journal of Science Part B: Art, Humanities, Design and Planning, Volume: 2 (3), pp. 101-117.

Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. (2015). Geleneksel Göynük Evlerinin Mekânsal Yapısı ve Koruma Önerileri, Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, Cilt: 17, Sayı: 1, ss. 99-125,

Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. (2016). Sosyo Kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Sivrihisar Evlerinin Korunmasına Yönelik Öneriler, İdil Sanat ve Dil Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 22, ss. 713-733.

Gültekin, A. B. ve Dikmen, Ç. B. (2006). Mimari Tasarım Sürecinde Ekolojik Tasarım Ölçütlerinin İrdelenmesi, VI. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi, ss. 159-167, Diyarbakır.

Gültekin, A. B., Şentürk, H., Çelebi, G. (2007). Yapı Malzemelerinin Çevresel Etkilerinin Bazı Normlar Bağlamında İrdelenmesi. Tasarım Dergisi. Sayı: 170. ss.120-122.

Gültekin, A. B. ve Yavaşbatmaz, S. (2013). Sustainable Design of Tall Buildings, Journal of the Croatian Association of Civil Engineers Gradevinar, 65 (5): 449-461, Croatia.

Koç, Y., Gültekin, A. B., Durmuş, G. ve Dikmen, Ç. B. (2009). Yüksek Yapı Tasarımının Malzeme ve Taşıyıcı Sistem Kapsamında İncelenmesi, 5th International Advanced Technologies Symposium-IATS'09 Karabük.

Özçuhadar, T. (2007). Binalarda Yaşam Döngüsü, Yapı Dergisi, 312:14-18.

Özurgancı Eşkin, P. (2019). Sürdürülebilirlik Nedir? https://ekolojist.net/surdurulebilirlik-nedir/ Erişim tarihi: 11.11.2021.

Sev, A. (2009). Sürdürülebilir Mimarlık YEM Yayınevi, İstanbul.

Tapan, M. (1983). Gökdelen Yapımıyla İlgili Amaç Sistemi Üzerine, Çok Katlı Yapılar Sempozyumu, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi, İzmir.

A COMPARATIVE STUDY OF ARCHITECTURAL IDENTITY OF RESIDENTIAL SUN ROOM

Fatemeh MONZAVI
Near East University, Faculty of Architecture, Department of Interior Architecture
ORCID: 0000-0002-9835-1831

Assist. Prof. Dr. Ayten Özsavaş AKÇAY
Near East University, Faculty of Architecture, Department of Architecture
ORCID: 0000-0003-3409-6621

ABSTRACT
Architecture, particularly bioclimatic architecture, attempts to minimize the building's energy usage and achieve microclimate management of the interior spaces. Various architectural solutions have been developed for climatic comfort throughout different time spans. One of the solutions is using passive lighting or natural sunlight in building construction, which started in 6000 BC in China and continued until the 21st century around the world. A special space, named “Sun room” which is observed worldwide, creates a summer and winter user-friendly and nature-friendly sustainable room. However, as time passed, it underwent improvements that resulted in structural, functional, and even name changes. Therefore, this study aims to analyze and discuss architectural identity elements of residential buildings’ sun room spaces, through architectural design. Moreover, the features of various architectural eras are compared using the most important criteria, function, and the evolution of sun rooms in residential buildings is analyzed from the past to the present through the perspective of passive energy design. This study is based on a theoretical approach, reinforced essentially by the outcomes of a literature review and investigation using qualitative methodology. The findings indicated that, despite a sun room's positive impact on energy balance in all types of buildings and their temperatures, it varied according to geographical location/ sun's position, local culture, people's needs, new designs, etc. Ultimately, it is expected that this research will positively demonstrate the development of the distinct features, functions, and potentials of the sun room, and its specific typologies. But if this particular space is not constructed and used with care, it will eventually lose its efficiency.
Keywords: Architectural Identity, Residential Building, Sun Room, Passive Energy, Sunlight

INTRODUCTION
From the ancient days, humans have always needed to live in shelters in order to protect themselves from adverse environmental circumstances such as rain, storms, cold or hot temperatures, and other similar things. As a result, the climate has become an essential component of the ambient circumstances, and its use in architectural design is recognized as being very beneficial. It is generally agreed that architecture is a reflection of a civilization's requirements, society, technological advancements, cultural traditions, and climate. All of these aspects, except for the weather, may be altered and transformed throughout the course of time. Architecture and urban design are both influenced by climate, which is a constant environmental component. As a result of this, various climatic circumstances that are specific to the nations need them to take certain architectural considerations in order to produce living spaces that are more pleasant. In addition, they may be used to characterize the architectural features of many nations at distinct periods throughout their histories. According to Ozay (2002), several architectural approaches to achieving climatic comfort were created during the course of a wide range of historical periods.

The primary living areas that are representative of a broad physical notion, technical, and sociological framework of a culture are the houses that people live in. Bioclimatic architecture attempts to reduce house energy use and achieve management of the interior environment. Architects and planners are rethinking how experts throughout the globe organize and construct, especially in terms of energy use. This research aims to separate and assess all aspects of sun rooms and architectural identity in different periods of time. These questions will be addressed by the following study questions: What is the purpose of a sun room's architectural design? What is the definition of architectural identity? Evaluation of sun room as a space element of architectural identity that influences the architectural character of residential construction.

METHODOLOGY

This investigation makes use of a theoretical approach. It is supported mainly by the findings that emerge from a review of the relevant literature and an investigation that makes the use of qualitative techniques. Through analyzing and comparing the many types of sun rooms that exist around the world, beginning with the oldest and progressing to the most current. According to the analyses, despite the fact that a sun room has a positive effect on energy balance in all different kinds of buildings and their ambient temperature, this influence can vary depending on geographical location, the position of the sun, local culture, people's needs, new designs, and other factors. Conclusively, it is anticipated that this study will successfully illustrate the development of the sun room's unique characteristics, functions, and potentials, as well as particular characteristics. However, this specific place will ultimately lose its usefulness if it is not built properly and is not utilized in a careful manner.

Architectural Identity

Throughout the history of the social sciences, understanding identity has proven to be one of the most difficult tasks. The term "identity" refers to the manner in which individuals describe themselves and are classified by others (Vertovec, 2001). Queries of "where we are" and "who we are" are frequently found to be intricately intertwined with one another. There are typically two approaches that academic authors use when discussing the connection between location and identity. The first kind of identity is known as "place identification" (Dixon & Durrheim, 2000). This refers to a person's outward demonstration of their sense of belonging to a certain location. The concept of "place identity," which was popularized by Proshansky, is the second way that location has been linked to an individual's sense of who they are. Place identity is a foundation of self-identity, including environmental senses (Hauge, 2007). Perceptions and conceptions could be divided into two different kinds: memories, ideas, values, and contexts, and the interaction between constructed settings (Proshansky, 1987). According to Williams (1992) place-identity could be founded on psychological and interpersonal links; in this scenario, people and organizations ascribe a place's worth, which does not necessarily need a robust connection between the physical characteristics of the place and its interpretation.

In spite of this, Alexander (1979), attempted to clarify that humans are connected to their surroundings in a variety of ways, the majority of these are unconscious. Architecture is one of those ways. By highlighting the function of living standards in establishing architectural features, Alexander asserts that any place derives its identity from recurring patterns of occurrence. These recurring patterns of occurrence are closely associated with certain geometric designs in the environment. He contends that every structure and every town is, in the end, made up of these recurring patterns in the environment. Which is an architectural identity. He illuminates that some patterns may either be alive or dead depending on the context.

Furthermore, he asserts that "the more living patterns there are in a place, the more it comes to life as entirely, the more it glows, the more it has that self-maintaining fire which is the quality without a name" (Alexander, 1979). Moreover, he contends that in order for towns and buildings to come to life, all the inhabitants of those towns and buildings must collaborate in their construction, all of those inhabitants must use the same pattern language to create those towns and buildings, and that language itself must be lively. Also, he outlines the organized approach and a practical architectural framework, such as language, that could be used to define a well-constructed environment that has character with no need for a name. The unnamed feature would assist in the formation of a robust connection between an individual's personal identity and the physical living environment (Alexander, 1977), (Sani, 2013). In addition, the development of such a connection is dependent on elaborate designs of both unconscious and conscious concepts (Proshansky, 1987), as well as compounding patterns that combine to form a pattern language for surroundings.

Sun Room and Purposes Through Architectural Design

A sun room, also known as a solarium (and occasionally as a "Florida room", "garden conservatory", "garden room", "patio room", "sun parlor", "sun porch", "three-season room", or "winter garden"), is a room that provides ample natural light and views of the surrounding landscape whilst still providing protection from inclement weather. Sun room and solarium have similar meanings; solarium literally translates to "place of sunshine" in Latin. In European history, different types of solaria were built. Typically, these are greenhouse-like spaces with a big expanse of glass, paved flooring, and an internal glass door or screening separating them from the family room. Sun rooms must be glazed, thermally segregated from the inside, and equipped with a draining floor (Figure, 1).

Figure 1: Sun room, Photo by Martin Brudzinski. Retrieved from, architonic.com, (2022).

Sun rooms are also known as conservatories, orangeries, and glass verandas. Detached sun rooms could be characterized as standalone structures or as additions to a home (Stolarska, 2019). Initially, they were tasked with creating a second living area, that was often attached to a study room or kitchen area. This area was intended to give shelter from the severe winter weather or the sun (Figure, 2).

Historically, sun rooms were designed primarily for ornamental and pleasure purposes. Yet, during the energy shortage of the 1870s, the original concept of creating green-houses became reconsidered. The first idea had a lot to do with making usage of passive solar energy. The construction of environmentally friendly glass homes that are heated by airflow was a main focus of the effort. Glass extension was used as a kind of thermal protection (Frantz et al., 2000). Because of the greenhouse effect, a glazed veranda serves mainly as a type of solar collector in the 21st century. This type of collector draws in sunlight and saves the heat it generates. Additionally, it decreases the amount of heat that flows into the rooms that are near it (Kaczkowska, 2009). As a result, the most essential functions of a sun room are to reduce energy consumption, expand the amount of available living space, and to make the surrounding environment more conducive to a healthy life by including greenery. In this situation, it may function as a living room, dining room, office, or meeting space regardless of the season (Figure, 2).

Figure 2: Conservatory, retrieved from, solarlux.de, (2022).

The optimum site for a sun room is on the south side of the structure, which receives the greatest sunlight (Frantz et al., 2000). Mention should also be made of the potential of situating the sun room on the northern side. In this case, however, it is impossible to speak of heating the home with a sun chamber, since just diffuse solar energy enters the building. The circumstances in the sun room are mostly determined by the qualities of the protective coating. The covering must fulfill a number of standards, the most essential is thermal comfort.

In addition, it is desirable that they limit radiation from the sun, prevent noise, dust, and invaders, and prevent water moisture accumulation. Protecting glass components, which are comprised of three window panes and are often filled with argon, are one of the most typical forms of glazing.

Additionally, reflecting coatings may be applied to surfaces in order to lessen the amount of solar energy that is absorbed. In protecting oneself from the heat and glare of the solar heat during the summer months, many people install shelters, roller blinds, or exterior shutters (Frantz et al., 2000). Utilizing natural alternatives such as deciduous trees or climbing plants is just another method that may be used to lessen the effects of sunlight (Figure, 3).

Figure 3: The exterior & interior of the conservatory Myddleton House, London, England. Retrieved from: commons.wikimedia.org. (Acabashi, 2017).

To prevent the sun room from reaching tropical hot temperature, a ventilation system is also essential to be installed there. Sun rooms are an excellent substitute for balconies and may give similar benefits. A very well sun room may not only prevent sound pollution and thermal energy, but it can also provide a place that can be used throughout the whole year. Nevertheless, sun rooms may have a number of drawbacks, including the capacity to generate an overwhelming amount of heat and the ability to be utilized as a mask for noise issues (Parsons, 2017). Because of this, it is very important to seek a sun room that was created as an essential component of the structure and not as an addition; otherwise, the drawbacks can exceed the benefits (Figure, 3).

Natural Lighting

Solar energy is plentiful, pure, and secure. Utilizing solar energy may both conserve energy and improve the planet. Thus, in the design of eco-friendly residences, sunlight should be maximized, and gloomy rooms should be eliminated. Since solar illumination usually accompanies heat transfer and air circulation, heat and natural airflow of the structure should be integrated to exploit sunlight in winter and prevent it in summer (Z.Yangand, 2005), (X. Shao, 2008). The passive design has done this.

In building layout, might be consideration of building form and placement. On the one hand, ample and strong sunshine may enter inside during the winter, while natural light is restricted during the summer. Also, effective ventilation prevents chilly winds from entering the interior during the winter. Regarding contemporary urban building, simulating an analyzer of the sun's rays could decide the house's orientation. For instance, selecting a south-westerly orientation between 15 and 30 degrees is suitable in a particular area based on a simulation of the sun's rays and a consideration of the main direction of the wind in the area, thereby preventing the penetration of cold north-western wind in winter and allowing south-eastern wind to move into the cell in summer to produce better air circulation (Dong, 2012), and decrease the energy usage of constructions.

Solar Control and Residential Sun Room Design Strategy

The solar energy that is permitted to enter buildings via (glass) window is, without a doubt, the most significant and expedient source of heat absorption for an interior. Windows give crucial advantages, including a sight, airflow, and a psychological (even physically) link to the outside. Windows are architectural features that may determine the design of a structure, which is the most essential reason why they are essential. In order to be acceptable in the industry, any newly developed glazing replacements will need to deliver all of these advantages. The installation of double-glazed windows is an efficient method of limiting overheating and, as a result, lowering one's overall energy usage. When single glazing on the north is replaced with double glazing, there is a 6% cost reduction. If every single glass was replaced with double glazing, there would be a savings of 48%. If excessive solar heating is an issue in a location, there are solutions for minimizing the amount of solar irradiation that enters a building via windows. These are the factors that can be controlled by the architect. In order to get the most of the solar energy that is accessible during the winter months, it is ideal for one of the long walls of the structure to be oriented toward the south. If the location does not allow for this, then the heating process will demand more energy. The most straightforward approach to shielding a low structure, or a portion of such a construction, from the harmful effects of solar energy, is planting vegetation (Theokli, 2021). The ability of greenery and trees to retain their leaves throughout the winter months makes them particularly useful (Figure, 4).

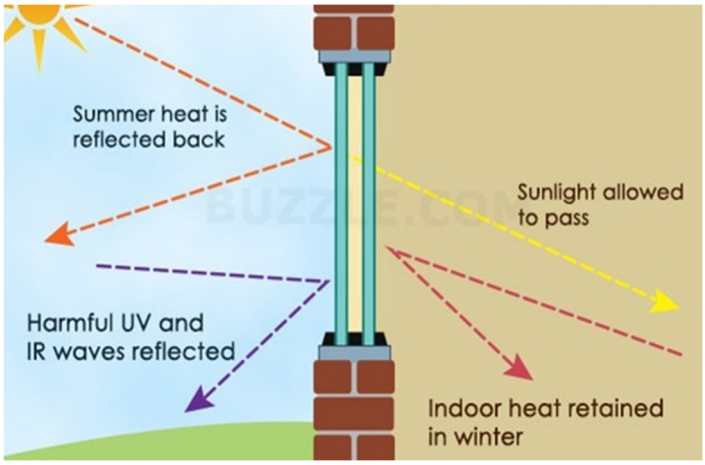

Figure 4: Low energy glazed window, (Misted, 2018).

The most significant detriment is the length of time they require to grow. Interior shading options such as blinds and drapes are not a very efficient method of controlling solar radiation. They prevent light from passing through them; nevertheless, they also capture the heat from the sun and may acquire extreme heat. Whenever installed between the panels of double glazing, shades function at their optimal level of effectiveness. Inner blinds need to be modified in such a way that the radiations of the light source are reflected toward the exterior of the building, and no direct rays are allowed to enter the space between the panes of the blind. When these circumstances exist, the amount of straight light rays that would typically be incidental onto a window and be transferred into the room is reduced to 53%. Vertical solutions work best while the sun is on the east or west elevations (Theokli, 2021). Vertical solutions must cover practically the entire window once the sun is facing the wall. Horizontal elements include roof cantilevers, shelters, terraces, louver blades, and Shades. Horizontal filtering also uses extending panels. These work great when the sun is overhead and opposing the facade, just like with south-facing walls.

To prevent low-angle sun, this barrier must enclose the window and allow just down viewing. Installing shutters to exclude the summer heat reduces cooling costs. Cooling savings are 42% and heating load is 10%.

Shutter as a sun block strategy provides superior energy-saving than reorganizing fenestration; undesired summer sunlight is absorbed, but desirable winter solar gains are nearly unaffected, decreasing the cooling demand. Blinds, eaves, and side-fins reduce airflow. The combined saves for heating and cooling are equal to 20% (Theokli, 2021). The decrease of beneficial solar gains that were absorbed by fixed eaves and side-fins led to a 5% decrease in the amount of work that needed to be done to warm the building. The increased exterior masses that include eaves and side-fins are responsible for the storage of solar energy, which results in a loss of 5% of the potential cooling cost reduction (Lapithis, 2003). Furthermore, according to Galloway (2007), there should be 1 m2 of small openings (vent) placed for every 20–30 square meters of glass in order to prevent the sun room from becoming stuffy and overheated in the hot weather.

History of the Sun Room

Since ancient times, sun rooms in all their shapes and forms were a prominent structure in different cultures. The use of sun rooms in China between the years 6000 and 4000 B.C. as a way to supplement warmth has its origins in architecture that dates back many centuries. In approximately 6000 BC in China, a practice that began over 8000 years ago, the Chinese oriented the front door of their houses to face south so that the warm rays of the sun could warm the internal space (Hui, 2007). During the hot summer months, the draping thatched roof shielded the buildings from the direct sunlight, allowing people within to maintain a comfortable temperature (Figure, 5).

Figure 5: One of the oldest houses in the world, Westminster, London, (Eremeev, 2021).

2000 years later, Chinese urban designers built east-to-west roadways, offering buildings a southern outlook and winter warmth. The Chinese continue to prioritize having their homes oriented toward the south. Even though windows were generally small openings in the walls at that time, families would congregate in sun rooms to take advantage of the sunlight (Hui, 2007). At long last, people in Greece and Rome started warming their houses with solar energy.

Greece, 500 BC – 100 BC: Socrates and Aristotle, two of the most influential philosophers to come out of Ancient Greece, pushed for the construction of homes that were able to utilize the sun's warmth during the colder months. According to Ozay, (2004), the dwelling that Socrates called home was a solar-heated house. Archaeologists have found evidence that the ancient Greeks followed the recommendations of their philosophers and designed their cities and rural houses to face the sunlight in winter. Retrofits supported by entire towns, and also country residences, demonstrate that solar architecture has been pervasive throughout Greece and its environs for millennia (Figure, 6).

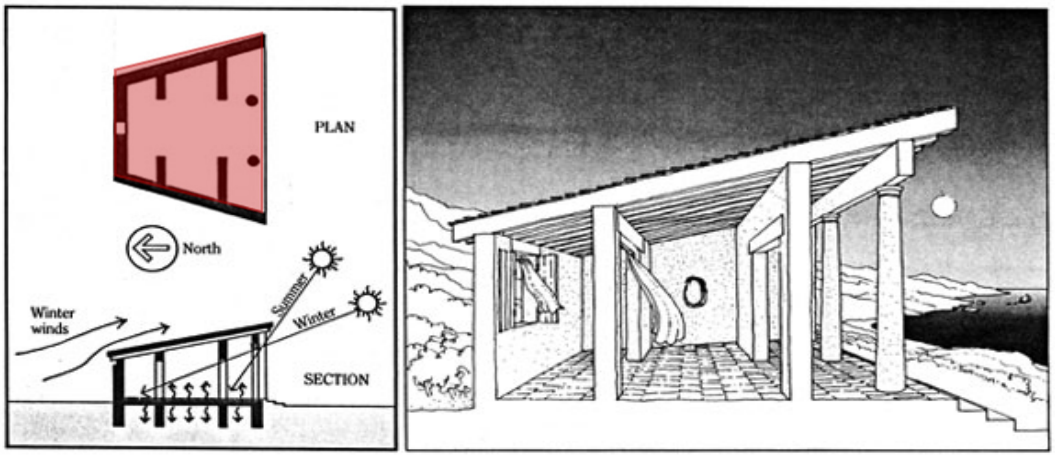

Figure 6: Socrates, solar-heated house, (Hart, 2012).

Italy, 100 BC – 1540s AD: The guidance of Vitruvius (Rome's best architects), was heeded when bathhouses constructed between 100 and 500 AD were designed with windows facing south in order to allow, inside, the warmth of the sun. These windows are coated with a transparency stone, including mica or clear glass (a Roman discovery of the 1st century AD). The ancient Romans made the discovery that clear glass might operate as a solar heat catcher, causing the temperature of a room to remain consistently high. According to Palmer (1917), "Solar furnace" is the translation of the word "Heliocaminus," which was the name given to a room that had glazed windows (Figure, 7).

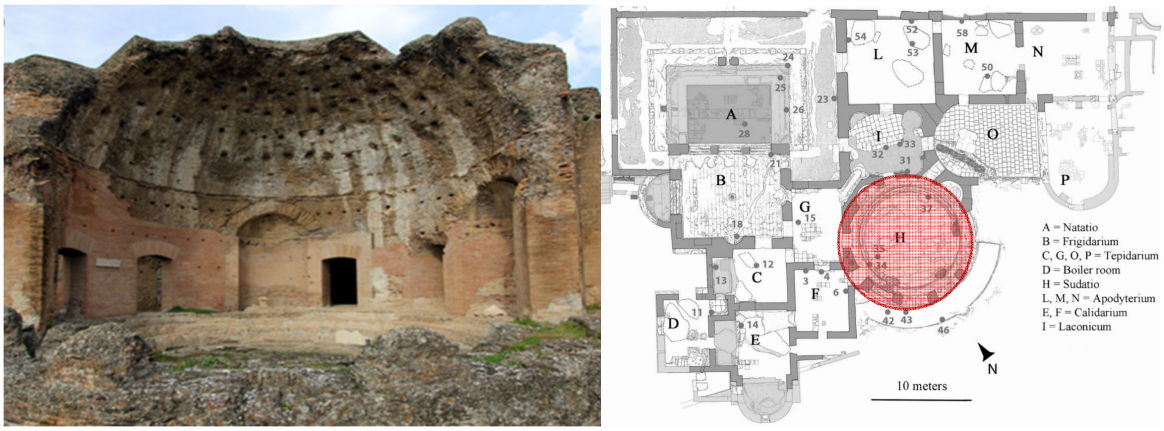

Figure 7: View of Heliocaminus room and the plan of that, (Columbu, 2017).

Since 118 AD, the King Hadrian's private baths were constructed in the vicinity of his Republican house. The bathrooms were distinguished by a large circular area named Heliocaminus that was heated by the sun and a traditional technique with hypocaust (Donald, 2006).

This area is a sudatio and the openings increase the heat from the floor and wall (Ricotti, 2000). The hall had wide windows, since fallen, facing the south-west, in which all the heated rooms of Hadrian Villa were placed (Donald, 2006). Then, the structure with Heliocaminus has new architectural characteristics which were created by Emperor Hadrian (Figure, 7).
The ancient Romans built an indoor facility in the year 14 AD so that they could grow plants even when it was not the right weather. The space was kept heated by daylight streaming through the building's glass roof, as well as by fires burned outside the structure's walls. Hence, ancient Romans constructed sun rooms to allow plants to develop and to cultivate fruit and veggies during the cold season. Such as mica, oiled opaque textile sheets known as specula have been employed for the ceiling of a structure known as a Specularium. Modern green sun rooms had glass-covered containers and translucent, south-facing walls (Hicks, 2018). In the year 1545, an orangery, also known as a green sun room or protected space for orange trees and other sensitive plants in cold climes, was built in Padua, Italy. Shutters made of wood were installed on windows and doors of construction as a kind of insulation (Hicks, 2018). The building of Kensington Palace had underfloor heating, which is considered to be the primary model of this sort of building (Figures, 8-9).

Figure 8: Kensington palace. The interior & exterior of the Orangery, 1704, (Stout, 2017).

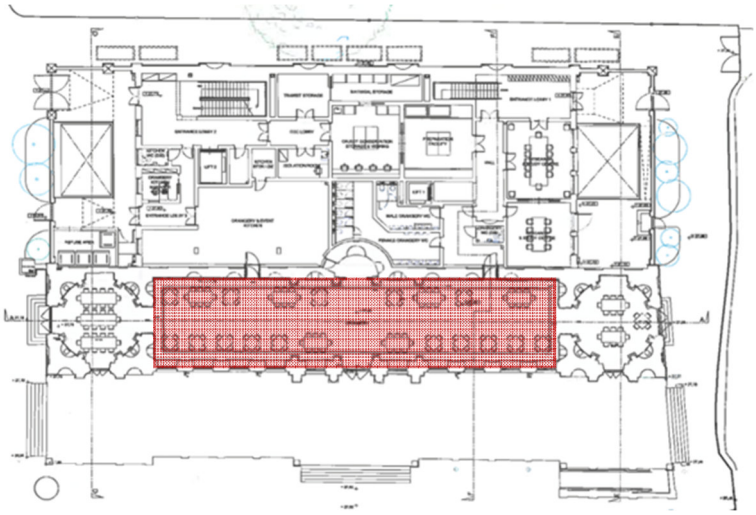

Figure 9: Kensington Palace. The plan of the Orangery, 1704, (rbkc.gov.uk, 2022).

Greenery and trees were imported in large quantities by German, French, and Dutch traders around the end of the 1640s, resulting in a boom in orangeries (Saxton, 1914). These orangeries were constructed with brick facades and sloped roof tiles, and they had numerous large windows that faced south. The glassmaking technology allowed for the production of a great number of transparent windows for such orangeries (Figure, 10).

Figure 10: Scaled plans, sections, and views of one of the sun rooms in 1689. The orangery,1701 at Hampton Court Palace, Middlesex, in 1718 (Stout, 2017).

England, 1660s, Late 17th Century: John Evelyn used the name "conservatory" in 1664 to differentiate the construction of a glass sun room from an orangery, which was a building constructed in 1540 in Italy. During the 17th century, glass windows had become prevalent in English houses. This enabled more efficient heat transmission and consistent interior temperature, making them ideal for cultivating plants and retaining heat throughout the winter days (Hicks, 2018). Due to the roof's perpendicular illumination, a conservatory was perfectly applied for winter-growing and flowering plants (Figure, 11). European aristocracy began constructing conservatories in the 17th and 19th centuries to house tropical and subtropical plants and provide them with an enlargement of their homes. Conservatories are structures with glass or other transparent roofs and walls. Several of these structures would be linked to their central palaces. Older models were often made of stone with huge windows and a glass roof, and were typically designed in the Classical or Gothic styles. Sun rooms were constructed and used for a variety of functions (Hicks, 2018). One example of this is Robert Adam's Syon House, which was constructed in the 1760s (Figures, 11-12).

Figure 11: Syon House, the conservatory of the Duke of Northumberland in west London. Designed in the 1760s by an architect Robert Adam, (Penny Hamer, 2010).

Figure 12: The plan and interior of Syon House, the house of the Duke of Northumberland in west London. Designed in the 1760s by architect Robert Adam, (Penny Hamer, 2010).

During the 19th century, several of these conservatories had been constructed using iron and glass shaped in a curved pattern. The construction of sun rooms was not limited to residential properties; rather, several were constructed for use by the public. The first major public sun room was constructed in Regent's Park between 1842 and 1846 and was used for nighttime events, huge flower exhibitions, and social meetings. In the 19th, conservatories began to differentiate themselves from greenhouses. A conservatory evolved into a building in which a few huge plants were cultivated for visual impact. This was linked to a mansion and was often accessed via the drawing-room. It served as a place for families can go there to relax in the sunlight. On the contrary, the greenhouse was a site where a wide variety of rare and exotic plant of smaller sizes was grown in containers. These containers were placed on platforms and raised to make them stronger to the sun (Stolarska, 2019). It was designed for homes in the suburbs that could be joined to the main house (Figure, 13).

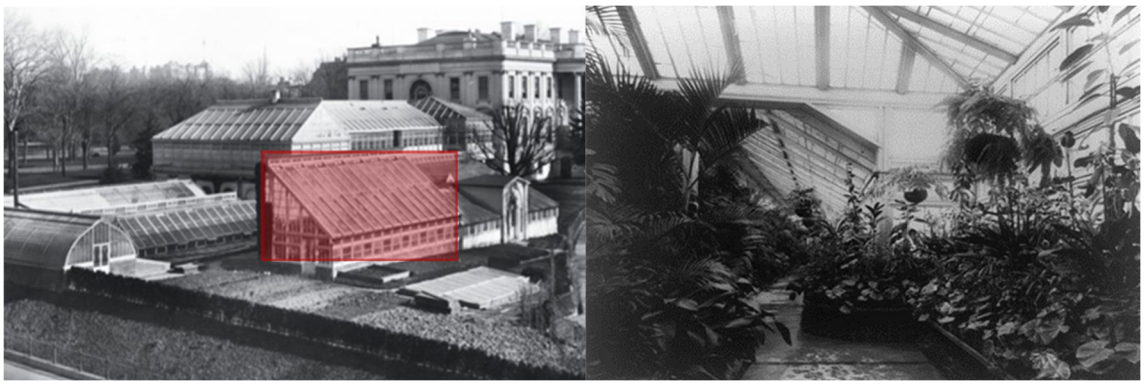

Figure 13: White House conservatory, Photo by: Johnston, Frances Benjamin 1889, retrieved from Wikimedia Commons, the free media repository, (2020).

In spite of the fact that glass windows were becoming increasingly widespread in the 19th century, most of them were yet rather small. In 1902, it was Colburn who created the machine of sheet glass drawing. This machine created the opportunity for the mass manufacture of window glass, that extended from the floor to the ceiling (Palmer, 1917). As a result, wider windows had become more common (Figure, 13).

According to Ozay (2005), in Cyprus, Nicosia, 1950s, the sun room/ Guneslik Oda, which is a sitting room with wide glass windows, is usually positioned at the front facade, near the entry, or occasionally as the entryway to the homes (Figures, 14). In addition, the rooms were placed in accordance with the sun's position.

Figure 14: (Left): Guneslik oda/ sun room, Konut Lefkosa, 1958. Mimarca, 91 (2012). (Right):Guneslik Oda/ sun room, Guven Evi 1960, by Palmer, (1917). Mimarca, 91 (2012).

North America, the 1960s: In the 1960s, patio coverings became marketed to single families who live in post-World War II small houses. Solo-family dwellings become increasingly prevalent. Architectural firms started advertising porch enclosures, enabling families to use their porches even in inclement weather such as rain and snow (Stout, 2017). They were popular instantaneously, which prompted producers to move fast to enhance and refine the style (Figure, 15).

Figure 15: Patio, North America, 1960, the practical encyclopedia of good decorating and home improvement (Hicks, 2018).

Additionally, throughout the nineteenth19th century, there was a rapid expansion in the usage of iron and glass in architectural construction. The industrialization of various materials led to significant shifts in the industries, which in turn made it possible to create several new kinds of structures. When sun rooms were trendy, the aristocracy constructed their second houses, and they were designed in all kinds of architectural styles. Paris quickly caught on to the trend, which was first sparked by the ambition to display newly discovered and unusual plants that had been brought back from trips to other lands (Stout, 2017). The popularity of sun rooms led to a rising preference for keeping plants inside the home, and one might even find them in flats as a consequence of this trend (Figure, 16).

Figure 16: Sun room, 19th century, Victorian style (Theokli, 2021).

The growth of the industrialized aristocracy and a dream about the tropical are the primary factors that may be credited with the popularization of sun rooms in private residences. Sun rooms have evolved into fully functional living areas throughout the course of their history (Carpenter, 2021). They were mostly an addition to the living room that was linked to the main home and served as a location to socialize by providing a spot to read, play cards, enjoy plants, or just converse. Sun room in the 21st century: Sun rooms had taken a major step and are now firmly established in the 21st century due to their rapid development. Sun rooms are more in demand than they have ever been, and there is a wide variety of styles, layouts, and dimensions available (Carpenter, 2021). All through the years might be put any one of their various purposes to use, such as a living room, entertainment room, sanctuary, home office, or guest room.

The majority of sun rooms in homes built nowadays are an extra section of the residence, similar to a balcony or porch that has been converted into a sun room. Solar heating was something that people's forefathers placed considerable benefits on their houses, and with new and sophisticated building supplies, the sun room provides this advantage as well. In contemporary architecture, sun rooms and glazed facades are becoming more desirable design elements. Huge glass spaces are common in residential buildings due to energy-efficient glazing and structural technologies. Preventing extra energy expenses, excessive disturbances, decreased safety, etc. In residential buildings, glass can be put to a number of uses, such as roofs, facades, and other architectural elements. In the summer months, sun rooms would offer a seamless link between exterior and interior spaces. During the colder months, they generate extra light-filled workplaces or living rooms. Post-beam, commonly known as mullion transom, is the predominant building technique. The mounting of vertical structural components (mullions) onto horizontal structural components (transoms) allows for thermal impact and regular structural motions of the construction (Theokli, 2021). The contemporary sun room allows nature to relax the people through its connection.

This is an insulated indoor area with a window or bay window to allow in, as much natural light as possible. During the winter, a sun room might be located in a home, an adjacent enclosed patio, veranda, gazebo, or a greenhouse. Nevertheless, most importantly, the sun room is beneficial for people's moods, since it is a space where they are free to create an ambiance that fits them or to satisfy their passion to grow. Moreover, It could serve as a support or shelter for the most delicate plants throughout the winter and summer (Hicks, 2018). With a sun room, there is no need to wear heavy, warm clothes to go near the green area (Figure, 17).

Consequently, in traditional buildings, it is not feasible to establish a thermal comfort zone that is 100% satisfactory, therefore, an effort is made to limit the level of discomfort. Thus, architects have lately experimented with using thick walls, high ceilings, and large glass windows to maximize the benefits of sunlight during chilly winters and scorching summers. Meanwhile, recently, the use of ventilators has made it simpler to reach desired comfort zones. However, according to Butti (1980), raising the number of large sun rooms that serve both as openings and as resting areas results in a greater sensation of thermal comfort (Figure, 18).

Figure 17: The 21st look of sun room. The exterior & interior of residential garden Amberes, Belgium. Atelier Kempe Thill, 2015, photo by (Ulrich Schwarz, 2022).

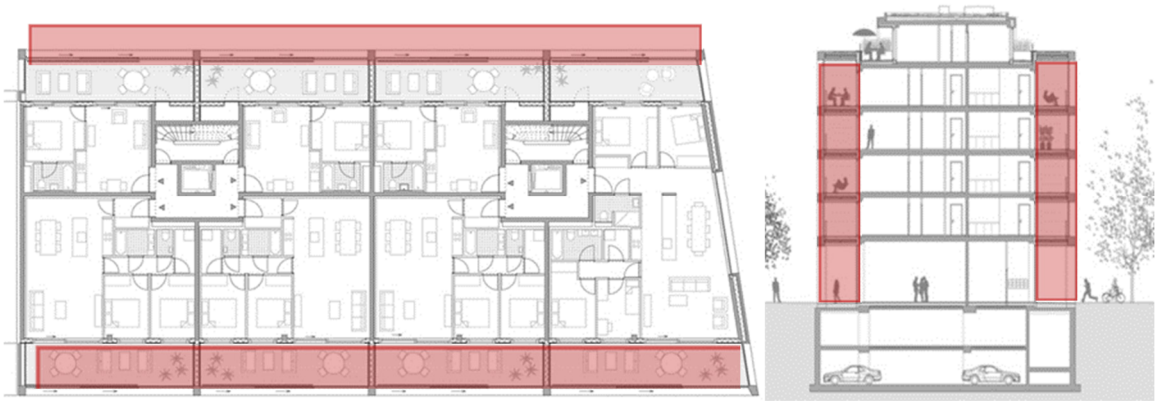

Figure 18: The plan & elevation of sun room. The residential garden Amberes, Belgium. Atelier Kempe Thill, 2015, photo by (Ulrich Schwarz, 2022).

Glazed that is installed on sun room balconies is a practical method of increasing space in the structure. The balcony will be protected from the factors, including rain, wind, snow, dust, and filth if it is installed unframed, opening, and folding balcony glass. A glass sun room may be equipped and designed as an extension of the family room, for instance. The opening and folding balcony glazing comprise two horizontal aluminum profiles linked to the sun room's ceiling, railing, and floor (Hicks, 2018). Hence, it provides a pleasant wider space for inhabitants (Figure, 18). 564,34 393.88

Findings and Discussions

Table1: Sun Room types in different countries and various periods from the earliest to the latest.

COUNTRY	PHOTO	START DATE	END DATE	OTHER NAME/S	MATERIAL	REASON	CONTINUING or NOT?
CHINA		6000 BC	4000 BC	Sun room	A gap in the wall	They constructed the openings to their dwellings/ Facing south, so that the inside would be warmed by the sun.	Continued to the Greek style
GREECE	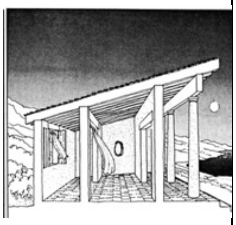	500 BC	100 BC	A solar-heated house	A gap in the wall	Face the winter sun to make the most of the sun's heat throughout the winter.	Continued to the Italian style
ITALY		100 BC	500 AD	Bathhouses/ Heliocaminu/ Solar-furnace	Glazed windows made of translucent stone or mica. Mica sheets are used to create a translucent roof. Specula are opaque textile sheets that have been oil. Glazed glass Tall windows, Brick walls & stone, straw, wooden shutters.	Windows that face the sun's rays are a must for the heat. Produce fruits and veggies throughout the winter. Capture and store heat for the indoor plants. In colder climes, an orange tree and other sensitive plants might thrive in a sun room or shaded area.	Continuing from Greek style Glass for buildings and sun rooms fell with the demise of the empire. It is Continuing until current time
		14 AD	37 AD	Green sun room/ Specularium			
		1545 AD	21st Century	Orangery			

ENGLAND	 	**1660** **1760**	**21st Century** **21st Century**	**Conservatory** **Conservatory**	**Large amounts of glass. Both the roof and the facade made of big sheets of glass.** **Glass windows & roof.**	**Where the family could go to enjoy the sunshine among the plants.** **Living room, private and public to gather & enjoy the sunshine among the plants.**	**It is Continuing until current time** **It is Continuing until present time**
CYPRUS		1878	19th Century	Sun-room/ Guneslik Oda	Large glass windows	A place where family and close friends may gather in comfort, for relaxing, chatting and eating.	It is continuing but as an extension to the houses.
NORTH AMERICA		1960	21st Century	Patio	Iron, curvilinear glass and wood, masonry	Families living room in suburban homes	The bourgeoisie constructed them in a variety of architectural styles.
OTHER COUNTRIES	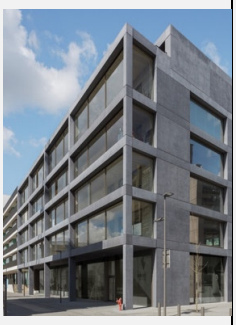	2000	2022 (current)	Sun room/ Winter garden	A window or bay window are the additions to the home, such as balconies and porches, are the most common.	The living room, the media room, the sanctuary, the home office, the guest room, and so on.	It continues to serve as a gathering spot where one may read, play cards, enjoy greenery, or just talk.

Various styles, forms, and configurations of sun rooms are becoming in popularity nowadays. Their several uses, including entertainment area, chapel, home office, and guest room, may be used throughout the year. With current building supplies, the sun room still provides solar energy, something our ancestors much appreciated in their houses. This architectural environment with several functions is modified and altered by climates, cultures, human requirements, and technology. In certain times and places, it had often been used, whereas in others it had not. Italy, Greece, and Cyprus are examples of nations situated in the south of Europe, along the Mediterranean Sea. The outcomes of this research indicate the architectural identity of the sun room which is an ideal location for:

- Architecture and structure of the sun room have changed many times during history, but its architectural identity of that is the same since the first day.
- A meeting and eating area with large windows, that allow inhabitants to utilize passive solar energy in the cold winters and, by opening the windows during the hot summer months.

- Designing it often with native local and natural materials, such as wood, stone, and glass, to emphasize the greatest view.
- There are several important features of the historical architecture of sun rooms, and they are great examples of how residences could be used to save light and energy.
- The sun room was the most important room, even when its architectural identity changed and turned into a separate room or was used as an additional room.
- Nearly every single opening on the south wall of the sun room provides natural light and heat, derived from the oldest to the newest.
- The sun room allows, in the winters, the amount of sunlight to enter, and solar energy to be used in cold weather.
- The sun room has been constructed to face south, operating as a sun area and absorbing the needed radiation from the sun in the winter.
- With its surrounding landscape and airflow apertures, the sun room offers numerous thermal modes and diverse styles.
- Utilizing winds for airflow and natural daylight inside a room as a natural air conditioner.
- Lately, In some projects is necessary to Installation of Adequate wall insulation (width between 30 and 40 centimeters) and roof insulation.
- The perforations on the surfaces of the walls where have been designed to maximize insulation (north, east, west).
- Architecturally sun room has two or three glass walls, thermally segregated from the inside, and equipped with a draining floor. It actually was the second living room, but a conservatory, all the walls also the ceiling made of glass and the inside full of greeneries.
- Architecturally orangery, known as a green sun room or protected space for orange trees and other sensitive plants in cold climates, but greenhouse spaces with a big expanse of glass, paved flooring, and an internal glass door or screening separating them from the family room.

Sun room had a greater purpose and was required more often during various times than it did during others. With the growth of technology and the increased flat building, the creation of sun rooms has become less common or, in certain areas, has altered the originality of the structure. Some nations, such as China on the Asian continent, Greece, Italy, Netherlands, England, France, and Cyprus on the European continent, as well as the United States and Canada in North America, have a long history with the practice and employ it more frequently than other regions of the globe. This is due to variances across nations as well as changes in culture, architecture, location, and place identities, as well as distinctions in sociological, local, and climatic identities, as well as technological advances.

CONCLUSION

The primary objective of architectural design is to provide a pleasant atmosphere for inhabitants. The optimal air quality and thermal comfort in structures may be achieved via the use of free-running or passively ventilated modes, which also helps to keep expenditures to a minimum. In the meantime, at the moment, these structures will revert to using mechanical equipment for warming, chilling, airflow, and air conditioning if environmental circumstances make it impossible for residents to make use of the naturally ventilated choice.

Sun rooms have a deep and great historical background in human civilization (dating back to 6000 BC and continuing on into the 21st century), which all comes to a head in contemporary sun rooms. Because both technology and design are always evolving, it is impossible to predict what the next significant advancement in sun room design would be and how sun rooms would seem in the years to come.

In conclusion, the development of environmentally friendly residential structures, also known as sun rooms, is the inevitable following stage in the progression of building design. Environmental societies are actively fostered, so ensuring the implementation of energy efficiency and environmental preservation is the core component of any national strategy. The benefits of ecological settlement arrangements involve energy and space-saving, the improvement of individual working and living conditions, the assurance of sustainable and stable progress, the decrease of air pollution, and the abatement of the global warming phenomenon.

According to the results, the sun room functionality is not obsolete and is still required by the building's occupants, however, being less common than the prior. This structure was intended to provide shelter from the harsh winters and summers weather while allowing people to enjoy the green area. Over the course of history, both the form and its purpose transformed, giving way to the changing people's needs and the manners in which they lived. Earlier, the sun room was often included in the layout of the building from the starting. More lately, however, they have been progressively eliminated from the construction plans, and in their place, occasionally balconies or porches have had glazing installed, so they may function as sun rooms. Nevertheless, it still remains a meeting place for the residents. However, this particular area will ultimately lose its significance if it is not built properly and not utilized carefully.

REFERENCES

Alexander, C. (1979). *The timeless way of building* (Vol. 1). New york: Oxford university press.

Butti, K., & Perlin, J. (1980). *A golden thread: 2500 years of solar architecture and technology*. Cheshire books.

Carpenter, G. S., & Barlier, X. (2021). Legendary luxury brands: inventing the future by reaching to the past. *AMS Review*, *11*(3), 464-470.

Columbu, S., Sitzia, F., & Ennas, G. (2017). The ancient pozzolanic mortars and concretes of Heliocaminus baths in Hadrian's Villa (Tivoli, Italy). *Archaeological and Anthropological Sciences*, *9*(4), 523-553.

Dixon, J., & Durrheim, K. (2000). Displacing place-identity: a discursive approach to locating self and other. *British journal of social psychology*, *39*(1), 27-44.

Donald, P. F., & Evans, A. D. (2006). Habitat connectivity and matrix restoration: the wider implications of agri-environment schemes. *Journal of applied ecology*, *43*(2), 209-218.

Dong, H. R., & Qi, S. M. (2012). Strategies of Rural Eco-Residential Buildings Design in the Cold District. In Applied Mechanics and Materials (Vol. 174, pp. 3138-3141). Trans Tech Publications Ltd.

Fereos, S., & Phokaides, P. (2006). *Modern Architecture in Cyprus Between the 1930s and 1970s: The Search for Modern Heritage.* Docomomo Journal.

Frantz, D. E., Fässler, R., Tomooka, C. S., & Carreira, E. M. (2000). The discovery of novel reactivity in the development of C− C bond-forming reactions: in situ generation of zinc acetylides with ZnII/R3N. *Accounts of Chemical Research*, *33*(6), 373-381.

Galloway, T., 2007. Solar House: A Guide for the Solar Designer. Elsevier, Oxford: Architectural Press, Amsterdam.

Given, M., (2005). Architectural Styles and Ethnic Identity in Medieval to Modern Cyprus. In Clark, Joanne (Eds) Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean, Chap 25, pp. 207-213.

Gupta, V. Thermal efficiency of building clusters: An index for non-air-conditioned buildings in hot climates. In *Energy and Urban Built Form*; Butterworth-Heinemann: Oxford, UK, 1987.

Hart, K., & Geller, M. (2012). *New Perspectives on Adobe Dreamweaver CS6, Comprehensive*. Cengage Learning.

Hauge, Å. L. (2007). Identity and place: a critical comparison of three identity theories. *Architectural science review*, *50*(1), 44-51.

Hicks, K. A., Mahaffey, K. W., Mehran, R., Nissen, S. E., Wiviott, S. D., Dunn, B., ... & Temple, R. J. (2018). 2017 cardiovascular and stroke endpoint definitions for clinical trials. *Circulation*, *137*(9), 961-972.

Hoşkara, S. Ö., Çavuşoğlu, B. T., & Öngül, Z. (2009). Legal frameworks and housing environments in north cyprus. *Metu Journal of the faculty of Architecture*, *26*(1).

Hui, C., W. (2007), *Evaluation of the Façade of Buildings in the "Type 2 Residential Area" of the 7th Land Consideration District in Taichung City*, Unpublished Master thesis, University of Science and Technology of China.

Kaczkowska, E., Malolepsza, U., & Rozalska, S. (2009). Interactions between reactive oxygen species and nitric oxide in defense responses of tomato suspension cultures to Botrytis cinerea. *Acta Biologica Cracoviensia. Series Botanica. Supplement*, *51*(2).

Lapithis, P. A. (2003). Passive solar design considerations for Cyprus.

Monzavi F, Günçe K (2019) Genius Loci (Sense of place) in sacred places: A case study of La Sagrada Familia; *Advance Research Journal of Multidisciplinary Discoveries; 42(2) pp*. 08-13.

M. Philokyprou, A. Michael, E. Malaktou, A. Savvides, Environmentally responsive design in Eastern Mediterranean. The case of vernacular architecture in the coastal, lowland and mountainous regions of Cyprus, Build. Environ. 111 (2017) 91–109, https://doi.org/10.1016/j. buildenv.2016.10.010.

Newman, P., (1937). A Short History of Cyprus. K. Rustem & Brother, Great Britain, pp. 200-211.

Nikoofam, M., & Mobaraki, A. (2021). Improving Passive Solar Housing Design to Achieve Energy Efficiency; Case Study: Famagusta, North Cyprus

Lapithis, P. A. (2005). History of solar architecture in Cyprus. In *Solar World Congress 2005: Bringing Water to the World, Including 34th ASES Annual Conference and 30th National Passive Solar Conference* (pp. 2586-2591).

Oliver, P., (1997). Encylopedis of Vernacular Architecture of the World. Vol. 2, Cambridge Universty Press, Cambridge, United Kingdom.

Ozarisoy, B., & Altan, H. (2021). Systematic literature review of bioclimatic design elements: Theories, methodologies and cases in the South-eastern Mediterranean climate. *Energy and Buildings*, *250*, 111281.

Ozay, N. (2005). A comparative study of climatically responsive house design at various periods of Northern Cyprus architecture. *Building and environment*, *40*(6), 841-852.

Ozay N. Influences of stylistic tendencies on the interior design in Cypriot architecture (Unpublished M. Arch. Thesis). Gazimagusa: EMU; 1998. p. 73.

Ozay N. Globalisation and the changing characteristics of interior spaces in North Cyprus. Creating the Future—2nd FAE International Symposium Proceedings. Gemikonagi: EUL; 2002. p. 55–60.

Ozderen O. Transformation and change in social housing in Northern Cyprus (Unpublished M. Arch. Thesis), Gazimagusa: EMU; 2001. p. 53.

Palmer, F.E. Milady's House Plants: The Complete Instructor and Guide to Success with Flowers and Plants in the Home, including a Remarkable Chapter on the Ideal Sun Parlor. New York: A.T. Delamare Company, Inc., 1917.

Palmer T. Discover Cyprus and North Cyprus. Heritage House; 1990. p. 6.

Parsons, M. R. (2017). *Usage Based Materials by Simulating Layered Imperfections* (Doctoral dissertation).

Ricotti, M., Gnedin, N. Y., & Shull, J. M. (2000). The evolution of the effective equation of state of the intergalactic medium. *The Astrophysical Journal*, *534*(1), 41.

Sani, R. M. (2013). An Exploration of Architectural Identity in the Walled City of Famagusta/Surlarici Magusa'nin Mimari Kimligi Uzerine Bir Inceleme. *Journal of Cyprus Studies*, *17*(41), 35-47.

Proshansky, H. M., & Fabian, A. K. (1987). The development of place identity in the child. In *Spaces for children* (pp. 21-40). Springer, Boston, MA.

Saxton, Glenn L. The Plan Book of American Dwellings: Moderately Priced Bungalows, Cottages, Residences. Minneapolis, MN: Glenn L. Saxton, 1914.

Schaar K. W., Given M. and Theocharous G., (1995). Under the Clock – Colonial Architecture and history in Cyprus, 1878-1960. Nicosia: Bank of Cyprus.

Stolarska, A., Kurtz-Orecka, K., & Mielnikiewicz, S. (2019). The Effect of a Winter Garden on Energy Consumption of a Detached Passive House. *Journal of Ecological Engineering*, *20*(10).

Stout, N. L., Baima, J., Swisher, A. K., Winters-Stone, K. M., & Welsh, J. (2017). A systematic review of exercise systematic reviews in the cancer literature (2005-2017). *PM&R*, *9*(9), S347-S384.

Theokli, C., Elia, C., Markou, M., & Vassiliades, C. (2021). Energy renovation of an existing building in Nicosia Cyprus and investigation of the passive contribution of a BIPV/T double façade system: A case-study. *Energy Reports*, *7*, 8522-8533.

Velo-Gala, A., & Garriguet Mata, J. A. (2017). Roman window glass: An approach to its study through iconography.

Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration studies*, *27*(4), 573-582.

Wang, Y. W., & Heath, T. (2008). Constructions of National Identity: A Tale of Twin Capital Building in Early Post-war Taiwan. *Taiwan in Comparative Perspective*, *2*, 21-46.

X.Shao, H.R. Dong, etc. Construction Design for Village and Towns(Beijing: China Building Material Industry Publishing House, 2008)

Z.Yangand.W.H.Yu:SolarEnergyJournal,vol.26(2005)No.1,p.104-109.

URL1:http://www.dictionaryofconstruction.com/definition/colonialarchitecture.html

TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS SİSTEMİNİN KATILIM BANKACILIĞI İLE KARŞILAŞTIRILMASI BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Güven GÜNEY
Atatürk Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
ORCID: 0000-0001-8324-2870

ÖZET
Gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ekonomilerde bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için gerek duydukları finansman desteğini karşılayan yegâne aktörler bankalardır. Global finans sisteminin en önemli paydaşları olan bankalar çalışma prensipleri açısından bazı farklılıklar göstermektedir. İslami esaslara dayalı bankacılık faaliyeti sloganıyla ortaya çıkmış olan katılım bankacılığı bunun en güzel örneğidir. Faiz hassasiyeti olan tasarruf sahipleri ve yatırımcılar için alternatif bir çözüm sunan katılım bankaları gerek Türkiye'de gerekse birçok ülkede faaliyet alanlarını genişletmektedirler. Kar payı esasına göre çalışan ve müşterilerine fonlama ve tasarruf başlıklarında faizsiz enstrümanlar sunarak hizmet veren katılım bankaları mevcut rekabet şartları ve çalışma koşulları nedeniyle faaliyetlerini sürdürmek zorunda oldukları finansal piyasa koşullarından bağımsız hareket edememektedir. Katılım bankalarının uyguladıkları kar payı ve diğer ücretler çoğu zaman müşterileri için uygun olmamaktadır. Bu realite faiz hassasiyeti olan tasarruf sahipleri ve yatırımcılar için yeni bir finansman kaynağını da beraberinde getirmiş ve tasarrufa dayalı faizsiz finans sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. El birliği yöntemi olarak da adlandırılan ve ilk örnekleri Almanya başta olmak üzere birçok ülkede hali hazırda uygulanan 'Yapı Tasarruf Sandığı' sistemine dayalı olarak ortaya çıkmış olan tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi tamamen faizsiz enstrümanlar kullanarak ve birden fazla kişiyi belli ortak amaçlar için bir araya getirerek bir fon havuzu oluşturmakta daha da önemlisi insanları önce birikim tarafına kanalize etmektedir. Havuzda toplanan fonlar daha sonra sırasıyla fon talebi olan tasarruf sahiplerine verilerek kişilerin konut, araç veya finansman desteği gibi ihtiyaçlarına çözüm getirilmektedir. Gerek katılım bankaları gerekse tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemine göre çalışan kuruluşlar faizden uzak çalışma prensibi açısından benzer oluşumlarmış gibi gözükse de birçok başlıkta birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankaları ile tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi içerisinde bulunan kuruluşların farklılıkları ve benzerlikleri deskriptif bir analizle tespit edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Faizsiz Finans, Katılım Bankacılığı, Tasarruf

A COMPARISON BETWEEN INTEREST-FREE FINANCIAL SYSTEMS BASED ON SAVINGS AND PARTICIPATION BANKING: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

ABSTRACT
Banks are the only actors in all developed and developing economies providing the financial support that individuals require meeting their diverse demands. Banks, which are the most important stakeholders in the global financial system, have some operational variances. The clearest example of this is participation banking which originated with the slogan of banking activities based on Islamic values. Participation banks, which provide an alternative to interest-sensitive savers and investors, are extending their scope of operations in Turkey and across the globe. Due to the current competitive and working conditions, participation banks, which operate on a dividend basis and offer services to their customers by providing interest-free instruments in funding and savings, are unable to act independently of the financial market conditions in which they have to continue their operations.

Dividends of participation banks and other costs are not often affordable for their customers. This reality has resulted in the establishment of an interest-free financial system based on saves, which has paved the way to a new source of funding for savers and investors who are sensitive to interest rates. The collaborative technique, which is based on the 'Construction Savings Fund' system, has already been adopted in many countries, including Germany, by employing entirely interest-free instruments and bringing more than one individual together for certain common purposes. The mechanism establishes a fund pool and, more significantly, it directs people to the savings side first. The funds saved in the pool are then respectively distributed to savers who have a demand for funds to address people's necessities, such as housing, vehicles, or financial support. In terms of the premise of operating away from interest, both participation banks and organisations working under the interest-free financial system based on savings appear to be comparable establishments, yet they differ in many respects. A descriptive analysis was used to assess the differences and similarities between participation banks operating in Turkey and institutions in the savings-based interest-free financial system.
Keywords: Interest-Free Finance, Participation Banking, Savings.

1. GİRİŞ

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi; bu oluşumun yürütücüsü ve koordinatörü pozisyonunda olan şirketler vasıtasıyla münferit bireylerin bir araya getirilmesi ve belli bir sistem dahilinde organize edilmesi yoluyla, oluşumda yer alan birey sayısına göre belirlenen süre zarfında tasarruf sahibi tüm üyelerine taşıt, konut veya finansman desteği başlıklarında hak sahibi olma olanağı tanıyan sistematik bir organizasyon olarak tanımlanabilir (Tekerek, 2013). Başka bir tanıma göre ise bireylerin çeşitli (konut ya da taşıt) ihtiyaçları için gerek duydukları fon kaynağının yine bireylerin birikimleriyle sağlandığı bir finansal aracılık sistemidir. (Dinç, 2019). Tasarruf ve yardımlaşmaya dayalı elbirliği sistemi olarak da adlandırılan bu alternatif faizsiz sistem son yıllarda yaptıkları organizasyonlarla birçok farklı kesimin dikkatini çekmiş ve bu sistem üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Sistem üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak "Tasarrufa dayalı faizsiz finansman-TDF" sistemi terimi kullanılmaktadır (Ergüven, 2020).

İlk olarak Almanya'da uygulanan Yapı Tasarruf Sandığı sistemine dayalı olarak ortaya çıkmış olan TDF tıpkı yapı tasarruf sandığı sisteminde olduğu gibi aynı amaç için birçok kişiyi bir araya getirerek insanları toplandıkları amaca ulaştırma prensibiyle hareket eden bir sistemdir (Kılıç, 2007). Yapı tasarruf sandıklarında genel anlayış lokal tasarrufların lokal krediye dönüşmesi ve bu şekilde fon kaynaklarının sadece belli başlı bölgelerde yoğunlaşmasının engellenmesidir (Simpson, 2013).

Faizsiz finans siteminde para ödünç verilip belli bir zaman sonra getirisiyle geri tahsil edilen bir unsur olmadığı için hem katılım bankacılığında hem de TDF sisteminde kişi veya kuruluşlara direk nakit para verilmesi söz konusu değildir. Alış verişe konu olan şey para olunca ortaya çıkacak gelirin veya giderin adı faiz olacağı için her iki sistemde finansman desteği talep eden katılımcılara direk para verilmesi mümkün değildir. Katılım bankacılığında finansman desteği murabaha sistemi üzerinden yürütülürken TDF sisteminde de bu sisteme benzer bir yöntem kullanılmaktadır.

Murabaha sisteminde katılım bankaları, müşterilerinin ihtiyacı olan araç, konut, mal veya hizmetleri müşterileri için alıp daha sonra ilgili varlığın üzerine kar payını koyup müşterilerine belli bir vadede satmaktadırlar. Bu usulde müşteri katılım bankasından asla nakit para alamamakta onun yerine ihtiyacı olan ürünü elde etmektedir. Katılım bankaları ise bu şekilde müşterilerine para satmak yerine onların ihtiyacı olan herhangi bir mal veya hizmeti yerinden peşin alıp kar payını koyarak vadeli bir şekilde müşterisine sunmaktadır.

Katılım bankaları murabaha yöntemi sayesinde birer aracı konumuna geçmekte olup faizsiz finansman desteğinin en önemli aşamasını yerine getirmektedir.
TDF sisteminde ise benzer bir çalışma şekli uygulanmaktadır. Bu sistemde de bireyler herhangi bir şekilde parayla muhatap olmamakta ihtiyaçları olan mal veya hizmetlere sistemin organizatörü olan kuruluşlar vasıtasıyla ulaşmaktadırlar. Ancak TDF sisteminin yürütücüsü olan kuruluşlar kar payı esasına göre çalışmamaktadır. Yani tasarruf sahiplerinin almak istedikleri ürünleri üzerine kar koyarak müşterilerine satmamaktadır. Bu yönüyle TDF sistemi katılım bankacılığında uygulanan murabaha sisteminden ayrılmaktadır.
Türkiye'de özellikle son yıllarda dikkate değer gelişme gösteren bu yapı insanların araç, arsa, konut, dükkân ve benzeri ihtiyaçlarının finansmanında gereksinim duydukları fon desteğini yardımlaşma ve dayanışma temeline dayalı usullerle sağlayan ve kooperatif mantığıyla benzer şekilde işleyen bir sistemdir (Ergüven ve Kaya, 2020).
Türkiye'de bulunan tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinin ilk faaliyetleri 1991 yılında otomobil finansmanı alanında başlamış ve 2005 yılına gelindiğinde ise bünyelerine gayrimenkul finansmanı da eklenmiştir. 1990'lı yılların başından 2018 yılına gelinceye kadar Türkiye'de sayıları dördü bulan TDF şirketleri takip eden yıllar içerisinde hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Ancak bu hızlı artışın nedeni TDF sistemi şirketlerinin kuruluş ve faaliyetleri için bağlayıcı herhangi bir yasal mevzuatın olmamasıdır (Beybur ve Çetinkaya, 2021).
2021 yılına gelindiğinde ise geçmiş yıllarda birçok finansal krizlerde yaşanmış olan toplum mağduriyetinin önüne geçmek ve hızlı bir ivmeyle yasal ve hukuksal zemini tam oturmadan büyüyen yapıya gerekli hukuksal ve yasal altyapıyı sağlamak amacıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından birtakım kriterler getirilmiş ve bu kriterleri sağlamayan kuruluşların faaliyetleri sonlandırılmıştır. İlk başlarda sayıları 20'yi bulan bu oluşumlar yeni düzenlemeyle 5'e düşmüştür.
Bu çalışmada katılım bankacılığı ile TDF'nin çalışma usulleri ve faizsiz alternatif finansman kaynağı oluşturma başlıklarında benzerlikleri ile farklılıkları ele alınacaktır.

2. KATILIM BANKALARI

Katılım bankacılığı klasik bankacılıkla karşılaştırıldığında ortaya çıkan en müspet farklılık katılım bankalarının faaliyetlerini ifa ederken faiz kavramıyla ilişkilerinin olmamasıdır. Katılım bankacılığı dışında kalan tüm bankacılık faaliyetlerinde ana unsur faizdir. Finansal alanda faiz fon transferi söz konusu olan her işlemde ortaya çıkmaktadır. Yani katılım bankacılığı dışındaki bankacılık hizmetlerinde fon transferinden dolayı ortaya çıkan her türlü gelir ve giderin adı faizdir (Akgüç, 1994.) Bu bağlamda faizsiz fon transferi işlemi yapan yegâne finansal aktörler katılım bankalarıdır. Katılım bankalarında temel prensip faiz enstrümanı içermeyen her türlü finansal hizmeti tasarruf sahiplerine sunmaktır.
Katılım bankaları sırasıyla;

- Özel cari hesaplar üzerine keşide edilmek üzere çek karnesi vermek,
- Seyahat çeki vermek,
- Kredi kartı ihraç etmek,
- Fatura tahsilatı yapmak,
- Yurt içi ve yurt dışı havale ve transfer işlemleri yapmak,
- Kambiyo hizmetleri vermek,
- Çek ve senet tahsil işlemleri yapmak,
- Kiralık kasa hizmetleri sunmak,
- Spot döviz alım satımı yapmak,
- Sigorta aracılık hizmetleri sunmak gibi finansal hizmetleri müşterilerine sunarlar (Doğan, 2006).

2.1. Katılım Bankacılığının Temeli: Mudaraba-Kâr Zarar Ortaklığı

Katılım bankaları faize bulaşmadan birtakım finansal faaliyetleri yerine getirebilmek için kar-zarar ortaklığı esasına dayalı bir sistem dahilinde belli prensiplere sahip faaliyetler bütünü oluşturmuşlardır. Kar-zarar ortaklığı temeli anlaşılmadan katılım bankacılığının niteliği kavranamaz. İçerik ve işleyiş bazında bakıldığında mudaraba sistemi bir veya birden fazla sermaye sahibiyle bu sermayeyi çalıştırıp verim elde edecek emek sahibi veya sahipleri arasında oluşan bir akit veya şirket kurulumu değildir. Bu sistemde sermaye sahibi olan taraf yani katılım bankaları Rebbül-Mal sıfatıyla söz konusu işlerden elde edilen kârdan belli oran dahilinde pay alırlar. Katılım bankalarının sağladığı sermayeyi çalıştıran taraf ise Amil veya Mudarıb olarak adlandırılır ve sermayenin çalıştırılması konusunda bağımsız hareket eder (Bayındır, 2005). Mudaraba dengeli, alelade olmayan, basit ortaklıktan öte sermaye ve girişimci tarafını beklentilerine uygun bir şekilde, kabiliyet, emek ve sermaye sacayağında bir araya getiren ortak bir çalışmadır (Özsoy, 1997). Katılım bankaları ortaklık konusu olan girişimi ne denli karlı görürse görsün birtakım nedenlerden dolayı işleyişe bizzat katılmak yerine sadece finansal noktada destek vermeyi tercih etmektedir. Ayrıca benzer fon ihtiyacına gerek duyan mudarib taraf Rebbül-Mal'ın işleyişe müdahelesini istemeyebilir. Mudaraba sistemi bu sebeplerden dolayı nitelik olarak her iki tarafın beklentilerini karşılayacak özelliklere sahip yegane sistemdir (Siddiqi, 1999). Mudaraba sistemi sermaye sahibi tarafı işleyişe karıştırmadan kara ortak eden, oluşacak zarar içinde sorumluluk altına sokan ve bu yönüyle emek sahibi tarafa da rahatlık sağlayan eşsiz bir çalışma şeklidir. Bu yönleriyle hiçbir ortaklık yapısıyla benzemez (Akın, 1986).

Türk Bankacılık Sektörü – Haziran 2021

	Katılım Bankaları	Mevduat Bankaları	Kalkınma ve Yatırım Bankaları	Bankacılık Sektörü
Toplam Banka Sayısı	6	32	15	53
Toplam Şube Sayısı	1290	9803	63	11156
Toplam Personel Sayısı	17328	179201	5138	201667

Şekil 2.1. Türkiye'de katılım bankalarının bankacılık sektöründeki yeri
Kaynak: https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler

3. KATILIM BANKALARININ FİNANSMAN METOTLARI

Katılım bankaları, mudaraba temeline dayalı olarak topladıkları fonları gerçek ve tüzel kişilere kullandırırlar. Katılım bankaları iki ana başlıkta bu kullandırımı gerçekleştirirler.

1- Üretimle ilgili krediler (Kâr Zarar Ortaklığı-Mudaraba, Murabaha, Leasing, Mudaraba (Kredi kullandırımı), Müşaraka)

2- Üretim dışı krediler (İyi Niyetli Borç (Karz-ı Hasen))

Katılım bankaları üçüncü kişilere sağladığı fonlardan gelir elde etmesi halinde bu kullandırılan kredilere üretim kredileri denir. Üretim kredilerinde katılım bankaları alacaklı/borçlu pozisyonunda değil kredi sağladığı tarafla ortak, satıcı, alıcı veya kiraya veren ilişkisi içerisindedir. Şayet bu pozisyon ortaklık ise katılım bankası kar payına, satıcı pozisyonunda ise kar marjına hak kazanır.

Katılım bankaları elde ettikleri kar paylarını veya satıştan oluşan karları toplayarak kendisine mevduat sağlayan kar ortaklarıyla önceden belirlenmiş oranlar dahilinde paylaşım yapar (Bayındır, 2005)

Bankacılık Gruplarının Sektör İçerisindeki Payı

Haziran 2021 (%)

	Katılım Bankaları		Mevduat Bankaları	Kalkınma ve Yatırım Bankaları
	Haziran 2021	Haziran 2020		
Toplam Aktifler	7,49%	6,81%	85,73%	6,78%
Toplam Toplanan Fonlar	9,65%	8,87%	90,35%	-
Toplam Kullandırılan Fonlar	6,35%	6,17%	85,65%	8,00%
Toplam Özkaynaklar	5,1%	4,60%	85,88%	9,06%
Toplam Şube Sayısı	11,5%	10,54%	87,99%	0,55%
Toplam Personel Sayısı	8,50%	8,05%	88,97%	2,52%
Toplam ATM Sayısı	4,76%	4,45%	95,24%	-

Şekil 3.1. Türkiye'de katılım bankalarının fon kullandırım alanında bankacılık sektöründeki payı
Kaynak: https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler

3.1. Üretim Desteği (Murabaha) Yoluyla Finansman

Katılım bankaları kendisinden fon desteği talebinde bulunan üçüncü kişilere belirli bir sözleşme bağlamında söz konusu olan malı ilk sahibinden peşin alarak belli bir vade ve kar oranıyla kendisinden fon talebinde bulunan müşteriye satar. Bu alış veriş malın alış satış işlemini belgeleyen bir vesaik üzerinden gerçekleşir (Ubaidullah, 2005). Murabaha usulü alış veriş İslam hukukunda bir satış türü olarak görülmektedir. Bu usulde satıcı malın maliyetini belirler alıcı tarafa bu maliyetle birlikte malın üzerine koyacağı kar payını da bildirir alıcının kabul etmesi halinde alış veriş gerçekleşir. Murabahada esas olan malın fiyatı, kâr marjı ve nihai satış bedelinin açıkça ortaya konmasıdır. Alış satış işleminden sonra bu başlıkların hiçbirisi değiştirilemez (Özsoy, 1997). Murabaha sistemi gerek pratik olması gerekse yüksek getiri sağlaması sebebiyle katılım bankalarının faiz ortamında imkanların daraldığı noktada başvurdukları özel bir yöntemdir. Bugün Türkiye'de Katılım bankaları murabaha sistemiyle fon talebinde bulunan kişilere fon desteği sağlamaktadır.

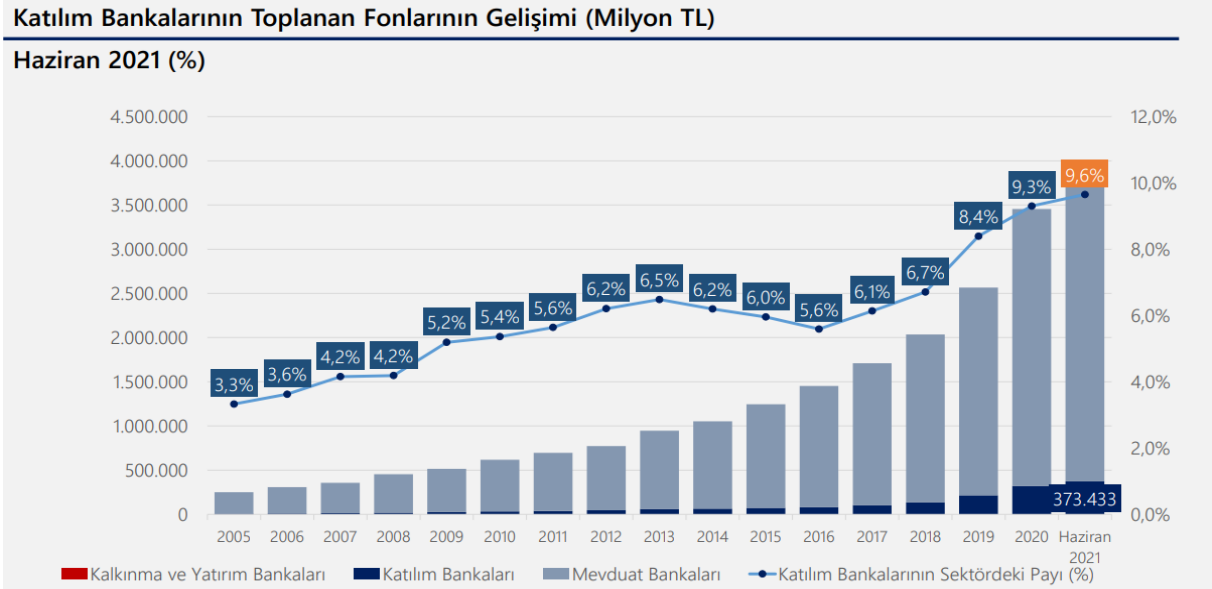

Şekil 3.2. Türkiye'de katılım bankalarında toplanan fonların yıllara göre değişimi
Kaynak: https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler

3.2. Kiralama (Leasing) Yoluyla Finansman

Katılım bankaları dünya üzerinde oldukça yaygın olarak kullanılan leasing yöntemiyle de müşterilerine fon kullandırımı yapmaktadırlar. Kiralama yöntemi yatırımların verim analizi yapılırken ele alınan alternatif bir finansman yöntemidir. Orta ve uzun vade finansman türüne giren bu yöntem gün geçtikçe önemini artırmakta olup basit denklemde kiraya veren ile kiracı arasındaki bir akittir. Katılım bankaları hem faizden arınmış bir yöntem olması hem de teminat şartlarının banka lehine olması sebebiyle bu yöntemi sıklıkla müşterilerine hizmet olarak sunmaktadır. Leasing yani finansal kiralama anlaşması yapılırken ilk önce kiranın tutarı ve ne kadar süre kiralama yapılacağı belirtilmelidir. Kiralanan malın kira sözleşmesi süresince mülkiyeti katılım bankasınındır. Kiralayan müşteri malın kullanımını kiralama bedelini ödemek koşuluyla yapar. Kiralama süresi malın niteliğine göre 5-15 yılları arasında değişebilir (Beuve, 1988)

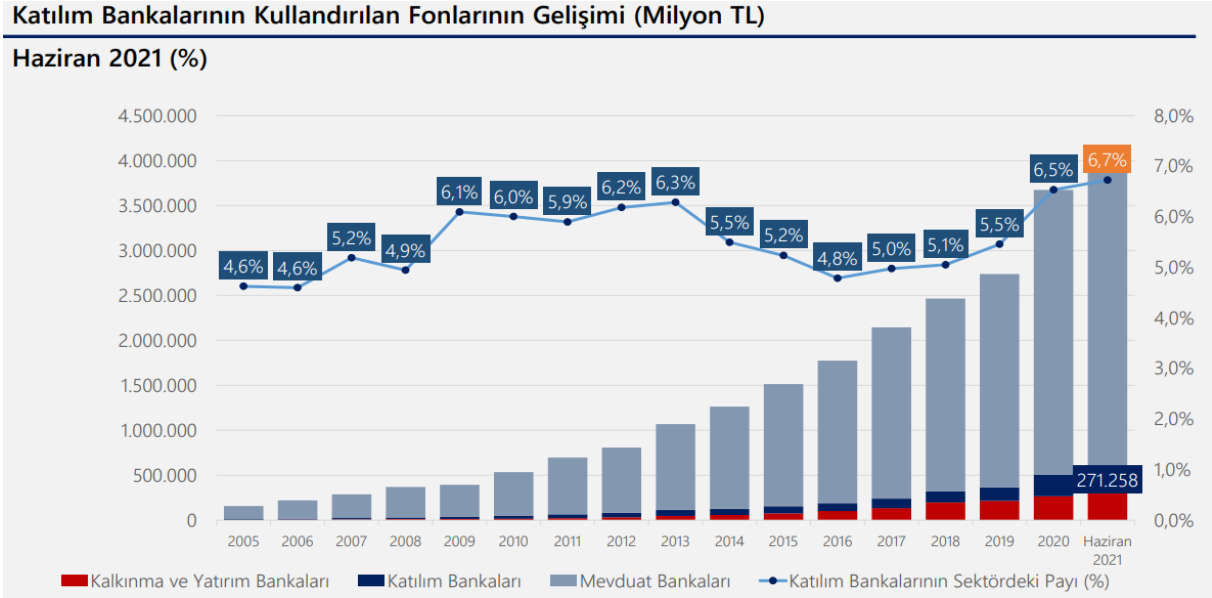

Şekil 3.3. Türkiye'de katılım bankalarında kullandırılan fonların yıllara göre değişimi
Kaynak: https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler

3.3. Emek- Sermaye Ortaklığı (Mudaraba) Yoluyla Finansman

Katılım bankalarının yoğun olarak kullandırım yaptığı mudaraba yönteminde banka, fonlama yaptığı projenin tüm giderlerini finanse eder. Yani söz konusu girişime aktarılan tüm fonun maliki bankadır. Finansman ihtiyacını katılım bankasında sağlayan müşteri ise yatırıma emek ve kabiliyetini koyar. Katılım bankalarının bu fon kullandırımı müşterek bir anlaşma olup bu anlaşma içinde katılım bankaları Rebbü'l-Mal (sermayedar), işe emek ve ustalığını koyan müşteri ise Mudarib durumundadır (Yeniçeri, 1980). Mudaraba anlaşması esnasında katılım bankası fonlama yaptığı müşterisine söz konusu işten isteyeceği kar payı oranını da bildirir. Bu kar payı oranı işin niteliğine ve bankanın sağlayacağı sermayenin miktarına göre değişiklik gösterebilir. Mudaraba sistemiyle fon tahsisi yapmak girişimci olup yeterli finansal altyapısı olmayan kabiliyetli yatırımcılar için en uygun yöntemdir (Bayındır, 2005). Böylelikle ekonomiye katma değer sağlayacak ve yeni istihdam alanları oluşturacak nitelikli projelerin sisteme kazandırılmasının önü açılmaktadır.

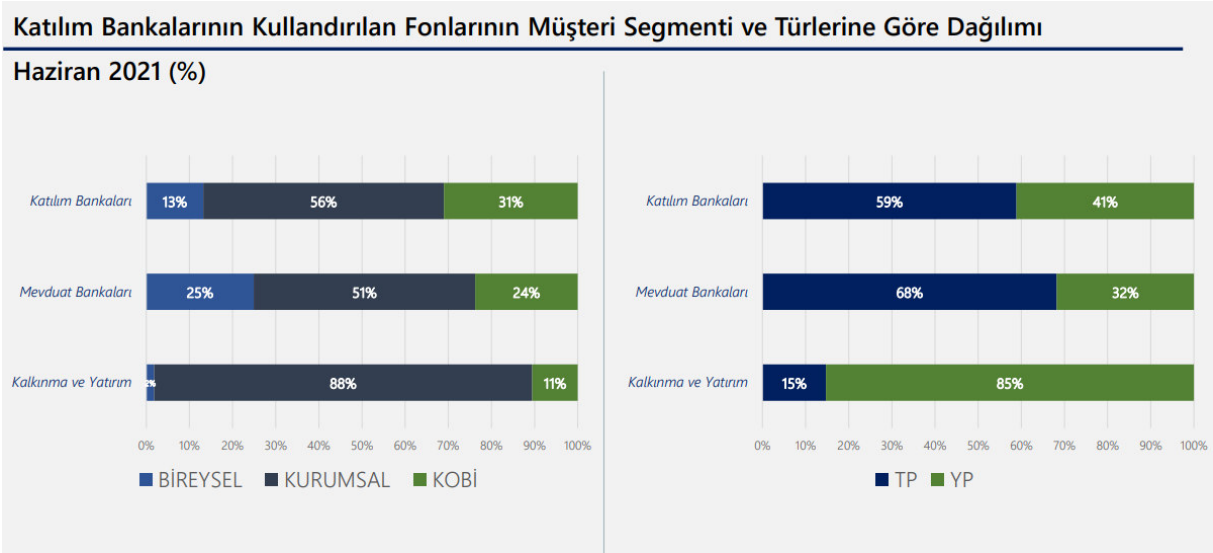

Şekil 3.4. Türkiye'de katılım bankalarının kullandırılan fonlarının müşteri dağılımı ve türleri
Kaynak: https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler

3. 4. Kâr- Zarar Ortaklığı (Müşaraka) Yoluyla Finansman

Müşaraka sisteminde katılım bankaları mudaraba usulünden farklı olarak fon kullanımı yaptırdığı müşterilerinin faaliyetlerinden kısmen veya tamamen ya da bir malın alım satımından oluşacak kâr ve zarara ortaktır. Bu sistemde öncelikle katılım bankaları ile müşterileri arasında "Kâr Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi"nin imzalanması gerekir. Bu sözleşme ile katılım bankası ile müşteri arasındaki hukuksal ve mâli şartlar belirlenmiş olur (Uludağ, 1992).

3. 5. Üretim Dışı Krediler, İyi Niyetli Borç (Karz-ı Hasen)

Katılım bankalarının kullandırım yaptığı en marjinal özellikli kredi türü Karz-ı Hasen'dir. İyi niyetli borç olarak da adlandırılan bu fonlamada katılım bankaları bir nevi sosyal yükümlülüklerini ifa etmektedirler. Ödünç olarak fon ihtiyacı olan kişilere kullandırılan Karz-ı Hasen'nin iki türü bulunmaktadır.

1-Evlenme, hastalık, çocukların eğitim ve öğretimi, felaketler ve olağanüstü hallerde verilen sosyal amaçlı ödünçler,

2-Küçük sanayi erbabının projelerini başlatmak ve teknik uzmanlıklar için üretime yönelik olarak verilen krediler

Karz-ı Hasen kullandırımında katılım bankalarının kar payı talebi bulunmamaktadır. Verilen ödünç para ya taksitlerle ya da bir kerede ödenir. Katılım bankaları kar elde etme amacıyla bu kullandırımı yapmadıkları için tüm kolaylıkları müşterisine sunabilmektedir. Karz-ı Hasen'in geri ödenmesi meşru sebeplerle yapılamamışsa söz konusu borç bakiyesi katılım bankası tarafından zekât fonu kullanılarak kapatılmaktadır (Ubaidullah, 2005).
Tüm bu yönleriyle Karz-ı Hasen kredisi sadece katılım bankalarına mahsus bir ödünç para verme işlemidir. Bu kullandırım yapılırken herhangi bir alış veriş belgesi olmadığı için katılım bankaları kar payı talep edemezler. Faizsiz usullere göre çalıştıkları için kullandırılan paraya vade farkı koyamazlar. Tamamıyla sosyal amaçlı bir fonlama türüdür.

4. TDF SİSTEMİNİN ÇALIŞMA USULLERİ

Günümüz konvansiyonel finansal aracılık hizmetlerine kısmen benzerlik gösteren TDF sistemi işleyiş bakımından birçok farklılık göstermektedir. Klasik bankacılık temelinde fon fazlası kesimle fon açığı olan kesimi belirli bir gelir elde etme şartıyla bir araya getirmek bulunmaktadır. Bu işleyişte mevduat sahipleri faiz geliri elde ederken fon eksiği olan kesim ise kredi imkânına kavuşmuş olur.
Bankacılık sisteminde müşteri bazında aynı ortak amaçlar için birlikte hareket etme mantığı bulunmamaktadır. Konvansiyonel sistemde tarafların farklı amaçları vardır. Bir taraf yani mevduat sahipleri gelir elde etmek isterken diğer taraf yani fon ihtiyacı olanlar ise ihtiyaçları olan sermayeye ulaşmak isterler. Bu süreçte bankalar her iki taraftan da kendi politikaları doğrultusunda gelir elde etmeyi hedeflerler. Bu pencereden bakıldığında TDF sistemi aynı amaçlar için ortak hareket eden insanları bir araya getiren ve onların ihtiyaçlarını faize bulaşmadan çözmeye çalışan bir yardımlaşma modelidir. Bu yönüyle klasik bankacılık sistemi anlayışından ayrı tutulmalıdır (Ergüven, 2020).
TDF sisteminde mevduat ve fon tedarik etme süreci yoktur. Bu nedenle sistemde aktif olan kişileri fon sahibi ve fon eksiği olan taraflar diye sınıflandırmak doğru olmaz. TDF sisteminde sisteme dahil olan bireyler ellerindeki fon fazlasını fon ihtiyacı olanlara vermek amacıyla sistemde bulunmazlar. Ayrıca bireylerin sistemden bir gelir beklentisi bulunmamaktadır. Bu yönüyle TDF sistemi tam olarak bir konvansiyonel finansal aracılık faaliyeti değil, bireylerin ortak bir amaç için kısmi tasarruflarını bir araya getirerek meydana getirdikleri temelinde yardımlaşma ve dayanışma mantığı olan finansal bir modelidir. Bu bağlamda sistem kooperatifçilikle ve Alman Yapı Tasarruf Sandığı sistemiyle benzerlik göstermektedir (Ergüven, 2019).
TDF modeli konut, arsa, araç, dükkân ve benzeri ihtiyaçların finansmanına yöneliktir. TDF kuruluşları bankalar gibi fon fazlası kesimle fon ihtiyacı olan kesimi buluşturmak gibi bir görevi üstlenmemişlerdir. Konvansiyonel bankacılıkta fon arz edenler ve fon talebinde bulunanlar farklı amaçlarla finansal kurumlarla ilişki kurarlar. Buna karşılık TDF sisteminde bireyler ortak bir amaç için bir araya gelerek gruplar oluşturmaktadır. Sisteme dahil olan kişiler çeşitli ihtiyaçlarının finansmanı için sisteme katılmaktadır (Ergüven ve Kaya, 2020).
Katılım bankacılığı ile faizsiz finansal kaynak sunma anlamında ortak paydada buluşan TDF sistemi diğer tüm başlıklarda faizsiz bankacılık faaliyetlerinden de ayrışmaktadır. İslami esaslara uygun olarak bankacılık hizmeti sunmak için kurulan katılım bankaları konvensiyonel bankacılığın temeli olan fon toplama ve fon kullandırma esasına göre faaliyetlerini yürüttükleri için ilk adımda TDF sisteminden ayrışırlar. Katılım bankaları kar payı esasına göre fon toplama ve kullandırma işlemlerini gerçekleştirmek zorundadırlar. Tıpkı klasik bankacılık anlayışında olduğu gibi katılım bankalarında da ortak amaç için bireyleri bir araya getirme anlayışı bulunmamaktadır.
Bankalar üzerinden fon desteği sağlayıp ev, araç ve diğer ihtiyaçları karşılamak faiz temelli bir çalışma olduğu için maliyetleri artırmaktadır.

Bunu yanında faiz hassasiyeti olan kişiler kredi kullanarak ev, araba sahibi olmak istemedikleri için kendilerine hep alternatif finans kaynağı aramışlardır. Katılım bankacılığının ortaya çıkış sebebi aslında bu ihtiyaçtan dolayıdır. İlk başlarda faizle çalışan bankacılık sistemine tek alternatif olarak gösterilen katılım bankalarına başka bir mantıkla farklı bir çözüm kaynağı olarak TDF sistemi eklenmiştir. TDF sistemi faize hassasiyeti olan ve katılım bankalarının sunduğu faizsiz kar payı esaslı kredilerin maliyetine katlanamayacak durumda bulunan küçük tasarruf sahibi bireyleri bir araya getirerek onların ev, araç ve diğer gereksinimlerini çözmeye çalışan bir nevi yardımlaşma sistemidir (Ergüven ve Kaya, 2020).

Ticari bankaların uyguladıkları kredi faizlerinin yüksek maliyetli oluşu ve katılım bankalarının da kar payı oranlarının maliyetleri artırmasından dolayı bireyler finansman ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif finansal yöntemlere başvurmaktadırlar. Faiz hassasiyeti olan bireyler konut, taşıt vb. ihtiyaçları için gerek duydukları finansmanı genellikle katılım bankalarından sağlamaktadırlar. Ancak katılım bankaları fon toplama ve kullandırma işlemlerini kar payı esasına göre yürüttükleri ve mecburen bankacılık piyasasının rekabet şartlarına göre hareket etmek zorunda kaldıkları için sundukları ürünlerin maliyetleri artmaktadır. Bu sebeple bireyler bu ihtiyaçlarını katılım bankalarının sunduğu kullandırım enstrümanlarıyla gidermek yerine tasarrufa dayalı faizsiz finans şirketlerinden karşılama yoluna gitmektedirler (Beybur ve Çetinkaya, 2021).

TDF sisteminde ana unsur amaç birlikteliğidir. Sisteme dahil olan her bireyin konut, araç vb. ihtiyaçlarını gidermek gibi ortak amaçları vardır. Belirli ortak amaçlar için kapalı sistemde bir araya gelen bireyler tasarruf edebildikleri miktarlar oranında birbirlerini destekler ve finanse ederler. Bu bakımdan TDF sisteminde işleyiş konvansiyonel bankacılık sisteminin işleyişinden farklı çalışmaktadır. İşleyiş anlamında TDF kuruluşları nevi şahsına münhasır bir yapıdadır (Ergüven ve Kaya, 2020).

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemine dahil olan her katılımcı sözleşme imzalamak için TDF kuruluşundan talep ettikleri fon tutarının %6'sı ile %10'u arasında değişen bir oranda hizmet bedeli ödemek durumundadırlar. TDF sisteminde katılımcılar sözleşme yaparken ödedikleri bu hizmet bedeli dışında herhangi bir ödeme kalemiyle muhatap değillerdir (Kurt ve Okur, 2019).

Şirketler rekabet şartları gereği belirli zamanlarda çeşitli kampanyalar düzenleyerek farklı ödeme ve teslimat seçenekleri sunuyor olsalar bile genelde vade ortası teslim sistemi, peşinatlı sistem ve çekilişli sistem olarak üç başlıkta çalışmalarını yürütmektedirler. Araç, konut ve diğer ihtiyaçların finansmanı için sisteme dahil olan bireyler şirketlerle sözleşmeyi yapıp hizmet bedelini ödedikten sonra ödeme kabiliyetlerine göre en az 40 kişiden oluşan gruplara ayrılmakta ve çeşitli alternatif ödeme planlarıyla sistem işleyişi oluşturulmaktadırlar. Yüksek tasarruf sahibi bireyler küçük tasarruf sahibi bireylere göre ödeme ve hizmet bedeli kısmında fazla miktarda ödeme yaparak çekiliş veya erken teslimat gibi başlıklarda avantajlı konumuna gelebilmektedirler (Yazıcı, 2019).

TDF sisteminde fon kullandırım işleminin adı teslimattır. Katılımcı ödediği taksit ve hizmet bedeline göre bir ayrıcalık elde etmemişse çekiliş esasına göre çalışan sistemde varlığa sahip olma zamanı geldiğinde, şirket tarafından katılımcıya bildirim yapılmaktadır. Teslimata hak kazanan katılımcı maliki olmak istediği araç, konut veya başka bir varlığı teslimattan önce bulup gerekli evrakları TDF şirketine bildirmelidir. Şirket katılımcının o döneme kadar yapmış olduğu havuzda biriken tasarruf miktarını ve satın alınan varlığın geri kalan tutarını nakden satıcının beyan ettiği hesaba ödemektedir. Şirketler katılımcının lehine satıcıya ödeme yaptıkları eksik tutar için söz konusu varlığa rehin veya ipotek koyarak kendilerini güvence altına almaktadırlar. Böylelikle geri ödenmeme riskini minimize etmeye çalışırlar (Koç ve Çekin, 2017).

TDF sisteminde katılımcıya nakden elden ödeme asla söz konusu değildir. Faizsiz esasa göre fonlama yapıldığı için para bir değişim unsuru olmamaktadır. Şirketler yalnızca satıcı tarafa ödeme yaparlar. Alış veriş esnasında katılım bankaları gibi aracı rolleri bulunmamaktadır. TDF şirketlerini teslimat yaptıkları ticaretten bir kar beklentisi yoktur. Şirketler sadece hizmet bedelini katılımcıdan tahsil ederler. Teslimatını yaptıkları müşterilerin varlıklarını elde ederken katlandıkları tapu, harç, vergi ve ruhsat masrafı gibi ödemlerden sorumlu değillerdir.

SONUÇ

Müslüman nüfusun yoğun yaşadığı ekonomilerde faiz esasına göre faaliyet gösteren finansal aktörlere alternatif olarak faizsiz finansal hizmet sunan oluşumlar meydana getirmek her zaman önem arz etmektedir. Katılım bankacılığı mantığının esas çıkış noktası da bu arayıştan kaynaklanmaktadır.

İslam dininin faiz kavramı konusundaki kesin çizgileri, bu dine mensup bireyler için alternatif yöntemler arayışını kaçınılmaz kılmıştır. Küreselleşen dünya ekonomilerinde artan rekabet şartlarına ayak uydurabilmek için gerekli fon kaynağını temin etmek isteyen girişimler için ilk ortaya çıkan çözüm katılım bankacılığı sistemi olmuştur.

İslami esaslar temel alınarak kurulan bu bankacılık faaliyetinde faize konu olabilecek her türlü finansal olaydan uzak durulmuş mudaraba, muşaraka, leasing gibi metotlar geliştirilerek fon kullandırımı yoluna gidilmiştir. Ticari bankaların faiz geliri garantisiyle tasarruf sahiplerinden topladıkları mevduatı katılım bankaları kar-zarar ortaklığı temeline dayalı olan kar payı esasıyla toplama yoluna gitmişlerdir.

Katılım bankalarının gerek fon elde etmek için oluşturdukları kar-zarar ortaklığı faaliyeti, gerekse kredi kullandırımı yapmak için uyguladıkları vesaik karşılığı nakit para vermeden aracılık pozisyonu sağlam İslami temellere uygun halde yıllardan beri uygulanmakta olup katılım bankacılığına olan talebi de artırmaktadır. Ancak katılım bankacılığı günümüz şartlarında tek başına faizsiz finansal hizmet arayışına cevap verememektedir. Katılım bankaları her ne kadar faizle çalışan bankalarla temelde uyuşmasa da aynı finansal piyasaların aktörleri oldukları için mevcut rekabet şartlarına göre hareket etmek zorundadır. Örneğin, ticari bankaların müşterilerine sundukları hizmetler karşılığında aldıkları çeşitli ücret ve komisyonlar katılım bankacılığı içinde bağlayıcı olmaktadır. Diğer yandan faaliyette bulundukları ülkelerin bankacılık sektörünü düzenleyen kanuni müeyyidelere bağlı oldukları için katılım bankaları da üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmek zorundadır. Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının merkez bankasının bankacılık sektörüne uyguladığı munzam (zorunlu) karşılık kuralına aykırı hareket edememesi ve bu uygulama için bir ayrıcalık talebinde bulunamaması bu duruma bir örnektir. Bu durumda maliyet olarak yansıyan bu ve benzeri giderleri kar payı oranlarını belirlerken hesaba katmak durumdadırlar.

Katılım bankaları faizsiz enstrümanlarla çalışmak zorunda oldukları için elde ettikleri fonları ticari bankalar gibi repo, her türlü yatırım araçları ve diğer türev araçlara aktarıp fon artırımı yapamazlar. Bu durum katılım bankaları için fon maliyetini artırmakta artan bu maliyet de kar payı, komisyon vb. ücretleri yukarılara çekebilmektedir. Katılım bankaları müşterilerine fon sağlarken sadece müşterinin faiz hassasiyetini baz alarak müşteri kabulü veya reddi yapamazlar. Tıpkı faiz esasına göre çalışan bankaların kredi talebinde bulunan müşterilerinden istedikleri kredi notu katılım bankaları için de olmazsa olmaz kuraldır. Kredibilitesi düşük bir müşterinin katılım bankalarından fon kullanımı yapması piyasa şartları gereği imkânsızdır.

Yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü katılım bankacılığı faiz hassasiyeti olan gerçek veya tüzel kişiler için her zaman sığınacak liman olmamaktadır. Öyle ki katılım bankaları bazen ticari bankaların üzerinde kar payı oranlarıyla ürünlerini fiyatlandırmak zorunda kalabilmektedirler.

Bu ve benzeri olumsuz durumlar yeni bir faizsiz yapının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemini yeni bir alternatif olarak finansal piyasalara sunmuştur. El birliği mantığına göre işleyen bu yeni sistemde faizsizlik kavramı ilk etapta katılım bankacılığını akla getirse de TDF sistemi birçok başlıkta katılım bankacılığından farklılık arz eden bir sistemdir.

TDF sisteminde temel esas aynı amaç için bir araya gelen insanların çeşitli ihtiyaçlarını kura-çekiliş mantığına göre gidermek ve küçük tasarruflarla insanların varlık sahibi olmasını sağlamaktır. İlk olarak TDF sisteminde mevduat toplama ve toplanan mevduata kar payı ödeme gibi bir durum söz konusu değildir. Bu sistemde esas amaç bireylerin tasarruflarını ortak bir amaç için bir araya getirip sisteme katılan katılımcıların ev, araç ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için gereksinim duydukları fon desteğini sağlamaktır. Bunu yaparken TDF şirketleri herhangi bir kar payı talep etmemekte sadece katılımcılardan hizmet bedeli adı altında bir ücret almaktadırlar.

TDF sisteminde katılım bankalarında olan ürün çeşitliği bulunmamaktadır. Örneğin, kredi kartı gibi bir finansal ürün bu sistemde yer almamaktadır. Mevduat toplama işlevleri olmadıkları için TDF şirketlerinde katılım bankalarında olan katılım veya cari hesap açma hizmeti sunulmamaktadır. Katılım bankalarının fon talebinde bulunan müşterilerinden istedikleri kredi puanı TDF sisteminde faaliyet gösteren şirketler için aranan bir şart değildir. TDF sistemine dahil olan katılımcılar için herhangi bir kredi notu aranmaz. TDF şirketleri katılım bankalarının müşterilerine sunduğu çek-senet işlemleri, ödeme işlemleri, kambiyo işlemleri gibi hizmetleri sunmazlar. Sosyal proje hüviyetinde olan TDF sistemi ortak amaç hedefiyle faaliyetlerini şekillendirirken katılım bankacılığında ortak amaç esası güdülmemektedir. Katılım bankalarının ve ilişki içerisinde olduğu müşterilerinin ayrı ayrı fayda ve amaçları bulunmaktadır. Katılım bankalarının uyguladığı bir fonlama türü olan Karz-ı Hasen çalışması güttüğü sosyal amaç bakımından TDF sistemiyle örtüşüyormuş gibi görünse de uygulama anlamında farklılık arz etmektedir.

TDF sistemiyle katılım bankacılığının teminatlandırma konusunda ise benzer uygulamaları bulunmaktadır. Katılım bankaları konut veya araç kredisi kullandırımı yaparken söz konusu menkul ve gayrimenkullere müşteri riski bitinceye kadar ipotek veya rehin koyarlar. Aynı durum TDF şirketleri içinde geçerlidir. TDF şirketleri de fon desteği sağladıkları katılımcıların elde ettikleri varlıklara sisteme olan ödemeleri bitene kadar rehin veya ipotek koyarak risklerini minimize etmek zorundadırlar.

Fon kullandırımı aşamasında iki taraf içinde benzer uygulama söz konusudur. Faizsiz finans anlayışında para ödünç verilen ve bu ödünç verme işlemi üzerinden gelir beklenen bir unsur olmadığı için gerek katılım bankaları gerekse TDF şirketleri müşterilerine nakdi fon ödemesi yapmazlar. Katılım bankaları kredi kullandırımı yaptıkları müşterilerine değil müşterilerinin belgeledikleri faaliyetin muhatabı olan karşı tarafa ödemeyi yaparak aracı konumuna geçerler. TDF şirketlerinde de aynı şekilde kullandırım yapılmaktadır. Şirketler katılımcılarına elden ödeme yapmazlar aksine müşterilerinin elde ettikleri varlıkların sahibi olan karşı taraf hesabına ödeme yaparlar. Her iki alanda da müşterilerin parayla muhataplığı söz konusu değildir.

Sonuç olarak, faizsiz finansal hizmet paydasında buluşan bu iki yapı amaç, uygulama ve ürün çeşitliği gibi başlıklarda oldukça farklılıklar göstermektedirler. Kullandırım ve teminatlandırma konusunda benzer esas ve uygulamaları olan bu yapıların müşteri hedef kitleleri faize hassasiyeti olan gerçek veya tüzel kişilerdir.

Her iki faaliyet grubu Türkiye'de aktif olup konum ve potansiyellerini gün geçtikçe artırmaktadırlar. TDF sisteminde Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlere 2021 yılında devletin yasal ve hukuksal müeyyideler getirmesi hem şirketler hem de sisteme katılımcı olarak dahil olan tasarruf sahipleri adına olumlu bir gelişme olarak önümüzdeki yıllar için TDF sisteminin daha sağlıklı bir şekilde mağduriyetlere sebebiyet vermeden çalışmasına imkan sunmuştur.

KAYNAKÇA

Akgüç Ö. (1994). Finansal yönetim. Avcıol Basın Yayım: İstanbul.

Akın, C.(1986). Faizsiz bankacılık ve kalkınma. Kayıhan: Yayınevi

Bayındır, S. (2005). İslam hukuku penceresinden faizsiz bankacılık. Rağbet Yayınları: İstanbul.

Beuve, J. C. (1988). Memorandum on leasing. Özel Finans Kurumları ve Türkiye Uygulaması Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi.

Beybur M. & Çetinkaya M, (2021). Tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemine JAK bankacılık ve karz-ı hasen sistemi önerisi. The Journal of Social Science 5(9), 269-281.

Dinç, Y. (2019). Tasarrufa dayalı finans. Beta Yayınları: İstanbul.

Doğan, M. (2006). Siyasal açıdan 1980 sonrası İslami sermaye birikim modelinin analizi: Türkiye'de İslam bankacılığı. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Kocaeli.

Ergüven, M. (2019). Tasarrufa dayalı finans sistemi için İslami finans ilkelerine uygun model önerisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ergüven, M. (2020). Tasarrufa dayalı finans sistemi ve Covid-19 gibi krizlerden etkilenmemesi için yasal düzenleme gerekliliği. Online International Conference of Covid-19 (CONCOVID). 12-14 June 2020.

Ergüven M. & Kaya, F. (2020). Tasarrufa dayalı finans sisteminin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve finansal ekosistem içinde yerini alması üzerine bir araştırma. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(4), 755-769.

Kılıç, S. (2007). Konut finansman modeli olarak yapı tasarruf sandıkları; Almanya ve Türkiye'deki uygulamaları. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(1), 231-246.

Koç, İ. & Çekin, Ö. (2017). Tasarrufa dayalı faizsiz finansman sistemi: işleyiş, değerlendirme ve tasarım. H. M. Günay, Ş. Görmüş, İ. Koç, & Ö. Çekin içinde, Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi (s. 13), Ensar Neşriyat: İstanbul.

Kurt, G. D. & Okur, M. (2019). Gayrimenkul finansmanında katılım bankacılığı için alternatif bir finansman modeli: İpoteğe dayalı paylaşımlı faizsiz finansman modeli. Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 8(16), 207-219.

Özsoy, İ. (1997). Özel finans kurumları. Asya Finans Kültür Yayınları: İstanbul.

Siddiqi, M. N. (1999). Islamic finance anıl beyoncl: Premises and promises of Islamic economics. Third Harvard University Forum on Islamic Finance, Harvard University: Cambridge.

Simpson, C. (2013). The German sparkassen (savings banks) a commentary and case study. Simpson Associates: London.

Tekerek, S. (2013). Konut finansmanında banka kredilerine alternatif modellerden "elbirliği sistemi" üzerinde bir çalışma. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği-TKBB (2022). https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler, Erişim Tarihi: 01.07.2022.

Ubaidullah M. (2005). Islamic financial services. Unpublished Doctorate Thesis, Jeddah: King Abdulaziz University.

Uludağ, İ. (1992). Uluslararası sistem içerisinde İslam bankacılığı. İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri, Ensar Neşriyat: İstanbul.

Yazıcı, M. (2019). Konutta alternatif finans yöntemi olarak tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi. Academic Review of Humanities and Social Sciences, 2(3), 224-235.

Yeniçeri C. (1980). İslam İktisadının Esasları, İstanbul: Şamil Yayınevi.

MUHASEBECİLERİN YATIRIM KARARI KRİTERLERİNİN VE YATIRIM ARAÇLARI TERCİHLERİNİN ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ (AHP) İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: SİVAS İLİNDE BİR UYGULAMA

Öğr. Gör. Emre ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Gemerek Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
ORCID: 0000-0002-1035-0050

ÖZET

Fertler ve firmalar sahip oldukları ve doğrudan yatırımda kullanamayacakları fonları çeşitli biçimlerde değerlendirmeye çalışırlar. Fonların değerlendirilebileceği alanlar; gayrimenkul, altın, döviz, banka mevduatları, sigorta fonları gibi alanlar yanında hisse senetleri, tahviller, hazine bonoları vb. menkul kıymetler olarak oldukça geniştir. Sermaye piyasasının gelişmesi ve kurumları ile iyi işler duruma gelmesi halinde, yatırım yapılacak araçların çeşitlerinde ve niteliklerinde değişmeler görülmektedir. Sermaye piyasasının gelişmesi ile altın ve değerli madenler vb. yatırım araçlarına para bağlama yerine menkul kıymet türü araçlara yönelme olmaktadır.

Çeşitli sektörlerde yer alan bireysel yatırımcıların finansal yatırımlarını konu alan literatürde yer alan çalışmalarda sermaye piyasasının gelişmesine ve kurumları ile iyi işler duruma gelmesine rağmen halen en güvenilir yatırım aracı olarak altın, değerli madenler vb. yatırım araçları ön plana çıkmaktadır. Literatürdeki bu çalışmalar içinde muhasebecileri örneklem kabul eden çalışma bulunamamıştır. Bu nedenle, çalışmanın amacı aldığı eğitim seviyesi ve bulunduğu sektör açısından finansal okuryazarlığı yüksek olduğu kabul edilen ve Sivas ilinde bulunan muhasebecilerin yatırım kararı kriterleri ve yatırım aracı tercihlerini tespit ederek ağırlıklandırmaktır. Araştırma çerçevesinde karar kriterlerinin çok boyutludeğerlendirilmesinde ve ağırlıklandırılmasında AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) tekniği kullanılarak tek tek karar vericilerin kişisel değerlendirmeleri geometrik ortalama ile birleştirilerek bunun sonucunda oluşan yargılara göre karar matrisleri oluşturulmuştur.

Sonuçlar incelendiğinde, muhasebecilere yatırım karalarını etkileyen ilk önemli kriter risk, ikinci önemli kriter likidite, üçüncü önemli kriter iç verim oranı, olarak tespit edilmiştir. Bu konuyla ilgili literatürde yapılan çeşitli alan araştırmalarında da genellikle yatırım kararlarını etkileyen kriterlerden birinci derecede önemli olan kriter risk, ikinci olarak likidite ve üçüncü kriter olarak verim oranı tespit edilmiştir. Çalışmamızın sonuçları ile literatür sonuçları aynı yöndedir. Yatırım araçları tercihlerinde ise ilk sırada banka mevduatı, ikinci sırada altın ve üçüncü sırada hisse senedi yer almıştır. Bu bulgulardan hareketle, sermaye piyasasında gelişme olması ve finansal okuryazarlığın yüksek olmasıyla beraber klasik yatırım aracı olan altın, banka mevduatı ilk sıralarda tercih edilmeye devam ederken üçüncü tercih içinde ise menkul kıymet türü araç olan hisse senedi yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Kararı Kriteri, Yatırım Aracı Seçimi, Muhasebecilerin Yatırım Kararı

THE EVALUATION OF ACCOUNTANTS' INVESTMENT DECISION CRITERIA AND INVESTMENT INSTRUMENTS PREFERENCES BY THE ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP): AN APPLICATION IN THE PROVINCE OF SİVAS

ABSTARCT

Individuals and companies try to evaluate the funds they have and cannot use in direct investments in various ways. Areas where funds can be evaluated; real estate, gold, foreign currency, bank deposits, insurance funds, as well as stocks, bonds, treasury bills, etc. It is quite broad in terms of securities. In the event that the capital market develops and becomes well-functioning with its institutions, changes are observed in the types and qualities of the instruments to be invested. With the development of the capital market, gold and precious metals etc. Instead of tying money to investment instruments, there is a tendency towards securities-type instruments. In the studies in the literature on the financial investments of individual investors in various sectors, gold, precious metals, etc., are still the most reliable investment tool, despite the development of the capital market and its good functioning with its institutions. Investment instruments come to the fore. Among these studies in the literature, there is no study that accepts accountants as samples. For this reason, the aim of the study is to determine and weight the investment decision criteria and investment tool preferences of accountants in Sivas, which is considered to have high financial literacy in terms of education level and sector.

Within the framework of the research, in the multidimensional evaluation and weighting of the decision criteria, the AHP (Analytical Hierarchy Process) technique was used, and the personal evaluations of the individual decision makers were combined with the geometric mean, and decision matrices were formed according to the resulting judgments.

When the results are examined, the first important criterion affecting the investment decisions of accountants is risk, the second important criterion is liquidity, and the third important criterion is the internal rate of return. In various field studies in the literature on this subject, risk is the first criterion, liquidity is the second criterion, and the yield rate is the third criterion, which is generally among the criteria that affect investment decisions. The results of our study and the results of the literature are in the same direction. Bank deposits are in the first place, gold in the second place and stocks in the third place in the investment instruments preferences. Based on these findings, together with the development in the capital market and the high level of financial literacy, gold, which is a classical investment tool, and bank deposits continue to be preferred in the first place, while stocks, which are securities, are in the third preference.

Keywords: Investment Decision Criteria, Investment Instrument Selection, Accountants' Investment Decision

1. GİRİŞ

Bir ülkedeki tüm bireysel ve kurumsal birimler, gelirlerinin bir kısmını tüketim ihtiyaçları için, bir kısmını da tasarruf için kullanırlar. Gelecekte sahip olduklarından daha fazla getiri sağlamak için birikimlerini çeşitli yatırım araçlarına yatırırlar. Bu süreçte yatırımcıların temel amacı en az riskle en fazla getiriyi sağlamaktır. Ancak bireysel yatırımcılar yatırım kararlarını bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak etkilendikleri sosyo-ekonomik faktörler çerçevesinde vermektedirler.

Geleceğe yönelik alınan tüm kararlar finansal boyut bazında belirlenmektedir. Tüm bireysel ve kurumsal birimlerin temel amacı; getirileri maksimize ederek maliyetleri minimize etmek. Bu bağlamda bireysel yatırımcılar için özel olarak incelediğimizde, gelirlerinin bir kısmını tüketime bir kısmını da tasarrufa ayıran bireysel yatırımcılar da aynı amaçla birikimlerini yatırıma aktarmaktadır.

Yatırım sürecinde parasal bir değerin kaybedilmesi veya kazanılması bireylerin bu alanda karar vermesini zorlaştırmaktadır. Parasal kaynakların doğru kullanılması ve doğru araçlara yönlendirilmesi, bireyin geri dönüş ve devamlılık düzeyi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bireyler tarafından alınan finansal yatırım kararları, çok kriterli bir karar verme problemidir.

Rasyonel bir yatırımcı, en düşük riskle en yüksek getiriyi elde etmeye çalışır. Ancak yatırım sürecinde bireyleri etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu nedenle bireyler her zaman rasyonel kararlar alamamakta ve buna bağlı olarak çeşitli maliyetlere katlanabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, bireysel yatırımcıların yatırım tercihlerini hangi faktörlerin etkilediğini ve bu faktörlere bağlı olarak hangi yatırım araçlarını tercih ettiklerini belirlemek ve sonuç olarak analitik hiyerarşi süreci uygulanarak en doğru kararın nasıl verilebileceğini araştırmaktır. Meslek grupları açısından. Bu amaçla hazırlanan anket, eğitim düzeyi ve sektör açısından finansal okuryazarlığı yüksek kabul edilen muhasebecilere uygulanacak ve sonuçları incelenecektir. Elde edilen sonuçlara göre yatırımcı ile yatırım araçları arasındaki ilişkiler ve yatırımı etkileyen faktörler belirlenecektir. Kurulan ilişki hiyerarşisine göre seçim ve uygulama açısından yatırımcılar için en uygun karar belirlenmeye çalışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yatırım ve Yatırımcı Konsepti

Yatırım, sermaye kullanımı için yapılan harcamalarla başlayan bir ödeme sürecidir. Yatırım, ekonomide üretimi artırmak için mevcut kaynakların kullanılması olarak tanımlanabilir (Eğilmez, 2015). Yatırım kavramını çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür. Yatırım, ayni veya finansal varlıkların derlenmesi için para harcanmasını ifade eder (Baraçlı ve İme, 2011, s. 16). Yatırım, satın alma gücünü korumak veya artırmak için paranın gelir getirici finansal yatırım araçlarında kullanılması olarak tanımlanabilir (Orçun, 2016, s. 6). Bir başka tanımda yatırımı, eldeki kaynakların gelecekte fayda beklentisiyle belirli alanlara aktarılması olarak tanımlayabiliriz (Şenel, 2007, s. 5). Yatırımı şu şekilde de tanımlamak mümkündür; gelecekte gelir elde etmeyi düşünerek bugünden fedakârlık yapmaktır. Gelecek harcamaların mevcut harcamalara tercih edilmesi, kişilerin tasarruf etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Mengi ve Türkmen, 2013, s. 31). Yatırımlar fiziki yatırımlar, finansal yatırımlar (Mengi & Türkmen, 2013, s. 32) ve kişisel finansal yatırımlar (Sayır, Ertuğrul ve Ulutekin, 2012, s. 44) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır:

• **Fiziki yatırımlar;** İşletme açısından kısa vadeli varlıklar üzerinde yapılabileceği gibi, uzun vadeli sayılan kuruluş yatırımları, yenileme yatırımları, modernizasyon yatırımları ve sabit kıymetlerde de yapılabilir.

• **Finansal yatırımlar;** Tasarrufların belirli bir getiri sağlamak amacıyla belirli vadelerde yatırım araçlarına yatırılması işlemidir.

• **Kişisel Finansal Yatırımlar;** altın veya antika gibi yatırımları içerir.

Yatırımcı, finansal piyasaların merkezinde yer alan bir kavramdır. Yatırımcı, finansal piyasaları canlı tutan ve piyasaların işleyişini sağlayan itici güçtür. Yatırımcının olmadığı veya yetersiz olduğu bir finansal sistem, yıkık bir ev gibidir (Sancak, 2016, s. 60).

Yatırımcılar, kararlarını fonlarıyla kimin yönettiğine göre kurumsal yatırımcılar ve bireysel yatırımcılar olarak sınıflandırılabilir:

- **Kurumsal yatırımcılar,** faaliyetleri itibariyle bir kurum gibi hareket eden ve genellikle profesyonel yatırım işiyle uğraşan kuruluşlardır. Kurumsal yatırımcılar; Bireysel küçük tasarrufların fon isteyen ekonomik kurumların kullanabileceği şekilde birleştirilmesini ve finansal araçlar aracılığıyla ekonomik yatırımlara dağıtılmasını sağlayan finansal kuruluşlardır (Barak, 2008, s. 41). Kurumsal yatırımcılar, sermaye piyasasının gelişmesinde ve bireylerin birikimlerinin toplanarak ülke ekonomisi için verimli yatırımlara dönüştürülmesinde önemli rol oynamaktadır.

Kurumsal yatırımcılar; Yatırım kulüplerinden sigara şirketlerine, bireysel emeklilik fonlarından sosyal güvenlik kurumlarına kadar geniş bir platformda yer almaktadır (Barak, 2008, s. 42).

- Finansal piyasalarda kendi nam ve hesabına düşük işlem hacimleri ile iş yapan **yatırımcılar bireysel yatırımcı olarak tanımlanmaktadır** (Tekin, 2018, s. 51). Bireysel yatırımcılar kurumsal yatırımcılara göre farklı özelliklere sahiptir. Kurumsal yatırımcılarda görüldüğü gibi, bireysel yatırımcıların finansal piyasa algısı ve risk ve getiriye ilişkin düşünceleri profesyonellikten uzaktır. Psikolojik ve demografik özellikler en çok bireysel yatırımcıların kararlarını etkiler (Barak, 2008, s. 31). Bireysel yatırımcılar sermaye piyasasının tarafları içinde temel direği oluşturmaktadır. Bireysel yatırımcılar sermaye piyasasında vazgeçilmezdir. Bireysel yatırımcıların ilgilenmediği ve yatırım yapmadığı bir piyasada canlı ve sağlıklı bir görünüm olamaz.

2.2. Yatırım Araçları (Finansal Varlıklar)

Finansal piyasalarda kullanılan yatırım araçları;

1. Para piyasası yatırım araçları
2. Sermaye piyasası yatırım araçları
3. Altın
4. Gayrimenkul olarak gruplandırılmıştır.

1. Para Piyasası Yatırım Araçları, genel olarak kısa vadeli fon arz ve talebinin buluştuğu para piyasası olarak tanımlanır. Para piyasalarının tipik özellikleri; Kısa vadeli fonlardan oluşması nedeniyle vadeler 1 ay, 3 ay, 6 ay veya 9 aylık dönemler olup 1 yılı geçmez. Para piyasasının kaynakları, tasarruf sahiplerinin tasarrufları ve bankalardaki çeşitli mevduatlardır.

- **Hazine Bonosu,** para piyasasının önde gelen enstrümanlarından biri olup, vadesi bir yıldan kısa olan devlet iç borçlanma senetleridir.
- **Repo,** son yıllarda en çok tercih edilen para piyasası araçlarından biridir. Repo işlemlerinde repo tarafı, hazine bonosu veya devlet tahvili gibi menkul kıymetleri geri alma vaadi ile tasarruf sahibine satmaktadır.
- **Varlığa Dayalı Menkul Kıymet,** menkul kıymetleştirme süreci yoluyla edinilen bir finansal varlıktır.
- **Mevduat Sertifikaları,** hamiline vadeli mevduatlara karşılık gelen sertifikalardır.
- **Finansman Bonoları,** büyük şirketler tarafından kısa vadeli olarak ihraç edilen borçlanma senetleridir.
- **Eurodollar,** Avrupa'da dolar mevduatına verilen isimdir.
- **Mevduat Hesapları,** finansal piyasalarda en yaygın kullanılan yatırım araçlarından biridir. Dönem sonunda alınacak faiz geliri önceden belirlendiği için riskin düşük olması tercih sebebidir.
- **Döviz,** yabancı ülkelerin yabancı para birimleri cinsinden ifade edilir. Son zamanlarda döviz kullanımı oldukça yaygınlaşmış ve dövizdeki fiyat hareketleri toplumda herkesi endişelendirmiştir. Yabancı alımlar için öncelikle döviz gereklidir. Ancak enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde ulusal paranın değer kaybetmesine karşı önlem olarak da talep edilmektedir. Bireysel yatırımcılar, döviz kuru artışları sonucunda döviz yatırımlarından gelir elde etmek istemektedir.

2. Sermaye Piyasası Yatırım Araçları, Uzun vadeli fon arz ve talebinin buluştuğu piyasa, sermaye piyasası olarak tanımlanır. Başka bir tanıma göre; Uzun ve orta vadeli, 1 yıldan uzun vadeli kredi ve fonların sağlandığı organize piyasalara sermaye piyasası denir. Sermaye piyasaları, bazı temel ilkelere dayalı olarak belirli bir düzen içinde işlemektedir.

- **Tahviller,** şirketler, eyaletler, yerel yönetimler ve ekonomik işletmeler tarafından ihraç edilebilen ve yatırımcılara uzun vadeli borçlanma imkânı sağlayan araçlardır.
- **Devlet Tahvili,** sermaye piyasasının önde gelen yatırım aracıdır. Bu uzun vadeli yatırım aracının en önemli özelliği düşük faizli ve risksiz olmasıdır.
- **Hisse Senetleri,** anonim şirketlerde ortaklığa hak ve yetki veren mülkiyeti temsil eden menkul kıymetlerdir.
- **Gelir Ortaklığı Senetleri,** yatırımcıların kamu kurum ve kuruluşlarının altyapı gelirlerine ortak olmalarını sağlamak amacıyla ihraç edilen menkul kıymetlerdir.
- **Yatırım Fonu,** tasarruf sahiplerinden birikimlerin toplanarak fon yönetiminde uzman fon kuruluşlarına verilerek, tasarrufların fonlar içinde değerlendirildiği mekanizmadır. Yatırım fonları A tipi ve B tipi olmak üzere iki şekilde kurulabilir. A tipi yatırım fonlarında portföyün en az %25'i Türk şirketlerinin hisse senetlerinden oluşur. B tipi yatırım fonlarında böyle bir sınırlama yoktur.

3. Altın en eski yatırım aracıdır. Bireysel yatırımcılar için altın, geleneksel ve en sağlam yatırım aracı olarak görülüyor. Dünyanın hemen her yerinde kolaylıkla bulunabilmesi ve istendiğinde kolayca elden çıkarılabilmesi altını avantajlı bir yatırım aracı haline getirmektedir. Özellikle finans kurumlarının yaygınlaşması sonucunda insanlar birikimlerini en güvenli gördükleri altına yönlendirmektedir.

4. Gayrimenkul yatırımları yatırımcılara psikolojik güven sağlar. Bu yatırımların en yaygın şekli bir ev satın almaktır. Ülkemizde özellikle gayrimenkul sahipliği tasarruf yöntemi olarak kullanılmaktadır. Döviz ve altın gibi uzun vadeli ve kalıcı bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Ancak bu yatırım aracının en önemli kısıtlılığı likit bir yatırım olmamasıdır

3. YÖNTEM

3.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Yöntemi

Yöntemle ilgili açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

3.1.1. Tanımı ve Gelişimi

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), daha önce var olan birçok kavramı tek bir çatı altında birleştiren bir tekniktir. AHP, 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiştir. Belirli kriterlere göre değerlendirilen birçok alternatif arasından en iyisini seçmek için tasarlanmıştır. Saaty, karar verme konusunda daha önce yapılan çalışmaları ve bu çalışmaların probleme yaklaşımlarını yetersiz ve alternatiflerin hesaplanmasını tutarsız bulmuştur. Saaty bu tutarsızlığı matris tekniklerini kullanarak matematiksel bir yaklaşımla ölçmeye çalışmıştır (Atan ve Altan, 2020, s. 45).

Karar vericilerin deneyim ve bilgi birikimini kullanmaları araştırma verileri kadar önemlidir. AHP sayesinde karar vericilerin deneyim ve bilgileri de karar verme sürecine dahil edilebilmektedir. AHP, bir problemi küçük parçalara böler, ikili karşılaştırmalara tabi tutar, her bir hiyerarşi için öncelikleri belirler ve böylece mantıksal bir süreç oluşturur (Saat, 2000, s. 151). Karar problemi hem nesnel hem de öznel unsurlar içerir. AHP, bu iki unsuru içeren bir çözüm yapısına sahiptir. AHP istatistik yönteminde uzman ve karar verici sayısı çoğunlukla sınırlıdır, bunun sonucunda alınacak kararlar ve seçim kriterleri rasyonel bir bakış açısıyla belirlenebilir. Bu nedenle yöntem, Likert benzeri anket teknikleri ile karıştırılmamalıdır. AHP yöntemi kararların alındığı tüm alanlarda kullanılabildiğinden ve karar vericiler sınırlı sayıda kişiden oluşabildiğinden çok sayıda kişiyle anket yapılmasına gerek yoktur (Arslan, 2020, s. 377).

AHP, tahmin, kaynak tahsisi, göreceli öneme sahip kriterler arasında sıralama gibi uygulamalarda sıklıkla kullanılmaktadır. AHP yöntemi ile çözümler için geliştirilen " Expert Choice" ve "Super Decision" paket programlarının yayınlanması ile AHP tekniğinin kullanıldığı uygulamalar artmıştır.

3.1.2. AHP'nin Uygulama Adımları

AHP tekniği kullanılarak öncelikleri hesaplayarak bir karara varabilmek için aşağıdaki aşamalar uygulanmaktadır (Timor, 2011, ss.25-26):

- Problemi tanımlamak ve ne tür bilgiye ihtiyaç duyulduğunu belirlemek,
- En tepede karara ait hedef, ara düzeylerde kriterler ve en alt düzeyde alternatifler seti yer alacak şekilde hiyerarşik yapıyı oluşturmak,
- Karşılaştırma matrislerini oluşturmak (her düzey için bu işlem ayrı ayrı uygulanır),
- Her düzey için ayrı ayrı ağırlıklar (öncelikler) elde edilir,
- İşlemler alternatiflerin ağırlıkları ve genel ağırlıklar (öncelikler) belirleninceye kadar sürdürülür.

Aşama 1: Amaç, Seçim Kriterleri ve Karar Alternatiflerinin Belirlenmesi Hiyerarşik Yapının Oluşturulması

Karar vericinin karar unsurları arasındaki hiyerarşik yapıyı belirlemesi en önemli adımdır. Hiyerarşik bir yapının oluşturulabilmesi için öncelikle problemin tanımlanması ve tanımlanan problemin amacının belirlenmesi gerekmektedir. Problemin amacı belirlendikten sonra amacı etkileyen ve alternatiflerde bulunması gereken kriterler belirlenerek hiyerarşik bir yapı oluşturulur (Atan & Altan, 2020, s. 48).

AHP tekniğinde öncelikle çözülmesi gereken problemin amacı belirlenir. Başka bir deyişle, hiyerarşinin en üst seviyesinden başlar. Çünkü kriterler ve alternatifler amaca göre şekillenecektir. Ardından kriterleri, alt kriterleri ve karar alternatiflerini gösteren hiyerarşik bir yapı oluşturulur. Modelin şematik gösterimi Şekil 1'de gösterilmektedir.

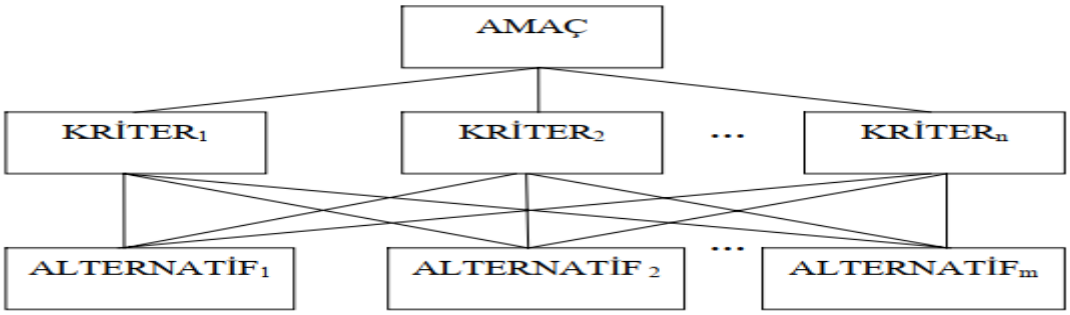

Şekil 1: Hiyerarşi Modeli
Kaynak: (Önder ve Önder, 2018, s. 27)

Aşama 2: İkili Karşılaştırma Matrisleri Oluşturma

Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra, kriterlerin karşılıklı önemini belirlemek için ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. İkili karşılaştırma, belirli bir özellikle ilgili unsurları karşılaştırırken insanların tercihlerini, önemini ve olanaklarını ifade etmenin doğal bir sürecidir. Elde edilecek değerlendirme seti kare matris ikili karşılaştırma matrisi olarak ifade edilir (Atan & Altan, 2020, s. 49). AHP tekniğinde tek bir kişinin yargısı yerine o konudaki bir grubun yargısı da uygulanabilir. Saaty, bir grup kararının oluşturulması gerektiğinde, bireysel tercihlerden tek bir grup yargısı oluşturmanın en iyi yolunun, bireysel tercihlerin geometrik ortalamasını alarak fikir toplamak olduğunu belirtmektedir. Geometrik ortalamanın aritmetik ortalama yöntemine tercih edilmesinin nedeni, karşılaştırma matrisindeki simetrik elemanların birbirinin tersi olması gerektiği kuralını sağlamasıdır (Timor, 2011, s. 58). Oluşturulan grup matrisinin tutarlılık oranının 0,10'nun altında olması beklenir.

Karar vericiler uzman ise yargılarının birleştirilmesini istemeyebilecekleri ve bu durumda her bir yargı (değerlendirme) sonucunda elde edilen değerlerin (ağırlıkların) geometrik ortalamasının alınması gerektiği belirtilmektedir (Timor, 2011, s. 38). Karşılaştırma matrisi yapılırken kullanılan ve Saaty tarafından geliştirilen "1-9" önem skalası dereceleri aşağıdaki Tablo 1'de sunulmuştur (Saaty, 1982, s. 78).

Tablo 1: Önem Ölçeği Değerleri ve Tanımlar Tablosu

Önem Değeri	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	İki seçenek eşit derecede önemlidir
3	Orta derecede önemli	Deneyim ve yargı, bir kriteri diğerinden biraz daha üstün kılar.
5	Kuvvetle önemli	Deneyim ve yargı, bir kriteri diğerinden oldukça üstün kılar.
7	Çok önemli	Bir kriter diğerine göre daha üstün kabul edilir.
9	Son derece (kesinlikle) önemli	Bir kriterin diğerinden üstün olduğunu gösteren kanıtlar oldukça güvenilirdir.
2,4,6,8	Ara Değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılacak ardışık iki yargı arasındaki değerdir.

Kaynak: (Saaty&Vargas, 2001, s.6)

Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra, karar alternatiflerini değerlendirmek için hiyerarşinin her seviyesindeki elemanların ikili karşılaştırmaları bir sonraki seviyedeki elemanlara göre yapılacağından, "n" tane kriter veya alternatif için $C(n,2) = \frac{n(n-1)}{2}$ ikili karşılaştırma yapmamız gerekir. Bir düzeyde "n" kriteri ($K_1, K_2, \ldots, Kn$) varsayıldığında, *kriterler arası karşılaştırma matrisi* "*n x n*" boyutunda bir kare matris olacaktır. K_i kriterinin K_j kriterine göre önemini göstermek için aşağıda Tablo 2'de bir ikili karşılaştırma matrisi verilmiştir (Atan & Altan, 2020, s. 50);

Tablo 2: İkili Karşılaştırma Matrisi

Kriterler	K_1	K_2	…	K_n
K_1	a_{11}	a_{12}	….	a_{1n}
K_2	a_{21}	a_{22}	…..	a_{2n}
…	--	-	----	-
K_n	a_{n1}	a_{n2}	…	a_{nn}

Burada, eğer K_i kriteri K_j kriterinden x kez daha önemli ise K_j kriteri de K_i kiriterine göre 1/x kez daha önemli olacağından a_{ij} değerleri karşılıklı olma özelliği gereği $a_{ij}=\frac{1}{aij}$ $a_{ij\neq 0}$ i, j= 1, 2…, n eşitliğini sağlar. Yani karar verici tarafından birinci kriter dördüncü kritere göre daha az önemli bulunuyorsa bu durumda matrisin birinci satır dördüncü bileşeni (i=1, j=4) 3 değerini alacaktır. Tam tersi bir durumda ise 1/3 değerini alacaktır. Eğer K_i ve K_j kriterleri karşılaştırıldıkları özellik açısından eşit derecede önemli iseler $a_{ij=}\ a_{ji=1}$ $i,j=1,2,\ldots,n$ eşitliğini, eğer bir kriter kendisiyle karşılaştırılıyor ise de $a_{ii}=1$ $i=1,2,\ldots,n$ eşitliğini sağlar. Eşit derecede önemli faktörler ve köşegen değerleri "1" dir (Atan & Altan, 2020, s. 51).
Bu durumda ikili karşılaştırma matrisi genel olarak aşağıdaki Eşitlik (1)'de gösterilmektedir.

$$A=(\text{aij})=\begin{bmatrix} a11 & \cdots & a1n \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ an1 & \cdots & ann \end{bmatrix} \qquad \textbf{(1)}$$

Aşama 3: İkili Karşılaştırma Matrislerini Normalleştirme

İkili karşılaştırma matrisi oluşturulduktan sonra ikili karşılaştırma matrisi normalleştirilir. Matrisi normalleştirmek için, matrisin her hücresindeki eleman, sütununun toplamına bölünür. Her şeyden önce, $b_j = \sum_{i=1}^{n} aij$ denklemi kullanarak, her sütunun toplam değeri bulunur. O zaman $b_{ij} = \frac{aij}{bj}$ denklemi kullanılarak karşılaştırma matrisinin her bir hücresi, içinde bulunduğu hücrenin sütun toplamına bölünür. Böylece normalize edilmiş karar matrisinin her bir hücresi ayrı ayrı hesaplanır. Aşağıda yer alan Eşitlik (2)'de normalleştirilmiş karar matrisinin genel gösterimi yer almaktadır (Atan & Altan, 2020, s. 51-52).

$$B = \begin{bmatrix} b11 & \cdots & b1n \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ bn1 & \cdots & bnn \end{bmatrix} \qquad \textbf{(2)}$$

Aşama 4: Kriterlerin Öz Vektör Ağırlıklarının Hesaplanması

Bu adımda $w_i = \frac{\sum_{j}^{n}=1\ bij}{n}$ eşitliği ile normalize edilmiş matrisin her satırının aritmetik ortalaması hesaplanmaktadır. Böylece her kriterin önem ağırlığı ya da başka bir ifadeyle öncelikler vektörü (*w vektörü)* bulunmuş olur (Atan & Altan, 2020, s. 54).

Aşama 5: Tutarlılık Analizini Gerçekleştirme

Karar vericilerin kriterler için yaptıkları karşılaştırmalarda tutarlı olup olmadığını anlamak için tutarlılık oranının (CR) hesaplanması gerekir. Tutarlılık oranı adı verilen ölçü, karar vericilerin ikili karşılaştırmalarında yanlış değerlendirmelerini tespit etme imkânı verir. Bu tespit sadece hataların tespit edilmesine değil, karar vericilerin yaptığı abartılı değerlendirmelere de işaret etmektedir. Tutarlılık oranını bulmak için aşağıdaki Denklem (3)'teki denklem kullanılır (Atan & Altan, 2020, s. 54).

$$D = \begin{bmatrix} a11 & \cdots & a1n \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ an1 & \cdots & ann \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} w1 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ wn \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} e1 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ en \end{bmatrix} \qquad \textbf{(3)}$$

Öncelikle Eşitlik (3)'den yararlanılarak ikili karşılaştırma matrisi ile kriter ağırlıklarını gösteren *w* sütun vektörü çarpılarak *e* sütun vektörü elde edilir. Daha sonra bu vektörün her elemanı, göreli önem ağırlığı vektörünün karşı gelen elemanına $e = \frac{di}{wi}$ formülü ile bölünür. Elde edilen son sütun vektörünün aritmetik ortalaması ise en büyük öz değer olan ƛmaks, ı vermektedir. Yani tutarlılık indeksinin (*CI)* hesaplanabilmesi için en büyük öz vektörün ($ƛ_{maks}$) hesaplanması gerekir. Eşitlik $ƛ_{maks} = \frac{\sum_{i=1}^{n} \frac{di}{wi}}{n}$ kullanılarak en büyük öz vektör hesaplandıktan sonra eşitlik $CI = \frac{ƛmaks-n}{n-1}$ kullanılarak tutarlılık indeksi hesaplanır. Tutarlılık oranını hesaplayabilmek için ise eşitlik $CR = \frac{CI}{RI}$ deki gibi tutarlılık indeksi verileri aşağıdaki Tablo 3'de verilen Rassallık İndeksi (*RI)* değerlerine bölünür. *RI* karşılaştırma matrisinin boyutuna göre değişkenlik gösterir (Atan & Altan, 2020, s. 55).

Tablo 3: Rassal Tutarlılık İndeksi Tablosu

n	RI	n	RI	n	RI
1	0,00	6	1,24	11	1,51
2	0.00	7	1,32	12	1,48
3	0,58	8	1,41	13	1,56
4	0,90	9	1,45	14	1,57
5	1,12	10	1,49	15	1,59

Tutarlılık, ikili karşılaştırma sürecinde karar vericinin verdiği yargıların nihai kararın doğruluğu açısından tutarlılığıdır. AHS mükemmel tutarlılık istemez. Çünkü uygulamada tam olarak tutarlı olmak neredeyse imkansızdır. Tutarsızlığa izin vermek, herhangi bir yargıda meydana gelebilecek tutarsızlığın bir ölçüsünü sağlamaktan başka bir şey değildir. Her bir ikili karşılaştırma matrisi için tutarsızlık oranı hesaplanır ve bu oranın üst sınırının 0,10 olması istenir (Arıkan Kargı, 2015, s. 62-63). Hesaplamalar sonucunda bulunan değer 0,10'un altında ise oluşturulan karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu sonucuna varılır. Aksi takdirde karşılaştırma matrisi tutarsızdır ve yeniden düzenlenmesi gerekir (Saaty, 1980: 61). Bulunan *CR 0,10'dan* küçük olmalıdır. =0.10'dan büyük bir değer, karar vericilerin kriterleri karşılaştırırken tutarsız olduğunu gösterir. Böyle bir durumda karşılaştırma matrisinin yeniden düzenlenmesi gerekir (Atan & Altan, 2020, s. 55).

Aşama 6: Genel Öncelik Sıralamasının Elde Edilmesi

Bu adımda öncelik vektöründe elde edilen ağırlıklar sıralanır ve kriterlerin ağırlık sıralaması elde edilir. Ayrıca alternatiflerin toplam puanı elde edilir. Bunun için kriterlerin göreli önem ağırlıkları ve alternatiflerin her bir kritere göre göreli önem ağırlıkları elde edilir. Alternatiflerin öncelik matrisi, kriterlerin öncelik vektörleri ile çarpılarak alternatiflerin toplam puanları elde edilir (Atan & Altan, 2020, s. 55).

3.2. AHP ile Yatırım Tercihi Uygulaması

Uygulama ile ilgili açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

3.2.1. Uygulamanın Konusu ve Amacı

Finansal yönetim sürecinde temel amaç; parasal kaynakların doğru değerlendirilmesi ve yönlendirilmesidir. Bireyler gelirlerinin bir kısmını tüketim ihtiyaçları için harcarken, bir kısmını da biriktirirler. Tasarruf edilen kaynaklar, yatırımlar yoluyla çeşitli pazarlara aktarılmakta ve bu sayede kurumlar için yeni kaynaklar yaratılmaktadır. Bu açıdan yatırım, piyasa dengesinin oluşmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler genellikle en az riskle en yüksek getiriyi elde etmeyi amaçlarken, birikimlerini de tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için yatırım yaparlar. Ancak, yatırım sürecinde sadece finansal aracın teknik özellikleri ile ilgili değil, aynı zamanda bazı dışsal ve bireysel faktörlerin de neden olduğu belirsizlikler bulunmaktadır. Bu durum yatırım sürecini karmaşık hale getirerek bireylerin zor kararlar almasına neden olmakta ve bazı durumlarda yatırım kararı vermeyi imkânsız hale getirmektedir. Finansal kararların çeşitli faktörlerin etkisi altında alınması, onun rasyonel olmasını engellemekte ve amacından uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı; Muhasebe meslek grubunda yer alan bireysel yatırımcıların yatırım karar sürecinde bireysel yatırımcıların tercihlerini etkileyen faktörleri ve yatırım alternatiflerini belirlemek ve bunlar ışığında yatırımcının en uygun yatırım kararını vermesi için bir karar destek sistemi oluşturmak. Bu amaçla yapılan araştırmada mesleği muhasebecilik olan bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını verirken hangi kriterlerden etkilendikleri ve buna göre hangi yatırım araçlarına yönelmeleri gerektiği literatür taranarak ortaya konmuştur.

3.2.2 Uygulamanın Aşamaları

Bireysel yatırımcıların yatırım tercihlerinin belirlenmesine yönelik olarak yapılan uygulama aşamaları aşağıda açıklanmıştır.

3.2.2.1. Uygulama Modeli

Yatırım araçlarının seçiminde uzman görüşleri ve ilgili literatür incelemeleri doğrultusunda; *Değer artışı, iç getiri oranı, risk, yatırımı takip edebilme ve likidite olmak üzere* 5 ana kriter belirlendi. En uygun yatırım aracının seçiminin amaçlandığı çalışmada; Alternatifler *gayrimenkul, banka mevduatı, hisse senedi, altın ve dövizdir.*

Çalışmada öncelikle literatür taraması ve konunun uzmanları tarafından belirlenen ana kriterler ve alternatifler esas alınarak bir çalışma hiyerarşisi oluşturulmuş ve analiz için AHP yöntemi kullanılmıştır. Oluşturulan hiyerarşi, Saaty'nin 1-9 önem skalasına dayalı bir anket haline getirilerek, eğitim düzeyi ve sektör açısından yüksek finansal okuryazarlığa sahip olduğu düşünülen Sivas'taki muhasebecilere uygulanmıştır. Anket, her bir ana kritere göre ve her bir kritere göre yatırım alternatiflerinin karşılaştırılmasını içermektedir.

3.2.2.2. Verilerin Toplanması

1-9 önem skalası bazında oluşturulan karşılaştırma anketleri, 30 muhasebeciye e-posta yoluyla online anket şeklinde uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler "Expert Choice 11" programı aracılığıyla analiz edilerek, ankete katılan muhasebecilerin her birinin öncelikleri belirlendi. Sonradan; Hiyerarşideki kriterlerin nihai göreli ağırlıklarını hesaplamak için muhasebecilerin yargılarından elde edilen ikili karşılaştırma matrislerinin geometrik ortalaması hesaplanmıştır. Buna göre aynı yazılım kullanılarak ortak öncelikler ve ortak karar alternatifleri elde edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde; Duyarlılık analizi uygulanarak yorumlar yapılmıştır.

4. BULGULAR

Verilerin analizi ve yorumlanması, uygulama hiyerarşik yapısının oluşturulması, çiftli karşılaştırma matrislerinin elde edilmesi, öncelik değerlerinin bulunarak karar verilmesi olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır.

4.1. Uygulama Hiyeraşisinin Oluşturulması

Çalışmada bir yatırım karar problemi için AHP modeli geliştirilmiştir. Modeldeki yatırım kriterleri literatür taraması ve uzman görüşleri esas alınarak belirlenmiştir. Oluşturulan hiyerarşik modelin en üstünde uygulamanın hedefi yer almaktadır. Asıl amaç; Bireysel yatırımcı olan muhasebecilerin amaçlarına en uygun yatırım kararının belirlenmesidir. Hiyerarşinin en altına inildikçe ana kriterler görülür. Hiyerarşideki ana kriterlerden biri de değer artışıdır. Yatırım araçlarının seçiminde önemli bir yere sahiptir. İkinci ana kriter iç verim oranı, üçüncü ana kriter risk, dördüncü ana kriter yatırımı izleme kolaylığı ve son olarak beşinci ana kriter likiditedir. Uygulama hiyerarşisinin alt kısmında yatırım alternatifleri görülebilir. Yatırım alternatifleri; gayrimenkul, banka mevduatı, hisse senetleri, altın ve döviz.

Uygulamanın hiyerarşik yapısı şu şekilde oluşturulmuştur:

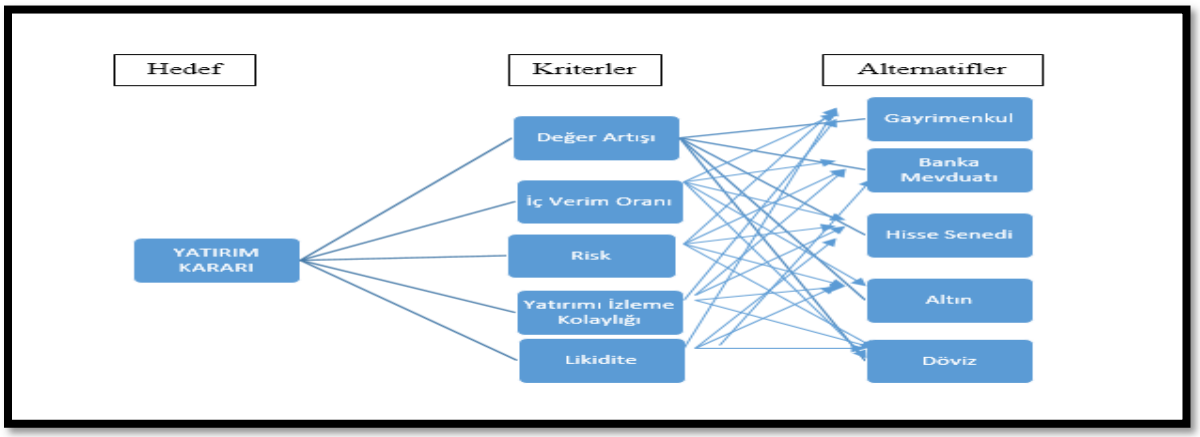

Şekil 2: Uygulamanın Hiyerarşik Modeli

4.2. Çiftli Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması

Hiyerarşik model düzenlendikten sonra ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. İkili karşılaştırmalar yapabilmek için oluşturulan anket formu oluşturulan modelin ilişkilerine göre şekillendirilmiştir. Her uzmanın görüşü veya yargısı alınırken anket formu tekniği kullanılarak çevrimiçi e-posta yöntemiyle yapılmıştır. Karşılaştırma matrislerinin oluşturulmasında Saaty tarafından önerilen 1-9 önem skalası kullanılmıştır. Modelde muhasebeci
yargılarından toplam 60 karşılaştırma matrisi elde edilmiştir.

4.3. Öncelik Değerlerinin Bulunması ve Karar Verilmesi

Başvurunun bu bölümünde elde edilen 60 ikili karşılaştırma matrisi için muhasebecilerin yargılarının tutarlılığı kontrol edilmiştir. Matrislerin tutarlılığı, analiz için kullanılan yazılım olan "Expert Choice 11" ile hesaplanmıştır. Bu durumda istenen matris uyum oranı 0,10'dan azdır. Uygulamada tüm ikili karşılaştırma matrislerinin uyum oranının 0.10'dan düşük olduğu görülmüştür. Analizin devamında; Her uzman için ana ve alt kriterlere verilen öncelikler hesaplanmış ve farklı yargıları uzlaştırmak için karşılaştırma matrislerinin geometrik ortalamaları hesaplanmıştır. Geometrik ortalamaların hesaplanması sonucunda ortak önceliklere ve ortak karar alternatiflerine ulaşılması hedeflenir.

4.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Yukarıda verilen hiyerarşideki kriterler her seviye için ayrı ayrı karşılaştırılacaktır. Bu amaçla öncelikle Expert Choice (EC) paket programına kriterler ve yatırım araçları seçenekleri (alternatifleri) girilmiş ve böylece sorunun hiyerarşik yapısı tamamlanmıştır. Şekil 3, alternatif yatırım araçlarının değerlendirilmesinde kullanılan kriterleri bireysel yatırım kararları ve alternatifler hiyerarşisi açısından göstermektedir.

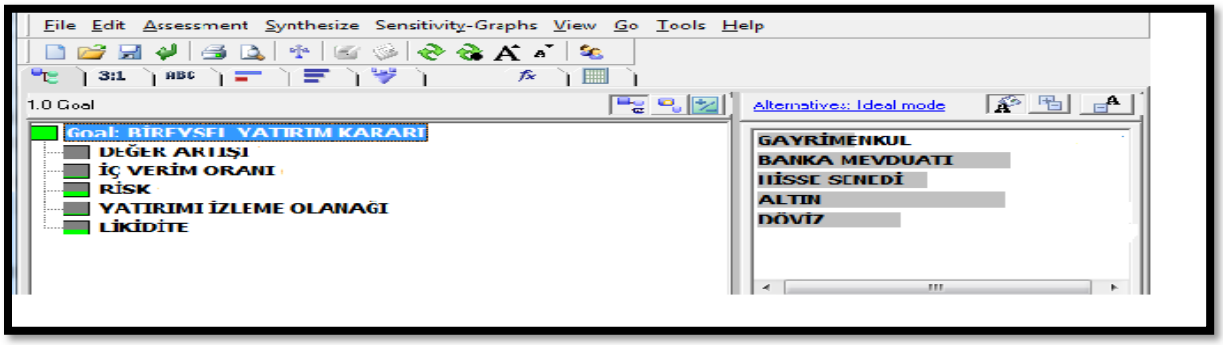

Şekil 3: Yatırım Kararı Seçiminde Kullanılan Hiyerarşik Yapının ve Alternatiflerin Expert Choice Programındaki Görünümü

4.4.1. İkili Karşılaştırma Matrislerinin Değerlendirilmesi

Hiyerarşik yapı belirlendikten sonra hiyerarşik yapıdaki kriterler her seviye için ayrı ayrı karşılaştırılacaktır. Yatırım kararlarında etkili olan kriterlerin ikili karşılaştırmaları 30 muhasebeci tarafından yapılmıştır. Ayrı ayrı yapılan tüm ikili karşılaştırmaların geometrik ortalaması alınarak bir fikir birliği elde edilmiştir. Yatırım araçlarının seçiminde etkili olan kriterlerin ikili karşılaştırmalarının nihai sonuçlarını içeren ve muhasebecilerin ortak görüşünü yansıtan "Karşılaştırma Formu" aşağıda Şekil 4'te verilmektedir.

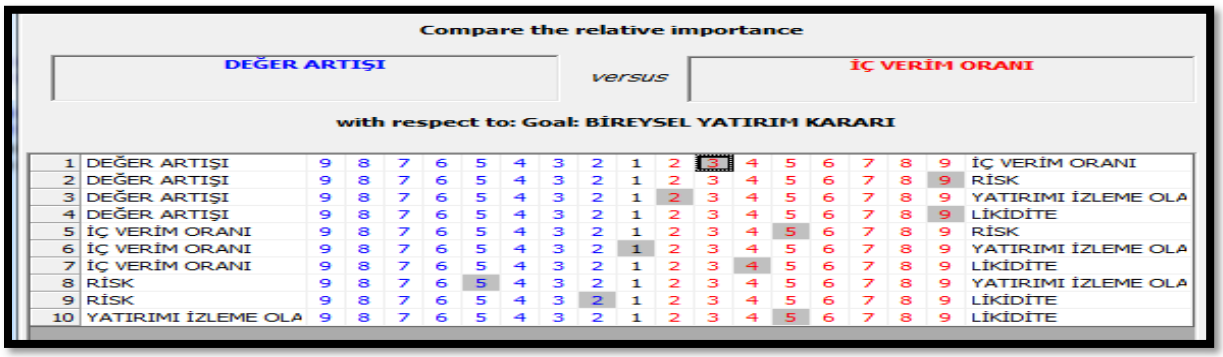

Şekil 4: Alternatif Yatırım Araçlarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Kriterlerin İkili Karşılaştırma Değerlerinin Expert Choice Programındaki Görünümü

Şekil 4'teki karşılaştırmalar sonucunda elde edilen kriterlerin ağırlık değerleri ve tutarlılık oranları Şekil 5'te verilmiştir. Kriterler önemlerine göre; "Risk (%45,9)", "Likidite (%33,1)", "İç Getiri Oranı (%9,1)", "İzleme Fırsatı (%8)", "Değerleme Artışı (%3,9) listelenmiştir. Şekil 5'te görüldüğü gibi alternatif yatırım araçlarının yatırım kararı açısından değerlendirilmesinde belirlenen kriterlerin ikili karşılaştırma değerleri Expert Choice programına girilirse tutarlılık oranı (CR) 0,02 olur. Karşılaştırmadaki tutarsızlık ≤ %10 olduğu için kabul edilebilir.

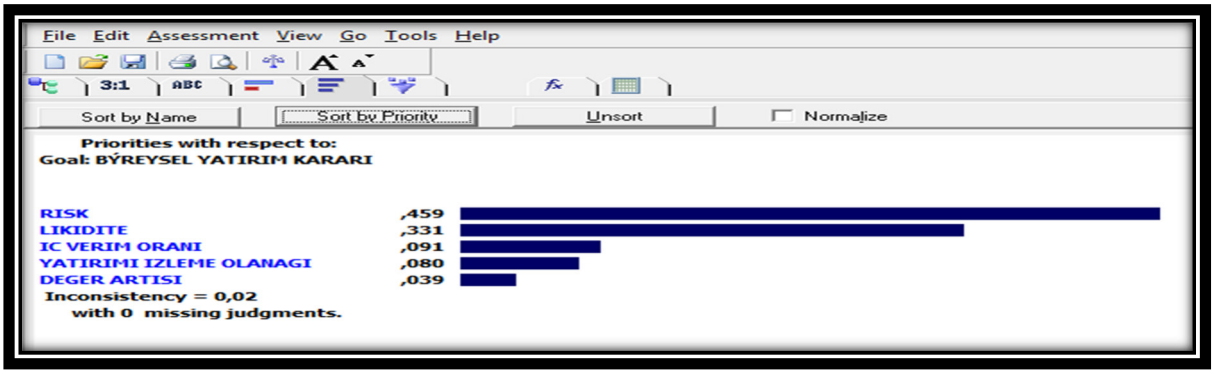

Şekil 5: Yatırım Aracı Seçiminde Kriter Ağırlıkları

Yatırım araçları seçimini etkileyen *değer artışı, iç verim oranı, risk, yatırımı izleme kolaylığı ve likidite* kriterleri açısından muhasebeciler tarafından yapılan ikili karşılaştırmaların geometrik ortalamaları alınarak ortak görüş elde edilmiş ve aşağıdaki görüşler verilmiştir. Yukarıdaki detay elde edilmiştir. Tablo 4'te kriterlerin ikili karşılaştırmaları sonucunda elde edilen değerler, tutarlılık oranları ve sıralamadaki yeri özetlenmiştir.

Tablo 4: Kriterlerin Aldıkları Değerler, Tutarlılık Oranları ve Sıralamadaki Yerleri

Kriterler	Değer	Sıralamada Yeri
Değer Artışı	%3,9	5
İç Verim Oranı	%9,1	3
Risk	**%45,9**	**1**
Yatırımı İzleme Kolaylığı	%8	4
Likidite	%33,1	2
Tutarlılık Oranı	**%2**	

Tablo 4'ü incelediğimizde, muhasebecilerin değerlendirmelerinin geometrik ortalamaları dikkate alınarak hesaplanan son öncelik değerleri dikkate alındığında, muhasebeciler için en uygun yatırım alternatifini belirlemede en önemli kriter risktir (0.459). İkinci önemli kriter ise likidite olarak belirlendi (0,331). Öncelik değeri en düşük olan kriter değer artışı olarak görülmektedir (0.039).

Sonuçlar incelendiğinde yatırımcılar, yatırım aşamasında finansal araçların risklerine göre hareket etmektedirler. Likidite oranları ikinci önemli kriter olarak öne çıkıyor. Genel olarak yatırımcıların elde etmek istedikleri getiriden ziyade parasal varlıklarını kaybetmemek amacıyla hareket ettikleri söylenebilir.

Hiyerarşik yapıdaki ana kriterler karşılaştırıldıktan sonra alternatiflerin bu kriterleri ne ölçüde karşıladığına bakılarak en uygun seçenek belirlenecektir. Bu amaçla alternatifler, ilgili kriterlerin karşılanma derecesi dikkate alınarak her bir alt kriter açısından karşılaştırılacaktır.

Öncelikle "Gayrimenkul", "Banka Mevduatı", "Özkaynak", "Altın" ve "Döviz" seçenekleri " **Değer Artışı"** açısından karşılaştırılmıştır.

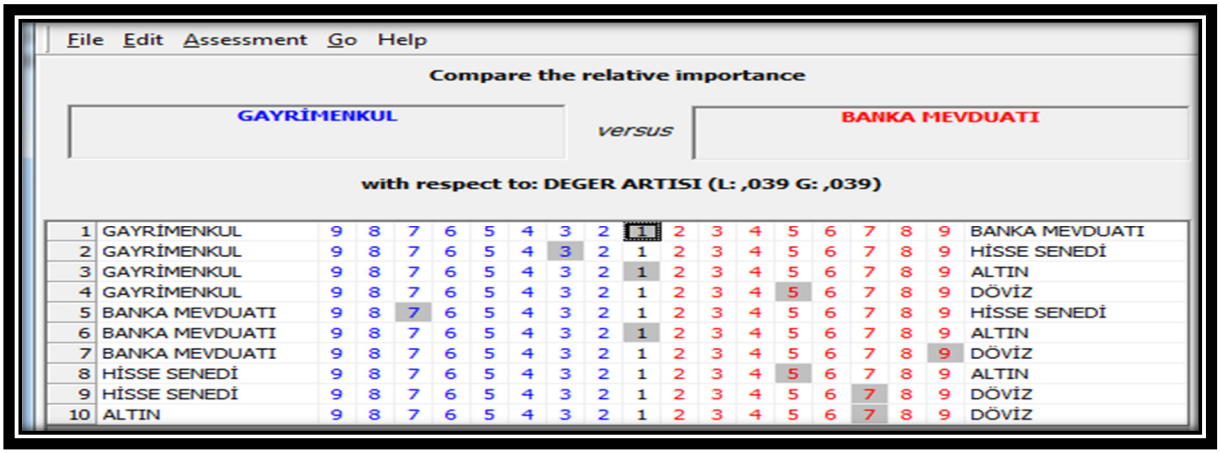

Şekil 6: Alternatif Yatırım Araçlarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Değer Artışı Kriterinin İkili Karşılaştırma Değerlerinin Expert Choice Programındaki Görünümü

Aşağıda Şekil 7'de opsiyonların ağırlıkları verilmiş olup, **döviz** opsiyonunun banka mevduatı, altın, gayrimenkul ve hisse senedi opsiyonlarına göre daha yüksek değer artışları yaratmasının beklendiği görülmektedir. Karşılaştırmalarda (CR) değeri 0,09'dur. (CR) değeri 0.10'dan küçük olduğu için elde edilen sonucun tutarlı olduğu kabul edilir.

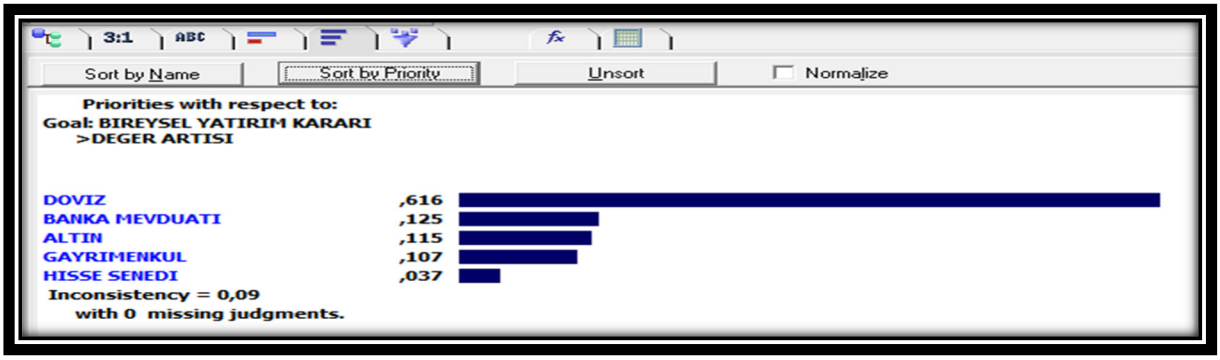

Şekil 7: Yatırım Tercihi Alternatif Araçlarının Karşılaştırılması

İkinci olarak, "Gayrimenkul", "Banka Mevduatı", "Özkaynak", "Altın" ve "Döviz" seçeneklerinin "İç **Getiri Oranı"** bazında karşılaştırma formu aşağıda Şekil 8'de verilmiştir.

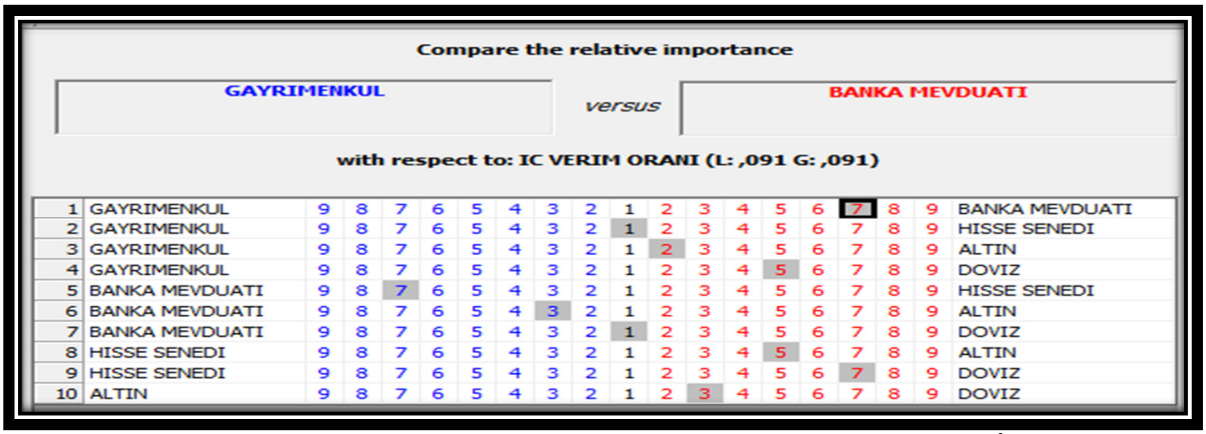

Şekil 8: Alternatif Yatırım Araçlarının Değerlendirilmesinde Kullanılan İç Verim Oranı Kriterinin İkili Karşılaştırma Değerlerinin Expert Choice Programındaki Görünümü

Seçeneklerin ağırlıkları aşağıda Şekil 9'da verilmiş olup, **banka mevduatı** opsiyonu döviz, altın, gayrimenkul ve hisse senedi opsiyonlarına göre daha yüksek bir iç verim oranına sahiptir. Karşılaştırmalarda (CR) değeri 0,02'dir. (CR) değeri 0.10'dan küçük olduğu için elde edilen sonucun tutarlı olduğu kabul edilir.

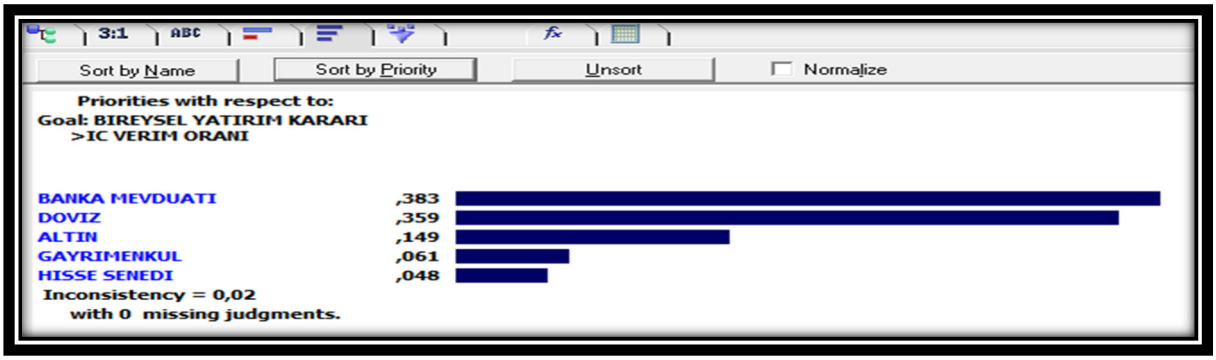

Şekil 9: Yatırım Tercihi Alternatif Araçlarının Karşılaştırılması

Üçüncü olarak, Gayrimenkul", "Banka Mevduatı", "Özkaynak", "Altın" ve "Döviz" seçeneklerinin " **Risk"** açısından karşılaştırılması formu aşağıdaki Şekil 10'da verilmiştir.

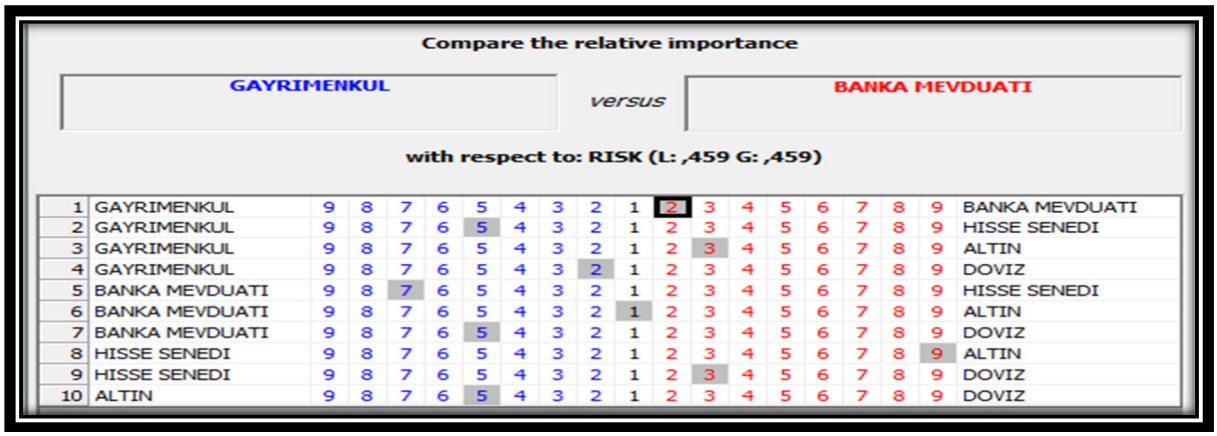

Şekil 10: Alternatif Yatırım Araçlarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Risk Kriterinin İkili Karşılaştırma Değerlerinin Expert Choice Programındaki Görünümü

Seçeneklerin ağırlıkları aşağıdaki Şekil 11'de verilmiştir ve **altın** en az riskli seçenektir. Bunu banka mevduatı, gayrimenkul, döviz altın ve hisse senetleri takip ediyor. Karşılaştırmalarda (CR) değeri 0,01'dir. (CR) değeri 0.10'dan küçük olduğu için elde edilen sonucun tutarlı olduğu kabul edilir.

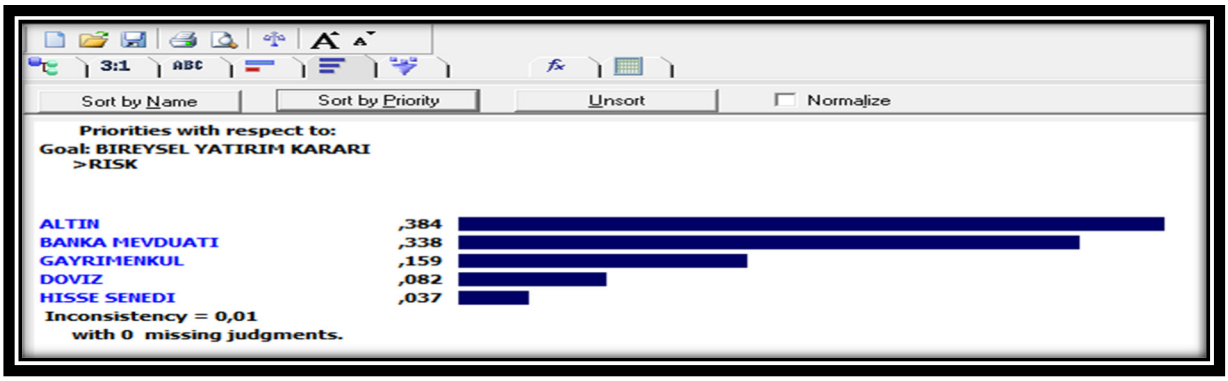

Şekil 11: Yatırım Tercihi Alternatif Araçlarının Karşılaştırılması

Dördüncü olarak Gayrimenkul, Banka Mevduatı, Özkaynak, Altın ve Döviz seçeneklerinin **"Yatırımları Bireysel İzleme Kolaylığı"** açısından karşılaştırma formu aşağıdaki Şekil 12'de verilmiştir.

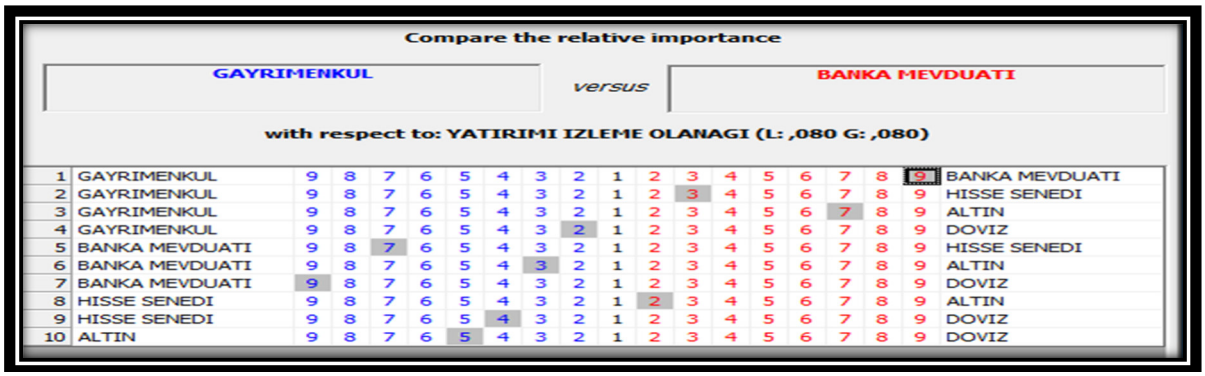

Şekil 12: Alternatif Yatırım Araçlarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Yatırımı İzleme Kolaylığı Kriterinin İkili Karşılaştırma Değerlerinin Expert Choice Programındaki Görünümü

Seçeneklerin ağırlıkları aşağıda Şekil 13'te verilmiş olup, yatırımın izlenmesi açısından **banka mevduatı** en iyi seçenektir. Banka mevduatı seçeneğini altın, hisse senedi, gayrimenkul ve döviz takip etmektedir. Karşılaştırmalarda (CR) değeri 0,05'tir. (CR) değeri 0.10'dan küçük olduğu için elde edilen sonucun tutarlı olduğu kabul edilir.

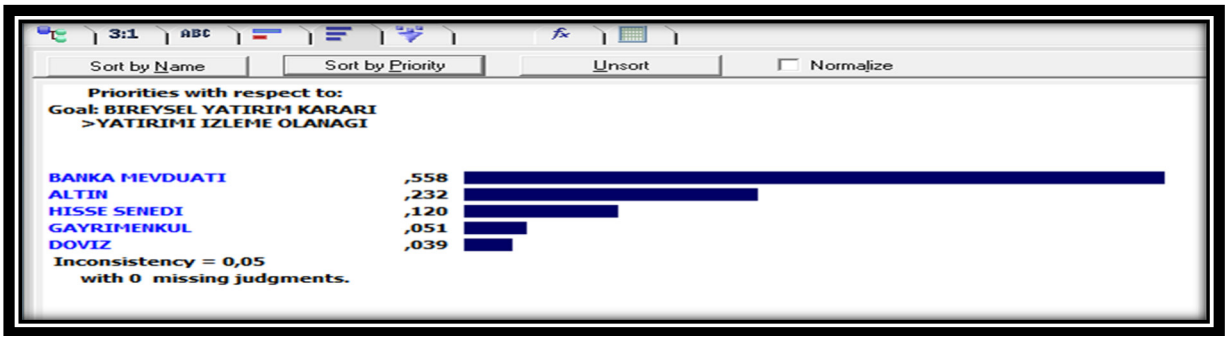

Şekil 13: Yatırım Tercihi Alternatif Araçlarının Karşılaştırılması

Son olarak, Gayrimenkul", "Banka Mevduatı", "Özkaynak", "Altın" ve "Döviz" opsiyonlarının " **Likidite"** açısından karşılaştırılması formu aşağıdaki Şekil 14'te verilmiştir.

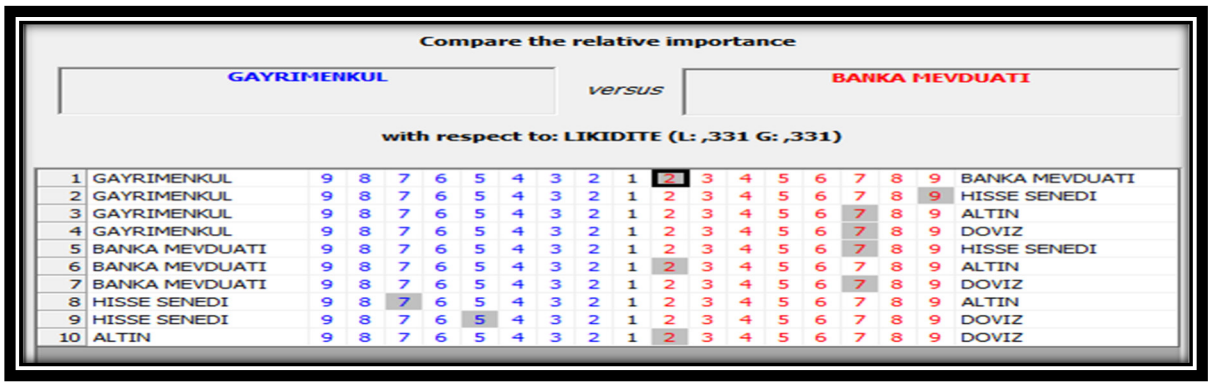

Şekil 14: Alternatif Yatırım Araçlarının Değerlendirilmesinde Kullanılan Likidite Kriterinin İkili Karşılaştırma Değerlerinin Expert Choice Programındaki Görünümü

Opsiyonların ağırlıkları aşağıda Şekil 15'te verilmiş olup, **hisse senedi** likidite açısından en uygun opsiyondur. Bunu döviz, altın ve banka mevduatı takip etmektedir. Gayrimenkul ise likidite açısından son sırayı aldı. Karşılaştırmalarda (CR) değeri 0,09'dur. (CR) değeri 0.10'dan küçük olduğu için elde edilen sonucun tutarlı olduğu kabul edilir.

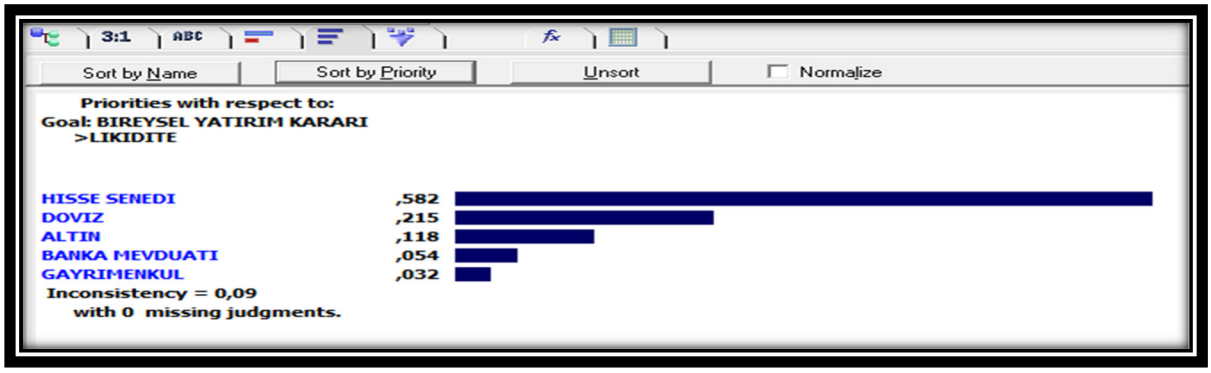

Şekil 15: Yatırım Tercihi Alternatif Araçlarının Karşılaştırılması

Yatırım araçları alternatiflerinin *değer artışı, iç verim oranı, risk, yatırımı izleme kolaylığı ve likidite* likiditesi açısından yapılan ikili karşılaştırmaların geometrik ortalamaları alınarak elde edilmiştir. Tablo 5'te yatırım aracı türlerinin her bir kriter açısından ikili karşılaştırmaları sonucunda elde edilen değerler, tutarlılık oranları ve sıralamadaki yeri özetlenmiştir.

Tablo 5: Kriterler Açısından Yatırım Araçları Alternatiflerinin Aldıkları Değerler, Tutarlılık Oranları ve Sıralamadaki Yerleri

Alt Kriterler	Değer Artışı		İç Verim Oranı		Risk		Yatırımı İzleme Kolaylığı		Likidite	
Yatırım Araçları	Değer	Sıralamada Yeri	Değer	Sıralamada Yeri	Değer	Sıralamada Yeri	Değer	Sıralamada Yeri	Değer	Sıralamada Yeri
Gayrimenkul	%10,7	4	%6,1	4	%15,9	3	%5,1	4	%3,2	5
Banka Mevduatı	%12,5	2	**%38,3**	**1**	%33,8	2	**%55,8**	**1**	%5,4	4
Hisse Senedi	%3,7	5	%4,8	5	%3,7	5	%12,0	3	**%58,2**	**1**
Altın	%11,5	3	%14,9	3	**%38,4**	**1**	%23,2	2	%11,8	3
Döviz	**%61,6**	**1**	%35,9	2	%8,2	4	%3,9	5	%21,5	2
Tutarlılık Oranı	**% 9**		**% 2**		**% 1**		**% 5**		**% 9**	

Tablo 5 incelendiğinde yatırım araçlarının değer artışı açısından karşılaştırılması sonucunda, yatırım araçları alternatifleri arasında en yüksek değere yabancı para sahiptir. Yatırım araçları karşılaştırmasında iç verim oranı açısından banka mevduatları ilk sırada yer alırken, iç verim oranı açısından döviz yatırım aracı banka mevduatı aracına çok yakın bir değere sahiptir. Yatırım araçlarının belirlenmesinde risk faktörü çok önemli ve belirleyicidir. Altın ve banka mevduatı yatırım araçları, risk açısından diğer yatırım araçlarına göre daha üstün kabul edilmektedir. Yatırımın takip kolaylığı açısından banka mevduatları ve döviz yatırım araçları diğer araçlara göre daha fazla tercih edilmiştir. Likidite açısından hisse senedi yatırım aracı ilk sırada yer aldı. Likidite kriteri, risk kriterinden sonra en önemli kriter olarak görülmektedir. Yatırım araçlarının seçiminde risk ve likiditenin temel belirleyici kriterler olduğu çalışma sonuçlarında da görülmüştür. Hisse senedi ve banka döviz yatırım araçları likidite açısından diğer yatırım araçlarına göre daha üstün görülmektedir.

4.4.2. Sentez İşlemi

Kriter ve alternatiflerin tüm karşılaştırmaları tamamlandıktan sonra **"Sentez" işlemi yapıldığında** elde edilen ağırlıklar (öncelikler) aşağıda Şekil 16'da verilmiştir. Belirlenen kriter ağırlıklarına göre "Banka **Mevduatı"** en iyi seçenektir. Banka mevduatını "Altın", "Özkaynak", "Döviz" ve "Gayrimenkul" takip etmektedir. Genel olarak, "Sentez" işleminin (CR) değeri 0,03'tür. (CR) değeri 0.10'dan küçük olduğu için elde edilen sonucun tutarlı olduğu kabul edilir.

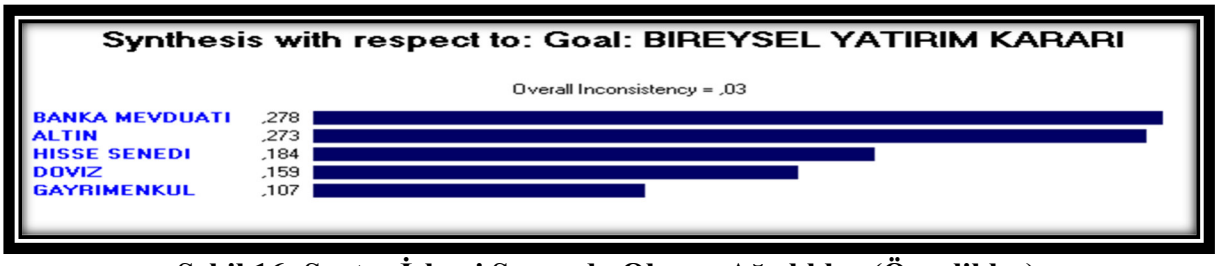

Şekil 16: Sentez İşlemi Sonunda Oluşan Ağırlıklar (Öncelikler)

Muhasebeciler tarafından yapılan kriterler ve alternatiflere göre yapılan tüm ikili karşılaştırmalar sonucunda yatırım aracı alternatiflerinin değerleri, tutarlılık oranları ve sıralamaları Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 6: Kriterler ve Alternatifler Açısından Yatırım Araçları Alternatiflerinin Aldıkları Değerler, Tutarlılık Oranları ve Sıralamadaki Yerleri

Yatırım Araçları Alternatifleri	Değer	Sıralamada Yeri
Gayrimenkul	%10,7	5
Banka Mevduatı	**%27,8**	**1**
Hisse Senedi	%18,4	3
Altın	%27,3	2
Döviz	%15,9	4
Tutarlılık Oranı	**%3**	

Tablo 6'yı incelediğimizde muhasebecilerin değerlendirmelerinin geometrik ortalamaları alınarak bireysel yatırımcılar için yatırım alternatiflerinin öncelik dereceleri belirlenmektedir. AHP yöntemi kullanılarak yapılan uygulama sonucunda, bireysel yatırımcı olan muhasebeciler için en iyi yatırım aracı banka mevduatı olarak belirlenmiştir (0,278). Bu alternatif aşağıdaki gibidir; altın (0,273), hisse senetleri (0,184), döviz (0,159) ve gayrimenkul (0,107).

Banka mevduatları bireysel yatırımcılar olarak muhasebecilerin tercih ettiği alternatif para piyasası aracıdır. Kısa vadeli ve likit yatırımlar bireysel yatırımcılar için daha anlamlıdır ve küresel olarak hissedilen bir güvensizlik ortamının varlığı nedeniyle uzun vadeli yatırımlar hoş karşılanmamaktadır.

Bir para piyasası aracı olan banka mevduatı aracına yakın tercih edilen yatırım alternatifi, geleneksel yatırım aracı olan altın olmuştur**.** Küresel kriz nedeniyle altın fiyatları yüksek seviyelerde kalmaya devam ediyor. Ancak piyasaların canlanmasıyla düşüş trendine girebilecek altın, yatırımcılar için karlı bir yatırım olmayabilir.

Üçüncü öncelikli yatırım alternatifi olan sermaye piyasası araçlarından biri de hisse senedidir. Bu araçlar genellikle yüksek düzeyde bilgi ve analiz için uzun bir zaman gerektirir. Mevcut küresel belirsizliklerin menkul kıymetler piyasaları üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle düşük oranda tercih edilmekte ve uzun vadeli yatırımlar hoş karşılanmamaktadır.

Dördüncü öncelikli yatırım alternatifi dövizdir. Yatırımcılar, yatırımlarının değerini enflasyona karşı korumak için para birimini seçebilirler. Küresel kriz nedeniyle döviz fiyatları yüksek seviyede. Ancak küresel krizin sona ermesiyle ülke piyasalarının toparlanmaya başlamasıyla birlikte döviz fiyatları düşecek ve döviz yatırımcılar için karlı bir yatırım olmayabilir.
Bir diğer alternatif ise gayrimenkul. Altın gibi geleneksel bir yatırım aracı olan gayrimenkul yatırımları, uzun vadeli ve yüksek tasarruflu olmaları nedeniyle bireysel yatırımcılar tarafından daha az tercih edilmektedir. Düşük gelirli yatırımcılar, daha uzun ve daha yüksek getiri için kısa vadeli beklentilerini sınırlayamazlar.
Bunda küresel kriz nedeniyle konut fiyatlarındaki artış da etkili oldu.

4.4.3. Duyarlılık Analizi

Bireysel yatırımcı muhasebecileri için yatırım alternatiflerinin sıralaması belirlenirken, muhasebecilerin ifade ettiği yargılara dayalı kriterlerin ağırlıkları kullanılmıştır. Ankete dahil olmayan diğer muhasebeciler, hesaplamalarda kullanılan görüşlere aynı şekilde katılmayabilirler. Görüşler farklılık gösterebilir. Bu nedenle sonuçların subjektif olduğu söylenebilir. AHP'de Duyarlılık Analizi uygulanarak öznelliğin karar üzerindeki etkisi görülebilir. Kriter ağırlıklarının değiştirilmesi şartıyla farklı uzman görüşlerinin sonuca etkisi duyarlılık analizi ile açıklanmıştır.
Sonucun kriterlerdeki değişime duyarlılığını incelemek için probleme “Duyarlılık Analizi” uygulanmış ve analiz sonuçları aşağıda verilmiştir: Yatırım aracı seçim kriterlerinin yatırım alternatifleri üzerindeki etkileri aşağıdaki Şekil 17'deki duyarlılık tablosunda gösterilmektedir.

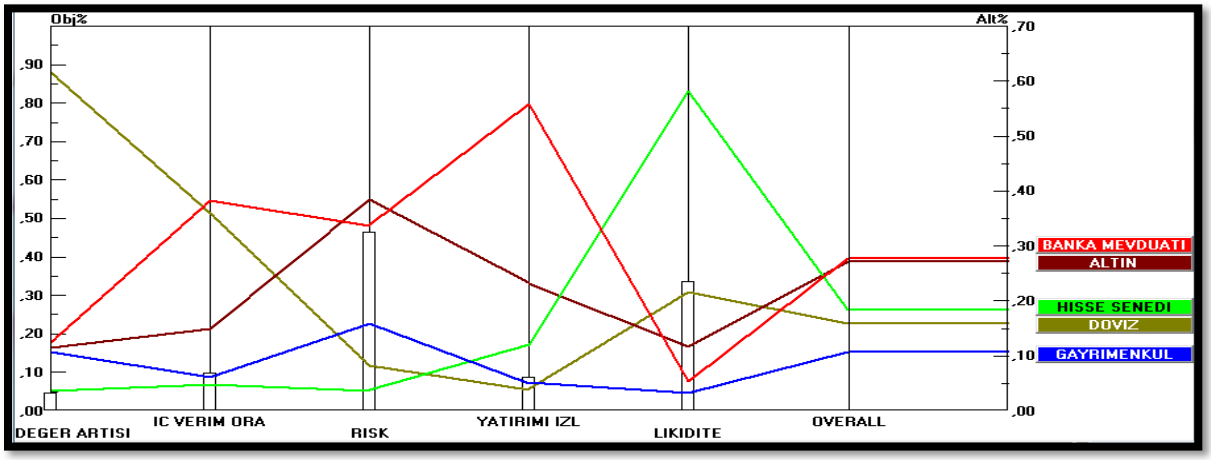

Şekil 17: Yatırım Araçları Seçim Kriterlerinin Duyarlılık Grafiği

Şekil 17'ye göre; **Likiditenin çok önemli** olduğu yatırım kararlarında banka mevduatı yerine hisse senedi veya altına yönelmek daha uygun olacaktır. Bu durum, ilgili problemin "Hassasiyet Tablosu"ndaki " **Likiditenin Önemi** "nin artmasıyla da gözlemlenebilir. Şekil 18 bu durumu grafik üzerinde göstermektedir.

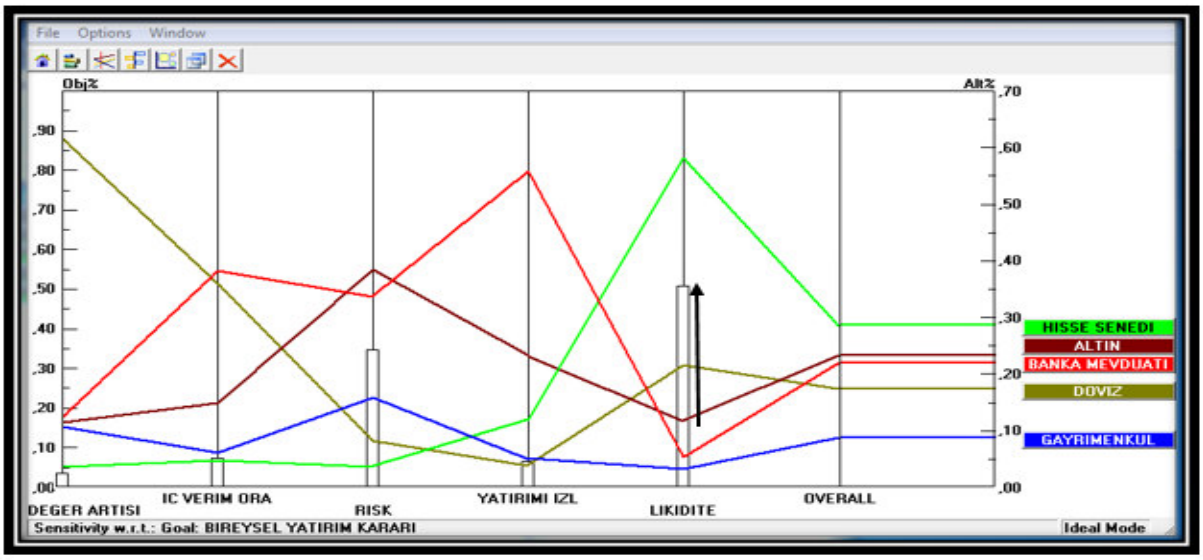

Şekil 18: Likidite Kriterinde Yapılan Değişimin Duyarlılık Grafiği

Şekil 19'daki duyarlılık grafiğinde **"Risk"in önem düzeyi** artırıldığında kararın altın ve banka mevduatlarına kaydığı görülmektedir. Riskten kaçınmak isteyen bir yatırımcının risksiz gördüğü altına ve banka mevduatına yönelmesi beklenen bir sonuçtur. Şekil 19 bu durumu grafik üzerinde göstermektedir.

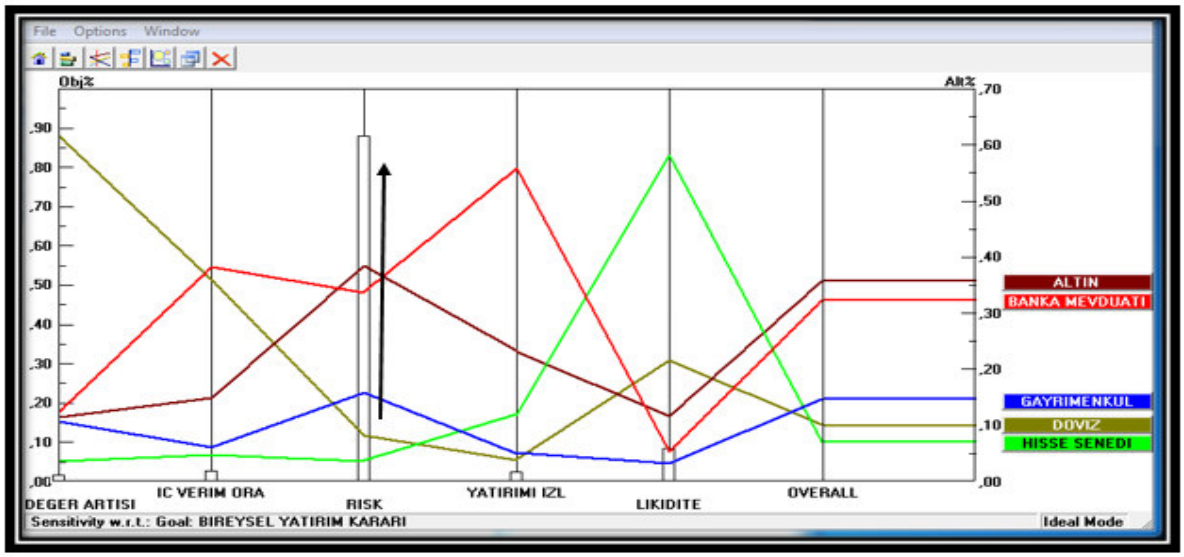

Şekil 19: Risk Kriterinde Yapılan Değişimin Duyarlılık Grafiği

Bir yatırımcı hem **"Risk"i azaltmak istiyorsa (bu durumda riske verilen önemin arttığını belirtmek gerekir), hem de "Likidite"ye önem** veriyorsa (bu durumda, likidite artar); Hisse senetleri likidite açısından uygun olmakla birlikte, riskli bir yatırım seçeneği oldukları için hisse senedi yatırımından kaçınılacak, yatırım aracı olarak altın veya banka mevduatı tercih edilecektir. Şekil 20 bu durumu grafik üzerinde göstermektedir.

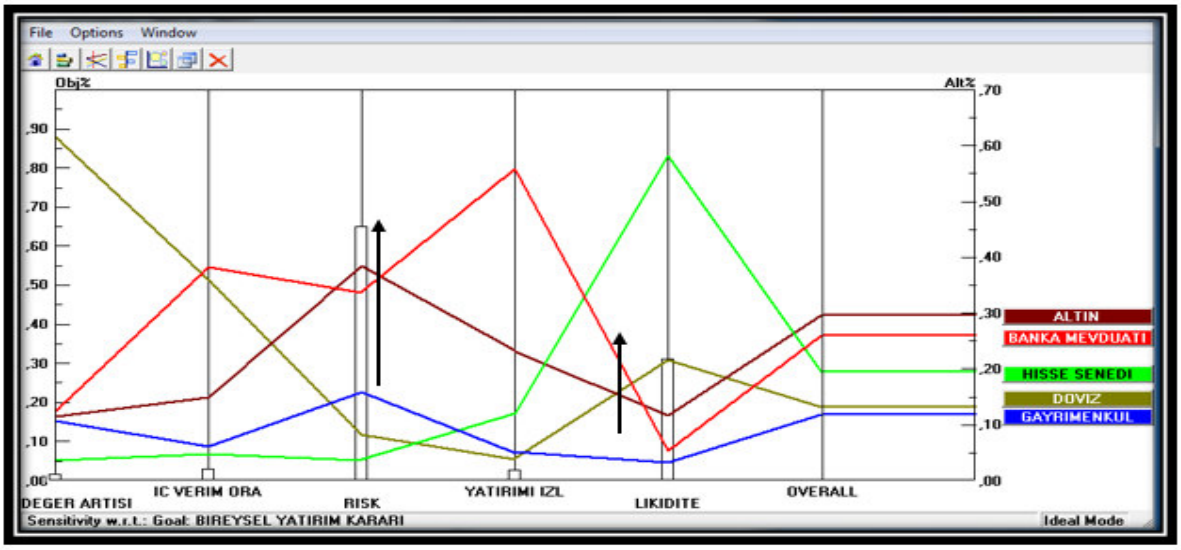

Şekil 20: Hem Risk Hemde Likidite Kriterlerinde Yapılan Değişimin Duyarlılık Grafiği

Aynı durumda "Likidite" biraz daha önemliyse yatırımcı altın yerine hisse senedine yönelecektir. Bu, Şekil 21'deki grafikte görülmektedir.

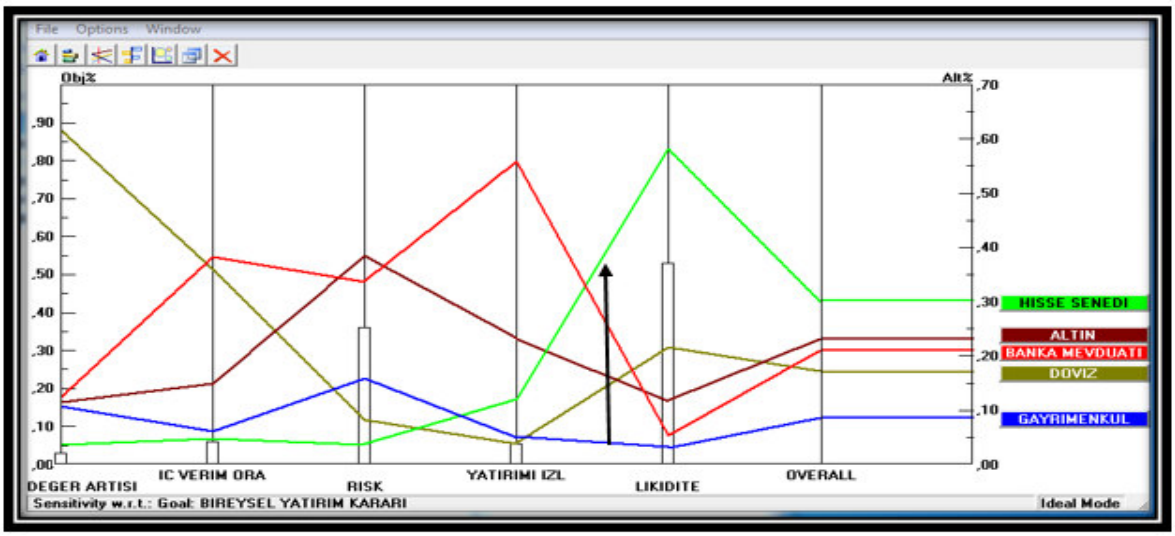

Şekil 21: Likidite Kriterinin Yükseltilmesi ile Yapılan Değişimin Duyarlılık Grafiği

5. SONUÇ

Bireyler birikimlerini yatırıma yönlendirirken belirli beklentilere girerler. Yapılan yatırımların temel amacı, bir getiri elde etme arzusudur. Bu nedenle kritik bir nokta olan yatırım aracı seçiminde doğru karar verilmesi önemlidir. Yanlış kararlar sonucunda yaşanması kaçınılmaz olan kayıplar, bireysel yatırımcıların istemediği bir olgudur. Yatırım sürecinde etkili olan birçok faktörün olması ve birçok yatırım alternatifinin bulunması, bireyleri doğru kararlardan uzaklaştırmaktadır.

Bireysel yatırımcıların birikimlerini değerlendirirken kullandıkları yatırım araçlarını seçerken hangi kriterlere dikkat ettikleri belirlenerek yatırımcılar için en uygun yatırım araçları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Sivas ilinde belirlenen 30 muhasebecinin görüşlerinden yararlanılmıştır. Kriterler literatüre ve uzmanlarla yapılan görüşmelere dayalı olarak belirlenmiştir.

Bireysel yatırımcı olan muhasebecilerin kriterleri arasında yapılan karşılaştırmalardan elde edilen değerlerin geometrik ortalaması alınarak ortak görüş değerleri belirlenmiştir. Bu ortak görüş değerleri Expert Choice paket programı kullanılarak hesaplanmış ve AHP yöntemi ile ağırlıklandırılmıştır.

Literatür taraması ve uzman tavsiyeleri doğrultusunda yatırım araçlarının seçimi için; *Değer artışı, iç getiri oranı, risk, yatırımı takip edebilme ve likidite olmak üzere* beş ana kriter belirlenmiştir. Ana kriterler arasında en önemli kriter risk, en az önemli kriter ise değer artışı olmuştur. Tasarruflarını yatırıma dönüştüren bireysel yatırımcılar olarak finansal okuryazarlığı gelişmiş muhasebeciler için yatırım araçlarının seçiminde risk en önemli kriter olarak görülmektedir.

İleri düzeyde finansal okuryazarlık ve mesleki deneyime sahip mesleği muhasebecilik olan bireysel yatırımcıların yaptığı değerlendirmeler sonucunda, yatırım araçlarının seçiminde banka mevduatı en uygun yatırım aracı olarak belirlendi.

Çalışmanın oluşturduğu modelde; Bireysel yatırımcıların amaçlarına en uygun yatırım aracını seçmeleri için bir karar destek sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak oluşturulan model, elde edilen sonuçlar, literatür çalışmaları, uzman görüşleri ve belirli sayıda bireysel yatırımcı ile sınırlıdır. Duyarlılık analizinde de görüldüğü gibi farklı kriterler, alt kriterler ve alternatiflerin farklı ağırlıklandırılması farklı sonuçlara yol açacaktır. Bu nedenle araştırma sonuçlarının sadece kriterler ve alternatifler ile uzman görüşleri ile sınırlı olduğu dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Aksoy, A. ve Tanrıöven, C. (2014). *Sermaye Piyasası Yatırım Araçları ve Analizi* (5. bs.). Ankara: Detay Yayıncılık

Arıkan Kargı, VS (2015). *Yöneticilerin Taşeron Seçim Kararlarında Analitik Hiyerarşi Süreç Modeli*. Bursa: Ekin Yayınevi

Arslan, Ö. (2020). İşletmelerde Muhasebe Meslek Mensuplarının Seçimini Etkileyen Faktörlerin AHP Yöntemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Sivas İlinde Bir Uygulama. *İş Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 372-383.

Atan, M. ve Altan, S. (2020). *Örnek Uygulamalarla Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Baraçlı, H., & İme, M. (2011). *Finansal Yönetim.* İstanbul: Efe Akademi.

Barak, O. (2008). *Davranışsal Finans*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Eğilmez, M. (2015, Ağustos 22). *Yatırım ve Tasarruf Denince Ne Anlıyoruz?* Temmuz 22, 2019 tarihinde Kendime Yazılar: http://www.mahfiegilmez.com/2015/08/yatrm-ve-tasarruf- deyimlerini-dogru.html adresinden alındı

Mengi, B. T., & Türkmen, S. Y. (2013). Yatırım Hileleri. *Öneri, 10*(39), 31-39.

Orçun, Ç. (2016). *Bireysel Yatırımcı Ne İster?* Ankara: Ekin Yayınevi.

Önder, G. ve Önder, E. (2018). Analitik Hiyerarşi Süreci. B. F. Yıldırım ve E. Önder (Ed.), *Operasyonel, Yönetsel ve Stratjik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri içinde* (3. bs., s. 349). Bursa: Dora Basım-Yayım.

Saat, M. (2000). Çok Amaçlı Karar Vermeye Bir Yaklaşım: Analitik Hiyerarşi Yöntemi. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 2 , 149-162

Saaty, TL (1980), *Analitik Hiyerarşi Süreci*, McGraw-Hill International Book Company, ABD, 357p

Saaty, TL (1982). *Liderler için Karar Verme*. CA: Ömür Boyu Öğrenim Yayınları

Saaty, TL ve Vargas LG (2001), Analitik Hiyerarşi Sürecinin Modelleri, Yöntemleri, Kavramları ve Uygulaması, *Springer Science + Business Media,* New York, s.6.

Sancak, E. (2016). *Bireysel Finans.* İstanbul: Scala Yayıncılık.

Sayılır, Ö., Ertuğrul, M., & Ulutekin, M. (2012). *Menkul Kıymet Yatırımları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Şenel, S. A. (2007, Haziran). *Turizm Sektöründe Yatırım Kararları*. Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi (12), 1-12.

Tekin, B. (2018). Bilişsel Önyargı ve Hevristik Bağlamında Finansın İnsani Boyutu Olarak Davranışsal Finans: Bir Literatür İncelemesi ve Derleme Çalışması. *International Journal of Human Studies,* 1(2), 35-62

Timor, M. (2011). *Analitik Hiyerarşi Süreci.* İstanbul: Türkmen Yayınevi

COVİD-19 ETKİSİNDE BIST 100(XU100) ENDEKS GETİRİLERİNDE VOLATİLİTE ANALİZİ

Dr. Öğr. Üy. Kudbeddin ŞEKER
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0001-6705-2890

ÖZET

Finansal varlık getirilerinin önemli özelliklerinden bir tanesi oynaklık kümelenmesidir. Finansal varlık fiyatlarındaki büyük değişiklikleri büyük değişiklikler, küçük değişiklikleri küçük değişiklikler takip etmektedir. Bu şekilde oluşan hareketleri en iyi modelleyen Otoregresif Değişen Koşullu Varyans (ARCH) modelleridir. Hata terimlerinin önceki dönem karelerinin bağımsız değişken olarak yer aldığı ARCH modellerinin zamanla yetersiz kalması sonucunda, koşullu varyansın kendi gecikme değerlerinin de modele ilave edildiği Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (GARCH) modelleri geliştirilmiştir. GARCH modellerinin de kaldıraç etkisi ve volatilideki asimetrik ilişkiyi dikkate almaması gibi etkenlerden dolayı, bu eksiklikleri gideren TARCH ve EGARCH modelleri geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının görüldüğü aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından "küresel pandemi" ilan edildiği 11 Mart 2020 tarihinden 23.06.2022 tarihine kadar BIST 100(XU100) Endeks getirilerinde meydana gelen volatiliteyi simetrik ve asimetrik koşullu değişen varyans modeller ile analiz etmektir. Çalışmada kullanılan veriler, EVDS sisteminden günlük seriler halinde elde edilmiştir (https://evds2.tcmb.gov.tr/).

Modellerin uygulanabilmesi için serilerin durağanlık koşullunun yerine getirilmesi gerekmektedir. Logaritmik farkları alınan serinin 1. farkı alınarak getiri serisine dönüştürülmüştür. Getiri serisine uygun ARMA modeli AIC değerine göre belirlenmiştir. ARMA modelinde bulunan sonuç, bağımsız değişken olarak kullanılıp en küçük kareler yöntemine göre tahmin edilmiştir. Tüm AR ve MA değişkenlerinin anlamlı olarak yer aldığı modelde hata terimlerinde değişen varyans (ARCH etkisi) olduğu belirlendikten sonra, BİST 100 Endeks getiri serisinde simetrik ve asimetrik koşullu değişen varyans modeller ile volatilite analizi yapılmıştır.

ARCH modelinde, varyans denkleminde RESID(-1)^2'ye ait katsayı hem istatistiksel olarak anlamlı ve sıfırdan büyük ve hem de 1' den küçük olduğundan geçerli bir model olmaktadır. GARCH modelinde, varyans denkleminde RESID(-1)^2 ve GARCH(-1)' e ait katsayıların istatistiksel olarak anlamlı sıfırdan büyük ve toplamlarının 1' den küçük olduğundan geçerli bir model olmaktadır.

EGARCH modelinde, varyans denkleminde RESID(-1)/@SQRT(GARCH(-1))' ye ait katsayı istatistiksel olarak anlamlı ve durağanlık koşulunu sağladığında asimetrik ve kaldıraç etkisi bulunmaktadır. Getiri ve volatilite arasında negatif bir ilişki görülmüştür. TARCH modelinde, varyans denkleminde asimetrik etki ile kaldıraç etkisini ifade eden gama olarak adlandırılan RESID(-1)^2*(RESID(-1)<0)' ye ait katsayı istatistiksel olarak anlamlı olduğundan asimetrik ve kaldıraç etkisi bulunmaktadır. Uygulanan negatif şoklara daha fazla tepki verilmektedir.

Tüm modellerde, ARCH etkisinin devam edip etmediğinin kontrolü aşamasında yapılan Heteroskedasticity Testinde olasılık değerlerine göre ARCH etkisinin ortadan kalkmış olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Covid-19 dönemi boyunca BIST 100(XU100) Endeks getirilerinde simetrik ve asimetrik tüm koşullu değişen varyans modellerin de volatilite bulunduğu tespit edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Covid-19, BIST 100(XU100) Endeks getirisi, ARCH ve GARCH Modelleri, Volatilite.

VOLATILITY ANALYSIS IN BIST 100(XU100) INDEX REVENUES AFFECTING COVID-19

ABSTRACT

One of the important features of financial asset returns is volatility clustering. Big changes in financial asset prices are followed by big changes, and small changes are followed by small changes. Autoregressive Variable Conditional Variance (ARCH) models are the best models for the movements that occur in this way. Autoregressive Variable Conditional Variance (ARCH) models are the best models for the movements that occur in this way. TARCH and EGARCH models have been developed to overcome these shortcomings due to factors such as the leverage effect of GARCH models and the fact that they do not take into account the asymmetrical relationship in volatility.

The aim of this study is to analyze the volatility in BIST 100(XU100) Index returns from March 03.11.2020, when the first Covid-19 case was seen in Turkey, and a "global pandemic" was declared by the World Health Organization (WHO) until 06.23.2022, with symmetrical and asymmetric conditions. to analyze with varying variance models. The data used in the study were obtained from the EVDS system in daily series (https://evds2.tcmb.gov.tr/).

In order to apply the models, the stationarity condition of the series must be fulfilled. The logarithmic differences were converted into a return series by taking the 1st difference of the series. The ARMA model suitable for the return series was determined according to the AIC value. The result found in the ARMA model was used as an independent variable and estimated according to the least squares method. After determining that there is varying variance (ARCH effect) in the error terms in the model in which all AR and MA variables are significant, volatility analysis was performed with symmetric and asymmetric conditional variable variance models in the BIST 100 Index return series.

In the ARCH model, the coefficient of RESID(-1)^2 in the variance equation is both statistically significant and greater than zero and less than 1, so it is a valid model. In the GARCH model, it is a valid model because the coefficients of RESID(-1)^2 and GARCH(-1) in the equation of variance are statistically significant greater than zero and their sum is less than 1.

In the EGARCH model, when the coefficient of RESID(-1)/@SQRT(GARCH(-1)) in the variance equation is statistically significant and satisfies the stationarity condition, there is an asymmetric and leverage effect. A negative relationship was observed between return and volatility. In the TARCH model, the coefficient of RESID(-1)^2*(RESID(-1)<0), which is called gamma, which expresses the asymmetric effect and the leverage effect in the variance equation, is statistically significant, so there is an asymmetric and leverage effect. More response is given to applied negative shocks.

In all models, in the Heteroskedasticity Test performed at the stage of checking whether the ARCH effect continues, it is seen that the ARCH effect has disappeared according to the probability values. As a result, it has been determined that there is volatility in all symmetric and asymmetric conditional variable variance models in BIST 100(XU100) Index returns throughout the Covid-19 period.
Keywords: Covid-19, BIST 100(XU100) Index Return, ARCH and GARCH Models, Volatility.

TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 1961-2020 DÖNEMİNDEN KANITLAR

Ali ALTINER
Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics
ORCID: 0000-0001-7362-8198

Yeliz ŞİMŞEK
Recep Tayyip Erdogan University, Social Sciences Institute, Economics Master's Student
ORCID: 0000-0002-5413-0017

ÖZET
Makroekonomik hedeflerin başında ılımlı enflasyon ve sürdürülebilir yüksek büyüme hızlarına ulaşmak vardır. Çünkü genel fiyat düzeyinde ortaya çıkan dalgalanmaların, tüketim ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyerek ekonomide bir belirsizlik yarattığı ve dolayısıyla ekonomik performansı olumsuz etkilediği kabul edilmektedir. Bununla birlikte bazı çalışmalarda enflasyonun ekonomik performans üzerinde pozitif etkilere sahip olabileceği de vurgulanmaktadır. Dolayısıyla enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren yüksek enflasyon ve istikrarsız ekonomik büyüme büyük bir sorun haline gelmiştir. Bundan dolayı sonraki dönemlerde uygulanan ekonomi politikalarında istikrarlı fiyat ve çıktı düzeyleri yakalamak ekonomik kalkınma açısından temel hedefler haline gelmiştir. Bu çalışmada, günümüzde hala Türkiye'de sorun olmaktan çıkamamış enflasyon olgusu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 1961-2020 dönemine ait yıllık verilerden yararlanarak zaman serisi tekniklerinden Hacker-Hatemi (2006) bootstrap nedensellik testi uygulanmıştır. Öncesinde serilerin bütünleşme derecelerini tespit etmek amacıyla ön test niteliğinde ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleri uygulanmıştır. Maksimum bütünleşme derecelerinin bir (1) olduğu bilgisine bağlı olarak uygulanan Nedensellik testi sonucunda ise enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla sürdürülebilir ekonomik büyüme hedeflerine ulaşabilmek için enflasyonla mücadeleye öncelik verilmesi ve buna uygun para ve maliye politikalarının uygulanması büyük önem arz etmektedir.
Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Ekonomik Büyüme, Nedensellik Analizi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: EVIDENCE FROM 1961-2020 PERIOD

ABSTRACT
Moderate inflation and achieving sustainable high growth rates are among the main macroeconomic targets. Because it is accepted that the fluctuations in the general price level affect the consumption and investment decisions negatively, creating uncertainty in the economy and thus negatively affecting the economic performance. However, some studies also emphasize that inflation may have positive effects on economic performance. Therefore, there is no consensus in studies examining the relationship between inflation and economic growth. In Turkey, one of the developing countries, high inflation, and unstable economic growth have become a fundamental problem since the 1970s. Therefore, achieving stable price and output levels in the economic policies implemented in the following periods has become the main goal in terms of economic development.

In this study, it is aimed to examine the relationship between the phenomenon of inflation, which is still a problem in Turkey, and economic growth. In this context, Hacker-Hatemi's (2006) bootstrap causality test, which is one of the time series techniques, was applied by making use of the annual data for the 1961-2020 period. Earlier, ADF (Extended Dickey-Fuller) and PP (Phillips-Perron) unit root tests were applied as a pre-test to determine the integration order of the variables. As a result of the causality test applied depending on the knowledge that the order of integration is one (1), it has been determined that there is a one-way causality relationship from inflation to economic growth. Therefore, it is of great importance to give priority to the fight against inflation and to implement appropriate monetary and fiscal policies to achieve sustainable economic growth targets.
Keywords: Inflation, Economic Growth, Causality Analysis.

Giriş

Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki iktisat literatüründe uzun yıllardır yoğun tartışmalara sebebiyet vermiştir. Enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde ne şekilde etkilerinin bulunduğu konusunda iktisatçıların ortak bir görüşte birleşemediği görülmektedir. Enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi büyümeye etkileri daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrası araştırılmaya başlanmıştır (Tunç,2015). İkinci Dünya Savaşı'na kadar Keynesyen politikalar ışığında enflasyonun ekonomik büyümeyi pozitif şekilde etkilediğini öne süren görüşler sonraki dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Bunun yanında, genel kabul enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği şeklinde olduğundan dolayı, enflasyon ekonomiler için bir problem olarak görülmemiştir (Berber ve Artan, 2004). Ekonomide artış gösteren enflasyon ile artan büyüme hızları arasındaki gözlemsel ilişki 1970'li yıllardan sonra kaybolmuştur. İfade edilen yıllarda ülkelerin büyük çoğunluğunda enflasyon artarken ekonomik büyüme oranları azalan bir trend göstermiştir. Hatta 1970'li yıllardan sonra çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde, enflasyon ile büyümenin zıt yönde hareket ettiği görülmüştür (Karaca,2003).

Enflasyonun iktisat literatüründe tek tip tanımı yoktur. Farklı yaklaşımlara göre tanımı vardır. Bunlardan birincisi, bir ekonomide genel fiyat düzeyinin sürekli artması ve böylece ülke para biriminin değer kaybetmesidir (Dinler,1997). Başka bir tanıma göre enflasyon bir ekonomide bulunan para miktarındaki artışın bir sonucu olarak kabul edilmektedir. (Erol, 2002). Enflasyon günümüzde klasik tanımlarını aşarak, çok geniş bir mefhum haline gelmiştir. Bazı araştırmacılar enflasyonu, arz edilen mal ve hizmet miktarındaki artışın para arzı artışından az olması şeklinde tanımlamıştır. Bu nitelendirmeyi yapan iktisatçılar, enflasyonun sebebini "para" ile ilişkilendirmektedirler (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu,1997)

Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili Türkiye üzerine yapılmış ampirik çalışmalar incelendiğinde, katsayı tahminleri ve nedensellik testleriyle analizlerin yapıldığı görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre genellikle enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Ulusal yazındaki çalışmalardan bazıları aşağıdaki Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yazar	Dönem/Ülke	Yöntem	Bulgular
Barro (1995)	1960-1990/ 100 ülke	-	Enflasyondaki yıllık yüzde 10'luk bir artış, kişi başına düşen GSYİH'nin büyüme oranında yılda 0,2-0,3 puanlık bir azalma vardır.
Karaca (2003)	1987-2002/ Türkiye	Granger nedensellik analizi	Enflasyon→ Büyüme
Terzi (2004)	1924-2002/ Türkiye	Granger nedensellik analizi	Enflasyon→ Büyüme
Sarıdoğan(2006)	1990:1-2005:12/ Türkiye	Johensen ko-entegrasyon	Enflasyon, büyümeyi negatif yönde etkilemektedir.
Turhan (2007)	1990:1-2005:12/ Türkiye	Granger nedensellik analizi	Enflasyon→ Büyüme
Kurnaz (2009)	2000-2008/ Türkiye	Granger nedensellik analizi	Enflasyon→ Büyüme
Yapraklı (2010)	1987:1-2007:1/ Türkiye	Granger nedensellik analizi	Enflasyon→ Büyüme
Karaçor, Özer ve Saraç (2011)	1988:1-2007:4/ Türkiye	Sınır testi yöntemi	Enflasyon, büyümeyi etkilemektedir.
Topçu (2017)	2006:1-2007:4/ Türkiye	Eşbütünleşme ve nedensellik yöntemi	Enflasyon ve büyüme arasında ilişki bulunmamaktadır.
Tatlıyer (2017)	1950-2015/ Türkiye	-	Ilımlı enflasyon olan dönemlerde, enflasyon ve büyüme arasında olumsuz bir ilişki yoktur.
Karabulut (2019)	2003:1-2018:1/ Türkiye	Granger nedensellik analizi	Uzun dönemde enflasyon ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin yoktur.
Toker ve Gürel (2019)	1980-2016/ Türkiye	ARDL sınır testi	Enflasyon ve büyüme arasında negatif bir ilişki vardır.

Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye'de enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla zaman serisi yöntemleri tercih edilmiştir. Bu kapsamda, 1961-2020 dönemi yıllık verilerinden yararlanılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen 2015 yılı sabit fiyatlarına göre hesaplanmış Reel GSYH değişim oranı, enflasyonu temsilen ise GSYH deflatöründeki yıllık değişim oranı verileri kullanılmıştır. İlgili veriler Dünya Bankasının ekonomik Kalkınma göstergeleri veri tabanından temin edilmiştir. Ekonometrik model aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

$B\ddot{U}Y\ddot{U}ME_t = \propto_0 + \propto_1 ENFLASYON_t + u_t$ (1)

$ENFLASYON_t = \beta_0 + \beta_1 B\ddot{U}Y\ddot{U}ME_t + e_t$ (2)

Denklemlerdeki modellerde bulunan $\propto$ ve β katsayıları, u_t ve e_t ise hata terimlerini ifade etmektedir.

Ekonometrik Yöntem

Çalışma ampirik olarak 2 kısımdan meydana gelmektedir. Birincisi, serilerin durağanlığının araştırılması amacıyla ADF (Augmented Dickey-Fuller) ile PP (Phillip-Perron) birim kök testleri kullanılmıştır. Daha sonra nedensellik ilişkisinin varlığının belirlenmesi için Hacker-Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik analizi uygulanmıştır. Hacker-Hatemi-J (2006) nedensellik testinin uygulanabilmesi için ihtiyaç duyulan gecikme uzunluğunun belirlenmesi amacıyla serilerin maksimum durağanlık derecelerinin tespit edilmesi gerekli görülmektedir. Bundan dolayı çalışmada ilk olarak Dickey-Fuller (1981)'e ait ADF testinden yararlanılmıştır. Phillips ve Perron (1988) ise ADF testinde hata terimlerinin her zaman normal dağılıp sabit varyansa sahip olduğu varsayımını eleştirmiştir. Bundan dolayı hata terimleri arasında olası otokorelasyo ve değişen varyansı göz önünde bulunduran birim kök testi ortaya koymuşlardır. Nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) prosedürü izlenerek analiz edilmektedir. TY prosedüründen farklı olarak Hacker-Hatemi-J (2006) kritik değerleri hata terimlerinin normal dağılmamasını göz önünde bulundurarak bootsrap simülasyonuyla bulunmaktadır (Yılancı, 2014).

Ampirik Bulgular

ADF ile PP birim kök testlerinin uygulanmasına bağlı olarak bulunan sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
BÜYÜME	-7.598[a] (0.000)	-7.543[a] (0.000)	-7.593[a] (0.000)	-7.536[a] (0.000)
ENFLASYON	-2.499 (0.121)	-2.460 (0.346)	-2.328 (0.167)	-2.313 (0.420)
ENFLASYON	-8.886[a] (0.000)	-8.861[a] (0.000)	-10.178[a] (0.000)	-12.264[a] (0.000)

Not: a, b ve c harfleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. değişkenin 1. farkını ve parantez içindeki değerler ise olasılık değerini göstermektedir

Durağanlık testleri sonuçları, BÜYÜME değişkeninin ADF testine göre hem sabitli hem de sabit-trendli modelde seviye değerinde durağan olduğunu ve PP testine göre de benzer şekilde her 2 model için de seviyede durağan olduğunu ortaya koymuştur. Yani BÜYÜME değişkeninin I(0) özelliği taşıdığı bilgisi elde edilmiştir. ENFLASYON değişkeni ise hem ADF hem PP testine göre sabitli ve sabit-trendli modelde birinci farkında durağan bir yapıya kavuşmaktadır. Sonuç olarak ENFLASYON değişkeninin I(1) olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

ENFLASYON ve BÜYÜME değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi amacıyla kullanılan Hacker-Hatemi-J (2006) testi sonuçları aşağıdaki Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedenselik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
BÜYÜME → ENFLASYON	2.188	7.238	4.088	2.891
ENFLASYON → BÜYÜME	6.515[b]	7.391	4.102	2.862

Not: a, b ve c harfleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.
Tablo 3'de gösterildiği gibi, ENFLASYON'dan BÜYÜME' ye doğru nedensellik ilişkisi için hesaplanan istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerlerden büyüktür. Ancak BÜYÜME 'den ENFLASYON'a doğru olan ilişki için hesaplanan test istatistiği kritik değerlerden bütün anlamlılık düzeylerinde küçüktür. Bu sonuçlar, incelenen dönemde enflasyon değişkeninden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensel ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada önemli makroekonomik göstergelerden enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için araştırılmıştır. 1961-2020 döneminin ele alındığı çalışmada zaman serisi yöntemleri kullanılarak ampirik bir analiz yapılmıştır. Bu kapsamda Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, enflasyonun ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak ekonomik büyümeden enflasyona doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılamamıştır. Bu sonuçlar literatürdeki Sarıdoğan (2003), Terzi (2004), Berber ve Artan (2004), Sarıdoğan (2006) ve Yapraklı (2010) tarafından yapılan çalışmalarla benzerlik göstermektedir.
Türkiye'deki enflasyonun nedenlerine bakıldığında, döviz kuru belirsizliklerinin baş aktör olduğu ve diğer para birimleri karşısında ulusal para biriminde ortaya çıkan değer kayıplarının maliyet artışları yoluyla enflasyonu yükselttiği görülmektedir. Tersi durumda yani döviz kurunun düşük yani ulusal para birimi diğer para birimlerine karşı değer kazandığı dönemlerde ise enflasyonun düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla enflasyonu düşürmek açısından ilk olarak döviz kurunun istikrarlı bir seviyeye oturtulması ve tutulması gerekmektedir. Bu amaçla ise döviz açığını ortadan kaldıracak yönde dış ticaret politikaları uygulanması büyük önem arz etmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'de sürdürülebilir ve yüksek hızla ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için yüksek enflasyon oranlarının düşürülerek kontrol altında tutulması gerektiği söylenebilir. Bu ise uygun dış ticaret politikası ile birlikte uygun eşgüdümlü para ve maliye politikalarının uygulanarak enflasyonla mücadele edilmesi ve ekonomideki belirsizliklerin ortadan kalmasıyla mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Barro, R.J. (1995). Inflation and economic growth. Bank of England Quarterly Bulletin, 35, 166-176.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1997). Yüksek enflasyonun aile içi ilişkiler üzerinde etkisi, Ankara: Bilim Serisi.

Berber, M. ve Artan, S. (2004). Türkiye'de enflasyon- ekonomik büyüme ilişkisi: (teori, literatür ve uygulama). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,18(3-4), 103-117.

Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1981), *Likelihood Ratıo Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root*, Econometrica, 49(4), 1057-1072.

Dinler, Z. (1997). İktisada Giriş, Ekin Yayınları: Bursa.

Erol, İ. (2002). Para-Banka Teori ve Politika, Manisa.

Hacker, R.S. ve Hatemi-J, A., (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Econonomics,* 38(13), 1489–1500.

Karabulut, Ş. (2019). Türkiye'de ekonomik büyüme ve enflasyon ilişkisi. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(2), 171-184.

Karaca, O. (2003). Türkiye'de enflasyon- büyüme ilişkisi: zaman serisi analizi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4(2), 247-255.

Karaçor, Z. ve Özer, H. ve Saraç, T. H. (2011). Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine ekonometrik bir uygulama. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 29-44.

Kurnaz, Ö. (2009). Türkiye'de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi 1987-2006 Dönemi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988), *Testing for a Unit Root in Time Series Regression*, Biometrika, 75, (2), 335-346.

Sarıdoğan, E. (2006). Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tatlıyer. M. (2017). Türkiye ekonomisinde enflasyon ve ekonomik büyüme. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(13). 173-188.

Terzi, H. (2004). Türkiye'de enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi (1924- 2002): İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (3), 59-75.

Topçu, E. (2017), Enflasyon oranı- ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. Nevşehir Hacı Bektaşi Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 7(2), 190-191.

Toker, K. ve Gürel, S. P. (2019). Enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisinde Mundell-Tobın etkisinin analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 36, 335-348.

Turhan, S.E., (2007). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme ilişkisi: Türkiye Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Yapraklı, S. (2007). Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki İlişki: Türkiye için eş-bütünleşme ve nedensellik analizi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2), 287-301.

Yılancı, V. (2014). Time series analyses Sakarya econometrics workshop Notes. Sakarya/Turkey: SES.

A NONLINEAR AUTOREGRESSIVE NEURAL NETWORK APPROACH FOR COPPER PRICE FORECASTING

Research Assistant Dr. Erdemalp OZDEN
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Bayburt University
ORCID: 0000-0001-5019-1675

Abstract
The intense use of copper in various industrial sectors provides important data and information about both the global economy and international trade. In addition, it is a reliable leading indicator of the state of the general economy due to its widespread use in fundemental industrial areas. Like commodity prices, the price of copper is incredibly volatile, unpredictable and troubling. The analyzes of copper and similar commodities are estimated using time series analysis methods. Obtaining these techniques with the least estimation error is one of the challenging problems for international economic actors. A neural network is an important tool for analyzing nonlinear and nonstationary time series. This study investigates the nonlinear autoregressive neural network method as an estimation technique for economic time series. As an application on a real sample, 63 years of the monthly price of copper was analyzed to determine the superiority of this method over other available methods. According to the analysis results, the R^2's of the training, validation, and test sets were found with a high accuracy rate of 0.958, 0.954, and 0.932, respectively, using the neural network method.
Keywords: Copper Price, International Trade Volume, Prediction, Neural Network, Nonlinear Autoregressive Model

Introduction

Copper is one of the metals used in the industry as a commodity. The main reason why it is so widely used is that it is the metal that conducts electricity the best after silver. Forty cars, 60,000 mobile phones, and 400 computers can be produced with one ton of copper metal (CDA, 2022). The sectors in which copper is used the most are construction, chemistry, transportation, and jewelry (See Figure 1.).

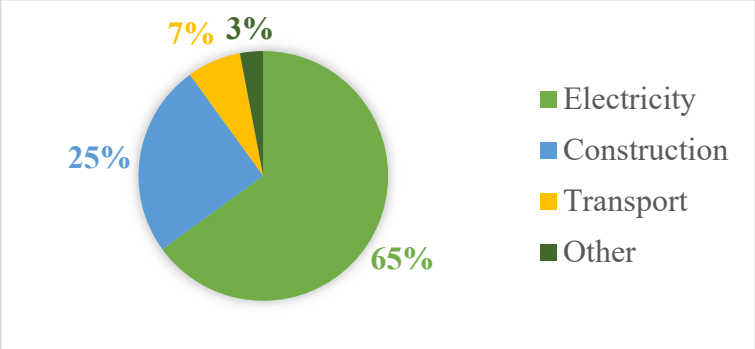

Figure 1. Industries where copper metal is used (CDA, 2021)

The use of copper in different branches of industry is important in terms of giving information about the world economy. It is also a good indicator of the economy's overall health, as it is used in core industry sectors. Therefore, copper prices are also sensitive to changes and developments in international trade.

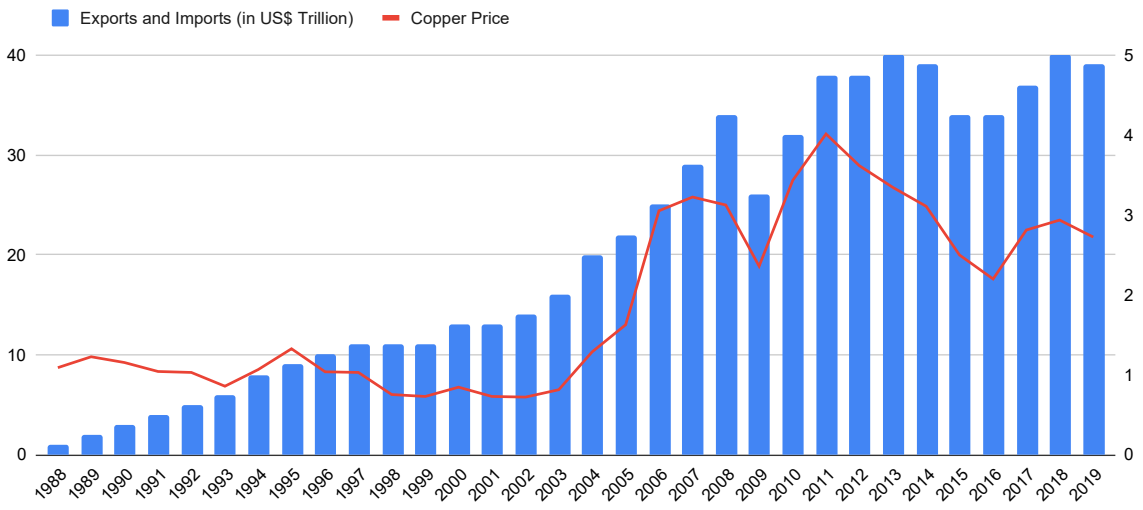

Figure 2. Total International Trade and Copper Price

In Figure 2, while the total world trade is shown in trillion dollars on the left axis, copper prices are shown on the right axis. If sifted through, there is harmony between world trade and copper prices. While world trade grew between 1988 and 2008, copper prices also increased in the same period. Likewise, in the years 2010-2016, there was a decrease in world trade over the years, and copper prices were also in a downward trend. From this point of view, copper is an important indicator to picture the global economic situation.

Various time series analyzes can be done to capture these changes in the historical process of copper prices. However, time-series analyses based on classical statistical methods significantly predict variables with high volatility. In the light of all this information, in this study, the change in copper prices over the years will be analyzed using historical data (monthly frequency, 63 years) using a neural network-based nonlinear autoregressive (NAR) method.

Literature Review

Managing several domains, including the economic sphere, heavily relies on prediction. Understanding the input trend presents a significant challenge when forecasting time series that are highly noisy and nonstationary. Modeling connections between data is intended to predict short- or medium-term values. Several time series analysis methods rely on the linearity of the relationships between the variables.

In the field of international economics, several GARCH-type models and ARIMA models are typically used to forecast changes in commodity prices. The GARCH model established by Bollerslev offers a method to represent a change in variance in a time series and is a helpful generalization of the autoregressive conditional heteroskedasticity (ARCH) model (Bollerslev, 1986). The basic ARCH and GARCH models have now undergone various extensions, including EGARCH (Nelson, 1991), APGARCH (Ding et al., 1993), SWARCH (Hamilton & Susmel, 1994), and others. However, these GARCH-type models' prediction outcomes could not be very good because of the complex nonlinear correlation structure among variables and larger mass of data sets.

Artificial neural network (ANN) models, which are intended to imitate the knowledge-acquisition and organizing abilities of the human brain, are the source of the recent development of the deep learning approach (Bergerson & Wunsch, 1991; Sharda & Patil, 1992). Regarding the accuracy of forecasts, numerous comparison studies between ANNs and conventional prediction models (such as ARMA and GARCH) have been carried out.

ANNs have been shown to predict volatility for a variety of commodities with a high degree of accuracy (Azadeh et al., 2012; Parisi et al., 2008; Yazdani-Chamzini et al., 2012).
In this study, MLPs (multilayered perceptron) is referred to since most neural networks utilized in economic forecasting are layered. Neural networks perform well in the world of economics when making predictions. The portion that introduces time series analysis and provides background information on neural networks comes first in this article.

Methodology

Time series analysis is an analysis method in which the past values of one or more inputs are used to predict the future values of a variable. Although many different statistical methods are used for time series analysis, dynamic neural networks can be used especially for better analysis of nonlinear patterns.
Network learning occurs as the weights are changed throughout the layers in accordance with the correlation between the inputs and the intended outputs, Multilayer perceptron (MLP) networks are one of the most fundamental models and are frequently used in numerous applications to approximate nonlinear functions that explain intricate interactions between independent and dependent variables.
MLP was initially developed to address challenging categorization issues. However, because of their universal approximation property, they were immediately used in time series modeling and forecasting after being utilized as nonlinear regression models.
It is difficult to identify the exemplary architecture since these models must be estimated and identified using complex methods. In fact, these models are by nature over parametrized, the error functions that must be minimized contain a large number of local minima, and implementation is frequently challenging.
The nonlinear autoregressive neural network (NAR) visualized in Figure 3 can be built to forecast a time series based on that series' prior values $y(t-1), y(t-2), \ldots, y(t-d)$, which are referred to as feedback delays, where d is the time delay parameter.

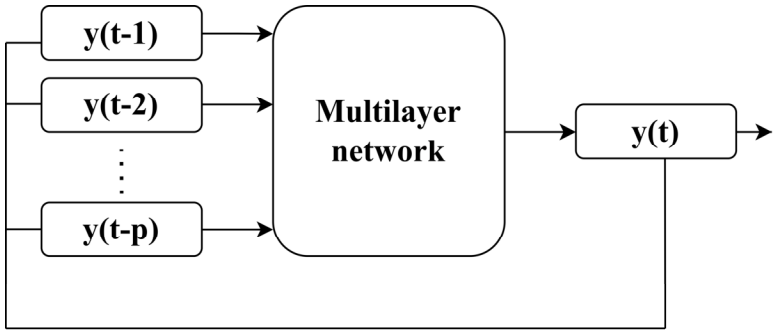

Figure 3. The nonlinear autoregressive neural network' diagram

The network is built and trained in a loop, using the actual target values as a response and ensuring that the training quality is far higher than the actual value. Following training, the network is changed into a closed loop, and the projected values are used to feed the network with fresh response inputs. Describe a discrete, nonlinear autoregressive model that can be expressed in the following way using a nonlinear a NAR applied to time series forecasting:

$$Y_t = h(Y_{t-1}, Y_{t-2}, \ldots, Y_{t-d}) + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Since the function $h(.)$ is unknown beforehand, the neural network training aims to approximate the function by optimizing the network weights and neuron bias.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^{k} \alpha_j \phi \left(\sum_{i=1}^{a} \beta_{ij} Y_{t-i} + \beta_{0j} \right) + \varepsilon_t \quad (2)$$

where a is the number of entries, k is the number of hidden layers with activation function ϕ, and β_{ij} is the parameter corresponding to the weight to the connection between the input unit i and the hidden unit j, α_j is the weight of the connection between the hidden unit j and the output unit, and β_{0j} and α_0 are the constants that correspond, respectively, to the hidden unit j and the output unit.

Results and Discussion

The data used in this analysis reflects the copper price on a monthly basis between 1959 and 2022. The COMEX was used to gather this information. Figure 4 displays the monthly price of copper from July 1959 to June 2022.

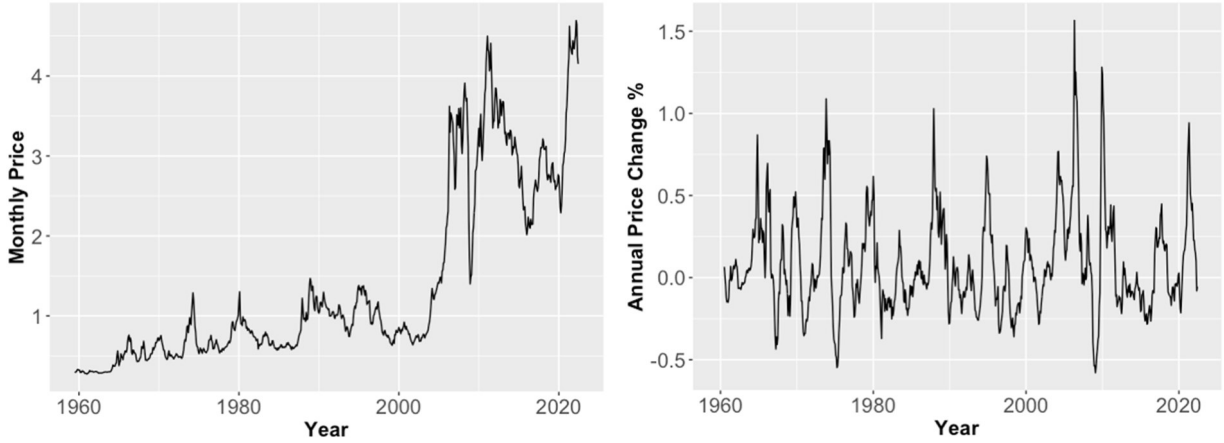

Figure 4. Monthly and Annual Price Change of Copper from 1959 to 2022

Figure 4 displays the monthly price of copper from July 1959 to June 2022. The inspection of this image demonstrates that the slope lowers consistently with time, demonstrating the presence of a long-term trend. A nonstationary series is one that typically increases (decreases) with time. The nonstationary of this series is confirmed by the Dickey-Fuller test (p-value = 0.8861 > 0.05). To fix this issue, the copper price series is converted into an annual percentage change (See in Figure 4). The ADF validates the stationarity of the copper price's monthly return series (p-value 0.00 < 0.05).

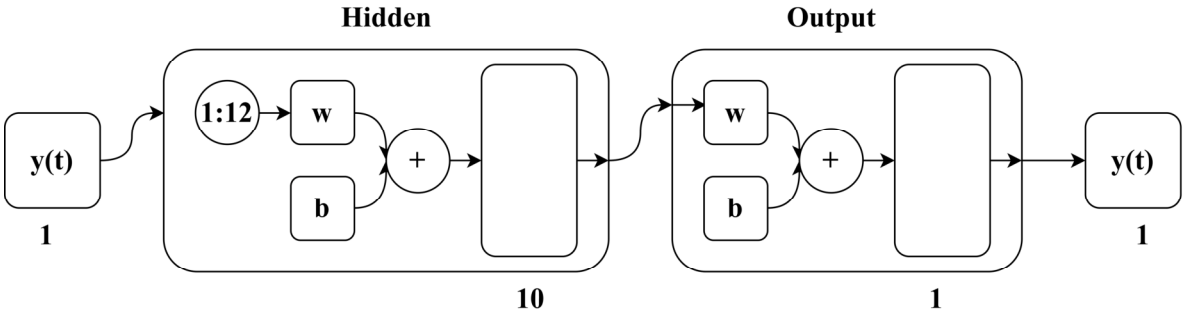

Figure 5. Network Structure for Copper Price Forecasting

Figure 5 shows the network's structure, which was able to be determined thanks to several preliminary experiments. The activation function for the hidden layer and the output neuron was the Sigmoid function, which was implemented using a hidden layer of 12 neurons. Other parameters used to construct the network structure for NAR are shown in Table 1.

Table 1. NAR Parameter settings

No.	Parameter	Data/Technique Used
1	Number of input neuron(s)	One
2	Number of output neuron(s)	One
3	Number of hidden layers(s)	One
4	Number of neurons in hidden layers(s)	12
5	Number of training, validation, and test dataset	520, 112 and 112 observations
6	Transfer function	Sigmoid function
7	Error function(s)	MSE function

As Table 1 shows the detail of NAR, for 63 years of monthly data, 520 observations (around 43 years) are used for training the network, 112 observations (about nine years) are used to measure network generalization, and the last 112 observations (around nine years) are used for testing the network.
Using the mean-square error (MSE) and the coefficient of determination R, which is a goodness-of-fit metric for linear regression between the target and the predictions, we assessed the impact of the time delay parameter d on the effectiveness of the training process. It was set d between 1 and 12. Independent of the value of d over the course of all five trials, the NAR model exhibits a very precise fit and a modest MSE (See in Figure 6).

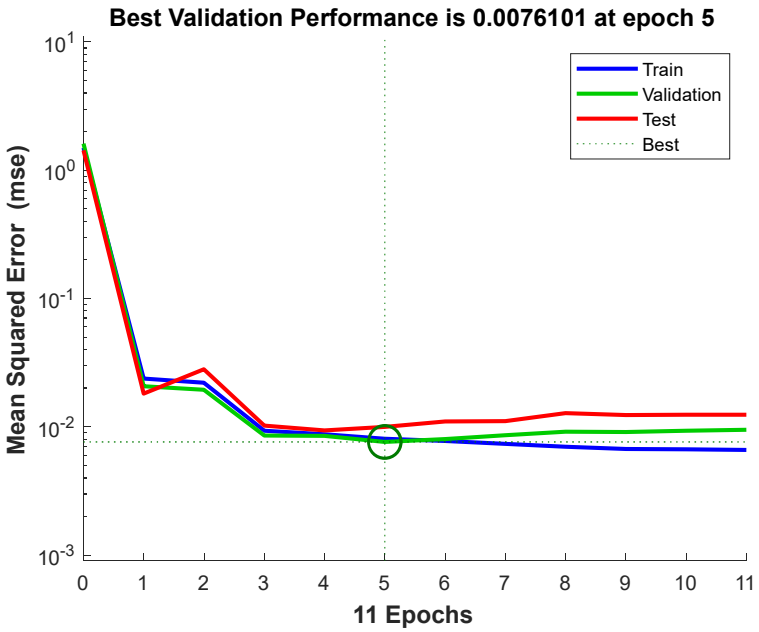

Figure 6. Graph of the best performance

Figure 6 showed that the best training performance was Levenberg-Marquardt with 11 epochs and the best validation performance reached the 5 epochs.
Applying Levenberg-Marquardt back-propagation, the network can be trained. When generalization stops increasing, as seen by an increase in the mean square error of the validation samples, training automatically terminates.

Table 2. Results of Training, Validation, and Testing Results

Results	Target Values	MSE	R
Training	520	8.05509e-3	0.95758
Validation	112	7.61005e-3	0.95375
Testing	112	9.99649e-3	0.93208

The corresponding performance plot and regression plot of Levenberg-Marquardt were examined and demonstrated in Figures 7.

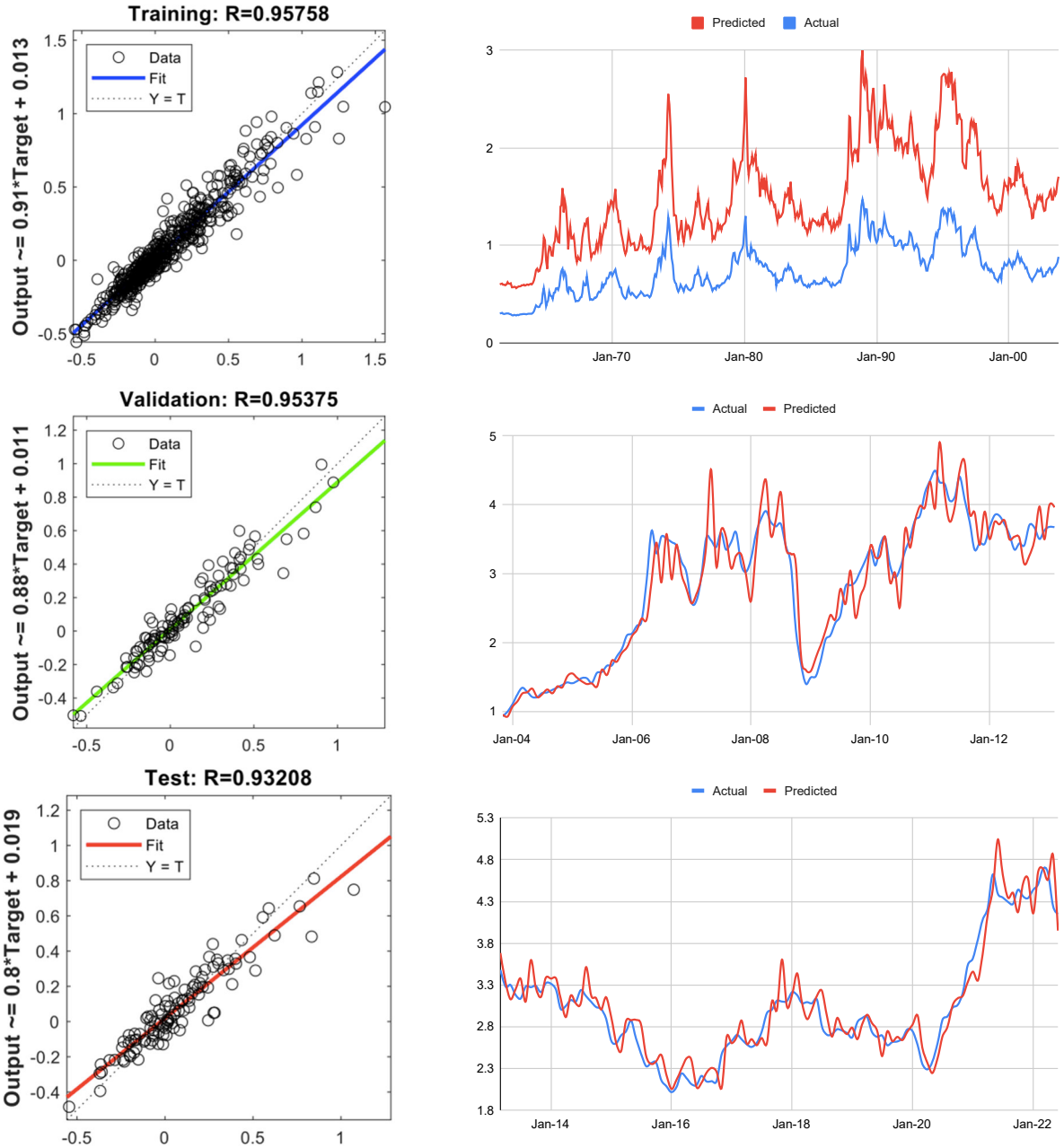

Figure 7. The graphs for training, validation, and test phases

From Figure 7, the NAR model used successfully catches the general trends. Considering the details, the NAR model has successfully predicted the rise and fall of the copper price, even though the estimation has higher variance than the actual values.

Conclusion

Copper is the most frequently traded base metal since it is a crucial component in many industrial applications. However, copper prices are incredibly unstable and reliant on a variety of outside variables. The prediction modeling is made more difficult by the inherent high volatility. The use of conventional prediction models, such as ARIMA and GARCH, has revealed their poor performance in predicting copper prices. Despite the difficulties, it is worthwhile to improve copper price forecasts because volatility is a key indicator of market risk.

To forecast the copper price, in this study, a nonlinear autoregressive neural network model is proposed for predicting copper prices over a 63-year period. The computation of the mean absolute error (MAE) and the root mean square error (RMSE) for the suggested models is shown. The results revealed that NAR, which is the estimation method used for copper price, is a strong estimator in the training, validation, and testing phases.

To further studies, the classical econometrics methods and other machine learning methods can be employed to forecast copper prices and the results could be compared with this study.

References

Azadeh, A., Moghaddam, M., Khakzad, M., & Ebrahimipour, V. (2012). A flexible neural network-fuzzy mathematical programming algorithm for improvement of oil price estimation and forecasting. *Computers & Industrial Engineering*, *62*(2), 421–430. https://doi.org/10.1016/j.cie.2011.06.019

Bergerson, K., & Wunsch, D. C. (1991). A commodity trading model based on a neural network-expert system hybrid. *IJCNN-91-Seattle International Joint Conference on Neural Networks*, 289–293. https://doi.org/10.1109/IJCNN.1991.155192

Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, *31*(3), 307–327. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0304-4076(86)90063-1

CDA. (2021). *Annual Data Book 2021*. https://copper.org/resources/market_data/pdfs/annual-data-book-2021_final.pdf

CDA. (2022). *Copper - From Beginning to End*. Copper Development Associaton Inc. https://copper.org/education/copper-production/

Ding, Z., Granger, C. W. J., & Engle, R. F. (1993). A long memory property of stock market returns and a new model. *Journal of Empirical Finance*, *1*(1), 83–106. https://doi.org/10.1016/0927-5398(93)90006-D

Hamilton, J. D., & Susmel, R. (1994). Autoregressive conditional heteroskedasticity and changes in regime. *Journal of Econometrics*, *64*(1–2), 307–333. https://doi.org/10.1016/0304-4076(94)90067-1

Nelson, D. B. (1991). Conditional Heteroskedasticity in Asset Returns: A New Approach. *Econometrica*, *59*(2), 347. https://doi.org/10.2307/2938260

Parisi, A., Parisi, F., & Díaz, D. (2008). Forecasting gold price changes: Rolling and recursive neural network models. *Journal of Multinational Financial Management*, *18*(5), 477–487. https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2007.12.002

Sharda, R., & Patil, R. B. (1992). Connectionist approach to time series prediction: an empirical test. *Journal of Intelligent Manufacturing*, *3*(5), 317–323. https://doi.org/10.1007/BF01577272

Yazdani-Chamzini, A., Yakhchali, S. H., Volungevičienė, D., & Zavadskas, E. K. (2012). Forecasting Gold Price Changes by Using Adaptive Network Fuzzy Inference System. *Journal of Business Economics and Management*, *13*(5), 994–1010. https://doi.org/10.3846/16111699.2012.683808

COVID-19 PANDEMİSİ'NİN TOPLU TAŞIMA SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINA SOSYO-EKONOMİK YÖNDEN ETKİSİ

Dursun ŞAHİN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
ORCID :0000-0002-3216-2851

Doç. Dr. Osman ALACAHAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
ORCID: 0000-0002-8715-5325

ÖZET

Aralık 2019'da Çin'in Hubei Eyaleti, Wuhan'da bilinmeyen bir pnömoni salgını bildirildi. Solunum örneklerinin insan solunum yolu epitel hücrelerine, Vero E6 ve Huh7 hücre hatlarına aşılanması, genom analizinin SARS-CoV ile ilgili yeni bir koronavirüs olduğunu gösteren ve bu nedenle şiddetli akut solunum sendromu koronavirüsü olarak adlandırılan yeni bir solunum virüsünün (Ciotti vd, 2020) olduğu belirlendi.

COVID-19 pandemisi insan hayatın birçok alanını etkilediği gibi, toplu taşıma alanında çalışan kişilerin de ekonomik ve sosyal yönden olumsuz olarak etkilemiştir. Bu sektörde çalışanların öncelikli olarak çalışma performanslarının düşmesinin, iş kayıplarının, ekonomik karlılıklarının azalmasının yanı sıra, sağlık riskleri ile karşı karşıya kalmalarına ve ulaşımın sürdürülebilirliğinde aksamalara sebep olmuştur.

Erbaş (2020), COVID-19 döneminde kent içi toplu ulaşımda kullanıcı davranışları İstanbul örneğinde incelemiştir. Çalışmada virüsün yayılmasından en fazla etkilenen şehirlerden biri olan İstanbul İlinde kent içi ulaşımın alınan önlemler ve değişim geçiren şahsi ulaşım hareketlerinin 11 Mart - 30 Haziran 2020 döneminde ne şekilde etkilendiği ele alınmıştır. Çalışma kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre, araçların dezenfekte edilmesi, yüz maskesi kullanılması ve evden uzak durulması gibi önlemlere rağmen toplu taşımanın salgın öncesine göre daha az tercih edildiği belirlenmiştir.

Bu çalışma, COVID-19 salgınının toplu taşıma alanında çalışanların üzerindeki sosyo-ekonomik yönden incelemiştir. Çalışmada toplu taşıma kullanımının, COVID 19 pandemisinin beklenmedik dışsallığı nedeniyle azaldığı belirlenmiştir. Vaka sayısının en yüksek olduğu Nisan ve Mayıs 2020'de toplu taşımada günlük yolcu sayısı, kişisel ve resmi tedbirlerle birlikte yaklaşık %90 oranında azaldığı ve yolcu sayısındaki düşüşe paralel olarak yolcu gelirlerinde de %90 düzeyinde bir düşüş olduğu tespit edilmiştir.

Özcümle COVİD-19 sürecinde toplu taşımada; sefer sayıları azaltılmış, yolcu sayıları düşmüş, sektörünün önceki yıllara göre geliri ciddi oranda azalmıştır. Gelirlerin azalması sonucu çok sayıda çalışan işten çıkarılmıştır. Sonuçta sektörde çalışlar işsiz kalma ve ekonomik kaynak yetersizliği sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Toplu Taşıma, Şoför

SOCIO-ECONOMIC EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC UPON MASS TRANSPORT SECTOR PERSONNELS

ABSTRACT

An unknown pneumonia epidemia was reported in Wuhan, Hubei, state of China in December 2019. Respiration samples were vaccinated to human respiratory passage cells and Vero E6 and Huh7 cell lines , it was defined that there is a new respiratory virüs (Ciotti vd 2020) called as coronavirus of acute respiratory syndrome indicating that it is a new coronavirus related to SARS-CoV of genom analysis.

As COVID-19 pandemic effected so many area of people's life, it effected negatively personnels working in mass transport sector, about economic and social. Besides that performance of work of personnels in this sector was going down, vacant lot and economic profiability were decreasing, it caused that they faced the healthy risk and disruption in transportation maintainability.

Erbaş (2020) has examined consumer behaviors İstanbul sample on urban transportation in the period of COVID-19. In the study, the precautions taken in the city of İstanbul which is one of the cities most affected by the spread of the virus, and how the personal transportation movements that have undergone changes were affected between the dates of 11 March - 30 June 2020 were discussed.

According to survey results conducted within the scope of study, it was determined that mass transportation was preferred less than before epidemia in spite of precautions such as disinfecting the vehicles, using face mask and staying away from home.

This study examined socio-economic effect of COVID-19 pandemic upon personnels working on transport sector. In the study, it was determined that usage of mass transportation declined because of unforeseen externality of COVID-19 pandemic. It was determined that daily ridership in April and May when case number was the highest, declined in the rate of approximately 90% together with personel and formal precautions and there was a slump for 90% in passenger income corresponding with slump on passenger number.

Briefly, service number declined on mass transportation, ridership declined, its income declined seriously according to previous years of its sector in the period of COVID-19. As a result of income decrease, a great number of personnels was discharged. All in all personnels working in this sector, faced to the problems of disamployment and economic resource shortage.

Keywords: Covid-19, Mass Transportation, Carman

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNİN GÜVEN ALGISI BAĞLAMINDA KİŞİLERARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ

Doç. Dr. Osman ALACAHAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
ORCID: 0000-0002-8715-5325

ÖZET
COVID-19 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm dünyaya yayılarak hayatın her yönünü etkilemiştir.
Temas yoluyla bulaşan virüs, insan fizyolojisinde çeşitli semptomlarla kendini göstermekte ve özellikle akciğerlerin iltihaplanmasına ve solunumda güçlüğü yaşanması neden olmaktadır. Bulaşın yoğunluğuna ve bireyin bağışıklık sisteminin gücüne göre seyri değişen hastalık, çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur.
Salgının başlamasıyla birlikte bulaşı önlemek için bir dizi tedbir uygulamaya konulmuştur. Hastaların tedavisi için yeni ilaç geliştirme ve virüse bağışıklığı sağlamak amacıyla aşı geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Öte yandan bulaşın yayılmasını önlemek amacıyla yaşamın hemen her alanında bir dizi düzenleme ve uygulamalar devreye konulmuştur. Belli zaman diliminde sokağa çıkma yasağı, seyahat yasağı, kapalı mekânlarda toplantı yasağı, bazı sektörlerde iş yerlerinin kapatılması, okulların tatil edilmesi ve uzaktan eğitime geçilmesi, insanların birbirleriyle olan fiziksel mesafelerinin ayarlanması, maske kullanımı, kişisel bakım ve temizliğe daha fazla özen gösterilmesi belli başlı uygulamalardandır. Ancak bu uygulamalar virüsün ortaya çıktığı güne kadar olan ve alışılagelen insan ilişkilerini, bireylerin sosyal ve ekonomik düzenliliğini, çalışma ve boş zaman faaliyetlerini, alışkanlıklarını, inanç ve tutumlarını, duygu, düşünce ve davranışlarını radikal biçimde değiştirmiştir. Süreçte yapılan bilimsel çalışmalarda virüs bulaşından korunmak için gerekli görülen ve uygulamaya konulan önlemler sonucu çeşitli sağlık sorunlarında artış olduğu belirlenmiştir. Bu sürecin bireyin güven duygusunu zedelediği ve toplumsal planda insanlar arası ilişki ve iletişime olumsuz etki ettiği söylenebilir.
Güven, insanın psikolojik yapısının en önemli temel öğelerinden biridir. Güven duygusu bireyin çevresinden algıladığı ve anlamlandırdığı çeşitli uyaranların etkisi ile aktive olmaktadır. Bireyin güven duygusu, kendisi için olduğu kadar diğer insanlar için de önemi bir olgudur.
Güvenin olmadığı durumlarda organizma kaygı, korku ve şüphe içerisine girmekte ve ortamdan ve/ya kişiden kaçma davranışı sergilemektedir. Dolayısı ile güvensizlik durumunda kişiler arası iletişim ve ilişki kopmaktadır.
Bu çalışmada COVID'19 Pandemisi ve alınan önlemlerin birey psikolojisinde ve insan ilişkilerinde ortaya çıkardığı ikincil sorunlar ele alınarak, bu sorunların çözümüne yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışma, alan yazın taraması yapılarak hazırlanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Pandemi, Güven, İnsan İlişkileri

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS ON INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN THE CONTEXT OF TRUST PERCEPTION

ABSTRACT
COVID-19 emerged in Wuhan, China on December 2019 and soon spread all over the world, affecting every aspect of life.
The virus, transmitted by contact, manifests itself in human physiology with various symptoms and is caused by inflammation of the lungs and difficulty in breathing.

The disease, whose course varies according to the intensity of the transmission and the strength of the individual's immune system, has caused the death of many people.

With the onset of the epidemic, a number of measures have been put into practice to prevent transmission. Vaccine development studies were carried out to develop new drugs for the treatment of patients and to provide immunity to the virus. On the other hand, a series of regulations and practices have been put into effect in almost every area of life in order to prevent the spread of contagion. Curfew, travel ban, indoor meeting ban in certain periods, closure of workplaces in some sectors, closure of schools and distance education, adjustment of physical distance between people, use of masks, personal care and more attention to cleanliness are among the main practices. However, these practices radically changed the usual human relations, social and economic regularity of individuals, work and leisure activities, habits, beliefs and attitudes, feelings, thoughts and behaviors until the day the virus emerged. In the scientific studies carried out in the process, it was determined that there was an increase in various health problems as a result of the measures that were deemed necessary and put into practice to prevent virus transmission. It can be said that this process damages the sense of trust of the individual and negatively affects interpersonal relations and communication in the social plan.

Trust is one of the most important basic elements of the psychological structure of the human being. The sense of trust is activated by the effect of various stimuli that the individual perceives and makes sense of from his environment. The individual's sense of trust is an important phenomenon for other people as well as for himself. In the absence of trust, the organism becomes anxious, fearful and suspicious, and exhibits avoidance behavior from the environment and/or person. Therefore, in case of insecurity, interpersonal communication and relationship are broken.

In this study, it is aimed to contribute to the studies to be carried out to solve these problems by considering the COVID'19 Pandemic and the secondary problems caused by the measures taken in individual psychology and human relations. The study was prepared by scanning the literature.

Keywords: Pandemic, Trust, Human Relations

GELİR SEVİYESİ VE GELİR DAĞILIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ: SEÇİLİ GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE BİR ANALİZ [1]

Destegül TAŞDEMİR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0002-1301-0174

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Ahmet Karadaş
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0002-3088-1107

ÖZET
Gelir dağılımı eşitsizliği, tarihin her döneminde insanların üzerinde önemle durduğu konulardan biri olmuştur. Belirli bir zaman diliminde bir ülkede yaratılan gelirin, o ülke içerisindeki bireyler ve toplumsal gruplar arasındaki adaletsiz dağılımı toplumun refah seviyesinin düşmesine yol açmakta ve aynı zamanda ekonomik, sosyolojik ve toplumsal birçok soruna da neden olmaktadır. Bu nedenle, gelir dağılımında eşitliği sağlamak ekonomilerin ortak amacı haline gelmiştir ve gelir dağılımı ve gelir seviyesi arasındaki ilişki iktisatçıların ilgisini çekmiştir. Simon Kuznets, 1955 yılında yaptığı çalışmada ekonomik büyümenin ilk aşamasında gelir dağılımı eşitsizliğinin artacağını fakat büyümenin sonraki aşamalarında gelir dağılımı eşitsizliğinin azalacağını ifade etmiştir. Bu çalışmada, Kuznets'in yönteminden faydalanılarak, seçilmiş gelişmekte olan ülkelere (Arjantin, Bela Rus, Brezilya, Bulgaristan, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Kazakistan, Kırgızistan, Kosta Rika, Letonya, Macaristan, Panama, Peru, Polonya, Rusya, Tayland, Türkiye ve Uruguay) ait panel veri setine kübik bir denklem uygulanarak, gelir seviyesi ile gelir dağılımı arasındaki ilişki test edilmiştir. Analiz sonucunda, gelişmekte olan ülkelerde gelir seviyesi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında N şeklinde bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Burada, eşik değerleri ise 531$ ve 20011$ olduğu belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Gelir Seviyesi, Kuznets Eğrisi, Panel Veri Analizi

THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME LEVEL AND INCOME DISTRIBUTION: AN ANALYSIS ON SELECTED EMERGING COUNTRIES

ABSTRACT
Income distribution inequality has been one of the issues that people have emphasized in every period of history. The unjust distribution of the income created in a country in a certain period of time between individuals and social groups in that country leads to a decrease in the welfare level of the society and also causes many economic, sociological and social problems. For this reason, achieving equality in income distribution has become the common goal of economies and the relationship between income distribution and income level has attracted the attention of economists. Simon Kuznets, in his study in 1955, stated that income inequality will increase in the first stage of economic growth, but income distribution inequality will decrease in the later stages of growth. In this study, the relationship between income level and income distribution was tested by applying a cubic equation to the panel data set of selected developing countries (Argentina, Belarus, Brazil, Bulgaria, Dominican Republic, Ecuador, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Costa Rica, Latvia, Hungary, Panama, Peru, Poland, Russia, Thailand, Turkey and Uruguay) by using Kuznets' method.

[1]Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce Dr. Öğretim Üyesi Hacı Ahmet Karadaş danışmanlığında yürütülen ve Destegül Taşdemir tarafından "Türkiye'de ve Dünya'da Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk" başlıklı henüz tamamlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

As a result of the analysis, it has been determined that there is an N-shaped relationship between income level and income distribution inequality in developing countries. In addition, the threshold values were determined to be 531$ and 20011$.
Keywords: Income Distribution, Income Level, Kuznets Curve, Panel Data Analysis

Giriş

Bir ülkede gelir dağılımı eşitsizliği denildiği zaman akla ilk gelmesi gereken, bir ülke içerisinde belirli bir zamanda meydana getirilen gelirin o ülkedeki bireyler, sosyal gruplar ve üretim faktörleri arasında ne oranda dağıldığıdır. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, aynı ülke içerisinde farklı bölgelerde dahi gelir dağılımı eşitsizliği görülebilmektedir. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde milli gelirin, toplumun tüm kesimlerine adil dağıtılması toplumsal barışın, adaletin ve huzurun sağlanmasında daha fazla öneme sahiptir. Zira, bir ülkede, gelir dağılımı eşitlikten ne kadar uzaklaşırsa, o ülkedeki bireyler arasında huzursuzluk artmakta ve toplumsal düzen bozulmaktadır.

Ülke nüfusunun az bir kısmının milli gelirden büyük bir pay alması, ekonomiyi bu azınlıktaki kesimin yönlendirmesine ve gücü ele geçirmesine neden olmaktadır. Öte yandan, diğer kesim ise eğitim, sağlık, beslenme ve barınma gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılamakta zorluklar yaşayacaktır. Bu durumda, toplumsal gruplar arasındaki refah farklılıkları gittikçe derinleşecek ve ülke gelişmesi olumsuz etkilenecektir. Sonuç olarak, bir ülkede toplumsal barışın, güvenin, adaletin, huzurun, fırsat eşitliğinin ve demokrasinin sağlanabilmesi için o ülkedeki milli gelirin bireyler, toplumsal gruplar ve üretime katılan faktörler arasında adil dağıtılması büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada, seçili gelişmekte olan ülkelerde 2000-2019 yılları arasında gelir seviyesi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla, seçili gelişmekte olan ülkelere ait panel veri seti kullanılarak, ekonometrik analiz yapılmıştır. Çalışmanın, birinci bölümünde teorik alt yapıya değinilmiştir. İkinci bölümde, bu konu ile ilgili literatür yapılan çalışmaları yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise kullanılan modele, yöntem ve bulgulara yer verilmiş ve analizde elde edilen sonuçlar iktisadi çerçevede yorumlanmış ve bazı politika önerilerinde bulunulmuştur.

1. Teorik çerçeve

İktisadi refahın en önemli göstergelerinden biri olan gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili ekonomi literatüründe birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan biri Amerikalı istatistikçi, Max Otto Lorenz'in 1905 yılında yaptığı çalışmadır. Lorenz, çalışmasında gelir dağılımı eşitsizliğini göstermek için bir grafik geliştirmiştir. Yatay eksende, nüfusun %20'lik kümülatif payları, dikey eksende ise bu nüfusa karşılık gelen gelirin %20'lik kümülatif payları yer almaktadır (Campano ve Salvatore, 2006: 63). Bu iki eksenin kesiştiği sıfır noktasından 45^0'lik açı ile çizilen doğru eş bölüşüm doğrusudur. Bu doğru üzerindeki bütün noktalarda eşit sayıda nüfus, gelirden eşit miktarda pay almaktadır. Lorenz eğrisi ise nüfusun %20'lik dilimlerinin gelirden ne kadar pay aldığını göstermektedir ve eş bölüşüm eğrisinin altında yay şeklinde yer almaktadır. Eş bölüşüm doğrusundan aşağıya doğru uzaklaşılması gelir dağılımının bozulduğu anlamına gelmektedir (Dinler, 2011: 304).

Lorenz'in gelir dağılımı eşitsizliğini göstermek amacıyla geliştirdiği grafiği kullanan, İtalyan istatistikçi Corrado Gini (1912), Lorenz eğrisi ile eş bölüşüm doğrusu arasındaki alanı bir katsayıyla ifade ederek gelir dağılımı ölçümünde yeni bir yöntem geliştirmiştir (Farris, 2010: 851). Gini katsayısı, eş bölüşüm doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, eş bölüşüm doğrusu altında kalan alana oranı ile elde edilmektedir (Dinler, 2011: 304). Dolayısıyla, Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Herkesin eşit miktarda gelir elde ettiği bir toplumda Gini katsayısı 0, bütün gelirin tek bir kişide toplandığı durumda ise Gini katsayısı 1 değerini almaktadır.

Dolayısıyla, Gini katsayısı 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliği azalmakta, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliği artmaktadır (Campano ve Salvatore, 2006: 65).

Gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili yapılan bir diğer çalışma ise Simon Kuznets'in 1955 yılında yaptığı çalışmasıdır. Simon Kuznets bu çalışmasında ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi aşağıdaki denklem ile ortaya koymuştur (Gallet ve Gallet, 2004: 45).

$$y_t = \alpha_+ \beta_1 x_t + \beta_2 x_t^2 + u_t$$

Burada, y, bağımlı değişkeni, x, bağımsız değişkeni, α, sabiti, β_1 ve β_2 katsayıları, t, zamanı ve u ise hata terimini göstermektedir. Simon Kuznets, bu denklemi kullanarak bir model oluşturmuştur. Model ile ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yani, ekonomik büyüme sürecinin ilk aşamalarında gelir eşitsizliği büyüme ile beraber artmakta fakat büyümenin ilerleyen safhalarında gelir eşitsizliği büyüme ile birlikte azalmaktadır (Dağdemir ve Topuz, 2016: 116).

Modelin literatürde ilgi görmesi ile geliştirilmiş ve kübik bir denklem oluşturulmuş. Bu sayede bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki daha net bir şekilde gözlemlenebilmiştir. Kübik denklem aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \alpha_+ \beta_1 x_t + \beta_2 x_t^2 + \beta_3 x_t^3 + u_t$$

Burada, *y*, bağımlı değişkeni, *x*, bağımsız değişkeni, α, sabiti, β_1, β_2 ve β_3 katsayıları, t, zamanı ve u ise hata terimini göstermektedir. Bu denklem yardımıyla elde edilen katsayıların durumuna göre bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişki 7 farklı şekilde oluşabilmektedir. Bunlar (Karadaş, 2018: 293):

i. $\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0$ ise, x ile y arasında ilişki bulunmamaktadır.
ii. $\beta_1 > 0 \; ve \; \beta_2 = \beta_3 = 0$ ise, x ile y arasında monoton artan bir ilişki vardır.
iii. $\beta_1 < 0 \; ve \; \beta_2 = \beta_3 = 0$ ise, x ile y arasında monoton azalan bir ilişki vardır.
iv. $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0 \; ve \; \beta_3 = 0$ ise, x ile y arasında ters U şeklinde bir ilişki vardır.
v. $\beta_1 < 0, \beta_2 > 0 \; ve \; \beta_3 = 0$ ise, x ile y arasında U şeklinde bir ilişki vardır.
vi. $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0 \; ve \; \beta_3 > 0$ ise, x ile y arasında kübik veya N şeklinde bir ilişki vardır.
vii. $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0 \; ve \; \beta_3 < 0$ ise, x ile y arasında ters N şeklinde bir ilişki vardır.

Bu durumlardan birincisinde değişkenler arasında ilişki olmadığından, diğer altı durumun grafiksel görünümü ise şekil 1'de verilmiştir.

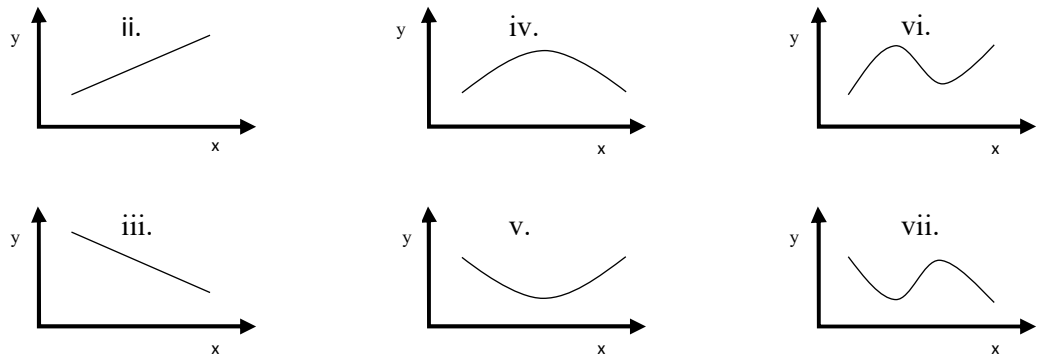

Şekil 1. Kübik bir modelde Kuznets eğrisinin olası sonuçlarının grafiksel gösterimi.
Kaynak: Karadaş, 2018: 294

Şekil 1'den de görüldüğü gibi ikinci durumda y ile x arasında artan bir ilişki, üçüncü durumda azalan bir ilişki, dördüncü durumda ters U şeklinde, beşinci durumda U şeklinde, altıncı durumda N şeklinde ve yedinci durumda ise ters N şeklinde bir ilişki vardır.

2. Literatür taraması

Ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki geçmişten günümüze birçok iktisatçının ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla, literatürde bu konu ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bölümde, konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalar ve çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular özetlenecektir.

Konu ile ilgili temel çalışma Simon Kuznets'in 1955 yılında yaptığı çalışmadır. Çalışmanın ana konusu, kişisel gelir dağılımında uzun vadede görülen eşitsizliklerin nedeni ve bir ülkede meydana gelen ekonomik gelişmenin gelir dağılımını nasıl etkilediğidir. Bu bağlamda, ABD, İngiltere ve Almanya'da ekonomik gelişmenin, gelir dağılımı üzerindeki etkisinin kısıtlı veri seti ile incelemiş ve sonuç olarak ekonomik gelişme ile birlikte gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını, belirli bir gelişme seviyesinden sonra ise gelir dağılımı eşitsizliğinin azaldığını ortaya koymuştur. Fakat, çalışmada kullanılan verilerin kısıtlı olması nedeni ile çalışma sonucunda elde edilen bulguların %5'inin ampirik bilgilere, %95'inin ise spekülasyona dayandığını belirtmiştir.

Barro (2000), 1960-1995 döneminde 100 ülkeye ait veriyle yaptığı panel veri analizinde, yoksul ülkelerde gelir eşitsizliğinin ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilediğini, zengin ülkelerde ise olumlu etkilediğini ileri sürmüştür.

Ongan (2004) çalışmasında, gelir eşitsizliği ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi ve ters U ilişkisini incelemiştir. Analizde, 26 ülkeye (ülkeler gelişmişlik ayrımı gözetmeksizin seçilmiştir) ait veriler kullanılarak panel EKK uygulanmıştır. Analiz sonucunda kişi başına düşen milli gelir ile gelir dağılımı arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmasında, ters U hipotezi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları birlikte değerlendirildiğinde, ters U hipotezinin geçerli olmadığını belirtmiştir.

Topuz ve Dağdemir (2016), 94 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke (ülkeler, düşük ve düşük-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli olarak gruplara ayrılmıştır) için ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, 1995-2011 dönemi verilerini kapsamakta ve dengesiz panel veri analizi ile Sistem Genelleştirilmiş Momentler metodu (sistem SGM) yöntemi kullanılmaktadır. Analiz sonucunda, düşük ve düşük-orta gelirli ülkeler ile üst-orta gelirli ülkelerde, ekonomik gelişmenin gelir eşitsizliğini arttırdığı yani, Kuznets'in ters U hipotezinin geçerli olduğu ve yüksek gelirli ülkelerde ise ekonomik gelişmenin gelir eşitsizliğini azalttığı tespit edilmiştir.

Kuznets'in ters U hipotezini destekleyen çalışmaların yanı sıra hipotezi desteklemeyen ya da aksi sonuçlar bulan çalışmalarda mevcuttur.

Gallet ve Gallet (2004), 1947-1998 dönemini kapsayan ve Amerika Birleşik Devletleri verileriyle yaptığı kademeli regresyon analizinde Simon Kuznets'in ters U hipotezinin tam tersine gelir ve gelir eşitsizliği arasında U şeklinde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tokatlıoğlu ve Atan (2007), Türkiye'de faklı bölgeler düzeyinde ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada verilerdeki kısıtlar nedeni ile 2003 yılına ait veriler kullanılarak yatay kesit analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Türkiye'de ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters U yerine U şeklinde bir ilişki olduğu saptanmış fakat analiz kübik bir fonksiyonla yapıldığında ise ters U şeklinde bir ilişki bulunmuştur.

Özdemir vd. (2011) çalışmalarında 15 geçiş ekonomisine ait değişkenleri ve 1992-2007 arası dönemde ele almışlardır. Çalışmada, panel veri analizi yapılmış ve gelir eşitsizliği ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda gelir eşitsizliği ile kişi başına düşen gelir arasında pozitif eğimli doğrusal bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Ding vd. (2015) çalışmalarında Çin'e ait değişkenleri 1997-2010 arası dönemde ele almışlardır. Çalışmada, en küçük kareler regresyon analizi yöntemi kullanılmış ve ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki olduğu yani ekonomik gelişmenin gelir eşitsizliğini arttırdığı tespit edilmiştir.

Çakmak ve Tosun (2017) çalışmalarında 25 ülkeye (ülkeler, üst-orta ve yüksek gelir grubu olarak ikiye ayrılmıştır) ait değişkenleri 2002-2013 arası dönemde ele almışlardır. Çalışmada, panel veri analizi kullanılmış ve ekonomik gelişme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda ise ters U şeklinde değil U şeklinde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yani, kişi başına düşen gelir arttıkça gelir eşitsizliği önce azalmakta belirli bir gelir seviyesinden sonra ise artmaktadır.

Ekonomik gelişme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi kübik bir model yardımıyla test eden çalışmalarda bulunmaktadır.

List ve Gallet (1999) çalışmalarında 71 ülkeye ait değişkenleri 1961-1992 arası dönemde ele almışlardır. Çalışmada, dengesiz panel veri seti kullanılmış ve ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Analiz sonucunda, ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde değil, yatay S şeklinde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yani, ters U hipotezinin önce geçerli olduğu fakat, ekonomik gelişmenin devam etmesi durumunda gelir eşitsizliğinin tekrar artmaya başlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Theyson ve Heller (2015) çalışmalarında 147 ülkeye ait değişkenleri 1992-2007 arası dönemde ele almışlardır. Çalışmada, panel veri analizi kullanılmış ve ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Ayrıca çalışmada, ekonomik gelişmenin ölçütü olarak kişi başı GSYİH ve GSYİH endeksi kullanıldığında ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğu ancak ekonomik gelişmenin ölçütü olarak İnsani Gelişme Endeksi (İGE), beklenen yaşam süresi ve eğitim endeksi kullanıldığında ise ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasında N şeklinde bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Tribble (1999) çalışmasında Amerika Birleşik Devletlerin (ABD)'ne ait değişkenleri 1947-1990 arası dönemde ele almıştır. Çalışmada, zaman serisi analizi yapılmış ve ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda ekonomik gelişme ile gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde değil N şeklinde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen ampirik çalışmaları kısaca özetlemek gerekirse; çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların birbirinin desteklemediği ve araştırmacıların birbirinden farklı sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Bu farklılıkların sebebinin ise kullanılan yöntem, veri seti, ülke ve dönemsel farklar olduğu söylenebilir.

3. Uygulama

Çalışmanın bu bölümünde gelir seviyesinin, gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisi seçili gelişmekte olan ülkelere (Arjantin, Bela Rus, Bulgaristan, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Kazakistan, Kırgızistan, Kosta Rika, Letonya, Macaristan, Panama, Peru, Polonya, Rusya, Tayland, Türkiye ve Uruguay) ait panel veri seti kullanılarak incelenmiştir. Kuznets modeli kullanılarak yapılan analizde gelir dağılımı eşitsizliğini temsilen Gini katsayısı ve gelir seviyesini temsilen kişi başına düşen milli gelir kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler 2000-2019 dönemine ait olup değişkenlere ait bilgiler tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Tanım	Kaynak
Gini	Gini Katsayısı	Dünya bankası
g	Kişi Başı Milli Gelir (2015 Reel $ Değeri)	Dünya bankası
Lg	Kişi Başı Milli Gelir Değerinin Doğal Logaritması	Yazar tarafından hesaplanmıştır

Analizde kullanılan kübik Kuznets modeli aşağıdaki gibidir.

$$Gini_t = \beta_1 lg_{it} + \beta_2 lg_{it}^2 + \beta_3 lg_{it}^3 + u_{it}$$

Bu denklemde, i panele konu olan ülkeleri, t zamanı ve u_{it} hata terimini göstermektedir.

4. Birim kök testleri

Ekonometrik analizler, ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmaktadır. Yapılan analizlerde, değişkenlerin durağanlığının bilinmemesi yanlış analiz uygulamalarına neden olabilmekte bu durumda da bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sahte regresyon dediğimiz ortaya çıkan sonuçların gerçeği yansıtmama durumu bu sorunlardan biridir. Bu yüzden analiz yaparken (zaman serisi veya panel veri analizi) öncelikle incelenen değişkenlerin durağan olup olmadığına bakılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, panel veri analizi uygulayacağımız için panel birim kök testlerini kullanmamız gerekmektedir. Panel veri analizinde kullanılan birim kök testleri, birinci ve ikinci nesil olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci nesil birim kök testleri, verilerdeki kesitler arasında ilişki yani yatay kesit bağımlılığı olmadığı varsaymaktadır. İkinci nesil birim kök testleri ise birinci nesil birim kök testlerinin aksine verilerdeki kesitler arasında ilişki yani yatay kesit bağımlılığı olduğunu varsaymaktadır. Bu yüzden öncelikle yatay kesit bağımlılığı olup olmadığına ve buna göre, hangi birim kök testinin seçileceğine karar vermek gerekmektedir. Çalışmalarda kullanılan dört farklı yatay kesit bağımlılığı testi vardır. Bunlar; Breusch-Pagan Lagrange Multiplier (LM) (1980), Peseran scaled LM (2004), Bias-corrected scaled LM (Baltagi, Feng ve Kao'nun 2012 yılında geliştirdiği test), Peseran CD (Cross-section Dependence) (2004)'dir. Veri setinin zaman (T) ve kesit (N) büyüklüklerine göre bu testlerden hangisinin kullanılacağına karar verilir. Bu dört testin sıfır hipotezleri aynı olup, "H_0=Yatay kesit bağımlılığı yok" şeklindedir. Yatay kesit bağımlılığı testleri içerisinde en çok kullanılanı Breusch-Pagan LM testidir. Bu test, N sabit ve $T \to \infty$ ise yani, $T > N$ durumunda kullanılmaktadır. Peseran scales LM testi, $T \to \infty, N \to \infty$ durumunda, Bias-corrected scaled LM testi, $N \to \infty, T \to \infty$ durumunda, Peseran CD testi ise $N > T$ durumunda kullanılmaktadır (Karadaş, 2021b: 442-443). Bu çalışmada, T=20, N=18 yani $T > N$ olduğu için Breusch-Pagan LM testi sonuçları dikkate alınacaktır. Yatay kesit bağımlılığına ait test sonuçları tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

H_0: Yatay kesit bağımlılığı yok				
	Test	İstatistik	s. d.	Olasılık
G	Breusch-Pagan LM	1027.600*	153	0.0000
	Pesaran scaled LM	48.96858*		0.0000
	Bias-corrected scaled LM	48.49490*		0.0000
	Pesaran CD	18.19910*		0.0000
Lg	Breusch-Pagan LM	2655.312*	153	0.0000
	Pesaran scaled LM	142.0187*		0.0000
	Bias-corrected scaled LM	141.5450*		0.0000
	Pesaran CD	51.43673*		0.0000
Lg2	Breusch-Pagan LM	2651.695*	153	0.0000
	Pesaran scaled LM	141.8119*		0.0000
	Bias-corrected scaled LM	141.3382*		0.0000
	Pesaran CD	51.39814*		0.0000
Lg3	Breusch-Pagan LM	2647.764*	153	0.0000
	Pesaran scaled LM	141.5872*		0.0000
	Bias-corrected scaled LM	141.1135*		0.0000
	Pesaran CD	51.35614*		0.0000

Not: *, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir

Tablodan da görüleceği üzere bütün değişkenler için Breusch-Pagan LM testi H_0 hipotezi reddedilmiş dolayısıyla değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda ise serilerin durağanlıkları ikinci nesil birim kök testi ile incelenecektir. Bu çalışmada, ikinci nesil birim kök testi olan Peseran CIPS (2007) testi uygulanmıştır ve test sonuçları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: CIPS Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Trendsiz		Trendli	
Değişken	CIPS test	Olasılık	CIPS test	Olasılık
G	-0.061	0.476	0.299	0.617
dg	-10.615*	0.000	-8.387*	0.000
Lg	1.014	0.845	0.015	0.506
dlg	-3.587*	0.000	-2.528*	0.006
lg2	1.089	0.862	0.295	0.616
dlg2	-3.513*	0.000	-2.484*	0.006
lg3	1.170	0.879	0.543	0.706
dlg3	-3.419*	0.000	-2.444*	0.007

Not: *, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir

Tabloda görüldüğü üzere analizde kullanılan değişkenlerin hepsi birinci dereceden bütünleşiktir.
Doğru analizin seçilebilmesi için serinin yatay kesit bağımlılığının yanında modelin de yatay kesit bağımlılığının incelenmesi gerekmektedir. Tablo 4'te, modele ait yatay kesit bağımlılığı test sonucu verilmiştir.

Tablo 4: Modelin Yatay Kesit Bağımlılığı

H0: Yatay kesit bağımlılığı yok			
Test	İstatistik	s. d.	Olasılık
Breusch-Pagan LM	155.0393	153	0.4387
Pesaran scaled LM	-0.912412		0.3616
Pesaran CD	1.707836		0.0877

Burada, T=20, N=18 yani $T > N$ olduğu için Breusch-Pagan LM testi incelenecektir. Tablodan da görüleceği üzere Breusch-Pagan LM testi H_0 hipotezi reddedilemez. Dolayısıyla, modelde yatay kesit bağımlılığı yoktur.

5. Panel Eş Bütünleşme Testi

Seriler arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için eş bütünleşme testleri yapılmaktadır. Literatürde birçok eş bütünleşme testi bulunmaktadır. Bu testlerden bazıları şunlardır; panel EKK, Kao, Pedroni, Fisher ve panel ARDL'dir. Bu testler içerisinden, panel ARDL testi ise farklı derecelerden bütünleşik serilere uygulanabilmektedir. Panel ARDL testi, MG (Mean Group), PMG (Pooled Mean Group) ve DFE (Dynamic Fixed Effect) tahmincilerine göre yapılmaktadır (Arslan ve Karadaş, 2021:209). Çalışmada kullanılan seriler birinci dereceden bütünleşik olduğundan, analiz için panel ARDL testi tercih edilmiştir.
Panel ARDL testi tahmincilerinden MG tahmincisi, değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemde heterojen bir yapı olduğunu, PMG tahmincisi ise değişkenler arasında kısa dönemde heterojen, uzun dönemde ise homojen bir yapı olduğunu tahmin etmektedir. Bir diğer tahminci olan DFE tahmincisi ise, değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemde homojen bir yapı olduğunu varsaymaktadır.

Dolayısıyla, MG tahmincisinde değişken kat sayıları hem kısa hem de uzun dönemde aynı değildir. PMG tahmincisinde ise hata terimi kat sayısı (ECT) ve değişken kat sayıları yalnızca kısa dönemde farklı iken değişken kat sayıları uzun dönemde aynıdır. DFE tahmincisinde ise değişken kat sayıları hem kısa hem de uzun dönemde aynıdır (Karadaş, 2021a:189-190). Hangi tahmincinin kullanılacağına karar verilirken ya homojenlik testine ya da Hausman testine başvurulmaktadır. Tahminciler, Hausman testine göre kıyaslanırken, testin sıfır hipotezi bulunan ki-kare değerine göre kabul edilir ya da reddedilir. Hausman testinde ilk sıradaki tahmincinin (b), hem sıfır hipotezi (H_0) hem de alternatif hipotez (H_a) altında etkindir. İkinci sıradaki tahminci (B) ise sıfır hipotezi (H_0) altında tutarlı iken alternatif hipotez (H_a) altında tutarlı değildir (Karadaş, 2021b: 445). Uygulanan Hausman testi sonuçları tablo 5 ve tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5. MG ve PMG tahmincileri için Hausman testi

	(b)	(B)	(b-B)	Sqrt (diag(V_b-V_B))
	MG	PMG	Fark	S.h.
lg	20268.17	293.7331	19974.44	13861.78
lg2	-2412.115	-38.23437	-2373.881	1572.879
lg3	97.19154	1.575479	95.61606	61.03556
chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = **2.58**				
Prob>chi2 = **0.2747**				

Tablodan görüldüğü üzere olasılık değeri 0.10'dan büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilemiyor. Dolayısıyla ikinci sıradaki PMG tahmincisi daha etkindir.

Tablo 6. DFE ve PMG tahmincileri için Hausman testi

	(b)	(B)	(b-B)	Sqrt (diag(V_b-V_B))
	DFE	PMG	Fark	S.h.
lg	63.3115	293.7331	-230.4216	100.0736
lg2	-9.36144	-38.23437	28.87293	13.33509
lg3	0.3908835	1.575479	-1.184595	0.5729551
chi2(5) = (b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B) = **3.02**				
Prob>chi2 = 0.3878				

Tablodan görüldüğü üzere olasılık değeri 0.10'dan büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilemiyor. Dolayısıyla, ikinci sıradaki PMG tahmincisi daha etkindir. PMG tahmincisi hem MG hem de DFE'ye göre daha etkin olduğu için, ARDL testinde PMG tahmincisi kullanılacaktır. PMG tahmincisine göre uygulanan ARDL testi tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. PMG tahmincisine göre panel ARDL uzun dönem katsayıları

Bağımlı değişken: Gini						
	Katsayı	Standart hata	z	P>|z|	95% güven aralığı	
ECT	-0.6788441*	0.1014022	-6.69	0.000	-0.8775889	-0.4800994
lg	293.7331**	149.168	1.97	0.049	1.369092	586.0971
lg2	-38.23437**	17.12929	-2.23	0.026	-71.80715	-4.661581
lg3	1.575479**	0.6548671	2.41	0.016	0.2919629	2.858995

Not: * ve **, sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7'de ARDL testi sonuçları verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere hata terimi (ECT) anlamlı ve katsayısının değeri ise yaklaşık -0.679'dir. Bu durumda değişkenler arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Herhangi bir hata oluştuğu zaman yani uzun dönem denge noktasından uzaklaşılması durumunda yaklaşık 1.5 (1.5=1/0.679) dönem sonra tekrar uzun dönem dengesine dönmektedir. Modelde kullanılan bütün değişkenlerin uzun dönem katsayıları anlamlı çıkmıştır. Değişken kat sayıları incelendiğinde $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0\ ve\ \beta_3 > 0$ durumunun geçerli olduğu yani, gelir seviyesi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında N şeklinde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
Analiz sonucunda elde edilen katsayılar kullanılarak elde edilen kübik denklem aşağıdaki gibidir.

$$Gini_{it} = 293.73lg_{it} - 38.23lg_{it}^2 + 1.58lg_{it}^3 - 0{,}679$$

Bu denklem ile elde edilen eğrinin eşik değerleri matematiksel yöntemlerle hesaplanmıştır ve birinci eşik değerinin 531$ ve ikincinin 20011$ olduğu belirlenmiştir. Elde edilen kübik denklemin grafiksel görünümü şekil 2'de verilmiştir.

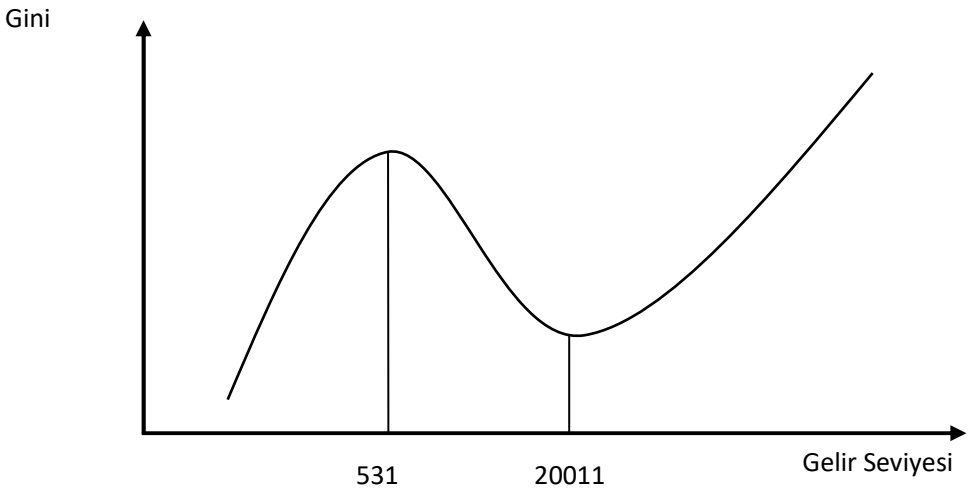

Şekil 2. Gelir Seviyesi ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişkinin Grafiği

Şekilde görüldüğü üzere, analize dahil olan ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliği ve gelir seviyesi arasında N şeklinde bir ilişki bulunmaktadır. Analize dahil edilen ülkelerin 2019 kişi başı GSYH değerleri tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Analize Dahil Edilen Ülkelerin 2019 Yılı Kişi Başı GSYH Değerleri

Ülkeler	2019 yılı Kişi Başı GSYH
Arjantin	12.713
Bela Rus	6.265
Brezilya	8.638
Bulgaristan	8.235
Kosta Rika	12.735
Dominik Cumhuriyeti	8.314
Ekvator	5.854
Macaristan	15.041
Kazakistan	11.403
Kırgızistan	1.227
Letonya	16.056
Panama	15.073
Peru	6.611
Polonya	15.017
Rusya	9.942
Tayland	6.618
Türkiye	11.955
Uruguay	16.036

Kaynak: Dünya bankası (https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators E.T. 02.07.2020)

Şekil 2 ve tablo 8'deki değerler dikkate alınarak yorumlanırsa; Bütün ülkelerin gelir seviyeleri 531$ ile 20011$ arasında olduğu görülmektedir. Buna göre, eşik değerleri arasında yer alan ülkelerde gelir seviyesi arttıkça gelir eşitsizliği azalacaktır. Bu durumda gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmak amacıyla uygulanan ekonomi politikaları (ücret, eğitim, fiyat ve maliye politikaları) ikinci eşik değerine gelinceye kadar gerekli olmayabilir. Çünkü, iki eşik değeri arasında gelir dağılımı eşitsizliği gelir arttıkça azalma yönünde bir seyir izlemektedir. Bu durumda, uygulamaya konu olan seçili gelişmekte olan ülkelerde, gerçekleşecek ekonomik büyüme ile birlikte elde edilen gelir bireyler arasında hem daha adil dağılacak hem de bireylerin gelirleri artacak ve bütün bunlara bağlı olarak da ülke refahı artacaktır.

6. Sonuç

Gelir dağılımı ve ekonomik büyüme olarak ifade edilen kişi başına GSYH'deki olumlu gelişmeler ülke refahının en önemli göstergelerindendir. Ülkelerin, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmelerine karşın gelir dağılımında eşitliği sağlayamadıkları görülmektedir. Bütün Dünya'da hatta aynı ülke içerisinde bölgeler, sektörler ve bireyler arasında gelir dağılımı eşitsizliği artmaktadır. Dolayısıyla, gelir dağılımındaki eşitsizlik hem Türkiye'de hem de Dünya'da ekonomik ve toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, bir ülkede toplumsal huzurun, barışın, adaletin, demokrasinin sağlanabilmesi ve refahın arttırılabilmesi için o ülkede ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinin yanı sıra gelirin de adil dağılımının sağlanması gerekmektedir.

Literatürde, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Konu ile ilgili temel çalışma Simon Kuznets'in 1955 yılında yaptığı çalışmadır. Kuznets'e göre, ekonomik büyümenin ilk başlarında büyüme ile birlikte gelir dağılımı eşitsizliği artacak fakat belirli bir gelir seviyesinden sonra büyüme ile birlikte gelir dağılımı eşitsizliği azalacaktır. Yani, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında ters U şeklinde bir ilişki bulunmaktadır.

Diğer taraftan, List ve Gallet (1999), Theyson ve Heller (2015), Tribble (1999) gibi bazı iktisatçılar gelir dağılımı eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, Kuznets tarafından tespit edilen ters U şeklinde değil N şeklinde olduğunu belirtmişlerdir. Yani, ekonomik büyümenin devam etmesi ile birlikte gelir dağılımı eşitsizliği tekrar bozulacaktır.

Bu çalışmada, seçili gelişmekte olan ülkelerde, gelir seviyesi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kübik bir model oluşturularak, 2000-2019 yılları arasında Kuznets hipotezinin geçerliliği incelenmiştir. Analizde gelir seviyesini temsilen kişi başına düşen milli gelir değeri ve gelir dağılımını temsilen Gini katsayısı kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, hata terimi katsayısının eksi işaretli ve anlamlı olduğu ayrıca değişken kat sayılarının da anlamlı çıktığı ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Buna göre, lg, lg^2 ve lg^3, Gini katsayısını sırasıyla pozitif, negatif ve pozitif etkilemekte ve bu bulgular, gelir seviyesi ile gelir eşitsizliği arasında N şeklinde bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Kübik model yardımı ile hesaplanan eşik değerleri sırasıyla 531$ ve 20011$'dır. Dolayısıyla, gelir seviyesindeki artış birinci eşik seviyesine kadar gelir eşitsizliğini arttıracak, iki eşik arasında eşitsizlik azalacak ve ikinci eşik seviyesinden sonra eşitsizlik tekrar artacaktır. Ayrıca, kübik model için elde edilen hata terimi katsayısı -0,679'dur. Buna göre, uzun dönem denge noktasından uzaklaşılması durumunda yaklaşık 1,5 dönem sonra değişkenlerin tekrar uzun dönem denge noktasına döneceği tespit edilmiştir.

Analize konu olan seçili gelişmekte olan ülkelerin 2019 yılı kişi başı GSYH'leri göz önünde bulundurulduğunda, ülkelerinin hepsinin gelir seviyelerinin 531$ seviyesi ile 20011$ seviyesi arasında olduğu yani gelirde meydana gelecek bir artışın gelir eşitsizliğini azaltacağı görülmektedir. Sonuç olarak, bu ülkelerde bir taraftan kişi başına düşen gelir artarken diğer taraftan ülke içinde elde edilen gelir toplumsal gruplar, bireyler ve üretim faktörleri arasında daha adil paylaşılacaktır. Bu durumda ise ülkedeki bütün bireyler temel ihtiyaçların karşılanmasında, eğitimde, sağlıkta ve sosyal güvenlik gibi daha birçok kamusal olanaklardan eşit seviyede yararlanacak ve ülke içerisinde huzur, barış, demokrasi ve refah artacaktır.

Kaynakça

Arslan, N., & Karadaş, H.A. (2021). Işsizlik, Eğitim Yatırımları, Gelir Dağılımı ve Büyümenin Suça Etkisi: Seçili Avrupa Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. (Ed. Dr. Alican Umut). *Ekonomi, Finans ve İşletme Yönetimi Alanında Güncel Gelişmeler-2.* Anakara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti, 1, 197-215.

Barro, R. J. (2000). Inequality and Growth in a Panel of Countries. *Journal of economic growth*, *5*(1), 5-32.

Baltagi, B. H., Feng, Q., & Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier test for cross-sectional dependence in a fixed effects panel data model. *Journal of Econometrics*, *170*(1), 164-177.

Breusch, T. S., and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. The review of economic studies, 47(1), 239-253

Campano, F., & Salvatore, D. (2006). *Income Distribution: Includes CD*. Oxford University Press.

Çakmak, A. İ., & Tosun, B. (2017). Ekonomik büyüme-gelir dağılımı ilişkisi: Kuznets hipotezinin seçilmiş ülkeler üzerine araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 33-44.

Ding, X., Dong, T., Xu, Y., & Zheng, Z. (2015). Does economic growth positively affect income inequality in China?. *Deakin Papers on International Business Economics*, *8*.

Dinler, Z. (2011). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Farris, F. A. (2010). The Gini Index and Measures of Inequality. *The American Mathematical Monthly*, *117* (10), 851-864.

Gallet, C. A., & Gallet, R. M. (2004). US growth and income inequality: evidence of racial differences. *The Social Science Journal*, *41*(1), 43-51.

Gini, C. (1912). *Variabilita'e Mutabilita'* Studi Economicogiuridici Universita' di' Cagliari, III, 2a, Bologna, 1–156.

Karadaş, H.A. (2018). *Çevresel Sorunlar Bağlamında Yeşil Büyüme ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama.* Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kırıkkale.

Karadaş, H.A. (2021a). Çevre Kalitesi ve Ekonomik Büyümenin Sağlık Harcamalarına Etkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. (Ed. Dr. Alican Umut). *Ekonomi, Finans ve İşletme Yönetimi Alanında Güncel Gelişmeler-2.* Anakara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti, 1, 177-196.

Karadaş, H. A. (2021b). Yüksek eğitim seviyesine sahip işgücü ekonomiye katkı yapar mı? Gelişmiş ülkeler üzerine bir analiz. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (28), 433-450.

Kuznets, Simon (1955). *Economic growth and income inequality*. American Economic Review, 45(1), 1-28.

List, J. A., & Gallet, C. A. (1999). The Kuznets curve: What happens after the ınverted-u?. *Review of Development Economics*, 3(2), 200-206.

Lorenz, M. O. (1905). Methods of measuring the concentration of wealth. *Publications of the American statistical association*, *9*(70), 209-219.

Ongan, TH (2004). Gelir eşitsizliği, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ters u eğrisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* , *54* (1), 153-165.

Özdemir, D., Emsen, Ö. S., Gençer, A. H., & Kılıç, C. H. (2011). Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilişkileri: Geçiş ekonomileri deneyimi. In *International Conference on Eurasian Economies* (Vol. 440, p. 447).

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross sectional dependence in panels. *Empirical Economics*, 1-38

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312

Topuz, S. G., & Dağdemir, Ö. (2016). Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisi: Kuznets ters-u hipotezi'nin geçerliliği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *11*(3), 115-130.

Tokatlıoğlu, İ., & Murat, A. T. A. N. (2007). Türkiye'de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi Ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli Mi?. *Ekonomik Yaklasim*, *18*(65), 25-58.

Theyson, K. C., & Heller, L. R. (2015). Development and income inequality: A new specification of the Kuznets hypothesis. *The Journal of Developing Areas*, *49*(3), 103-118.

Tribble, R. (1999). A restatement of the s-curve hypothesis. *Review of Development Economics*, *3* (2), 207-214.

ENDÜSTRİ 4.0 KAVRAMIYLA İLGİLİ KOBİLERE YÖNELİK ÇALIŞMALAR-WEB OF SCİENCE VERİ TABANINA DAYALI BİBLİYOMETRİK AĞ ANALİZİ[1]

Ceylan Merve BİNİCİ
Yıldız Technical University, Graduate School of Social Sciences, Business Administration
ORCID: 0000-0002-7672-5185

Esin CAN
Yıldız Technical University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Business Administration
ORCID: 0000-0003-1754-4867

ÖZET
Bu çalışmada, Endüstri 4.0 kavramının Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) ölçeğinde nasıl değerlendirildiğinin anlaşılması amacıyla 2015-2022 yılları arasında yayınlanmış çalışmaların bibliyometrik analizi ve bilimsel haritalaması yapılmıştır. Web Of Science veri tabanı üzerinden SCI, SSCI, ESCI ve CPCI-S atıf indekslerinde bulunan işletme, yönetim, ekonomi gibi sosyal bilimler ve mühendislik bilimleri üzerine yazılmış Endüstri 4.0 kavramını KOBİ'ler dahilinde inceleyen 223 çalışma incelenmiştir. Çalışmaların 119 tanesi makale, 103 tanesi bildiri şeklindedir. Çalışmaların bibliyometrik ağlarının görselleştirilmesi için VOSviewer bilimsel haritalama programı kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmada yer alan yayınların değerlendirilmesi amacıyla alandaki yayın hacmindeki ve yayın sayısındaki değişimler, alandaki gelişmeler, konu başlıklarındaki eğilimler, yayın yapan yazarlar, ülke dağılımları ve anahtar kelimeler işbirlikleri de VOSviewer programından yararlanılarak görselleştirilmiştir.
Sonuçlar konu ile ilgili çalışmaların 2015 yılından itibaren kaleme alınmaya başladığını 2019 yılı itibariyle yoğunlaştığını göstermektedir. KOBİ'lerde Endüstri 4.0 kavramının başta kavramın çıkış yeri olan Almanya olmak üzere İtalya, ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde çalışıldığı görülmüştür. En sık kullanılan anahtar kelimelerin otomasyon (automation), çeşitlendirme stratejileri (diversification strategy), iş modeli (business model), seri uyarlama (mass customization), yenilikçilik – yenilik (innovation), dijitalleşme (digitalization), akıllık fabrika (smart factory), olgunluk modeli (maturity model), hazırlık değerlendirmesi (readiness assessment), fırsat değerlendirme (opportunity recognition) şeklinde olduğu görülmüştür. Yayınların hepsinin dili İngilizce'dir. Konu ile ilgili olarak mühendislik alanları (124 adet) başta olmak üzere ağırlıklı olarak bilişim sistemleri (56 adet), işletme ve ekonomi (57 adet), otomasyon sistemleri (19 adet), ekoloji (16 adet) ve telekomünikasyon (10 Adet) alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalardan 59'u SCI Expanded, 50'si SSCI ve 47'si ESCI atıf indeksinde yer almaktadır.
Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, KOBİ, Sosyal Ağ Analizi, Bibliyometri

[1] Bu çalışma, Ceylan Merve BİNİCİ'nin Prof. Dr. Esin CAN danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Doktora programında yürütmekte olduğu "Türk Kobilerinin Endüstri 4.0'a Verdiği Tepkinin İş Modelindeki Yenilikler Perspektifinden İncelenmesi" başlıklı Doktora Tezi kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

STUDIES ON SMEs RELATED TO THE CONCEPT OF INDUSTRY 4.0 - BIBLIOMETRIC NETWORK ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE DATABASE

ABSTRACT

In this study, bibliometric analysis and scientific mapping of the studies published between 2015-2022 were carried out in order to understand how the concept of Industry 4.0 is evaluated at the scale of Small and Medium Enterprises (SME). 223 studies on social sciences such as business, management, economics and engineering sciences in the SCI, SSCI, ESCI and CPCI-S citation indexes were examined through the Web of Science database. 119 of the studies are in the form of articles and 103 of them are in the form of proceeding papers. VOSviewer scientific mapping program was used to visualize the bibliometric networks of the studies. In this context, in order to evaluate the publications in the study, changes in the volume and number of publications in the field, developments in the field, trends in the subject headings, publishing authors, country distributions and keyword collaborations were also visualized by using the VOSviewer program.

The results show that the studies on the subject started to be written as of 2015 and intensified as of 2019. It has been observed that the concept of Industry 4.0 in SMEs has been studied in developed countries such as Italy, USA, England, especially Germany, which is the origin of the concept. The most frequently used keywords are automation, diversification strategy, business model, mass customization, innovation, digitalization, smart factory, maturity model, readiness assessment, and opportunity recognition (opportunity recognition). The language of all publications is English. Related to the subject, studies mainly in the fields of engineering (124), information systems (56), business and economics (57), automation systems (19), ecology (16) and telecommunication (10) has been made. 59 of the publications were included in the SCI Expanded, 50 in the SSCI and 47 in the ESCI citation index.

Keywords: Industry 4.0, SME, Social Network Analysis, Bibliometrics

EKONOMİK KRİZLERİN BELİRLENMESİNDE KULLANILAN ARAÇLAR: FİNANSAL BASKI ENDEKSİ[1]

Duygu ERDOĞMUŞ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0001-9549-3546

Dr. Öğr. Üyesi Nevzat BALIKÇIOĞLU
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0002-8642-9013

Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomik Krizlerin Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Tahmin Edilmesi: Türkiye.

ÖZET
20.yüzyılın sonuna damgasını vuran küreselleşme olgusu, teknolojik gelişmeler ve ticaretin serbestleşmesi ile birlikte gelişmişlik farkı gözetmeksizin bütün ülkeleri farklı yönlerde etkilemiştir. Bu etki en çok gelişmekte olan ülkeler olarak bilinen "yükselen piyasalar" üzerinde güçlü rekabet ve olumsuz küresel koşullara maruz kalma şeklinde kendini göstermiştir. Küreselleşmenin oluşturduğu bu yeni süreç ile birlikte ekonomileri daha da kırılgan hale gelen gelişmekte olan ülkeler dış etkilere karşı daha duyarlı hale gelmiştir. Kırılgan ekonomilere sahip ülkelerde kriz olgusu, tarihi gelişimi ve özellikle krizler açısından öncü gösterge özelliği taşıyan kavramlar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki seyri yönünden önem arz etmektedir. Bu bağlamda finansal baskı endeksi finansal piyasalardaki kırılganlıkların kaynaklarının belirlenmesinde kullanılan bir araçtır. Ayrıca, makroekonomik şartlar ve para politikası uygulamalarının değerlendirilmesini yardımcı olmaktadır. Finansal baskı endeksi hesaplanırken nominal döviz kuru, faiz oranı ve brüt rezervlerdeki değişimler kullanılmaktadır. Bu endeks hesaplandığı dönemde ülkenin karakteristik özelliklerine ilişkin bilgilerde barındırmaktadır. Bu çalışmada, Ocak 2006- Nisan 2022 dönemine ait Türkiye'nin aylık verileri yardımıyla finansal baskı endeksi hesaplanacaktır. Hesaplanan endeksin dönem içerisindeki hareketleri yorumlanarak, bu dönemde ortaya çıkan politik ve ekonomik koşullarla ilişkisi incelenecektir.
Anahtar Kelimeler: ekonomik kriz göstergeleri, finansal baskı endeksi, ekonomik kriz

TOOLS USED IN DETERMINING ECONOMIC CRISES: FINANCIAL PRESSURE INDEX

ABSTRACT
The phenomenon of globalization, which marked the end of the 20th century, has affected all countries in different ways, regardless of development, with technological developments and liberalization of trade. This effect has manifested itself in the form of strong competition and exposure to adverse global conditions on "emerging markets", known mostly as developing countries. Developing countries, whose economies have become more fragile with this new process created by globalization, have become more sensitive to external influences.

[1] Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce Dr. Öğretim Üyesi Nevzat Balıkçıoğlu danışmanlığında yürütülen ve Duygu Erdoğmuş, tarafından yazılan "Ekonomik Krizlerin Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Tahmin Edilmesi: Türkiye" başlıklı henüz yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The phenomenon of crisis in countries with fragile economies, its historical development and especially the concepts that are leading indicators in terms of crises are important in terms of their course in developed and developing countries. In this context, the financial pressure index is a tool used to determine the sources of vulnerabilities in financial markets. It also assists in the evaluation of macroeconomic conditions and monetary policy practices. The changes in the nominal exchange rate, interest rate and gross reserves are used when calculating the financial pressure index. This index contains information about the characteristics of the country in the period in which it is calculated. In this study, the financial pressure index will be calculated with the help of Turkey's monthly data for the period January 2006- April 2022. The movements of the calculated index during the period will be interpreted and its relationship with the political and economic conditions that emerged in this period will be examined.

Keywords: indicators of economic crisis , financial pressure index, economic crisis

KURUMSAL VE EKONOMİK FAKTÖRLERİN SOSYO-EKONOMİK KOŞULLARA ETKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA[1]

Araş. Görev. Uğur ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisat Politikası
ORCID No: 0000-0002-0261-3420

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Ağan KARADUMAN
Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisat Politikası
ORCID: 0000-0003-3629-3047

ÖZET
Toplumsal değerler ile ekonomi arasındaki ilişkileri inceleyen sosyo-ekonomi kavramı temelde ekonomik değişimlerin ülke ve toplum üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Merkezinde insanı konumlandıran sosyo-ekonomi üretim ve tüketim süreçlerini, politika, eğitim, bilim, teknoloji ve ekoloji gibi insan faaliyetlerini ve yaşam ortamını da inceleme kapsamında barındırmaktadır. Özellikle görevdeki siyasi iktidarın tüm eylem ve politikalarını etkileyen bir unsur olarak belirtilebilen sosyo-ekonomik koşullar, toplumsal olarak da memnuniyetsizliği körükleyebilecek politik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında hane halkının tüketim ve tasarruf kararlarını da etkilemekte ve firmaların üretim kararını yönlendirmesi noktasında kritik bir önem atfedilmektedir. Tüm bu hususlar ele alındığında, bir toplumun sosyo-ekonomik yaşam koşullarını belirlemek gerek politik gerek ekonomik olarak hayati bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın amacı; işsizlik, yoksulluk ve tüketici güveni çerçevesinde değerlendirilen sosyo-ekonomik koşullara kurumsal ve ekonomik risk unsurlarının etkilerini belirlemektir. Bunun için PRS Group'un ICRG veri setinden faydalanılarak 129 ülke örnekleminde, 2002-2019 yıllarını kapsayan zaman diliminde panel veri analizinden faydalanılmış ve model seçim sürecinde yapılan testler sonucu Driscoll-Kraay metodu sabit etkilerle uygulanmıştır. Ekonomik unsurlardan reel GDP, kişi başı GDP, enflasyon, bütçe açığı ve uluslararası likiditedeki risklerin artışı sosyo-ekonomik koşullardaki riski etkilemede pozitif ve anlamlı olarak bulunurken döviz kuru, dış borç ve cari açık istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiştir. Diğer taraftan kurumsal faktörlerden yatırım ortamı, hükümet istikrarı, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü risk puanları sosyo-ekonomik yaşam koşullarındaki risk ile pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı neticelenirken, demokratik hesap verebilirlik risk puanı ile negatif ve anlamlı bir sonuç vermiştir. Bunun yanında siyasete askerin etkisi ve bürokratik kalitedeki risklerin artışının sosyo-ekonomik koşullardaki riske olan etkisi ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Kurulan modellerde zaman araç değişkenleri incelendiğinde 2008 finansal kriz dönemi ve sonrası için sosyo-ekonomik yaşam koşullarındaki riskin yükselme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-ekonomi, Kurumlar, Kurumsal İktisat, Panel Veri Analizi

[1] Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan ve aynı başlığı taşıyan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

AN EMPIRICAL STUDY ON THE EFFECT OF INSTITUTIONAL AND ECONOMIC FACTORS ON SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS

ABSTRACT

The concept of socio-economics, which examines the relations between social values and the economy, basically studies the effects of economic changes on the country and society. Socio-economy, which places the human in its center, includes production and consumption processes, human activities such as politics, education, science, technology and ecology, and the living environment within the scope of examination. In particular, socio-economic conditions, which can be specified as an element that affects all actions and policies of the political power in rule, appear as a political element that can fuel dissatisfaction socially. In addition, it has a critical role in guiding the production decision of the companies by affecting the consumption and saving decisions of the households. Considering all these issues, determining the socio-economic living conditions of a society has a vital importance both politically and economically. The aim of this study; to determine the effects of institutional and economic risk factors on socio-economic conditions evaluated within the framework of unemployment, poverty and consumer confidence. For this, panel data analysis was used in 129 country samples, covering the years 2002-2019, using the PRS Group's ICRG data set, and the Driscoll-Kraay method was applied with fixed effects as a result of the tests made during the model selection process. While increasing risks in real GDP, GDP per capita, inflation, budget deficit and international liquidity, which are economic factors, were found to be positive and significant in affecting the risk in socio-economic conditions; exchange rate, external debt and current account deficit gave statistically insignificant results. On the other hand, the risk scores of investment profile, government stability, corruption and rule of law, which are among the institutional factors, were positive and statistically significant on the risk in socio-economic life conditions, while the democratic accountability risk score gave a negative and significant result. In addition, the effect of the military on politics and bureaucratic quality on the risk in socio-economic conditions were found to be statistically insignificant. When the time instrument variables are examined in the established models, it is observed that the risk in socio-economic life conditions tends to increase for the 2008 financial crisis period and after.

Keywords: Socio-economics, Institutions, Institutional Economics, Panel Data Analysis.

ASGARİ ÜCRET VE MEVZUATININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Burak BULMUŞ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Ana Bilim Dalı
ORCID: 0000-0001-6876-8102

Özet
Asgari ücret, yasal olarak bir işçiye verilmesi gereken günlük minimum ücreti ifade etmektedir. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte Türkiye'de Asgari Ücret Tespit Komisyonu tarafından belirli ölçütler dikkate alınarak her yıl Ocak ayında belirlenen asgari ücret, bazı yıllarda ülke ekonomisine göre yılda iki kez de belirlenmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'de 2017-2022 yılları arasında asgari ücret ve yıllar itibarıyla asgari ücretteki artış oranları, asgari ücret mevzuatında yapılan değişiklikler, asgari ücretin devlete ve işverene maliyeti, toplam asgari ücretli çalışan sayısı gibi ölçütlerle birlikte enflasyon, döviz kuru gibi makroekonomik değişkenler de dikkate alınarak değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca uzun zamandır tartışma konusu olan ve 01.01.2022 tarihinden itibaren uygulanmak üzere 7349 sayılı Kanun ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 23. maddesinin birinci fıkrasına 18. bent eklenerek yürürlüğe giren asgari ücret geliri elde edenlerden asgari geçim indirimi kaldırılmış ve asgari ücrete gelir vergisi istisnası getirilmiştir. Çalışmanın devamında, yerinde bir düzenleme olan asgari ücret istisnasının uygulanması, mevzuatta meydana gelen değişiklikler ve devletin istisna sonrası uğradığı vergi kaybının değerlendirilmesi de yapılmıştır. Son olarak Avrupa ülkelerindeki asgari ücret ile Türkiye'deki asgari ücretin kısa bir karşılaştırması yapılarak Türkiye'deki asgari ücretin durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.
Anahtar Kelimler: Asgari ücret, asgari ücret mevzuatı, asgari ücret istisnası, asgari geçim indirimi.

MINIMUM WAGE AND EVALUATION OF ITS LEGISLATION

Abstract
Minimum wage refers to the minimum daily wage that must be legally paid to a worker. Although it varies from country to country, the minimum wage, which is determined in January every year by the Minimum Wage Determination Commission in Turkey, taking into account certain criteria, has also been determined twice a year according to the country's economy in some years. In this study, the minimum wage in Turkey between the years 2017-2022 and the rate of increase in the minimum wage by years, the changes made in the minimum wage legislation, the cost of the minimum wage to the state and the employer, the total number of minimum wage employees, as well as macroeconomic variables such as inflation and exchange rate has been made by considering an evaluation. In addition, the minimum living allowance has been abolished for those earning minimum wage and an income tax exemption has been introduced to the minimum wage which has been a matter of debate for a long time and was put into effect by adding the 18th clause to the first paragraph of the 23rd article of the Income Tax Law no 7349. In the continuation of the study, the implementation of the minimum wage exemption which is an appropriate regulation, the changes in the legislation and the tax loss of the state after the exemption were evaluated. Finally, by making a short comparison of the minimum wage in European countries and the minimum wage in Turkey, the situation of the minimum wage in Turkey has been tried to be revealed.
Keywords: Minimum wage, minimum wage legislation, minimum wage exception, minimum living allowance.

KAMU BORÇLARININ FİYAT İSTİKRARI ÜZERİNE ETKİSİ

Ayşenur KAYA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-3542-3607

Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÇİMEN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
ORCID: 0000-0002-5730-9274

ÖZET
Her devlet, olağan kamu gelirlerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı durumda ek mali kaynak sağlamak amacıyla borçlanmaya başvurabilmektedir. Kamu borçları esas olarak borçla finanse edilen açıklardan kaynaklanmaktadır. Faiz oranlarının yükseldiği bir ekonomide borçlanmaya gidilmesi, fiyat istikrarı ve makroekonomik istikrar sürecini olumsuz etkileyebilir. Bu eğilim, özellikle para politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında nispeten zayıf ve kurala dayalı para otoritelerine sahip gelişmekte olan ülkelerde fiyat istikrarını baltalayabileceğinden, politika yapıcılar için endişe uyandırmaktadır. Bu nedenle kamu borcu ile fiyat istikrarı arasındaki ilişki ülke ekonomilerinin gelişim sürecinde önemli bir belirleyicidir.
Buradan hareketle çalışmada, kamu borçları ve fiyat istikrarı arasındaki ilişkiye yönelik teorik ve ampirik literatür detaylı olarak incelenmiştir. Nitekim çalışmanın odak noktası, iç-dış kamu borcu, toplam kamu borcu ve fiyat istikrarı arasındaki bağlantıya ilişkin mevcut literatürün gözden geçirilmesidir. Yapılan *literatür* incelemesi sonucunda her ülkenin yapısal özelliklerine göre borçlanmanın fiyat istikrarı üzerindeki etkisinin farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Borçlanma, Fiyat istikrarı, Para ve Maliye Politikaları İlişkisi.

THE EFFECT OF PUBLIC DEBT ON PRICE STABILITY

ABSTRACT
Every state can resort to borrowing in order to provide additional financial resources when ordinary public revenues are insufficient to meet its financing needs. Public debt is mainly due to debt-financed deficits. Going to borrow in an economy with high interest rates may adversely affect price stability and macroeconomic stability. This trend raises concerns for policy makers, as it may undermine price stability, especially in developing countries with relatively weak monetary policymaking and enforcement and rule-based monetary authorities. For this reason, the relationship between public debt and price stability is an important determinant in the development process of national economies.
From this point of view, the theoretical and empirical literature on the relationship between public debt and price stability has been examined in detail. As a matter of fact, the focus of the study is to review the existing literature on the link between domestic-external public debt, total public debt and price stability. As a result of the literature review, it has been observed that the effect of borrowing on price stability differs according to the structural characteristics of each country.
Keywords: Borrowing, Price Stability, Relationship between Monetary and Fiscal Policies.

İKTİSADİ EKOLLERİN KAMU BORÇLANMASI ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Ayşenur KAYA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-3542-3607

Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÇİMEN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
ORCID: 0000-0002-5730-9274

ÖZET
18. yüzyıldan itibaren tartışılan bir konu olan borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkisi bilimsel olarak ilk defa Klasik iktisatçı David Hume tarafından incelenmiştir. Klasik iktisatçılar, borcun kolay elde edilen bir gelir olduğunu ve bu nedenle kullanımının kaynak israfına neden olacağını savunarak devlet borçlanmasına karşı çıkmışlardır. 1929 ekonomik buhranı sonrası gündeme gelen Keynesyen ekol ise borçlanmayı olağan kamu finansmanı olarak kabul etmiş ve aynı zamanda maliye politikası aracı olarak ekonomik istikrarsızlığa karşı kullanılabilecek bir yöntem olduğunu savunmuştur.
Borçlanmaya ilişkin iktisadi görüşler temelde devlet müdahalesine karşı çıkan liberal çizgideki Klasik iktisatçılar ile ekonomide devlet müdahalesini savunan Keynesyen ekol ve onun düşüncelerini savunan iktisatçılar üzerinden sürdürülen tartışmalarla şekillenmiş ve bu konu üzerine fikir birliği sağlanamamıştır. Borçlanma, ekonomik kalkınma ve finansal istikrarın sağlanmasında uzun vadeli makroekonomik politikalar açısından maliye alanında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak kamu borçlanması teorik yönüyle açıklanmış ardından iktisadi ekollerin kamu borçlanmasına, devlet müdahalesine ve borçlanmanın ekonomiyi hangi yönde etkileyeceğine dair görüşlerine yer verilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Borç, Borç Yönetimi, Devlet Müdahalesi, Ekonomik Büyüme

OPINIONS OF ECONOMIC SCHOOLS ON PUBLIC BORROWING

ABSTRACT
The effect of borrowing, which has been discussed since the 18th century, on the economy was scientifically examined for the first time by the Classical economist David Hume. Classical economists opposed government borrowing, arguing that debt is an easy-to-get income and therefore its use would waste resources. The Keynesian economics, which came to the agenda after the 1929 economic crisis, accepted borrowing as ordinary public finance and at the same time argued that it was a method that could be used against economic instability as a fiscal policy tool.
The economic views on borrowing were shaped by the discussions on the liberal classical economists, who opposed the state intervention, and the Keynesian school, which advocated the state intervention in the economy, and the economists who defended its ideas, and there was no consensus on this issue. Borrowing has an important place in the field of finance in terms of long-term macroeconomic policies in ensuring economic development and financial stability. In this context, firstly, public borrowing is explained in the theoretical aspect, and then the views of economic schools on public borrowing, government intervention and how borrowing will affect the economy are given.
Keywords: Debt, Debt Management, Government Intervention, Economic Growth

EĞİTİM HARCAMALARI VE CO_2 EMİSYONLARI İLİŞKİSİNİN SİMETRİK VE ASİMETRİK NEDENSELLİK YAKLAŞIMI İLE ANALİZİ: EN ÇOK EĞİTİM HARCAMASI YAPAN 10 AB ÜLKESİNDEN KANITLAR

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Emre ÇAĞLAR
Atatürk Üniversitesi, Fen Fakültesi, İstatistik Bölümü
ORCID: 0000-0003-4723-4499

Arş. Gör. Dr. Ersin YAVUZ
Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
ORCID: 0000-0002-2543-3393

ÖZET

Çalışmanın amacı Avrupa Birliği (AB) içinde en çok eğitim harcaması yapan 10 ülkede eğitim harcamaları (EH) ile kişi başı karbon emisyonu (CO_2) arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Ampirik yöntem olarak simetrik ve asimetrik panel nedensellik yaklaşımlarının uygulandığı analizde, 1995-2020 dönemi incelenmektedir. Analizde öncelikle, Konya (2006) tarafından literatüre kazandırılan simetrik bootstrap panel nedensellik sonuçları EH ile CO_2 arasında nedensellik bağının olmadığını ortaya koymaktadır. Literatürdeki bazı çalışmalar sınırlı düzeyde olsa da eğitim harcamalarının çevre kalitesini etkileyebilecek önemli bir değişken olabileceğine dair kanıtlar sunmaktadır. Literatüre farklı ekonometrik bakış açıları ile kanıtlar sunmak için analizde simetrik panel nedensellik testinin yanı sıra, Hatemi-J (2011) tarafından geliştirilen ve daha kapsamlı bulgular üretebilen asimetrik nedensellik yaklaşımı ile değişkenler arasındaki ilişki derinlemesine araştırılmaktadır. Asimetrik panel nedensellik testinin sonuçlarına göre, EH'deki pozitif şoklardan CO_2'deki negatif şoklara ve EH'deki negatif şoklardan CO_2'deki pozitif şoklara doğru nedensellik bulunmaktadır. Kesit bazlı sonuçlara göre, simetrik panel nedensellik testinde herhangi bir ülke için nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Aksine, kesit bazlı asimetrik panel nedensellik testi sonuçları incelendiğinde ise birçok nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Asimetrik panel nedensellik yaklaşımına göre, kamu kesiminin eğitim harcamalarındaki artışları çevre kalitesini iyileştirmekte iken, kamu kesiminin eğitim harcamalarındaki azalışları çevresel bozulmaya neden olmaktadır. Ampirik kanıtlar, çevre kirliliği ile mücadelede eğitim harcamalarının önemli maliye politikası araçlarından biri olduğuna işaret etmektedir. Son yıllarda dünyadaki genel trendin aksine, 10 AB ülkesinde CO_2 miktarının azalış eğiliminde olması ampirik bulguları desteklemektedir. Çalışmada etkileri itibariyle küresel nitelik taşıyan çevre kirliliği ile mücadele kapsamında hükümetlere, eğitim faaliyetlerine yönelik bütçeden tahsis edilen payı artırmaları önerilmektedir. Ayrıca eğitim sürecinde bireylerin çevre bilincinin gelişimine katkı sağlayacak içeriklerin oluşturulması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Emisyonu, Eğitim Harcamaları, Asimetrik Panel Nedensellik.

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATION EXPENDITURES AND CO_2 EMISSIONS WITH SYMMETRIC AND ASYMMETRIC CAUSALITY APPROACH: EVIDENCE FROM 10 EU COUNTRIES WITH THE MOST EDUCATION EXPENDITURES

ABSTRACT

The aim of the study is to investigate the relationship between education expenditures (EH) and carbon emissions (CO_2) per capita in the 10 countries that spend the most on education in the European Union (EU). In the analysis, in which symmetric and asymmetric panel causality approaches are applied as empirical method, the period of 1995-2020 is examined. In the analysis, first of all, the symmetric bootstrap panel causality results bring to the literature by Konya (2006) reveal that there is no causal link between EH and CO_2. Although some studies in the literature are limited, they provide evidence that education expenditures can be an important variable that can affect environmental quality. In order to present evidence with different econometric perspectives in the literature, besides the symmetric panel causality test in the analysis, the relationship between the variables is investigated in depth with the asymmetric causality approach developed by Hatemi-J (2011), which can produce more comprehensive findings. According to the results of the asymmetric panel causality test, there is causality from positive shocks in EH to negative shocks in CO_2 and from negative shocks in EH to positive shocks in CO_2. According to the cross-sectional results, no causality relationship is find for any country in the symmetric panel causality test. On the contrary, when the cross-section-based asymmetric panel causality test results are examined, many causality relationships are detected.

According to the asymmetric panel causality approach, while the increase in the education expenditures of the public sector improves the environmental quality, the decrease in the education expenditures of the public sector causes environmental degradation. Empirical evidence points out that education expenditures are one of the important fiscal policy tools in the fight against environmental pollution. Contrary to the general trend in the world in recent years, the decreasing trend of CO_2 amount in 10 EU countries supports the empirical findings. In the study, it is suggested that governments increase the share allocated from the budget for educational activities within the scope of combating environmental pollution, which has a global nature in terms of its effects. In addition, it is important to create content that will contribute to the development of environmental awareness of individuals in the education process.

Keywords: Carbon Emissions, Education Expenditures, Asymmetric Panel Causality.

1. GİRİŞ

Çevresel bozulma, insan sağlığı ve canlıları tehdit etmesinin yanı sıra ekonomik faaliyetleri de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu kapsamda hükümetler, çevresel negatif dışsallıkların içselleştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve sürdürülmesi gibi konularda rol üstlenmektedir (Aysu vd., 2020: 119-120). Çünkü olumsuz yönlerinden dolayı çevrenin korunması, kamu yararı olarak değerlendirilmektedir. Sadece piyasaya bırakıldığında dışsallıklar, çevre kalitesine yönelik arz sorunu, tüketiminde rekabet olmaması kapsamında ortakların trajedisine neden olması piyasa başarısızlığına yol açmaktadır. Hükümetler maliye politikası araçlarıyla piyasa başarısızlıklarının çözümü ile bireysel ve toplumsal sosyal çıkarın maksimize edilmesinin yanı sıra ekonomi ve çevre politikalarının eşgüdümlü gelişiminin sağlanmasına yönelik müdahale etmektedir (He vd., 2018: 7456). Çalışmada odaklanılan eğitim harcamaları da maliye politikasının başlıca müdahale araçlarından biri olan kamu harcamalarının fonksiyonel türleri arasında yer almaktadır.

Eğitim hizmeti, kamu ve özel sektör tarafından sunulabilmesi nedeniyle yarı kamusal mal niteliği taşımaktadır. Eğitim hizmeti kapsamında yayılan olumlu dışsallıkların toplumsal ve ekonomik çeşitli etkileri söz konusudur. Milli gelirden eğitim hizmetlerine tahsis edilen paylar, ülkelerin gelişmişlik sınıflandırmasında önemli göstergeler arasındadır. Çünkü eğitim hizmetlerinde elde edilen kamusal fayda özel faydadan yüksektir (Ayrangöl ve Tekdere, 2014: 2). Eğitim harcamalarının çevre kalitesi üzerindeki etkisinin ise olumlu yönde olması beklenmektedir. Çünkü eğitim lehine yapılan kamu harcamaları tahsisi, daha fazla çevresel kirliliğe neden olan fiziki sermaye yoğun faaliyetlere kıyasla çevre kalitesine katkı sunan insan sermayesi yoğun faaliyetlerin payını artırma eğilimindedir (Hua vd., 2018: 156-157). Yüksek gelir ve eğitim, bireylerdeki çevresel kirlilik ve etkileri konularındaki farkındalığın ve çevre kalitesi talebinin artmasını sağlamaktadır (McConnell, 1997: 384).

Literatürde çevre kirliliğini temsilen yaygın olarak kullanılan göstergelerin başında karbon emisyonu gelmektedir. Çalışmada, eğitim harcamaları ile kişi başı karbon emisyonu arasındaki ilişki 1995-2020 dönemi için incelenmektedir. Çalışmanın üç temel noktada literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir. İlk olarak, çalışmada milli gelir içinde eğitime en çok pay tahsis eden 10 AB ülkesi örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Böylece eğitim politikaları öncelikli olan ülkelerde, eğitim harcamalarının karbon emisyonu üzerindeki etkisine dair ampirik kanıtlara ulaşılması amaçlanmaktadır. İkincisi, çalışmada ampirik yöntem olarak hem simetrik hem de asimetrik panel nedensellik testleri uygulanmakta ve bulgular karşılaştırılmalı olarak tartışılmaktadır. Son olarak, eğitim harcamaları ile karbon emisyonu arasındaki ilişkiye dair sınırlı olan literatürün derinlemesine ekonometrik yöntemlerle geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada incelenen 10 AB ülkesine dair eğitim harcamaları ve kişi başı karbon emisyonu verilerine karşılaştırmalı olarak değinilmesi yararlı olacaktır. Grafik 1 üzerinden 10 AB ülkesi, AB ve dünya ortalamaları bazında kişi başı CO_2 miktarları incelenmektedir. Grafiğe göre, 10 AB ülkesi ve AB ülkelerinde CO_2 miktarının düşüş, dünya ortalamasının ise yükseliş eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak 1995 yılında dünya ortalamasının iki katından fazla CO_2 miktarına sahip olan 10 AB ülkesi, 2020 yılına kadar CO_2 miktarını %37.2 azaltarak dünya ortalamasına yaklaşmıştır. Aynı dönemde, dünya ortalaması ise %9.3 artmıştır. 2020 yılında dünyada CO_2 miktarının azalmasında pandemi sürecinin etkisi görülmektedir. Tedbirler kapsamında kapanmaların uygulanması, tüketimin azalması, bazı sektörlerde üretimin durması veya aksaması gibi ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, CO_2 miktarının azalmasına ve çevre kalitesinin iyileşmesine neden olmuştur.

Grafik 1. Kişi Başı Karbon Emisyonu Miktarı (Ton)

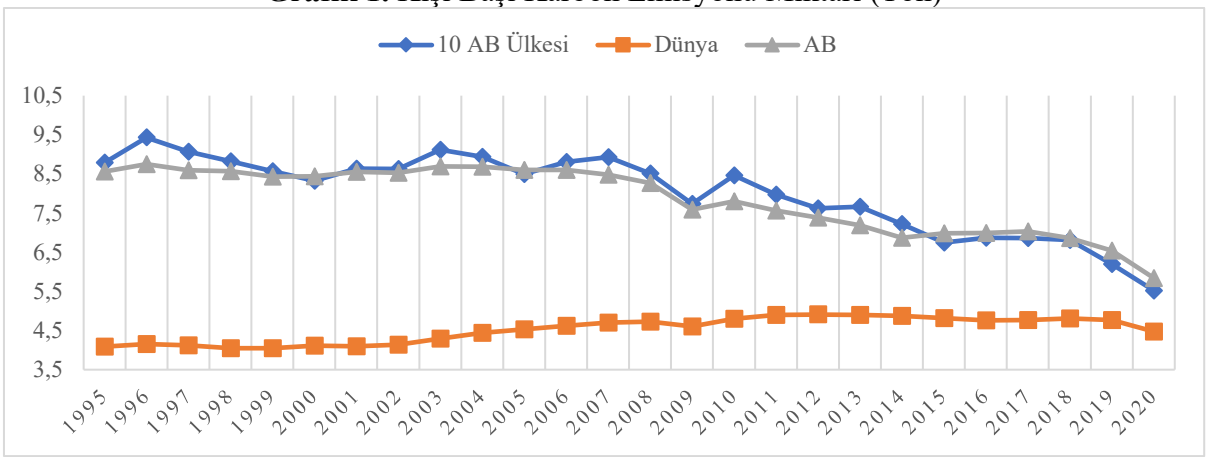

Kaynak: Our World in Data (Global Carbon Project, 2021; Andrew ve Peters, 2021).

10 AB ülkesinde CO_2 miktarlarının genel değerlendirilmesinin ardından ülke bazlı inceleme için Grafik 2 hazırlanmıştır. İncelen ülkeler arasında Estonya'nın en yüksek CO_2 miktarına sahip ülke olduğu saptanmaktadır. Ardından Belçika ve Finlandiya gelmektedir. En düşük CO_2 miktarına sahip ülkeler ise Litvanya, İsveç ve İsviçre'dir. Sadece Litvanya'nın dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Grafik 2. 10 AB Ülkesinde Kişi Başı CO_2 Ortalaması (1995-2020)

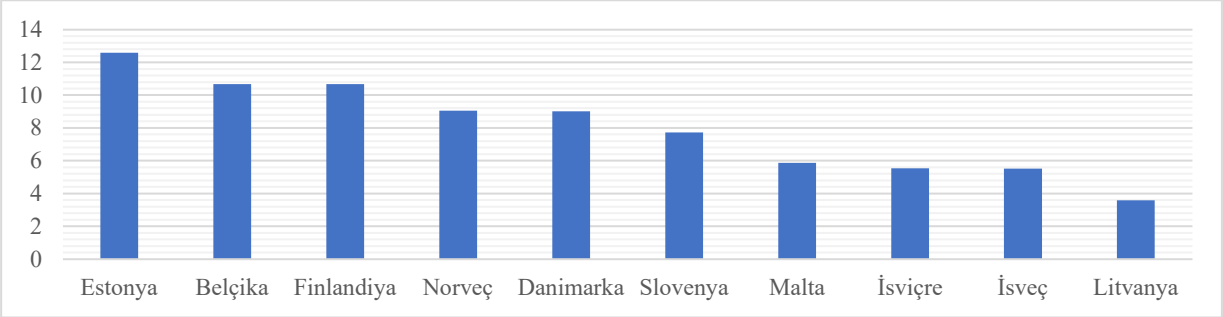

Kaynak: Our World in Data (Global Carbon Project, 2021; Andrew ve Peters, 2021).

Grafik 3'te, 10 AB ülkesi, AB, OECD ve dünya ortalaması açısından eğitim harcamalarının milli gelir içindeki payları gösterilmektedir. 2000-2018 döneminde yarım puanlık artış ve azalışlar olsa da genel olarak eğitim harcamalarının yatay seyrettiği görülmektedir. Bununla birlikte AB ülkeleri içinde en fazla eğitim harcaması yapan 10 ülkenin aynı zamanda OECD ve dünya ortalamasının da üzerinde olduğu saptanmaktadır. Dünya ortalamasının üzerinde olan AB ve OECD ülkeleri kıyaslandığında ise genel olarak birbirlerine çok yakın seyrettikleri görülmekle birlikte son yıllarda OECD ülkelerinin AB ülkelerinden daha fazla eğitime pay tahsis ettiği tespit edilmektedir. Özetle, çalışmada incelenen ülkeler, eğitim harcamaları açısından önemli bir konumda yer almaktadır.

Grafik 3. Eğitim Harcamaları/GSYH Oranları (%)

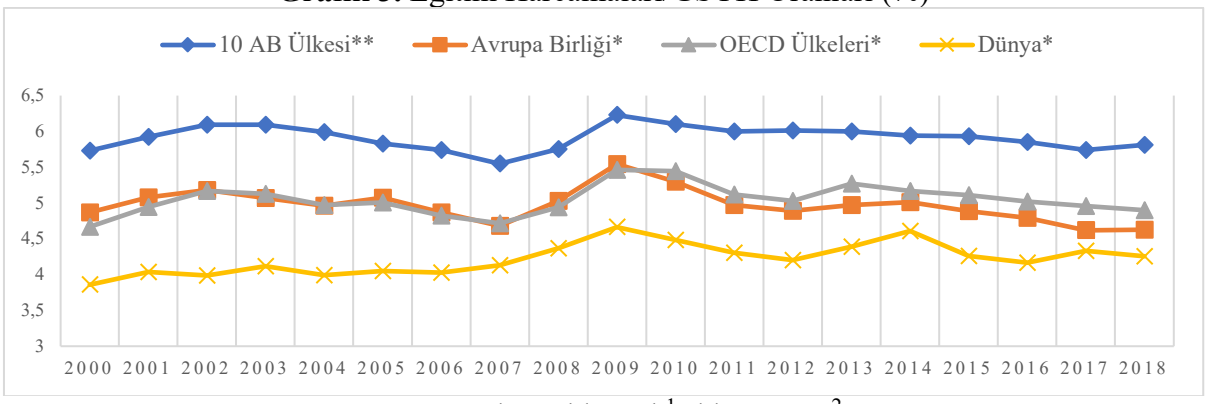

Kaynak: *World Bank[1], **Eurostat[2]

Grafik 4'te ise, çalışmada incelenen 10 ülkenin kendi içindeki sıralamaları gösterilmektedir. 1995-2020 döneminin ortalamasına göre, milli gelir içinde eğitime en çok pay ayıran ilk üç ülkenin İsveç, Danimarka ve Estonya olduğu, son üç ülkenin ise Malta, Norveç ve İsviçre olduğu saptanmaktadır.

[1] World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?end=2019&locations=EU-OE-1W&start=2000 (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
[2] Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/GOV_10A_EXP__custom_2921540 (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

Ancak bu ülkelerde incelenen dönemin ortalaması dikkate alındığında eğitime milli gelir içinden tahsis edilen payın %5 ile %7 bandında seyrettiği tespit edilmektedir. Nitekim en düşük orana sahip olan İsviçre'nin dahi OECD, AB ve dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Ayrıca incelenen ülkelerdeki eğitim harcamalarının, eğitimin kalitesine dair göstergelere de yansımaktadır. Örneğin Grafik 5'te yer alan PISA skorları, ülkelerin matematik, okuma ve bilim performanslarına dair bilgiler sunmaktadır. Buna göre Litvanya hariç analizde yer alan ülkelerin[3] performansı, OECD ortalamasının üzerindedir.

Grafik 4. AB İçinde En Çok Eğitim Harcaması Yapan 10 Ülke (1995-2020 Ortalaması)

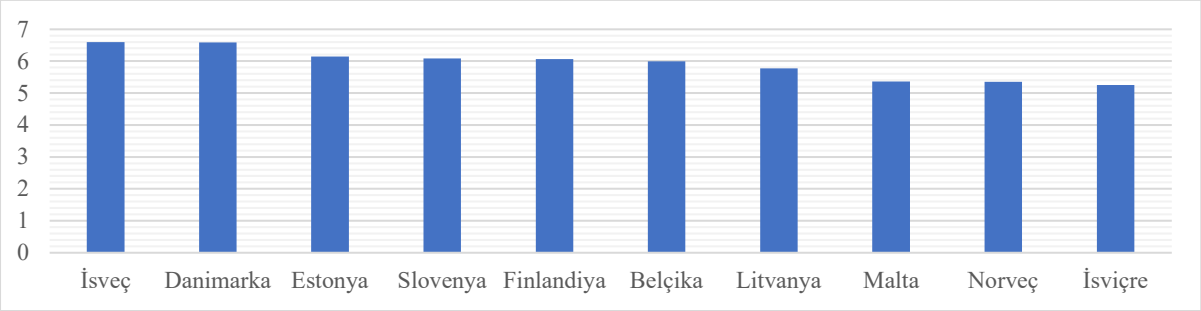

Kaynak: Eurostat[2]

Grafik 5. PISA Skorları - 2018

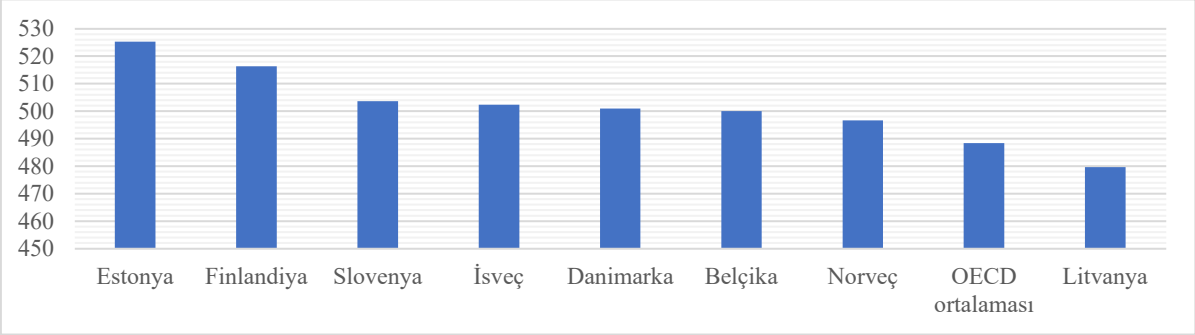

Kaynak: OECD (2022a; 2022b; 2022c).

Çalışmanın sonraki bölümünde eğitim harcamaları ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar, üçüncü bölümünde veri seti ile yöntemlere dair bilgiler ve bulgular, sonuç bölümünde ise bulguların genel bir değerlendirilmesi ve politika önerileri yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kamu harcamaları bileşiminin çoğu ekonomik alanda önemli etkileri olduğuna dair kanıtlar bulunmasına karşın çevre üzerindeki etkisine yönelik literatür çok az ilgi görmüştür (Lopez ve Palacios, 2010: 2). Dolayısıyla kamu harcamaları bileşenleri arasında yer alan eğitim harcamaları ile çevre ilişkisini inceleyen çalışma sayısı da sınırlı düzeydedir. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

- Hua vd. (2018), Çin'de şehir düzeyinde eğitim harcamaları, arge harcamaları, toplam kamu harcamaları, nüfus, nüfus yoğunluğu, yeşil alan gibi çeşitli değişkenlerinin hava kirliliği üzerindeki etkisini incelemektedir. Hava kirliliğini temsilen sülfür dioksit (SO_2) değişkenin kullanıldığı çalışmada, 2003-2012 dönemi araştırılmaktadır.

[3] İsviçre ve Malta'ya dair veriler olmadığı için eklenememiştir.

Çeşitli panel yöntemlerin yanı sıra kompozisyon ve teknik etkilerin uygulandığı ampirik sonuçlar, eğitim ve arge harcamalarının hava kalitesi üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğuna dair deliller sunmaktadır. Ancak eğitim harcamalarının etkisinin arge harcamalarına kıyasla daha yaygın olduğu vurgulanmaktadır.

- Aysu vd. (2020) çalışmasında, 27 AB ülkesi, Birleşik Krallık, Norveç ve İsviçre için fonksiyonel açıdan kamu harcamalarının hava kalitesi üzerindeki etkisini araştırmaktadır. 1995-2017 dönemini kapsayan çalışmada ampirik yöntem olarak dinamik panel veri analiz yöntemi kullanılmaktadır. Elde edilen bulgular, kişi başına düşen toplam kamu harcamalarının karbon emisyonunu negatif etkilediğini göstermektedir. Fonksiyonel sonuçlar ise ekonomik hizmetlere yönelik harcamalar, sosyal koruma harcamaları ve eğitim harcamalarının çevre üzerinde iyileştirici etkisinin olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır.
- Prasetyani vd. (2021), Endonezya için kişi başı GSYH, doğrudan yabancı yatırımlar, ormanlık alan ve eğitime yönelik kamu harcamalarının karbon emisyonu üzerindeki etkilerini incelemektedir. 1991-2020 dönemine ilişkin çalışmada, sistem GMM tahmini ile sonuçlar elde edilmektedir. Bulgular, kişi başı GSYH, doğrudan yabancı yatırımlar ve eğitime yönelik kamu harcamalarının katı yakıt tüketimi nedeniyle karbon emisyonu üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermekte iken, ormanlık alan için etkisinin negatif olduğunu ortaya koymaktadır.
- Uz Zaman vd. (2021), Çin için eğitim harcamaları, kadın işveren, yenilenebilir enerji tüketimi değişkenlerinin karbon emisyonu ile arasındaki bağı ARDL eşbütünleşme testi ve FMOLS tahmincisi ile analiz etmektedir. 1991-2015 dönemine ilişkin analizin sonuçları, değişkenlerin uzun dönemde ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca eğitim harcamaları, kadın işveren sayısı ve yenilenebilir enerji tüketim payındaki artışların, karbon emisyonunu azaltarak çevresel kaliteye katkı sağladığı belirtilmektedir.

İncelenen çalışmalarda ağırlıklı olarak eğitim harcamalarının çevre kalitesini iyileştirdiği yönündeki etkilerine değinilmektedir (Hua vd., 2018; Aysu vd., 2020; Uz Zaman vd., 2021). İncelenen ülke veya ülke grupları değerlendirildiğinde ise, bu alanda önemli bir boşluğun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla en çok eğitim harcaması yapan 10 AB ülkesine odaklanılan bu çalışma ile literatürün zenginleştirilmesi hedeflenmektedir.

3. VERİ SETİ, METODOLOJİ VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada, AB ülkeleri içinde en fazla eğitim harcaması yapan 10 ülke için eğitim harcamaları ile karbon emisyonu arasındaki nedensellik ilişkisi 1995-2020 dönemi itibariyle araştırılmaktadır. Analizde kullanılan değişkenlere dair tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Tanımlayıcı Bilgiler

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
CO_2	Kişi başı karbon emisyonu	Our world in data[4]
EH	Eğitim harcamaları/GSYH	Eurostat[5]

Bu çalışmada ampirik analiz dört bölümden oluşmaktadır. Bu bağlamda, çalışma eğitim harcamalarının emisyonları nasıl etkilediği sorusuna odaklandığı için çalışmada sadece eğitim harcamalarından emisyonlara doğru tek yönlü nedensellik sonuçları gösterilmektedir. Yani bu çalışmada denklem 1'deki fonksiyon araştırılmaktadır.

[4] Our world in data, https://ourworldindata.org/co2-emissions (Erişim Tarihi: 28.05.2022).
[5] Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/GOV_10A_EXP__custom_2921540 (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

$$CO2_{it} = f(EH_{it}) \quad (1)$$

Analizin birinci aşamasında değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı (YKB) olup olmadığı araştırılmaktadır. Ülkelerin birinde meydana gelen bir şok panelin geri kalan ülkelerini etkiliyorsa YKB dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testi kullanılmaktadır. YKB sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre, her iki değişken için de yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir ve her iki değişkende de YKB bulunmaktadır. Dolayısıyla, ileriki analizlerde YKB dikkate alımalıdır. Analizin ikinci aşamasında, Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve YKB'yi dikkate alan CIPS testi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir. Tablo 2'ye göre her iki değişken de seviye değerinde birim kök iken, birinci farklarda durağandır.

Tablo 2. CIPS Panel Birim Kök ve Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	Test-ist.	Olasılık	LM_{CD}	Olasılık
CO_2	-1.546	0.758	605.465	0.000
EH	-1.656	0.633	129.049	0.000
ΔCO_2	-3.850*	0.000		
ΔEH	-3.850*	0.000		

Analizin üçüncü aşamasında CO_2 ile EH arasında simetrik bir ilişkinin olabileceği varsayımıyla Konya (2006) tarafından geliştirilen bootstrap panel nedensellik testi uygulanmaktadır. Bu yaklaşım YKB'yi dikkate almaktadır ve hem bireysel hem de panelin geneli için nedensellik sonuçları vermektedir. Ayrıca bu yaklaşımda denklemler Görünüşte İlişkisiz Bir Regresyon sistemi (SUR) ile araştırılırken Wald testi aracılığıyla nedensellik ilişkileri belirlenir. Aşağıda Konya (2006) testinin çalışma prensibi gösterilmektedir.

$$CO2_{1,t} = \delta_{1,1} + \sum_{l=1}^{ly_1} \gamma_{1,1,l} CO2_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{lx_1} \theta_{1,1,l} EH_{k,1,t-l} + \varepsilon_{1,1,t} \quad (2)$$

$$CO2_{2,t} = \delta_{1,2} + \sum_{l=1}^{ly_1} \gamma_{1,2,l} CO2_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{lx_1} \theta_{1,2,l} EH_{k,2,t-l} + \varepsilon_{1,2,t} \quad (3)$$

$$CO2_{N,t} = \delta_{1,N} + \sum_{l=1}^{ly_1} \gamma_{1,N,l} CO2_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{lx_1} \theta_{1,N,l} EH_{k,N,t-l} + \varepsilon_{1,N,t} \quad (4)$$

$$EH_{k,1,t} = \delta_{2,1} + \sum_{l=1}^{ly_2} \gamma_{2,1,l} CO2_{1,t-l} + \sum_{l=1}^{lx_2} \theta_{2,1,l} EH_{k,1,t-l} + \varepsilon_{2,1,t} \quad (5)$$

$$EH_{k,2,t} = \delta_{2,2} + \sum_{l=1}^{ly_2} \gamma_{2,2,l} CO2_{2,t-l} + \sum_{l=1}^{lx_2} \theta_{2,2,l} EH_{k,2,t-l} + \varepsilon_{2,2,t} \quad (6)$$

$$EH_{k,N,t} = \delta_{2,N} + \sum_{l=1}^{ly_2} \gamma_{2,N,l} CO2_{N,t-l} + \sum_{l=1}^{lx_2} \theta_{2,N,l} EH_{k,N,t-l} + \varepsilon_{2,N,t} \quad (7)$$

Burada CO_2 bağımlı değişken olarak karbon emisyonlarını gösterirken, EH ise açıklayıcı değişken olarak eğitim harcamalarını göstermektedir. Ayrıca "N" birimleri (j=1,2,..,N) ve "t" zaman periyodunu (t=1,2,…,T) temsil eder. Son olarak, "l" ise bilgi kriteri yardımıyla elde edilen uygun gecikme uzunluğunu ifade eder. Tablo 3'te değişkenler arası ilişkinin simetrik olduğu varsayımı altında panel bootstrap nedensellik sonuçları gösterilmektedir. Bu tabloda hem bireysel hem de panelin geneli için sonuçlar verilmektedir. Öncelikle panelin geneli için nedensellik sonuçları incelendiğinde, eğitim harcamalarından emisyonlara doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Bireysel sonuçlar incelendiğinde ise yine panelin geneli için alınan sonuçlarla benzer bulgulara rastlanılmaktadır. Dolayısıyla hem bireysel hem de panelin geneli için ampirik bulgular eğitim harcamalarının emisyonları etkilemediği yönündedir. Fakat mevcut literatürdeki bazı çalışmaların bulguları eğitim harcamalarının emisyonları etkilediği yönündedir (Hua vd., 2018; Aysu vd., 2020; Prasetyani vd., 2021; Uz Zaman vd., 2021).

Tablo 3. Simetrik Panel Bootstrap Nedensellik Sonuçları

Ülkeler	MWALD-ist	Olasılık
Belçika	7.63	0.559
Danimarka	0.689	0.799
Estonya	0.133	0.831
Litvanya	0.143	0.726
Malta	0.001	0.999
Finlandiya	0.455	0.557
İsveç	3.495	0.101
Norveç	1.876	0.212
İsviçre	0.242	0.750
Slovenya	0.004	0.954
Panel Fisher	12.254	0.907

Bu çalışmanın motivasyonlarından biri de en çok eğitim harcaması yapan 10 ülke için derinlemesine analiz yaparak varsa değişkenler arası farklı ilişkilerin de ortaya çıkarılmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için ampirik analizin son aşamasında Hatemi-J (2011) tarafından geliştirilen asimetrik panel nedensellik yaklaşımı uygulanmaktadır. Granger (1969) nedensellik yaklaşımı nedensellik araştırmalarının temelini oluşturmaktadır ve değişkenlerin simetrik olduğu varsayımından hareket eder. Oysa pozitif şokların nedensellik etkisi negatif şoklarınkinden farklı olabilmektedir (Hatemi-J, 2011). Şokların birikimli toplamları ile negatif ve pozitif şoklar elde edilmektedir. Birinci dereceden bütünleşik değişkenler için nedensellik araştırması aşağıdaki denklemler yardımıyla elde edilebilmektedir.

$$CO2_{i1,t} = CO2_{i1,t-1} + e_{i1,t} = CO2_{i1,0} + \sum_{j=1}^{t} e_{i1,j}\ , \qquad i=1,..,n \tag{8}$$

$$EH_{i2,t} = EH_{i2,t-1} + e_{i2,t} = EH_{i2,0} + \sum_{j=1}^{t} e_{i2,j}, \qquad i=1,\ldots,n \tag{9}$$

Burada, "n" yatay kesit birimleri ifade ederken, "e" ise beyaz gürültü süreci izleyen hata terimlerini göstermektedir. Bu bağlamda şoklar şu şekilde tanımlanmaktadır: $e_{i1,t}^{+} = mak(e_{i1,t}, 0)$, $e_{i2,t}^{+} = mak(e_{i2,t}, 0)$, $e_{i1,t}^{-} = min(e_{i1,t}, 0)$ ve $e_{i2,t}^{-} = min(e_{i2,t}, 0)$. Elde edilen bu şoklara göre değişkenlerin birikimli pozitif ve negatif şokları aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$CO2_{i1,t}^{+} = CO2_{i1,0}^{+} + e_{i1,t}^{+} = CO2_{i1,0} + \sum_{j=1}^{t} e_{i1,j}^{+} \tag{10}$$

$$EH_{i2,t}^{+} = EH_{i2,0}^{+} + e_{i2,t}^{+} = EH_{i2,0} + \sum_{j=1}^{t} e_{i2,j}^{+} \tag{11}$$

$$CO2_{i1,t}^{-} = CO2_{i1,0}^{-} + e_{i1,t}^{-} = CO2_{i1,0} + \sum_{j=1}^{t} e_{i1,j}^{-} \tag{12}$$

$$EH_{i2,t}^{-} = EH_{i2,0}^{-} + e_{i2,t}^{-} = EH_{i2,0} + \sum_{j=1}^{t} e_{i2,j}^{-} \tag{13}$$

Panel asimetrik nedensellik yaklaşımı Granger ve Yoon (2002) çalışmasını takip etmektedir. VAR modelinden hareket eden bu yaklaşımda pozitif ve negatif birikimli şoklar değişkenleri temsil etmektedir ve bu değişkenler arası nedensellik ilişkisi araştırılmaktadır[6]. Asimetrik panel nedensellik yaklaşımı bireysel ve panelin geneli için sonuçlar vermektedir.

[6] Daha detaylı bilgi için Hatemi-J (2011) çalışması incelenebilir.

Tablo 4. Eğitim Harcamaları ve CO_2 Emisyonları Nedensellik Sonuçları (+,+)

Ülkeler	MWALD-ist	Olasılık
Belçika	0.001	0.979
Danimarka	0.441	0.507
Estonya	0.101	0.750
Litvanya	0.009	0.923
Malta	7.551*	0.006
Finlandiya	0.045	0.832
İsveç	0.107	0.743
Norveç	0.090	0.764
İsviçre	2.347	0.126
Slovenya	2.207	0.137
Panel Fisher	21.990	0.341

Tablo 4'de eğitim harcamalarının pozitif şoklarından emisyonların pozitif şoklarına doğru nedensellik sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçları göstermektedir ki, panelin geneli için değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi yoktur. Bireysel nedensellik sonuçları incelendiğinde ise, Malta haricindeki diğer ülkelerde eğitim harcamalarının pozitif şoklarından emisyonların pozitif şoklarına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememektedir. Dolayısıyla Malta için değişkenler arası nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Malta için bulunan sonuç, Prasetyani vd. (2021)'nin Endonezya için yaptığı çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bulgular, Malta'da eğitim harcamalarındaki artışların kişi başı karbon emisyonunu artırdığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Malta'nın eğitim harcamalarının miktarı yerine sürdürülebilir çevre amacına yönelik programlar ile eğitim sisteminin entegrasyonuna odaklanması gerekmektedir.

Tablo 5. Eğitim Harcamaları ve CO_2 Emisyonları Nedensellik Sonuçları (+,-)

Ülkeler	MWALD-ist	Olasılık
Belçika	0.156	0.693
Danimarka	1.443	0.230
Estonya	0.002	0.987
Litvanya	1.248	0.264
Malta	1.917	0.166
Finlandiya	6.521**	0.011
İsveç	0.066	0.797
Norveç	5.333**	0.021
İsviçre	0.038	0.845
Slovenya	0.081	0.776
Panel Fisher	28.069***	0.098

Tablo 5'de eğitim harcamalarındaki pozitif şoklardan emisyonlardaki negatif şoklara doğru nedensellik ilişkisi gösterilmektedir. Panelin geneli için nedensellik sonuçları incelendiğinde, nedenselliğin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi %10 yanılma düzeyinde reddedilmektedir. Yani en çok eğitim harcaması yapan ülkelerde eğitim harcamalarında meydana gelen pozitif şoklar ile emisyonlardaki negatif şoklar arasında nedensel bir ilişki mevcuttur. Bu sonuç, eğitim politikalarının sürdürülebilir çevre amacına katkı sunabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla analiz edilen 10 ülkede çevresel kalitenin iyileştirilmesi için eğitim harcamaları arttırılmalıdır. Bireysel olarak ülkeler incelendiğinde ise, Finlandiya ve Norveç'te eğitim harcamalarındaki pozitif şoklardan emisyonlardaki negatif şoklara doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir.

Tablo 6. Eğitim Harcamaları ve CO_2 Emisyonları Nedensellik Sonuçları (-,-)

Ülkeler	MWALD-ist	Olasılık
Belçika	0.470	0.493
Danimarka	0.018	0.895
Estonya	0.573	0.449
Litvanya	0.869	0.351
Malta	0.070	0.792
Finlandiya	0.700	0.403
İsveç	0.449	0.503
Norveç	0.811	0.368
İsviçre	0.001	0.989
Slovenya	0.036	0.850
Panel Fisher	11.341	0.937

Tablo 6'da eğitim harcamalarındaki negatif şoklardan emisyonlardaki negatif şoklara doğru nedensellik ilişkisi gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre, hem bireysel ülkeler hem de panelin geneli için nedensellik ilişkisi tespit edilememektedir. Başka bir ifadeyle, incelenen ülkelerde eğitim harcamalarındaki azalışlar, CO_2 emisyonun düşüşüne yönelik baskı oluşturmamaktadır.

Tablo 7. Eğitim Harcamaları ve CO_2 Emisyonları Nedensellik Sonuçları (-,+)

Ülkeler	MWALD-ist	Olasılık
Belçika	0.046	0.831
Danimarka	1.052	0.305
Estonya	0.001	0.994
Litvanya	6.624**	0.010
Malta	0.123	0.726
Finlandiya	0.001	0.980
İsveç	26.247*	0.000
Norveç	0.301	0.583
İsviçre	0.001	0.981
Slovenya	1.347	0.246
Panel-Fisher	46.595*	0.001

Tablo 7'de eğitim harcamalarındaki negatif şoklardan emisyonlardaki pozitif şoklara doğru nedensellik ilişkisi gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre, panelin geneli için nedenselliğin olmadığı sıfır hipotezi %1 yanılma düzeyinde reddedilmektedir. Kesit boyutunda ülkeler incelendiğinde ise, Litvanya ve İsveç haricindeki ülkelerde nedensellik ilişkisi tespit edilememektedir.

4. SONUÇ

Çalışmada, AB ülkeleri içinde milli gelirden eğitime en çok pay ayıran 10 ülkede, eğitim harcamalarının kişi başı CO_2 üzerindeki etkisi simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile araştırılmaktadır. 1995-2020 döneminin incelendiği çalışmada, simetrik bootstrap panel nedensellik sonuçları EH ile CO_2 arasında kesit bazında ve panel düzeyinde nedensellik bağının olmadığına dair kanıtlar sunmaktadır. Ancak pozitif ve negatif şokları ayrıştırabilen asimetrik nedensellik testi bulgularına göre, panelin geneli için EH'deki pozitif şoklardan CO_2'deki negatif şoklara ve EH'deki negatif şoklardan CO_2'deki pozitif şoklara doğru nedensellik tespit edilmektedir.

Kesit bazında ise Malta için EH'deki pozitif şoklardan CO_2'deki pozitif şoklara, Finlandiya ve Norveç için EH'deki pozitif şoklardan CO_2'deki negatif şoklara, Litvanya ve İsveç için EH'deki negatif şoklardan CO_2'deki pozitif şoklara nedensellik saptanmaktadır.

Asimetrik nedensellik testinin bulguları, eğitim harcamalarının çevre kirliliğini azalttığını göstermektedir. Bulgular, eğitim harcamalarının çevre üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ortaya koyan Hua vd. (2018), Aysu vd. (2020) ve Uz Zaman vd. (2021)'nin çalışmalarını desteklemektedir. Dolayısıyla çevre kirliliği ile mücadelede eğitim harcamalarının hükümetler tarafından etkin şekilde kullanılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak sadece eğitim harcamalarının milli gelir içindeki payına odaklanmak, yüzeysel bir değerlendirme imkanı sunmaktadır. Eğitim sürecinde okul öncesi eğitimden yüksek öğretime kadar ders içeriklerinde çevre bilincinin gelişimine yönelik içeriklerin oluşturulması, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesine zemin hazırlayacak programların kabul edilmesi ve öğrencilerin bu bölümleri tercih etmesi amacıyla teşvik mekanizmalarının oluşturulması, eğitim kurumlarında yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik yatırımların yapılması, başta geri dönüşüm olmak üzere çeşitli çevre projelerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi gibi politikaların geliştirilmesi eğitimin çevre üzerindeki iyileştirici etkisine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Andrew, Robbie M., Peters, Glen P. (2021). The Global Carbon Project's Fossil CO2 Emissions Dataset [Data set]. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.5569235.

Ayrangöl, Z., Tekdere, M. (2014). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 1-30.

Aysu, A., İlgün, M. F., Çobanoğulları, G. (2020). Hizmet Türleri İtibarıyla Kamu Harcamalarının Hava Kalitesi Üzerindeki Etkisi: AB Ülkelerine Yönelik Panel Veri Analizi. Maliye Dergisi, 179, 118-139.

Breusch T. S., Pagan A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. The Review of Economic Studies, 47(1), 239-253.

Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/GOV_10A_EXP__custom _2921540 (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

Global Carbon Project (2021). Supplemental Data of Global Carbon Project 2021 (1.0) [Data set]. Global Carbon Project. https://doi.org/10.18160/gcp-2021.

Granger C. W., Yoon, G. (2002). Hidden Cointegration. U of California, Economics Working Paper No. 02.

Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 424-438.

Hatemi-J, A. (2011). Asymmetric Panel Causality Tests with An Application to the Impact of Fiscal Policy on Economic Performance in Scandinavia. MPRA Paper No. 55527.

He, L., Wu, M., Wang, D., Zhong, Z. (2018). A Study of The Influence of Regional Environmental Expenditure on Air Quality in China: The Effectiveness of Environmental Policy. Environmental Science and Pollution Research, 25(8), 7454-7468.

Hua, Y., Xie, R., Su, Y. (2018). Fiscal Spending and Air Pollution in Chinese Cities: Identifying Composition and Technique Effects. China Economic Review, 47, 156-169.

Kónya, L. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with A Panel Approach. Economic Model, 23, 978–992.

Lopez, R. E., Palacios, A. (2010). Have Government Spending and Energy Tax Policies Contributed to Make Europe Environmentally Cleaner?, WP 10-06.

McConnell, K. E. (1997). Income and The Demand for Environmental Quality. Environment and Development Economics, 2(4), 383-399.

OECD (2022a), Reading performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/79913c69-en (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

OECD (2022b), Mathematics performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/04711c74-en (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

OECD (2022c), Science performance (PISA) (indicator). doi: 10.1787/91952204-en (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

Ourworldindata, https://ourworldindata.org/co2-emissions (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265-312.

Prasetyani, D., Putro, T. R., Rosalia, A. C. T. (2021). Impact of CO2 Emissions on GDP Per Capita, FDI, Forest Area and Government Spending on Education in Indonesia 1991-2020: The GMM Methods. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 905(1), p. 012131, IOP Publishing.

Uz Zaman, Q., Wang, Z., Zaman, S., Rasool, S. F. (2021). Investigating the Nexus Between Education Expenditure, Female Employers, Renewable Energy Consumption and CO_2 Emission: Evidence from China. Journal of Cleaner Production, 312, 127824.

World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?end=2019&locations=EU-OE-1W&start=2000 (Erişim Tarihi: 03.06.2022).

TÜRKİYE'DE KADINLARIN EŞ/PARTNER HARİCİ FİZİKSEL ŞİDDET MAĞDURİYETLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Arş. Gör. Yağız Can BAYHAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü
ORCID: 0000-0003-3364-9984

Doç. Dr. Ömer ALKAN
Atatürk Üniversitesi Ekonometri Bölümü
ORCID: 0000-0002-3814-3539

ÖZET
Önemli bir insan hakları ihlali olan ve 21. Yüzyılda bile hala çözüme kavuşamamış olan kadına şiddet; yalnızca kadın sağlığını değil toplum sağlığını da birçok yönden etkilemekte, kadın hayatında yaşam boyu etkilere sebep olmaktadır. Irk, dil, din ve ülke sınırlarını aşan bu küresel sorunla tüm devletler çeşitli yollarla mücadele etmekte, ancak kadına şiddet arzulanan düzeyde azalmamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü kadına şiddeti, fiziksel şiddet, cinsel şiddet ve duygusal şiddet olmak üzere üç temel form altında tanımlamaktadır. Şiddet genellikle yakın partner veya eş tarafından uygulanmasına karşın yalnızca bununla sınırlı kalınmamakta, partner dışı kişiler olan baba, erkek kardeş, yakın akraba, tanıdık veya bir yabancı kişi tarafından da uygulanabilmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle yakın partner veya eş şiddetinin ele alındığı görülmekte, partner dışı kişilerin uyguladığı şiddete yönelik sınırlı sayıda çalışma olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de kadınların eş veya partner dışı kişilerden fiziksel şiddet görme durumunu etkileyen faktörleri tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2014 yılında yapılan "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması" kapsamında elde edilen yatay kesit verileri kullanılmıştır. İkili lojistik regresyon yöntemi kullanılan çalışmada 7070 kadına ilişkin; yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu, sağlık güvencesi durumu, medeni durum, sağlık durumu, babanın anneye fiziksel şiddet uygulama durumu, hane gelir düzeyi, ikamet edilen bölge ve partner dışı kişilerden sırasıyla cinsel, ekonomik ve duygusal şiddet görme durumları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. 15-24 yaş grubunda olan ve babası annesine şiddet uygulayan kadınların eş veya partner dışı fiziksel şiddete karşı daha savunmasız olduğu ve yüksek gelir grubunda yer almanın koruyucu bir faktör olduğu elde edilen bulguların bazılarıdır.
Anahtar Kelimeler: Kadına Şiddet, Partner Harici Şiddet, Fiziksel Şiddet

FACTORS AFFECTING WOMEN'S VICTIMIZATION OF NON-PARTNER PHYSICAL VIOLENCE IN TURKEY

ABSTRACT
Violence against women, which is an important human rights violation and has not been resolved even in the 21st century; It affects not only women's health but also public health in many ways, causing lifelong effects in women's life. All states are struggling with this global problem that goes beyond race, language, religion and country borders, but violence against women does not decrease at the desired level. The World Health Organization defines violence against women in three basic forms: physical violence, sexual violence and emotional violence. Although violence is usually perpetrated by intimate partner or spouse, it is not limited to this, but can also be perpetrated by non-partners such as father, brother, relative, acquaintance or a stranger.

When the studies conducted in Turkey are examined, it is seen that violence by intimate partners or spouses is generally discussed, and it is striking that there are a limited number of studies on violence which perpetrated by non-partners. The purpose of this study is to determine the factors affecting non-partner physical violence victimization of women in Turkey. In accordance with this purpose, the cross-sectional data obtained within the scope of the "Research on Domestic Violence Against Women in Turkey" conducted by Hacettepe University Institute of Population Studies in 2014 were used. In the study, in which 7070 women were included and the binary logistic regression method was used: the education level, age, employment status, health insurance status, marital status, health status, father's physical violence against the mother, household income level, residence area and victimizations of sexual, economic and emotional violence by non-partners were used as independent variables, respectively. Some of the findings are that women who are in the 15-24 age group and whose fathers use violence against their mothers are more vulnerable to non-partner physical violence and that being in the high income group is a protective factor.
Keywords: Violence Against Women, Non-Partner Violence, Physical Violence.

1) Giriş

Bir toplumun insani ve ekonomik yönden gelişiminin önündeki en önemli barikatlardan biri olan kadına şiddet, 21. yüzyılda bile çözülememiş bir "pandemik" bir sorun olarak dünya gündeminde yer almaktadır (Car & Ravbar, 2021; Lancet Child Adolescent Hlth, 2021). Bu yönüyle kadına şiddetin istisnasız her ülkede bulunan, kültür, sınıf, eğitim, gelir ve ırk sınırlarını aşan yaygın bir suç ve insan hakları ihlali olduğu söylenebilir (Cepeda, Lacalle-Calderon, & Torralba, 2021). Dünya çapında yaklaşık her üç kadından biri beraber oldukları partnerleri, eşleri veya partner dışı kişiler tarafından şiddete maruz kaldığı bilinmektedir (United Nations Women, 2019). Dünya çapında yalnızca 2017 yılında seksen yedi bin kadının kasıtlı olarak öldürüldüğü tahmin edilmekte ve ilgili cinayetlerin yarısından fazlasının (%58) kadınların beraber oldukları partnerleri, eşleri veya aile üyeleri tarafından işlendiği belirtilmektedir (UNODC, 2019).

Şiddet, kadın sağlığını da doğrudan etkilemektedir. Şiddete uğrayan kadınlarda uyku bozuklukları, beslenme bozuklukları, enerji eksiklikleri, panik ataklar, aşırı üzüntü, yalnızlık hissi, düşük benlik saygısı başta olmak üzere şiddet mağduru kadınlarda uzun dönemli psikoduygusal ve yaşam kalitesini doğrudan etkileyen fiziksel sağlık sağlık sorunları gözlenmektedir (Netto, Moura, Queiroz, Tyrrell, & Bravo, 2014). Ayrıca şiddet mağduru kadınlar yaşanılan sorunlar sebebiyle daha büyük sorunlara yol açabilecek sigara, alkol, uyuşturu ve çeşitli ilaçlara yönelebilmektedir (Meseguer-Santamaria, Sanchez-Alberola, & Vargas-Vargas, 2021). Ancak sorun yalnızca kadın sağlığı ile sınırlı kalmamakta, kadına şiddetin toplum sağlığı ve ülke kalkınması üzerine de ciddi zararı dokunmaktadır. Cinsiyet farkı olmaksızın ciddi bir istihdam kaybını beraberinde getiren kadına şiddetin bilançosunun çoğu ülkenin eğitim harcamalarını aştığı bilinmektedir (World Bank, 2019).

Oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan ve kolaylıkla tanımlanamayan kadına şiddetin hızlı bir çözümü bulunmamaktadır (Devries, ve diğerleri, 2013). İnsan yapısına bağlı olarak değişkenlik göstermesine karşın temel olarak dört farklı formda tanımlanabilir: Fiziksel şiddet, cinsel şiddet, duygusal şiddet ve ekonomik şiddet. Fiziksel şiddet; kadınların maruz kaldığı dayak, tokat, saç çekme, sürükleme, nesne fırlatma, kaba kuvvet uygulayarak evden kovma gibi tüm fiziksel saldırganlıkları kapsamaktadır (Chowdhury, ve diğerleri, 2021). Cinsel şiddet; kadınları istenmeyen cinsel ilişkilere duygusal baskı veya fiziksel güç kullanarak zorlamak gibi tüm cinsel saldırganlıkları ve baskıları kapsamaktadır (Alkan & Tekmanlı, 2021). Duygusal şiddet; hakaret, küfür, aşağılamak, küçük düşürücü eylemlerde bulunmak ve tehdit etmek gibi üzüntüye sebep olabilecek her türlü davranışı kapsamaktadır (Adjah & Agbemafle, 2016).

Ekonomik şiddet; kadının kendi gelirini elinden almak, çalışmasına engel olmak veya işten ayrılması için baskı yapmak, yeterli para olmasına rağmen ev harcamaları için para vermemek ve kişinin geleceğinde ekonomik açıdan etkili olabilecek her türlü davranışı kapsamaktadır (Alkan, Ozar, & Unver, 2021).

Kadına şiddet birçok biçim almasına karşın genel olarak yakın partner şiddeti veya partner dışı şiddet olarak sınıflandırılmaktadır (World Health Organization, 2013). Yakın partner şiddeti ilişkiler bağlamında gerçekleştiği için şiddetin uygulayıcısı yakın bir partner veya eş olmakta beraber partner dışı şiddette kapsam genişlemekte, şiddetin uygulayıcıları diğer aile üyeleri, mağdurun tanıdıkları veya hiç tanımadıkları kişiler olabilir (Nasser, 2021). Türkiye'de de diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi yakın partner veya eş şiddeti, partner dışı şiddetin önünde gelmektedir. İçişleri Bakanlığı (2020) tarafından sunulan raporda yıl içerisinde meydana gelen kadın cinayetlerinin %34'ü eş, %27'si partner, %22'si aile bireyleri ve geri kalan kısım ise partner dışı diğer kişiler tarafından işlenmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020). Bu yönüyle kadın cinayetlerinin yaklaşık %40'ının partner dışı kişiler tarafından işlendiği söylenebilir.

Kadın cinayetleri genellikle şiddetin son adımı olarak gözlenmekte, kadınlar cinayet öncesi şiddetin birçok türüne maruz kalmaktadır. Bu yönüyle sistematik olarak devam eden şiddet türleri birbirini tetiklemekte ve kadınlar fiziksel şiddetten önce şiddetin birçok türüne maruz kalmaktadır (Blasdell, 2021; Bhatta, Assanangkornchai, & Rajbhandari, 2021; Fawole, 2008). Şiddetin engellenebilmesi adına somut adımların atılabilmesi için şiddet üzerinde etkili olabilecek faktörlerin tespiti önem arz etmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmaların çoğunda yakın partner veya eş tarafından uygulanan şiddet ele alınmakta, partner harici şiddete yönelik yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple eş/partner harici şiddetin araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; eş/partner harici fiziksel şiddet üzerinde etkili olabilecek faktörleri tespit etmek ve eş/partner harici fiziksel şiddet mağdurlarının genel profili hakkında bilgi sunmaktır. Çalışma sonucunda politika yapıcılara partner harici fiziksel şiddet mağdurları hakkında bilgi sunulması hedeflenmektedir.

2) Materyal ve Metot

Çalışmada Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2014 yılında yapılan "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması" nın yatay kesit verileri kullanılmıştır. Araştırma soru kâğıdı DSÖ'nün "Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women" çalışmasının kullandığı soru kâğıtları dikkate alınarak tasarlanmıştır (García-Moreno, Jansen, Ellsberg, Heise, & Watts, 2005). Soru kâğıdına, ülke ihtiyaçları doğrultusunda, özellikle yasal düzenlemeleri izlemeyi hedefleyen yeni sorular eklenmiştir (DGSW, 2014).

Şiddet araştırması kapsamında Türkiye, ülke geneli, kent/kır, 12 bölge ve 5 bölge düzeyinde tahmin vermeyi sağlayacak şekilde 30 tabakaya ayrılmıştır. 12 Bölgeden biri olan İstanbul bölgesi hariç, diğer bölgelerde yaklaşık yüzde 75'e yüzde 25 oranında kent ve kır tabakalarına dağılım yapılmıştır. İstanbul'da ise hanelerin yaklaşık yüzde 5'i kırdan seçilmiştir. Araştırmada nüfusu 10.000 ve üzeri yerleşim yerleri kent, 10.000'den az nüfuslu yerleşim yerleri ise kır tabakalarını oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi küme örneklemesidir (DGSW, 2014).

2014 yılındaki çalışmanın saha uygulaması, 8 Nisan 2014 tarihinde başlayıp, 11 Temmuz 2014 tarihinde tamamlanmıştır (DGSW, 2014). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nda anketler araştırma ekibi tarafından uygulanmıştır. Araştırmanın her aşamasında DSÖ'nün geliştirdiği etik kurallar uygulanmış, hem görüşülen kadınların hem de araştırma ekibinin güvenliğini sağlamak için çeşitli önlemler alınmıştır. Her görüşme öncesinde cevaplayıcının onayı alınmış, bu onayın alındığına dair görüşmeciler soru kâğıdını imzalamışlardır.

Araştırmacılar, Etik ve Güvenlik Kuralları konusunda eğitim almışlar, görüşmenin başlangıcı, görüşme süreci ve görüşme sonrasında konunun hassasiyetine özen gösterecek biçimde davranmışlardır. Hanelerde 15-59 yaş grubunda birden fazla kadının olması durumunda, hane içinde aynı soruların birden fazla kadına sorulmaması amacıyla rastlantısal bir yöntem izlenerek bir kadın seçilmiş ve görüşmeler her hanehalkında seçilen tek bir kadın ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın görüşmeciler ile yalnız bir ortamda gerçekleşmesinin sağlanması konusunda araştırma ekipleri oldukça titiz davranmışlardır. Ayrıca, tüm görüşmeciler görüşmelerin gizliliği konusunda eğitilmişlerdir. Onay ve bilgilendirme aşamasında cevaplayıcılara, cevapların gizli tutulacağı da bildirilmiştir (DGSW, 2014).

Araştırmadaki veri setini kadınlara yapılan anket çalışmasıyla elde edilen yatay-kesit verileri oluşturmaktadır. 2014 Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 11247 örnek hanede 15-59 yaş arasındaki 7462 kadın ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örnekleme yöntemi küme örneklemesidir (DGSW, 2014).

2014 yılı araştırmasında, 7,462 kadın ile yüz yüze görüşülerek kadın soru kâğıdı tamamlanmış olup, ret oranı yüzde 4.4'tür. Kadın görüşmelerinde cevaplama oranı yüzde 83.3'tür (DGSW, 2014). Bu veri setlerine araştırmanın örneklem tasarımına uygun olacak şekilde hesaplanan kadın ağırlıkları eklenmiştir (DGSW, 2014).

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasında, anketler hane halkı soru kağıdı (hanedeki birey sayısı, hanedeki oda sayısı, refah düzeyi göstergeleri gibi durumlar sorgulanmış) ve kadın soru kağıdı (kadının ve eşin/partnerin sosyo-demografik ve diğer özellikleri sorgulanmış) şeklinde uygulanmıştır. Bu veriler iki ayrı excel dosyasında gönderilmiştir. Hanehalkı ve kadın verilerinden oluşan excel dosyası tek bir veri dosyasında birleştirilmiştir. Birleştirme sonrası hane bilgisine ulaşılamayan 392 kadın veri setinden çıkartılarak 7070 kadına ait bilgiler üzerinden analiz yapılmıştır.

Çalışmada ikili lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Modelin bağımlı değişkeni, bir kadının 15 yaşından sonra eş veya birlikte olunan kişi dışında biri tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılma durumudur. Modelin bağımsız değişkenleri; yaş (15-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55+), eğitim düzeyi (okuma yazma bilmiyor/diploması yok, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite), çalışma durumu (evet, hayır), sağlık güvencesi durumu, medeni durum (bekâr, evli), eş/partner dışında başka birisinden cinsel şiddet görme durumu (15 yaşınızdan sonra siz istemediğiniz halde herhangi biri [eşiniz/birlikte olduğunuz kişi dışında] sizi kendisiyle hiç cinsel ilişkiye girmeye ya da cinsel bir eylemde bulunmaya zorladı mı?; 15 yaşınızdan önce ailenizden da akrabalarınızdan birinin size istemediğiniz bir cinsel davranışta bulunduğunu ya da cinsel olarak rahatsız edecek şekilde size dokunduğunu hatırlıyor musunuz?), eş/partner dışında başka birisinden duygusal şiddet görme durumu (15 yaşınızdan sonra ailenizden, akrabalarınızdan ya da tanıdıklarınızdan birinin size hakaret ya da küfür ederek sizi üzdüğü, başkalarının yanında aşağıladığı ya da küçük düşürdüğü oldu mu?), eş/partner dışında başka birisinden ekonomik şiddet görme durumu (15 yaşınızdan sonra ailenizden, akrabalarınızdan ya da tanıdıklarınızdan biri siz çalışmak istediğiniz halde çalışmanıza engel oldu mu ya da işten ayrılmanıza neden oldu mu?; Ailenizden, akrabalarınızdan ya da tanıdıklarınızdan biri siz okumak istediğiniz halde okula devam etmenize engel oldu mu ya da okuldan ayrılmanıza neden oldu mu?), Babanın anneye fiziksel şiddeti (evet, hayır), hanenin gelir düzeyi ve yaşanılan bölge (batı, güney, orta, kuzey, doğu).

3. Sonuçlar

3.1. Betimsel İstatistikler

Tablo 1'de betimsel istatistikler sunulmuştur. Çalışmaya katılan bireylerin %47,1'ini 15-34 yaş grubundaki genç bireyler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamındaki bireylerin yaklaşık %70'ünün herhangi bir işte çalışmadığı ve %88'inin sağlık güvencesi olduğu göze çarpmaktadır. Eş harici diğer şiddet türleri incelendiğinde ise bireylerin en çok ekonomik şiddet (%38) ve duygusal şiddet (%20) mağduru oldukları görülmektedir.

Tablo 1. Frekans Analizi ve Betimleyici İstatistikler

Değişkenler		n	%	VIF	1/VIF
İkamet Bölgesi	Batı	2264	32	ref.	ref.
	Güney	564	8	1,15	0,865
	Orta/ Merkez	1445	20,4	1,32	0,756
	Kuzey	1009	14,3	1,26	0,79
	Doğu	1788	25,3	1,55	0,644
Yaş	15-24 yaş	1277	18,1	2,48	0,403
	25-34 yaş	2049	29	1,94	0,515
	35-44 yaş	1787	25,3	1,74	0,575
	45-54 yaş	1443	20,4	ref.	ref.
	55 yaş ve üzeri	514	7,3	1,28	0,784
Eğitim Düzeyi	Okuma yazma bilmiyor/ diploması yok	1288	18,2	3,56	0,28
	İlkokul	2998	42,4	4,29	0,233
	Ortaokul	1171	16,6	2,99	0,334
	Lise	1047	14,8	2,56	0,391
	Üniversite	566	8	ref.	ref.
Çalışma Durumu	Hayır	4977	70,4	ref.	ref.
	Evet	2093	29,6	1,11	0,9
Sağlık Güvencesi	Hayır	849	12	ref.	ref.
	Evet	6221	88	1,04	0,959
Medeni Durum	Bekar	1516	21,4	ref.	ref.
	Evli	5554	78,6	1,41	0,71
Sağlık Durumu	Mükemmel/ İyi	3384	47,9	2,96	0,337
	İdare eder	2813	39,8	2,64	0,378
	Kötü/ Çok kötü	873	12,3	ref.	ref.
Eş Harici Cinsel Şiddet	Hayır	6645	94	ref.	ref.
	Evet	425	6	1,07	0,932
Eş Harici Duygusal Şiddet	Hayır	5627	79,6	ref.	ref.
	Evet	1443	20,4	1,12	0,889
Eş Harici Ekonomik Şiddet	Hayır	4382	62	ref.	ref.
	Evet	2688	38	1,16	0,864
Babanın Anneye Fiziksel Şiddeti	Hayır	5286	74,8	ref.	ref.
	Evet	1784	25,2	1,09	0,914
Hane Gelir Düzeyi	1. gelir düzeyi (min)	1766	25	ref.	ref.
	2. gelir düzeyi	1769	25	1,63	0,614
	3. gelir düzeyi	1772	25,1	1,69	0,593
	4. gelir düzeyi	1763	24,9	1,74	0,573

VIF: Variance Inflation Factor

İlk olarak çalışmaya dahil edilen bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı test edilmiş ve bu sebeple Tablo 3'te yer alan "varyans şişirme faktörü" (VIF) değerlerine bakılmıştır. Tabloda görüldüğü üzere VIF değerleri 5 değerinin altındadır. Bu sebeple bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olan herhangi bir değişkenin olmadığı söylenebilir (Alkan ve Demir, 2019).

3.2. Model Tahmin Sonuçları

Kadınların eş veya partner harici fiziksel şiddet mağduriyetlerini etkileyen faktörlerin tespiti için seçili bağımsız değişkenlerle ikili lojistik regresyon modeli kurulmuş ve parametre tahmin sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. Tablo 2 incelendiğinde; tahmin edilen modelde ikamet bölgesi (orta/merkez, kuzey, doğu), yaş (15-24), sağlık güvencesi, sağlık durumu (mükemmel/iyi), eş harici cinsel, duygusal ve ekonomik şiddet değişkenleri, babanın anneye fiziksel şiddeti ve hane gelir düzeyi (3. gelir düzeyi, 4. gelir düzeyi) değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. İkili lojistik regresyon tahmin sonuçları

Değişkenler	β	S.E.	95%GA	
			Alt	Üst
Sabit terim	-2,465[a]	0,32	-3,09	-1,84
İkamet Bölgesi (referans kategorisi: Batı				
Güney	-0,107	0,153	-0,407	0,192
Orta/ Merkez	-0,294[b]	0,125	-0,411	-0,047
Kuzey	-0,32[b]	0,144	-0,603	-0,036
Doğu	-0,457[a]	0,137	-0,726	-0,187
Yaş (referans kategorisi: 45-54 yaş)				
15-24 yaş	0,399[b]	0,197	0,116	0,787
25-34 yaş	0,213	0,142	-0,067	0,493
35-44 yaş	0,201	0,138	-0,071	0,473
55 yaş ve üzeri	0,168	0,205	-0,235	0,571
Eğitim Düzeyi (referans kategorisi: Üniversite)				
Okuma yazma bilmiyor/ diploması yok	0,207	0,238	-0,259	0,674
İlkokul	0,165	0,206	-0,239	0,57
Ortaokul	0,086	0,23	-0,365	0,537
Lise	0,205	0,217	-0,22	0,631
Çalışma Durumu (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,128	0,107	-0,081	0,339
Sağlık Güvencesi (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	-0,288[b]	0,137	-0,556	-0,019
Medeni Durum (referans kategorisi: Bekar)				
Evli	-0,062	0,133	-0,325	0,199
Sağlık Durumu (referans kategorisi: Kötü/ Çok Kötü)				
Mükemmel/ İyi	-0,453[a]	0,156	-0,76	-0,146
İdere eder	-0,12	0,144	-0,404	0,163
Eş harici cinsel şiddet (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,904[a]	0,149	0,612	1,196
Eş harici duygusal şiddet (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	1,8[a]	0,099	1,605	1,995
Eş harici ekonomik şiddet (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,284[a]	0,101	0,085	0,483
Babanın anneye fiziksel şiddeti (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,939[a]	0,098	0,746	1,133
Hane gelir düzeyi (referans kategorisi: (1. gelir düzeyi (min))				
2. gelir düzeyi	-0,215	0,135	-0,479	0,049
3. gelir düzeyi	-0,371[a]	0,141	-0,647	-0,094
4. gelir düzeyi	-0,464[a]	0,144	-0,748	-0,18

[a]p<.01; [b]p<.05; [c]p<.10

Bireylerin eş/partner harici fiziksel şiddet mağduriyetini etkileyen faktörlere ilişkin hesaplanan marjinal etkiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Marjinal Etkiler

Değişkenler	β	S.E.	95%GA	
			Alt	Üst
İkamet Bölgesi (referans kategorisi: Batı)				
Güney	-0,091	0,13	-0,347	0,164
Orta/ Merkez	-0,253[b]	0,108	-0,466	-0,039
Kuzey	-0,275[b]	0,125	-0,521	-0,03
Doğu	-0,396[a]	0,119	-0,631	-0,161
Yaş (referans kategorisi: 45-54 yaş)				
15-24 yaş	0,344[b]	0,169	0,121	0,676
25-34 yaş	0,185	0,124	-0,058	0,429
35-44 yaş	0,174	0,121	-0,062	0,412
55 yaş ve üzeri	0,146	0,178	-0,203	0,497
Eğitim Düzeyi (referans kategorisi: Üniversite)				
Okuma yazma bilmiyor/ diploması yok	0,179	0,207	-0,226	0,585
İlkokul	0,143	0,18	-0,209	0,496
Ortaokul	0,075	0,201	-0,319	0,469
Lise	0,177	0,189	-0,192	0,548
Çalışma Durumu (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,111	0,091	-0,069	0,291
Sağlık Güvencesi (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	-0,245[b]	0,115	-0,471	-0,019
Medeni Durum (referans kategorisi: Bekâr)				
Evli	-0,054	0,115	-0,279	0,171
Sağlık Durumu (referans kategorisi: Kötü/ Çok Kötü)				
Mükemmel/ İyi	-0,389[a]	0,132	-0,65	-0,129
İdere eder	-0,101	0,121	-0,339	0,136
Eş harici cinsel şiddet (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,745[a]	0,116	0,516	0,973
Eş harici duygusal şiddet (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	1,489[a]	0,08	1,332	1,646
Eş harici ekonomik şiddet (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,244[a]	0,087	0,073	0,415
Babanın anneye fiziksel şiddeti (referans kategorisi: Hayır)				
Evet	0,797[a]	0,082	0,635	0,959
Hane gelir düzeyi (referans kategorisi: (1. gelir düzeyi (min))				
2. gelir düzeyi	-0,182	0,114	-0,406	0,041
3. gelir düzeyi	-0,317[a]	0,12	-0,553	-0,08
4. gelir düzeyi	-0,399[a]	0,124	-0,642	-0,155

[a]p<.01; [b]p<.05; [c]p<.10

Tablo 3'teki ikili lojistik regresyon tahmini üzerinden hesaplanan marjinal etkiler incelendiğinde; orta/merkez, kuzey ve doğu bölgelerinde yaşayan bireylerin batı bölgesinde yaşayan bireylere kıyasla eş veya partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının sırasıyla %25.3, %27.5 ve %39,6 düşük olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılar yaş gruplarına göre incelendiğinde; 15-24 yaş arasındaki bireylerin 45-54 yaş arasındaki bireylere kıyasla eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %34,4 fazla olduğu tespit edilmiştir. Sağlık güvencesi olan kadınların, olmayan kadınlara göre eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %24,5 düşük olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda sağlık durumları mükemmel/iyi olan kadınların sağlık durumları kötü/ çok kötü olan kadınlara göre eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %38,9 düşük olduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Eş veya partner harici cinsel ve ekonomik şiddete uğramış olan kadınların uğramayan kadınlara göre eş veya partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının sırasıyla %74,5 ve %24,4 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eş veya partner harici duygusal şiddete uğramış olan kadınların uğramayan kadınlara göre eş veya partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %148,9 fazla olduğu tespit edilmiştir.

Babası annesine fiziksel şiddet uygulayan kadınların, uygulamayan kadınlara kıyasla eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %79,7 fazladır olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca en üst gelir düzeyi olan dördüncü gelir düzeyinde ve üçüncü gelir düzeyinde olan kadınların minimum gelir düzeyi olan birinci gelir düzeyinde olan kadınlarla kıyasla eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının sırasıyla %39,9 ve %31,7 düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Sonuç

Tüm dünyanın çözüm bekleyen sorunları arasında hala en üst sıralarda yer alan kadına şiddet, Türkiye'de de büyük sorunlara yol açan toplumsal bir problem olarak gündemde yer almaktadır. Birçok farklı alt boyutta incelenen ve farklı türlere göre ele alınan kadına şiddet; çoğunlukla yakın bir partner veya eş tarafından uygulanmasına karşın Türkiye'de partner dışı şiddetin oranları endişe verici düzeylere ulaşmıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2009). Literatürde partner dışı şiddeti ele alan çalışmaların çoğunda ise partner dışı cinsel şiddete ilişkin bulgular yer almakta, partner dışı fiziksel şiddete yönelik sınırlı bilgi yer almaktadır (Winter, Johnson, Obara, & Nair, 2022). Ayrıca partner dışı şiddete uğrayan kadınların aynı zamanda yakın partner şiddetine karşı da savunmasız olduğu bilindiğinde, partner dışı fiziksel şiddeti etkileyen faktörlerin tespitinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Chermack, ve diğerleri, 2014; Krebs, Breiding, Browne, & Warner, 2011). Bu çalışmanın amacı; eş/partner harici fiziksel şiddet üzerinde etkili olabilecek faktörleri tespit etmek ve eş/partner harici fiziksel şiddet mağdurlarının genel profili hakkında bilgi sunmaktır.

İkili lojistik regresyon modelinden elde edilen sonuçlara göre 15-24 yaş arasındaki bireylerin 45-54 yaş arasındaki bireylere göre eş/partner harici fiziksel şiddete karşı daha savunmasız olduğu bulguları elde edilmiştir. Bu durumda genç yaş grubundaki bireylerin yaşlı bireylere göre eş/partner harici fiziksel şiddete karşı daha çok risk altında olduğu söylenebilir. Hollanda'da yapılan bir çalışmada partner dışı şiddete uğrayan kadınların yarısından fazlasının 18-49 yaş grubunda olduğu ve şiddetin özellikle 18-34 yaş grubunda yaygın görüldüğü belirtilmiştir (van der Velden, Das, Contino, & van der Knaap, 2021).

Sağlık güvencesine sahip olmayan kadınların yaşam kalitelerinin düştüğü (Bilgin Sahin ve Erbay Dundar, 2017) ve aynı zamanda sağlık güvencesinin korucu bir faktör olduğu bilinmektedir (Coker, Smith, McKeown, & King, 2000). Yapılan bu çalışmada sağlık güvencesi olan kadınların, olmayan kadınlara göre eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %24,5 düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda sağlık güvencesinin koruyucu bir faktör olduğu ve sağlık güvencesi olmayan kadınların tespit edilerek şiddetin azaltılmasına yönelik atılan somut adımların bu gruplar üzerinde uygulanmasının gerekli olduğu söylenebilir. Ayrıca partner dışı şiddete uğrayan kadınların sağlık durumlarının kötü olması ve kendilerini kötü hissetmeleri olağandır (Winter, Johnson, Obara, & Nair, 2022).

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre sağlık durumları mükemmel/iyi olan kadınların sağlık durumları kötü/ çok kötü olan kadınlara göre eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Sağlık güvencesinin varlığı ile de ilişkili olabilecek olan gelir düzeylerine göre partner dışı fiziksel şiddet incelendiğinde; en üst gelir düzeyi olan dördüncü gelir düzeyinde ve üçüncü gelir düzeyinde olan kadınların minimum gelir düzeyi olan birinci gelir düzeyinde olan kadınlarla kıyasla eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının düşük olduğu bulguları elde edilmiştir. Etiyopya'da yapılan bir çalışmada maddi varlıklara tek başına veya ortaklaşa sahip olan kadınların, varlıkları olmayan kadınlara kıyasla partner dışı fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %70 düşük olduğu tespit edilmiştir (Ebrahim, 2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada ise yıllık geliri 18.000$ altı olan bireylerin partner dışı şiddete karşı daha savunmasız olduğu bulguları elde edilmiştir (Decker, ve diğerleri, 2016). Bu durumda yüksek gelirin eş/partner dışı fiziksel şiddete karşı koruyucu bir faktör olduğu söylenebilir.

Literatürdeki birçok çalışmada kendi babası annesine karşı şiddet uygulayan bireylerin şiddete karşı daha savunmasız olduğu bulguları yer almaktadır (Patel, ve diğerleri, 2021; Akar, Aksakal, Demirel, Durukan, & Ozkan, 2010; Amir-ud-Din, Fatima, & Aziz, 2021; (Khalid & Choudhry, 2021). Çocukluk şiddet gözlemleyen çocuk yetişkinlik döneminde de şiddete uyum sağlama eğiliminde veya şiddeti içselleştirme eğiliminde olabilir (Alquaiz, Almuneef, Kazi, & Almeneessier, 2021). Yapılan bu çalışmada babası annesine fiziksel şiddet uygulayan kadınların, uygulamayan kadınlara kıyasla eş/partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının %79,7 fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle bakıldığında istismar döngüsünün kırılması için ilk olarak aile içi şiddete yönelik adımlar atılması gerektiği söylenebilir.

Sistematik olarak devam eden şiddet türleri birbirini tetikleyebilmektedir (Blasdell, 2021; Bhatta, Assanangkornchai, & Rajbhandari, 2021; Fawole, 2008). Yapılan bu çalışmada eş veya partner harici cinsel, ekonomik ve duygusal şiddete uğramış olan kadınların uğramayan kadınlara kıyasla eş veya partner harici fiziksel şiddete uğrama olasılıklarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda şiddet türlerinin bağlantılı olduğu ve şiddetin herhangi bir türüne maruz kalan bir bireyin fiziksel şiddete karşı da savunmasız olduğu söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada partner dışı şiddete fiziksel şiddete uğrayan bazı kadınların partner dışı cinsel şiddete de maruz kaldıkları, bazılarının ise fiziksel şiddet içerikli tehdit edildikleri ve duygusal şiddet kapsamında aşağılandıkları tespit edilmiştir (Lorvick, ve diğerleri, 2014). Bu yönüyle bakıldığında yalnızca fiziksel ve cinsel şiddete odaklanılmaması gerektiği ve herhangi bedensel hasar olmadığı için "görünmez şiddet" olarak adlandırılabilen duygusal ve ekonomik şiddetin önlenmesine yönelik de somut adımların artırılması gerektiği söylenebilir.

Bu çalışma birkaç sınırlamaya sahiptir. Çalışmada kullanılan veriler ikincil verilerdir. Çalışmadaki değişkenler veri setinde var olan değişkenlerden seçilmiştir. Ancak veri setinde olmayan bireylere yönelik uyuşturucu kullanımı, ev sahipliği gibi değişkenler analize alınamamıştır. Ayrıca veriler kesitsel veriler olduğu için eş/partner harici fiziksel şiddet ile ilişkili sosyo-demografik faktörler arasında kesin nedensel bir ilişki çıkarılamaz. Bununla beraber fiziksel şiddetin derecesi ile ilgili herhangi ölçüm yapılmamıştır. Bireylerin şiddete yönelik verdikleri cevaplar kendi cevaplarıdır. Bundan dolayı bu veri toplama yönteminde elde edilen veriler yanlı olabilir.

Kaynakça

Adjah, E., & Agbemafle, I. (2016). Determinants of domestic violence against women in Ghana. BMC Public Health, 16. doi:10.1186/s12889-016-3041-x

Akar, T., Aksakal, F. N., Demirel, B., Durukan, E., & Ozkan, S. (2010). The Prevalence of Domestic Violence Against Women Among a Group Woman: Ankara, Turkey. Journal of Family Violence, 25(5), 449-460. doi:10.1007/s10896-010-9306-8

Alkan, O., Ozar, S., & Unver, S. (2021). Economic violence against women: A case in Turkey. PLoS One, 16(3). doi:10.1371/journal.pone.0248630

Alkan, Ö., & Demir, A. (2019). Tütün Kullanımını Bırakma Başarısını Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon ile Analizi. Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences, 33(4), 1227-1244.

Alkan, Ö., & Tekmanlı, H. H. (2021). Determination of the factors affecting sexual violence against women in Turkey: a population-based analysis. BMC women's health, 21(1), 1-15. doi:doi.org/10.1186/s12905-021-01333-1

Alquaiz, A. M., Almuneef, M., Kazi, A., & Almeneessier, A. (2021). Social Determinants of Domestic Violence Among Saudi Married Women in Riyadh, Kingdom of Saudi Arabia. Journal of Interpersonal Violence, 36(3-4), NP1561-NP1585. doi:10.1177/0886260517746128

Amir-ud-Din, R., Fatima, S., & Aziz, S. (2021). Is Attitudinal Acceptance of Violence a Risk Factor? An Analysis of Domestic Violence Against Women in Pakistan. Journal of Interpersonal Violence, 36(7-8), 1-28. doi:10.1177/0886260518787809

Bhatta, N., Assanangkornchai, S., & Rajbhandari, I. (2021). Does husband's alcohol consumption increase the risk of domestic violence during the pregnancy and postpartum periods in Nepalese women? BMC Public Health, 21(5). doi:10.1186/s12889-020-10021-y

Bilgin Sahin, B., & Erbay Dundar, P. (2017). Violence against women and quality of life. Anadolu Psikiyatri Dergisi-Anatolian Journal of Psychiatry, 18(3), 203-207. doi:10.5455/apd.246081

Blasdell, R. (2021). The Co-Occurrence of Physical and Sexual Intimate Partner Violence among U.S. College Females. International Journal of Criminal Justice Sciences, 16(1), 97-109. doi:10.5281/zenodo.4762461

Car, V., & Ravbar, B. (2021). Mediated Representations of Violence Against Women. Tripodos(50), 131-146. doi:10.51698/tripodos.2021.50p131-146

Cepeda, I., Lacalle-Calderon, M., & Torralba, M. (2021). Measuring violence against women: a global index. Journal of interpersonal violence, Article Number: 08862605211037424, 1-23. doi:10.1177/08862605211037424

Chermack, S., Murray, R., Kraus, S., Walton, M., Cunningham, R., Barry, K., . . . Blow, F. (2014). Characteristics and treatment interests among individuals with substance use disorders and a history of past six-month violence: Findings from an emergency department study. ADDICTIVE BEHAVIORS, 39(1), 265-272. doi:10.1016/j.addbeh.2013.10.004

Chowdhury, M. A., Rahman, A. E., Morium, S., Hasan, M. M., Bhuiyan, A., & Arifeen, S. E. (2021). Domestic Violence Against Women in Urban Slums of Bangladesh: A Cross-Sectional Survey. Journal of interpersonal violence, 36(9-10), 1-15. doi:10.1177/0886260518791235

Coker, A. L., Smith, P. H., McKeown, R. E., & King, M. J. (2000). Frequency and correlates of intimate partner violence by type: physical, sexual, and psychological battering. American journal of public health, 90(4), 553-559. doi:10.2105/AJPH.90.4.553

Decker, M., Benning, L., Weber, K., Sherman, S. G., Adedimeji, A., Wilson, T., . . . Cohen, M. (2016). Physical and Sexual Violence Predictors: 20 Years of the Women's Interagency HIV Study Cohort. American Journal of Preventive Medicine, 51(5), 731-742.

Devries, K. M., Mak, J. Y., Garcia-Moreno, C., Petzold, M., Child, J. C., Falder, G., . . . Watts, C. H. (2013). The Global Prevalence of Intimate Partner Violence Against Women. Science, 340(6140), 1527-1528. doi:10.1126/science.1240937

Ebrahim, N. (2021). Correlates of Non-Partner Physical Violence among Ethiopian Women. Societies, 11(3). doi:10.3390/soc11030068

Fawole, O. I. (2008). Economic violence to women and girls: is it receiving the necessary attention? Trauma, Violence, & Abuse, 9(3), 167-177. doi:10.1177/1524838008319255

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/2009_TKYAISA2008-AnaRapor.pdf adresinden alındı

Khalid, J., & Choudhry, M. T. (2021). Violence and Economic Empowerment of Women in Pakistan: An Empirical Investigation. Journal of Interpersonal Violence, 36(9-10), NP5545-NP5560. doi:10.1177/0886260518800318

Krebs, C., Breiding, M. J., Browne, A., & Warner, T. (2011). The Association Between Different Types of Intimate Partner Violence Experienced by Women. Journal of Family Violence, 487-500.

Lancet Child Adolescent Hlth. (2021). Endemic violence against women and girls. Lancet Child & Adolescent Health, 5(5), 309-309. 10 5, 2021 tarihinde https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lanchi/PIIS2352-4642(21)00101-2.pdf adresinden alındı

Lorvick, J., Lutnick, A., Wenger, L., Bourgois, P., Cheng, H., & Kral, A. H. (2014). Non-Partner Violence Against Women Who Use Drugs in San Francisco. Violence Against Women, 1285-1298. doi:10.1177/1077801214552910

Meseguer-Santamaria, M. L., Sanchez-Alberola, F., & Vargas-Vargas, M. (2021). Intimate Partner Violence against Women with Disabilities in Spain: A Public Health Problem. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(2). doi:10.3390/ijerph18020728

Nasser, E. (2021). Correlates of Non-Partner Physical Violence among Ethiopian Women. Societies, 11(68). doi:10.3390/soc11030068

Netto, L., Moura, M. A., Queiroz, A., Tyrrell, M. A., & Bravo, M. D. (2014). Violence against women and its consequences. Acta Paulista de Enfermagem, 27(5), 458-464. doi:10.1590/1982-0194201400075

Patel, R., Gupte, S. S., Srivastava, S., Kumar, P., Chauhan, S., Govindu, M. D., & Dhillon, P. (2021). Experience of gender-based violence and its effect on depressive symptoms among Indian adolescent girls: Evidence from UDAYA survey. Plos One, 16(3). doi:10.1371/journal.pone.0248396

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020, 05 26). Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddet Olaylarında Azalma Görüldü. www.icisleri.gov.tr: https://www.icisleri.gov.tr/aile-ici-ve-kadina-yonelik-siddet-olaylarinda-azalma-goruldu adresinden alındı

UNODC. (2019). United Nations Office on Drugs and Crime: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/Booklet_5.pdf adresinden alındı

UNWOMEN. (2019). Facts and Figures: Ending Violence against Women. 2019. https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures adresinden alındı

van der Velden, P. G., Das, M., Contino, C., & van der Knaap, L. M. (2021). From health to financial problems: multiproblems among victims of partner and non-partner physical violence, and matched nonvictims. Journal of interpersonal violence, 36(21-22), 10527-10545.

Winter, S., Johnson, L., Obara, L., & Nair, D. (2022). Exploring Non-partner Violence in Informal Settlements in Nairobi, Kenya. Journal of Interpersonal Violence. doi:10.1177/08862605221097444

World Bank. (2019, September 25). Gender-Based Violence (Violence Against Women and Girls). worldbank.org: https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/brief/violence-against-women-and-girls adresinden alındı

World Health Organization. (2013). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf adresinden alındı

DIŞ TİCARET AÇIĞI, ARA MALI İTHALATI, İMALAT SANAYİ İHRACATI VE REEL DÖVİZ KURU ARASINDAKİ İLİŞKİLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Aziz KUTLAR
Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0001-9080-3672

Muzaffer ÇABUKOĞLU
Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD
ORCID: 0000-0002-9196-6649

ÖZET
Bu çalışmada Türkiye'de 1990-2020 yıllarını kapsayan dönemde, dış ticaret açığı, ara malı ithalatı, imalat sanayi ihracatı ve reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmada Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli kullanılmıştır. VAR modelinde serilerin durağan olması gereklidir. Bu nedenle değişkenlerin durağan olup olmadığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testi ile test edilmiş ve serilerin durağan olmadığı görülmüştür. Serilerin birinci farkı alınarak değişkenler durağan hale getirilmiştir. Farkı alınan seriler sadece kısa dönem ilişkileri gösterir. Seriler arasında zamanın etkisinden arındırılmış uzun dönemli ilişkilerin olup olmadığının incelenmesi amacıyla serilere Johansen Eşbütünleşme (Koentegrasyon) testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme modelinin seçimini için öncelikle en uygun gecikme uzunluğu belirlenmiş, gecikme uzunluğunun minimum değeri LR (Sequential modified LR test statistic), FPE (Final prediction error), SC (Schwarz) ve HQ (Hannan-Quinn) bilgi kriterine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Yapılan eş bütünleşme analizi ile seriler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığının tetkiki için "İz Testi İstatistiği" ve "Maksimum Özdeğer İstatistiği" sonuçları kullanılmıştır. İz testi istatistiği değerleri ve maksimum özdeğer istatistiği değerleri %5 kritik değerinden daha az olduğu için değişkenler arasında eşbütünleşik vektör bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Değişkenler arasında nedensellik olup olmadığı Granger nedensellik testi ile incelenmiş ve etki-tepki fonksiyonları ile bir değişkendeki inovasyonun diğer değişkenlere yansıması takip edilmiştir. Granger nedensellik analizine göre, sadece ara malı ithalatı (LNIGI) ile imalat sanayi ihracatı (LNMIE) arasında tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Ara malı ithalatından imalat sanayi ihracatına doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Türkiye, Dış Ticaret Açığı, Ara Malı İthalatı, İmalat Sanayi İhracatı, Reel Döviz Kuru

RELATIONSHIPS BETWEEN FOREIGN TRADE DEFICIT, IMPORTS OF INTERMEDIATE GOODS, MANUFACTURING INDUSTRY EXPORTS AND THE REAL EXCHANGE RATE: THE EXAMPLE OF TÜRKİYE

ABSTRACT
In this study, the relations between foreign trade deficit, imports of intermediate goods, manufacturing industry exports and real effective exchange rate in Türkiye in the period covering the years 1990-2020 were researched. Vector Autoregression (VAR) Model was used in the study. In the VAR model, the series must be stationary. Therefore, whether the variables are stationary or not was tested with Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) unit root tests and the series were found to be non-stationary. The variables were made stationary by taking the first difference of the series. The differenced series show only short-run relationships.

The Johansen Co-integration test was applied to the series in order to examine whether there are long-term relationships adjusted for time between the series. Minimum value of delay length is determined as one (1) according to LR (Sequential modified LR test statistic), FPE (Final prediction error), SC (Schwarz) and HQ (Hannan-Quinn) information criteria. "Trace Test Statistics" and "Max Eigenvalue Statistics" results were used to examine whether there is a long-term relationship between the cointegration analysis and the series.There is no cointegrating vector between the variables since the trace test statistics values and the maximum eigenvalue statistics values are less than the 5% critical value. In other words, it was determined that there was no long-term relationship between the variables. Whether there is causality between the variables was examined with the Granger causality test and the reflection of the innovation in one variable to the other variables was followed with the stimulus-response functions. According to Granger causality analysis, it is observed that there is only one-way causality relationship between imports of intermediate goods (LNIGI) and exports of manufacturing industry (LNMIE). A unidirectional causality has been determined from imports of intermediate goods to exports of the manufacturing industry.

Keywords: Türkiye, Foreign Trade Deficit, Imports of Intermediate Goods, Exports of Manufacturing Industry, Real Exchange Rate

TÜRKİYE'DE COVID-19 DÖNEMİNDE E-TİCARET SIKLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Doç. Dr. Ömer ALKAN
Atatürk Üniversitesi Ekonometri Bölümü
ORCID: 0000-0002-3814-3539

Arş. Gör. Şeyda ÜNVER
Atatürk Üniversitesi Ekonometri Bölümü
ORCID: 0000-0002-2310-4545

Arş. Gör. Yağız Can BAYHAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü
ORCID: 0000-0003-3364-9984

ÖZET
Dünya nüfusu hızla artmaya devam ederken dijital değişim ve dönüşüm sürmektedir. Dijital dönüşüm ile birlikte başta e-Ticaret olmak üzere birçok alan ve sektörde yenilikler yaşanmakta, insanlar bu dönüşüme hızla adapte olmaktadır. Çin'de başlayan ve tüm dünyayı hızla etkisi altına alan covid-19 salgını ile sosyal yaşam durmuş ve sokağa çıkma yasaklarının etkileriyle tüm dünyada e-ticaret kullanımında büyük bir artış yaşanmıştır. Özellikle tüketicilerin mağazalara değil, mağazaların tüketicilere gelmek zorunda kaldığı Covid-19 döneminde tüketici davranışlarında büyük değişimler yaşanırken birçok küçük satıcı e-ticarete katılım sağlamıştır. E-ticaretin Covid-19 döneminde hızla büyüdüğü Türkiye, Avrupa'nın en genç ülke olması yönüyle dikkat çekmekte, demografik yapısı itibariyle dinamik bir pazar oluşturmaktadır. Türkiye'de yapılan çalışmalarda Covid-19 döneminde özellikle yaşlı bireylerin e-ticaretteki sayısının arttığı ve bireylerin eski dönemlere göre daha sık alışveriş yaptığı bilinmesine rağmen hangi bireylerin daha sık alışveriş yaptığına ilişkin yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 döneminde bireylerin e-ticaret sıklığını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve hangi tüketici profilinin ilgili dönemde daha sık alışveriş yaptığının belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, 2021 yılında TUİK tarafından 15 yaş ve üzeri kişilere uygulanan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verileri kullanılmış ve Covid-19 döneminde son üç ayda özel kullanım amacıyla yapılan alışveriş sıklığı dört kategoriye ayrılarak bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Toplam 9438 kişinin dâhil edildiği çalışmada; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, sosyal medya kullanımı, gelir, bilgisayar sahipliği, hane halkı sayısı, yaşanılan bölge ve bireylerin internet davranışlarının dâhil olduğu toplam 14 bağımsız değişken kullanılmış ve Genelleştirilmiş Sıralı Lojistik Regresyon yöntemi ile incelenmiştir. Genç yaşta, kadın, profesyonel meslek gruplarında çalışan ve yüksek gelirli kişilerin diğer gruplara göre daha sık alışveriş yaptığı elde edilen bulguların bazılarıdır.
Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, Alışveriş Sıklığı, Genelleştirilmiş Sıralı Lojistik Regresyon.

DETERMINATION OF FACTORS AFFECTING THE FREQUENCY OF E-COMMERCE IN THE COVID-19 PERIOD IN TURKEY

ABSTRACT
Covid-19 period, when great changes were observed in consumer behavior, many small sellers participated in e-commerce. In addition, in the relevant period, the customers had to reach the customers, not the stores.

Turkey, where e-commerce has grown rapidly during the Covid-19 period, draws attention as the youngest country in Europe and creates a dynamic market in terms of its demographic structure. Although it is known in studies conducted in Turkey that especially the number of elderly persons in e-commerce has increased and people shop more frequently than in the past, there are not enough studies on which persons shop more frequently. The aim of this study is to determine the factors affecting the e-commerce frequency of persons during the Covid-19 period and to determine which consumer profile shopped more frequently in the relevant period. In accordance with this purpose, the data of the Household Information Technologies Usage Survey which applied to people aged 15 and over by TUIK (Turkish Statistical Institute) in 2021 were used and the frequency of shopping for private use in the last three months during the Covid-19 period was divided into four categories and considered as a dependent variable. In the study in which a total of 9438 people were included; A total of 14 independent variables, including age, gender, education level, occupation, social media use, income, computer ownership, number of households, region of residence and internet behavior of individuals, were used and analyzed with the Generalized Ordered Logistic Regression method. Some of the findings are that young people, women, working in professional occupational groups and people with high incomes shop more frequently.
Keywords: E-Commerce, Shopping Frequency, Generalized Ordered Logistic Regression.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca zamanın gereklerine uygun olarak çeşitli alışveriş teknikleri ve yöntemleri kullanılmıştır. Bulunduğumuz zamanın içerisinde büyük değişikliklerden biri olan internet ortamı da bu alışveriş yöntemleri arasında yerini almaktadır (Barnes & V., 2002). İnsanların alışveriş alışkanlıklarının değişmesinde günümüz teknolojilerinin ve getirdiği yeniliklerin büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bilişim ve internet teknolojilerinin hızla gelişmesi, bu teknolojilerin gündelik yaşantının hemen her alanında varlığını bir şekilde göstermesi bireylerin internet alışverişleri üzerindeki motivasyonlarını da etkilemektedir (Alkan & Ünver, 2022).

Çağdaş kuruluşların rekabete ayak uydurabilmeleri için müşterilerine sundukları hizmetlerin kalitesini sürekli iyileştirmeleri ve elektronik ortamda daha fazla işlemin yapılabilmesini sağlamaları gerekmektedir. Teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve COVID-19 salgını nedeniyle gelecekte daha fazla şirket ve müşteri tarafından e-ticaret tercih edilecektir (Akıl & Ungan, 2022). İnternetin hızla yaygınlaşması, e-ticareti ticari işlemlerin gerçekleştirilmesi için vazgeçilmez ve etkili bir araç haline getirmiştir. E-ticaret, yeni ürün, hizmet veya fikirleri piyasaya sürmek, iş operasyonlarını desteklemek ve geliştirmek için elektronik ağ bağlantılı bilgisayar tabanlı teknolojilerin kullanılması olarak tanımlanabilmektedir (Ünver & Alkan, 2021). Genellikle e-ticaret olarak yazılan elektronik ticaret, İnternet gibi bilgisayar ağlarını kullanarak ürün veya hizmetlerin ticaretinin yapılması veya ticaretinin kolaylaştırılmasıdır (Alkan & Ünver, 2021). E-ticaret, başlangıçta imkânsız olarak görülen birçok şeyi gerçekleştirerek üretkenliği artırdı, işletme maliyetlerini azalttı ve insanların yaşam tarzlarını ve sosyal yönlerini değiştirmiştir (Qin, 2009).

Yeni Koronavirüs (COVID-19) Dünya'da ilk kez 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei bölgesinin Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır (Çınar & Oğuz, 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından 7 Ocak 2020'de başlangıçta SARS virüsüne benzetilen Covid-19'un korona ailesinden yeni bir virüs olduğu açıklanmış ve virüsün sebep olduğu ilk ölüm 10 Ocak 2020'de gerçekleşmiştir (Sertdemir, 2020). 11 Şubat 2020'de korona ailesinden olan yeni hastalığın adını Dünya Sağlık Örgütü Covid-19 olarak açıklamıştır. Virüs ülkelerde farklı tarihlerde ortaya çıkmış ve her ülke hastalığa karşı korunma amaçlı çeşitli tedbirler almaya başlamıştır Yüksek ateş, nefes almada güçlük ve öksürük hastalarda görülen ciddi semptomlar arasındadır.

Virüse yakalanan insanların çoğu hafif semptomlara sahip olsa da bazı vakalarda şiddetli zatürre ve çoklu organ yetmezliği görülebilmektedir. Virüs çoğunlukla öksürük sonucu oluşan damlacıklar aracılığıyla insandan insana bulaşmaktadır (Hacıalioğlu & Sağlam, 2021). 30 Ocak 2020'de Covid-19 hastalığını "Uluslararası Boyutta Halk Sağlığı Acil Durumu" olarak ilan eden Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Çin haricinde 113 ülkede vakaların çıkması, virüsün yayılım hızı ve şiddeti sebebiyle 11 Mart 2020 tarihinde küresel salgın (pandemi) olarak ilan etmiştir (Saatçi, 2020). Covid-19 virüsü dünya genelinde sağlık ve ekonomik anlamda olumsuz etkilere neden olmuştur (Güven, 2020). İnsanlar sokağa çıkmanın güvenli olmaması, sosyal mesafenin korunması kuralı, karantinalar ve yasaklar nedeniyle günlük alışveriş ihtiyaçları için bile elektronik ticareti kullanır hale gelmiştirler (Akıl & Ungan, 2022). COVID-19'un başlamasıyla birlikte dünya çapında bir durgunluk ve endüstriyel aktivitede yavaşlama gözlenirken, elektronik ticaret ve lojistik sektöründe diğer birçok sektörün aksine büyüme hızının arttığı gözlenmiştir (Neger & Uddin, 2020). UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) raporuna göre pandemi, e-ticaret hacminde önemli bir artışa neden olmuştur. Ayrıca bu rapor, e-ticaretin popülaritesinin en fazla arttığı iki ülkenin Türkiye ve Çin olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin 2020 Ocak-Haziran döneminde e-ticaret hacmi 9,98 milyar dolardan 14,2 milyar dolara yükselmiştir (Akıl & Ungan, 2022). COVID-19 pandemisi durduğunda bile e-ticaret sektörünün büyümeye devam etmesi beklenmektedir (Pantelimon, Georgescu, & Posedaru, 2020).

Son yıllarda online alışveriş faaliyetlerinin hızlı büyümesi, tüketicilerin e-ticaret kullanımına yönelik davranışlarını ve tutumlarını etkileyen temel faktörlerin dikkatli bir şekilde tanımlanmasını gerektirmiştir. Bireyler e-ticareti birkaç farklı şekilde ve çeşitli nedenlerle kullanmaktadırlar. Demografik özelliklerin, bireylerin belirli bir davranışa girmeden önce eylemlerini etkilediği bilindiği için demografik gruplar arasında e-ticaret kullanımının çeşitli yönlerindeki farklılıklar ilginç bir araştırma alanı haline gelmiştir. E-ticaret kullanımı sıklığıyla ilgili faktörlerin hem e-ticaret sağlayıcıları hem de online alışveriş yapanlar tarafından anlaşılması önemlidir (Ünver & Alkan, 2021). Bu çalışma, seçilen demografik faktörlerin bireylerin e-ticaret kullanım sıklığı üzerindeki etkisini araştırmak için sistematik bir analiz gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada, COVID-19 döneminde Türkiye'de yaşayan bireylerin e-ticaret kullanımıyla ilgili üzerinde durulan araştırma soruları şunlardır: "bireylerin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?" ve "bireylerin demografik, ekonomik ve kişisel özellikleri ile e-ticaret kullanım sıklığı arasında ilişki var mıdır?"

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Veri Seti

2021 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 15 yaş ve üzeri 30530 kişiye uygulanmıştır. Bu çalışmada katılımcıların son üç ay içinde özel kullanım amacıyla İnternet üzerinden alış-veriş sıklığını etkileyen faktörler araştırılmaktadır. Çalışmada katılımcılara en son interneti kullanma sorusu sorulmuştur. "Bir yıldan çok" veya "Hiç kullanmadı" seçeneklerini işaretleyen katılımcılar için anket formu sonlandırılmıştır. Dolayısıyla en son interneti kullanma sorusuna "Üç ay ile 1 yıl arasında" seçeneğini işaretleyen 160 kişi, "Bir yıldan çok" veya "Hiç kullanmadı" seçeneklerini işaretleyen 6042 kişi veri setinden çıkarılmıştır. "İnternet üzerinden özel kullanım amacıyla en son ne zaman mal/ hizmet satın aldınız ya da sipariş verdiniz?" sorusu için "Üç ay ile bir yıl arasında", "Bir yıldan çok" ve "Hiç kullanmadı" seçeneklerini işaretleyen 14890 kişi de veri setinden çıkarılmıştır. Son üç ayla ilgili işlemler dikkate alındığı için toplamda araştırma kapsamı dışında olan 21092 kişi veri setinden çıkartılmıştır. Araştırma kapsamına giren 9438 kişi analize dahil edilmiştir.

2.2. Değişkenler ve Yöntem

Çalışmanın bağımlı değişkeni, "Son üç ay içinde özel kullanım amacıyla internet üzerinden kaç defa mal veya hizmet satın alım yaptınız?" sorusu ile ölçülen çalışan bireylerin elektronik ticaret üzerinden yaptığı satın alma sıklığıdır. Bağımlı değişken dört kategorili (1-2 defa, 3-5 defa, 6-10 defa ve 10'dan fazla) sıralı ölçekle ölçülmüş bir değişkendir.

Bağımsız değişkenler; yaş (16-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55+), cinsiyet (erkek, kadın), eğitim düzeyi (bir okul bitirmedi/ ilkokul, ortaokul, lise, üniversite), meslek grupları (yöneticiler, profesyonel meslek mensupları, teknisyenler/teknikerler/yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet/satış elemanı, nitelikli tarım/ormancılık/su ürünleri çalışanları, sanatkârlar, tesisat/makine operatörleri/montajcılar, nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar), son üç ay içinde özel amaçla sosyal medyada içerik paylaşma durumu, son üç ay içinde özel amaçla internet üzerinden mal ve hizmetler hakkında bilgi arama, internet bankacılığı kullanımı, e-devlet hizmetleri kullanımı, internet üzerinden finansal işlem gerçekleştirme durumu, hanehalkı büyüklüğü (1-3 kişi, 4-5 kişi, 6 ve üzeri), hanenin masaüstü sahipliği durumu (evet, hayır), hanenin dizüstü bilgisayar sahipliği durumu, gelir (₺3000 ve altı, ₺3001-₺5000, ₺5001-₺8000, ₺8001 ve üstü), bölge (batı, orta, doğu).

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) adı altında Türkiye, Düzey 1'de 12 bölgeye ayrılmıştır. Çalışmada bu bölgeler batı, orta ve doğu bölgeleri şeklinde gruplandırılmıştır. Bu bölgeler ve bu bölgelerde yer alan iller Tablo 1'de detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması-Düzey 1

Bölge	Kod	Düzey 1	İller
Batı bölgesi	TR1	İstanbul	İstanbul
	TR2	Batı Marmara	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale
	TR3	Ege	İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
	TR4	Doğu Marmara	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
Orta bölge	TR5	Batı Anadolu	Ankara, Konya, Karaman
	TR6	Akdeniz	Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
	TR7	Orta Anadolu	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
	TR8	Batı Karadeniz	Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
Doğu bölgesi	TR9	Doğu Karadeniz	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
	TRB	Ortadoğu Anadolu	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
	TRC	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Başta araştırmaya konu olan bireylerin e-ticaret satın alım sıklıklarına göre göre frekans ve yüzdeleri elde edilmiştir. Bireylerin satın alma sıklıkları ile ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmak için ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Daha sonra sıralı lojistik regresyon yöntemi ve genelleştirilmiş sıralı lojistik regresyon yöntemi kullanılarak bireylerin e-ticaret satın alım sıklıklarını etkileyen faktörler tespit edilmiştir. Bağımlı değişkenin referans kategorisi "10'dan daha fazla" alışveriş yapma durumudur.

3. Sonuçlar

3.1. Betimsel İstatistikler ve Ki-Kare Testleri

Bireylerin Covid-19 döneminde e-ticaret satın alma sıklıkları üzerine etkili olan faktörlere ilişkin bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. E-ticaret Satın Alım Sıklıklarına İlişkin Betimsel İstatistikler ve Ki-Kare Testleri

Değişkenler		n(%)	E-ticaret Alışveriş Sıklığı (%)				P
			1-2 defa	3-5 defa	6-10 defa	10'dan fazla	
Yaş	16-24 yaş	2624(27,8)	1067(40,7)	882(33,6)	323(12,3)	351(13,4)	0,000[a]
	25-34 yaş	3033(32,1)	1120(36,9)	913(30,1)	430(14,2)	570(18,8)	
	35-44 yaş	2296(24,3)	878(38,2)	728(31,7)	286(12,5)	404(17,6)	
	45-54 yaş	1070(11,3)	417(39)	366(34,2)	129(12,1)	158(14,8)	
	55 ve üzeri	415(4,4)	204(49,2)	141(34)	36(8,7)	34(8,2)	
Cinsiyet	Kadın	4649(49,3)	1731(37,2)	1487(32)	619(13,3)	812(17,5)	0,000[a]
	Erkek	4789(50,7)	1955(40,8)	1543(32,2)	586(12,2)	705(14,7)	
Eğitim	Bir okul bitirmedi/ İlkokul	729(7,7)	426(58,4)	218(29,9)	48(6,6)	37(5,1)	0,000[a]
	Ortaokul	1378(14,6)	730(53)	430(31,2)	121(8,8)	97(7)	
	Lise	3236(34,3)	1351(41,7)	1059(32,7)	398(12,3)	428(13,2)	
	Üniversite	4095(43,4)	1179(28,8)	1323(32,3)	638(15,6)	955(23,3)	
Meslek	Yöneticiler	486(5,1)	119(24,5)	162(33,3)	85(14,5)	120(24,7)	0,000[a]
	Profesyonel meslek mensupları	1630(17,3)	403(24,7)	509(31,2)	261(16)	457(28)	
	Teknisyen, tekniker ve yardımcı profesyoneller	578(6,1)	180(31,1)	179(31)	97(16,8)	122(21,1)	
	Büro hizmetleri	540(5,7)	163(30,2)	167(30,9)	92(17)	118(21,9)	
	Hizmet ve satış elemanları	920(9,7)	381(41,4)	318(34,6)	101(11)	120(13)	
	Tarım, ormancılık ve su ürünleri	81(0,9)	49(60,5)	20(27,7)	3(3,7)	9(11,1)	
	Sanatkarlar	458(4,9)	212(46,3)	162(35,4)	48(10,5)	36(7,9)	
	Tesis, makine opr. ve montajcılar	377(4)	170(45,1)	130(34,5)	37(9,8)	40(10,6)	
	Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	371(3,9)	196(52,8)	108(29,1)	39(10,5)	28(7,5)	
	Çalışmıyor	3997(42,4)	1813(45,4)	1275(31,9)	442(11,1)	467(11,7)	
Sosyal Medya Kullanımı	Hayır	1253(13,3)	584(46,6)	392(31,3)	127(10,1)	150(12)	0,000[a]
	Evet	8185(86,7)	3102(37,9)	2638(32,2)	1078(13,2)	1367(16,7)	
Mal ve hizmet bilgisi	Hayır	1520(16,1)	813(53,5)	465(30,6)	139(9,1)	103(6,8)	0,000[a]
	Evet	7918(83,9)	2873(36,3)	2565(32,4)	1066(13,5)	1414(17,9)	
İnternet Bankacılığı	Hayır	1840(19,5)	1057(54,4)	526(28,6)	144(7,8)	113(6,1)	0,000[a]
	Evet	7598(80,5)	2629(34,6)	2504(33)	1061(14)	1404(18,5)	
e-devlet kullanımı	Hayır	1048(11,1)	597(57)	302(28,8)	84(8)	65(6,2)	0,000[a]
	Evet	8390(88,9)	3089(36,8)	2728(32,5)	1121(13,4)	1453(17,3)	

Finansal işlem	Hayır	7500(79,5)	3201(42,7)	2395(31,9)	910(12,1)	994(13,3)	0,000[a]
	Evet	1938(20,5)	485(25)	635(32,8)	295(15,2)	523(27)	
Hanehalkı Büyüklüğü	1-3	4152(44)	1421(34,2)	1326(31,9)	599(14,4)	806(19,4)	0,000[a]
	4-5	4436(47)	1848(41,7)	1449(32,7)	513(11,6)	626(14,1)	
	6 ve üstü	850(9)	417(49,1)	255(30)	93(10,9)	85(10)	
Hane masaüstü	Hayır	7127(75,5)	2848(39,9)	2264(31,8)	919(12,9)	1097(15,4)	0,000[a]
	Evet	2311(24,5)	839(36,3)	766(33,1)	286(12,4)	420(18,2)	
Hane dizüstü	Hayır	3587(38)	1832(51,1)	1058(29,5)	362(10,1)	335(9,3)	0,000[a]
	Evet	5851(62)	1854(31,7)	1972(33,7)	843(14,4)	1182(20,2)	
Gelir Katsayısı	₺3000 ve altı	2393(25,4)	1269(53)	699(29,2)	212(8,9)	213(8,9)	0,000[a]
	₺3001- ₺5000	2707(28,7)	1138(42)	888(32,8)	349(12,9)	332(12,3)	
	₺5001- ₺8000	2229(23,6)	780(35)	777(34,9)	304(13,6)	368(16,5)	
	₺8000 ve üstü	2109(22,3)	499(23,7)	666(31,6)	340(16,1)	604(28,6)	
Bölge	Batı	4431(46,9)	1367(30,9)	1559(35,2)	603(13,6)	902(20,4)	0,000[a]
	Orta	3087(32,7)	1293(41,9)	952(30,8)	397(12,9)	445(14,4)	
	Doğu	1920(20,3)	1026(53,4)	519(27)	205(10,7)	170(8,9)	

[a]p<0,01

Çalışmaya konu olan bireylerin %60'ı 16-34 yaş arası genç bireylerden oluşmaktadır. İlgili bireylerin çoğu Covid-19 döneminde sosyal medyada paylaşım yapmış olan, mal ve hizmetler hakkında internetten bilgi aramış olan ve e-devlet hizmetlerinden faydalanmıştır. Bununla beraber hanelerin yarısından fazlasında masaüstü bilgisayar olmaması, ancak dizüstü bilgisayar olması dikkat çekmektedir.

3.2. Model Tahmini

Çalışmada ilk olarak sıralı lojistik regresyon modeli oluşturulmuştur. Ancak yöntemin birincil varsayımı olan paralel doğrular varsayımının sağlanmadığı görülmüştür (χ^2=103,7; df=62; p=0.001). Bu sebeple genelleştirilmiş sıralı lojistik regresyon yöntemi kullanılarak yeni bir model oluşturulmuştur. Oluşturulan modelde ilk olarak bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı test edilmiştir. Bu bağlamda "varyans enflasyon faktör" (VIF) değerlerine bakılmıştır. Tablo 3'de de görüldüğü gibi VIF değerleri 5 değerinin altındadır. Bu doğrultuda değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olan herhangi bir değişkenin bulunmadığı ifade edilebilir (Alkan & Demir, 2019).

Tablo 3. Genelleştirilmiş Sıralı Lojistik Regresyon Model Sonuçları ve Marjinal Etkiler

Değişkenler	Alışveriş Sıklığı						VIF
	1-2 defa		3-5 defa		6-10 defa		
	β(S.H.)	dy/dx(S.H.)	β(S.H.)	dy/dx(S.H.)	β(S.H.)	dy/dx(S.H.)	
Yaş (referans kategori: 16-24)							
25-34 yaş	-0,256[a](0,06)	0,05[a](0,01)	-0,088(0,07)	-0,033[b](0,01)	-0,44(0,09)	-0,01(0,01)	1,84
35-44 yaş	-0,325[a](0,07)	0,064[a](0,01)	-0,221[a](0,08)	-0,022(0,01)	-0,08(0,1)	-0,031[a](0,01)	1,82
45-54 yaş	-0,492[a](0,09)	0,098[a](0,02)	-0,493[a](0,1)	-0,009(0,02)	-0,451[a](0,12)	-0,034[b](0,01)	1,51
55 ve üzeri	-0,835[a](0,12)	0,171[a](0,02)	-0,955[a](0,16)	-0,013(0,02)	-0,975[a](0,2)	-0,056[a](0,02)	1,24
Cinsiyet (referans kategori: Kadın)							
Erkek	-0,386[a](0,05)	0,077[a](0,01)	-0,353[a](0,05)	-0,012(0,01)	-0,388[a](0,07)	-0,015[c](0,01)	1,27
Eğitim (referans kategori: Üniversite)							
Bir okul bitirmedi/ İlkokul	-0,341[a](0,11)	0,07[a](0,02)	-0,549[a](0,15)	0,027(0,02)	-0,539[b](0,21)	-0,034[c](0,02)	1,51
Ortaokul	-0,372[a](0,08)	0,077[a](0,19)	-0,375[a](0,1)	-0,008(0,01)	-0,413[a](0,14)	-0,018(0,01)	1,74
Lise	-0,157[b](0,06)	0,032[b](0,01)	-0,124[c](0,07)	-0,008(0,01)	-0,118(0,09)	-0,008(0,01)	1,7
Meslek (referans kategori: Çalışmıyor)							
Yöneticiler	0,33[b](0,13)	-0,066[b](0,02)	0,325[a](0,12)	0,003(0,02)	0,183(0,14)	0,038[a](0,02)	1,31
Profesyonel meslek mensupları	0,305[a](0,09)	-0,061[a](0,01)	0,352[a](0,09)	-0,006(0,01)	0,375[a](0,1)	0,016(0,01)	1,85
Teknisyen, tekniker ve yardımcı profesyoneller	0,112(0,11)	-0,023(0,02)	0,172(0,11)	-0,009(0,02)	0,071(0,13)	0,023(0,01)	1,26
Büro hizmetleri	0,255[b](0,11)	-0,051[b](0,02)	0,376[a](0,11)	-0,021(0,02)	0,2(0,13)	0,046[a](0,02)	1,23
Hizmet ve satış elemanları	-0,005(0,09)	0,001(0,02)	-0,119(0,1)	0,02(0,01)	-0,141(0,13)	-0,004(0,01)	1,3
tarım, ormancılık ve su ürünleri	-0,244(0,03)	0,052(0,06)	0,029(0,35)	-0,057(0,05)	0,547(0,42)	-0,073[b](0,03)	1,04
Sanatkarlar	0,126(0,12)	-0,026(0,02)	-0,11(0,15)	0,046(0,04)	-0,437[b](0,21)	0,028(0,02)	1,23
Tesis, makine opr. ve montajcılar	0,138(0,13)	-0,028(0,02)	0,003(0,15)	0,027(0,03)	-0,061(0,2)	0,008(0,02)	1,19
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	-0,185(0,12)	0,039(0,02)	-0,15(0,16)	-0,012(0,03)	-0,439[c](0,22)	0,021(0,02)	1,14
Son üç ay içinde sosyal medya kullanımı (referans kategori: Hayır)							
Evet	0,272[a](0,07)	-0,056[a](0,01)	0,332[a](0,08)	-0,003(0,01)	0,253[b](0,1)	0,028[a](0,01)	1,03
Son üç ay içinde internette mal ve hizmetler hakkında bilgi arama (referans kategori: Hayır)							
Evet	0,171[b](0,07)	-0,035[b](0,01)	0,316[a](0,09)	-0,021(0,01)	0,42[a](0,12)	0,007(0,01)	1,18

Son üç ay içinde internet bankacılığı kullanımı (referans kategori: Hayır)							
Evet	0,521[a](0,07)	-0,11[a](0,01)	0,549[a](0,09)	0,013(0,01)	0,581[a](0,13)	0,03[b](0,01)	1,39
Son on iki ay içinde E-devlet hizmetleri kullanımı (referans kategori: Hayır)							
Evet	0,184[b](0,08)	-0,037[b](0,01)	0,292[a](0,11)	-0,014(0,02)	0,336[b](0,15)	0,012(0,01)	1,13
İnternet üzerinden gerçekleştirilen finansal işlemler (referans kategori: Hayır)							
Evet	0,456[a](0,07)	-0,09[a](0,01)	0,387[a](0,06)	0,015(0,01)	0,566[a](0,07)	-0,004(0,01)	1,17
Hanehalkı Büyüklüğü (referans kategori: 6 ve üstü)							
1-3	0,33[a](0,09)	-0,067[a](0,01)	0,322[a](0,1)	0,007(0,02)	0,324[b](0,14)	0,018(0,01)	3,61
4-5	0,102(0,09)	-0,021(0,01)	0,069(0,1)	0,008(0,02)	0,101(0,13)	0,001(0,01)	3,4
Hanenin masaüstü bilgisayar sahipliği (referans kategori: Hayır)							
Evet	0,146[b](0,05)	-0,029[b](0,01)	0,135[b](0,06)	0,004(0,02)	0,221[a](0,07)	-0,003(0,01)	1,06
Hanenin dizüstü bilgisayar sahipliği (referans kategori: Hayır)							
Evet	0,504[a](0,05)	-0,084[a](0,01)	0,333[a](0,06)	0,022[c](0,01)	0,334[a](0,08)	0,019[b](0,01)	1,25
Gelir (referans kategori: ₺3000 ve altı)							
₺3001- ₺5000	0,228[a](0,06)	-0,049[a](0,01)	0,272[a](0,07)	0,001(0,01)	0,079(0,1)	0,039[a](0,01)	1,59
₺5001- ₺8000	0,355[a](0,07)	-0,075[a](0,01)	0,314[a](0,08)	0,019(0,01)	0,202[c](0,11)	0,032[a](0,01)	1,68
₺8000 ve üstü	0,718[a](0,08)	-0,147[a](0,17)	0,744[a](0,08)	0,004(0,01)	0,678[a](0,11)	0,05[a](0,01)	1,95
Bölge (referans kategori: Doğu)							
Batı	0,801[a](0,06)	-0,169[a](0,01)	0,66[a](0,077)	0,052[a](0,01)	0,887[a](0,1)	0,015(0,01)	1,91
Orta	0,336[a](0,06)	-0,073[a](0,01)	0,349[a](0,08)	0,015(0,01)	0,431[a](0,11)	0,015(0,01)	1,83
Sabit	-1,324[a](0,15)		-3,12[a](0,19)		-4,186[a](0,26)		

[a]p<0,01; [b]p<0,05; [c]p<0,1

Tablo 3'te yer alan model tahmin sonuçları incelendiğinde; 25-34, 35-44, 45-54 ve 55+ yaş gruplarındaki bireylerin 16-24 yaş grubuna göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılıklarının sırasıyla %5, %6.4, %9,8 ve %17,1 fazla olduğu söylenebilir. Benzer şekilde 35-44, 45-54 ve 55+ yaş gruplarındaki bireylerin 16-24 yaş grubuna göre 6-10 defa alışveriş yapma olasılıkları sırasıyla %3.1, %3.4 ve %5.6 düşüktür. Bu durumda artan yaşa bağlı olarak alışveriş sıklığının düştüğü, genç bireylerin daha sık alışveriş yaptığı söylenebilir.

Çalışmaya konu olan erkeklerin kadınlara göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılıklarının %7,7 fazla, 6-10 defa alışveriş yapma olasılıklarının ise %1,5 düşük olduğu söylenebilir.

Elde edilen sonuçlar eğitim kategorilerine göre incelendiğinde; bir okul bitirmeyen/ diploması olmayan, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu veya lise mezunu bireylerin üniversite mezunu bireylere göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı sırasıyla %7, %7.7 ve %3.2 fazlayken, bir okul bitirmeyen/ diploması olmayan kişilerin üniversite mezunlarına kıyasla 6-10 defa alışveriş yapma olasılıkları %3,5 düşüktür.

Sonuçlar meslek gruplarına göre incelendiğinde; yöneticilerin çalışmayanlara göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı %6,6 düşükken 6-10 defa alışveriş yapma olasılığı %3,8 fazla olduğu söylenebilir. Büro hizmetleri çalışanların çalışmayan bireylere göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı %5,1 düşükken 6-10 defa alışveriş yapma olasılığı %4,6 fazladır. Bu durumda yönetici ve büro hizmetleri çalışanlarının çalışmayan bireylere göre daha sık alışveriş yapma olasılıklarının olduğu söylenebilir. Ayrıca tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanlarının çalışmayan bireylere göre 6-10 defa alışveriş yapma olasılığı %7,3 düşüktür.

Sosyal medya paylaşımı yapan bireylerin yapmayan bireylere göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı %5,6 düşükken 6-10 defa alışveriş yapma olasılığı %2,8 fazladır. İnternet üzerinden mal ve hizmetler hakkında bilgi arayan kişilerin aramayan kişilere göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı %11 düşükken 6-10 defa alışveriş yapma olasılığı %3 fazladır.

Ayrıca E-devlet hizmetlerini kullanan ve internet üzerinden finansal işlem gerçekleştiren bireylerin referans kategorisindeki bireylere kıyasla 1-2 defa alışveriş yapma olasılıkları sırasıyla %3,7 ve %9 düşüktür.
Hanehalkı büyüklüğü 1-3 kişi olan bireylerin 6 ve üzeri olan bireylere göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı %6,7 düşüktür. Hanesinde masaüstü bilgisayar bulunan bireylerin bulunmayan bireylere kıyasla 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı %2,9 düşükken, hanesinde dizüstü bilgisayar bulunan bireylerin bulunmayan bireylere göre 1-2 defa, 3-5 defa ve 6-10 defa alışveriş yapma olasılıkları sırasıyla %8,4 düşük, %2,2 ve %1,9 fazladır. Dizüstüsü olanlar daha sık alışveriş yapıyor.
E-ticaret alışveriş sıklığı gelir gruplarına göre incelendiğinde; ₺3001- ₺5000, ₺5001- ₺8000, ₺8000 ve üstü bireylerin 1-2 defa alışveriş yapma olasılıkları sırasıyla %4.9, %7.5 ve %14.7 düşüktür. Ayrıca ₺3001- ₺5000, ₺5001- ₺8000, ₺8000 ve üstü bireylerin 6-10 defa alışveriş yapma olasılıkları sırasıyla %3.9, %3.2 ve %5 fazladır.
Son olarak e-ticaret sıklıkları ikamet bölgelerine göre incelendiğinde; batı bölgesinde yaşayan bireylerin doğu bölgesindeki bireylere kıyasla 1-2 defa alışveriş yapma olasılıkları %16,9 düşükken 3-5 defa alışveriş yapma olasılıkları %5,2 fazladır. Ayrıca orta bölgede yaşayan bireylerin 1-2 defa alışveriş yapma olasılıkları %7,3 düşüktür.

4) Sonuç

Terör saldırıları, doğal afetler ve pandemiler gibi stresli olaylar "yeni yaşam koşullarına uyum sağlamak için" insanlarda uzun vadeli davranışsal değişimlere ve tüketim tarzlarında değişikliklere neden olmaktadır (Mathur, Moschis, & Euehun, 2003). Covid-19 döneminde insanlar karantina altına girmiş ve online alışverişlerde ciddi bir artış yaşanmıştır (Agus, Yudoko, Mulyono, & Imaniya, 2021). E-ticaretin zorunluluk noktasına geldiği Covid-19 döneminde ise insanların tüketim alışkanlıklarında değişiklikler olmuş, markalara bakışlarında değişimler yaşanmış ve süreç içerisinde yeni döneme adaptasyon başlamıştır (Kirk & Rifkin, 2020). Bu durumdan yalnızca e-ticaret müşterileri değil, satıcılar da etkilenmiş ve pandemi dönemi ile birlikte müşteri satıcıya değil, satıcı müşteriye ulaşmak zorunda kalmıştır (Viu-Roig & Alvarez-Palau, 2020).
Türkiye'nin Covid-19 döneminde 37,2 milyon e-ticaret kullanıcı sayısına ulaştığı ve enflasyon etkilerinden arındırıldığında e-ticaret harcamalarının 3,2 kat artıp 225 milyar TL'yi aştığı tespit edilmiştir (TUSİAD, 2021). E-ticaret destekli istihdamın toplam istihdamın %7,2'sine ulaştığı Türkiye'de, Covid-19 döneminde e-ticaret faaliyeti gösteren işletme sayısında da eskiye kıyasla 4 kat artış yaşanmış, Türkiye olgun pazarlar arasında yerini almıştır (TUBISAD, 2021). Belirtilen yönlerine ek olarak Avrupa'nın en genç ülke olma özelliği taşıyan Türkiye, gelecek yıllarda e-ticaret büyüme beklentisinin en yüksek olduğu ülkelerden biri olma yönüyle de dikkat çekmektedir (J.P.MORGAN, 2020).
Bu çalışmada Covid-19 döneminde bireylerin e-ticaret sıklığını etkileyen faktörlerin tespiti amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 2021 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verileri kullanılmış ve genelleştirilmiş sıralı lojistik regresyon modeli oluşturulmuştur. Satın alma sıklığının tespit edilmesi özellikle Covid-19 döneminde önemlidir. Çünkü müşterinin satın alma sıklığı ne kadar yüksek olursa, satın alma o kadar aktif olur ve tekrar satın alma olasılığı artar (Lu, Ye, & Yan, 2018). Ayrıca Covid-19 döneminde müşteri profilinin değiştiği göz önüne alındığında, e-ticaretin yeni kullanıcı kitlesi hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir (Kawasaki, Wakashima, & Shibasaki, 2021).
Elde edilen bulgulara göre artan yaşa bağlı olarak alışveriş sıklığının düştüğü, genç bireylerin daha sık alışveriş yaptığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalarda gençlerin internet bilgisine ve internetin getirdiği teknolojik gelişmelere yatkın olmalarının da etkileriyle özellikle 21-30 yaş grubunun e-ticaret kullanımının fazla olduğu (Sin & Tse 2002), bununla beraber yaşlı insanların e-ticaret hizmetlerini pek tercih etmedikleri tespit edilmiştir (Hiser, Nayga, & Capps, 1999). Nielsen (2014), tarafından yapılan başka bir çalışmada ise küresel satın alma niyetinin nesillere göre farklılaştığı, 21-34 yaş arası bireylerin küresel e-ticaret hacminin önemli bir payını oluşturduğu belirtilmiştir (Nielsen, 2020). Ayrıca satın alma sıklığının kadınlarda daha fazla olduğu, erkek bireylerin alışveriş sıklığının düşük olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Bu durumda kadınların Covid-19 döneminde erkeklere kıyasla daha sık alışveriş yaptığı söylenebilir. Bae & Lee (2011), tarafından yapılan çalışma bu bulguyu destekler niteliktedir. E-ticaret tüketicileri için yapılan çalışmada kadınların satın alma niyetlerinin erkeklerden daha güçlü olduğunu kanıtlayan bulgular yer almaktadır (Bae & Lee, 2011).

İnternetten alışveriş yapan tüketicilerin eğitimli insanlar oldukları bilinmekte ve eğitimli insanların e-ticarete yöneleceğinin daha olası olduğu belirtilmektedir (Bellman, Lohse, & Johnson, 1999; Sin & Tse, 2002; Vrechopoulos, Siomkos, & Doukidis, 2001). Elde edilen sonuçlara göre bir okul bitirmeyen/diploması olmayan kişilerin üniversite mezunlarına göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılıklarının yüksek, 6-10 defa alışveriş yapma olasılıklarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda meslek gruplarındaki değişimlerin farklı ürün/hizmet alımına yol açtığı (Kotler, 2000) ve tüketicilerin satın alma sıklıkları üzerinde etkili bir faktör olduğu bilinmektedir (Bhavan, 2011; Furaiji, Latuszynska, & Wawrzyniak, 2012). Elde edilen bulgular meslek gruplarına göre incelendiğinde, yönetici grubunda olan bireylerin ve büro hizmetleri çalışanlarının 1-2 defa alışveriş yapma olasılığının düşük, 6-10 defa alışveriş yapma olasılığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda yönetici ve büro hizmetleri çalışanlarının alışveriş sıklıklarının fazla olduğu söylenebilir. Bireylerin bulundukları gelir grubu, alışveriş sıklığı üzerinde anlamlı olan başka bir faktördür. Yapılan çalışmalarda yüksek gelirli bireylerin harcanabilir gelirlerinin de fazla olması sebebiyle daha sık alışveriş yaptıkları bulguları vardır (Sin & Tse, 2002; Singh & Raj, 2016). Elde edilen bulgulara göre bireylerin artan gelirlerine bağlı olarak 1-2 defa alışveriş yapma olasılıklarının düştüğü, aynı zamanda 6-10 defa alışveriş yapma olasılıklarının arttığı tespit edilmiştir. Bu durumda yüksek gelirli bireylerin alışveriş sıklıklarının daha fazla olduğu söylenebilir.

Sosyal medya paylaşımı yapan bireylerin yapmayan bireylere göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılığı düşükken 6-10 defa alışveriş yapma olasılığı yüksektir. Bu durumda aktif sosyal medya paylaşımı yapan kişilerin alışveriş sıklıklarının fazla olduğu söylenebilir. Benzer bulgu internet bankacılığı kullanan bireyler için de elde edilmiştir. Türkiye Covid-19 ile birlikte sosyal medyada yoğun ölçekte katılım sağlamış ve bireylerin günlük sosyal medyaya ayırdığı süre ortalama üç saate ulaşmıştır. Öyle ki %71 sosyal medya kullanımı ile dünyada ilk sıralarda yer alan Türkiye'de Covid-19 döneminde influencer pazarlama kampanyaları ile ulaşılan kitlede büyüme gözlemlenmiştir (TÜSİAD, 2022). Ayrıca Bayhan, Erdal, Şahin, ve Erdal (2021) tarafından Sivas ili için yapılan çalışmada Covid-19 döneminde bireylerin günlük işlemlerinde teknoloji kullanımın arttığı ve aynı bireylerin %30'unun ilgili dönemde e-ticaret işlemlerinde de artış olduğu belirtilmiştir.

Hanesinde dizüstü bilgisayar bulunan bireylerin bulunmayan bireylere göre 1-2 defa alışveriş yapma olasılıklarının düşük, 3-5 defa ve 6-10 defa alışveriş yapma olasılıklarının ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda dizüstü bilgisayar sahipliğinin alışveriş sıklığı üzerinde anlamlı bir faktör olduğu ve hanesinde dizüstü bilgisayar bulunan kişilerin alışveriş sıklıklarının daha fazla olduğu söylenebilir. TÜSİAD tarafından hazırlanan ve Covid-19 döneminde e-ticaret gelişiminin ele alındığı raporda, küresel ölçekte Z ve Y kuşaklarının online işlemlerinde aktif olarak dizüstü bilgisayar kullandığı ve yüksek gelir grubunda olanların yaklaşık yarısının dizüstü bilgisayar yardımıyla işlemlerini gerçekleştiği belirtilmiştir (TÜSİAD, 2022).

Yapılan bu çalışmada genç yaş ve yüksek gelirin e-ticaret sıklığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu düşünüldüğünde, dizüstü bilgisayar sahipliğinin de e-ticaret sıklığı üzerine anlamlı olmasının beklentilere uygun olduğu söylenebilir.

Covid-19 döneminde bireylerin e-ticaret sıklıkları üzerinde anlamlı etkisi olan son değişken ise bireylerin ikamet bölgeleridir. Elde edilen bulgulara göre batı bölgesinde yaşayan bireylerin 1-2 defa alışveriş yapma olasılıkları düşükken 3-5 defa alışveriş yapma olasılıkları yüksektir. Bu durumda batı bölgesinde yaşayan bireylerin doğu bölgesinde yaşayan bireylere göre alışveriş sıklıklarının fazla olduğu söylenebilir. Bu bulgu Singh ve Raj (2016), tarafından yapılan çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. Hindistan'da yapılan çalışmada kentsel ve gelişmiş alanlardaki bireylerin alışveriş sıklıklarının fazla olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Bulgular özetlenirse; genç yaşta, üniversite mezunu, kadın, yüksek gelirli mesleklerde çalışan, aktif sosyal medya paylaşımı yapan, internet bankacılığı kullanan, dizüstü bilgisayar sahibi olan, yüksek gelir grubunda yer alan ve batı bölgesindeki illerde ikamet eden bireylerin referans grubundaki bireylere göre Covid-19 döneminde daha sık alışveriş yaptığı söylenebilir.

Elde edilen bulgular e-ticaret sitelerinin gelişimine katkı sunabilir. Kullanıcılara uygun şekilde tasarlanması gereken yazılımlar bireylerin yaş, cinsiyet ve dijital okuryazarlık düzeylerine göre değişkenlik gösterdiği için pazarda var olmak isteyenler bu tür bilgilere ihtiyaç duymaktadır (McIntosh, ve diğerleri, 2021). Ayrıca sonuçlar Türkiye'nin e-ticarete yönelik genel profilinin belirlenmesi açısından önemlidir. Çünkü pazarlamacılar için yeni müşteri kazanmaktansa mevcut müşteriyi korumak çok daha önemlidir (Lu, Ye, & Yan, 2018). Bunun yanında elde edilen bulgulara göre müşterilere yönelik yetiştirme alanı, promosyon alanı ve istikrarlı alan tespit edilebilir (Kalia, 2017; Lu, Ye, & Yan, 2018). Bu sayede potansiyeli yüksek olan, yani daha sık alışveriş yapan müşterilere yönelik pazarlama çalışmaları yapılabilir veya nispeten düşük sıklıkla alışveriş yapan bireylere yönelik promosyon çalışmaları başlatılabilir (Singh & Raj, 2016).

Bu çalışma birkaç sınırlamaya sahiptir. Birincisi, çalışmada kullanılan veriler ikincil verilerdir. Çalışmadaki değişkenler veri setinde var olan değişkenlerden seçilmiştir. Ancak veri setinde olmayan bireylere yönelik psikolojik koşullar, kişilik, tutumlar, alınan ürünün kalitesi, hangi e-ticaret platformunun kullanıldığı gibi dışsal faktörler analize alınamamıştır. Sosyo-demografik özelliklerin dahil olduğu içsel faktörlere ek olarak bu tip dışsal faktörlerin de e-ticaret kullanım sıklığı üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Lukomska-Szarek, Martynko, & Warzecha, 2021). İkincisi veriler kesitsel veriler olduğu için alışveriş sıklığı ile ilişkili sosyo-demografik faktörler arasında kesin nedensel bir ilişki çıkarılamaz. Ayrıca, e-ticaret kullanım sıklığı ile ilgili bir ölçüm yapılmamıştır. Bireylerin e-ticaret sıklıklarına yönelik verdikleri cevaplar kendi cevaplarıdır. Bundan dolayı bu veri toplama yönteminde elde edilen veriler yanlı olabilir.

Kaynakça

Agus, A. A., Yudoko, G., Mulyono, N., & Imaniya, T. (2021). E-Commerce Performance, Digital Marketing Capability and Supply Chain Capability within E-Commerce Platform: Longitudinal Study Before and After COVID-19. International Journal of Technology, 12(2), 360-370. doi:10.14716/ijtech.v12i2.4122

Akıl, S., & Ungan, M. C. (2022). E-Commerce Logistics Service Quality:Customer Satisfaction and Loyalty. Journal of Electronic Commerce in Organizations;20(1), 1-19.

Alkan, Ö., & Demir, A. (2019). Tütün Kullanımını Bırakma Başarısını Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon ile Analizi. Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences, 33(4), 1227-1244.

Alkan, Ö., & Ünver, Ş. (2021). Determination of Factors That Affect Use of E-Commerce in Eastern Turkey Through Categorical Data Analysis. Toros University FEASS Journal of Social Sciences; 8(Special Issue), 22-36.

Alkan, Ö., & Ünver, Ş. (2022). Determination of Factors That Affect Use of E-Commerce in Eastern Turkey Through Categorical Data Analysis. Toros University FEASS Journal of Social Sciences, 8(Special Issue), 22-36.

Bae, S., & Lee, T. (2011). Gender differences in consumers perception of online consumer reviews. Electronic Commerce Research, 11(2), 201-214.

Barnes, S., & V., R. T. (2002). An integrative approach to the assessment of e-commerce quality. Journal of Electronic Commerce Research;3, 114-127.

Bayhan, Y., Erdal, Ö., Şahin, A., & Erdal, S. (2021). Covid-19'u Geçirmiş İnsanların Psikolojik ve Yaşamsal Değişimi: Sivas İli Durum Değerlendirmesi. S. Altıparmak içinde, Bireyden Topluma Covid-19 Pandemisi ve Multidisipliner Yaklaşımlar (s. 33-49). Ankara: IKSAD Publications.

Bellman, S., Lohse, G. L., & Johnson, E. J. (1999). Predictors of online buying behavior. Communications of the ACM, 42(12), 32-38.

Bhavan, N. S. (2011). A Study on Consumers' Attitude towards Online Shopping with Reference to Coimbatore City. The Bharathiar University. https://shodhganga.inflibnet.ac.in/handle/10603/43819 adresinden alındı

Çınar, F., & Oğuz, M. (2020). Türkiye'nin COVİD-19 Pandemisine yönelik stratejilerinin swot analizi ile değerlendirilmesi. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi; 2(2), 1-11.

Furaiji, F., Latuszynska, M., & Wawrzyniak, A. (2012). An empirical study of the factors influencing consumer behaviour in the electric appliances market. Contemporary Economics, 76-86.

Güven, H. (2020). Covid-19 sürecinde e-ticaret sitelerine yöneltilen müşteri şikâyetlerinin incelenmesi. Turkish Studies; 15(4), 511-530.

Hacıalioğlu, A. B., & Sağlam, M. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Tüketici Davranışları ve E-ticarette Değişimler. Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi;3(1), 16-29.

Hiser, J., Nayga, R. M., & Capps, O. (1999). An exploratory analysis of familiarity and willingness to use online food shopping services in a local area of texas. Journal of Food Distribution Research, 30(1), 78-90.

J.P.MORGAN. (2020). 2020 E-commerce Payments Trends Report: Turkey. https://www-jpmorgan-com. adresinden alındı

Kalia, P. (2017). Does Demographics Affect Purchase Frequency in Online Retail? International Journal of Online Marketing, 7(2), 42-56. doi:10.4018/IJOM.2017040103

Kawasaki, T., Wakashima, H., & Shibasaki, R. (2021). The use of e-commerce and the COVID-19 outbreak: A panel data analysis in Japan. Transport Policy, 115, 88-100. doi:10.1016/j.tranpol.2021.10.023

Kirk, C. P., & Rifkin, L. S. (2020). I'll trade you diamonds for toilet paper: Consumer reacting, coping and adapting behaviors in the COVID-19 pandemic. Journal of Business Research, 117, 124-131. doi:10.1016/j.jbusres.2020.05.028

Kotler, P. (2000). Marketing Management: Millennium Edition. New-Jersey: Prentice-Hall.

Lu, M., Ye, Z., & Yan, Y. (2018). Research on e-commerce customer repeat purchase behavior and purchase stickiness. NANKAI BUSINESS REVIEW INTERNATIONAL, 9(3), 331-347.

Lukomska-Szarek, J., Martynko, A., & Warzecha, Z. (2021). Management under Crisis Conditions - the Impact of the COVID-19 Pandemic on the Formation of Respondents' Opinions within the e-commerce Market, in Poland. Acta Polytechnica Hungarica, 18(11), 251-267. http://acta.uni-obuda.hu/Lukomska-Szarek_Martynko_Warzecha_118.pdf adresinden alındı

Mathur, A., Moschis, G. P., & Euehun, L. (2003). Life events and brand preference changes. Journal of Consumer Behavior, 3(2).

McIntosh, J., Du, X., Wu, Z., Truong, G., Ly, Q., How, R., . . . Kanij, T. (2021). Evaluating Age Bias In E-commerce. 14th IEEE/ACM International Workshop on Cooperative and Human Aspects of Software Engineering (CHASE), (s. 31-40). Electronic Network. doi:10.1109/CHASE52884.2021.00012

Neger, M., & Uddin, B. (2020). Factors affecting consumers' internet shopping behavior during the COVID-19pandemic: Evidence from Bangladesh. The China Business Review; 19(3), 91-104.

Nielsen. (2020). Evolution or Revolution in the Fast-Moving Consumer Goods World? Pantelimon, F., Georgescu, T., & Posedaru, B. (2020). The impact of mobile e-commerce on GDP: A comparative analysis between Romania and Germany and how Covid-19 influences the e-commerce activity worldwide. . Informações Econômicas; 24(2), 27-41.

Qin, Z. (2009). Introduction to E-commerce. Springer.

Saatçi, E. (2020). COVID-19 Pandemisi ve sağlık çalışanları: Yaşatmak mı yaşamak mı? . Türkiye Aile Hekimliği Dergisi; 24(3), 153-166.

Sertdemir, A. (2020). Türkiye'nin koronavirüs ile mücadele performansı üzerine bir değerlendirme. Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; 1(1), 15-26.

Sin, L., & Tse, A. (2002). Profiling Internet Shoppers in Hong Kong. Journal of International Consumer Marketing, 15(1), 7-29.

Singh, D., & Raj, S. (2016). Impact of Demographic Factors on Online Purchase Frequency - A Decision Tree Approach. 3rd International Conference on Computing for Sustainable Global Development (INDIACom), (s. 3789-3793). New Delhi, India. https://ieeexplore.ieee.org/xpl/conhome/7589474/proceeding?isnumber=7724213&pageNumber=31 adresinden alındı

TUBISAD. (2021). Ekonominin dönüştürücü gücü: e-ticaret etki analizi. Deloitte. https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad-e-commerce_impact_assessment-launchpresentation.pdf adresinden alındı

TÜSİAD. (2022). E-ticaretin öne çıkan başarısı, tüketici davranışlarında değişim ve dijitalleşme. Deloitte. https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/E-ticaretin-one-cikan-basarisi-2022.html adresinden alındı

Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2021). Determinants of e-Commerce Use at Different Educational Levels: Empirical Evidence from Turkey. International Journal of Advanced Computer Science and Applications;12(3), 40-49.

Viu-Roig, M., & Alvarez-Palau, E. J. (2020). The Impact of E-Commerce-Related Last-Mile Logistics on Cities: A Systematic Literature Review. Sustainability, 12(16). doi:10.3390/su12166492

Vrechopoulos, A. P., Siomkos, G. J., & Doukidis, G. I. (2001). Internet shopping adoption by Greek consumers. European Journal of Innovation Management, 4(3), 142-153.

ÖRGÜTSEL SİNİZMİN İŞ TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-8644-8778

Dr. Öğr. Üyesi Necmettin GÜL
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID: 0000-0001-9497-5674

Hamran AMIRLI
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, İşletme ABD
ORCID: 0000-0003-3619-6562

ÖZET
Çalışmanın temel amacı, öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinin iş tatmini algıları üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu doğrultuda araştırma verileri, Ağrı Doğubayazıt'ta devlet ve özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerden toplanmıştır. Verilerin elde edilmesi için anket tekniğine başvurulmuştur. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişisel bilgi formu, ikinci bölümde Brandes vd., (1999) tarafından geliştirilen ve Karacoğlu ve İnce (2012) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan 13 önermeli Örgütsel Sinizm Ölçeği yer almıştır. Son bölümde Weiss vd., (1967) tarafından geliştirilen 20 önermeli Minessota İş Tatmin Ölçeğine yer verilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Araştırmanın örneklemini basit tesadüfü yöntemle seçilen 100 öğretmen oluşturmaktadır. %45'i erkeklerden, %55'i ise kadınlardan oluşan katılımcıların yaş ortalaması 28,5 olarak bulunmuştur. Öğretmenlerin %18'i meslekte çalışma süresinin henüz ilk senesini doldurmazken, %13'ünün ise 6-10 yıl meslek deneyimine sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır.
Araştırmada yer alan öğretmenlerin örgütsel sinizm ve iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon, örgütsel sinizmin alt boyutlarının iş tatmini alt boyutları üzerindeki etkisini belirlemek için ise regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel sinizmin duygusal, bilişsel ve davranışsal alt boyutlarının içsel ve dışsal tatmin üzerinde negatif etkisi olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin bilişsel sinizm düzeyleri içsel tatmin algılarının %29,5'ini, dışsal tatmin algılarının ise %29,4'ünü açıklayabilmektedir. Duygusal boyutun içsel tatminin %28,7'sini, dışsal tatminin ise 27,8'ini açıklayabilmektedir. Son olarak, öğretmenlerin davranışsal sinizm düzeylerinin onların içsel tatmin algılarını %24,5, dışsal tatmin algılarını ise 29,2 oranında açıkladığı ortaya çıkmıştır.
Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sinizm, İş Tatmini, Öğretmen

THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL CYNICISM ON JOB SATISFACTION: A FIELD RESEARCH

ABSTRACT
The main purpose of the study is to determine the effect of teachers' organizational cynicism levels on their perceptions of job satisfaction. In this direction, research data were collected from teachers working in public and private education institutions in Ağrı Doğubayazıt. Questionnaire technique was used to obtain the data. The questionnaire form consists of three parts.

In the first part, there was a personal information form, in the second part, the Organizational Cynicism Scale with 13 propositions developed by Brandes et al., (1999) and adapted into Turkish by Karacoğlu and İnce (2012). In the last section, the 20-proposition Minnesota Job Satisfaction Scale developed by Weiss et al., (1967) is included. SPSS package program was used in the analysis of the obtained data. The sample of the study consists of 100 teachers selected by simple random method. The average age of the participants, 45% of whom were men and 55% were women, was found to be 28.5. It has been learned that while 18% of the teachers have not yet completed their first year in the profession, 13% of them have 6-10 years of professional experience. It has been learned that while 18% of the teachers have not yet completed their first year in the profession, 13% of them have 6-10 years of professional experience. Correlation analysis was used to determine the relationship between organizational cynicism and job satisfaction levels of teachers participating in the study, and regression analysis was conducted to determine the effect of organizational cynicism sub-dimensions on job satisfaction sub-dimensions. According to the results of the regression analysis, it was seen that the emotional, cognitive and behavioral sub-dimensions of organizational cynicism had a negative effect on internal and external satisfaction. The emotional dimension can explain 28.7% of internal satisfaction and 27.8% of external satisfaction. Cognitive cynicism levels of teachers can explain 29.5% of their internal satisfaction perceptions and 29.4% of their external satisfaction perceptions. Finally, it was revealed that teachers' behavioral cynicism levels explained their perceptions of internal satisfaction by 24.5% and external satisfaction by 29.2%.
Keywords: Organizational Cynicism, Job satisfaction, Teacher

1. GİRİŞ

İnsan ve onun ruhsal durumu tarihsel süreçler içerisinde her zaman çalışma hayatının en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Byung-Chul Han "Zamanın Kokusu" isimli kitabında çalışmanın çok fazla mutlaklaştırıldığını ve bunun sonucunda bu saatler dışında kalan tek zamanın "öldürülecek zaman" olduğunu ifade etmektedir. Çünkü birey yaşamı boyunca zamanının büyük bir kısmını iş ve iş ile ilgili durumlar üzerinde harcamaktadır. Bununla birlikte bilinmektedir ki insan sosyal bir varlıktır ve çalışma zamanı içerisinde de sosyalleşme konusunda belli bir seviyede tatmin olması gerekmektedir. Durumun bu noktada olması bireyin içerisinde bulunduğu çalışma ve çalışma koşullarından tatmin olması, mutlu olması, çalışmaya karşı istekli olması, yerine getirdiği işi sevmesi, çalışma arkadaşları ile iletişim halinde olması vb. gibi birçok unsur yöneticiler ve iş verenler açısından oldukça önem arz etmektedir. Çünkü çalışma hayatında bireyi olumsuz yönde etkileyen bireysel ve örgütsel bazda çok fazla faktör ve olgu bulunabilmektedir. Bu olumsuz etkilenmeler bireyde tatminsizliklere yol açabilirken hem birey hem de örgüt açısından istenilmeyen durumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örgütler üstlendikleri vizyon ve misyon doğrultusunda eylemlerini gerçekleştirerek en temel amaçları olan hayatta kalma olgusunu korumak ve sürdürmek istemektedirler. Bu doğrultuda, insan kaynakları, örgütler açısından hedeflerini ve amaçlarını gerçekleştirmek için üzerinde durması gereken unsurların başında gelmektedir.

Bu kapsamda ele alındığında örgütlerde bulunan ve örgüt bireylerini olumsuz yönde etkileyen durumlardan biri olan örgütsel sinizm birçok açıdan hem bireyi hem de örgütü ilgilendirmektedir. Çünkü örgütsel sinizm çalışanlar açısından işyerlerinde istenmeyen uygulamalar neticesinde ortaya çıkan ve yaşanmaması arzu edilen bir durumdur (Akdemir vd., 2016).

Örgütsel sinizm; bireyin örgüte ve çalışma arkadaşlarına faydalı bilgileri gizlemesi (Jiang vd., 2019), bireyin çalışma performansının düşmesi (Akdemir vd., 2016; Uzun, 2018), bireyin tükenmişliğin artması (Çelik ve Altındağ, 2022; İbrahimağaoğlu ve Can, 2017), bireyin örgütsel bağlılığın azalması (Çarıkçı vd., 2013; Çankaya ve Çiftçi, 2020; Aksakal ve Kahveci, 2021)), bireyin örgütsel sessizliğin artması (Nartgün ve Kartal, 2013), bireyin örgütsel sinerjinin azalması (Akpolat ve Oğuz, 2021), bireyin işten ayrılma niyetini artması (El-liethiey ve Atalla, 2021) vb. gibi bir çok olumsuz duruma neden olabilmektedir. Bununla birlikte örgütsel sinizmin ortaya çıkmasında örgüt kültürü, yönetici tutumu, liderlik algısı, psikolojik sözleşme vb. gibi birçok unsurun bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu çalışmanın araştırma konusuna karar verme sürecinde insan kaynaklarını olumlu yönde etkileyerek istenilen sonuçların ortaya çıkmasına yol açan çalışanların iş tatmini üzerinde etkili olabilecek negatif örgütsel davranışlar üzerinde durulmuştur. Çalışanların, yöneticilerin ve işverenlerin iş tatminini arttıracak veya azaltacak maddi ve manevi unsurların neler olabileceği konusunda daha fazla bilgi sahibi olabilmeleri hem bireysel hem de örgütsel düzeyde önemli faydaların ortaya çıkarılabilmesi açısından üzerinde durulması gereken bir konu olarak görülmektedir. Farklı kültürel ortamlarda yönetimin farklı yönlerini incelemeye her zaman ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı eğitim sektöründe öğretmen olarak çalışanların örgütsel sinizm algılarının iş tatminlerine etkisini kapsamaktadır. Araştırma sonuçlarının eğitim sektörün de bulunan yöneticiler ve özellikle insan kaynakları departmanı yöneticileri doğrultusunda çalışanların tatmin düzeylerini arttırmaları kapsamında yardımcı olacağı doğrultusunda çalışmanın sonuçlarının fayda sağlayacağı düşülmektedir. Bunun ile birlikte araştırmanın örgütsel sinizm ve iş tatmini ile ilgili alanyazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütsel Sinizm

Sinizm, Yunanistan'da "Kinik Okul"un kurulduğu beşinci yüzyılın başlarına kadar uzanır. Sinizmin anlamı zaman içinde değişse de toplum hala sinikleri, toplumun kötülüklerinden kopuk insanlar olarak görmektedir. Bir iş bağlamında, bu kopukluk, kendisini çoğu zaman hayal kırıklığı, umutsuzluk veya kuruluşlara ve yöneticilere karşı güvensizlik olarak ifade edilen bir tutum olarak gösterir (Thomas ve Gupta, 2018). Bununla birlikte örgütsel sinizm, çalışanlar ve üst yönetim arasında bir tartışma ve çekişme konusu (Durrah vd., 2019) olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel sinizm, örgüte karşı hissedilen bir memnuniyetsizlik duygusu (Özler ve Atalay, 2011) ve bireylerin örgütlerinin ahlaki bütünlükten yoksun olduğuna inanmaları, dürüstlük ve samimiyet gibi ilkeleri örgütsel performansı düşürecek şekilde yerine getirmemeleri (Bernerth vd., 2007) ve bu doğrultuda çatışma, uyumsuzluk, stresin artmasıyla psikolojik olumsuz etkileri meydana getiren olgudur (Fettahlıoğlu, 2015). Bir başka ifade ile örgütsel sinizm, kişinin çalıştığı örgüte yönelik olumsuz tutumların/inançların yakın ve küresel bir yansımasıdır (Neves, 2012). Daha spesifik olarak, örgütsel sinizm, "kişinin çalıştığı kuruma karşı üç boyuttan oluşan olumsuz bir tutuma atıfta bulunur: (1) kuruluşun dürüstlükten yoksun olduğu inancı; (2) kuruluşa yönelik olumsuz etki ve (3) örgüte karşı bu inançlar ve duygularla tutarlı olan aşağılayıcı ve eleştirel davranış eğilimleri" (Dean vd., 1998) olarak ifade edilebilir. Bir başka tanıma göre örgütsel sinizm, bireylerin örgütlerinin ahlaki bütünlüğünden yoksun olduğuna inanmaları ve dürüstlük ve samimiyet gibi ilkeleri örgütsel performansı düşürecek şekilde yerine getirmemeleri durumudur (Bernerth vd., 2007). Örgütsel sinizm üç alt boyuttan meydana gelmektedir. Bilişsel boyuta göre örgüt ilkelerden yoksundur ve örgüt içerisindeki ilişkilerde kişilerin çıkarları ön plana çıkmaktadır (Kanbur ve Kanbur, 2015: 197).

Duyuşsal boyutta çalışanlar; saygısızlık, öfke, sıkıntı ve utanç duyma gibi tepkiler göstermektedir (Kalağan ve Kasalak, 2009). Davranışsal boyut ise örgütün dürüstlük ve samimiyetten yoksun olduğunu ortaya çıkaran eleştirel ifadeler bulunmaktadır (Brandes ve Das, 2006).
Örgütsel sinizm, iş performansında azalma, örgütsel bağlılık ve iş tatmini gibi bir dizi tutumsal ve davranışsal sonuçla ilişkili olduğu için sağlıklı örgütsel işleyişi olumsuz yönde etkileme noktasında teorize edilmektedir (Chiaburu vd., 2013).

2.2. İş Tatmini

Bireysel ve örgütsel boyutlarıyla ele alınan iş tatmini hem kişinin ruhsal deneyimi hem de örgütsel başarı ve devamlılık açısından önemli bir konudur (Bayar ve Öztürk, 2017). İş tatminini sağlamaya yönelik ilk araştırma, Elton Mayo ve Chicago Western Electric Company'deki meslektaşları tarafından yürütülen Hawthorne çalışmalarıdır. Mayo, fikirlerin ve görüşlerin ortaya çıkmasında ve insan ilişkisine yaklaşımında önemli bir rol oynamaktadır (Kantar, 2010). Elton Mayo ve meslektaşları, araştırmacılar ve Taylor gibi, insanların bu nedenle makine olmadıklarını öne sürdüler. Bazı ilkellere hareketler, etkinlikleri çok fazla artırılamasa da üretkenliklerinde bazı sosyopsikolojik faktörlerin daha etkili olduğu, onlara insan olarak değer verilmesi gerekir (Şimşek, 2008). İşten ve işyerinden elde edilen maddi menfaatlerin birlikte çalışmaktan keyif alan çalışma arkadaşlarıyla birlikte sağladığı mutluluk olarak ifade edilen iş tatmini kavramına ilişkin literatürde farklı tanımların olduğu bilinmektedir (Şimşek vd., 2011). İşteki yüksek performanslarından dolayı ödüllendirilen kişiler, işle ilgili hedeflerinde başarılı hissederek iş tatmini yaşamakta, ödüllendirmenin yetersiz ve haksız olduğunu düşünenler ise başarısızlıklarından dolayı tatminsizlik duygusu yaşamaktadırlar (Locke ve Latham, 1990). Uygun ödül ve başarılar iş tatmini
Stewart (1983)'a göre iş tatminini, çalışanların işlerinden duydukları memnuniyet derecesi olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte iş tatmini, bir organizasyonda kişinin davranışının temel bir belirleyicisi olan iş motivasyonunun kilit bir unsurudur (Culibrk, 2018).

2.3. Kavramlar Arası İlişki ve Hipotez Geliştirme

Örgütsel sinizm bireyin örgüte karşı beslediği olumsuz duygu ve davranışlar olarak ifade edilmektedir (Dean vd., 1998). Kosa (2019) örgütsel sinizm ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında banka çalışanlarının örgütsel sinizm algısı arttıkça iş tatmini algılarının azaldığını belirtmiştir. Arslan ve Şimşek (2018) örgütsel sinizm ile turist rehberlilerinin iş tatminleri arasında bir ilişkinin var olup olmadığını ortaya koymak adına yaptıkları çalışmada turist rehberlerinin örgütsel sinizm düzeyleri ile iş tatminleri arasında zayıf düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Akademisyenler üzerine Kahya (2013) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise örgütsel sinizmin iş tatmini kısmen ve negatif yönde etkilediği ifade edilmiştir. Güllü ve Yıldız (2019) spor örgütlerinde bulunan bireyler üzerine yaptıkları çalışmada ş tatmini ile örgütsel sinizm bilişsellik ve davranışsal alt boyutları arasında negatif yönde düşük düzeyde; duygusal alt boyutu arasında negatif yönde orta düzeyde ilişki bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bireylerin iş tatminlerinde meydana gelen artış örgütsel sinizm algılarını düşürmektedir. Eriş ve Kaya (2020) tarafından sağlık çalışanları üzerine ele alınan çalışmada elde edilen korelasyon ilişkisine bakıldığında, sinizm ve iş tatmini arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte yüksek örgütsel sinizmin iş tatminsizliğine neden olduğu sonucuna varılmıştır. Srivastava ve Adams (2011) çeşitli kuruluşlardaki 105 çalışandan elde ettikleri veriler doğrultusunda sinizm ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu doğrultuda elde ettikleri sonuç Eriş ve Kayra (2020) ile paralellik göstermektedir.

Özel sektörde çalışanlar üzerine Grama (2017) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise örgütsel sinizm ile iş tatmini arasında negatif ilişkiler olduğu belirtilirken örgütsel sinizm, çalışanların örgütü bütünlükten yoksun olarak görmeleri durumunda ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Benzer şekilde Sheikh vd. (2020) tarafından sağlık çalışanı hemşireler üzerine yapılan çalışmada literatürü destekler nitelikte örgütsel sinizmin iş tatmini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koyan sonuçlara ulaşmıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

H1: "Örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutu, içsel tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler."
H2: "Örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutu, dışsal tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler."
H3: "Örgütsel sinizmin duygusal alt boyutu, içsel tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler."
H4: "Örgütsel sinizmin duygusal alt boyutu, dışsal tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler."
H5: "Örgütsel sinizmin davranışsal alt boyutu, içsel tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler."
H6: "Örgütsel sinizmin davranışsal alt boyutu, dışsal tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler."

Bu hipotezlerden hareketle araştırmada oluşturulan model aşağıda yer almaktadır;

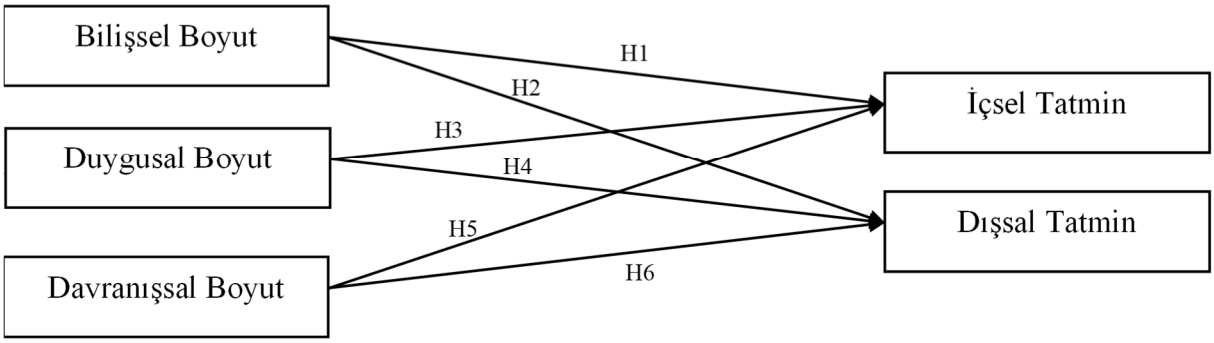

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Örgütsel sinizmin iş tatmini üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada nicel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Anket aracılığıyla elde edilen verilerin analiz edilmesinde SPSS Paket programından faydalanılmıştır. Araştırmada sırasıyla geçerlilik, güvenilirlik, korelasyon ve hipotezlerin test edilmesi için regresyon analizi yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Ağrı Doğubayazıt'ta kamu ve özel okullarda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise evren içinden basit tesadüfü yöntemle seçilen 100 öğretmenden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 28,5 (SS= 2,97) olan öğretmenlerin %55'i kadın iken, %45'i erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmada yer alan katılımcıların %39'unun evli, %61'inin ise bekar olduğu görülmektedir. Öğretmenlik mesleğindeki görev süreleri incelendiğinde, yarıdan fazlasının (%69) 1-5 yıl mesleki deneyime sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalıştıkları okulda görev sürelerine ilişkin inceleme yapıldığında ise, %28'nin 1 yıldan az, %50'sinin 1-3 yıl, %22'sinin ise 4-6 yıl bulundukları okulda görev yaptıkları tespit edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Ölçekleri

3.3.1. Örgütsel Sinizm

Anket formunun oluşturulmasında örgütsel sinizm ile ilgili sorular, Brandes vd., (1999)'nin geliştirildiği ve Karacaoğlu ve İnce (2012)'nın Türkçeye uyarladığı 13 önermeli ölçekten yararlanarak hazırlanmıştır.

Bu ölçeğe göre örgütsel sinizm üç alt boyuttan oluşmaktadır; bilişsel (5 önerme), duygusal (4 önerme) ve davranışsal (4 önerme). Ölçek 5'li likert yapıdadır. Ölçek ile ilgili Brandes vd., (1999)'nin bulmuş olduğu güvenirlik katsayıları; bilişsel boyut için ,86, duygusal boyut için ,80 ve davranışsal boyut için ,78 şeklindedir.
Mevcut çalışmada yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin KMO değeri ,938 olarak bulunmuştur. Bartlett's Küresellik Testi istatistiksel açıdan anlamlı (p=,000), açıklanan toplam varyans oranın ise %80,89 olduğu görülmüştür. Güvenirlik analizi sonucunda ise ölçeğin geneli için Cronbach's Alpha değerinin ,97, bilişsel boyut için ,94, duygusal boyut için ,92, davranışsal boyut için ,88 olarak bulunmuştur.

3.3.2. İş Tatmini

Bu araştırmada Weiss vd., (1967) tarafından geliştirilen ve Baycan (1985) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan Minesota İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. İş tatmini ölçeği, 5'li Likert tipi ve 20 önermeden oluşan iki boyutlu bir yapıdadır.
İş tatmini ölçeğinin KMO değeri ,793 olarak belirlenmiştir. Bartlett's Küresellik Testi sonucunda anlamlılık değerinin (sig) ,000 olduğu görülmüştür. Açıklanan toplam varyans oranı ise %44,60'dur. Ayrıca, iş tatmini ilişkin Cronbach alfa değeri, ölçeğin geneli için ,90, içsel tatmin boyutu için ,83, dışsal tatmin boyutu için ise ,82 olarak bulunmuştur.

Tablo 1. Ölçek Faktör Analizi Sonuçları

Örgütsel Sinizm Ölçeği	**Faktörler**		
Önermeler	1	2	3
Bilişsel			
Ö.S.3	,924		
Ö.S.2	,919		
Ö.S.1	,908		
Ö.S.5	,880		
Ö.S.4	,859		
Duygusal			
Ö.S.6		,913	
Ö.S.8		,901	
Ö.S.7		,897	
Ö.S.9		,868	
Davranışsal			
Ö.S.12			,919
Ö.S.13			,886
Ö.S.10			,859
Ö.S.11			,772
İş Tatmini Ölçeği	**Faktörler**		
Önermeler	1	2	
İçsel Tatmin			
İ.T.15	,721		
İ.T.9	,704		
İ.T.1	,693		
İ.T.16	,641		
İ.T.10	,619		
İ.T.2	,609		
İ.T.4	,589		
İ.T.11	,588		
İ.T.7	,579		
İ.T.8	,515		
İ.T.20	,468		
İ.T.3	,373		
İ.T.5		,806	
İ.T.18		,805	
İ.T.17		,772	
İ.T.6		,768	
İ.T.12		,701	
İ.T.14		,639	
İ.T.19		,511	
İ.T.13		,416	

4. BULGULAR

4.1. Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

Katılımcıların örgütsel sinizm ve iş tatmini algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları ile ölçek puan ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Sinizm ve İş Tatmini Korelasyon Analizi

	1	**2**	**3**	**4**	**5**
1. Bilişsel	1				
2. Duygusal	,883**	1			
3. Davranışsal	,864**	,823**	1		
4. İçsel Tatmin	**-,550****	**-,542****	**-,502****	1	
5. Dışsal Tatmin	**-,549****	**-,534****	**-,547****	,679**	1
Ortalama	2,3560	2,2750	2,5125	4,0244	3,7706
Standart Sapma	,80231	,76086	,81601	,34591	,57608

*N=100, **0,01 düzeyinde anlamlı korelasyon*

Tablo 2'de görüldüğü gibi, örgütsel sinizmin bilişsel, duygusal ve davranışsal alt boyutları ile içsel (bilişsel r=-,550, p= ,000; duygusal r=-,542, p= ,000; davranışsal r=-,502, p= ,000) ve dışsal tatmin (bilişsel r=-,549, p= ,000; duygusal r=-,534, p= ,000; davranışsal r=-,547, p= ,000) arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.
Çalışmada önerilen hipotezleri test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Bilişsel Boyutun İçsel Tatmin Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	**ΔR2**	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Std.Hata**	**t**	**F**	**p**
İçsel Tatmin	,295	Sabit	4,582	,091	50,493	42,064	,000
		Bilişsel Boyut	-,236	,036	-6,486		

Tablo3, bağımsız değişken örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutunun, içsel tatmin üzerindeki etkisini gösteren regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuçlara göre, bilişsel alt boyut içsel tatmini istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca, bilişsel algının içsel tatmini %29,5 oranında açıkladığı da görülmüştür. Regresyon analizi sonucunda, önerilen H_1 hipotezi "Örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutu, içsel tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler." desteklenmektedir.

Tablo 4. Bilişsel Boyutun Dışsal Tatmin Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	**ΔR2**	**Bağımsız Değişken**	**B**	**Std.Hata**	**t**	**F**	**p**
Dışsal Tatmin	,294	Sabit	4,696	,151	31,040	41,743	,000
		Bilişsel Boyut	-,392	,061	-6,461		

Araştırmanın 2. hipotezinde (H_2) örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutu, dışsal tatmini anlamlı ve negatif yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Önerilen bu hipotezin test edilmesi için yapılan regresyon analizi sonucunda, örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutunun dışsal tatmin üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4). Ayrıca, bilişsel algının dışsal tatmini %29,4 oranında açıkladığı da test sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, araştırmada önerilen 2. hipotez (Örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutu, dışsal tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler) doğrulanmıştır.

Tablo 5. Duygusal Boyutun İçsel Tatmin Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	ΔR2	Bağımsız Değişken	B	Std.Hata	t	F	p
İçsel Tatmin	,287	Sabit	4,583	,093	49,428	40,389	,000
		Duygusal Boyut	-,245	,039	-6,355		

Örgütsel sinizmin duygusal alt boyutunun içsel tatmin üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına Tablo'5 de yer verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre duygusal alt boyutun içsel tatmin üzerinde istatiksel açıdan anlamlı ve negatif yönde etkisi olduğu görülmüştür. Düzeltilmiş R2 değerinin ,287 olduğu ortaya çıkmış ve bu doğrultuda duygusal algının içsel tatmini açıklama düzeyinin %28,7 olduğu söylenebilir. Bu durumda, araştırmada oluşturulan 3. hipotez (Örgütsel sinizmin duygusal alt boyutu, içsel tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler) kabul edilmiştir.

Tablo 6. Duygusal Boyutun Dışsal Tatmin Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	ΔR2	Bağımsız Değişken	B	Std.Hata	t	F	p
Dışsal Tatmin	,278	Sabit	4,688	,155	30,171	38,732	,000
		Duygusal Boyut	-,403	,065	-6,224		

Yine öğretmenlerin duygusal sinizm alt boyutu düzeylerinin dışsal tatmin algısını açıklama derecesine ait sonuçlar Tablo 6'da görülmektedir. Duygusal alt boyutun dışsal tatmini açıklama düzeyi (R_2 = ,278) %27,8 olarak tespit edilmiştir. Tablodaki değere göre ortaya çıkan etki negatif ve anlamlıdır. Regresyon analizi sonucunda "H_4: Örgütsel sinizmin duygusal alt boyutu, dışsal tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Davranışsal Boyutun İçsel Tatmin Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	ΔR2	Bağımsız Değişken	B	Std.Hata	t	F	p
İçsel Tatmin	,245	Sabit	4,559	,098	46,437	32,741	,000
		Davranışsal Boyut	-,212	,037	-5,722		

Tablo 7'de öğretmenlerin örgütsel sinizm alt boyutlarından davranışsal algılarının içsel tatmin algıları üzerindeki etkisini ortaya koyan regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Bağımlı değişkendeki (içsel tatmin) değişimin bağımsız değişkenler (davranışsal alt boyut) tarafından ne düzeyde açıklandığını belirleyen bir değer olan R_2 bu analizde ,245 olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda öğretmenlerin davranışsal sinizm düzeyleri onların içsel tatmin algılarının %24,5'ni açıklayabilmektedir. Anlamlı ve negatif yönlü değerlerin bulunduğu regresyon analizi sonucunda "H_5: Örgütsel sinizmin davranışsal alt boyutu, içsel tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Davranışsal Boyutun Dışsal Tatmin Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	ΔR2	Bağımsız Değişken	B	Std.Hata	t	F	p
Dışsal Tatmin	,292	Sabit	4,740	,158	29,943	41,416	,000
		Davranışsal Boyut	-,385	,060	-6,436		

Araştırmanın son hipotezin olan "H_6: Örgütsel sinizmin davranışsal alt boyutu, dışsal tatmini anlamlı ve negatif yönde etkiler" test etmek amacıyla yapınan regresyon analizi sonuçlarına Tablo 8'de yer verilmiştir. Sonuçlara göre etki anlamlı ve negatif yönlü ve davranışsal algının dışsal tatmini açıklama düzeyinin %29,2 olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda araştırmada önerilen son hipotez de desteklenmiştir.

5. SONUÇ

İnsan yaptığı eylemler ve faaliyetler karşılığında maddi ve manevi birçok açıdan tatmin olmak ve bunu devam ettirmek isteyen bir varlık olarak nitelendirilebilir. Hem iş hem de özel yaşamında tatmin duygusunu ve seviyesini arttırmak isteyebilir ve buna yönelik çeşitli faaliyetler gerçekleştirebilir. Abraham Maslow "İnsan Olmanın Psikolojisi" kitabında kendi yaşamlarını yönetebilen bireylerin daha sağlıklı, üretken ve mutlu olduklarını belirtirken içerisinde bulunduğumuz kültürün yaşamımıza sağlıklı bir şekilde devam edebilmemiz açısından önemli olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Maslow'a göre sağlıksız kültür sağlıksız insanlar demektir. İnsan devingen bir varlık olarak içerisinde bulunduğu kültürden sosyal öğrenme teorisi temelinde birçok açıdan etkilenmektedir. Bu kapsamda bakıldığında her birey çalışma hayatında bir kültür içerisinde bulunmakta hem kendi hem de içerisinde bulunduğu kültür ile karşılıklı olarak belli bir seviyede etkiletişim içeresindedir denebilir. Bu kültür içerisinde oluşabilecek olumsuz koşullar bireyin çalışma hayatında iş tatmini sağlamasını istenmeyen boyutlarda etkileyebilmektedir. Bu örgüt kültürünün barındırdığı yönetim anlayışı, liderlik anlayışı, güven, inanç ve maneviyat gibi unsurlar, bireyin hem örgüte hem de işine karşı bağlılığını, sadakatini, performansını, verimliliğini ve en önemlilerinden biri olan iş tatminini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir diyebiliriz. Bu kapsamda olumsuz bir unsur olarak karşımıza çıkan örgütsel sinizm ve onun alt boyutlarının yüksek olması arzu edilen iş tatmini ve alt boyutlarını ne düzeyde etkilediği bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacını oluşturan ve incelenmesi gerekliliğini düşündüren örgütsel sinizm ve iş tatmini ilişkisi özellikle ülkelerin gelecek nesillerinin temelinin atıldığı ve şekillendirildiği eğitim sektörü çalışanları kapsamında daha derinlemesine araştırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda farklı sektörlerde yapılan çalışmalar göstermektedir ki örgütsel sinizm iş tatmini üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir (Srivastava ve Adams, 2011; Kahya, 2013; Grama, 2017; Arslan ve Şimşek, 2018; Kosa, 2019; Güllü ve Yıldız, 2019; Eriş ve Kaya, 2020; Sheikh vd., 2020). Bu doğrultuda söyleyebiliriz ki iş tatmini örgüt içerisinde ortaya çıkabilen veya bireyin oluşturduğu olumsuz tutum ve davranışlarından etkilenmektedir. Bireyleri içerisinde bulundukları örgüte, yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına karşı olumsuz tutum ve davranışlara götüren birçok etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerin sonucu ortaya çıkan sinizm olgusu iş tatminini alt boyutları ile birlikte olumsuz anlamda etkileme kapsamında önemli bir öncül olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan analizlerin sonuçlarına bakıldığında örgütsel sinizmin alt boyutları olan bilişsel, duygusal ve davranışsal sinizm iş tatminin alt boyutları içsel ve dışsal iş tatminini anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir. Bu kapsamda test ettiğimiz H_1, H_2, H_3, H_4, H_5 ve H_6 hipotezleri göstermektedir ki örgütsel sinizm her boyutu çeşitli düzeylerde iş tatmininin boyutlarını anlamlı ve olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda bütün bu çalışma sonuçları, çalışanların sinizme yönelik algılarının artıkça işten iş tatminlerinin de paralel şekilde düşeceğini göstermektedir.

Örgütsel sinizm kapsamında yapılan çalışmalar göstermektedir ki bireyin sinik davranış ve tutumlar sergilemesinin altında birçok unsur bulunmaktadır. Örgüt içerisinde gerçekleşecek olan açık, sağlıklı ve doğru iletişim çalışanların sinik davranışlar sergilemesini önleme ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek istenmeyen unsurların önüne geçilmesinde yöneticilere ve işverenlere fayda sağlayacaktır.

Bu kapsamda bireyin iş tatminin artması bireyin çalışma motivasyonu, performansı, üretkenliği ve verimliliği konusunda da artışa neden olabileceği açık bir şekilde ifade edilebilir. Çünkü yöneticiler çalışanların iş yerinde mutluluğu, tatmini gibi çalışan performansını arttıracak duyguları ne kadar arttırabilirler ise çalışanların iş tatminlerini yükseltme imkanına sahip olabileceklerdir. Ancak bu kapsamda örgütsel sinizm önleyici eylemler için yöneticiler ve insan kaynakları bölümüne önemli roller ve görevler üstlenmeleri gerekliliği konusu dikkatle üzerine düşülmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.
Yapılan bu çalışmanın literatüre önemli ölçüde katkının sağlanacağı düşüncesi vardır. Ancak bu çalışmanın sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, her ne kadar örneklem sayısı arttırılmak için çeşitli emekler gösterilse de bireylerin bilgi verme konusundaki çekinceli tutumları kapsamında araştırmanın kısıtlı örneklemi nedeniyle ortaya çıkarılan sonuçların genellemeye uygun olmayacağı belirtilmelidir. Dolaysıyla gelecekte yapılacak diğer çalışmaların daha fazla örnekleme tabii tutulması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, farklı araştırmacılar tarafından farklı yerleşim yerlerinde bulunan eğitim çalışanları ve demografik özelliklere sahip olan çalışanlar üzerinde aynı araştırmanın gerçekleştirilmesi, elde edilen sonuçların genellemesi ve farklı bakış açılarının ortaya çıkarılması konusunda katkıda bulunabilecektir.

KAYNAKÇA

Akdemir, B., Kırmızıgül, B. ve Zengin, Y. (2016). Örgütsel sinizm ile iş performansı arasındaki ilişki ve bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 6(2), 115-130. http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/pub/issue/26892/282755

Akpolat, T. ve Oğuz, E. (2021). Örgütsel sinizm algılanan örgütsel sinerjiyi nasıl yordar? Eğitim örgütlerinde bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (3), 1692-1705. DOI: 10.33206/mjss.914977

Aksakal, H. İ. ve Kahveci, G. (2021). Öğretmen algılarına göre örgütsel sinisizm ve örgütsel maneviyatın örgütsel bağlılık üzerindeki rolü. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11 (2), 802-819. DOI: 10.24315/tred.718336

Arslan, A. ve Şimşek, G. (2018). Örgütsel sinizm ve iş tatmini arasındaki ilişkiler: Aydın turist rehberleri odası'na kayıtlı olan profesyonel turist rehberleri örneği. Journal of Travel and Tourism Research, (13), 115-134. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttr/issue/57877/643078

Bayar H.T. ve Öztürk, M. (2017). Examination of job satisfaction and job stress on the research assistant: example of Suleyman Demirel University. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 22(2), 525-546. http://acikerisim.sdu.edu.tr/xmlui/handle/123456789/50787

Bernerth, J.B., Armenakis, A.A., Field, H.S. ve Walker, H.J. (2007), Justice, cynicism, and commitment, a study of important organizational change variables. *Journal of Applied Behavioral Science,* 43(3), 303-326.

Bernerth, J.B., Armenakis, A.A., Field, H.S. ve Walker, H.J. (2007), Justice, cynicism, and commitment, a study of important organizational change variables. *Journal of Applied Behavioral Science*, 43(3), 303-326.

Brandes, P., ve Das, D. (2006), Locating behavioral cynicism at work: construct issues and performance implications, employee health, coping and methodologies. Perrewé, P.L., ve Ganster, D.C. (Eds.). *Research in Occupational Stress and Well Being* içinde (ss. 233-266), Emerald Group Publishing Limited, Bingley.

Chiaburu, D.S., Peng, A.C., Oh, I., Ganks, G.C. ve Lomeli, L.C. (2013). Antecedents and consequences of employee organizational cynicism: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior,* 83(2), 181-197.

Ćulibrk, J., Delić, M., Mitrović, S. ve Ćulibrk, D. (2018). Job satisfaction, organizational commitment and job involvement: The mediating role of job involvement. *Frontiers in psychology*, *9* (132), 1-12. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00132

Çankaya, M. ve Çiftçi, G. E. (2020). Hastane çalışanlarının toksik liderlik ve örgütsel sinizm algılarının örgütsel bağlılıklarına etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 23 (2), 273-298. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hacettepesid/issue/54872/751587

Çarıkçı, İ. H., Bektaş, M. ve Turak, B. (2013). Örgüt çalışanları, örgütsel sinizm ve örgütsel bağlılık. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (0), 177-189. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23225/248004

Çelik, G. ve Altındağ, Ö. (2022). Büro çalışanlarının genel sinizm düzeylerinin tükenmişliğe etkisi: Örgütsel sinizmin aracılık rolü. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (16), 1-15. DOI: 10.54709/iisbf.1103169

Dean, J. W., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352. https://doi.org/10.5465/AMR.1998.533230

Durrah, O., Chaudhary, M. ve Gharib, M. (2019). Organizational cynicism and its impact on organizational pride in industrial organizations. *International journal of environmental research and public health*, *16*(7), 1203.

El-liethiey, N. S. ve Atalla, A. D. (2021). Relationship between organizational cynicism and nurses' intension for turnover as perceived by nurses. *Egyptian Journal of Health Care*, *12*(2), 383-397.

Eriş, H. ve Kaya, A. (2020). Sağlık çalışanlarında sinizmin iş doyumuna etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 138-146. https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/54055/712045

Fettahlıoğlu, Ö. O. (2015). Günümüz İşletmelerinin temel hastalığı: örgütsel sinizme yönelik algılamaların, tükenmişlik boyutları üzerine etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3(13), 178-191.

Grama, B. (2017). Organizational cynicism: Its relationship with job satisfaction. *Revista Economică*, *69*(1), 42-51.

Güllü, S. ve Yıldız, K. (2019). Spor örgütlerinde karanlık kişilik, örgütsel sinizm ve iş tatmini ilişkisinin incelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(4), 220-232. 10.33689/spormetre.620304

Han, B. C. (2019). Zamanın kokusu; Bulunma sanatı üzerine felsefi bir derleme (Çev. Şeyda Öztürk). Metis Yayınları, İstanbul.

İbrahimağaoğlu, Ö. ve Can, E. (2017). Örgütsel sinizm ile örgütsel tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesi: Hizmet sektörü çalışanları üzerine ampirik bir araştırma. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 181-205.

Jiang, Z., Hu, X., Wang, Z., & Jiang, X. (2019). Knowledge hiding as a barrier to thriving: The mediating role of psychological safety and moderating role of organizational cynicism. *Journal of Organizational Behavior*, *40*(7), 800-818. https://doi.org/10.1002/job.2358

Kahya, C. (2013). Örgütsel sinizm, iş performansını etkiler mi? İş tatminin aracılık etkisi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(3), 34-46. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumusgjebs/issue/7489/98697

Kalağan, G., ve Kasalak, G. (2009). Araştırma görevlilerinin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki. (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya).

Kanbur, A., ve Kanbur, E. (2015). Lider - üye etkileşiminin örgütsel sinizme etkisi: Algılanan içsellik statüsünün aracılık rolü. *Journal of World of Turks*, 7(2), 193-216.

Kantar, H. (2010). İşletmede Motivasyon. Kum Saati Yayınları, İstanbul.

Kosa, G. (2019). Örgütsel sinizm ve iş doyumu ilişkisi: Banka çalışanları üzerine bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 182-213. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kauiibf/issue/45479/543734

Locke, E.A. ve Latham, G.P. (1990). Work motivation and satisfaction: Light at the end of the tunnel. *Psychological Science*, 1(4), 240-246. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1990.tb00207.x

Maslow, A. (2011). İnsan olmanın psikolojisi (Çev. Okhan Gündüz). Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.

Neves, P. (2012). Organizational cynicism: Spillover effects on supervisor–subordinate relationships and performance. *The Leadership Quarterly*, 23(5), 965-976. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2012.06.006

Özler, D.E., ve Atalay, C.G. (2011). A research to determine the relationship between organizational cynicism and burnout levels of employees in health sector. *Bus. Manag. Rev.*, 1, 26–38.

Sheikh, A., Alvi, A. K. ve Rehman, K. U. (2020). The relationship of organizational cynicism with the job satisfaction: The mediating role of psychological contract breach. *Gomal University Journal of Research*, *36*(2), 1-13.

Srivastava, A. ve Adams, J. W. (2011). Relationship between cynicism and job satisfaction: Exploration of mechanisms. *Psychological Reports*, *108*(1), 27-42. https://doi.org/10.2466/02.07.09.14.PR0.108.1.27-42

Stewart, J.E. (1983), Hospital pharmacists' job satisfaction: a review of the data. *Topics in Hospital Pharmacy Management,* 3(1), 1-9.

Şimşek, M.Ş., Akgemci, T. ve Çelik, A. (2011). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütsel Dvaranış. Gazi Kitapevi, Ankara.

Şimşek, Ş.M. (2008). Yönetim ve Organizasyon. Adım Offset and Basım, Konya.

Thomas, N., ve Gupta, S. (2018). Organizational cynicism–what every manager needs to know. *Development and Learning in Organizations: An International Journal*. 32(2), 16-19. http://dx.doi.org/10.1108/DLO-01-2017-0005

Uzun, T. (2018). Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumlarının iş performanslarına etkisi: örgütsel vatandaşlık davranışının aracı rolü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 18 (3), 1800-1821. DOI: 10.17240/aibuefd.2018.18.39790-471190

REKLAMDA ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YOLUYLA LİPTON ÇAY REKLAMI İNCELEMESİ: 'KONUŞALIM ARTIK!'

Öğr. Gör. Dr. Esra GÜVEN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu
ORCID: 0000-0003-3233-9714

ÖZET
Reklamda söylem analizi yöntemi, kullanılan dil ve görsellerin betimlenmesi ve yorumlanması yoluyla dikkat çekilmek istenen sosyal sorunları irdeleyebilmeye imkân vermektedir. Bu çalışma Lipton markasının 'konuşalım artık' isimli reklam filminde işlenen yalnızlaşma, sosyal kopukluk ve beraberinde gelen mutsuzlaşma konusunun Fairclough'un (1992) üç basamaklı söylem analizi yöntemiyle ele alınmasını amaçlamaktadır. Türk toplumunda önemli bir kültürel değeri olan çay üzerinden toplumsal yalnızlaşma ve sosyal kopukluğu ele alan reklam filminde gerek dil gerek müzik gerekse de kullanılan görsel öğeler yardımıyla soruna dikkat çekilmekte ve bu sorunun eskisi gibi konuşarak, sosyalleşerek, ilgi göstererek çözülebileceğine vurgu yapılmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Reklam, Söylem Analizi, Eleştirel Söylem Analizi

THE ANALYSIS OF LIPTON TEA ADVERTISEMENT THROUGH THE CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS METHOD: "LET'S TALK NOW!"

ABSTRACT
Critical Discourse Analysis method by Fairclough (1992) allows to examine the social problems that are desired to be focused through the description and interpretation of the language and visuals used in the advertisement. This study aims to deal with the subject of loneliness, social disconnection and the accompanying unhappiness in the commercial of the Lipton brand named 'let's talk now' with Fairclough's (1992) three-step discourse analysis method. In the commercial, which deals with social isolation and social disconnection through tea, which is an important cultural value in Turkish society, attention is drawn to the problem with the help of language, music and visual elements, and it is emphasized that this problem can be solved by talking, socializing and showing interest as before.
Keywords: Advertisement, Discourse Analysis, Critical Discourse Analysis

GİRİŞ
Reklam çalışmaları ürün ya da markanın doğrudan tanıtımını yapmayı amaçladığı gibi kurumsal imajı geliştirmek için sosyal sorunlara vurgu yapma amacı da taşıyabilmektedir. Bu tür reklamlarda kullanılan gerek sözel gerek işitsel gerekse de görsel tüm mesajlar tüketici gözünde bir bütüncül etki uyandırmakta ve böylece markanın kurumsal imajına önemli katkı sunabilmektedir. Günümüzde pek çok markanın sosyal sorunlara vurgu yapan reklamlar yoluyla tüketiciye ulaşma çabası sergilediği dikkat çekmektedir. Bunun altında yatan en önemli sebeplerden biri tüketicilerin içinde yaşadıkları toplumların ve genel olarak tüm dünyanın sorunlarına karşı her geçen gün daha bilinçli hale gelmeleridir. Bu gelişen bilinç tüketicilerin marka tercihlerinde de etkili olmakta ve sosyal sorunlara eğilen, onların çözümü için katkı sunmaya çalışan, kısaca toplum için çalıştığı mesajını veren markalar tüketiciler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Markaların yürüttükleri bu pazarlama faaliyetlerinde vermeye çalıştıkları mesajlar ya da değindikleri sosyal sorunlar, dil, müzik ve görseller gibi içerikler üzerinden incelemeye tabi tutulabilmekte ve bunun için de söylem analizi yöntemi kullanılabilmektedir.

Söylem analizi son 20–30 yıldır giderek daha fazla önem kazanan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar söylem analizi konusu uygulamalı dilbilimin ana konularından birisi olsa da psikoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinler de bu analizin teorik altyapısına ve uygulanmasına katkı sağlamaktadırlar. Bu bağlamda doğrudan insan ve insanların davranışlarına odaklı bir bilim olan pazarlama bilimi de reklam çalışmalarında söylem analizinden yararlanabilmektedir. Fairclough (1992) söylem kavramını 'güç ve ideolojinin birbiriyle etkileşimde olduğu sosyal uygulamaların özel bir şekli' olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan söylem analizi, içinde en küçük bir söylem olan her türlü bağlamı göz önüne alma ve yorumlama imkanına sahiptir. Söylemin içindeki güç ve ideolojiyi araştırabilmek için de 'eleştirel söylem analizi' yararlı bir araç olarak kullanılmaktadır. Fairclough (1992) eleştirel söylem analizinin uygulanmasını birbirini takip eden üç aşama halinde ele almaktadır. Bu aşamalar *betimleme, yorumlama*, *açıklama* olarak bilinmektedir. Eleştirel söylem analizinde bu aşamalar yardımıyla söylem olarak tanımlanabilen ve arka planında toplumsal sorunlara vurgular yapan içeriklerdeki güç ve ideolojiyi ortaya koyma çabası vardır.

Bu çalışmada da Lipton markası tarafından Youtube ve farklı elektronik mecralarda 'konuşalım artık' sloganıyla yayınlanan sosyal mesajlı reklamın eleştirel söylem analizi yoluyla incelenmesi planlanmaktadır. Bu incelemede Fairclough'un (1992) üç aşama halinde detaylandırdığı eleştirel söylem analizi yöntemi uygulanarak reklam çalışmasının irdelenmesi ve içeriğindeki vurgu ve mesajların ortaya konulması amaçlanmaktadır.

ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

'Söylem' kavramı toplumsal yaşama dair konuları temsil etmenin belirli yollarını ifade etmede kullanılan bir araç olarak bilinmektedir. Eşitsizlik, dezavantaj, yoksulluk, sosyal dışlanma gibi sorunları temsil eden farklı politik söylemler günlük hayatta sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu anlamdaki 'söylem' kavramı 'tür' ve 'üslup' kelimelerinden farklı bir anlam taşımaktadır (Fairclough, 2012). Toplumsal konulara dair belirli düşünce ve vurgulara sahip olmalarıyla öne çıkan söylemlerin yorumlanarak içinde barındırdığı mesajların ortaya konulması da bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu yapmak için kullanılan söylem analizi yöntemlerinden birisi olan Eleştirel Söylem Analizi (ESA), 1980'lerin sonlarında Fairclough gibi birçok araştırmacı ortaya çıkmış ve o zamandan beri de söylem analizi en etkili analiz yöntemlerinden birisi haline gelmiştir (Blommaert ve Bulcaen, 2000).

Wodak'a (1997) göre "ESA bir dil içeriğine sahip olan, gerçek yaşamdan alınan ve çoğu zaman da etki alanı geniş sosyal etkileşim örneklerini incelemektedir". Eleştirel yaklaşımın temelinde söylemde kullanılan dil ve toplum arasındaki ilişkinin incelenmesi vardır. Eleştirel söylem analizi, metin ve konuşmanın, toplumdaki eşitsizlik, adaletsizlik ve baskı gibi dikkat çeken sorunları vurgulamada önemli bir rol oynadığı düşüncesinden hareket eder. Bunun nasıl yapıldığını göstermek için de söylemi bir bütün olarak analiz etmektedir. Bir diğer ifadeyle eleştirel söylem analizi dilin ötesine de geçerek, söylemlerin yalnızca metin ve konuşma yoluyla değil, aynı zamanda görüntüler gibi diğer iletişim biçimleri yoluyla da genellikle çok yönlü olarak gerçekleştirildiğine vurgu yapmaktadır.

CDA'nın öncelikli olarak belirli bir disipline, paradigmaya, ekole veya söylem teorisine katkıda bulunmayı amaçlamadığı bilinmelidir. Ciddi sosyal problemler doğası gereği karmaşık olduğundan, bu söylem analizi çok disiplinli ve çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir. Çünkü karmaşık ve son derece sağlam ve gelişmiş teorilere dayanmadan doğru bir analizin yapılabilmesi mümkün görülmemektedir (Dijk, 1993).

CDA programını kuramlaştırmaya yönelik en etkili çalışma şüphesiz Fairclough'un (1992) 'Söylem ve Sosyal Değişim' isimli kitabıdır. Bu kitapta Fairclough, bir sosyal söylem teorisi inşa etmekte ve eleştirel söylem analizinin pratiğe dökülmesi için metodolojik bir plan ortaya koymaktadır.

FAİRCLOUGH ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ MODELİ

Söylem analizi alanında en iyi bilinen söylem analistlerinden biri olan Norman Fairclough, 1989'da yayınlanan "Dil ve Güç" adlı çalışmasında üç boyutlu bir CDA modeli sunmuştur. Bu modelin çalışmaya disiplinler arası bir yaklaşım getirdiği düşünülmektedir. Çünkü Fairclough (1989) bu çalışmasında dili bir 'toplumsal uygulama biçimi' olarak görür ve söylemde sosyal ve politik egemenliğin uygulanma biçimlerine odaklanır.

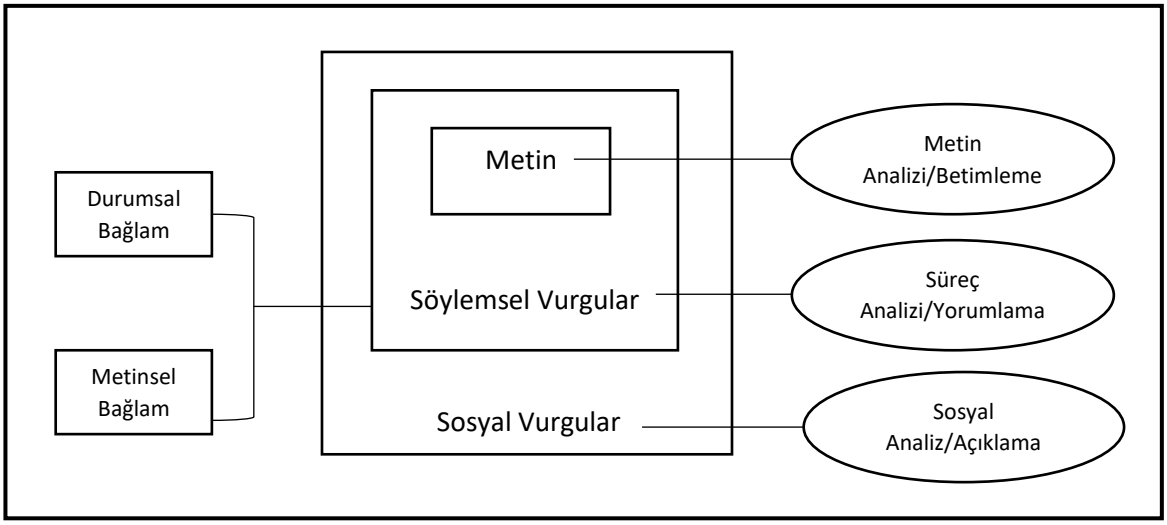

Şekil 1: Eleştirel Söylem Analizi
Kaynak: Fairclough, 1992

Fairclough, üç boyutlu modeline göre (Şekil 1) Eleştirel Söylem Analizini üç boyut şeklinde tanımlamaktadır. İlk boyut, sözlü, görsel veya sözlü ve görsel metinler dahil olmak üzere herhangi bir analiz nesnesi olabilecek bir "Metin" olan söylemi temsil eder. Bu boyut söylemi yorumlamaya geçmeden önce bir '*betimleme*' yapma ve görüleni tasvir etme boyutudur. Söylemsel vurgular boyutunda ise tasvir etme ya da betimlemenin ötesine geçilerek bir '*yorumlama*', belirli bir bağlam içinde bir anlatılmak isteneni ortaya çıkarma, bir üretim yapma aşaması olarak tanımlanabilir.

Söylemin üçüncü boyutu olan sosyal vurgular olarak ifade ettiğimiz '*açıklama boyutu'* ise söylemin arkasındaki güç veya tüm sürecin arkasında işleyen ve söylemdeki güç ilişkilerini yöneten sosyal pratikler olarak tanımlanabilir. Bu boyutta söylemin merkezinde olan sosyal sorunla söylemi daha açık bir şekilde ilişkilendirmek ve sorunla söylem bağlantısını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Fairclough'un modelinin üç boyutu arasında, her boyut farklı bir analiz türü gerektirir: Birinci boyut için 'metin analizi' veya betimleme, ikinci boyut için 'işleme analizi' veya yorumlama ve üçüncü boyut için 'sosyal analiz' veya açıklama ön plana çıkmaktadır (Janks 1997: 27).

METODOLOJİ: Lipton Reklamı- Konuşalım Artık!

Eleştirel söylem analizi çalışması için seçilen reklam çalışması Lipton çay markası tarafından yapılan ve Youtube ve benzer sosyal medya platformlarında mevcut olan 'Konuşalım Artık' isimli reklam çalışmasıdır. Reklamın videosu Youtube'da 'https://www.youtube.com/watch?v=bfFWVcUGgE8 linkinde de görülebilmektedir. Reklamda toplumda giderek artan sosyal kopukluk, sosyal iletişim kurmama, yalnız ve bunun getirdiği mutsuzluk üzerine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Lipton markası bu reklamla Türk toplumunda özel bir yeri olan çay üzerinden bu soruna dikkat çekmekte ve gerek toplumsal hayatta gerek işte gerekse de aile ortamlarında konuşmanın, paylaşmanın önemine dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Burada üzerinde durulan sosyal probleme dikkat çekilirken, konuşma, iletişim ve sıcaklık vurguları markanın ürünü olan çay ile ilişkilendirilmekte ve güçlü bir reklam zemini oluşturulmaktadır.
Türk toplumunda bireylerin farkında olduğu, şikâyet ettiği ama çözüm bulma konusunda yetersiz kalınan sosyal izolasyonun gündeme getirildiği bu reklam çalışması televizyon, sosyal medya ve basılı medyada aynı anda yayınlanmaya başlamış ve toplumsal olarak ciddi bir ilgi ile karşılanmıştır. Burada markanın bir taraftan reklam ve tanıtım yaparken, diğer yandan da toplumsal bir probleme dikkat çekerek sosyal sorumluluk bağlamında da önemli bir projeye imza attığı değerlendirilmektedir.

1. Boyut- Betimleme

Betimleme boyutu, bir metnin sadece dilsel birimlerinin değil aynı zamanda anlambiliminin ve görsel bileşenlerinin çok yönlü bir şekilde analiz edilmesini ifade etmektedir. Fairclough (1992) dilbilimsel bağlamda yapılan analizin "temsiller, katılımcı kategorileri, katılımcı kimliği veya katılımcı ilişkilerinin inşası" ile ilgili olduğunu da ifade etmektedir. Bu açıdan reklam metnindeki tüm ifade ve cümleler bu açıdan analiz edilebilecek yapılar olarak karşımıza çıkarlar.
Reklam, bir evde masa etrafında oturmuş yemek yiyen bir aile görüntüsü ile başlamaktadır. Masada oturanların tek kelime etmediği ve mutsuz bir yemek ortamının tasvir edildiği bu görüntünün hemen arkasından, toplumsal hayatta önemli bir sorun olduğu durumlarda konuya giriş cümlesi olarak kullanılan ‘konuşmamız gereken bir konu var’ şeklinde bir sesin reklama girdiği görülmektedir.

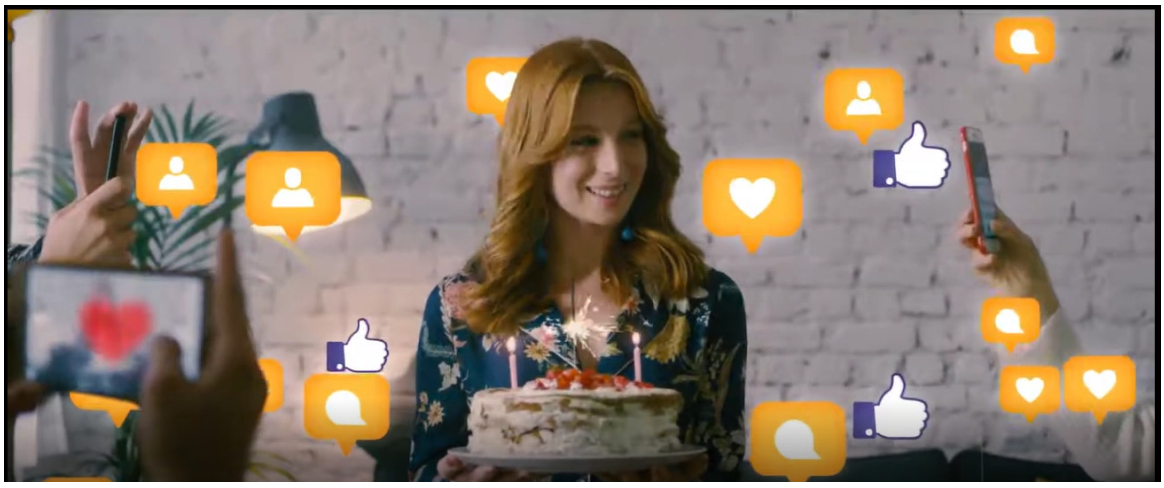

Resim 1: Reklam Filmi Görsel-1

Bu süreçte reklamın ilk yirmi beş saniyesinde konuşmadan televizyona dönük oturan bir aile, bir doğum gününde elinde pasta uzaktan fotoğrafı çekilen ve beğeni butonu tıklanan bir doğum günü partisi (Resim 1), asansörde kapıya dönük yüzleriyle hiç konuşmayan iş insanları, telefon geldiği halde ekrana bakıp cevap vermeyen ve telefonu kapatan bir genç kız, bir evde komşularından habersiz yaşayan bir çift görülmektedir. Bu görüntüler boyunca aşağıdaki ifadelerle yirmi beş saniye boyunca ilerleyen bir konuşma dikkat çekmektedir;
“Konuşmamız gereken bir konu var. Aslında çok konu var. Televizyona dönük koltuklar, birbirimizden önce sarıldığımız telefonlar, yüz yüze bakılmayan asansörler, dönülmeyen cevapsızlar, ismini bilmediğimiz komşular….”

Resim 2: Reklam Filmi Görsel-2

Reklamın bu bölümünde hüzünlü bir müzik sesi, loş bir ortam ve düşük tonlu bir konuşma ile üzüntü ve mutsuzluk reklama eşlik etmektedir. Reklamın ilk yirmi beş saniyesinden sonra ise bir kapının açılması ile reklama eşlik eden sesin bir anda canlandığı ve bu canlılığın aynı anda görüntülere de yansıdığı dikkat çekmektedir. Sonrasında bir odada birbirlerine dönük çay eşliğinde keyifle sohbet eden insanlar, evin güneş vuran mutfağında neşe ile sohbet eden bir çift, sahilde canlı bir ortamda ellerinde çay eşliğinde şakalaşan iki genç dikkat çekmektedir (Resim 3).

Resim 3: Reklam Filmi Görsel-3

Reklam filminin devamında bir kafede çay içerken yoldan geçen arkadaşını masaya davet eden ve keyifli bir sohbete giren kadınlar, bir mahalle berberinde kalmak üzereyken berber tarafından tekrar oturtulan ve bir çay sohbetine girilen neşeli bir berber dükkanı ortamı, biri arabada diğer dışarda ayakta, arabanın üstünde çay kupaları olan zevkli bir sohbet havasının görüldüğü bir ortam, evin mutfağında karşılıklı çay içen bir mutlu çift, işyerinde karşılıklı masalarda ayakta bir çay sohbeti yapan iki çalışan ve son olarak da bir yemek masası başında kalabalık bir sohbet ortamının olduğu bir aile görüntüleri art arda verilmektedir.
"Peki konuşacak güzel şeylerimiz yok mu? Eee, bugün işte naptınlar, canın neye sıkıldılar, ne çok oldu görüşmeyeliler, otur bi çay içelim sonra kalkarsınlar, eee daha dahalar… Şimdi televizyon susacak, biz konuşalım diye yayına kısa bir ara. Hadi, çaylar hazırsa konuşalım artık!"

Reklamın sonunda ise Resim 4'te görüldüğü gibi, bir çay masası başında toplanmış sohbet eden bir aile görüntüsü dikkat çekmektedir.

Resim 4: Reklam Filmi Görsel-4

İkinci Boyut- Yorumlama

Fairclough (1992), ESA'nin betimleme boyutunda verilenlerin, ikinci bölümdeki yorumlamanın altyapısını oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan betimleme bölümünde verilen konuşmalar ve görseller gerek içerdikleri renk ve tonlar yönüyle gerekse de içerdikleri mesajlar yönüyle reklam verenin amacına doğrudan hizmet eden faktörler olarak değerlendirilmelidir. Buradan hareketle de reklamda betimlemenin ötesine geçerek görünenin arkasındaki mesajları da analiz edebilmek söylem analizinin merkezinde yer alan bir konu olarak ele alınmalıdır.

Reklamı daha derinden incelemek gerekirse, reklamın girişinde verilen masa etrafındaki aile görüntüsünde açık bir mutsuzluk hissedilmektedir. Girişteki ifadeler de bu duyguya zemin hazırlar niteliktedir;

"Konuşmamız gereken bir konu var. Aslında çok konu var. Televizyona dönük koltuklar, birbirimizden önce sarıldığımız telefonlar, yüz yüze bakılmayan asansörler, dönülmeyen cevapsızlar, ismini bilmediğimiz komşular…."

Reklamda görüntünün bu amaca hizmet edebilmesi için masada oturma şeklinden, oturanların beden dillerine ve oradan ortamın ışık ve rengine kadar farklı faktörlerden yararlanıldığı görülmektedir. Öncelikle reklamın başlangıcından dönüm noktasına kadar olan sürede verilen müziğin bir hüzün ve keder psikolojisine hizmet ettiği dikkat çekmektedir. O sırada masada oturan insanların tek kelime etmeden ve birbirlerinin yüzlerine bakmadan oturmaları ve bu sırada çatallarıyla yemekle oynar gibi bir yeme tarzı sergilemeleri tamamen aile içindeki iletişim kopukluğu ve bunun neden olduğu mutsuzluğa tasvir etme amacı taşımaktadır. Yine kapalıya yakın duran panjurların ışığı kesmesi ve ortamın loş bir havada verilmesi de bu amacı taşır niteliktedir.

Sonrasında gelen görüntüde televizyon karşısında tamamı televizyona dönük oturan dört kişilik bir ailenin tek bir tebessüm içermeyen yüzlerle televizyon izlediği dikkat çekmektedir. Bu sırada annenin elindeki kumandayla televizyona dikkat kesilmesi, yanındaki çocuğunun boynundaki kulaklık ve elindeki cep telefonu ortamdaki sosyal iletişimsizliği destekleyici nitelikte hazırlanmış kurgular olarak dikkat çekmektedir. Yine ekrana bakarken mutsuzluğu yüzünden okunan anneanne ya da babaanne rolündeki kadın da benzer bir iletişimsizlikten kaynaklı mutsuzluğu sergilemektedir. Bu sırada hüzünlü müziğin devam ettiği de unutulmamalıdır.

Bir diğer sahnede karşımıza çıkan doğum günü partisinde elinde doğum günü pastası ile poz veren bir kadının etrafında ona sarılıp kutlamak yerine, telefonla fotoğrafını çeken ve sosyal medyada beğeni yapmaya çalışan arkadaşları dikkat çekmektedir. Bu sırada kadının yüzündeki zoraki gülümseme insanların doğum günü olan arkadaşlarından ziyade fotoğraf çekmeye ve paylaşmaya odaklanmaları sosyal ilişkilerde yaşanan yozlaşmanın sonuçlarından bir diğer olarak sunulmaktadır.

Sonraki sahnede iş dünyasındaki sosyal ilişki kopukluklarını tasvir edebilmek için bir işyeri asansöründeki insanların görüntüleri karşımıza çıkmaktadır. Yedi kişinin bulunduğu asansörde insanların yüzlerindeki soğukluk ve ifadesizlik beden dilleri ve duruşlarıyla da desteklenmektedir. Kimisinde kulaklık, kimisi telefonuyla oynar gibi davranırken, tüm bu insanların birbirleri yerine başka yere ya da sağa sola bakmaya çalıştıkları görülmektedir. İnsanların birbirlerinden giderek daha fazla kopuk yaşadıkları iş dünyasındaki bu iletişimsizlik de reklamın vurgu noktalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Telefonda annesi olma ihtimali olan bir kadının aramasını gördüğü halde telefona cevap vermek istemeyen bir genç kızın görüldüğü sahnede ise merdivenlerde oturan genç kızın mutsuz yüz ifadesi ve telefona cevap vermeyip kenara koyması aile içi iletişim kopukluğuna dikkat çekmek amacı taşıdığı görülmektedir. Benzer şekilde evin içinde sıkılmış bir halde dergi karıştıran bir kadın ve masada sıkkın halde oturup telefonla oynayan erkek ve bu sırada dile getirilen' yüzünü bilmediğimiz komşular' ifadesi de en yakın komşularla bile yaşanan sosyal ilişki kopukluğuna dikkat çektiği görülmektedir.

Reklamın ikinci bölümüne geçildiğinde ise bu sorunların çözülmez olmadığı, toplum olarak bunu başarabilme gücünün zaten toplumun kendisinde var olduğu mesajları dikkat çekmektedir;

"Peki konuşacak güzel şeylerimiz yok mu? Eee, bugün işte naptınlar, canın neye sıkıldılar, ne çok oldu görüşmeyeliler, otur bi çay içelim sonra kalkarsınlar, eee daha dahalar… Şimdi televizyon susacak, biz konuşalım diye yayına kısa bir ara. Hadi, çaylar hazırsa konuşalım artık!"

Buradaki cümlelere dikkat edildiğinde toplumsal ilişkilerde Türk toplumuna mal olmuş samimiyet ve sıcaklık ifadelerine yapılan vurgular dikkat çekmektedir. Markanın bu vurgular yoluyla toplumsal iletişime ve insanlar arası sıcaklığa duyulan ihtiyacı ve özlemi dile getirme çabası göze çarpmaktadır. Özellikle teknolojinin artık toplumsal hayatta sınırlarının çizilmesi ve insan ilişkilerine ve iletişime daha fazla zaman ayrılması amaçlı ".. *şimdi televizyon susacak biz konuşalım* .." vurgusu sosyal bir soruna dikkat çekebilme noktasında etkili bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü Boyut – Açıklama

Temel bir toplumsal faktör olarak teknoloji, toplumlar içinde yoğun bir biçimde yer edinmiş ve toplumları büyük ölçüde etkilemiştir. Teknolojik gelişmenin başlangıcında, temel fikir insanların hayatta kalması, sefalet ve ölümden kaçınması, daha kolay ve daha fazla çalışmasına yardımcı olmakla ilgiliydi. Ancak günümüzde insan ihtiyacı, talep ve rekabet arttıkça modern, karmaşık toplumların basit toplumların yerini aldığı görülmektedir (Adibifar, 2016). Farklı teknoloji türlerinin özellikle de internet ve beraberinde gelen uygulamaların, yararların yanında ciddi sosyal sorunlara da yol açtığı görülmektedir. Sosyal kopukluklar, yabancılaşma depresyonlar, intiharlar ve ayrılıklar günümüz toplumlarının gerçekleri haline gelmeye başlamıştır (Guerrero, 2005). Elektronik postanın (e-posta), sosyal ağ sitelerinin ve metin mesajlarının, yüz yüze konuşmanın yerini aldığı görülmektedir (Adibifar, 2016). Elektronik endüstrisinin ifadesiyle, ne kadar "bağlı" olursanız, o kadar yalnız olursunuz. Medya ve diğer kaynaklardan sürekli bombardıman insanın gerçek ortamdan kopmasına neden olmaktadır.

Başka bir deyişle, çok sayıda teknolojik bağlantımızın aşırı uyarılmasıyla etrafımızdaki dünyaya kendimizi "kapatır" veya bu dünya tarafından "kapatılırız" (Vega ve Brennon, 2019). Dünyanın birçok toplumunda olduğu gibi Türk toplumunun da, teknolojinin, modernleşmenin, sanayinin ve şehirleşmenin hızlı temposu tarafından ciddi anlamda değişime uğradığı görülmektedir. Bireysel ve toplumsal modernleşme, şiddetli yapısal değişikliklerle sonuçlanmış, sanayileşme ve kentleşmenin bir sonucu olarak da insan ilişkileri önemli ölçüde değişime uğramıştır. Aidiyet duygusu yok olmuş ve insanlık kendi başına bir varlık haline gelmiştir. Çağdaş kentli birey, sorunlarını başkalarının yardımı olmadan çözebileceğine ve topluluğun bir üyesi olmadan da devam edebileceğine inanmaktadır (Sürgit, 2019). Bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkan ve Türk toplum yapısını ve insan ilişkilerini ciddi anlamda olumsuz etkileyen bu soruna dikkat çekilmesi ve farkındalık yaratarak bir çözüme ulaşma çabası önemli bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerin ve markaların da içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına eğilmeleri ve toplum odaklı çalışmalar yapmaları modern pazarlamanın gereklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Lipton markasının 'konuşalım artık' isimli reklam filmi de bu konuda dikkat çekici bir örnek olarak düşünülmektedir.

Bu reklam ile Lipton markasının toplumda yaşanan yalnızlaşma, bireyler arası kopukluk ve beraberinde gelen mutsuzlaşma sorununa dikkat çekmeyi amaçladığı görülmektedir. Türk toplumunda sıcaklık, içtenlik, mutluluk ve sohbet ortamlarının vazgeçilmez bir kültürel öğesi olan çay üzerinden toplumsal bir soruna dikkat çekmeyi amaçlayan Lipton her geçen gün birbirinden kopan ve yalnızlaşan bireylerin yeniden eski günlere dönmelerine dair isteğini de yine çay üzerinden göstermektedir.

Toplumsal bağlamda yaşanan sosyal kopukluk ve mutsuzluk konusunu toplumu oluşturan tüm birimler üzerinde etkisi olduğundan yola çıkan Lipton, yaptığı bu reklam çalışmasında aile yaşamı, arkadaşlıklar, iş hayatı ve sosyal ortamlar bağlamında ele alarak problemin çok yönlülüğüne vurgu yapması dikkat çekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Marka ve işletmelerin içinde var oldukları toplumların sorunlarına eğilmeleri ve bu sorunlar konusunda farkındalık yaratma ve çözüm üretme çabaları günümüz pazarlama dünyasında önemli yer tutmaktadır. Marka ve işletmelerin bu tür çabalarının akademik çalışmalarla da incelenmesi ve yorumlanması toplumsal sorunların çözümünde yardımcı olacaktır. Markaların tanıtım, reklam, halkla ilişkiler gibi çalışmalarında kullandıkları dil ve söylemlerin dikkatle ele alınması ve yorumlanarak detaylandırılması pazarlama bilimi açısından önemli katkılar sunabilme potansiyeline sahiptir. Bu açıdan Fairclough'un (1992) Eleştirel söylem analizi yöntemi markaların toplumla olan iletişimlerinde kullandıkları dil ve içeriğin analizi açısından etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Markaların toplumsal sorunlara daha fazla eğilmesi, bu konulara odaklı pazarlama çalışmaları yapmaları markanın toplumsal kabulü ve benimsenmesi açısından yararlı olacak ve bu sayede de markaya önemli bir rekabet avantajı sağlayabilecektir. Bu bağlamda bundan sonra yapılacak çalışmalar da Fairclough (1992) modelinin yanında farklı söylem analizi modellerinin de kullanıldığı söylem analizi çalışmalarının değerli olacağı düşünülmektedir. Bu analizlerin farklı markaların yaptıkları reklam çalışmalarında karşılaştırmalı olarak verilmesi de söylem analizi bağlamında literatüre zenginlik katacaktır. Yine zaman içinde markaların sosyal sorunlara değinme bağlamındaki çalışmaları ve bu çalışmalar da yaşanan dil değişiminin de farklı bir söylem analizi konusu olarak ele alınması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Adibifar, K. (2016). Technology and alienation in modern-day societies. *Int'l J. Soc. Sci. Stud.*, *4*, 61.

Baig, M. (2013). Analyzing the advertising discourse-A journey from sight to mind. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, *2*(1), 126-135.

Blommaert, J., & Bulcaen, C. (2000). Critical discourse analysis. *Annual review of Anthropology*, *29*(1), 447-466.

Danesi, M. (2015). Advertising discourse. *The international encyclopedia of language and social interaction*, 1-10.

Fairclough N. (1989). Language and Power, London: Longman

Fairclough N. (1992). Discourse and Social Change. Cambridge, UK: Polity London: Longman.

Fairclough N. (2012). Critical Discourse Analysis. In the J.P. Gee&M.Handford (Eds). The Routledge Handbook of Discourse Analysis (9-21). Abingdon: Routledge.

Guerrero, L. A. (2005). Social Prob lems: Community, policy, and social actions . London: Pine Forge

Janks, H. (1997). Critical Discourse Analysis as a Research Tool. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Volume 18 *(3)*

Sürgit, B. (2019). Modern Bireyin Yalnızlaşması ve Yabancılaşması Bağlamında Apartman Yaşamı ve Cahit Zarifoğlu'nun "Eksik Yol" Başlıklı Öyküsü. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *59*(2), 449-466.

Van Dijk, T. A. (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & society*, *4*(2), 249-283.

Vega, G., & Brennan, L. (2000). Isolation and technology: The human disconnect. *Journal of Organizational Change Management*.

Wodak R. (1997). Critical discourse analysis and the study of doctor-patient interaction. The Construction of Orofesssşonal Discourse 19(1), 173-200.

Lipton 'Konuşalım artık' reklam filmi https://www.youtube.com/watch?v=bfFWVcUGgE8

XGBOOST (EXTREME GRADIENT BOOSTING) TABANLI ALGORİTMA İLE GÜMÜŞ FİYATLARININ TAHMİN EDİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fatih YÜRÜK
Dicle Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0001-7429-2278

ÖZET
İklim krizine karşın dünya devletlerinin yenilenebilir enerji kaynaklarına verdiği önem arttıkça gümüş fiyatları da değerlenecektir. Bu çalışmada gümüş emtiası incelenmiş ve fiyat tahmini yapılmıştır. Çalışmada fiyat tahmini için makine öğrenmesinin XGBoost (Extreme Gradient Boosting) tabanlı algoritması kullanılmıştır. Çalışma kapsamına 10.01.2010-24.04.2022 tarihleri arasındaki haftalık veriler alınmıştır. Çalışmada gümüş fiyatlarını etkilediği düşünülen; altın fiyatları, dolar endeksi, ham petrol fiyatları, Nasdaq bileşik endeksi, S&P 500 endeksi olmak üzere 5 bağımsız değişken kullanılmıştır. Her değişken için 642 haftalık veri kullanılmıştır. Toplamda 3852 veri tahmin için sisteme girilmiştir. Bu verilerin %60'ı eğitim, %40'ı ise test için ayrıma tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda Ortalama Mutlak Hata (Mean Absolute Error), eğitim seti için 3,97 ve test seti için 4,02 bulunmuştur. Hata Kareler Ortalamasının Karekökü (Root Mean Square Error) ise eğitim seti için 4,75 ve test seti için 4,72 olarak hesaplanmıştır. Gümüş fiyatlarının altın ve ham petrol fiyatları ile pozitif bir ilişki içinde olduğu tespit edilirken dolar endeksi, Nasdaq bileşik endeksi, S&P 500 endeksi ile negatif bir ilişkide olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan modelde gümüş fiyatlarının tahmininde bağımsız değişkenlerin tahmin etme gücü sırasıyla; dolar endeksi, altın fiyatları, ham petrol fiyatları, S&P 500 endeksi, Nasdaq bileşik endeksi olmuştur. XGBoost algoritmasının finans alanında fiyat tahmininde iyi performans gösterdiği görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: Gümüş, Makine Öğrenmesi, Yapay Zeka, XGBoost

ESTIMATING SILVER PRICES WITH XGBOOST (EXTREME GRADIENT BOOSTING) BASED ALGORITHM

ABSTRACT
Because of climate crisis, silver prices will increase as the importance given to renewable energy sources by the world states increases. In this study, silver commodity has been examined and price estimation has been made. In the study, XGBoost (Extreme Gradient Boosting) based algorithm of machine learning was used for price estimation. Weekly data between 10.01.2010-24.04.2022 were included in the scope of the study. In the study, which is thought to affect silver prices; 5 independent variables were used, gold prices, dollar index, crude oil prices, Nasdaq composite index, and S&P 500 index. For each variable, 642 weeks of data were used. In total, 3852 data were entered into the system for forecasting. 60% of this data was separated for training and 40% for testing. As a result of the study, Mean Absolute Error was found to be 3.97 for the training set and 4.02 for the test set. Root Mean Square Error was calculated as 4.75 for the training set and 4.72 for the test set. While a positive relationship was found between silver prices and gold and crude oil prices, a negative relationship was found with the dollar index, Nasdaq composite index, and S&P 500 index. In the model created, the predictive power of the independent variables in the estimation of silver prices, respectively; dollar index, gold prices, crude oil prices, S&P 500 index, Nasdaq composite index. It has been seen that the XGBoost algorithm performs well in price prediction in finance.
Keywords: Silver, Machine Learning, Artificial Intelligence, XGBoost

1.GİRİŞ

Günümüz dünyasında teknolojik gelişmelerle beraber gümüş elementi oldukça sık kullanılan bir emtia haline gelmiştir. Küresel iklim değişikliği sebebiyle Birleşmiş Milletlerin uygulayacağı adımlar ile önümüzdeki yıllar itibari ile yenilenebilir enerji tüketiminin artarak büyümesi öngörülmektedir. Yenilenebilir enerji içinde güneş enerjisi düşük karbon salınımına neden olduğundan yönetimler tarafından desteklenmekte hatta bazı ülkeler teşvik vermektedir. Güneş enerjisinden faydalanmak için kullanılan güneş panellerinde gümüşün kullanılması bu emtiaya olan talebi artırmıştır. Ayrıca önümüzdeki yıllarda hibrit ve elektrikli arabalara olan talebin ve beraberinde satışların daha da artması beklenmektedir. Elektrikli otomobiller (EV), tamamen elektrikli otomobiller (BEV) ve kablolu hibrit araçlar (PHEV) teknolojilerinin, motor, elektrik aksanı, batarya sistemlerinde gümüş elementinin kullanıyor olması emtianın değerlenmesinde önemli başka bir etken olacaktır.

Dünyamız ciddi bir iklim krizi ile mücadele etmektedir. İklim krizine karşı küresel boyutta hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda, önümüzdeki yıllar itibari ile yenilenebilir enerjinin büyümesine öncülük etmesi beklenen güneş enerjisi yatırımları gümüşe olan talebi artıracaktır. 2020 yılında gerçekleşen 101 milyon ons'luk güneş enerjisi kaynaklı gümüş tüketimi 5 yıl içerisinde ikiye katlanarak küresel talebin %11'ini oluşturmuştur. Güneş enerji santralleri yatırımlarının, 2030 yılına kadar ortalama %13 büyümesi beklenmektedir. Bu büyüme oranı beraberinde gümüşe olan talebi artıracaktır. Bu artış gümüşün fiyatını yukarı seviyelere çıkaracaktır. Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin 26'ıncı Taraflar Konferansı'nda (COP26) yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde bulunan güneş enerjine verilen önemin artırılmasına dair yapılan adımlar, gümüş emtiasının gelecek yıllar içinde değerlenmesi açısından önem arz etmektedir (Küçük, 2021).

Küresel ekonomideki artan büyüme oranları, yarı iletken ürünlere olan talebi artırmaktadır. Elektrik ve elektronik devrelerde yarı iletken ürünlerin kullanımı daha fazla gümüş talebine neden olmaktadır. Bu talep öncelikle güneş paneli ve elektrikli araç üreten işletmelerden gelmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre, yenilenebilir enerjinin 2040 yılına kadar toplam enerji üretiminin %40'ını oluşturması ve güneş enerjisinin düşük karbonlu enerjinin fosil olmayan bileşeninin en önemli kaynağı haline gelmesi beklenmektedir. Gümüş, tüm metallerin içinde en yüksek elektriksel ve termal iletkenliği ile karakterize edilirken, bu fiziksel özellikler, özellikle güneş pillerinde kullanıldığında, onu oldukça değerli bir endüstriyel metal haline getirmektedir. Bu metal, fotovoltaik (PV) hücrelerdeki en önemli bileşendir. Güneş panelleri genellikle yaklaşık 20 g gümüş kullanılmaktadır, bu da ons başına dolara çevrildiği zaman önemli bir değerdir (Apergis ve Apergis, 2019).

2. YENİLENEBİLİR ENERJİ VE ÖNEMLİ EMTİALAR

Dünya devletlerinin önemle üzerinde durdukları yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımı için kritik metallerin elde edilmesi önemlidir. Güneş panellerinde, depolama teknolojilerinde, elektronik devrelerde ve birçok teknolojik aletlerde sürecin devam ettirilebilmesi için belirli kritik metallerin kullanımı gerekmektedir. Bunlar arasında manyetik neodimyum, elektronik indiyum, praseodimyum, disprosyum ve terbiyum gibi daha az bilinen elementler yanında bu çalışmanın emtiası olan gümüş de bulunmaktadır. Bu metaller, elementler, emtialar dünyanın çeşitli ülkelerinde üretilerek yenilenebilir enerji yatırımları için kullanılmaktadır (Esen, 2018).

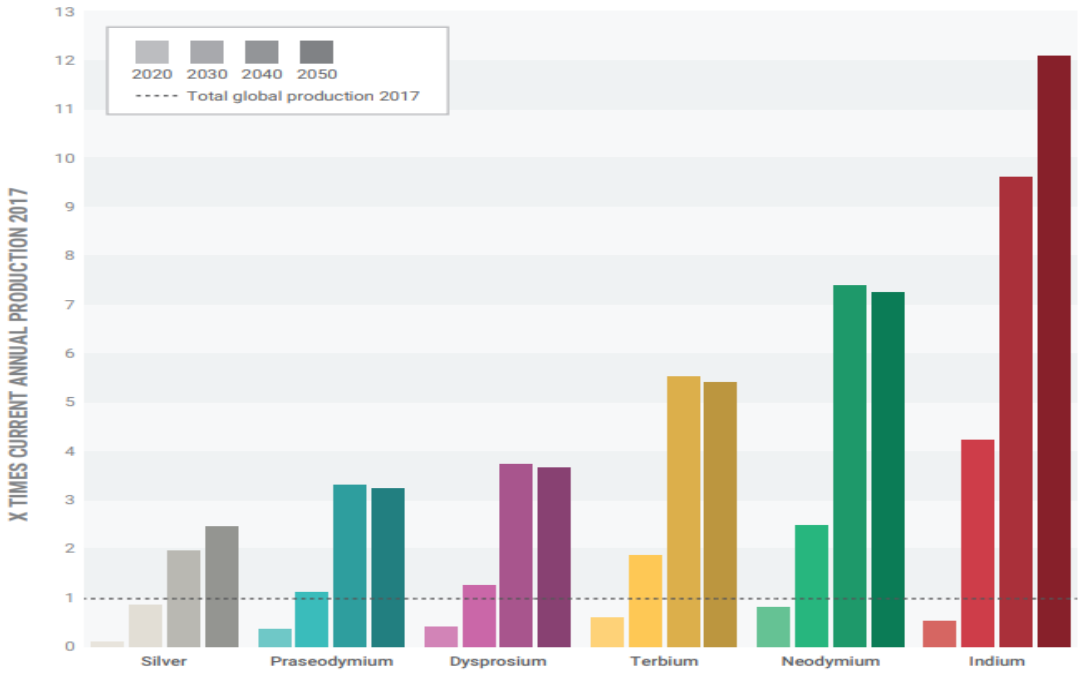

Şekil 1: Yıllık metal üretim endeksi (2017 = 1) ile karşılaştırıldığında, 2020 ve 2050 yılları arasında rüzgâr ve PV için yıllık küresel kritik metal talebi.
Kaynak: https://www.metabolic.nl/

Şekil 1, rüzgâr ve güneş enerjisi kurulumları için yıllık üretime kıyasla en kritik altı metal için yıllık metal talebini göstermektedir. Noktalı çizgiler 2017 yılı için üretimi temsil etmektedir. Grafikte görüldüğü üzere bahsedilen enerjilerin gelecekte talep ettikleri metaller toplam yıllık üretim ile karşılanmamaktadır. Yenilenebilir enerji üretim kapasitesi üssel büyürken, günümüz teknolojileri ile üretilen metaller matematiksel olarak aynı büyümeyi gerçekleştirmemektedir. 2050 yılında, yıllık İndiyum ihtiyacı (sadece güneş paneli uygulaması için), günümüzün yıllık küresel üretimini on iki kat aşmaktadır. Yenilenebilir bir enerji sistemini hayata geçirebilmek için hem yenilenebilir elektrik üretim teknolojilerinin geliştirilmesi hem de gerekli olan metallerin küresel yıllık üretimin artırılması gerekmektedir (Pieter van Exter vd., 2018).

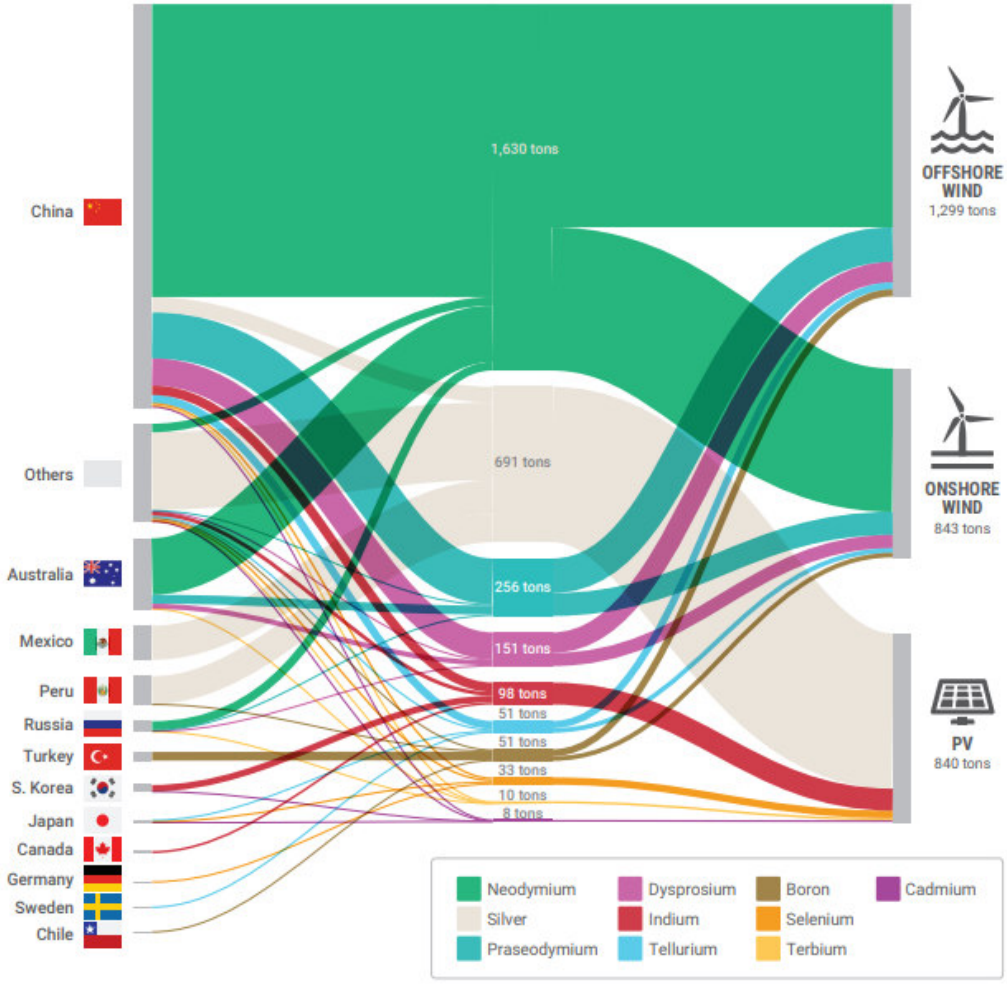

Şekil 2: Menşei (solda) ve teknolojiyi (sağda) gösteren 2030 yılına kadar kritik metallerin seçimine yönelik kümülatif talep.
Kaynak: https://www.metabolic.nl/

Şekil 2'de görüldüğü üzere yenilenebilir enerji kaynaklarından rüzgâr enerjisi ve güneş enerjisi için önemli elementleri belli başlı ülkeler üretmektedir. Yani birçok ülke yenilenebilir enerji yatırımları için bağımlıdır. Şekil 2'de 2030 yılı hedeflerine ulaşılabilmesi için üretilmesi gereken miktar görülmektedir. Şekilde Çin devletinin Neodymium elementinin büyük kısmına sahip olduğu görülürken, gümüş elementinin en fazla Meksika ve Peru'da çıkarılıp endüstriye dahil edildiği görülmektedir. Bor element rezervlerine özellikle Türkiye'nin sahip olması dikkat çekicidir (Pieter van Exter vd., 2018).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taramasında XGBoost algoritmasının farklı alanlarda analiz edildiği çalışmalar incelenmiştir. Bu algoritma Chen ve Guestrin (2016) tarafından akademik çalışmalara dahil edildiğinden 2016 yılından önce literatürde bu algoritmanın kullanıldığı çalışmalar mevcut değildir.

Ramraj vd. (2016) XGBoost algoritması ve Gradient Boosting algoritmalarını farklı veri setleri üzerinde uygulayarak performans ve hızlarını karşılaştırmışlardır. Veri setinin içeriğine göre sınıflandırma ve regresyon analizi yapmışlardır. Çalışma sonucunda XGBoost algoritması Gradient Boosting algoritmasından doğruluk performansı anlamında her zaman daha iyi olmasa da hız bakımından XGBoost algoritması yürütme hızı bakımından her zaman üstün olduğu sonucuna varılmıştır.

Pan (2018) makine öğrenmesi yöntemini hava kalitesini ölçmek için kullanmıştır. XGBoost algoritmasını kullanarak tahmin modeli geliştirmiştir. XGBoost algoritmasını random forest algoritmaları, çoklu doğrusal regresyon, karar ağaçları regresyon ve destek vektör makineleri ile karşılaştırmıştır. Yazar çalışma sonucunda XGBoost algoritmasının hepsinden daha iyi performans gösterdiğini belirtmiştir.
Mo vd. (2019) binaların enerji performansını incelemişlerdir. Çalışmalarında hem XGboost algoritmasını hem de lojistik regresyon analizini kullanmışlardır. Çalışmada esas amaç hangi analizin daha iyi performans göstereceği hakkındadır. Karşılaştırma sonucuna göre XGboost algoritması lojistik regresyon analizine göre daha iyi performans gösterdiği çalışmada belirtilmiştir.
Li vd. (2020) makine öğrenmesini diyabet hastalarını tahmin etmek için kullanmışlardır. Çalışmada XGboost algoritmasını kullanarak tahmin modeli oluşturmuşlardır. Çalışma %80,2 sonucuyla bu algoritmanın başarılı olduğunu ve tahmin modellerinde kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Yun vd. (2021) hibrit GA-XGBoost algoritmasını kullanarak hisse senedi fiyat tahmini yapmışlardır.
Liew vd. (2021) makine öğrenmesi algoritmalarını tıp alanında uygulamıştır. Çalışmalarında BreaKHis veri setini kullanarak histopatolojik meme kanseri görüntülerinde Deep Learning ve eXtreme Gradient Boosting (DLXGB) adlı gelişmiş bir meme kanseri sınıflandırma tekniğini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda çoklu sınıflandırma için %97'lik bir doğruluk elde edilmiştir. Sonuçlar, bu yöntemin meme kanseri görüntü sınıflandırması için güçlü bir tahmin üretebileceğini göstermiştir.
Asselman vd. (2021) çalışmalarında makine öğrenmesi yöntemlerini kullanarak öğrenci performanslarını tahmin etmeye çalışmışlardır. Çeşitli alanlarda birçok gelişmiş çözüm oluşturmak için kullanılan son derece etkili bir Makine Öğrenimi paradigması olarak Ensemble Learning yöntemlerini kullanmışlardır. Bu anlamda, tahmin gücünü artırmak için farklı modellere (Random Forest, AdaBoost ve XGBoost) dayalı yeni bir Performans Faktörleri Analizi (PFA), yaklaşımı önermişlerdir.
Jabeur vd. (2021) çalışmalarında altın fiyatlarını tahmin etmeye çalışmışlardır. İlk olarak 6 makine öğrenmesi modelini karşılaştırmışlardır. Bu 6 model oldukça yeni olan eXtreme Gradient Boosting (XGBoost) ve CatBoost algoritmalarını içermektedir. Çalışma sonucunda eXtreme Gradient Boosting (XGBoost) algoritmasının diğerlerine göre daha iyi performans gösterdiği görülmüştür.

4. YÖNTEM-METOT

Çalışma makine öğrenmesi yöntemlerinden biri olan Extreme Gradient Boosting (XGBoost) algoritması kullanılarak gümüş fiyatlarının tahmini yapılmıştır.

4.1. Extreme Gradient Boosting (XGBoost)

eXtreme Gradient Boosting (XGBoost) algortiması, Gradient Boosting algoritmasının (Gradient Boosting Machine- GBM) optimize edilerek, aşırı öğrenmenin önüne geçebilmesi, boş verileri de yönetebilmesi, hızlı olması ve en önemlisi yüksek tahmin gücüne sahip olma nedenlerinden dolayı diğer bilinen makine öğrenmesi yöntem ve algoritmalarına göre oldukça fazla avantaja sahip bir yöntemdir. İlk olarak Chen ve Guestrin tarafından 2016 yılında geliştirilmiştir. Chen ve Guestrin (2016) çalışmalarında XgBoost algoritmasının diğer bilinen algoritmalara göre 10 kat fazla hızla çalıştığını belirmişlerdir (Yeşilyurt ve Dalkılıç, 2021). Regresyon ve sınıflandırma ağaçları için boosting algoritmalarının kullanımının daha iyi performans gösterdiği görülmektedir. XGBoost başarılı tahmin gücü yanında diğer bilinen popüler makine öğrenmesi yöntemlerine göre hesaplama kolaylığına sahiptir. Bu hesaplama kolaylığı ile çok boyutlu veri analizlerinde kullanılmaktadır.

XGBoost algoritması yöntemini kullanarak satış tahminleri, yüksek enerji fiziği olay sınıflandırması, metin sınıflandırmaları, davranış tahminleri, tıp biliminde hasta sınıflandırması, finans alanında fiyat tahmini daha iyi performans sonuçları ile yapılabilmektedir. Algoritma kullanılarak değişkenlere bilgiler kullanılarak, çalışmada kullanılan girdi değişkenlerinin çıktı değişkeni üzerindeki etkisi ölçülebilmektedir (Abar, 2020). Bu çalışmada da girdi değişkenlerin modeli etkileme gücü hesaplanmış ve bulgular kısmında açıklanmıştır.

5. DEĞİŞKENLER-VERİ SETİ-UYGULAMA

Çalışma kapsamına 10.01.2010-24.04.2022 tarihleri arasındaki haftalık veriler alınmıştır. Çalışmada gümüş fiyatlarını etkilediği düşünülen; altın, dolar endeksi, ham petrol fiyatları, Nasdaq bileşik endeksi, S&P 500 endeksi olmak üzere 5 bağımsız değişken kullanılmıştır. Her değişken için 642 haftalık veri kullanılmıştır. Toplamda 3852 veri tahmin için sisteme girilmiştir. Bu verilerin %60'ı eğitim, %40'ı ise test için ayrıma tabi tutulmuştur. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1'de sunulmuştur. XGBoost algoritmasının uygulaması için SPSS Modeler paket program kullanılmıştır. Nasdaq Bileşik Endeksi ve S&P 500 endeksi bünyesinde teknoloji ve yenilenebilir enerji firmalarının işlem görmesinden dolayı çalışma kapsamındaki değişkenlere dahil edilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

NO	DEĞİŞKEN	BİRİMİ/KOD	KAYNAK
1	Altın Fiyatları	XAU	tr.investing.com
2	Dolar Endeksi	DXY	tr.investing.com
3	Nasdaq Bileşik Endeksi	IXIC	tr.investing.com
4	Ham Petrol	WTI	tr.investing.com
5	S&P 500 endeksi	SPNY	tr.investing.com
6	Gümüş Fiyatları	XAG	tr.investing.com

6. BULGULAR

Çalışma kapsamında gümüş fiyatlarının tahmini için oluşturulan modelde kullanılan değişkenler arasında bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki Tablo 2'de sunulmuştur. Değişkenler arasındaki korelasyon incelendiğinde modelin tahmin ettiği gümüş fiyatlarının dolar endeksi, Nasdaq Bileşik Endeksi ve S&P 500 Endeksi ile arasında ters yönlü bir ilişki varken altın ve ham petrol fiyatları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Değişkenler Arası Korelasyon

	TAHMİN GÜMÜŞ	ALTIN	DOLAR	GÜMÜŞ	HAM PETROL	NASDAO	SP500
TAHMİN GÜMÜŞ	1,000	0,159	-0,888	0,748	0,881	-0,576	-0,618
ALTIN	0,159	1,000	-0,017	0,589	0,078	0,586	0,519
DOLAR	-0,888	-0,017	1,000	-0,668	-0,802	0,578	0,641
GÜMÜŞ	0,748	0,589	-0,668	1,000	0,584	-0,144	-0,221
HAM PETROL	0,881	0,078	-0,802	0,584	1,000	-0,343	-0,364
NASDAO	-0,576	0,586	0,578	-0,144	-0,343	1,000	0,990
SP500	-0,618	0,519	0,641	-0,221	-0,364	0,990	1,000

Modelin tahmin ettiği gümüş fiyatlarının özellikle ham petrol fiyatları ile arasında pozitif güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Modele dahil edilen değişkenler ile algoritmanın çalıştırılması ile bir fiyat tahmin çıktısı üretmektedir. Bu değişkenlerin hepsinin modele kattığı tahmin gücü değişkenlik göstermektedir.

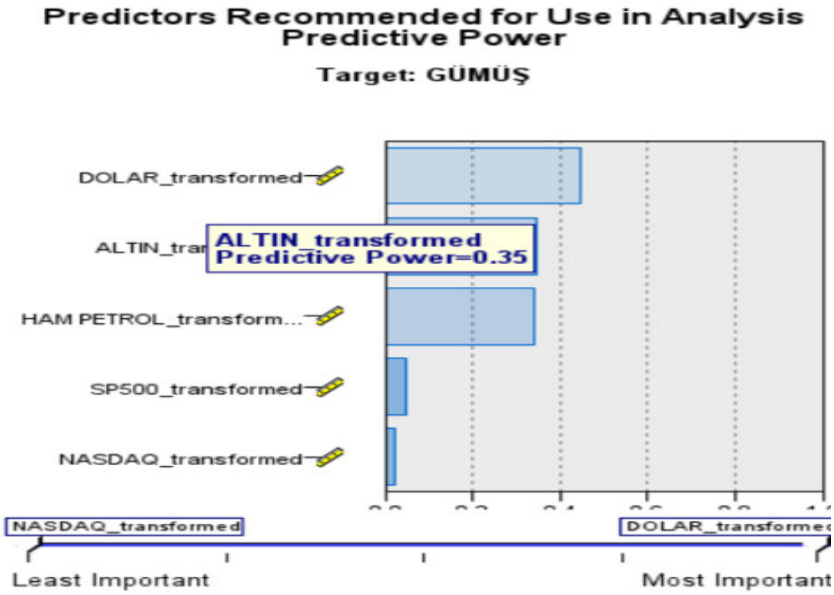

Şekil 3: Analizde Kullanılan Değişkenlerin Modele Kattığı Tahmin Gücü

Şekil 3'de XGBoost algoritmasının tahmin ettiği gümüş fiyatlarının kestirim performansına etki eden değişkenler ve tahmin güçleri görülmektedir. Şekil de görüldüğü üzere dolar endeksi modelin tahmin gücüne en fazla etkiyi sağlamıştır. Daha sonra sırasıyla altın, ham petrol, S&P 500, Nasdaq değişkenleri modelin tahmin gücüne etki etmişlerdir.

6.1. Oluşturulan Modelin Performans Değerlendirilmesi

Literatürde; oluşturulan modelin tahmin sonuçlarının performansını değerlendirmek için farklı ölçütler kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, en çok kullanılan ölçütlerden Ortalama Mutlak Hata (MAE), Hata kareler ortalamasının karekökü (RMSE) kullanılmıştır.

y_i=Gerçek değerleri belirtirken, $\hat{y}_i$= Tahmin değerlerini belirtmektedir. Modelin performans sonuçları tablo 3'de sunulmuştur.

Hata kareler ortalamasının karekökü (RMSE):

$$\mathrm{RMSE} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n}(y_i - \hat{y}_i)^2}{n}} \qquad (1)$$

Ortalama Mutlak Hata (MAE):

$$MAE = \frac{1}{n}\sum_{j=1}^{n} \left|(y_i - \hat{y}_i)\right| \qquad (2)$$

Tablo 3: Tahmin Edilen Gümüş Fiyatlarının İstatistiksel Sonuçları

Performans Ölçütü	*Eğitim Seti*	*Test Seti*
En Küçük Hata	-7,027	-6,799
Maksimum Hata	21,316	15,795
Ortalama Hata	-0,135	-0,195
Hata Kareler Ortalamasının Karekökü (RMSE)	4,75	4,72
Mean Absolute Error(MAE)	3,97	4,02
Doğrusal Korelasyon	0,764	0,723

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çağımızın en büyük sorunu olan iklim krizine karşın devletler küresel olarak çözüm arayışları içerisinde adımlar atmaktadırlar. Gerek ülkelerin kendi buldukları çözümler ile gerekse uluslararası antlaşmalar ile yol arayışları devem etmektedir. Fosil yakıtların azaltılarak yerine alternatif enerji kaynaklarının sisteme dahil edilmesi hususunda çalışmalar büyük bir hızla devam etmektedir. Hidrolik enerji, jeotermal enerji, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve biokütle gibi kaynaklar en önemli alternatif yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde sayılabilir. Bu kaynaklar içerisinde gümüş elementinin en çok kullanıldığı güneş enerjisi teknolojileri en önemlilerindendir. BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 26'ıncı Taraflar Konferansı'nda, yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde güneş enerjisinin kullanımının artırılması hususunda alınan kararlar doğrultusunda gümüş elementine olan talebi artıracağı öngörülmektedir. Bu talep beraberinde gümüş fiyatlarının da yükselen bir trende gireceğini göstermektedir. Gümüş fiyatlarının son 3 yıldaki fiyat hareketliliği incelendiğinde 2020 mart ayından ağustos ayına kadar gümüş %142 değer kazanmıştır. Gümüş, metaller içinde iyi bir yansıtıcı özelliğe sahip olmasından dolayı birçok teknolojik aletlerde kullanılmaktadır. Ayrıca ileriki yıllarda elektrikli araba teknolojisi, batarya teknoloji, 5G teknolojinin gelişme göstereceği göz önüne alındığında bu önemli yansıtıcı özelliğe sahip gümüş emtiası söz sahibi olmaya devam edecektir.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen önemli sebeplerden dolayı gümüş fiyatları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Fiyat kestirimi için makine öğrenmesi yöntemlerinden XGBoost algoritması kullanılmıştır. 2016 yılında Chen ve Guestrin (2016) tarafından bilim dünyasına kazandırılmış olan bu algoritmanın diğer metotlara göre daha hızlı ve daha iyi performans gösterdiği konusunda literatürde oldukça fazla sonuçlar görülmektedir. Gümüş fiyatlarının tahmini için önemli olan 5 değişken kullanılmıştır. Altın Fiyatları, Dolar Endeksi, Nasdaq Bileşik Endeksi, Ham Petrol fiyatları, S&P 500 endeksi kullanılan değişkenlerdir. Çalışma kapsamına 10.01.2010-24.04.2022 tarihleri arasındaki haftalık veriler alınmıştır. Her değişken için 642 haftalık veri kullanılmıştır. Toplamda 3852 veri tahmin için sisteme girilmiştir. Literatürde verilerin eğitim ve test seti için ayırma yüzdeleri değişkenlik göstermektedir. Bu çalışmada verilerin %60'ı eğitim %40'ı ise test için ayrıma tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda performans ölçüsü için Hata Kareler Ortalamasının Karekökü (RMSE) ve Ortalama Mutlak Hata (MAE) kullanılmıştır. Sonuç olarak tahmin değerlerinin iyi bir performans gösterdiği tespit edilmiştir. XGBoost algoritmasının özellikle finans problemlerinde, fiyat tahminlerinde ve finansal sınıflandırma problemlerinde kullanılabileceği çalışma sonucunda görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abar, H. (2020). Xgboost Ve Mars Yöntemleriyle Altin Fiyatlarinin Kestirimi. *Ekev Akademi Dergisi*(83), 427-446.

Apergis, I. ve Apergis, N. (2019). Silver prices and solar energy production. *Environmental Science and Pollution Research, 26*(9), 8525-8532. doi: 10.1007/s11356-019-04357-1

Asselman, A., Khaldi, M. ve Aammou, S. (2021). Enhancing the prediction of student performance based on the machine learning XGBoost algorithm. *Interactive Learning Environments*, 1-20. doi: 10.1080/10494820.2021.1928235

Chen, T. ve Guestrin, C. (2016). *XGBoost: A Scalable Tree Boosting System*. Paper presented at the Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, San Francisco, California, USA. https://doi.org/10.1145/2939672.2939785

Esen, E. (2018). Yenilenebilir teknolojilerin üretimi için gereken metal talebi 12 kat artacak. https://www.solar.ist/yenilenebilir-teknolojilerin-uretimi-icin-gereken-metal-talebi-12-kat-artacak/. (1.07.2022)

Jabeur, S. B., Mefteh-Wali, S. ve Viviani, J.-L. (2021). Forecasting gold price with the XGBoost algorithm and SHAP interaction values. *Annals of Operations Research*. doi: 10.1007/s10479-021-04187-w

Küçük, E. (2021). Güneş 'gümüşün' üzerinde parlıyor. https://www.dunya.com/emtia/gunes-gumusun-uzerinde-parliyor-haberi-639526. (20.06.2022)

Li, M., Fu, X. ve Li, D. (2020). Diabetes Prediction Based on XGBoost Algorithm. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 768*(7), 072093. doi: 10.1088/1757-899x/768/7/072093

Liew, X. Y., Hameed, N. ve Clos, J. (2021). An investigation of XGBoost-based algorithm for breast cancer classification. *Machine Learning with Applications, 6*, 100154. doi: https://doi.org/10.1016/j.mlwa.2021.100154

Mo, H., Sun, H., Liu, J. ve Wei, S. (2019). Developing window behavior models for residential buildings using XGBoost algorithm. *Energy and Buildings, 205*, 109564. doi: https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2019.109564

Pan, B. (2018). Application of XGBoost algorithm in hourly PM2.5 concentration prediction. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 113*, 012127. doi: 10.1088/1755-1315/113/1/012127

Pieter van Exter, Sybren Bosch, Branco Schipper, Benjamin Sprecher ve Kleijn, R. (2018). Metal Demand For Renewable Electricity Generation In The Netherlands: Universiteit Leiden.

Ramraj, S., Uzir, N., Sunil, R. ve Banerjee, S. (2016). Experimenting XGBoost algorithm for prediction and classification of different datasets. *International Journal of Control Theory and Applications, 9*(40).

Yeşilyurt, S. ve Dalkılıç, H. (2021). *Xgboost ve Gradient Boost Machine ile Günlük Nehir Akımı Tahmini*. Paper presented at the 3rd International Symposium of III Engineering Applications on Civil Engineering and Earth Sciences.

Yun, K. K., Yoon, S. W. ve Won, D. (2021). Prediction of stock price direction using a hybrid GA-XGBoost algorithm with a three-stage feature engineering process. *Expert Systems with Applications, 186*, 115716. doi: https://doi.org/10.1016/j.eswa.2021.115716

YENİ TİP KORONAVİRÜS VE İZOLASYON SÜRECİNİN İLETİŞİM ALGISI VE BİREYLERARASI İLETİŞİM SÜRECİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Cumhur TÜRK
Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-8630-9353

Dr. Öğr. Üyesi Nagihan TEPE
Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-5923-435X

Mahir Necmi YUNUSOĞLU
Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-4652-688X

ÖZET
Bu araştırmanın amacı Covid-19 hastalığını geçiren kişilerin izolasyon dönemlerinde bireylerarası iletişim sürecinde neler yaşadığını ve bu süreçle birlikte iletişim algılarının nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu amaç doğrultusunda Covid-19 hastalığını geçirip karantina sürecini yaşamış olan 20 kişi ile çevrim içi görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulgular 15 alt başlık şeklinde kategorize edilerek sunulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre Covid-19 hastalığını geçirmiş olmanın bireylere çoğunlukla korku duygusu; karantina sürecinin ise çoğunlukla can sıkıntısı ve yalnızlık duygusu hissettirdiği belirlenmiştir. Pandemi sürecinde katılımcılar yalnızlık ve izole olmak kavramlarını çoğunlukla Covid-19 süreci ile ilişkilendirdiklerini, pandemi sonrasında ise bu kavramları farklı algıladıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar pandemi öncesinde çevreleriyle sosyal iletişimlerinin iyi olduğunu, iletişim kurmayı sevdiklerini ve iletişim aracı olarak çoğunlukla telefonu tercih ettiklerini belirtmişlerdir. İzolasyon dönemlerinde ise daha çok arkadaşlarıyla iletişim kurmayı tercih etmişlerdir. Kurulan sanal iletişimin insanlar üzerindeki etkilerine ilişkin görüşlerin ise bazı katılımcılar tarafından yüz yüze iletişimin daha sağlıklı olduğu, bazı katılımcılar tarafından ise sanal iletişimin olumlu etkileri olduğu ifade edildiği tespit edilmiştir. Sanal iletişim araçlarından ise en çok Whatsapp ve Instagram platformlarının tercih edildiği belirtilmiştir. Bu platformların tercih edilme nedeni ise insanlarla iletişim halinde olmak ve eğlenceli vakit geçirmek şeklinde vurgulanmıştır. İzolasyon sürecinde katılımcılar çevrelerindeki insanların kendilerine genel manada iyi davrandıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise sosyal çevrelerinin kendilerinden uzak durduklarını belirtmişlerdir. Karantina sürecini geçiren katılımcıların çoğu "iletişim" kavramının algıladıkları anlamında herhangi bir değişim olmadığını ifade etmişlerdir. Değişiklik olduğunu düşünen katılımcılar ise "iletişim" kavramının "hayatın temel unsuru" olduğunu algıladıklarını belirtmişlerdir. İzole geçirilen bu dönemde katılımcılar herhangi bir psikolojik destek almayı düşünmediklerini ancak tek başına bu sürecin atlatılamayacağını düşündüklerini vurgulamışlardır.
Anahtar Kelimeler: Covid-19, izolasyon süreci, iletişim.

THE EFFECT OF NEW TYPE OF CORONA VIRUS AND ISOLATION PROCESS ON COMMUNICATION PERCEPTION AND INTERPERSONAL COMMUNICATION PROCESS

ABSTRACT
The aim of this study is to present what the Covid-19 caught people experienced in interpersonal relations during isolation period and how their communication perceptions changed. Parallel to this aim, online interviews were conducted to 20 people who caught Covid-19 and stayed in quarantine. The data collected via the semi-structured interview forms prepared by the researchers were analysed with the content analysis methodology. The findings of the analysis were categorized under 15 subheadings. According to the research result, the Covid-19 illness generally caused sense of fear and the quarantine caused sense of boredom and loneliness. The participants stated that they related the concepts of loneliness and isolation to Covid 19 process and in the post-pandemic period their perception of these concepts have changed. The participants also stated that before the pandemic, their social communication was well with their environment and as medium they preferred telephone. However, during the isolation period mostly the participants preferred to communicate with their friends. Their views on the virtual communication established vary. While a group of them states that face to face communication is healthier, another group emphasize the advantages of the virtual communication. Among the virtual communication mediums, it is determined that, Whatsapp and Instagram are the most preferred ones. The reason behind the preference of Whatsapp and Instagram is stated as more communication and having fun. The participants stated that during isolation process mostly the people around them behave well to them. But some participants stated that their social environment stayed away. Most of the participants who stayed in quarantine stated that their perception of "communication" has not been changed. The participants who thought there is a change stated that they perceive the concept of "communication" as "the essence of life". Most of the participants emphasized that they did not consider taking psychological support but the isolation and pandemic process cannot be got over alone.
Keywords: Covid-19, isolation process, communication.

GİRİŞ
"İletişim" kavramı, zaman ve mekân fark etmeksizin daima çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Mağara taşlarına çizilen resimler, güvercinle ya da ateşle haberleşme örnekleri iletişimin insanlık tarihinden itibaren var olduğunu göstermektedir. Bir arada yaşayan insanlar bilgi alışverişinde bulunmak, duygu ve düşüncelerini aktarabilmek için iletişim kurma ihtiyacı duymaktadırlar. Bireyler arası iletişim insanların birbiri anlaması, hayatını daha anlamlı hale getirmesi açısından önemli bir araçtır çünkü insan hayatı konuşarak, diğerleriyle iletişime geçerek daha anlamlı olur, bu iletişim süreci ile kişilerin hayata bakış açısı şekillenir (Yiğiter, Engin ve Yağız, 2007).
Ancak zaman zaman insanlar arası iletişim süreçleri kesintiye uğramış, bu süreçte iletişim yöntemi ya da kullanılan araçlar değişmiştir. Örneğin; 2019 yılında başlayarak dünya genelinde yaşanan pandemi insanlar arası iletişim sürecini ciddi manada etkilemiş, bazı açıdan kesintiye uğratırken bazı açılardan ise farklı boyutlara taşımıştır. Pandemi döneminde insanlar izole bir hayat yaşadıkları için en yakınlarıyla bile görüşememiş, önemli günlerde bir araya gelememiş kısaca sağlıklı bir iletişim süreci yaşayamamışlardır. Özellikle bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan bireylerde olduğu gibi Covid-19 hastalığına yakalanarak karantina sürecini yaşayan insanların en yakınlarıyla bile iletişimleri ciddi anlamda kesintiye uğramıştır.

Bu durumun sadece karantina sürecini değil, kişilerin hastalığı geçirip iyileşmeye başladıktan sonra günlük hayatına geri dönmeye çalıştığı süreci de etkilediği düşünülmektedir.
Covid-19 pandemisi, sadece bireyler arası iletişim sürecini etkilemekte kalmayıp kısa süre içinde dünyayı tümüyle etkileyen kitlesel salgın haline gelmiştir. Bunun neticesinde yeni davranış biçimleriyle hareketlerimiz form değiştirmeye başlamıştır. Bunun en önemli örneği; "sosyal izolasyon" kavramıdır. Sosyal izolasyon kavramıyla birlikte rutin yaşantımızdaki normal olarak tanımladığımız davranışlar pandemi öncesi ve sonrası diye ikiye bölünür olmuştur. Ayrıca bazı araştırmacılar (Dağlı, Büyükbayram ve Arabacı, 2020) Covid-19 ile birlikte oluşan yeni normallerin kullanılan iletişim araçlarının da farklılaşmasına yol açtığını belirterek, özellikle pandemi ile ilgili bilgi akışını takip etmek ve insanların salgının ortaya çıkardığı endişeli ruh halinden biraz da olsa kendilerini uzaklaştırabilmek adına sosyal medyaya daha fazla yöneldikleri vurgulamaktadırlar.
Bu küresel salgın öncelikle bireylerin yaşamlarını tehdit eden, herkes için sıkıntı verici niteliği olan travmatik bir durumdur. Bu travmatik etkiler bireyin sınıfsal yapısında, sosyoekonomik durumunda, kültürel özelliklerinde, bireysel özelliklerinde ve ruhsal altyapısında değişkenlik gösterebilir. Hastalanma korkusu, belirsizlik, hastalığın kendisine ve ailesine bulaşacağı, yaşadığı yerin güvensiz olduğuna yönelik ve buna benzer düşünceler yoğun bir kaygı yaşanmasına sebep olmuştur. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde Covid-19 pandemi sürecinin insanlar üzerindeki psikolojik (Bozkurt ve Zeybek, 2020; Kaya,2020), psikiyatrik (Okur ve Demirel, 2020) ve sosyolojik etkilerinin (Akoğlu ve Karaarslan,2020) incelendiği, ayrıca obezite ile ilişkisi (Özalp ve Kürklü, 2020), eğitim (Balcı, 2020) ve sermaye piyasaları üzerine (Temir, 2020) etkilerine dair çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ayrıca daha genel bir çerçevede ülkeleri ve toplumları da etkilediği, izolasyonu sağlamak için sınırlarını kapatan ülkeler arasında sosyo-kültürel açıdan da iletişimlerin kısıtlandığı (Üstün ve Özçiftçi, 2020) vurgulanmaktadır.
Yeni tip koronavirüsün bulaşması ile yaşanan izolasyon sürecinin bireylerin iletişim algısı ve bireylerarası iletişim sürecine etkisi ile ilgili herhangi bir araştırmaya ise rastlanmamıştır. Bu bağlamda yürütülen ve TÜBİTAK tarafından desteklenen bu projeyle Covid-19 hastalığını geçiren kişilerin izolasyon dönemlerinde bireylerarası iletişim sürecinde neler yaşadıkları ve bu süreçle birlikte iletişim algılarının nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalışılmıştır.

GELİŞME

Yöntem

Covid-19 hastalığını geçiren kişilerin izolasyon dönemlerinde bireylerarası iletişim sürecinde neler yaşadıkları ve bu süreçle birlikte iletişim algılarının nasıl şekillendiğine yönelik deneyimlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma fenomenoloji deseni ile yürütülmüştür. Yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde olgular ortaya çıkarlar (Yıldırım ve Şimşek, 2005). İnsanların bu olguları ve belirli olayları nasıl algıladıklarını ve anlamlandırdıklarını belirlemek için ise fenomenoloji deseni kullanılmaktadır (Creswell, Hanson, Clark Plano ve Morales, 2007).

Çalışma Grubu

Bu araştırma kapsamında örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak Covid-19 hastalığını geçirmiş ve izolasyon dönemini yaşadıktan sonra sosyal hayatına dönmüş bireylerden 20 kişi çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çeşitliliği sağlamak amacıyla ise Türkiye'nin 7 farklı bölgesinden, 18 yaş üstü farklı yaş gruplarında, farklı meslek gruplarında, evli veya bekâr olan, 9 kadın ve 11 erkekten veriler toplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama sürecinde katılımcılar ile Zoom programı üzerinden 27 dakika ile 35 dakika arasında değişen birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veri toplamak aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu kişisel bilgilerin (cinsiyet, yaş, meslek, medeni durum, çocuk sahibi olma, yaşanılan şehir gibi) yer aldığı 12 soru ile açık uçlu soruların yer aldığı 11 soru olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Görüşmeler bittikten sonra kayıt altına alınan veriler transkript edilerek içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi, hacimli bir nitel veriyi temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik veri indirgeme ve anlamlandırma çabasını ifade eder (Patton, 2014). Bu çerçevede araştırmada toplanan veriler, araştırmacılar tarafından kategorilere ayrılmış ve belirli başlıklar altında doğrudan alıntılarla desteklenerek sunulmuştur. Veriler analiz edilirken görüşme yapılan kişilerin isim bilgilerini vermek yerine başka isimler kullanılarak kişisel verilerin korunmasına özen gösterilmiştir.

Bulgular

Çalışma bulguları on beş alt problem şeklinde kapsamlı olarak aşağıda sunulmuştur. Her bir alt probleme ilişkin bulgular ve mülakat yapılan kişilerin görüşlerinden örnekler ayrıntılı olarak verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çalışmanın birinci alt problemi olan Covid 19 hastalığının çalışma grubundaki bireylere neler hissettirdiği incelenmiştir. İncelemeye ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Covid 19 hastalığının çalışma grubu üzerindeki etkisine ilişkin bulgular

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Psikolojik açıdan kötü hissetme	Yiğit, Esma, Büşra
Umursamama	Mesut, Kadir, Cansu
Korku	Atakan, Feridun, İrem, Elif, Anıl, İlyas, Taner, Gizem, Ebru, Burak, Hülya
Diğer	Nisa, İzzet, Batuhan

Tablo 1 incelendiğinde "Korku" kategorisinin diğer kategorilere göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmektedir. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:

Feridun: *"Televizyondaki haberleri gördükçe daha çok tedirginlik yaşadım. Covid hastası olduğumu öğrendiğimde ilk zamanlar nefes alamayıp öleceğimi düşünüyordum. Daha sonra psikolojik açıdan rahat olursam bu hastalığı daha kolay şekilde atlatabileceğimi düşündüm."*(Korku)

Yiğit: *"Zor bir süreçti. Kendimi dışarıya kapatmıştım. Psikolojik olarak kendimi iyi hissetmiyordum."* (Psikolojik açıdan kötü hissetme)

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci alt problemi kapsamında Covid 19 hastalığına bağlı karantina sürecinin çalışma grubu üzerindeki etkisi incelenmiş olup, bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Karantina sürecinin etkilerine ilişkin bulgular

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Düşünceli	İrem, Yiğit
Canı sıkılma	İzzet, Anıl, Gizem, Mesut, Kadir, Elif
Sorunlar yaşama	Cansu, Ebru, Hülya
Normal karşılama	İlyas, Burak
Yalnız hissetme	Esma, Feridun, Taner, Batuhan
Diğer	Atakan, Nisa, Halsizlik

Tablo 2 incelendiğinde "Canı sıkılma" ve "Yalnız hissetme" kategorilerinin diğer kategorilere göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Cansu: *"Evdeki herkes covid hastalığına yakalandığı için hepimizde tat ve koku kaybı vardı bu nedenle özellikle mutfakta yemek yaparken vs. bazı sorunlar yaşadık."* (Sorunlar Yaşama)
Feridun: *"Eşim de covid olduğu için sadece mutfağı ortak kullandık. Evde eşim ve çocuklarımın var olduğunu bilsem de onlardan uzak kalmak beni yalnızlık duygusuna itti."*(Yalnız Hissetme)
Burak: *"Normal bir süreçti benim için. Zaten hafif atlatmıştım."*(Normal Karşılama)
Gizem: "*Çok sıkılmıştım. Kimse ile temas edemediğim için kendimi kötü hissediyordum."* (Canı Sıkılma)

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular
Bu başlık altında çalışmanın üçüncü alt problemi olan pandemi sürecinde insanların yalnızlık, izole olmak gibi kavramları anlamlandırmalarında değişim olup-olmadığına ilişkin durum incelenmiştir. Bu duruma ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Pandemi sürecinde "yalnızlık ve izole olmak" kavramların anlamlandırılmasına ilişkin bulgular

	Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Pandemi Süreci	Yalnızlık	Büşra, İzzet, Cansu, Feridun, Gizem, Nisa, İrem, Ebru
	Covid 19 süreci	Burak, Esma, Hülya, Elif, Taner
	Kötü duygular	Mesut, Anıl, İlyas
	Diğer	Batuhan, Yiğit, Atakan, Kadir

Tablo 3 incelendiğinde pandemi sürecinde incelenen grubun yalnızlık ve izole olmak kavramlarını daha çok covid 19 süreciyle ilişkilendirdikleri görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemdeki sorulara verdiği yanıtlara örnekler şu şekildedir:
Feridun*: "Yalnızlık etrafında kimsenin olmamasını ifade ediyor bana. İzole olmak ta aynı şekilde insanlardan uzaklaşarak yalnız kalmayı çağrıştırıyor."* (Yalnızlık)
Anıl: "*Benim için çok şey ifade ediyor. Özellikle covid hastalığından sonra yalnızlık ve izole olmak kavramlarını duyduğumda kendimi kötü hissediyorum."* (Covid 19 süreci)

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular
Çalışmanın dördüncü alt problemi kapsamında pandemi sonrası insanların yalnızlık, izole olmak gibi kavramları anlamlandırmalarında değişim olup-olmadığına ilişkin durum incelenmiş olup, bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Pandemi sonrasında "yalnızlık ve izole olmak" kavramların anlamlandırılmasına ilişkin bulgular

	Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Pandemi Sonrası	Değişim Var	Esma, Büşra, Nisa, İlyas, Hülya, Elif, İzzet, Anıl, Ebru, Burak, İrem, Gizem
	Değişim yok	Cansu, Atakan, Feridun, Taner, Batuhan
	Bilmiyorum	Yiğit, Kadir, Mesut

Tablo 4'e göre "Değişim Var" kategorisindeki cevaplar "Değişim Yok" ve "Bilmiyorum" kategorilerindeki cevaplara göre daha fazla ön plana çıkmıştır. Çalışma grubunun bu alt problemdeki sorulara verdiği yanıtlara örnekler şu şekildedir:
Büşra: "*Karantinadan önce yalnızlık ve izole olmanın çok zor olduğunu düşünüyordum ancak kendim de bu durumu yaşayınca ve hastalıktan dolayı herkesin bunu yaşadığını görünce alışmaya başladım."*(Pandemi sonrası, Değişim var)
Cansu: "*Hayır çok fazla bir değişiklik olmadı*." (Pandemi sonrası, Değişim yok)

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular
Bu başlık altında çalışmanın beşinci alt problemi olan pandemi öncesinde insanların sosyal ilişkilerinin nasıl olduğu incelenmiş olup, bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Pandemi öncesi bireylerin sosyal ilişkilerine ilişkin bulgular

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Sosyal ilişkiler iyi	Gizem, Kadir, Mesut, Yiğit, Cansu, Atakan, Batuhan, İzzet, Anıl, Ebru, Burak, İrem, Büşra, Nisa, İlyas, Elif, Hülya, Feridun, Esma, Taner
İletişim kurmayı sevme	Feridun, Esma, Taner, Yiğit, Cansu, Atakan, Batuhan, Anıl, İzzet, Elif, Büşra, Nisa, İlyas, Gizem, Kadir, Mesut, Ebru, Burak, İrem
İletişim kurmayı sevmeme	Hülya

Tablo 5 incelendiğinde "Sosyal ilişkilerim iyiydi" ve "İletişim kurmayı seviyorum" kategorilerinin çalışma grubu tarafından tercih edildiği görülmektedir. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Ebru: "*Mesai saatlerinde çalışma arkadaşlarımla iş dışında ise ailemle vakit geçiriyordum. İnsanlarla iletişim kurmayı çok severim. Ancak zaman zaman kendime de zaman ayırmayı seviyorum."*(İletişim kurmayı sevme)
Feridun: "*İnsanlarla iletişim kurmayı seviyorum. Pandemiden önce sosyal olarak daha aktiftim ancak pandemiden sonra sosyal hayatım kısıtlandı diyebilirim."*(Sosyal ilişkileri iyi)
Batuhan: "*Pandemi öncesi sosyal ilişkilerim güçlüydü. İnsanlarla iletişim kurmayı çok seviyorum."* (İletişim kurmayı sevme)

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular
Çalışmanın altıncı alt problemi kapsamında karantina sürecinin insanların iletişim araçlarını tercih etme durumundaki etkisi incelenmiş olup, bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Karantina süreci ve bireylerin iletişim araçlarını tercih etme durumuna ilişkin bulgular

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Telefon	Feridun, Taner, Esma, Gizem, Mesut, Kadir, Batuhan, Anıl, İzzet, Ebru, Burak, İrem, Büşra, Nisa, İlyas, Yiğit, Atakan, Cansu, Hülya, Elif
Bilgisayar	Batuhan, İrem, Hülya, Esma, Taner, Gizem, Cansu

Tablo 6 incelendiğinde "Telefon" kategorisinin öne çıktığı görülmektedir. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Taner: *"En çok bilgisayar ve telefon kullandım. En çok görüştüğüm kişi ise liseden eski bir arkadaşımdı."* (Telefon ve Bilgisayar)
Yiğit: *"Telefon çok kullandım. Akrabalarım, kuzenlerim ve arkadaşlarımla görüştüm."* (Telefon)
Ebru: "*En çok telefon kullandım. İş için mail kullandım. Yakın çevremle iletişim kurabilmek için tercih ettim."* (Telefon)
Mesut: *"Telefon kullandım. En çok arkadaşlarımla görüştüm."* (Telefon)
Anıl: *"En çok yakın arkadaşlarımla görüştüm. Farklı illerdeki çocuklarımla konuştum. En çok telefon kullandım."* (Telefon)

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular
Bu başlık altında çalışmanın yedinci alt problemi olan karantina sürecinde insanların kimlerle iletişim kurmayı tercih etme durumundaki etkisi incelenmiştir. İncelemeye ilişkin bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Karantina sürecinde bireylerin kimlerle görüştüğüne ilişkin bulgular

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Aile/ Akraba ile görüşme	Feridun, Esma, Burak, İrem, Batuhan, Anıl, Yiğit, Cansu, Hülya, Elif
Arkadaş ile görüşme	Ebru, İrem, Burak, İzzet, Anıl, Yiğit, Atakan, Cansu, Büşra, Nisa, İlyas, Esma, Taner, Gizem, Mesut, Kadir, Hülya

Tablo 7 incelendiğinde "Arkadaş ile görüşme" kategorisinin diğer kategoriye göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Taner: *"En çok bilgisayar ve telefon kullandım. En çok görüştüğüm kişi ise liseden eski bir arkadaşımdı."*(Arkadaşı ile görüşme)
Yiğit: *"Telefon çok kullandım. Akrabalarım, kuzenlerim ve arkadaşlarımla görüştüm."* (Akrabalarıyla görüşme)
Ebru: "*En çok telefon kullandım. İş için mail kullandım. Yakın çevremle iletişim kurabilmek için tercih ettim."* (Arkadaşı ile görüşme)
Mesut: *"Telefon kullandım. En çok arkadaşlarımla görüştüm."* (Arkadaşı ile görüşme)

Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular
Çalışmanın sekizinci alt problemi kapsamında sanal iletişimin bireyler arasındaki iletişime etkisi incelenmiş olup, bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Sanal iletişim ve bireyler arası iletişime etkisi

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Yüz yüze iletişim daha iyi	Feridun, Yiğit, Cansu, İzzet, Gizem, Mesut, Büşra, Nisa, Hülya, Elif, Ebru, İrem, Burak, Esma,
Sanal iletişim daha iyi	Esma, Taner, Atakan, Anıl, İlyas, Feridun, Yiğit, Gizem, Mesut, Büşra, Nisa, Hülya, Ebru, İrem
Diğer	Batuhan, Kadir

Tablo 8 incelendiğinde "Yüz yüze iletişim daha iyi" ve "Sanal iletişim daha iyi" kategorilerinin oluştuğu ve bu konuda katılımcıların görüşlerinin tercih edilme durumlarının benzer olduğu görülmektedir. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Elif: "*Pandemi öncesinde herkesin elinde telefon vardı. Kimse yüz yüze iletişim kurmanın kıymetini bilmiyordu. Ancak pandemiden sonra aslında sanal iletişimin yüz yüze iletişim yerini tutamayacağını anladık."* (Yüz yüze iletişim daha iyi)
Taner: *"Oyun oynamayı çok seviyorum ve birçok insanla tanışma fırsatım oluyor. Bu yüzden sanal iletişimin çok güzel ve faydalı olduğunu düşünüyorum bu açıdan."* (Sanal iletişim daha iyi)

Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular
Çalışmanın dokuzuncu alt problemi kapsamında karantina sürecinin bireylerin dijital iletişim araçlarını (whatsapp, instagram, facebook vs.) tercih etme durumuna olan etkisi incelenmiş olup, bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Karantina sürecinin bireylerin dijital iletişim araçlarını tercih etme durumuna etkisi

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Whatsapp	Feridun, Esma, Yiğit, Atakan, Cansu, Batuhan, Anıl, İzzet, Gizem, Mesut, Kadir, Büşra, Nisa, Hülya, Elif, Ebru, İrem, Burak
Instagram	Esma, Taner, Yiğit, Cansu, Batuhan, İzzet, Gizem, Mesut, Kadir, Büşra, Nisa, İlyas, Hülya, Elif, Burak, İrem
Discord	Taner
Zoom	Esma, Cansu
Facebook	Esma, Feridun, Anıl, Gizem, Hülya,
Twitter	İzzet, Hülya, Elif
Youtube	Mesut
Telegram	Büşra, Nisa

Tablo 9 incelendiğinde "Whatsapp" ve "Instagram" kategorilerinin diğer kategorilere göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür.

Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular
Bu başlık altında çalışmanın onuncu alt problemi olan karantina sürecinin bireylerin dijital iletişim araçlarını tercih etme durumuna olan etkisi incelenmiştir. İncelemeye ilişkin bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Karantina sürecinin insanların sanal iletişim araçlarını (whatsapp, instagram, facebook vs.) tercih etme nedenine ilişkin bulgular

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
İnsanlarla iletişim halinde olmak	Feridun, Esma, Yiğit, Atakan, Cansu, İzzet, Anıl, Gizem, Mesut, Kadir, Nisa, İlyas, Ebru, İrem, Burak
Eğlenceli vakit geçirmek	Feridun, Taner, Batuhan, Büşra, Hülya, Elif

Tablo 10 incelendiğinde "İnsanlarla iletişim halinde olmak" kategorisinin diğer kategoriye göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Feridun: *"En çok whatsapp ve facebook kullandım. Tercih sebebim ise, yakınlarım ile görüntülü konuşmak için whatsapp kullandım, eğlenceli videolar izlemek veya kafa dağıtmak için de facebook kullandım."*(Eğlenceli vakit geçirmek)
Yiğit: *"Whatsapp, instagram kullandım. İnstagramda dünyada neler olup bittiğini takip etmek için kullandım. Whatsapp ise sevdiklerimle iletişim kurmak için kullandım."*(İnsanlarla iletişim halinde olmak)
Büşra: "*Whatsapp, telegram ve instagram kullandım. Herkes kullandığı için ve gündemi takip etmek için kullandım."*(İnsanlarla iletişim halinde olmak)

On birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular
Bu başlık altında çalışmanın onbirinci alt problemi olan karantina sürecinde çevredeki insanların bireylerle iletişimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. İncelemeye ilişkin bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Karantina sürecinde çevredeki insanların bireylerle iletişimi

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
İlgili davranma	Esma, Cansu, Atakan, İzzet, Anıl, Büşra, Nisa, İlyas, Hülya, Elif, Kadir, Ebru, Burak, İrem
İlgisiz davranma/ Uzak durma	Feridun, Taner, Yiğit, Batuhan, Gizem, Mesut,

Tablo 11 incelendiğinde "ilgili davranma" kategorisinin diğer kategoriye göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Esma: *"Covid olduğumda çevremdeki insanlar benimle sürekli iletişime geçmek istediler. Nasıl olduğumu nasıl hissettiğimi merak ediyorlardı ve moral vermek için arıyorlardı. Benim için endişelenen, beni merak eden insanlarla yüz yüze iletişim kuramadığım için çok üzüldüm. "* (İlgili davranma).
Gizem: *"Çevremdeki insanlar tedirgin yaklaşıyorlardı. Kendimi çok yalnız hissettim."*(Uzak durma)

On ikinci Alt Probleme İlişkin Bulgular
Çalışmanın onikinci alt problemi kapsamında bireylerin iletişim kavramına ilişkin tanımlarının karantina sürecinde değişip-değişmediği incelenmiş olup, bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Karantina sürecinde bireylerdeki iletişim kavramının anlamının değişimine ilişkin bulgular

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Değişiklik oldu	Feridun, Yiğit, Cansu, Gizem, Büşra, Nisa, İlyas, Hülya, Ebru
Değişiklik olmadı	Esma, Taner, Atakan, Batuhan, Anıl, İzzet, Kadir, Mesut, Elif, Burak, İrem

Tablo 12 incelendiğinde üzere karantina sonrasında "değişiklik olmadı" kategorisinin diğer kategoriye göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Nisa: *"İnsanlardan kaçmaya başladım. Sosyalleşme sıkıntısı yaşadım. "*(Değişiklik oldu)
Elif: *"Pandemi öncesine göre ilişkilerim daha iyi oldu. Kolay uyum sağladım."*(Değişiklik olmadı)

On üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular
Bu başlık altında çalışmanın on üçüncü alt problemi olan karantina sürecinin bireylerin psikolojik destek almayı düşünme üzerindeki etkisi incelenmiştir. İncelemeye ilişkin bulgular Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Karantina süreci ve bireylerin psikolojik destek almayı düşünme durumu

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Psikolojik destek almayı düşünme	Esma, Feridun, Esma, Cansu, İzzet, Gizem, Mesut, Kadir, Büşra, Nisa, İlyas, Ebru
Psikolojik destek almayı düşünmeme	Feridun, Taner, Yiğit, Cansu, Atakan, Batuhan, Anıl, İzzet, Gizem, Mesut, Kadir, Büşra, Nisa, İlyas, Elif, Hülya, Ebru, Burak, İrem

Tablo 13 incelendiğinde "psikolojik destek almayı düşünmeme" kategorisinin diğer kategoriye göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Hülya: *"Hayır, düşünmedim. İnsanlar bu süreci yalnız olarak atlatabilir."* (Psikolojik destek almayı düşünmeme)
Esma: *"Evet, düşündüm ama gitme imkânım olmadığı için gidemedim. Tek başına atlatan bireyler mutlaka psikolojik destek almalı. "* (Psikolojik destek almayı düşünme)
İrem: *"Hayır, düşünmedim. İnsanlar bu süreci yalnız da atlatabilir."*(Psikolojik destek almayı düşünmeme)

On dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular
Bu başlık altında çalışmanın on dördüncü alt problemi olan bireylerin iletişim kavramını anlamlandırma üzerindeki etkisi incelenmiştir. İncelemeye ilişkin bulgular Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Bireylerin iletişim kavramını anlamlandırması

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Mutluluk	Feridun, Batuhan
İnsanlar arasında bağ	Esma, Atakan
Hayatın temel unsuru	Taner, Cansu, Gizem, Kadir, İrem, Ebru, Elif, Büşra, Nisa, İlyas, Yiğit, Mesut, İzzet, Burak, Hülya, Anıl

Tablo 14 incelendiğinde "Hayatın temel unsuru" kategorisinin çalışma grubu tarafından diğer kategorilere göre daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Cansu: *"Bir insanın kendi varlığını ispatlayabilmesi, güzel işler yapabilmesi için yine bir başka insana ihtiyaç duyar. Bu yüzden iletişim hayatımızda mutlaka olması gereken bir unsurdur."*(Hayatın temel unsuru)
İrem: *"Hayatın en önemli unsuru iletişimdir. İletişim olmadan insanlar yaşamını devam ettiremez."*(Hayatın temel unsuru)
Büşra: *"İletişim her şeydir. Sadece insanlar değil hayvanlar bile iletişim kurarak anlaşır. Bu yüzden iletişim vazgeçilmezdir."* (Hayatın temel unsuru)

On beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular
Çalışmanın on beşinci alt problemi olan karantina sürecinin bireylerin iletişim kavramını anlamlandırma üzerindeki etkisi incelenmiş olup, bulgular Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. Karantina süreci ve bireylerin iletişim kavramını anlamlandırması

Kategori	Tekrar Eden Kişiler
Değişiklik oldu.	Feridun, Esma, Yiğit, Cansu, Gizem, Mesut, Anıl, İrem, Hülya, Elif, Büşra, Nisa, İlyas
Değişiklik olmadı.	Taner, Atakan, Kadir, Batuhan, İzzet, Burak, Ebru

Tablo 15'ten de anlaşılacağı üzere "Değişiklik oldu" kategorisinin diğer kategoriye göre çalışma grubu tarafından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Çalışma grubunun bu alt problemde yer alan sorulara verdiği örnek cevaplar şu şekildedir:
Anıl: *"İnsanlarla daha çok iletişim kurmamız gerektiğini anladım. İletişimin ne kadar önemli olduğunu gördüm."*(Değişiklik oldu)
Hülya: *"Evet, değişti. Çevremdeki insanlarla olan iletişimimin ne kadar kıymetli olduğunu anladım. "* (Değişiklik oldu)
Gizem: *"Evet, değişti. Karantina öncesi yüz yüze iletişim halindeydim çevremle ancak karantina sürecinde sanal iletişime daha çok yöneldim. Bu durum da bende iletişim kavramının değişmesine neden oldu. "*(Değişiklik oldu)

SONUÇ
Covid-19 hastalığını geçiren kişilerin izolasyon dönemlerinde bireylerarası iletişim sürecinde neler yaşadığını ve bu süreçle birlikte iletişim algılarının nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmanın sonuçlarına göre hastalığı geçiren bireylerin daha çok "ölüm kaygısı" ve "korku" şeklinde duygular hissettikleri görülmüştür. Karantina sürecinde ise çoğunlukla "can sıkıntısı" ve "yalnızlık" yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Pandemi sürecinde bireylerin daha önceki deneyimlerine göre "yalnızlık" ve "izole olmak" kavramlarına yönelik algılarında çoğunlukla değişiklik olduğu görülmüştür. Önceki deneyimlerinden farklı olarak bu kavramların "pandemi süreci" ile ilgili çağrışımlar yaptığı tespit edilmiştir. Pandemi sonrasında bu duyguların anlamlandırılmasında yine çoğunlukla değişiklik olduğu belirlenmiştir. Diğer bir araştırma sonucuna göre Pandemi öncesi bireylerin sosyal ilişkilerinin iyi olduğu, bireylerin genellikle ilişki kurmayı sevdikleri görülmüştür. Pandemi sürecinde en çok tercih edilen iletişim aracı "telefon" olarak belirlenmiştir. Bu süreçte bireylerin daha çok arkadaşları ile görüştükleri tespit edilmiştir. Pandemi sürecinde zorunlu olarak sanal ortamlarda gerçekleştirilen iletişimin olumlu etkileri olduğu ancak yüz yüze iletişimin daha sağlıklı olduğu belirlenmiştir. Sanal platformlardan daha çok whatsapp ve instagram gibi sosyal araçların kullanıldığı ifade edilmiştir.

Bu araçların daha çok iletişim amaçlı kullanıldığı ancak kimi zaman ise eğlenceli vakit geçirmek için tercih edildiği tespit edilmiştir. Karantina sürecini geçiren bireyler çevrelerindeki diğer insanların kendilerine çoğunlukla ilgili davrandıklarını vurgulamışlardır. Bu sürecin tek başına atlatılamayacağını ancak psikolojik destek almayı ise düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre karantina sürecini yaşayan bireylerin iletişim kavramına yönelik algılarında çoğunlukla değişiklik olduğu, bu kavramı "hayatın temel unsuru" olarak adlandırdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Teşekkür
Bu çalışma Mahir Necmi YUNUSOĞLU'nun yürütücülüğünde gerçekleştirilen TÜBİTAK 2209-A-Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenen proje verilerine dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akoğlu G. ve Karaarslan B.T. (2020), Covid-19 ve izolasyon sürecinin çocuklar üzerindeki olası psikososyal etkileri. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(2), 99-103.

Aşkın R., Bozkurt Y. ve Zeybek Z. (2020), Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapotik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı. 19*(37) Bahar (Özel Ek), 304-318.

Balcı, A. (2020). Covid-19 özelinde salgınların eğitime etkileri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, 3*(3), 75-85.

Creswell, J. W., Hanson, W. E., Clark Plano, V. L., ve Morales, A. (2007). *Qualitative Research Designs: Selection and Implementation.* The Counseling Psychologist*, 35*(2), 236–264.

Dağlı, D. A., Büyükbayram, A. ve Arabacı, L. B. (2020). Covid-19 tanısı alan hasta ve ailesine psikososyal yaklaşım. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 191-195.

Kaya B. (2020). Pandeminin ruh sağlığına etkileri*. Klinik Psikiyatri Dergisi, 23*,123-124.

Okur, İ. ve Demirel, Ö. F. (2020). COVID-19 ve psikiyatrik bozukluklar. *Medical Research Reports*, *3*(Özel Sayı), 86-99.

Özalp, B. ve S. Kürklü, N. (2020). Obezite ve Covid 19. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(2), 211-214

Patton, M. Q. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Çev. Ed. M. Bütün & S. B. Demir, çev.). Ankara: Pegem.

Temir, C. (2020). Covid-19'un sermaye piyasaları üzerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi, (4)*7,50-66.

Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi, 25*(1), 142-153.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yiğiter, K., Engin, A. O., ve Yağız, O. (2007). Öğrenme sürecinde bireylerarası iletişim ve etkileşim. *KKEFD,* 15, 123-157.

TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ İLK YÜKSEK LİSANS TEZİ: NECLA MORA "BATI AVRUPA ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK EĞİTİMİ"

Dr. Öğr. Üyesi Olga UNTİLA KAPLAN
İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü
ORCID: 0000-0003-1525-4989

ÖZET
Bu çalışma Necla Mora tarafından 1988 yılında yazılan "Batı Avrupa Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Olarak Türkiye'de Gazetecilik Eğitimi"nin bir incelemesidir. Yazarın bu çalışması, gazetecilik eğitimi konusunda Türkiye'de bugüne kadar yazılmış az sayıdaki yüksek lisans tezi listesinde ilk sırada yer almaktadır. Bu küçük ayrıntı, araştırılan konunun önemini vurgulamaktadır. İstanbul'da ilk gazetecilik okulunun açılmasından yaklaşık 40 yıl sonra kaleme alınan bu çalışmada, 1980'lerde Türkiye, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde gazetecilik eğitiminde yaşanan son gelişmeleri ortaya koymaktadır. 1919 yılında Federal Almanya'da Münster Üniversitesi bünyesinde Basın Yayın Enstitüsü açılmasını izleyen dönemden itibaren Batı Avrupa ülkelerinde gazetecilik eğitimi veren okullar eleştiriye, çoğulculuk ilkesine, hürriyet anlayışına, öğrenci ve öğretim üyelerinin iş birliğine dayanan yeni bir eğitim modeline odaklanmıştır. 1923 yılında Cumhuriyet dönemine giren Türk basın ve yayın sektörü, kısa süreli özgürlük ile sansür arasında gidip gelen bir dizi siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal değişime ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Bu değişimler, gazeteleri kurumsallaşmaya, gazetecileri ise kalitelerini artırmaya odaklamaya zorlamış, bu da bir gazetecilik okulu kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavramın Türkiye'nin sosyo-politik koşullarında geliştirebilmesi için diğer ülkelerin deneyimine ihtiyaç duyulmuştur. Bu kısa çalışmada Türkiye'de akademik gazetecilik eğitimi çalışmalarını başlatan ilk isim olan Necla Mora'nın vizyonundaki gazetecilik eğitiminin ilk yıllarını kapsayan 1950-1988 dönemdeki gelişmeleri ve bu gelişmelerle ilgili düşüncelerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Mora, Türkiye'de ve Batı Avrupa ülkelerinde uygulanan farklı gazetecilik eğitimi modellerini araştırarak, gazetecilik mesleğindeki "giriş" tartışmasının çözümlerini, nitelikli gazeteci yetiştirme sorununu ve genel kültür ile mesleki uygulama dersleri arasında yakın bir ilişki nasıl kurulması gerektiği sorusuna cevap aramaktadır. Daktilo ile yazılan Necla Mora'nın bu eserin incelemesiyle, uzaktan eğitim çağında gazetecilik eğitiminin sınır tanımadığı bir toplumda bu konuların ne kadar güncel olduğu hissettirilmesi çalışmanın bir başka amacıdır.
Anahtar Kelimeler: Gazetecilik Eğitimi, Akademik Gazetecilik Eğitim Çalışmaları, Uzaktan Eğitim, Türkiye, Avrupa

THE FIRST MASTER'S THESIS ON JOURNALISM EDUCATION IN TURKEY: NECLA MORA "JOURNALISM EDUCATION IN TURKEY IN COMPARISON WITH WESTERN EUROPEAN COUNTRIES"

ABSTRACT
This study is a review of "Journalism Education in Turkey in Comparison with Western European Countries" written by Necla Mora in 1988. This study of the author ranks first among the few master's theses on journalism education written in Turkey to date. This small detail emphasizes the importance of the subject under investigation. This study, written nearly 40 years after the first journalism school was opened in Istanbul, reveals the latest developments in journalism education in Turkey, the UK, Germany, France and Italy in the 1980s.

In 1919, following the opening of the Press and Broadcasting Institute at the University of Münster in the Federal Republic of Germany, journalism schools in Western European countries have focused on a new educational model based on criticism, the principle of pluralism, the understanding of freedom, and the cooperation of students and faculty members. In 1923, the Turkish press and broadcasting sector entered the Republican era and had to adapt to a series of political, economic, cultural and social changes that oscillated between short-lived freedom and censorship. These changes have forced newspapers to focus on institutionalization and journalists to focus on improving their quality, giving rise to the concept of a journalism school. In order to develop this concept in Turkey's socio-political conditions, the experience of other countries was needed. This short study aims to reveal the developments in the early years of journalism education in the vision of Necla Mora, the first name to initiate academic journalism education studies in Turkey, in the period 1950-1988 and her thoughts on these developments. Mora investigates different models of journalism education in Turkey and Western European countries and seeks solutions to the "entry" debate in the journalism profession, the problem of training qualified journalists and the question of how to establish a close relationship between general culture and professional practice courses. Another aim of the study is to make people feel how topical these issues are in a society where journalism education knows no boundaries in the age of distance education by analyzing Necla Mora's typewritten work.

Keywords: Journalism Education, Academic Journalism Education Studies, Distance Education, Turkey, Europe

OPTIMIZATION OF DIGITAL MARKETING STRATEGIES IN FACING BUSINESS CHALLENGES IN THE MODERN ERA

Shinta Dewi WULANDARI
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0002-4500-3606

Achmad Tubagus SURUR
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0003-0374-6302

ABSTRACT
In today's modern day, the digital era has begun, signifying that trade between countries around the world is no longer restricted. Because the number of competitors or competitors in the industry is expanding, as an entrepreneur, you must have sufficient opportunities to expand your current firm. As a result, company strategy is critical while dealing with corporate competitiveness. One of them is to use internet marketing. However, not all business actors, particularly traditional business actors, are aware of the system. As a result, a change step is required, namely the implementation of a business strategy, one of which includes the use of digital marketing. Digital marketing is an attempt to promote a business through digital media in a timely, personal, and relevant manner. Many of the tactics and practices that belong under the internet marketing area are included in this form of digital marketing. The goal of this study is to design and optimize the implementation of digital marketing strategies in the face of business issues in today's modern day so that businesses can stay afloat and get a competitive edge. A literature review methodology is used in this research procedure. The findings of this literature research show that in today's modern day, planning and optimizing the implementation of digital marketing strategies is a requirement in dealing with business difficulties. Digital marketing can make it easier for business owners, particularly small and medium-sized enterprises (MSMEs), to track, offer information, and meet client requests. Not only that, but digital marketing will make it easier for businesses to reach out to consumers at all levels of society, regardless of location or time.
Keywords: Digital Marketing, Digital Marketing Strategy, Business Challenges

PENGARUH INTEGRASI BAHASA INGGRIS DALAM COPYWRITING CONTENT MARKETING

Riftiani Mufid FIRMANSYAH
Faculty of Economics and Islamic Business IAIN Pekalongan
ORCID: 0000-0001-9836-3560

Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
Faculty of Economics and Islamic Business IAIN Pekalongan
ORCID: 0000-0002-8394-5776

ABSTRACT

After analyzing the content marketing in English, the researcher realized that an understanding of the use of good and correct English which was then synergized with content marketing was deemed necessary to be studied more deeply. The purpose of this research is discussed to fulfill our curiosity to bring language content marketing to be packaged into an advertisement that contains the essence of information that aims and the appropriateness of using English in particular. The method used in this study is through a literature study that collects several previous studies to answer the role of English, the use of English, and the effect of using English for business and marketing purposes. The English language which is gaining popularity and is widely known by the public has proven to have influenced the community's needs for things that are international and technological. The results of this study show that English is an international language that is widely used for marketing activities, although it does not have to comply with grammatical provisions. Based on the results of this study, it can be concluded that the effect of using English is quite large on content marketing. Thus, the expectations offered through this research become clearer with the critical analysis of content marketing that we encounter today. The English language which is gaining popularity and is widely known by the public has proven to have influenced the community's needs for things that are international and technological.

Keywords: English, copywriting, and content marketing.

THE INFLUENCE OF PARENTING PATTERNS ON CHILDREN'S GROWTH AND DEVELOPMENT

Umi KHAFIDHOH
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H Abdurrahman Wahid
ORCID: 0000-0001-7714-1096

Happy Sista DEVY
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H Abdurrahman Wahid
ORCID: 0000-0002-2966-6389

ABSTRACT
Parenting is very important in the development of children's character. A person's current personality problems may be caused by the mistakes of their parents when they were young. Parents have a lot of control over the future of their children, so parents need to be smart parents. Parents do not have to have a bachelor's degree, but they must be smart in educating their children. Because parents are the first teachers for their children. The purpose of this study was to see the effect of parental behavior on children's growth and development. Because parents are always role models. The way of parenting is done will greatly affect the growth and development of children. This research method uses a literature review approach. The results of this study indicate that parents can apply parenting styles that meet the psychological and mental needs of their children. Even though there are many factors that influence the growth and development of children besides the environment and association. Keep in mind that parenting is not just nurturing, but the parenting personality attached to it will always be a role model for their children. Starting from how to communicate and how to work. Parents must continue to learn to be better parents in order to provide the best environment for their children.
Keywords: Parenting, Child development

HALAL LIFESTYLE IN TIMES FOR A BETTER QUALITY OF LIFE

INKA SABILA
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. ABDURRAHMAN WAHID
ORCID: 0000-0001-8620-647X

Muhammad Aris SYAFI'I
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. ABDURRAHMAN WAHID
ORCID: 0000-0002-7322-1969

ABSTRACT
Halal Lifestyle is a phenomenon that refers to one part of Islamic sharia, namely the obligation for Muslims to consume and use everything that has been proven to be halal. The popularity of the halal lifestyle, among others, is triggered by the increasing population of the Muslim middle class who is always up to date on lifestyle trends, but at the same time wants products and services that can reflect spiritually according to Islamic teachings. The increasing popularity of the halal lifestyle can also be seen from the growing halal industry, not limited to the food and beverages industry, but also in the cosmetics, fashion, medicine, tourism, hospitality, finance, and even electronics industries. The purpose of this study is to describe the halal lifestyle towards a better quality of life. The method of this research is to use the literature review method, which is sourced from credible journals and authoritative news. Halal lifestyle development also needs to involve the wider community, by providing education about the relevance of the halal lifestyle which is not only binding on the Muslim community but can also be practiced by the wider community. halal and its standardization so that the halal lifestyle is not just a jargon but can actually bring blessings to yourself and the people around you.
Keywords: Halal, Lifestyle, Quality of Life

THE IMPACT OF DRUGS ABUSE AMONG YOUTH

Siti Nur KHOLİFAH
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0002-5475-6300

Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan Pekalongan
ORCID: 0000-0002-8394-5776

ABSTRACT
This study tries to examine the use of illegal drugs or drugs among teenagers which is increasingly widespread. The method in this research is descriptive analysis in the form of library research using a qualitative research approach. In this study, secondary data obtained from regulations, previous research studies, and other literature with similar research topics were used. The results of the study show that drugs are man-made compounds or plants that can cause hallucinations, reduce consciousness, and cause addiction. Overuse of these drugs can lead to addiction. Overuse of these drugs can lead to addiction. This drug is used as a pain reliever and provides peace of mind. Social media is the right solution for prevention, because it can be said that web-based media are widely used among teenagers, web-based media are very good for spreading drug addiction prevention messages.
Keywords: youth, drugs, addiction

ANALYSIS OF PT PEGADAIAN KUR FUND DISTRIBUTION IN SUPPORTING MSME ACTORS

Abdillah FAWAZ
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH.Abdurrahman Wahid
ORCID: 0000-0002-5133-4612

Hendri Hermawan ADINUGRAHA
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH.Abdurrahman Wahid
ORCID: 0000-0002-8394-5776

ABSTRACT
This study aims to examine how the People's Business Credit (KUR) funding from PT. Pegadaian were allocated to promote MSME actors. This study's goal is to examine the specifics of how PT. Pegadaian distributed money to KemenKopUKM under a financial cooperation agreement (PKP). A literature review methodology is used in this research procedure. The study's findings show that PT. Pegadaian has officially been named the 44th KUR distributor, with a total distribution volume of 5.9 trillion IDR and a debtor limit of up to 10 million IDR with a margin/Mu'nah of 6 percent annually. At the PKP signing ceremony yesterday, on June 11, the distribution was officially launched. As the designated user of the budget (KPA) subsidies for return on KUR guarantee services and interest subsidies/KUR margins, this was sent to KemenKopUKM. As one of the prerequisites to become a KUR channeling institution, PT. Pegadaian must complete a number of agendas, including this PKP MoU. Then, all Branch Offices and Pegadaian Branch Service Units across Indonesia can accept applications for these money. The government intends to provide 373.17 trillion IDR in financing for MSMEs by 2022. According to information from the Program Credit Information System (SIKP), there will be 148.12 trillion IDR worth of temporary KUR disbursements in 2022. 3.19 million debtors received this money, with Super Micro KUR data of IDR 2.57 trillion going to 292,940 debtors. Then, 2.70 million debtors received Micro KUR worth 99.74 trillion IDR. Additionally, 189,034 debtors received Small/Special KUR of 45.79 trillion IDR. Last but not least, KUR for placements of PMI (Indonesian migrant workers) to 530 debtors totaled 13.02 billion IDR. Super Micro KUR funding includes terms of 12, 18, 24, and 36 months, with a minimum business age of 6 months. The government's implementation of the KUR program is one way it is assisting MSME players to move up the class ladder and speed up the economic recovery.
Keywords: People's Business Credit (KUR), PT. Pegadaian, Halal Industry, Distribution

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN LEARNING MEDIA

Delina DAMAYANTI
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH Abdurrahman Wahid
ORCID: 0000-0002-2965-0416

Hendri Hermawan ADİNUGRAHA
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH Abdurrahman Wahid
ORCID: 0000-0002-8394-5776

ABSTRACT
Learning media with digital technology is media that is sophisticated or meets novelty that is usually familiar to students. Our students are a generation that is accustomed to digital technology (digital native). This is a natural thing because each generation has its own characteristics according to its era. This phenomenon is in accordance with the sentence expressed by Caliph Ali Bin Abi Talib that "Educate your children according to their times". The presence of technology can be used to minimize the gap between generations. This study tries to examine the use of applications and social media for learning cannot be generalized. The method in this research is descriptive analysis in the form of library research using a qualitative research approach. The results of the literature review found that there are many benefits that digital media provides in the context of education, including increasing student involvement in learning, helping students work through difficult concepts, helping promote critical awareness, helping to encourage equality, and many other benefits. given. Another benefit is that using digital media in education can introduce classrooms to opportunities and resources that students may not otherwise have access to. Examples of technology resources that can be used to engage and educate in the classroom are video clips, educational games, and virtual simulations
Keywords: technology, media and learning

THE INFLUENCE OF CONSUMPTION BEHAVIOR ON THE MILLENIAL GENERATION

Lailatul Risma
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH Abdurrahman Wahid

ABSTRACT
Millennials are often seen as innovative and risk-taking generations. They have great ideas and very productive people. On the contrary, they are highly consumptive, this is influenced by digital culture and internet usage. The purpose of this study is to describe the influence of consumptive behavior on the millennial generation. This research method uses a literature review approach. The results of the literature review show that the influence of consumptive behavior on the millennial generation is influenced by the existence of digital culture and internet use. Millennials use the internet for a variety of transactions, including transportation, food purchases, travel, and the purchase of clothing and daily necessities. In this case, having a positive impact is that the millennial generation moves very quickly, because transacting via the internet removes many obstacles and limitations that exist when transacting physically. The negative impact of the millennial generation is that it is very consumptive. This is influenced by several factors, namely, peer pressure from the community or circle of friends and the influence of influencers on social media.
Keywoards: Consumer behavior and the millennial generation.

OVERVIEW OF ONLINE BUYING IN ISLAMIC ECONOMIC PERSPECTIVE

Amira NURKHASANI
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0003-4804-8743

Achmad Tubagus SURUR
Faculty of Economics and Islamic Business UIN KH. Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0003-0374-6302

ABSTRACT
This review of online buying and selling sees that in today's digital era, technology and the internet are a necessity for the community in facilitating all human affairs, both in the field of work and business. One of the efforts that people can do in this case is buying and selling online. The purpose of this study is to describe a review of online buying and selling in an Islamic perspective. This research method uses a literature review approach. The results of the literature review found that online buying and selling that does not allow physical transactions tends to be unacceptable, one of which is because it contains elements of terminating payments. The point of this is that even if the application has received a purchase notification, the money will appear later. Although at first glance it leads to its impropriety, it is better to look at the fiqh rules agreed upon by many scholars (except Abu Hanifah): al-ashlu fii al-asyyaai al-ibaahah hattaa yadulla al-daliil 'alaa al-tahriim. Basically all things (including muamalah buying and selling online) are allowed until there is evidence that forbids it. Especially if it is intended to provide real benefits to humans. Assessing the validity of buying and selling is no longer through the fulfillment of the existing pillars and conditions but through the basic principles. The pillars and conditions of buying and selling Muslim-style, which are known to be born in an era where technological progress is still far from being burned. As long as the basic principles of buying and selling are carried out, for example, they do not contain elements of fraud and are not intended to be manipulative, then they are not forbidden and are legitimate.
Keywords: Buysell, online, and sharia.

DIGITAL MARKETING PLATFORM (SHOPEE) MARKETING COMMUNICATION STRATEGY TO INCREASE CONSUMER PURCHASING POWER

Monica Nour FAUZIAH
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0002-1169-4357

Dr. Tamamudin
Faculty of Economics and Islamic Business UIN K.H. Abdurrahman Wahid Pekalongan
ORCID: 0000-0002-2925-080X

ABSTRACT
This research focuses on the marketing communication tactics of the shopee digital marketing platform. Online shopping (online store) is a type of shopping made possible by communication technology, especially the internet, and includes several advantages, such as the ability to get work done quickly without having to meet face-to-face first. The purpose of this research is to find out how to increase consumer purchasing power by using a digital marketing platform (shopee). The sales team and marketing team at PT shopee designed the object of this research as a marketing communication approach. The research method used is a literature review approach. The results of this study are the results of this study are that the marketing strategy carried out by Shopee which has succeeded in attracting the attention of buyers is to use things that are viral or current trends. Of course, this is very different from other marketplace marketing strategies, besides that Shopee also provides many promotional programs to customers, such as free shipping, cashback, flash sales, to vouchers. And always follow various events, for example 11.11 Big Sale, Shopee SMS & COD, 12.12 Birthday Sale, and so on.
Keywords: Digital Marketing, marketing Strategy, communication

MERGING FOLK MEDIA WITH MASS MEDIA TO ACCOMPLISH SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOAL 3 AT GRASSROOTS LEVEL IN INDIA

Shahi Shaika
Amity school of Communication, Amity University Noida

Abstract
This research aims to give complete information and investigate the importance of folk media integration with mass media as a potent instrument for reaching India's Sustainable Development Goal 3 at the grassroots level. The study of case studies created through in-depth interviews was used as the approach to demonstrate the influence of folk and mass media together in achieving the objectives. Communication is critical for sharing information, promoting participation, and community action. Any development initiative that treats people as passive recipients rather than active contributors is certain to fail. People's participation as contributors to change and growth will hasten the development process. In terms of poverty, the environment, health, politics, and education, third-world countries like India have found themselves in unusual positions. Government and non-government organisations have made efforts to educate residents and make them aware of initiatives aimed at increasing their socioeconomic well-being. Communication is an important instrument for organising people into a participatory process, which makes development a realistic aim. Traditional folk media has a personal appeal since it is near to people's thoughts and emotions. Mass media has heterogenous audience due to wider reach. So, a blend of both have been utilised to educate and transform the public on attaining health goals. Because participation is the common denominator of communication and development, traditional folk media forms may be used effectively together with other forms of mass media for development as long as they follow the Participatory model.
Keywords: Mass media, Folk media, Sustainable Development Goals, Health, Communication.

CORRELATING ACCOUNTABILITY AND TRANSPARENCY WITH INTERNAL AUDITORS IN TAX ADMINISTRATION

Zakariya'u Gurama
Department of Accounting, Gombe State University Gombe

Musa Shehu
Department of Accounting, Jigawa State Polytechnic, Dutse

ABSTRACT
Accountability and transparency play important role both in public and private organization towards attaining the good governance, efficient and effective leadership. Accountability refers to as answerability and the anticipation of account giving while transparency is performing an act by individual or group of individuals in such a way that others would objectively sense the action being performed. The objective of this study is to assess the taxpayers' views about the accountability and transparency of internal audit in tax administration. To achieve this objective, a survey research design was used to collect data from 342 taxpayers' residence of Abuja, Nigeria. The collected data was analyzed using SPSS to achieve descriptive statistic based on ranking method. The overall findings of the study shows that taxpayers are very concern about the role internal audit play in ensuring accountability and transparency of the tax authority in determining their tax compliance. The implication of the findings is that if there is an effective internal audit function in tax authority there will accountable and transparent tax administration and good governance will prevail. Therefore, the study recommend that tax authorities should ensure that their internal audit function is being maintain for effective good governance towards sustainable tax compliance.
Keywords: Accountability, transparency, audit, administration

GENDER DIMENSION OF THE USE OF SOCIAL MEDIA TECHNOLOGIES (SMT) IN EXTENSION SERVICE DELIVERY IN IMO STATE

Dr. Cornelius Michael Ekenta
Department of Agricultural Extension and Rural Development, Ahmadu Bello University
ORCID: 0000-0002-8123-6140

Mr. Tolulope Emmanuel Oladimeji
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University
ORCID: 0000-0003-1169-7782

Mr. David Chukwuma Orogwu
Department of Economics, Nasarawa State University
ORCID: 0000-0002-2953-0545

ABSTRACT
The research examined the use of social media technologies in extension service delivery in Imo State with a gender dimension. A total of 96 respondents were sampled using multiple stage sampling technique. Data generated were analyzed with percentage, rank and tobit regressions analysis. Results indicates that all the participants attained different levels of education as 42% of the married men had tertiary education, unmarried male 40%, married female 35% and unmarried female 38%. Internet trainings received shows that married male (45%) and unmarried male (62%) had training while married female (25%) and unmarried female (60%) had trainings. Also, WhatsApp (1st), Facebook (2nd) and Twitter (3rd) were the most frequently used social media technologies. Furthermore, WhatsApp (1st), FB Messenger (2nd) and Telegram (3rd) were perceived as available, credible, reliable, comprehensive and useful among both male and female respondents. The socio-economic determinants of the use of social media technologies were age, level of education, extension service experience, internet trainings received and access to social media technologies for males. On the other hand, age, level of education, level of income, internet trainings received, internet network failure and access to social media technologies. The study concluded that married males and unmarried females use social media technologies more. It was recommended that the extension system should organize internet training sessions for extension agents especially married males and unmarried females on the use of social media technologies and encourage them to have proper access to these technologies by downloading the appropriate Apps on the mobile phones.
Keyword: Gender, Media, Technology, Extension, State

ASSESSMENT OF DRIED PLANTAIN MARKETING IN AKURE-NORTH LOCAL GOVERNMENT AREA, ONDO STATE, NIGERIA

I.T. Olalere
Faculty of Land and Food System, University of British Columbia

R. O. Ayoola
Faculty of Land and Food System, University of British Columbia

Muhammad Bello
Department of Agricultural Economics and Farm Management, University of Ilorin

Julius Bello
Department of Agricultural Economics and Farm Management, University of Ilorin

O. O. Aiyejuyo
Department of Agricultural Economics, University of Ibadan

Abstract
Despite the numerous prospects and potentials that the marketing of plantain and its product holds, studies seem not to have existed on the marketing of dried plantain in Nigeria. Although several researches have been conducted to examine the economics of plantain processing and marketing, there appears to be a paucity of knowledge with respect to dried plantain marketing. It is on this premise that this study assesses the marketing of dried plantain in Akure-North Local government of Ondo State, Nigeria. Specific objectives of the study include: examining the market structure and conduct of dried plantain market, estimating the profitability of dried plantain marketing, identifying the factors that influence the profitability of dried plantain marketing and identifying the various constraints militating against dried plantain marketing. A multi-stage sampling technique was used to select one hundred respondents in the study area and structured questionnaires were administered to them. Gini-coefficient, regression analysis and gross margin analysis were used to analyse the data collected for the study.
The results from the analysis showed that 58% of the marketers are within their economic productive age. The study also revealed that 54% of the marketers are females and a total of 65% were married. The analysis also showed that the dried plantain market was dominated by retailers which accounted for 50% of the marketers. A Gini-coefficient of 0.6 is an indication of high-level concentration in dried plantain market and an unequal income distribution among the marketers. The profitability analysis revealed further that dried plantain marketing is worthwhile with an average profit of ₦24,730 per month and a return of 18% or ₦0.18, for every ₦1 invested. The significant profitability determinants identified from the regression analysis include purchase cost and transportation cost involved in dried plantain marketing. The constraints faced by dried plantain marketers in the study area are irregular supply, low demand, transportation challenges, high cost of supply and perishability of the product. This study, therefore, recommends the need for Government and relevant stakeholders to address infrastructural challenges such as bad roads. It also recommends that the marketers should form cooperative society to facilitate their marketing operations and also enable them to have access to credits and expand their business.
Keywords: Dried Plantain, Marketers, Gini-coefficient, Market structure, Profitability.

GENDER GAPS IN PROFITABILITY OF DROUGHT TOLERANT MAIZE VARIETIES (DMTVS) PRODUCTION IN SELECTED STATES OF NORTHERN NIGERIA

Usman, H. A.
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University Zaria

Y. U. Oladimeji
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University Zaria

Henry Egwuma
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University Zaria

Tahirou Abdoulaye
International Institute for Tropical Agriculture

Abstract
Maize (*Zea mays L.*) is one of the widely consumed cereal crop in Sub-Saharan Africa (SSA) including Nigeria by human populace and as livestock feeds. Sustainable production of this all-important crop in the face of climatic challenges such as drought is very vital and hence, the introduction of DTMVs to farmers through International Institute for Tropical Agriculture (IITA) project. The objective of this study was to determine gender gaps in profitability of DTMVs production in selected states of Northern Nigeria. A multi-staged sampling technique was used to select 195 farmers comprising 80 adult male (AM), 66 adult female (AF) and 49 youth (Y). Descriptive statistics, Analysis of variance (ANOVA), t-statistics and gross margin analysis were used to determine the profitability of the farmers based on gender and resolve the hypotheses associated with the study. The result of the analysis showed that DTMVs production was profitable across all gender categories with the AM having a gross margin (GM) of ₦209,591.39/ha ($503.99) and a rate of return on investment (RRI) of 2.63, while the AF had a GM of ₦241,915.35/ha ($581.72) and a RRI of 3.17, the Y had a GM of ₦122,242.27/ha ($293.95) and a RRI of 1.34. There was significant difference in GM per ha among the gender categories with the observed level of significance (p-value) of 0.07 considering 10% level of probability. Likewise, results revealed that there was significant difference in the profit between adopters of improved maize varieties and non-adopters at 1% level of probability as t-calculated, 2.64 was higher than tabulated t-statistic, 2.08. It was recommended that research institutes that has mandate for maize production, seed companies and extension agents in Nigeria should promote adoption and production of DTMVs to maize farmers in order to increase their income, improve their livelihood and bridge supply-demand deficit of maize in Nigeria and SSA entirely.
Keywords: Maize, Drought tolerant, Gender, Profitability, Naira, Nigeria.

1.0 INTRODUCTION

Agriculture is the largest sector of the Nigerian economy and a main source of livelihood to most rural Nigerians. The sector employs about 36% of the country's labour force and contributed about 24.65% of the nominal Gross Domestic Product (GDP) and a real GDP of 26.95% in the fourth quarter of year 2020, with crop production contributing the largest share of about 89% nominal GDP (National Bureau of Statistics, NBS, 2021). Nigeria has agricultural land area of about 70.8 million hectares with major crops being; maize, cassava, guinea corn, yam, cowpea, millet and rice (Food and Agriculture Organization, FAO, 2020).

Maize (*Zea mays* L.), according to Food and Agricultural Organization Statistics, FAOSTAT (2015), is one of the most important cereals in the world after wheat and rice, and perhaps the most important food and industrial crop widely consumed as a staple food by every household in Nigeria, making up to 80% of their total crop value. FAO (2018), as cited by Kamara, Kamai, Omoigui, Togola, Ekeleme and Onyibe (2020), about 10.2 million tons of maize was produced from 4.8 million hectares in 2018, making Nigeria the highest producer in Africa. Maize can be processed industrially for animal feeds, biscuits, flour, pap, eaten fresh, among other uses. Price waterhouse Coopers, PwC (2021), established that about 45.5% of locally produced maize in Nigeria is processed as animal feeds, 6.5% is used by brewing companies, 13% for manufacturing industrial flours and confectionaries and 10-15% for household consumption.

Despite the importance of maize to Nigeria economy, there still exist a wide supply- demand gap resulting to inflationary price rise of maize in the country. Smallholder farmers dominate production with average of 1.8 ha per holding and outdated land tenure system accompanied by low capital and input based (Ogundeji, Oladimeji, Ojeleye and Abdulrasak, 2022). Federal Ministry of Agriculture and Rural Development, FMARD (2020), stated that Nigeria currently produces about 13.5 million metric tons of maize per annum with a national demand of 18 million metric tons, leaving a supply-demand gap of 4.5 million metric tons with major resultant effects on the animal feed industries and household food deficit.

One of the reasons for the deficit supply-demand gap is climate change which are connected to changing and random elements of nature, such as drought, diseases, pests, and low yield among others (Oladimeji, Galadima, Hassan, Sanni, Abdulrahman and Egwuma, 2019). According to Ayinde, Abdoulaye, Takim, Oloyede and Bankole (2016), drought has brought about devastating and costly challenge to crop production leading to drastic reduction in maize output in the face of a constantly increasing population whose significant amount of food consumption comes from maize. Yield losses of about 10–25 % are recorded from around 40% of Africa's maize growing areas due to drought stress (Fisher, Abate, Lunduka, Asnake, Alemayehu and Madulu, 2015).

Since farming in Nigeria is majorly rain-fed and Nigeria's rising population is projected to be over 200 million by 2025 (NBS, 2019). This growth will lead to rising demand for food. Maize as one of the widely consumed staple foods both by households and animal feed industries in Nigeria, need sustainable production for Nigeria to attain food security and for sustainable production to be attained, and higher profitability of maize farming must also be ensured across all gender in the agricultural sector.

Gender is an important issue in agriculture as there exist great differences among male and female farmers in access to information, technology adoption and access to productive resources which in one way or the other determines the outcomes of production activities. To a large extent, gender perspectives, needs, priorities and constraints towards enhancing agricultural productive potentials vary (Agada, Onuche and Mbah, 2018). Male and female perform distinctive roles; have different level of decision-making power and access to/over agricultural technologies, innovations and productive resources (Awotona and Oladimeji, 2020).

Therefore, gender analysis is imperative in agricultural development. According to World Bank (2009), failure to identify the roles, differences and discriminations between men, women poses a serious threat to the efficiency of agricultural development programs. Missiame, Irungu and Nyikal (2021), also shares the same view as they opine that lack of attention paid to gender inequalities and gender in general, in agricultural development leads to lower productivity, income loss and increased poverty levels.

This paper analyzed the gender gaps in the profitability of drought tolerant maize varieties production in selected states of Northern Nigeria.

2.0 RESEARCH METHODOLOGY

2.1 The Study Area

Nigeria is an Afrotropical country in West Africa with a landmass of approximately 923,768.6 km^2 and projected population of about 200 million people in 2020 (National Population Commission NPC, 2006; Federal Ministry of Environment FMoE, 2010; National Bureau of Statistics NBS, 2019). It borders the Gulf of Guinea between Benin (west) and Cameroon (east), and it is located between Longitudes 2° 49' and 14° 37' East and Latitudes 4°16' and 13°52' North of the Equator (FMoE. 2001; Oladimeji, Abdulsalam and Ayandotun, 2018). The climate is tropical, characterized by high temperature and humidity as well as marked wet and dry seasons, though there are variations between South and North (Oladimeji et al., 2018). The valleys of the Niger and Benue rivers form Nigeria's most extensive topographical region. The country is rich in natural resources owing to its unique geographic location and eco-climatic variability (Ajao, Nneji, Adeola, Oladipo, Ayoola et al., 2021). There are several bioregions in Nigeria such as mangroves, woodland, rainforest among others based on topography, climate, rainfall, vegetation, and soil conditions (Iloeje 2001; Popoola, Oladide and Ajayi, 2019). Nigerian ecological zones are broadly classified into forest and savannah with differences in temperature and precipitation.

The study was carried out in Bauchi, Jigawa, Kaduna, Kano and Katsina States of Northern Nigeria. Northern region of Nigeria is characterized by two major seasons; rainy and dry season. The rainy season starts from May to September and the dry season starts from October to early May (Muhammad, Hussein, Baloua, Chris and Gideon, 2022). The occupation of the northern Nigeria populace is farming with key activities of majority (80%) of the population being livestock farming and crop production (NBS, 2019). Maize perform optimally under a temperature of 21 and 27^0 C, rainfall of between 480-880 mm per annum and a well-drained sandy soil (Kamara, Kamai, Omoigul, Togola, Ekeleme and Onyibe, 2020).

2.2 Data Collection, Sampling Procedure and Sample Size

Primary data was collected in the year 2021, with the aid of structured questionnaire administered to DTMVs farmers in the study area by trained enumerators through personal interview method. A multi-stage sampling procedure was employed to select DTMVs farmers for the study. The first stage involved a purposive selection of five (5) states out of the Six (6) states where Institute for Agricultural Research (IAR), Ahmadu Bello University, Zaria adopted for on-farm and multi-locational triers of DTMVs and STMA and is currently carrying out an on- farm trial of Accelerating Genetic Gains (AGG) in maize project. The reason for the exemption of the sixth state (Zamfara state) was due to high rate of insecurity in the state. The farmers in selected states has also adopted production and trials of DTMVs and Stress Tolerant Maize (STMA) varieties released by IAR in previous years. IITA has supported the release of about 30 DTMVs (SAMMAZ 15-44 varieties) and 24 STMAs (SAMMAZ 45-68 varieties) including newly released 3 varieties with Accelerated Genetic Gain (AGG) maize parental traits. The second stage involved a random selection of one Local Government Area (LGA) each from the selected state using the balloting system. The third stage involved the selection of all the adopted villages from the selected LGAs that participated in the DTMVs and STMA on-farm trials. The adopted village, well thought out, was a strategic attempt by the IAR to encourage large-scale adoption of improved technologies, empower resource-poor farmers economically, create job and wealth opportunities, and ensure food security in Nigeria. The fourth stage involved the selection of all the participants in the on-farm trial in each village who has adopted DTMVs production. This gave us a total sample size of 195 comprising of 80 adult male, 66 adult female and 49 youth.

The African Youth Charter classification of youth as individuals between 15-35 years was employed for this study in line with studies of Elisha *et al.* (2020) and Awotona *et al.* (2022).

2.3 Analytical Techniques

The data collected was subjected to descriptive and inferential statistics and gross margin analysis. Descriptive statistics such as frequency, percentage, mean and standard deviations were used describe input costs and yield of DTMVs farmers. Gross margin analysis was used to compute the profitability of the DTMVs production. The gross margin analysis involved the use of input quantities, input prices, physical output and total revenue. The model for estimating the gross margin is given as:

$GM = TR - TVC$ …… (1)

Where: GM = Gross Margin (₦/ha), TR = Total Revenue (₦/ha): (total physical output multiplied by price per unit of output), TVC = Total Variable Cost (₦/ha): cost of all variable inputs used in DTM production such as cost of labour, fertilizer, agrochemicals and seed. Rate of returns on investment (RRI) was also determined to compare the profitability of AM, AF and Y DTM farmers. The RRI was obtained by dividing gross margin (GM) by the total variable cost (TVC) of production per hectare. An RRI greater than one means profitable production, RRI equals to 1 means production is at break even point while RRI less than one means the farmers are producing at a loss.

The null hypothesis which states that there is no significant difference in the profitability of DTMV production among AM, AF and Y farmers in the study area was tested using ANOVA. Finally, t-test was used to show significance differences between profitability of farmers that cultivated local maize varieties compared to farmers that adopt the improved maize varieties (SAMMAZ products).

The specific expression used to determine the t-statistic is presented in equation 2 as follows:

$$t = \frac{\overline{X}_1 - \overline{X}_2}{\sqrt{\frac{S_1}{n_1} + \frac{S_2}{n_2}}} \quad \ldots\ldots (2)$$

Where:

t = calculated t value

$\overline{X}_1$ = mean profit of DTMV farmers;

$\overline{X}_2$ = mean profit of non-DTMV farmers

S_1 = standard deviation of DTMV farmers

S_2 = standard deviation of non DTMV farmers

n_1 = sample size of DTMV farmers

n_2 = sample size of non DTMV farmers

3.0 RESULTS AND DISCUSSION

3.1 Profitability of DTMV Production Based on Gender

The objective of the study was to determine the profitability of DTMVs production in the study area. The result in Table 3.1 depicts costs and benefits involved in DTMVs production per hectare basis. Only variable cost of production of production was considered in this study because majority of the farmers employed rudimentary technology that could not be depreciated. Profitability was determined using the total revenue and the total variable cost/ha.

The variable costs involved in DTMV production include cost of seed, fertilizer, agrochemicals and labour.

Labour costs for maize production included cost of land preparation, planting, weeding, fertilizer and agrochemical application, harvesting, threshing and bagging.

Table 3.1: Profitability of DTMVs production based on gender

Variable	cost (₦)	Adult Male	Adult Female	Youth	Pooled data
Variable Cost	Seed	4,606.78 ($11.08)	11,015.74 ($26.48)	6,119.20 ($14.71)	7,156.01 ($17.21)
	Labour	47,221.48 ($113.55)	52,768.74 ($126.89)	47,112.64 ($113.29)	49,071.66 ($118.00)
	Fertilizer	55,532.87 ($133.53)	34,298.82 ($82.48)	45,712.62 ($109.92)	45,878.31 ($110.32)
	Agro-chemical	11,837.43 ($28.46)	16,426.94 ($39.50)	26,794.69 ($64.43)	17,149.29 ($41.24)
	Total variable cost	119,198.56 ($286.63)	114,510.24 ($275.36)	125,739.15 ($302.36)	119,255.28 ($286.77)
Return	Average yield (kg/ha)	2,054.94	2,227.66	1,549.88	1,856.39
	Total revenue (₦)	328,789.95 ($790.63)	356,425.59 ($857.08)	247,981.43 ($596.31)	297,022.32 ($714.24)
	Gross margin	209,591.39 ($503.82)	241,915.35 ($581.72)	122,242.27 ($294.13)	177,767.04 ($427.47)
	RRI	2.63	3.17	1.34	2.32

Source: field survey 2021, the figure in parenthesis denote USA dollar equivalent

The wage rate was charged according to the type of operation performed and varied across locations. Family labour was computed based on opportunity cost of labour. From the analysis, a mean wage rate of ₦700 per man-day was used across all gender categories. The mean labour cost per ha was found to be ₦47,221.48 ($113.55) and ₦52,768.78 ($126.89) for adult male and adult female farmer respectively. While that of youth farmer was ₦47,112.64 ($113.28). This implies that the adult female utilized an average labour of 75 man-days / ha while the adult male and youth utilized an average labour of 68 and 67 man-days/ha respectively. Labour constitute about 39.62% for adult male, 46.08% for adult female and 37.47% for youth farmers of the total variable cost of production. This implies that, there was difference in the cost incurred on labour across the gender categories with the adult female farmers expending more on labour for DTMV production compared to the other genders. This can be attributed to the adult female lacking the strength to incorporate for much labour hence, employed more labour. Considering the pooled farmers, the mean labour cost was ₦49,071.66 ($118.00)/ha which constituted about 41.15% of the total variable cost. This is comparable with the finding of Girei, Saingbe, Ohen, and Umar (2018), in Nasarawa state, Nigeria where higher cost of labour constituting about 58.38% of the total variable cost in maize production was reported. This pinpoint one of the importance of using improved varieties (DTMVs) as it reduces pest and disease infestation hence, lowering labour cost. Labour contributed the largest proportion of the total variable cost for both adult female and youth. This is in tandem to the findings of Ojiako *et al*. (2018) and Awotona *et al*. (2020) who reported that labour was the highest contributor to total variable cost among smallholder cassava farmers in Nigeria.

The average cost of seed used across all gender was ₦200/kg. The adult male spent an average cost of ₦4,606.78 ($11.08)/ha on seed constituting about 4% of the total variable cost of the adult male compared to the adult female and youth that expended ₦11,015.74 ($26.49)/ha and ₦6,119.20 ($14.75)/ha on seed constituting about 10 and 5 % of the total variable cost for the adult female and youth, respectively.

The quantity of seed used by adult male was 23.3kg/ha, while the adult female and youth used an average quantity of 55.7kg/ha and 30.59kg/ha of seed, respectively. Kamara *et al*. (2020), reported that the standard agronomic required seed rate for sowing maize seed per ha was 15-20 kg. This implies that the adult male applied better agronomic practices in terms of seed rates, which reduce seed wastage unlike their adult female and youth counterparts. The adult female farm had the highest usage of seed which may be due to lack of the physical energy to plant by themselves and did not give close monitoring to ensure that employed labour adhered to the required seed rate/ha and minimized seed wastage.

The average market price for fertilizer was ₦140/kg. According to Kamara *et al*. (2020) in their guide to maize production in northern Nigeria, the recommend quantity of fertilizer for one ha of maize is 300kg of NPK 15-15-15 and 100kg of urea. From the analysis of this study, the cost of fertilizer constituted about 47% for adult male compared to 30% for adult female and 36% for the youth. The quantity of fertilizer used by adult male was 396.66kg/ha at a cost of ₦55,532.87 ($133.54), while the adult female and youth used a quantity of 244.99kg/ha at a cost of ₦34,298.82($82.48) and 326.52kg at a cost of ₦45,712.62($109.92), respectively. This implies that fertilizer was under-utilized across all the gender categories with the adult female having the least utilization of fertilizer. This could be attributed to the high cost of fertilizer and farmers low access to credit. The adult male had more utilization of fertilizer among the gender categories. This support the findings of Awotona et al. (2022); Awotona and Oladimeji (2020); Elisha et al. (2020), that all categories of gender have access to productive resources, but men have more control of production inputs.

Agrochemical cost constitute 9.93% of the total variable cost of adult male compared to 14.35 and 29.31 % of the total variable cost of the adult female and youth farmers, respectively. The youth farm spent an average ₦26,794.69($64.43)/ha on 16.75 litre/ha of agrochemical, the adult female used an average quantity of agrochemical of 10.27 litre/ha at an average cost of ₦16,426.94($39.50)/ha, while the adult male used an average quantity of 7.39 litre/ha of agrochemical at an average market price of ₦1600($3.85)/litre. This implies that the adult male used less agrochemicals and this could be because adult male has physical strength to incorporate manual weeding rather than using chemicals. Agrochemical used consisted of herbicides and pesticides. These are very important in weed and pest control as the absence or inadequate control could lead to drastic yield loss. The quantity of agrochemical to use depend on the type agrochemical used and its effectiveness is enhanced by good land preparation and timely application.

The total variable cost (TVC) comprise of the cost of seed, fertilizer, agrochemicals and labour per ha. Table 3.1 also revealed that there was a TVC of ₦119,198.56($286.63)/ha for adult male farms, while the adult female had a TVC of ₦114,510.24($275.36)/ha and the youth had a TVC of ₦125,739.15($302.36)/ha.

3.2 Analysis of Returns in DTMV Production

The result presented in Table 3.1 also shows that the average yield/ha of maize was 2054.94kg/ha for adult male, 2227.66kg/ha for adult female and 1549.88kg/ha for youth with a mean yield of 1856.39kg/ha across the population. This implies that the adult female farmers had more yield. This could be because adult female farmers supervised the harvest and other postharvest activities more, compared to their adult male and youth counterparts, and hence monitoring minimizes harvest wastage and ensure that there was no much output diversion by labourers. At a selling price of ₦160 per kg of maize output, the mean total revenue per hectare as shown in Table 3.1 was ₦328,787.95 ($790.62)/ha for adult male farmers, ₦356,425.59($857.08)/ha and ₦247,981.43($596.31)/ha for adult female and youth farmers, respectively. This implies that the adult female had higher revenue compared to the adult male and youth farmer.

This contrasts with the findings of Kamara, Oyakhilomen, Julius, Lucy and Kamai (2022), and Awotona et al. (2020) who reported that the net revenue from the soybean adoption and improved cassava stem adoption by female-headed household was 20 and 49.70 %, respectively lower than the net revenue of male-headed household.

3.3 Gross Margin

The result of the study indicates that the adult female farmers had a higher gross margin of ₦241,915.35($581.72)/ha while the adult male and the youth farmers had a gross margin of ₦209,591.39($503.99)/ha and ₦122,242.27($293.95)/ha, respectively. This implies that DTMV production is profitable across all gender categories in the study area. However, the adult female earned 13.36 and 49.70 % profit higher compared to adult male and youth, respectively. Ayinde, Abdoulaye, Takim, Oloyede and Bankole (2016), reported that DTMVs production was profitable among female farmers in Kwara state, Nigeria.

3.4 Rate of Return on Investment (RRI)

The outcome of the RRI analysis on Table 3.1 shows that the adult female and adult male had an RRI of 3.17 and 2.63 respectively, while the youth had an RRI of 1.34. This implies that for everyone naira invested, there is a return on investment of three-naira seventeen kobo (₦3.17), two naira, sixty three kobo (₦2.63) and one naira thirty-four kobo (₦1.34) for adult female, adult male and youth farmers respectively. This implies that DTMV production is profitable across all the groups with the adult female farmer having the highest return on investment compared to their adult male and youth counterparts. There was an RRI of ₦2.32 for the entire population. According to the decision rule, an RRI > 1 indicates a profitable venture. Since the RRI is greater than 1 across all gender categories, it can be concluded that DTMVs production is a profitable venture. This finding is in comparable with that of Ayinde *et al*. (2016) where they reported an RRI of up to ₦2.71 for production of some DTMVs among female farmers in Kwara state, Nigeria.

3.5 Was there no statistical significant difference in the profitability of DTMVs production among gender maize farmers in northern Nigeria?

The null hypothesis which states that there is no significant difference in the profitability of DTMVs production among AM, AF and Y farmers in the study area was tested using ANOVA. The result of the ANOVA presented in Table 3.2 revealed that there was significant difference in gross margin (profit) per ha among the gender categories. The observed level of significance (p-value) is 0.068 which is less than 0.10 at 10% level of probability. This implies that there was significance difference in the gross margin (profit) of AM, AF and Y maize farmers. This is also supported by the F-critical value (2.33) which is less than the F-calculated (2.73) so we reject the null hypothesis.

Table 3.2: Test of null hypothesis (H_0)

ANOVA						
Source of Variation	*SS*	*df*	*MS*	*F-cal*	*P-value*	*F crit*
Between Groups	4.19E+11	2	2.09E+11	2.73	0.068	2.33
Within Groups	1.47E+13	192	7.68E+10			
Total	1.51E+13	194				

3.4 Was there no statistical significance between the output of DTMVs (adopters) and farmers (non-adopters) maize variety in Nigeria?

The average profit for farmers that adopted improve maize varieties (DTMVs) was ₦177,767.04($427.47)/ha compared to farmers that sowed local variety ₦67,897.90($163.27)/ha. This indicates that the mean profit of DTMVs adopters was 61.81% higher compared to non-adopters. T-test was used to test the statistical significance difference between profit earned by adopters and non-adopters among maize farmer in Table 3.4.

Table 3.3: t- test to compare the profits of adopters of SAMMAZ varieties and non-adopters

Variables	Adopter (pooled)	Non-adopter
Mean gross profit (₦)	177,767.04($427.47)	67,897.90($163.27)
Standard deviation (₦)	26,529.87($63.79)	53,804.70($129.38)
Observations	195	178
t – Statistic	2.08	
t Sig (two- tailed)	1.92	
Df	372	
t - Calculated	2.64	

Results revealed that the tabulated t-statistic was 2.08 was less than t-calculated, 2.64, indicating that the profit from adopters of improved maize varieties and non-adopters of improve variety or farmers' owned varieties was different and statistically significant at 1% level of probability. This implies that higher profit resulted from higher output from the production of DTMVs and this will translate to improved livelihood and positive food security status of the farming households. This finding can be compared to that of Thedy, Essegbemon, Chris, Geoffrey, Gerald, Rajeev *et al.,* 2021, where they found the profitability of 822,288 Tshs/ha and 374,363 Tshs/ha for adopters and non-adopters of improved sorghum varieties among farmers in Tanzania. Chijioke and Akaninyene (2018), also reported higher profit for adopters of improved maize varieties among farmers in Abuja with a gross margin of ₦136,670.53(328.65)/ha as against that of non-adopters with a gross margin of ₦44,275.11(106.47)/ha.

4. Conclusion and Recommendations

From the result of the analysis, it can be concluded that DTMVs production was profitable among farmers in the study area. However, the adult female was most profitable in DTMVs production while the youth farmer had the least profit, the result of the ANOVA indicated a significant difference in the profitability of DTMVs production in the study area. The result of the t-test analysis showed that there was a significant difference in the profitability of DTMVs adopters and non-adopters, implying that improved varieties (DTMVs) production is more profitable than non-improved varieties production. Thus, it was recommended that research institutes that has mandate for maize production, seed companies and extension agents in Nigeria should promote adoption and production of DTMVs to maize farmers in order to increase their income, improve their livelihood and bridge supply-demand deficit of maize in Nigeria and SSA entirely.

REFERENCES

Agada, M. O., Onuche, F. I. & Mbah, E. N. (2018). Gender participation and constraints in cassava production, processing and marketing in Makurdi, Benue State, Nigeria. *International Journal of Gender and Women's Studies,* 6(1)*,* 79-87.

Ajao, A. M., Nneji, L. M., Adeola, A.C., Oladipo, S.O., Ayoola, A. O., Wang, Y. Y., Akinkunle, V. A. & Olademeji, Y. U. (2021). Genetic diversity and population structure of the native Western African honeybee (*Apis mellifera adansonii Latreille,* 1804) in Nigeria based on mitochondrial COI sequences. *Zoologischer Anzeiger*, 293, 17-25.

Ayinde, O. E., Abdoulaye, T., Takim, F. O., Oloyede, A. O. & Bankole, F. A. (2016). Economic analysis of on - farm trial of drought tolerant maize in Kwara state Nigeria: A gender approach. *Trakia Journal of Sciences,* 14(3)*,* 287–293.

Awotona, T. O. & Oladimeji, Y. U. (2020). Technical efficiency in cassava production among farmers in Oyo state, Nigeria: A Gender Situation Analyses. *Nigeria Agricultural Journal,* 51(3), 28-35.

Awotona T. O., Oladimeji, Y. U. & Damisa, M. A. (2020). Gender dynamics and cassava production: empirical evidence among farmers in Oyo State, Nigeria. *Production Agricultural Technology,* 16 (1): 123 -133.

Awotona, T. O., Oladimeji, Y. U. & Damisa, M. A (2022). Analysis of gender dynamics in cassava production for resource empowerment among farmers in Oyo state, Nigeria. *Agrosearch Journal*, 21(1&2), 32-45.

Chijioke, N. & Akaninyene, U. (2018). Profitability of improved seed adoption on small holders maize farmers in Abuja, Nigeria. *Business and management studies*. 4(4), 71-81.

Ejidike, B. N. & Ajayi, S. R. (213). Trends in wildlife conservation practices in Nigeria. *International Journal of Biodiversity and Conservation*. 5(4): 185-191.

Elisha, W. J., Oladimeji, Y. U. & Ugbabe, O. O. (2020). Analysis of gender differential in profitability and accessibility to productive resources for strawberry (*Fragaria chiloensis*) production in Plateau State, Nigeria. *Agric. Econ and Ext Res. Studies Journal,* 8(1): 63-73.

FAOSTAT (2015). "Food and Agricultural Organization of the United Nation". FAOSTAT *Database available on line* http://faostat fao.org/site/567/default.

FAO (2020). Nigeria Agriculture at a Glance. http://www.fao.org/nieria/fao-in-nigeria/nigeria-at-a-glanc e/en/

Federal Ministry of Agriculture and Rural Development, FMARD, (2021). *Maize for food and Job Plans*. https://fda.fmard.gov.ng/2021/10/22/maize-for-food-and-jobs-plan Retrieved November, 2021.

FMoE-Federal Ministry of Environment, 2001. Nigeria First Biodiversity report. Federal Ministry of Environment, Abuja, Nigeria

Federal Ministry of Environment (FMoE), 2010. Fourth National Biodiversity Report. Federal Ministry of Environment, Abuja, Nigeria.

Federal Ministry of Youth and Sport Development, (2020). Enhancing youth development and participation in the context of sustainable development. National youth policy, Federal Republic of Nigeria.

Fisher, M., Abate, T., Lunduka, R. W., Asnake, W., Alemayehu, Y. & Madulu, R. B. (2015). Drought Tolerant Maize for Farmer Adaptation to Drought in Sub-Saharan Africa: Determinants of Adoption in Eastern and Southern Africa. *Climatic Change,* 133, 283– 299.

Girei, A. A, Saingbe, N. D., Ohen, S. B. & Umar, K.O. (2018). Economics of small-scale maize production in toto local government area, Nasarawa state, Nigeria. *Agrotech*, 18(1), 90-104.

Kamara, A.Y., Kamai, L. O., Omoigui, A., Togola, A. & Onyibe, J. E. (2020). Guide to Maize Production in Northern Nigeria: Ibadan, Nigeria. *International Institute for Tropical Agriculture,* 18pp.

Kamara, A. Y., Oyakhilomen, O., Julius, M., Lucy, S. K. & Kamai, N. (2022). Adoption of improved soybean and gender differential productivity and revenue impacts: Evidence from Nigeria. *Food and Energy Security* [post-print], (May), pp.1-25. Available from https//onlinelibrary.wiley.com [Accessed 18/06/2022].

Iloeje, N. P. (2001). A New Geography of Nigeria. New Revised Edition, Longman Nig., Lagos, 200p.

Missiame, A., Irungu, P. & Nyikal, R.A. (2021). Gender-differentiated stochastic meta-frontier analysis of production technology heterogeneity among smallholder cassava farmers in Ghana. *African Journal of Agricultural and Resource Economics,* 16 (2) 140-154.

Muhammad, A. Y., Hussein, S., Baloua, N., Chris, O. O & Gideon D. (2022). Sorghum production in Nigeria: opportunities, constraints and recommendations, Acta Agriculturae Scandinavica, Section B- Soil & Plant Science, 72(1), 660-672. DOI: 10, 1080/09064710.2022.2047771

National Bureau of Statistics (2019). National Database General Household Survey. Abuja: https://microdata. Worldbank.org/index.php/catalog/2734.

National Bureau of Statistics (2019). www.nigerianstat.gov.ng

National Bureau of Statistics (2021). https://www.nigerianstat.gov.ng/download/1229.

Ogundeji, D. O., Oladimeji, Y. U., Ojeleye, O. A. and Ibrahim, H. A. (2022). Effect of sorghum production to on household food security status of smallholder farmers: evidence from Kano State, Nigeria. *Nigerian Journal Rural Economy and Society,* 8(1), 1-10.

Ojiako, I. A., Tarawali, G., Okechukwu, R., Chianu, J., Ezedinma, C. and Edet, M. (2018). Profitability of cassava production: comparing the actual and potential returns on investment among smallholders in Southern Nigeria. *Journal of Biology, Agriculture and Healthcare,* 8(16): 51-65.

Oladimeji, Y. U., Galadima, S. A., Hassan, A. A., Sanni, A. A., Abdulrahman, S. & Egwuma, H. (2019). Risk analysis in fish farming systems in Oyo and Kwara States, Nigeria. *Animal Res. Internatinal,*16(1):3226-3237.

Oladimeji, Y. U., Z. Abdulsalam, and B. W. Ayandotun. 2018. Profitability and energy gaps of semi-mechanised and traditional rice production technologies in north central and north western Nigeria. *Agricultural Engineering International: CIGR Journal,* 20(2): 116–125.

Popoola O. O., Olajide, A. &Ajayi, D.B. (2019). Ecosystem services assessment for human well-being and poverty alleviation in the Ondo state coastal region, Nigeria. Research gate, https://www.researchgate.net/publication/343135087, Pp.96-113.

Price waterhousecoopers PwC (2021). Positioning Nigeria as Africa's leader in maize production for AFCFTA. http://www.pwc.com/ng/assets/pdf/positioning-nigeria-as-african-leader-in- maize-production-for-afcfta.pdf

Thedy, G. K., Essegbemon, A., Chris, O., Geoffrey, M., Gerald, A. L., Rajeev, V., Eliud, K., Ronnie, V., Justin, R. &Ramadjita, T. (2021). A probit analysis of determinants of adopters of improved sorghum technologies among farmers in Tanzania, *Journal of Agricutural Science*, 13(1): 73-87.

BOARD BUSINESS, AUDIT COMMITTEE BUSINESS AND THE EXISTENCE OF RISK MANAGEMENT COMMITTEE EVIDANCE FROM NIGERIAN LISTED COMPANIES

Musa Shehu
Department of Accounting, Jigawa State Polytechnic-Dutse

Saifullahi Shehu Ibrahim
Department of Accounting, Jigawa State Polytechnic-Dutse

Suleiman Musa Ibrahim
Department of Accounting, Jigawa State Polytechnic-Dutse

Abstract
Purpose- The main purpose of this study is examine the relationship between Board busyness, Audit committee busyness and the existence of risk management committee among Nigerian listed companies from 2013-2019. The paper aims to examine both board busyness and Audit committee busyness, Audit committee independent, Audit committee gender, Audit committee meeting frequency and meeting attendance on the existence of a risk management committee. The sample comprises 700 years observations throughout the seven years' time frame until 2019. Pearson's correlation and panel regression model are used in this study. The findings show that both Board busyness, Audit committee size, Audit committee independent, Audit committee gender, Audit committee meeting frequency have significant positive impact on the existence of Risk Management Committee. While Audit committee busyness and Audit committee meeting attendance have significant negative impact on the existence of Risk Management Committee. Research limitations/implications – The sample of this study is limited to the Nigerian nonfinancial companies. Originality/value – A risk management committee can have an impact on risk management and the internal control system. The empirical evidence adds to our understanding of corporate governance in the context of a risk management committee's role.
Keywords: Audit committee busyness, Audit committees, Board busyness, RMC

ASSESSMENT OF LOAN REPAYMENT PERFORMANCE AMONG RICE FARMERS ASSOCIATION OF NIGERIA (RIFAN) BENEFICIARIES IN AGRICULTURAL DEVELOPMENT ZONE I, TARABA STATE, NIGERIA

Bashir, M.B
National Agricultural Extension and Research Liaison Services, Ahmadu Bello University

Bala, U.J
Jalingo Local Government Council, Taraba State, Nigeria

Sabo, E.
Department of Agricultural Economics and Extension, Taraba State University

Nuhu, F.
Department of Agricultural Economics and Extension, Taraba State University

Luqman M.M.
Department of Agricultural Economics and Extension, Taraba State University

Abstract
Smallholder farmers who are the main producers of rice face so many challenges such as lack of access to credit facilities, high cost of farm inputs, and soil degradation among others. The study assessed loan repayment performance among rice farmers association of Nigeria (RIFAN) beneficiaries in Agricultural Development Zone I Taraba state, Nigeria. Specifically, the study describes the socio-economic characteristics of RIFAN beneficiaries, examines the objectives of Rice Farmers Association of Nigeria (RIFAN) loan disbursement, evaluates the requirement to access RIFAN loans among beneficiaries, and identifies the factors responsible for loan default among RIFAN beneficiaries in the study area. Multi-stage random sampling techniques were used to select One Hundred and Ninety-Five (195) rice farmers in Ardo-Kola, Jalingo, and Lau. Frequency, percentage, and mean were used to analyze the data. The results reveal majority (75.0%, 68.5%, and 61.9%) of the rice farmers were male, married had attended secondary education with a mean age of 34 years respectively. The majority (61.9%) had farming as an occupation from the household of 6 – 10 persons. 57.1% cultivates <2ha majority (71.5% and70.1%) had from 1 – 10 years of farming experience and had no contact with extension agents despite the majority(72.0%) had access to credit in the last cropping season. Provision of guarantors 53.0%, validated ID 60.1%, farm size 81.5%, and residential address 90.5% were the requirement to access the loan. Deliberate refusal, poor government policies on loan repayment, diversion, and lack of follow-up measures with a mean score of 3.6, 3.5, and 3.4 were ranked 1st, 2nd, and 3rd respectively. The study recommended that government should ensure adequate measures are embarked on before loan disbursement of any kind to both small-scale and mechanized farmers to ensure effective usage of the resource to avoid a higher level of defaulters.
Keyword: Loan repayment, RIFAN Beneficiaries, ADP Zone1, Taraba state.

INTRODUCTION

Microcredit is an important interventionist strategy in this decade of global economic liberalization, as it is designed to address and ameliorate financial markets by providing credit without collateral to those in rural areas (Enimu, Eyo, and Ajah, 2017). Nigeria's 1986 economic liberalization as in many other countries exacerbated the financial problems in the rural sector (Okeke, Mbabasor, and Nto, 2019).

Loan funds from formal markets dwindled and borrowing costs escalated while the financial outlays for business enterprises multiplied several-fold due to the ravage of inflation such that only a limited number of entrepreneurs could meet their financial obligations, Microfinance has become a major tool used to extend credit to many low-income entrepreneurs in developing countries. The provision of microcredit services improves the latent capacity of the smallholder farmers thus enabling their increased self-reliance, increasing their capacity to create more employment opportunities, and ultimately enhancing household income and creating wealth (Allen, Demirguc-Kunt, Klapper, and Martinez-Peria, 2012). However, several authors (Ghatak, 1999; Soren, 2002; Campbell, 2006; Eyo, Otu and Sampson, 2008; Mkpado, Idu and Arene, 2010; Demirguc-Kunt and Klapper, 2012) indicate that financial institutions in recent years have preferred to disburse credit to micro-entrepreneurs in groups to solve the menace in repayments performance and high transaction costs (Enimu *et al.,* 2017). Credit has a significant role to play in increasing agricultural productivity because the cultivation of most agricultural products for example paddy involves a high cash outlay for meeting operating costs during the cultivation season (Odu *et al.,* 2011).

This is particularly true of the Nigerian financial market and micro-entrepreneurs in the agricultural sector (Eyo, 2018). The provision of loans has increasingly been regarded as an important tool for raising the incomes of smallholder rice farmers as well as the rural populations, mainly by mobilizing resources to more productive uses (Okeke, Mbabasor, and Nto, 2019). In response to the above, the Nigerian government has made efforts to address the problem of lack of access to credit for the rural poor (Global Agricultural Information Network-GAIN Report, 2011). In recognition of the vital role of small-scale rice farmers in wealth creation, the government of Nigeria has experimented with various financing schemes (Asom and Ijirshar, 2017). Policy packages and programs such as the World Bank-assisted Agricultural Development Project (ADP), National FADAMA Development Programme, Family Economic Advancement Programme (FEAP), National Poverty Eradication Programme (NAPEP), Refinancing and Rediscounting Facility (RRF), Agricultural Credit Support Scheme (ACSS), Large Scale Agricultural Credit Scheme (LASACS) and Rice Farmers Association of Nigeria (RIFAN) were also established. All these did not make any significant improvement in solving the problem of credit accessibility in Nigeria and Taraba state in particular.

Rice Farmers Association of Nigeria (RIFAN) was formed under the Agricultural Development Programmes (ADP) to disburse credit from the Central Bank of Nigeria (CBN) (Okeke *et al.* 2019). The Federal Government under its rice production program, made the said fund available to the farmers through the Central Bank of Nigeria (CBN) to the beneficiaries in the state, via various multi-purpose cooperative societies. Rice Farmers Association of Nigeria (RIFAN) is the global advocate for all segments of the Nigerian rice industry with a mission to promote the interest of over 12.2 million members who are involved in farming, milling, storage, management, marketing, export, research, and training as well as allied business. The supply of credit to the agricultural sector through RIFAN not only stimulates production but also strengthens the growth of the agricultural sector (Omoregie *et al.,* 2018).

Loan repayment performance of borrowed funds from RIFAN has been one of the numerous agricultural development in Nigeria of recent (Nwachukwu, Alamba, and Oko-Isu, 2020). The borrowed agricultural fund which is also described as agricultural credit is one of the pre-requisites for farmers to increase the agricultural output in the process of agricultural development of a country. According to Oladeebo and Oladeebo (2008), agricultural lending involves giving out credit (in cash and kind) to small-scale farmers for farming. There is no doubt about the crucial role of credit in economic development.

According to Nwachukwu *et al.* (2010), Credit is an important instrument for improving the welfare of the poor directly through consumption smoothening that reduces their vulnerability to short-term income. It also enhances the production capacity of the poor resource farmers through financing investment in their human and physical capital. There is no doubt that in recent times, considerable interest has been shown by agricultural economists, planners, policymakers, agribusiness managers, agriculturists, and financial institutions on the need to pay more attention to farmers in Nigeria. With these renewed interests in improving the status of the rural resource-poor farmers through credit extension, a key issue that has cropped up is the question of credit repayment. Credit is not obtained without some cost implications. Certain factors are considered before it is availed to the beneficiary and one of such factors is the beneficiary's ability to repay the loan which in turn is also determined by many factors.

According to Ugbomeh, Achoja, Ideh, and Ofuoku (2008), loan repayment performance could be influenced by a myriad of factors such as interest rate, unstable prices of agricultural commodities, and the social relations and responsibilities of the borrower. Many other factors abound including membership of self – a help group (SHG); a voluntary association of people at the grassroots level to meet the challenges of economic and business activities in the rural cash economy, like cooperative societies which have been described as a user-owned and democratically controlled enterprise in which benefit is received according to to use. Such a platform has been used by the governments at various levels to improve the productivity of the farmers and also alleviate the poverty and suffering of the rural resource-poor farmers.

No fewer than 3,383 farmers, who benefited from the N364 million RIFAN loan in Taraba State between 2018 and 2019, are on the run. The state chapter of the Rice Farmers Association of Nigeria (RIFAN) disclosed that recouping about N240 billion 'revolving' credit facilities granted to small-scale businesses had flopped, these amounts were collected as loans for both wet and dry season rice farming in 2018 and 2019 (TheGuardian, 2020). The Federal Government under its rice production program, made the said fund available to the farmers through the Central Bank of Nigeria (CBN) to the beneficiaries in the state, via various multi-purpose cooperative societies. The beneficiaries, the majority of whom are now said to be on the run, were said to be from Lau, Gassol, Wukari, Karim-Lamido, Ardo-Kola, and Jalingo councils of the state and were registered under 185 multi-purpose co-operative societies. The farmers thought the loan was "a gift" from the Federal Government, adding: They looked at it as an allowance and bonus from President Muhammadu Buhari (Gani, 2020).

Objectives of the Study

The broad objective of this study is to assess loan repayment performance among RIFAN beneficiaries in Agricultural Zone I, Taraba state while the specific objectives were to:

i. describe the socio-economic characteristics of RIFAN beneficiaries in the study
ii. evaluate the requirement to access RIFAN loan among beneficiaries, and
iii. identify the perceived reason for loan default among RIFAN beneficiaries.

METHODOLOGY

Taraba state has a tropical climate marked by the dry and rainy seasons. The rainy season starts in April and ends in October, while the dry season starts in November and ends in March. The mean annual rainfall range from 800mm in the North to 1800mm in the southern part with a mean minimum daily temperature recorded of 14.8 ºC and the mean maximum daily temperature recorded is 34.4ºC (TADP, 2014).

The vegetation of Taraba State is the Guinea Savannah type with the state being predominantly agrarian and some of the major crops produced are Rice, Maize, Yam, Cassava, Soybeans, Oil palm, Mangoes, Citrus, Banana, dry season production of Maize, Rice Sugarcane, and vegetables. Other economic activities carried out in the state include Livestock rearing, fishing Trading, and Tailoring. The ethnic groups include Fulani, Jukun Chambas, Mambilas, Mumuyes, Kutebs, Ichen, Wurkums, Jenjo, and the Tiv among others (Taraba dairy, 2014).

Sample Size and Sampling Techniques

Multi-stage sampling technique was used to select respondents for this study.

In the first stage, a purposive selection of three (3) Local government areas (Ardo-Kola, Jalingo, and Lau) from Agricultural Zone I in Taraba state, due to their prominence in rice production and a high number of respondents that collected RIFAN loan.

In the second stage, purposive selection of Four (4) Cells from Ardo-Kola, Five (5) from Jalingo, and Four (4) from Lau respectively in a total of Thirteen (13) cells were selected as the sample areas for the study.

In the third stage, random sampling techniques were used to select Fifteen (15) respondents each from the list of the sample RIFAN loan beneficiaries.

Stage four: Finally, one hundred and ninety-five (195) RIFAN loan beneficiaries were involved in the study. However, only 168 questionnaires were finally analyzed as 27 questionnaires could not be accounted for.

Method of Data Analysis

The data for this study were analyzed using descriptive statistics such as frequency, percentage and mean.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Table 1: Distribution of the respondents based on age

Age	Respondents	Percentage (%)	Mean
18 – 35	69	61.1	41
36 – 45	61	36.3	
46 – 55	27	16.1	
56 and above	11	6.5	
Sex			
Male	126	75.0	
Female	42	25.0	
Marital status			
Single	39	23.2	
Married	115	68.5	
Widow/Widower	5	3.0	
Divorced/Divorcee	9	5.4	
Education attainment			
No formal education	27	16.1	
Primary education	38	22.6	
Secondary education	54	32.1	
Tertiary education	49	29.2	
Occupation			
Farming	104	61.9	
Civil service	40	23.8	
Artisan/Business	24	14.3	
Household size			
<5	56	33.3	7
6 – 10	88	52.4	
11 and above	24	14.3	
Farm size			
<2	96	57.1	
3 – 5	59	35.1	3
6 and above	13	7.7	
Farming experience			
<5	51	30.4	
6 – 10	69	41.1	8
11 and above	48	28.5	
Extension contact			
Once	30	17.9	
Frequently	19	11.3	
Not at all	119	70.8	
Access to credit facilities			
Yes	121	72.0	
No	47	28.0	

The result of the study

Source: Field Survey, 2021.

Results in Table 1 indicate that the majority (81.4%) of RIFAN beneficiaries were between 18 – 45 years of age, with a mean age of 41years. This finding implied that the majority of the RIFAN beneficiaries were mostly young adults who are within their active age and could fully participate in all rice farming activities from land clearing to harvesting.

This is closely related to the findings of Idowu (2015), who reported that the majority of the farmers are less than 40 years of age. This is similar to the findings of Bzugu *et al;* 2010*;* Oruonye and Musa 2012; Bonjoru, 2013, Kagbu *et al*; 2016 and Bashir *et al.* (2018) who separately reported that the majority of rice farmers are youths. Furthermore, the result in Table 1 reveals that the majority (75.0%) of the RIFAN beneficiaries were male. This implies that the majority of RIFAN loan beneficiaries were male which may be due to the procedure involved in accessing the loan and energy demand in most of the production process. This is in line with the findings of Olayemi *et al.* (2012), Idowu (2015), Ijogu (2016), Onyemekihian (2017), Msuya *et al.* (2017), and Sennuga, *et al*. (2020) and who reported that majority of the small scale rice farmers are undoubtedly male.

The result in table 1 reveals that the majority (68.5%) of the RIFAN beneficiaries were married. This implies that most RIFAN loan beneficiaries were married. The result is in line with the findings of Hamisu (2017) who reported that the majority of smallholder rice farmers in Northern Nigeria were married farmers. Similarly, Matthew (2018), reported that farming was the major means of livelihood among farmers in Nigeria. Patricia (2011), and Bashir *et al.* (2018) all reported that the rice farmers were married.

The Result of the study in table 1 reveals majority (83.9%) of RIFAN rice beneficiaries had acquired one form of education or the other. This is a clear indication that the majority of the RIFAN loan beneficiaries in the study area had attained some level of education and can use credit efficiently to maximize rice productivity and can also adopt modern practices and other related agricultural information. This is in line with the study of Suleiman *et al.* (2017) and Ajah *et al.* (2017) who reported that the majority of the farmers had post-secondary education meaning that they are somewhat educated.

The result in table 1 shows the majority (61.9%) of RIFAN beneficiaries attested to farming as a major occupation while 23.8% were civil servants, with a mean farming experience of eight years. The finding implies that RIFAN loan beneficiaries were mainly rice farmers and as such the right target for the loan. Similarly, Suleiman *et al.* (2017) believe that the high literacy level of the respondents will allow them to understand and adopt modern farm practices thereby enhancing productivity and profitability

The result of a study in table 1 reveals that more than half (52.4%) of the RIFAN beneficiaries were from a household of 6 – 10 individuals. This implies that RIFAN loan beneficiaries were mainly from large households and could use the credit to earn livelihood for the family. This is similar to the report of Sabo *et al.* (2019) who found that majority of the respondents were from larger households.

The result in table 1 reveals that 57.1% of RIFAN beneficiaries had a farm size of <2 ha, while 35.1% had a farm size of 3 – 5ha, with a mean farm size of three hectares. This implies that the majority of RIFAN beneficiaries were smallholder rice farmers who cultivate 0.10 – 5.99 hectares (Bashir *et al.,* 2018). This result is in line with the findings of Olagunju and Adeyemo (2007) and Obisesan (2020) who all reported that the majority of the farmers were small-scale farmers.

The result in table1 reveals that 30.4% of the RIFAN beneficiaries had been farming rice for <5 years while 41.1% had been in rice farming for 6 – 10 years with a mean farming experience of eight years This implies that the majority of RIFAN beneficiaries in the study area have a good year of experience in rice production. This result is similar to Ogebe and Ogah (2020) who reported that higher years of experience enable farmers to adopt certain technologies and put them to use over a while. Similarly, Akinbile *et al.* (2018) also reported that years of experience help the farmers get acquainted with all production strategies and good yield during harvest.

Table 1 shows, that the majority (70.8%) admit that they do not have contact with extension agents.

This is similar to the findings of Rasheed (2014), Ijogu (2016) and Sambe *et al.* (2020) who found also extension service are scarce and poses a difficult issue in agricultural productivity. Similarly, Bashir *et al.* (2018) also reported that all respondents indicated they had no contact with the extension agents and thus negating the theoretical role extension agencies are supposed to play in technology diffusion.

Table 1 shows the majority (72.0%) had access to credit in the study area. This implies that most RIFAN loan beneficiaries in the study area had access to credit and could afford to boost their rice production in the study area. Similarly, Reuben (2017) reported that access to credit enables the farmers to acquire more farm inputs and thus encourages their production as well.

Table 2: Distribution of respondents based on requirements for RIFAN loan accessed

Loan prerequisites embarked on	Yes	No
Baseline survey	9(5.4)	157(94.5)
Collateral	3(1.8)	165(98.2)
Guarantor	89(53.0)	79(47.0)
Annual income	0(0)	168(100)
Age of beneficiaries	0(0)	168(100)
Farm size/ha	137(81.5)	31(18.5)
Land ownership title	11(6.5)	157(94.5)
Feasibility report/Business plan	0(0)	168(100)
Validated ID	101(60.1)	67(39.9)
Residential address	152(90.5)	16(9.5)

Source: Field Survey, 2021.

Table 2 showed the distribution of respondents based on the prerequisites embarked on by the Federal government before RIFAN loan disbursements. The result revealed that 94.5% admits there was no baseline survey before the disbursement of credit to the beneficiaries, 98.2% admitted that there was no collateral before the disbursement, 53.0% admits that guarantors were part of the prerequisites for credit disbursement, all the respondents admits that their annual incomes, presentation of feasibility reports/business plans and age of beneficiaries were not considered, 94.5% also admits that there were their farm sizes were not considered as part of the requirements for loan disbursement, while 60.1% admits Validated ID and residential address were part of the prerequisites for RIFAN loan disbursement.

Table 3: Distribution of respondents based on Perceived reasons for loan default

Reasons for loan default	SA	A	SD	D	Mean	Rank
Natural disaster	32(0.8)	44(0.8)	36(0.4)	56(0.3)	2.3	5th
Poor farm management	27(0.6)	57(1.0)	51(0.6)	33(0.2)	2.4	4th
Loan diversion	86(2.0)	75(1.3)	7(0.1)	0(0.0)	3.4	3rd
Low price of farm output	12(0.3)	25(0.4)	80(0.9)	51(0.3)	1.9	7th
Deliberate refusal to pay	100(2.4)	61(1.1)	7(0.1)	0(0.0)	3.6	1st
Loan shortage	28(0.7)	37(0.7)	68(0.8)	35(0.2)	2.4	4th
The short duration of repayment	10(0.2)	9(0.2)	109(1.3)	40(0.2)	1.9	7th
Delay in time of disbursement	44(1.0)	7(0.1)	66(0.9)	51(0.3)	2.3	5th
Lack of follow-up measures	77(1.8)	90(1.6)	1(0.0)	0(0.0)	3.4	3rd
High-interest rate	0(0.0)	8(0.1)	151(1.8)	9(0.1)	2.0	6th
Poor government policies on loan	87(2.1)	72(1.3)	9(0.1)	0(0.0)	3.5	2nd

Source: Field Survey, 2021

Table 3 showed the perceived reasons for RIFAN loan repayment default among beneficiaries. The result revealed that deliberately refusing to make repayments was ranked 1st with a mean score of 3.6 as the major perceived reason for RIFAN loan repayment default among respondents, poor government policies on loan repayment were ranked 2nd with a mean score of 3.5, loan diversion and lack of follow up measures as a reason for loan repayment were ranked 3rd with a mean score of 3.4, while poor farm management and loan shortage were subsequently ranked 4th with a mean score of 2.4. These findings imply that there is a high level of loan repayment default among RIFAN loan beneficiaries. This result is similar to the findings of Okoruwa *et al.* (2009) who reported that loan diversions, deliberate refusal to repay, natural circumstances, and poor loan disbursement policies were some of the major reasons for loan repayment default in the study area.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Conclusion

Credit facilities play a crucial role in the operation of small-scale farmers, this ensures that the derived output will be that which sustains the growth and development of the economy. Rice Farmers Association of Nigeria (RIFAN) has been the global advocate for all segments of the Nigerian rice industry with a mission to promote the interest of over 12.2 million members who are involved in farming, milling, storage, management, marketing, export, research, and training as well as allied business. A recouping amount of ₦240 billion 'revolving' credit facilities granted to small-scale businesses had flopped as a result of loan repayment default among the beneficiaries. This amount intended by the Federal Government of Nigeria to re-assemble the rice production sector was miss managed among so-called small-scale rice farmers in the study area, some of the reasons were government had poor disbursement policies without an effective baseline survey, and as such rice production has been hampered.

Recommendations

Based on the results of the findings, the researchers recommend that:

i. The government should ensure adequate measures are embarked on before loan disbursement of any kind to both small-scale and mechanized farmers to ensure effective usage of the resource to avoid a higher level of defaulters.

ii. A baseline survey should be conducted by RIFAN or any financial institution to assess beneficiaries' assets, farm size, years of farming experience, business plan/feasibility studies, good farm records, and attestation of longevity among illiterate farmers should be adequately considered before loan disbursement of any kind.

iii. More small-scale farmers need to have feasible and accessible credit facilities as RIFAN beneficiaries. This will help them out of capital inadequacy that is militating against their farming operation. To make credit more available to farmers who are in need, the monetary and banking policies formulated by the Central Bank of Nigeria must be suitable for agricultural development. The agricultural credit fund of the Bank should be more operational and banks should be encouraged to drop the perception of agricultural credit as a highly risky venture.

iv. Government, through the Central Bank of Nigeria, should draft out measures to track down RIFAN loan beneficiaries who defaulted and had no intention to make repayments, to ensure the sustainability of the scheme.

REFERENCES

Ajah EA, Igiri, J.A., Ekpenyong, H.B. (2017). Determinants of Access to Credit among Rice Farmers in Biase Local Government Area of Cross River State, Nigeria. *Global Journal of Agricultural Sciences*, 16(1):43-51.

Akinbile S.O, Dipeolu A.O and Ayinde I.A (2018). An Examination of technical, allocative and economic efficiencies in Ofada rice farming in Ogun state Nigeria" *Africa Journal of Agricultural Research,* 6(28), 6027-6035.

Allen, F, Demirguc-Kunt, A, Klapper, L, Martinez-Peria MS (2012) Policies to expand financial inclusion. In: Development research group. The World Bank, Washington D.C

Asom, B., and Ijirshar, A. (2017). On mission drift in microfinance institutions. *The Handbook of Microfinance, London-Singapore: World Scientific Publishing*, 341–366.

Bashir, M.B., Ndaghu, A.A., Nakwe, S.H.G., Abdulazeez, A.W. and Samuel, R.T. (2018). Adoption Of Cowpea Production Technologies Among Farmers In Taraba State, Nigeria. *IOSR Journal of Agriculture and Veterinary Science (IOSR-JAVS) 11 (3): 37-46*

Bonjoru, D. (2013). Adoption of scientific broiler farming practices among contract and non-contract broiler farmers in the eastern plain zone of Uttar Pradesh. *International Journal of Science, Environment, and Technology. 2020;6(1): 721-728.*

Bzugu, P., Mauro, P., Pattillo, C.A.and Sahay, R. (2010), Macroeconomic policies and poverty reduction: Stylized facts and an overview of research. *International Monetary Fund*, 20001, 2135.

Campbell, T. (2006) Household finance. J Financ 61(4):553–604

Demirguc –Kunt, A. and Klapper, L. (2012) Measuring financial inclusion: the global Findex database. In: Policy research working paper 6025. Washington D.C, The World Bank

Enimu, S., Eyo, E.O. & Ajah, E.A. (2017). Determinants of loan repayment among agricultural microcredit finance group members in Delta State, Nigeria. *Finance Innov*, 3, 21. https://doi.org/10.1186/s40854-017-0072-y

Eyo, E.O, Out, J.O, and Sampson, M.G. (2008) Homogeneity in group membership social characteristics and loan recovery: implications for the success of formal-informal sector linkage in Akwa-Ibom state, Nigeria. *The. Soc Sci,* 3(7):17–22

Gani, J. (2020), Impact of Development Banks Agricultural Financing on Economic Growth of Nigeria. Ahmadu Bello University, Zaria: Doctoral dissertation.

Ghatak, M. (1999) Group leading, local information and peer selection*. J Dev Econ*, 60:27–50

Global Agricultural Information Network-GAIN Report, (2011). E.U. – 27 biofuel Report United States Department of Agriculture (USDA) Foreign Agricultural Service – GAIN.

Hamisu, S., Ardo, A. M., Makinta, M.M., Garba, L.& Musa, G. (2017). A Review on Current Status of Agricultural Extension Service in Nigeria. *Asian Journal of Advances in Agricultural Research1(3): 1-8, 2017; Article no.AJAAR.34875*

Idowu, S.D. (2015). Adoption of Modern Agricultural Production Technologies by Farm households in Ghana: What Factors Influence their Decisions? *Journal of Biology, Agriculture and Healthcare, 2*(3), 1-13.

Ijogu, Y. (2016). A New Conceptual Framework for Sustainable Development. Environ Dev Sustain , 10, 179-192

Kagbu, A., Malami, M.M. & Zimnah, M. (2016). Technology characteristics, farmers perception and adoption decisions: A Tobit application in Siera Leone. *Journal of Agricultural Economics*, 297-311.

Matthew, S. (2018). Farmers' perception of agricultural extension service delivery in Germiston region, Gauteng province, South Africa. S Afr. *Jnl. Agric. Ext. vol.44 n.2 Pretoria 2016*

Mkpado, M, Idu, M.A, and Arene, C.J. (2010). Effects of membership homogeneity on the performance of agricultural microcredit groups in rural credit markets, Nigeria. *Pakistan Journal of Social Science*, 7(4):304–317

Msuya D, Ocholla C, Mostert D, (2017). Major constraints and health management of village poultry production in Rift Valley of Oromiya, Ethiopia: *J Fisheries Livestock Production*. Pp 4

Nwachukwu, A., Alamba, L. O., and Oku-Isu, A. C., (2010). Agricultural Loan recovery strategy in a developing economy. A case study of Imo state Nigeria. *Journal Africa of Money finance and banking 2(1):195-202*.

Obisesan, A. and Ogah, O. L. (2020). Credit Accessibility and Poverty among smallholder rice farming households in southwest Nigeria. *Greener Journal of Agricultural Science*. 3(2): 120–127.

Odu, O.O., Okoruwa, V.O. Adenegan, K.O. Olajide, A.O. (2011). Determinants of Rice Farmer's Access to Credit in Niger State, Nigeria. *Journal of Rural Economics and Development*, Vol. 20 No. 1

Odu, O.O., Okoruwa, V.O., Adenegan, K.O., Olajide, A.O. (2011), Determinants of rice farmerâ€™ s access to credit in Niger State, Nigeria. *Journal of Rural Economics and Development*, 20(1), 15.

Ogebe, F.O and Ogah, M. O. (2020). Smallholders' Access to Agricultural Credit in North- Central Nigeria. *International Journal of Research and Innovation in Applied Science (IJRIAS),* Volume V, Issue III, ISSN 2454-6194

Okeke, A.M; Mbanasor, J.A; Nto, P.O (2019) Comparative Analysis of the Technical Efficiency of Beneficiary and Non-Beneficiary Rice Farmers of the Anchor Borrowers' Programme in Benue State, Nigeria. *Greener Journal of Agricultural Sciences*, Vol. 9(2), pp. 155-162, 2019

Okoruwa, V.O. Akindeinde, A.O. and Salimonu, K.K. (2009). Relative Economic Efficiency of Farms in Rice Production: A Profit Function Approach In North Central Nigeria. *Tropical and Subtropical Agroecosystems*, 10 (2009): 279 – 286

Oladeebo, J.O. and Oladeebo, O.E. (2008). Determinants of Loan Repayment among Smallholder Farmers in Ogbomoso Agricultural Zone of Oyo State, Nigeria. *Journal of Social Sciences*, 17(1): 59-62. Kamla-Raj publishers.

Olagunju, F.I., and Adeyemo, R. (2007) Determinants of repayment decision among small-holder's farmers in Ogbomosho agricultural zone of Oyo State, Nigeria. *Journal of Social Science,* 4(5):677–686

Olayemi, F. F., Adegbola, J. A., Bamishaiye, E. I., & Awagu, E. F. (2012). Assessment of postharvest losses of some selected crops in eight local government areas of rivers state, Nigeria. *Asian Journal of Rural Development*, 2(1), 13–23.

Omoregie, O.K. Ikpesu, K, and Okpe, A.E. (2018). Credit Supply and Rice Output in Nigeria: Empirical Insight from Vector Error Correction Model Approach. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8(5), 68-74.

Onyemekihian, I. (2017). Farmers' Perception on The Value of Commercialized Agricultural Extension System in Delta State, Nigeria.

Oruonye, E. D and Musa, Y. N., (2012). Challenges of small-scale farmers' access to micro-credit (Baka kaka) in Gassol LGA Taraba state, Nigeria. *Journal of agricultural economics and development*, (3): 62–68.

Patricia, P. (2011). Why does the microcredit borrowing rate differ across countries? A cross-country study. *International Journal of Social Economics*, *39*(8): 536–550. http://doi.org/10.1108/03068291211238428

Rasheed, C. E. (2014). Territory, scale, and sustainable development. In: E. Becker, & Th. Jahn (Eds.), Sustainability and the social sciences: A cross-disciplinary approach to integrating environmental considerations into theoretical reorientation. pp 207–222. London: Zed Books.

Reuben, M. (2017), Financing for agriculture: How to boost opportunities in developing countries. *International Institute for Sustainable Agriculture*, 2015, 13.

Sabo, E., Bakari D., Adamu, J.T., and Philemon, B. (2019). Broiler Production Technology Practices among farmers in Jalingo local government area, Taraba state Nigeria. *Adamawa State University Journal of Scientific Research,* 7 (2): 188-196.

Sambe, N. K, Johnmark, M. Y., and Aondona, E. (2020). Anchor Borrowers Programme And Rice Production In Kwande Local Government Area, Benue State, Nigeria. *International Journal – HSS*, Vol. 11 No.6 ISSN: 1021-3197

Sennuga, S.O., Baines, R.N., Conway, J.S, and Angba, C.W. (2020). Awareness and Adoption of Good Agricultural Practices among Smallholder Farmers in relation to the Adopted Villages program: The Case Study of Northern Nigeria, *Journal of Biology, Agriculture and Healthcare*, 10(6): 34-49.

Soren, H. (2002) Household, Group and Programme Factors in Group-Based Agricultural Credit Delinquency. Ripon College, USA, p 43

Suleiman, T. H., Jawahar, I. .,and Kisamore, J. (2017). Predicting academic misconduct intentions and behavior using the Theory of Planned Behavior and Personality. *Basic and Applied Social Psychology*, *32*(1):35–45. http://doi.org/10.1080/01973530903539895.

Taraba State Agricultural Development Programme (TADP) (2014). Work Plan. Planning, Monitoring, and Evaluation Department. Taraba State ADP. Jalingo

Taraba State Government Diary (2014): Taraba State Official Diary, Government Printer Jalingo, Nigeria. Taraba State Printing Press. Pp 25- 29.

The Guardian Newspaper (2020) Rice Farmers Association, Retrieved from https://guardian.ng/tag/rice-farmers-association-of-nigeria/ on 23rd June 2022.

Ugbomeh, M.M, Achoja, F.O, Ideh, V, and Ofuoku, A.U. (2008) Determinant of loan repayment performance among women self-help groups in Bayelsa State, Nigeria. *Agricultural Conspectus Scientificus*, 73(3):189–195

EFFECTS OF RUSSIA- UKRAINE WAR ON WORLD ECONOMY

Rupal Devi
BPS University of women

Abstract
"The rise in inflation has become more pronounced in emerging and developing countries. Inflation affects the poorest and weakest most and contributes to increasing inequalities world wide."
As we all aware that war always leads to destruction, damage socially, physically, politically, mentally, economically. Same occurs due to the Russia Ukraine war. There is a disequilibrium throughout the world due to this war in 2022. The gross domestic product reduces and inflation reaches at its peak. The whole world was facing the imbalance in economy due to the COVID-19 over then the war pours butter to the fire.
Impact of war:-

- It damages to the infrastructure of our country.
- The working population started declining
- Inflation at its peak
- There is a shortage of necessary commodities
- No certainty in the economy
- Leads to over debt and disruption to normal economic activity of our country.

OECD said that the world economy will pay "hefty price" for the war in Ukraine, encompassing weaker growth, stronger inflation and potentially long lasting damage to supply chains.
As per the data; the inflation rate data will be doubled nearly to 9% by December 2022.
This war leads to its disconnections from various countries like Europe etc. As import export will be blocked which may lead to the most effect on the economy.
As many European countries are heavily dependent on Russian energy, particularly gas, through several vital pipelines. Even there will be post war effects also.
Economist says that the main impact will be on CAD and inflation if crude imports average $100 barrel through FY23 CAD could rise to 2.3 to 2.5% of GDP says, Aditi Nayar, Chief economist, ICRA.
Keywords- Russia Ukraine war, most effect on economy, leads to boosting of post COVID-19 economic disruption [1]

[1] https://www-businesstoday-in.cdn.ampproject.org/v/s/www.businesstoday.in/amp/magazine /current/story /the-economic-impact-of-the-russia-ukraine-conflict-324788-2022-03-04?amp_gsa=1&amp_js_v=a9&usqp=mq331AQKKAFQArABIIACAw% 3D%3D #amp_tf=From%20%251%24s&aoh=16569934269627&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&ampshare=https%3A%2F%2Fwww.businesstoday.in%2Fmagazine%2Fcurrent%2Fstory%2Fthe-economic-impact-of-the-russia-ukraine-conflict-324788-2022-03-04
https://www.businesstoday.in/amp/latest/world/story/russia-ukraine-wars-impact-on-global-economy-whats-at-stake-324513-2022-03-02
https://www.aljazeera.com/amp/economy/2022/6/8/russia-ukraine-war-threatens-long-lasting-impact-on-global-eco

THE GLOBAL AND AFRICAN CONTEXTS OF NIGERIAN RESIDENT PATENTING STATUS

T. A. Ashaolu
Department of Estate Management and Valuation, The Federal Polytechnic

Abstract
The subject of patent is increasingly becoming important for discourse in these days of creativity and innovative behavior. With growing information and technology, and as innovation is invariably becoming major driver of economic growth, it is not odd to expect that the number of patent applications in a given jurisdiction should bear some relationship with the population size and level of economic prosperity as measured by gross domestic product (GDP). This paper attempts to understand the existence or otherwise of such correlation among the three variables across 48 countries of the world having at least, 400 resident applications in the year 2020 as per the records of World Intellectual Property Organization (WIPO). The global outlook was later compared with that from leading 20 African countries having authenticated records with WIPO for the same year 2020. The outcome of these two statistical analyses are thereafter mirrored against the realities of Nigerian economy and patenting system. Besides, the potentials of her domestic (residents') registered patents translating into economic value is also brought under searchlight. Findings revealed that the number of patent application by Nigerian patents neither reflect the global nor African level of correlation with the twin variables of population size and nominal output of gross domestic product, mainly due to her lopsided economic base on precarious mineral resource (crude oil) whose future is apparently, bleak. Thus, the economy does not appear to have been technologically geared for sustainable growth. Equally precarious is her deposit system of patent registration which does not portend reliable potentials for value realization from the grants. A diversification of the Nigerian economy along agriculture and manufacturing investments anchored on innovative practices that would unearth her comparative advantage is therefore advocated. The patenting system would also need to be overhauled, perhaps, commencing with her full identification with the African Regional Intellectual Property Organization (ARIPO) for cost-efficiency in patent search and examination.
Keywords: Correlation, economic value, gross domestic product, residents' patents, population size.

1.0 Introduction

Patent refers to exclusive right given by national statute within a given jurisdiction, for owners of an invention to prevent third parties (except by permission) from using, making, selling, distributing or importing products associated with the invention, over a limited period of time, usually about 20 years. The patentee would, in exchange fully disclose details of such invention to the public. Compared to other intellectual property (IP) rights like trademark, copyright and trade secret, patent is arguably the most expensive IP protection obtainable, which also takes the longest processing period. And of course, it is also the most celebrated, though unfortunately, not necessarily the most valuable (Stonefield, 2011 and Feldman & Feldman, 2020). Beyond the high cost of patent application, processing and periodic maintenance, patent itself is predicated on existence of an invention or innovation that might have cost a fortune to create. In other words, patent has a relatively high cost profile, sometimes involving large investment of time, labour and capital (directly and indirectly, including several abortive expenses on trials and prototypes) to come up with presentable invention or process.

Thereafter, patent application and processing would gulp considerable amount of money and time before securing legal protection over a maximum of 20-year term within which the same right must be maintained/renewed at regular intervals, being annual in some jurisdictions.

Patents are acquired as protection over creative efforts, especially with a view to enjoying the economic benefits thereof unchallenged. Ideally, patents would only be sought if the commercial returns from the underlying invention outweighs the cost of pursuing the patent, including associated time, efforts and periodic maintenance fees payable (Intellectual Property Office of Ireland, 2021). There could be exemptions, however. For instance, in China, WIPO reported 1.4 million patent filings in 2019 alone with inventive activities linked to sundry motives like pursuit of government subsidy, job promotion and building of reputation by individuals, universities and institutions (He, 2021). Thus, of China's million-figure annual patent applications, less than 5% of them have been practiced. In fact Lei, Sun and Wright (2012) observed a pattern of Chinese domestic patent applications between 1986 and 2007 that always peaked around December and with more of such year-end applications being shared as co-inventors. This in comparison with the steadier pattern of foreign filings, they interpreted to mean a political patenting strategy by way of some administrative pressure to meeting annual quotas.

Similarly, modern economies expect that the number of patents or at least, number of application for patents among residents in a country (residents' patent application - RPA) should not be totally non-proportional to either or both size of population or GDP of the country concerned (Raghupathi & Raghupathi 2017 and De Carvalho, Beijo & Salgado, 2020). For instance, McKinsey Global Institute (2015) partly attributed Chinese high annual patenting to her large population and market size. Nevertheless, the innovative culture that underpins search for patent protection would often develop in a society that is production-oriented. Thus, nothing much may be expected in terms of RPA from a nation like Nigeria that has lost her industrial strength to years of poor governance, infrastructure decay and a shift to importation, relying almost solely on crude oil as source of foreign earnings. Chete et al (2016) observed disconnect between innovation and industrial development in Nigeria even at the height of her investments in the manufacturing sector. Also, the various research and tertiary institutions have largely become shadows of themselves, with meagre funding.

This paper seeks to measure the level of influence exerted by population size and nominal GDP on RPA on both global and African scales, towards understanding the position of Nigeria in context. It also examines the potentials of her domestic (residents') registered patents translating into economic value within the available statutory framework.

2.0 Methodology

This paper has two parts to it – measurement of influence of population and GDP on RPA on one hand, and the potential economic worth of Nigeria's RPAs on the other. For the first part, recourse was made to secondary data sources on population size, gross domestic product and patent application among residents (RPA), as scooped from the records of World Bank, United Nations and World Intellectual Property Organization (WIPO), among others. Global analysis was based on the 48 countries attested by WIPO as having minimum 400 RPA in 2020 vis-à-vis top 20 African nations on RPA list for same year. Multi-variate regression was adopted at 5% level of significance, with underlying null hypothesis that there is no significant relationship between the pairs – RPA and population and RPA and GDP.

The second part of the study focuses on relevant contents of the operative patent statute in Nigeria against the backdrop of the cost implications of inventions, including the objectives of seeking patent protection.

3.0 Findings and discussions

3.1 RPA with Population and GDP factors

Table 1 presents the trend of RPA in Nigeria between 2011 and 2020, mirrored against corresponding pattern of population and nominal GDP figures, with years 2014 and 2015 skipped as the RPA figures thereof could not be ascertained. In Table 2, statistical analysis of the data revealed that only population with p-value of 0.011808 exerts significant influence on RPA with that of GDP being above the threshold level for 5% level of significance.

Table 1: Nigeria RPA with population and GDP figures 2011-2020

Year	Population	GDP ($'billion)	RPA
2011	162,805,077	404.99	64
2012	167,228,794	455.5	42
2013	171,765,816	508.69	50
2016	185,960,241	404.65	85
2017	190,873,244	375.75	100
2018	195,874,683	397.19	382
2019	200,963,599	448.12	439
2020	206,139,589	432.29	410

Source: macrotrends.net, World Intellectual Property Organization

Table 2a: Nigeria's Summary Output

Regression Statistics	
Multiple R	0.867095
R Square	0.751853
Adjusted R Square	0.652594
Standard Error	105.3034
Observations	8

Table 2b: ANOVA

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*
Regression	2	167988	83994	7.574671	0.030674
Residual	5	55444	11088.8		
Total	7	223432			

	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	-1889.36	713.5464	-2.64784	0.045544	-3723.59	-55.1288	-3723.59	-55.1288
Population	9.86E-06	2.55E-06	3.866018	0.011808	3.31E-06	1.64E-05	3.31E-06	1.64E-05
GDP ($'billion)	0.604252	0.980878	0.616032	0.564834	-1.91717	3.125678	-1.91717	3.125678

Source: Excel data Analysis

As at year 2020, Nigeria was the largest African nation with a population of about 206 million people, followed only by Ethiopia having approximately 115 million and Egypt's estimate of 102 million while South Africa is estimated at 59 million (Worldometer, 2022).

In terms of gross domestic product (GDP), the data is somewhat conflicting but in both ways, Nigeria remained indisputably at the top. For instance, National Bureau for Statistics (2022) reported a figure of ₦72.39 trillion in 2021 but Statista.com (2022) put its dollarized value at $514.05 million, which towers much above that of other leading African nations like Egypt ($394.28 million), South Africa ($329.53 million) and Algeria ($151.46 million). However, for purpose of analysis, the 2021 data from the International Monetary Fund would be adopted, which put Nigeria's nominal GDP at $441.541 billion, South Africa's approximately $418billion and that of Egypt as $402.388 billion.

From Table 3 for Africa, in 2020, Ethiopia and Uganda are two typical countries that could not convert their large population to either economic productivity or innovative output. On the other hand, Egypt and South Africa outperformed Nigeria in patenting, though the latter has both higher population and bigger economy. Seychelles has a population of less than 100,000 and filed 3 patent applications in 2020 (representing 30 per million population) as most innovative, followed by Egypt (9.65) and South Africa (9.14). Nigeria's 1.99 occupies the 10th position among the 20.

Table 3: 2020 Data on leading African countries with residents' patent applications

Country	Population	GDP	Res. patent appl.	RPA per million population
Nigeria	206.1	432.3	410	1.99
Ethiopia	115.0	107.6	6	0.05
Egypt	101.3	363.1	978	9.65
Congo DR	89.6	48.7	72	0.8
South Africa	59.3	335.4	542	9.14
Kenya	53.8	101.0	341	6.39
Uganda	45.7	37.6	13	0.28
Algeria	44.7	145.2	163	3.65
Sudan	43.8	21.3	153	3.49
Morocco	37.0	112.9	250	6.76
Angola	32.9	58.4	85	2.58
Mozambique	31.3	14.0	26	0.83
Ghana	31.1	68.5	12	0.39
Madagascar	27.7	13.1	6	0.22
Zambia	18.4	18.1	16	0.87
Burundi	11.9	2.8	2	0.17
Botswana	2.4	15.1	2	0.83
Mauritius	1.3	10.9	6	4.62
Cape Verde	0.56	1.7	1	1.79
Seychelles	0.1	1.1	3	30

Sources: World Bank (2022), National Population Clock, Worldometer, World Intellectual Property Organization

Table 4 indicates that the twin variables of GDP and population size can explain approximately 88% of the determinants of RPA among the 20 African countries.

Table 4: African Summary Output

Regression Statistics	
Multiple R	0.879355
R Square	0.773265
Adjusted R Square	0.74659
Standard Error	125.6858
Observations	20

Next, we would consider the global perspective as contained in Table 5. Here, though China is clearly ahead in figures of RPA, South Korea's approximately 284 people per RPA depicts being most innovative while North Korea average output of 384 per billion dollar GDP is evidently, most innovation-efficient.

Table 5: Top 48 countries with resident patent applications (RPA) in year 2020

S/N	Country	2020 Population (UN estimates)	2020 GDP ($'billion)	2020 RPA	RPA Per million population	Average population /RPA	Patent appli. per $'billion GDP
1	China	1,439.3	14,722.7	1,344,817	934.4	1,071	91.3
2	USA	331.0	20,936.6	269,586	814.5	1,228	12.88
3	Japan	126.5	5,064.9	227,348	1,797.2	556	44.89
4	South Korea	51.3	1,630.5	180,477	3,518.1	284	110.7*
5	Germany	83.4	3,806.1	42,260	506.7	1,974	11.1
6	Russia	145.9	1,483.5	23,759	162.8	6,143	16.0
7	India	1,380.0	2,623.0	23,141	16.8	59,524	8.8
8	France	65.3	2,603	12,771	195.6	5,112	4.9
9	UK	67.9	2,707.7	11,990	176.6	5,663	4.4
10	Iran	84.0	191.7	11,396	135.7	7,369	59.4
11	Italy	60.5	1,886.4	10,061	166.3	6,013	5.3
12	Turkey	84.3	720.1	7,920	94.0	10,638	11.0
13	North Korea	25.8	18.0	6,937	269.0	3,717	385.4**
14	Brazil	212.6	1,444.7	5,280	24.8	40,323	3.7
15	Canada	37.7	1,643.4	4,452	118.1	8,467	2.7
16	Poland	37.8	594.2	4,010	106.1	9,425	6.7
17	Australia	25.5	1,330.9	2,368	92.9	10,764	1.8
18	Netherlands	17.1	912.2	2,198	128.5	7,782	2.4
19	Austria	9.0	429.0	2,124	236.0	4,237	5.0
20	Singapore	5.9	340.0	1,778	301.4	3,318	5.2
21	Sweden	10.1	537.6	1,764	174.7	5,724	3.3
22	Israel	8.7	402.0	1,642	188.7	5,299	4.1
23	Finland	5.5	271.2	1,588	288.7	3,464	5.9
24	Spain	46.8	1,281.2	1,431	30.6	32,680	1.1
25	Switzerland	8.7	748.0	1,384	159.1	6,285	1.9
26	Ukraine	43.7	155.6	1,361	31.1	32,154	8.7
27	Indonesia	273.5	1,058.4	1,309	4.8	208,333	1.2
28	Saudi Arabia	34.8	700.1	1,294	37.2	26,882	1.8
29	Denmark	5.8	355.2	1,261	217.4	4,600	3.6
30	Mexico	128.9	1,076.2	1,132	8.8	113,636	1.1

31	Vietnam	97.3	271.2	1,021	10.5	95,238	3.8
32	Malaysia	32.4	336.7	989	30.5	32,786	2.9
33	Egypt	102.3	363.1	978	9.6	104,166	2.7
34	Argentina	45.2	383.1	930	20.6	48,544	2.4
35	Norway	5.4	362.0	880	163.0	6,135	2.4
36	Thailand	69.8	501.8	863	12.4	80,645	1.7
37	Belgium	11.6	515.3	862	74.3	13,459	1.7
38	Romania	19.2	248.7	817	42.6	23,474	3.3
39	Kazakhstan	18.8	169.8	803	42.7	23,419	4.7
40	Portugal	10.2	231.3	695	68.1	14,684	3.0
41	Czechia	10.7	243.5	673	62.9	15,898	2.8
42	Iraq	40.2	167.2	635	15.8	63,291	3.8
43	South Africa	59.3	301.9	542	9.1	109,890	1.8
44	Philippines	109.6	361.5	476	4.3	232,558	1.3
45	Hungary	9.7	155.0	428	44.1	22,676	2.8
46	Hong Kong	7.5	346.6	423	56.4	17,730	1.2
47	Nigeria	206.1	432.3	410	2.0	500,000	0.9
48	Greece	10.4	189.4	400	38.5	25,974	2.1
* Most innovative ** Most innovation-efficient *** Least innovative & least innovation-efficient							
Source: *World Bank (2022), Worldometer, World Intellectual Property Organization*							

Table 6: Global Summary Output

Regression Statistics	
Multiple R	0.750208
R Square	0.562813
Adjusted R Square	0.543382
Standard Error	139.6053
Observations	48

Table 6 shows that some 75% relationship exist in the pattern of RPA vis-à-vis the two independent variables of population size and GDP. Also, the ANOVA tables (Table 7) revealed a p-value less than 0.001 for both variables as against benchmark of 0.05 indicating very strong basis to reject the null hypothesis of no significant relationship between the pairs – RPA and population and RPA and GDP (Abhigyan, 2020). In other words, both population size and nominal GDP level exert strong influence on the number of RPA from each country, at the global scene. Similarly, the correlation between the sets of population and RPA and of GDP and RPA have been calculated to be each positive, significant and closely aligned (0.654486 and 0.656252 respectively).

Table 7: Global ANOVA

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*
Regression	2	1129048	564524.1	28.96536	8.22E-09
Residual	45	877033.3	19489.63		
Total	47	2006081			

	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*
Intercept	-21.6183	22.54078	-0.95907	0.342646	-67.0178	23.78118	-67.0178
Population	0.316444	0.085802	3.688077	0.000606	0.14363	0.489258	0.14363
GDP ($'100 billion)	2.428213	0.665837	3.646856	0.000686	1.087148	3.769278	1.087148

Source: Excel data analysis

Looking at the corresponding results for Africa in Table 8 however, only GDP exhibit a corresponding picture of p-value providing strong basis for rejection of null hypothesis. Rather, the p-value for population size (0.059461) is greater than 0.05, meaning that there is low evidence against the null hypothesis and accordingly, at 5% level of significance, population size of African countries does not exert appreciable influence on RPA. Corresponding correlation between population and RPA and between GDP and RPA at the African level were respectively 0.520699 and 0.847854, both being positive and statistically significant as well, but much less aligned than the global picture.

Cursory examination of African countries in the dataset revealed Nigeria as having a population figure more than twice of Egypt but recording less than half her RPA of 978 and her population that is more than thrice that of South Africa generated much less RPA of 410 as against the latter's 542. Indeed, some structural features of the population should be responsible for this distortion. However, Nigeria's GDP still indicate highest figure (though with less remarkable margin), compared to those of Egypt and South Africa, thereby becoming apparent that economic drivers in these three leading African countries are incongruent. Indeed, Nigeria has for many decades, remained a mono – product economy, relying on exportation of crude, unprocessed petroleum resources. The absence of value additive activities to this mineral exploitation, including near – collapse of manufacturing sector meant there are little opportunities for innovation that could birth RPA. Also, while Ethiopia has second largest population figure within the African continent, it has a ridiculously low RPA of 6. Thus, within the Africa context, high population does not translate to higher potential for innovation.

Table 8: African ANOVA

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*
Regression	2	915861.1	457930.6	28.98862	3.33E-06
Residual	17	268547.4	15796.91		
Total	19	1184409			

	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	34.33662	39.52822	0.868661	0.397131	-49.0606	117.7339	-49.0606	117.7339
Population	-1.8977	0.939583	-2.01973	0.059461	-3.88005	0.084643	-3.88005	0.084643
GDP	2.20589	0.359496	6.136055	1.1E-05	1.447418	2.964361	1.447418	2.964361

Source: Excel data analysis

3.2 Patent and Economic Value

3.2.1 General

Apart from very low rate of inventive activities in the country as largely evident from scanty patent applications, the status of residents' patents granted under the Patents and Design Act is also of much concern. For lacking necessary personnel and other resources to embark on pre-registration searches and examination for patentability, the Patent Office have adopted the deposit system whereby the validity of issued patents are left to be proven by the owner upon challenge from third parties. Section 4.2a, b, and c) made it clear that the Patent Office would not examine an application for patentability, clarity and completeness in description of underlying invention, and existence or otherwise of a prior application or a foreign application with prior claim over the same invention. In fact, section 4 subsection 4 expressly states "Patents are granted at the risk of the patentee and without guarantee of their validity"

In an ideal jurisdiction, Holzer (2006) had observed that a registered patent may not be revoked or invalidated on grounds of non-compliance with formal or statutory requirements but could nevertheless be found invalid on grounds of substance, whereas under the Nigerian system, Section 9 recognizes that a patent issued under the operative Act may fail the tests of patentability, clarity and completeness in the description of underlying invention and subsequent discovery of the existence of prior application or granted patent in such invention. On the other hand however, patent applications in Nigeria from non-residents may not suffer similar fate where original application had earlier been made in the applicant's resident country and necessary searches and examination undertaken. Nevertheless, WIPO (2014) had recognized that several factors may influence patenting system to be adopted in any jurisdiction, with expected policy guide of the need to strike appropriate balance between social gains from a patent system and the social costs for its maintenance. In particular, it noted that the choice of an alternative level of patent search and examination from either of formality examination only, formality examination and prior art search, and formality examination, prior art search and substantive search is central to allocating costs among patent applicant, third parties (in validity and infringement claims), the patent office and the judicial (interpretation and prosecution) system. Perhaps, it should be understood that patenting in Nigeria has not been undergoing the rigorous stage of substantive examination that are found in many other countries with the following as plausible justifications:

i) The number of applications are yet to justify viable investments in human and technological resources for detailed scrutiny for patentability;

ii) Nigerian economic environment has not matured enough to facilitate significant generation of inventive activities and subsequent need to deploy patented rights;

iii) Introducing substantive examination would make patent fees so high that many of the hitherto scanty prospective applicants could be further discouraged;
iv) The ensuing long processing time for patents tends to further serve as disincentive for few resident applicants; and
v) The country is yet to appropriately fund the various research and tertiary institutions from which many patentable inventions ought to be sourced and accordingly, there could be no reasonable basis for substantial funding of this stage of registering the outcomes thereof.
Nevertheless, not scrutinizing granted patents is tantamount to holding patent rights that may not be worth more than its paper certificate value. This is neither in the interest of patentees nor the national economy concerned. There is therefore, a need to find a way around this dilemma. Meanwhile, between 1925 and 1970 (ten years into her independence), Nigerian patents had to be processed in Great Britain, chiefly for reasons not unrelated to the foregoing, vide the hitherto operative statute (Patents Ordinance No. 17 of 1900 and subsequent proclamation Ordinances 27 of 1900, 12 of 1902 and 30 of 1916, later amended to become Registration of UK Patents ordinance No. 6 of 1925) until the enactment of indigenous Patents and Designs Act, 1970 (now recognized as Patents and Designs Act, CAP P2 LFN 2004)

3.2.2 Patent search and examination: how valuable?
Generally, searches are conducted on an invention before applying for patent or at the application stage to determine whether an invention is truly new, non-obvious, practicable and useful within its industrial community. It is done to ensure the 'invention' is not a reproduction of prior art and capable of passing validity test should it be legally challenged. There are therefore different types of searches, with ip.com (2021) identifying five; viz:
patentability (or novelty) search to ensure it is actually novel and non-obvious;
freedom to operate (FTO) search on how similar the invention or product is to pre-existing ones so as to determine likelihood of infringement, and if necessary thereafter, to design around existing patents to avoid such risk;
state of the art (or product clearance or patent landscape) search with a view to reviewing literature on identifying competitors and existing products to be circumvented;
invalidity (or validity) search aimed at establishing legal strength of a patent in instances of infringement claim; and lastly, evidence of use search in which the patentee seek to examine if the product of other businesses are infringing on his patent rights .
Definitely, diligence and comprehensive searches at different stages of the invention and patenting system would:
i) Save unnecessary expenditure, time and efforts on activities that would eventually prove to fall within existing state of art. A germane example is Kodak which inadvertently fell prey to infringing twelve of Polaroid instant photography patents simply for not carrying out state of the art search before investing her millions of dollars on research. Polaroid won a judgement sum of $925 million from Kodak (Zhang, 2012).
ii) Prevent potential infringement risk that could arise over the impending patent;
iii) An invention can be improved upon through prior knowledge of state of art and subsisting technology in the field and/or industry; and
iv) Understanding prior art gives ample room for drafting effective claims and description around which they derive

3.2.3 Substantive patent examination

In patenting, there is the formality examination to confirm an application has complied with basic patentability criteria of novelty, presence of inventive steps in reaching the invention, its industrial applicability or usefulness as well as other sundry requirements of the enabling statute or Patent Office concerned. This is often an administrative exercise that have not critically dissected the innate and technical qualities of the invention. On the other hand, substantive patent examination requires technical analysis by experts in the field in which the invention relates. This certainly takes longer time and often attracts additional cost usually passed to the patent applicant, either as part of initial processing fees or as optional/additional charge.

Angola is a typical African nation where substantive examination of patent is being practiced (Moreira, 2021). The activities here usually involve:

i) Re-examining prior art within the field to ensure there are no duplication of inventions or claims, which process could be facilitated if such had been properly covered during preliminary search or by the applicant himself, before approaching the Patent Office;

ii) Examining claims to identify the subjects covered, their clarity and how they relate to the description of the invention; and

iii) Identifying and ensuring absence of subjects excluded from patentability within or around the scope of the invention and claims, especially in the areas of public order and morality.

Some benefits of substantive patent examination include:

i) Opportunity offered applicant to amend the patent application by way of editing out conflicting claims, review of descriptions, drawings etc to achieve patentability of otherwise, invalid patent application;

ii) It reduces the likelihood of issuing out an invalid patent; and

iii) Most importantly, by scrutinizing validity and patentability before the grant, technical and socio-economic feasibility of the patent is being established as prelude to potentially viable economic exploitation.

3.2.4 Inventors' responsibility to carry out search and examination

An interesting dimension to this subject is on whether the burden of patentability tests should be on the Patent Office since it probably, only add economic value to the inventor. This can be viewed from two perspectives. First, the value addition is not just to the inventor but the national economy as well as the society as a whole. Besides, patents facilitate disclosure of inventions to the society at large thereby making it easy to use same as stepping board to other inventive activities for speedy technological advancement. Spulber (2014) demonstrated that the real benefits of patenting is not the economic reward to inventors but rather the foundation role it provides for efficient functioning of market for inventions, which among others, 'stimulates competition by offering exclusion, transferability, disclosure, certification, standardization, and divisibility'. The Australian (2010) also acknowledged impersonal economic benefits of a patent system to include 'promoting innovation, encouraging investment, economic growth, knowledge sharing and efficient use of resources'.

Table 9 exemplifies the elements of costs involved in procuring patent as protection over inventive or innovative product, as compared to the potentials of reaping economic benefit therefrom.

Table 9: Cost- Value scenario of registered patents

Cost variables	Value variables
i) Creation of invention (which could entail months of man-hours, abortive expenses on trial models, material procurement, validation tests etc) ii) Patent drafting and document preparation a. Preliminary search of prior art b. Engagement of legal hands c. Technical design and engineering detailing d. Production of 3d models and prototypes e. Actual drafting of application, including extraction of patent claims iii) Patent filing/processing and publication iv) Patent renewal/maintenance fees v) Search and examination fees*	i) Exclusive use of invention ii) Ability to make legal claims (limited by non-validation of patent at registration stage) iii) Right to license (Also restricted as validity of patent has no statutory authentication)

Note: *This is the only cost element skipped with deposit system of patent registration in Nigeria

3.2.5 Why not join ARIPO for cost-effective examination?

African Regional Intellectual Property Organization (ARIPO) is the English-speaking umbrella for African nations to team up together to facilitate the registration and governance of IP rights among member nations. Financial and human resources were to be pooled together to make more affordable, the process of registration and administration to foster creativity and innovation for economic, industrial and technological advancements through exploitation of IP resources like patents and trademarks. ARIPO was formed in December 1976 by Lusaka Agreement and as at December 2020, it had a membership of 20 excluding only Nigeria from among the Anglo-phone West African countries. Though Nigeria has already signed the African Charter for free Trade (AfCFTA), only an observer status is maintained with ARIPO. Under the Harare Protocol, patents application through ARIPO undergo substantive examination comprising tests for patentability in terms of whether the patent is:

i) New;
ii) Involves inventive steps;
iii) Industrially useful;
iv) Clear and complete in its description to be reproducible by peers;
v) Clear and relevant on claims vis-à-vis the description earlier presented;
vi) Not within excluded subject-matter; and
vii) Not part of a prior art

Incidentally, under ARIPO, substantive examination must be separately requested for and attracts examination fee. Besides, it is reported to always take about 2 to 3 years (Fillun & Decketts Limited, 2021). This further confirms that patent right is not only expensive but also cumbersome and with protracted processing period. Nevertheless, it has to undergo all these stages to have meaningful reliability, validity and marketability.

In other words, by not fully joining ARIPO, Nigeria continues to jeopardize the fortunes of IP rights (especially Patents) issued to her residents - not taking advantage of expanding technology and the pooled resources at ARIPO for 'search services, publications and awareness creation' (Uche, 2021). Nigeria invariably, has not joined ARIPO because of her delay in signing AfCTA. Though the agreement has already been signed, as noted by Akinkugbe (2018), Nigeria still needed to consult key stakeholders like the labour union and manufacturers association on the implications of fusing into single African market with free movement of goods, services, people and investment across 55 countries.

Table 10 presents a summary from the foregoing analysis.

Table 10: Summary of findings

Variable	Global	African	Nigeria
Population influence on RPA	Significant	Insignificant	Significant
GDP on RPA	Significant	Significant	Insignificant
Substantive patent search/examination	Varied	ARIPO and OAPI- enabled search and examination by 90% African countries	Deposit system, no substantive search/examination

4.0 Conclusion and recommendations

Nigeria has been found to have sub-optimal performance in inventive and innovative activities, as demonstrated by the low figures of RPA vis-à-vis the sizes of her population and GDP, using both African and global yardsticks. Added to this is the non-valorized patenting system which makes her residents' patents potentially less valuable. The Nigerian economy, over some past decades have been precariously hinged on crude oil export with modern agriculture and manufacturing in comatose due to several factors traced to poor governance. Thus, for sustainable economic growth under prevailing global dynamics, productive activities that are technology-geared must be embraced and this would require among others, strong political will for economic restructuring and restoration of decaying infrastructure, including relevant institutional frameworks. In the short run, her full membership of ARIPO would require urgent revisit to take advantage of pooling of economic, human and technical resources for substantive patent search and examination, a crucial step to enhancing the value of grants.

References

Abhigyan, S. (2020). Understanding the p-value in regression, March 4: https://medium.com/analytics-vidhya/understanding-the-p-value-in-regression-1fc2cd2568af#:~:text=The%20P%2DValue%20as%20you,observed%20in%20the%20sample%20 also

Akinkugbe, O. D. (2018). Why Nigeria had good reasons to delay signing Africa's free trade deal, July 26, https://theconversation.com/why-nigeria-had--good-reasons-to-delay signing-africas-free-trade-deal-100203

Chete, L. N., Adeoti, J. O, Adeyinka, F. M. and Ogundele, O. (2016). Industrial development and growth in Nigeria: lessons and challenges; Learning to compete, Working Paper No. 8; Africa Growth Initiative, Brookings https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/12c_wp8_chete-et-al-1.pdf

De Carvalho, D. T., Beijo, L. A. & Salgado, E. G. (2020). Factors that influence the number of patent deposited in some countries of the American continent; Revista Gestao Inovacaoe Tecnologias 10(2), 5471-5485; doi: 10.7198/geintec.v10i2.1294

Feldman & Feldman (2020). Why intellectual property is so valuable to businesses https://feldman.law/news/why-intellectual-property-is-so-valuable-to-businesses/

Fillun & Decketts Limited (2021). Substantive examination and the main requirements to obtain a patent: novelty, inventive step and industrial applicability https;//www.fillun.com/substantive-examination

He, A. (2021). What do China's high patent numbers really mean/ April 20; https://www.cigionline.org/articles/what-do-chinas-high-patent-numbers-really-mean/

Holzer, W (2006). Effective mechanisms for challenging the validity of patents https://www.wipo.int/meetings/en/2006/scp_of_ge_06/presentations/scp_of_ge_06_holzer.pdf

Intellectual Property Office of Ireland (2021). Intellectual Property Office of Ireland (2021). Benefits of Patent Registration. https://www.ipoi.gov.ie/en/types-of ip/patents/understanding- patents/benefits-of-patent-registration/

International Monetary Fund (2021-10-12). World Economic Outlook Database, October 2021; List of African countries by GDP (nominal) https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October/weo-report?c=612

ip.com (2021) Types of patent searches within the innovation cycle https://ip.com/blog/types-of-patent-searches-within-the-innovation-cycle/

Lei Z., Sun, Z. and Wright B (2012) Are Chinese patent applications politically driven? https:www.oecd.org/site/stipatents/4-3-Lei-Sun-Wright.pdf

Mckinsey Global Institute (2015). The China effect on Global Innovation Accessed from: https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Featured%20Insights/Innovation/Gauging%20the%20strength%20of%20Chinese%20innovation/MGI%20China%20Effect_ Full%20report_October_2015.ashx

Moreira, V. S. (2021). Angola: Substantive examination of patent applications according to the Angolan Patent Law; Inventa intellectual property, 30 April; https://www.mondaq.com/patent/1063648/substantive-examination-of-patent-applications

National Bureau for Statistics (2022). Nairametrics, 2022) February 17, https://nairametrics.com/2022/02/17/nigerias-gdp-grows-by-3-4-in-2021-fastest-rate-in- 7-years/

Patents and Designs Act, CAP P2 LFN 2004. https://nairametrics.com/wp-content/uploads/2012/01/patents.and_designs.act_pdf

Raghupathi, V. and Raghupathi W, (2017). Innovation at country-level: association between economic development and patents; Journal of Innovation and Entreprenuership, 6, 4 (2017) https://doi.org/10.1186/s13731-017-0065-0country_profile?profile.jsp?code=ng

Spulber, D. F. (2014).How patents provide the foundation of the market for inventions; Northwestern Law & Econonmic Research Paper No. 11-14; https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2487564

Statista.com (2022) March 23 GDP of African countries 2021, by country https://www.statista.com/statistics/1120999/gdp-of-african-countries-by-country/

Stonefield, S. (2011). The 10 most valuable trademarks; June 15; https://www.forbes.com/sites/seanstonefield/2011/06/15/the-10-most-valuable- trademarks

The Australian (2010). https://www.alrc.gov.au/publication/genes-and-ingenuity-gene-patenting-and- human-health-alrc-report-99/2-the-patent-system/economic-benefits-of-the- patent-system/

Uche H. (2021). AfCTA: Nigeria's IP at risk, business lawyers say; The Sun newspaper; 19 May. https://www.sunewsonline.com/afcfta-nigerias-ip-at-risk-business-lawyers-say/

World Bank (2022). Patent applications, residents – Sub-Saharan Africa; https://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.RESD?locations=ZG

World Intellectual Property Organization (2014). Alternatives in patent search and examination https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_guide_patent_search.pdf

World Intellectual Property Organization (2021). Statistical country profiles: Nigeria https://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/

Worldometer (2022). African countries by population (2022); https://www.worldometers.info/population/countries-in-africa-by-population/

Zhang, M. (2012). Polaroid once won an epic courtroom battle with Kodak https://petapixel.com/2012/10/05/polaroid-once-won-an-epic-courtroom-battle-with-kodak/

IMPACT OF ARMED BANDITRY ON AGRICULTURAL PRODUCTION AND PRODUCT PRICES: A STATISTICAL REVIEW OF INSECURITY IN NIGERIAN

Dr. Cornelius Michael Ekenta
Department of Agricultural Extension and Rural Development, Ahmadu Bello University
ORCID: 0000-0002-8123-6140

Tolulope Emmanuel Oladimeji
Department of Agricultural Economics, Ahmadu Bello University
ORCID: 0000-0003-1169-7782

David Chukwuma Orogwu
Department of Economics, Nasarawa State University
ORCID: 0000-0002-2953-0545

ABSTRACT
The insecurity situation in Nigeria and its attendant consequences on economy is no more news. The insecurity situation ranging from kidnapping, gruesome murder, farmer-herdsmen clashes to unknown gunmen attacks left the agricultural sector devastated. The decrease in production resulting to increased price of agricultural products is not arguably major consequences. Many researchers and academia have put forth analysis in literature examining the impacts of the insecurity. This research made an input in this direction through statistical review of the impacts of armed banditry on agricultural production and product prices in Nigeria. Nigeria with an estimated population of 200 million people is dependent on agriculture for rural livelihood, employment, foreign exchange earnings, provision of raw materials and income for Nigerians both in the rural and urban areas. The agricultural growth rate in Nigeria dwindled from 3.26% in the first quarter of 2019 to 1.36% in the third quarter of 2021 with a loss of 1.9% in output. The increase in the prices of agricultural products rose to 98% highest and 40% lowest for various crops. Similarly, price increase among various states of the country ranged between 120.89% to 30.84% of agricultural products. The research adopted a desktop research approach making statistical analysis of the present insecurity situation and agricultural production and product prices in Nigeria. Documents from the National Bureau of Statistics (NBS), Central Bank of Nigeria (CBN), statistical repositories and literature were used as secondary sources of data. The review made policy recommendations based on statistical evidences as reviewed.
Keywords: Banditry, Impacts, Prices, Production, Insecurity, Nigeria

NAHDA HAREKETİ: ARAP BAHARI ÖNCESİ VE SONRASI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali UGAN
Iğdır Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü
ORCID: 0000 0001 9264 2673

ÖZET
Tunus'ta Nahda Hareketi ilk olarak "İslami Eğilim (Yöneliş) Hareketi" ismiyle kurulmuştur. Ancak daha sonrasında dönemin Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali, eğer siyasi bir parti olmak istiyorlarsa, İslami Eğilim Hareketi isminin İslami yönü ağır basan bir isim olduğundan dolayı değiştirmeleri gerektiği şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Zaten siyasi partilerin isminde herhangi bir şekilde dini bir göndermenin bulunması hukuki olarak yasaktır. Bu sebeple hareketin ismi "Yeniden Doğuş" ya da "Rönesans" anlamına gelen "Nahda Hareketi" olarak değiştirilmiştir. Fakat Nahda Hareketi ile Bin Ali arasındaki ılımlı hava kısa sürmüştür. Öyle ki, Arap Baharı sonrasında Bin Ali'nin iktidardan ayrılmasına kadar Nahda Hareketi yasal olarak siyasette yer alamamıştır. Tunus'ta yaşanan Arap Baharı sonrasında ise yapılan ilk seçimlerde, her ne kadar tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa sahip olamamış olsa da, Nahda Hareketi birinci parti olarak çıkmıştır. Nahda Hareketi için en önemli dönüm noktası 2016 yılında yapılan 10. Kongre'sinde alınan kararlar olmuştur. Özetle bu kongrede din ve siyaset ayrımına ilişkin vurgu yapılmıştır.
Literatür taraması yöntemi ile yapılan çalışmanın amacı, Nahda Hareketi'nin Arap Baharı öncesi ve sonrasındaki durumunu açıklayarak karşılaştırmasını yapmaktır. Özellikle 2016 yılında yapılan kongrede alınan kararların Nahda Hareketi için hem önemini hem de Hareketin geleceği için ne anlama geldiğini belirtmektir.
Çalışmada ilk olarak, Nahda Hareketi'nin ortaya çıkışını, ideolojisini ve zaman içerisindeki değişim nedenlerinden bahsedilmiştir. Akabinde Arap Baharı sürecindeki rolü üzerinde durulmuş ve 2016 yılının Nahda Hareketi için önemi açıklanmıştır. Netice itibariyle, Arap Baharı sonrasında en önemli ve en etkili iktidar ortaklarından biri haline gelen Nahda Hareketi, İslami bir cemaat olarak kurulmasına karşın, ne oldu da zaman içerisinde siyasal İslam'dan uzaklaşma kararı aldı? Bu soruya cevap aranmıştır.
Anahtar Kelimeler: İslami Eğilim Hareketi, Nahda Hareketi, Siyasal İslam, Tunus

NAHDA MOVEMENT: BEFORE AND AFTER THE ARAB SPRING

ABSTRACT
In Tunisia, Ennahda Movement was first established as "Islamic Tendency (Orientation) Movement". However, then President of time, Zeynel Abidin Ben Ali, made statements that if they wanted to become a political party, they had to change name of Islamic Tendency Movement because it was a name that had a predominant Islamic aspect. In any case, it is legally forbidden to have any religious reference in the name of political parties. For this reason, name of movement was changed to "Nahda Movement", which means "Rebirth" or "Renaissance". However, mild atmosphere between Ennahda Movement and Ben Ali was short-lived. So much so that, after Arab Spring, Ennahda Movement couldn't take part in politics legally until Ben Ali left power. In the first elections held after Arab Spring in Tunisia, Ennahda Movement emerged as the first party, although it didn't have majority to form a government on its own. The most important turning point for Ennahda Movement was the decisions taken at its 10th Congress in 2016. In summary, in this congress, emphasis was placed on separation of religion and politics.
Aim of study, which was conducted with literature review method, is to explain and compare situation of Ennahda Movement before and after Arab Spring.

It is especially important to state importance of decisions taken in congress held in 2016 for Ennahda Movement and what it means for the future of the Movement.
In study, firstly, emergence of Ennahda Movement, its ideology and reasons for change over time are mentioned. Subsequently, its role in the Arab Spring process was emphasized and importance of 2016 for Ennahda Movement was explained. As a result, Ennahda Movement, which has become one of the most important and influential power partners after Arab Spring, has decided to move away from political Islam in time, despite its establishment as an Islamic community? An answer to this question has been sought.
Keywords: Islamic Tendency Movement, Ennahda Movement, Political Islam, Tunisia

ŞEHİR KÜLTÜRÜNE BELEDİYELERİN VE ŞAHISLARIN KATKILARI: YİRMİNCİ YÜZYILIN ÜÇÜNCÜ ÇEYREĞİNDE SİVAS'TAKİ ÖNEMLİ BELEDİYECİLİK ÇALIŞMALARI VE ETHEM SEÇKİN

Haluk SEÇKİN
Sözlü Tarih
ORCID: 0000-0001-5103-9907

Özet
5393 Sayılı Belediye Kanunu, belediyelere kuruldukları ilin kentsel alt yapısını düzenlemek, çevre ve çevre sağlığını planlamak, uygulamak, temizlik, zabıta, itfaiye, defin ve mezarlık işlerini yürütmek, park ve yeşil alanlar yapmak, şehirde kültür ve sanat faaliyetlerini kamu kurum ve kuruluşları ile koordine ederek gelişmesine katkıda bulunmak vb. görevleri vermiştir (Belediye Kanunu, 2005: 14/a).
Belediyeler bu görevlerini yerine getirirken aynı kanunun vermiş olduğu usul ve yetkilere göre kurmuş olduğu organlarını teşkil eder ve çalıştırır.
Belediyelerin başarısı özellikle şehirlerin kültürel, siyasi, sosyal kimliklerinin inşa edilmesindeki katkılarıyla ölçülür. Bu görevlerini yerine getirirken tabii ki ön planda olan kişi belediye başkanıdır fakat belediyecilik aynı zamanda bir ekip işidir.
1960'lı yıllarda halkla ilişkiler bu günkü kadar gelişmemişti. Belediye birimlerinde görev yapan kişilerin, özellikle belediye başkanlarının halkla ilişkileri, halkın isteklerinin alınması, değerlendirilmesi, uygulamasındaki kişisel becerileri bugüne nazaran daha ön plana çıkmıştı.
Sivas'ta düzenlenen sosyal bilimler sempozyumuna Sivas'a dair bir renk katmak için hazırlanan bu bildiride öncelikle yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğindeki belediye başkanları Rahmi Günay, Ahmet Durakoğlu, Sivas Valisi iken aynı zamanda Belediye Başkanlığına da vekalet eden Mehmet Varinli'nin Sivas'ın ticari ve mimari çehresinin oluşmasındaki katkıları ve belediyecilik faaliyetlerinden söz edilmiş; ayrıca renkli kişilikleriyle dikkat çeken bazı belediye çalışanları yâd edilmiştir.
Bildirinin ikinci kısmı ise Sivas nüfusunun şimdikinden daha az olduğu, belediye çalışanlarının kişisel becerilerinin, dürüstlük ve vazifelerini hakkıyla yapma gayretlerinin daha öne çıktığı yıllarda üç belediye başkanıyla görev yapan, yetiştiği ortam, yaşadıkları ile dönemin ekonomik, sosyal çehresini yansıtan, gösterdiği örnek davranışla uzun yıllar şehrin hafızasında kalan İbrahim Ethem Seçkin'e ayrılmıştır.
Şüphesiz Sivas gibi kadim bir şehrin kültürü bu isimler ve çalışmalarla sınırlı değildir. Resmî, yarı resmî kuruluşların bu konuda çalıştıklarına şüphe yoktur. Bununla birlikte bu ve benzeri çalışmaları bir bütünü tamamlayacak parçalar olarak görmek gerekir.
Anahtar Kelimeler: Sivas Belediyesi, şehir kültürü, Ethem Seçkin

CONTRIBUTIONS OF MUNICIPALITIES AND INDIVIDUALS TO CITY CULTURE: IMPORTANT MUNICIPAL STUDIES IN SİVAS IN THE THIRD QUARTER OF THE TWENTIETH CENTURY AND ETHEM SEÇKİN

Abstrac
By the Law on Municipalities, no 5393, municipalities, with coordination in public institutions and organizations, has duties that to regulate the urban infrastructure of the province, to plan and implement environmental and environmental health, to carry out cleaning, police, fire, burial and cemetery works, to make parks and green areas, to develop cultural and artistic activities in the city where they are established.
While performing these duties, municipalities setup and operate their departments established in accordance with the procedures and authorities given by the same law.

The success of municipalities is especially measured by their contribution to the construction of the cultural, political and social identities of the cities. While performing these duties, of course, the person at the forefront is the mayor, but being a municipality is also a team work.
In the 1960s, public relations were not as developed as today. The personal skills of the people working in the municipal units, especially the mayors, in their relations with the public, in taking and evaluating the wishes of the people, and in their implementation were more prominent than today.
In this paper, which was prepared to add color to Sivas to the social sciences symposium held in Sivas. It's mainly the mayors of the third quarter of the twentieth century, Rahmi Günay, Ahmet Durakoğlu, while the Governor of Sivas, Mehmet Varinli, who also acted as the mayor, stated that Sivas's economic activities, contribution the formation of its architectural appearance and municipal activities were mentioned. In addition, some municipal employees who attracted attention with their colorful personalities were mentioned.
The second part of the paper is reserved for İbrahim Ethem Seçkin, who remains in his memory for many years with the city's exemplary behavior, and reflecting the economic and social aspect of the period with the environment he grew up in and the experiences he lived in. He worked with three mayors in the years when the population of Sivas was less than it is now, that times, the municipal employees try to perform their duties completely with the personal skills and honesty.
Undoubtedly, the culture of an ancient city like Sivas is not limited to these names and works. There is no doubt that official and semi-official organizations are working on this issue. However, it is necessary to see this and similar works as parts that will complete a whole.
Keywords: Sivas Belediyesi, şehir kültürü, Ethem Seçkin.

Giriş

Yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde Sivas Belediyesi'nin "kent kültürü"ne katkısının dikkate sunmayı amaçlayan bu yazı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, "Belediyelerin şehir kültürüne katkıları nelerdir?" sorusuna Sivas şehri üzerinden örneklerle cevaplar vermeye çalışacağım. İkinci bölümde ise Sivas'ın şehir kültürüne etki eden kişilerden bir örnek Belediye Muhasebe Müdürü Ethem Seçkin'in hayatını arz edeceğim.

Şehir kültürüne belediyelerin ve şahısların katkıları konusunu daha iyi açıklayabilmek için bu terimlerin sözlükteki anlamlarından hareket etmenin daha doğru bir yöntem olacağı düşüncesindeyim.

"Kent kültürü" veya "kent kimliği" bir toplum bilim terimidir. Kısaca o kentte yaşayan insanların yaşayışlarına, düşüncelerine ve değerlerine yükledikleri değerler kümesi olarak tarif edilebilir.

Bu tariflerden hareketle bir şehrin "şehir kültürü" o şehirde yaşayanların; aynı düşünüş birliğine sahip olmalarını sağlayacak, birbirlerine yaklaştıracak, yaşayış biçimidir, demek yanlış olmayacaktır.

Belediye ise; kanunla belirlenen nüfusa ulaşan yerleşim yerlerinde sokakların bakımı, temizlik, aydınlatma, su, esnafın denetimi gibi kamu hizmetlerini gören, başkanı ve üyeleri seçimle gelen, tüzelkişiliği olan örgüt olarak tarif edilmektedir.

Tarihte belediye teşkilatları kurulmadan önce gönüllü kuruluşlar olan vakıf, lonca ve ahilik teşkilatları; şehrin ve hemşerilerinin ihtiyaçlarını ve hizmetlerini görürlerdi.

5393 Sayılı Belediye Kanun, belediyelere kuruldukları ilin kentsel alt yapısını düzenlemek, çevre ve çevre sağlığını planlamak, uygulamak, temizlik, zabıta, itfaiye, defin ve mezarlık işlerini yürütmek, park ve yeşil alanlar yapmak, şehirde kültür ve sanat faaliyetlerini kamu kurum ve kuruluşları ile koordine ederek gelişmesine katkıda bulunmak vb. görevleri vermiştir (Belediye Kanunu, 2005: 14/a).

Belediyeler bu görevlerini yerine getirirken aynı kanunun vermiş olduğu usul ve yetkilere göre yetkili organlarını teşkil eder ve çalıştırırlar.
Belediyelerin başarısı özellikle şehirlerin kültürel, siyasi, sosyal kimliklerinin inşa edilmesindeki katkılarıyla ölçülür. Bu görevlerini yerine getirirken tabii ki ön planda olan kişi "belediye başkanı"dır fakat belediyecilik aynı zamanda bir ekip işidir.

Yirminci Yüzyılın Üçüncü Çeyreğinde Sivas

Sivas Belediyesinin "kent kültürü"ne katkı amacıyla geliştirip uyguladıkları önemli projelerin neler olduğunu Sivas Belediyesinin kendi web sitesinde bulabilirsiniz (https://www.Sivas.bel.tr.). Ben zaman darlığı nedeniyle bunları tek tek sıralayacak değilim. Ancak Sivas'a yeni bir çehrenin verilmesi sürecinde bazı projeler var ki devrim niteliğindedir. Bunlar şehrin hem kalkınmasına hem de şehir kültürünün gelişmesine direkt katkısı olmuştur. Burada dikkat çekilecek projeler yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde gerçekleşmiştir. Hemen hepsi, yeniden düzenlenerek veya eski hâliyle hâlâ Sivas'ın ve Sivaslının kültürel ve sosyal hayatında önemini korumaktadır.
Ahmet Hamdi Tanpınar; "Bursa'da Zaman" isimli şiirinde, *hâlâ bu taşlarda gülen rüyanın*" diyerek Bursa'daki eserlerin taş oymalarında, o binaları yapanların rüyalarını görmenin mümkün olduğunu söyler (Kaplan, 1980: 86). İşte bu yazı da hepimizin sadece bir Sebze Hali, Buğday Pazarı, Kale Parkı, Ethem Bey Parkı olarak gördüğü mekânların aslında tanıdığımız veya tanımadığımız birçok ismin rüyaları olduğunu hatırlatmak ve onların zamanla bir avuç toprak olarak kalmasına gönlüm razı olmadığı için yazıldı.
1932-1933 yıllarında şehre tesisat ile iç içme suyu getirilmesi, 1934 yılında Paşabahçe'sine ilk elektrik santralı kurularak şehre elektrik verilmesi. Bu konudaki en çarpıcı örnekler olarak sıralayabiliriz.
Paşabahçe, Sivas'ta çok daha fazla bilinen adıyla Paşa Fabrikası, yıllar boyu Sivas halkının gözde bir mesire yeri olmuştur. Günümüzde de yapılan düzenlemelerle ihtiyaçları karşılaması açısından çok daha kullanışlı bir hâle getirilmiştir. Yeni park ve bahçelerin yapımıyla Paşabahçe'deki yoğunluğun azaltılmaya çalışıldığı görülmektedir.
İki dönem olarak en uzun süre Sivas Belediye Başkanlığını yapan Rahmi Günay'ın ilk döneminde (1942-1960) Tarihî Sivas Kalesi park yapılmış, Ethem Bey Parkı, Sebze Hali ve Mezbahane kurulmuştur.
1960 İhtilali'nde valiler aynı zamanda belediye başkanlığı görevini de üstlenmişlerdir. Bu dönemde Buğday Pazarı, Bıçakçılar Çarşısı, Otobüs Terminali yapılmış, şu günlerde kentsel dönüşümle yeniden imar çalışmalarına başlanan Sanayi Çarşısı'nın yapımına başlanmış, elektrik ve su şebekelerinin yenilenmiştir.
Daha sonraki dönemlerde de Sanayi Çarşısı tamamlanmış, Atatürk Anıtı, Sıcak Çermik'in düzenlenmesi ve Belediye Sitesi yapılmıştır.
Eskiden bir havuz ile bir meydandan ibaret olan "Hükümet Meydanı"nın "Tarihi Kent Meydanı" olarak yeniden düzenlenmesi hâlen devam etmektedir.
Bir Kale Parkı veya bir Ethem Bey Parkı faaliyete geçince Sivaslının da ailece buralarda dinlenmek, hoş vakitler geçirmek kültürü gelişmiştir. Daha sonraları bayanların para günleri bile buralarda yapılmaya başlanmıştır.
Sebze Hali ile aynı meslek mensuplarının bir yerde toplanması günlük alışveriş yapmayı kolaylaştırmıştır. Sivas Hali ilk planlamasında; çevre dükkânların bakkaliye, şarküteri ve kasaplara, iç kesimdeki dükkanların manav ve balıkçılara tahsis edilmesine dikkat edilmiştir. Sebze Hali günümüzde eski planı korunarak restore edilmiştir.
Buğday Pazarı; Sivas'ın kırsal bölgelerinde ikamet eden insanlar ister kendi imkanlarıyla (o dönemlerde at arabası, kağnı vb.) ister toplu taşıma ile (köyün minibüsleri) geldiklerinde hemen hepsinin son durağına yakın bir bölgede yapılmıştır.

Bu bölge aynı gün içerisinde bahse konu vatandaşların getirdiklerini satabilecekleri, ihtiyaçlarını alabilecekleri bir bölgedir. Bu bölgede, kırsaldan gelenlerin ihtiyaç duymaları hâlinde geceleyecekleri han ya da daha uygun fiyatlı oteleler de vardır.
Buğday Pazarı'nın iç kesimdeki dükkanları zahireciler çevre dükkanları bakırcı, kalaycı ve bıçakçılara tahsis edilmiştir. Bölge kırsal kesimde tarımla uğraşan vatandaşların o dönemlerde özellikle ihtiyaç duydukları düvencilere ve değirmenlere yakındır.
Unutmamak gerekir ki "*Mekânsal olarak taşıdıkları önemin yanı sıra, sahip oldukları toplumsal ve kültürel değerlerle kentler, özgün kent kimliği oluşturmakta ve birbirlerinden ayrılmaktadır. Kentler ayrıca, toplumun bir arada yaşamasını sağlayan söz konusu değerlerle kent kültürünün gelişmesine de katkı sağlarlar*" (Güler vd., 2016: 90). Yukarıda sayılan projeler de Sivas halkını birbirine daha yaklaştırmış, aynı düşünce birliğine sahip olmalarını sağlamıştır.
Bütün bunları planlamak ve uygulamaya koymak bir menajman kaidesidir. Kısaca "Profesyonel İdarecilik Mesleğinin" gereğidir. Ancak bu projelerin yapıldığı tarihlerde profesyonel idareciler yoktur. 1950'li 1960'lı yıllarda halkla ilişkiler bu günkü kadar gelişmemiştir. Belediyeler görevlerini yerine getirirken birimlerinde görev yapan kişilerin ve özellikle belediye başkanlarının; halkla olan ikili ilişkileri, halkın isteklerinin alınması, değerlendirilmesi ve uygulamaya geçirilmesindeki kişisel becerileri bugüne nazaran daha ön plana çıkmıştır.
Sivas nüfusunun şimdikinden daha az olduğu o yıllarda, bu projeleri çizen ve uygulamaya koyan mühendis ve mimarlara; çizimlerine esas teşkil edecek ana fikirleri vermek; Sivas'ta halkla iç içe yaşamış, aynı havayı solumuş, aynı kültürden gelen belediye çalışanlarının kişisel becerileri, dürüstlük ve vazifelerini hakkıyla yapma gayretleri daha öne çıkmıştır.
Sunumumun ikinci bölümünde az önce bahsettiğim özelliklere sahip belediye çalışanlarından bir tanesi olan, yetiştiği ortam, yaşadıkları ile dönemin ekonomik, toplumsal yapısını yansıtan ve yaşayış tarzıyla bir nesli temsil eden İbrahim Ethem Seçkin'e ayrılmıştır.

Bir Neslin Temsilcisi olarak İbrahim Ethem Seçkin

Cumhuriyet'in genç kuşağı, devasa problemlerle karşı karşıya kalan fakat özgüvenli, kendisine güvenilen idealist bir kuşak olarak tanımlanır ki bu doğrudur. Bu genç kuşağın bazı isimleri sembolleşmiştir; bilinir, tanınır. Bazılarının ismini ise sadece kendi çevreleri bilir. Hâlbuki bu isimler aynı zamanda bir devri, bir yaşayış biçimini temsil ederler. İşte tam da bu sebeple bu isimlerin tanıtılması gerekir, bu tarz yazılar sadece bir ismin tanıtılması değil, şehrin hafızasının canlandırılmasıdır. Bu yazının kaleme alınmasının sebeplerinden birisi budur.
Sivas nüfusunun şimdikinden kat be kat az olduğu yıllarda; valisinden, belediye başkanına, öğretmeninden herhangi bir dairede çalışanına kadar devlet dairelerindeki memurlar birer simgeydi. Hepsine Allah rahmet eylesin. İsimleri ve makamları ne olursa olsun devlet dairelerindeki memurlar arasında da simgeleşmiş isimler vardı. Bu memurlar kısmen daha az kişiyle muhatap oldukları için tanıyanlar da daha sınırlı idi fakat bu isimler genç memurlar için birer örnek teşkil ediyordu. Yazının bu bölümü, göreve bağlılık, sadakat, karşılıklı saygı ve sevgi, tutumlu olmak gibi günümüzde hızla kaybettiğimiz bazı değerleri hayat düsturu olarak belirleyenlerden İbrahim Ethem Seçkin'in yaşamına dairdir; gençlere örnek olsun diye kaleme alınmıştır.
Genç Türkiye Cumhuriyeti her alanda; siyasi, ekonomik birçok meseleyle haşır neşir olurken (Koçtürk vd., 2010: 49) Anadolu'nun her köşesinde olduğu gibi Hafik'te Tahsildar Pepe Bekir Efendi'nin ailesi de bütün bu ekonomik sıkıntıları bizzat yaşıyordu. İbrahim Ethem Seçkin, 1925 yılında Hafik'te Tahsildar Pepe Bekir Efendi ve Hatice Hanım'ın ikinci çocuğu olarak doğdu.

Çocukluğu, gençliği; Kurtuluş Savaşı sonrasının zor şartlarının yaşandığı, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin şekillendirildiği yıllarda geçti. Askerliğini ise; İkinci Dünya Savaşı ve sonrasının özellikle ekonomiye getirdiği sıkıntıların yaşandığı bir dönemde yaptı.
Tahsildar Bekir Efendi'nin beş oğlu vardır. En büyüğü olan Cihat, Ankara da Silahlı Kuvvetler adına Veteriner Fakültesinde; ikinci oğlu Mustafa, Öğretmen Okulunda okumaktadır (Seçkin, 2018: 70-74) İbrahim Ethem, ilkokulu Hafik'te, ortaokulu Sivas'ta Hafızanne diye hitap ettikleri anneannesinin yanında okur. Hafızanne; kocası şehit olmuş, üç çocuğu ile dul kalmış, evinin geçimini; hastalara "yel kitabı"ndan[1] dualar okuyarak, vefat eden kadınları yıkayarak sağlayan bir Anadolu kadını. Hastalara okuduktan sonra da, kendine göre teşhis koyarak *"ben okudum, şifası Allah'tan ama sen gene de Doktor Ziya Bey'e bir muayene ol"* diye tavsiyede bulunurmuş. Daha sonra kardeşi Hulusi de Hafızanne'nin yanına gelir. Bir yıl beraber tahsillerine devam ederler. Bir yıl sonra Mustafa ağabeyi Öğretmen Okulunu bitirir ve askere gider. Ailenin maddi imkânsızlıkları nedeni ile kardeşlerden Ethem ve Hulusi (Seçkin, 2017: 44-45) eğitimlerine devam edemez. O dönemlerde ortaokulu bitirmek için iki aşamalı bir sınava girilir. Birinci aşamada tüm derslerden, ikinci aşamada ise "bakalorya"[2]veya "eleme" denilen bazı derslerden sınava girilmekte; ikinci aşamayı geçenler lise veya daha sonraki tahsil basamaklarına devam edebilirlerdi. Ethem Seçkin, birinci aşamayı geçer ancak ikinci aşamayı geçemez ama gene sistem gereği ortaokul mezunudur. Zaten ailenin mali durumunun yetersizliği ve Hafızanne'nin vefatı nedeniyle tahsiline devam edemeyecektir

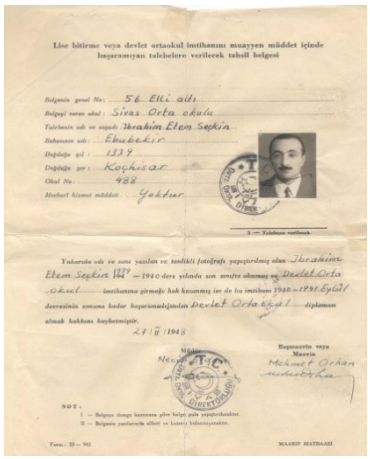
Lise bitirme veya devlet ortaokul imtihanını muayyen müddet içinde başaramıyan talebelere verilecek tahsil belgesi

Belgenin genel No: 56 Elli altı
Belgeyi veren okul: Sivas Orta okulu
Talebenin adı ve soyadı: İbrahim Ethem Seçkin
Babasının adı: Ebubekir
Doğduğu yıl: 1327
Doğduğu yer: Koçhisar
Okul No.: 482
Mezkur hizmet müddet: Yakfur

Yukarıda adı ve soyu yazılan ve tasdikli fotoğrafı yapıştırılmış olan İbrahim Ethem Seçkin'in 1940 ders yılında son sınıfta okumuş ve Devlet Orta okul imtihanına girmeğe hak kazanmış ise de bu imtihanın 1940-1941 Eylül devresinin sonuna kadar başarılamadığından Devlet Orta okul diplomasını almak hakkını kaybetmiştir.
27/II/1945
Müdür
Başmuavin veya Muavin
Mehmet Orhan

NOT:
I. — Belgeye damga kanununa göre bilgi pulu yapıştırılacaktır.
II. — Belgenin yanlarında silinti ve kazıntı bulunmıyacaktır.

Forma: 33 — 941 MAARİF MATBAASI

İbrahim Ethem Seçkin'in Ortaokul Mezuniyet Belgesi

Askere gidene kadar Hafik'te ailesinin yanında kalır. Bu dönemde Hafik'te köy kâtipliği yapar (Altan vd.,2010:61). Genç "Köy kâtipliği" mesleği, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimin durumunu açıklar niteliktedir. Köylerde tahsil görenler az olduğundan, kasabada devlet dairelerindeki işleri takip edecek kişi yok denecek kadar azdır; bu işi köy kâtipleri yürütür. Bu arada memurlar da köy katiplerini kendi sorumluluklarındaki işlerde yardımcı olarak kullanırmış. Muhtarlar da köylüden toplanan paralardan belirli bir miktarını bu kâtibe verirmiş. İbrahim Ethem'in bu işten aldığı maaş 30.00 lira. Babasının emekli maaşı ise 45.00 lira. Aile maddi olarak rahata kavuşmuştur.

[1] Yel Kitabı; iç sıkıntısının veya bir hastalığının geçmesi temennisiyle *Kur'an-ı Kerim* bilen kişiler tarafından okunan bir seri duanın bulunduğu kitaptır (İfakat Seçkin ile Ocak 2016'da İbrahim Ethem Seçkin'e dair yapılan bir söyleşiden).
[2] *Bakalorya terimi TDK Güncel Türkce Sözlük*'te, "Üniversiteye girebilmek için lise öğreniminden sonra verilen olgunluk sınavı" (Bakalorya t.y.) olarak geçmektedir. Fakat o yıllarda durum farklıdır. Nitekim Wikipedia'da bizim belirtiğimize uygun bir tanım vardır (https://tr.Wikipedia org.)

Çocukluğunda ev işlerinde annesine, gençliğinde ise evin gelirine katkıda bulunmak suretiyle babasına yardım eden iyi bir evlat olan Ethem Seçkin askerliğini önce Samsun'da daha sonra Gümüşhacıköy'de yapar. Ardından, o zamanki adıyla Ordu Müfettişi bir albayın yazıcısı olarak Anadolu'yu dolaşır.

Asker Ethem Seçkin

Askerlik dönüşü; köy kâtipliğinin hiçbir sosyal güvencesi olmadığı için, bir devlet dairesinde iş aranır. Bu arada Sivas Belediyesinde tahsildar olarak görev yapan dayısı Tevfik Bey; o dönemde belediye başkanlığı yapan mahalle arkadaşı Rahmi Günay Bey'e rica eder ve Sivas Belediyesine daktilo memuru olarak göreve başlatırlar. Hayatın bir gerçeği olan "*hangi tahsili yaparsan yap çoğunlukla babanın torpili ile işe girilir, bileğinin hakkı ile terfi edilir*" kuralı onun için de işlemiştir. Ethem Seçkin; çalışkanlığı, efendiliği pratik zekâsı ve öngörüsü sayesinde amirlerine kendisini sevdirmiş sonuçta Belediye Muhasebe Müdürlüğüne kadar yükselmiştir.

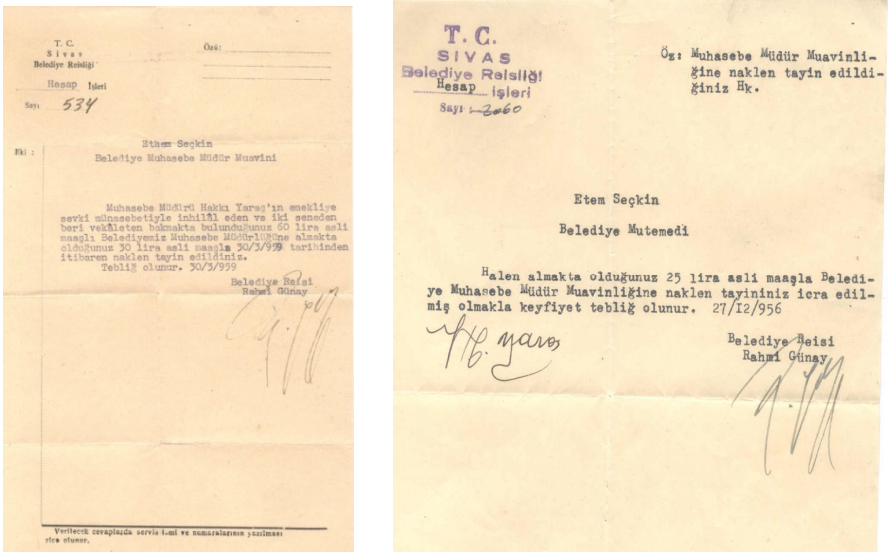

T. C.
Sivas
Belediye Reisliği
Hesap İşleri
Sayı: 534

Öz:

Eki:

Ethem Seçkin
Belediye Muhasebe Müdür Muavini

Muhasebe Müdürü Hakkı Yaraş'ın emekliye sevki münasebetiyle inhilâl eden ve iki senedenberi vekâleten bulunmakta bulunduğunuz 60 lira asli maaşlı Belediyemiz Muhasebe Müdürlüğüne almakta olduğunuz 30 lira asli maaşla 30/3/959 tarihinden itibaren naklen tayin edildiniz.
Tebliğ olunur. 30/3/959

Belediye Reisi
Rahmi Günay

Verilecek cevaplarda sevk tarih ve numaralarının yazılması rica olunur.

T. C.
SIVAS
Belediye Reisliği
Hesap İşleri
Sayı: 2660

Öz: Muhasebe Müdür Muavinliğine naklen tayin edildiğiniz Hk.

Etem Seçkin

Belediye Mutemedi

Halen almakta olduğunuz 25 lira asli maaşla Belediye Muhasebe Müdür Muavinliğine naklen tayininiz icra edilmiş olmakla keyfiyet tebliğ olunur. 27/12/956

Belediye Reisi
Rahmi Günay

Atama Emirleri

1950 yılında babasının medreseden arkadaşı İbrahim Ethem Postlu ve Emine Postlu'nun kızı İfakat Hanım'la evlenmiştir. Evlilikleri tam bir tesadüftür. Cami'de karşılaşan eski iki medrese arkadaşı arasında şöyle bir konuşma geçer.

- Merhaba Ethem Efendi
-Merhaba ben seni Hafik'te ikamet ediyor biliyordum.
-Evet ama oğlumu evlendirmek üzere buraya geldik. Ancak kız tarafı yüklü bir başlık istedi.
-Olur mu canım? Şimdi benim de kızım var. İsteler onu satar gibi başlık mı isteyeceğim?
-Ethem Efendi, madem senin de evlenecek kızın var müsaade edersen bir de hanımlar sizi ziyaret etsinler.
-Kısmetse olur buyurun gelin.

Kısmetmiş olmuş. O günün şartlarında iki genç birbirlerini görmeseler de evlenirler. Ancak; İfakat Hanım nişanlısını 14-15 yaşlarında iken rüyasında gördüğünü anlatırdı. Rüyasında, evlerinin arkasındaki Mahmut Ağa'nın Hanı'na at üzerinde bir genç geldiğini görmüş ve ona *"bu senin kısmetin"* demişler fakat o yaştaki bir çocuk için pek de anlam ifade etmemiş bu rüya. Ancak nişanlısını ilk gördüğü gün rüya anlam kazanmış, atın üstündeki delikanlı nişanlandığı delikanlıdır. Mahmut Ağa'nın Hanı, Mahmut Emmi'nin Hanı diye anılırdı. Bugünkü Sait Paşa Caddesi'ne ince, kapalı dar bir yolla bağlanan bu hanın sahibi Mahmut Emmi (Mahmut Demirci)'ydi ve kendisi işletirdi. Bu han, köylerinden at veya eşekleriyle şehre gelenlerin hayvanlarını bağladıkları bir ahır ve köylülerin yattığı seki denilen bir asma kattan ibaretti.

Birkaç ayla sınırlı kısa bir nişanlılık hayatı sonu evlenirler, bir oğlu üç kızları olur. Ancak kırk iki yaş gibi genç bir yaşta Sivasspor-Kayserispor maçında çıkan olaylarda Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Vefatından elli sene sonra bile eşi İfakat Hanım "*ne zaman teneşir tahtasına yatarsam onu o zaman unuturum"* dermiş. Her ikisi de Yukarı Tekke Mezarlığı'nda yatmaktadır.

İfakat ve Ethem Seçkin, düğün resimleri
şimdilerde gelinliklerde "gelin teli" var mı bilmem.

Planlı, Programlı Bir Memur

Sosyal medya denilen platformun güzel ve kötü yönleri var. Burada bunu tartışacak değilim fakat bazı yazılar gerçekten anlamlı oluyor. Geçenlerde bir yazı dikkatimi çekti. Bunu yazan arkadaş diyordu ki, önceki nesillerin;

– Delinen pantolonlarına yama vurmaları,
– Yıpranan giysilerini onarmaları,
– Sökülen ayakkabılarını dikmeleri,
– Patlayan futbol topunu sağlamlamaları,
– Bozulan radyoyu tamir ettirmeleri, sırf yoksulluktan değildi. Sadece tutumluluktan da değildi.
Onlar bunları yapmakla, kendinden sonraki nesle çok önemli bir mesaj veriyorlardı.

Düzenli olmak, hesabını bilmek, not almak, nitelikli bir hayatın olmazsa olmazlarıdır diye düşünüyordu eskiler sanırım. Bunu bize de aşılamaya çalıştılar, biz bu davranış biçimlerinin önemli olduğunu çocuklarımıza ne kadar anlatabildik bilmiyorum. Bu yazı, İbrahim Ethem Seçkin'in kendi düğünü için yaptığı harcamaların bulunduğu defterdeki bir notu hatırlattı: "ayakkabı tamiri" için 0.65 krş. harcadığını yazmıştı.

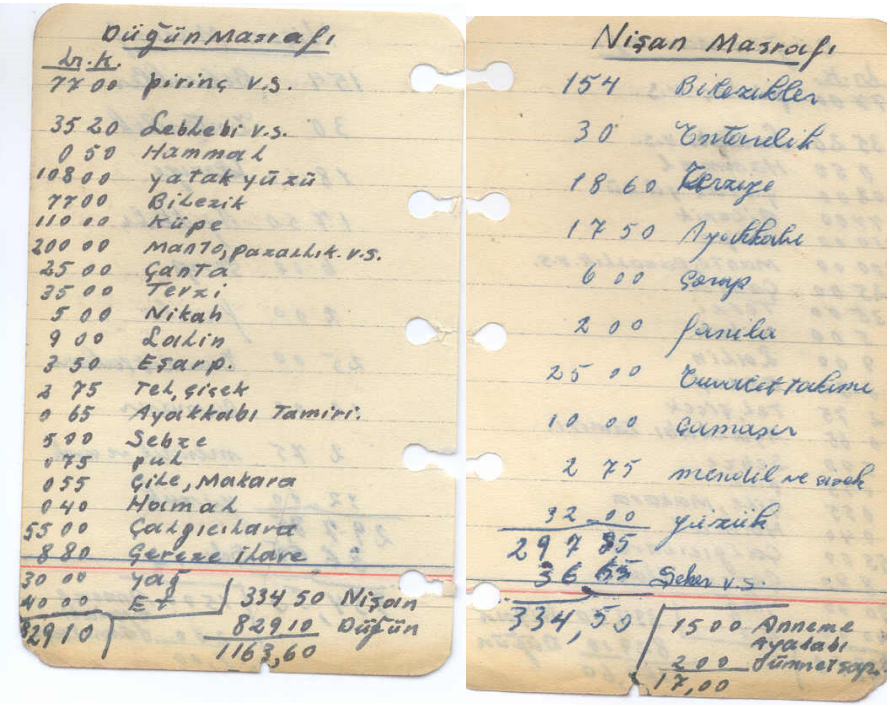

İbrahim Ethem Seçkin'in tuttuğu defterden sayfalar

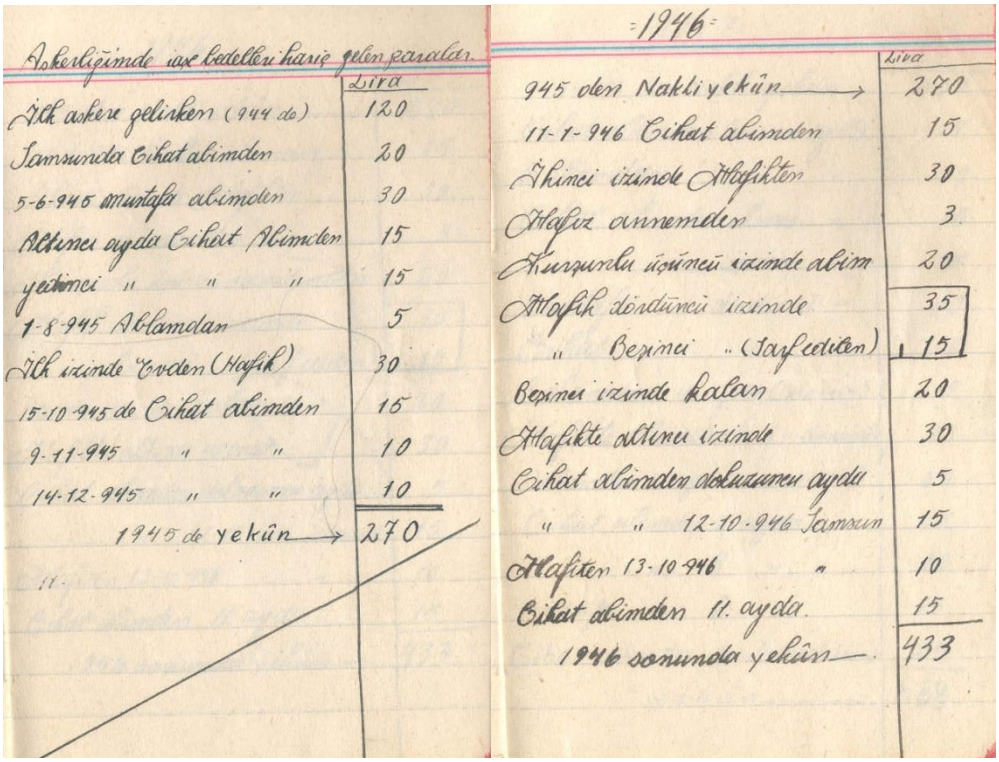

Askerliğimde ixe bedelleri hariç gelen paralar.

	Lira
İlk askere gelinken (944 de)	120
Sonunda Cihat abimden	20
5-6-945 Mustafa abimden	30
Altıncı ayda Cihat Abimden	15
yedinci " " "	15
1-8-945 Ablamdan	5
İlk izinde Evden (Hafik)	30
15-10-945 de Cihat abimden	15
9-11-945 " "	10
14-12-945 " "	10
1945 de yekün →	270

1946

	Lira
945 den Nakli yekün →	270
11-1-946 Cihat abimden	15
İkinci izinde Hafikten	30
Hafız annemden	3
Kurşunlu üçüncü izinde abim	20
Hafik dördüncü izinde	35
" Beşinci " (Sarfedilen)	15
Beşinci izinde kalan	20
Hafikte altıncı izinde	30
Cihat abimden dokuzuncu aydı	5
" " 12-10-946 Samsun	15
Hafiten 13-10-946 "	10
Cihat abimden 11. ayda.	15
1946 sonunda yekün	433

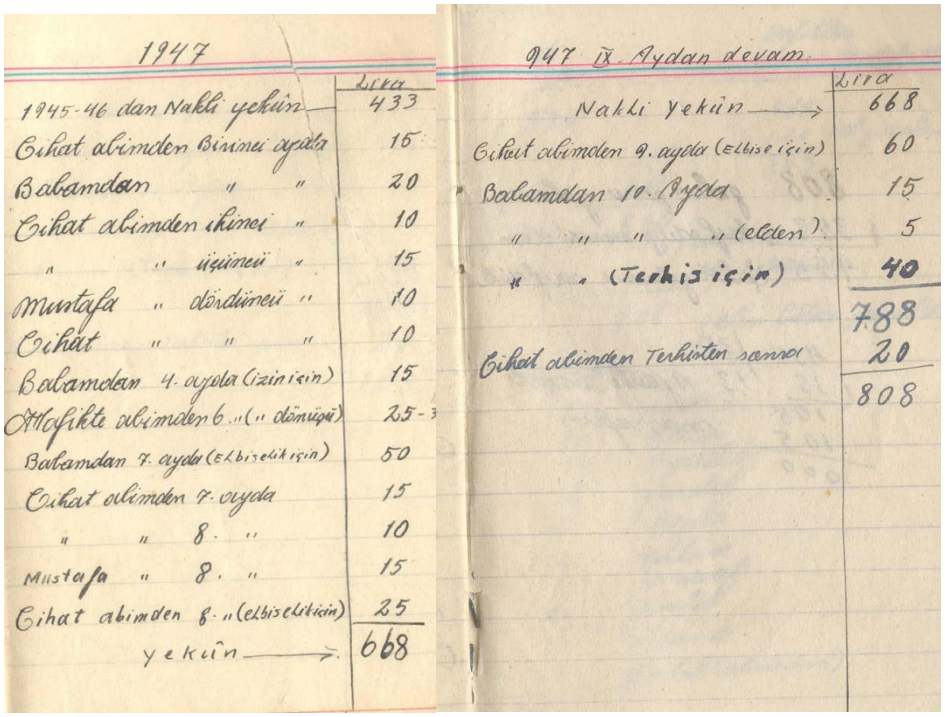

1947

	Lira
1945-46 dan Nakli yekün	433
Cihat abimden Birinci ayda	15
Babamdan " "	20
Cihat abimden ikinci "	10
" " üçüncü "	15
Mustafa " dördüncü "	10
Cihat " " "	10
Babamdan 4. ayda (izin için)	15
Hafikte abimden 6. " (" dönüşü)	25-3
Babamdan 7. ayda (Elbiselik için)	50
Cihat abimden 7. ayda	15
" " 8. "	10
Mustafa " 8. "	15
Cihat abimden 8. " (elbiselikiçin)	25
yekün →	668

947 IX. Aydan devam.

	Lira
Nakli yekün →	668
Cihat abimden 9. ayda (elbise için)	60
Babamdan 10. Ayda	15
" " " " (elden)	5
" " (Terhis için)	40
	788
Cihat abimden Terhisten sonra	20
	808

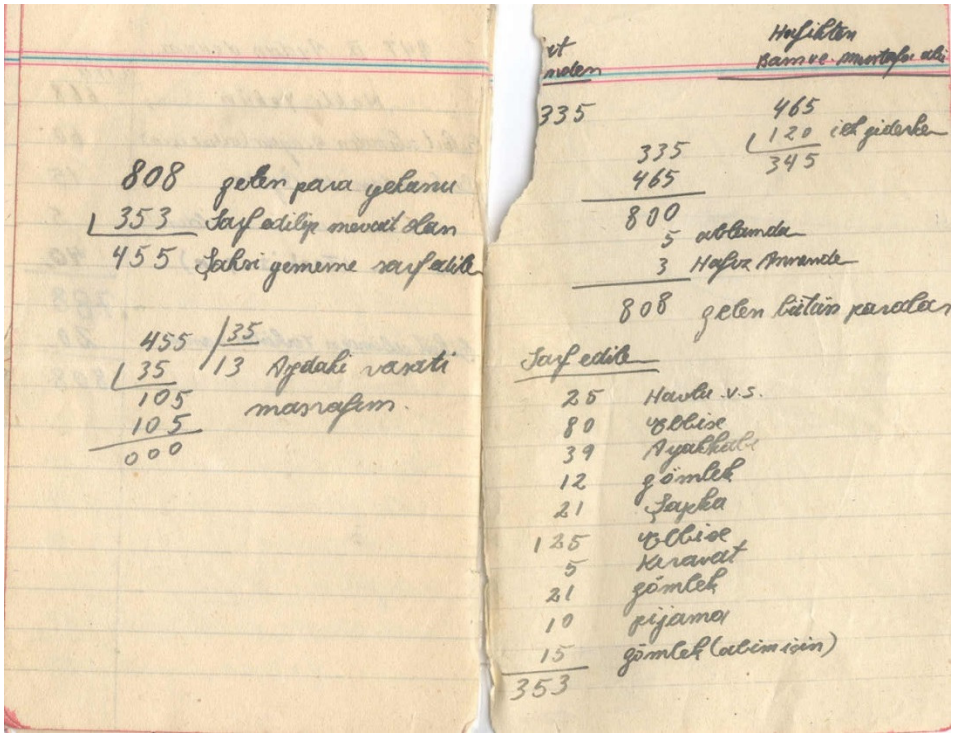

Askerde iken tuttuğu defterde, askerliğe başladığı günden itibaren kimlerde ne kadar harçlık aldığı, nerelere harcadığı artan para ile neler aldığı yazılıdır.
Düzeni günlük yaşantısına da yansırmış. Çok şık giyinir, öğlen yemekleri için evine gittiğinde bile kıyafetini çıkarır, pijamasını giyer, yemeğini yer sonra tekrar kıyafetini giyerek işine gidermiş.

1940-1967 Arasında Sivas'taki Önemli Belediyecilik Çalışmaları ve Ethem Seçkin

İbrahim Ethem Seçkin en uzun süre Belediye Başkanlığı yapan, Sivaslı olması nedeniyle Sivas'ı ve Sivaslıyı iyi tanıyan Rahmi Günay ile (1957-1960), 1960 İhtilali sonrası hem Valilik hem Belediye Başkanlığı yapan Sivaslı olmadıkları için Sivas'ı ve Sivaslıyı çok iyi tanımayan Memduh Payzın ve Mehmet Varinli ile (1960-1962), tekrar demokrasiye dönülen özel bir dönemde Belediye başkanlığı yapan Ahmet Durakoğlu ile (1962-1967) çalışmış, sadece belediyenin gelir ve giderlerini takip eden bir memuru değil, belediye başkanlarının güvenilir bir yardımcısı olmuştur.
Baraka Rahmi olarak da anılan Rahmi Günay 1942-1960 yılları arasında en uzun süre belediye başkanlığı yapmıştır. Sivas Kalesi'nin etrafındaki evler istimlak edilerek Kale Parkı oluşturulmuş ve Sivas Buğday Pazarı onun zamanında inşa edilmiştir. Buğday Pazarı'nın inşa edildiği yer çok da tesadüfi seçilmemiştir. Etrafında değirmenler, köy hayatında önemli yeri olan düvenciler vardı. Her şeyin fabrikalarda yapılıp, paketlenerek insanlara sunulmadığı o yıllarda Buğday Pazarı'nın işlevi oldukça önemliydi. Buğday Pazarı'nın dış cephesindeki dükkânların bakırcı esnafına, iç cephedeki dükkânların da zahirecilere tahsis edilmesi planlanmıştır. Günümüzde birçok meslek gibi kalaycılık da kaybolmuştur. Neredeyse atıl duruma gelen Buğday Pazarı'nın çevresinde hâlâ tencere tava satan dükkânlar vardır ama korkarım kalaycı hiç kalmadı. Buğday Pazarı'nın içinde özellikle Kurban Bayramı öncesi çok işleri olan bıçak bileyicileri de bulunurdu.
Ahmet Durakoğlu zamanında ise Sivas Belediye Sitesi ve Sivas Sebze Hali yapılmıştır. Hal'de de dış cephe bakkallara iç cephe manav ve balıkçılara orta kesimde de salata malzemesi satanlara tahsis edilmişti. Günümüzde aynı yerleşim düzeni kısmen devam ediyor.

27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra valiler o ilde belediye başkanlığı da yaptılar. 1961-1962 yılları arasında belediye başkanlığı yaptı. Mehmet Varinli bir yıldan fazla görev yaptığı dönemde özellikle Sivas'ın imarında önemli değişiklikler yapmıştır. Mesai mefhumu yoktur. Sabahın erken saatlerinde veya gece yarısı telefonla arayıp emir verdiği Ethem Seçkin, bu dönemde sıkıntılı günler yaşamıştır. Vali Varinli; kendi imar anlayışı olarak "*Ethem Bey sen yıkacaksın, senden sonra gelen mecburen yapar*" dermiş. Görev yaptığı yıllarda, Ethem Seçkin'in, Sivas Belediyesince yürütülen birçok önemli projede önemli payı olduğu bilinmektedir.

Çalışkanlığı ve dürüstlüğü ile tanınan Ethem Seçkin her yıl Sayıştay denetçilerinin (o zamanki adıyla Sayıştay Murakıplarına) yaptığı denetlemeden hep başarı ile çıkmış çoğu zaman da emsallerine örnek gösterilmiştir.

Ethem Seçkin; Yazı İşleri Müdürü Tahir Karlı, BESO (BELEDİYE ELEKTRİK SU OTOBÜS) Müdürü Şükrü Yaraş, Muhasebe Müdür Yardımcısı Suşehrili Kazım Bey, Zabıta Müdürü (halk dilinde çarşı ağası) Nurettin Bey; muhasebe servisinde çalışanlardan Orhan Tanrıverdi, Faruk Peker, Yılmaz Seçkünler ve belediyede farklı görevleri olan Refik Bey, Fevzi Mütevellioğlu, Kazım Bey, Nihat Bey, Celal Bey ile çalışmıştır. Saymış olduğum bu isimler görev yaptıkları birimlerde gösterdikleri başarı nedeniyle Sivas halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan kişilerdir. Biraz önce de bahsettiğim gibi Belediyecilik bir ekip işidir. Elbette ki belediye başkanı ön plandadır ancak arkasında görevini en iyi şekilde yapan bir ekip onun başarısının mimarlarıdır.

İbrahim Ethem Seçkin, birçok kişinin belediyede iş sahibi olmasında emeği olan ve sadece amirleri tarafından değil tüm belediye çalışanlarınca sevilen birisidir.

Arkadaşlarıyla kış mevsiminde evlerde erkek erkeğe sohbet toplantıları yapar; yaz mevsiminde ise Paşa Fabrikası veya Çermiklere pikniğe giderlermiş.

Ethem Seçkin Bazı Arkadaşlarıyla

Bir Belediye Meclis toplantısında

Madem Sivas Belediyesinden bahsediyoruz çalışanlar arasında belediye ebesi Hayriye Altınoğlu'nu da analım. Ebe Hayriye, biz yaştaki Sivaslıların aşina olduğu bir isimdir. Ebe Hayriye, (yiğit lakabıyla anılır nam-ı diğer Deli Hayriye) tam anlamıyla nev-i şahsına münhasır denecek bir kadındı. Düşündüklerini çekinmeden söyler, hiçbir şeyden çekinmezdi. Bir evlilik yapmıştı ama sanırım ayrıldı. Çocuğu yoktu, annesiyle yaşardı. Evi istimlak olduğu zaman İstasyon Caddesi'nde bir ev aldığı onu da Kızılay'a bağışladığı ömrünün son zamanlarında onların desteğiyle birçok geziye gittiğini söylerdi. Doğumuna yardımcı olduğu bir çocuk ölçüsüz yaramazlık yaparsa, "*Yedi göbeği bırakır yerden kaldırana çekermiş; ebesi Deli Hayriye değil mi*?" denirdi.

Bir söz vardır ya "*herkes ölür kimi toprağa kimi gönüllere gömülür*". İbrahim Ethem Seçkin de gönüllere gömülenler arasında yerini aldı. Ölümünden sonra yarım asır geçtiği halde; tanıyanlar tarafından, hakkında en azından hatırlanabilecek hiçbir olumsuz söz duyulmadı, tam aksine daima iyiliğinden, efendiliğinden ve çalışkanlığından övgü ile bahsedildi.

Sonuç

Şüphesiz Sivas gibi kadim bir şehrin kültürü bu isimler ve bu çalışmalarla sınırlı değildir. Resmî ve yarı resmî kuruluşların bu konuda yaptıkları çalışmalar da göz ardı edilemez. Bununla birlikte bu ve benzeri çalışmalar bir bütünü tamamlayacak parçalar olarak görmek gerekir.

Kaynakça

ALTAN, Y., UYSAL, K., AKTEL, M. (2010), Köy Kanunu Tasarısı Taslağı Üzerine Bir Değerlendirme, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26: 56-65.

5393 Sayılı *Belediye Kanunu,* https://www.mevzuat.gov.tr ET: 12.07.2022.

Bakalorya. (t.y.) *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/, ET: 23.07.2022.

Bakalorya (t.y.) https://tr.wikipedia.org/wiki/Bakalorya, ET: 23.07.2022.

GÜLER, T., ŞAHNAGİL, S., GÜLER, H. (2016). Kent Kimliğinin Oluşturulmasında Kültürel Unsurların Önemi: Balıkesir Üzerine Bir İnceleme, *Paradoks ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11: 85-104.

KAPLAN, M. (1980). *Şiir Tahlilleri 2 Cumhuriyet Deri Türk Şiiri,* İstanbul: Dergâh Yay.

KOÇTÜRK, O., M., GÖLALAN, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45 (2): 48-65.

SEÇKİN, H., (2016 Ocak). İfakat Seçkin ile İbrahim Ethem Seçkin'e Dair Yapılan Söyleşi.

SEÇKİN, H. (2017). Hafik'ten Sivas'a Bir Muhasebecinin Hayat Hikâyesi: Osman Hulusi Seçkin, *Eğriköprü*, 39: 44,45

SEÇKİN, H., (2018). Hafik'te İdealist bir Öğretmen Mustafa Muzaffer Seçkin, *Hayat Ağacı,* 35: 70-74.

Sivas Belediyesi Resmî web. Sitesi https://www.Sivas.bel.tr. Belediye Tarihi. ET: 23.07.2022

BOHEMYALI BİR DEVRİMCİ: JAN HUS

Dr. Banu ÇETİN ÜNAL
Orta Çağ Tarihi
ORCID: 0000-0003-2651-6286

Özet
Orta Çağ Avrupa tarihi karışıklıklar ve karmaşıklıklarla doludur. Birçok sebep yüzünden bu dönem karanlık olarak adlandırılmıştır. İşte Orta Çağ Avrupa'sının karanlık yüzü olarak tabir edilen dönemde kilise kendi öğretilerine karşı gelen herkesi sapkın olarak nitelendirmiştir. Çünkü kilise o dönemde kendisini en büyük otorite olarak görmüştür. Bu bağlamda otoritesini korumak ve sürdürmek için kilise öğretilerine karşı gelenlere sert tedbirler uygulamıştır. Ancak yine de bazı isimler kiliseyi eleştirmekten ve kilisenin bir reforma ihtiyacı olduğunu söylemekten geri kalmamışlardır. Bunlar arasında John Wycliffe, Jan Hus, Martin Luther gibi isimler ön plana çıkmaktadır. Martin Luther protestan reformunun öncüsü ve kiliseye baş kaldıran en önemli isim olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Wycliffe ve Hus gibi isimlerin öğretileri ona rehber olmuştur. Çalışmamızın konusu olan Jan Hus papalık makamını işgal edenlerin yaptıkları yanlışları ve yolsuzlukları eleştirmekten kaçınmamıştır. Jan Hus kendine fazlasıyla taraftar toplamış ve bu hareket Husçuluk hareketi olarak adlandırılmıştır. Ancak Husçu mücadele sonuçta yenilgiye uğramış olsa da sapkın hareketler arasında en başarılısı olmuştur. Peki bu hareket neden bu kadar başarılı olmuştu? Bu durumun birçok etkisi vardır ve çalışmamızda bu konulara değinilmiştir. Sapkın olarak nitelendirilen Jan Hus, yakılarak öldürülse de tarih sahnesinden kaybolmamıştır. Öyle ki ölümünden yüz yıl kadar sonra Alman reformcu Martin Luther, onun görüşlerinden de faydalanarak Reformasyon hareketini başlatmıştır.
Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Avrupa, Kilise, Heretik, Jan Hus.

A BOHEMIAN REVOLUTIONARY: JAN HUS

Abstract
The history of medieval Europe is full of confusion and complexity. For many reasons, this period has been called darkness. In the period known as the dark side of medieval Europe, the Church described everyone who opposes its teachings as heretics. Because the church saw itself as the greatest authority at that time. In this context, in order to protect and maintain his authority, he applied harsh measures to those who opposed the teachings of the church. However, some names did not stay away from criticizing the church and saying that the church needed a reform. Among them, names such as John Wycliffe, Jan Hus and Martin Luther stand out. Martin Luther stood out as the pioneer of the protestant reform and the most important figure who rebelled against the church. However, the teachings of names such as Wycliffe and Hus guided him. Jan Hus, the subject of our study, did not refrain from criticising the wrongdoings and corruption of those who occupied the papal office. Jan Hus gathered a lot of supporters and this movement was called the Hussite movement. However, although the Hussite struggle was ultimately defeated, it was the most successful of the heretical movements. Why was this movement so successful? This situation has many effects and in our study, these issues are mentioned. Although Jan Hus, who was characterised as a heretic, was burnt to death, he did not disappear from the stage of history. So much so that a hundred years after his death, the German reformer Martin Luther started the Reformation movement by taking advantage of his views.
Keywords: Middle Age, Europe, Church, Heretic, Jan Hus.

Giriş

Orta Çağ'da Avrupa farklı egemen güçlerin bir arada bulunduğu bir dönemi yaşamıştır. Bunlardan en baskın olanı da Katolik Kilisesi idi. Kilise tek ve en güçlü otorite olarak kendini görüyordu ve kendinden başka hiçbir gücün ve düşüncenin varlığını kabullenmiyordu. Kendisine karşı olan kişi ya da gruplar ise heretik olarak adlandırılıyordu. Bu heretikler ve onları savunanlar kilise için büyük bir tehdit olarak görülüyordu. Kilise bu tehlikenin tam olarak farkındaydı ve heretiklerle var gücüyle mücadele etmiştir.

Bir bakıma Papalığın yozlaşması ve engizisyonun giderek artan suistimalleri bazı devrimci fikirlerin doğmasına neden olmuştur. Papanın yeryüzündeki en yüce otorite olmadığını savunmaları sebebiyle kilise tarafından tehlike olarak görülmüşler ve kilise, meseleleri kontrol altında tutma arzusuyla, her zamanki gibi büyük bir enerji ve kararlılıkla çağın devrimci düşünürlerinin peşine düşmüştür. (Thomsett, 2010, s.89) Bu devrimci düşünürler arasında Jan Hus fazlasıyla dikkat çekmektedir. Kiliseyi sert bir şekilde eleştiren Jan Hus kendinden önce reform hareketinin zemini oluşturan bazı önemli isimlerden etkilenmiştir. Bunlar arasında özellikle John Wycliffe oldukça önemlidir.

Jan Hus'u etkileyen bazı reformcular

Konrad Waldhauser (1326-1369), Jan Miliç (1325-1374) ve John Wycliffe (1330-1384) gibi bazı önemli isimler reformcu düşünceleriyle Hus'u etkilemişlerdir. (Özkaya, 2020, s.31) Bunlar bir bakıma Husçuluk hareketinin temelini oluşturmuşlardır.

Konrad Waldhauser

Husçuluk hareketinin bu öncülerinden ilki Konrad Waldhauser'dir. Öğreniminden ve enerjisinden etkilenen IV. Charles sayesinde Prag'a geldi ve burada uzun yıllar Aziz Gallus Kilisesi'nde vaiz olarak çalıştı. Başarısı çok büyüktü. Kilisenin önündeki açık meydanda oldukça geniş bir kitleye vaazlar vermiştir. Halkın kibirini, ahlaksızlığını ve açgözlülüğünü yerdiği vaazları, halkın yaşamında ve davranışlarında çok önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Kadınlar zengin giysilerini ve pahalı mücevherlerini bir kenara bıraktılar, yıllarca ahlaksız bir yaşam süren ve günahkâr olan erkekler dindar bir yaşam sürmeye başladılar. Tefeciler ve kamu hırsızları bile haksız kazançlarından vazgeçtiler. Vaazlarında özellikle din adamlarının yozlaşmasını eleştiriyordu. (Kuhns, 1907, s.31-32) Özellikle keşişler üzerine şiddetli eleştiriler içeren söylemlerde bulunmuştur. Onları ikiyüzlü ve ahlaksız olmakla itham etmiştir. Ayrıca Kutsal Kitap'a dayanarak kıyafetlerinin ve yaşam tarzlarının Tanrı'nın buyruklarıyla hiçbir ilgisi olmadığını savunmuştur. Ek olarak tembellikleri ve sürekli olarak ilahi söylemeleri gibi konularda da onları eleştirmiştir. (Özkaya, 2020, s.37-38) Bu nedenle Konrad, din adamlarının nefretini kazanmış ve sapkınlık suçlamalarına maruz kalmıştır. Ancak buna rağmen IV. Charles'ın kendisine verdiği destek sayesinde düşmanları tarafından kendisine kurulan tüm tuzaklardan kurtulmuş ve sonunda Prag'ın en önemli kilisesi olan Teyn Kilisesi'nin başına getirilmiş ve 8 Aralık 1369'da burada ölmüştür. (Kuhns, 1907, s.32) Onun ölümüyle bıraktığı reform mirasını öğrencisi Jan Miliç devralmıştır. Konrad Waldhauser yolsuzluk, kibir, tefecilik ve düşük ahlaklılık gibi konularda toplumun hemen her kesimine sert eleştirilerde bulunması ve özellikle Kutsal Kitap'ın anadilde okunması ve öğretilmesi düşüncesi ile Jan Hus'u etkilemiştir. (Özkaya, 2020, s.38)

Jan Miliç

Konrad Waldhauser'in ölümü ile Bohemya'daki reform hareketini devam ettiren diğer bir isim ise yine onun kadar ünlü olan ve Waldhauser ile aynı kilisede görev yapmış olan Jan Miliç idi. XIV. yüzyılda yaşamış olan Miliç, Teyn Kilisesi vaiziyken fikir ve görüşleriyle Hus'u etkilemiştir. Ayrıca Çek ulusal dinî reformunun kurucusu olarak görülmesi bakımdan önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir.

Roma Katolik Kilisesi'nin dünyevileşmesine sert eleştirilerde bulunan Miliç'e göre Kutsal Kitap Hristiyanlar için tek rehber olmalıydı. Ayrıca Kutsal Kitap'ın herkes tarafından anadillerinde okunup anlaşılabilmesi adına çalışmalar yürütmüştür. Din adamları için verdiği vaazlarda Latinceyi kullanan Miliç, halk için vermiş olduğu vaazlarında ise anlaşılabilmesi için yeri geldiğinde Çekçe yeri geldiğindeyse Almancayı kullanmıştır. Bu yaklaşım ile kilise içinden olmayan sıradan insanların da dini daha iyi anlayıp, özümsemesini ve dine yaklaşmasını hedeflemiştir. Bu durum, onun halk gözünde saygın bir din adamı olarak destek bulmasına ve saygı görmesine neden olmuştur. (Özkaya, 2020, s.39)

Miliç, başkentteki aydınlar sınıfının aktif bir üyesiydi ve hükümetteki birçok yetenekli ve güçlü kişiyi iyi tanıyordu. Zeki, sofistike ve uluslararası ilişkiler konusunda bilgili biri olarak kısa sürede Kraliyet Mahkemesinde ön plana çıktı. (Atwood, 2009, s.27) Döneminin uygulamaları gereği kendisine Prag Başpiskoposu tarafından benefis olarak oldukça iyi bir gelir getirecek olan Aziz Vitus Katedrali baş diyakozluğu ve vaizliği verilmiştir. Miliç, oldukça saygın ve ayrıcalıklı bir din adamı idi ancak buna rağmen sahip olduğu tüm mevkilerden kendi isteğiyle feragat etmiş, kendini mütevazı bir hayata adamış ve vaazlarına öncelik vermiştir. (Özkaya, 2020, s.39-40)

Miliç, Waldhauser'in başkentteki reform çabalarını güçlü vaazları ve yazıları ile devam ettirmiş ancak akıl hocasının aksine Miliç insanlara Çekçe vaazlar vermiştir. (Atwood, 2009, s.27) Miliç'in Prag'da yaptıkları, sadece anadilde vaaz vermek ile sınırlı kalmamıştır. O, toplumun hemen her kesimini kapsayan ahlaksızlık ve yolsuzluk temelli suçlamalarda bulunmuştur. Ancak bu suçlamaların merkezinde genel olarak din adamları ve toplumun üst sınıfındaki önemli kişiler yer almıştır. Anlaşılacağı üzere Miliç kendinden önce ve sonraki tüm reformcular gibi kilisedeki yolsuzlukları ve dünyevileşmeyi eleştirmiştir. Bunun yanında sadece din adamlarının neden olduğu sorunlarla değil toplumsal bozukluklarla da ilgilenmiştir. Bu bağlamda kötü şöhretli evlerin tasfiyesini sağlamaya yönelik yaptığı girişim en önemli icraatı olmuştur. Ona göre, böyle evlerde çalışan kadınlar ahlaki düşüklükten ya da cinsel arzularının tesirinden değil, fakirlik, umutsuzluk ve çaresizlikten bu durumdaydılar. Miliç, bu kadınları, içinde bulundukları yaşantıdan kurtarıp vaazlarıyla onları dini hayata taşımayı istemiştir. Bu düşüncesi doğrultusunda İmparator IV. Karel'den bu kötü şöhretli evlerden birini kendisine tahsis etmesini istemiş ve bu konuda imparatoru bir şekilde ikna etmiştir. Miliç, imparator tarafından kendisine 1372'de tahsis edilen bu eve Kutsal Kitap'a atfen *Jerusalem* (Kudüs) adını vermiştir. Bu konudaki çabalarıyla neredeyse iki yüz hayat kadınının, içinde bulundukları durumdan çıkıp dini hayata yönelmelerini sağlamıştır. İlerleyen yıllarda Jerusalem, Miliç'in öğrencisi olan bir grup reform yanlısı için konut olarak tahsis edilmiştir. Şehrin her tarafından gelen insanlar burada vaazlara ve sakrament uygulamalarına katılmış ve Miliç'in dindarlığı hem kilise içinden hem dışından olan insanlar tarafından takdir edilmiştir. Miliç'in savunduğu bazı görüş ve düşüncelerin Jan Hus tarafından da savunulmuş olması, onun Jan Hus üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. (Özkaya, 2020, s.40-42)

John Wycliffe

Reform konusunda önemli bir isim olan John Wycliffe'in hayatı incelemeye değerdir. 1330'da Kuzey İngiltere'de doğan Wycliffe ilk eğitimini Yorkshire bölgesindeki köy rahiplerinden almıştır. 16 yaşında Oxford Üniversitesi'ne girmiş ancak eğitimi, 1349-1353 yılları arasında Avrupa'yı sarsan veba salgını nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bu sebeple master ve doktora derecelerini 1372'de ancak tamamlayabilmiştir. Zamanla Oxford'un önde gelen teolog ve filozofu olarak ün salmıştır. Bu dönemde Oxford Avrupa'nın en önde gelen üniversitesi konumundaydı. Oxford'da öğretmenlik yaparken vaaz verme fırsatı bulan Wycliffe'in bu deneyimi daha sonraki reform çabalarına zemin hazırlayacaktı. (Çetin Ünal, 2019, s.82)

Wycliffe, Luther ve Kalvin'e göre dünya kötü ve şeytani bir yerdi. Heretik grupların pek çoğu Eski Ahit'i inkâr etmemiştir. Heretik grupların tepkileri temel Hristiyan doktrinlerine karşı değil, sadece kilisenin ve din adamlarının lüks içerisinde yaşamalarına ve ahlaki yozlaşmalarına karşıydı. Onlar kiliseyi yeniden şekillendirmeyi ve arındırmayı hedeflemişler, yeni bir din ortaya çıkarma düşüncesinde olmamışlardır. (Albayrak, 2005, s.131-132) Wycliffe'in kilisenin ve din adamlarının yozlaşmasına ve dünyeviliğine karşı vaazlar vermiş ve bu sebeple başı belaya girmiştir. Bakire'ye tapınmaya, kutsal emanetlere saygı gösterilmesine, papanın ve kilisenin yanılmazlığına karşı çıktı. (Larsen, 1998, s.145)
Wycliffe'in, İncil'i okuması içindeki gerçeği keşfetmesine yardımcı olmuştur. Ona göre Hz. İsa'nın hayatı Tanrı'nın yasası demektir. Hz. İsa'nın alçak gönüllülüğü ve yoksul yaşamı her Hristiyan için ve bütün olarak kilise için bir modeldir. Wycliffe İncil'deki hakikati kavradığı andan itibaren hayata olan bakış açısı da değişmiştir. İncil'in bütünü hakkında kapsamlı bir yorum yapmıştır. (Çetin Ünal, 2019,s. 84) Wycliff her zaman Mukaddes Kitabın insanlara kendi dillerinde sunulmasını savunmuş ve bu yüzden İncil'i İngilizceye çevirmiştir. (Seiser, 2017, s.3)
Wycliffe, kiliseye yönelttiği eleştirilerle reform tarihinde hatırı sayılır bir yer edinmiştir.O, Jan Hus'tan bir yüzyıl önce yaşamış olmasına rağmen özellikle Orta Çağ'da kilisenin ve papalığın içinde bulunduğu durumu sert bir şekilde eleştirerek Jan Hus'un hayranlığını kazanmıştır. Reformasyonun öncülerinden olarak kabul edilen Wycliffe, yaşadığı döneme damga vuran bir isimdir. Kilisenin ilk halinden uzaklaşması ve papanın dünyevi otoritesi gibi konularda ağır eleştirilerde bulunarak kendisinden asırlar sonra gelecek reformcu din adamlarını etkilemeyi başarmıştır. Bu noktada İngiliz ilahiyatçı Wycliffe, Jan Hus'un da fikirlerinden en fazla etkilendiği isimlerin başında gelmektedir. (Özkaya, 2020, s. 47)
Hus'un düşüncelerinde önemli etkiler yaratan bu isimlerin yanı sıra bulunduğu ortam da onun görüşlerinin geniş kitlelere ulaşmasına zemin hazırlamıştır. Bohemya kolonicilerin yerleşmesi ve yerel nüfusun artmasıyla hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Lüksemburg hanedanlığı ve özellikle Kral IV. Charles döneminde dikkate değer bir ekonomik, kültürel ve siyasi atılım yaşamıştır. 1346'da hem Bohemya kralı hem de Kutsa Roma İmparatoru olan Charles ölümüne kadar ülkeyi imparatorluğun merkezi yapmak için çalıştı. Prag'ın statüsünü bir başpiskoposluk seviyesine yükseltti. 1348'de ise Prag Üniversitesi'ni kurdu. Waldhauser'i vaazlar vermesi amacıyla ülkeye davet etti. Böylece kral bir kilise reform hareketinin oluşmasına destek vermiştir. Bütün bu etkenler XV. yüzyılın Husçu devriminin zeminini oluşturmuştur. (Lambert, 2015, s.362)

Jan Hus'un Hayatı

Jan Hus, IV. Charles'ın saltanatının son birkaç yılında, kilisenin ve toplumun genel durumunun çok istikrarsız olduğu bir zamanda doğmuştur. Doğum yılı tam olarak bilinmemekle birlikte, genellikle 1371 yılı doğum yılı olarak kabul edilmektedir. Muhtemelen güney Bohemya'da Prachatice yakınlarındaki Husinec adlı bir köyde doğmuştur. (Lášek & Franklin, 2022, s.9)
Jan Hus'un yaşamış olduğu dönemde Bohemya'da aileler yeni doğan çocuklara isim verirken iki uygulamaya bağlı kalırlardı. İlk uygulamaya göre Hus, Jan Michaluv (Michal'in oğlu Jan) olarak bilinirdi ve bu Hristiyan ismi ile babasının isminin birleşimiydi, ikinci ve daha yaygın olan uygulama ise Husinecli Jan diye anılmasına neden olan doğum yeri ve Hristiyan isminin birlikte kullanılması uygulamasıydı. Fakat 1399'da bu isimler kendisi tarafından bizzat kısaltılarak Jan Hus haline getirilmiş ve bu tarihten itibaren bu isimle anılmıştır. Ayrıca "hus" sözcüğü Bohemya dilinde "kaz" anlamına gelmekteydi ve hem kendisinin hem de arkadaşlarının bu anlamdan dolayı esprili yorumlar yaptıkları bilinmektedir.

Bir rivayete göre Konstanz Konsili'nde, cezası infaz edilirken Hus cellatlarına dönmüş ve son sözleri *"Şimdi kazı yakıp öldürebilirsiniz belki ama yüzyıl sonra bir kuğu gelecek ve onu öldürmeyi asla başaramayacaksınız"* olmuştur. Bu sözler, kendisinin yapamadıklarının Luther tarafından yapılacağının müjdelenmesi olarak yorumlanmıştır. (Özkaya, 2020, s.55-56)

Jan Hus, papanın otoritesine meydan okumak için kutsal yazıları kullanan Bohemyalı bir kilise reformcusuydu. Köylü kökenli Hus, o zamanlar Çek milliyetçiliğinin ve kilise reformu hareketinin merkezi olan Prag Üniversitesi'nde eğitim gördü. (Dehsen, 2013, s.92) O dönemde, Prag Üniversitesi dünyanın en büyük üniversitelerinden biriydi ve Paris, Bologna ve Oxford üniversiteleriyle aynı sıradaydı. 1408'de iki yüz kadar doktor, beş yüz lisans mezunu ve otuz bin öğrenci olduğu söyleniyordu. O zamanlar bilinen tüm bilimler öğretiliyordu ve her öğrenci istediği derslere katılabilirdi. (Kuhns & Dickie, 2017, s.49)

Jan Hus'un 1389 ya da 1390 yılında üniversite eğitimi için Prag'a gittiği düşünülmektedir. Doğduğu yılla ilgili tartışmaları da göz önüne alırsak üniversiteye başladığında Hus'un on yedi ila on dokuz yaşları arasında olduğunu söyleyebiliriz. Prag, o dönemde Avrupa'nın kültürel ve entelektüel açıdan en gözde şehirlerinden biriydi bu da Hus'a kendini geliştirmesi açısından fırsat sağlamıştır. Jan Hus, 1393'te ilahiyat lisans derecesini alarak üniversite yıllarını tamamlamış, bu süreçte ise kiliselerde hizmette bulunarak ve şarkı söyleyerek geçimini sağlamaya çalışmıştır. Üniversiteyi yirmi iki kişi arasından altıncı olarak bitirmiş ve hocalarının takdirini kazanan bir öğrenci olmuştur. Nitekim mezuniyet töreninde danışman hocası isminin "kaz" anlamına gelmesine atıfta bulunarak *"Kanatların seni daha yükseklere taşıyacak"* demiş ve onu onurlandırmıştır. Hus, hocasının iltifatlarından etkilenmiş ve 1396'da master eğitimini tamamlayarak eğitimini daha ileri bir seviyeye taşımıştır. Bu yıllarda *Karolinum* adındaki Prag Üniversitesi'nin en büyük binalarından birinde çalışmaya başlamış olması ekonomik durumunu çok daha iyi bir noktaya getirmiştir. Hus'un burada kendisine tahsis edilmiş bir odası vardı ve gıda ihtiyacını da ücretsiz giderebiliyordu. Karşılık olarak ise hocalarının mutfak işerine yardım ediyor, odalarının bakım ve temizliğiyle ilgileniyordu. Hus, yaşamı boyunca kendini ilahiyatçı veya mektuplarında kullandığı şekliyle *Magister* (Lat. öğretmen, hoca, usta) olarak tanıtmıştır. Master eğitiminin tamamlanmasından sonra iki yıl boyunca Prag Üniversitesi'nin ilahiyat bölümünde tam zamanlı akademisyen olarak ders vermiş, bu iki yılın ardından ise 1398'de kadrolu akademisyen olmuş ve bu süreçte yirmi üç öğrenci yetiştirmiştir. (Özkaya, 2020, s.58-60)

Akademik kariyerindeki yükselişi hız kesmeksizin devam ederken ruhbanlık kariyerinde de bir ilerleme yaşamış ve 1400'de rahip olarak atanmıştır. 1401'de ise felsefe fakültesinin dekanı olmuştur. XIV. yüzyıl Çek vaizi Jan Milic ve İngiliz reformcu John Wycliffe'den etkilenen Hus, reforma derinden dahil oldu. 1402'de Hus, Prag'daki Bethlehem Şapeli'nin vaizi oldu. (Dehsen, 2013, s.92; Friedrich, 1864, s.12)

Jan Hus'un XV. Yüzyıla Etkisi

Hus öncelikli olarak bir vaiz, bir eylemci ve ruhani bir yazardı. Bu özellikleri ile eski XIV. yüzyıl reformcularını andırıyordu. Bethlehem Şapeli'ne atanması onun için büyük bir fırsattı. Hus bu şapelde on iki yıllık hizmeti esnasında büyük kalabalıklara hitap etme ve birçok vaaz verme şansı elde etmiştir. Hus'un yönetiminde Bethlehem Şapeli bir nevi bir halk hareketinin merkezi durumuna geldi. Hus, Şapel'deki vaizliği ve üniversitedeki konumu sayesinde başkentteki halk reform hareketi ile üniversitedeki muhalif akademisyenleri buluşturma şansını elde etti. Hus, modern kilisenin suistimallerini sert bir şekilde eleştirmiş ve ilksel kilisenin yoksulluğunu ve sadeliğini vurgulamıştır. Hus, Donatist görüşün savunduğu, liyakatsiz rahiplerin yönetmiş olduğu sakramentlerin geçersiz olduğu görüşünü hiç benimsemedi. Fakat kararlı bir reformcu ve duygusal biri olmasının sonucu olarak çevresinde görmüş olduğu suistimallerden fazlasıyla etkileniyor ve öfkesini cemaate de aktarıyordu.

Ahlaklı bir yaşam sürdürmesi ve kişisel hırslarının olmaması vaazların daha etkili kılıyordu. Bethlehem'in başrahipliğinden daha yüksek bir mevki arzusu hiç olmadı. Vaazları ve mektupları Prag halkının her kesimine ulaşma amacını taşıdığını gösterir. Bethlehem Şapeli'nde toplananların ana dili Çekçe idi. Hus'tan önceki reformcular Çekçe ve Almanca vaaz veriyorlarken o bu geleneğini sürdürmedi ve vaazlarında sadece Çekçe konuştu. Hus, Alman nüfusunun oldukça fazla olduğu Güney Bohemya'da doğmuştu ve ulusal ve dilsel farklılıklar konusunda oldukça bilinçliydi. Hus'a göre Çeklerin Bohemya Krallığında bir önceliğe sahip olması gerekiyordu. Çekçe okunan ilahilerin önemi büyüktü. Bethlehem'de toplamış olduğu cemaatin sınırlarını genişletmeyi ve zanaatkarların bir kısmını ile ana dili Çekçe olan orta sınıfı kendine çekmeyi başardı. Fakat Prag'ın Almanca konuşan orta sınıfına ulaşamadı. (Lambert, 2015, s.374-376)

Hus'un Bethlehem Şapeli'ndeki vaiz pozisyonuna atanması sadece Bohem Reformu için çığır açmakla kalmamış, aynı zamanda kendi karakteri üzerinde de büyük bir etki yaratmıştır. Vaazlarına hazırlanırken Kutsal Kitap'ı derinlemesine incelemiş ve böylece İncil ile yaşadığı dönemdeki kilise arasında ne kadar büyük bir zıtlık olduğunu giderek daha fazla anlamıştır. (Kuhns,1907, s.49) Bunun yanında vaazları, Wycliffe'in öğretilerinden bazılarını da içeriyordu; bunlar arasında, kilisenin gerçek başkanının papa değil, İsa olduğu ve kilise liderlerinden ziyade İncil'in nihai dini otorite olduğu iddiası vardı. (Dehsen, 2013, s.92)

Bohemya'daki Reformasyon John Wycliffe'in çalışmalarının yankılarıydı. Zamanla Hus coşkulu bir Wycliffçi olmuş ve doktrinlerinin cesur savunuculuğu ülkeyi sarmıştır. Ulusal bir reformu başlatmış ve bu durum Roma Kilisesi'nde büyük bir paniğe yol açmıştır. Öyle ki Konstanz Konseyi toplanmış ve kilise dünyası onun yarattığı fırtınayla sarsılmıştır. (Hague, trz, s.63) Bohemya'daki hareketin çıkış noktası tümüyle Wycliffe kaynaklı olmasa da Wycliffe'in fikirleri önemli ölçüde Husçuluk hareketinin temelinde yatan bazı etkenleri belirlemiştir. (Lambert, 2015, s.361)

Hus'un Papalığa karşı olan söylem ve eylemlerin hedefinde yer alan diğer bir konu ise papaların yanılmaz olduğudur. Hus, inanç konularında papaların yanılabileceklerini, hatta yanılmış olduklarını ifade ederek bununla ilgili bazı tarihsel örnekler vererek iddiasını güçlendirmiştir. Hus, papaların da sapkın olabileceklerini, para hırsı ile yoldan çıkarılabileceklerini ve cehaletle aldatılabileceklerini savunmuştur. Papalık makamının iki yıldan fazla süreyle bir kadın tarafından işgal edilmesi hususu Hus'un papaların yanılabileceği ve yanıltabileceğine dair üzerinde en fazla durduğu konu olmuştur. Hus'a göre VIII. John (853-855) olarak tahta oturan ve halka açık bir etkinlikte doğum yapmasıyla kadın olduğu ortaya çıkan kadın papa konusu, papaların yanılabilir olmasının bir kanıtı olarak sunulmuştur. Kardinaller de bir kadını papa seçebildiklerine göre yanılabilmektedirler. Ayrıca Hus daha ileri giderek papaların yasal yoldan seçilmelerinin günahkâr olmalarına engel olmadığını belirtmiştir. (Özkaya, 2020, s.77-78)

Wycliffe destekçileri de dahil olmak üzere Orta Çağ'ın diğer sapkın hareketlerinin aksine, Husçular kendilerini Roma Kilisesi'nden pratik olarak ayrı, kamusal olarak aktif bir dini grup olarak kurmayı başardılar. (Dussen & Soukup, 2020, s.5)

Husçu hareket giderek daha fazla güçlenmeye başlamıştı. Daha öncede belirttiğimiz üzere Hus Prag'ta verdiği derslerde ve vaazlarda kilise karşıtı görüşlere yer vermiştir. Ancak bu düşüncelerin Orta Avrupa'da yayılmaya başlaması, Roma'nın tepkisini çekmiş ve Papalık heretiklik ile suçladığı Hus hakkında tutuklama kararı çıkartmıştır. Bunun üzerine, kendisi de bir reformcu olan Prag Başpiskoposu Zajic, Roma'daki kardinal ve piskoposlara rüşvetler vermiş ve böylece Hus heretik olarak cezalandırılmak yerine papanın emirlerine uygun davranmamaktan dolayı aforoz edilmiştir. Ancak bu aforoz Hus'u durdurmamış ve kiliseye yönelik eleştirilerine hız kesmeden devam etmiştir. Zajic, bu sefer Roma'nın baskısına daha fazla dayanamayarak Hus'u heretiklikten aforoz etmiştir.

Fakat Çek kral, bu aforoz ile halkın ve ulusunun küçük düşürüldüğünü düşünerek Bohemya kiliseleri ve Zajic üzerinde baskı uyguladı. Bunun üzerine Zajic ülkeden kaçmaya karar vererek kaçmadan önce kiliselerde ayin yapılmasını yasaklayıp, krallık yetkililerini aforoz etmiştir. Kral olayla ilgili bir yargılama başlatmış ve Zajic, hakkında aforoz kararı vermiş olduğu krallık yetkilileri ve Hus'un aforoz kararını geri çekmiştir. Fakat daha sonra Zajic, Roma'nın kendisine rahat vermeyeceğini düşündüğünden dolayı Macar krallığına sığınsa da nedeni belli olmayan bir cinayete kurban gitmiştir. (Yıldırım, 2020, s.199)

Roma Kilisesi'nin serveti ve gücü arttıkça, bu servetin ve gücün paylaşımı bir savaş patlak vermesine sebep oldu ve papa sayısı üçe kadar çıktı. 1412'de Papa XXIII. John, endüljans satışına başvurarak XII. Gregory'ye karşı açtığı savaşı finanse etme yoluna gitti. Hus ise endüljansın Hristiyanlığa aykırı bir uygulama olduğunu düşünüyor ve bunu vaazlarında aktarıyordu. Bu durum, Praglıların ayaklanmasına neden olurken endüljans gelirlerinin aristokratlara da dağıtılması ise kralı öfkelendirmişti, Bunun üzerine kral, Prag Şatosu'nda endüljans taraftarlarını ve aleyhtarlarını topladı, toplantı sonucunda endüljansa karşı çıkmanın heretiklik olduğu kararı verildi ve endüljans aleyhtarlarından başı çeken üç genç idam edildi. Hus ise heretiklik ile suçlanıp aforoz edilmesine karşın kral sayesinde sürgün cezasıyla kurtulmuş ve Bohemya'ya gitmiştir ve burada Çekçe yazılar yazmaya ve muhalif eserler ortaya koymaya devam etmiştir. Bu durum kilise tarafından bir başkaldırı olarak görülmüştür. (Yıldırım, 2020, s.199)

Papalar arasındaki savaşı bitirip kilisenin birliğini yeniden sağlamayı kendine bir prestij kazandıracağını düşünen Kral Sigismund, Konstanz'da bir konsül toplayarak Hus'u da görüşlerini açıklaması için davet eder. Hus'a Kral tarafından güvenli bir şekilde seyahat edebileceğine dair garanti verilmesi ve Papa tarafından Hus ile ilgili tüm yasakların kaldırılmasıyla Hus'un konsile katılımının sağlanması amaçlanır. Kral ve Papa'ya güvenerek 1414'te Konstanz'a gelen Hus burada Papa tarafından tutuklatılır ve Dominiken Manastırı'nın zindanına kapatılır. Burada işkence gören ve suçlarını kabul etmesi istenilen Hus, Hübner'in 45 maddelik heretiklik suçlamasına dayanılarak heretiklik ile suçlanmış ve sonuç olarak 1415'te kazığa bağlanarak yakılmıştır. (Yıldırım, 2020, s.200; Eliade, 2003, s.237)

Konstanz'daki konsülde, kilise yetkilileri tarafından Hus'tan Wycliffe'in görüşlerini tamamen reddetmesi istenmiş ama o bu talebi kabul etmemiştir. Kuşkusuz o, kader öğretisini ve Katolik Kilisesi karşısında İncil'in otoritesinin yüceliğini savunmuştur. Onun fikirleri Çek ulusal reform hareketinin doruk noktası olarak görülürken, bu hareket Hus'un takipçileri ve kendinden sonraki Bohemyalı din reformcuları tarafından Husçuluk (Hussites) olarak adlandırılmıştır. Hus'un Çekçe vaazları ve ortaya koyduğu eserler Çek edebiyatının klasikleri haline gelmiştir. Bu eserlerden en önemlisi *Vyklad viery*, *desatera a patere*'dir ve bu eser İngilizceye *Exposition of the Faith*, *of the Ten Commandments*, *and of the Lord's Prayer* başlığıyla çevrilmiştir. O, bir günah çıkmazına girmiş kilisenin reformlarla yenilenmesini ve İncil'de ifade bulan kilisenin yeniden kurulmasını istiyordu. Ancak kendi başaramamış olsa da bu isteği ölümünden bir asır sonra Luther tarafından gerçekleştirilecektir. (Yıldırım, 2020, s.200)

Özetle XIV. yüzyılın son çeyreği ve XV. yüzyılın ilk çeyreğinde, kilisenin iki büyük eleştirmeni olarak İngiltere'de John Wycliffe ve Bohemya'da Jan Hus karşımıza çıkmaktadır. Hem Wycliffe hem Hus üniversite teoloji mezunuydu ve her ikisi de kariyerlerine akademisyen ve öğretmen olarak başlamışlardır. Kilise suistimallerini eleştirdikleri bakış açıları geliştirdiler, sonunda Ortodoks doktrinden gittikçe uzaklaştılar ve bunu yaparken de geniş halk kitlelerini kendilerine çektiler. (Peters, 1980, s.265)

Sonuç

Jan Hus, Orta Çağ'da kendini tek hakim otorite olarak gören kiliseye karşı eleştirilerde bulunabilmesi ve çağın ötesinde düşünebilmesi açısından fazlasıyla önem teşkil etmektedir. O, kendinden önceki reformistler gibi daha çok kilisenin zenginliğini ve din adamlarının lüks yaşamalarını eleştirmiştir. Aynı zamanda Hus, kendinden önce gelen Konrad Waldhauser, Jan Miliç, John Wycliffe gibi reformist düşüncelere sahip olan kişilerden etkilenmiştir. Bunu yansımalarını onun savunduğu görüşlerde fazlasıyla görmekteyiz. Hus'un fikirleri birçok kişi tarafından benimsenmiş ve devam ettirilmeye çalışılmış olsa da bu hareket günümüze kadar varlığını devam ettirememiştir. Ancak onun öğretileri, o dönemin şartları düşünüldüğünde Avrupa'yı büyük ölçüde etkilemiştir. Bunun yanında Jan Hus özellikle Protestan Reformunun öncüsü olarak bilinen Martin Luther'i etkilemesi açısından önemli bir isimdir.

Resim 1: Reformcu Jan Hus.[1]

Kaynakça

Albayrak, K. (2005). İznik Konsili Öncesinde ve Sonrasında Heretik Hristiyan Akımları. Uluslararası İznik Sempozyumu, (s. 103-137).

Atwood, C. D. (2009). The Theology of the Czech Brethren from Hus to Comenius. Pennsylvania : Pennsylvania State University Press.

[1] https://www.pinterest.pt/pin/569705421597577527/

Çetin Ünal, B. (2019). Avrupa'nın Felaketler Yüzyılında Bir Devrimci Olarak John Wycliffe'in Etkisi. Orta çağ Araştırmaları Dergisi, 2(1), 80-94.

Dehsen, C. D. (2013). Hus, Jan, Czech Reformer of the Christian Church 1372-1415.

C. D. Dehsen (Ed.) içinde, Lives and Legacies An Encyclopedia of People Who Changed the World: Philosophers and Religious Leaders. New York: Routledge.

Dussen, M. V., & Soukup, P. (2020). Introduction: Hussite Histories. M. V. Soukup (Dü.) içinde, A Companion to the Hussites (s. 1-22). Leiden : Brill.

Eliade, M. (2003). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Muhammed'den Reform Çağına (Cilt III). (A. Berktay, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Friedrich, J. (1864). Johann Hus . Frankfurt am Main: Kunst und Wissenschaft.

Hague, D. (trz). Wycliffe: An Historical Study. Toronto: Church Record S.S. Publications.

Kuhns, O. (1907). John Huss: The Witness. Cincinnati: Jennings and Graham.

Kuhns, O., & Dickie, R. (2017). Jan Hus: Reformation in Bohemia. Scotland: Reformation Press.

Lambert, M. (2015). Orta çağda Dinsel Sapkınlıklar. (E. Gökyaran, Çev.) İstanbul: Kabalcı.

Lášek, J., & Franklin, A. (2022). Jan Hus: Faithful Witness to Truth. Rowman&Littlefield Publishing Group, Inc.

Larsen, D. L. (1998). The Company of the Preachers (Cilt 1). Kregel.

Özkaya, E. (2020). Protestan Reformunun Öncüsü Jan Hus'un Hayatı ve Görüşleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankaar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Peters, E. (Ed.). (1980). Heresy and Authority in Medieval Europe. Philadelphia : University of Pennsylvania Press.

Seiser, F. (Juni 2017). John Wycliff – 'Morgenstern der Reformation'. Täuferspuren kurz und bündig, 1-4.

Thomsett, M. C. (2010). The Inquisition: A History. North Carolina: McFarland & Company, Inc.

Yıldırım, M. (2020, Nisan). Rönesans ve Reformasyon. ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 8(1), 184-210. https://www.pinterest.pt/pin/569705421597577527/

OSMANLI BASININA GÖRE 1908 İSTANBUL ÇIRÇIR YANGINI

Dr. Hasret İPEK İLÇİN
ORCID: 0000-0001-6266-2606.

Salih KALKAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0003-2122-9253

ÖZET
İstanbul yangınları, tarihi binlerce yıl öncesine uzanan ve her defasında büyük trajedilerin yaşandığı önemli bir afettir. Bu güzel şehri zaman zaman kasıp kavuran yangınlar, halkın yalnızca servetini yok etmemiş aynı zamanda halkı sosyal ve psikolojik açıdan da derinden etkilemiştir. Çalışmamız dâhilinde ele aldığımız 23 Ağustos 1908 Çırçır Yangını ise İstanbul'un önemli bir bölümünü etkisi altına almıştır. Dönemin İstanbul basınında çıkan haberlere bakılırsa 4.000 ile 6.000 arasında ev ve dükkân yangında kullanılamaz hale gelmiştir. Bu sebepten hükümet, hem kendi kaynaklarını seferber etmiş hem de çeşitli yardım kampanyalarını destekleyerek yeni kaynaklar oluşturmaya çalışmıştır. Ancak bu yangının diğerlerinden farkı sonrasında ortaya çıkan dedikodulardır. Yangın kimilerine göre bir ihmal neticesinde çıkmış kimilerine göre ise sarayın gözden düşmüş istibdat dönemi hafiyeleri tarafından çıkarılmıştı. Zira yangın, Jön-Türk İhtilâli'nden bir ay sonra gerçekleşmiş ve kundakçılık şüphesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim yanan evler arasında Osmanlı memurlarının da evlerinin bulunması, söz konusu şüpheyi artırmıştır. Böylece İstanbul halkı, kundakçılık söylemlerinin kulaktan kulağa yayılmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin bazı gazetelerinde de dikkatleri çektiği üzere kamuoyunda oluşan algı, yangının insan eliyle çıkarıldığına dairdi. Diğer taraftan yangın sonrasında hırsızlık ve yağma gibi olayların da yaşanması, halkı çeşitli endişelere sürüklemiştir.
İstanbul sokaklarında dedikodu şeklinde konuşulmaya başlanan bu mesele, halk arasında bir güvenlik endişesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan dönemin İstanbul gazetelerinden bazılarının, bu endişenin yersiz olmadığını dile getirmesi çalışmanın en temel merakını teşkil etmektedir. Ancak resmi makamların bu konuda yapmış oldukları açıklamalar, halkın endişesinin yersiz olduğuna dairdi. Bu sebepten çalışmanın temel amacı yangının sebep olduğu maddi hasarın yanında, halkta meydana getirdiği sosyal travmayı yakından inceleyerek İstanbul'un değişen çehresinin tasvirini yapabilmektir.
Anahtar Kelimeler: İstanbul, Yangın, Çırçır, Kundakçılık

1908 ISTANBUL CIRCIR FIRE ACCORDING TO THE OTTOMAN PRESS

ABSTRACT
The Istanbul fires are an important disaster that history goes back thousands of years and every time great tragedies occur. The fire that ravaged this beautiful city from time to time have not only destroyed the wealth of the people, but also deeply affected the people socially and psychologically. The Çırçır Fire of August 23 1908 which we have discussed in our study, has affected a significiant part of Istanbul. According to reports in the Istanbul press of the period, between 4.000 and 6.000 houses and shops were decommissioned in this fire. For this reason, the government has both mobilized its own resources and tried to create new resources by supporting various aid campaigns. But the differences between this fire and others is the rumors that arise after it. According to some, the fire was caused by negligence, according to others, it was started by the discredited spies of the tyranny of the palace.

Because the fire occured a month after the young Turk revolution and caused the suspicion of arson to arise. As a matter of fact, the fact that the houses of Ottoman officers were also found among the burning houses is among the reasons that increase the suspicion in question. Thus, the people of Istanbul paved the way for the arson discourse to spread from ear to ear. As noted in some newspapers of the period, the public perception was that this fire was started by humans hands. On the other hand, the occurence of incidents such as theft and looting after the fire has led the public to various concerns.
This issue, which has started to be talked about on the streets of Istanbul in the form of rumour, has set the stage for he formation of a security concern among the public. On the other hand, the fact that some of the Istanbul newspapers of the period expressed that this concern was not unwarranted constitutes the most basic curiosity of the study. However, the statements made by the official authorities on this issue were that the public's concern was unfounded. For this reason, the main purpose of the study is to describe the changing face of Istanbul by closely examining the social trauma caused by the fire, as well as the material damage caused by the fire.
Keywords: Istanbul, Fire, Çırçır, Arson.

Giriş

İstanbul'da tarihi çok eski yıllara dayanan bu afet[1], Osmanlı döneminde de sık sık vukû bularak insanları büyük felâketlerin eşiğine sürüklemiştir. Yeterince tedbir alınamamasından dolayı artık rutin bir hâl alan İstanbul yangınları, XIX. ve XX. yüzyıllarda da halkın büyük sıkıntılar yaşamasına zemin hazırlamıştır. Yangınların[2] bir felâkete dönüşmesindeki en önemli etken, maliyet fiyatları ve depreme dayanıklılık açısından tercih edilen ahşap binalardı. Bunların yanında, şiddetli rüzgâr ve ahşap binaların yapımında kullanılan çiviler yangınların büyümesine katkı sağlamıştır. Zira şiddetli rüzgâr, alevleri beslerken bir taraftan da çivilerin fazlaca ısınarak yerlerinden fırlamasına yol açmıştır. Böylece sağa sola saçılan çiviler, farklı yerlerde yeni yangınların başlamasına neden olabilmiştir.
XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yangınların daha sık ve şiddetli gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu durumun en temel sebeplerinden biri artan nüfustur. İslâm kültürünün temelinde de bulunan cami etrafına yapılaşma anlayışı (Kars, 2020, 108) artan nüfus ile beraber ikâmet alanlarının genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Söz konusu durum, binaların daha sık ve birbirine yapışık bir şekilde inşa edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu yapılaşma ve bina inşaatı sırasında ahşap malzemenin tercih edilmesi, İstanbul'da[3] bulunan binaların zaman içerisinde yok olmasına ve XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyıl boyunca yangınların sayısının artmasına neden olmuştur.

[1] Tarih boyunca İstanbul'da meydana gelen âfetler için bkz. *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, Ed. Said Öztürk, İBB Kültür Yayınları, İstanbul 2009. Ayrıca İstanbul'daki âfetlerle ilgili yapılmış literatür çalışması için bkz. Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VIII(16), 2010, 101-130.

[2] İstanbul'da meydana gelen yangınların çıkış sebepleri ve yayılma durumları hakkında bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, III-XII; Ahmet Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, I-VIII; Osman Nuri (Ergin), *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, I, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1922(1338); Abdurrahman Şefref, "Bâb-ı Âli Harîkleri", *TOEM*, cüz 7, İstanbul Nisan 1327, 446-450.

[3] İstanbul yangınları hakkında yapılan çalışmalar hakkında bkz. Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yangınlar ve Tabiî Âfetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri,* I, İstanbul 1963, 327-414; Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", Ed. Güler Eren, *Osmanlı V*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 687-699; *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, I, Ed. Coşkun Yılmaz, İBB Kültür Yayınları, 2015; Evrim Şencan Gürtunca, "Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları: LE MONITEUR ORIENTAL ÖRNEĞİ", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* VI/9, 2020, 81-102.

Yangınların önüne geçmek ya da en azından etkisini hafifletebilmek için çeşitli tedbirlerin alındığını görmekteyiz. Örneğin, itfaiye teşkilâtı modernleştirilmiş, yangın kuleleri ve yangın duvarları inşa edilmiş, ahşap binaların sayısının azaltılması ve kâgir binaların inşa edilmesi için kanunlar çıkarılmıştır[4]. Ancak söz konusu tedbirler, istenilen ölçüde uygulanamadığından yangınların önüne geçilememiştir. XX. yüzyılın başında yaşanan 1908 Çırçır Yangını, bunun en somut örneklerinden biridir.

Çırçır Yangını ile ilgili yapılan çalışmaların sayıca az olması konuyu ele almamızdaki en önemli etkendir. Söz konusu çalışmalardan ilki Ebru Aykut'un *"Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti: 1908 Çırçır Yangını'nın Ardından İstanbul'da Kundakçılık, Söylentiler ve Asayiş"* başlıklı makalesidir. Aykut daha çok yangın sonrasında ortaya çıkan kundakçılık söylemlerine odaklanmış ve çalışmasını bu çerçevede şekillendirmiştir. Bir diğer çalışma Evrim Şencan Gürtunca tarafından kaleme alınmıştır. *"Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları: LE MONITEUR ORIENTAL ÖRNEĞİ"* başlıklı makale, yabancı basından faydalanılarak hazırlanmış ve burada 1908 yılına ait tüm İstanbul yangınları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu çalışmada ise 1908 Çırçır Yangını, Osmanlı basınının gözünden ele alınmıştır. Basının konuyu ele alış biçimi ve süreci nasıl yönettiği irdelenmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere II. Meşrutiyet'in ilânından sonra basın üzerindeki sansür baskısı ortadan kalkmıştır. Bu durum her çeşit fikrin özgürce dile getirildiği bir ortam yaratırken, siyasi ve sosyal gelişmelerin rahatlıkla takip edilmesinin de önünü açmıştır.

Basından haber takibi yapılırken elde edilen bilgiler kıyaslanmış ve en tutarlı bilginin çalışmaya aktarılmasına gayret edilmiştir. Bunun yanında yardımların nasıl teşkil edildiği ve yönetildiği noktasında basından elde edilen bilgilere yer verilmiş ve arşiv belgelerinden de faydalanılmıştır. Konunun daha detaylı bir şekilde ele alınması için ilk önce yangının neden ve hangi şartlar altında çıktığına değinmemiz gerekmektedir.

1. İstanbul Kızıl Alevler Altında

Çalışmaya konu edilen Çırçır semti, Fatih ilçesine bağlıdır. Çırçır Caddesi[5] ise Nevşehirli İbrahim Paşa Caddesi[6] ile Haydar Caddesi[7] arasında bulunur. Bir başında Nevşehirli İbrahim Paşa Caddesi, Hattat İzzet Sokağı[8] ve Parmaklık Sokak[9] ile öbür başında Haydar Caddesi, At Pazarı Sokağı[10], İbadethâne Sokağı[11] ve Hacı Hasan Sokağı[12] bulunmaktadır (Göktürk, 1965, s. 3945). Söz konusu mevkîler aşağıdaki haritada gösterilmiştir:

[4] Detaylı bilgi için bkz. Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, I, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1922; Kemalettin Kuzucu, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", Ed. İlyas Gökhan-Hüseyin Saraç-Gökçe Özcan, *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Kömen Yayınları, Konya 2018, 327-353; Reşad Ekrem Koçu, "Bayazıd Yangın Kulesi", *İstanbul Ansiklopedisi,* IV, Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1960, 2264-2273

[5] Siyah renk ile belirtilen yer.

[6] Sarı renk ile belirtilen yer.

[7] Mavi renk ile belirtilen yer.

[8] Kırmızı renk ile belirtilen yer.

[9] Beyaz renk ile belirtilen yer.

[10] Mor renk ile belirtilen yer.

[11] Yeşil renk ile belirtilen yer.

[12] Gri renk ile belirtilen yer.

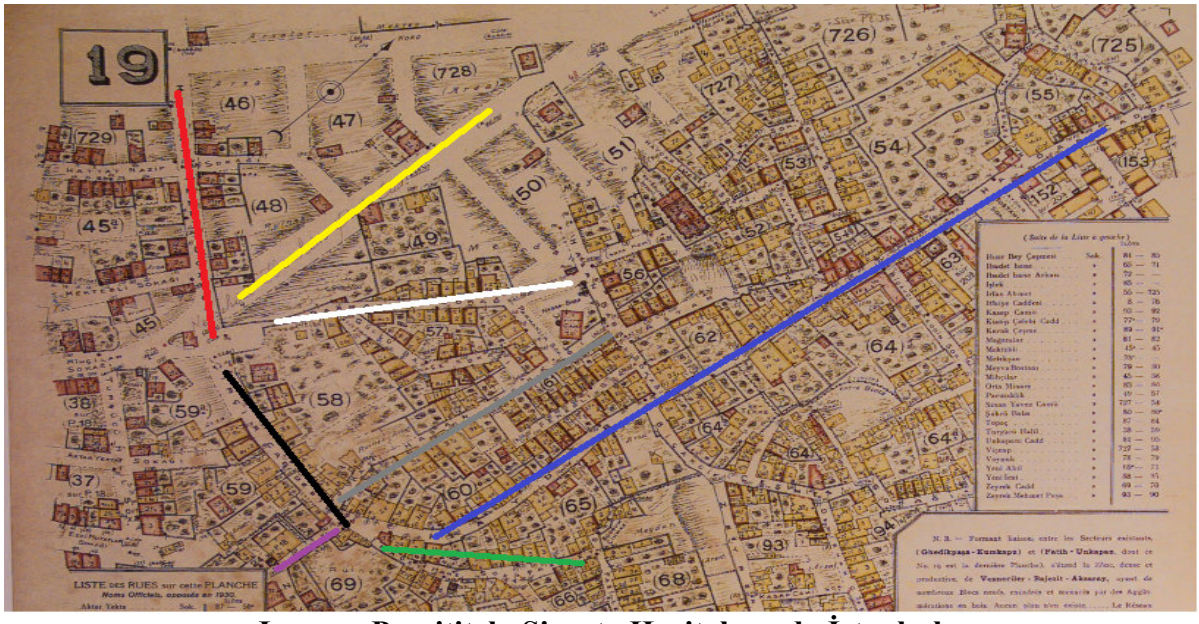

Jacques Pervititch, Sigorta Haritalarında İstanbul, file:///C:/Users/TOSHIBA/Downloads/perwitich.pdf, 162.

23 Ağustos 1908 Pazar günü, Fatih Çırçır'da başlayan yangın, söz konusu mevkîde Hacı Hasan Sokak'ta, Bahriye Mülâzımlarından Ömer Efendi'nin sahibi olduğu ve araba tamircisi Köstenceli Mehmet Ağa'nın kiracı olarak bulunduğu evde başlamıştır (Hasârâta Dair Tahkîkât, Sabah, 25 Ağustos 1908, s. 1-2).

Sabah gazetesi[13], yangının sebebi olarak ispirto ocağına işaret etmiştir. Habere göre ispirto ocağında kahve pişirilmekte iken ispirtonun alevlenmesiyle başlayan yangının söndürülmesi için mahalleli harekete geçmiş olsa da (Muhterik Mahaller, Sabah, 24 Ağustos 1908, s. 2); hânenin ahşap ve köhne olması, o civarda suyun eksikliği söz konusu çabayı karşılıksız bırakmıştır. Yangının giderek büyümesi ve söndürülememesi üzerine mahalle tulumbaları ve askeriyeye ait itfaiye taburu tarafından yangına müdâhale edilmek istenmişse de, sokağın dar ve çıkmaz olması üzerine gereken tedbirler alınamamıştır. Diğer taraftan o esnada rüzgârın şiddetini artırması, etraftaki evlerin birden ateş içinde kalmasına sebebiyet vermiştir. Sabah gazetesinin belirttiğine göre rüzgârın etkisiyle ilk anda 30 kadar ev yangına mâruz kalmıştır (Harîk-i Hâil, Sabah, 24 Ağustos 1908, s. 2).

Yangın yerine evvelâ askeriyenin itfaiye taburu ulaşmış ve müdâhale etmiştir. Ancak yangının giderek yayılması üzerine sırasıyla Bahriye ve Beyoğlu itfaiye taburları yardıma koşmuş; daha sonra Üsküdar cihetindeki itfaiye taburunun da acil bir şekilde bölgeye intikal etmesi istenmiştir. Bundan başka İstanbul'daki bütün belediye ve mahalle tulumbaları yangın söndürme faaliyetlerine katılmışlardır (Tedâbir-i İtfaiye, Tercümân-ı Hakîkat, 24 Ağustos 1908, s. 2).

Yangının nasıl bir felâkete dönüştüğünü Sabah gazetesinden öğrenmekteyiz. Gazetenin verdiği bilgilere göre yangın çok kısa bir süre içinde yayılmış ve on iki saat kadar devam etmiştir. Yangının büyük bir alana yayılmasının sebeplerini tek tek sıralayan gazete; sokakların dar ve sık oluşuna, rüzgârın şiddetli olmasına, suyun yeteri oranda bulunmamasına, evlerin sık ve ahşaptan yapılmış olmasına dikkatleri çekmiştir.

[13] Haberleri ilk elden değerlendirebilmek adına İstanbul basınından (İkdâm, İttifâk, Mîzan, Sabah, Tanin, Tercümân-ı Hakîkat) faydalanılmıştır. Gazete nüshalarına, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndan erişilmiştir.

Rüzgârın etkisiyle havaya yayılan kor halindeki ahşap parçaları ve çivilerin, düştükleri yerlerde başka yangınların başlamasına sebebiyet verdiğini belirten gazete, söz konusu bu yangınların nihayetinde ilk yangınla birleştiğini de ifade etmiştir (Evvelki Günkü Yangın Tahrîbâtı, Sabah, 25 Ağustos 1908, s. 1).

Rüzgârın şiddetini artırmasıyla beraber yangın At Pazarı'na sıçramış, iki saat kadar devam ederek o civarda bulunan ev ve dükkânları yakıp kül ettikten sonra Sabah gazetesine göre 6 kola, İttifâk gazetesine göre de 10 kola ayrılmıştır. Buna göre Çırçır, Hacı Hayrettin, Kovacılar, Arabacılar, Saraçhâne, Devehânı, Hafafhâne, Sarı Güzel, Kızıltaş civarı, Sofular, At Meydanı, Fatih, Esir Pazarı, Kırk Çeşme, Destgâhçılar, İbrahim Paşa Hamamı civarı yangından yoğun bir şekilde etkilenen yerlerdir. İttifâk gazetesinin yaptığı ilk habere göre de tahminen 40 mahalle dâhilinde 6.000 kadar mesken yanmıştır (Harîk-i Hâil, Sabah, 24 Ağustos 1908, s. 2; Harîk-i Hâil, İttifâk, 24 Ağustos 1908, s. 4; Gürtunca, 2020, s. 95-96).

1908 Çırçır Yangını'na Dair Bir Görüntü

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Yangın sonucunda ne kadar insanın yaralı ya da ölmüş olduğuna dair detaylı bir veriye sahip olmasak da gazetelerden edindiğimiz bazı bilgiler bulunmaktadır. Sabah gazetesine göre yangını söndürmeye çalışanlardan bir kısmı olay esnasında yanmıştır. Bundan başka 4-5 kadın ve çocuğun yandığı ve birçok yaralının zâbıta tarafından sedyelerle hastaneye taşındığını ilgili haberden öğrenmekteyiz. Ayrıca At Pazarı ahırlarındaki hayvanların büyük bir kısmı telef olmuştur (Nüfusça Zayiat, Sabah, 24 Ağustos 1908, s. 2). Tercümân-ı Hakîkat gazetesine göre ise Kirmasti Mahallesi'nde ikâmet eden Adil Efendi'nin annesi Adile Hanım, karısı Zekiye Hanım, kızları Fehime ve Hayrunnisa ile bazı çocuklar kaybolmuştur. Gazete ayrıca maddi zararın 1.000.000 lira olduğunun tahmin edildiğini belirtmiştir (Nüfus Zayiatı, Tercümân-ı Hakîkat, 24 Ağustos 1908, s. 1-2).

Nesrin Kanberoğlu (2017, s. 255), Meclis-i Vükelâ'da yapılan görüşmelere göre yanan evlerin maliyetinin yaklaşık olarak 149.300 lira olduğunu belirtmiştir.

Ancak bu hesaba şahıs üstünde bulunmayan, sigortalı[14] olan ve konutu kirada olanlar dâhil değildir. Kanberoğlu (2017, s. 255) ayrıca yanan eşyaların maliyetinin sigortalı olanlar hariç 66.670 lira olduğunu belirtmiştir.

Yangın sırasında dikkatleri çeken en önemli husus ise su tedariki noktasında yaşanan sıkıntıdır. Bu konuya değinen Tanin gazetesi, öncelikle Terkos muslukları arasındaki mesafelere dikkatleri çekmiştir. Zira musluklar arasındaki mesafeler oldukça fazla idi. Bu sebepten yangın esnasında borular yeteri miktarda suyu püskürtememekteydi. Bazı yerlerde iki musluk arasındaki mesafenin 1.000 metreyi bulduğunu belirten gazete, bazı yerlerde de muslukların uygun yerlerde bulunmadığının altını çizmiştir. Bu sebepten her 500 metrede bir musluğun bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Gazetenin işaret ettiği bir başka mesele tulumbalarla ilgilidir. Belirtilene göre mahalle tulumbaları, belli bir miktar meblağ karşılığında birkaç kişi tarafından kiralanmaktaydılar (Yangınlar ve Su, Tanin, 14 Ağustos 1324, s. 3). Bu durum ise gerçek bir yangın sırasında ihtiyaç duyulan insan gücünün eksilmesine neden olmaktaydı.

Yangın sırasında yaşanan hırsızlık vakaları ise dönemin gazetelerinde dile getirilmiş olsa da çok fazla detaya sahip değildir. Bu gibi haberler genelde birkaç satırla kaleme alınmıştır. Örneğin, Tercümân-ı Hakîkat gazetesine göre yangın sırasında hırsızlık yapan 150 kişi polis memurları tarafından yakalanarak adliyeye teslim edilmiştir (Derdest ve Tevdi, Tercümân-ı Hakîkat, 25 Ağustos 1908, s. 2).

2- Yangının Yarattığı Tahrîbâta Dair

1908 Çırçır Yangını, başladığı yerle sınırlı kalmamış, şehrin önemli bir bölümüne yayılarak büyük bir tahrîbâta neden olmuştur. Dönemin gazeteleri, bu konu hakkında çeşitli bilgileri derleyerek sütunlarında yayınlamışlardır. İttifâk (Yangın Hakkında Tahkîkât, İttifâk, 25 Ağustos 1908, s. 2) ve Tercümân-ı Hakîkat (Kaç Ev Yandı?, Tercümân-ı Hakîkat, 25 Ağustos 1908, s. 2) gazetelerinde verilen çeşitli rakamlar aşağıdaki tabloda kıyaslanmıştır.

[14] 1850 yılından sonra İstanbul'daki evlerin yangınlara karşı sigortalanmaya başlandığını belirten Haris Spataris, bu sigortalardan çok az kişinin faydalandığını da belirtmiştir. Sigorta ücretlerinin ahşap evler yüzünden çok yüksek olması ve insanların hemen karşılığını almayacakları bir şey için para vermeye alışık olmadıklarının da altını çizen Spataris, bu sebepten sigortaya çok rağbetin olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Haris Spataris, *Biz İstanbullular Böyleyiz! Fener'den Anılar 1906-1922*, Çev. İro Kaplancı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, 212.

Mevkî	İttifâk	Tercümân-ı Hakîkat
Hüsam Bey Mahallesi	131 ev, 35 dükkân, 2 Han, 1 cami, 1 okul.	84 ev, 35 dükkân, 2 han, 1 cami, 1 okul.
Haraççı Muhyiddin Mahallesi	93 ev, 60 dükkân, 4 han[15], 1 matbaa.	97 ev, 6 dükkân, 6 han.
Fatih Manisalı Mehmet Paşa Mahallesi	380 ev, 500 dükkân, 8 han, 3 cami, 1 türbe, 2 okul, 50 ahır.	380 ev, 500 dükkân, 8 han, 3 cami, 1 türbe, 2 okul, 5 ahır, 1 polis merkezi.
Dülgerzâde Mahallesi	Saraçhâne içinde 250 dükkân, Saraçhâne dışında 100 dükkân, 77 ev, 7 salhâne[16], 1 okul, 1 dergâh, 1 polis kulübesi, 150 kulübe.	Saraçhâne içinde 250 dükkân, Saraçhâne dışında 100 dükkân, 77 ev, 5 salhâne, 1 okul, 1 dergâh, 1 polis kulübesi, 150 kulübe.
İskender Paşa Mahallesi	14 ev, 1 dükkân, 1 polis karakolu.	14 ev, 1 dükkân, 1 polis karakolu.
Mustafa Bey Mahallesi	100 ev, 35 dükkân, 2 han, 2 cami, 1 okul, 1 hamam, 1 medrese.	100 ev, 35 dükkân, 2 han, 2 cami, 1 okul, 1 hamam, 1 medrese.
Mimar Abbas Mahallesi	19 ev, 23 dükkân, 1 ahır, 1 cami.	86 ev, 3 dükkân, 1 ahır.
Firuz Ağa Mahallesi	14 ev ve Firuz Ağa Camii kısmen yanmıştır.	14 ev.
Aksaray Sofular Mahallesi	25 ev ve Süpürgeci Hanı'nın bir kısmı.	36 ev ve dükkân, 1 han, 1 dergâh ve bazı bekâr odaları.
Molla Fenari Mahallesi	1 dergâh ve bazı bekâr odaları.	---------
Toplam	2.103 bina ve bazı bekâr odaları	2.017 bina ve bazı bekâr odaları

Söz konusu gazetelerin toplam 10 mahalleye dair verdiği bu rakamlardan başka, Sabah gazetesi de 3.000 ev ve 2.000 dükkânın kullanılamaz hâle geldiğini ifade etmiştir. Gazete ayrıca ev ve dükkân hâricinde yanan mescitlerin de var olduğunu belirtmiştir (Nüfusça Zayiat, Sabah, 24 Ağustos 1908, s. 2).

Bu verilerin çeşitli kaynaklarda da farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Örneğin Osman Nuri (1922, s. 1334) *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye* adlı eserinde bu rakamın 1.500 olduğunu belirtmektedir. Yine Mustafa Cezar (1963, s. 376, dn. 5), Ali Bey'in Fezleke'sine atıfta bulunarak bu rakamın "binlerce hâne" ile ifade edildiğinin altı çizmiş ve yine aynı kaynağı referans göstererek tahrîbâta uğrayan toplam bina sayısının 6.000 olduğunu belirtmiştir. Bu durum, yangında ne kadar hasârın olduğunun net bir şekilde belirlenemediğini akıllara getirmektedir.

3- Yangınzedelere Yapılan Yardımlar

Sabah gazetesi muhabirlerinden Fahreddin Hayri Bey, yangın sırasında derhal bölgeye intikal etmiştir. Hayri Bey, birçok insanın sokakta kaldığını, 2.000-3.000 kadar ev ve dükkânın yandığını belirtmiştir. Bu sebepten biran evvel bu insanlara yardım edilmesi gerektiğini düşünen Hayri Bey, Tepebaşı Belediye Bahçesi'ne gelen yardımseverlerden bir saat zarfında 6.079 buçuk kuruş toplanıldığının altını çizmiştir (Muhabirimiz Fahreddin Hayri Bey Tarafından, Sabah, 24 Ağustos 1908, s. 2).

[15] Hanlardan biri Topuzhânı olup içindeki 20 odada aile ikâmet ediyordu.
[16] Kasaplık hayvan kesimi yapılan yer. Bkz. Şemsettin Sâmi, *Kâmus-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317, 732.

Söz konusu bu ilk girişimin hemen ardından atılan adımlar, yangınzedelerin yaralarını sarmak adına hem hükümet hem de halk tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sebepten ilk etapta barınma ve iaşe sorunları halledilmek istenmiştir. Örneğin Sabah gazetesine göre hızlıca lüzumu kadar çadır ve ekmek tedarik edilerek yangınzedelere dağıtılması, padişah tarafından emredildiğinden Harbiye Nâzırı Vekili harekete geçmiştir. Bu sayede hemen o geceden 6.000 kilo ekmek hazırlanmış ve çadırlar arabalarla yangın yerlerine sevk olunarak akşama kadar vatandaşların kısım kısım çadırlara yerleştirilmeleri sağlanmıştır (Evvelki Günkü Yangın Tahrîbâtı, Sabah, 25 Ağustos 1908, s. 1).

Söz konusu çadırlar, Harbiye Nezâreti tarafından tedarik edilmiştir. Toplamda 300 çadırdan 100'ü Fatih Meydanı'na, 100'ü Sultan Ahmet Camii meydanına ve 100'ü de Yenibahçe Çayırı'na kurulmuştur. Buralara yerleştirilen yangınzedelere belediye tarafından ekmek ve katık dağıtılmıştır (Yangın Hakkında Tahkîkât, İttifâk, 25 Ağustos 1908, s. 2.)

İttifâk gazetesinin bu haberine karşılık Sabah gazetesi yalnızca Fatih Meydanı'na 200 çadırın kurulduğunu belirtmiştir. Yine gazete aynı haberinde yangın yerlerinden kurtarılabilen az sayıdaki eşyanın Şehzâde, Fatih, Hırka-i Şerif ve diğer camilere götürülerek zâbıta memurları tarafından muhâfaza altına alındığını ve sahipleri bulunduğunda da dağıtıldığını vurgulamıştır (Harîkzedegân, Sabah, 25 Ağustos 1908, s. 2).

Ekmek dağıtımı işinde müşkül durumların yaşandığı anlaşılmaktadır. Zira basının verdiği bilgilere bakılırsa yangınzedeler, dağıtım sırasında izdihâma neden olmuşlardır. Bu konu hakkında Sabah gazetesinde yer alan bir haber detaylı bilgiler içermektedir. Habere göre 28 Ağustos 1908 tarihinde Gülhâne ve Tophâne fırınlarından tedarik edilen 10.000 kıyye[17] ekmek dağıtılırken ahâli ekmeklere hücum etmiş ve bu şekilde bir izdihâm yaşanmıştır. Bu sebepten Harbiye Nezâreti, ekmek dağıtımı sırasında Fatih Karakolu'nun belediyelere yardım etmesini ve bu gibi durumlara meydan verilmemesini istemiştir (Sabah, 28 Ağustos 1908, s. 2).

Yaşanan felâketten sonra yangınzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için sürdürülebilir bir yardım politikasının gerçekleştirilmesi zarûrî idi. Zira bir gecede evlerini ve eşyalarının önemli bir kısmını kaybeden bu insanlar, ortada kalmışlardı. Bu sebepten yangın mağdurları için Harîk İâne Komisyonu, Dâhiliye Nâzırı Vekili Hakkı Bey Efendi'nin başkanlığı altında teşkil edilmiştir (Harîk İâne Komisyonu, Sabah, 25 Ağustos 1908, s. 2). Bu doğrultuda ilk adımların devlet erkânı tarafından atıldığını görmekteyiz. Örneğin Sadrâzam ve Şeyhülislâm tarafından yüzer, Adliye ve Hâriciye Nâzırları tarafından ellişer, Harbiye Nâzırı Vekili tarafından yirmi ve çeşitli devlet erkânı tarafından da otuzar lira bağışlanmıştır. Yine başka bir örnekte Bank-ı Osmani tarafından 2.000 lira (Harîkzedegâna İânat-ı Şâhâne, Sabah, 25 Ağustos 1908, s. 2), Reji Nezâreti tarafından 1.905 lira ve Sıhhiye Dairesi memur ve müstahdemleri tarafından da 54 lira 13 kuruş iâne bağışlanmıştır (İâne Komisyonu, İkdâm, 27 Ağustos 1908, s. 2).

Çırçır Yangını'nda yaşanan mağduriyetlerin giderilmesi için yabancı ülkelerin de yardım ettiklerini görmekteyiz. Örneğin Almanya imparatoru, yaşanan felâketten dolayı üzüntülerini telgraf vasıtasıyla bildirmiş ve yangınzedeler için 10.000 frank yardımda bulunmuştur (Fatih Harîkzedegânına Almanya'nın İânesi, Tercümân-ı Hakîkat, 29 Ağustos 1908, s. 3). Yine bir başka yardım İngiltere kralı tarafından yapılmıştır. Padişahın kendisine teşekkür ettiği bir telgrafından edinilen bilgiye göre söz konusu yardım 500 liradır (BOA, İ.HUS. 169/16). Toplanan bu yardımlarla mağdur olan kimselere ulaşılmış ve içinde bulundukları sıkıntılar halledilmek istenmiştir (BOA, BEO. 399/254890).

Bu vasıtayla bazılarının evleri yeniden inşa edilmiş, bazılarına ise nakit desteğinde bulunulmuştur. Örneğin vâsîsi olmayan Süleyman Zahid adında bir çocuğun sahibi olduğu ev yangında kullanılamaz hâle gelmiştir.

[17] 1 kıyye 1,28 kg'dır.

Bu konu hakkında Dâhiliye Nezâreti, yetim olan Süleyman'ın evinin iâne akçesinden yeniden inşa edilmesini Şehremaneti'nden istemiştir (BOA, DH. MKT. 2628/97).

Yine bir başka örnekte, eşyaları yanan kimselere belli oranlarda nakit desteğinde bulunulduğunu görmekteyiz. Nesrin Kanberoğlu'nun (2017, s. 255-256) belirttiğine göre hükümet, eşya hasârı için 500 kuruşa kadar % 40, 1.500 kuruşa kadar %25, 6.000 kuruşa kadar % 15, 12.000 kuruşa kadar % 10, 20.000 kuruşa kadar % 7, 20.000 kuruştan yukarı için % 5 vermeyi karara bağlamıştı. Emlâk hasârı için ise 5.000 kuruşa kadar % 25, 10.000 kuruşa kadar % 18, 30.000 kuruşa kadar % 12, 40.000 kuruş ve yukarı için de % 5 ödenmesi kararlaştırılmıştır (Kanberoğlu, 2017, s. 255-256).

Çırçır Yangını sonrasında gerçekleştirilen bazı etkinliklerin geliri ise toplam yardımlar içinde önemli bir paya sahiptir. Söz konusu etkinliklere dair bilgiler ve toplanan yardım miktarları basında ilân edilerek bir kamuoyu oluşturulmuştur (Aykut, 2016, 6). Bunlar arasında konser ve tiyatrolar bulunmaktadır. Örneğin 29 Ağustos 1908 tarihinde Tophâne Talimhâne Meydanı'nda geliri yangınzedelere bağışlanmak üzere bir konser tertip edilmiştir (İkdâm, 29 Ağustos 1908, s. 2.) Yine başka bir konser, Çatalca Topçu Alayı zâbıtaları tarafından Çatalca'da düzenlenmiştir (BOA, DH. MKT. 1294/61).

"Vatan" oyunu ise yangınzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için tertip edilmiş ve söz konusu oyuna Harbiye Nezâreti'nin izniyle Ertuğrul Vapuru Mızıkası da eşlik etmiştir (BOA, BEO. 3510/263245). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak masrafların karşılanması işinde devletin gösterdiği gayret, felâketin sonuçlarını telâfi etme noktasında yeterli olmamıştır.

4. Kundakçılık Dedikodularının Yayılması

Çırçır Yangını, binlerce ev ve dükkânı yakıp kül etmiş ve insanları çırılçıplak sokakta bırakmıştı. Yaşanan bu felâketin yaraları sarılmaya çalışılmış ancak kısa zaman içinde istibdat söylentileri de yayılmaya başlamıştır. Kundakçılık faaliyetleriyle giderek güçlenen bu söylentilerin elbette bir gerekçesi vardı. Çünkü söz konusu faaliyetler, Çırçır Yangını'ndan sonra türemeye başlamıştı. Bu sebepten basın da bu konuyu sütunlarına taşımış ve hükümetten halkı tatmin edici açıklamalar yapmasını istemişti.

İstanbul sokaklarında kundak faaliyetlerinin giderek artması bir gerçekliği yansıtmaktaydı ancak bu faaliyetleri, istibdat dönemi taraftarlarının gerçekleştirdiklerine dair bir kesinlik yoktu. Bu sebepten Dâhiliye Nezâreti, gazetelerde haber konusu edilen kundak faaliyetlerinden dolayı kaç kişinin tutuklandığını ve bunlar hakkında yapılan tahkikatların neticesinin nasıl sonuçlandığını Zâbıta Nezâreti'ne sormuştur (BOA, ZB. 25/8). Zâbıta Nezâreti tarafından verilen cevapta, kundakçılık şüphesiyle on kişinin tutuklanmış olduğunu görmekteyiz (BOA, ZB. 325/131). Ancak bunlardan beşi suçları sabit görülerek adliyeye sevk edilmiş ve geri kalanlar hakkında yeterli delil elde edilememiştir (BOA. DH. MKT. 1289/40).

Söz konusu girişimlerin elbette bir amaca hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Zira bu girişimlerle insanların canına ve malına kast edildiği gerçekliği ortadadır. Ancak söz konusu amacın ne olduğunun kesin bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Buna rağmen hükümet tarafından halka somut bir delil sunulmamıştır. Yani halk tatmin edilememiştir.

Bu konuda Ebru Aykut (2016, s. 9), halkın korku ve endişe içinde olduğu böyle zamanlarda söylentilerin doğruluğu ya da yanlışlığından ziyade bu gibi rivayetlerin neden ortaya çıktığının ve toplum tarafından nasıl yorumlandığının daha önemli olduğunu belirtmiştir. Bu önemli bir tespittir. Zira herhangi bir söylentinin kaynağı, toplumun endişelerinden beslenir ve bu oranda yayılıp gelişerek karşılık bulur.

Bu doğrultuda umumî afla hapishanelerden tahliye edilen mahkûmlar ve istibdat dönemi hafiyeleri, söz konusu girişimlerin mesûlleri olarak görülmeye başlanmıştır. Böyle bir endişe, halkın kendi güvenliğini sağlamaya çalışmasına da yol açmıştır.

Ancak bu durum, çoğu zaman iyi neticeler vermemiş ve Ebru Aykut'un da (2016, 7-8, 12) belirttiği üzere mahallelerde hemen her yabancıya kundakçı gözüyle bakılmaya başlanmıştır.

Halkın yaşadığı endişeyi ve bunun doğrultusunda ortaya çıkan kamuoyunu daha iyi anlayabilmek için bazı gazete haberlerini yakından incelemekte fayda vardır. Örneğin, Sabah gazetesinin "Kundakçılar" başlığı ile sütunlarına taşıdığı haber, söz konusu af sonrası salıverilen kişilerin kundak faaliyetlerinde bulunduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Habere göre on beş yıl kürek cezasıyla mahkûm edilen ancak iki yıl hapishanede yatan Tesbihçi Halit, hırsızlık suçundan üç yıl kürek cezası aldığı halde üç-dört ay kadar cezasını çekip salıverilen İbrahim, Bekir ve adı bilinmeyen bir şahıs Sultan Ahmet Akbük mevkiinde Hacı Cemal Bey'in evinin bahçesine girerek kundak girişiminde bulunmuşlardı. Ancak Sultan Ahmet'te karpuz satan bir çocuk, olayı fark ederek o sırada oradan geçen seyyar ekmekçiye durumu bildirmiş ve olayın vukû bulmasının önüne geçmiştir. Mahalleli ve mahalle bekçisi uyarılarak zanlılardan Tesbihçi Halit ve İbrahim'in yakalanması sağlanmıştır. Halkın bu duruma gösterdiği tepkiyi net bir şekilde aktarabilmek için haberin devamı aşağıda aynen verilmiştir:

Yakalananlar karakola götürülmüş ve halkın bunları görmek için karakol kapısına toplanmasıyla bu iki şahıs halka teşhir edilmişlerdir. Halk bu adamlara "Tu, tu, tu. Alçak, din hainleri" diyerek yüzlerine tükürmekle lânet etmişlerdir (Kundakçılar, Sabah, 29 Ağustos 1908,s. 3).

Bu gibi olaylar, hemen her gün basın tarafından gündeme getirilmiş ve halk arasında istibdat dönemi taraftarlarının dedikoduları hızla yayılmaya başlamıştı. Kamuoyu bu konuda oldukça tedirgin idi. Bu sebepten hemen hemen her kundak haberi, ispatlanmamış olsa da sonunda istibdat dönemi hafiyelerini işaret etmeye başlamıştı. Bu haberlerden biri İttifâk gazetesinin sütunlarında yer almıştır. Haberi "Kundakçılar" başlığı ile gündeme getiren gazete, iki ayrı kundak girişiminden bahsetmiştir. Bunlardan ilki Vefa Yokuşu civarında bulunan Bostan Sokağı'nda meydana gelmiştir. Talaşçı Recep Ağa'nın kapısına gaz yağı dökülerek bir yangın çıkarmaya teşebbüs edilmişti. Ancak evde bulunan kadınların olayı fark etmeleriyle 5 ya da 6 kişinin olay yerinden kaçtıkları görülmüştü. Bu sebepten mahalleli, söz konusu kişilerin geri dönmeleri ihtimaline karşı olayın vukû bulduğu gece gizlenerek pusu kurmuşlardı. Gerçekten de o gece, 3-4 kişinin kundak olayına giriştikleri görülmüş ancak söz konusu kişiler kaçmaya muvaffak olmuşlardır. İkinci olay ise Kırk Çeşme civarında Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi'nde meydana gelmiştir. Gaz yağıyla Rusumat Muhafaza memurlarından Fehmi Efendi'nin evini kundaklamaya çalışan birkaç kişi kaçmayı başarmıştır. Daha sonra zâbıta, Çorapçı Çerkez Ziver ve Terlikçi Çerkes Ali adında iki kişiyi zanlı olarak tutuklamıştı. Ancak habere göre zanlıların suçu henüz ispat edilememişti (Kundakçılar, İttifâk, 27 Ağustos 1908, s. 2; Aykut, 2016, s. 11). Bu iki olayı kamuoyuyla paylaşan gazete, şu satırları ile istibdat dönemine işaret ederek haberi sonlandırmıştır:

…Olsa olsa bunların kendi kendine eski idarenin gayr-i teşkilini güdenlerden ibaret olmaları lâzım gelir. Mamafih bu gibi vukûat-ı mühimmeye herkes başka bir yolda mana vereceğinden hükümetin biran evvel hakikati açıklaması gerekir (Kundakçılar, İttifâk, 27 Ağustos 1908, s. 2).

İttifâk gazetesinin bu haberinden başka, kundak girişimlerini kamuoyuyla paylaşan başka gazeteler de bulunmaktaydı. Örneğin İkdâm gazetesi, Fatih Haraççı Muhyiddin Mahallesi'nde Miralay Galip ve Nakkaş Paşa Mahallesi'nde de Sergi Memuru Ali Beylerin evlerinin kundaklanmak istendiğine dair bir haber yapmıştı. Her iki kişinin evi kundaklanmadan olaya müdahale edilmişti (Kundakçılar, İkdâm, 30 Ağustos 1908, s. 3).

Başka bir haber, Tercümân-ı Hakîkat gazetesi tarafından gündeme getirilmiştir. Söz konusu haber, herhangi bir yorum içermeksizin birden fazla kundak girişimini kamuoyuyla paylaşmıştır. Buna göre Şehzâdebaşı civarında bulunan Hasan Baba Sokağı'nda Emine Hanım'ın evinin pencere kaplamasına gazlı bezler bırakılmıştı.

Lütfü Paşa Defterdar Ahmet Çelebi Mahallesi'nde Saide Hanım'ın evine yağlı bezler konmuş ise de fark edilmiştir. Un Kapanı Vefa yakınlarında oturan Taşçı Hacı Recep Efendi'nin evine kundak girişiminde bulunan Yenibahçe sakinlerinden sabıkalı Kırımlı Osman ise zâbıtaca yakalanmıştı (Kundakçılar, Tercümân-ı Hakîkat, 28 Ağustos 1908, s. 2).

Söz konusu bu girişimleri çoğaltmak elbette mümkündür. Ancak bahsedilen bu haberler bile halkın içinde bulunduğu tedirginliği anlamak için yeterlidir. Bu sebepten İttifâk gazetesi oldukça keskin ifadeler barındıran bir yazıyı sütunlarına taşımıştır. Gazete, "vatana ve millete karşı bir cinayet" olarak nitelediği bu girişimlerin faillerinin "idam edilmesi" gerektiğini vurgulamıştır. Gazete ayıca Zâbıta Nezâreti tarafından biran evvel bir açıklama yapılması gerektiğinin de altını çizmiştir (Kundakçılar, İttifâk, 30 Ağustos 1908, s. 3).

İttifâk gazetesi gibi diğer gazetelerden bazılarının da kamuoyu adına Zâbıta Nezâreti'nden açıklama beklemesi üzerine nezâret aşağıdaki şu açıklamayı yapmıştır:

Dersaadet'te öteye beriye kundak vaz' suretiyle ika-i hârik teşebbüsatında bulunduğuna dair bazı gazetelerde vukû bulan neşriyat-ı mübalâğanın halk üzerinde kötü tesir hâsıl ederek heyecan tevlit ettiği anlaşılmış ve zâbıtaca icap eden tedbirler alınmış olmakla hiçbir endişeye mahâl olmadığı beyan ve ilân olunur (Kundakçılık, Tercümân-ı Hakîkat, 30 Ağustos 1908, s. 2; Zâbıta Nezâreti'nden, Sabah, 30 Ağustos 1908, s. 3).

Nezâretin bu açıklamasına rağmen kamuoyunun teskin edilebildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Nitekim mesele sadece kundak girişimlerinin kim ya da kimler tarafından gerçekleştirildiği değildi. Zira İstanbul'un hemen her yerinden kundak haberleri duyulmakta ancak kamuoyu, hükümetin yeteri kadar tedbir almadığını düşünmekteydi. Nitekim Sabah gazetesinde Ahmet Samim, İstanbul'da yalnızca iki gece içinde 30-40 kadar kundak teşebbüsünün gerçekleştiğini buna rağmen hiçbir inzibati tedbir alınmadığını belirtmiştir. Bu sebepten mahalleli kendi tedbirini alarak geceleri sırayla nöbet tutmuştur. Rahat ve emniyet namına hiçbir şeyin olmadığını belirten Samim, "Hükümet ne yapacak? Ne olacağız? Her yerde her ağızda bu sualler. Fakat bir cevap alınmıyor. Zâbıta Nezâreti ne yapıyor? Ne yapacak?" diye kritik soruları yetkililere yöneltmiştir (Kundakçılar Hakkında Aldığımız Şu Varakayı Zâbıta Nezâreti'nin Dikkatine Arz Ediyoruz, Sabah, 31 Ağustos 1908, s. 2).

Aynı endişe ile *"Umûr-ı İnzibatiye"* başlıklı bir yazı kaleme alan Mîzan gazetesi, "…Ortada kuvve-i zâbıta yokmuş gibi mahalle ahalisi kendi kendini muhafazaya koyuldu." diyerek mahallelerin yeteri kadar korunamadığına işaret etmiştir. Gazete yine "Ahaliden her fert yangın hususunda yalnız kendi hânesi dâhilinde sorumludur. Hariçten vâki olacak her türlü fenalığa karşı hükümetin kuvve-i zâbıtasına görev düşer." diyerek bir nevi zâbıtanın sorumluluğunu hatırlatmıştır (Umûr-ı İnzibatiye, Mîzan, 21 Ağustos 1324, s. 161).

Gazetenin söz konusu bu yazısında geçen "Fiil, cinayet! Faili yok? Eser meydanda, müessir yok" şeklindeki ifadeleri ise içinde bulunulan vaziyeti çok güzel özetlemiştir. Zira kundak faaliyetlerinin kim ya da kimler tarafından gerçekleştirildiği yani eylemin asıl amacı ispatlanamamış ve bir rivayet olarak gündemi meşgul etmiştir (Umûr-ı İnzibatiye, Mîzan, 21 Ağustos 1324, s. 161).

Bu noktada basında çıkan haberlerin halkı olumsuz yönde etkilediğini de belirtmek gerekmektedir. Zira böylesi belirsiz bir ortamda basının yaptığı bazı haberler, halkın tutum ve davranışlarını etkilemiştir. Nitekim halk, bir taraftan "istibdat döneminin yeniden teşkil edileceği" rivayetinin yayılmasına katkı sağlamış bir taraftan da bu rivayeti bir kesinlikmiş gibi algılayarak yeni tutumlar geliştirmiştir. Bazı darp vakaları bu duruma en somut örnektir (Umûr-ı İnzibatiye, Mîzan, 21 Ağustos 1324, s. 161).

Sonuç

1908 Çırçır Yangını, binlerce insanın malını ve mülkünü yakıp kül ederek tarih sahnesinde yerini almıştır. Yangın vukû bulur bulmaz basın harekete geçmiştir. Gazeteler, çeşitli bilgileri toplayarak yangının çıkış sebebine, yangının başladığı yere ve nasıl bir felâkete dönüştüğüne, şehrin nerelerinin bu yangından etkilendiğine dair haberleri kamuoyuna ilân etmiştir. Böylelikle halk, henüz resmi verilerin olmadığı o ilk anda yangının mahiyeti hakkında bilgi edinmiştir.

Büyük oranda maddi hasâra neden olan bu yangında, "binlerle" ifade edilebilecek ev, dükkân, han vb. binaların yanında cami ve dergâh gibi kamusal alana hizmet eden binalar da kullanılamaz hâle gelmiştir. Ancak İstanbul'un önemli bir kısmını etkileyen yangının yarattığı tahrîbâtı net rakamlarla ifade edememekteyiz. Zira gazetelerde toplam rakamlar hakkında birbirleriyle çelişen verilere işaret edilmiştir.

İstanbul basını, yangından dolayı mağdur olan insanlara yapılan yardımları da yakından takip etmiştir. Hükümetin icraatları ve yapılan yardımların mahiyeti basın aracılığıyla kamuoyuna ilân edilmiştir. Çırçır yangınzedelerine yapılan hükümet yardımlarına çeşitli etkinliklerin vasıtasıyla İstanbul halkı da katkıda bulunmuştur. Etkinlikler, gazeteler vasıtasıyla ilân edilerek katılımların artırılması sağlanmıştır.

1908 Çırçır Yangını, toplum ilişkilerinde de bir güven sorunu oluşturmuştur. Nitekim hem siyaset hem de insanların birbirlerini suçladığı bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

A- Dâhiliye Nezâreti Tasnifi
B- Bâb-ı Âlî Evrak Odası Tasnifi
C- İrade Tasnifi

Süreli Yayınlar

İâne Komisyonu. (1908, 27 Ağustos). *İkdâm.*
(1908, 29 Ağustos). *İkdâm.*
Kundakçılar. (1908, 30 Ağustos). *İkdâm.*
Harîk-i Hâil. (1908, 24 Ağustos). *İttifâk.*
Yangın Hakkında Tahkîkât. (1908, 25 Ağustos). *İttifâk.*
Kundakçılar. (1908, 27 Ağustos). *İttifâk.*
(1908, 30 Ağustos). *İttifâk.*
Umûr-ı İnzibâtiye. (1324, 21 Ağustos). *Mîzan.*
Muhterik Mahaller. (1908, 24 Ağustos). *Sabah.*
Harîk-i Hâil. (1908, 24 Ağustos). *Sabah.*
Nüfusça Zayiat. (1908, 24 Ağustos). *Sabah.*
Muhabirimiz Fahreddin Hayri Bey Tarafından. (1908, 24 Ağustos). *Sabah.*
Hasârâta Dair Tahkîkât. (1908, 25 Ağustos). *Sabah.*
Evvelki Günkü Yangın Tahrîbâtı. (1908, 25 Ağustos). *Sabah.*
Harîkzedegân. (1908, 25 Ağustos). *Sabah.*
Harîk İâne Komisyonu. (1908, 25 Ağustos). *Sabah.*
Harîkzedegâna İânat-ı Şâhâne. (1908, 25 Ağustos). *Sabah.*
(1908, 28 Ağustos). *Sabah.*
Kundakçılar. (1908, 29 Ağustos). *Sabah.*
Zâbıta Nezâreti'nden. (1908, 30 Ağustos). *Sabah.*
Kundakçılar Hakkında Aldığımız Şu Varakayı Zâbıta Nezâreti'nin Dikkatine Arz Ediyoruz. (1908, 31 Ağustos). *Sabah.*
Yangınlar ve Su. (1324, 14 Ağustos). *Tanin.*

Tedâbir-i İtfaiye. (1324, 24 Ağustos). *Tercümân-ı Hakîkat*.
Nüfus Zayiatı. (1908, 24 Ağustos). *Tercümân-ı Hakîkat.*
Derdest ve Tevdi. (1908, 25 Ağustos). *Tercümân-ı Hakîkat*.
Kaç Ev Yandı?. (1908, 25 Ağustos). *Tercümân-ı Hakîkat.*
Kundakçılar. (1908, 28 Ağustos). *Tercümân-ı Hakîkat.*
Fatih Harîkzedegânına Almanya'nın İânesi. (1908, 29 Ağustos). *Tercümân-ı Hakîkat.*
Kundakçılık. (1908, 30 Ağustos). *Tercümân-ı Hakîkat.*

Telif Eserler

Abdurrahman Şeref. (Nisan 1327). Bâb-ı Âli Harîkleri, *TOEM*, Cüz 7, 446-450.

Öztürk, S. (Ed.). (2009). *Afetlerin Gölgesinde İstanbul.* İstanbul: İBB Kültür Yayınları.

Ahmet Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet*, III-XII.

Ahmet Lütfi Efendi. *Tarih-i Lütfi*, I-VIII.

Yılmaz, C. (Ed.). (2015). *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. İstanbul: İBB Kültür Yayınları.

Aykut, E. (2016). Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti: 1908 Çırçır Yangını'nın Ardından İstanbul'da Kundakçılık, Söylentiler ve Asayiş. *Toplum ve Bilim*, 136, 5-39.

Cezar, M. (1963). Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabiî Âfetler, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I.* İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 327-414.

Göktürk, H. (1965). Çırçır Caddesi. Reşad Ekrem Koçu (Haz.), *İstanbul Ansiklopedisi VII*, İstanbul: Ercan ve Hamle Matbaası, 3945.

Kanberoğlu, N. (2017). *Meclis-i Vükela Mazbataları Işığında II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kars, R. (2020). İstanbul'da 18 Şaban 1130 (17 Temmuz 1718) Gecesi Meydana Gelen Yangın ve Yol Açtığı Hasarın Telafisi Hakkında Bir Değerlendirme. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, IV(2), 107-114.

Kuzucu, K. (1999). Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri. Güler Eren (Ed.), *Osmanlı V*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 687-699.

Kuzucu, K. (2018). Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı. İlyas Gökhan-Hüseyin Saraç-Gökçe Özcan (Ed.), *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Konya: Kömen Yayınları, 327-353.

O. Nuri. (1922/1338). *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye I*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

Pervititch, J. *Sigorta Haritalarında İstanbul*. file:///C:/Users/TOSHIBA/Downloads/perwitich.pdf. (Erişim: 22.03.2022).

Koçu, R. E. (1960). Bayazıd Yangın Kulesi. *İstanbul Ansiklopedisi IV,* İstanbul: Neşriyat Kollektif Şirketi, 2264-2273.

Spataris, H. (2004). *Biz İstanbullular Böyleyiz! Fener'den Anılar 1906-1922*. İro Kaplancı (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Şemsettin S. (1317). *Kâmus-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.

Şencan Gürtunca, E. (2020). Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları: LE MONITEUR ORIENTAL ÖRNEĞİ. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, VI/9, 81-102.

Ürekli, F. (2010). Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, VIII(16), 101-130.

ABOUT THE MEDIEVAL ART OF METALLURGY OF THE LESSER CAUCASUS TERRITORY OF THE WESTERN REGION OF AZERBAIJAN (based on historical and archeological research)

Vüsalə Aslan qızı Axundova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Tarix və coğrafiya fakültəsi, Ümumi Tarix və TTT kafedrası
ORCID: 0000-0003-2589-2968

Summary
The results of archeological excavations and geological researches in the Lesser Caucasus of the Western region of Azerbaijan show that in the Middle Ages the ore deposits in the area were used efficiently, the obtained metal ores were processed either near the mines or in some cities. Coverage of the area with forests, which were considered a cheap fuel, had a positive impact on the development of the production process.
Archaeological materials showing the development of the art of metallurgy in the region at the beginning of XI-XIII centuries were discovered in the settlements of the Lesser Caucasus in the western region of Azerbaijan. These are mainly tools used in construction and household work. There are also weapons among the iron objects. Examples include arrowheads, spear and spear remnants, knives, and daggers.
Dashkasan deposits had also a positive impact on the development of the art of jewelry here. Jewelry mainly consists of decorative items. Especially bronze bracelets predominate among them. One of the important areas of the art of metallurgy is jewelry.
The presence of a large number of settlements in the region in the early Middle Ages and the Middle Ages, the density of the population influenced the need for jewelry and, therefore, the existence and development of this area of metallurgy. On the other hand, the existence of agate deposits in Todan and Ashagi Agjakend villages of Kurekbasar (modern Goranboy region), gold deposits in neighboring Kalbajar and copper deposits in Dashkesan created conditions for the development of jewelry art in Kurekbasar region.
During the archeological excavations in Kurekbasar, some findings were made about the art of coppersmithing, one of the main fields of metallurgy. In this period, copper dishes were also made. Medieval copperwares consist of tools, household and decorative items.
Key words: Dashkesan district, Goygol district, Kurekbasan district, metallization, gunsmith, jewelry

AZƏRBAYCANIN QƏRB BÖLGƏSİNİN KİÇİK QAFQAZ ƏRAZİSİNİN ORTA ƏSR METALİŞLƏMƏ SƏNƏTİ HAQQINDA (tarixi-arxeoloji tədqiqatlar əsasında)

Xülasə
Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar və geoloji tədqiqatların nəticələri göstərir ki, hələ orta əsrlərdə ərazidəki filiz yataqlarından səmərəli istifadə edilmiş, əldə olunan metal filizləri imkan və şəraitdən asılı olaraq ya mədənlərin yanında, bəzi hallarda isə şəhərlərin özündə emal edilmişdir. Ərazinin ucuz yanacaq materialı olan meşəliklərlə əhatə olunması istehsal prosesininin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.
Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisinin yaşayış yerlərində XI – XIII əsrin əvvəllərində bölgədə metalişləmə sənətinin inkişaf etdiyini göstərən arxeoloji materiallar aşkar edilmişdir. Bunlar əsasən tikinti və təsərrüfat işlərində istifadə olunan əmək alətləridir. Bundan başqa dəmir əşyalar içərisində silahlar da vardır. Bunlara misal olaraq ox ucluqlarını, nizə və cida qalıqlarını, bıçaqları, xəncər nümunələrini göstərmək olar.

Daşkəsən yataqları burada zərgərlik sənətinin inkişafına da müsbət təsir göstərmişdir. Zərgərlik məmulatları əsasən bəzək əşyalarından ibarətdir. Onların içərisində tunc bilərziklər, xüsəsən qolbaqlar üstünlük təşkil edir. Metalişləmə sənətinin mühüm sahələrindən biri də zərgərlikdir.
Tədqiq etdiyimiz bölgədə ilk orta və orta əsrlər dövründə çoxlu sayda yaşayış məskənlərinin olması, əhalini sıxlığı burada zərgərlik məmulatlarına ehtiyacın yaranmasına və buna görə də metalişləmənin bu sahəsinin mövcud olmasına və inkişafına təsir göstərmişdir. Digər tərəfdən Kürəkbasarın (müasir Goranboy rayonunun) Todan və Aşağı Ağcakənd kəndlərində əqiq, qonşu Kəlbəcər ərazisində qızıl, Daşkəsən ərazisində isə mis yataqlarının olması Kürəkbasar bölgəsində zərgərlik sənətinin inkişafına şərait yaratmışdır.
Kürəkbasarda aparılan arxeoloji qazıntı işləri zamanı metalişləmənin əsas sahələrindən olan misgərlik sənətkarlığına dair bəzi tapıntılar əldə edilmişdir. Bu dövrdə misdən həm qablar düzəldilirdi. Orta əsrin misgərlik məhsulları əmək alətləri, məişət əşyaları və bəzək şeylərindən ibarətdir.
Açar sözlər: Daşkəsən rayonu, Göygöl rayonu, Kürəkbasan nahiyəsi, metalişləmə, silahsazlıq, zərgərlik.

Giriş

Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisinin tədqiq etdiyimiz dövrdə sənət sahələri içərisində metalişləmə özünə məxsus yer tutur. Arxeoloji ədəbiyyatdan məlumdur ki, zəngin təbii sərvətlərə və faydalı qazıntılara malik olan Azərbaycan qədim zamanlardan başlayaraq bütün orta əsrlər və sonrakı dövrlərdə metallurgiyanın inkişafı üçün zəmin yaratmış və ölkədə metalişləmə sənətinin geniş yayılmasına təsir göstərmişdir.
Mənbələr, arxeoloji və geoloji tədqiqatlar göstərir ki, hələ lap zamanlardan Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisi (xüsusilə Daşkəsən ərazisi) özünün təbii sərvətləri və faydalı qazıntıları ilə zəngin bir ərazi kimi tanınmışdır. Məlumdur ki, belə təbii sərvətlərdən biri də metaldır. Azərbaycanın metalla zəngin olması haqqında bir çox tədqiqat əsərlərində də müəyyən fikirlər irəli sürülür. İlk orta əsrlərə dair ən mühüm mənbə olan Moisey Kalankatuklunun "Albaniya tarixi" əsərində Qafqaz Albaniyasının faydalı qazıntılarından bəhs edərkən dağlarda qızıl, gümüş, mis və sarı boyaq istehsal olunduğu barədə məlumat verir [M.Kalankatuklu, I, 4]. Həmdullah Qəzvini yazır ki, Arranda Gəncə yaxınlığında metal mədənləri var [5, s.171]. Məlumdur ki, zəngin filiz yataqları Daşkəsən ərazisindədir və burada dəmir emalının tarixi bizim eradan əvvəlki dövrlərə gedib çıxır. XIII əsrdə yaşamış tanınmış ərəb səyyahı və coğrafiyaçısı Yaqut əl-Həməvi də metal mədənləri haqqında məlumatlar vermişdir [11, s.38]. Q.V.Abix Qafqazın geologiyası haqqında məlumat verərkən Kiçik Qafqaz dağlarının ətəklərində yerləşən, Daşkəsən, Zəylik və Bayan metal filizlərinin çoxluğunu qeyd edir. Göstərir ki, Gəncə gölünün (Göygölün) şimalında və şimal-qərbində yerləşən dağların ətəkləri zəngin filiz yataqları hesab edilə bilər. Onlar yalnız qızıl və gümüşə aid olmayıb, həm də mis və maqnitli dəmir filizindən ibarətdir ki, bunlar da Daşkəsən ətrafında yerləşərək böyük bir zolaq şəkilində dağları əhatə edir. Filizlərin tərkibi çox müxtəlifdir [11, s.38]. Beləliklə, bölgədə hələ qədim zamanlardan başlayaraq orta əsrlər dövründə də metalişləmə sənəti üçün təbii zəmin olmuşdur.

Araşdırma

Dəmir mədənlərindən istifadə olunmasının qədim izləri Daşkəsəndə aparılan geoloji tədqiqatlardan da məlumdur. Q.V.Abix yazır ki, Daşkəsən dərəsində böyük ərazidə çoxlu miqdarda təsadüf olunan qədim mədən və quyu qalıqları, maqnitli dəmir filizi, metal çıxarları olan təbəqənin varlığı burada müxtəlif dövrlərdə filiz axtarılması və istehsal edilməsi əlamətləri yəqin ki, Daşkəsənin zəngin mis və dəmir filizlərindən hələ lap qədim zamanlardan başlayaraq istifadə olunduğunu göstərir [11, s.39].

Azərbaycan ərazisində başlıca olaraq iki böyük metallurgiya rayonu vardır: Gədəbəy – Gəncə və Dağlıq Qarabağ mədənləri. Bəhs olunan birinci bölgə elə bilavasitə tədqiq etdiyimiz idisə, sonuncu bölgə isə öyrəndiyimiz ərazinin yaxın qonşuluğundakı bölgəni əhatə edir. Bu göstərilən faktlar Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisində ilk orta və inkişaf etmiş orta əsrlər dövründə də metal emalının və metalişləmənin mövcud olmasını və inkişaf etməsini əsaslandırır.

Orta əsrlərdə metalın əridilməsi üçün əsas yanacaq materialı kimi ağac kömüründən istifadə edilmişdir. Bu fakt bizə belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, metal əritmə işi ancaq meşə zolağı çox olan yerlərdə inkişaf etmişdir. Şübhəsiz ki, belə bir şərait başqa sənət sahələri ilə yanaşı Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisində metalişləmə sənətkarlığının yaranması və inkişafı üçün də əlverişli imkan yaratmışdır.

Arxeoloji qazıntılar qədim və orta əsrlərdə ağac kömüründən məişətə nisbətən istehsalatda, xüsusən sənətkarlıqda daha geniş istifadə edildiyini göstərir.

Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar və geoloji tədqiqatların nəticələri göstərir ki, hələ orta əsrlərdə ərazidəki filiz yataqlarından səmərəli istifadə edilmiş, əldə olunan metal filizləri imkan və şəraitdən asılı olaraq ya mədənlərin yanında, bəzi hallarda isə şəhərlərin özündə emal edilmişdir. Ərazinin ucuz yanacaq materialı olan meşəliklərlə əhatə olunması istehsal prosesininin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntı işləri zamanı metalişləmə sənətkarlığının aparıcı sahələrindən olan dəmirçiliyə aid müəyyən qədər məlumat əldə edilmişdir. Tədqiq etdiyimiz bölgə metalın ilkin emalının mərkəzlərindən biri olmasına baxmayaraq bu bölgədə arxeoloji abidələrdə, orta əsr yaşayış yerlərində metal alətlərə, avadanlıqlara az rast gəlinmişdir. Metal əşyaların belə az tapılmasının səbəbi metalın torpaqda öz-özünə korroziyaya uğraması və məhv olmasıdır. Digər tərəfdən metalların təkrar emal edilməsi də onların az tapılmasına təsir göstərir.

Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisinin yaşayış yerlərinin ilk orta əsr təbəqəsindən əldə edilən metal əşyalar əsasən qırıqlardan ibarətdir. Odur ki, onların hansı məqsədə xidmət etdiyini müəyyənləşdirmək xeyli çətinlik törədir. XI – XIII əsrin əvvəllərində bölgədə metalişləmə sənətinin inkişaf etdiyini göstərən arxeoloji materiallar mövcuddur. Bunlar əsasən tikinti və təsərrüfat işlərində istifadə olunan əmək alətləridir. Bundan başqa dəmir əşyalar içərisində silahlar da vardır. Bunlara misal olaraq ox ucluqlarını, nizə və cida qalıqlarını, bıçaqları, xəncər nümunələrini göstərmək olar. Tapılmış silahlar içərisində en kəsiyi rombvari, dairəvi və oval formasında olan ox ucluqları əksəriyyət təşkil edir. Onlar çoxu iki qulaq tökmə üsulu ilə hazırlanıb. Həmin silahların kütləvi istehsalı ilə əlaqədar onlar tökmə üsuluilə hazırlanırdılar. Belə ox ucluqları Beyləqan [7, s.53], Bərdə [12, s.18], Mingəçevir [13, s.23], Qəbələ və s. şəhərlədə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı çoxlu miqdarda əldə edilmişdir. Ərazidə aparılmış arxeoloji kəşfiyyat işləri zamanı bir neçə ədəd bıcaq da əldə edilmişdir. Bu bıcaqların tiyələri hər iki tərəfdən uca doğru getdikcə sivriləşir. Tədqiqatçı F.İbrahimov bu cür bıçaqların üç müxtəlif növləri olduğunu qeyd edir [9, s.51]. Xəncəri xatırladan bu bıçaqlar torpaqda çox qaldığından xeyli paslanmışdır.

Metalişləmə sənətinin inkişaf etməsi nəticəsində onun daxilində dəmirçilik sahəsi ilə yanaşı, silahsazlıq sahəsi də formalaşmışdır. Azərbaycanda, onun ayrı-ayrı sənətkarlıq mərkəzləri olan şəhərlərində IX-XIII əsrlərdə silahsazlıq müstəqil sahə kimi formalaşaraq sənət istehsalında xüsusi mövqeyə malik idi. Hətta silahsazlığın özünün daxilində ixtisaslaşma dərinləşməkdə idi. Bu dövrdə silah istehsalının mühüm mərkəzlərindən biri də Gəncə və Şəmkir şəhərləri olmuşdur [1, s.117]. XI-XII əsrlərdə Gəncə metalişləmə sənətinin, o cümlədən dəmirçiliyin iri mərkəzlərindən idi [3, s.450]. Son orta əsrlər dövründə də Gəncə mühüm dəmirçilik və silahsazlıq mərkəzi idi [1, s.373, s.375]. Ehtimal etmək olar ki, Gəncədə müxtəlif silahların istehsalı Daşkəsənin metal filizi ehtiyatlarına əsaslanmışdır [3, s.450; 4, s.71].

Monqol yürüşlərinə qədərki dövrdə Gəncə Azərbaycanın metalişləmə sənətinin mühüm mərkəzlərindən biri idi [4, s.69]. Dəmirçixanalarının sayına görə Gəncə Azərbaycan şəhərləri arasında əsas yer tuturdu [2, s.411]. Şübhəsiz ki, Gəncə və Şəmkir şəhərlərində dəmirçilik və silahsazlıq kimi sənət sahələri bura çox yaxın olan Daşkəsən bölgəsi ilə bağlı idi. Qeyd etdiyimiz kimi, Daşkəsən-Göygöl bölgəsinin təsərrüfat həyatı Gəncə şəhərinin sənətkarlıq həyatı bir-biri ilə bağlı olmuşdur.

Tapılan əşyaların forması XI – XIII əsrin əvvəllərində onların hazırlanması üçün qəliblərdən geniş istifadə olunması fikrini əsaslandırmağa imkan verir.

Məişətdə işlədilən əşyalar içərisində müxtəlif ölçülü bıçaqlar xüsusilə maraqlıdır. Onlardan pinəçilik, dərzilik və s. kimi peşələrdə geniş istifadə olunmuşdur.

Dəmir materiallar üzərində aparılan tədqiqatlar və etnoqrafik müşahidələr göstərir ki, ərazidə orta əsrlərin metalişləmə texnologiyası ilə müasir metalişləmə sənətkarlığı arasında xeyli yaxınlıq vardır.

Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisində aparılan arxeoloji qazıntı işləri zamanı misgərlik sənətkarlığına dair bəzi tapıntılar əldə edilmişdir. Bu dövrdə misdəndə qablar düzəldilirdi. Orta əsrlərin misgərlik məhsulları əmək alətləri, məişət əşyaları və bəzək şeylərindən ibarətdir. Əmək alətləri içərisində biz, iynə məişət əşyaları içərisində qab-qacaq, qazan, qulp, bəzək əşyaları içərisində isə üzük, bilərzik və s. vardır. Xüsusilə məişət və bəzək əşyalarına daha çox təsadüf olunmuşdur.

Arxeoloqlar Daşkəsən, Gəncə və s. ərazisindən külli miqdarda tunc məmulatı əldə etmişlər. Daşkəsəndə filizəritmə kürələri aşkar edilmişdir. Azərbaycanda metalişləmənin yeni bir sahəsi olan misgərlik sənəti formalaşmışdır. Misgərliyin müstəqil sənət növü kimi formalaşması qədim zamanlardan qab istehsalı ilə üzvi surətdə bağlı olmuşdur. Orta əsr feodal məişətinin artan tələbləri ilə əlaqədar olaraq, qədim misgərlik ənənələri daha da inkişaf etmişdir. Orta əsrlərdə sənətkarlıq və ticarət mərkəzləri kimi şöhrət tapmış Azərbaycan şəhərləri mis məmulatı istehsalının başlıca mərkəzlərinə çevrilmişdilər [2, s.392-393]. Məlumdur ki, Azərbaycanda mis yataqlarının olduğu bölgələrdən biri də Gədəbəy və Daşkəsən ərazisidir. Buna görə də bölgədə mis emalının və misgərlik sənətinin inkişaf etdiyini söyləyə bilərik.

Nəticə

Kürəkbasarda aparılan arxeoloji qazıntı işləri zamanı metalişləmənin əsas sahələrindən olan misgərlik sənətkarlığına dair bəzi tapıntılar əldə edilmişdir. Bu dövrdə misdən həm qablar düzəldilirdi. Orta əsrin misgərlik məhsulları əmək alətləri, məişət əşyaları və bəzək şeylərindən ibarətdir. Əmək altələri içərisində iynə, biz, bəzək əşyaları içərisində üzük, məişət əşyaları içərisində qab-qacaq, qazan və s. vardır. Tapılmış mis bilərziklər bir neçə formada – döymə, bəndetmə, lehimləmə, zərbetmə, tökmə və s. texnoloji üsullardan istifadə edilməklə hazırlanmışdır [8, s.356]. Aşkar edilmiş bizlər çox güman ki, papaqçılıq, pinəçilik və s. kimi peşə sahələrində istifadə edilən əmək alətləri olmuşdur.

Belə bizlərin oxşarları Beyləqan, Bərdə, Qəbələ, Şəmkir, Şamaxı, Gəncə, Mingəçevirdə aparılan qazıntılardan da əldə edilmişdir [8, s.356].

Daşkəsən yataqları burada zərgərlik sənətinin inkişafına da müsbət təsir göstərmişdir. Zərgərlik məmulatları əsasən bəzək əşyalarından ibarətdir. Onların içərisində tunc bilərziklər, xüsəsən qolbaqlar üstünlük təşkil edir [11, s.46]. Metalişləmə sənətinin mühüm sahələrindən biri də zərgərlikdir. Arxeoloji materiallar və yazılı mənbələrdən aydın olur ki, orta əsrlərdə sənətkarlığın bu sahəsi xüsusi inkişaf etmişdir. V.Kərimov Qafqaz Albaniyasında zərgərliyin inkişafını 2 mərhələyə bölür: 1.E.ə.IV-I əsrlər; 2.B.e. I-VII əsrləri. O, ikinci mərhələni bu sahədə çiçəklənmə dövrü adlandırır [6, s.119]. Qeyd etmək lazımdır ki, zərgərlik sənəti nəinki ilk orta əsrlər, sonrakı mərhələdə, orta əsrlər dövründə də inkişaf etmişdir.

Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində orta əsr yaşayış yerlərindən, o cümlədən də Gəncəbasar ərazisindən aşkar olunmuş orta əsr zərgərlik məmulatları fikrimizi bir daha təsdiq edir.
Tədqiq etdiyimiz bölgədə ilk orta və orta əsrlər dövründə çoxlu sayda yaşayış məskənlərinin olması, əhalini sıxlığı burada zərgərlik məmulatlarına ehtiyacın yaranmasına və buna görə də metalişləmənin bu sahəsinin mövcud olmasına və inkişafına təsir göstərmişdir. Digər tərəfdən Kürəkbasarın (müasir Goranboy rayonunun) Todan və Aşağı Ağcakənd kəndlərində əqiq, qonşu Kəlbəcər ərazisində qızıl, Daşkəsən ərazisində isə mis yataqlarının olması Kürəkbasar bölgəsində zərgərlik sənətinin inkişafına şərait yaratmışdır. Zinət əşyalarının hazırlanması üçün həm də daşdan, keramikadan, sümükdən, şüşədən, pastadan, istifadə edilmiş, nəfiz sənət nümunələri hazırlanmışdır. Kürəkbasar ərazisində aparılan geniş arxeoloji tədqiqat işləri zamanı külli miqdarda zərgərlik məmulatı ilə yanaşı, onun istehsalı zamanı istifadə edilmiş müxtəlif sənətkarlıq istehsal alətləri, istehsalat ocaqları, müxtəlif nümunələrin hazırlanmasında istifadə edilmiş qəliblərə təsadüf edilmişdir. Aparılmış arxeoloji qazıntı işləri zamanı burada ilk orta əsrlər dövrünə aid misdən hazırlanmış xeyli miqdarda bəzək əşyaları tapılmışdır. Zinət əşyaları içərisində üzüklər, sırğalar, sinə bəzəkləri, qolbaqlar, boyunbağılar, müxtəlif ölçülü muncuqlar və s. üstünlük təşkil edir. Zinət əşyaları bu bölgənin orta əsrlər dövrü əhalisinin geyim mədəniyyətinin yüksək olduğunu göstərir [8, s.356-357].
XVI əsrdə tərtib olunmuş Osmanlı vergi dəftərlərində adları çəkilən Bayan, Quşçu, Seyid və Daşkəsən kəndləri (orta əsrlər dövründə mövcud olmuş bu kəndlər müasir Daşkəsən rayonunun ərazisindədir. – V.A.) dəmir məmulatının istehsal mərkəzlərindən olmuşdur. Təsadüfi deyildi ki, XIX əsrdə belə bu kəndlər dəmir məmulatının güclü istehsal mərkəzlərindən idi [2, s.411]. Başqa sözlə, tarixi ənənə davam etdirilir, dəmirçilik sənəti bu kəndlərdə nəsillərdən nəsillərə ötürülürdü.
Beləliklə, yazılı mənbə məlumatlarının təhlilindən, arxeoloji materialların tədqiqindən və aparılmış tarixi-arxeoloji tədqiqatların nəticələrindən aydın olur ki, ilk orta və orta əsrlər dövründə Azərbaycanın Qərb bölgəsinin Kiçik Qafqaz ərazisində metalişləmə sənəti inkişaf etmişdir. Burada metalişləmə sənətinin inkişaf etməsini bölgənin filiz yataqları və yanacağı təmin edən meşəliklərin olması şərtləndirmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan arxeologiyası. (6 cilddə), VI cild, Bakı, Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2008, 632 s.
2. Azərbaycan etnoqrafiyası (3 cilddə), I cild, Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2007, 544 s.
3. Azərbaycan tarixi (7 cilddə), II cild, Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2007, 608 s.+24 illüstrasiya
4. Azərbaycan tarixi (7 cilddə), III cild, Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 2007, 592 s.+56 illüstrasiya
5. Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar (S.S.Əliyarov və Y.M.Mahmudovun redaktəsilə), Bakı, Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1989, 328 s.
6. Əliyev T.V. Oğuz və ətraf ərazilər orta əsrlərdə (tarixi-arxeoloji tədqiqat). Bakı, “Elm və təhsil”, 2017, 350 s.
7. Əhmədov Q.M. Orta əsr Beyləqan şəhəri. Bakı, Elm, 1979, 197 s.
8. Hacıyev G.O. Kürəkbasar ərazisində metalişləmə sənəti (arxeoloji materiallar əsasında) // Tarix və onun problemləri, №2, 2012, s.353-358.
9. İbrahimov F.Ə. Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində metalişləmə sənəti (IX-XIII əsrlər). Bakı, Elm, 1988, 176 s.
10. Kalankatuklu M. Albaniya tarixi. Mxitar Qoş. Alban salnaməsi. (Müqəddimə, tərcümə, qeyd və şərhlər akademik Ziya Bünyadovundur.), Bakı, Elm, 1993, 270 s.

11. Məmmədov A.M. Dəstəfur-Daşkəsən (tarixi-arxeoloji-etnoqrafik tədqiqat). Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2000, 62 s.

12. Nuriyev A.B. Bərdə arxeoloji ekspedisiyasının hesabatı, 1985-ci il. AMEA AEİEAF inv. №H-396, 25 s.

13. Vahidov R.M. Mingəçevirin orta əsr yaşayış yerləri. TİƏ, XI cild, Bakı, 1957, s.17-2

2010 SONRASI TÜRKİYE VE İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU VE DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Dr. Alper GÜLBAY
Kıbrıs İlim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
ORCID: 0000-0003-1456-7481

ÖZET
Arap Baharı ile başlayan süreç sonrasında, gerek Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde gerekse bu coğrafya ile iç içe olan Doğu Akdeniz'de yeni değişim ve dönüşümler yaşanmış, keşfedilen hidrokarbon yatakları ile bu coğrafyadaki kıyıdaş devletler, komşuluk ilişkilerini yeniden tanımlamıştır. Kıbrıs adasında iki adet kalıcı egemen üsse sahip olan İngiltere, süreci uzaktan takip ederken; Türkiye, Kıbrıs'ın siyasi geleceği dahil olmak üzere, deniz yetkilendirme anlaşmaları, Yunanistan ile yaşadığı gerilimler gibi pek çok sorunlar yumağı ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu çalışmanın amacı, öncelikli olarak Türkiye ve İngiltere'nin Arap Baharı sürecinde takip ettikleri dış politikalar hakkında değerlendirmeler yapmak ve bu süreçle birlikte Doğu Akdeniz'de attıkları dış politika adımlarını karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmektir. Ayrıca söz konusu coğrafyadaki devletlerin siyasi bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüklerine yönelik olarak, Türkiye ve İngiltere'nin politik yönelimleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele almaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, araştırma sonunda Türkiye'nin Arap baharı sürecinde bölge halklarının demokratik taleplerini önceleyen ve onlara destek veren bir dış politika benimsediği, buna karşın İngiltere'nin her bir ülke için farklı bir politik tutum takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonunda elde edilen bir diğer önemli bulguya göre, Doğu Akdeniz politikaları kapsamında Türkiye, güvenlik, ekonomi, tarihi bağ ve uluslararası hukuk gibi alanlarda çok yönlü ve kapsamlı analizler yapmaya gereksinim duyarken; İngiltere, Kıbrıs'ta kendisine ait üslerin varlığının sorunsuz bir şekilde devam etmesi stratejisini temel amaç edinmiş, egemenliği ihtilaflı olan sularda sondaj yapılmasına karşı çıkan bir tavır takınmıştır.
Anahtar Kelimeler: Türkiye, İngiltere, Arap Baharı, Doğu Akdeniz, Kıbrıs

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MIDDLE EAST AND EASTERN MEDITERRANEAN POLICIES OF TURKEY AND THE UK AFTER 2010

ABSTRACT
After the process that started with the Arab Spring, new changes and transformations took place both in North Africa and the Middle East countries and in the Eastern Mediterranean, which is intertwined with this geography. In addition,with the discovered hydrocarbon deposits, the littoral states in this geography redefined their neighborly relations. While Britain, which has two permanent sovereign bases on the island of Cyprus, has been following the process from afar, Turkey has had to contend with many problems, including the political future of Cyprus, maritime authorization agreements and tensions with Greece. The aim of this study is primarily to make evaluations about the foreign policies pursued by Turkey and Britain during the Arab Spring process and to analyze the foreign policy steps they have taken in the Eastern Mediterranean in a comparative manner. In addition, regarding the political independence and territorial integrity of the states in the geography in question, it is to address the similarities and differences between the political orientations of Turkey and England. Qualitative research method was used in the study, and at the end of the research, it was concluded that Turkey adopted a foreign policy that prioritized and supported the democratic demands of the peoples of the region during the Arab Spring process, while Britain followed a different political attitude for each country.

According to another important finding obtained at the end of the study, while Turkey needs to make multifaceted and comprehensive analyzes in areas such as security, economy, historical ties and international law within the scope of Eastern Mediterranean policies; Britain has adopted the strategy of the smooth continuation of its bases in Cyprus as its main goal and it has been seen that it has adopted an attitude opposing drilling in waters whose sovereignty is in dispute.
Keywords: Turkey, England, Arab Spring, Eastern Mediterranean, Cyprus

1. GİRİŞ

2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan ayaklanmalar, diğer Arap ülkelerini de etkisi altına almış, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında bir dizi huzursuzlukların kendisini gösterdiği süreç yaşanmıştır. Ortadoğuda iktidarı elinde tutan baskıcı yönetimlere karşı bölge halkı sesini yükseltmeye başlamış, protesto gösterilerine geniş katılım sağlanmıştır. Arka planını ekonomik ve siyasal kaygıların oluşturduğu bu kitlesel halk ayaklanmaları, bölgede ciddi bir dönüşümün de habercisi olmuştur. İç faktörlerle birlikte, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Ortadoğu politikaları da bir dışsal faktör olarak büyük bir coğrafya üzerindeki temel dinamikleri derinden etkilemiştir.

Arap Baharı öncesinde ABD, bu geniş coğrafyada -ön planda İsrail'in olduğu- çok yönlü çıkarlarını gözetmiştir. İsrail'in toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin sağlanması, İsrail'in bölgesel meşruiyetinin güçlenmesine katkıda bulunan yönetimlerin desteklenmesi, bölge petrolünün Batı'ya nakil yollarının güvence altına alınması, diğer küresel aktörlerin bölge üzerinde hâkimiyetinin güçleştirilmesi, ABD'nin bölgedeki temel çıkarlarını oluşturmuştur. Belirtilen hassasiyetleri dikkate alan ABD yönetimi, Irak, Suriye ve İran'ı düşman kampta değerlendirirken; İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye'yi bölgedeki önemli müttefikleri olarak görmüştür (Oğuzlu, 2011, s. 10-11).

Diğer yandan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde meydana gelen gelişmeler ile Doğu Akdeniz'i çevreleyen coğrafyadaki oluşumlar birbirini etkileme potansiyeline sahiptir. Bir başka deyişle, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz, birbirinden bağımsız ve kopuk değildir. Tarihsel öneme ilave olarak, bölgenin jeostratejik ve jeopolitik önemi, birbirinin adeta uzantısı olan bu bölgeyi kritik ve hassas bir coğrafya haline getirirken, son zamanlarda Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon yatakları, bölgenin jeoekonomik önemini ön sıralara taşımıştır.

Bu arada Doğu Akdeniz'e kıyıdaş, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesine yakınlığı ile dikkat çeken Türkiye'nin ulusal çıkarları, "coğrafya kaderdir" sözünü hatırlatırcasına, pek çok açıdan bölgede kapsamlı analizler yapmasını gerektirmektedir. Kıbrıs'ın siyasi geleceği, deniz yetkilendirme anlaşmaları, Yunanistan'dan kaynaklı sorunlar, Türkiye'nin akılcılığı ön planda tutan politikalar geliştirmesini zorunlu kılmakta, bölge ülkeleriyle samimi ve çok yönlü ilişkiler kurmasını gerektirmektedir. Öte yandan II. Dünya Savaşı sonrası başat güç olma ayrıcalığını kaybeden İngiltere, çıkarları gereği, bölgeyle gerek tarihi bağları gerekse Kıbrıs adasında iki egemen üsse sahip olması nedeniyle, söz konusu coğrafyada etkinliğini sürdürmek istemektedir.

Bu kapsamda geniş bir coğrafyayı konu alan bu çalışmada, iki ülkenin dış politika hamleleri ele alınmış; çalışmanın birinci başlığında Türkiye ve İngiltere'nin Arap Baharı sürecine yaklaşımları incelenmiş, ikinci başlıkta 2010 sonrası iki ülkenin Doğu Akdeniz politikaları değerlendirilmiştir.

2. Türkiye ve İngiltere'nin Arap Baharı Politikaları

Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında meydana gelen ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri, Türkiye'de 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin tek başına iktidar olduğu bir dönemde yaşanmıştır.

Arap Baharı öncesinde AK Parti iktidarı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasını esas olarak ekonomik çıkar alanı olarak tanımlamıştır (Özkoç, 2017, s. 94). Bu parti yönetimindeki Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ilk on yıla ait (2002-2012 yıllarını kapsayan) dış politika anlayışı ABD ve diğer Batılı ülkeler tarafından desteklenmiştir. Başka bir ifadeyle, bölgedeki demokratikleşme çabalarına katkı sağlayan Türkiye'nin yeni "Ilımlı İslam" kimliği göz önünde bulundurulduğunda, bölge ülkelerine örnek/model teşkil etmesi Batılı ülkelerce memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye'deki karar vericiler, Arap Baharı sürecinin başlangıcında yaşanan gelişmeleri bölgesel liderlik rolünü sağlamlaştırmak için uygun bir gelişme olarak kabul etmiş; bu sayede Türkiye'nin otoriter rejimlerin demokrasiye geçiş sürecini destekleyeceği, yeni bir düzenin kurulmasına önayak olacağı düşünülmüştür (Ertan, 2016, s. 49-50). Arap Baharı sonrasında ise bölgede yaşanan rejim değişikliklerine verdiği tepki göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye kendisini bölge halklarının "hami"si olarak görme eğiliminde olmuştur. Arabulucu aktör rolü, yerini düzen kurucu aktör olmaya bırakmış, AK Parti döneminde bölgesel gelişmeler ya iç politika malzemesi olarak kamuoyuna sunulmuş ya da Türkiye bölge ülkelerinin iç işlerine karışmakla suçlanır olmuştur (Özkoç, 2017, s. 94). Örnek vermek gerekirse Türkiye, Eylül 2011'den itibaren Suriye ve Mısır'daki gelişmelere karşı tavrını radikal bir şekilde değiştirmiştir. Suriye'deki iç savaşta Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın ve dolayısıyla rejimin değiştirilmesi için Suudi Arabistan ve Katar ile birlikte hareket etmiş, muhaliflere lojistik ve askeri destek vermiştir. Ayrıca Suriye'de uluslararası askeri müdahalede bulunulmasını desteklemiş, Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturulmasını talep etmiştir (Ertan, 2016, s. 49-50). Diğer yandan Türkiye, Katar ile birlikte Müslüman Kardeşler'i himaye eden bir dış politika takip etmiştir. Türkiye'nin bu süreçte "müdahaleci" çizgisi öne çıkmış, dış politikası "askerileşmiş", "milis kullanımı" yeni bir enstrüman olarak kullanılmaya başlanmıştır (Taştekin, 2022).

Türkiye, süreç içerisinde dış politikasını Suriye'deki gelişmelere göre şekillendirmiş, yukarıda belirtildiği gibi, bir yandan Esad'ın görevden uzaklaştırılması hedefine odaklanırken, diğer yandan Suriye iç savaşına angaje olmuş ve milyonlarca sığınmacıya kapısını açmıştır (Örmeci, 2020, s. 649).

Yeri gelmişken, Türkiye'nin Suriye iç savaşına müdahil olmasının perde arkasında yatan hususlara yönelik çeşitli iddiaları değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre Türkiye, milyonlarca mültecinin yükünü çekme, Rusya ve ABD'yi karşısına alma pahasına Suriye iç savaşına girişmiştir. Başlangıçta, Devlet Başkanı Esad ile ortak kabine toplantıları yapacak kadar iki ülke arasındaki ilişkiler barış ortamı içinde seyrederken; sonraki süreç, Arap Baharı'nın da etkisiyle "Ortadoğu'ya demokrasi getirme" adı altında Esad'ın iktidardan ayrılmasını önceleyen bir politikaya doğru evrilmiştir. Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) / Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD) veya Yekîneyên Parastina Gel- Halk Koruma Birlikleri (YPG), Türkiye'nin Suriye iç savaşına müdahil olmasından sonra ortaya çıkmıştır (Kongar, 2016).

Arap Baharı'nın etkisinin Suriye'de kendisini göstermesinin Türkiye açısından farklı yansımaları da söz konusu olmuştur. Bu süreçte, gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde Türkiye'nin pek çok ülkeyle ilişkileri yeniden şekillenmiş ve farklı boyutlar kazanmıştır. Sözgelimi, Türkiye'nin komşu olduğu bir ülke ile olan sınır güvenliği, ABD gibi global bir gücün çıkarlarıyla bazı noktalarda uyuşmamıştır. Suriye'deki savaş ve istikrarsızlık ortamının sürekli bir hale dönüşmesi; Türk kamuoyunda ABD, AB ve NATO'nun bu konjoktürün devamlılığında bir sakınca görmediği inancının yaygınlaşmasına, dolayısıyla Türkiye'nin yeni politikalar belirlemesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, Batı'ya dair güven eksikliği, Suriye meselesinde hem Türkiye'nin hem de Körfez ülkelerinin birbirlerine yaklaşmasına vesile olmuştur (Oktav, 2013, s. 76).

Arap Baharı'nın etkisi, 15 Şubat 2011'de Libya'da da görülmeye başlanmış, ülkedeki durum önce siyasi bir krize ve müteakiben kabileler arası iç savaşa dönüşmüştür (Madak ve Gençalp, 2020, s. 2). Libya lideri Muammer Kaddafi'yi ve rejimini protesto eden halkın sokaklara dökülmesinin ardından silahlı çatışmalar başlamış; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 17 Mart 2011 tarihli, sivil halkı korumak maksatlı uluslararası toplumun askeri kuvvet kullanmasına imkân sağlayan kararının ardından, 19 Mart'ta ABD, İngiltere ve Fransa'nın Kaddafi ve ordusuna yönelik hava saldırıları başlamış, 31 Mart'ta itibarıyla komutayı NATO'nun almasıyla muhalifler kontrolü ele almışlardır (Knipp, 2022). Türkiye ise Libya konusunda çelişkili ve muğlak bir politika takip etmiştir. Mart ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, NATO'nun Libya müdahalesine "NATO'nun Libya'da ne işi var?" şeklinde tepki gösterirken; sonraki süreçte tutumunu yumuşatmış, NATO'nun "Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için" müdahale etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu tutarsız durum, "yumuşak güç bağlamında Türkiye'nin, Arap ülkelerine kendisini göstermeye çalışması" şeklinde yorumlanmıştır (Danışman, 2022). Bu süreçte, AB 'nin de aralarında olduğu bölge dışı güçler, kırk iki yıldır ülkeyi yönetmekte olan Kaddafi'yi iktidardan düşürmüştür (Madak ve Gençalp, 2020, s. 2). Özetle, Arap Baharı sürecinde Arap dünyasının "kaos"tan çıkması için model olacağı varsayılan AK Parti deneyimi çökmüştür (Özkoç, 2017, s. 94).

Sonuç olarak Türkiye, 2010 senesinde başlayan Arap ayaklanmaları döneminde isyanların sıçradığı ülkelerdeki halkların demokratik ve meşru halklarına saygı gösterilmesini talep etmiştir. Ancak buna karşın -ayaklanmaların yaşandığı ülkelerdeki halk tabanlı İslami merkezli hareketlere verdiği meşru destek neticesinde- bölgede İslami temelli hareketlerin güçlenmesini istemeyen ülkeler bloku (ABD, BAE, Suudi Arabistan) ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Öte yandan Türkiye, aralarında Katar gibi ülkelerin de olduğu Arap ülkelerindeki demokratikleşme hareketlerine destek sunanlarla da aynı blok içinde yer almıştır.

İngiltere'nin Arap Baharı'nda takip ettiği dış politikaya geçmeden önce, Birleşik Krallık'a ait bazı genel ifadelere değinmek faydalı olacaktır. Öncelikle, İngiliz dış politikasında somut değişim unsurlarından biri, imparatorluğun küçülme süreci içerisinde yaşanmış; II. Dünya Savaşı sonrasında Hindistan, Afrika ve Orta Asya'daki sömürgelerini hızla kaybetmiştir. Bu süreçte İngiltere, dünyadaki yerini yeniden tanımlarken dış politikasını da bu doğrultuda yeniden tasarlamıştır. Öte yandan İngiltere'nin 20. yüzyıl boyunca pek çok uluslararası politika sorununda ABD ile aynı saflarda yer alması, iki ülke arasında "özel bir ilişki" olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca bu ilişki, İngiltere dış politikası için bir süreklilik öğesi olma özelliği taşımıştır.

Belirtilen hususların dışında; iki ülkenin (ABD ve İngiltere) sürdürdüğü ortaklık ilişkisinin uzun bir zaman dilimine sirayet etmesi, ilişkinin hem tarihsel hem de güven boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Ülkelerin birbirlerine bir dizi ortak dil, ortak ideal ve değerlerle bağlı olduğu düşünülecek olursa, geçmişin sömürge bağlantısı ve izledikleri demokratik yol, ABD-İngiliz ilişkisinin en temel bağlarından birini oluşturmaktadır. Her iki ülkede; özgür ve temsili hükümet, devrimci değişimden ziyade kademeli değişim tercihi ve bireysel özgürlüğe bağlılık gibi hususlar süreklilik göstermiştir. Dolayısıyla tüm bunlar, iki ülke ilişkilerinde özel bir yakınlaşmanın oluşmasına vesile olmuştur. Bununla birlikte bazı Amerikalılarda hangi ülkeyle "özel bir ilişki" kurulacağı konusunda tereddütler oluşsa da, 11 Eylül 2001'de ikiz kulelere yapılan saldırılarda olduğu gibi, ciddi krizlerin yaşandığı durumlarda iki ülke arasında bağlar daha net görülmektedir (Watts, 2003, s. 21).

İngiltere'nin dış politika davranışlarını doğrudan etkileyen bu ortaklık ilişkisi bir tarafa bırakılacak olursa; Birleşik Krallık'ın 2010 yılı sonlarında başlayan Arap Baharı'nın yaşandığı ülkeleri kapsayan bölgeyle tarihsel ve köklü ilişkilere sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede etkisini artıran ABD ile yakın bir çizgide olan İngiltere, ABD'nin 1991'deki Irak operasyonuna verdiği destekle bu coğrafyanın adeta bölgesel ortağı konumuna sahip olmuştur.

Arap Baharı süreci de İngiltere'ye bölgede varlığını sürdürmek anlamında yeni bir fırsat sunmuş, David Cameroon Hükümeti'nin karşısına çıkan ilk ciddi dış politika sınavı hüviyetinde olmuştur (Dinç, 2018, s. 17-18). Aynı zamanda Birleşik Krallık, Arap Baharı sürecinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasını kendi güvenliği ve refahı için önemli görmüştür. Bölgedeki her bir devletin farklı iç dinamiklere sahip olduğu noktasından hareket etmiş, politik tutumu her bir ülke için aynı olmamıştır. Arap Baharı'na kapsamlı bir uluslararası müdahalede bulunulmasını, bu müdahaleyi koordine etmek için aracı olarak G8'in ve AB'nin müdahil olmasını savunmuştur (UK Parliament, 2011). İngiltere, isyanların başlaması sonrasındaki yaklaşık bir yılı kapsayan süreçte, Libya ve Suriye'de protestoculara önemli destek verirken (Dinç, 2018, s. 17-18); Libya krizinde ABD'nin de önayak olmasıyla, siyasal ve ekonomik alanda güçlü ancak askeri alanda etkisi kısıtlı olan AB, NATO imkânlarına mahkûm olmuş, İngiltere ve diğer Atlantikçi ülkeler, uyguladıkları baskıyla operasyonun komutasının NATO'ya geçmesinde etkili olmuşlardır (Madak ve Gençalp, 2020, s. 18). Diğer yandan İngiltere, Bahreyn'de ise rejimi destekleyen bir tutum içinde bulunmuştur. Mısır'da Muhammed Mursi'ye karşı oluşan halk protestoları sonrasında askeri bir darbe yaşanması ve Abdulfettah es-Sisi'nin yönetime gelmesinin ardından bu durumu ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Mursi ve Arap Baharı sürecinde bozulan ekonomik ve siyasi ilişkilerin yeniden rayına oturtulmasını hedeflemiş; eski başbakanlardan Tony Blair'in, Sisi'ye ekonomi ve iş fırsatlarını ilgilendiren alanlarda danışmanlık yapacağı açıklanmıştır (Dinç, 2018, s. 17-18)

Öte yandan İngiltere- Tunus'ta Arap Baharı'nın başarıya ulaşmasına karşın; Libya, Mısır, Suriye'de istenen olgunluğa ulaşamaması üzerine- bölgede temkinli bir politika takip etmiştir. ABD ile birlikte, Kıbrıs'ta konuşlu egemen üslerinden kalkan uçaklarıyla Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) hedeflerini ve Suriye'deki rejim güçlerini vurmakla yetinmiştir. Bu süreçte Suriye'ye askeri müdahalesi söz konusu olsa da, Başbakan David Cameron, Avam Kamarası'ndan destek alamamıştır (Örmeci, 2020, s. 649). 29 Ağustos 2013'te İngiltere'de Avam Kamarası, "BM silah denetçilerinden kimyasal silah kullanımı konusunda kanıt gelmesi halinde Suriye'ye müdahale fikrinin prensipte desteklenmesini" içeren hükümet önergesini reddetmiş, dönemin Başbakanı David Cameron, İngiltere'nin Suriye'ye müdahaleye katılmayacağını açıklamıştır. Dönemin Maliye Bakanı George Osborne ise bu kararın "İngiltere'nin dünyada öncü rol oynamayı hala isteyip istemediği konusunda bir tartışmayı tetikleyeceğini" ifade etmiştir (BBC, 05.05.2022). ABD'nin 02 Aralık 2015'te NATO üyesi ülkeleri, IŞİD ile mücadele konusunda daha fazla katkı sağlamaya davet etmesinin ardından aynı gün, İngiltere'de Suriye'deki IŞİD hedeflerinin bombalanmasını içeren tezkere parlamentodan geçerek kabul edilmiştir. Verilen yetkinin hemen ardından İngiltere'nin Kıbrıs'taki üslerinden havalanan Kraliyet Hava Kuvvetleri ilk hava saldırısını düzenleyerek Suriye'deki IŞİD mevzilerini vurmuştur (Deutsche Welle, 05.05.2022).

Yukarıda belirtilen hususlara ilave olarak İngiltere, "Süveyş'in doğusu" politikasını 2016 yılı sonlarında revize etmiştir. İngiltere ve Bahreyn dostluk ilişkilerinin 200. yılı sebebiyle, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Boris Johnson 9 Aralık 2016 tarihinde Manama'da yaptığı konuşmada, Körfez ülkeleri ile aralarındaki tarihsel bağlara vurgu yaparak, İngiltere'nin "Süveyş'in doğusundan" geri çekilme politikasının bir hata olduğunu kabul etmiş; HMS Jufair deniz destek üssünün yeniden açıldığını duyurmuştur. "Eski dostlarıyla" askeri bağlarını kuvvetlendirdiğini belirten Johnson, İngiliz Körfez Savunma personelinin Dubai'de konuşlandığını, Birleşik Arap Emirlikleri'nde konuşlu Al-Minhad hava üssünün, İngiliz Hava Kuvvetleri için merkezi bir konumda olduğunu ifade etmiştir. Umman'da ise İngiltere'nin "Kara Unsurları Bölgesel Eğitim Merkezi" kurduğunu belirtmiş; Suudi Arabistan ile askeri teknolojiyi paylaştıklarını, terörle mücadelede işbirliği yapacaklarını da sözlerine eklemiştir.

İngiltere'nin Körfez'deki müttefikleriyle Irak ve Suriye'de, IŞID'a karşı savaştıklarını; İngiliz Hava Kuvvetleri'nin, ABD'nin ardından, terörist hedeflere karşı en fazla hava saldırılarına katkı sağlayan ülke olduğunun altını çizmiştir. İngiltere'nin son iki yüz yıldır, Körfez ülkelerinin "hikâyelerinin bir parçası" olduğunu belirten Johnson, bu birlikteliğin yüzyıllar boyunca süreceğini iddia etmiştir (UK Government, 02.05.2022).

Sonuç olarak büyük bir coğrafyada etkili olan ve yukarıda detayları açıklanan süreç hakkında bazı iddiaların olduğu ve genel değerlendirmelerin yapıldığı bilinmektedir: Bu iddialardan bir tanesi, Arap Baharı'nın, bölge sınırlarını yeniden düzenlemeyi, kendi politikasına aykırı hareket eden bağımsız devletleri ortadan kaldırmayı hedefleyen bir ABD projesi olduğudur (Cumhuriyet, 02.08.2012).

3. 2010 Sonrası Türkiye ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz Politikaları

Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasına yön veren dört temel faktör (güvenlik, ekonomi, tarihi bağ ve uluslararası hukuk) bulunmaktadır. Öncelikle bu coğrafyanın Türkiye açısından önemi, bölgenin jeostratejik ve jeopolitik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Kıbrıs sorunu çözülmeden GKRY'nin adanın tamamının temsilcisiymiş gibi hareket ederek, adadaki Türklerin hakkını gasp etmesi, hukuksuz bir durumu da gündeme getirmektedir. Diğer yandan enerji kaynakları bakımından dışa bağımlılığı bulunan Türkiye, kendi deniz yetki alanlarının gasp edilmesine karşı çıkmakta ve Doğu Akdeniz'de bu alanların sınırlarını belirleyerek, kendi deniz yetki alanlarında doğal gaz ve petrol arama çalışmaları yapmaktadır (İnat ve Duran, 2020).

Doğu Akdeniz'in Türkiye açısından önemi, bir başka bakış açısıyla şu şekilde de ele alınabilir: Krizin birinci boyutu Kıbrıs'ın siyasi geleceğiyle ilgili gelişmelerden kaynaklanmaktadır. İkincisi GKRY'nin deniz yetki alanlarını sınırlandırması kapsamında yaptığı bir dizi anlaşmanın verdiği rahatsızlıkla ilgilidir. Türkiye, yapılan anlaşmalarla Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerinin gasp edildiğini düşünmektedir. Zira Güney Kıbrıs Rum Yönetimi 2003 yılında Mısır'la, 2007 yılında Lübnan'la ve 2010 yılında İsrail'le münhasır ekonomik bölge (MEB) anlaşmaları imzalamıştır. Son konu başlığını ise Türkiye'nin deniz yetki alanlarını sınırlandırılmasına ilişkin Yunanistan'la yaşadığı ihtilaf oluşturmaktadır (Şahin ve Günar, 2021, s. 45).

Doğu Akdeniz'de KKTC'nin siyasi geleceği kapsamında ilk etapta vurgulanması gereken, adada statükonun devamından Kıbrıs Türk tarafının mağdur olduğu gerçeğidir. Rum tarafı sürekli olarak çözüm önerilerini reddeden bir tutum içerisinde bulunmaktadır ki, bunun son örneklerinden birini, "federasyon temelinde yürütülen müzakere süreçlerini, AB üyeliğini de arkasına alarak sonuçsuz bırakması" teşkil etmiştir.

Adada yaklaşık yarım asırlık meselenin çözümünün federasyon olmadığını vurgulayan, egemen eşitliğe dayalı iki ayrı devletin varlığının kabül edilmesi gerektiğini ön plana çıkaran aşamalardan birini, KKTC'de 2020 yılında yapılan seçimler oluşturmuştur. 11 ve 18 Ekim 2020 tarihlerinde iki turlu olarak yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini, iki devletli çözümü savunan Ulusal Birlik Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Ersin Tatar kazanmıştır. Seçimin ardından 27-29 Nisan 2021 tarihlerinde Cenevre'de, tıkanan müzakere sürecini yeniden başlatmak ve müzakereler öncesi ortak zemin bulabilmek amacıyla BM Genel Sekreteri António Guterres'in ev sahipliğinde, Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının ve garantör ülkeler Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılımıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda Rum tarafı federasyon modelinde ısrar ederken, Tatar geçen 50 yılda federasyonun neden çözüm olamayacağını gerekçelendirmiştir. Son durumda Rum tarafı kendisini Ada'nın tek sahibi, Kıbrıs Türk halkını ise azınlık olarak görmeye devam etmektedir.

Türkiye ise "geçmişte olduğu gibi ucu açık, hedefi belli olmayan, müphem belgeler temelinde yürütülen müzakerelerle zaman kaybedilmemesi gerektiğine" inanmakta; Ada'da iki ayrı halk, iki ayrı demokrasi olduğunu düşünmekte, dolayısıyla iki devletli çözümün müzakere edilmesi gerektiğini savunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Bu arada "Kıbrıs Adası'nın, bir başka ülkeyle birleşerek, onun sınırlarına dahil olması" kavramının önemini koruyup korumadığı, adanın siyasi geleceğine yönelik endişelerden birini oluşturmaktadır. Açmak gerekirse, Birleşik Krallık idaresinde iken Rumlar tarafından Kıbrıs adasının "Yunanistan'a bağlanması"na yönelik çabalar, günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Bu bağlamda, 1974 öncesinden farklı olarak Yunanistan, GKRY'nin 2004 yılında AB üye olmasıyla birlikte ENOSİS'i gerçekleştirmeye gereksinim duymamaktadır (Polat, 2019, s. 598-599). Bununla birlikte, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) Meclisi, 10 Şubat 2017 tarihinde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını öngören "1950 Enosis referandumunun Rum okullarında kutlanması" konulu bir karar almıştır. KKTC ile GKRY arasında Birleşmiş Milletler (BM) gözetiminde kapsamlı çözüm müzakereleri devam ederken bu kararın alınması, çözüm çabalarına aykırı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Federal çözümü savunan dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı bile, enosis'in bu çağda hala kutsanacak bir şeymiş gibi anlatılmasının kabul edilemez olduğuna dikkati çekerek, tepkisini "Biz Kıbrıs'ta ortak gelecek, federal bir Kıbrıs kurmaya çalışıyoruz. Bunu her iki toplumun gelecek kuşakları için yapmayı hedefliyoruz." şeklinde göstermiştir. Diğer yandan alınan karara destek veren GKRY'nin iktidar partisi DİSİ, Rum basını tarafından eleştirilmiştir. Aynı zamanda Rum basını, karardan meclis içindeki "faşist ve milliyetçi" kesimlerin memnun olduklarını belirtmiştir. İşin daha ilginç tarafı, GKRY lideri Nikos Anastasiadis, Rum Temsilciler Meclisinin aldığı kararın "politika değişikliği" olarak algılanamayacağını savunmuş, bunu "tarihi bir olguya basit bir atıf" olarak değerlendirmiştir (Usubaliev, 2017). Sonuç olarak adanın tek hâkimi gibi davranan Rumlar Kıbrıs sorununu istedikleri şekilde çözüme kavuşturmaya çalışmakta, adanın asli unsurlarından bir diğeri olan Türkleri hâlen göz ardı etmektedir (Polat, 2019, s. 598-599).

Öte yandan GKRY'nin, Avrupa Birliği (AB) nezdinde Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin itibarını, dayanağı olmayan iddialarla zedelediğinin altı çizilmelidir. Kıbrıs konusunda yorum bile yapmaması gereken AB ise Kıbrıs Türk halkını izolasyona maruz bırakmakta, Rum tarafına ise konfor alanı sunan bir statüko yaratmaktadır. Federasyon temelinde yürütülen müzakere süreçlerinin sonuçsuz kalmasından sonra, KKTC tarafından tasarlanan ve Türkiye tarafından desteklenen, "Kıbrıs'ta iki devletli bir yapıyı ileri süren öneri" ile Kıbrıs'ın siyasi geleceği konusunda yeni bir sayfa açılmıştır. Buna karşın Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilen "Avrupa Parlamentosu 2021 Türkiye Raporu"nda, Türkiye'ye, "Kıbrıs'ta iki-Devletli çözüm önerisinden vazgeçmesi"ne yönelik çağrı yapılmıştır (KKTC Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Diğer taraftan, Doğu Akdeniz'deki belirsizliklerde Birleşik Krallık, sessiz, çatışmalara taraf olmayan bir dış politika takip etmekte olup, güvenlik ve dış politikasını –yukarıda açıklandığı gibi- ABD ile paralel götürme eğilimindedir. S400 füze savunma sistemi krizi örneğinde olduğu gibi, ABD-Türkiye ilişkilerinin gerilimli bir atmosferde seyir takip etmesi, Doğu Akdeniz'in bölgesel aktörü İngiltere'nin dış politikasının hareket alanını daraltmıştır (DİPAM, 2021). Bununla birlikte, Türkiye ve Yunanistan gibi Kıbrıs üzerinde garantörlük yetkisi bulunan İngiltere, Kıbrıs meselesinin siyasi çözümü konusunda herhangi bir formül dayatmamakta, Türk ve Rum tarafların aralarında anlaştıkları bir çözüm formülüne sıcak bakacağını beyan etmektedir (Boyraz, 2021).

Diğer taraftan; Doğu Akdeniz'in sahip olduğu hidrokarbon yatakları bu coğrafyanın önemini katbekat artırmıştır. Bu durum küresel ve bölgesel güçler açısından olduğu gibi, Türkiye açısından da önem taşımaktadır.

Doğu Akdeniz, gerek sahip olduğu hidrokarbon yatakları, gerekse bu durumun yarattığı jeoekonomik rekabet, gerekse enerji aktarımında geçiş bölgesi konumuna sahip olmasından ötürü kritik bir coğrafya olma özelliğine sahiptir. Tüm bu hususlar, Doğu Akdeniz'in jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik önemini oldukça artırmaktadır.

Enerji kaynakları kapsamında, Doğu Akdeniz'e kıyıdaş devletlerden GKRY, bölgede fiili bir durum yaratmaya çalışmakta, krizleri fırsata çevirmek istemekte, Türkiye ve KKTC'yi hesaba katmadan tasarruflarda bulunmakta, uluslararası hukuka aykırı olarak tek taraflı adımlar atmaktadır (Polat, 2019, s. 598-599). GKRY, Mısır, Lübnan ve İsrail, Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan ederken; buna karşın Türkiye sadece KKTC ile deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşması yapmıştır. Açmak gerekirse, GKRY, 2003'te Mısır, 2007 Lübnan, 2010'da İsrail ile MEB anlaşmaları yapmış, bu devletler kendi adlarına deniz yetki alanlarının sınırlandırma anlaşmalarına imza atarken, Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatleri gasp edilmiştir (Kısacık ve Gülbay, 2022, s. 463). Bununla beraber, Türkiye 2011'de KKTC Hükümeti'nin verdiği izinle ada karasularında hidrokarbon arama yetkisini almıştır (Polat, 2019, s. 598-599). Ayrıca 2019'da Libya ile deniz yetki alanlarına ilişkin mutabakat yaparak bölgedeki oluşumlara cevap vermiştir (Kısacık ve Gülbay, 2022, s. 463).

İngiltere'ye gelince, 1960 yılındaki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma'nın Ek-A'sında, Agrotur ve Dikelya üsleri İngiltere'nin kendi egemen topraklarıdır. Aynı anlaşmada, bu üslerin bulunduğu bölgelerde deniz alanlarının Kıbrıs Cumhuriyeti'nin karasuları olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla GKRY ve KKTC olarak iki ayrı toplumu barındıran Kıbrıs Adası'nda İngiltere, Doğu Akdeniz'deki bölgesel aktörlerden biri konumundadır (Aslan, 2020). Doğu Akdeniz'de gelişmelere kayıtsız kalmayan, Kıbrıs adasında kendisine ait üslerin varlığının sorunsuz bir şekilde devam etmesi stratejisini temel amaç edinen İngiltere; deniz yetki alanlarına ilişkin diğer ülkelerden farklı bir görüşe sahiptir. Zira üslerinin açıklarında doğalgaz arama faaliyetlerine karşı çıkmakta olan Londra yönetimi, "egemenliği şüpheli bölgelerde sondaj faaliyeti yapılmaması gerekir" şeklinde bir tutum benimsemektedir. İngiltere'nin Avrupa ve Amerika İşlerinden sorumlu Bakanı Sir Alan Duncan, 2019'da Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, GKRY'nin Doğu Akdeniz'de hak iddia ettiği deniz yetki alanlarını "egemenliği tartışmalı sahalar" olarak tanımlamış, "Biz Kıbrıs'ın başka ülkelerle yaptığı sınır belirleme anlaşmalarını onaylıyoruz ancak egemenliği ihtilaflı olan sularda sondaj yapılmasına karşıyız" ifadesini kullanmıştır (Savun, 2022).

Bununla birlikte İngiltere'nin, 2020 yılında, Doğu Akdeniz'de gerilimin tırmandığı bir dönemde, GKRY ve Fransa ile ortak bir tatbikat düzenlediğini de belirtmek gerekmektedir. Bu deniz tatbikatı, İngiltere'nin Kıbrıs adası civarında giriştiği en kapsamlı manevra olmuş, "askeri güç gösterisi" şeklinde değerlendirilmiştir. Sancak gemisi HMS Albion ve üç savaş gemisiyle iştirak ettiği tatbikatta, üst düzey bir İngiliz yetkilisi, "Bu harekat Britanya'nın, NATO müttefikleri ve partnerleriyle işbirliği halinde Avrupa'nın savunması ve güvenliğine yönelik taahhüdüne bağlılığını ortaya koymaktadır" ifadesini kullanmıştır. Yaşanan gelişmeler, İngiltere'nin "Brexit sonrasında da Avrupa'nın güvenliğine yönelik taahhüdünün süreceği" anlamı taşımıştır (Deutsche Welle, 2020).

SONUÇ

2010 yılında Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da demokrasi ve özgürlük talepleri ile başlayan halk hareketleri siyasi istikrarsızlıkla sonuçlanmıştır. Özellikle, komşu olması itibarıyla Suriye'deki gelişmeler Türkiye'yi daha çok ilgilendirmiş, bu ülkede rejim (Esad rejimi) değişmediği gibi, pek çok radikal islamcı örgüt faal hale gelmiş, vekalet savaşları yaşanmıştır. Türkiye'de karar vericiler, Arap Baharı sürecini "Arap devletlerinin iç işlerine karışmama" alışılagelmiş politikasından sıyrılarak, bölge devletleri için bir "rol model" olma düşüncesi altında değerlendirmişlerdir.

Aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğu, bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerine daha fazla önem vermesi gerektiği noktasından hareket etmişlerdir. Arap Baharı sürecinde, bazı dış politika kararlarında tutarsızlıklar görülmüş; Suriye özelindeki gelişmeler -radikal islamcı örgütlerin Türkiye sınırının yanı başında konuşlanmaları, mülteci sorunu gibi nedenlerle- arzu edilmeyen bir seyir takip etmiştir. İngiltere ise Arap Baharı sürecinde görülen halk hareketlerinin arkasında yatan temel unsurun daha çok ekonomik kaynaklı olduğunu değerlendirmiş; bölge devletleri için standart bir politika yerine, her bir ülkeyi ayrı ayrı ele alan politikalar takip etmiştir. Ayrıca İngiltere Ortadoğu politikasında ABD'ye yakın bir dış politika izlemiş, Avrupa Birliği'nden ayrılmasıyla birlikte, ABD ile olan "özel ilişkisi", aralarındaki müttefikliği daha anlamlı bir hale getirmiştir. Türkiye'deki karar vericiler ise Müslüman Kardeşler hareketi yanlısı bir dış politikadan yana olmuşlardır.

Öte yandan Türkiye'nin 2010 sonrası Doğu Akdeniz'e yönelik olarak ürettiği politikaların, Arap Baharı sürecinden tam ve kesin bir şekilde ayrı olmadığının, Doğu Akdeniz politikasının tek başına bağımsız olarak incelenemeyeceğinin altı çizilmelidir. Keza Kıbrıs'ın siyasi geleceği, Yunanistan ile yaşadığı sorunlar, GKRY'nin deniz yetkilendirme anlaşmalarını tek taraflı olarak yapması, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon yataklarının keşfedilmesinden kaynaklı jeoekonomik rekabet, Türkiye'nin hassas olduğu konu başlıklarını oluşturmuştur. Kıbrıs'ın siyasi geleceğinin adeta çözümsüz bir hale dönüşmesinin temel nedenini, AB üyesi olan GKRY'nin uzlaşmaz tutumu teşkil etmektedir. Bu durumda AB'nin; Kıbrıs Türkü'nün egemen eşitlik ve eşit uluslararası statüsü hakkında ve iki devletli çözüm önerisini kabul etme yönünde GKRY'ne telkinde bulunması gerekmektedir. AB'nin bu şekilde bir politika takip edememesi/etmemesi halinde, Kıbrıs meselesinin çözümünde AB'nin öne sürdüğü önerilerin yerine, BM'nin başını çektiği hareket tarzlarının tercih edilmesi daha adil ve gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz'de ekonomik ve güvenlik bağlamındaki meseleler güncelliğini korumakta olup, bunlar Türkiye'nin çıkarlarını doğrudan ilgilendirmektedir. Bu haliyle Türkiye, Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri kesintisiz gözetmek durumundadır. Diğer yandan İngiltere, Doğu Akdeniz'de gelişmelere kayıtsız değildir. Kıbrıs'ta petrol veya doğalgazın net bir şekilde kendisine (adadaki kendisine ait iki egemen üsse) yakın ve kontrolünde bir bölgede bulunması durumunda, daha aktif bir politika takip edeceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, C. (2020, May 9). *Doğu Akdeniz: İzlenen Politikalar ve İngiliz Üsleri*. https://www.stratejikortak.com/2020/05/dogu-akdeniz-politikalar.html

BBC. (2022, May 5). *İngiliz bakan: Bu oylama İngiltere'nin dünyadaki rolünü tartışmaya açar.* https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130830_osborne_ingiltere

Boyraz, H. M. (2021, July 24). *Kıbrıs'ta Çözümün Yolu İki Devletten Geçiyor*. SETAV. https://www.setav.org/kibrista-cozumun-yolu-iki-devletten-geciyor

Danışman, J. (2022, May 8). *Türkiye'nin Libya politikasına eleştiri.* Deutsche Welle Türkçe. https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-libya-politikas%C4%B1na-ele%C5%9Ftiri/a-14943958

Deutsche Welle. (2020, October 27). *İngiltere'den Doğu Akdeniz'de güç gösterisi*. https://www.dw.com/tr/i%CC%87ngiltereden-do%C4%9Fu-akdenizde-g%C3%BC%C3%A7-g%C3%B6sterisi/a-55414936

Deutsche Welle. (2022, May 5). *İngiltere Suriye'yi bombalamaya başladı*. https://www.dw.com/tr/i%CC%87ngiltere-suriyeyi-bombalamaya-ba%C5%9Flad%C4% B1/a -18890142

Dinç, C. (2018). Avrupa Birliği'nin ve Üç Büyük Üyesinin Arap Baharı'na Yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (s. 1-33). *8*(2).

DİPAM. (2021, January 10). *İngiliz Güvenlik Vizyonunda Doğu Akdeniz*. https://dipam.org/ingiliz-guvenlik-vizyonunda-dogu-akdeniz

Ertan, E. (2016). AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri. *Gazi Akademik Bakış, 9*(18), 45-58.

İnat, K., ve Duran, B. (2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Temel Parametreleri. İçinde K. İnat, M. Ataman ve B. Duran (Ed.), *Doğu Akdeniz ve Türkiye'nin Hakları* (s. 9-30). İstanbul: Seta Yayıncılık.

Kısacık, S., ve Gülbay, A. (2022). 2000 Sonrası Türkiye ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki Güvenlik ve Enerji Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları, 130*(257), 435-470.

Knipp, K. (2022, May 8). *Libya'ya askeri harekatın bilançosu*. https://www.dw.com/tr/libyaya-askeri-harekat%C4%B1n-bilan%C3%A7osu/a-56921238

KKTC Dışişleri Bakanlığı. (2022, June 9). *Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilen AP 2021 Türkiye Raporu hk.* https://mfa.gov.ct.tr/tr/tag/iki-toplumlu/.

Kongar, E. (2016, February 18). *Suriye ile neden savaşıyoruz? Cumhuriyet Gazetesi*.

Kongar, E. (2012, August 2). *Arap Baharı'nın özgürlük getirdiği bir palavra!*, Cumhuriyet Gazetesi. https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/arap-baharinin-ozgurluk-getirdigi-bir-palavra-361432

Madak, Ö., ve Gençalp, E. (2020). *2011 Libya Krizi ve Avrupa Birliği'nin Askeri Müdahale Girişimi*. 3'üncü Ululslararası EUREFE Kongresinde sunulmuştur. İstanbul, Türkiye. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=144310731&site=ehost-live

Oğuzlu Tarık. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 36, s. 8-16.

Oktav, Ö. Z. (2013). Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri ılişkileri. *The Arab Spring and Turkey GCC States Relations., 5*(51), 69-78.

Örmeci, O. (2020). *İngiltere (Birleşik Krallık) Siyaseti*. İstanbul: Urzeni Yayınevi.

Özkoç, Ö. (2017). TÜRKİYE'NİN KUZEY AFRİKA'YA YÖNELİK POLİTİKASI: BİR MODELİN ÇÖKÜŞÜ *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72*(1), 77 - 97.

Polat, D. Ş. (2019). Kıbrıs Barış Harekatı ve Sonrasında Türkiye'nin Akdeniz Politikası İçinde H. Çomak ve B. Ş. Şeker (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği* (Vol. I, s. 581-599). Ankara: Nobel Yayınları.

Savun, İ. (2022, May 10). *İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Stratejisi*. https://doguakdenizpolitik.com/ingilterenin-dogu-akdeniz-ve-kibris-stratejisi/

Şahin, İ. ve Günar, A. (2021). Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Siyaseti İçinde Tayyar Arı ve M. H. Caşın (Ed.), *Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası Doğu Akdeniz* (s. 43-66). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Taştekin, F. (2022, May 8). *Arap Baharı'nın 10 yılında 10 ülkenin hikâyesi: Ekmek, özgürlük ve onur kavgasından geriye ne kaldı?* https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022, June 5). *Güncel Gelişmeler*. https://www.mfa.gov.tr/kibris_ta-2008-yilinda-baslayan-muzakere-sureci-ve-guncel-durum.tr.mfa.

UK Parliament. (2011, December 8). *British foreign policy and the 'Arab Spring': the transition to democracy*. https://publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmfaff/writev/arab/as07.htm

UK Government. (2022, May 2). *Foreign Secretary speech: 'Britain is back East of Suez'*. https://www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-speech-britain-is-back-east-of-suez.

Usubaliev, M. (2017, February 14). *Rumların Enosis kararı Kıbrıs'ta barışı tehdit ediyor*. https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/4938.

Watts, D. (2003). *Understanding US/UK Government and Politics*. Bolton: Manchester University Press.

THE EFFECT OF TWITTER USE ON THE POLITICAL PARTICIPATION OF TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY Z GENERATION STUDENTS

Emre GÜREL
Tokat Gaziosmanpaşa University, Department of Public Administration
ORCID: 0000-0002-7597-4550

Assoc. Dr. Müşfika Nazan ARSLANEL
Faculty Member, Tokat Gaziosmanpaşa University, Department of Public Administration
ORCID: 0000-0002-8565-7081

ABSTRACT
While politicians benefit from the Twitter application according to their political interests, voters act with very different expectations and motivations from Twitter. Among the electorate, the use of Twitter in political activities, as in many other activities of the network generation living together with new communication technologies, is a different and more intense type.
The Generation Z who grew up in the period of high welfare, social, economic and technological opportunuties covering the year 2000 and later has been the subject of many studies by their political participation behaviors on Twitter.
This study has been carried out with the students of Tokat Gaziosmanpaşa University can be described as the Z generation. In the study aiming to determine the political use of Twiter; It will be tried to reveal the results that Twitter can be used effectively for political purposes, that the issues in the Twitter enviroment affect political sensitivity ant that political identities are reflected in this environement.
In this context, the study will be carried out on the students of Tokat Gaziosmanpaşa University, the data will be collected by online survey method and analyzed in the SPSS program. As a result of the analysis, it will be tried to reveal how does Twitter usage affect Political Participation behavior of the Generation Z. We hope that the results of this study will contribute to the literature.
Keywords: Generation Z, Political Participation, Use of Twitter, Tokat Gaziosmanpaşa University Students

BİR HABİS SORUN OLARAK COVID-19 SALGINI

Araştırma Görevlisi Doktor Ferda KOÇ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-9168-4887

ÖZET
Habis sorunlar (*wicked problems*), ilk olarak 1960'ların sonlarında literatüre girmiş ve daha sonrasında ise küreselleşme süreciyle birlikte dünyanın giderek bütünleşmesi, farklı toplumsal kesimler, farklı ekonomik sektörler ve farklı siyasal yapılar arasında karşılıklı bağımlılığın giderek yoğunlaşmasıyla birlikte ön plana geçmişlerdir. Bu sorunlar kamu yönetiminin bilimsel olarak bir sorunun nedenlerini ve çözümlerini tümüyle kapsayamadığı, onu tek bir kurum üzerinden, geleneksel yönetim araçlarıyla ele alıp çözemediği, karmaşık, belirsiz ve açık bir çözüme karşı dirençli olan sorunlardır. Farklı alanları ve coğrafi bölgeleri yatay kesen, farklı alanlardaki insanların birlikte çalışmasını gerekli kılan habis sorunlarda, sorunun paydaşları kendi alanının ve bölgesinin perspektifinden soruna yaklaşmakta; her alanın ve bölgenin öncelikleri ve bağlamı diğerlerinden farklı olduğu için de ortak ve bütüncül bir çözüme ulaşılamamaktadır. Bu yüzden habis sorunlar görüş ayrılıkları içeren, sürekli dönüşen (sabit olmayan) özellikler içerirler. Günümüzde küresel ısınma ve iklim krizi, uluslararası göç ve mülteci sorunları, uluslararası terörizm gibi sorunlar, habis sorunlar bağlamında tartışılmaktadır.
Bu çalışmada, Covid-19 salgınının da bir habis sorun olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Habis sorunların tanımında kullanılan nitelikler üzerinden gidildiğinde, bu varsayımın doğruluğu gerekçelendirilebilir. Öncelikle Covid-19 salgını, habis sorunların karmaşıklık niteliğini taşımaktadır. Karmaşıklık meselesi, habis sorunların net bir tanımının yapılamamasıyla ilgili olup sorunun tüm boyutlarını aynı anda kapsayan tanım ve çözümlerin geliştirilmesinin zorluğuyla bağlantılı bir özelliktir. Buna göre her çözüm kısmi bir çözüm olmakta, her çözüm girişiminde yapılanlar ve yapılmayanlar sorunun dönüşümüne etkide bulunmaktadır. İkinci olarak, Covid-19 salgınında sorunun tam bir çözümünün olmaması belirsizliğe de neden olmaktadır. Burada belirsizlikten kasıt, sorunun tanımının bilgi belirsizliği ve çözümünün de strateji ve kurumsal belirsizlik içermesidir. Üçüncüsü, Covid-19 salgını fikirler arası anlaşmazlığı içeren sorunlardır. Salgına yönelik çözümler sunulmasında bir araya gelen aktörlerin uzmanlık alanları farklı olduğundan birbiriyle çelişen görüşler ortaya çıkmaktadır. Dördüncüsü, Covid-19 salgını sınır-aşan sorundur. Salgın sürecinde hiçbir ülke, sorunun iyi yönetimi sadece kendi ölçeğinde yürütememiş; dünyadaki gelişmelere göre salgının gidişatının kötüleşmesiyle veya iyileşmesiyle karşılaşmıştır. Beşincisi, Covid-19 salgını açık bir çözüme karşı dirençli veya bağışık olmadır. Çünkü bu salgını tamamen ortadan kaldıracak çözümler bulunmamaktadır. Altıncı olarak, Covid-19 salgını sabit olmayan dolayısıyla önceden tahmin edilebilir belirli bir hat üzerinde ilerlemeyen bir sorun olmuştur. Farklı ülkelerde yeni mutasyonlarla hastalığın gidişatı dalgalı biçimde artmış veya azalmış; buna bağlı olarak tedbir ve sınırlamaların yoğunluğu da artırılmış veya azaltılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, henüz kamu yönetiminde çok fazla yer edinmemiş habis sorun kavramını temel alarak dünyayı derinden etkileyen Covid-19 salgınına farklı bir perspektiften bakmayı denemek ve kamu yönetimi literatürü için bu perspektifin açabileceği yeni imkânları araştırmaktır.
Anahtar Kavramlar: kamu yönetimi, habis sorunlar, Covid-19 salgını

THE COVID-19 PANDEMIC AS A WICKED PROBLEM

ABSTRACT

Wicked problems first entered the literature in the late 1960s and then came to the fore with the globalization process, the increasing integration of the world, the intensification of interdependence between different social segments, different economic sectors and different political structures. These are the problems that are resistant to a complex, ambiguous and clear solution, where public administration cannot scientifically cover the causes and solutions of a problem completely, and cannot deal with it through a single institution, with traditional administration tools. In wicked problems that cut horizontally different areas and geographical regions and require people from different areas to work together, the stakeholders of the problem approach the problem from the perspective of their own area and region; since the priorities and context of each area and region are different from the others, a common and holistic solution cannot be reached. Therefore, wicked problems contain constantly transforming (unstable) features that involve differences of opinion. Today, problems such as global warming and climate crisis, international migration and refugee problems, international terrorism are discussed in the context of wicked problems.

In this study, it is assumed that the Covid-19 pandemic is also a wicked problem. The accuracy of this assumption can be justified when it comes to the qualifications used in the definition of wicked problems. First of all, the Covid-19 pandemic has the complexity of wicked problems. The issue of complexity is related to the lack of a clear definition of wicked problems and is related to the difficulty of developing definitions and solutions that cover all dimensions of the problem simultaneously. Accordingly, every solution is a partial solution, and what is done and what is not done in every solution attempt has an impact on the transformation of the problem. Secondly, in the Covid-19 pandemic, the lack of a complete solution to the problem also causes uncertainty. What is meant by uncertainty here is that the definition of the problem includes information uncertainty and its solution includes strategy and institutional uncertainty. Third, the Covid-19 pandemic is a conflict of ideas. Since the fields of expertise of the actors who come together to offer solutions for the pandemic are different, conflicting views emerge. Fourth, the Covid-19 pandemic is a cross-border problem. During the pandemic, no country has been able to carry out good administration of the problem only on its own scale; according to the developments in the world, the course of the pandemic has worsened or improved. Fifth, the Covid-19 pandemic is being resistant or immune to an obvious solution. Because there are no solutions to completely eliminate this epidemic. Sixth, the Covid-19 pandemic has been an unstable problem that does not progress along a predictable line. With new mutations in different countries, the course of the disease has increased or decreased in a fluctuating fashion; accordingly, the intensity of the measures and restrictions was increased or decreased.

In this context, the aim of this study is to try to look at the Covid-19 pandemic, which has deeply affected the world, from a different perspective, based on the concept of the wicked problem that has not yet gained much ground in public administration, and to explore new possibilities that this perspective may open for the public administration literature.

Keywords: public administration, wicked problems, Covid-19 pandemic

GİRİŞ

İlk defa 1967 yılında C.West Churchman tarafından "Management Science" Dergisinde kullanılan, daha sonrasında ise 1973 yılında, Horst W. J. Rittel ve Melvin Marvin Webber'in *Policy Science*'da yayınladıkları *"Dilemmas in a General Theory of Planning (Genel Bir Planlama Kuramında İkilemler)"* başlıklı çalışmalarında kendine yer bulan habis sorun (wicked problem) kavramı, 1960'lı yılların sonundan itibaren literatürde tartışılmaktadır.

Habis sorunlar, genel itibariyle ani, beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve klasik araçlarla çözülmeyen sorunlar olarak tanımlanmıştır. Fakat bu sorunların temel ayırt edici nitelikleri, karmaşıklık, belirsizlik, fikirler arası anlaşmazlık (görüş ayrılığı), pek çok alanı ilgilendiren ve çok aktörlü özelliğinden türeyen sınırları aşma, açık bir çözüme karşı dirençli veya bağışık olma ve sabit olmamadır. Tüm bu nitelikler birlikte düşünüldüğünde konu alanlarına göre, küresel iklim değişikliği, afetler, salgınlar, göç, yoksulluk, çevresel bozulma, su kaynakları yönetimi, terörizm ve güvenlik vb. habis sorun örnekleri olarak verilebilir. Ancak bu sorunlardan bazıları habis sorunların tüm ayırt edici niteliklerini birlikte taşırken (afetler-salgınlar gibi), diğer örneklerinde (iklim değişikliği, göç gibi) ise bu niteliklerin bir kısmı göze çarpmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki, bu çalışmada bütün habis sorun örnekleri ele alınmamış; konunun güncelliği ve çalışmanın sınırlılığı göz önüne alınarak sadece Covid-19 salgını örneği incelenmiştir. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki, habis sorunların tanımında kullanılan ayırt edici nitelikler üzerinden gidildiğinde, habis sorunun tüm ayırt edici niteliklerini taşımasından dolayı Covid-19 salgını önemli bir habis sorundur. Bu, çalışmanın temel varsayımını oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışma bir habis sorun olarak tespit edilen Covid-19 salgını üzerinden bir değerlendirme içermektedir. Bu doğrultuda çalışmanın ilk kısmında habis sorun kavramı ve ayırt edici nitelikler ele alınmış, ikinci kısımda ise habis sorun perspektifinden Covid-19 salgın örneği incelenmiştir.

Çalışma genel olarak, nitel araştırma yöntemine dayanan, keşfedici bir araştırma olup, veri toplama tekniği olarak literatür taraması ve arşiv incelemesi içermektedir. Literatür taramasında habis sorunlarla ilgili kamu yönetimi alanındaki çalışmalar incelenmiştir. Arşiv incelenmesinde ise Covid-19 salgını ile ilgili ulusal ve uluslararası raporlar, makaleler ve haberlerden faydalanılmıştır.

1. HABİS SORUN KAVRAMININ ÇERÇEVESİNİ BELİRLEMEK

Günümüzde kamu kurumları standart ve rutin olan konularda hizmet sunmaya devam ederken, öte yandan ise bir anda ortaya çıkan, kestirilemeyen, kontrol edilmesi zor olan sorunlarda ise tek başına yeterli bilgi ve deneyime sahip değillerdir. Çünkü bu sorunlar, kamu yönetimi alanında klasik araçlarla çözüm bulunamayan, daha açık bir ifadeyle, kolay veya yalın çözümlerle giderilemeyecek düzeyde ortaya çıkan sorunlardır. Sadece bir kurumun ya da örgütün müdahalesiyle çözülmesi neredeyse olanaksız olan bu sorunlar için literatürde kullanılan sıfatlar; "içinden çıkılması zor sorunlar (*messy problems*)", "çok büyük sorunlar (*metaproblems*)", "habis-şerir sorunlar (*wicked problems*)"dır (Acar, 2004:50). Ancak bunlar farklı şekillerde isimlendiriliyor olsa da kamu yönetimi literatüründe yaygın bir biçimde habis sorunlar (*wicked problems*) olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada *wicked problem* kavramının Türkçe karşılığı olarak "habis sorun" kavramı tercih edilmektedir. Kavramın anlamsal dokusunu daha net bir şekilde ortaya koymak amacıyla önce kavramın etimolojik anlamı ve tarihsel karakteri, daha sonrasında ise kavramın ayırt edici nitelikleri bu çalışmada ele alınacaktır.

1.1. Habis Sorun Kavramını Anlamak

1960'lı yılların sonundan itibaren literatürde yerini alan habis sorun (*wicked problem*) kavramı etimolojik açıdan İngilizce anlamı olan *wicked* kavramı incelendiğinde kavramın isim hali *wick* olup "kötü, yanlış" gibi olumsuz anlam içermektedir. 12. yüzyıldan itibaren Eski İngilizce'de *wicked* sıfatı *wicca* kökünden türeyip sırasıyla "büyücü" ve "cadı" anlamlarına gelen *wizard* ve *witch* sözcükleriyle akrabadır (https://www.etymonline.com/search?q=W%C4%B0cked, Erişim Tarihi: 03.06.2022).

Bu bağlamda *wicked problem* kavramı da buradaki olumsuz anlamlardan yola çıkılarak Türkçe'de kötü huylu, inatçı, yapılandırılmamış, içinden çıkılmaz, muzip, habis, hınzır, tehlikeli, muzır anlamlarında karşımıza çıkmaktadır.[1] Kavramla ilgili söz konusu nitelendirilen olumsuz anlamlara tarihsel seyir içindeki yerine baktığımızda bu anlamlar daha da netleşmektedir. Şöyle ki, habis sorun kavramı ilk defa 1967 yılında C. West Churchman tarafından "Management Science" Dergisinde kullanılmıştır. Churchman kavramı, "sosyal sistemlere özgü olan, yanlış formüle edilen ve bilgi belirsizliğin olduğu" bir sorun türü olarak tanımlamıştır (Churchman, 1967: B-141-142). Kavram daha sonrasında 1973 yılında, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde tasarım ve şehir planlama profesörleri olan Horst W. J. Rittel ve Melvin Marvin Webber'in *Policy Science*'da yayınladıkları *"Dilemmas in a General Theory of Planning (Genel Bir Planlama Kuramında İkilemler)"* başlıklı makalede (Crowley ve Head, 2017: 540-541; Rittel ve Webber, 1973:155-169; Halligan ve vd., 2011:78) *"habis"* sosyal sorunlar başlığı altında tartışılmıştır. Aslında Rittel ve Webber, habis sorunları planlama örneği üzerinden ele almıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu çalışmayı ele aldıkları dönem aynı zamanda ekonomi politikadaki değişimlerle birlikte ortaya çıkan krize bilim dünyasının varolan bilgi ve bilme anlayışı ile cevaplar aramasında sorun yaşadığı bir dönemde ele aldığı söylenebilir (Kavanoz, 2021:35). Şöyle ki, ABD tarihinde 1960'ların ikinci yarısı ve 70'ler, 1950'ler ve 60'ların ilk yarısından keskin biçimde farklılaşmış hatta ilk dönemin ABD'si, II. Dünya Savaşı'nın galibi olarak özgüvene sahip, muhafazakâr ve kendine güvenen bir ülkeydi. Bu bağlamda büyük ölçekli planlar, rasyonel çözümler ve etkili bir yönetim kendini her alanda gösteriyordu. Buna karşın 1960'ların ikinci yarısından itibaren hem ekonomik performans düşmeye hem de Vietnam Savaşı gibi olaylar yüzünden her alanda kuşkular yükselmeye başlamıştı. 1960'larda ve 1970'lerde ABD'yi radikal biçimde ayrıştıran toplumsal muhalefet, ayaklanmalar, başkaldırılar ve protesto hareketlerinden yola çıkarak artık toplumsal sorunların, bilimde olduğu gibi 'munis' veya 'iyi huylu' (*tame*) ya da tanımlanabilir, ayrılabilir ve çözülebilir olduğunun varsayılamayacağını ve rasyonel sistemler perspektifi benimsenerek planlanamayacağını iddia ettiler (Crowley ve Head, 2017: 541). Böylece habis sorunlar kavramı, 1970'lerde ABD'de ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve çevresel sorunları tanımlamak için literatüre girmiştir (Rittel ve Webber, 1973:156-158; Peters ve Tarpey, 2019:218-236).

Rittel ve Webber'e göre, literatürde önemli bir yer teşkil eden habis sorunların daha anlaşılır kılınması ve hangi sorunların habis sorunlar olduğu üzerine ayrımın yapılabilmesi için öncelikle sınıflandırma yoluna gidilmesi gerekmektedir. Bu yazarlara göre bu sınıflandırma işlemi sorunun taşıdığı ayırt edici nitelikler göz önüne alınarak yapılmalıdır. Yani bir sorun söz konusu nitelikleri taşıyorsa habis sorun (*wicked problem*), taşımıyorsa *munis sorun (tame problem)*dır. Ancak bu ayrım üzerine önemli çalışmalar yapan Nancy Roberts (2000) ise, sorunları munis (tame), karmaşık (complex) ve habis (wicked) sorunlar olmak üzere üç tipe ayırarak değerlendirme yapmıştır (Roberts, 2000:1-2; Erdem, 2021:53-54).[2]

Birinci tipteki sorunlar munis (basit)tir; gerek sorunun tanımı gerekse de çözümü üzerinde uzlaşı sağlanacağı ve nasıl düzeltileceğine ilişkin fikir birliği olan sorunlardır. Örneğin, bir matematik denkleminin çözümünde olduğu gibi…

İkinci tipteki sorunlar karmaşıktır; sorunun tanımı üzerinde fikir birliği sağlanan ancak çözüm yolunun açıklanmasına ilişkin birçok nedenlerin ortaya atıldığı, bu nedenler arasında uzlaşının sağlanmadığı sorunlardır. Örneğin, öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin dersleri öğrenmeme durumunun ortaya konulması tüm öğretmenler tarafından sağlanabilir. Fakat bu öğrenme güçlüğüne sebep olan unsurların neler olduğu noktasında fikir birliği sağlanamaz.

[1] Kavramın bu anlamdaki kullanımları için bkz. Kate Crowley ve Brian W. Head (2017), "The Enduring Challenge of 'Wicked Problems': Revisiting Rittel and Webber", *Policy Sciences*, 50(5), s. 542.

[2] Munis ve habis sorunlar arasıdaki fark için bkz. Mark N.Wexler (2009), "Exploring The Moral Dimension of Wicked Problems", *International Journal of Social Policy*,Vol. 29,"No.9/10, s.533.

Bazıları için bu öğrenme güçlüğü okul içi durumlardan kaynaklı iken bazıları için ise okul dışı durumlardan kaynaklı olduğu ileri sürülür (Erdem, 2021:53-54).
Üçüncü tipteki sorunlar habistir; hem sorunun tanımı hem de çözümü üzerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklardır. Şunu belirtmek gerekir ki, bu sorunlar sosyal bilimlerin birçok alanında olduğu gibi kamu yönetimi, yönetim bilimleri, politika vb. gibi alanlarda farklı yazarlar tarafından, onun farklı özelliklerinin üzerinde durarak tanımlamaya çalışmaktadırlar. Çünkü bu sorunlar matematik ve fizikteki klasik bilimsel sorunlar gibi ele alınmamaktadır. Nasıl ki klasik sorunlarda sorunu tanımla, veriyi topla ve analiz et, çözüme uygun metodu uygula süreci bu sorunlar için geçerli değildir (İntepe, 2018:69). Bu nedenledir ki, habis sorunların tanımlanması ve kullanımında fikir birliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda bu durumu daha net şekilde görebilmek için habis sorunlar üzerine yapılan çeşitli tanımlamalara daha yakından bakmak gerekmektedir.

1.2. Habis Sorunların Ayırt Edici Nitelikleri

Habis sorunlar üzerinde mutabakata varılmış tek ve kapsayıcı bir tanım olmasa da kavrama ilişkin yapılan tanımlamalar kavramın ayırt edici özelliğine göre yapılmaktadır. Bu nedenledir ki, yazarların çoğunun kabul ettiği ayırt edici özellikler ortaya konulmuştur. Sunulan bu ayırt edici özellikler;
Rittel ve Webber'e (1973: 155-169) göre, habis sorunları tanımlamanın birkaç yolu vardır, ancak habis sorunlar 10 özelliğin bir kısmını veya tamamını içermesi gerekmektedir. Bunlar;

- Tek bir tanımın yapılmasının mümkün olmaması,
- Kesin bir çözümün olmaması,
- Çözümleri doğru ya da yanlış değil, iyi ya da kötü olması,
- Soruna karşı üretilen bir çözümün derhal ve kesin olarak bir sınamasının (testinin) bulunmaması,
- Deneme-yoluyla öğrenmenin mümkün olmaması,
- Benzersiz olma,
- Başka bir (habis) sorunun belirtisi olma,
- Tutarsız olma,
- Planlayıcının 'yanlış yapma hakkının olmaması,
- Birden fazla aktörün olmasıdır.

Roberts (2000: 1) ise şöyle açıklar,

- Sorunun ne olduğu konusunda anlaşmazlık,
- Çözüm arayışının açık uçlu olması,
- Sorun çözmenin karmaşık olması,
- Birden fazla ilgili tarafça üretilen ve sıkça değişen kısıtlamalar içermesidir.

Grint'e (2008: 12-13) göre,

- Belirsizlik içerme,
- Yüksek karmaşıklık,
- Sorunun çözümü konusunda inatçılık,
- Durma noktasının olmamasıdır.

Head ve Alford (2015: 711) ise şöyle değinir;

- Genellikle toplumsal çoğulculuk (paydaşların birden fazla ilgi alanı ve değeri),
- Kurumsal karmaşıklık (örgütler arası işbirliği ve çok düzeyli yönetişim bağlamı),
- Bilimsel belirsizliktir (güvenilir bilgide parçalanma ve boşluklar)

Crowley ve Head (2017: 540) ise şöyle açıklamaktadır;

- Bilimsel belirsizlik,
- Birden fazla karar vericinin olması,
- Değer çatışmalarıdır.

Peters ve Tarpey (2019: 220) ise şu şekilde ortaya koymaktadır;

- Net olarak tanımlanamaması,
- Sorunların çözümlerinin kolayca anlaşılmaması,
- Sorunların çözümünün iyi veya kötü olarak bilinmemesi,
- Karmaşıklıktır.

Neby ve Zannakis (2020:595) ise şu şeklide değinmektedir;

- Eylemlerin ihtiyaçları, tercihleri, değerleri ve sonuçları ile ilgili belirsizlikler,
- Parçalanmış ve heterojen aktör katılımı,
- Bilimsel belirsizliktir.

Yukarıda farklı yazarlar tarafından ele alınan, zaman zaman birbiriyle kesişen birçok ayırt edici nitelik ortaya konulmuştur. Buradaki temel amaç, habis sorunları diğer sorunlardan ayırmamıza neden temel özelliklerin neler olduğunu ortaya koymaktır. Fakat bu ayırt edici niteliklerden habis sorunların temel niteliği karmaşıklık, belirsizlik ve fikirler arası anlaşmazlıktır (görüş ayrılığı).[3] Bunların yanı sıra, habis sorunların pek çok alanı ilgilendiren ve bununla beraber çok aktörlü özelliğinden türeyen sınırları aşma, açık bir çözüme karşı dirençli veya bağışık olma, sabit olmama nitelikleri de vardır. Bu nitelikler detaylı bir şekilde ele alındığında habis sorunlar daha anlaşılır olacaktır.

Karmaşıklık: Habis sorunlar, farklı alanları kapsayan ve farklı değer yargılarına sahip farklı aktörleri ilgilendiren sorunlar oldukları için, çözüm girişimine taraf olan aktörler ve konu olan alanlara göre habis sorunun da tanımı farklılık göstermektedir. Daha net bir söylemle, habis sorunlarda nedenler ve çözümler kesin biçimde birbirinden ayrılamamaktadır. Sorunun tüm boyutlarıyla kapsanamaması nedeniyle hangi nedenler veri alındıysa o bağlamda bir çözüm önerisi ortaya konulabilmektedir. Bu nedenle sorunu hem anlamak hem de çözmek için gerekli olan bilgileri kapsayan bir formül oluşturulamaz. Şunu vurgulamak gerekir ki, habis sorunlarda sorunu tanımlamak, çözümü bulmakla aynı şeydir, eş zamanlıdır. Çözüm bulunana kadar sorun tanımlanamaz. Açık bir ifadeyle, habis bir sorun önce anlaşılıp sonra çözümlenemez, ortaya atılan her bir çözüm ile sürekli bir döngüde yeniden tanımlanmaktadır. Bunun yanında yine sorunun ne olduğuna yönelik olarak farklı aktörler, farklı yaklaşımlarda bulunduğundan, sorunun niteliği ve kapsamı sorunu ele alan aktöre göre değişim göstermektedir (Uzun, 2021:15; Peters, 2017:388). Bu bakımdan habis sorunların karmaşıklığı, yalnızca farklı aktörlerin değer çatışmasını ve farklı alanların öncelik çakışmasını da içerecek biçimde sorunun nedenlerinin ve çözümlerinin ayrıştırılarak tanımlanmasıyla da ilgilidir.

Belirsizlik: Sorunun yapısı ve çözüm yollarının ne olduğu, kimler tarafından çözümlenebileceği, uygulanan çözümlerin ne gibi olumsuzluklara ve başka hangi sorunlara sebebiyet vereceği noktasındaki hususlardır (Uzun, 2021:17; Peters, 2017:388).

[3] Detaylı bilgi için bkz. Joshua Newman ve Brian W. Head (2017a), "The National Context of Wicked Problems: Comparing Policies On Gun Violence In The US, Canada and Australia", *Policy Analysis: Research and Practice,* 19:1, s. 41.

Belirsizlik meselesinin bilgi, stratejik ve kurumsal olmak üzere üç yönü bulunmaktadır (Acar, 2004:53-54).
Bilgi belirsizliği (bilgideki boşluklar ve parçalanma), sorunların nedenleri ve etkileri noktasında yeterli bilgiye sahibi olmama durumudur (Erdem, 2021:53).
Stratejik belirsizlik (aktörlerin değer ve çıkarlarındaki çeşitlilik) ise, karar verme sürecine dâhil olan birden fazla aktörün sorunların niteliğine ve uygun çözümlere dair algılamalarındaki ve yaklaşımlarındaki ciddi farklılıklardır. Daha net ifadeyle, sorunu çözmeye çalışanların farklı bakış açılarındaki belirsizliktir.
Kurumsal belirsizlik (kurumlar arası işbirliği ve eşgüdüm eksikliği) ise, belli bir soruna ilişkin kararların hangi aktörler, örgütler ve idari düzeyler tarafından alınacağına yönelik belirsizliktir.

Fikirler arası anlaşmazlık: Habis sorunların çözümüne yönelik olarak bir araya gelen farklı aktörlerin farklı bakış açılarına (kültürel normları, kurumsal yapılar) bağlı olarak ortaya çıkan çelişkileri içermektedir (Newman ve Head, 2017a:42).
Sınırları aşma: Habis sorunların birden fazla alt sorun kümelerine sahip olması (Peters ve Tarpey, 2019:221) nedeniyle birden fazla aktörü ve örgütün yetki alanını içermesiyle ilgili bir durumdur.

***Açık bir çözüme karşı dirençli veya bağışık olma*:** Bu mesele sorunların karmaşık ve belirsiz olma durumunun doğal sonucudur. Çünkü sorunun aktörlerce farklı olarak tanımlandığı ve çözümlerdeki belirsizler nedeniyle aktörlerin farklı çözümleri doğru olarak nitelendirdiği bir durumda çözümünün de kesin bir şekilde olduğunu söylemek pek mümkün değildir (Uzun, 2021:18). Ancak munis sorunlarda farklı aktörler, değer yargıları ne olursa olsun bir sorunun çözümünde doğru ve yanlışı nesnel biçimde değerlendirerek tek bir çözümde hemfikir olabilirler. Buna karşın habis sorunlarda herkes için geçerli tek bir doğru çözüm formülü yoktur. Çünkü taraflar bu sorunları farklı açılardan ele alıp tartıştıkları için tek bir çözümün sunulması mümkün değildir. Bu nedenle habis bir sorunda kesin bir son çözüm noktası yoktur.

Sabit olmama: Problemlerin özünü anlamaya veya çözmeye yönelik bilgilerin sürekli değişmesine ilişkindir (Uzun, 2020: 1197). Bu durum ise alınan önlemlerin ya da stratejilerin değişebileceğini ortaya koymaktadır (Uzun, 2020: 1200).
Yukarıda sözü edilen bu ayırt edici niteliklerin her bir habis sorunda farklı biçimde yer alacağını belirtmek gerekir. Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse, her bir sorunda ön plana geçen nitelikler o sorunun doğasına özgüdür. Literatürde habis sorun olarak nitelendirilen küresel iklim değişikliği, afetler, salgınlar, göç, yoksulluk, çevresel bozulma, su kaynakları yönetimi, terörizm ve güvenliktir.[4] Dile getirilen bu sorunlardan örneğin afetlerde ve salgınlarda tüm ayırt edici nitelikler görülürken, iklim değişikliği gibi başka bazı habis sorunlarda ise tüm ayırt edici nitelikler ortaya çıkmamaktadır.

[4] Habis sorun örnekleri için bkz. Joshua Newman ve Brian W. Head (2017b), "Wicked tendencies in policy problems: rethinking the distinction between social and technical problems", *Policy and Society*, 36: 3, s. 414-429; Mirko Noordegraaf, Scott Douglas, Karin Geuijen, Martin Van Der Steen (2019), "Weaknesses of wickedness: a critical perspective on wickedness theory", *Policy and Society*, 38: 2, s. 278-297; Suna Ersavaş Kavanoz (2021), "Karmaşık Sorunlarla Mücadelede İş Birlikçi Yönetişim ve Aktörler", içinde *Karmaşık Sorunlar ve Kent*, (Ed.Suna Ersavaş Kavanoz, Abdullah Uzun, Hayriye Şengün), Astana Yayınları, Ankara, s. 35.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı bir habis sorun olarak tespit edilen Covid-19 salgın örneği üzerinden değerlendirme içermektedir.[5] Çünkü hem örneğin güncelliği hem de çalışmanın sınırlılığı göz önüne alınarak sadece Covid-19 salgın örneği incelenmiştir.

2. HABİS SORUN: "COVID-19 ÖRNEĞİ"

Covid-19 salgını ilk olarak Aralık 2019 itibariyle Çin'in Hubai Eyaleti'nin Wuhan şehrinde ortaya çıkmış; daha sonrasında ise 9 Haziran 2020 tarihiyle toplamda 213 ülkeye yayılmıştır (https://scirp.org/reference/referencespapers.aspx?referenceid=2995098, Erişim Tarihi:23.06.2022). Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde Covid-19, virüsün yayılımı ve şiddeti sebebiyle salgın olarak tanımlanmıştır. Bu salgın hem halk sağlığını tehdit etmesi bakımında tıbbı ilgilendirirken hem de salgına karşı mücadele doğrultusunda alınan tedbirler ve kısıtlamalar nedeniyle idari ve sosyo-ekonomik etkiler içerdiği için bir habis sorundur (Uzun, 2020:1198-1199). Bu sav, ele alınan habis sorun nitelikleri üzerinden gidilerek derinleştirilebilir. Şöyle ki,

Karmaşıklık: Salgın hem bir sağlık sorunu hem de ekonomiden psikolojiye, eğitimden çalışma hayatına, siyasetten sosyolojiye birden fazla alanı etkileyen ve ilgilendiren bir sorundur. Salgının başlangıç aşamasında hastalığa neden olan unsurların (doğal-suni) neler olduğu, bulaşıcılık özelliği, insanlara ne kadar zarar verdiği, etkisinin ne kadar devam edeceği hususunda tam bir bilinmezlik ve öngörülmezlik hâkim olmuştur. Bu yüzden hastalığın tanısı (sorunun tanımı) ve tedavisi (çözüm formülü) de bir türlü oturtulamamıştır (Uzun, 2020:1198). Her tanım girişimine göre tedavi yöntemi de dönüşmüştür (Başlarda bulaşma yöntemi konusundaki kafa karışıklığı, maske kullanımının gerekli olup olmadığı tartışmasına yol açmıştı).

Belirsizlik: Sorunun tam bir çözümünün olmaması belirsizliğe neden olmuştur. Birçok ülke sorunla mücadele etmek için değişik stratejilere başvurmuştur (Yıldız ve Uzun, 2020:22-25).

Birincisi, hiçbir şey yapmamak/sürü bağışıklığı: Hükümetler hastalığın yayılmaması için herhangi bir faaliyete bulunmamışlardır. Buradaki temel mantık, "nüfusun çoğunun" virüse uyum sağlayarak hayatta kalınacağı kestirimidir.

İkincisi, sınırlı karantina: İnsanların tamamen evlerine kapanmasına gerek olmaksızın ekonomik faaliyeti de sekteye uğratmadan salgının yarattığı sorunlara çözüm bulmayı amaçlayan stratejidir.

Üçüncüsü ise, erken ve tam karantina: Bunda ise vatandaşların tamamen evde kalması, temel ve acil hizmetleri üreten ve dağıtan kamusal ve özel kurumlar dışında tüm iş yerlerinin karantina boyunca tam kapalı olmasıdır.

Ancak salgınla mücadelede uygulanmak istenen bu stratejilerin her biri tıbbi ve sosyo-ekonomik etkiler bakımından öngörülmez sonuçlara sebebiyet veren belirsizliklere yol açmıştır (Uzun, 2020: 1198-1199).

Fikirler arası anlaşmazlık: Sorunu çözmeye yönelik aktörler arasında problemin doğası (tehdit ve sonuçları üzerine), çözüm yolları (hiçbir şey yapmamak, sınırlı karantina, erken ve tam karantina) ve aciliyetine ilişkin fikir ayrılıkları olmuştur. Siyasal yöneticiler, sağlık çalışanı dernekleri (tabipler odası vb.), işçi ve işveren kuruluşları, esnaf odaları gibi farklı kesimler, sorunun kendi alanlarındaki sonuçlarını temel alarak farklı beklentiler, çıkarlar, öncelikler ve çözümler ortaya koymuşlar; bu da fikir ayrılıklarının derinleşmesine yol açmıştır (Uzun, 2020:1199).

Sınırları aşma: Salgının tıbbi boyutunun yanında hem ekonomik hem de sosyal boyutu da bulunmaktadır. Salgın süreci boyunca eğitim, ulaşım bunun yanında diğer birçok sektörde çalışanlar tedbir ve kısıtlamalardan oldukça etkilenmiştir.

[5] Örnek çalışma için bkz. Per Morten Schiefloe (2021), "The Corona crisis: a wicked problem", *Scandinavian Journal of Public Health,* 49, s.5-8.

Bu sebeple bu süreç ile mücadele farklı sektördeki kurumları ve yönetimi ilgilendirmektedir. Ayrıca belirli bir ülkede sürecin iyi yönetiminin uluslararası nitelikli habis sorunlar açısından yetersiz kalması da yine sınırları aşan yönüyle bağlantılıdır. Diğer ülkelerde salgının gidişatının tekrar ivme kazanması, kendi ülkenizdeki kazanımların da bir süre sonra kaybına yol açmaktadır. Bu nedenle böylesi sorunlara verilecek en uygun yanıtın uluslararası ve sektörlerarası olması gerekmektedir.

Açık çözüme karşı oldukça dirençli veya bağışık olma: Tek ve mükemmel seçenek bulunmamaktadır. Çünkü ülkelerin içinde bulunduğu siyasi, idari, ekonomik ve coğrafi şartlar kendinle birlikte hangi çözümün ne şekilde uygulanabileceğine yönelik sınırlamalar getirmektedir. Toplam nüfus ve bu nufüs içindeki kronik hasta sayısı, yaşlı ve genç nüfüs arasındaki temasın miktarı, ülkenin ekonomik gelişmişliği, hizmet sektörünün ekonomik faaliyeler içerisindeki payı hükümetlerin neyi ve nasıl yapacaklarını belirlemektedir (Yıldız ve Uzun, 2020:26).

Sabit olmama: Salgına yönelik yapılan araştırmalarla birlikte yeni bilgilerin edinilmesi sonucunda problemin sabit olmayan, daha açık bir ifadeyle, değişken nitelikte bir problem olduğu da açıkça söylenebilir. Sorun, süreç içinde evrimleşmekte ve hatta başkalaşmaktadır.

Görüldüğü üzere Covid-19 salgını yukarıda dile getirilen habis sorunların ayırt edici niteliklerinin tümünü taşıması nedeniyle bir habis sorundur. Çünkü bu sorun diğer habis sorunların aksine özellikle hızlı bir şekilde yayılma seyri göstermesi, tüm dünyayı etkisi altına alması, hükümetlerin ve toplumların ana gündem maddesi olması, acil bir şekilde çözülmesi gereken özellikler göstermesi bu sorunun habis bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Habis sorunun en güncel değerlendirilmesini yapabilmek için çalışmada Covid-19 salgın örneği üzerinden gidilmiştir. Covid-19'un bir habis sorun olduğu habis sorunun ayırt edici özellikleri perspektifinden yola çıkılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular, çalışmanın varsayımını doğrulamıştır. Şöyle ki, Covid-19 salgını; birincisi (karmaşıklık meselesi), salgının başlangıç aşamasında hastalığa neden olan unsurların tam olarak neler olduğuna yönelik öngörülemezlik hâkim olmuş, hastalığın tanısı ve çözümü bir türlü oturtulamamıştır. İkincisi salgının tam bir çözümünün olmaması durumu tıp alanıyla beraber diğer idari, sosyo-ekonomik, kültürel vb. alanlarda (belirsizlik meselesini) meydana getirmiştir. Üçüncüsü (açık bir çözüme karşı dirençli veya bağışık olma meselesi), ülkelerin kendi içinde bulunduğu siyasi, idari, ekonomik ve coğrafi şartlar kendinle birlikte hangi çözümün ne şekilde uygulanabileceğine yönelik sınırlamalar getirmiştir. Dördüncüsü (sınırları aşma meselesi), salgının tekrar gidişatının ivme kazanması nedeniyle sorun hem uluslararası hem de sektörlerarası bir hal almıştır. Beşincisi (fikirler arası ayrılık meselesi) sorunu çözmeye yönelik aktörler arasında problemin doğası, çözüm yolları ve aciliyetine ilişkin fikir ayrılıkları yaratmıştır. Altıncısı (sabit olmama meselesi) salgının özünü anlamaya ve çözmeye yönelik bilginin sürekli değişmesi yani değişken nitelikte olması durumu görülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkarak şunu net bir biçimde söyleyebiliriz ki, bir habis sorun olarak Covid-19 salgını gerek hükümetler gerekse de toplumlar için temel bir meseledir. Ancak her ne kadar temel bir mesele olarak görülse de ve habis sorun konusu kamu yönetimi literatüründe son yıllarda önemli bir çalışma alanı haline gelse de, derinlikli biçimde ele alınma hususunda nedense ihmal edilen bir konudur. Bu nedenle bu konudaki literatürde geniş boşluklar olduğu açıktır. Bu bağlamda öncelikle habis sorunları konu edinen çalışmalara hem ulusal hem de uluslararası alanlarda daha çok yer verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, Muhittin (2004), *Örgüsel Yönetim,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Churchman, C. West (December 1967), "Wicked Problems", *Management Science,* Vol.14, No.4, B-141-142.

"Countries where COVID-19 has spread", Wordlometer 2020, *https://scirp.org/reference/referencespapers.aspx?referenceid=2995098*, Erişim Tarihi: 23.06.2022.

Crowley, Kate; W. Head, Brian (2017), "The Enduring Challenge of 'Wicked Problems': Revisiting Rittel and Webber", *Policy Sciences*, 50(5), s. 539-547.

Erdem, Nisa (2021), "Karmaşık Sorunlar ve Yerel İş Birlikleri", içinde *Karmaşık Sorunlar ve Kent*, (Ed. Suna Ersavaş Kavanoz, Abdullah Uzun, Hayriye Şengün), Astana Yayınları, Ankara, s.51-72.

Ersavaş Kavanoz, Suna (2021), "Karmaşık Sorunlarla Mücadelede İş Birlikçi Yönetişim ve Aktörler", içinde *Karmaşık Sorunlar ve Kent*, (Ed. Suna Ersavaş Kavanoz, Abdullah Uzun, Hayriye Şengün), Astana Yayınları, Ankara, s. 35-50.

Grint, Keith (2008), "Wicked Problems and Clumsy Solutions: The Role of Leadership", *Clinical Leader*, Vol.1, No:2, s.12-25.

Halligan, John; Buick, Fiona; O'Flynn, Janine (2011), "Experiments with Joined-Up, Horizontal and Whole-of-Government in Anglophone Countries", içinde *International Handbook on Civil Service Systems,* (Ed. Andrew Massey), Edward Elgar, Chelthem, s. 74-99.

Head, Brian W.; Alford, John R.(2015), "Wicked Problems: Implications for Public Policy and Management", *Administration&Society*, Vol 47(6), s. 711-739.

https://www.etymonline.com/search?q=W%C4%B0cked, Erişim Tarihi: 03.06.2022.

İntepe, Atiye Seda (2018), *Kamu Yönetiminde Koordinasyon: Teorik ve Güncel Tartışmalar*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Neby, Simon; Zannakis, Mathias (2020), "Coordinating Wickedness: A Comparative Analysis of How Norway and Sweden Organize for Climate Policies", *Journal of Comparative Policy Analysis*, 22: 6, s. 593-611.

Newman, Joshua; Head, Brian W. (2017a), "The National Context of Wicked Problems: Comparing Policies On Gun Violence In The US, Canada and Australia", *Policy Analysis: Research and Practice,* 19:1, s. 40-53.

Newman, Joshua; Head, Brian W. (2017b), "Wicked tendencies in policy problems: rethinking the distinction between social and technical problems", *Policy and Society*, 36: 3, s. 414-429.

Noordegraaf, Mirko; Douglas, Scoot; Geuijen, Karin; Van Der Steen, Martijn (2019), "Weaknesses of Wickedness: A Critical Perspective on Wickedness Theory", *Policy and Society*, 38: 2, s. 278-297.

Peters, B. Guy (2017), "What is so wicked about wicked problems? A conceptual analysis and a research program", *Policy and Society*, 36: 3, s.385-396.

Peters, B. Guy; Tarpey, Matthew (2019), "Are Wicked Problems Really So Wicked? Perceptions of Policy Problems", *Policy and Society*, 38: 2, s. 218-236.

Rittel, Horst W. J.; Webber, Melvin M. (1973), "Dilemmas in a General Theory of Planning", *Policy Science*, 4, s. 155-169.

Roberts, Nancy Charlotte (2000), "Wicked Problems and Network Approaches to Resolution*", International Public Management Review,* 1(1), s.1-19.

Schiefloe, Per Morten (2021), "The Corona crisis: a wicked problem", *Scandinavian Journal of Public Health,* 49, s.5-8.

Uzun, Abdullah (2020), "Kötü Huylu Problem Perspektifinden Covid-19 Pandemisi ile Mücadele Stratejiler: Teorik ve Pratik Bir Analiz", *Turkish Studies,* 15(4), s.1193-1214.

Uzun, Abdullah (2021), "Kamu Yönetimi ve Politika Çalışmalarında Kötü Huylu ve Karmaşık Sorunlar", içinde *Karmaşık Sorunlar ve Kent*, (Ed. Suna Ersavaş Kavanoz, Abdullah Uzun, Hayriye Şengün), Astana Yayınları, Ankara, s.13-34.

Yıldız, Mete; Uzun, Mehmet Metin (2020), *Koronovirüsle Mücadelede Kriz Yönetimi ve Kamu Politikası Yapımı*, Seta Yayınları, İstanbul, s.7-68.

Wexler, Mark N. (2009)," Exploring The Moral Dimension of Wicked Problems", *International Journal of Social Policy,* Vol.29, No.9/10, s.531-542.

TERRITORIES RELEASED FROM OCCUPATION AND A NEW PERIOD OF PROCESSING INDUSTRY IN AZERBAIJAN

Abayev Yusif Gasham
Guba branch of Azerbaijan State Pedagogical University, head of department Dissertant of the Institute of Economics of the Azerbaijan National Academy of Science
ORCID: 0000-0001-9356-3643

Muradov Zaur Muradkhan
Guba branch of Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID: 0000-0001-6511-8462

SUMMARY
Political processes in the world are forcing countries to use their existing economic potential more effectively. In particular, they try to eliminate dependence on imports by meeting the needs of the population for essential food products and services at the expense of local production. On the other hand, they do not want to become a political tool due to economic dependence. Although non of the countries in the globalized world fully meet the needs of their population in goods and services through domestic production, they are trying to find possible ways to reduce their dependence on other countries.
Due to its victory in the 44-day war, the Azerbaijani state liberated the occupied territories for about 30 years. The geographical structure, relief, climate, water resources, landresources and natural resources of the liberated territories form new economic opportunities in Azerbaijan. New infrastructure in the field of transport and logistics, digitalization of processes, and the application of modern innovative solutions increase the existing potential in international cargo transportation and the rapid movement of transit cargo within the country. At the same time, new products and services created within the country meet the domestic demand, strengthen the export potential following the wants of bordering countries, and increase the number of international economic partners.
During the First Karabakh War the occupation of 20% of our territories busted the supply chain between the economic regions of the country, the connection between industry and agriculture completely lost its essence, there were no transport connections and local production stopped completely. Lands with long-term wealthy natural resources and productive lands have been used inefficiently, costing the country billions of dollars.
Today, the liberated territories will increase the existing economic potential of the country's economy, affect the dynamics of economic growth in the short term, increase GDP and create new economic opportunities for local and foreign investors. It will increase the employment of the population, and increase the income of the population with the creation of new jobs.
Recovery of transport and communication lines meeting the requirements of the Fourth Industrial Revolution, creation of competitive industrial districts and agro-parks, development of agriculture and industrial products using low-waste alternative raw materials, the establishment of a circulating economy, the introduction of "smart cities and smart villages" programs, The creation of a green energy zone also increases the existing potential of other economic regions of the country.New production links related to production processes are being established between economic regions, production costs are reduced, and the quality of products and services will be improved.The growth of the national economy, along with economic growth, creates the basis for integration into the global world economy.
Keywords: national economy, economic diversification, green energy, smart village, food chain

AZERBAYCAN'DA İŞGALDEN KURTARILMIŞ BÖLGELER VE İMALAT SANAYİNİN YENİ GELİŞİM DÖNEMİ

ÖZET

Dünyada yaşanan siyasi süreçler, ülkeleri mevcut ekonomik potansiyellerini daha etkin kullanmaya zorlamaktadır. Özellikle nüfusun temel gıda ürünleri ve hizmetlerine olan talebini yerel üretim pahasına ödeyerek ithalata bağımlılığı ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Öte yandan, ekonomik bağımlılık pahasına siyasi bir araç olmak istemiyorlar. Küreselleşen dünyada hiçbir ülke, ülke nüfusunun ürün ve hizmetlerine olan talebini yerel üretim pahasına tam olarak karşılasa da, diğer ülkelere olan bağımlılığını azaltmak için olası yolları uygulamaya çalışmaktadır.

Azerbaycan devleti, 44 gün süren milli savaşta kazandığı zafer sayesinde yaklaşık 30 yıl boyunca işgal altındaki toprakları işgalden kurtardı. Kurtarılan bölgelerin coğrafi yapısı, rahatlaması, iklimi, su kaynakları, toprak kaynakları ve doğal kaynakları Azerbaycan'da yeni ekonomik gerçeklikler oluşturuyor. Özellikle Batı ve Doğu'nun kapısı sayılan Zengezur koridorunun açılmasıyla birlikte Azerbaycan her iki yerde bulunan ülkeler için transit ülke rolü oynayarak güvenilir bir ortak haline gelmektedir. Taşımacılık ve lojistik alanında oluşturulan yeni altyapı, süreçlerin dijitalleşmesi ve modern yenilikçi çözümlerin uygulanması, uluslararası kargo taşımacılığında mevcut potansiyelin artmasına ve transit kargonun ülke içinde hızlı hareket etmesine yol açmaktadır. Buna paralel olarak ülke içinde oluşturulan yeni ürün ve hizmetler, iç talebi karşılayarak komşu ülkelerin isteklerine göre ihracat potansiyelini güçlendirmekte ve uluslararası ekonomik ortakların sayısını artırmaktadır.

Birinci Karabağ savaşı sırasında topraklarımızın %20'sinin işgal edilmesi, ülkedeki ekonomik bölgeler arasındaki tedarik zincirinin bozulmasına neden olmuş, sanayi ile tarım arasındaki bağ tamamen özünü yitirmiş, ulaşım bağlantıları kalmamış, yerel üretim tamamen ortadan kalkmıştı. durdu. Uzun süredir zengin doğal kaynaklara ve verimli topraklara sahip alanlar verimsiz kullanılmakta ve ülke ekonomisine milyarlarca dolarlık zarar vermektedir.

Bugün serbest bırakılan bu topraklar, ülke ekonomisinin mevcut ekonomik potansiyelini artıracak ve kısa sürede ekonomik büyüme dinamiklerini etkileyecek, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla hacmini artıracak, yerli ve yabancı yatırımcılar için yeni ekonomik fırsatlar yaratacaktır. Nüfusun istihdamını artıracak, yeni işler yaratacak ve nüfusun gelirinde artışa yol açacaktır.

Bölgede Dördüncü Sanayi Devrimi'nin gereksinimlerini karşılayan ulaşım ve iletişim hatlarının restorasyonu, rekabetçi sanayi bölgeleri ve tarım parklarının oluşturulması, düşük atık alternatifli hammaddeler kullanılarak tarımsal ve endüstriyel ürünlerin geliştirilmesi, döngüsel ekonominin kurulması, "akıllı şehirler ve akıllı köyler" programları, yeşil enerji bölgesinin oluşturulması ülkenin diğer ekonomik bölgelerinin mevcut potansiyelini de arttırmaktadır.Ekonomik bölgeler arasında üretim süreçleri ile ilgili yeni üretim bağlantıları kurulur, ürün üretimine harcanan maliyetler azalır. ürün ve hizmetlerin kalitesi artacaktır.

Anahtar Kelimeler: ülke ekonomisi, ekonomik çeşitlendirme, yeşil enerji, akıllı köy, besin zinciri

1. INTRODUCTION

The population's demand for food products is met through agro-processing enterprises. Some of the food products are processed without direct processing, some of them are processed in absolute form and consumed in intermediate and final form. If many products obtained from fruits and vegetables, meat, milk and other types of cereal plants grown in agriculture and produced in certain areas are not processed, it is either impossible to use those products as food products, or most of them are used as waste products as very low quality food products.

Most of the strategically important food products are prepared after several stages of the processing process and are transferred to consumers as intermediate and final products of the processing process. During the processing process, several products are created from one raw material, which have a significant impact on the healthy nutrition of people from a physiological point of view. Those products that go through the processing process enrich the range of goods in the markets by creating added value. From this point of view, processing is the most important process that ensures the fulfillment of the demand for some kind of consumer products. It also removes its dependence on imports for many products.

While we consider that, according to the theory of absolute advantages, it is cheaper to import some products than to produce them domestically, today technology is developing so rapidly that the difference in production costs is not noticeable. In other words, countries rich in natural resources ignore all the risks and prefer local production in order to reduce their dependence on imports. Also, a new transformation of the industry allows processing of the product without breaking the chain of contact in the process of processing with production and without causing losses during the specified interval.

The processing industry not only contributes to the rapid development of Agriculture and light industry, but also provides the basis for the development of logistics, consulting and other services. As the well-being of the population improves in globally developed and developing countries, the volume of consumer indicators on quality food products also increases. That is why there are large agro-parks and agro-processing clusters in the world practice, which provide direct consumption by carrying out several processes in one area in a single center without leaving the products to be produced in complex form on the agro-processing industry. The activity of agro-processing enterprises based on the joint activity of agricultural product producers, processors, suppliers and distributors in a certain area is expanding. Such industrial enterprises manage all stages of fruit and vegetable, animal husbandry and other technical varieties of agricultural products in all areas of agriculture, from cultivation to packaging and presentation to consumers in the form of finished final products. On the one hand, it negatively affects the development of rural farmers and small business entities, but on the other hand, it provides access to all consumers of strategically important foodstuffs within the country under equal conditions. This concentration of the agro-processing industry not only increases the competitiveness of the processed product, but also creates a high quality and reasonable price. It is true that the operation of such specialized enterprises requires a huge financial investment, but it is a priority and important for ensuring food security.

2. ECONOMIC POTENTIAL OF THE LIBERATED TERRITORIES.

Large-scale measures are being taken to restore the liberated territories, ensure their further development, create the necessary infrastructure and return the population to their native lands. The expediency of carrying out all the works on the basis of a single program to ensure their equal development by effectively using the rich economic potential, natural resources and wide tourism opportunities of the mentioned territories requires a review of the division of the regions freed from occupation into economic regions. In order to reintegrate the liberated territories into the economy of our country, increase the efficiency of work with other economic regions, and ensure flexibility in economic management, the composition of economic regions was revised and new economic regions were created in accordance with the decree of the President of the country dated July 7, 2021. The newly created Eastern Zangezur economic region and the changed Karabakh economic region will lead to the acceleration of the development of the country's non-oil sector (1).

Production infrastructure

The restoration and construction of the liberated territories started with the restoration of transport and communication lines. The restoration of new transport and communication lines and transit traffic in this direction will increase the efficiency of strategic directions in relation to the development of the region. In particular, the opening of the Zangezur Corridor will save all transport and economic relations in the region from blockade, and will facilitate the diversification of relations between other regions of Azerbaijan. Restoration of transport infrastructure, reconstruction of railways, Fuzuli International Airport located in Fuzuli district, which has been put into use, and Lachin and Kalbajar international airports, which will be put into operation soon, will have a significant impact not only on the country level, but also on international cargo transportation by expanding the transport network in the South Caucasus. Time and additional costs will be saved in transit cargo transportation.

In order to satisfy the electricity demand of the liberated areas, by correctly evaluating the existing potential, the outdated power stations have been restored, and the construction of new ones in the prospective areas is continuing rapidly towards the creation of the "Green Energy Zone". Sustainable payment of the area's energy demand through alternative energy will have a positive effect on the activities of business entities and will lead to the diversification of activities and the reduction of costs.

During the occupation of lands, there were 9 water reservoirs, 7 water bodies, 6426 km irrigation network, 2 hydro junctions, 330 km collector-drainage network, 8003 hydrotechnical installations, 88 pumping stations, 1429 subartesian wells. In total, 125,800 hectares of irrigated land and the mentioned physical capital remained under occupation. The water resources in our territories freed from occupation are of great importance in terms of increasing the water resources of Azerbaijan. Also, the rapid development of agriculture, fruit and vegetables and livestock will be achieved by making it possible to buy crops from the areas twice a year due to the proper irrigation of the underwater areas (2).

Farming

The geographical structure, climate, relief, underground resources, water resources, fauna and flora of the liberated territories have a great economic share in the development of the country's economy. According to the official data of the State Statistics Committee of the territories before the occupation, in the 1980s, there were 139.8 thousand hectares of cultivated land in the region. Grain fields and vineyards predominated in the crop structure: 55% of the planted area was grain crops, and 35% was vineyards. For the prospective period, it is predicted that 232.8 thousand hectares of crops will be planted in those areas. There are also large economic prospects for the development of tobacco growing in Gubadli, Zangilan and Kalbajar regions, cotton-growing in Agdam and Fuzuli regions, grape growing in Agdam, Fuzuli, Jabrayil, Zangilan and Agdara regions in the liberated area. In addition to the traditional fields, the region has great potential for expanding different crops such as potatoes, vegetables, melons, fruits and fodder plants (3).

Animal husbandry

The natural climate and relief of the area create favorable opportunities for the development of animal husbandry along with the development of crop fields. Looking at the official data of the State Statistics Committee, it can be seen that in the 1980s, there were 321,000 cattle and 1.1 million small-horned animals, which accounted for 16.2% of the total number of cattle and 19.3% of the number of small-horned animals. In the prospective period, there are opportunities to increase this ratio to 460,000 head of cattle and 1.6 million head of small-horned animals. There are favorable economic prospects for the development of poultry farming, horse breeding, cocooning and beekeeping, which historically existed in the area (3).

"Aghdam Industrial Park" in Aghdam region, with Decree No. 1347 of the President of the Republic of Azerbaijan dated May 28, 2021, and with Decree No. 1453 of October 4, 2021, for business entities to operate within favorable and equal opportunities in territories freed from occupation for a short period of time "Araz Valley Economic Zone" Industrial Park was established in Jabrayil district of Eastern Zangezur economic district. Both industrial enterprises were able to encourage foreign inverters to invest in the territory in the long-term along with enabling proper use of the existing economic potential of the territory (4).

3. DEVELOPMENT PROSPECTS OF AGRICULTURAL AND PROCESSING INSTITUTIONS IN AZERBAIJAN

Azerbaijan's geographical structure, climate, natural resources and other resources allow the country to specialize in agriculture. However, the occupation of 20% of the lands during the first Karabakh War and about one million internally displaced people from the occupied territories further exacerbated the economic problems of the newly independent country. Economic relations between the country's economic regions were broken, physical assets worth several tens of billions of dollars were destroyed, lands were excluded from privatization, and industrial enterprises were looted. Although the occupied territories have great economic potential in all areas of the economy, after the occupation they were excluded from creating economic value within the country. During the period when the territories were under occupation, some sectors of the country's economy declined, and the development of the non-oil sector slowed down.

In order to ensure the stability of the national economy, to ensure the development of the non-oil sector and economic diversification, to create a favorable development environment for business entities and to increase population employment, the approval of the "Main directions of the strategic roadmap for the national economy and the main sectors of the economy" and the issues arising from it on" by the Order No. 1897 of the President of the Republic of Azerbaijan dated March 16, 2016, relevant assignments were given on the preparation of the Strategic Road Map based on an in-depth analysis of the current state of the economy. In accordance with this, "Strategic Roadmap for the production and processing of agricultural products in the Republic of Azerbaijan" was prepared for the sustainable development of the current situation in the fields of agricultural production and processing industry.

Due to the implementation of the Strategic Road Map during the years 2016-2020, relevant programs have been implemented in the direction of the realization of 9 strategic goals in order to create a favorable environment in terms of achieving the formation of a competitive agricultural products production and processing sector based on the principles of sustainable development. In a short period of time, the strategic road map has accelerated the development of the following priority directions for agriculture in the country (5).

- production and processing-oriented areas were created for the development of non-oil industrial areas;
- the scope of service areas has been expanded and service areas have been formed according to new requirements and accessibility to services has been simplified;
- logistic centers have been established in accordance with the production capabilities of economic regions (storage of food and non-food products, transportation by road transport, wholesale and retail sale);
- refrigerators and storage complexes for agricultural products were built in all areas of the republic for the purpose of storing fruit and vegetable products in a dry form.
- the rules of mutual processing of logistics centers were applied;
- on-site consulting services are provided in order to ensure quality and increase work efficiency in all areas of the economy.

STRUCTURE OF GROSS DOMESTIC PRODUCT in 2021

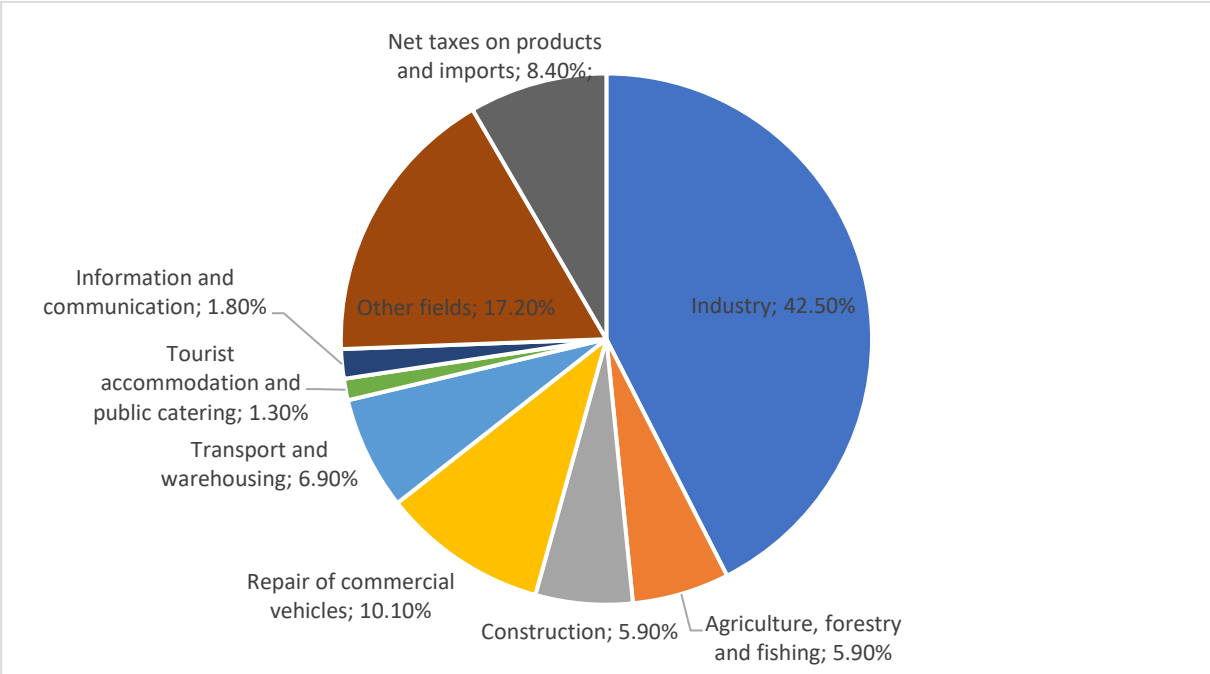

In 2021, the value of Gross Domestic Product for the country is 92,857.7 million manats, 62% of which was produced in the oil sector and 38% in the non-oil sector. As can be seen from the graph, agriculture, forestry and fishing account for 5.9% of the structural distribution of the Gross Domestic Product in 2021. Considering that the Gross Domestic Product in January-December 2021 was 92,857.7 million manats in terms of value, of which 5,478.6 million manats were allocated to agriculture, forestry and fishing. On the other hand, 29.9% of the products produced in the processing industry fall on the share of the industrial structure. In 2021, products worth 16,307.4 million manats were produced by the types of activities of the processing industry. The production of food products, which is directly related to the agricultural sector, is 4,448.9 million manats in terms of value, 27.6% of the total processing industry (6).

After the territories were freed from occupation, a number of decrees and orders were signed for the development of agriculture as well as in all areas. The purpose of these orders and decrees is to restore economic activity for a short period of time by correctly assessing the current situation of the liberated territories after the occupation, to ensure the establishment of relations with other regions of the country at a new level for a short period of time, and to correctly assess the existing economic potential in view of the new production infrastructure being built. In this regard, in order to ensure the implementation of Decree No. 1400 of the President of the Republic of Azerbaijan dated July 15, 2021, With the decree of the Prime Minister of the Republic of Azerbaijan "On a number of measures for the development of production and processing industry in the agricultural sector" signed on July 24, 2021, a package of proposals in the directions mentioned below was prepared and relevant work was started in the direction of the implementation of the decree and order.

- improvement of the normative legal framework regarding categorization of lands, their transfer from one category to another and change of purpose;
- improvement of the legal framework related to land management, protection, prevention of illegal use, as well as protection, restoration and increase of fertility;
- application of customs and tax concessions to agricultural production goods for export purposes;

- providing tax incentives to agro-processing enterprises to determine the range of products that will replace imported goods with domestically produced (processing) goods, to optimize costs that make up the cost and to reduce the price of domestically produced products;
- simplification of procedures for export of agricultural products;
- improvement of the regulatory legal framework regarding the construction of temporary buildings for housing, irrigation infrastructure and processing on agricultural lands by producers of agricultural processing products;
- improvement of the normative legal framework related to the regulation of the activity of agro-parks;
- expansion of opportunities to benefit from the investment promotion mechanism of enterprises operating in the field of agrarian production, as well as agroparks;
- Exemption from value added tax of leasing (renting) agricultural machinery on condition of provision of agrotechnical services and retention of property rights, as well as determination of rules for calculation of value added tax applied during wholesale of local agricultural products according to trade surplus(6).

51 agricultural parks and large farms with a total project cost of 2.3 billion manats are being created in Azerbaijan in 32 districts in 240 thousand hectares due to the implemented long-term state programs. 34 of them are on crop production, 14 are on crop production and animal breeding, 1 is on animal breeding activity, and 2 are on processing industry. 44 agroparks have already started to operate, and design works are being carried out in others (7).

In the global export of agricultural and food products, it is observed that the specific weight of processed products, that is, products produced with higher added value, is gradually increasing. According to the TRADEMAP information base, the specific weight of primary agricultural products and processed products in the total export, while the export volume of primary agricultural products increased by 2.5 times in the relevant indicators of the last 20 years, this increase in processed products was 2.9 times. In the base data of the center, the products with the greatest export potential from Azerbaijan to the world in terms of global exports of agricultural and food products are primary agricultural products (tomatoes, apples, cherries and syara) and vegetable products (8).

CONCLUSION

When looking at the import dynamics of the main goods of the State Statistics Committee, among the products imported in the last 3 years, food, foodstuffs and agricultural products are in the forefront. From the statistical data, it can be felt that food and food products produced in the country do not meet the food demand in the country. Within the existing possibilities, it will be possible to satisfy the population's demand for consumer products, especially food and food products, at the expense of local production by preparing a new map of production and consumption of agricultural areas; by accelerating the application of technological equipment of the IV industrial revolution to the production process; by increasing the number of ecologically clean alternative energy zones; by developing industrial enterprises that regulate the circular economy; and by creating Agro-Industrial Clusters suitable for the area in a short time. Expanding the agricultural sector within the existing possibilities is very important for ensuring food security in the country.

REFERENCES

1. https://president.az/az/articles/view/52389.
2. http://mst.gov.az

3. Economics of agriculture - 2020, No. 4 (34) - "Directions of restoration of agricultural land and forecasting of production indicators in our territories liberated from occupation" F. Fikretzade, i.u.f.d. Director of the Agrarian Research Center, S. Hajiyeva, Director of the Analytics Department of the Agrarian Research Center.

4. www. economy.gov.az

5. Strategic Road Map for the production and processing of agricultural products in the Republic of Azerbaijan. page-5

6. https://economy.gov.az/storage/files/files/1654/GbppmH0zasIacCSf9JEmjouJ2PIZTC9gDCvEf8nK.pdf

7. https://nk.gov.az/az/document/5500

8. https://www.economy.gov.az/az

9. https://exportpotential.intracen.org/en/products/tree-map

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA AB GÜVENLİK POLİTİKASI VE KADIN

Mert SOĞUKOLUK
Yozgat Bozok Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-6395-451X

ÖZET
Bu çalışma temel olarak toplumsal cinsiyet politikalarını kadın merkezli, Avrupa Birliği'nin ortak dış ve güvenlik politikası bağlamında ele alarak kadının siyasal ve güvenlik konusunda katılım düzeyleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmanın temel argümanını, AB Güvenlik ve Ortak Savunma politika yapım sürecinde kadınların aktif şekilde katılımının kısıtlılığı söz konusu olduğu ve bu bağlamda kadınların belirli bir sınırın ötesine geçememe durumuyla karşı karşıya kaldığı gözlemi oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünü feminist kuram özelinde toplumsal cinsiyet ve güvenlik yaklaşımı oluşturmaktadır. Feminizmin kavramsal olarak açıklanarak toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı ile bağdaştırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, özellikle Avrupa Birliği'nin son şeklini almasında temel oluşturan ve günümüzde Avrupa bütünleşme sürecinin temelini atan tarihsel süreç ve güvenlik konusu incelenmiştir ve konu ile ilgili temel bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Birliğin kurumsal olarak ortak güvenlik ve savunma politika yapısı ve ilişkili kurumlardaki kadınların siyasal katılımı incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının oluşumu incelenerek kadınların temsiliyet oranlarına değinilmiştir. Kadınların özellikle AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası özelinde siyasal katılımı açısından 2003-2022 yıllarını kapsayan kadın başbakan sayısı incelenmiş, sonrasında ise savunma bakanı sayısı ve dışişleri bakanı sayısı da çalışmaya eklenmiştir. İncelemenin sonucunda ise kadınların AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları noktasında katılımının kısmen arttığı belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, AB Güvenlik Politikası, Toplumsal Cinsiyet

EU SECURITY POLICY AND WOMEN IN THE CONTEXT OF GENDER EQUALITY

ABSTRACT
This study basically tries to deal with gender policies in the context of women-centered, common foreign and security policy of the European Union. The main argument of this study is the observation that the active participation of women in the EU Security and Common Defense policy-making process is limited and in this context, women are faced with the situation of not being able to go beyond a certain limit. In this context, the first part of the study consists of the gender and security approach, specific to feminist theory. In the second part of the study, the European integration process, which is the basis for the European Union to take its final shape, has been examined in terms of security and a basic ground has been tried to be established. In the third part of the study, the institutionally common security and defense policy structure of the Union and the political participation of women in related institutions were tried to be examined. In the third and last part, the formation of the EU Common Foreign and Security Policy is examined and the representation rates of women are mentioned. The number of female prime ministers covering the years 2003-2022 was examined in terms of the political participation of women, especially in the EU Common Foreign and Security Policy, and then the number of defense ministers and foreign ministers were added to the study.

As a result of the examination, it has been determined that the participation of women in the EU Common Foreign and Security Policies has increased partially.
Keywords: European Union, EU Security Policies, Gender

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan tarihi arka plan irdelendiğinde bütünleşmenin / birliğin oluşma sürecinde en önemli unsurlardan birinin güvenlik olduğu ifade edilmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği devletlerinin bir araya gelmesini sağlayan ve ortak hareket etmek için temel oluşturan unsurların güvenlik ve savunma olduğu görülmektedir. Avrupalı devletlerin birlik zemini oluşturma düşüncesi tarihsel olarak ele alındığında genel olarak kıta içerisinde oluşacak barış zemininin sağlanması ve olası çatışmaların engellenmesi amacını taşıdığı gözlemlenmektedir. Düşünsel temelde güvenlik ve savunma unsurları yakın tarihte ilk kez 1947 yılında Dunkirk Antlaşması ile sağlanmıştır. Dunkirk Antlaşması, güvenlik olgusunun önemini vurgulayan temel bir göstergedir. Güvenlik konusunda ortak dış ve güvenlik politikasının oluşumu ise 1993 yılında resmi olarak yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile olmuştur. Geleneksel açıdan güvenlik ve savunma alanı aynı zamanda devlet egemenliğiyle bağdaştırılan bir alandır. Dolayısıyla bu güvenlik ve savunma alanı eril bir yapıyı içinde barındırmaktadır.

Geleneksel yaklaşımın güvenlik ve savunma konusunda ortaya koymuş olduğu eril tanımlar toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında erkek ve kadınlar üzerinde farklı etkilerinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin güvenlik ve savunma politikası alanında dikkat edilmesi gereken bir öneminin olduğu görülmektedir. Bu önemi 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'nın 3. Maddeye getirilen değişiklik destekler niteliktedir. İlgili değişiklikle beraber ortak politika alanlarında Birlik, kadın erkek eşitliğine dikkat edileceğini ve olası eşitsizlik durumunun giderilmesi için adımlar atılacağı belirtilmiştir. Amsterdam Antlaşması'nın 3. Maddesine getirilen değişiklikle birlikte Avrupa Birliği'nin ana akım politikalarından biri haline gelen toplumsal cinsiyet eşitliği her alanda varlık göstermesi beklenen bir alan olmuştur. Bu çalışmada temel amaç toplumsal cinsiyet eşitliğinin başta AB güvenlik politikasındaki yansımaları, strateji belgelerindeki temel metinleri ve tarihsel süreç içerisinde kadınların katılım sürecini ortaya koymaktır.

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada, konunun temel bir çerçevesi çizilerek çalışma alanının belirlenmesi için feminist kuram, toplumsal cinsiyet kavramı ve güvenlik yaklaşımı açıklanacaktır.

1.1. Feminizm ve Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı

Feminizmin kavramsal kökenine indiğimizde latince kadın anlamına gelen ‘‘femine’’ sözcüğünden türetildiğini ifade edebiliriz. Fransızcaya 1837 sonrası ‘‘femme’’ sözcüğünden türetilerek ‘‘feminisme’’ olarak girmiş ve İngilizceye 1890'lı yıllarda "womanism" olarak eklemlenmiştir. Feminizim kavramı *" kadınların kendini baskı altına alan düzeni algılaması, politik olarak tanımlaması ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirmesi"* olarak tanımlanabilir (Çakır,2007:415-416). Feminizmin kendi içerisinde net bir tanımı olmadığını, farklı tanımları da içinde barındırdığını ancak yukarıda da bahsedildiği gibi genel hatları içeren bir tanımının da yapılacağı ifade edilebilir.

Feminist kuram tarihsel zeminde irdelendiğinde ‘‘üç dalga’’ olarak gelişim gösterdiği ifade edilmektedir. Her bir dalga birbirinin tamamlayıcısı ve bir ileri boyuta taşıyıcısı niteliğindedir. Öte yandan bu üç dalga feminizm kavramının farklı tanımlarının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Üç dalgadan ilkini oluşturan birinci feminist dalga başta oy hakkı olmak üzere kadınların temel hak talepleri çerçevesinde gelişim göstermiştir.

Feminist taleplerin ilk kez siyasi bir teorice desteklenmesi 1972'de Mary Wollstonecraft tarafından yayınlanan ''A Vindication of the Rights of Woman'' eser ile olmuştur. Eserde kadınların eşit hakları ve eğitim hakları Locke'un liberalizm anlayışından esinlenerek açıklanmıştır. İkinci dalga feminizmin ise 1960 ve 1970'li yıllarda ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Kadınların bu dönemde emek gücüne daha aktif şekilde katılımının başlaması feminist düşünce içerisindeki değişim ve dönüşümü destekleyen itici güç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde genel olarak kadınların daha geniş haklar elde etmek için mücadele ortaya koyan bir feminizm anlayışının ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu dönemin temel sloganı ise *"özel olan politiktir"* şeklinde ifade edilmiştir. Üçüncü dalga ise 1990'larda ortaya çıkarak sonraki süreci de etkileyecek bir gelişimin öncüsü olmuştur. Üçüncü dönem dalga, mutlak eşitlik yerine farklılıkların değerine odaklandığından dolayı ikinci dönem feminizme bir tepki olarak ortaya çıktığı da ifade edilmektedir. Üçüncü dalganın temel hedefleri arasında feminizmin daha geniş tabanlara yayılması yer almaktadır. İçinde bulunduğumuz üçüncü dalga dönemi aynı zamanda küresel feminizm olarak kavramsallaştırılan ve uluslararası örgütlerle desteklenen yapının da içinde geliştiği bir dönem olarak ifade edilmektedir (Mozakoğlu, 2018: 10-13).

İkinci dalga feminizm ile gelişen toplumsal cinsiyet kavramı ise günümüzde cinsiyet temelli çalışmalar için araştırma sahası ve analiz birimi oluşturan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet aynı zamanda cinsiyetlere yüklenen sorumlulukları ve rolleri de ifade etmektedir.

Avrupa Birliği'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında kadın – erkek eşitliği bağlamında ilk düzenlemenin 1957 Roma Antlaşmasına kadar dayandırıldığını söylemek mümkündür. Antlaşmanın 119. Maddesinde ifade edilen "eşit işe eşit ücret" ilkesi, 1970'li yılların ortasına kadar toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda tek yasal düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. AB'nin eşit ücret, eşit muamele ilkesiyle başlayan çalışma yaşamındaki kadınlara yönelik yasal düzenlemeler ve bir dizi direktif, 1980'li yıllarda olumlu eylem adı verilen yaklaşımında sürece eklenerek kadınların kamusal alanda yer almalarını destekleyecek önlemlerle birlikte ilerlemiştir. Bu süreçte Avrupa Birliği Adalet Divanı da işe kabul edilmede olumlu eylem yaklaşımını benimseyen bazı kararlar almıştır. Bu davalardan birine Marshall Davası örnek gösterilebilir. Kararda, kadınların kariyer hayatlarına hamilelik süreci, doğum, emzirme sebebiyle çok sık ara vermek zorunda kaldıklarına dikkat çekilerek, özel önlemlerin kadınlar yararına uygulanabileceğinin ayrımcılık yaratmayacağı belirtilmiştir (Oktay Yılmaz, 2009: 111).

1980'lerden itibaren kadın-erkek eşitliğine yönelik düzenlemelerde tavsiye niteliği taşıyan Birinci ve İkinci Eylem Programlarında fırsat eşitliği ilkesi temel alınarak kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik bir takım önerilerde bulunulduğu söylenebilir. 1991-1995 yıllarını kapsayan Üçüncü Eylem Programında da kadınların istihdama katılımlarının teşvik edilmesinin vurgulandığı görülmektedir. Kadınların istihdama katılımlarını desteklemek için 1992 yılında Avrupa Birliği Konseyi çocuk bakımı konusunda bir tavsiye kararı yayınlamıştır. Bu tavsiye kararında kadınların iş ve aile yaşamı için asgari ihtiyaçlarının belirlenmesi temel dayanak olmuştur. 1990'lı yıllarda Maastricht Antlaşması sosyal politika açısından, Amsterdam Antlaşması ise tüm alanlarda kadın-erkek eşitliğini sağlama ilkesinin benimsenmesi toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında önem arz etmektedir (Oktay Yılmaz, 2021: 7-29).

1996-2000 yıllarını kapsayan Kadın ve Erkek İçin Fırsat Eşitliği Dördüncü Orta Dönem Topluluk Eylem Programı altı amaç ile karşımıza çıkmaktadır. Bu altı amaçtan en önemlisi kadın ve erkek için fırsat eşitliğinin tüm politika ve eylemler dâhil edilmesi (gender mainstreaming) sürecidir. Kadının istihdam, ücret eşitsizliği ya da uyumlaştırma sürecinden çıkarılarak artık tüm karar alma süreçlerinde dikkat edilmesi gereken temel bir husus olarak görülmesi ve her alanda fırsat eşitliğinin sağlanması süreci bu başlığı en önemli amaç kılmaktadır.

Kadın Erkek Eşitliği Ana Politikalara Yerleştirme Yaklaşımı kapsamında Maastricht Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle sosyal diyalog önem kazanmış ve Amsterdam Antlaşması ile de kadın erkek eşitliğinin sağlanması topluluğun temel hedefi hâline getirilmiştir. 2001-2005 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Topluluk Çerçevesi Stratejisi kadın erkek eşitliğini ana politika ve programlara yerleştirme yaklaşımı doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu çerçeve stratejisi bağlayıcılığı olmayan tavsiye niteliğinde kararları olan bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre stratejisi çift yaklaşım ilkesine dayanmaktadır. Yani hem kadın erkek eşitliği sağlanması için politikalar geliştirilmesi hem de eşitlik sağlanana kadar dezavantajlı grup olarak görülen kadınların olumlu yönde desteklenmesine devam edilmesi ilkesi benimsenmiştir. Bunların yanı sıra çerçeve stratejisi; toplumsal cinsiyet eşitliğinin ekonomik yaşamda sağlanması, eşit katılım ve eşit temsil, sosyal haklardan kadınların ve erkekleri tam olarak yararlanması, kamusal yaşamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıların değişmesini sağlamak gibi beş temel alan üzerine yoğunlaştığı ifade edilebilir.
Günümüzde ise AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik 2025 hedefleri bulunmaktadır. 2020-2025 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi, Avrupa Komisyonu'nun 2020 sonrasında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yapılacak çalışmaların çerçevesini çizerken, Birliğin bu konuda politika hedeflerini ve amaçlarını da ortaya koymaktadır. 2020-2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisinin temel hedefleri altı ilkeye dayandırılarak değerlendirilmektedir. Bu ilkeler; şiddet ve kalıp yargılardan uzak durmak, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bir ekonomide büyüme, toplum genelinde eşit liderlik, AB politikalarında toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması ve kesişimsel yaklaşım, AB'de toplumsal cinsiyet eşitliğinde ilerleme sağlamak için fonlama eylemleri ve dünya genelinde toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesine dikkat çekmektir (Oktay Yılmaz, 2021: 7-29). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisinde eşitsizliğin her alanda var olduğu ancak bu sorunların çözülmesi için önerilerin nasıl hayata geçirileceği önem kazanmaktadır.

1.2. Feminist Kuram ve Güvenlik Yaklaşımı

Güvenlik çalışmaları, feminist bakış açısıyla yeniden ele alınan alanlardan birini oluşturmaktadır. Güvenlik çalışmalarının feminist bakış açısıyla değerlendirilmesi klasik güvenlik yaklaşımı ve tanımlarının sorgulanmasına ve yeniden tanımlanmasına / yorumlanmasına yol açmıştır.
Feminist kuramcılar öncelikle "güvenlik" tanımlamalarında rasyonel teorilerden ayrışırlar. Rasyonel teorilere göre güvenlik, devletlerin güçlerini arttırarak kendilerini dış tehditlere karşı koruması iken feministlere göreyse güvenlik çoğul aktörlü ve çoğul anlamlıdır. Öncelikle, güvenliğin öznesi devlet değil, birey ve toplumdur. Söz konusu olan devletin güvenliğinden ziyade bireysel ve toplumsal güvenliktir. Bir devlet güçlü ordusu sayesinde kendi güvenliğini sağlayabilir, ancak o ülkede yaşayan bireyler yine de güvende olmayabilirler. Güvenliği kimin sağlayacağı konusunda ise rasyonel kuramlar güvenliği, bütüncül ve rasyonel olduğu varsayılan devletin sağlayacağını vurgularken, toplumsal cinsiyet çalışmalarına göre, devletin bunu her iki cinsiyet açısından eşitlik sağlayacak şekilde yapıp yapmadığı sorgulanmalıdır. Bunun nedeni hem sivil hem de askeri karar alıcıların büyük kısmının erkek olması, politikalara karar verilirken eril kavramların kullanılması ve uygulamada yine eril araç ve politikaların hayata geçirilmesidir (Demirtaş, 2019: 4).

2. AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa Birliği kurumlarıyla, hukukuyla, politikalarıyla, müktesebatıyla günümüzde uluslararası politikanın oldukça önemli bölgesel ve küresel aktörlerinden biridir. Bu yapısıyla AB, uluslararası arenada küresel ısınmadan, Ortadoğu barış sürecine, Afrika'daki siyasal ve ekonomik azgelişmişlikten, mülteci ve sığınmağı sorunlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede çeşitli ulusal, uluslararası, bölgesel ve küresel aktörlerle ilişkiler yürütmekte ve diplomatik temaslar sağlamaktadır. AB aynı zamanda bu ilişkilerini yürütürken çeşitli politikalar da takip etmektedir. Güvenlik politikası da bu politikaların başında gelmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı özellikle güvenlik özelinde politika gelişimini ve Birliğin oluşumunu tetiklemiştir.

2.1. 1945-1990 Arası Dönem

Avrupa bütünleşmesi fikri tarihsel olarak geçmişe dayandırılsa da yakın tarihte bu bütünleşmenin tetikleyici unsuru tüm dünyada da etkisini hissettiren Birinci ve İkinci Dünya Savaşı olmuştur. 1946'da Churchill'in Zürih konuşmasında öne sürdüğü Avrupa için Birleşik Devletler Modeli, Jean Monnet'in Fransız-Alman birliği ve 1947'de İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşma ile Avrupa Birliğine giden süreçte güvenlik politikalarının temellerinin atıldığı ifade edilebilir. 1949'da ise NATO'nun kurulmasıyla beraber Avrupa için güvenlik konusunda farklı bir boyuta geçilmiştir. Bu dönemde Avrupa içerisinde güvenlik konusunun yalnızca sosyal ve ekonomik çevrelerde de gösterilecek çaba ile mümkün olduğu tartışılmış ve kıta güvenliği olarak ise ABD'nin desteği ile güvenliğin sağlanacağı düşüncesi gelişmiştir. Federal Almanya özelinde İngiltere ve Fransa ile anlaşma sağlanmaması durumunda silahlanmanın güç olacağı yönünde düşünce gelişim göstermiştir. Tüm bu düşünsel zeminler kendini demir ve çelik kaynaklarını içeren Schuman Planı'nda bulmuştur. 1957'de imzalanan Roma Antlaşması ile beraber Avrupa Kömür Çelik Topluluğunu kuran altı devlet aynı zamanda Avrupa Ekonomik Topluluğunu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu da kurmuştur. Roma Antlaşması ortak dış ve güvenlik politikasının yanı sıra siyasi bütünleşme için önemli bir başlangıç olarak da görüşmüştür. Roma Antlaşmasının 119. Maddesinde ifade edilen eşit işe eşit ücret ilkesiyle de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilk adım atılmıştır (Duke'dan Akt. Mozakoğlu, 2018: 29).İlerleyen yıllarda Avrupa bütünleşme sürecinde yaşanan önemli bir gelişmeyle Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu tek çatı altında Avrupa Toplulukları ismiyle birleştirilerek işlemleri tek bir konsey ve komisyon ile yürütülmeye başlanmıştır (European Union, 2022).

1980'lere gelindiğinde ise dünyadaki durgunluk ve mali yükün paylaşımı konusundaki iç çekişmeler "Avrupa karamsarlığı" havasının doğmasına neden olmuştur. Ancak, 1984'ten sonra bunun yerini Topluluğun canlandırılması konusunda beklentiler alarak Jacques Delors başkanlığındaki Komisyonun 1985'te hazırladığı Beyaz Kitap temel alınarak Topluluk, 1 Ocak 1993'e kadar tek pazar oluşturmayı kendisine hedef edinmiştir. Avrupa Tek Senedi, 17 Şubat 1986'da Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, Lüksemburg ve Portekiz tarafından, 28 Şubat 1986'da ise Danimarka, İtalya ve Yunanistan tarafından imzalanarak 1987 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalar kapsamlı bir biçimde değişikliğe uğramıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Güvenlik Politikasının Gelişimi

1989 yılında Almanya'nın birleşmesi ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Avrupa Topluluğu üye devletleri ve diğer devletler arasında iş birliği daha da önemli hâle gelmiş ve bu durum ortak güvelik ve savunma politikası ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Resmi olarak ortak bir dış ve güvenlik politikasının belirlenmesi 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile olmuştur.

1999 yılında ise Amsterdam Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle birlikte Birlik, ortak politika çerçevesinde kadın-erkek eşitliğinin savunulacağı ve eşitsizliklerin giderilmesinin amaçlanacağını belirtmiştir. Amsterdam Antlaşması ile toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun Birliğin temel politikalarından biri haline geldiği ifade edilebilir.

AB'yi kuran Maastricht Antlaşması, 1993 yılında yürürlüğe girmiş ve bu Antlaşmayla birlik, üç sütunlu bir yapı üzerine inşa edilmiştir. Antlaşmayla inşa edilen üç sütunlu yapı; Avrupa Toplulukları (AT), Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) , Adalet ve İçişleri olmak üzere şekillenmiştir. 1998'de Fransa ve İngiltere arasında gerçekleşen St. Malo Zirvesiyle gelen öneri öncesi, üye devletlerin ulusal kurumları dışında güvenlik politikasından sorumlu bir kurum bulunmamaktaydı. En üst düzey karar mercii ise üç aylık periyodlarla, üye devletlerin devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla gerçekleşen Avrupa Zirvesi'ydi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile ilgili tüm kararlar burada alınmaktaydı. Avrupa Zirvesi'nin güvenlik politikası alanındaki en üst karar mercii olması durumu, gelecekteki tüm antlaşmalarda da devam etmiştir. Böylece güvenlik politikası, Konsey'de oy birliğine dayalı şekilde kararların alındığı, hükümetler arası yapıda, özel bir politika alanı olarak AB ortak politikaları arasında yerini almıştır. Aralık 1999'da gerçekleşen Helsinki Zirvesi'yse kurumsal yapının oluşması bakımından getirdiği önerilerle ayrıca önemli bir yere sahiptir. Bu zirve aynı zamanda içeriği bakımından, erkek egemen bir bakış açısının, AB güvenlik politikalarının merkezine yerleşmesini sağlamıştır. Zirvenin, 50 bin ile 60 bin kişilik bir Avrupa Süratli Reaksiyon Kuvveti geliştirilmesi kararı ve kurulmasını öngördüğü askeri kurumsal mekanizmalarla, ODGP'nin cinsiyetçi bağlamda şekillendirilmesine yol açmıştır (Mozakoğlu, 2018: 71)

2000'de Nice Zirvesi sonuç metni, AB'nin uluslararası arenada üstlenmek istediği rolü oynamasını ve etkinliğini, kurumsal yapının işlerliğine bağlamıştır. Bu doğrultuda, Birlik için özerk bir kapasite ve hareket yeteneği amaçlanmıştır. Zirve'de AB'nin sorumluluklarını tam olarak üstlenebilmesi için kalıcı organlar kurulmasına karar verilmiştir. Bu kalıcı organlar; Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Avrupa Birliği Askeri Komitesi, Avrupa Birliği Askeri Personeli şeklindedir. 1325 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ise, kadınların barış ve güvenliğin teşviki ile çatışmaların önlenmesi ve çözülmesinde, barış müzakerelerinde, barışın inşasında, barışı korumada, insani müdahalede ve çatışma sonrası yeniden yapılanmada önemli rolünü yeniden teyit ederken kadınların bu çabalara eşit ve tam katılımının önemini vurgulamaktadır. ODGP alanında bugün bildiğimiz anlamda kurumsal yapının tam olarak şekillenmesi, 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'yla olmuştur. Antlaşma, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma olmak üzere iki temel belgeden oluşmaktadır. Lizbon Antlaşmasıyla AB tüzel kişilik kazanmıştır (Mozakoğlu, 2018:72) Yani AB, uluslararası antlaşmaları imzalama, sözleşmelere taraf olma ve kuruluşlara üye olma hakkını elde etmiştir. Antlaşma ile ODGP Yüksek Temsilcisi ve Dış İlişkilerden Sorumlu Avrupa Komisyonu Üyesi makamları birleştirilerek, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi makamı oluşturulmuştur.

3. AB GÜVENLİK POLİTİKALARINA KADININ KATILIMI

AB ortak dış ve güvenlik politikası günümüzde sahip olduğu kurumsal yapısının temellerini 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile atmıştır. İlgili antlaşma AB için güvenlik politikalarını hükümetler arası bir yapıya yerleştirmiştir (CVCE European Union, 2022). Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili söylemlerin gelişimi ise kendini 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile göstermiş ve toplumsal cinsiyet eşitliği Birliğin anaakımlaşan bir konusu haline dönüşmüştür. Erkek egemenliğinin kendini yoğun bir şekilde gösterdiği güvenlik ve savunma alanlarına ise kadınların katılımını özellikle AB'nin ilk güvenlik stratejisini hazırladığı 2003 yılından sonra incelemeye alınacaktır.

Bu çalışmada, kadın başbakan, savunma bakanı ve dışişleri bakanı verileri paylaşarak Avrupa Birliği'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırmaya başladığı tarihten itibaren günümüze kadar olan süreçte nasıl bir gelişmenin yaşandığı anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. AB Zirvesi ve Bakanlar Konseyi

AB Zirvesi, Avrupa Birliğine üye devletlerin devlet başkanları veya başbakanları ile AB Zirve Başkanı ve AB Komisyonu Başkanının katılımı ile oluşmaktadır. Zirve, yılda dört kez toplanarak Avrupa Bütünleşmesi doğrultusunda temel politikalar belirlemektedir. AB Zirvesinin yasama organı olmamasına rağmen siyasi otoritesi ve yönlendirme gücü bulunmaktadır. Zirve başkanı 2.5 yıllığına üye devletler tarafından seçilir ve görev süresi en fazla bir kez daha uzatılabilir. Zirve Başkanı, Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisininin görevleri saklı kalmak şartıyla Birliği dışa karşı temsil etmektedir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

AB Konseyi ise Birlik üyesi devletlerin hükümetlerinde görevini icra eden bakanlardan oluşmaktadır. Konsey temel olarak üye devletlerin kendi ulusları ile ilgili çıkarlarının temsil mekanizması olarak da ifade edilebilir. Konsey toplantılarına gündem maddesiyle ilgili olan bakan temsilci olarak katılmaktadır. AB Konseyi ile Ortak Dış ve Güvenlik Savunması hususundaki yetkisi AB Zirvesince belirlenmiş olan esasları uygulamak olarak belirtilmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

TABLO 1. AB Zirvesi'nde 2003-2022 Yılları Arasında Yer Alan Kadın Liderler

AB Üye Devletleri[1]	AB Zirvesi'nde 2003-2022 Yılları Arasında Yer Alan Kadın Liderler[2]
Avusturya	-
Belçika	-
Bulgaristan	-
Hırvatistan	-
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	-
Çekya	-
Danimarka	Helle Thorning-Scmidt- 2011-2015 / Mette Frederiksen – 2019- Devam Ediyor.
İrlanda	-
Estonya	Kaja Kallas – 2021- Devam Ediyor.
Finlandiya	Anneli Jaatteenmaki - 2003-2003 / Mari Kiviniemi – 2010-2011 / Sanna Marin – 2019- Devam Ediyor.
Fransa	-
Almanya	Angela Merkel – 2005-2021
Yunanistan	Vassiliki Thanou- Christophilou – 2015-2015
Macaristan	-
İtalya	-
Letonya	Laimdota Straujuma – 2014-2016
Lüksemburg	-
Litvanya	Daila Grybauskaite – 2009-2019
Malta	-
Hollanda	-
Polonya	Ewa Kopacz – 2014-2015 / Beata Szydlo - 2015-2017
Portekiz	-
Romanya	-
Slovakya	Iveda Radicova 2010-2012
Slovenya	Alenka Bratusek 2013-2014
İspanya	-
İsveç	Madgalena Andersson – 2021 – Devam Ediyor.

Kaynak: (European Council, 2022)

[1] İngiltere, Brexit ile AB üyeliğinden ayrılmasından dolayı göz ardı edilmiştir.
[2] AB Zirvesi Başkanlığı Resmi Sitesinden derlenmiştir.

TABLO 2. 2003-2022 Yılları Arası Ulusal Kabinelerde Görevli Kadın Dışişleri ve Savunma Bakanları

AB Üye Ülkeleri	Kadın Dışişleri Bakanları	Kadın Savunma Bakanları
Avusturya	2000-2004 Benita Ferrero Waldner, 2004-2008 Ursula Plassnik, 2017-2019 Karin Kneissl	-
Almanya	Annanela Baerbock 2021- Devam Ediyor	2013-2019 Ursula von der Leyen, 2021-Devam Ediyor, Christine Lambert
Belçika	-	2020- Devam Ediyor, Ludivine Dedonder
Bulgaristan	Teodora Genchovska, 2021- Devam Ediyor	-
Çekya	-	2007-2009 Vlasta Parkanová , 2012-2012 Karolína Peake , 2017- 2021 Karla Šlechtová
Danimarka	2010-2011 Lene Espersen	2010-2011 Gitte Lillelund Bech, 2019-2019, Trine Bramsen
Estonya	2002-2005 Kristiina Ojuland , 2014-2015 Keit Pentus-Rosimannus, 2015- 2016 Marina Kaljurand Eva Maria Liimets, 2021- Devam Ediyor	-
Finlandiya	-	-
Fransa	2010-2011 Michele Alliot-Marie	2002-2007 Michele Alliot-Marie
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	2007- 2008 Erato Kozakou-Marcoullis , 2011-2013 Erato Kozakou Marcoullis	-
Yunanistan	2006-2009 Dora Bakoyanni	-
Hollanda	2017-2017 Sigrid Kaag	2012-2017 Jeanine Hennis-Plasschaert , 2017-2022 Ank Bijleveld, 2022- Devam Ediyor, Kajsa Ollongren
İrlanda	-	-
İspanya	2010-2011 Trinidad Jiménez García-Herrera, 2020-2021 Arancha Gonzalez Laya	2008-2011 Carme Chacón Piqueras , 2016-2018 María Dolores de Cospedal García, 2018-2020 Margarita Robles
İsveç	1998-2003 Anna Lindh , 2003-2006 Laila Freivalds , 2006-2006 Carin Jämtin , 2014- 2019 Margot Wallström, 2019- Devam Ediyor, Ann Linde	2002-2006 Leni Björklund , 2012- 2012 Catharina Elmsäter Svärd , 2012-2014 Karin Enström
İtalya	2013-2014 Emma Bonino , 2014-2014 Federica Mogherini	2014- 2019 Roberta Pinotti
Letonya	2002-2004 Sandra Kalniete	2006-2006 Linda Mūrniece
Litvanya	-	2008-2012 Rasa Juknevičienė
Lüksemburg	1999-2004 Lydie Polfer	-
Macaristan	2006-2009 Kinga Göncz	-
Malta	-	-
Polonya	2006-2007 Anna Fotyga	-

Portekiz	2003-2004 Teresa Patrício de Gouveia	2013- 2015 Berta Cabral
Romanya	-	-
Slovakya	-	2011-2012 Iveta Radičová
Slovenya	-	2008-2012 Ljubica Jelušič , 2015-2018 Andreja Katič

Kaynak: (Üye ülkelerin resmi sayfasından derlenmiştir)

Tablo 1'e göre AB Zirvesinde kadınların temsiliyetine bakılacak olursa 2003'ten günümüze kadın temsil oranının giderek arttığı ifade edilebilir. 2003 yılında hiçbir kadın başbakan ya da devlet başkanına sahip olmayan Birlik, 2022 yılı itibariyle AB Zirvesinde 4 temsilcisi aktif olarak görevine devam eden olmak üzere toplamda 10 farkı devletin hükümet ya da devlet başkanı sıfatıyla kadın temsiline yer verdiğini ifade etmek mümkündür. Günümüzde Danimarka, Estonya, Finlandiya ve İsveç olmak üzere toplamda 4 ülke Zirvede kadınlar tarafından temsil edilmektedir. Buna göre günümüzde Zirvede kadın temsil oranı %14.8'dir.
Tablo 2'ye göre AB Konseyinde kadınların temsiliyetine bakılacak olursa 2003 yılında COREPER 1 ve COREPER 2 dâhil olmak üzere toplamda 7 kadın temsilcinin olduğu görülmektedir. Günümüzde birlik geneline bakıldığında Almanya, Bulgaristan, Estonya ve İsveç olmak üzere toplamda 4 dışişleri bakanının kadın olduğu görülmektedir. Belçika, Çekya, İrlanda, Litvanya, Malta, Romanya, Slovakya ve Slovenya'da ise 2003'ten günümüze Dışişleri Bakanlığı görevine hiçbir kadın bürokratın getirilmediği görülmektedir. Savunma bakanlığı görevinde ise günümüzde Almanya, Belçika ve Hollanda olmak üzere toplamda 3 savunma bakanının kadın olduğu görülmektedir. Avusturya, Bulgaristan, Estonya, Finlandiya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya ve Romanya'da ise 2003'ten günümüze hiçbir kadın bürokrata görev verilmediği görülmektedir. Tabloya göre AB Konseyi'nde AB Zirvesi'ne göre kadın temsilci oranının daha az olduğu ifade edilebilir.

3.2. Yüksek Temsilci ve AB Dış Eylem Servisi

ODGP Yüksek Temsilciliği, ilk olarak Amsterdam Antlaşmasının 1999 yılında yürürlüğe girmesiyle oluşturulmuş bir pozisyondur. 2009 Lizbon Antlaşmasıyla birlikte AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi adını almıştır. 2009 sonrası ilgili pozisyonda görev alan ilk yüksek temsilci Catherine Asthon (2009-2014) olmuştur. 2014-2019 yılları arasında ise Federica Mogherini bu görevi yürütmüştür. Kadın yönetiminin yoğun olarak hissedildiği Yüksek Temsilcilik yönetimine 2019 yılından ise erkek bir yönetici olan Josep Borell getirilmiştir (European Comission, 2022).

SONUÇ

Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan tarihi arka plan irdelendiğinde bütünleşmenin / birliğin oluşma sürecinde en önemli unsurlardan birinin güvenlik olduğu ifade edilmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği devletlerinin bir araya gelmesini sağlayan ve ortak hareket etmek için temel oluşturan unsurların güvenlik ve savunma olduğu görülmektedir. Avrupalı devletlerin birlik zemini oluşturma düşüncesi tarihsel olarak ele alındığında genel olarak kıta içerisinde oluşacak barış zemininin sağlanması ve olası çatışmaların engellenmesi amacını taşıdığı gözlemlenmektedir.
AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının zaman içerisinde geliştiği görülmektedir. Bu gelişim birikerek ilerleme şeklinde devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ilk olarak eşit ücret ve eşit muamele temelinde oluşturulmuş, pozitif ayrımcılık yaklaşımı ile toplumsal cinsiyet eşitliği mekanizmasının korunması için önlemler alınmıştır.

AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasına bakıldığında ise tarihsel süreç içerisinde eril bir yapıyla geliştiği ifade edilebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılma çalışmalarının başladığı Amsterdam Antlaşması ve 2003 yılında başlayan güvenlik strateji belgeleriyle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde farkındalık giderek artırılmış olsa da bu farkındalığın az hissedildiği noktalardan birini de güvenlik politikaları oluşturmaktadır.
Bu çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliğinin AB'nin ortak güvenlik politikasında nasıl yer aldığı sorusu kadının güvenlik politikalarına katılım bağlamında yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Birlik kadın başbakan sayısı, savunma bakanı sayısı ve dışişleri bakan sayısı tablo 1 ve tablo 2'de güncel hâliyle verilmiştir. Sonuç olarak ise AB Zirvesinde kadınların temsiliyetine bakılacak olursa 2003'ten günümüze kadın temsil oranının giderek arttığı ifade edilebilir. 2003 yılında hiçbir kadın başbakan ya da devlet başkanına sahip olmayan Birlik, 2022 yılı itibariyle AB Zirvesinde 4 temsilcisi aktif olarak görevine devam eden olmak üzere toplamda 10 farkı devletin hükümet ya da devlet başkanı sıfatıyla kadın temsiline yer verdiğini ifade etmek mümkündür. AB Konseyinde ise kadınların temsiliyetine bakılacak olursa 2003 yılında COREPER 1 ve COREPER 2 dâhil olmak üzere toplamda 7 kadın temsilcinin olduğu görülmektedir. Günümüzde birlik geneline bakıldığında Almanya, Bulgaristan, Estonya ve İsveç olmak üzere toplamda 4 dışişleri bakanının kadın olduğu görülmektedir. AB Konseyi'nde AB Zirvesi'ne göre kadın temsilci oranının daha az olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği (2022, Haziran 21). AB Zirvesi. Haziran 21, 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/avrupa-birligi-zirvesi_45631.html sayfasından alınmıştır.

CVCE European Union. (2022, Haziran 20). Maastricht Treatment – 1992. Haziran 20,2022 tarihinde https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/d5906df5-4f83-4603-85f7-0cabc24b9fe1/e038b310-f139-407f-9bfb-a1b2e901fb56 sayfasından alınmıştır.

Çakır, S. (2007). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. B. Örs (Dü.) içinde, *Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 412-475). İstanbul: Bilgi University Publishing.

Demirtaş, Birgül, "Feminizm ve Güvenlik", Güvenlik Yazıları Serisi, No.3, Eylül 2019.
https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/FeminizmGuvenlik_BirgulDemirtas_v.2.pdf

Dışişleri Bakanlığı (2022, Haziran 19). Avrupa Tek Senedi . Haziran 19, 2022 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi: https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105 sayfasından alınmıştır.

Mozakoğlu, Ece, "Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik Politikası ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", *Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Yönelik Güncel Tartışmalar*, Ed: Berrin Oktay Yılmaz, Adviye Damla Ünlü, İstanbul Filiz Kitabevi

EIGE (2022, Haziran 23). Gender Equality Index Publications. Haziran 23, 2022 tarihinde https://eige.europa.eu/gender-equality-index/publications sayfasından alınmıştır.

European Comission (2022, Haziran 23). Commissioners. Haziran 23, 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/borrell-fontelles_en sayfasından alınmıştır.

European Council (2022, Haziran 22). Members of the European Council. Haziran 22, 2022 tarihinde https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/members/ sayfasından alınmıştır.

European Union. (2022, Haziran 18). *The History of the European Union - 1967*. Haziran 18,2022 tarihinde Official Website of The European Union: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_en sayfasından alınmıştır.

Gender Equality Strategy. (2022, Haziran 23). A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025. Haziran 23, 2022 tarihinde https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152 sayfasından alınmıştır.

Oktay Yılmaz, B. (2009). *Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Politikalarının Değerlendirilmesi,* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Oktay Yılmaz, B. (2021)"Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Gelişimi ve Güncel Yaklaşımlar", *Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Yönelik Güncel Tartışmalar*, Ed: Berrin Oktay Yılmaz, Adviye Damla Ünlü, İstanbul Filiz Kitabevi

DO SHOCKS PERMANENTLY AFFECT PER CAPITA CARBON DIOXIDE EMISSIONS? THE CASE OF CHINA AND INDIA

Dr. Lect. Mehmet ERDOĞMUŞ
Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics
ORCID: 0000-0001-9700-630X

Abstract
This study examines whether shocks permanently impact China's and India's per capita carbon dioxide emissions. Understanding the response of carbon dioxide emissions to shocks will aid in implementing more efficient public policies. For this reason, knowing how a country's carbon dioxide emissions respond to shocks is crucial. Annual per capita carbon dioxide emissions data are used in this study, which cover the years from 1990 to 2018. The data are retrieved from the World Development Indicators database of the World Bank. In this study, the unit root test with two breaks recommended in the study of Lee and Strazicich (2003)[1], the nonlinear unit root test suggested in the study of Leybourne et al. (1998)[2], the nonlinear unit root test developed in the study of Kapetanios et al. (2003)[3], the nonlinear unit root test suggested in the study of Harvey and Mills (2002)[4], and the nonlinear unit root test recommended in the study of Kruse (2011)[5] were applied. According to the findings, it could be said that the per capita carbon dioxide emission series of China does not have a unit root. On the other hand, according to the findings, it is possible to state that India's per capita carbon dioxide emission series contains a unit root. Therefore, according to the empirical results, it could be said that shocks, like changes in public policies, cannot have a permanent effect on China's per capita carbon dioxide emissions. However, shocks could permanently affect India's per capita carbon dioxide emissions.
Keywords: Carbon Dioxide Emissions, Permanently, Shocks, Unit Root Test.

[1] Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks, *Review of economics and statistics*, 85(4), 1082-1089.
[2] Leybourne, S., Newbold, P., & Vougas, D. (1998). Unit roots and smooth transitions, *Journal of time series analysis*, 19(1), 83-97.
[3] Kapetanios, G., Shin, Y., & Snell, A. (2003). Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework, *Journal of econometrics*, 112(2), 359-379.
[4] Harvey, D. I., & Mills, T. C. (2002). Unit roots and double smooth transitions, *Journal of applied statistics*, 29(5), 675-683.
[5] Kruse, R. (2011). A new unit root test against ESTAR based on a class of modified statistics, *Statistical Papers*, 52(1), 71-85.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE SOSYAL BECERİLERİN ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN PROGRAM ÖRNEKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Metehan KUTLU
Hakkâri Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü
ORCID: 0000-0003-4468-6094

Özet
Otizm spektrum bozukluğu sosyal etkileşim sorunları ve sınırlı/yinelenen ilgi ve davranışlarla ya da çoğunlukla olduğu gibi bu sorunların yanı sıra, dil ve iletişim becerilerinde gözlenen sınırlılıklarla ortaya çıkan nörogelişimsel bir yetersizliktir. Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler sosyal becerileri öğrenmek için özel olarak geliştirilmiş öğretim uygulamalarına ve programlarına gereksinim duyarlar. Bu çalışmanın amacı otizm spektrum bozukluğu olan bireylere sosyal becerileri öğretmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinde uygulanan program içeriklerine ilişkin bilgi vermek ve programların uygulanması sırasında dikkat edilmesi önerilen noktaları sıralamaktır. Ayrıca, çalışmada öğretim programlarıyla ilgili araştırmalardan söz edilerek, uygulamacı ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur. Bu çalışmada sözü edilen program örnekleri; Sosyal Becerilerin Öğretimi ve Geliştirilmesi Programı (The Program for the Education and Enrichment of Relational Skills), Sosyal Düşünme Programı (Social Thinking/ILAUGH) ve Westmead Duyguları Programı (Wetsmead Feelings Program)/Duygu-Temelli Sosyal Beceri Öğretimi Programı'dır (Emotion Based Social Skills Training). Sosyal becerilerin öğretimi ve geliştirilmesi programı, okul öncesi dönem, ergenlik dönemi ve yetişkinlik dönemi olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Sosyal düşünme programının ise en temel dayanağı zihin kuramıdır. Diğer bir ifadeyle programın temel varsayımı bireyin bir sosyal beceriyi yerine getirebilmek ya da sosyal ilişkilerde yaşanan bir problemi çözebilmek için başkalarının görüşlerini, duygularını, düşüncelerini, inançlarını ve niyetlerini anlayabilmesi görüşüdür. Duygu-Temelli Sosyal Beceri Öğretimi Programının temel varsayımı ise duygusal ve sosyal becerilerin sosyal etkileşim bağlamında değerlendirilmesi gerektiği görüşüne dayanır.
Anahtar Kelimeler: Otizm, sosyal beceri, program örnekleri

EXAMPLES OF PROGRAMS USED IN TEACHING SOCIAL SKILLS TO INDIVIDUALS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

Abstract
Autism spectrum disorder, refers to a broad range of conditions characterized by challenges with social skills, repetitive behaviors, speech and nonverbal communication. Individuals with autism spectrum disorder need specially developed teaching practices and programs to learn social skills. The aim of this study is to provide information about the content of the programs implemented in some states of the United States in order to teach social skills to individuals with autism spectrum disorder and to list the recommended points to be considered during the implementation of the programs. In addition, suggestions were made to practitioners and researchers by referring to the researches related to the curriculum in the study. Examples of the programs mentioned in this study; It is listed under three headings: The Program for the Education and Enrichment of Relational Skills, Social Thinking Program and Westmead Feelings Program/Emotion-Based Social Skills Training Program. The teaching and development program of social skills consists of three parts: the services offered to individuals with autism spectrum disorder, pre-school period, secondary school/high school period and adulthood period. The most basic foundation of the social thinking program is the theory of mind.

In other words, the basic assumption of the program is the view that the individual can understand the views, feelings, thoughts, beliefs and intentions of others in order to be able to perform a social skill or solve a problem in social relations. The basic assumption of the Emotion-Based Social Skills Education Program is based on the view that emotional and social skills should be evaluated in the context of social interaction.
Keywords: Autism, social skills, program examples

1.GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluğu (OSB) sosyal etkileşim sorunları ve sınırlı/yinelenen ilgi ve davranışların yanı sıra, dil ve iletişim becerilerinde gözlenen sınırlılıklarla ortaya çıkan nörogelişimsel bir yetersizliktir. Otizm spektrum bozukluğu olan bireyler sosyal becerileri öğrenmek için özel olarak geliştirilmiş öğretim uygulamalarına ve programlarına gereksinim duyarlar. Bu çalışmada OSB olan bireylere sosyal becerilerin öğretiminde önemli olduğu düşünülen ve ABD'de (Amerika Birleşik Devletleri) kullanılan bazı sosyal beceri öğretim programlarına ilişkin açıklamalara ve önerilere yer verilmiştir. Bu programlar; Sosyal Becerilerin Öğretimi ve Geliştirilmesi Programı (PEERS - The Program for the Education and Enrichment of Relational Skills) (Laugeson, 2010), Sosyal Düşünme (Social Thinking/ILAUGH) (Winner, 2002) ve Duygu-Temelli Sosyal Beceri Eğitimi Programı (EBSST-Emotion Based Social Skills Training) (Ratcliffe ve diğ., 2017) olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Aşağıda her bir programa ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

Sosyal Becerilerin Öğretimi ve Geliştirilmesi Programı (PEERS - The Program for the Education and Enrichment of Relational Skills)

PEERS programı Elizabeth Laugeson tarafından ABD'nin Kaliforniya eyaletinde Kaliforniya Üniversitesi PEERS kliniğinde OSB olan bireylere arkadaş edinme ve arkadaşlık ilişkilerini sürdürme becerilerini öğretmek amacıyla geliştirilmiş olup halen aynı klinikte yürütülmeye devam edilmektedir (Laugeson ve Frankel, 2010). PEERS ayrıca ABD'nin bazı eyaletlerinde ve Dünya'nın farklı ülkelerinde de uygulanmaktadır. PEERS, OSB olan bireylerin yanı sıra zihinsel yetersizlik, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), fetal alkol sendromu ve diğer duygusal davranışsal bozukluğu olan bireyler (anksiyete, depresyon vb.) için de kullanılabilmektedir. PEERS programı klinik ve danışman temelli olarak yürütülmektedir. Klinik temelli uygulamada birey ve bireyin eğitiminde sorumlu kişi (anne, baba, kardeş, öğretmen, yaşam koçu, akran vb.) bir uzman liderliğinde grup eğitimi alırken, danışman temelli uygulamada eğitim çalışmaları toplumsal ortamlarda bireyin eğitiminden sorumlu kişi aracılığıyla yürütülmektedir. PEERS'da OSB olan bireylerin eğitiminden sorumlu olan kişilerin eğitimi önemli bir öğedir ve bu kişilerin özellikle genelleme çalışmalarında görev almaları beklenir. PEERS'da her bir ders sırayla öğretilir ve her bir beceri kendinden sonraki becerinin edinimini kolaylaştırır. Programda kullanılan öğretim süreçlerinin ve tekniklerinin belli başlıları rol-oyun, davranışsal prova (rehearsal) alıştırmaları ve geri bildirimdir. Ayrıca uygun olmayan davranışlar sergileyen bireyler için davranış kontrolü tekniklerine de (pekiştirme vb.) yer verilmektedir (Laugeson ve Frankel, 2010; Laugeson, 2013; 2017). Programın içeriği OSB olan bireylerin takip etmesi gereken bir dizi kurallar ve adımlardan oluşur.

PEERS'la OSB olan bireylere sunulan hizmetler üç bölümden oluşmaktadır:

- Okul öncesi dönem (4-6 yaş) için PEERS
- Ergenler için okul temelli (ortaokul ve lise dönemi) PEERS
- Yetişkinlik dönemi için (18-35 yaş) PEERS

PEERS programının okul öncesi dönem, ergenlik dönemi ve yetişkinlik dönemi için geliştirilmiş üç adet uygulama kılavuzu bulunmaktadır (Laugeson ve Frankel, 2010; Laugeson, 2013; 2017). İzleyen satırlarda bu kılavuzlara ilişkin önemli ayrıntılardan ve açıklamalardan söz edilmektedir.

Okul öncesi dönemde olan çocuklar için PEERS

Okul Öncesi dönemde OSB olan çocuklar İçin PEERS Programı, akran etkileşimlerinde ve arkadaşlık ilişkilerinde yetersizlik yaşayan 4-6 yaş aralığındaki çocuklar için 16 haftadan oluşan uzmanlar ve aileler aracılığıyla sunulan bir programdır. Grup eğitimleri uzmanlar aracılığıyla sunulur ve sosyal becerilerin öğretimi için kukla gösterisine yer verilir, ardından yeni öğrenilen becerilerin prova edilmesi ve doğal ortamlarda sergilenmesi için bir dizi oyun ve etkinlikten yararlanılır. Aileler çocuklarının arkadaşlık kurma ve sürdürme becerilerini geliştirebilmeleri için eğitilir. Programda çocukların arkadaşlık becerilerini geliştirebilmeleri için aile eğitimi uygulamalarına yer verilir. Aile eğitimleri sırasında ailelere geri bildirim verilir.

Ergenler (ortaokul ve lise dönemi) için Okul Temelli PEERS

Bu kılavuzda PEERS'ın amacı OSB olan ergenlerin akranlarıyla arkadaşlık kurma ve sürdürme becerilerini desteklemektir. Bu kılavuz OSB olan ergenlerin anne-babaları aracılığıyla evde ve diğer toplumsal ortamlarda uygulanması amacıyla geliştirilmiştir. İlk olarak klinik ortamlarda hem anne-babalara hem de OSB olan ergenlere grup eğitimleri verilir. Grup eğitimleri grup liderleri tarafından her iki gruba da haftada bir kez eş zamanlı olarak verilir ve oturum süresi 90 dakikadır. Grup liderleri genelde uzmanlar (psikologlar, psikiyatristler, aile terapistleri vb.) olur. Programın toplam süresi 14 haftadır. OSB olan ergenler için öğretimi hedeflenen beceriler arasında uygun arkadaşı seçebilme, elektronik haberleşme, sohbete katılma ve sohbeti sonlandırma, arkadaşlarla organize bir şekilde bir araya gelme, bir arkadaşını misafir edebilme, spor yaparken arkadaşlarına centilmence davranma, arkadaşlarıyla arasında çıkan anlaşmazlıkları yönetebilme, zorbalıkla ve sosyal reddedilmeyle başa çıkma olarak sınıflandırılmaktadır. Programda OSB olan ergenlere ve ailelerine ödevler verilir. OSB olan ergenlerin oturumlar sırasında öğrendiklerini evde, okulda ve diğer toplumsal ortamlarda (kafe, park, vb.) genelleyebilmeleri beklenmektedir (Laugeson ve Frankel, 2010).

İkinci uygulama kılavuzu ilk PEERS programının uygulama kılavuzunu temel alarak geliştirilmiştir ve okul temelli olarak uygulanmaktadır. Okul temelli uygulanan PEERS yüksek işlevli OSB olan öğrencilerin eğitiminde kullanılmaktadır. Okul temelli uygulanan PEERS programında bir takım uyarlamalar yapılmıştır. Bu uyarlamalar izleyen satırlarda sıralanmaktadır. İlk olarak PEERS daha önceden uzmanların danışmanlığında aileler aracılığıyla uygulanırken okul temelli PEERS öğretmen, psikolog, danışman, dil ve konuşma terapisti, hemşire veya yardımcı öğretmen aracılığıyla uygulanmaktadır. Ailelere okulda çocuklara verilen eğitimlerin özetlerini içeren broşürler ve ev ödevleri verilir. Ailelere grup eğitimleri verilmesi programın bir parçası değildir ancak okul personeli gerekli görürse kendi isteğiyle ailelere grup eğitimleri verebilir. Okul temelli PEERS'ı uygulayacak okul personelinin bir ya da iki yardımcısının olması da gerekmektedir. İkinci olarak PEERS daha önceden klinik ortamlarda uygulanırken Okul temelli PEERS çocuğun doğal ortamı olan okulda uygulanmaktadır. Okul temelli PEERS'da eğitimler haftada bir kez verilmek yerine her gün verilir. Her bir oturumun süresi 30-60 dakikadır ve okul personeli tarafından haftada dört ya da beş kez verilir. Okul temelli PEERS'da ders süresi 16 haftadır. Siber ve fiziksel zorbalıkla başa çıkma ve okuldaki itibarını değiştirebilme yeni eklenen dersler arasındadır.

PEERS ile ilgili önemli uyarlamalardan bir diğeri de OSB olan ergenlerin eğitim süresi boyunca bakış açılarının geliştirilmesine yönelik soruların kullanımına yer verilmesidir (Örneğin, "Sence onlar Ali hakkında ne düşünüyorlar?" vb.). Öğretim oturumları sırasında sosyal beceriler davranış basamaklarına ayrılır ve sınıf içi kurallardan yararlanılır. Öğretim oturumları sırasında bazı öğrenciler uygun olmayan davranışlar (örneğin, dersi bölmek, derse karşı ilgisizlik, ders sırasında saygısızlık yapmak vb.) sergileyebilirler. Uygun olmayan davranışların kontrol altına alınması için programda kullanılması önerilen yöntemler şu şekilde sıralanmaktadır: Sosyal pekiştirme, sembol pekiştirme, öğrencinin adını kullanarak dikkatini çekmek (Örneğin, "İnsanları tanımak için konuşmak gerekir, değil mi?), hafif düzeyde akran baskısı kullanımı (Örneğin, sınıfta bir öğrenci uygun olmayan şakalar yapmaya çalışıyorsa öğretmen öğrencinin adını bildirmeden sınıfa şu soruyu yönelterek hedef öğrencinin üzerinde bir miktar akran baskısı oluşturabilir; "Sınıfta ciddi olmamız gerekiyor, sınıfta şaka yapmayla ilgili sorun ne olabilir?"), beklentilerin bildirilmesi vb. uygulamaların kullanılması önerilmektedir (Laugeson, 2013).

Genç yetişkinler için PEERS

Bu kılavuz PEERS programının ilk uygulama kılavuzu temel alınarak geliştirilmiştir ve yetişkin (18-35 yaş) OSB olan bireyler için kullanılmaktadır (Laugeson, 2017). Yetişkinler için uygulanan PEERS programında da bir takım uyarlamalar ve eklemeler yapılmıştır. Bu uyarlamalar ve eklemeler izleyen satırlarda özetlenmektedir. İlk olarak program içeriği OSB olan yetişkinler için gelişimsel açıdan daha uygun bir formata dönüştürülmüştür. İkinci olarak 14 haftalık dersler 16 hafta olarak güncellenmiştir. Ders içeriğinde spor yaparken arkadaşlarına centilmence davranma ve itibarını değiştirebilme konuları programdan çıkarılarak yerine görgü kurallarıyla ilgili dersler eklenmiştir. Üçüncü olarak yeni programda rol-oyun uygulaması uygun davranışların artırılmasının yanı sıra uygun olmayan davranışların (örneğin, karşılıklı sohbet sırasında sürekli kendinden söz etmek, karşıdaki kişiyi kontrol altında tutmaya çalışmak, uygun olmayan göz kontağı kurmak, mahremiyet ve beden sınırını bilmek) azaltılmasında da kullanılmaktadır. Bu kılavuzda rol oyun uygulaması uygulamacılar tarafından video görüntüleriyle de sunulabilmektedir. OSB olan yetişkinler için güncellenen PEERS'ı diğer sosyal beceri programlarından ayıran bir diğer önemli özellikte yetişkinin eğitiminden sorumlu kişilerin sosyal koçlar olarak programa dahil olmalarıdır. Bu kılavuzda OSB olan bireyin eğitiminden sorumlu kişiler anne babalar, diğer aile üyeleri, meslek koçları, yaşam koçları, kardeşler, arkadaşlar veya akran mentörler olabilirler. Sosyal koçların programa dahil edilmelerinin nedeni öğretimi hedeflenen becerilerin toplumsal ortamlara genellenmesini kolaylaştırmak ve daha kalıcı olmasını sağlamaktır. PEERS diğer yaş gruplarında olduğu gibi yetişkinler için de yapılandırılmış grup eğitimi formatıyla uygulanır. Hem OSB olan yetişkinlere hem de sosyal koçlara uzmanlar tarafından grup eğitimleri verilir. Grup eğitimlerinde sosyal koçlara OSB olan yetişkinlerin öğrendiklerini diğer toplumsal ortamlarda da sergilemesini sağlamak amacıyla koçluk eğitimi verilir. Eğitimler haftada bir kez 90 dakikadan oluşur ve 16 hafta devam eder (Laugeson, 2017). Oluşturulacak grubun bileşenleri şu şekildedir:

- Motivasyon: Gruba kimlerin dahil edilmesi gerektiğini belirleyen en önemli bileşenlerden biridir. OSB olan genç yetişkinler öğrenmek istedikleri becerilerle ilgili motivasyonlarını belirtebilirler.
- Bir grupta bulunması gereken kişi sayısının 7-10 aralığında olması önerilmektedir. Grup üyesi sayısının 12'den fazla olmamasına dikkat edilmelidir.
- Grup üyeleri arasında yaş aralığı genelde 18-30'dur. Yaş aralığının fazla olmasında bir sakınca yoktur.
- Gruplarda kadın ve erkekler bir arada eğitim alabilirler. Cinsiyet olarak grupları ayırmaya gerek yoktur.

Sosyal Düşünme Programı/ILAUGH Modeli

Sosyal düşünme programı Michelle Garcia Winner tarafından ABD'nin Kaliforniya eyaletinde OSB olan bireylere sosyal becerileri öğretmek amacıyla geliştirilmiş bir müfredat programıdır. Sosyal düşünme programı OSB olan bireylerin yanı sıra DEHB, sosyal iletişimsel sorunları olan bireyler veya normal gelişim gösteren bireyler için de kullanılabilir. Sosyal düşünme müfredatına ilişkin ilk uygulama merkezi 1998 yılında Winner tarafından kurulmuş ve geçmişten günümüze ABD'nin birçok eyaletinde yaygınlaşarak özellikle ilk ve orta kademeli okullarda kullanıldığı ifade edilmektedir (Peters, 2016). Ayrıca ABD'de müfredatın dört yaşından itibaren tüm yaş gruplarına yönelik hizmet veren merkezleri de bulunmaktadır. Sosyal düşünme müfredatının en temel dayanağı zihin kuramıdır. Diğer bir ifadeyle müfredatın temel varsayımı bireyin bir sosyal beceriyi yerine getirebilmek ya da sosyal ilişkilerde yaşanan bir problemi çözebilmek için başkalarının görüşlerini, duygularını, düşüncelerini, inançlarını ve niyetlerini anlayabilmesi görüşüdür (Crooke ve Winner, 2016). Sosyal düşünme müfredatının temel amacı OSB olan bireylerin yaşadıkları sosyal çevreyle bütünleşmelerini, sosyal ilişkiler kurabilmelerini sağlamak ve başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayabilmelerine yardımcı olabilmektir. Sosyal düşünme müfredatı tek başına bir öğretim seti ya da bir yaklaşım olarak düşünülmemelidir. Sosyal düşünme diğer yaklaşımları tamamlamak ya da desteklemek amacıyla bilimsel dayanaklı uygulamaların (örneğin, model olma, doğal öğretim, pekiştirme, görsel destekler vb.) belirli stratejiler (sosyal iletişim başlatma, problem çözme stratejileri vb.) yoluyla sınıf içi derslerde ve etkinliklerde uygulandığı bir metodoloji olarak tanımlanır (Crook ve Winner, 2016). Sosyal düşüncenin uygulama biçimi ILAUGH modeli olarak adlandırılır (Winner ve Crooke, 2009). ILAUGH modelinin amacı OSB olan bireylere etkili iletişim ve problem çözme becerilerini kazandırmaktır. ILAUGH, altı önemli bileşenin kısaltmasıdır. İzleyen satırlarda her bir bileşene ilişkin açıklamalara yer verilmiştir (Winner, 2002).

I= İletişimi başlatmak: Rutin olmayan fiziksel veya iletişimsel bir faaliyetin başlatılmasıdır. İletişim başlatma becerisinin geliştirilmesine yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Rutinler sırasında iletişim başlatmaya yönelik fırsatlar oluşturun.
- Planladığınız etkinliklere ilişkin zaman çizelgeleri oluşturun.
- İletişim başlatma becerisine yönelik bir sosyal öykü yazın.
- Öğrencilerinize "yardım isteyebileceğini" öğretin.

L= Aktif olarak dinlemek (Listening with your eyes and brain): Sosyal açıdan bakıldığında dinlemek, karşıdaki kişinin konuştuğu sesleri duymaktan daha fazlasıdır. Bireyin aktif bir dinleyici olması karşısındaki kişinin iletmek istediği mesajı anlamaya çalışmasıdır. Eğer anlayamıyorsa konuyla ilgili bilinçli bir tahminde bulunmasıdır. Aktif olarak dinleme becerisinin geliştirilmesine yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Görsel destekler kullanın.
- Bireyin kendisine söyleneni tekrarlamasını isteyin.
- Bireyden kendisinden isteneni yazmasını isteyin.
- Bir kişiyi göz kontağı kurarak dinlemeyi öğretin.

A= Anlatılandan bir çıkarımda bulunmak (Abstracting and Inferencing): Günlük konuşma dilinde kelimeler çoğu zaman gerçek anlamlarının dışında kullanılır. Özellikle gençler birbirleriyle iletişim kurarken deyimleri, alaycı söylemleri ve zaman zaman da kendilerine özgü bir takım argo kelimeleri kullanarak anlatılmak isteneni farklı yollarla anlatırlar veya farklı sonuçlar çıkarırlar. Anlatılanlardan bir çıkarımda bulunma becerisinin geliştirilmesine yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Mecazi ve edebi dil arasındaki farkı öğretin.
- Anlatılmak istenen konuya ilişkin çıkarımda bulunmayı ve tahminde bulunmayı öğretin.
- Soyut olan kelimeleri öğretin (örneğin, duygular).

U= Bakış açısını anlayabilmek (Understanding perspective): Başkalarının bakış açısını anlayabilmek bireyin zihin kuramı becerisine sahip olduğunu gösterir (Baron-Cohen, 2000). Zihin kuramına sahip olmak, kişinin kendisinin veya diğer kişilerin niyet, inanç, istek ve bilgisi gibi zihinsel durumlarını anlayabilmesini ve zihinsel olarak bunları temsil edebilmesini gerektirmektedir (Kaysılı, 2013). Herhangi bir konuyla ilgili bir kişinin bakış açısını anlayabilmek kolay değildir. İletişim sırasında kullanılan bazı ipucular bir kişinin bakış açısının anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Örneğin kaygılı, üzgün, sinirli, mutlu yüz ifadeleri veya kullanılan ses tonu karşılıklı iletişim sırasında kişinin bakış açısını yansıtabilir. Bakış açısını anlayabilme becerisinin geliştirilmesine yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Bireyin kendisiyle ilgili "İzlenim bırakmanın" ne anlama geldiğini öğretmeye yönelik etkinliklere yer verin.
- Bireye duygularını ifade edebilmesini öğretin.
- Başkalarının duygularını anlayamaya çalışmayı ve bu duygularla ilgili olarak başkalarının kendisinden ne beklediğini öğretin.
- Kurallı sosyal becerilerin öğretimi bakış açısını geliştirebilir. Sıraya girme, soru sorma ve parmakla söz isteme gibi sosyal becerilerin öğretimine yer vermeye çalışın.
- Geçmiş yaşantılar, cinsiyet ve yaş gibi faktörlerin bireyin sosyal ilişkilerini etkileyebileceğini unutmayın
- İçerisinde farklı karakterleri barındıran kitapları okumanın bireyin bakış açısını geliştirebileceğini unutmayın.
- Mektup arkadaşlığının sosyal ilişkileri geliştirmek için önemli fırsat olduğunu unutmayın

G= Büyük resmi görebilmek (Getting the big pictures): OSB olan bireyler, küçük parçaların nasıl bir bütün oluşturduğunu veya bir bütünün kendisini oluşturan parçalardan farklı olabileceğini anlayabilmekte zorlanırlar. OSB olan bireylerin hedef davranış ile sunulan beceri yönergesi arasındaki bağlantıyı anlayabilmeleri sağlanmalıdır. Büyük resmi görebilmeye ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Hedeflerin zaman içinde nasıl geliştiğini görmek için bir akademik planlayıcı satın alın ve kullanın. "Bütün" ve "parçaların" nasıl bir arada çalıştığını göstermek için görsel destekler kullanın.
- Öğrenciye, bazı kolaylaştırıcı sorularla görevleri daha küçük parçalara bölmesini sağlayın.
- Organize etme ve bireye önceliklerini öğretme üzerinde çalışın.

H= Eğlenceli sosyal ilişkiler kurabilmek (Humor and human relatedness)

OSB olan bireyler kurduğunuz etkileşimi eğlenceli hale getirmeye çalışın. Eğlenceli sosyal ilişkiler kurmaya yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Mizahın ne zaman uygun olduğunu ve ne zaman uygun olmadığını öğretin.
- Hatalarınıza gülün!

Westmead Duyguları Programı

Westmead Duyguları Programı (WFP-Westmead Feelings Program), OSB olan çocuklara sosyal ve duygusal becerileri öğretmek amacıyla geliştirilmiş bir programdır (Ratcliffe ve diğ., 2017). WFP halen Avustralya'nın New South Wales eyaletinde Westmead Çocuk Hastanesi'nde yürütülmektedir. Bu modelin temel varsayımı, duygusal ve sosyal becerilerin sosyal etkileşim bağlamında değerlendirilmesi gerektiği görüşüne dayanır. Örneğin, normal gelişim gösteren çocuklar duyguları algılama, empati kurabilme ve kendi duygularını yönetebilme konularında bazı yeterliklere sahiptir ve bu yeterlikleri akranlarıyla veya çevrelerindeki diğer bireylerle sosyal etkileşim sırasında kullanırlar. Ancak OSB olan çocuklar normal gelişim gösteren çocukların sahip olduğu bu yeterlikleri çoğu zaman sergileyemezler, bu nedenle diğer bireylerle uygun sosyal etkileşim kurmada yetersizlik yaşarlar (Ratcliffe, 2011). Bu nedenle WFP duygusal gelişim ve duygusal zeka kuramları çerçevesinde, OSB olan çocuklara empati kurma, duygusal problemleri çözebilme, duyguları yönetme gibi duygusal zeka becerilerinin öğretimi hedeflenir (Mayer ve diğ., 2000).

WFP programında OSB olan çocuğun yanı sıra aileler, öğretmenler ve uygulamacılar da ekibin bir parçasıdır. Program grup öğretimi düzenlemesiyle yürütülür. Programda OSB olan çocukların yapabildikleri temel alınır ve gereksinim duydukları becerilerin öğretiminde bilimsel dayanaklı öğretim uygulamaları kullanılır. Bu uygulamalar arasında; video modelle öğretim, sosyal öyküler, rol-oyun, görsel destekler (resimler, fotoğraflar, video replikleri) ve ev ödevleri sayılabilir (Wong ve diğ., 2018). Ayrıca olumlu davranışsal destek uygulaması, görsel çizelgeler ve bir takım kurallar da program içerisinde yer almaktadır. WFP beş haftalık eğitimleri kapsayan üç modülden oluşur (Tablo 1) (Ratcliffe ve diğ., 2019). Her modül beş dersten oluşur ve her bir dersin süresi yaklaşık 60 dakikadır. Bu modüllere ilişkin açıklamalar şu şekildedir:

Modül 1: Bireyin kendi yaşadığı duyguları ve başkalarının duygularını anlayabilme becerisinin öğretimini içerir. Modülde dört temel duygunun öğretimi hedeflenir (a) mutlu olmak, (b) üzülmek, (c) endişe etmek ve (d) kızmak. Öğretim oturumları sırasında dört temel duyguyla ilişkili diğer duygularında öğretimine yer verilir. Örneğin, çocuklar mutlu olma duygusunu öğrenirken rahat ve sakin olmayı da öğrenirler. Böylece daha farklı duyguların da öğretimi gerçekleşmiş olur.

Modül 2: Duygusal problemleri çözebilme, empati kurma ve olayları kavrama becerilerinin öğretimini içerir.

Modül 3: Duyguları yönetebilme becerisinin öğretimini içerir.

Tablo 1. WFP/EBBST programına genel bakış

Modül	Katılımcı	İçerik	Oturum Süresi
1: Duyguları anlama	Anne-baba/Öğretmen	Duyguların yönetimi	90 dk.
	Çocuk	"İyi" ve "İyi Değil" duygularının tanıtımı	60-90 dk.
	Çocuk	"Mutluluk" duygusunun öğretimi	60-90 dk.
	Çocuk	"Üzgün" duygusunun öğretimi	60-90 dk.
	Çocuk	"Endişeli" duygusunun öğretimi	60-90 dk.
	Çocuk	"Öfke" duygusunun öğretimi	60-90 dk.
	Anne-baba/Öğretmen	Duyguların yönetimine yönelik uygulama, duyguların ifade edilmesi, iletişim rehber kitabının kullanımı	90 dk.
	Dönem sonu tatili		
2: Problem çözme, empati kurma	Anne-baba/Öğretmen	Problem çözme, empati kurma, vücut diliyle duyguların anlaşılması	
	Çocuk	Problem çözme becerisinin öğretimi	
	Çocuk	Farklı duygular için vücut dili (yüz) Empati kurma (insanlar aynı durumda farklı duygulara sahip olabilir)	
	Çocuk	Farklı duygular için vücut dili (vücut), Empati kurma	
	Çocuk	Farklı duygular için vücut dili (ses), Empati kurma	
	Çocuk	Farklı duygular için vücut dili, empati kurma ve problem çözme becerisinin birleştirilmesi	
	Çocuk	Duygu yönetimi: Problem çözme, empati kurma, vücut dilini yorumlayarak duyguları anlama	

	Dönem sonu tatili	
3: Duyguları yönetme	Anne-baba/Öğretmen	Problem çözme ve duygu kontrolü: Duyguları düzenleme
	Çocuk	Duygulara kontrolü stratejileri: Eğlenmek için bir şey yapmak, farklı duygular için vücut dili (yüz)
	Çocuk	Duygu kontrolü stratejileri: Problem Çözme, nasıl hissettiğim hakkında birisiyle konuş
	Çocuk	Duygu Kontrol kontrolü stratejileri: Sözlerimi kullan, yavaş nefes al
	Çocuk	Çok iyi olmayan hisleri yönetmek için duygu kontrol kitini kullanma
	Çocuk	Program incelemesi, kapanış ve kutlama
	Anne-baba/Öğretmen	Program incelemesi
	6 aylık ara	
Yardımcı oturumlar	Anne-baba/Öğretmen	Duygu yönetiminin incelenmesi
	Çocuk	Tüm programların incelenmesi

KAYNAKÇA

Baron-Cohen, S. (2000) Theory of mind and autism: A fifteen year review. S. Baron Cohen, H. Tager-Flusberg, & D. J. Cohen (Eds.), *Understanding other minds: Perspectives from developmental cognitive neuroscience* (s. 3-21). Oxford: University Press.

Crooke, P. J., & Winner, M. G. (2016). Social thinking methodology: Evidence-based or empirically supported? A response to leaf et al. (2016). *Behavior Analysis in Practice*, 9, 403–408.

Keçeli Kaysılı, B. (2013). Zihin kuramı: Otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişen çocukların performanslarının karşılaştırılması . *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 14 (01) , 83-103.

Laugeson, E. A., Ellingsen, R., Sanderson, J., Tucci, L., & Bates, S. (2014). The ABC's of teaching social skills to adolescents with autism spectrum disorder in the classroom: the UCLA PEERS (®) Program. *Journal Of Autism And Developmental Disorders*, 44(9), 2244–2256. https://doi.org/10.1007/s10803-014-2108-8

Laugeson, E. A., & Frankel, F. (2010). *Social skills for teenagers with developmental and autism spectrum disorders: The PEERS treatment manual.* New York: Routledge.

Laugeson, E. A. (2013). *The PEERS® Curriculum for School Based Professionals: Social Skills Training for Adolescents With Autism Spectrum Disorder*. New York: Routledge.

Laugeson, E. A. (2017). *PEERS for Young Adults: Social Skills Training for Adults with Autism Spectrum Disorder and Other Social Challenges*. New York: Routledge.

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. (2000). Models of emotional intelligence. R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of intelligence* içinde (s. 396–420). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511807947.019

Peters, Brooks L. (2016). *The effectiveness of a social thinking curriculum in facilitating social competence of young children with autism spectrum disorders*. Yayımlanmamış Doktora tezi. Atlanta: Georgia State University.

Ratcliffe, B., Wong, M., Dossetor, D., Grahame, V., Brice, L., & Carrol, L. (2017). *Westmead feelings program 1: Emotion-based learning for children with autism and mild ıntellectual disability.* Camberwell: Australian Council for Educational Research.

Ratcliffe, B., Wong, M., Dossetor, D., & Hayes, S. (2019). Improving emotional competence in children with autism spectrum disorder and mild ıntellectual disability in schools: A preliminary treatment versus waitlist study. *Behaviour Change,* 36(4), 216-232. doi:10.1017/bec.2019.13

Ratcliffe, B. (2011). Developing emotion-based social skills in children with autism spectrum disorder and intellectual disability. In D. Dossetor, D. White, & L. Whatson (Eds.), *Mental health of children and adolescents with intellectual disability: a framework for professional practice.* Melbourne: IP Communications.

Winner, M.G. (2002). Assessment of social skills for students with asperger syndrome and high-functioning autism. *Assessment for Effective Intervention*, 27(1), 73-80.

Winner, M. G., & Crooke, P. J. (2009). Social thinking: a training paradigm for professionals and treatment approach for individuals with social learning/social pragmatic challenges. *Perspectives on Language Learning and Education,* 16(2), 62–69.

Wong, M., Ratcliffe, B., & Li, S. (2018). Teacher-delivery of the Westmead Feelings Program : emotion-based learning for children with autism spectrum disorder with and without co-occurring mild intellectual disability in primary schools. *Proceedings Of The 2018 Australian Association Of Special Education National Conference: Creating Connections: Developing Personal And Social Apabilities, 8-10 July 2018, Cairns, Queensland*. Retrieved from http://aase.edu.au/2018-conference-proceedings.

DİL ÖĞRENME STRATEJİLERİ: BİR UYGULAMA VE FARKLI BİR YORUM

Ercan TOMAKİN
Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü
ORCID: 0000-0002-5692-3352

ÖZET
Yazında farklı tanımlar olmasına rağmen, strateji araştırmaları Oxford'un (1990) Dil Öğrenme Stratejileri Envanteri (DÖSE) anlayışına bağlanmış görünüyor. Teorik kısımda DÖSE, yeni tanımları, dil öğretim becerileri ve çeviri açılarından ele alınmıştır. Uygulama kısmında bir araştırma yapılmış ve DÖSE ile çeşitli değişkenler (cinsiyet, el kullanımı ve çalışma tarzı) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Data İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okuyan 211 lisans öğrencisinden toplanmıştır ve veriler SPSS ve v24 (IBM Inc., Chicago, II ABD) istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. DÖSE'nin Bellek alt boyutundan elde edilen ortalama puanların cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ve erkek katılımcıların bu stratejiye yönelmeleri kadınlara nazaran daha düşük düzeyde olmuştur. Ayrıca, Üstbilişsel alt boyutunda kişilerin el kullanımına göre istatiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmiş ve sağ elini kullananlar bu stratejiyi sol elini kullananlara nazaran daha çok kullanmışlardır. McDonough (1995), Reece & Walker (1997) gibi araştırmacıların stratejiyle ilgili tanım, madde ve özelliklerinden yararlanarak öğrencilerin / öğrenenlerin dil öğrenme yöntemini/stilini araştıran yeni strateji anketleri veya strateji ölçekleri geliştirilebilir.
Anahtar Kelime: İngilizce, strateji, eğitim, beceriler, çeviri.

LANGUAGE LEARNING STRATEGIES: AN APPLICATION AND A DIFFRETN INTERPRETATION

ABSTRACT
Although there are different definitions in the literature, the researches on strategy seems to be tied to the understanding of Oxford (1990) Strategies Inventory for Language Learning (SILL). In the theoretical part, SILL is discussed in terms of its new definitions, language teaching skills and its translation. In the application part, a research was conducted and the relationships between SILL and various variables (gender, hand use and working style) were examined. Data were collected from 211 undergraduate students in the Department of English Language and Literature, and the data were analyzed using SPSS and the v24 (IBM Inc., Chicago, II USA) statistical program. It was determined that the mean scores obtained from the memory sub-dimension of the SILL showed a statistically significant difference according to the gender variable, and male participants' inclination towards this strategy was lower than that of females. Besides, a statistically significant difference was observed in the metacognitive sub-dimension according to the hand use of the individuals, and right-handed users used this strategy more than left-handed users. By making use of the definitions, articles and features about strategy posed by McDonough (1995), Reece & Walker (1997) and others new strategy questionnaires or scales that investigate students' (language learners') learning method /style can be developed.
Keyword: English, strategy, education, skills, translation.

1.GİRİŞ
Yabancı dil öğretiminde "strateji" kavramıyla ilgili araştırmalar genellikle Oxford'un (1990) 50 maddelik ölçeğinin çeşitli alanlarda kullanılmasında görülmektedir. Bu bölümün amacı önce strateji kavramını ve DÖSE'yi alan dışı okuyuculara kısaca tanıtmaktır.

İkinci olarak, yazında az görülen strateji tanımlarını, DÖSE'nin maddelerinin dil öğrenme becerileri kapsama ve frekans olanları ve son olarak DÖSE maddelerinin çevirisinin incelemektir.

DÖSE, dil öğrenmede başarılı olanların kullandıkları stratejilerin incelenmesiyle başlamıştır (O'Malley, Chamot, Stewnes-Manzanares, Russo & Küpper1985, Politzer & McGroarty, 1985). O'Malley ve Chamot (1990) üstbilişsel, bilişsel, sosyal/duyuşsal stratejileri, Rubin (1987) direkt stratejileri – bilişsel ve üst bilişsel, iletişim ve sosyal stratejileri önermiştir,), ancak ülkemizde ve dünyada yaygın şekilde Oxford'un (1990) önceki önerilerden sentezlediği ve 50 maddeden oluşan strateji envanteri olmuştur (akt.Yeşilbursa ve İpek, 2012: 888. McDonough'a (1995: 5) göre dil öğrenmede başarı olanlar ve olmayanlarla ilgili çalışmanın ilki Stern (1975) ve Rubin'e (1975) dayanmaktadır ve Stern'in (1975) önerdiği on maddelik strateji "iyi dil öğrenmenin" özelliklerini belirtmektedir. Demirel'e (2004:9) göre ise öğrenme stratejileri aynı zamanda dil çalışmalarında iletişim stratejileri anlamına gelmektedir ve yazında birçok strateji önerilmesine rağmen en anlaşılır taksonomi O'Malley et at. (1985) tarafından önerilmiştir ve bunlar üstbilişsel, bilişsel ve sosyal/duyuşsal statejilerdir.

Öğrenme stratejileri, öğrenen tarafından bilgilerin saklanması, hatırlanması ve edinimi kolaylaştırmak için kullanılan belirli davranışlar veya düşünce süreçleridir (Weinstein ve Mayer, 1986, (akt. Park (2011: 21). Riding ve Rayner (1998) stratejiyi "genel öğrenme yöntemlerinin yetersiz ve etkisiz olduğunda, öğrenenlerin kullandıkları kendilerine uygun teknikler", Cohen (2003) ise "öğrenenlerin bilinçli şekilde seçtiği öğrenme süreçleri" olarak tanımlar (akt. Cesur ve Fer 2007: 50). Oxford'a (1990:1) göre strateji "öğrencilerin kendilerini geliştirmek için attıkları adımlardır", bazı araştırmacılar "strateji ve taktik" kelimelerini aynı anlamda kullanırlar (s.7). Stratejiler doğrudan – bellek (sözcük hatırlama), bilişsel (metin anlama ve üretme) ve telafi edici (bilgi eksikliğini giderme) ve dolaylı – üst bilişsel (kendi öğrenme sürecini yönetme), duyuşsal (duyuşsal durumları düzenleme ve yönetme) ve sosyal (başkalarıyla konuşmak)- olarak ikiye ayrılmaktadır (Park, 2011: 21).

1.1.Strateji Çalışmalarına Farklı Bir Bakış

1.1.1. Farklı Strateji Tanımları ve Türleri

DÖSE çalışmalarında yer almayan strateji tanım ve türlerinden bazıları şunlardır: Kyriacou (1998:41), öğrenme stili ile strateji ilişkisini şöyle açıklamaktadır; "öğrenme stili öğrencilere seçme şansı verildiğinde tercih ettikleri öğrenme stratejilerinin türlerini ve tercih ettikleri öğrenme durumunun fiziksel ve sosyal özelliklerini içerir. Örneğin, bazı öğrenciler okumayı (dinlemek yerine), yalnız çalışmayı (bir grup yerine) kendi başlarına bir şeyler bulmayı (öğretmen tarafından bir özet verilmesi yerine) tercih ederler…". Öğrenme stili ve öğrenme stratejisi ilişkisi Balcı (2017) tarafından bir devlet üniversitesi öğrencileri üzerinde araştırılmıştır ve stil veya strateji tartışması çalışmamızın kapsamı dışındadır.

McDonough (1995:4-5), *Bir Yabancı Dil Öğrenmede Strateji ve Beceri*, adlı eserinde stratejinin 4 olası anlamını açıklamaktadır: Ona göre, bu terim yabancı dil öğretim sürecinde son zamanlarda çok popüler olmuştur ve şu 4 genel anlamı vardır:

1- *Düzenleyici bir ilke veya politika:* Hükümetler olayları uzun vadeli stratejiler yerine kısa vadeli tedbirlerle cezalandırma/bastırma yolunu sıklıkla kullanmaktadırlar. Bu bakımdan strateji belli bir problem türünü gidermek için açıklanmış plandır, özünde bir problem çözme amacı yoktur.

2- *Alternatif hesaplama:* Psikologlar, alternatif yöntemler, bilgi, bellek ve bilişsel yük gerektirdiğinde insanların kullandığı zihinsel taktikleri (hileleri) örnek göstererek zaman zaman stratejilerden bahsederler, örnek dil ediniminde çocukların kolay cevaplanabilen belli gramatik yapıları tanımak için kullandıkları strateji, … kuş izleyicisinin uçan kaz sürüsünü tane tane yerine beşerli grup olarak sayması…

3- *Telafi:* ikinci dil çalışmalarında yazının büyük çoğunluğu konuşma-kesilmesinin (konuşamamadan dolayı ara verme) giderilmesi stratejisi üzerinedir. Tarone (1981), Varadi (1980), Faerch and Kasper (1983b) ve Bailystok (1990) (dil) öğrenenlerin iletmek veya almak için bir anlamlarının olduğu, ancak bu anlamı kodlamada normal dilsel araçlarından yoksun oldukları durumla nasıl başa çıktıklarına dair giderek zorlaşan sorunu açıklığa kavuşturmaya çalıştılar. Kısaca, McDonough, bu madde altında Bailystok (1990, Tarone, 1981 ve Urquhart'ın (1984) konuşma stratejileri ile ilgili önerilerini özetlemektedir.

4- *Planlar:* Stratejiler: Uygulamaya konulacak eylem planları olarak düşünülebilir. Öğrenme stratejileri yazınında başarılı dil öğrenenlerin kullandıkları planları açıklamaya teşebbüs eden birçok genel ilke önerilmiştir.

Reece ve Walker (1997:128), *Öğretim, Eğitim ve Öğrenme*, adlı eserinde stratejileri bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olarak üç grupta incelemektedir. Bunlara göre öğretim stratejileri "anlatma, gösterme, ekip öğretimi, tartışma, soru – cevap, video, seminer, laboratuvar / çalıştay, oyun/kısa sınav, beyin fırtınası, küçük grup tartışması, okul gezisi, rol yapma, canlandırma, örnek olay incelemesi, proje/ödev, özel ders, açık/uzak öğretim ve birebir öğretim".

Strateji seçimini öğrencilere kazandırmak istediğimiz amaç ve öğrenci sayısı belirlemektedir. Gage ve Berliner (1983) strateji seçimi ve öğrenci sayısı ilişkisini gösteren araştırmada Olsen'in 18.500 sınıfı izledikten sonra yüksek paun (kalite) alınması ile sınıfta uygulanan etkinlik türü (laboratuvar, tartışma gibi küçük grup) arasında ilişki olduğunu ve öğrenci sayısı artıkça başarı puanı düştüğünü belirtmiştir, (akt. Reece ve Walker, 1997:130).

Reece ve Walker (1997: 131) devamla öğretme stratejilerini öğrencilerin dersi katılımları açısından düşük (low)[1], orta (medium) ve yüksek (high) olarak sınıflamaktadır. Yazarların araştırmasına göre öğrencilerin tercih ettiği ilk on strateji sıralamasında grup çalışması, oyunlar, canlandırma, bireysel öğrenme vd. vardır. Strateji seçimi öğrenci mizaç (temperament) ve özel yeteğine (special aptitude) göre değişmekte, olgun (mature) öğrenciler uzun süre, az olgun (less mature) öğrenciler ise kısa süreli derse odaklanmaktadır. Öğretim strateji seçiminde sınıftaki öğrenci sayısı etkili olmaktadır: 20 kişiden büyük sınıflarda anlatma, gösterme, grupla öğretim, tartışma, soru-cevap ve video; 5 – 20 öğrencinin olduğu sınıflarda seminer, laboratuvar, oyun, beyin fırtınası, vd., 5 kişiden az olan sınıflarda ise proje/ödev, özel öğretim, açık/uzaktan öğretim stratejileri önerilmektedir. Kısaca, strateji seçimini öğrencinin yeteneği, ihtiyaçları, sınıfın büyüklüğü ve amaçlar belirlemektedir.

1.1.2. DÖSE Maddeleri ve Dil Öğrenme Becerileri

Yabancı dil öğretiminde dinleme, konuşma, okuma ve yazma temel beceriler, kelime, gramer ve telaffuz yardımcı beceriler olarak belirlenmiştir. Bu bölüm, DÖSE'nin her maddesinin konusunu odak noktası alarak, temel ve yardımcı becerileri sorma frekansını basit istatistikle incelemiştir (Robson, 1995).

Tablo 1. DÖSE *Bellek* Alt Boyutunun Odak Noktaları ve Frekansları

İngilizce	Kelime	Telaffuz	Bedensel
1 madde	6 madde	1 madde	1 madde

[1] İngilizce sözcükler, birden fazla karşılığı olduğu ve yanlış yorumlamaya neden olmamak için verilmiştir.

Tablo 2. DÖSE *Bilişsel* Alt Boyutunun Odak Noktaları ve Frekansları

Kelime	Konuşma	Telaffuz	İzleme	Okuma	Yazma	(Gramer)	Belirsiz	Özet ve Okuma
4 madde	2 madde	1 madde	1 madde	2 madde	1 madde	1 madde	1 madde	1 madde

Tablo 3. DÖSE *Telafi* Alt Boyutunun Odak Noktaları ve Frekansları

Kelime	Bedensel	Tahmin
4 madde	1 madde	1 madde

Tablo 4. DÖSE *Üst-bilişsel* Alt Boyutunun Odak Noktaları ve Frekansları

Konuşma	Düzeltme	Dikkat	Araştırma	Planlama	Okuma	Amaç
2 madde	1 madde	1 madde	1 madde	1 madde	1 madde	1 madde

Tablo 5. DÖSE *Duyuşsal* Alt Boyutunun Odak Noktaları ve Frekansları

Rahatlama	Cesaretlenme	Ödül	Bilinçlenme	Yazma	Konuşma
1 madde	1 madde	1 madde	1 madde	1 madde	1 madde

Tablo 6. DÖSE *Sosyal* Alt Boyutunun Odak Noktaları ve Frekansları

Anlama	Düzeltme	Konuşma	Yardım	Sorma
1 madde	1 madde	1 madde	1 madde	1 madde

DÖSE'nin alt boyutlarının kısa analizinden temel ve yardımcı becerileri eşit şekilde sormadığı anlaşılmaktadır. Örnek, kelime öğretimiyle ilgili toplam 14 madde varken, gramerle ilgili sadece 1 madde bulunmaktadır. Ayrıca, konuşma becerisiyle ilgili 7 madde, dinleme (anlama) becerisiyle ilgili 1 madde bulunmaktadır. Okuma becerisiyle ilgili 4, yazma becerisiyle ilgili 1 madde bulunmaktadır. Dil öğrenmeyle ilgili herhangi bir anket veya ölçek dil becerilerinin hepsini kapsamı içine alsa daha yararlı olur.

1.1.3. DÖSE Maddelerinin Türkçe Çevirisi

Bu çalışmanın değindiği üçüncü önemli nokta Oxford'un (1990) ölçeğinin çevirisiyle ilgilidir. Ülkemizce yapılan DÖSE çalışmalarında Cesur ve Fer'in (2007) yaptığı SILL çevirisi kullanılmıştır, ancak çeviri maddelerinin doğruluğu, eksik veya fazla yorum olup olmadığı incelenmemiştir. Aşağıdaki İngilizce satırlar Park'dan (2011) alınmış, Türkçe çevirisi Cesur ve Fer'den (2007) alınarak karşılaştırılmıştır. Maddeler, çeviriciyi merkeze koyan yorumlayıcı çeviri tekniğine göre ele alınmıştır (Göktaş, 2014:46).

Bellek 6. Madde : I use flashcards to remember new English words.

Çeviri : Yeni öğrendiğim kelimeleri aklımda tutmak için küçük kartlara yazarım.

Açıklama: İngilizce metinde "küçük kartlar" ifadesi yok. Birebir çevirisi "İngilizce yeni kelimeleri hatırlamak için flaşkart[2] kullanırım". Yorum çevirisi: İngilizce yeni kelimeleri hatırlamak için flaşkart yaparım/üretirim; …yeni kelimeleri flaşkarta dönüştürürüm.

[2] Flashcard: Bir yüzünde İngilizce kelime diğer yüzünde Türkçesi; bir yüzünde İngilizce kelime, diğer yüzünde kelimenin resmi, bir yüzünde İngilizce kelime diğer yüzünde fonetiği yazılan çeşitli boyutlardaki (3x5cm; 5x10cm, vd.) kartlar. Flaşkartlar çeşitli ebatlarda olabilir; küçük olmak zorunda değildir.

Bellek 7. Madde : I physically act out new English words.
Çevirisi : Yeni kelimeleri vücut dili kullanarak zihnimde canlandırırım.
Açıklama: İngilizce "act out" fiili bedensel olarak yapmak, canlandırmak, mimik ve davranışlarıyla göstermek, taklit etmek anlamlarına gelir. "Physically" kelimesi ise bedensel, fiziksel, maddesel olarak anlamındadır. Türkçe çevirideki "zihnimde canlandırırım" ifadesinin İngilizce metinde karşılığı yok. Yorum çevirisi: İngilizce yeni kelimeleri hareketle/bedensel olarak yaparım.

Bellek 9. Madde : I remember new English words or phrases by remembering their location on the page, on the board, or on a street sign.
Çevirisi : Yeni kelime ve kelime gruplarını ilk karşılaştığım yerleri (kitap, tahta ya da herhangi bir işaret levhasını) aklıma getirerek katırlarım.
Açıklama: İngilizce metinde "ilk karşılaştığım" ifadesi yok, "kitap, tahta ve sokak işareti" kelimeleri parantez içinde verilmemiştir; asıl metine aittir ve "İngilizce" kelimesi çeviriye dâhil edilmemiştir. Yorum çevirisi: İngilizce yeni kelime ve kelime gruplarını kitapta, tahtada ve sokak işaretinde gördüğüm yerleri hatırlayarak öğrenirim.

Bilişsel 14. Madde : I start conversations in English.
Çevirisi : İngilizce sohbetleri ben başlatırım.
Açıklama: İngilizce metinde denilmek istenen "Konuşmalarımı İngilizce yaparım. Yorum: conversation kelimesindeki çoğul "s" bütün, her zaman anlamı katmaktadır. O nedenle, madde "her zaman İngilizce konuşurum/konuşmaya çalışırım, bütün konuşmalarımı İngilizce yaparım" şeklinde çevrilebilir. Çeviride "ben" vurgulanmıştır. Bu vurgunun yapılabilmesi için İngilizce yapısının "It is me who starts conversations in English" olması gerekir.

Üstbilişsel 35. Madde: I look for people I can talk to in English.
Çevirisi : İngilizce konuşabileceğim kişilerle tanışmak için fırsat kollarım.
Açıklama: İngilizce metinde fırsat kollamak ve tanışmak filleri yoktur. Metnin çevirisi İngilizce konuşabileceğim kişiler ararım.

Sosyal 50. Madde : I try to learn about the culture of English speakers.
Çevirisi : İngilizce konuşanların kültürü hakkında bilgi edinmeye çalışırım.
Açıklama: "İngilizce konuşanların kültürü" ifadesi yanlış anlaşılmaya neden olabilir çünkü bazı Türkler ve bazı Almanlar güzel İngilizce konuşur. Hatta çoğu Pakistanlılar ve Hindistanlılar da İngilizce konuşur. Yorum çevirisi: İngiliz/Amerikan kültürü hakkında bilgi edinmeye çalışırım.

2.Yazın Taraması

DÖSE, ülkemizde birçok, lisansüstü çalışmada ve makalede kullanılmıştır. YÖK Tez Kayıtlarına göre: 1993-2022 yılları arasında yaklaşık 72 adet yüksek lisans çalışması ve 2004-2021 yılları arasında yaklaşık 10 adet doktora çalışması yapılmıştır (URL-1). Bunlara ilaveten DÖSE birçok makalenin konusu olmuştur. Altan'ın (2004:1) milliyet ve dil öğrenme stratejisi çalışması, İngilizce öğrenen Türk, Macar ve Çinli öğrencilerin genel strateji kullanımı bakımından aralarında çok az farklılık olduğunu, ancak bireysel strateji kullanımı ve çok tercih edilen strateji bakımından önemli farklılık olduğunu belirtmiştir. Demirel (2009) DÖSE'nin Türkçe çevirisinin güvenilirlik ve geçerliğini araştırmış 6 faktörlü bulmuştur. Cesur (2011) bilişsel, bellek ve telafi stratejileri ile okuduğunu anlama başarısı arasında ilişki olduğunu bulmuştur. Yeşilbursa ve İpek (2013), Oxford'un (1990) 50 maddelik ve 6 faktörlü strateji ölçeğini, 16 madde ve 4 faktörlü bulmuştur.

Aydoğan ve Akbarov (2014) stratejinin cinsiyet, yaş ve akademik başarı üzerine etkisini incelemiş ve genel olarak bayanların ve erkeklerin aynı stratejileri birbirlerine yakın frekansta kullandıklarını bulmuştur. Altunay (2014:291) uzaktan eğitim alan öğrencilerin strateji kullanımını incelemiş ve duyuşsal stratejinin daha az kullanıldığını bulmuştur. Solak ve Çakır (2015: 109) ise uzaktan ancak etkileşimli ders alan öğrencilerin strateji kullanımlarını incelemiş ve katılımcılar üstbişsel ve bellek stratejilerini çok, bilişsel ve duyuşsal stratejileri daha az kullanmışlardır. Altmisdort (2016) başarılı ve başarısız öğrencilerin öğrenme stratejileri ile edinim stratejilerini karşılaştırmış ve her iki strateji arasında büyük fark bulmuştur. Erdoğan (2018) bireysel çalışma gayreti ve dil öğrenme stratejisi adlı makalesinde her iki unsurun orta derecede ve olumlu etkili olduğunu bulmuştur. Ergen (2021:1) öğrencilerin yabancı dil öğrenme strateji ve inançlarını incelemiş ve katılımcıların yüksek motivasyonlu ve üstbilişsel stratejileri daha çok kullandığını bulmuştur.

Netice olarak, yukarıda yazında belirtilen strateji çalışmaları farklı ortamlarda ve farklı kültürlerde yapıldığı için sonuçların farklı çıkması normaldir. Yazında belirtilen araştırmalar çalışmamızın Giriş bölümünde belirtilen konuları ele almamıştır. Önemli olan, herhangi bir strateji veya yöntem araştırmasının eğitim-öğretim yılının başında yapılması, araştırmanın kısa sürede sonuçlandırılması ve derslerin araştırmada çıkan strateji veya yönteme göre işlenmesi gerekir. Park'a (2011:21) göre DÖSE araştırmaların amacı, kullanılan strateji türleri, dil başarısı, güvenilirlik ve geçerliliğinin incelenmesi üzerine olmuştur Bu bağlamda, yapılan DÖSE çalışmaları şu şekilde gruplandırılabilir.

a) Dil Öğrenme Stratejilerini Araştıran Çalışmalar (Gürsoy, 2004; Çetin, 2019; Ercan, 2019, vd.).

b) Güvenilirlik ve Geçerliliği Araştıran Çalışmalar (Demirel, 2009, Yeşilbursa ve İpek 2012, vd).

c) Diğer Alanlara Uygulanan Araştırmalar (Boylu, 2015; Barut 2015, vd.).

2.AMAÇLAR

Bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birinci amaç yukarıda Giriş bölümünde açıklanmıştır, olası örnekleri de Öneriler bölümünde sunulmaktadır. Bu amaçlar:

1- Literatürde az bilinen strateji tanım ve özellikleri temelinde yeni strateji ölçekleri veya anketlerinin geliştirilebilir mi?

2- DÖSE, cinsiyete, ders çalışma tercihine (tek, grupla) ve el kullanımına (sağ, sol) göre farklılık göstermekte midir?

3. METOT

3.1. Yaklaşım, Yöntem ve Teknikler

Araştırmada nicel yaklaşım, tarama yöntemi (survey) veri analiz başlığı altında sayılan teknikler kullanılmıştır.

3.2. Katılımcılar

İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü 1, 2, 3 ve 4. sınıflardan 211 öğrenci gönüllü olarak anketi doldurmuştur. Katılımcıların 153 bayan (%72,5) , 58 bay (%27,5), sol elini kullananlar sayısı 20 (%9,5) sağ elini kullananların sayısı 191 (%90,5), ve ders çalışırken tek başına çalışanların sayısı 184 (%87,2) arkadaş grubuyla ders çalışanların sayısı 27 (%12,8). Katılımcıların % 53,55 i birinci öğretin, % 46,45 öğretimden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama

Oxford (1990) tarafından geliştirilen ve Cesur ve Fer (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan 5li Likert tipinde ve 50 maddeden oluşan ölçeğe üç adet kontrol sorusu (cinsiyet, çalışma tercihi ve el kullanımı (sağ veya sol) eklenerek toplanmıştır.

3.4. Veri Analizi

Cronbach alfa, ortalama, standart sapma ve Korelasyon değerleri, (Pearson p), Student t-testi (veya Welch t-testi) teknikleri kullanılmıştır. Hesaplamalar, SPSS ve v24 (IBM Inc., Chicago, II USA) istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır.

3.5. Güvenirlilik

Envantere ilişkin literatürde raporlanan Cronbach alfa güven katsayıları, envanterin bütünü için oldukça yüksek, ancak bazı alt boyutlar için kabul edilebilir düzeyde olduğunu işaret etmektedir. Mevcut çalışmamızın güvenirliliği Cronbach alfa katsayısı ile hesaplanmış ve envanterin her bir alt boyutu ve bütünü için hesaplanan Cronbach alfa güven değerleri Tablo 1.de verilmiştir.

DÖSE Güvenirlik Analizi Sonuçları

Alt Boyut	Maddeler	Cr. Alfa
Bellek	1-9	0.709
Bilişsel	10-23	0.752
Telafi	24-29	0.615
Üstbilişsel	30-38	0.785
Duyuşsal	39-44	0.519
Sosyal	45-50	0.613
Bütün	**1-50**	**0.897**

Tablo 1.

Tablo incelendiğinde mevcut değerler ışığında envanterin bütünü ve tüm alt boyutları için güvenilir olduğu söylenebilir.

3.6. Envanterin Puan Ortalamaları Standart Sapmalar ve Korelasyon Analizleri

Katılımcıların envanterden elde ettikleri puanların ortalaması, standart sapması ve envanterin tüm alt boyutlarının birbiri ve bütünü arasındaki korelasyonlar Tablo 2. de sunulmuştur.

DÖSE ve Alt Boyutlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

N=211	Ort.	Std.	1	2	3	4	5	6	7
Bellek	3.236	1.259	1						
Bilişsel	3.382	1.213	,512**	1					
Telafi	3.490	1.202	,342**	,386**	1				
Üstbilişsel	3.680	1.099	,357**	,625**	,380**	1			
Duyuşsal	2.923	1.409	,351**	,473**	,342**	,465**	1		
Sosyal	3.201	1.376	,283**	,580**	,340**	,628**	,514**	1	
DÖSE	3.345	1.266	,674**	,862**	,597**	,799**	,678**	,742**	1

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 2.

Ölçeğin geneli ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi incelemek üzere sürdürülen Pearson p korelasyon değerleri en düşük 0,283, en yüksek 0,862 değerleri arasında bulunmuştur. Tüm korelasyonlar 1% anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

3.7. Geçerlilik

Çalışmanın yapı geçerliliği hususunda mevcut çalışmanın sınırlılıklarından örneklem sayısının azlığı nedenli yeni bir faktör analizi yapılmamış, ancak geniş kapsamlı yapılan ve ölçeğin yapı geçerliliğini ele alan yazın taraması neticesinde Oxford (1990) tarafından ileri sürülen 6 faktörlü yapı benimsenmiştir. Başka bir ifadeyle mevcut çalışmamızda uygulamanın tek bir üniversite üzerinden sürdürülmesi ve örneklem sayısının (n=211) azlığına bağlı olarak herhangi bir faktör analizine başvurulmamış ve envanterin bilinen ve önerilen 6 boyutlu yapısı takip edilmiştir.

Oxford (1990) çalışmasında envanteri, teorik olarak 6 alt boyutta ele almıştır. İleri sürülen bu teorik yapının gerçek gözlem verileri ile uyumluluğu ise yıllar sonra Hsiao ve Oxford (2002), tarafından 517 Tayvanlı öğrenci üzerinden Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile ortaya koyulmuştur. İlgili uygulama çalışmasında birçok farklı sayıda model sınanmış ve istatiksel olarak en iyi uyum indeks değerlerine 6 faktörlü model ile ulaşıldığı ve teorik olarak ileri sürülen boyutlamanın kabul edilebilir olduğunu belirtmişlerdir. Ancak ilgili çalışmada sunulan ve en iyi uyum indeks değerlerine (χ^2/sd = 3,0549, CFI=0,748, NNFI=0,734) sahip 6 faktörlü modelin dahi, indeks değerlerinin hala ileri sürülen teorik yapı ile tam uyum içinde olmadığını göstermektedir. (Kabul edilebilir uyum indeksleri Ek-1'de DFA Uyum İndeks Eşik Değerleri).

Envanterin yapı geçerliğindeki tutarsızlıkları ele alan Park (2011), birçok çalışmaya atıfta bulunarak envanterin faktör yapısının çalışmadan çalışmaya farklılık gösterdiğini ileri sürmüştür. Bu çalışmanın amacı DÖSE'nin maddelerinin ve çalışmaların farklı faktör yapılarının incelenmesi değildir; tartışma kısmında bu konuya tekrar kısaca değinilmektedir.

3.8. Sınırlılıklar

Çalışmada kullanılan ölçek maddelerinin Türkçe ve İngilizce kontrolü bildirinin online sunumunun yapıldığı 18-19 Temmuz 2022 tarihinden sonra yapılmış ve bazı maddelerin eksik, fazla veya abartılı çevrildiği o zaman fark edilmiştir. 25 Temmuz 2022 tam metin sunumu için son tarih olduğu için yeni bir ölçek uygulamaya vakit kalmamıştır. Yani, tartışma kısmında belirtilen bazı maddeleri hatalı çevrilen ölçek bu çalışmada da kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmanın 1. amacı Giriş bölümünde açıklanmış, muhtemel yeni anket / ölçek önerisi Öneriler bölümünde sunulmuştur. Çalışmanın 2. amacını araştıran DÖSE ile cinsiyet, el kullanımı ve çalışma yöntemi ilişkisini araştıran bulgular aşağıdaki gibidir.

4.1. DÖSE ve Alt Boyutlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

DÖSE ve Altboyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	Std.Sp.	Hata Ort.	t-test değeri	sd.	p-değeri
Bellek	kadın	153	3.307	*0.658*	0.053	2.633	209	0.009
	erkek	58	3.048	*0.584*	0.077			
Bilişsel	kadın	153	3.347	0.584	0.047	-1.644	132.78	0.103
	erkek	58	3.472	0.450	0.059			
Telafi	kadın	153	3.461	0.693	0.056	-1.014	209	0.312
	erkek	58	3.566	0.619	0.081			
Üstbilişsel	kadın	153	3.704	0.665	0.054	0.868	209	0.386
	erkek	58	3.617	0.604	0.079			
Duyuşsal	kadın	153	2.917	0.664	0.054	-0.221	209	0.826
	erkek	58	2.940	0.649	0.085			
Sosyal	kadın	153	3.192	0.714	0.058	-0.299	209	0.765
	erkek	58	3.224	0.674	0.088			
Bütün	kadın	153	3.348	0.489	0.040	0.114	209	0.909
	erkek	58	3.339	0.417	0.055			

Tablo 3. Bağımsız Örneklem t-testi sonuçları

Cinsiyet değişkenine ilişkin farklılıkları ortaya koymadaki bağımsızı örneklem t-testi sonuçlarına göre DÖSE'nin Bellek alt boyutundan elde edilen ortalama puanların cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (t_{209} = 2.633, p <.01). Bu sonuçlara göre erkek katılımcılar (M=3.048, sd=.584) dil öğrenmede Bellek stratejisine yönelimleri, kadın katılımcılara (M=3.307, sd=.658) kıyasla daha düşük düzeydedir.

4.2. DÖSE ve Alt boyutlarının El Kullanım Durumuna Göre İncelenmesi

DÖSE ve Altboyutlar	Kullanılan El	N	Ort.	Std.Sp.	Hata Ort.	t-test değeri	sd.	p-değeri
Bellek	Sol	20	3.061	0.551	0.123	-1.271	209	0.205
	Sağ	191	3.254	0.656	0.047			
Bilişsel	Sol	20	3.279	0.627	0.140	-0.876	209	0.382
	Sağ	191	3.392	0.545	0.039			
Telafi	Sol	20	3.292	0.850	0.190	-1.118	21.40	0.276
	Sağ	191	3.511	0.652	0.047			
Üstbilişsel	Sol	20	3.361	0.606	0.136	-2.335	209	0.02
	Sağ	191	3.713	0.645	0.047			
Duyuşsal	Sol	20	2.892	0.605	0.135	-0.226	209	0.822
	Sağ	191	2.927	0.665	0.048			
Sosyal	Sol	20	3.008	0.528	0.118	-1.647	26.89	0.111
	Sağ	191	3.221	0.715	0.052			
Bütün	Sol	20	3.177	0.468	0.105	-1.693	209	0.092
	Sağ	191	3.363	0.467	0.034			

Tablo 4. Bağımsız Örneklem t-testi sonuçları

Tablo incelendiğinde envanterin Üstbilişsel alt boyutunda kişilerin el kullanımına göre istatiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmiş (t_{209} = -2.335, p <.05) ve sağ elini kullanan öğrencilerin (M=3. 3.713, sd=.645), sol elini kullanan öğrencilere (M=3.361, sd=.606) göre bu stratejiye eğilimleri daha yüksek bulunmuştur.

4.3. 4.3. DÖSE ve Alt boyutlarının Çalışma Yöntemine Göre İncelenmesi

DÖSE ve Altboyutlar	Çalışma Yöntemi	N	Ort.	Std.Sp.	Hata Ort.	t-test değeri	sd.	p-değeri
Bellek	Tek	184	3.246	0.646	0.048	0.612	209	0.541
	Grup	27	3.165	0.663	0.128			
Bilişsel	Tek	184	3.379	0.529	0.039	-0.18	209	0.857
	Grup	27	3.400	0.705	0.136			
Telafi	Tek	184	3.493	0.664	0.049	0.17	209	0.865
	Grup	27	3.469	0.748	0.144			
Üstbilişsel	Tek	184	3.702	0.608	0.045	1.009	29.81	0.321
	Grup	27	3.527	0.874	0.168			
Duyuşsal	Tek	184	2.941	0.646	0.048	1.022	209	0.308
	Grup	27	2.803	0.741	0.143			
Sosyal	Tek	184	3.199	0.672	0.050	-0.059	30.48	0.953
	Grup	27	3.210	0.892	0.172			
Bütün	Tek	184	3.353	0.450	0.033	0.606	209	0.545
	Grup	27	3.294	0.592	0.114			

Tablo 5. Bağımsız Örneklem t-testi sonuçları

Çalışmaya katılan öğrencilerin hangi tür çalışma yöntemini (tek veya grupla) kullandıklarıyla bilgi şu şekildedir. Öğrencilerin dil öğreniminde yöneldikleri stratejiler ile tercih ettikleri çalışma yöntemi arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır (p>.05).

5.SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışma, yazında çok kullanılan ve Oxford (1990) tarafından üretilen 50 maddelik DÖSE ölçeğini üç farklı şekilde ele almış ve bir uygulama yapmıştır.

Çalışmamız, DÖSE, cinsiyete, ders çalışma tercihine (tek, grupla) ve el kullanımına (sağ, sol) göre farklılık göstermekte midir? sorusuna cevap aramıştır. 211 gönüllü katılımcıdan toplanan veriler analiz edilmiş ve bütün DÖSE'nin alt boyutları için güvenilir olduğu bulunmuştur. Erkek öğrencilerin bellek stratejisini kullanmaları bayan öğrencilere kıyasla daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca, sağ veya sol el bağımsız değişkeninde, sağ elini kullanan öğrenciler, sol elini kullananlara oranla üst bilişsel stratejiyi daha fazla kullanmışlardır. Öğrencilerin tek veya grupla ders çalışma yöntemleri arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Yazında belirtilen çalışmaların bazıları (örneğin, Altmisdort, 2016; Balcı, 2017; Erdoğan, 2018) Oxford'un strateji envanterinin önceden yapılmış çevirisini kullanmış, bazıları ise (örneğin, Cesur, 2011; Altunay, 2014) çeviriyi kendilerinin yaptıklarını belirtmişlerdir. Ölçeği kendilerinin çevirdiğini belirten araştırmacılar makale sonuna bu çevirileri eklemedikleri için herhangi bir karşılaştırma yapılamamıştır. Ergen (2021:3) bir grup dilbilimci ve pedagoga İngilizceden Türkçeye ve Türkçeden İngilizceye çeviri yaptırarak geçerlik ve güvenirlik sağladığını belirtmiştir, ancak Ergen'in (2021:9) makaledeki ölçek çevirisiyle Cesur ve Fer'in (2007) yaptığı çeviri kelimesi kelimesine aynıdır. Hatta Ergen'in Ekte belirttiği ölçeğin 26. maddesinden sonra gelen yerde…

Yüzüncü Yıl Ünv/Eğitim Fakültesi Dergisi… sonra 27. maddeye geçmektedir. Bu da çevirinin Y.Y.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisinden alındığını göstermektedir. Kısaca, eğer bir anketi iki farklı grup/kişi yapmış olsaydı, en azından bir maddesi veya bir kelimesi farklı olması gerekirdi.

SILL'in yayınlandığı (Cesur ve Fer (2007) makaledeki kimlik bilgilerinden, ölçek çevirmeninin o tarihte Işıklar Lisesinde İngilizce Öğretmeni, tez danışmanının da meslekten bir İngilizceci olmadığı, Eğitim Bilimleri alanında bir akademisyen olduğu anlaşılmaktadır. Çeviri hataları, çevirmen ve danışmanın o zamanki İngilizce tecrübe, İngiliz kültürü, İngilizce deyim, yapı vd. eksikliğinden kaynaklanmış olabilir. Çalışmamızın giriş bölümünde belirtildiği gibi, Bellek stratejisi 7. madde "…. zihnimde canlandırırım" şeklinde çevrilmiş. İngilizce maddede "…physically act out …" kelimeleri olduğu için çeviri "… bedensel olarak/hareketle yaparım" şeklinde olmalıydı. Bu durumda anketi dolduran katılımcıların bu maddeye farklı seviyede (katılıyorum, kısmen katılıyorum, vd.) cevap verme ihtimali vardır. Bu durum, çevirisi eksik, farklı veya fazla yorumlanmış diğer 5 madde için de geçerlidir. Çevirisi yapılmış anket ve ölçekler asıllarıyla karşılaştırıldıktan sonra kullanılmalı.

Diğer bir tartışma konusu DÖSE'nin güvenirlik ve geçerliliğiyle ilgilidir. Bir grup çalışma (örneğin, Cesur ve Fer, 2007; Demirel, 2009) Park, 2011, Yeşilbursa ve İpek, 2013), DÖSE'nin güvenirlik ve geçerliliğini incelemiştir. Park (2011:21) keşfedici faktör analiziyle belirlenen (exploratory factor analysis) DÖSE'nin yapı geçerliliğinin farklı öğrenme ortamlarındaki farklı faktör yapılarıyla uyumlu olmadığını belirtmiştir. Yani, farklı kültürlerde (Puerto Rico, Kuveyt, Japonya, Kore, vd.) farklı sayıda faktörün bulunduğunu belirtmiştir. Farklı kıtalardaki (Japonya, Kuveyt) ve farklı siyasi birlikteki ülkelerde (Kore, Puerto Rico) uygulanan DÖSE araştırmalarında faktör yapılarının farklı çıkması kadar normal bir şey yoktur. DÖSE'nin faktör sayısının aynı sayıda çıkması aynı/benzer kültürü paylaşan ülkelerde yapılan DÖSE araştırmalarında beklenebilir. Örneğin, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, gibi.

Güvenirlik ve geçerlilik tartışmasında yapılan çalışmaların data analiz yöntemlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin, Yeşilbursa ve İpek (2013: 888) Demirel'in (2009) DÖSE araştırmasında onaylayıcı faktör analizi (confirmatory factor analysis) yaptığını, Cesur ve Fer'in keşfedici faktör analizi yaptığını (exploratory factor analysis), kendilerinin de her iki analiz türünü kullandıklarını belirtmişlerdir. Bir ülkenin değişik yerlerinde / üniversitelerinde (Ordu, Adana, İzmir, Erzurum, vd.) yapılan DÖSE araştırmalarında aynı analiz yöntemleri kullanılırsa bulunulacak faktör sayısının aynı/benzer olması beklenebilir. Data analizinde farklı yöntemler kullanılırsa, sonuçların da farklı çıkması normaldir.

Akademik çalışmalarda, ölçek veya anket doldurtulan katılımcıların okudukları bölümler önemlidir. Bu konu, katılımcıların amacı ve algılarıyla ilgilidir. Araştırmalarda, her ne kadar iç güvenirlilik hesaplaması yapılsa da, yaklaşık 30 yıllık üniversite hocalığı tecrübemize göre, öğrenciler kendi bölümleri/alanları dışındaki dersleri genellikle geçmek için almaktadır; İngilizce bu derslerden biridir. Örneğin, Yeşilbursa ve İpek (2013) ölçeğin bir kısmını İktisat, Mühendislik, Mimarlık bölümü öğrencilerine uygulamıştır. Yabancı dil bölümündeki öğrencilerin dil öğrenme amacı ile örneğin İktisat, Mühendislik, vd. bölümündeki öğrencilerin zorunlu olarak İngilizce alma amacı muhtemelen çok farklıdır.

Tartışma kısmında önemli olarak vurgulanması gereken bir konu DÖSE çalışmalarında el kullanımı (sağ veya sol) değişkeni çok az incelenmiştir. El kullanımı beyinle ilgili olduğu için önemlidir çünkü dil öğrenme merkezi beynin sol tarafındadır ve beyin, vücudu çapraz şekilde kontrol etmektedir; sol beyin vücudun sağ tarafını, sağ beyin sol tarafını (Fromkin ve Rodman, 1998). Kasımi ve Ulum (2017:656) el kullanımıyla herhangi bir strateji (DÖSE alt boyutları) arasında ilişki olmadığını belirtmiştir, ancak datanın toplandığı öğrenciler irdelenebilir.

Datanın bir kısmı Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesinde hazırlık okuyan öğrencilerden toplanmıştır; bu üniversitede İngilizceyle ilgili bir bölüm bulunmamaktadır ve öğrenciler hazırlık sınıfında İngilizceyi zorunlu olarak almaktadır. Datanın diğer kısmı Çukurova Üniversitesi hazırlık sınıfı öğrencilerinden toplanmıştır ve bu öğrencilerden kaç tanesinin hazırlıktan sonra İngilizce bölümünde okuyacağı bilinmemektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi öğrencilerin algıları genellikle aldıkları derslerin bölüm/alan dersi olmasına göre değişmektedir. Bizim çalışmamız İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümündeki öğrencilere uygulanmış ve Üstbilişsel alt boyutunda kişilerin el kullanımına göre istatiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmiş sağ elini kullanan öğrencilerin sol elini kullanan öğrencilere bu stratejiye eğilimleri daha yüksek bulunmuştur. Sağ elini kullanan insanların %95 inde sol beynin baskındır (Crystal, 1997: 261) ve üstbilişsel strateji kişinin kendini planlaması ve değerlendirmesiyle ilgili olduğu için önemlidir. Yabancı dil öğrenmede sağ veya sol el kullanımı ile temel ve yardımcı beceriler arasındaki ilişki Tomakin (2020) de incelenmiştir.

DÖSE'ye yöneltilebilecek en önemli eleştiri 50 madde arasında hiçbir görsellik ifadesinin olmamasıdır. Ülkemizdeki lisansüstü tezlerin bazıları ilk ve ortaokullarda yapılmıştır ve bu seviyedeki öğrencilerin genellikle *somut* ve *görsel* öğrenme düzeyinde oldukları bilinmektedir. Yine, Eğitim Bilimlerinde 5 duyunun öğrenmeye etkisiyle ilgili çeşitli oranlar vardır, ancak görmenin oranı en başta gelmektedir; görme %75, işitme %13, dokunma %3, (Küçükahmet, 2000:43, akt. Gülten ve Gülten, 2004: 76). Kelime veya gramer öğrenmeyle ilgili maddelerin bazıları şöyle olabilirdi: Örneğin, Yeni öğrendiğim kelimeyle ilgili şekil çizerim / resim yaparım. Netice olarak, DÖSE maddelerinin somut ve görsel öğrenmeyi sormaması ve 30 yıldır bunun dikkatken kaçması ilginçtir.

6.ÖNERİLER

Oxford'un (1990) 50 maddelik ölçeği bir klasik haline gelmiş ve yazında belirtilen diğer strateji tanımları ışığında yeni anket veya ölçekler geliştirilebilir çünkü farklı strateji ölçme araçları farklı kişilerin öğrenme yöntemine hitap edebilir.

Reece & Walker'a (1997:128) göre şunlar birer stratejidir: "anlatma, gösterme, grupla öğretim, tartışma, soru – cevap, video, seminer, laboratuvar / çalıştay, oyun/kısa sınav, beyin fırtınası, küçük grup tartışması, okul gezisi, rol yapma, canlandırma, örnek olay incelemesi, proje/ödev, özel ders, açık/uzak öğretim ve birebir öğretim". Her bir beceri bütün stratejiler açısından ayrı ayrı şu şekilde sorulabilir.

Örneğin, kelime becerisi için üretilebilecek muhtemel ölçme aracı Tablo 6 da gösterilmiştir.

Madde Açıklaması	Her zaman	Bazen	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman
İngilizce kelimeler "anlatılırsa" daha iyi anlarım					
İngilizce kelimeler "gösterilirse" daha iyi anlarım					
İngilizce kelimeler "oyunla" öğretilirse daha iyi anlarım.					
İngilizce kelimeler "vidoyla" / film izleyerek daha iyi anlarım.					
İngilizce kelimeleri "rol yaparak" daha iyi öğrenirim.					
…….					

Tablo 6.

Reece & Walker'ın (1997:128) stratejilerinin her biri 4 temel ve 3 yardımcı beceri için Tablo 7. deki örnek gibi sorulabilir.

Madde Açıklaması	Her zaman	Bazen	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman
İngilizce kelimeler Türkçe "anlatılırsa" / açıklanırsa daha iyi anlarım.					
İngilizce kelimeler İngilizce "anlatılırsa" / açıklanırsa daha iyi anlarım.					
İngilizce gramer "anlatılırsa " daha iyi anlarım					
İngilizce gramer Türkçe "anlatılırsa" / açıklanırsa daha iyi anlarım.					
İngilizce gramer İngilizce "anlatılırsa" / açıklanırsa daha iyi anlarım.					
İngilizce telaffuz yerleri "anlatılırsa" daha iyi anlarım.					
…….					

Tablo 7.

Sonuç olarak, yazında bulunan her strateji tanımı ve türü için, örneğin Kyriacou (1984); McDonough, (1975); Rubin (1975) vd. anket veya ölçek geliştirilebilir eğer eğitimde bireysel farklılıklar dikkate alınacaksa çünkü her türlü ürünün pazarda mutlaka bir alıcısı bulunmaktadır. Yabancı dil öğrenmeyle ilgili üretilen her ölçme aracı temel ve yardımcı becerileri eşit sayıda sormalıdır ve kontrol sorusu olarak kullanılan el kullanımı bu araçlarda yer almalıdır.

Kaynaklar

Altan, M. Z. (2004). Nationality and Language Learning Strategies of ELT-Major Unicersity Students. Asian EFL Journal http://www.asianefljournal.com\Article_3_June_mza_nlls.2004.pdf, [21 Haziran 2022].

Altmisdort, G. (2016). Assessment of language learners' strategies: Do they prefer learning or acqusition strategies?, Educational Research and Reviews, Vol. 11, No 13, s.1202-1216.

Altunay, D. (2014). Language learning strategies used by distance learners of English: A study with a group of Turkish distance learners of EFL, Turkish Online Journal of Distance Education, Vol.15, No 3, s.291-305.

Aydoğan, H. ve Akbarov, A. A. (2014). The role of gender, age, academik achievement, LLS and learning styles at tertiary level in EFL classes in Turkey, Journal of Second and Multiple Language Acquisition, Vol 2, No 1, s.11-24.

Balcı, Ö. (2017). An investigation of the relationship between language learning strategies and learning styles in Turkish freshman students, English Language Teaching, Vol. 10, No 4, s. 53-61.

Barut, A. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen üniversite öğrencilerinin kullandıkları dil öğrenme stratejileri üzerine bir değerlendirme, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Boylu, E. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin dil öğrenme stratejilerini kullanma düzeyleri, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Cesur, M. O. ve Fer, S. (2007). Dil öğrenme stratejileri envanterinin geçerlik ve güvenirlik çalışması nedir?, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt IV, Sayı II, s.49-74.

Cesur, M. O. (2011). Can language learning strategies predict Turkish universtiy prep class students' achievement in reading comprehension?, Procedia Social and Behavioral Sciences, Vol 15, s.1920-1924.

Crystal, D. (1997). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. (4th edition), Cambridge: Cambridge University Press.

Çetin, İ. S. (2019). Selçuk Üniversitesi yabancı diller yüksekokulundaki hazırlık sınıfı öğrencilerinin dil öğrenme stratejileri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Demirel, Ö. (2004). ELT Methodology, 3. Baskı, Pegem A Publication, Ankara.

Demirel, M. (2009). The validity and reliability study of Turkish version of strategy inventory for language learners, World Applied Science Journal, Vol.7, No. (6), s.708-714.

Ercan, B. (2019). Ortaokul öğrencilerinin dil öğrenme stratejilerine yönelik algıları, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Istanbul.

Ergen, G. G. (2021). Beliefs about language learning and language learning strategy use in an EFL context in Turkey, Internationl Journal of English Language and Translation Studies, Vol. 9, No 1, s.1-9.

Fromkin, V. ve Rodman, R. (1998). An Introduction to Language, (6th edition), Philadelphia, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.

Gülten, D. G. ve Gülten, İ. (2004). Lise 2. sınıf öğrencilerinin geometri dersi notları ile öğrenme stilleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma, Eurasian Journal of Educational Research, Vol, 16, s. 74-87.

Göktaş, N. (2014). Yorumlayıcı çeviri kuramından çeviri eğitimine: Yorumlayıcı çeviri eğitimi, Diyalog, Vol 2, s.46-60.

Gürsoy, E. (2004). Çocukların yabancı dil öğrenme stratejilerini belirleme ve çocuklar için hazırlanmış bir yabancı dil öğrenme stratejileri hazırlama üzerine bir çalışma, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.

Kasımi, Y. ve Ulum, Ö. G. (2017) The relationship between right and left hand usage and language learning strategies, ULEAD, Annual Congress, 27-29 Nisan, 2017, s.649-656.

Kyriacou, C. (1984). Essential Teaching Skills, Second Edition, Stanley Thornes (Publishers) Ltd. Great Britain.

McDonough, S. H. (1975). Strategy, and Skill in Learning a Foreign Language, Edward Arnold, London.

Reece, I. & Walker, S. (1997). Third Edition, Teaching, Training and Learning, Bussiness Education Publishers, Great Britain.

Oxford, R. L. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know, Boston, Heinle & Heinle.

Oxford, R. L. (2003). Language Learning Syles and Strategies: An Overview, Learning Syles & Strategies/Oxford GALA, s.1-24.

Park, G. (2011). The validation process of the SILL: A Confirmatory Factor Analysis, English Language Teaching, Vol. 4, No 4, s. 21-27.

Reece, I. ve Walker, S. (1997). Third Edition, Teaching, Training and Learning, Bussiness Education Publishers, Great Britain.

Robson, C. (1995). Real World Research, Oxford: Blackwell.

Solak, E. ve Cakır, R. (2015). Language learning strategies of language e-learners in Turkey, E-learning and digital media, Vol. 12, No 1, s.107-120.

Tomakin, E. (2020). An Analysis of EFL students' learning main and sub-skills in terms of hand usage, study style and gender, African Educational Research Journal, Special Issue (3), s.109-123.

URL-1 https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (12.04.2022).

Yeşilbursa, A. ve İpek, Ö. F. (2012). Why is it necessary to validate SILL? Akdeniz Language Studies Conference, Procedia, Social and Behavioral Science, s.887-893.

Ek-1 DFA Uyum İndeks Eşik Değerleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri
[1]χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$
[2]AGFI	.90 ≤ AGFI ≤ 1.00	.85 ≤ AGFI ≤ .90
[3]GFI	.95 ≤ GFI ≤ 1.00	.90 ≤ GFI ≤ 95
[3]CFI	.95 ≤ CFI ≤ 1.00	.90 ≤ CFI ≤ .95
[3]NFI	.95 ≤ NFI ≤ 1.00	.90 ≤ NFI ≤ .95
[3]NNFI (TLI)	.95 ≤ NNFI (TLI) ≤ 1.00	.90 ≤ NNFI (TLI) ≤ .95
[3]RFI	.95 ≤ RFI ≤ 1.00	.90 ≤ RFI ≤ .95
[3]IFI	.95 ≤ IFI ≤ 1.00	.90 ≤ IFI ≤ .95
[4]RMSEA	.00 ≤ RMSEA ≤ .05	.05 ≤ RMSEA ≤ .08
[4]SRMR	.00 ≤ SRMR ≤ .05	.05 ≤ SRMR ≤ .10
[5]PNFI	.95 ≤ PNFI ≤ 1.00	.50 ≤ PNFI ≤ .95
[6]PGFI	.95 ≤ PNFI ≤ 1.00	.50 ≤ PNFI ≤ .95
[7]AIC	Karşılaştırılan modeller arasında en küçük değere sahip olan model	
[7]CAIC	Karşılaştırılan modeller arasında en küçük değere sahip olan model	
[7]ECVI	Karşılaştırılan modeller arasında en küçük değere sahip olan model	

GÖSTERGEBİLİME İLİŞKİN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Songül MOLLAOĞLU
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Öğretmenliği AD.
ORCID: 0000-0002-3519-8702

ÖZET

Amaç: Bu çalışma, lisansüstü eğitim sürecinde göstergebilimle ilgili yapılan tezlerin bazı özelliklerinin incelenmesı amacı ile yapılmıştır.

Yöntem: Çalışmada nitel araştırma yöntemi kapsamında bulunan doküman incelenmesi tekniğinin kullanılmıştır.Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi web sayfası arama motoruna "Göstergebilim" sözcüğü yazılarak detaylı tarama yapılmıştır. 1985 yılından 2022 yılına kadar 1098 lisansüstü olduğu belirlenmiştir. Taramanın yapıldığı YÖKTEZ websitesinde tezlerle ilgili verilen tezlerin türü, yapıldığı yıl, tezi yapan üniversite, enstitü, lisansüstü tez konusu gibi özellikleri tek, tek bilgisayarda SPSS programına yüklenmiştir. Verilerin analizi sayı ve yüzdelik hesaplamalarla yapılmıştır.

Bulgular: YÖKTEZ Merkezindeki toplam 1098 tezin % 7.8'i (86 tez) 2000 yılı ve öncesi, %21.9'u (241 tez) 2001-2010 yılları arasında, %61.3'ü (673 tez) 2011-2020 yılları arasında, %8.9'u ise (98 tez) ise 2021 yılı ve sonrasında yapılmıştır .Bu tezlerin % 22.4'ü yükseklisans tezi, %2.5'i Sanatta Yeterlik ve %75.1'i ise Yükseklisans tezleridir. Lisansüstü tezler en çok sırasıyla İstanbul Üniversitesi (%7.4), Marmara Üniversitesi (%7.0), Gazi Üniversitesi (%6.7), Hacettepe Üniversitesi (%6.5), , Ege Üniversitesi (%5), Ankara Üniversitesi (% 3.6), Selçuk Üniversitesi (%3.4) ve Atatürk Üniversitesi 'nde (%3.2) yapıldığı görülmektedir. Tezlerin % 84'ünün Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında yer alan bölümlerde yapıldığı, %7.5'inin Fen Bilimleri Enstitüsü, %5.4'ünün Eğitim Bilimleri Enstitüsü, %1.4'ünün Güzel Sanatlar Enstitüsü tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Tezler en çok % 7.4'ünün İstanbul Üniversitesi, %7'sinin Marmara,%6.7'sinin Gazi Üniversitesi, %6.5'inin Hacettepe Üniversitesi, %5'inin Ege Üniversitesi , % 3.6 sının Ankara Üniversitesi ve %3.4'ü Selçuk Üniversitesi'nde yapılmıştır. Tezlerin %16.5'inin konusu güzel sanatlarla ilgiliyken, %11'i reklamcılık, %8.5'i radyo-televizyon, %7.1'i halkla ilişkiler, %7.1'i sahne ve görüntü sanatları, %5.9'u gazetecilik, %5.3'ü mimarlık, %5.1'i iletişim bilimleri, %4.8'i eğitim-öğretim, % 4'ü dilbilim ve %2.6'sı) Fransız dili ve edebiyatı gibi konularla ilgilidir.

Sonuç: Güzel sanatlar eğitimi alanlanında çok önemli bir bilimsel alan olan göstergebilimin gelişimi ve yaygınlaşması için daha çok lisansüstü tez özellikle doktora tezi çalışmasına konu olmalı ve sanat eğitimi ile ilgili eğitim kurumlarında göstergebilimle ilgili daha çok derse yer verilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Göstergebilim, Lisansüstü tezler, Sanat eğitimi

ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES ON SEMIOTICS

ABSTRACT

Purpose: This study was carried out with the aim of examining some features of the theses on semiotics during the postgraduate education process.

Method: In the study, the document analysis technique, which is within the scope of the qualitative research method, was used. A detailed search was made by typing the word "semiotics" in the search engine of the National Thesis Center of the Council of Higher Education (YÖK). From 1985 to 2022, it was determined that there were 1098 postgraduates thesis.

On the YÖKTEZ website where the search was made, the features such as the type of thesis, the year it was made, the university that made the thesis, the institute, the postgraduate thesis topic were uploaded to the SPSS program on the computer. The analysis of the data was made with number and percentage calculations.

Results: Of the 1098 theses in YÖKTEZ Center, 7.8% were between 2000 and before, 21.9% between 2001-2010, 61.3% between 2011-2020, 8.9 % the other were made in 2021 and later. 22.4% of these theses are doctorate thesis, 2.5% are proficiency in art and 75.1% are master theses. Postgraduate theses were mostly written at Istanbul University (7.4%), Marmara University (7.0%), Gazi University (6.7%), Hacettepe University (6.5%), Ege University (5%), Ankara University (3.6%), Selcuk University. (3.4%) and Atatürk University (3.2%). It was determined that 84% of the theses were made in the departments within the scope of the Social Sciences Institute, 7.5% of them were made by the Institute of Science, 5.4% by the Institute of Educational Sciences, and 1.4% by the Institute of Fine Arts. Most of the theses were from Istanbul University 7.4%, Marmara 7%, Gazi University 6.7%, Hacettepe University 6.5%, Ege University 5%, Ankara University 3.6% and Selcuk University 3.4%. The subjects of 16.5% of the theses were about fine arts, 11% were advertising, 8.5% were radio-television, 7.1% were public relations, 7.1% were performing and visual arts, 5.9% were journalism, 5.3% architecture, 5.1% communication sciences, 4.8% education, 4% linguistics and 2.6%) French language and literature.

Conclusion: For the development and dissemination of semiotics, which is a very important scientific field in the field of fine arts education, more postgraduate thesis should be the subject of doctoral thesis, and more courses on semiotics should be included in educational institutions related to art education.

Keywords: Semiotics, Graduate theses, Art education

GÖRSEL SANATLAR ALANINDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN GÖRSEL KÜLTÜRE İLİŞKİN TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Songül MOLLAOĞLU
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Öğretmenliği AD.
ORCID: 0000-0002-3519-8702

ÖZET
Amaç: Sanat eğitimi alan öğrencilerin görsel kültüre ilişkin tutumlarını ve bu tutumların özelliklerinin incelenmesi eğitim programlarının değerlendirilmesinde önemlidir. Bu araştırma görsel sanatlar alanında eğitim gören öğrencilerin görsel kültüre ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır.
Yöntem: Nicel araştırma tasarımı ile yapılan çalışmaya Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Öğretmenliği ve Mimarlık, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, mimarlık ve grafik bölümü öğrencileri olmak üzere toplam 161 öğrenci alınmıştır. Veriler, Öğrenci Bilgi Formu ve Görsel Kültür Tutum Ölçeği (GKTU) ile elde edilmiştir. Veriler SPSS paket programında değerlendirilmiştir.
Bulgular: Yaş ortalaması 21.29 (SS:1.31) olan öğrencilerin%68.9'u kadın, %31.1'i erkektir. Öğrencilerin %41.6'si (67 öğrenci) Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Öğretmenliği bölümünde, 94 öğrenci ise (%58.4) ise, Mimarlık, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi'nde eğitimlerini sürdürmektedir. Öğrencilerin %25.5'i (41 öğrenci) birinci sınıf, %32.3'ü (52 öğrenci) ikinci sınıf, %14.9'u(24 öğrenci) üçüncü sınıf ve %27.3'ü (44 öğrenci) dördüüncü sınıfta okumakta, %8.7'si (14 öğrenci) köyde, %13.0 (21 öğrenci) ilçede ve %78.3'ü ise (126 öğrenci) şehirde ikamet etmektedir.
Görsel Kültür Tutum Ölçeği ortalaması 57.65 (SS:15.25) olarak bulunmuştur. Kadın öğrencilerin GKTÖ ortalama puanı erkeklere göre yüksek ve aradaki fark anlamlı bulunmuştur. Öğrencilerin bulundukları sınıf ile GKTÖ arasında anlamlı ilişki elde edilmiştir ($p<0.001$). Öğrencilerin okudukları fakülteler ile GKTÖ arasında istatistiksel olarak anlam bulunmazken ($p>0.05$), öğrencilerin yaşadıkları yerleşim yeri ile GKTÖ arasındaki ilişki anlamlı elde edilmiştir ($p<0.03$). Öğrencilerin tümünün televizyon izleme alışkanlığı bulunmakta ve sanat programı ve belgesel izleyen öğrencilerde, izlemeyenlere göre GKTÖ ortalaması yüksek bulunmuş ve aradaki fark önemli bulunmuştur.
Sonuç: Görsel sanatlar alanında eğitim gören öğrencilerin görsel kültüre ilişkin tutumları önemlidir ve bazı kişisel - eğitimsel özellikleri tarafından etkilenebilmektedir. Sanat eğitimi öğrencisinin nasıl gördüğü ve gördüğüne ilişkin yorumu geleceğin sanat eğitimcileri ile ilgili yordamalarda bulunmayı kolaylaştıracak ve öğretim programlarının nasıl olması gerektiğine ilişkin planlamalara veriler sağlayabilecektir.
Anahtar sözcükler: Görsel sanatlar, Görsel kültür, Tutum

EVALUATION OF ATTITUDES TO VISUAL CULTURE OF STUDENTS EDUCATED IN VISUAL ARTS

ABSTRACT
Purpose: Examining the attitudes of art education students towards visual culture and the educational-individual characteristics of these attitudes is important in the evaluation of education programs. This research was conducted to evaluate the attitudes to visual culture of students educated in visual arts towards visual culture.

Method: A total of 161 students, including Sivas Cumhuriyet University Education Faculty Fine Arts Education Department Art Teaching and Architecture, Fine Arts and Design Faculty architecture and graphic department students, were recruited to the study, which was conducted with quantitative research design. Data were obtained with Student Information Form and Visual Culture Attitude Scale (VCAS). The data were evaluated in the SPSS package program.

Results: 68.9% of the students with a mean age of 21.29 (SD: 1.31) were female and 31.1% were male. 41.6% of the students (67 students) continue their education in the Painting Department of the Fine Arts Education Department, and 94 students (58.4%) continue their education in the Faculty of Architecture, Fine Arts and Design. Of the students, 25.5% (41 students) are in the first year, 32.3% (52 students) are in the second year, 14.9% (24 students) are in the third year, 27.3% (44 students) are in the fourth year, 8.7% (14 students) reside in the village, 13.0% (21 students) reside in the district and 78.3% (126 students) reside in the city.

Visual Culture Attitude Scale mean was found to be 57.65 (SD:15.25). The mean score of the female students on the VCAS was higher than the males, and the difference was significant. A significant relationship was found between the class of the students and the VCAS ($p<0.001$). While there was no statistically significant difference between the faculties of the students and the VCAS ($p>0.05$), the relationship between the place of residence of the students and the GKBL was significant ($p<0.03$). All of the students have the habit of watching television, and the average of VCAS was found to be higher in the students who watched art programs and documentaries compared to those who did not, and the difference was found to be significant.

Conclusion: Attitudes of students studying in the field of visual arts towards visual culture are important and can affect some personal and educational characteristics. The interpretation of how the art education student sees and sees will make it easier to make predictions about the future art educators and will provide data for the planning of how the teaching programs should be.

Keywords: Visual arts, Visual culture, Attitude

FARKLI EĞİTİM ÖĞRETİM DÜZEYİNDEKİ OKULLARDA ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE KOPYA VAKASININ İNCELENMESİ (DERLEME)

Rüveyda Refia SÜTYEMEZ
Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı
ORCID: 0000-0002-1692-6743

ÖZET
Kopya çekme olayı; günümüzde diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de; eğitim öğretimin her kademesinde kendini gösteren ve giderekte büyüyen bir eğitim öğretim problemi olarak değerlendirilmektedir. Kopya çekme, öğrenciler için ilk imtihan uygulamasından başlayıp girdikleri son imtihan uygulamasına kadar devam eden kişinin iş hayatında başarısını, günlük hayatında kişiliğini olumsuz etkileyen yaygın bir eylemdir (Alemdağ ve Alemdağ; 2015). Son yıllarda sosyal medya araçlarının ve online sistemlerin geliştirilmesi kopya olaylarının değişik boyutlarda kullanıldığı söylenmektedir. Kopya; eğitim öğretimin ötesinde bir insanlık problemi haline gelmiştir. Çünkü kopya sadece öğrenciler için yapılan imtihanlarda değil, mesleki yeterlilik imtihanlarında, iş için alımlarda, bile görülmektedir. Günümüzde yıllarca yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bazı buluş ve icatların bile çok hızlı bir şekilde kopyalandığını görmek mümkündür.
Bu derleme çalışmasının amacı; daha önce yapılmış bazı araştırma sonuçlarının incelenerek öğrencilerin, kopya çekme düzeylerini, kopya çekme sebeplerini ve öne çıkan kopya metotlarını bir kere daha vurgulamaktır. Bu derleme çalışmasında, konu ile ilgili daha önce yapılmış çok sayıda araştırma taranmakla birlikte özellikle üç araştırmaya (Selçuk, 1995; Mert, 2012 ve Dam, 2013) ait sonuçlar kullanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmaya konu olan araştırmaların farklı eğitim kademlerinde yani lise ve üniversitenin değişik bölümlerinde olmak üzere toplamda 596 öğrenci üzerinde yapıldığı bildirilmektedir. Eğitimin değişik kademlerindeki öğrenciler arasında farklı sıklıklarda olmak üzere kopya çekme oranının %71- %80 arasında değiştiği kaydedilmiştir. Ayrıca sınavlarda "küçük kağıtlara yazarak ya da etrafa bakmak" suretiyle kopya çekme metotlarının daha çok tercih edildiği belirtilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Öğrenci, Kopya, Sınav

INVESTIGATION OF CHEATING CASES ACCORDING TO STUDENT OPINIONS IN SCHOOLS AT DIFFERENT EDUCATION LEVELS (COMPILATION)

ABSTRACT
Cheating incident; In Türkiye as well as all over the countries; It is considered as an education and training problem that manifests itself at every level of education and is growing. Cheating is a common act that negatively affects an individual's success in business life and personality in daily life, starting from the first exam application and continuing until the last exam they take. It is said to be in recent years, the development of social media tools and online systems, copy events have been used in different dimensions (Alemdağ ve Alemdağ; 2015). Cheating; education has become a human problem beyond education. Because cheating is seen not only in the exams for students, but also in professional qualification exams, even in recruitments for work. Today, it is possible to see that even some inventions and inventions obtained as a result of years of work are cheating very quickly.

The aim of this compilation work; The aim is to emphasize once again the students' level of cheating, the causes for trick and the prominent cheating methods by examining the results of some previous researches. In this review study, although many previous studies on the subject were scanned, evaluations were made using the results of three studies (Selçuk, 1995; Mert, 2012 and Dam, 2013). It is reported that the researches that are the subject of this study were conducted on a total of 596 students at different education levels, namely in different departments of high school and university. It has been noted that the rate of cheating varies between 71% and 80%, with different frequencies among students at different levels of education. In addition, it was stated that cheating methods by "writing on small papers or looking around" were preferred more in exams.
Keywords: Student, Cheating, Exam

1.GİRİŞ

Bugün kopya çekme olayı; tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de; eğitim- öğretimin her kademesinde kendini gösteren ve giderekte büyüyen bir eğitim- öğretim problemidir. Kopyaya tevessül etme, talebeler için yaptıkları ilk imtihandan başlayıp taaki girdikleri son imtihana kadar süregelen bireyin iş hayatında başarısını, gündelik hayatındada benliğine olumsuz tesir eden maalesef yaygın bir eylemdir (Alemdağ ve Alemdağ; 2015). Kopya; eğitim öğretimin ötesinde bir insanlık problemi haline gelmiştir. Çünkü kopya sadece öğrenciler için yapılan imtihanlarda değil, mesleki yeterlilik imtihanlarında, iş için alımlarda, bile görülmektedir. Hatta yıllarca yapılan çalışmalar sonucu bulunan icatların bile kopyalandığını görmek mümkündür.

Kopya; İmtihana katılan öğrencilerin daha evvelden bir şekilde hazırlamış oldukları materyallerden gizlice faydalanmak suretiyle soruları cevaplama eylemi olarak tarif edilmektedir (Mert, 2012). Türk Dil Kurumu (TDK) kopya, “Bir sınavda soruları yanıtlamak için başka birinden veya yerden gizlice faydalanma” şeklinde tarif edilmektedir (TDK, 2016).

Eğitim, kişinin davranışlarında olumlu değişimler/gelişmeler meydana getirmeyi hedefleyen planlı, programlı ve sistemli bir süreçtir. Bu süreç; “gayeler, öğretim ortamı ve değerlendirme” olmak üzere 3 temel unsurdan meydana gelmektedir (Dam, 2013)

Hiç şüphesiz bir okulun en önemli sorumluluğu, kişilerde bu davranış değişikliklerini istenilen seviyede meydana gelmesini sağlamaktır. Eğitim sürecinin ve okulun amacını teşkil eden davranış değişikliklerinin; meydana gelip gelmediğini ya da ne oranda gerçekleştiğinin belirlenmesi, eğitim sürecinin son merhalesi olan değerlendirme aşamasında gerçekleşmektedir.

Değerlendirme, eğitim döneminin en önemli bir parçası olup eğitimde değişme ve gelişmelere katkı sunmaktadır. Çünkü değerlendirme yapmadan eğitim programının etkinliği anlamak mümkün olamaz. Bunun sonucunda eğitim programında herhangi bir değişim ya da düzletme gereği duyulmayacağı için aynı program aynı tarzda uygulanmaya devam eder. Bu da eğitimin tamamen gelişi güzel rastlantılara bırakılmasına ve belki de yapılan maddi manevi emeklerin bir bakıma israf edilmesine yani kısır bir döngüye sebep olabilecektir (Dam, 2013).

Doğru ve isabetli bir değerlendirme yapabilmesi için her şeyden önce hatalardan ayıklanmış sağlıklı bir ölçme yapmak gerekmektedir. Çünkü ölçemediğiniz bir şeyi değerlendireme şansına sahip olmazsınız. Eğer neticeleri ölçemezseniz başarı ile başarısızlığı birbirinden ayırmak da mümkün olmayabilir. İşte, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin doğru bir biçimde ölçülmesini ve dolayısıyla da hakiki bir şekilde değerlendirilmesine mani olan önemli faktörlerden birisi de hiç şüphesiz kopya çekmedir (Dam, 2013).

Selçuk (1995) tarafından bildirildiğine göre; “Kopya çekmek, çok eski çağlardan beri ülkelerin eğitim sistemlerinde önemli bir sorundur. Misalen, eski Çin'de devlet hizmetine alınacak personelin imtihanları, kopya çekilmesini önlemek amacıyla, küplerin içinde yapılırdı.

Adayların küpe girmeden önce üstleri aranırdı. Hatta imtihanda kopya çeken veya çektirenlere ölüm cezası verilmesine rağmen yine de kopya hadiselerine rastlamak mümkündü (Brickman, 1961)".

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; Kopya olayı, sadece Türkiye'de değil, diğer birçok ülkede de eğitim sistemlerinin önemli bir problemdir. Dam (2013) tarafından bildirildiğine göre; Bazı batı ülkelerinde yapılan çalışmalarda, lise ve üniversite öğrencileri arasında akademik sahtekârlık (kopye) o kadar yaygın hale gelmiştir ki, bazı gözlemciler bunu "salgın" olarak tanımlamışlardır. Carnegie Konsey Raporu, akademik hayatta "ahlaki dejenerasyon" ikazı yapmış ve yakın zamanlarda da Amerikan Eğitim Departmanı, üniversite öğrencileri arasındaki kopya çekme olayını "çok ciddi kronik bir problem" olarak nitelendiren bir rapor kaleme almıştır (Henkel and Haen, 2011).

Bu derleme kapsamında kopya ile ilgili yapılan kaynak taramalarında; ülkemizde kopya çekme ile ilgili, yapılmış bazı çalışma (Selçuk, 1995; Tan, 2001; Kaymakcan, 2002; Semerci, 2004; Seven ve Engin, 2008; Durmuşçelebi, 2011; Mert, 2012; Dam 2013, Küçüktepe ve Küçüktepe, 2014) sonuçlara göre; Genel olarak kopya olayına tevessül etme nedenleri olarak "ezbere ve soyut anlayışa göre eğitim yapılması, hoşa gitmeyen eğitmen(öğretmen) davranışları, çalışma alışkanlıklarının kazandırılmış olmaması, kişilik bozuklukları, kopyanın bir davranış biçimi şeklinde getirilmiş olması, sınıflarda öğrenci sayısının fazla olması, ders uygulamalarının yetersiz olması, düşük not alma endişesi, çok küçük hatalardan bile puan kırılma düşüncesi" gibi sebepler öne çıkmıştır.

Bugüne kadar diğer ülkelerde de kopya konusunda farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ile ilgili olarak, Dam, (2013) tarafından bildirildiğine göre; batı ülkelerinde "kopye çekme" ile ilgili araştırmaların Türkiye'de yapılan çalışmalardan çok önce başladığı anlaşılmaktadır.

Kopya çekme ile ilgili yapılan ilk araştırmalardan birisi, Brownell (1928) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada kopya çekenlerin, kopya çekmeyenlere göre daha dışa dönük, daha nevrotik ve daha az zeki olduklarını bildirilmiştir. Kopya çalışmaları kapsamında, Amerika Birleşik Devletlerindeki kolejlerinde okuyan öğrenciler arasında yapılan araştırmada öğrencilerin %40 ile %90'ının okul yaşamlarında bir şekilde kopyaya bulaştıkları belirlenmiştir (Jendrek 1992). Ayrıca yapılan diğer bazı araştırmalarda kopya çeken öğrenci oranlarının %50- %95 arasında değiştiği belirlenmiştir (McCabe ve Bawers, 1994; Tom ve Borin, 1988; Stern ve Havlicek, 1986; Singhal, 1982).

Kopyaya çekme oranlarının farklı seviyelerde olması, kopyanın nasıl çekildiğine, nerede çekildiğine vs. göre değişmektedir. Örneğin, sınıf içinde yapılan imtihanlarda kopya çekme oranı düşükken, proje çalışmalarında ve ev ödevlerinde bu oran çok daha yüksektir (Michales ve Miethe, 1989).

Kopya çekenlere bazı disiplin cezalarının uygulanmaktadır. Türkiye'de ortaöğretim kurumları disiplin yönetmeliği kopya çekmek veya yapılmasına yardım etmek eylemi için kısa süreli okuldan men cezasını öngörmektedir. Bu cezaya rağmen, öğrenciler arasında kopya çekme olayı engelenememektedir. Maalesef gerek ilköğretim kurumlarında gerekse liselerde disiplin cezasının uygulandığı durumlara rastlamak çok nadirdir. Öğretmenler böyle sıkıntıları, genelde okul yönetimine bildirmeyip, kendilerinin bir şekilde çözmeye çalışmaktadırlar (Selçuk, 1995).

Sınavlarda kopya çekilmesi şüphesiz sadece öğrencileri değil, aynı zamanda öğretmenleri ve okul yönetimlerini de meşgul eden çok önemli bir konudur. Örneğin okullarda öğrenci sıraları ve sınıfların duvarları yazılan kopyalardan dolayı kirlendiği için hemen hemen her yıl yeniden temizlenip boyanmaktadır.

Maalesef kopyanın, okul kantinlerindeki konuşmaların, öğretmen odalarındaki sohbetlerin ve disiplin yönetmeliklerinin dışına çıkmamış bir konu olduğu anlaşılmaktadır.

Oysaki kopya çekme, basit bir disiplin ihlali olmanın ötesinde, önemli bir insanlık/ahlak ve rehberlik problemi olarak değerlendirilmelidir. Karşımızda duran problem bir dersten yüksek puan alma ile sınırlı değildir. Kopya çekme, bir zihniyet ve ahlaki problem olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü imtihanlarda kimse görmezse kopya çekilebilir düşüncesiyle, kimse görmediği takdirde vergi kaçırılabilir ya da devletin malı izinsiz olarak gasp edilebilir düşüncesi arasında yaşamın bütünlüğü açısından bir bağ kurulması ihtimali vardır (Selçuk, 1995).

Ancak eğitim-öğretim sistemimizde böyle algılanmadığı, öğrencilerin kopya çekme davranışı karşısında "azcık izin verseniz ne olur?", "sadece öylesine baktım", "her öğrenci çeker", "öğretmenim siz öğrenci olmadınız mı, sanki siz öğrenciyken hiç kopya çekmediniz mi?" söylemleri, onların bu eylemi masum bir davranış olarak gördüklerini anlamak zor değildir (Selçuk, 1995; Dam, 2013).

Okullarda hemen hemen tüm sınıflarda öğrenciler arasında kopya olayının giderek artması ve kopya çekme gibi hukuki ve ahlaki olmayan bir davranış biçimi olduğu bilinmesine rağmen yapılmaktadır. Ülkenin geleceğinin teminatı olan gençler tarafından yapılmasının ve daha kötüsü kopyanın bir davranış haline getirilmesinin ileride ortaya çıkaracağı ferdi, toplumsal ve kurumsal zararlar, kopya ile ilgili çalışmaların yapılmasını ivedi kılmaktadır. Genel olarak düşünüldüğünde kopya çekmek, insan yetiştirme düzenimize kadar götürülebilecek derecede ele alınması gereken oldukça ciddi bir problemdir.

Bazı araştırıcılar (Semerci, 2004; Alemdağ ve Alemdağ, S., 2015) tarafından kopya çekmenin sebep olduğu birçok zararın olduğu bildirilmektedir. Belirtilen bu zararlardan bazıları şunlardır;

1- Kopya çekmek, yapılan imtihanların-ölçmelerin geçerliğini düşürdüğü için uygulanan programın hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığını ve eksikliklerin belirlenmesini güçleştirmektedir.

2- Kopya, bir öğrenci için öğrenmeyi engelleyen çok ciddi bir durumdur. Bazı insanlar, öğrencilerin kopya çekerken de öğrendiklerini savunmaktadırlar. Bunun ne derece haklı ve anlaşılabilir olduğunu tartışak bile muhaldir. Çünkü, etik açıdan olaya bakıldığında, getireceği yarardan çok daha fazlasını götüreceği kesindir. Bu sebeple, elde edilecek görünürdeki yüzeysel yani sözde başarının gerçekte başkalarının hakkını yemek olduğu konusunda öğrencilerle birlikte öğreticilerin de duyarlı olması gerektiği aşikardır.

3- Kopyanın sebep olabileceği suçluluk duygusu, öğrencilerin ruh sağlığını tehdit edici olabilmektedir.

Okullarda öğrencilerin kopya çekme seviyeleri, kopyaya karşı refleksleri ve kopya çekme sebepleri belirlenebilirse, bu datalar ile onların kopya çekmelerine mani olmak için etkili önlemlerin alınmasına rehberlik edilecek, böylece hem eğitim sürecinde, hemde mesleki hayatta ahlaki olmayan davranışları gösterme sıklığının azalmasına neden olunacağı aşikârdır.

1.1. Problem Cümlesi

Okullarda öğrencilerin kopya çekme sebepleri nelerdir?

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu derlemenin amacı, farklı araştırıcılar tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre farklı düzeydeki eğitim kurumlarındaki öğrencilerin kopya çekmeye ilişkin görüşleri, kopya çekme/çekmeme sebeplerini, kopya çekme yöntemlerine dikkat çekilmektir..

1.3. Alt Amaçlar

1. Öğrencilerinin kopya çekmeye eğilimi ne orandadır?
2. Farklı eğitim kurumlarındaki öğrenciler arasında kopyaya eğilim yönünde farklılıklar var mıdır?
3. Öğrencilerin kopya çekme ya da çekmeme sebepleri nelerdir?
4. Öğrenciler kopya çekmede hangi kopya çekme yöntemlerini kullanmaktadır?

2. YÖNTEM

Bu derleme, daha önce yapılmış çok sayıda araştırma arasından özellikle üç araştırma "Selçuk, 1995; Mert, 2012 ve Dam, 2013" sonuçlarının değerlendirilmesi suretiyle yapılmıştır. Kaynak olarak kullanılan bu 3 araştırmada "ucu açık ve kapalı anket "yöntemleri kullanılmıştır. Bu da makalemin nitel araştırma yönteminden yararlandığımı gösterir.

2.1. Araştırmanın Sınırlılığı

Her 3 çalışmada da ankete muhatap olan öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

2.2.Araştırma Grubu

Araştırma grubunun tümü Lise l. sınıf öğrencisi olmak üzere Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi'nden 50 kız öğrenci, 50 erkek öğrenci olmak üzere 100 öğrenci, ve Gazi Çiftliği Lisesinden toplamda 100 (50 erkek, 50 kız) öğrenci olmak üzere toplam 200 öğrenci araştırma grubunu teşkil etmektedir (Selçuk, 1995).

Fen -Edebiyat Fakültesine devam eden Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyoloji, Matematik ve Biyoloji bölümlerinin son sınıf öğrencilerinden 140 öğrenciyi kapsamaktadır (Mert, 2012).

Bu derlemeye konu olan diğer Araştırmanın çalışma evrenini, Samsun Merkez İmam Hatip Lisesi, 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi bölümü öğrencileri teşkil etmiştir. Bu okulların birinci ve son sınıflarından, tesadüfî örnekleme yoluyla seçilen 256 öğrenci araştırmanın örneklemini meydana getirmiştir (Dam, 2013).

2.2. Bilgi Toplama Aracı

Bu derlemeye kaynak olan her 3 çalışmada (Selçuk, 1995; Mert, 2012 ve Dam, 2013) araştırma konusuna muhatap olan öğrencilerin kopya çekme konusundaki tutum ve görüşlerini elde etmek amacıyla ucu açık ve kapalı farklı sorular üzerinden anketler geliştirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışma, farklı eğitim kurumlarındaki öğrenciler üzerinde birbirinden bağımsız olarak yapılmış bazı araştırmalardaki "Selçuk, 1995; Mert 2012; Dam, 2013" benzer konulara ait sonuçların derlenmesi suretiyle yapılmıştır. Yapılan bu derlemede, her 3 çalışmada elde edilen benzer bulgular sunulmuştur. Bu çalışma kapsamında bu 3 araştırma sonuçları üzerinden yapılan değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur (Tablo 1-3).

3.1. Kopya Çekme Oranları

Kopya çekme oranlarının belirlenmesi ile ilgili 3 çalışma sonuçlarına ait bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda farklı okul düzeylerindeki öğrenciler arasında kopya çekme oranının %71 ile %80 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo1).

Lise dengi okullarında kopyaya bir şekilde başvurma oranının ortalama en az %80 olduğu belirlenirken (Selçuk, 1995), yapılan diğer çalışmada (Mert, 2012), Yükseköğretime bağlı bazı bölümlerde kopyaya tevessül etme oranın %71 olduğu belirlenmiştir. Dam (2013), tarafından farklı öğrenci grupları arasında yapılan araştırmada ise kopya çekme oranının %76 olduğu belirlenmiştir (Tablo1). Mert, (2012) tarafından yapılan aynı çalışmada aynı fakültenin farklı bölümlerinde okuyan öğrenciler arasında ise kopya çekme oranları (%65-%77) arasında önemli bir oransal farkın olmadığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrenciler Arasında Kopya Çekme Oranları

1* (Lise öğrencileri- 200 kişi)		2* (Üniversite öğrencileri- 140 kişi)			3* Lise ve Üniversite öğrencileri- 250 kişi	
Şimdiye kadar kaç kez kopya çektiniz	Oranı (%)	Fakülte içi bölümlere göre	Kopya çeken öğrenci oranı (%)	Kopya çekmeyen öğrenci oranı (%)	Kopya çekme sıklığı	Oranı (%)
Hiç çekmedim	20	Türk Dili ve Edebiyatı	77	23	Sık sık	11.3
1 ile 5 arası	39	Sosyoloji	65	35	Ara sıra	64.8
6- 10	13	Matematik	68	32	Hiç	23.8
11 den fazla	28	Biyoloji	71	29		
Kopya çekme oranı: %80		Ortalama Kopya çekme oranı:%71			Kopya çekme oranı %76.1	

1*(Selçuk, 1995), 2*(Mert, 2012), 3*(Dam, 2013)

3.2. Kopya Çekme Nedenleri

Bugüne kadar birçok çalışmada öğrencilerin kopya çekme nedenleri üzerinde durularak cevap bulunmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin, kopya çekme nedenleri ile ilgili olarak gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında yapılan çok sayıda araştırmada birbirine benzer bulgular elde edilmiştir bu bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Kopya çekme nedenlerinin araştırıldığı her 3 araştırmadan (Selçuk 1995; Mert, 2012 ve Dam, 2013) elde edilen bulgular incelendiğinde; Milli eğitim düzeyinde yapılan araştırmada öğrenciler arasında kopya çekmeye yönelik en önemli 3 nedenin; "Çalışmak istenmemesi (%41), sınavların ezbere dönük olması (%16.5) ve kendine güvensizlik (%16)" olduğu belirlenmiştir (Selçuk 1995). Mert, (2012) tarafından Yükseköğretim düzeyinde yapılan çalışmada ise en önemli kopya nedenlerinin "ders sayı ve muhtevalarının yoğunluğu, hocaların gereksiz zorlayıcılığı (%59), ders muhtevasının anlaşılmaması (%44) ve ezberci eğitim, verilen eğitimin mesleki yaşamla örtüşmemesi, eğitim kalitesinin düşüklüğü (%42)" olduğu ortaya konulmuştur (Tablo 2). Eğitim öğretimin değişik kademelerinde yapılan diğer bir çalışmada ise talebeler "Geçerli not alabilmek için (%73.4), sınıfta kalma korkusu (%67.2) ve "yeterli çalışmadan imtihana girme (%64.5)" gibi mazeretler ile kopya çekmeye başvurduklarını belirtmişlerdir (Dam, 2013). Bu derlemeye kaynak olan her 3 araştırma kapsamında öğrencilerin "diğer kopya çekme nedenleri" ile ilgili verdikleri cevaplara ait oranlar Tablo 2' de gösterilmiştir.

Her 3 çalışmada ankete katılan; öğrencilerden alınan cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde, kopya çekmenin "çalışma isteksizliği, ders içerikleri ve hocaların zorlaması, geçerli not alabilmek ve sınıfta kalma korkusu" gibi nedenlerden kaynaklandığını belirtmektedir. Bunun yansıra, ders, içeriklerinin anlaşılmaması, sınavların ezbere yönelik olması ve öğrencilerin kendilerine güvenememeleri, derslerin ve sınavların zorluğu da sayılan önemli nedenler arasında görülmektedir.

Selçuk (1995) tarafından bildirdiğine göre "Öğrencilerin kopya çekmek nedenleri olarak; Yarışma ve rekabete dayalı eğitim, olumsuz öğretmen tutumları, ezbere dayalı öğretim, kopyanın yanlış olabileceğini anlayamama, çalışma alışkanlığının edinilmemesi, kişilik bozuklukları gibi sebepler sıralanmaktadır.

Öğrenciler benzer nedenlerden dolayı maalesef daha ilkokul birinci sınıftan itibaren olarak kopya çekmeye başlamaktadırlar (Schab, 1966)"

Mert, 2012 tarafından yapılan aynı çalışmada, kopya çekmemenin; derslere gerekli özeni gösterme (%12), imtihan sorularının kopya çekmeye uygun olmaması (%11), ahlaki değer ve anlayışlar, mahcup olma korkusu (%9), disiplin ceza korkusu (%9), gibi birçok nedenlerinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Kopya Çekme Nedenleri

1* (Lise öğrencileri- 200 kişi)		2* (Üniversite öğrencileri- 140 kişi)		3* (Lise ve Üniversite öğrencileri- 250 kişi)	
Kopya Nedeni	Oranı (%)	Kopya Nedeni	Oranı (%)	Kopya Nedeni	Oranı (%)
Çalışmak istememesi	41	Ders sayılarının fazlalığı ve içeriklerinin yoğunluğu, hocaların gereksiz zorlayıcılığı	59	Geçerli not alabilmek	73.4
Kendine güvensiz olması	16	Dersin muhtevasının çok çalışılmasına rağmen anlaşılamaması	44	Sınıfta kalma korkusu	67.2
Sınavların ezbere dönük olması	16.5	Ezberci eğitim, verilen eğitimin mesleki yaşamla örtüşmemesi, eğitim kalitesinin düşüklüğü	42	Derslerin anlaşılır şekilde işlenmemesi	22.7
Öğretmenlerin olumsuz tutumları	10.5	Hoca- öğrenci iletişimsizliği	16	Öğretmenlere güvensizlik	5.9
Yeterli zaman bulamaması	3.5	Yeteri kadar çalışamamak veya hazırlanamamak	15	Yeterli çalışmadan sınava girme	64.5
Derslerin zor olması	12.5	Bazı ders/uygulamaların gereksiz ya da yararsız görülmesi	36	Soruların zor olmasından	55.9
		İş yaşamında edinilen bilgilerin işe yaramayacağı düşüncesi	13	Çalıştığım halde geçer not alamama korkusundan	39.2
		Sınavlardan geçme, okulu uzatmama düşüncesi	11	Kısa yoldan başarıya ulaşma isteği	12.1
		Arkadaşlarının çalışmadan kopya çekerek yüksek not aldığına, "hocaların bu öğrencileri takdir ettiklerine şahit olmak"	9	Nasıl olsa yakalanmıyorum, yakalansam da bir şey olmaz	8.2

1*(Selçuk, 1995), 2* (Mert, 2012), 3*(Dam,2013)

Mert (2012) tarafından yapılan çalışmada kopya çekme nedenleri ile ilgili öğrencilerin verdikleri cevaplardan bazılarına ait örnekler araştırma metnine uygun olarak yorum yapılmadan aşağıda verilmiştir.

1- Ders sayılarının ve içeriklerinin yoğunluğu; Hocaların gereksiz zorlayıcılığı, Bu fakültede okuyup da bulunmamak mümkün mü? Bir insan iki hafta boyunca yaklaşık on sınava girer ve bunların altısında yüzlerce sayfa çalışacak yer varsa nasıl kopya çekmez"

2- Dersin içeriğinin çok çalışılmasına rağmen anlaşılamaması; "Bundan önce İngilizce sınavında kopya çektim ama alan derslerinde çekmedim."
3- Ezberci eğitim, verilen eğitimin mesleki yaşamla örtüşmemesi, eğitim kalitesinin düşüklüğü; "Bu bölümde neredeyse tüm dersleri ezberledim. İkisinin de bana yararı da zararı da aynı. "Hocam bana "ezberleyip unut" derse, ben de fırsatını bulunca kopyayı hiç affetmem"
4- Öğrencilerin kendini garantiye almak istemesi; "Aslında çalıştığım bazı derslerde yine de sıranın üzerine unuturum diye yazdığım bilgiler oldu."
5- Bazı ders/uygulamaların gereksiz yada faydasız görülmesi; "Bilginin gerekliliğine inandırılmadığı gibi bilgi edinmeyede saygı yok. Böyle bir ortamda bilgilerimin göstergesi sınavda kopya çekilse ne kaybedilir.", "Cevabı çok basit, sevmediğim ders için neden çaba göstereyim ki
6- Hoca- öğrenci iletişimsizliği; "Yaptığım vakitlerde olmuştur. Bunu yapmamın nedeni ise hem hocaların hem de kendi eksikliğimden kaynaklanmaktadır. Ne hoca öğrenciyi,ne de öğrenci hocayı. Böyle olunca da insan ister istemez yanlış şeyler yapmak durumunda kalabiliyor", "Hocalar öğrencinin ruh halinden anlamaya çalışmak için bir gayret göstermiyorlar. "İşlemediği halde bütün kitabı sınava dâhil eden hocaların derslerinde kopya çektim.
7- İş yaşamında edinilen bilgilerin işe yaramayacağı düşüncesi; "İleride işime yaramayacak bilgilerin niye üstüne düşeyim ki"

3.3. Kopya Çekme Metotları

Farklı eğitim öğretim düzeyindeki öğrenciler ile yapılan anket çalışmalarında (Selçuk, 1995; Mert 2012 ve Dam, 2013) kopya çekme metotları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Öğrenci düzeyindeki kişilerin kopya çekmede genelde kullandıkları metotlara ait alınan sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir.
Bu araştırmalarda ankete katılan öğrencilerin kopya metotları ile ilgili sorulara verilen cevaplar incelendiğinde kişilerin genellikle "küçük kağıtlar hazırlayarak", "etrafındakilere bakarak" ve "sıraya ve duvara yazarak" kopya çekme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 3).
Eğitimin farklı kademelerindeki öğrenciler "başka" seçeneğinde, "vücudun çeşitli kısımlarına yazmak", "ceket ve elbise kenarına kâğıt iliştirmek", silgiye, saate, ve kalem ucu kutusunun içine yazmak", "kitap-deftere bakma ya da birkaç yöntemi bir arada kullanmak süratiyle de kopya çektiklerini ifade etmişlerdir (Selçuk, 1995; Mert 2012 ve Dam, 2013).

Tablo 3. Kopya Çekme Metotları

1* (Lise öğrencileri- 200 kişi)		2* (Üniversite öğrencileri- 140 kişi)		3* (Lise ve Üniversite öğrencileri- 250 kişi)	
Metodu	Oranı (%)	Metodu	Oranı (%)	Metodu	Oranı (%)
Küçük kağıtlar hazırlayarak	34.5	Küçük kâğıtlara yazmak	41	Kopya kağıdı hazırlama	48
Etrafındakilere bakarak	35.5	Arkadaşının kâğıdına bakmak	46	Arkadaşa bakma/konuşma	67.2
Sıranın üzerine yazarak	7	Sıranın üzerine yazmak	50	Sıraya duvara yazma	18.8
Sınav kağıdını değiştirerek	2.5	Elinin içine yazmak	36	Ele kola yazma	11.7
		Sıranın içinde bulunan defter veya kitabı açıp yazmak	29	Kitap ve deftere bakma	17.2
Başka	20.5	Başka	29	Başka	5.5

1*(Selçuk, 1995), 2* (Mert, 2012), 3*(Dam, 2013)

Kopyanın silgiye yazılması | Kopyanın ele yazılması | Kopyanın duvara yazılması

Şekil 1. Bazı Kopya Metotları

4. SONUÇLAR

Bu derlemeye konu olan ve "öğrencilerin kopya çekmeye ilişkin tutum ve davranışları ve kopya ile ilgili görüşlerini belirlemeye amaçlayan her 3 araştırmada elde edilen başlıca sonuçlar şunlardır.

1- Eğitim öğretimin farklı kademelerindeki öğrencilerin değişen sıklıklarda da olsa oldukça yüksek oranda (%80' e kadar) kopya ya bulaştıkları belirlenmiştir.

2- Farklı eğitim düzeylerindeki lise öğrencileri (%71) ile Üniversite öğrencileri (%80) arasında kopya çekme oranları arasında çok önemli bir farkın olmadığı görülmüştür.

3- Kopya çekme oranlarının birbirine yakın olması kopya çekmenin eğitimin her kademesinin çok ciddi bir problemi olduğunu ortaya göstermektedir.

4- Öğrencilerin sınavlarda kopya çekme gerekçelerinin başında, "yeterli çalışmama" "derslerin anlaşılır şekilde işlenmemesi", "hocaların lüzümsuz zorlaması", "yeterli not alabilmek", "sınıfta kalma endişesi" gibi nedenler gelmektedir.

5- Kopya ile ilgili yapılan araştırmaların bulgularına göre öğrencilerin en sık kullandıkları kopya çekme metodlarının "yanındaki arkadaşına bakma/konuşma", "kopya kağıdı hazırlama" ve "sıraya-duvara vs yazma" olduğu ortaya çıkmıştır.

6- Başta bu derlemeye konu olan her 3 çalışma olmak üzere, incelenen diğer tüm araştırmalardan elde edilen bulgulara göre; "çalışma yapılan bütün okullarda eğitimin en önemli problemlerinden birinin "kopya çekme" olduğu gerçeği görülmektedir.

5. ÖNERİLER

Bütün eğitim kurumlarında hatta her meslek grubunda, eğitimin kalitesini düşüren, ölçme ve değerlendirmeyi etkisizleştiren ve öğrencilerin öğrenmelerini engelleyen kopya probleminin ortadan kaldırılması en acil ihtiyaç haline gelmiştir. Hiç değilse en asgariye indirilmesi gereklidir.

Bunun için en başta yapılması gereken, öğrenciler arasında kopya çekme eğiliminin oluşmasını engellemek için çareler aranmalıdır. Bu çarelerin başında; eğitimin ilk kademesinden, hatta okul öncesinden kopya çekmenin bir disiplin suçundan önce, bir hak ihlali, haksız kazanç ve kul hakkına tecavüz olduğu şuurunun verilmesi gelmektedir.

Kopya çekmeyi engellemek için; ebeveynler ile, hatta öğrenciler ile ayrı ayrı veya beraber toplantılar yapılmalı ve öneriler dikkate alınmalıdır.

Öğrencilere bir şekilde dersi kolaylaştırmak önce dersin sevdirilmesi ile ilgili çaba sarf edilmelidir. Öğrencinin öğrenmesini engelleyen veya ders çalışma motivasyonun düşmesinde; öğretmenlerin ders işleme yöntemlerinin sıkıcı olması, dikkat çekici olmaması, müfredat programının çok yoğun, konuların gereksiz ve faydasız olduğu düşüncesi oldukça dikkat çekici sebepler arasında yer almaktadır.

Dersin sevdirilmesinde öğrencilerde ders motivasyonun üst düzeyde tutulması oldukça önemlidir. Bunun için ders içeriğinin yoğunluğundan ziyade o dersin gerekliliği ve öneminin vurgulanması dikkat edilmesi gereken konulardan biridir. Ayrıca dersin kapsamına göre öğrencilerin derslere aktif katılımları sağlanması için yöntemler geliştirilmelidir.

Kişi bir olgusu, bir nesneyi, bir yaşantıyı sever ve ona karşı olumlu tutum geliştirirse o konuya zaman ve emek harcaması, bunun neteicesinde de başarılı olması öngürülebilir bir sonuçtur. Dolayısıyla öğretmenlerin, öğrencilerin derse ilişkin olumlu tutumlar geliştirmesini sağlaması, onların öğrenmelerini sağlamada önemli role sahiptir (Tunçer ve ark., 2015).

Sınavlar ve notlar öğrenci olmanın sorumluluğu kapsamında kalmalıdır. Yani sınavlardan alınacak puan, öğrencilere karşı bir korku nedeni olmaktan çıkartılmalıdır. Öğrencide geçer puanın alınmasında esas ölçünün, korkudan değil de, bir ihtiyaç olarak görmesi bilinciyle olacağı sağlanmalıdır.

Sınav programlarının daha dikkatli hazırlanması önemlidir. Bir an önce sınavların yapılıp bitirilmesini öngören sınav takvimleri yapılmamalıdır. Mümkünse her güne 1 sınav denk gelecek şekilde düzenleme yapılmalıdır. Örneğin 1 günde 3 sınavın takvime konulmaması gerekir.

Başta idareciler olmak üzere tüm konu muhataplarının kopya çekme konusunda duyarlı olup gereken tedbirleri almalıdırlar. Bu problemin bertaraf edilmesi, akademik yapının, eğitim sisteminin çağın ve kişinin ihtiyaçlarına uygun duruma getirilmesi ve öğrencileri bu eylemden uzaklaşmaya ikna ederek mümkün olabilir.

Nedeni ne olursa olsun kopya çekmenin mazereti olamaz, hiçbir kopya girişimi mazur görülemez, kopya çeken asla ve asla masum değildir.

6. KAYNAKLAR

Alemdağ, C., Alemdağ, S., 2015. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Kopya Çekme Davranışları. International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), Special Issue 3

Dam, H., 2013. Örgün Din Eğitiminde Kopya Sorunu. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 34, ss. 71-108.

Durmuşçelebi, M., 2011. Lise Öğrencilerinin ve Öğretmen Adaylarının Kopya Çekme Davranışlarına İlişkin Görüşleri. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Cilt 17, Sayı 1, ss: 77-97.

Jendrek, M. R "Studens Reactions To Academi c Dishonesty " J . of College Student Development. Mayıs 1992, 33, 260-273

Kaymakcan, R.,2002. İlahiyat Öğrencilerinin Kopya Çekmeye Karşı Yaklaşımları, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5.

Küçüktepe, C., Küçüktepe E.S., 2014. Üniversite Öğrencilerinin Kopya Çekme Davranışlarının Öğrenci Görüşlerine Göre İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Dergisi. Cilt:3 Sayı:3 Makale No: 24.

McCabe , D.L. ; W.J . Bowers. "Academi c Dishonesty Amon g Males İ n College : A Thirty Year Perspective". J . of College Student Development. January, 1994, 35, 5-10.

Mert, L., E., 2012. Temel İşlevi Bilim İnsanı Yetiştirmek Olan Bazı Bölümlerde Kopya. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish, Vol.7/3, Summer, p.1813-1829, Ankara- Türkiye.

Michaels , J.W. ; T.D . Miethe., 1989."Applying Theories O p Deviance T o Academi c Cheating". Social Science Quarterly. 70, 4, 870-885.

Selçuk, Z., 1995. Bir Eğitim ve Rehberlik Sorunu Okullarda Kopya Çekme, Eğitim Yönetimi, Yıl:1, Sayı:3, ss.397–418.

Semerci, Ç., 2004. Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Kopya Çekmeye İlişkin Tutum ve Görüşleri, F.Ü. Sağlık Bilimleri Dergisi, 18(3), ss.139-146.

Stern, E.B., Havlicek., 1986. Academi c misconduct : Results o f Faculty and undergraduate student surveys. J. of Allied Health, 5, 129-142.

Singhal, A.C ., 1982. Factors in studens dishonesty. Psychological Reports. 51, 775-780.

Seven, M. A., ve Engin, A. O., 2008. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Kopya Çekmeye Duydukları İhtiyaç ve Kopya Çekme Sebepleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, 121-136.

Tan, Ş.,2001. Sınavlarda Kopya Çekmeyi Önlemeye Yönelik Önlemler. Eğitim ve Bilim. 26 (126): 32-40.

Tom , G ; N . Borun., 1988. "Cheating in Academy". J. of Education for Business. 1988, 1, 153-157.

TDK.2016. Türk Dil Kurumu (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=Kopya)

Tunçer, K., B., Kıncal, R. Şahin, Ç., 2015. The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2557 , Number: 31 , p. 249-263.

FOREIGN LANGUAGE ANXIETY IN STUDENTS

Doç. Dr. Akif AKTO
Mardin Artuklu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0002-5838-6335

Ayşegül MUTAF SERİM
Milli Eğitim Bakanlığı (İngilizce Öğretmeni)
ORCID: 0000-0003-1411-8926

ABSTRACT
While anxiety was explained as "a sense of one's own weakness and inability to cope with real or imagined threats" (B.B. Wolman, 1989), it was emphasized in education that anxiety can weaken the ability to receive, process and, when necessary, retrieve information (Tobias, 1986). Language anxiety is a problem that prevents language learning. According to linguists, language anxiety alone is insufficient to prevent language learning. Language anxiety has many causes. For example, Gardner and MacIntyre state that language anxiety occurs conditionally. Spielberger (1983) sees language anxiety as a state of anxiety, self-doubt, frustration, restlessness and subjective tension. For Thwaties (2005: p. 177), language anxiety is actually an effort to seek security. The effort to seek security is the effort of the student using a foreign language to feel safe when faced with an unexpected situation. Foreign language anxiety, which is different from many types of academic anxiety, can cause this when unexpected situations develop during learning. Horwitz et al. (1986: p. 25) state that students with foreign language anxiety are forgetful and have difficulty concentrating. One of the education levels in which foreign language anxiety is experienced is the secondary education period. The current research was carried out in order to measure the foreign language anxiety levels of 9th, 10th and 11th graders in the Yeşilli district of Mardin province in the 2021-2022 academic year. A total of 201 students participated in the study. The Foreign Language Anxiety Scale (1986), developed by Horwitz et al., was applied. Quantitative research method was used in this study, which used the descriptive survey model. The obtained data were analyzed with the SPSS package program. According to the results of the analysis, while the answers given by the students to the questions showed a normal distribution, when the foreign language anxiety scale was taken into account, it was determined that the students were mostly anxious in foreign language learning. There was no significant difference between the genders in the level of foreign language anxiety detected in the students. After the findings obtained in the research were analyzed, it was tried to reach a conclusion in line with these findings and some suggestions were presented based on this.
Keywords: anxiety, foreign language anxiety, high school students

ÖĞRENCİLERDE YABANCI DİL KAYGISI

ÖZET
Kaygı "kişinin kendi zayıflığı duygusu ve gerçek veya hayali tehditlerle baş edememesi" olarak izah edilirken (B.B. Wolman, 1989) Eğitimde kaygının bilgiyi alma, işleme ve gerektiğinde geri getirme yeterliliğini zayıflatabileceğine vurgu yapılmıştır (Tobias, 1986). Dil kaygısı ise, dil öğrenimini engelleyen bir sorundur. Dilbilimcilerine göre, dil kaygısı tek başına dil öğrenimini engellemede yetersiz kalır. Çünkü dil kaygısının birçok nedeni vardır. Örneğin Gardner ve MacIntyre, dil kaygısını koşulsal olarak gerçekleştiğini söylemektedirler. Spielberger (1983), dil kaygısını endişe duygusu, kendinden şüphe, hayal kırıklığı, huzursuzluk ve öznel bir gerginlik durumu olarak görmektedir.

Thwaties (2005: p. 177) için ise dil kaygısı aslında bir güvenlik arama çabasıdır. Güvenlik arama çabası yabancı dili kullanan öğrencinin beklenmedik bir durumla karşı karşıya kaldığında kendini güvende hissetme çabasıdır. Birçok akademik kaygı türünden farklı bir kaygı durumu taşıyan yabancı dil kaygısı öğrenim esnasında beklenmedik durumlar geliştiğinde buna neden olabilmektedir. Horwitz ve arkadaşları (1986: p. 25), yabancı dil kaygısını taşıyan öğrencilerin unutkan olduklarını ve konsantrasyon güçlüğü çektiklerini belirtmektedirler. Yabancı dil kaygısının yaşandığı öğrenim kademelerinden biri de ortaöğretim dönemidir. Mevcut araştırma 2021-2022 eğitim öğretim yılında Mardin ilinin Yeşilli ilçesinde lise kademesinde bulunan 9,10 ve 11. sınıflar yabancı dil kaygı düzeylerini ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya toplam 201 öğrenci katılmıştır. Horwitz ve arkadaşlarının geliştirdiği Yabancı Dil Kaygı Ölçeği (1986), uygulanmıştır. Betimsel Tarama modelinden yararlanılan bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin sorulara verdiği cevapların normal dağılım gösterirken yabancı dil kaygı ölçeği dikkate alındığında ise öğrencilerin çoğunlukla yabancı dil öğreniminde kaygılı oldukları saptanmıştır. Öğrencilerde saptanan yabacı dil kaygı düzeyi cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Araştırmada elde edilen bulgular analiz edildikten sonra bu bulgular doğrultusunda bir sonuca ulaşılmaya çalışılmış ve bundan hareketle de birtakım öneriler sunulmuştur.
Anahtar Kelimeler: kaygı, yabancı dil kaygısı, lise öğrencileri

INTRODUCTION

Recent studies have found that anxiety is effective in both general learning and foreign language learning (MacIntyre, 1995). In this study, it is aimed to examine the sources and effects of foreign language anxiety in general, based on the fact that anxiety is an important problem for people at all stages of life, especially for students. The first aim of this study is to determine the foreign language anxiety levels of English as a Foreign Language (EFL) students. Language learning anxiety is a very common problem for both students and teachers. Especially in classrooms, students avoid attending the lesson, communicating with the teacher, communicating with other students, they are afraid to express their feelings and they have fear of making mistakes in the classroom.

Generally, students see foreign language learning as a difficult process, especially in classroom activities, and they get stressed when they encounter negative emotions (Horwitz, Horwitz, & Cope, 1986). Students with language learning anxiety cannot convey their ideas in a second language. This can cause a lack of self-confidence. According to Horwitz, Horwitz & Cope, negative emotions in the foreign language classroom can be grouped under the single term “foreign language anxiety” (1986).

ANXIETY AND LANGUAGE LEARNING

Cognitive factors affect students and their language success in the classroom. In fact, cognitive factors may be related to students' past experiences. Because these experiences affect students' speaking performance. Learners tend to feel more anxious and insecure when they have to talk about different topics that they have not encountered before (Hanifa, 2018: p. 231). Learners who feel anxious and insecure when speaking in front of people often prefer to avoid situations in which they need to talk, and experience stress and high levels of anxiety when faced with these situations.

Anxiety negatively affects not only the language learning process but also many types of learning and has been one of the most studied variables in the field of psychology and education (Horwitz, 2001).

Therefore, human psychology has a great role in foreign language learning and these psychological factors affect the foreign language learning process (Horwitz et al., 1986; Schumann, 1999; Young, 1991); Therefore, anxiety as a psychological factor when learning a language negatively affects the learning process. Horwitz et al. (1986) stated that students' negative emotional reactions to language learning are a result of foreign language anxiety.
According to Hortwiz et al., this anxiety stems from poor communication skills in foreign language learning because it is usually not difficult to understand each other when interacting in the mother tongue. Second language communication carries risks for learners and makes learners feel withdrawn, afraid or even panicked. In addition, foreign language learning is affected by many variables, and when the difficulties faced by learners are investigated, it is stated that one of the biggest obstacles in the foreign language classroom is anxiety (Horwitz et al., 1986).

FOREIGN LANGUAGE ANXIETY

The concept that distinguishes foreign language anxiety from anxiety is the feature of foreign language anxiety that differentiates it from other academic concerns, which is a unique metacognitive element that manifests itself in learners' self-perceptions, just like in education. Learners will communicate through a language they are not fully proficient in. It is assumed that this reveals feelings of deficiency not only in terms of academic achievement, but also in terms of self-presentation due to the close relationship between language and self-expression (Schlenker & Leary, 1985). In this sense, anxiety experienced in the second language environment is seen as a situation-specific situation. Anxiety caused by the experience of learning and using a second language contributes to an affective filter that inhibits an individual's ability to receive language input, so that the individual is unable to receive target language messages and the language acquisition process does not begin.
Horwitz, Horwitz, and Cope did not recognize language anxiety as responsible for students' negative emotional reactions to language learning, explaining it as a situation-specific anxiety structure, which they named Foreign Language Anxiety in 1986. According to Horwitz, Horwitz, and Cope, this anxiety stems from the intrinsic authenticity associated with immature second language communication skills. Foreign language learning anxiety can differ from other types of academic anxiety. While some situations encountered during foreign language courses may cause anxiety, they may not be seen in other lessons. According to Horwitz et al. (1986, pp. 25-128), students with foreign language anxiety are forgetful and have difficulty concentrating. It was determined that these students were sweating and playing with their clothes during the lesson. They take actions such as being late or not coming to class, not making preparations, not bringing homework on time. On the contrary, although they work hard, their condition does not make any significant progress. However, foreign language anxiety can be seen not only as a permanent feature, but also as a temporary condition triggered by different variables.

METHOD

In this study, descriptive survey model, one of the quantitative research methods, was used. In this study, the research group is 9.10. and 11th grade students. In the research, outlier sampling (Yıldırım & Şimşek, 2016), one of the purposive sampling methods, was used. This sampling method is applied considering that situations that do not show similar characteristics can reveal richer data compared to normal situations, thus allowing the research problem to be handled from different aspects (Yıldırım & Şimşek, 2016).
The Foreign Language Anxiety Scale (1986), which was developed by Horwitz et al. in order to collect data in the research, was translated into Turkish by Aydın et al. The obtained data were analyzed by content analysis method.

RESULTS

Table: 1 Descriptive Analysis Results

Dimensions	N	Minimum	Maximum	$\bar{X}$
The Overall Total	201	1,00	5,00	99,5

According to the descriptive analysis results, it was determined that almost all of the anxiety levels obtained from the scale of the students participating in the research were at the level of "I agree" ($\bar{X}$=99.5).

Table: 2 Students' English Anxiety Level t-test Results by Gender

Dimensions	Gender	N	$\bar{X}$	Ss	Df	T	P
General	Kız	92	102,59	16,41	197,73	2,892	,004
	Erkek	109	95,57	17,97			

When Table 2 is examined, there is a significant difference in English anxiety levels in the general dimension of the scale according to gender. According to the table, it was observed that the English anxiety levels of female students ($\bar{X}$=102.59) were higher than the English anxiety levels of male students ($\bar{X}$=95.57). [t(197.73)= 2.892, p<0.05].

Table: Anova Test Results for Students' English Anxiety Levels by Age 3

Dimension	Source of variance	Sum of Squares	Df	Average of Squares	F	P
General	Between groups	1265,53	4	316,38	1,023	,396
	Within group	60587,68	196	309,12		
	Total	61853,22	200			

When Table 3 is examined, no statistically significant difference was found between the answers given by the students regarding their English anxiety levels in the general dimension [F(4,196)=1.023, p>0.05)].

CONCLUSION

As a result of the anxiety level in this study, which was conducted to determine the foreign language anxiety level of the students according to some variables, it was determined that the answers given by the students showed a normal distribution, and it was determined that the anxiety levels obtained from the scale were at the level of "I agree". The result being at the rate of "I agree" shows that the students who participated in the survey have a high rate of anxiety about foreign language learning. This survey was conducted in Mardin / Yeşilli district. The fact that students in this region are uneasy about learning a foreign language (English) despite being bilingual (Turkish-Arabic, Turkish-Kurdish) shows that it is related to foreign language (English) language teaching and exposure, not the fear of students against second language learning. While the reading, writing and speaking skills of the students whose mother tongue is not Turkish are at a good level in the Turkish lesson, the foreign language (English) is at a poor level. The reason for this shows that only reading and grammar rules are emphasized in the lessons. The fact that learners do not actively speak in foreign language classes and that listening lessons are done less often lead students to the feeling of "I don't understand" and "I can't speak" the foreign language, which causes students to be prejudiced against foreign language lessons.

REFERENCES

B.B. Wolman. (1989). Dictionary of Behavioral Science. New York: Van Nostrand Reinhold co.

Gardner, R. C., Tremblay, P. F., & Masgoret, A. M. (1997). Towards a full model of second language learning: an empirical investigation. The Modern Language Journal, 81(3), 344-362.

Hanifa, R. (2018). Factors generating anxiety when learning EFL speaking skills. Studies in English Language and Education, 5(2), 230-239. doi:10.24815/sole. v5i2.10932.

Horwitz, E. K. (1986). Preliminary evidence for the reliability and validity of a foreign language anxiety scale. TESOL Quarterly, 20, 559-64.

Horwitz, E. K. (2001). Language anxiety and achievement. Annual Review of Applied Linguistics, 21, 112-126.

Horwitz, E. K., Horwitz., M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety.The Modern Language Journal, 70(2), 125-132.

MacIntyre, P. D. (1995). How does anxiety affect second language learning? A reply to Sparks and Ganschow. The Modern Language Journal, 79(1), 90-99.

Öner, N ve Kaymak, D. A. (1986). The Transliteral Equivalence and The Reliability of The Turkish TAI. In R. Schwarzer, H.M. Vander Ploeg, C.D.Spielberger (Eds.) Advances in Test Anxiety Research, V:5. Lise: Swets en Zeitlinger, ve Hillsdale. NJ; Erlbaum, pp.227-239.

Schlenker, B. R., & Leary, M. R. (1985). Social anxiety and communication about the self. Journal of Language and Social Psychology, 4, 171-192.

Schumann, J. H. (1986). Research on the acculturation model for second language acquisition. Journal of multilingual & multicultural development, 7, 379-392.

Tobias, S. (1986). Anxiety and cognitive processing of instruction. In R. Schwarzer (Ed.), Self-related cognition in anxiety and motivation (pp. 35-54). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

Young, D. J. (1991). Creating a low-anxiety classroom environment: What does foreign language anxiety research suggest? The Modern Language Journal, 75(4), 426- 437.

FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLİM TARİHİNİN KİMYA KONULARININ ÖĞRETİMİNDE KULLANIMA İLİŞKİN TUTUMLARI

Dr. Oktay KIZKAPAN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Science Education
ORCID: 0000-0001-6781-9879

ÖZET
Bilim tarihi (BT) fizik, kimya ve biyoloji gibi farklı bilim disiplinlerinin öğretiminde kullanılmaktadır. Ancak, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının fen dersleri kapsamında kimya konularının öğretiminde BT kullanımına yönelik olumlu tutumlara sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, fen bilgisi öğretmen adaylarının kimya konularının öğretiminde BT kullanımına yönelik tutumlarını belirlemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi desenlerinden biri olan tarama deseni kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemiyle belirlenen araştırmanın örneklemi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitiminde öğrenim gören 71 öğretmen adayıdır. Araştırma verileri, Alışır ve diğerleri (2019) tarafından geliştirilen Bilim Tarihi Tutum Ölçeği'nin uyarlanmış versiyonu kullanılarak toplanmıştır. Beşli Likert tipi 29 maddeden oluşan ölçek üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçeğin faktörleri bu çalışma kapsamında uyarlanmış ve "BT'nin kimya öğrenmeye katkısı", "BT'ye yönelik ilgi" ve "bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi" olarak adlandırılmıştır. Araştırma sonuçları öğretmen adaylarının bilim tarihine yönelik genel tutumlarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ikinci ve üçüncü sınıf fen bilgisi öğretmeni adayları arasında bilim tarihine yönelik ilgi boyutu açısından farklılık bulunmaktadır. Ayrıca bilimsel yayınları takip etme, BT ile ilgili yayınları takip etme ve BT dersi alma değişkenleri açısından BT'nin katkısı ve BT'ye yönelik ilgi alt boyutları ile toplam puanları arasında fark vardır. Araştırma bulguları literatürde yer alan teorik ve deneysel çalışmaların sonuçları ışığında tartışılmış ve ilgililere öneriler sunulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Bilim tarihi, tutumlar, fen bilgisi öğretmen adayları, fen eğitimi

STUDENT SCIENCE TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS USING HISTORY OF SCIENCE IN TEACHING CHEMISTRY SUBJECTS

ABSTRACT
History of science (HOS) is used in the teaching of different sciences disciplines such as physics, chemistry and biology. To do so, teachers and student teachers should have positive attitudes towards the use of HOS in the teaching of chemistry subjects within the scope of science lessons. In this context, aim of this research is to determine the student science teachers' attitudes towards the use of the HOS in the teaching of chemistry subjects. In the research, survey design, one of the quantitative research method designs, was used. The participants of the study, who were determined by using the convenient sampling, are 71 student teachers studying at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Education, Science Education Department. Research data is collected using the adapted version of the History of Science Attitude Scale developed by Alışır et al. (2019). The scale, which consists of 29 items in a five-point Likert type, has a three-factor structure. The factors of the scale were adapted within the scope of this study and named as "Contribution of HOS to learning chemistry (CHOS), interest in HOS (IHOS) and history of science as a teaching method in chemistry teaching (HOSTM). The results revealed that the general attitude of student teachers towards the history of science is high. In addition, there is a difference between the second and third year student science teacher in IHOS.

Also, in terms of following scientific publications, following HOS publications and taking HOS course variables, there is a difference among SSTs in CHOS and IHOS sub dimensions and the total scores. The research findings were discussed in the light of the results of the theoretical and experimental studies in the literature and suggestions were presented to the interested parties.
Keywords: History of science, Attitudes, Student Science teachers, Science education

GİRİŞ

Pozitivist bilim anlayışında bilimin olabildiğince objektif ve tarafsız yapılması gerektiği vurgusu ön plana çıkarılırken, post-pozitivist bilim anlayışıyla birlikte bilimin bir insan etkinliği olduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Ünlü bilim tarihçisi George Sarton'a göre de bilim, birikimli ve ilerici olan bir hata tek insan etkinliğidir (Mason, 1991). Bu durumda da insanı etkileyen tüm faktörlerden bilimin de etkileneceği sonucu kendiliğinden çıkmaktadır. Dolayısıyla bilim tarihini de tanımlarken insanı odağa alan bir tanım yapmak gerektiği görülmektedir. Yani bilim tarihini bazı bilim insanları ve onların büyük fikirleri veya bilimsel gelişmelerin kronolojik bir sıralaması olarak ele almak oldukça sınırlayıcı bir yaklaşımdır (Chapel, 2004). Bunun yerine bilim tarihini; bilimin özellikleri, kökeni, gelişim süreci, sosyal, ekonomik, dini, siyasal ve toplumsal yönleri ile bilgi üretme sürecinde bilim insanının inançları, değer yargıları, kültürü gibi boyutlarıyla bir bütün olarak ele alan bir disiplin (Fazlıoğlu, 2004; Hellman, 2008) şeklinde tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu haliyle bilim tarihi bilginin geçmişten günümüze serüvenini, bilim insanlarının yaşamlarını, çalışmalarını, karşılaştıkları güçlükleri, yöntemlerini, kullandıkları araç ve gereçleri ortaya çıkarır, bilimin toplumlar için önemini sorgular, bilimsel faaliyetleri çok yönlü olarak incelemeye ve tanıtmaya çalışır (Topdemir & Unat, 2008). Kısaca bilim tarihi, bilimlerin geçmişini ve toplumsal yansımalarını bilim felsefesi merceğiyle inceleyen bir disiplindir (Özgelen ve Öktem, 2013).

Bilimi kendisine konu edinen bir disiplin olarak bilim tarihi, doğal olarak bilimin ve kaçınılmaz olarak fen eğitiminin bir boyutunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bilimin özelliklerinin, bilim insanlarının nasıl çalıştıklarının, faaliyetlerini nasıl yürüttüklerinin ve sosyal yapı, kültür, ekonomi, teknolojik gelişmeler gibi şartların bilimsel çalışmaları nasıl etkilediğinin anlaşılabilmesi için fen derslerinde bilim tarihine başvurulması gerekir (Ortaş, 2005; Aktaran, Mısır ve Laçin-Şimşek, 2018). Bilim tarihinin neden fen derslerinin ayrılmaz bir parçası olması gerektiği ile ilgili önemli bir literatür mevcuttur (Lederman, 1998; Matthews, 2017). Örneğin Matthews (2017) öğrencilerin bilimin gelişim süreci hakkında bilgi sahibi olmalarını, bilimin bir insan etkinliği olduğunu fark etmelerini, bilimin doğasını, bilimsel yöntem, bilimsel kavramlar ve bilim-bilim insanı-toplum ilişkisini anlamalarını sağlaması gibi gerekçelerle fen eğitiminde bilim tarihine yer verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Wang ve Marsh'da (2002) bilim tarihi destekli fen eğitimi ile öğrencilerin bilimin kavramsal, yöntemsel ve bağlamsal yönleri hakkında anlayışlarının gelişeceğini ifade etmektedir. Kavramsal boyutta öğrencilerin bilimsel bilgilerin anlamı ve bilim tarihindeki önemini, yöntemsel boyutta bilimin düşünsel ve yöntemsel süreçlerini, bağlamsal boyutta ise bilim insanlarını etkileyen kişisel, toplumsal, siyasal, sosyal ve ekonomik koşullara ilişkin anlayışlarını geliştirmek hedeflenmektedir. Literatürdeki araştırmalar da bilim tarihi öğrenmenin bilime yönelik anlayış ve tutumlar (Bhakthavatsalam, 2019; Çelik, 2019; Laçin-Şimşek, 2019; Pekdağ ve Azizoğlu, 2020; Ruth ve Mumba, 2019; Stefanidou vd., 2020; Şeker ve Welsh, 2006), bilimsel okuryazarlık (Koştur, 2017; Sönmez, 2008; Turgut, 2007), laboratuvar becerileri (Koştur, 2016), epistemolojik inançlar (Çelik, 2019), ve problem çözme becerileri (Lin, 1998) gibi bir çok bilgi ve beceriyi geliştirdiği; ayrıca STEM eğitiminde (Townsend ve diğ., 2019) ve kavram yanılgılarının düzeltilmesinde etkili olduğuna (Abd-El-Khalick, 2005) yönelik sonuçlar rapor edilmiştir.

Bilim tarihi fen eğitiminde uzun yıllar ihmal edilmiş olsa da, fen eğitimi araştırmacılarının arasında son yıllarda bilim tarihinin fen eğitimi açısından önemine ilişkin ilgi ve farkındalıklarının arttığı görülmektedir (Aduriz-Bravo ve Izquierdo-Aymerich, 2003; Leone ve Rinaudo, 2020). Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) 2006 ve 2018 yıllarındaki öğretim programlarının genel amaçları ve kazanımlarında açıktan veya örtük olarak bilim tarihine yer verildiği görülmektedir (MEB, 2006; 2018). Benzer şekilde 2007 ve 2018 yıllarında yayınlanan öğretmen yetiştirme lisans programlarında "Bilimin Doğası ve Bilim Tarihi" dersi zorunlu veya seçmeli ders olarak yer almıştır (YÖK, 2007; 2018). Bilim tarihine öğretim programlarında yer verilmesine rağmen, uygulamada bilim tarihi ile fen kazanımlarını nasıl bütünleştirebileceklerine yeteri kadar yer verilmediği düşünülmektedir. Nitekim yapılan araştırmalarda öğretmenlerin bilim tarihinin fen dersleri için önemli olduğunu düşünmelerine rağmen; derslerinde bilim tarihine yönelik uygulamalara yeteri kadar yer vermediklerini, bilim tarihinin sadece belirli kavramların öğretiminde yararlanılabilecek bir yardımcı alan olarak algılandığını göstermektedir (Hacıeminoğlu ve ark.,2012; Laçin-Şimşek, 2011; Lin ve Chen, 2002; Wang ve Marsh, 2002).

Öğretim programlarında bilim tarihine (açıktan veya örtük) yer verilmesine rağmen, sınıf ortamında bilim tarihinin yeterince yansıtıl(a)mamasının birçok nedeni olabilir. Bu nedenler arasında öğretmenlerin bilgi, beceri ve tutumları en önemli belirleyici olan değişkenler bir kaçı olarak değerlendirilebilir. Nitekim alan bilgisi, öz-yeterlik, motivasyon, tutum, öğrenme ve öğretme stilleri bir çok faktör fen bilimleri öğretmenlerinin öğretim yöntemi seçimlerinde etkili olabilmektedir. Öğretmenlerin ders planlamalarında belirleyici rol oynayan bir diğer önemli etmen de derse ve kullanacakları öğretim yöntemine ilişkin tutumlarıdır.

Tutum; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yönleri olan bir özelliktir. Davranışsal yönüne vurgu yapan tanımına göre tutum, bir eyleme yönelik bir eğilim veya yönelimdir (Kind ve diğ. 2007). Dolayısıyla öğrenenlerin bir olguya veya varlığa yönelik sergiledikleri tutumlarının davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Buradan hareketle öğretmen ve öğretmen adaylarının bilim tarihine yönelik tutumların bilim tarihini fen bilimleri derslerine entegre edip etmemeleri üzerinde etkili olduğu çıkarımı yapılabilir.

Alanyazında bilim tarihinin fen bilimleri dersi kapsamında yer alan fizik, kimya ve biyoloji gibi farklı bilimlerin öğretiminde kullanıldığı görülmektedir (Emren ve diğ., 2018; Lin, 1998; Solbes ve Traver, 2003). Fen bilimleri dersi öğretim programında yer alan kazanımlar dört temel konu alanı altında toplanmıştır. Bu konu alanlarından birisi "madde ve doğası" olarak isimlendirilen konu alanıdır ve bu konu alanında kimya ile ilgili kazanımlar yer almaktadır. Bilim tarihinin kimya konularının öğretimi fen bilimleri dersi içerisinde önemli bir yer tutan kimya konularının öğretiminde de bilim tarihinden yararlanılabilir. Ancak yukarıda açıklandığı gibi bunun için öğretmen ve öğretmen adaylarının bilim tarihinin fen dersleri kapsamındaki kimya konularının öğretiminde kullanılmasına ilişkin olumlu tutumlara sahip olmaları gerekir.

Bu gerekçelerle gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihinin kimya konularının öğretiminde kullanılmasına yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada yanıt aranan araştırma soruları şu şekildedir;

1. Fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihinin kimya konularının öğretiminde kullanılmasına yönelik tutumları ne düzeydedir?
2. Fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihinin kimya konularının öğretiminde kullanılmasına yönelik tutumları;

a. sınıf düzeyi,
b. bilimsel yayınları takip etme,
c. bilim tarihi ile ilgili yayınları takip etme,
d. bilim tarihi dersi alma değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi desenlerinden tarama deseni kullanılmıştır. Tarama deseni bir grubun özellikleri, tutumları veya davranışları hakkında çıkarımlar yapmak amaçlandığında kullanılan araştırma desenidir (Fowler, 2013). Araştırmada fen bilimleri öğretmenlerinin kimya konularının öğretiminde bilim tarihinin kullanılmasına yönelik tutumlarını incelemek amaçlandığından dolayı tarama deseni kullanılmıştır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilimleri Öğretmenliği Anabilim Dalında öğrenim gören 71 öğretmen adayıdır. Araştırmada ele alınan sınıf düzeyi, bilime ilgi duyma, bilim tarihine ilgi duyma, bilim tarihi dersi alma değişkenlerine ilişkin katılımcıların dağılımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: *Katılımcılara İlişkin Bilgiler*

Sınıf Düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
1	19	26.8
2	19	26.8
3	16	22.5
4	17	23.9
Toplam	71	100.0
Bilim ile ilgili dergi, makale, belgesel veya Youtube kanalı vs. takip eder misiniz?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	56	78.9
Hayır	15	21.1
Toplam	71	100.0
Bilim tarihi ile ilgili dergi, makale, belgesel veya Youtube kanalı vs. takip eder misiniz?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	28	39.4
Hayır	43	60.6
Toplam	71	100.0
Bilim tarihi dersi aldınız mı?	Frekans	Yüzde (%)
Evet	27	38.0
Hayır	44	62.0
Toplam	71	100.0

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Alışır ve ark. (2020) tarafından geliştirilen "Bilim Tarihi Tutum Ölçeği" çalışmanın amaçları doğrultusunda uyarlanarak kullanılmıştır. Örneğin orijinal ölçekte "Bilim tarihi yöntemi eğlenceli bir öğrenme ortamı oluşturur" şeklindeki birinci madde araştırma kapsamında "Kimya konularının öğretiminde bilim tarihinden yararlanmak eğlenceli bir öğrenme ortamı oluşturur" şeklinde uyarlanmıştır. Beşli likert tipinde 29 maddeden oluşan ölçek üç faktörlü bir yapıdadır. Ölçeğin faktörleri de çalışma kapsamında uyarlanarak "Bilim tarihi yönteminin kimya öğrenmeye katkısı', 'Bilim tarihi ilgi' ve 'Kimya öğretiminde bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi' şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 29, en yüksek puan ise 145'tir.

Ölçek puanlarının Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0.93 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla ölçekten elde edilen puanların güvenilir olduğu değerlendirilmiştir (Tabachnick, & Fidell, 2013). Araştırmanın verileri Google formlar üzerinden toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın birinci alt problemini yanıtlamak için betimsel istatistik analizi gerçekleştirilmiştir. Bunun için kullanılan ölçekteki alt boyutlarda ve ölçeğin geneli için düşük, orta ve yüksek seviyeler hem her bir alt boyuttan hem de ölçeğin genelinden alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar dikkate alınarak belirlenmiştir. Araştırmanın ikinci alt problemin kapsamında ölçekten alınan puanların incelenecek alt değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için önce betimsel istatistikler üzerinden varsayım kontrolleri yapılmış, sonrasında ise çıkarıma dayalı istatistikler yürütülmüştür. Araştırmaya dört farklı sınıf düzeyinden öğretmen adayları katıldığı için sınıf düzeyine ilişkin karşılaştırılmasında ANOVA, diğer değişkenlerin karşılaştırmasında ise bağımsız örneklemler t testi kullanılmıştır. Birinci araştırma sorusunu cevaplamak için belirlenen kesme noktaları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: *Kesme noktaları*

	Bilim tarihi yönteminin öğrenmeye katkısı (12 madde)	Bilim tarihi ilgi (10 madde)	Bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi (7 madde)	Ölçeğin tamamı (29 madde)
Düşük	12.00-28.00	10-23.33	7.00-16.33	29-67.66
Orta	28.01-44.00	23.34-36.67	16.34-25.66	67.67-106.33
Yüksek	44.01-60.00	36.68-50.00	25.67-35.00	106.34-145.00

Bulgular

Araştırmanın birinci alt problem kapsamında öğretmen adaylarının ölçeğin genelinden ve alt boyutlarında aldıkları puanların ortalamaları hesaplanmış, sonrasında bu ortalamalar belirlenen kesme noktaları ile karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının puan ortalamaları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: *Ölçeğin tamamından ve alt boyutlarında alınan puanlar*

	Bilim tarihi yönteminin öğrenmeye katkısı	Bilim tarihi ilgi	Bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi	Ölçeğin tamamı
Ortalama	50.76	37.92	22.63	111.32
Seviye	Yüksek	Yüksek	Orta	Yüksek

Tablo 3'te görüldüğü gibi fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihine yönelik genel tutumlarının yüksektir. Benzer şekilde bilim tarihi yönteminin kimya öğrenmeye katkısı ve bilim tarihine ilgi boyutlarına ilişkin tutumlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bilim tarihinin kimya öğretiminde bir öğretim yöntemi olarak kullanılmasına ilişkin tutumları orta seviyededir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında öğretmen adaylarının bilim tarihine yönelik tutumlarının sınıf düzeyi, bilime ilgi duyma, bilim tarihine ilgi duyma ve bilim tarihi dersi alma değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Karşılaştırma için çıkarımsal istatistikleri yapmadan önce her bir değişkene ilişkin varsayımlar kontrol edilmiştir. Bu kapsamda değişkenlere ait puanların normalliğini test etmek için Kolmogorov-Smirnov normallik testi yürütülmüş ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: *Normallik testi sonuçları*

Bilim Tarihi Tutumu		Kolmogorov-Smirnov[a]		
		İstatistik	sd	P.
Sınıf	1	.142	19	.200
	2	.127	19	.200
	3	.132	16	.200
	4	.189	17	.108
Bilim ile ilgili yayın takip eder misiniz?	Hayır	.171	15	.200
	Evet	.094	56	.200
Bilim tarihi ile ilgili yayın takip eder misiniz?	Hayır	.117	43	.156
	Evet	.112	28	.200
Bilim tarihi ders aldınız mı?	Hayır	.082	44	.200
	Evet	.194	27	.010

Tablo 4'te görüldüğü gibi sınıf, bilim ile ilgili yayınları takip etme ve bilim tarihi ile ilgili yayınları takip etme değişkenlerine göre tutum ölçeğinden alınan puanlar normal dağılım göstermektedir (p>.05). Bilim tarihi dersi alma değişkeni açısından ise bilim tarihi dersi alan öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanların normal dağılmadığı görülmektedir (p<.05). Ancak bu gruptaki öğrencilerin puanlarına ilişkin basıklık (-1.07) ve çarpıklık (0.342) değerlerinin +/-1 aralığını çok fazla aşmadığı görüldüğünden bu grubun puanlarının da normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (George & Mallery; 2001). Bu nedenle bilim tarihi tutum puanlarının belirlenen değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı parametrik testlerle kontrol edilmiştir.

Bilim tarihine yönelik tutum puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için ANOVA yapılmış ve sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: *Bilim tarihi tutum puanlarının sınıf düzeyine göre karşılaştırma sonuçları*

		Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	P
Bilim tarihi yönteminin öğrenmeye katkısı	Gruplar Arası	303.071	3	101.024	1.956	.129
	Grup İçi	3459.859	67	51.640		
	Toplam	3762.930	70			
Bilim tarihine ilgi	Gruplar Arası	615.344	3	205.115	4.005	.011
	Grup İçi	3431.304	67	51.213		
	Toplam	4046.648	70			
Bir Öğretim Yöntemi Olarak Bilim Tarihi	Gruplar Arası	141.380	3	47.127	.939	.427
	Grup İçi	3363.098	67	50.195		
	Toplam	3504.479	70			
Bilim Tarihi Tutum Ölçeği	Gruplar Arası	965.539	3	321.846	1.322	.274
	Grup İçi	16306.010	67	243.373		
	Toplam	17271.549	70			

Tablo 5'te görüldüğü gibi sadece bilim tarihi ilgi alt boyutundan alınan puanlar açısından sınıf düzeyine göre bir farklılaşma olduğu görülürken ($p<.05$), diğer alt boyutlarda ve ölçeğin genelinden alınan puanlar sınıf seviyesine göre farklılaşmamaktadır ($p>.05$). Bilim tarihine ilgi alt boyutundaki puan farkının hangi sınıf seviyeleri arasında olduğunu belirlemek için öncelikle Levene testi yapılarak grupların homojenliği varsayımı test edilmiş, bilim tarihine ilgi alt boyutunun Levene test sonucunun anlamlı olduğu görüldüğünden (Tablo 6) varyansların eşit olmadığı durumlarda kullanılan analizlerden Dunnett T3 analizi yürütülmüştür. Dunnett T3 sonucu ise Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6: *Sınıf değişkenine ilişkin Levene Sonuçları*

	Levene İstatistiği	sd1	sd2	P
Bilim Tarihi Yönteminin Öğrenmeye Katkısı	1.543	3	67	.212
Bilim Tarihi İlgi	2.929	3	67	.040
Bir Öğretim Yöntemi Olarak Bilim Tarihi	1.163	3	67	.330
Bilim Tarihi Tutum Ölçeği	1.116	3	67	.349

Tablo 7: *Bilim tarihine ilgi alt boyutuna ilişkin Dunnett T3 sonuçları*

Bağımlı Değişken	(I) Sınıf	(J) Sınıf	Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	P
Dunnett T3	1	2	2.421	2.793	.943
		3	-5.638	2.380	.137
		4	-2.381	2.478	.910
	2	1	-2.421	2.793	.943
		3	-8.059*	2.148	.005
		4	-4.802	2.255	.214
	3	1	5.638	2.380	.137
		2	8.059*	2.148	.005
		4	3.257	1.718	.329
	4	1	2.381	2.478	.910
		2	4.802	2.255	.214
		3	-3.257	1.718	.329

Tablo 7 incelendiğinde bilim tarihine ilgi alt boyutunda sadece ikinci ve üçüncü sınıfta öğrenim görmekte olan fen bilimleri öğretmen adaylarının puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu fark ise ortalaması büyük olan üçüncü sınıflar lehinedir. Bir başka ifade ile üçüncü sınıftaki fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihine yönelik ilgileri ikinci sınıftaki öğretmen adaylarının ilgilerinden anlamlı şekilde daha yüksektir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında ikinci olarak bilim ile ilgili yayınları (bilimsel dergi, Youtube, internet sitesi vs.) takip eden ve etmeyen öğretmen adaylarının bilim tarihi tutum ölçeğinden ve alt boyutlarından aldıkları puanları karşılaştırılmıştır. Bu değişken iki boyutlu olduğu için karşılaştırma t testi ile yapılmış ve sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: *Tutum puanlarının bilimsel yayınları takip etme değişkenine göre karşılaştırılması*

		Levene İstatistiği		t-test		
		F	P	t	sd	P
BT yönteminin öğrenmeye katkısı	Eşit varyansları	.43	.513	-2.66	69	.01
	Eşit olmayan varyanslar			-2.38	19.46	.02
BT ilgi	Eşit varyansları	.73	.396	-4.59	69	.00
	Eşit olmayan varyanslar			-4.03	19.06	.00
Bir öğretim yöntemi olarak BT	Eşit varyansları	3.76	.056	-.42	69	.66
	Eşit olmayan varyanslar			-.51	29.46	.61
Ölçek Genel	Eşit varyansları	.07	.787	-3.62	69	.00
	Eşit olmayan varyanslar			-3.62	22.12	.00

Tablo 8'de görüldüğü gibi bilimsel yayınları takip eden ve etmeyen öğretmen adaylarının bilim tarihi yönteminin öğrenmeye katkısı (t=-2.66; p<.05), bilim tarihine ilgi (t=-4.59; p<.05) alt boyutlarından ve bilim tarihine yönelik tutum toplam puanlarından (t=-3.62; p<.05) aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık vardır. Bu fark bilimsel yayınları takip eden öğretmen adayları lehinedir. Diğer yandan "bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi" alt boyutunda he iki gruptaki öğretmen adaylarının aldıkları puanlar arasındaki fark anlamlı değildir (t=-0.42; p>.05).

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında üçüncü olarak bilim tarihi ile ilgili yayınları (bilimsel dergi, youtube, internet sitesi vs.) takip eden ve etmeyen öğretmen adaylarının bilim tarihi tutum ölçeğinden ve alt boyutlarından aldıkları puanları karşılaştırılmıştır. Bu değişken iki boyutlu olduğu için karşılaştırma t testi ile yapılmış ve sonuçlar Tablo 9'de verilmiştir.

Tablo 9: *Tutum puanlarının bilim tarihi hakkındaki yayınları takip etme değişkenine göre karşılaştırılması*

		Levene İstatistiği		t-test		
		F	P	t	sd	P
BT yönteminin öğrenmeye katkısı	Eşit varyansları	.03	.85	-2.57	69	.01
	Eşit olmayan varyanslar			-2.62	61.50	.01
BT ilgi	Eşit varyansları	6.54	.01	-4.10	69	.00
	Eşit olmayan varyanslar			-4.50	68.94	.00
Bir öğretim yöntemi olarak BT	Eşit varyansları	.35	.55	-.04	69	.96
	Eşit olmayan varyanslar			-.04	53.78	.96
Ölçek Genel	Eşit varyansları	.12	.72	-3.15	69	.00
	Eşit olmayan varyanslar			-3.18	60.04	.00

Tablo 9'da görüldüğü gibi bilim tarihi ile ilgili yayınları takip eden ve etmeyen öğretmen adaylarının bilim tarihi yönteminin öğrenmeye katkısı (t=-2.57; p<.05), bilim tarihine ilgi (t=-4.10; p<.05) alt boyutlarından ve bilim tarihine yönelik tutum toplam puanlarından (t=-3.15; p<.05) aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık vardır. Bu fark bilim tarihi ile ilgili yayınları takip eden öğretmen adayları lehinedir.

Diğer yandan "bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi" alt boyutunda he iki gruptaki öğretmen adaylarının aldıkları puanlar arasındaki fark anlamlı değildir (t=-0.04; p>.05).
Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında dördüncü olarak öğrenim hayatlarında bilim tarihi dersi alan ve almayan öğretmen adaylarının bilim tarihi tutum ölçeğinden ve alt boyutlarından aldıkları puanları karşılaştırılmıştır. Bu değişken de iki boyutlu olduğu için karşılaştırma t testi ile yapılmış ve sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: *Tutum puanlarının bilim tarihi dersi alma değişkenine göre karşılaştırılması*

		Levene İstatistiği		t-test		
		F	P	t	sd	P
BT yönteminin öğrenmeye katkısı	Eşit Varyanslar	5.051	.028	-3.21	69	.00
	Eşit olmayan varyanslar			-3.55	68.80	.00
BT ilgi	Eşit varyanslar	4.103	.047	-3.78	69	.00
	Eşit olmayan varyanslar			-4.11	67.63	.00
Bir öğretim yöntemi olarak BT	Eşit varyanslar	.168	.683	.72	69	.47
	Eşit olmayan varyanslar			.71	52.09	.47
Ölçek Genel	Eşit varyanslar	.741	.392	-2.90	69	.00
	Eşit olmayan varyanslar			-3.06	64.18	.00

Tablo 10'da görüldüğü gibi bilim tarihi dersi alan ve almayan öğretmen adaylarının "bilim tarihi yönteminin öğrenmeye katkısı" (t=-3.55; p<.05), "bilim tarihine ilgi" (t=-4.11; p<.05) alt boyutlarından ve bilim tarihine yönelik tutum toplam puanlarından (t=-2.90; p<.05) aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık vardır. Bu fark bilim tarihi dersi almış olan öğretmen adayları lehinedir. Diğer yandan "bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi" alt boyutunda he iki gruptaki öğretmen adaylarının aldıkları puanlar arasındaki fark anlamlı değildir (t=0.72; p>.05).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihinin kimya konularının öğretiminde kullanılmasına yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada öğretmen adaylarının bilim tarihinin fen bilimleri programındaki kimya konularının öğretiminde kullanılmasına yönelik tutumlarının yüksek olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının ölçeğin alt boyutlarından sadece "bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi" boyutunda orta seviyede, diğer boyutlarda ise yüksek tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre üçüncü sınıfta okuyan öğretmen adaylarının ölçeğin "bilim tarihine ilgi" alt boyutundan aldıkları puanlar ikinci sınıfta okuyanlardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Ayrıca, bilimsel yayınları ve bilim tarihi ile ilgili yayınları takip eden öğretmen adayları ile bilim tarihi dersini almış olan öğretmen adaylarının tutumları ölçeğin "bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi" boyutu dışındaki boyutlarında ve ölçeğin genelinde bilim ve bilim tarihi ile ilgili yayınları takip etmeyen ve bilim tarihi dersi almamış olan öğretmen adaylarının puanlarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç literatürde fen bilimleri öğretmenleri ile yapılan çalışma sonuçları ile de uyumludur (Ayvacı ve Muradoğlu, 2021)
Fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihinin fen derslerinde kullanımına yönelik tutumlarının genel olarak yüksek olması istendik ve umut verici bir sonuçtur.

Duyuşsal bir özellik olarak tutumun bir eyleme yönelik bir eğilim veya yönelim (Kind ve diğ. 2007) olduğu düşünüldüğünde, öğretmen adaylarının bilim tarihinin fen derslerinde kullanımına yönelik tutumlarının yüksek olması ilerideki mesleki uygulamalarında derslerinde bilim tarihine yer vereceklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak araştırma sonuçları öğretmen adaylarının bilim tarihini bir öğretim yöntemi olarak kullanmaya ilişkin tutumları orta seviyede bulunmuştur. Bu sonuç öğretmen adaylarının derslerini bilim tarihinden yararlanarak nasıl gerçekleştireceklerini bilmemelerinden veya bu konuda yeteri deneyime sahip olmamalarından kaynaklanıyor olabilir. Matthews'e göre (1994) bilim tarihi ekleme ve birleştirme yaklaşımları kullanılarak öğretim sürecine dâhil edilebilir. Ekleme yaklaşımı normal öğretimin tamamlanmasının ardından bilim tarihi içeriğinin öğretilmesini savunurken, birleştirme yaklaşımı fen kavramları ile bilim tarihinin birleştirilmesi söz konusudur. Birleştirme yaklaşımında yaratıcı yazma, rol oynama, bilim tarihindeki model ve deneylerin sınıfta tekrar edilmesi, bilim filmlerinden yararlanma, yansıtıcı yazma gibi tekniklerden yararlanabilir (Aktaran; Emren vd., 2019). Bu teknikler öğretmen yetiştirme programlarında öğretilirken bilim tarihinden de bağlamsal olarak yararlanılması öğretmen adaylarının bu konuda tutum ve farkındalıkları geliştirilebilir. Mevcut araştırmadan farklı olarak literatürde bazı araştırmacılar öğretmen adaylarının bilim tarihinin bir öğretim yöntemi olarak kullanılabileceğini vurgulamışlardır. Örneğin Bakanay ve Güney (2018) biyoloji öğretmen adayları ile gerçekleştirdikleri çalışmada bilim tarihinin kavram öğretimini sağlamak ve öğrenme süreçlerini desteklemek için yararlanılabilecek bir kaynak olarak algılandığını rapor etmişlerdir. Mevcut çalışma ile Bakanay ve Güney'in (2018) çalışmaları arasındaki bu farklılık fen bilimleri ve biyoloji öğretmen yetiştirme programlarının içeriğinden kaynaklanıyor olabileceği gibi bu katılımcıların yetiştirilmesindeki uygulamaların farklılaşmasından da kaynaklanıyor olabilir.

Mevcut araştırmanın bir diğer bulgusu sınıf seviyesi açısından öğretmen adaylarının bilim tarihinin fen derslerinde kullanılmasına yönelik tutumları arasında sadece bir boyutta farklılık görülmesi, diğer boyutlarda ve ölçeğin genelinde bir farklılaşma olmamasıdır. Bu sonuç fen bilgisi öğretmen yetiştirme programlarında doğrudan bilim tarihi ile ilgili bir eğitim veya ders verilememesinden kaynaklanıyor olabilir. Fen bilgisi öğretmen yetiştirme lisans programı (YÖK, 2018) incelendiğinde bilim tarihi ile ilgili bir alan eğitimi dersi bulunmadığı görülmektedir. Bunun yerine "Bilim Tarihi ve Felsefesi" isimli bir ders genel kültür seçmeli dersi olarak önerilmiştir. Bu ders ise tüm öğretmen yetiştirme programlarına sunulmuştur. Eğitim fakültelerinde farklı bölümlerden öğrenciler bu dersi birlikte almaktadırlar. Dolayısıyla da bu ders fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim tarihinden derslerinde pedagojik bir araç olarak nasıl yararlanabileceklerine ilişkin zengin bir içerik sunmamaktadır. Bu durum programdan kaynaklanan bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Bilim tarihi dersini alan öğretmen adaylarının bilim tarihi yönteminin öğrenmeye katkısı ve bilim tarihine ilgi boyutlarından aldıkları puanlar bu dersi almayanlardan daha yüksek iken, bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi boyutunda bilim tarihi dersi alan ve almayan öğretmen adaylarının tutum puanları arasında fark olmaması da bu çıkarımı desteklemektedir. Genel kültür seçmeli dersi olarak verilen bilim tarihi ve felsefesi dersi fen bilimleri öğretmen adaylarının bilim tarihini derslerine nasıl entegre edebilecekleri konusunda yeterli düzeyde gelişim göstermediklerinin bir göstergesidir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu bilim ve bilim tarihi ile ilgili yayınları takip eden öğretmen adaylarının bilim tarihinin fen derslerinde kullanılmasına yönelik tutumlarının "bir öğretim yöntemi olarak bilim tarihi" boyutu dışındaki boyutlarda bilim ve bilim tarihi ile ilgili yayınları takip etmeyen öğretmen adaylarının tutumlarından yüksek olduğunu göstermiştir. Bu sonuçta öğretmen adaylarının kendi kişisel çabaları ile bilim tarihine yönelik tutumlarını geliştirebildiklerini göstermektedir.

Ancak bu kişisel çabalar öğretmen adaylarına fen derslerinde bilim tarihini nasıl işe koşabilecekleri konusunda yeterli bilgi ve deneyim sağlayamamaktadır. Bunu sağlayabilmek için daha sistematik bir yaklaşım sergilenmeli ve fen bilgisi öğretmen yetiştirme programlarında doğrudan bu amaca yönelik uygulamalara yer verilmelidir. Ancak bu şekilde öğretmen adaylarının bilim tarihini kendi derslerinde kullanabilecekleri verimli bir bağlam olduğunu fark etmeleri sağlanabilir.

Kaynakça

Abd-El-Khalick, F. (2005). Developing deeper understandings of nature of science: The impact of a philosophy of science course on preservice science teachers' views and instructional planning. *International Journal of Science education, 27*(1), 15-42

Adúriz-Bravo, A. & Izquierdo, M. (2003). The discovery of radium as a 'historical setting' to teach some ideas on the nature of science. *7. Uluslarası Bilim Tarihi ve Felsefesi ve Fen Öğretimi Konferansı* içinde (s.12-19).Winnipeg.

Alışır, Z. N., Deniz, L. ve İrez, O. S. (2020). Bilim tarihi tutum ölçeği: geliştirilmesi, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Trakya Eğitim Dergisi, 10*(3), 835-853. https://doi.org/10.24315/tred.649863

Ayvacı, H. Ş. ve Muradoğlu, B. (2021). Fen bilimleri öğretmenlerinin bilimin doğası ve bilim tarihine yönelik görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*(2), 519-550. https://doi.org/10.7822/omuefd.848960

Bakanay, Ç. D. & Güney, B. G. (2018). Biyoloji öğretmen adaylarının derslerde bilim tarihi kullanımına yönelik algıları. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi), 2*(2), 109-115.

Bhakthavatsalam, S. (2019). The value of false theories in science education. *Science & Education, 28*(1-2), 5-23.

Chapel, F. M. (2004). *The use of the history of science as a motivational tool in middle school science.* Unpublished Thesis (Ed.D.) Fielding Graduate Institute.

Çelik, A.B. (2019). *Bilim tarihi uygulamalarının ortaokul öğrencilerinin bilim ve fene yönelik tutum ve epistemolojik inançlarına etkisinin incelenmesi.* Yüksek lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Emren, M., Serhat, İ. R. E. Z., & Doğan, Ö. K. (2019). Bilim tarihi destekli işlenen "canlılarda enerji dönüşümleri" ünitesinin, öğrencilerin bilime ve biyoloji dersine olan tutumları ve bilimin doğası anlayışları üzerine etkisinin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, *9*(3), 527-548.

Fazlıoğlu, İ. (2004). İki ucu müphem bir köprü: bilim ile tarih ya da bilim tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2*(4), 9-27.

Fowler Jr, F. J. (2013). *Survey research methods*. Sage publications.

George, D., & Mallery, P. (2001). SPSS for Windows. *Needham Heights, MA: A Pearson Education*.

Hacieminoglu, E., Ertepinar, H., & Yilmaz-Tuzun, O. (2012). Pre-service science teachers' perceptions and practices related to history of science instructions. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, *3*(3), 53-59.

Hellman, H. (2008). *Büyük Çekişmeler*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim kitapları.

Kind, P., Jones, K., & Barmby, P. (2007). Developing attitudes towards science measures. *International journal of science education*, *29*(7), 871-893.

Koştur, H. İ. (2016). *Bilim tarihi temelli laboratuvar öğretiminin sınıf öğretmeni adaylarının fen bilimleri dersi beceri ve duyuş öğrenme alanlarına etkisi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Koştur, H. İ. (2017). FeTeMM eğitiminde bilim tarihi uygulamaları: El-Cezeri örneği. *Başkent University Journal of Education, 4*(1), 61-73.

Laçin-Şimşek, C. (2011). Bilimin doğası ve bilim tarihi dersinde yapılan çalışmaların öğrencilerinin bilim tarihi ile ilgili bilgi düzeylerine etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *5*(1), 116-138.

Laçin-Şimşek, C. (2019). What can stories on history of science give to students? Thoughts of Science Teachers Candidates. *International Journal of Instruction, 12*(1), 99-112.

Lederman, N. G. (1998). The state of science education: Subject matter without context. *Electronic Journal of Science Education, 3*(2), 1-6.

Leone, M. ve Rinaudo, M. (2020). Should the history of physics be rated X? A survey of physics teachers' expectations. *Physics Education, 55*(3), 035013.

Lin, H. S. (1998). The effectiveness of teaching chemistry through the history of science. *Journal of Chemical Education*, *75*(10), 1326-1330.

Lin, H. S., & Chen, C. C. (2002). Promoting preservice chemistry teachers' understanding about the nature of science through history. *Journal of Research in Science Teaching, 39*(9), 773-792.

Mason, S. F. (1991). *Science and history*. https://www.um.edu.mt/library/oar/bitstream/123456789/25148/1/Science%20and%20History.pdf adresinden 17.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

Matthews, M. R. (2017). *Fen öğretimi-bilim tarihinin ve felsefesinin katkısı* (Çev: M. Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

MEB. (2006). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi (6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

MEB. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Mısır, M. E., & Laçin Şimşek, C. (2018). Fen bilimleri öğretmenlerinin bilim tarihinin öğretimsel değeri üzerine görüşleri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 1*(1), 1-12.

Özgelen, S., & Öktem, Ö. (2013). Bilimin doğası ve tarihi dersinde fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin tarihi ile ilgili bilgilerinin gelişimi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 11-23.

Pekdağ, B. ve Azizoğlu, N. (2020). History-based instruction enriched with various sources of situational interest on the topic of the atom: The effect on students' achievement and interest. *Research in Science Education, 50*, 1187–1215. https://doi.org/10.1007/s11165-018-9728-5

Rutt, A. ve Mumba, F. (2019). Developing preservice teachers' understanding of and pedagogical content knowledge for history of science–integrated science instruction. *Science & Education, 28*(9-10), 1153-1179.

Solbes, J. ve Traver, M. (2003). Against a negative image of science: history of science and the teaching of physics and chemistry. *Science & Education, 12*(7), 703-717.

Stefanidou, C., Psoma, V. ve Skordoulis, C. (2020). Ptolemy's experiments on refraction in science class. *Physics Education, 55*(3), 035027.

Sönmez, V. (2008). *Bilim felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şeker, H. ve Welsh, L.C. (2006). The use of history of mechanics in teaching motion and force units. *Science & Education, 15*(1), 55-89.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013).*Using Multivariate Statistics (6th ed.)* Boston, USA: Pearson.

Topdemir, H. G. & Unat, Y. (2008). *Bilim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Townsend, S., Lamar, M., Walach, M. ve Hodge, C. (2019). Teaching technology through history. *Technology and Engineering Teacher, 79*(4), 16-20.

Turgut, H. (2007). Scientific literacy for all. *Journal of Faculty of Educational Sciences, 40*(2), 233-256.

Wang, H. A., & Marsh, D. D. (2002). Science instruction with a humanistic twist: Teachers' perception and practice in using the history of science in their classrooms. *Science & Education, 11*, 169–189.

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK). (2007). *Eğitim Fakültesi Öğretmen yetiştirme lisans programları.* https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf adresinden 17.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK). (2018). *Öğretmen yetiştirme lisans programları*. https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari adresinden 17.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

STEM TEMELLİ TAHMİN ET-GÖZLE-AÇIKLA STRATEJİSİ İLE İŞLENEN "ÇEVREMİZDEKİ IŞIK VE SESLER" ÜNİTESİNE İLİŞKİN İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSEL YAPILARININ İNCELENMESİ

Zuhal DÖNMEZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sınıf Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0000-0001-6890-9737

Doç. Dr. Hamdi KARAKAŞ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-9209-4128

ÖZET
Ülkemizde 2018 yılından itibaren İlkokul Fen Bilimleri Öğretim programı STEM ile entegre şekilde hazırlanmıştır. Bu nedenle günümüzde ilkokul fen bilimleri dersi öğretiminde STEM etkinlikleri önem kazanmış, doğru bilgiye öğrencinin ulaşması hedeflenmiştir. Fen bilimleri dersi genel itibari ile kavramlardan oluşan bir derstir. Öğrenciler bu kavramları günlük yaşamında kullansa da kavram yanılgıları oldukça fazladır. STEM temelli Tahmin et-Gözle-Açıkla (TGA) stratejisi ile öğrencilerin kavram yanılgılarını kendilerinin fark etmeleri ve doğru bilgiye öğrencilerin ulaşmaları amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, STEM Temelli Tahmin Et Gözle Açıkla (TGA) Stratejisi ile işlenen "Çevremizdeki Işık ve Sesler" Ünitesine ilişkin ilkokul öğrencilerinin bilişsel yapılarını belirlemektir. Araştırmada ön-son test tek gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Sivas ilinde bir ilkokulun 2021-2022 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 21 üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır. Öğrencilerin günlük yaşamda kullandığı ışık ve sesle ilgili bilişsel yapılarını belirlemek için öncelikle Kelime İlişkilendirme Testi uygulanmıştır. Daha sonra STEM temelli TGA etkinlikleri 7 hafta boyunca uygulanmış ve uygulamalardan sonra KİT son test olarak tekrar uygulanmıştır. KİT'te ışık ve ses kavramları anahtar kelimeler olarak belirlenmiştir. Veriler frekans değerlerine göre tablolaştırılmış ve bu tablolar içerik analizi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda STEM temelli tahmin et gözle açıkla stratejisi ile öğrencilerin "Çevremizdeki Işık ve Sesler" ünitesindeki bilişsel yapılarını artırdığı ve kavram yanılgılarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Anahtar kelimeler: STEM, tahmin et gözle açıkla (TGA) stratejisi, kelime ilişkilendirme testi, ilkokul öğrencileri

INVESTIGATION OF COGNITIVE STRUCTURES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS REGARDING THE UNIT "LIGHTS AND SOUNDS IN OUR ENVIRONMENT" TREATED WITH STEM-BASED STRATEGY OF PREDICT-OBSERVE-EXPLAIN

ABSTRACT
In our country, since 2018, the Primary School Science Curriculum has been prepared in an integrated manner with STEM. For this reason, STEM activities have gained importance in primary school science teaching today, and it is aimed to reach the right information for the student. Science course is a course consisting of concepts in general. Although students use these concepts in their daily lives, they have a lot of misconceptions.

With the STEM-based Predict-Observe-Explain (POE) strategy, it is aimed for students to realize their own misconceptions and to reach the right information. The aim of this study is to determine the cognitive structures of primary school students regarding the "Lights and Sounds in Our Environment" Unit, which is processed with the STEM-Based Predict-Observe-Explain (POE) strategy. Pre-posttest single-group experimental design was used in the research. The study group of the research consists of 21 third grade students studying in a primary school in Sivas in the 2021-2022 academic year. The study group was formed with an easily accessible sampling method. The Word Association Test (WAT) was used as a data collection tool in the study. First of all, the WAT was applied to determine the cognitive structures of the students about light and sound that they use in daily life. Afterwards, STEM-based POE activities were applied for 7 weeks and after the applications, WAT was applied again as a post-test. The concepts of light and sound were determined as keywords in the WAT. The data were tabulated according to frequency values and these tables were analyzed by content analysis. As a result of the study, it was concluded that the students' cognitive structures in the "Light and Sounds in Our Environment" unit increased and their misconceptions decreased with the STEM-based Predict-Observe-Explain strategy.
Keywords: STEM, Predict-Observe-Explain (POE) strategy, word association test, primary school students

GİRİŞ

Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyi etkileyen bütün alanlarda değişimi de beraberinde getirmiştir. Bununla beraber bireylerden beklenen roller de yenilik ve gelişmelere bağlı olarak değişmiştir. Bu değişim bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır (MEB, 2018). Eğitim sistemimiz de ise artık mevcut bilgileri aktarmaktan çok bireylerin bilgiye ulaşma becerilerini geliştirmek ön plana çıkmıştır. Bu becerilerin üretildiği derslerden biri de Fen Bilimleri dersleridir. Bu derste önemli olan öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmelerine yönelik ortamlar hazırlamaktır (Ataş, 2013).

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme-öğretme kuram ve uygulamaları açısından bütüncül bir bakış açısı benimsenmiş; genel olarak öğrencinin kendi öğrenmesinden sorumlu olduğu, öğrenme sürecine aktif katılımının sağlandığı, araştırma-sorgulama ve bilginin transferine dayalı öğrenme stratejisi esas alınmıştır. Öğrenme-öğretme sürecinde öğretmen; teşvik edici, yönlendirici rollerini üstlenirken öğrenci; bilginin kaynağını araştıran, sorgulayan, açıklayan, tartışan ve ürüne dönüştüren birey rolünü üstlenir. Bu süreçte, fen bilimlerinin matematik, teknoloji ve mühendislikle bütünleştirilmesi sağlanarak öğrencilerin problemlere disiplinler arası bakış açısıyla bakması hedeflenir. Bu bağlamda öğretmenlerin rolü öğrencilere fen, teknoloji, mühendislik ve matematiğin bütünleştirilmesi için rehberlik yaparak öğrencileri üst düzey düşünme, ürün geliştirme, buluş ve inovasyon yapabilme seviyesine ulaştırmaktır (MEB, 2018).

Günümüzde neredeyse tüm disiplinlerde düşünen, üreten, sorgulayan ve yaratıcı bireylere ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle temel alanlarda öğretme-öğrenme süreçleri için yeni ve farklı programların uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Bu uygulamaların en yenisi STEM eğitim ve uygulamalarıdır (Yıldırım ve Altun, 2015). STEM eğitimi; Fen (Science), Teknoloji (Technology), Mühendislik (Engineering) ve Matematik (Mathematics) kelimelerinin baş harflerinin kısaltmaları ile ortaya çıkmıştır (MEB, 2018). STEM eğitiminin temel amacı farklı disiplinleri bir araya getirerek gerçek yaşam ile öğrenilen bilgiler arasında bağlantı kurulmasını sağlamaktır. Bunun sonunda ise anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesini sağlayabilmektir. Bu bağlamdan hareketle öğrenme süreçlerine entegre edilmiş bir STEM programı anlamlı öğrenmeyi sağlayacaktır (Yıldırım ve Altun, 2015).

STEM öğrencilerin bir konuyu öğrenirken daha organize bir şekilde öğrenmesini ve disiplinler arası öğrendiklerini aktarabilmesini sağlar. Fen, Matematik, Teknoloji ve Mühendislik disiplinlerinin günlük hayat problemlerine birlikte çözüm bulmasını sağlar. STEM 5E modeline göre uygulanır. Dikkat çekme-Giriş aşamasında öğrencilerin dikkatini çekecek, öğrencilerde merak uyandıracak materyaller ve sorular sunulur. Burada amaç doğru cevabın bulunması değil öğrencilerde merak uyandırarak farklı görüşlerin ortaya çıkmasıdır. Araştırma-Keşfetme aşamasında giriş aşamasında sorulan soruların araştırılması istenir. Açıklama aşamasında öğrenciye konuyla ilgili farklı tekniklerle bilgiler sunulur ve öğrencilerden önce bilgileri ile yeni bilgileri karşılaştırması istenir. Derinleştirme/Transfer etme aşamasında öğrenciler öğrendikleri bilgileri günlük yaşamla ilişkilendirir ve farklı disiplinlerle ilişkilendirir. Değerlendirme aşamasında STEM eğitimi sonrası ortaya çıkan ürünler değerlendirilir.

Öğrencilerin öğrendiklerini günlük hayat ile ilişkilendirebilme becerileri aldıkları eğitimin ezberden ne kadar uzak olduğunu gösterir. Öğrenilen bilgiler, günlük hayatta doğru uygulandığında öğrenme anlamlı hale gelmiş demektir. Anlamlı öğrenmede bilgiler kalıcıdır ve karşılaşılan yeni olayları açıklamada, yorumlamada, öğrenilen bilgilerin uygulanmasında rahatlıkla kullanılır (Yadigaroğlu ve Demircioğlu, 2012). Bu doğrultuda öğretimde gerçek yaşamla bütünleşilen ve anlamlı öğrenmeyi ortaya çıkaran farklı bir yöntemde Tahmin Et Gözle Açıkla (TGA) stratejisidir. Tahmin Et-Gözle-Açıkla (TGA) stratejisi, öğrencilerin önbilgilerini aktifleştiren, çelişkiye düşmelerini sağlayan ve çözümü öğrenciye bırakan, öğrencinin, stratejinin çalışma aşamalarını atlamadan gerçekleştirmesini sağlayan bir stratejidir (Bilen, 2009).

TGA uygulamaları öğrencilerin teorik olarak öğrendikleri olay ve durumları somutlaştırmalarına, gözlemleyerek inceleme ve anlamalarına katkı sunar. Öğrenciler önbilgilerini kullanırlar ve böylece olay ve olguyu tahmin etmeyi ön plana çıkarır. Durumu gözlemler, neden sunar, tahminleri ve gözlemleri arasındaki farkları ortaya koyar. Bu şekliyle öğrenciler öğrenme süreci boyunca aktif düşünmeyi ve doğru bilgiye ulaşmayı öğrenebilirler. TGA uygulaması ile bilgilerini kendileri yapılandırdıkları için öğrencilerde daha kalıcı ve etkili öğrenme gerçekleşebilir (Akarsu, 2018). TGA stratejisi öğrencilerin tahmin et bölümünde tahmin etmelerini gözlemle bölümünde yeni bilgileri keşfetmelerini açıkla bölümünde ise tahminlerini ve gözlemlerini karşılaştırarak öğrendiği bilgileri yapılandırmasını sağlayan bir tekniktir.

Fen Bilimleri dersi ilkokul üçüncü sınıftan itibaren başlamaktadır. Öğrencilerin Fen Bilimleri kazanımlarıyla ilk kez karşılaşmaları nedeniyle Fen Bilimleri dersi öğrencilerde merak aynı zamanda da korku uyandırmaktadır. Bu merakın ve korkunun, sevgiye ve kalıcılığa dönüşmesi için öğrencilerin süreçte aktif olmaları, öğrendikleri bilgileri günlük yaşama ve diğer derslere transfer edebilmeleri gerekir. STEM temelli etkinlikleri TGA stratejisi ile birleştirmek öğrencilerde merak duygusunu canlı tutması, farklı yöntem tekniklerin uygulanması, öğrencilerin süreçte aktif olması, öğrendikleri bilgileri ürüne dönüştürerek öğretimde kalıcılığı yakalaması hedeflenmektedir. Bu yönüyle STEM temelli TGA stratejisini kullanmak araştırmacılarca önemli görülmüş ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin STEM Temelli Tahmin Et Gözle Açıkla (TGA) Stratejisi ile işlenen "Çevremizdeki Işık ve Sesler" Ünitesi ile ilgili bilişsel yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) ile belirlemesidir. Bu doğrultuda öğrencilerinin günlük yaşamda kullandığı ışık, doğal ışık, yapay ışık, ses, doğal ses, yapay ses anahtar kavramlarına ilişkin ön test ve son test uygulanarak, öğrencilerin ilişkilendirdikleri kavramların artması ve kavram yanılgılarının giderilmesi amaçlanmıştır. STEM etkinlikleri ve TGA stratejisi sarmal bir şekilde kullanılmıştır.

TGA yönteminin tahmin et bölümünde STEM eğitiminin Dikkat çekme-Giriş aşaması, TGA yönteminin gözlemle aşamasında STEM eğitiminin Araştırma-Keşfetme aşaması, TGA yönteminin açıkla aşamasında ise STEM eğitiminin Açıklama, Derinleştirme/Transfer etme ve Değerlendirme aşamaları uygulanmıştır. Bu amaca yönelik aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1.STEM temelli TGA stratejisini uygulamadan önce ve sonra ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin çevremizdeki ışık ile ilgili bilişsel yapıları nasıldır?

2.STEM temelli TGA stratejisini uygulamadan önce sonra ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerin çevremizdeki sesler ile ilgili bilişsel yapıları nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yaklaşımlarından tek gruplu ön test son test zayıf deneysel desen kullanılmıştır. Bu desende tek gruba bağımsız değişken(STEM temelli TGA stratejisi) uygulanır ön test ve son test yapılarak bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisine bakılır. Bu desen en zayıf desenlerden biridir. Bu desende tek bir gruba ait ön-test ve son-test değerleri arasındaki farkın anlamlılığı test edilir (Büyüköztürk vd., 2010).

Uygulama Süreci

Uygulama süreci öncesi kelime ilişkilendirme testleri uygulanmıştır. Sonrasında çevremizdeki Işık ve Sesler ünitesi 4 konu ve 8 kazanımdan oluşmaktadır. Süreçte her konu ile ilgili 2 farklı STEM temelli TGA stratejisi uygulanmıştır. Tahmin et aşamasında kazanımla ilgili dikkat çekici bir örnek olay verilmiş ve bu örnek olayla ilgili çözüm üretmelerini ve bunları etkinlik kağıda resmetmeleri istenmiştir. Gözlemle aşamasında ürettikleri çözümlerle ilgili araştırma yapmaları, çizim yapmaları, konu ile ilgili videolar izlemeleri sağlanmıştır. Açıkla aşamasında ise tahmin et aşamasındaki ürettikleri fikirlerle gözlemle aşamasındaki araştırdıkları ve ulaştıkları bilgileri karşılaştırmaları istenmiş ve başlangıçtaki örnek olaya tekrar çözüm üretmeleri ve ürettikleri çözümleri tekrar resmetmeleri istenmiştir. Etkinlik sonunda ise önerileri doğrultusunda grupça bir tasarım yapmaları istenmiş seçtikleri en iyi tasarımın uygulaması yapılmıştır. Uygulama süreci sonrasında ise kelime ilişkilendirme testleri yeniden uygulanmıştır. Yedi hafta boyunca uygulanan etkinlikler aşağıda kısaca sıralanmıştır:

1. Işığın Görmedeki Rolü

Etkinliğin Amacı: F.3.5.1.1. Gözlemleri sonucunda görme olayının gerçekleşebilmesi için ışığın gerekli olduğu sonucunu çıkarır.

Etkinlikte Gerçekleştirilen Faaliyetler: Kazanıma yönelik TGA çalışma kağıdında bir örnek olay verilmiştir. Örnek olayda Ahmet beyin araba almak için galeriye gittiği ancak arabaları göremediği için beğenip alamadığı verilmiştir. Tahmin et aşamasında Ahmet Beyin arabaları neden göremediği görmesi için nelere ihtiyaç duyduğu sorulmuş tahminlerini çözüm önerilerini kağıda yazmaları istenmiştir. Gözlemle aşamasında konu ile ilgili etkinlikler yapılmış ve görme olayının gerçekleşmesi için ışığın gerekli olduğu, ışık olmadığında görmenin de olamayacağı çıkarımını öğrencilerin yapması sağlanmıştır. Açıkla aşamasında öğrencilerden tahmin et ve gözlemle aşamasındaki bilgilerini karşılaştırmaları ve başlangıçtaki örnek olaya çözüm üretmeleri istenmiştir.

2. Işık Kaynakları

Etkinliğin Amacı: F.3.5.2.1. Çevresindeki ışık kaynaklarını doğal ve yapay ışık kaynakları şeklinde sınıflandırır.

Etkinlikte Gerçekleşen Faaliyetler: Kazanımla ilgili iki çalışma yapılmıştır.

a. Doğal Işık Kaynakları: TGA çalışma kağıdında doğal ışık kaynakları ile ilgili bir örnek olay verilmiştir. Bu örnek olayda eski zamanlarda yaşayan Ayşe'nin oyun oynamayı çok sevdiği gece gündüz oyun oynadığı anlatılmıştır. Öğrencilere Ayşe'nin yaşadığı zamanda elektrik olmadığı Ayşe'nin gece ve gündüz etrafını nasıl görüp oyun oynadığı sorulmuştur. Öğrencilerden tahminlerini Tahmin et bölümüne yazmaları istenmiştir. Daha sonra öğrencilere gözlemle aşamasında sınıfta lambalar yanmadığı halde birbirimizi nasıl gördüğümüz sorulmuş, güneşin gündüz görmemiz için doğada kendiliğinden var olan bir doğal ışık kaynağı olduğunu fark etmeleri sağlanmıştır. Gece elektrik olmadan etrafımızı nasıl görürüz sorusu yönlendirilmiş öğrencilerden yıldızlar ve ay sayesinde cevabı alınmıştır. Yıldızlarında doğada kendiliğinden var olan bir ışık kaynağı olduğu vurgulanmış ayın ise bir ışık kaynağı olmadığı, güneşten aldığı ışığı dünyaya yansıttığı vurgulanmıştır. Öğrencilerin diğer doğal ışık kaynaklarını ve yansıtıcı ışık kaynaklarını fark etmeleri sağlanmıştır. Açıkla aşamasında öğrencilerin tahminlerini ve gözlemle aşamasında öğrendiklerini karşılaştırmaları istenmiş ve güneş dünya ve aydan oluşan bir model yapmaları sağlanmıştır.

b. Yapay Işık Kaynakları: TGA çalışma kağıdında yapay ışık kaynakları ile ilgili bir örnek olay verilmiştir. Bu örnek olayda Derya ve kardeşinin odalarında oyun oynarken birden elektrik kesintisi olduğu ve karanlıkta kaldıkları belirtilmiştir. Karanlıkta Derya'nın kardeşi çok korkmuştur ve Derya kardeşinin bu durumuna çok üzülmüştür. Derya elektrik kesintisi olduğunda odalarını aydınlatacak bir ışık kaynağı yapmak istemiştir. Tahmin et bölümünde "Derya elektrik kesintisi olduğunda odasını nasıl aydınlatabilir?" sorusu sorulmuş ve öğrencilerden tahminlerini yazmaları istenmiştir. Gözlemle aşamasında insanların ürettiği ışık kaynaklarının yapay ışık kaynağı olduğu bilgisine ulaşmaları sağlanmış, yapay ışık kaynaklarına örnekler verilmiştir. Açıkla aşamasında tahmin et ve gözlemle aşaması karşılaştırılmıştır. Gruplarca ortak karar verilen bir ışık kaynağı yapılmıştır.

3. Çevremizdeki Sesler

Etkinliğin Amacı: F.3.5.3.1. Her sesin bir kaynağı olduğu ve sesin her yöne yayıldığı sonucunu çıkarır. F.3.5.3.2. İşitme duyusunu kullanarak ses kaynağının yaklaşıp uzaklaşması ve ses kaynağının yeri hakkında çıkarımlarda bulunur. F.3.5.3.3. Çevresindeki ses kaynaklarını doğal ve yapay ses kaynakları şeklinde sınıflandırır

Etkinlikte Gerçekleşen Faaliyetler: Öğrencilere TGA kağıdında bir örnek olay verilmiştir. Bu örnek olayda babası ve abisiyle televizyon izleyen Mete ekranda saz çalan bir çocuğu görmüştür ve babasından saz istemiştir. Ekonomik durumu iyi olmayan baba saz alamayacağını belirtmiştir. Mete'nin bu durumuna üzülen abisi Mete'ye bir müzik aleti yapmaya karar vermiştir. TGA kağıdının tahmin et bölümünde bu duruma çözüm bulunması istenmiştir. Gözlemle aşamasında çeşitli etkinliklerle her sesin bir kayağı olduğu, sesin her yöne yayıldığı, ses kaynağının yaklaşıp uzaklaşmasıyla ses şiddetinin değiştiği sonuçlarına öğrencilerin ulaşması sağlanmıştır. Açıkla aşamasında tahmin et ve gözlemle aşaması karşılaştırılmış ve örnek olaya tekrar çözüm üretilip bir müzik aleti yapılmıştır.

4. Sesin İşitmedeki Rolü

Ekinliğin Amacı: F.3.5.4.1. Ses şiddetinin işitme için önemli olduğunu gözlemler ve her sesin insan kulağı tarafından işitilemeyeceğini fark eder.

Etkinlikte Gerçekleşen Faaliyetler: Öğrencilere TGA kağıdında bir örnek olay verilmiştir. Bu örnek olayda sınıfça pikniğe giden Ecrin öğretmen öğrencilerine müzik açmıştır. Ancak telefonun sesi yetersiz kaldığı için sesi yakındaki öğrenciler duyarken diğer öğrenciler duyamadığı verilmiştir. Öğrencilere tahmin et bölümünde telefonun sesinin bütün öğrencilerin telefonun sesinin bütün öğrencilerin duyması için ne yapılabilir sorusu yöneltilmiştir.

Gözlemle aşamasında öğrencilerin ses şiddetinin işitmek için önemli olduğunu çeşitli etkinlikler çıkarımda bulunması sağlanmıştır. Akıllı tahtadan kısık seste bir film açılarak öğrencilerin duyup duymadığı sorulmuştur. Öğrencilerin birbirleriyle çok kısık seste konuşması istenmiştir. Radyonun sesi kısılarak öğrencilerin duyup duymadığı sorulmuştur. Bütün sorulara öğrencilerden duymadıkları cevabı gelmiştir. Daha sonra akıllı tahtanın ses şiddeti artırılmış, normal sesle konuşmaları istenmiş ve radyonun ses şiddeti artırılmıştır. Öğrencilere tekrar aynı soru sorulmuştur ve öğrenciler duyduklarını ifade etmiştir. Bunun sonucunda öğrenciler işitmek için ses şiddetinin önemli olduğu ve insan kulağının her sesi duyamayacağı sonucunu çıkarmıştır. Açıkla aşamasında öğrencilerin Tahmin et ve gözlemle aşamasındaki bilgilerini karşılaştırmaları istenmiş ve baştaki örnek olaya tekrar çözüm bulmaları istenmiştir. Öğrencilerin gruplarca buldukları fikirlerde en iyisi seçilmiş ve bir ses bombası yapılması kararlaştırılmıştır.

5. Sesin Şiddeti

Etkinliğin Amacı: F.3.5.4.2. Ses şiddeti ile uzaklık arasındaki ilişkiyi açıklar

Etkinlikte Gerçekleşen Faaliyetler: Öğrencilere TGA kâğıdında bir örnek olay verilmiştir. Bu örnek olayda ailesiyle pikniğe giden Burak'ın kaybolduğu bağırdığı halde ailesine sesini duyuramadığı anlatılmıştır. Burak'ın çantasında defter ve banttan başka bir şey olmadığına göre ailesine sesini daha iyi duyurmak için ne yapabilir sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerden tahmin et bölümünde tahminlerini yazmaları istenmiştir. Gözlemle aşamasında ses şiddetinin işitme için neden önemli olduğu etkinliklerle öğrencilere gösterilmiştir. Bir okuma parçası bir öğrenciye önce kısık sesle okutulmuş ve öğrenciler duyamadıklarını söylemiştir. Daha sonra normal sesle okutulmuş ve okuyan öğrenciye yakın olanlar okumayı net duyarken uzaktakiler pek duyamadığını ifade etmişlerdir. Öğrenciye bağırarak okuması söylendiğinde bütün sınıfın duyduğu görülmüştür. Burada öğrencilerin sesin şiddetinin duyma için önemli olduğunu ve uzaklık arttıkça ses şiddetinin azaldığı bilgisine ulaşmaları sağlanmıştır. Daha bir çok ses çıkaran nesne ile etkinlikler zenginleştirilmiştir. Açıkla aşamasında Tahmin et ve gözlemle aşaması karşılaştırılmış verilen örnek olaya tekrar çözüm üretmeleri sağlanmış ve gruplarca ortak verilen kararla kağıt ve banttan Burak'ın sesinin daha iyi duyulması için megafona benzer bir alet yapılması sağlanmıştır. Burada sesin daha iyi duyulması için megafonun dar ve geniş ağzına dikkat edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılında Sivas ilinde ki bir ilkokulda öğrenim gören 21 ilkokul 3. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Ülkemizde yapılandırmacı yaklaşımın uygulanmaya başlamasıyla birlikte geleneksel ölçme değerlendirme yaklaşımları yetersiz kalmış ve alternatif ölçme değerlendirme yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu alternatif ölçme değerlendirme yaklaşımlarından biri de Kelime İlişkilendirme Testidir. Kelime İlişkilendirme Testi öğrencilerin bir anahtar kelimeyi uzun süreli belleğindeki kelimelerle ilişkilendirip kısa sürede (30 saniye) o kelimeyle ilişkili kelimeleri sıraladığı testlerdir. Anahtar kelime ile ilişkilendirilen kelimeler birbiriyle ne kadar ilgiliyse anlamada o kadar kuvvetlidir. Kelime ilişkilendirme testinde belirlenen konu ile ilgili 5-10 tane anahtar kelime belirlenir. Her sayfaya bir anahtar kelime yazılır ve o anahtar kelime ile alakalı alt alta 10 kelime yazılması istenir. Uygulamaya başlamadan önce öğrencilere testin amacı ve süresi ile ilgili bilgi verilir. Süre genelde 30 saniyedir ancak çocukların bilişsel yapıları ve yaş düzeylerine göre bu süre uzatılabilir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır. Kelime İlişkilendirme Testi ”Çevremizde Işık ve Ses” ünitesi ile ilgili 6 kavram (ışık, doğal ışık, yapay ışık, ses, doğal ses, yapay ses) belirlenmiş ve bu kavramlar üzerinden öğrencilerin bilişsel yapılarını görmek hedeflenmiştir. Öğrenciler bu kelimelerle ilişkilendirdikleri 10 ar kelimeyi 1 dakika sürede yazmaya çalıştılar. Örnek KİT testi aşağıdaki biçimdedir.

Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……
Doğal ışık……

Verilerin Analizi

Kelime İlişkilendirme Testi ile toplanan veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde anahtar kavramlarla ilgili üretilen sözcükler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Verilen yanıtlardan kavram yanılgıları oluşturabilecek kelimeler tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin tekrarlanma sıklığını gösteren frekans tablosu oluşturulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Bu çalışmada ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin STEM Temelli Tahmin Et Gözle Açıkla (TGA) Stratejisi ile işlenen “Çevremizdeki Işık ve Sesler” Ünitesi ile ilgili bilişsel yapılarının Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) ile belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda ortaya konulan bulgular alt başlıklar halinde sunulmuştur.

STEM Temelli TGA Stratejisini Uygulamadan Önce ve Sonra İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Çevremizdeki Işık İle İlgili Bilişsel Yapıları Nasıldır?

STEM temelli TGA stratejisinin uygulanmasından önce ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ışık kaynakları (ışık, doğal ışık, yapay ışık) ile ilgili KİT’ne vermiş olduğu yanıtlar şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Uygulama Süreci Öncesi İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Işık Kaynakları Kavramına Vermiş Oldukları Yanıtlar

Uygulama süreci öncesi ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ışık kaynakları kavramlarına vermiş oldukları yanıtlar betimsel olarak analiz edilmiş ve Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Uygulama Süreci Öncesi İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerine Göre Işık Kaynakları

Verilen Cevap	**Anahtar Kavram**			
	Işık	**Doğal Işık**	**Yapay Işık**	**Kavram Yanılgısı**
Ay Işığı	12	15	2	17
Güneş Işığı	12	15	4	4
Yıldız Işığı	10	17	3	3
El Feneri	14	2	14	2
Karanlık	8	1	1	2
Lamba	10	3	8	3
Gaz Lambası	6			
Yılbaşı Ağacı Lambası	4			
Aydınlık	4			
Görmek	3			
Gün Işığı	7	1	1	1
Fosforlu Kıyafet	3			
Far	3			
Telefon Işığı	3	2	3	2
Mum	5	5		5
Ayna	2	1	3	1
Araba Işığı	3	1	1	1
Pilli Işıklar	2	2	1	2
Ateş Böceği	2			
Parlaklık	2			
Ev Işığı	2			
Okul Işığı	2			
Korku	1			
Proje	1			
Kule Işığı	1			

Teknoloji Aleti	1			
Ampul	1		5	
Işıklı Ayakkabı			5	
Sokak Lambası	1			
Beyazlık	1			
Sim	1			
Pul	1		2	
Elektrik	2			
Kırmızı Işık	1			
Tablet Işığı	1			
Priz	1			
Gece Lambası	1		1	
Işıklı Oyuncak		3		3
Ateş		1		
Lav		2		
Deniz Işığı		2		2
Böcek			1	
Lazer			3	
Çakmak			3	
Led Işığı			4	
Gece Lambası			1	
Toplam	**134**	**73**	**67**	**43**

Tablo 1 incelendiğinde ilkokul öğrencilerinin uygulama süreci öncesi ışık kaynakları kavramlarında, ışık kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün el feneri, doğal ışık kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün yıldız, yapay ışık kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün ise el feneri olduğu görülmüştür. Bu kavramlardan ise 43 tanesinin kavram yanılgısı içerdiği tespit edilmiştir. Günlük hayatta kullandığımız ışıkla kavramların öğrencilerin bilişsel yapılarında var olduğu ancak kavram yanılgılarının da fazla olduğu görülmektedir.

STEM temelli TGA stratejisinin uygulanmasından sonra ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ışık kaynakları (ışık, doğal ışık, yapay ışık) ile ilgili KİT'ne vermiş olduğu yanıtlar şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Uygulama Süreci Sonrası İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Işık Kaynakları Kavramına Vermiş Oldukları Yanıtlar

Uygulama süreci sonrası ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ışık kaynakları kavramlarına vermiş oldukları yanıtlar betimsel olarak analiz edilmiş ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Uygulama Süreci Sonrası İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerine Göre Işık Kaynakları

Verilen Cevap	**Anahtar Kavram**			
	Işık	**Doğal Işık**	**Yapay Işık**	**Kavram Yanılgısı**
Güneş	11	16		
Yıldız	6	15		
Lamba	15		15	
Ateş Böceği	5	13		
Yıldırım	4	12		
Şimşek	2	11		
Mürekkep Balığı	3	10		
Deniz Anası	6	10		
Telefon Işığı	9	1	16	1
El Feneri	9		13	
Televizyon	3		11	
Tablet	7		10	
Meşale	9		8	
Gaz Lambası	8	1	8	1
Fener	6		5	
Mum	5		8	
Fener Balığı	5	6		
Fosforlu Kıyafet	2		1	
Ay	2	2	4	4
Sokak Lambası	2		5	
Ateş	2	2	5	2
Far	3		5	

Mantar	1	5		
Aydınlık	2			
Görmek	2			
Abajur	1		1	
Ampul	1		1	
Deniz Feneri			3	
Lav		3		
Avize			2	
Lazer			3	
Bilgisayar			6	
Gece Lambası			2	
Toplam	**131**	**107**	**132**	**8**

Tablo 2 incelendiğinde ilkokul öğrencilerinin uygulama süreci sonrası ışık kaynakları kavramlarında, ışık kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün lamba, doğal ışık kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün güneş, yapay ışık kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün ise telefon ışığı olduğu görülmüştür. Uygulama öncesine göre ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin doğal ve yapay ışık kavramlarına uygulama sonrasında daha fazla kelime üretebildikleri ve bu kavramların da doğru olduğu görülmüştür. Bu kavramlardan sadece 8 tanesinin kavram yanılgısı içerdiği tespit edilmiştir. Bu durum, STEM temelli TGA stratejisi ile çevremizdeki ışık konusunun daha iyi öğrenildiğini ve kavram yanılgılarının önemli ölçüde giderildiğini göstermektedir.

STEM Temelli TGA Stratejisini Uygulamadan Önce Sonra İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerin Çevremizdeki Sesler İle İlgili Bilişsel Yapıları Nasıldır?

STEM temelli TGA stratejisinin uygulanmasından önce ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ses kaynakları (ses, doğal ses, yapay ses) ile ilgili KİT'ne vermiş olduğu yanıtlar şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Uygulama Süreci Öncesi İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Ses Kaynakları Kavramına Vermiş Oldukları Yanıtlar

Uygulama süreci öncesi ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ses kaynakları kavramlarına vermiş oldukları yanıtlar betimsel olarak analiz edilmiş ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Uygulama Süreci Öncesi İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerine Göre Ses Kaynakları

Verilen Cevap	Anahtar Kavram			
	Ses	Doğal Ses	Yapay Ses	Kavram Yanılgısı
Müzik	17	2	2	2
Kuş Sesi	11	15		
Bağırmak	10	7		
Zil Sesi	10	4	14	4
Araba Sesi	7	4	12	4
Motor Sesi	2		8	
Telefon Sesi	1		11	
Kedi Sesi	4	5		
Köpek Sesi	7	9		
Arı Vızıldaması	4	4		
İnsan Sesi	6	12		
Tv Sesi	1	1	6	1
Gitar Sesi	2		6	
Davul Sesi	4		2	
Flüt Sesi	3		4	
Eşek Sesi	3	2		
Hayvan Sesi	5	10	3	3
Ezan	2			
Tavuk Sesi	2			
At Sesi	2	2		
Aslan Sesi	3	7		
Çita Sesi	2	2		
Konuşmak	3	5		
Keman Sesi	3	1	3	1
Sinek Sesi	2	6		
Dalga Sesi		4	1	1
Su Sesi	4	8		
Ayı Sesi	1	3		
Güvercin Sesi		3		
Kurt Sesi	1	2		
Yıldırım Sesi		2		
Şimşek	2	2		
Saat Sesi			6	
Tablet Sesi	1		7	
Saz	1		5	
Alarm	1		4	
Radyo Sesi			3	
Uçak Sesi	1		3	
Mikrofon	1		3	
Hoparlör			2	
Siren Sesi	2	2	2	2
Silah Sesi			2	

Kapı Sesi	2		2	
Fermuar	1		2	
Motosiklet	2		2	
Film			2	
Ağlamak	2			
Fırtına	2	1		
Horlamak	2	2		
Kuzu-Koyun	2	2		
Korna	2		1	
Tren Sesi	2		1	
Gök Gürültüsü	1	1		
Fısıldamak	2			
Çamaşır Makinesi	2		1	
Bulaşık Makinesi	2		1	
Piyano	2		2	
Şarkı	2		1	
Yansıma Sözcükler	4	3	3	6
Toplam	**161**	**132**	**127**	**24**

Tablo 3 incelendiğinde ilkokul öğrencilerinin uygulama süreci öncesi ses kaynakları kavramlarında, ses kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün müzik, doğal ses kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün kuş sesi, yapay ses kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün ise zil sesi olduğu görülmüştür. Bu kavramlardan ise 24 tanesinin kavram yanılgısı içerdiği tespit edilmiştir. Günlük hayatta kullandığımız ses ve ses kaynaklarının öğrencilerin bilişsel yapılarında var olduğu ancak kavram yanılgılarının da bulunduğu görülmektedir.

STEM temelli TGA stratejisinin uygulanmasından sonra ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ses kaynakları (ses, doğal ses, yapay ses) ile ilgili KİT'ne vermiş olduğu yanıtlar şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. Uygulama Süreci Sonrası İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Ses Kaynakları Kavramına Vermiş Oldukları Yanıtlar

Uygulama süreci sonrası ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin ses kaynakları kavramlarına vermiş oldukları yanıtlar betimsel olarak analiz edilmiş ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Uygulama Süreci Sonrası İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerine Göre Ses Kaynakları

Verilen Cevap	**Anahtar Kavram**			
	Ses	**Doğal Ses**	**Yapay Ses**	**Kavram Yanılgısı**
İnsan Sesi	15	21		
Köpek Sesi	14	19		
Kedi Sesi	12	19		
Telefon Sesi	12		15	
Kuş Sesi	9	15		
Tv Sesi	8		11	
Radyo	8		9	
Zil	7		12	
Araba Sesi	7		9	
Tablet Sesi	6		12	
Müzik	5		4	
Aslan Sesi	4	7		
İnek	4	6		
Hayvan Sesi	3	18		
Su Sesi	3	12		
At Kişnemesi	2	5		
Traktör	3	1	8	1
Gitar	3		6	
Motorsiklet	1		5	
Davul	2		4	
Fülüt	1		4	
Şarkı			5	
Piyano	3		1	
Bigisayar	3			
Saz	1		3	
Papağan	1	4		
Rüzgar	1	3		
Kurt		3		
Eşek Sesi	2	2		
Kaplan Sesi	1	3		
Koyun Sesi		3		
Korna	2		2	
Alarm	1		2	
Hoparlör			2	
Arı Sesi	1	1		
Şimşek Sesi	1	1		
Gök Gürültüsü	1	2		
Ayakkabı Sesi	3		2	
Alkışlamak	2		2	

Konuşmak	1			
Kaz	1	1		
Duymak	1			
Ağlamak	1			
Saat	2			
Kapı Sesi	1		2	
Keman	1		2	
Bağırmak	1			
Gürültü	2		3	
Sinek	1	1		
Yıldırım		2		
Yağmur		2		
Dalga Sesi		2		
Zurna			2	
Düdük	1		1	
Araç Sesleri			5	
Mutfak Robotu			2	
Bulaşık Makinesi			2	
Mikrofon			2	
Toplam	**165**	**152**	**139**	**1**

Tablo 4 incelendiğinde ilkokul öğrencilerinin uygulama süreci sonrası ses kaynakları kavramlarında, ses kavramına ve doğal ses kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün insan sesi, yapay ses kavramına ilişkin en fazla tekrar eden sözcüğün ise telefon sesi olduğu görülmüştür. Uygulama öncesine göre ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin doğal ve yapay se kavramlarına uygulama sonrasında daha fazla kelime üretebildikleri ve bu kavramların da doğru olduğu görülmüştür. Bu kavramlardan sadece 1 tanesinin kavram yanılgısı içerdiği tespit edilmiştir. Bu durum, STEM temelli TGA stratejisi ile çevremizdeki sesler konusunun daha iyi öğrenildiğini ve kavram yanılgılarının önemli ölçüde giderildiğini göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerine çevremizdeki ışık ve sesler konusu STEM temelli TGA stratejisi ile uygulama yapılmıştır. Bu uygulamanın öğrencilerin bilişsel yapıları üzerinde etkisi araştırılmıştır. Bu nedenle öğrencilere KİT uygulama öncesi ve sonrası ön-son test olarak uygulanmıştır. Uygulamada öğrenciler konu ile ilgili önce tahminlerde bulunmuş daha sonra etkinliklerle konuyu anlamlandırarak kendi sonuçlarına ulaşmışlardır. Ön test sonuçlarında öğrencilerin kavram yanılgılarının fazla olduğu görülürken son testlerde bu kavram yanılgıların önemli ölçüde giderildiği görülmüştür. Bu da STEM temelli TGA stratejisinin öğrencilerin bilişsel yapılarını artırmada ve kavram yanılgılarını gidermede etkili olduğunu göstermektedir. Akarsu (2018) TGA tabanlı etkinliklerin kavramların öğrenilmesinde öğrencilerin zihinlerinde yapılandırarak anlamlı öğrenmeler gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Öğrencilerin kavram yanılgılarını değiştirmek oldukça zordur. STEM temelli TGA stratejisi ile öğrenciler açıkla aşamasında önceki bilgileri ile uygulama sonrası öğrendikleri bilgileri karşılaştırma fırsatı bulmuş, yaptıkları etkinliklerle de somut sonuçlara ulaşmışlardır. Buda kavram yanılgılarının giderilmesini kolaylaştırmıştır. Sünkür, İlhan ve Sünkür (2013) TGA yöntemine göre yapılan öğretimin anlamlı öğrenmeye katkı sağlayacağı, öğrencilerin ön bilgilerinin işe koşulması ile kavram yanılgılarının giderilmesinde ve kavramsal değişimin gerçekleştirilmesinde etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Yapılan STEM temelli TGA etkinlikleri ile öğrenciler konuyu arkadaşlarıyla gruplaşıp yaparak yaşayarak öğrenmişlerdir. Bu durumda öğrencilerin konuyu hem daha iyi öğrenmesine sağlamış hem de grupça arkadaşlarıyla birlikte hareket etmeleri iletişim becerilerini artırmıştır. Fen bilimleri dersinde uygulanan bu etkinlikler sonrasında öğrencilerin bilişsel yapılarının olumlu yönde geliştirmiş, yaparak yaşayarak öğrenmeleri beceri gelişimlerini artırmıştır. Uygulama da öğrenciler aktif bir şekilde sürece katılmış bilgileri anlamlı bir şekilde yapılandırmışlardır. Bu da kavramları uzun süreli belleklerine atmalarını sağlamış ve öğrenmede kalıcılığı yakalamışlardır. Sarı ve Katrancı (2020) STEM etkinliklerinin öğrencilerin fen bilimleri dersine ve beceri gelişimine önemli katkılar sağladığını belirtmişlerdir. Uygulama sonrası yapılan testlerde öğrencilerin akademik başarısının arttığı görülmüştür. Taburu (2017) fen bilimleri dersinde uyguladığı STEM etkinliklerinin akademik başarıyı artırdığını tespit etmiştir. Öztürk (2020) ise yaptığı çalışmada fen bilimleri dersinde uygulanan STEM etkinliklerinin akademik başarıyı artırdığını belirtmiştir. Karakaya, Yantırı, Yılmaz ve Yılmaz (2019) yaptıkları çalışma ile desteklemiş, zaman ve materyal alt yapısının iyi olduğunda STEM etkinliklerinin öğrencilerin derslerini, meslek tercihlerini ve iletişim becerilerini olumlu etkilediğini ifade etmişlerdir.
Tüm bu çalışmalardan yola çıkılarak yapılan STEM temelli TGA etkinlikleri sonucunda toplanan verilerin sonuçları diğer çalışmaların sonuçlarıyla desteklendiği görülmüştür. Ayrıca uygulamada öğrencilerin iş birliği içerisinde olmaları, çözüm üretmeleri ve ortaya ürün koymaları öğrencilerin fen bilimleri dersini daha çok sevmeleri yapılan gözlemlerle de ortaya konulmuştur.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçları dikkate alınarak aşağıdaki öneriler sıralanmıştır:
1- Fen bilimleri dersinde kavram öğretimi çok önemlidir. Kavramların öğrenilmesi somut gerçekliğe dayanmalı ve öğrenilen kavramlar farklı derslerde de kullanılarak kalıcılık sağlanmalıdır. 2018 yılından itibaren ilkokul fen bilimleri öğretim programı STEM ile entegre şekilde düzenlenmiştir. Bu nedenle farklı STEM etkinlikleri içeren çalışmaların ilkokullarda çeşitlendirilmesi gerekir.
2- İlkokul öğrencileri gelişim düzeyine de bağlı olarak önceden bildikleri kavramları değiştirmek konusunda oldukça zordur. Ancak önceki bilgileri ile sonraki bilgilerini karşılaştırma fırsatı veren TGA yöntemi öğrencilerin yeni kavramları öğrenmesini daha kolaylaştıracaktır. Bu nedende TGA etkinliklerini içeren çalışmaların ilkokul sürecinde farklı derslerde de artırılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akarsu, A. H. (2018). *Sosyal bilgiler öğretiminde tahmin et-gözle-açıkla (TGA) uygulamaları.* Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.

Ataş, R. (2013). *Fen bilimleri dersinde çalışma yaprağı kullanımının öğrenci akademik başarısı ve fen bilimleri tutumuna etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Bilen, K., (2009). *Tahmin et-gözle-açıkla yöntemine dayalı laboratuvar uygulamalarının öğretmen adaylarının kavramsal başarılarına, bilimsel süreç becerilerine, tutumlarına ve bilimin doğası hakkındaki görüşlerine etkisi*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karakaya, F., Yantırı, H., Yılmaz, G. ve Yılmaz, M. (2019). İlkokul öğrencilerinin STEM etkinlikleri hakkında görüşlerinin belirlenmesi: 4. sınıf örneği. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 13, 1-14.

MEB (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı.* Milli Eğitim Bakanlığı.

Öner Sünkür, M., İlhan, M. ve Sünkür, M. (2013). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin ısı ve sıcaklık konularındaki kavram yanılgılarının giderilmesinde tahmin-gözle-açıkla (TGA) yönteminin etkisi. The *Journal of Academic Social Science Studies, 6*(4), 519-534.

Öztürk, D. (2020). *İlkokıul 4.sınıf fen bilimleri dersinde stem etkinliklerinin akademik başarıya etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi, Ordu.

Sarı, D. ve Katrancı, M. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin STEM etkinlikleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education, 5*(2), 119-132.

Tabaru, G. (2017). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerine fen bilimleri dersinde uygulanan STEM temelli etkinliklerin çeşitli değişkenlere etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.

Yadigaroğlu, M. ve Demircioğlu, G. (2012). Kimya öğretmen adaylarının kimya bilgilerini günlük hayattaki olaylarla ilişkilendirebilme düzeyleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 165-171.

Yıldırım, B. ve Altun, Y. (2015). STEM eğitim ve mühendislik uygulamalarının fen bilgisi laboratuar dersindeki etkilerinin incelenmesi. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi,* 2(2), 28-40.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SOSYOBİLİMSEL KONULARA YÖNELİK ALGILARININ BAĞIMSIZ KELİME İLİŞKİLENDİRME TESTİ ARACILIĞI İLE BELİRLENMESİ

Melike KILINÇ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Temel Eğitim Anabilim Dalı, Sınıf Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programı
ORCID: 0000-0002-4153-4733

Doç. Dr. Hamdi KARAKAŞ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-9209-412

ÖZET
Günümüz bilim alanındaki hızlı değişimler, "sosyobilimsel" olarak bilinen birçok toplumsal ikilemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyobilimsel konular, artıları ve eksileri analizi de dahil olmak üzere farklı perspektiflerden ele alınabilir. Sınıf öğretmenleri, ilkokul öğrencilerinin sosyobilimsel konulara yönelik algılarını ve tutumlarını etkiler ve kendileri de sosyobilimsel konulara duyarlıdır. Sınıf öğretmenlerinin sosyobilimsel konulara yönelik algılarının belirlenmesi önemlidir. Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin sosyobilimsel konulara yönelik algılarının bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığı ile belirlenmesidir. Sınıf öğretmenlerinin aşı, klonlama, organ nakli, nükleer enerji santrali, GDO, küresel ısınma, kök hücre ve elektrikli otonom araçlar kavramlarını zihinlerinde var olan diğer kavramlarla açıklayabilmeleri için nitel veri toplama ve analiz yöntemlerinden durum çalışması kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak belirlenen 50 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler araştırmacı tarafından geliştirilmiş bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla toplanmış, toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda çalışma grubunu oluşturan sınıf öğretmenlerinin verilen sosyobilimsel konular hakkında bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu ve bazı kavram yanılgılarına sahip oldukları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sınıf öğretmenlerine ilgili konularda hizmet içi eğitim seminerleri verilerek bilgi düzeylerinin artırılması önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Sosyobilimsel konular, kelime ilişkilendirme testi, sınıf öğretmenleri

DETERMINING CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS ABOUT SOCIO-SCIENTIFIC ISSUES THROUGH THE INDEPENDENT WORD ASSOCIATION TEST

ABSTRACT
The raid changes in today's science have led to the emergence of many social dilemmas known as "socioscientific". Socioscientific issues can be addressed from different perspectives, including pros and cons analysis. Classroom teachers influence primary school students perceptions and attitudes towards socioscientific issues and are themselves sensitive to socioscientific issues. It is important to determine the perceptions of classroom teachers about socioscientific issues. The purpose of this research is to determine the perceptions of classroom teachers on socioscientific issues by means of an independent word association test.

It was conducted using a case study, one of the qualitative data collection and analysis methods, so that primary school teachers could explain the concepts of vaccine, cloning, organ transplantation, nuclear power plant, GMO, global warming, stem cells and electric autonomous vehicles with other concepts in their minds. The study group of the research consists of 50 classroom teachers determined by using criterion sampling, one of the purposeful sampling methods. The data were collected through the independent word association test developed by the researcher, and the collected data were analyzed with the content analysis method. As a result of the research, it was determined that the classroom teachers who made up the study group had insufficient knowledge about the given socioscientific issues and had some misconceptions. In line with the results obtained, it is recommended to increase the level of knowledge of classroom teachers by giving in-service training seminars on related subjects.
Keywords: Socioscientific issues, word association test, classroom teachers

1. GİRİŞ

21. yüzyıl bilgi toplumunda bilginin hızla kitlelere yayılması, farklı kültürlerin bir arada yaşama zorunluluğu, bilim ve teknolojinin gelişmesi, çevre sorunları gibi farklı sorunlarla karşılaşması bireyleri teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bilim ve teknolojinin hızlı değişim ve gelişimi, toplumu ve toplumsal yaşamı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Günümüz bilim alanındaki hızlı değişimler, "sosyobilimsel" olarak bilinen birçok toplumsal ikilemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyobilimsel konular, artıları ve eksileri analizi de dahil olmak üzere farklı perspektiflerden ele alınabilir ve sosyobilimsel konular olarak bilinen bilimsel bir temele sahiptir (Atalay ve Çaycı, 2015). Sosyobilimsel konular, 21. yüzyılın en popüler ve ilginç konularından bazılarıdır, çünkü bunlar çoğunlukla, doğası gereği sosyal olarak ilgili olan ve günlük yaşamda ve sınıf ortamlarında yer alan bilimsel gelişmeleri içeren güncel konulardır (Topçu, 2015).

Bir konunun sosyobilimsel konu olabilmesi için, bilimsel konunun içeriğiyle ilgili olması ve toplumsal önem göstermesi gerekir. Genetik uygulamalar, küresel ısınma, ötenazi, aşılar, nükleer enerji ve hidroelektrik santralleri gibi bilimle ilgili tartışmalı sosyobilimsel konular örnek olarak gösterilebilir. Bu konularda alınan kararlar bölgesel ve küresel toplumların geleceğini etkiler. Sosyobilimsel konular hem bilimsel hem de sosyal problemleri içermektedir (Sadler, 2004). Aynı zamanda, sosyobilimsel konular, duygusal akıl yürütme ve ahlak, biliş, sosyal ahlak, bilimin doğası ve karakter eğitiminin geliştirilmesi boyutlarını içerir. Sosyobilimsel konuların iki farklı rol oynadığı görülebilir. İlkinde, sosyobilimsel konular bir öğretim ortamında amaç olarak kullanılırken, ikincisinde araç olarak kullanılır (Zeidler, 2014).

Ülkemizde fen eğitimindeki son gelişmeler, öğrencilerin bilimsel araştırma ve sosyobilimsel konuları öğrenmelerini içeren öğretim ortamlarının tasarlanmasını savunmaktadır. Bu nedenle bilimsel sorgulama, bilimsel süreç becerileri ile yakından ilişkilidir ve bilimsel süreci geliştirmek için bilimsel bilgi, bilimsel muhakeme ve eleştirel düşünme becerilerinin kazanılması gerekir (Küçükaydın, 2019). Bilimsel sorgulama bilim adamlarının mevcut sorunları çözmek için kullandıkları sistematik bir yaklaşımdır ancak bilimsel olarak sorgulamak için; her ikisinin gelişiminin birbirini güçlendirdiği epistemolojik ve stratejik bir boyutu olan öğrenci sorgulamasını, nesnel gerçeklerin bir birikimi olarak değil, insan bilgisinin oluşumunda bir girişim olarak anlamak gerekir.

Eğitimde sosyobilimsel konulara vurgu yapılmasına rağmen, bu konuların sınıf ortamlarında kullanıldığı sınırlı yollar tespit edilmiştir. Özellikle sosyobilimsel konuların yetersiz materyale sahip olması ve öğretmenlerin bu uygulamaları gerçekleştirmek için yeterli desteği almamasıdır.

2013 yılında sosyobilimsel konular ilk kez Milli Eğitim Bakanlığı ilköğretim fen bilimleri müfredatına dâhil edilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). Sınıf öğretmenleri, ilkokul öğrencilerinin sosyobilimsel konulara yönelik algılarını ve tutumlarını etkiler ve kendileri de sosyobilimsel konulara duyarlıdır. Yukarıdaki ifadelerden hareketle sınıf öğretmenlerinin sosyobilimsel konulara yönelik algılarının belirlenmesi araştırmacılarca önemli görülmüştür. Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin sosyobilimsel konulara yönelik algılarının bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığı ile belirlenmektir. Bu çalışmayla, sınıf öğretmenlerinin araştırmacı tarafından seçilen sosyobilimsel konuları zihinlerinde var olan diğer kavramlarla yorumlamaları beklenmektedir. Ayrıca farklı sosyobilimsel konularda sınıf öğretmenlerinde bulunan var olan kavram yanılgılarının da bu yolla tespit edilmesi bakımından bu çalışma önemli görülmüştür.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, sınıf öğretmenlerinin aşı, klonlama, organ nakli, nükleer enerji santrali, GDO, küresel ısınma, kök hücre ve elektrikli otonom araçlar kavramlarını zihinlerinde var olan diğer kavramlarla açıklayabilmeleri için nitel veri toplama ve analiz yöntemlerinden durum çalışması kullanılarak yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olaylara ilişkin algıların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel süreçlerin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Nitel çalışmalarda durum deseni, bir olayın yoğun şekilde çalışılması ve olaylara farklı bakış açıları kullanılarak incelenmesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme kullanılmıştır. Bu amaçla araştırmacı tarafından kolay ulaşılabilen 50 sınıf öğretmeni çalışma grubuna dahil edilmiştir.

Tablo 1: Araştırmanın Çalışma Grubunun Cinsiyete ve Mesleki Kıdeme Göre Dağılımı

		Kişi sayısı
Cinsiyet	Kadın	26
	Erkek	24
Mesleki Kıdem	1-8 yıl	15
	9-15 yıl	16
	16-25 yıl	19

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilmiş bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla toplanmıştır. Alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerinden biri olarak tanımlanan bu teknikte, belirlenen uyarıcı kavrama yönelik zihinde oluşan farklı düşünceler, alternatif kavramlar ve olgular ortaya çıkarılmış olur (Karakaş ve Çidem, 2016). Oluşturulan bağımsız kelime ilişkilendirme testinde sınıf öğretmenlerinden aşı, klonlama, organ nakli, nükleer enerji santrali, GDO, küresel ısınma, kök hücre ve elektrikli otonom araçlar kavramlarına ilişkin zihinlerinde çağrışan kavramlar üretmeleri istenmiştir. Tablo 3'te araştırmacı tarafından hazırlanmış olan bağımsız kelime ilişkilendirme testine yer verilmiştir.

Tablo 2: Bağımsız Kelime İlişkilendirme Testi

Uyarıcı Kelime ‘AŞI’	**Uyarıcı Kelime ‘KLONLAMA’**
Aşı-1 : …… Aşı-2: …… Aşı-3: …… Aşı-4: …… Aşı-5: …… Aşı-6: …… Aşı-7: …… Aşı-8: …… Aşı-9: …… Aşı-10: ……	Klonlama-1 : …… Klonlama-2: …… Klonlama-3: …… Klonlama-4: …… Klonlama-5: …… Klonlama-6: …… Klonlama-7: …… Klonlama-8: …… Klonlama-9: …… Klonlama-10: ……
Uyarıcı Kelime ‘ORGAN NAKLİ’	**Uyarıcı Kelime ‘NÜKLEER ENERJİ SANTRALİ’**
Organ Nakli-1: …… Organ Nakli-2: …… Organ Nakli-3: …… Organ Nakli-4: …… Organ Nakli-5: …… Organ Nakli-6: …… Organ Nakli-7: …… Organ Nakli-8: …… Organ Nakli-9: …… Organ Nakli-10: ……	Nükleer Enerji Santrali -1: …… Nükleer Enerji Santrali -2: …… Nükleer Enerji Santrali -3: …… Nükleer Enerji Santrali -4: …… Nükleer Enerji Santrali -5: …… Nükleer Enerji Santrali -6: …… Nükleer Enerji Santrali -7: …… Nükleer Enerji Santrali -8: …… Nükleer Enerji Santrali -9: …… Nükleer Enerji Santrali -10: ……
Uyarıcı Kelime ‘ GDO’	**Uyarıcı Kelime: ‘KÜRESEL ISINMA’**
GDO -1: …… GDO -2: …… GDO -3: …… GDO -4: …… GDO -5: …… GDO -6: …… GDO -7: …… GDO -8: …… GDO -9: …… GDO -10: ……	Küresel Isınma -1: …… Küresel Isınma -2: …… Küresel Isınma -3: …… Küresel Isınma -4: …… Küresel Isınma -5: …… Küresel Isınma -6: …… Küresel Isınma -7: …… Küresel Isınma -8: …… Küresel Isınma -9: …… Küresel Isınma -10: ……
Uyarıcı Kelime ‘KÖK HÜCRE’	**Uyarıcı Kelime ‘ELEKTRİKLİ OTONOM ARAÇLAR’**
Kök Hücre -1: …… Kök Hücre -2: …… Kök Hücre -3: …… Kök Hücre -4: …… Kök Hücre -5: …… Kök Hücre -6: …… Kök Hücre -7: …… Kök Hücre -8: …… Kök Hücre -9: …… Kök Hücre -10: ……	Elektrikli Otonom Araçlar -1: …… Elektrikli Otonom Araçlar -2: …… Elektrikli Otonom Araçlar -3: …… Elektrikli Otonom Araçlar -4: …… Elektrikli Otonom Araçlar -5: …… Elektrikli Otonom Araçlar -6: …… Elektrikli Otonom Araçlar -7: …… Elektrikli Otonom Araçlar -8: …… Elektrikli Otonom Araçlar -9: …… Elektrikli Otonom Araçlar -10: ……..

2.4. Verilerin Analizi

Bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığı ile toplanan verilerin sonuçlarını değerlendirmek amacıyla anahtar kavramlara verilen cevap kelimeler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Hangi anahtar kavram için hangi kelimelerin ya da kavramların kaçar defa tekrarlandığını gösteren bir frekans tablosu oluşturulmuştur. Bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığı ile toplanan verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, verileri açıklayabilecek kavramlara ve bunlar arasındaki ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde verilerin içeriği irdelenir, veriler sınıflara ayrılır, veriler arasındaki ilişki ve bağıntıların gösterilmesi için matrisler hazırlanır ve elde edilen sınıflamalar sayısal verilere dönüştürülür (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Verilerin analizinde sınıf öğretmenlerinin vermiş oldukları yanıtlar ayrıntılı bir biçimde tek tek okunarak araştırmacı tarafından değerlendirilmiş, ayrı ayrı kodlanmış, frekansları alınarak yanıtlayıcı sayısı içerisindeki yüzdesi hesaplanmış ve frekans analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin sosyobilimsel konulara yönelik algılarının bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığı ile belirlenmiştir. Farklı sosyobilimsel konularda sınıf öğretmenlerinden kelime ilişkilendirme testi aracılığıyla elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin **"aşı"** sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Sınıf Öğretmenlerinin 'Aşı' Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri aşı sosyobilimsel konusuna ilişkin 426 kelime oluşturdukları ve COVID, acı, hastane, koruyucu, hastalık ve karantina kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 6 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Sınıf Öğretmenlerine Göre 'Aşı' Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
Aşı İsimleri	Covid – 20 Hepatit -12 Kızamık – 10 Grip – 5 Çiçek – 5 Tetanoz – 5 Biontech - 5 Kuduz – 4 BCG – 4 Kolera – 4 Çocuk Felci - 4 Difteri – 3 Sınovac – 3 Turkovac - 3 Bebeklik Aşıları – 2 Kabakulak – 2 Alerji – 1	**95**	**%22**	**Duygular**	Acı – 17 Korku – 13 Ağrı - 10 Stres – 8 Cesaret – 5 Belirsizlik -5 Yanma – 5 Heyecan – 5 Güven – 3 Huzursuzluk-3	**74**	**%17**
Aşı Yapılan Yerler Ve Aşı Yapan Kişiler	Hastane – 12 Sağlık Ocağı–11 Doktor – 10 Hemşire-10 İğne – 10 Enjeksiyon-6 Özge hemşire-1	**62**	**%14**	**Olumlu Etkiler**	Koruyucu-15 Kurtuluş-13 Sağlık – 8 Sıhhat – 7 Bağışıklık kazanmak 5 İlaç – 4 Temizlik –2 İyileşmek-1	**54**	**%13**
Olumsuz Etkiler	Hastalık – 17 Ağlamak – 12 Bayılmak – 10 Kan görmek – 10 Uykusuzluk – 9 Yan etki – 8 Virüs – 7 Mikrop – 9	**86**	**%20**	**Aşı İle Önlenebilen Durumlar Ve Alınan Tedbirler**	Karantina – 13 HES – 12 Tedbir – 8 Okul – 7 Pandemi – 6 Salgın – 6 Ulaşım – 5	**57**	**%14**

Aşı İsimleri kategorisinde sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplar en baskın kategori olarak belirlenmiştir (f:95, %:22). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin çoğu gündemde de çokça yer eden COVID aşısını ilk sıralarda yazmışlardır. Bunu takip eden hepatit, kızamık, grip, çiçek, tetanos, kuduz, kolera, çocuk felci, difteri, kabakulak gibi insan hayatında en az bir kez geçirilen ve tedavi yönteminde aşı kullanılan hastalıkların aşıları yer almıştır. Yine ülke gündeminde tartışmalara sebep olan korona virüse karşı üretilen aşılardan Biontech, Sinovac ve Turkovac da sınıf öğretmenlerinin cevapları arasında yer almıştır.

Duygular, sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:74, %:17). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin çoğu aşı olunca acı duymaktadır.

Bununla beraber korku, ağrı ve streste yoğun olarak hissettikleri duygular arasında yer almaktadır. Sınıf öğretmenlerinin genel olarak aşı ile ilgili olumsuz duygular beslemelerinin nedeni aşı hakkında bir olay ya da başkaları tarafından korkutulmak olabilir.

Aşı Yapılan Yerler ve Aşı Yapan Kişiler, sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:62, %:14). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin çoğunlukla hastanelerde aşı oldukları görülmektedir. Bununla beraber sağlık ocağı da aşı yaptırmak için gidilen yerler içerisinde alınabilir. Yine aşıyı yapan kişilerde doktor ve hemşireler genelinde özel isimler de yazılmıştır.

Aşının Olumlu Etkileri, sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:54, %:13). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin aşıyı en çok koruyucu madde olarak gördükleri belirlenmiştir. Bununla beraber aşının kurtuluş, iyileşmek, sağlık, sıhhat gibi olumlu yönleri de yine sınıf öğretmenleri tarafından sıkça yazılmıştır. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin yakalandıkları bir hastalıktan aşı yolu ile kurtulmaları olabilir.

Aşının Olumsuz Etkileri**,** sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:86 , %:20). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok aşının hastalık yaptığına inandıkları görülmüş, en çok hastalık kavramı yazılmıştır. Bununla beraber ağlamak, bayılmak, kan görmek, uykusuzluk, yan etki de yazılan olumsuz kavramlar arasındadır. Sınıf öğretmenlerinin aşı kavramına verdikleri olumsuz yanıtların nedeni kendi hayatlarında yaşadıkları olumsuz aşı olma tecrübelerinden olabilir.

Aşı ile Önlenebilen Durumlar ve Alınan Tedbirler, sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:57, %:14). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok karantina kavramını yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni kamoyunda en popüler konu olan COVID pozitif vakalarına uygulanan karantina tedbiri olabilir. Bununla beraber yine koronavirüs ile hayatımıza giren HES, pandemi ve salgın kavramları da en çok yazılan kavramlar olmuştur.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "klonlama" sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Sınıf Öğretmenlerinin "Klonlama" Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri klonlama sosyobilimsel konusuna ilişkin 301 kelime oluşturdukları ve koyun, Dolly, kopyalama, çoğaltma, teknoloji, tıp ve yapay kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 7 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Sınıf Öğretmenlerine Göre Klonlama Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
Genetik	Kopyalama-19 Çoğaltma-17 Benzerlik-14 Gen – 10 Bilim – 8 Bilim adamı- 5 DNA – 5 Deney- 4 Biyoloji – 3 Klonlama –2 Kök hücre-1 Eşsiz çoğalma – 1	**91**	**%30**	**Canlı Varlık**	Koyun- 25 Dolly – 20 Hayvan- 17 İnsan – 15 İkizler- 11	**88**	**%29**
				Cansız Varlık	Yapay – 5 Çakma ürün – 3 Postal – 2 Fabrika – 1 Sınav – 1 Mumya – 1 Bilim kurgu filmi – 1 Protez-1	**15**	**%4**
Sağlık	Tıp – 10 Organ- 8 Doktor – 5 Taşıyıcı – 5 Pandemi – 2 Üreme – 2 Veteriner – 1 Hastalık – 1	**34**	**%11**	**Bilimsel Gelişme**	Teknoloji – 10 Deney – 9 Gelecek – 8 Gelişim – 7 Süreklilik- 5 Buluş- 5 Araştırma-2	**55**	**%18**
Değer Yargıları	Emek hırsızlığı – 3 Yasak – 2 Dine aykırı-2 Etik değil –1	**8**	**%2**	**Yerler**	Mısır – 5 İsviçre – 2 İskoçya – 1	**10**	**%3**

Genetik, sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarda en baskın kategori olarak belirlenmiştir (f: 91, %:30). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok kopyalama ve çoğaltma kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bununla beraber gen, bilim, bilim adamı kavramları da sıklıkla yazılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin en çok bu kavramları yazmalarının nedeni klonlamayı bilimsel bir süreç kabul edip kopyalamak üzerine bir kavram olarak görmeleri olabilir.

Canlı Varlık, sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f: 88, %:29). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok koyun kavramını yazdıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra Dolly en çok yazılan ikinci kavram olmuştur. Bunun nedeni dünya da ilk klonlanan koyuna verilen ismin Dolly olması olabilir.

Cansız Varlık, sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:15, %:4). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin klonlamayı en çok yapay olarak tasvir ettikleri görülmektedir. Bunun nedeni de klonlanan varlığın aslını yansıtmadığına inanmaları olabilir.

Sağlık, sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:34, %:11). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok tıp kavramını yazdıkları görülmüştür. Bunun yanında organ, doktor ve taşıyıcı en çok yazılan kavramlar arasındadır. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerin klonlama işlemi ile tıp alanını yakın olarak bağdaştırdıkları ve klonlama işleminin doktorlar tarafından yapıldığını düşünmeleri olabilir.

Teknoloji, sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:55, %:18). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok teknoloji kavramını yazdıkları görülmüştür. Bununla beraber deney, gelişim, gelecek, süreklilik kavramlarının da yazıldığı görülmüştür. Bunun sebebi sınıf öğretmenlerinin klonlamayı gelecek için önemli bir gelişme olarak görüp teknolojide önemli bir yere sahip olduğunu düşünmeleri olabilir.

Değer yargıları, sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:8, %:2). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok emek hırsızlığı olarak görüldüğü belirlenmiştir. Bunun yanı sıra yasak, dine aykırı ve etik değil kavramları da yazılmıştır. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin çoğunun klonlamayı önemli bir gelişme olarak görmelerine rağmen bazı sınıf öğretmenlerinin etik/dini inançlarında kabul görmediğini düşünmeleri olabilir.

Yerler, sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:10, %:3). Buradaki kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin Mısır, İsviçre, İskoçya gibi ülke adları yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin klonlama işleminin bu ülkelerde yapıldığını bilmeleri olabilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "organ nakli" sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Sınıf Öğretmenlerinin "Organ Nakli" Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri organ nakli sosyobilimsel konusuna ilişkin 278 kelime oluşturdukları ve sağlık, insan sevgisi, böbrek ve hayat kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin organ nakli sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 4 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Sınıf Öğretmenlerine Göre Organ Nakli Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
Hastane ve Hastane Ortamı	Sağlık – 20 Bağış – 17 Ameliyat – 15 Doktor – 15 Hastalık – 10 Donör – 10 Hemşire – 7 Kurtarma operasyonu – 5 Beyin ölümü – 2 Sıra bekleme – 2 Kadavra – 1 Soğutucu kutu – 1	**105**	**%38**	**Hissettirdiği Duygu**	İnsan sevgisi–10 Empati – 8 İyilik – 8 Yardımlaşma- 6 Mutluluk – 5 Fedakarlık – 5 Sevinç – 4 Kararsızlık –3 Umut – 3 Şans – 3 Hassasiyet – 2 Gönüllülük -2 Merhamet – 2 Dürüstlük – 2 Özveri – 1 Diğergamlık-1 Yeniden doğma – 1	**66**	**%24**
Organ Naklinde Kullanılan Organlar	Böbrek – 17 Kalp – 15 Göz – 10 Yüz – 8 Karaciğer – 5 Pankreas – 4 Kol – 1 Kök hücre – 1 Bağ doku – 1 Sağlam organ – 1	**63**	**%23**	**Diğer**	Hayat – 20 Ölüm – 10 Teknoloji – 7 Sevap – 2 Din – 2 Organ mafyası – 1 Para – 1 Ehliyet arkası –1	**44**	**%16**

Hastane ve Hastane Ortamı, sınıf öğretmenlerinin organ nakli sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:105, %:38). Bu kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok sağlık, barış ve ameliyat kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra doktor, hastalık ve donör yine çok yazılan kavramlar arasındadır. Bunun sebebi sınıf öğretmenlerinin organ naklinin hastane ortamında uygun donör bulunduğunda hayat kurtarmak için yapılan bir operasyon olduğunu düşünmeleri olabilir.

Hissettirdiği Duygular, sınıf öğretmenlerinin organ nakli sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:66, %:23). Bu kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok insan sevgisi, empati ve iyilik kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bunun yanında yardımlaşma, mutluluk, fedakârlık ve sevinç gibi olumlu duygularda çokça yazılmıştır.

Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin organ nakli ile ilgili duygularının büyük çoğunluğunun olumlu olması ve insanlığın bir gereği olarak görüp toplumu güçlendiren duyguları içinde barındıran bir operasyon olarak görmeleri olabilir.

Organ Naklinde Kullanılan Organlar, sınıf öğretmenlerinin organ nakli sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:63, %:24). Bu kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok böbrek, kalp ve göz kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bununla beraber yüz, karaciğer ve pankreas da sık yazılan kavramlar arasındadır. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin kendilerinin ya da yakınlarında birinin bu organlarında nakil olması veya duydukları bir organ nakli haberinde bu organlardan birinin adının geçmesi olabilir.

Diğer, sınıf öğretmenlerinin organ nakli sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:44, %:16). Bu kavramlar diğer kategoriler altına toplanamamıştır. Bu kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok hayat ve ölüm kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin organ nakli olmazsa bir hastalığın ölüm ile sonuçlanabileceğini yine organ nakli olursa hayatın kurtulabileceğini düşünmeleri olabilir. Bununla beraber organ mafyası, para ve ehliyet arkası gibi spesifik kavramlarında yazıldığı belirlenmiştir. Bunun nedeni ise organ naklini kötüye kullanıp para için yapanların olduğunu bilmeleri olabilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "nükleer enerji santrali" sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. Sınıf Öğretmenlerinin 'Nükleer Enerji Santrali' Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri nükleer enerji santrali sosyobilimsel konusuna ilişkin 251 kelime oluşturdukları ve çevre kirliliği, riskli, enerji, Çernobil ve atom kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 4 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Sınıf Öğretmenlerine Göre Nükleer Enerji Santrali Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
Zararları	Çevre kirliliğ-32 Riskli- 25 Tehlikeli- 20 Patlama – 15 Hava kirliliği –14 Hastalık – 10 Duman – 7 İklim değişikliği–6 Savaş – 5 Ateş – 2 Tükenen – 1 Zehirli – 1 Dünyanın tahribatı – 1 Çay- 1	**126**	**%50**	**Yararları**	Enerji – 10 Elektrik – 10 Tasarruf – 6 Ekonomik kalkınma – 6 Teknolojik – 4 Gerekli- 3 Maddi destek – 3 Yüksek enerji – 2 Doğasever – 2 Temiz çevre – 2 Potansiyel enerji-1 Uzun süreli enerji– 1 Sürdürülebilirlik-1	**62**	**%23**
Reaksiyon	Atom – 6 Radyasyon- 5 Radyoaktif madde – 4 Uranyum- 3 Reaktör – 2 Bölünme- 1 Işın – 1 Bomba – 1 Reaksiyon – 1 Dark dizisi – 1	**25**	**%10**	**Yerler**	Çernobil- 15 Akkuyu – 10 İnceburun – 8 Japonya – 5 Rusya – 5 Çin- 2 ABD – 2 Fransa – 1 Green peace – 1	**49**	**%18**

Zararları, sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji santrali sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:125, %:50). Bu kavramlara bakıldığında sınıf öğretmenlerinin en çok çevre kirliliği, riskli ve tehlikeli kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra patlama ve hastalık da en çok yazılan kavramlar arasındadır. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji santrallerini insan hayatı için oldukça tehlikeli ve çevreye zarar veren santraller olduklarını düşünmeleri olabilir.

Yararları, sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji santrali sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:51, %:23). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok elektrik, enerji, tasarruf ve ekonomik kalkınma kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji santrallerini elektrik enerjisi üreten, tasarruflu ve ekonomik kalkınmaya destek veren santraller olarak bilmeleri olabilir.

Radyoaktif, sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji santrali sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:25 , %:10). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok atom, radyasyon ve radyoaktif madde kavramlarını yazdıkları belirlenmiştir. Bu kategoride sınıf öğretmeni adayları nükleer enerji üretmede kullanılan radyoaktif özelliği olan maddelerini ifade etmişlerdir.

Yerler, sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji santrali sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:50 , %:18). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok Çernobil, Akkuyu ve İnceburun yazdıkları görülmüştür.

Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin ülkemizde kurulması planlanan nükleer enerji santralleri hakkında ve dünya tarihinde büyük bir felakete sebep olan nükleer enerji santrali patlaması bilgi sahibi olmaları olabilir. Bunun yanı sıra Çin, Amerika, Rusya, Japonya ve Fransa gibi ülkeler de yazılmıştır. Bu kavramların yazılması ise sınıf öğretmenlerinin bu ülkelerde nükleer enerji santrali olduğu hakkında bilgi sahibi olmaları olabilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "genetiği değiştirilmiş organizma (GDO)" sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. Sınıf Öğretmenlerinin GDO Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri GDO sosyobilimsel konusuna ilişkin 294 kelime oluşturdukları ve zararlı gıda, gıda maddeleri, hastalık ve sağlıklı kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin GDO sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 5 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Sınıf Öğretmenlerine Göre GDO Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
GDO'nun Zararları	Zararlı gıda – 20 Değiştirilmiş Gıda – 15 Sağlıksız – 10 Yapay – 10 Sahtekarlık – 7 Zehir – 5 Tehlike – 5 Yamuk Şekil – 3 Aç gözlülük – 2 İnorganik – 2 Pahalı – 2 Mutasyon – 1 Kimyasal – 1 Sağlıksız Nesil –1	**89**	**%30**	**GDO'nun Yararları**	Sağlıklı – 8 Yüksek verim – 6 Ek gelir – 2 Ekonomik güç – 2 Organik – 1 Nüfus artışı - 1	**20**	**%7**
				GDO Bulunan Besinler	Gıda maddeleri– 15 Mısır – 12 Buğday – 10 Sebze – 10 Meyve – 10 Pirinç – 7 Şeker – 6 İlaç – 5 Çilek – 3 Bezelye - 3 Domates – 2 Soya – 1 Kanola – 1 Paketli Gıda Ürünü – 1 Tohum – 1	**87**	**%29**
GDO'nun Sebep Olduğu Rahatsızlıklar	Hastalık – 15 Obezite – 12 Erken ergenlik–10 Hormon Bozukluğu – 9 Kanser – 7 Kısırlık – 5 Alerji -1 Dengesiz Büyüme-1	**60**	**%20**	**GDO'nun Kullanım Alanı**	Tarım – 12 Genetik -10 Teknoloji – 7 Beslenme – 5 DNA – 2 Organizma– 1 Biyoloji – 1	**38**	**%13**

GDO'nun Zararları, sınıf öğretmenlerinin GDO sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:89, %:30). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok zararlı gıda, değiştirilmiş gıda, sağlıksız ve yapay kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin GDO'nun insan hayatına zarar verdiği örnekler hakkında bilgi sahibi olmaları olabilir.

GDO Bulunan Besinler**,** sınıf öğretmenlerinin GDO sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:87, %:29). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok gıda maddeleri, mısır, buğday, sebze ve meyve yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin en temel ihtiyaçlarımızın bile GDO'lu olduğu hakkında bilgi sahibi olmaları olabilir.

GDO'nun Sebep Olduğu Rahatsızlıklar**,** sınıf öğretmenlerinin GDO sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:87, %20).

Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok obezite, erken ergenlik, kanser ve hormon bozukluğu yazdıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra kısırlık, alerji ve dengesiz büyüme gibi rahatsızlıklara da yer verdikleri görülmüştür.

GDO'nun Kullanım Alanı, sınıf öğretmenlerinin GDO sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:38, %13). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok tarım, genetik ve teknoloji yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin GDO'nun en çok tarım alanında kullanıldığı hakkında bilgi sahibi olmaları olabilir.

GDO'nun Yararları**,** sınıf öğretmenlerinin GDO sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:20 , %7). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok sağlıklı ve yüksek verim yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin GDO'lu ürünlerin zararları yanında yüksek verim elde edilen sağlıklı bir yöntem olduğunu düşünmeleri olabilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "küresel ısınma" sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6. Sınıf Öğretmenlerinin Küresel Isınma Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri küresel ısınma sosyobilimsel konusuna ilişkin 242 kelime oluşturdukları ve buzulların erimesi, insan, çevre ve kutup ayısı kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin küresel ısınma sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 4 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Sınıf Öğretmenlerine Göre Küresel Isınma Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
Küresel Isınmanın Olumsuz Yönleri	Buzulların Erimesi- 30 Su kıtlığı- 20 İklim değişikliği –17 Aşırı ısınma-soğuma-16 Sel ve taşkın – 13 Dünyanın sonu kıyamet -11 Kuraklık – 11 Sera gazı – 6 Ozon tabakasının delinmesi – 5 Deprem – 2 Sera etkisi – 2 Işık kirliliği – 1 Çevre kirliliği – 1 Kimyasal atık – 1 Deniz seviyesinin yükselmesi - 1	**137**	**%57**	**Küresel Isınmayı Artıran Faktörler**	İnsan – 10 Egzoz – 9 Deodorant – 8 Kimyasal ürünler – 6 Toplu taşıma-5 Yakıt – 4 Küresel güç-1 Dengesizlik-1	**44**	**%18**
Küresel Isınmanın Etkilediği Alanlar	Çevre- 12 Dünya – 10 Hayat – 7 Hava durumu – 3 Avrupa -1 Okyanus - 1 Belgesel – 1 Buz Devri -1 Hollanda -1 Araştırma – 1	**38**	**%16**	**Nesli Tükenme Tehlikesi Olan Canlılar**	Kutup ayısı – 9 Penguen – 7 Fok – 5 Hayvanlar – 2	**24**	**%10**

Küresel Isınmanın Olumsuz Yönleri, sınıf öğretmenlerinin küresel ısınma sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:137, %57). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok buzulların erimesi, su kıtlığı, iklim değişikliği ve aşırı ısınma-soğuma yazdıkları görülebilir. Sınıf öğretmenlerinin küresel ısınma hakkında olumlu bir kavram yazmadıkları ve küresel ısınmanın zararlarının da bilincinde oldukları belirlenmiştir. Buna karşılık alınabilecek önlemlere ise örnek vermeyip önlemler hakkında bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir.

Küresel Isınmayı Artıran Faktörler, sınıf öğretmenlerinin küresel ısınma sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:44,%18). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok insan, egzoz, deodorant ve kimyasal ürünler yazdığı belirlenmiştir. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin küresel ısınmaya sebep olan ve küresel ısınmayı artıran faktörler hakkında bilgi sahibi olmaları olabilir.

Küresel Isınmanın Etkilediği Alanlar, sınıf öğretmenlerinin küresel ısınma sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:37, %:15). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok çevre, dünya, hayat ve hava durumu yazdıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin küresel ısınmadan en çok etkilenen alanların insan hayatını da en yakın alanlar olduğunu bilmeleri olabilir.

Nesli Tükenme Tehlikesi Olan Canlılar, sınıf öğretmenlerinin küresel ısınma sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:24, %:10). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok kutup ayısı penguen ve fok yazdıkları belirlenmiştir. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin ülkemizde yaşam alanı bulunmayan canlıların neslinin tükendiğine dair bilgi sahibi olmaları olabilir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "kök hücre" sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 7'de sunulmuştur.

Şekil 7. Sınıf Öğretmenlerinin Kök Hücre Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri kök hücre sosyobilimsel konusuna ilişkin 270 kelime oluşturdukları ve yenilenme, tedavi, lösemi, kan, insan sevgisi ve deri kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin kök hücre sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 6 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Sınıf Öğretmenlerine Göre Kök Hücre Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
Kök Hücre Özellikleri	Yenilenme – 22 Gelişme – 18 Sağlıklı- 16 Yaşamı uzatma- 13 Hayatı Kurtarma–11 Eksik organların tamamlanması – 8 Gençleşmek- 5 Mitoz bölünme – 6 İnovasyon – 3 Genetik değiştirme-2 Canlı hücre – 1	**105**	**%38**	**Kök Hücre Teknolojisi**	Tedavi – 25 Bağış – 18 Doktor – 16 Teknoloji–13 Bilim – 12 İlik nakli – 11 Biyoloji – 6 Anatomi – 2 Organ nakli-1 Laboratuvar-1 Saç ekimi - 1	**106**	**%38**
Hastalıklar	Lösemi – 14 Kronik hastalık – 5 Organ yetmezliği – 4 Kolon kanseri – 4 Hafıza kaybı – 1 Disleksi – 1	**25**	**%9**	**Kök Hücre Kaynakları**	Kan – 10 Kemik İliği–5 Bebek – 3 Göbek bağı- 3 Aile – 2 Akraba – 1 Ana hücre – 1	**25**	**%9**
Diğer	İnsan sevgisi – 5 Işık – 3 Gelecek – 2 Bilinçli olmak – 1	**11**	**%4**	**Kök Hücre Ürünleri**	Deri – 4 Doku- 2	**6**	**%2**

Kök Hücre Özellikleri, sınıf öğretmenlerinin kök hücre sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:105, %:38). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok yenilenme, gelişme, sağlıklı ve yaşamı uzatma yazdıkları tespit edilmiştir. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin kök hücre tedavisinin yararlı ve hayat kurtaran bir tedavi olduğunu düşünmeleri olabilir.

Kök Hücre Teknolojisi, sınıf öğretmenlerinin kök hücre sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:105, %:38). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok tedavi, bağış, doktor ve teknoloji yazdığı görülmektedir. Bu kavramların tercih edilmesinin nedeni sınıf öğretmenlerinin kök hücre tedavisini teknolojik bir gelişme olarak görüp doktorlar tarafından hastane ortamında yapılan bir operasyon, aynı zamanda bağış yolu ile de gerçekleştirilebileceğini düşünmeleri olabilir.

Hastalıklar, sınıf öğretmenlerinin kök hücre sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:25, %:9). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok lösemi, kronik hastalık ve organ yetmezliği yazdıkları tespit edilmiştir. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin yaygın olarak görülen Lösemi hastalığının tedavisinde kök hücre yönteminin kullanıldığı bilgisine sahip olmaları olabilir.

Kök Hücre Kaynakları, sınıf öğretmenlerinin kök hücre sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:25, %:9). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok kan, kemik iliği ve bebek yazdıkları görülmektedir.

Bu cevaplardan yola çıkarak sınıf öğretmenlerinin kök hücre tedavisinde kemik iliği kullanıldığı, bu kemik iliğinin de hastanın varsa kardeşi, ailesi ve akrabası gibi yakınlarından alınması gerektiği bilgisine sahip oldukları anlaşılabilir.

Kök Hücre Ürünleri, sınıf öğretmenlerinin kök hücre sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:6, %:2). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin doku ve deri kavramlarını yazdıkları belirlenmiştir. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin kök hücre ile sağlıklı doku ve deri elde edilebileceği bilgisine sahip olmaları olabilir.

Diğer, sınıf öğretmenlerinin kök hücre sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:12, %:4). Buradaki kavramlar bir kategori altına toplanmamış olup sınıf öğretmenlerinin insan sevgisi, bilinçli olmak ve gelecek cevaplarını yazdıkları görülmektedir.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin "elektrikli otonom araçlar" sosyobilimsel konusuna ilişkin kelime ilişkilendirme testine vermiş oldukları yanıtlar Şekil 8'de sunulmuştur.

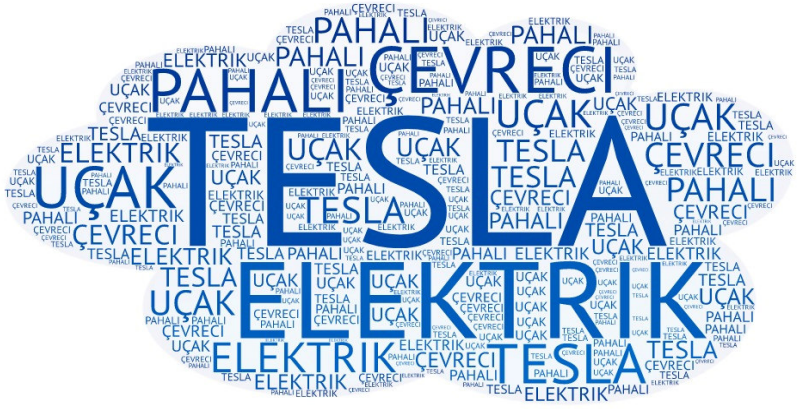

Şekil 8. Sınıf Öğretmenlerinin Elektrikli Otonom Araçlar Sosyobilimsel Konusuna Yazdıkları Kelime/Kelime Grupları

Sınıf öğretmenleri elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna ilişkin 275 kelime oluşturdukları ve Tesla, elektrik, çevreci, pahalı ve taksi kelimelerini daha sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar 5 farklı kategoride toplanmış ve Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Sınıf Öğretmenlerine Göre Elektrikli Otonom Araçlar Sosyobilimsel Konusu

Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)	Kategoriler	Kavramlar ve Frekanslar	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
Araçların Özellikleri	Tesla – 20 Teknolojik - 16 Yapay zeka – 15 Sürücüsüz araç – 14 Konfor – 12 Rahat – 10 Çevreci – 10 Ergonomik – 7 Kolaylık – 5 Robot araba – 5 Hibrit – 4 Dijital – 3 Ucuz – 2 Hızlı – 2 TOOG – 2 Jaguar -1 Avantaj – 1 Sessiz – 1 Güvenli	**131**	**%54**	**Yakıt Özellikleri**	Elektrik - 17 Şarj – 7 Fosil yakıt – 5 Petrol – 2 Mazot – 2 Benzin – 2 Doğal kaynak – 1 Akaryakıt – 1	**37**	**%15**
				Olumsuz Etkileri	Pahalı – 10 Kısa mesafe sürüş – 5 Elektrik prizinin olmaması – 4 Vergi – 3 Şarj istasyonun az olması – 3 İşsizlik – 2	**27**	**%10**
Olumlu Etkileri	Çevreci – 15 Gelişim – 12 Yazılım – 11 Çevre kirliliği – 7 Hava kirliliği – 7 Kabiliyet – 5 Sağlıklı hayat – 4 Yenilik – 2 Egzoz gazı yok – 1 GPRS - 1	**65**	**%23**	**Diğer Araç-Gereçler**	Uçak – 5 Taksi – 3 TV-2 Akıllı saat – 1 Robot süpürge – 1 Kumanda -1 İnternet – 1 Tablet – 1	**15**	**%5**

Araçların Özellikleri, sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:131, %:54). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok tesla, teknolojik ve sürücüsüz araç yazıldığı görülmüştür. Bu kavramların yazılmasının nedeni sınıf öğretmenlerinin elektrikli araç olarak Tesla markasını bilmeleri ve bu araçların sürücüsüz kullanılabilen araçlar olduğu bilgisine sahip olmaları olabilir.

Yakıt Özellikleri, sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:37, %:15). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok elektrik ve şarj yazdıkları görülmüştür. Buradan yola çıkarak sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçların farklı yakıtları kullanmayacağı ve elektriği kullanacakları bilgisine sahip olduklarına ulaşılabilir.

Olumlu Etkileri, sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:65,%:23). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok çevreci gelişim ve yazılım kavramlarını yazdıkları görülmüştür. Elektrikli otonom araçların sınıf öğretmenleri tarafından çoğunlukla olumlu özellikleri ile bilindikleri tespit edilmiştir.

Olumsuz Etkileri, sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:27, %:10). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok pahalı ve kısa mesafe sürüş kavramlarını kullandıkları görülmüştür. Bunun nedeni sınıf öğretmenlerinin elektrikli araçların çok pahalı olmasında kaynaklı ulaşılabilir olmaması, ulaşılabilir olsa bile kullanmada tereddütlü olduklarına düşünmeleri olabilir.

Diğer Araç-Gereçler, sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarla bir kategori altında toplanmıştır (f:15,%:5). Buradaki kavramlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin en çok uçak, taksi ve TV yazdıkları görülmüştür. Verilen diğer cevaplara bakıldığında sınıf öğretmenlerin elektrikli otonom araçlar ile elektrikli otomatik araçlar arasında kavram kargaşası yaşadıkları ve kavram yanılgılarına sahip oldukları söylenebilir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin farklı sosyobilimsel konulara yönelik algılarının bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığı ile belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusu ile ilgili 426, klonlama sosyobilimsel konusu ile ilgili 301, organ nakli sosyobilimsel konusu ile ilgili 278, nükleer enerji santrali sosyobilimsel konusu ile ilgili 251, GDO sosyobilimsel konusu ile ilgili 294, küresel ısınma sosyobilimsel konusu ile ilgili 241, kök hücre sosyobilimsel konusu ile ilgili 278 ve elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusu ile ilgili 275 kavram ürettikleri görülmüştür. Fakat çalışma grubunun büyüklüğü (N:50) ve bağımsız kelime ilişkilendirme testinde her bir sosyobilimsel konusu için 10 kelime yazılması istendiği dikkate alındığında sınıf öğretmenlerinin bu kavramlara yönelik kelime üretmede zorluk yaşadıkları, buna bağlı olarak bu kavramları zihinlerinde var olan diğer kavramlarla açıklayabilmede yetersiz kaldıkları sonucuna varılabilir. Bağımsız kelime ilişkilendirme testinde yer alan kavramlardan özellikle küresel ısınma, kök hücre ve elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusu verilen yanıtlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin bazı kavram yanılgılarına sahip oldukları ve bu kavramlar hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılabilir. Ancak kavram yanılgılarını tespit etmede sadece kelime ilişkilendirme testine bakılması yetersiz kalabilir. Kavram yanılgısına sahip olduğunu düşündüğümüz sınıf öğretmenleri ile bu kavramlar için ne amaçla böyle bir ifade kullandıkları birebir görüşme talep edilerek sorulabilir, bu sayede kavram yanılgısı olup olmadığı daha net tespit edilebilir.

Aşı sosyobilimsel konusu için sınıf öğretmenlerinin verdikleri cevaplar diğer kavramlara oranla yeterli denebilecek düzeydedir. Bu da sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna dair zihinlerinde birçok kavram olduğunu doğrular niteliktedir. Sınıf öğretmenlerinin aşı sosyobilimsel konusuna verdikleri cevap sayısının fazla olmasında güncel olarak ülke gündeminde de yer alan bazı tartışmalara da sebep olan COVID-19 aşıları hakkında da bilgi sahibi olmaları olabilir.

Sınıf öğretmenlerinin klonlama sosyobilimsel konusuna verdikleri yanıtların sayısı çalışma grubu düşünüldüğünde yetersiz kalmıştır. Kahraman (2020)'ın fen bilimleri öğretmen adaylarının biyoteknoloji, genetik mühendisliği ve klonlama kavramlarına yönelik algılarını ve algısal değişimlerini incelemek üzere yaptığı araştırmada, klonlama terimi için üçüncü sınıf fen bilimleri öğretmen adaylarının "koyun, Dolly, benzerlik" kavramlarını daha çok kullanmaları günlük hayatta sık kullanılan kavramlarını etkisinde kaldıklarını ve yüzeysel cevaplar verdiklerini göstermektedir. İlgili dersleri aldıktan sonra fen bilimleri öğretmen adaylarının cevap kavramları arasına "Dolly" kavramının yanı sıra restriksiyon enzimi vb. gibi kavramların da girmesi günlük hayatta sıklıkla kullanılan terimlerin yerine daha ziyade bilimsel, derinlemesine ve anlamlı bir öğrenmenin olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın sonuçları da sınıf öğretmenleri ile yapılan çalışmanın sonuçlarının benzer olduğunu, sınıf öğretmenlerinin de bilimsel bilgi yerine günlük dili kullandıklarını göstermiş ve araştırma sonuçlarının birbirini destekler nitelikte olduğunu göstermektedir.

Organ nakli sosyobilimsel konusuna verilen cevaplar incelendiğinde ise sınıf öğretmenlerinin daha çok hayat kurtarma, iyileşme, yaşamı uzatma gibi olumlu kavramları yazdıkları fakat bunun yanında dini açıdan doğru bulmayıp organ nakli olmanın yanlış bir operasyon olduğunu vurgulayan sınıf öğretmenlerinin olduğu da tespit edilmiştir. Akçöltekin (2014) 'ün sınıf öğretmenlerinin organ bağışına yönelik tutumlarını incelemek amacıyla yaptığı çalışmada organ bağışı ile ilgili tutum farklılığının bilgi edinme kaynağı olarak basın ve görsel medyayı yakından takip eden öğretmenlerden kaynaklandığını belirlemiştir. Sınıf öğretmenlerinin organ bağışına yönelik olumlu tutumları kitle iletişim aracı olarak görsel medya ve basını takip etme ile ilişkilendirildiği sonucuna ulaşmıştır. Bir başka çalışma olan Caymaz ve Aydın'ın (2020) yaptığı araştırmada, öğretmenlerin organ bağışına yönelik görüşlerini ortaya koymuştur. Organ bağışında bulunmayı isteyen öğretmenler en çok bir başkasının hayatını kurtarma/ona yaşama şansı verilmesini (%33,1), başkalarına yardımcı/faydalı olma isteğini (%25,6) ve organların toprakta çürümesi yerine ihtiyacı olan kişilere verilmesi gerektiğini (%13,8) belirtmişlerdir. Bağışta bulunmak istemeyen öğretmenler ise sisteme duydukları güvensizliği (%36,4) ve dini açıdan sakıncalı olarak görmelerini (27,2) gerekçe göstermişlerdir. Bu konuda kararsız olduklarını belirtenler öğretmenler ise en çok organ bağışı ve süreci hakkında yeterince bilgi sahibi olmamalarını (%22,9), beyin ölümü kararına duydukları güvensizliği (%19,7), dini açıdan uygunluğu konusunda emin olmadıklarını (%16,4) ve beden bütünlüğünün bozulması fikrinden duydukları rahatsızlığı (%16,4) gerekçe olarak sunmuşlardır.

Sınıf öğretmenlerinin nükleer enerji santrali sosyobilimsel konusu için verdikleri yanıtlar incelendiğinde daha çok nükleer enerji santralinin olumlu-olumsuz etkileri, ülkemizde kurulması planlanan nükleer enerji santralleri ve yaşanan nükleer enerji santrali patlamaları ile ilgili kavramlar yazdıkları görülmüştür. Ayaz, Karakaş ve Sarıkaya'nın (2016) sınıf öğretmeni adaylarının nükleer enerji kavramına yönelik düşüncelerini bağımsız kelime ilişkilendirme testi aracılığı ile belirlemeyi amaçladıkları araştırmada nükleer enerji kavramında sınıf öğretmeni adayları nükleer enerjinin fayda – zararları ile nükleer enerji üretmede kullanılan radyoaktif maddelere yönelik kelimeler türetmişlerdir. Bu konuda öğretmen adayları ile yapılan çalışma sonuçlarına bakıldığında öğretmen adaylarının nükleer kavramı ile ilgili olarak derin bilgilere sahip olmadıkları ve nükleer kavramını enerji odaklı olarak tanımladıkları görülmektedir. Ateş ve Saraçoğlu (2013) fen bilgisi öğretmen adaylarının nükleer enerji ile ilgili düşüncelerinin açığa çıkarılması ile ilgili yürüttükleri çalışmada, öğretmen adayları nükleer santrallerin yaydıkları radyoaktif atıkların zararlı olabileceğini vurgulayarak nükleer enerji elde edilecek olan santrallerin çevreye olumsuz etkisi olabileceği düşüncesini geliştirmişlerdir. Aynı şekilde Bobat (2006) 100 öğretim elemanı ile yapmış olduğu çalışmasında ülkemizin nükleer enerjiye geçmesini desteklemeyen öğretim elemanlarının oranı %90,27 olarak belirlemiştir. Bu katılımcıların nükleer enerjiyi desteklememe nedenleri olarak; toplumsal kirliliğin aşırıya ulaştığı bir ülkede nükleer kirliliğin kaçınılmaz olduğu, insana ve doğaya verdiği zararların henüz tam olarak saptanabilmiş olmaması ve nükleer enerjinin radyoaktif atık sorununun henüz çözülmemiş olması olarak öne sürmüşlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin GDO sosyobilimsel konusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde daha çok GDO'nun zararlarına yönelik cevaplar vermişlerdir. Zihinlerinde GDO kavramı zehirli, zararlı, yapay, sağlıksız ve hastalık gibi kavramlarla eşleşmiştir. Bu da sınıf öğretmenlerinin GDO ile ilgili kitle iletişim araçlarında elde edindikleri bilgiler doğrultusunda olumlu bir kavrama sahip olmadıklarını aksine birçok hastalığa sebep olduğuna dair örnekler de vermişlerdir.

Yine çalışma grubunun büyüklüğü düşünüldüğünde verilen cevap sayısı yetersiz kaldığı görülmüştür. Sınıf öğretmenlerinin GDO konusunda bilimsel bir bilgi birikimine sahip olması gerektiğine araştırmanın sonuçlarından ulaşılabilir. Kılınç ve Sönmez 'in (2012) fen ve teknoloji öğretmen adaylarının GDO'lu besinler konusunun öğretimine yönelik öz yeterliliklerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının GDO'lu besinler ile ilgili risk algılarının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. İnsanların doğanın düzenini bozduğunu düşünenlerin %85 oranında olduğu, GDO'lu ürünlerin otoriteler tarafından kontrol altında tutulması gerektiğini belirtenlerin ise %83 olduğu gözlenmiştir. Bu tip olayların insanların çıkarlarının bir sonucu olduğunu düşünenlerin oranı %79 iken, etkilerinin zaman içinde artacağını düşünenlerin %77 oranında olduğu ve %73'ünün de GDO'lu ürünlerin doğayı bozan insanların bir ürünü olduğunu düşündüğü gözlenmiştir. Aktaş'ın (2020) öğretmen adaylarının GDO'lara yönelik bilgi, tutum ve kabul etme durumları arasındaki ilişkiyi bulmak amacıyla yaptığı çalışmada da adayların genetik hakkında temel bilgilere orta düzeyde sahip olduğu, modern biyoteknoloji uygulamaları ile bu teknolojilerin insan ve çevreye zarar ve faydaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, ayrıca bazı maddelerde yanlış bilgilere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Katılımcı sınıf öğretmenlerinin küresel ısınma sosyobilimsel konusuna verdikleri cevaplarda küresel ısınmanın zararları, küresel ısınmayı artıran faktörler ve küresel ısınmayı artıran faktörler başlığı altında yanıt verdikleri görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin küresel ısınmayı artıran faktörlere doğru cevaplar verdikleri bu konuda bir kavram yanılgılarının olmadığı tespit edilmiştir. Eroğlu ve Aydoğdu'nun (2016) fen bilgisi öğretmen adaylarının küresel ısınma hakkındaki bilgi düzeylerinin belirlenmesi üzerine yaptığı çalışmanın sonuçları arasında küresel ısınmanın sonuçları ile ilgili fen bilgisi öğretmen adaylarının bilgi düzeyleri ise oldukça yüksektir. Öğretmen adaylarının neredeyse tamamı küresel ısınma ile birlikte kullanılabilir tatlı su miktarında azalmalar meydana geleceğini, iklim değişiklikleri meydana geleceğini, canlıların yaşamlarının olumsuz etkilendiğini, insan sağlığının olumsuz etkilendiğini, hastalık taşıyıcı organizmaların daha geniş alanlara yayılacağını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Ancak bazı fen bilgisi öğretmen adaylarının küresel ısınma sonucunda yeryüzünde meydana gelebilecek olan sert rüzgâr ve fırtınalar hakkında bilgi sahibi olmadıkları, bir kısmının ise bu konuda yanlış bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bozdoğan (2009) sınıf öğretmen adaylarının küresel ısınma ile ilgili algılarını araştırdığı çalışmasında, öğretmen adaylarının küresel ısınma ve ozon tabakası ile ilgili yanlış anlamalarının olduğunu belirlemeleri araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Coşkun ve Aydın (2011) öğretmen adaylarının ozon tabakası problemi, sera etkisi, asit yağmurları ve nükleer enerji hakkında yanlış anlamalarının olduğunu saptamaları araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Kök hücre sosyobilimsel konusuna verilen yanıtlar incelendiğinde genellikle kök hücrenin özellikleri ve kök hücre teknolojisi hakkında doğru kavramlar yazdıkları ancak kök hücre tedavisinin kullanıldığı hastalıklar kategorisinde verilen cevapların bazılarında kavram yanılgıları olduğu tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin kök hücre bağışı ile ilgili çok az sayıda cevap vermeleri bu alanda bilgi eksikliklerinin olduğunu göstermektedir. Sınıf öğretmenlerinin yetiştireceği nesillere daha sağlıklı bilgi akışı sağlayabilmeleri için kök hücre konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Literatür incelemesi yapıldığında sınıf öğretmenleri ve kök hücre ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu da bu çalışmayı alan da özgün kılmaktadır.

Son olarak elektrikli otonom araçlar sosyobilimsel konusuna verilen cevaplar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin bu kavram hakkında bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu saptanmıştır. Verilen cevap sayısı da yetersiz bulunmuştur. Sınıf öğretmenlerinin elektrikli otonom araçların kullandığı yakıtlar konusunda da yoğun bir kavram yanılgısına sahip oldukları belirlenmiştir.

Elektrikli otonom araçların çevreye ve havaya zarar vermesi gibi bir bilgiye sahip olmaları, elektrikli otonom araçların pahalı ve vergisinin yüksek olduğunu düşünmeleri de elektrikli otonom araç kullanımını yaygın hale getirilmesindeki olumsuz faktörler olarak düşünülmüştür. Günümüzde geleceğe yön veren bir yenilik olarak yeni yeni yerini alan elektrikli araçlar hakkında sınıf öğretmenlerinin daha duyarlı olmaları önemli görülmelidir.

5.ÖNERİLER

Çalışmanın sonuçları dikkate alındığında sınıf öğretmenlerinin sosyobilimsel konulardaki bilimsel bilgi düzeyi yetersiz bulunduğundan sınıf öğretmenlerine sosyobilimsel konularda hizmet içi eğitim seminerleri verilerek daha da bilinçlendirilmeleri sağlanabilir. Bu araştırmada araştırmacı tarafından seçilen bazı sosyobilimsel konuların literatürde yer almadığından ilgili araştırmacıların bu alanlarda araştırma yürütmeleri önerilmektedir. Bunun yanı sıra bu araştırma 50 sınıf öğretmeni ile yapılmıştır. Farklı branşlarda ve daha büyük çalışma grupları ile veri toplanarak veya farklı araştırma desenleri kullanılarak çalışma yürütülebilir ve daha güvenilir sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Akçöltekin, A. (2014). Sınıf öğretmenlerinin organ bağışı tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (24), 52-63.

Aktaş, İ. (2020). Öğretmen adaylarının gdo'lara yönelik bilgi, tutum ve kabul etme durumları arasındaki ilişki. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(3), 933-949.

Atalay, N., ve Çaycı, B. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının sosyobilimsel konular hakkındaki görüşlerinin ve tutumlarının farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 2(2), 35-45.

Ateş, H. ve Saraçoğlu, M. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının gözünden nükleer enerji. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2013; 14 (3), 175-193.

Ayaz, E., Karakaş, H. ve Sarıkaya, R. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının nükleer enerji kavramına yönelik düşünceleri: bağımsız kelime ilişkilendirme örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, 37, 42-54.

Aydın, A. (2020). Öğretmenlerin organ bağışına yönelik görüşleri ve tutumları: Kastamonu İli Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(1), 93-108.

Bahar, M. ve Özatlı, N. S. (2003). Kelime ilişkilendirme yöntemi ile lise 1. sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi***,** 5(1), 75-85.

Bobat, A. (2006). Akkuyu nükleer santralı üzerine bir anket ve düşündürdükleri. *Enerji Kongresi*, 283-299.

Bozdoğan, A. E. ve Yanar O. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının küresel ısınmanın gelecek yüzyıldaki etkilerine ilişkin görüşleri. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 1(2), 48-60.

Büyüköztürk Ş., Çakmak, E. K., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. & Demirel F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri (12. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.

Coşkun M. ve Aydın F. (2011). Geography teachers candidates' perceptions towards the "greenhouse effect". *American-Eurasian J. Agric. & Environ. Sci., 10*(2), 290-295.

Eroğlu, B. ve Aydoğdu, M. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının küresel ısınma hakkındaki bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(2), 345-374.

Hastürk, G. ve Ökkeşoğulları, E. (2022). Ortaokul öğrencilerinin sosyobilimsel konulara ilişkin zihinsel yapılarının tespiti. *Trakya Eğitim Dergisi, 12*(1), 417-435.

Kahraman, S. (2020). Fen Bilimleri öğretmen adaylarının biyoteknoloji, genetik mühendisliği ve klonlama kavramlarına ilişkin algılarının incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(1), 57-83.

Karakaş, H ve Çidem, İ. (2016). Akademisyenlerin meslek yüksekokullarındaki sorunlara bakışı ve geliştirdikleri çözüm önerileri. 5th International Vocational Schools Sympozium, Prizren, Kosova, 2, 387-397.

Kilinc, A. ve Sönmez, A. (2012). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının gdo'lu besinler konusunun öğretimine yönelik öz yeterlilikleri: Bazı psikometrik faktörlerin muhtemel etkileri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 6(2), 49-76 .

Küçükaydın, M. A. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının sosyobilimsel konulara yönelik tutumları ile sorgulama becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi, 49*(225), 181-200.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Sadler, T. D. (2004). Informal reasoning regarding SSI: A critical review of research. *Journal of Research in Science Teaching*, 41, 513- 536.

Sönmez, V. ve Alacapınar, G. F. (2011). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık

Topçu, M. S. (2015). *Sosyobilimsel konular ve öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin

Zeidler, D. L. (2014). Soc*ioscientific issues as a curriculum emphasis: Theory, research and practice*. In S. K. Abell & N. G. Lederman (Eds.), Handbook of Research on Science Education. Mahwa, NY: Routledge, Taylor and Francis.

ÜNİVERSİTELER ARASI 2.LİG BADMİNTON MÜSABAKALARINA KATILAN SPORCULARIN GRUP SARGINLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Meryem TANRIVERDİOĞLU
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-2107-2647

Doç. Dr. Mehmet GÜL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-3080-5155

Özet
Bu araştırmanın amacı üniversiteler arası ünilig 2.lig Badminton müsabakalarına katılan sporcu öğrencilerin grup sargınlık düzeylerini belirlemektir. Son yıllarda üniversitelerde toplumun beklentisinde yeni bakış açıları oluşmuştur. Akademik bilgi üreten ve bunu dağıtan birimler olan üniversitelerden sporun da üniversite gençliği arasında yaygınlaşarak sportif başarılara kazanılması bu beklentilerden biridir. Bu bağlamda bu tür organizasyonlara katılan bireylerin takımdaşlık, grup sargınlığı gibi duygularının incelenmesi önemlidir. Araştırmaya söz konusu yarışmalara katılan 57 bireye kişisel bilgi formu ve grup sargınlığı ölçeği yüze yüze uygulanmıştır. Araştırmanın istatistiksel analizinde normallik testleri için verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Diğer taraftan veriler yansıtılırken yüzde (%), frekans, ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında araştırmaya 25 kadın, 32 erkek bireyin katıldığı, katılımcıların yaş dağılımları % 78,9'unun 19-22 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Bununla birlikte takımın grup sargınlığı düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Spor alanındaki kişilerin grup sargınlığı faaliyetlerinin artırılması ve çeşitlendirilmesi önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Üniversite, Sporcu, Öğrenci, Grup Sargınlığı

THE INVESTIGATION OF THE GROUP ENVIRONMENT LEVELS OF ATHLETES PARTICIPATING IN INTER-UNIVERSITY 2ND LEAGUE BADMINTON COMPETITIONS

Abstract
The aim of this research is to determine the group cohesiveness levels of the athlete students participating in the inter-university 2nd league badminton competitions. In recent years, new perspectives have emerged in the expectations of the society from universities. One of these expectations is that sports from universities, which are the units that produce and distribute academic knowledge, become widespread among university youth and gain athletic success. In this context, it is important to determine the feelings of the individuals participating in such organizations, such as teamwork and group cohesiveness. Personal information form, group cohesion scale were of the study, the skewness and kurtosis values of the data were checked for normality tests, and the Spearman correlation coefficient applied face-to-face to 57 individuals among the athletes in the mentioned competitions. In the statistical analysis was used for the correlation analysis in the data that did not show normal distribution. On the other hand, while reflecting the data, percentage (%), frequency, mean and standard deviation values were used. Considering the findings obtained in the research, it was seen that 25 female 32 male individuals participated in the research, age distribution of the participants is between the ages of 19-22 (%78.9). However, it was observed that the group cohesion levels of the team were high.

It is recommended to increase and diversify the group cohesion activities of people in the field of sports.
Keywords: University, Athlete, Student, Group Environment,

Giriş ve Amaç

Günümüzde insanlar, sporun hayatlarına fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan etki edebileceğinin ve çoktan hayatlarının ayrılmaz bir parçası olduğunun bilincindedirler. Spor insanları bir araya getiren onları bütünleştiren ve insanlar için sosyal ortam yaratan en önemli aktivitelerden biridir. Yıllardır sporun toplumsal, ekonomik, ruhsal, fiziksel getirilerinden yararlanılmıştır. Aynı zamanda onları üyesi oldukları grupların içinde tutan bir güç vardır ve buna grup sargınlığı denir. Bu çalışmamızda grup sargınlığı düzeyini ve onu etkileyen faktörleri inceleyeceğiz. Carron sargınlığı çok boyutlu olarak tanımlarken Moreno ve Jenning "bireylerin üyesi oldukları grupların içerisinde kalmalarını sağlayan güçlerin toplamıdır." şeklinde tanımlamıştır.(Kocaekşi,2005) Sargınlık, bireye iş tatmini ve psikolojik iyi oluş hali sağlamakla birlikte içerisinde bulunduğu grubun da performansını olumlu yönde etkilediğinden ötürü önemli bir grup dinamiği değişkeni olarak görülmektedir (Carless, 2000). Spor takımları doğası gereği sargınlık yaratma yeteneğine sahiptir. Sargınlık genel anlamda görev sargınlığı ve sosyal sargınlık olarak ikiye ayrılır. Görev sargınlığı, sporcuların takımın ortak hedeflerine ulaşmak için birlikte çalışmasıdır. Sosyal sargınlık ise, takım içerisinde yer alan sporcuların birbirlerine olan ilgileri ve bu durum aracılığıyla birbirlerinden etkilenmesi olarak ifade edilir. Bu sargınlık güçlerinin her biri, bir spor takımında takım çalışması oluşturmak için birlikte çalışır (Yalçın, 2021). Sargınlık kişi seviyesinde grubun görev etkileyiciliği ve grubun sosyal etkileyiciliği, grup düzeyinde ise grubun görevde birleşmesi ve grubun sosyal birleşmesi olmak üzere dört seviyesi bulunan bir tanım olarak ele alınmaktadır. Dört alt boyut şu şekilde tanımlanmaktadır (Whitton ve Fletcher, 2014).

Grubun Görevde Birleşmesi: Grubun, gayesi ve hedeflerini gerçekleştirmek için görevde birleşmesi,

Grubun Sosyal Bütünleşmesi: Grup içindeki sosyal bağlantıların geliştirilmesi ve devam ettirilmesi,

Grubun Görev Çekiciliği: Grup gayesi ve hedeflerini gerçekleştirmenin etkileyiciliği,

Grubun Sosyal Çekiciliği: Grubun sosyal faaliyetlere katılma isteği olarak tanımlanır (Öcal ve Aydın, 2006).

Badminton spor branşı son yıllarda ülkemizde yaygınlaşan ve uluslararası seviyede başarı elde ettiğimiz alanlardan biridir. Özellikle spor alanlarının artırılması ve spor materyallerinin erişebilir nitelikte olması ve federasyonun yapmış olduğu tabana yayılma politikaları bu spora katılım seviyesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte bu durum farklı alanlarda badminton branşında yarışmaların artmasında neden olmuştur. Bu yarışma türlerinden biri de üniversiteler arası etkinliklerdir. Üniversite öğrencilerinin yoğun akademik hayatlarının içerisinde badminton gibi spor branşları aracılığıyla farklı etkinlikler içine dâhil olmaları onların spor aracılığıyla sosyalleşme, gündelik hayatlarında herhangi bir hedefe ulaşırken iş birliği içerisinde hareket edebilme yeteneklerinin artmasını sağlamaktadır. Bunların toplamı grup sargınlığı olarak açıklanır. Grup sargınlığı yüksek olan bireyler gerçek hayatta daha başarılı, özgüveni yüksek, sorumluluk sahibi, içinde bulundukları ortama kolay uyum sağlayabilen, daha derin ilişkiler kurabilen, yaşamdan zevk alan, herkese karşı sevgi ve saygı duyabilen, herkesten bir şeyler öğrenebileceğine inanan, amaçlar ve araçlar arasında ayrım yapabilen bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte spora katılım genç bireylerin grup sargınlıklarını arttırmasından dolayı yaşam kalitelerini de artıran birçok faktör (sosyalleşme, yaşam motivasyonu, özgüven, sağlık) açısından katkı sağlamaktadır.

Kocaeşki'nin hentbolcular üzerine yaptığı çalışmasında sargınlığın yüksek olduğu takımlarda oyuncular arasında kuvvetli duygusal yakınlığın ve oyuncuların birbirlerine karşı olan yakınlığın yüksek derecede olduğundan bu durumun aksine sargınlığın yüksek olmadığı takımlarda bu birlik ve yakınlık duygusunun eksikliğinden bahsedilmektedir açıklaması bu bulgumuzu destekler niteliktedir.(Kocaeşki,2012) Badminton hem çiftler müsabakalarında eş zamanlı olarak iki sporcunun güçlerini birleştirerek, aynı hedef doğrultusunda hareket ettikleri hem de tekler müsabakasındaki arkadaşlarına arka plandan destek vererek motivasyonunu ve özgüvenini yüksek tuttukları için için grup sargınlık ruhunu en çok yansıtan branşlardan biridir.
Yapılan bu araştırmada üniversiteler arası badminton 2.lig müsabakalarına katılan sporcularının grup sargınlık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi
Araştırma tarama modelinde betimsel niteliktedir. Araştırmanın evrenin Üniversiteler arası Badminton 2.lig seviyesinde yarışan sporcular oluşturmaktadır. Örneklemini ise 2022 yılında Sivas İlinde yapılan Üniversiteler arası Ünilig 2.lig badminton müsabakalarına katılan sporcular arasında 57 sporcu oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması
Araştırmanın amacı doğrultusunda katılımcılara araştırmacı tarafından geliştirilen 6 maddelik kişisel bilgi formunun yanı sıra Aydın ve Öcal (2006) tarafından geliştirilen 18 maddelik, 5' li likert tipi ve 4 alt boyuttan oluşan "Grup Sargınlığı Ölçeği" kullanılmıştır. Grup Sargınlığı Ölçeğinin Alt Boyutları olan "Grubun Sosyal Bütünlemesi" (GSB) 7 (1.10.11.13.14.15.17 maddeler), "Grubun Görevde Bütünleşmesi" (GGB) 2 (12,16 maddeler), "Grubun Sosyal Çekiciliği" (GSÇ) 5 (3.5.7.9.18. Maddeler), "Grubun Görev Çekiciliği" (GGÇ) 4 (2.4.6.8.maddeler) maddeden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi
Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiklerden yüzde (%), frekans, ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için çarpıklık ve basıklık analizleri uygulanmıştır.

Bulgular
Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan sporcuların demografik bilgilerinin yanı sıra grup sargınlık düzeyleri verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan katılımcıların kişisel özellikleri

Özellikler	Değişkenler	Kişi Sayısı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	25	43,9
	Erkek	32	56,1
Yaş	18 yaş altı	4	7,0
	19-22 yaş	45	78,9
	23 yaş ve üzeri	8	14,0
Lisanslı olarak spor yapma süresi	3 yıl ve altı	18	31,6
	4-6 yıl	25	43,9
	7 yıl ve üzeri	14	24,6
Müsabaka yöntemi	Tekler	21	36,8
	Çiftler	36	63,2
Üniversite takımı dışında lisanslı olarak bir spor kulübü bünyesinde yarışma durumu	Evet	9	15,8
	Hayır	48	84,2
Badminton Branşında elde ettiği en iyi başarı	Başarım yok	20	35,1
	Bölgesel	27	47,4
	Ulusal	6	10,5
	Uluslararası	4	7,0

Tablo 1'de araştırmaya katılan katılımcıların kişisel bilgileri verilmiştir. Buna göre araştırmaya 32'si (%56,1) erkek ve 25'i (%43,9) kadın, 4'ü 18 yaş ve altı (%7), 45'i 19-22 yaş (%78,9) ve 8'i de (%14) 23 yaş ve üzerindedir. Katılımcılardan % 31,6'sı (18 sporcu) 3 yıl ve altı, %43,9'u (25 sporcu) 4-6 yıl, % 24,6 sı (14 sporcu) 7 yıl ve üzeri lisanslı olarak spor yapmıştır. Bununla birlikte %36,8'i (21 sporcu) tekler, %63,2'si (36 sporcu) çiftler müsabaka yöntemini kullanmaktadır. Toplam 9 sporcu (%15,8) üniversite dışında lisanslı olarak bir takımın bünyesinde yarışmakta, 48 sporcu ise (%84,2) herhangi bir spor kulübünün bünyesinde değildir. Katılımcılardan 4'ü (%7,0) uluslararası düzeyde, 6'sı (10,5) ulusal düzeyde, 27'si (47,4) bölgesel düzeyde başarı elde etmiştir. Toplam 20 sporcu (%35,1) herhangi bir başarı elde edememiştir.

Tablo 2. Araştırmaya katılan badminton katılımcıların grup sargınlık düzeyleri

GRUP SARGINLIĞI	Alt Boyutlar	X	SS	Min.	Max.
Grup Sargınlığı Alt Boyutları	GSB	26,22	4,57	7	35
	GGB	8,33	1,74	2	10
	GSÇ	17,96	3,37	5	25
	GGÇ	16,68	3,62	4	20
Grup Sargınlık Toplam Puanı		69,21	10,35	18	90

Tablo 2'ye bakıldığında, araştırmaya katılan badminton sporcularının grup sargınlıklarında ait ortalamaları verilmiştir. Buna göre grubun sosyal bütünleşmesi alt boyutunun 26,22±4,57 ortalamaya, grubun görevde birleşmesi alt boyutunun 8,33±1,74 ortalamaya, grubun sosyal çekiciliği alt boyutunun 17,96±3,37 ortalamaya, grubun görev çekiciliği alt boyutunun 16,68±3,62 ortalamaya sahip olduğu görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada; üniversite spor takımlarında mücadele eden sporcu öğrencilerin grup sargınlık düzeyleri belirlenmiştir.

Katılımcıların yarıdan fazlasının erkek olduğu görülmüştür. Katılan 57 sporcudan 45 inin 19-22 yaş aralığında olduğu, 23 yaş ve üzeri sadece 8 sporcu bulunduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan % 31,6'sı 3 yıl ve altı, %43,9'u 4-6 yıl, % 24,6 sı 7 yıl ve üzeri lisanslı olarak spor yapmıştır. Bunun yanı sıra araştırmaya katılan katılımcıların yarıya yakınının lisanslı olarak spor yapma sürelerinin 4-7 yıl arasında olduğu, büyük bir çoğunluğunun çiftler kategorisinde yarıştığı, tamamına yakınının üniversite eğitim hayatı içerisinde badminton oynadığı, yine tamamına yakının bölgesel derecenin üzerinde derecesinin olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 1).

Araştırmaya katılan sporcu öğrencilerin grup sargınlık düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Alt boyutlar açısından değerlendirildiğinde grubun görevde bütünleşmesi alt boyutunun en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durumu grubun görev çekiciliği takip etmiştir. Sonrasında grubunun sosyal çekiciliği alt boyutu gelirken badminton müsabakalarına katılan sporcu öğrencilerin grubun sosyal bütünleşmesi alt boyutunda en düşük ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuçlara göre badminton sporcularını önceliği grubun gayesi ve hefelerinin gerçekleştirmektir. Bu başarı takımı tatmin ettikçe takımın görev çekiciliği de görevde bütünleşmesi ile doğru orantıda artar. Bununkla birlikte takım daha çok sosyal faaliyetlere katılmak ister ve grubun içindeki sosyal bağlantılar daha çok gelişir. Yalçın'nın (2021) Halk oyuncularında grup sargınlığı ile ilgili yaptığı incelemede grubun sosyal bütünleşmesi alt boyutu daha yüksek değerler almıştır. Dolayısıyla sonuçların tam tersi olduğu görülür. Bu durum badminton sporcularının hedeflerini gerçekleştirirken işbirliği içerisinde çalışmanın sonuca ulaşmak için bir zorunluluk haline gelmesi, sporcunun kendini takıma karşı sorumlu hissetmesi ile açıklanabilir. Badminton sporcularında paylaşılan değerler ve kazanılan sosyal ilişkiler daha geri plana atılmış, sporcular daha çok başarmaya ve var olan performanslarını göstermeye odaklanmışlardır. Polat'ın (2019) Takım sporcularında grup sargınlığı ve başarı motivasyonu arasındaki ilişkinin incelediği çalımasında da sargınlık ve performans kavramının birbirini olumlu yönde etkilediğini ve takımın amaç ve hedefleri göz önünde bulundurularak, sporcular başarı için motive edilmeleri, başarı motivasyonlarının yüksek tutulması gerektiğini belirtmiştir. Carron ve diğ. (2002) basketbol ve futbol takımları ile yaptıkları çalışmada grubun görev çekiciliği ile başarı arasındaki ilişkinin grubun görev bütünlüğü arasındaki ilişkiden daha fazla olduğunu bulmuştur.

Dolayısıyla, grubun görevde bütünleşmesi performansı olumlu yönde etkilerken, aynı zamanda grubun daha çok başarı için güdülenmesini de sağlar. Bu da grubun görev çekiciliği yani grubun gayesi ve hedeflerinin gerçekleştirmenin etkileyiciliği olarak tanımlanır. Dolayısıyla takım performansları sonucu doyuma ulaştıkça sosyal faaliyetlere katılma isteği artacaktır. Tüm bu alt boyutlar bir araya gelerek grup sargınlığını oluşturur. Ne kadar görev sargınlığı daha ön planda olsa da görev sargınlığı da sosyal sargınlığı olumlu yönde etkiler. İncelenen tüm çalışmalarda da anlaşılmaktadır ki grup sargınlığının alt boyutları birbirini olumlu yönde etkilemektedir. Fakat hangi alt boyutun öncelikte olduğu branşlar açısından farklılık gösterir. Çok boyutluluk, sargınlığın görev ve sosyal boyutunu ifade etmekteyken, sargınlığın görünüşte benzer gruplar dâhilinde bile farklılaşan bir yapıya sahip olduğunun da altını çizer.(Akt; Sezer,2019 :Weinberg ve Gould)

Kaynaklar

Başar, O. (2014). Türkiye'de Sualtı Hokeyi Oynayan Sporcuların Spora Katılım Motivasyonlarının Belirlenmesi. Bahçeşehir Üniversitesi (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul)

Carless, S. A. (2000). Reply to Carron and Brawley. *Small Group Research*, *31*(1), 107-118.

Carron, A. V., Bray, S. R., & Eys, M. A. (2002). Team cohesion and team success in sport. *Journal of sports sciences*, *20*(2), 119-126.

Deseni, A. Ç., Toplanması, B. V., Hazırlanması, D. M., & Sağlanması, E. M. İ. TAKIM SPORCULARINDA GRUP SARGINLIĞI VE BAŞARI MOTİVASYONU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ. (POLAT)

Ergin, R., Ermiş, E., Erilli, NA, & Ağaoğlu, SA (2019). 12-14 YAŞ BADMİNTON SPORCULARININ SPORA KATILIM MOTİVASYONLARININ İNCELENMESİ. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 17 (3), 162-174.

KOCAEKŞİ, S., & KORUÇ, Z. (2012). Başarılı ve Başarısız Hentbol Takımlarında Grup Sargınlığı ve Etki Eden Değişkenlerin Karşılaştırılması. *Spor Bilimleri Dergisi.*, *6*(3).

Kocaekşi, S., & Koruç, Z. (2012). Başarılı ve başarısız hentbol takımlarının grup sargınlığı, kaygı, güdülenme ve yeterlik düzeylerinin karşılaştırılması.

Öcel, H. ve Aydın, O. (2006). Grup sargınlığı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması (A validity and reliability study of the group environment questionnaire). Türk Psikoloji Yazıları, 9(18), 19–32.

Sezer, U. (2019). Genç sporcularda takım sargınlığı ve kolektif yeterlik inançlarının incelenmesi (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).

Whitton, S. M. & Fletcher, R. B. (2014). The Group Environment Questionnaire: A multilevel confirmatory factor analysis. Small Group Research, 45(1), 68-88.

Yalçın, Y. K. (2021). Halk oyuncularında grup sargınlığı ve algılanan motivasyonel iklim. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(45), 445-465.

Yildirim, M. (2017). Üniversite takımlarında mücadele eden sporcuların spora katılım motivasyonlarına etki eden faktörlerin belirlenmesi (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi örneği). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*(1), 41-51.

ANALYSIS OF NIGERIA POPULATION GROWTH AND ITS EFFECT AT THE ECONOMY, USING REGRESSION ANALYSIS

Muhammad Umar
Department of Mathematics, Federal University Birnin Kebbi

Umar Muhammad Bala
Department of Mathematics, Federal University Birnin Kebbi

Abubakar Ibrahim
Department of Mathematics, Federal University Birnin Kebbi

ABSTRACT
This study was aimed to determine the effect of some economic factors on the gross domestic product (GDP) of Nigeria. Considering the massive scope on the subject of populace, the study is bounded only to the study of populace increase. This has disregarded the opposite scopes of the populace which encompass populace getting old and others. Thus there is room for further study on the effect of these other dimensions of the population on economic development. The study, empirically investigate the effect of several economic factors (population, debt, export, unemployment, trade balance) in Nigeria. The data were subjected to some test to satisfy the basic assumptions of multiple linear regressions and it was find out that they satisfied these basic assumptions. The finding on the project work shows that, trade balance and unemployment have a strong negative impact on the Gross domestic product of Nigeria, which is not a favourable condition to be in for a developing country as Nigeria, for this reason the government and the public should wake up to responsibility to tackle trade balance and unemployment.
Keywords: Population, Economy, GDP

1. INTRODUCTION
In latest years, the sector population had fluctuated around 6 billion, wherein growing nations contributed to 80% of the whole parent and often arise in Asian countries (Armington, 2002). Over the years, the arguments approximately nice and poor results of populace on financial increase and improvement are nevertheless complicated issues for maximum of the evaluation, that the populace degree can lessen the output in step with capital due to the fact populace will increase at a geometric fee whilst production, on the opposite hand, rises at an mathematics fee in order that output increase fee can't maintain the equal pace. Another well-known analyst is Robert, targeted at the time period, 'population growth rate' instead of the 'population level'. He said that an increase in the population growth rate can weaken the capital per worker as well as the steady-state output per worker. As a result, higher population growth can be harm to productivity and thus, economic growth. Moreover, the Nigerian economic system through the years has been spoiled with the aid of using interrupted reviews and disagreements as contemplated in her instable and unmaintainable financial increase rates, which isn't always out-of-the-manner from her nonstop political/ethnic tensions and instabilities, in addition to populace and macroeconomic mismanagement. Despite this, Nigeria has remained an oil-wealthy us of a, and the twelfth biggest oil generating country within side the global in step with World Bank, in 2017 However, the surroundings of financial and demographic mismanagement, instability and political stress have stored the use of knowing its potentials. Obadan and Odusola (2011) Observed that financial increase is inversely associated in Nigeria primarily based totally on studies have a look at carried out on numerous sectors of the Nigerian economic system.

They mentioned that increase responds to unemployment variedly amongst one of a kind sectors of the financial. Amaeteng, and Amoko-Adu (2002) declared that there's a nice causal courting among overseas debt provider and GDP increase of any Nation. Ocampo (2004) Proclaimed that the outside debt state of affairs for quantity of low earnings nations, especially in Africa grow to be extraordinarily one of a kind, regardless of the attempt made with the aid of using nations themselves and contribution from overseas nations they may be in the back of their endeavors to acquire the millennium improvement goal. Asley (2002) Opined that excessive degree of outside debt in growing us of a negatively affect their alternate capacities and performance. Downess (2011) observed that both long and short run changes in real GDP and average earning have a statistical impact on changes in unemployment rate in consonance to okun's relationship. Todaro and Smith (2006) asserted that in step with the brand new empirical studies, the capacity poor effects of populace increase for financial improvement may be divided into seven categories: its effect on financial increase, poverty and inequality, education, health, food, the environment, and worldwide migration. Nwosu, *et all* (2013) Investigated the time collection function of populace increase on financial increase in Nigeria and the way financial increase is effected thru populace increase. They have a look at hired annual secondary statement from 1960 to 2008. Kreishan (2011) Used annual data covering the period 1970 to 2008, to ascertain the relationship between unemployment, population growth and economic growth of Jordan. The empirical results revealed that Okun's law has not been confirmed for Jordan, Thus, it may be recommended that loss of financial increase does now no longer give an explanation for the unemployment hassle of Jordan. Therefore, financial guidelines associated with call for control might now no longer have a critical impact in decreasing unemployment rate.

2. Method of Data Collection

The data used is a secondary data collected from the Nigeria Bureau of Statistics, Countryeconomy.com and Macrotrends.net Nigeria.

2.1 Method of Data Analysis

The data collected from the Nigeria Bureau of Statistics was inputted in Minitab and the data was analyzed using multiple regression model, analysis of variance, fits and unusual observation and T-test statistics.

2.2.1 Regression Analysis

To adjudge the character of the connection among the multivariate statistics given, we're to apply the under version that is Regression model

$$Y = a + b_1X_1 + b_2X_2 + \cdots + b_nX_n + \varepsilon \quad (1)$$

Where,

Y= dependent variable (GDP PER CAPITA).

a= intercept of the regression equation

b = slope or coefficient of the independent variable x,

Where,

$b = (b_1, b_2, \ldots, b_n)'$ bb(2)

$X = (x_1, x_2, \ldots\ldots, x_n)'$ (3)

e = the error term or unexplainable variable

2.2.2 Multiple Linear Regressions

Multiple regression is a linear regression that involve one depend variable and two or more independent variables. And it given mathematically as follows;

$Y = \beta x + \varepsilon$ (4)

$\varepsilon = y - \beta x$ (5)

$\varepsilon\varepsilon' = (y - \beta x) (y - \beta x)'$ (6)

$\varepsilon\varepsilon' = y'y - \beta xy' - \beta'x'y + \beta'x' \bullet \beta x$ (7)

$(\beta'x'y)' = y' (\beta'x')'$ (8)

$= y'(x')'(\beta')'$ (9)

$= y' x \beta$ (10)

$\varepsilon\varepsilon' = y'y - \beta xy' - \beta xy' + \beta \bullet \beta xx'$ (11)

$= y'y - 2\beta xy' + \beta^2 xx'$ (12)

$\frac{d\varepsilon\varepsilon\prime}{d\beta} = 0 - 2xy' + 2\beta xx'$ (13)

$= 2 (-xy' + \beta xx')$ (14)

$\frac{d\varepsilon\varepsilon\prime}{d\beta} = 0$ (15)

$= 2 (-xy' + \beta xx') = 0$ (16)

$B x x' = xy'$ (17)

$\frac{\beta xx\prime}{xx\prime} = \frac{xy\prime}{xx\prime}$ (18)

$\beta = \frac{1}{xx\prime} \bullet xy'$ (19)

$\beta = (x x')^{-1} x'y$ (20)

2.2.3 Hypothesis

H_0: There is no significance in the relationship between independent variables and economic growth.

H_1: There is a significant relationship between the independent variables and economic growth.

The afore-stated hypothesis will be tested at 0.05 level of significance.

The Hypotheses tested is:

H_0: $\beta_i = \beta_j$ (No Significance in relationship)

H_1: $\beta_i \neq \beta_j$ (Significance in relationship)

Decision Rule: Reject H_0 if Tcal is greater than Ttab and accept the H_1, but if Tcal is less than Ttab accept H_0. All at α 5%

2.2.4 Multiple Linear Regression Assumption.

First, the multiple linear regressions want the relationship between the dependent variable and independent variable to be linear. Also to be noted that the errors between the observed and predicted should be normal.

3. RESULT AND DISCUSSION

The study attempts to examine the factors that affect the economic growth of Nigeria from 1995-2020. Multiple regression analysis was employed to determine the sign of the relationships, magnitude and significances of the variables. Also, test for assumption of the error term were considered.

Table 1: Descriptive Statistics

Variable	N	Mean	SE Mean	StDev	Variance	Minimum	Maximum
Population	24	147251727	5529433	27088578	7.33791E+14	107948000	195874740
Economic growth	24	254.3	36.6	179.3	32166.2	44.1	586.8
Debt per capita	24	365.5	28.3	138.6	19207.1	145.0	565.0
Exports	24	50116	6952	34060	1160054338	9855	116000
Trade balance GDP	24	0.0899	0.0116	0.0566	0.0032	-0.0055	0.1877
Inflation rate	24	0.1488	0.0273	0.1335	0.0178	0.0539	0.7284
Unemployment	24	0.04316	0.00289	0.01415	0.00020	0.03540	0.08390

Table1 Above summarizes all the raw data and compare the various observations where population have the maximum value with mean 147251727 and standard deviation 27088578 and Unemployment has the minimum value with mean 0.04316 and standard deviation of 0.01415. The observation has a very large variation.

Table 2: Multiple Regressions

Predictor	Coef	SE Coef	T	P
Constant	-581.69	58.07	-10.02	0.000
Population	0.00000711	0.00000061	11.71	0.000
Debt per capita	0.12024	0.05116	2.35	0.031
Exports	0.0007482	0.0003553	2.11	0.050
Trade balance GDP	-454.3	130.7	-3.48	0.003
Inflation rate	43.00	47.32	0.91	0.376
Unemployment	-5974.3	828.6	-7.21	0.000

MODEL SPECIFICATION

$\hat{Y}$ = - 582+0.000007 X_1+0.120 X_2+0.000748 X_3-454 X_4+43.0 X_5-5974 X_6

Where $X_1, X_2, X_3, X_4, X_5,$ and X_6 are the predictor's variable which are population, debt per capita, exports, trade balance GDP, inflation rate, and unemployment respectively and **Y** is the response variable which is economic growth.

In these results the relationships between population, debt per capita, trade balance GDP, and unemployment are statistically significant because the probability values for these terms are less than the Alpha significant level of 0.05. The relationships between Exports and inflation rate are not statistically significant at Alpha significant level of 0.05.

Table 3: ModelSummary

S	R-Sq	R-Sq(adj)
25.6333	98.5%	98.0%

R-Sq(pred) = 96.07%

In these results, the R-squared value shows that the predictor's variables explain 98.5% of the variance in the response variable. The adjusted R-squared is 98.0% which account for the number of predictor variables in the model. Both values shows that the model fit the data well.

The predicted R-square value is 96.07% because the predicted R-square value is close to R-square and adjusted R-squared values, the model does not appear to be over fit and is not adequately predictive, if additional model are fit with different predictor variable, then we use adjusted R-square values and the predicted R-square values to compare how well the model fit the data.

Table 4: Analysis Of Variance

Source	DF	SS	MS	F	P
Regression	6	728651	121442	184.82	0.000
Residual Error	17	11170	657		
Total	23	739822			

Source	DF	Seq SS
Population	1	618922
Debtpercapita	1	257
Exports	1	63229
Tradebalance GDP	1	11299
Inflation rate	1	784
Unemployment	1	34160

This result shows that, the null hypothesis state that the mean of the regression of the variables are equal and are statistically significant. Because the p-value is 0.000, which is less than the significance level of 0.05, we conclude that some of the regression mean are related. Additionally, the sequential sum of square indicate that the predictor does not explain a substantial amount of unique variance, which shows that the model with only population, debt per capita, exports, trade balance GDP, inflation rate, and unemployment will be appropriate.

Table 5: Fits And Unusual Observations

Obs	Population	Economic growth	Fit	SE Fit	Residual	St Resid
21	181137448	586.80	551.39	20.08	35.41	2.22R

R denotes an observation with a large standardized residual.

This result simplifies how far an observed value is from the least–square regression line, relative to the dispersion of observation around the line. Observations with standardized residuals greater than 2 or less than 2

Fig 1 Residual Plot versus Fitted Plot

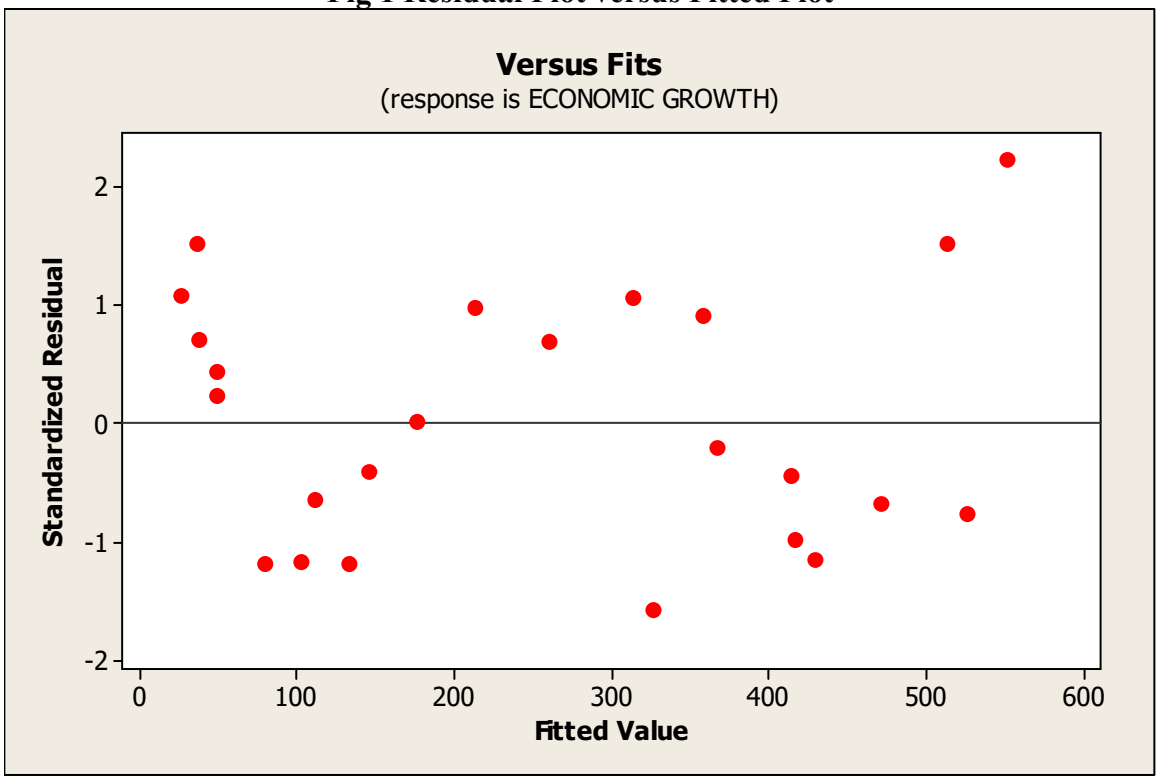

Fig 1 shows the residual versus fitted value, the data do not appear to be randomly distributed about zero. There appear to be clusters of points that may represent different groups in the data. Investigate the groups to determine their causes.

Fig 2 Normal Probability Plot

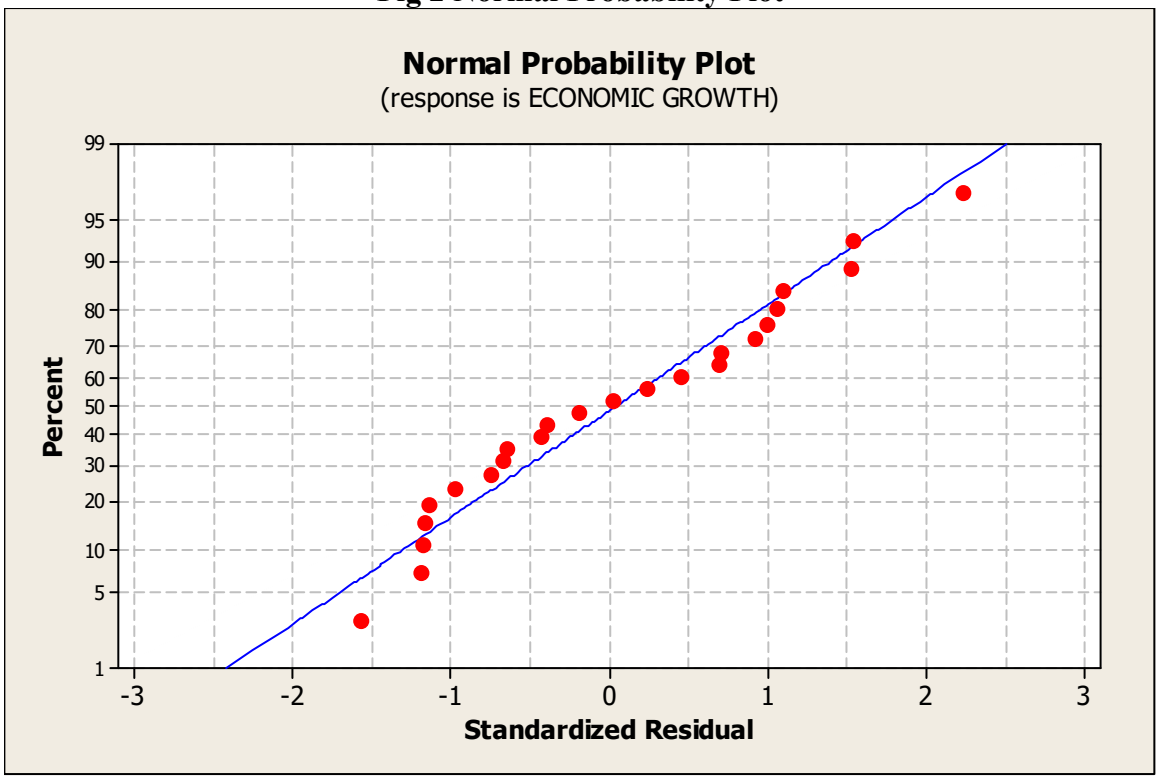

Fig 2 shows the normal probability plot, the points generally follow a straight line. There is no evidence of non normality, outliers or unidentified variables

4. CONCLUSION

The finding on the research work shows that, trade balance and unemployment have a strong negative impact on the Gross domestic product of Nigeria, which is not a favourable condition to be in for a developing country as Nigeria, for this reason the government and the public should wake up to responsibility to tackle trade balance and unemployment.

REFERENCES

Anthony Ilegbinosa Imoisi *, Esu-Amba Antakikam Amba, Inigbehe Micheal Okon Unemployment rate and economic growth in Nigeria: An empirical analysis, 1980–2016 International Journal of Development and Sustainability ISSN: 2186-8662 – www.isdsnet.com/ijds Volume 6 Number 7 (2017): Pages 369-384 ISDS Article ID: IJDS17060402

Armington, C. (2002) "The Determinants of Regional Variation in New Firm Formation", Regional Studies, Vol. 36, pp. 33-45.

Amaeteng, and amoko-Adu, C.E.E. (2002), Economic Implications of the Unmet Need for Family Planning Services, in The Nigerian Journal of Economic and Management Studies 3 (1 & 2): 46-56.

Asley, E. (2002) "Investment in Education: The Impact of economic growth on the population in Nigeria", Lagos: Federal Ministry of Education, p. 18. Institute of Materials Management

Downess, K. (2011).Population Trend in Africa, International journal Science and technology, 3(1),1-26.

Kreishan, M. (2011). Unemployment rate and economic growth in Jordan: An empirical analysis, 1970–2008 International Journal of Economic Growth 7: 227-258

Nwosu, C., Dike, A. O and Okwara, K. K. (2013).The Effects of Population Growth on Economic Growth in Nigeria,the International Journal Of Engineering And Science (IJES) || Volume || 3 || Issue || 11 || Pages || 07-18 || 2014 || ISSN (e): 2319 – 1813 ISSN (p): 2319 – 1805 www.theijes.com The IJES Page 7

Obadan, J., and Odusola, D. (2011). Effect of economic growth on population in Nigeria: Comparative Analysis of the 1990 and 1999 NDHS data.

Ocampo, M. (2004). Unemployment and economic growth in Nigeria Journal of Economics and Sustainable Development, 5(4), 138-144.

Todaro, D. and Smith, S. (2006). Imfact of Economic Growth and Unemployment rate on Population United Nations Population Division. 2003. World Population Prospects Database. New York: United Nations.

DRIVERS OF BLUE ECONOMY IN INDIA: AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF FISHERIES AND TOURISM SECTORS

Prof. Dr. Mohammad Altaf Khan
Department of Commerce &Business Studies, Faculty of Social Sciences

Amulya Kumar Sahoo
Department of Commerce &Business Studies, Faculty of Social Sciences

ABSTRACT
Blue economy for India means a vast ocean of economic opportunities playing an equally important role in generating and sustaining livelihoods. With an over 7,500-km-long coastline spread across nine coastal states, four union territories (UTs) - including two island UTs, 12 major, and 200 minor ports, India's Blue economy supports 95% of the country's business through transportation and contributes an estimated 4% to its Gross Domestic Product (GDP). Therefore, all the sectors across Blue economy have the potential to engage a large workforce and have been doing so from the past many decades at least in sectors such as fishing, aquaculture, fish processing, Blue tourism, shipping and port activities. Now, engagement in new sectors such as offshore wind, Blue biology, biotechnology, and other activities like ship building and ship breaking is also rising extensively. The Blue sector plays a vital role in the national economy of India in the multiple ways. It is not only contributing in economic growth, generating employment opportunities but also generate foreign exchange. High proportions of these benefits are generated by the sectors and contribute in various ways to resolve food security problems and poverty reduction. Among these, the fisheries sector alone provides livelihood to about 16 million fisher folk and fish farmers at the primary level and almost twice that number along the value chain. The government envisions this sector to have immense potential to more than double the fisher folk and fish farmers' incomes. Blue tourism is also a sector that has been one of the fastest growing globally and in India. Particularly in coastal states like Kerala, Karnataka, Tamil Nadu, Odisha and west Bengal coastal tourism has contributed largely to both the state economies and livelihood creation. This paper highlights the important role of Blue sector particular fisheries and tourism in economic development of India. In this paper the major focus will be the Economic growth of India with reference to two Blue economic Sectors namely fisheries and tourism. This studies also examines the major determinants of Blue economic activities namely fisheries and tourism during the period 2009-2021 using the panel data. This paper will also examine how the factors like trade policies, volatility in exchange rate and macroeconomic policies change the direction and composition of Blue trade and tourism during above said periods.
Keywords: Blue Economy, Pandemic, Composition, Tourism, Sustainable

ASSESSMENT OF DIETARY PATTERN OF CORPORATE WORKERS AND ARTISANS IN RELATION TO THEIR NUTRITIONAL STATUS IN SOMOLU LOCAL GOVERNMENT AREA OF LAGOS STATE, NIGERIA

Ifebajo, A.Y.,
Department of Home Economics Education, Federal College of Education (Technical)

Afolabi, W.A.O
Department of Nutrition and Dietetics, Federal University of Agriculture

Ifebajo, I.P
Department of Nutrition and Dietetics, Federal University of Agriculture

Abstract
This study compared the dietary pattern of corporate workers and artisans in relation to their nutritional status. The study design was cross-sectional. A total of 150 participants were recruited by random sampling from selected corporate institutions and artisan shops in Somolu Local Government Area of Lagos State. Anthropometry (height, weight, waist and hip circumferences) and body composition (total body and visceral fat) indicators were measured. Daily food intake was assessed using 24-hour recall and quantitative food frequency questionnaire respectively. The 24-hour dietary recall was done for 2 consecutive days. Statistical Package for Social Sciences vs 20.0 was used to analyse the data. Macronutrient, calorie and fibre intake in a day was compared among the two groups using T-test. P-value $\leq$ 0.05 was considered statistically significantly. Over 30% of both groups consumed refined boiled rice with tomato stew and fried fish or beef twice or more weekly. Over 30% of artisans also consumed amala, eba and okro stew and fried beef everyday. Corporate workers were significantly more obese; BMI ($p=0.01$), waist circumference ($p<0.01$) and visceral fat ($p<0.01$) compared to artisans. Corporate workers consumed more refined and high calorie food than artisans with significantly higher prevalence of obesity. It is suggested that corporate workers should reduce the intake of high calorie food and engage in physical activities to burn out the visceral fat.
Keywords: Nutritional Status, Corporate-Workers, Artisans

ANALYSIS OF LONG-RUN IMPACT OF NON-OIL TAX REVENUE ON ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA

Hussaini Umar K/Kuka
Department of Management Science, Kano State College of Education and Preliminary Studies

Auwalu Sani Ibrahim
Department of Management Science, Kano State College of Education and Preliminary Studies

ABSTRACT
The greatest challenge facing Nigeria today is how to increase the level of economic growth. Meeting this challenge is particularly difficult, if the country should rely solely on oil tax revenue and less emphasis on non-oil tax revenue sources regardless of their contributions towards Nigeria's economic growth. Against this background, it becomes crucial to diversify tax revenue sources and enhance non-oil tax revenue performance. This paper therefore, focuses on analysis of impact of non-oil tax revenue on economic growth in Nigeria from 1985 – 2017. To ensure the order of integration among the series, ADF and PP tests were done. The unit root results revealed that all the variables are stationary after first difference I(1). For empirical analysis, the study applies ARDL based on Unrestricted Error Correction Model (UECM). The results indicated positive impact of Customs and Excise Duties (CED) on economic growth in Nigeria in both short and long-run periods. Company Income Tax (CIT) and Value Added Tax (VAT) are found to be statistically insignificant within the two period of analysis. Lastly the paper offers some recommendations on how to improve non-oil tax revenue resources for a sustainable economic growth in Nigeria.
Keywords: empirical, economic, non-oil

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF E- BUSINESS

Harshita
Student of BALLB 1st year pursuing from BPS University of Women

Abstract
Electronic business (or "Online Business" or "e-business") is any kind of business or commercial transaction that includes sharing information across the internet. Commerce constitutes the exchange of products and services between businesses, groups, and individuals and can be seen as one of the essential activities of any business.

Advantages of e-business

There are actually innumerable advantages of e-Business, the most obvious one being the ease of doing business. Some of the major advantages of e-business are as follows :

- **Easy to Set Up:** It is easy to set up an electronic business. You can set up an online business even by sitting at home if you have the required software, a device, and the internet.
- **Cheaper than Traditional Business:** Electronic business is much cheaper than traditional business. The cost taken to set up an e-business is much higher than the cost required to set up a traditional business. Also, the transaction cost is effectively less.
- **No Geographical Boundaries:** There are no geographical boundaries for e-business. Anyone can order anything from anywhere at any time. This is one of the benefits of e-business.
- **Government Subsidies:** Online businesses get benefits from the government as the government is trying to promote digitalization.
- **Flexible Business Hours:** Since the internet is always available. E-business breaks down the time barriers that location-based businesses encounter. As long as someone has an Internet connection, you may be able to reach and sell your product or service to these visitors to your business website.

Disadvantages of e- business

- **No personal touch:** Seller and consumer cannot have face to face contact while purchasing goods and services from e – business. The personal touch in doing business i.e. meeting face to face is not possible in e – business.
- **Lack of Inspection:** Buyer cannot physically inspect the goods at the time of purchase. The consumer is unable to touch or feel the goods before buying.
- **Government Interference:** To set us an e – business there are some minimum procedures to be followed. There may be a monitoring from the government and authorities that could lead to increase the interference in selling the goods.
- **Transaction Risk:** In e – business system, transaction risks such as supply of inferior quality of goods, supplied products not matching with the sample expected, high prices, defects in products, cheating, etc. may happen and we cannot be denied.
- **Delay in deliver of goods:** If we go to shop and purchase the goods then we will get the goods immediately. But in case of e – business there could be difficulty in delivering the goods. Lack of communication can cause wrong delivery of goods.[1]

Keywords: consumer, personal, down

[1] https://www.shaalaa.com/question-bank-solutions/write-short-note-disadvantage-e-business-concept-e-business_1964
https://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_business
https://www.toppr.com/guides/business-studies/emerging-modes-of-business/benefits-and-limitations-of-e-business/

A STUDY ON MOBILE COMMERCE IN INDIA

Assoc. Prof. Dr. C. Vijai
Faculty of Commerce and Business Administration, Vel Tech Rangarajan Dr. Sagunthala R&D Institute of Science and Technology
ORCID: 0000-0003-0041-7466

R.Sunita
Department of Commerce, Manonmaniam Sundaranar University

ABSTRACT
Mobile Commerce is the subset of e-commerce, which incorporates all e-trade transactions, carried out with the usage of a mobile tool. This paper attempts at identifying the relevance and potential role that m-trade can play in the improvement of the enterprise environment, the use of wireless handheld gadgets inclusive of cell phones and laptops to conduct industrial transactions online. Mobile trade transactions continue to grow, and the period includes the acquisition and sale of an extensive range of products and offerings, online banking, bill fee, records delivery, and so forth.
Keywords: M-commerce, mobile commerce, m-commerce services, Applications of m-commerce

INTRODUCTION
Many recently-published research articles emphasize the strong potential of mobile commerce and the competitive advantage it brings to communication services providers and developers of mobile content. Users and businesses using mobile commerce business models will enjoy a variety of benefits provided by mobile applications through the supporting infrastructure. At the same time, several articles in the industry press announce that mobile commerce has failed to deliver and that the promising start has slowed down One of the most promising mobile commerce applications – mobile banking, has been termed both a 'killer application' and a 'dead end' . Professional writers caution against the optimistic projections which predicted that the uptake of mobile commerce would be faster than that of electronic commerce, particularly in the area of Business-to-Consumer (B2C) applications. Most authors agree that some of the downturns in the mobile commerce arena are in line with a general downturn in the economy, and while predictions about the penetration of wireless devices are still optimistic (Figure 1), the question of whether mobile commerce will live up to its expectations as a “revenue machine” has not yet been answered affirmatively. Even so, research interest in mobile commerce has not faded. It is a new frontier of electronic commerce and a new driver in the process of “transformation”, spearheaded by electronic commerce. Numerous attempts to build up a recognizable research space for mobile commerce have led to the creation of research constructs such as general frameworks, application-specific scenarios, transactional models, and evaluation and adoption frameworks. In this paper, we review some of these approaches and attempt to synthesize them into a preliminary research model for the study of mobile commerce adoption. A significant number of mobile applications are expected to emerge from the Asia-Pacific region where New Zealand is well-positioned in terms of mobile phone penetration (Dholakia & Dholakia, 2002). A report published by the New Zealand Ministry of Economic Development states that about 60% of the total population had access to a mobile phone in 2001. This figure compares favorably with the 1999 mobile penetration figures of early mobile commerce adopters such as Finland and Sweden (66.70% and 57.80%, respectively).

Reports in the business press suggest that the lack of more acceptable and attractive applications is one of the reasons for the relatively slow uptake of mobile commerce. There is a need for mobile commerce solutions that recognize the importance of user perceptions of mobility. Securing end-user support and acceptance is a necessary condition, to be met by any player in the mobile commerce arena who wants to devise a successful mobile commerce strategy and benefit from the mobile commerce opportunity.

LITERATURE REVIEW

Popescul, D (2013) Customer habits, behavior, informational needs, and expectations were a subject of change in electronic commerce and are changing further in mobile commerce. In this spirit, the "mobile" sellers must understand that the ways to assure customer satisfaction are also changing. A new, coherent and fully developed customer strategy is indispensable in the assurance of…mobile satisfaction. This paper analyzes the changes in mobile customer behavior, and also proposes some recommendations for a successful mobile marketing strategy.

Choudhury, D. M., and IG, S. (2015) Electronic commerce, combined with mobile commerce, is probably going to become a serious business development across the world in the close to future. The Asian country is presently in the midst of an eCommerce and m-commerce revolution. The web has introduced a major wave of amendments. Communication patterns have been modified and interaction with companies happens via internet sites. As a result, the web is driving the creation of recent channels that reach the scope and scale of commerce to e-commerce and then m-commerce. The web has enabled makers, retailers, wholesalers, and suppliers to speak and interact with their business higher, quicker and cheaper during a wide range of markets. It Sceptres the shoppers by giving them access at any time and a wider alternative of merchandise and services than before. Without doubt, each eCommerce and m-commerce are at an emerging stage in Asian countries however these have immense growth prospects within the country. this text examines the distinctive options of m-commerce from those of eCommerce and determines the key factors that influence the long run of online promotion, to produce a scientific and comprehensive understanding of e-commerce and m-commerce, together with its utility for each shopper and service-providers, therefore on create them attentive to the new business opportunities arising out of this convergence.

Sabir, L. B., and Kirmani, D (2019) The main aim of the present study was to propose and validate a model explaining the factors influencing Merced Acceptance among consumers. The data was generated employing a close-ended structured questionnaire from the students enrolled in AKTU-affiliated institutions in the largest state of India i.e. Uttar Pradesh. The data was analyzed with the help of exploratory factor analysis (EFA) and structural equation modeling (SEM). The study findings suggest that perceived ease of use (PEU) significantly and positively influences the intentions of Indian consumers to accept mobile commerce. The study findings also suggest that utility and innovativeness in information technology (IIT) are predictors of perceived ease of use (PEU). The findings from the present study are expected to assist academicians, researchers, and practitioners to understand the phenomenon of m-commerce acceptance by Indian consumers.

Srivastava, D. S., and J, D.(2019) Mobile commerce or M-commerce is an up-gradation for shopping online via wireless handheld devices such as smartphones and tablets to transact online for buying various items, payment of bills, booking of tickets, etc. In the late 90s, the information of the internet and e-commerce transformed the way of business and the manner consumer interacts with business. A live example of the same is the way spending of ton advertisement has started to move from traditional offline media to online and digital media because marketers have observed the huge future opportunities to come close with their potential audience. This paper is aimed at identify the factors which have a direct impact on the growth of M-commerce applications for shopping. The focus is to understand the reasons which positively impact the expansion of M-commerce from the point of view of business players and consumers as well.

Jain, N., and Tan, T. (2021) the mobile commerce (m-commerce) channel is poised to be the future of online markets. It offers search features distinct from conventional personal-computer-based (PC) e-commerce channels. Its easy accessibility extends the time available for customers to search, although its shopping environment constraints (e.g., small screen size, single-tab browsing) may inflate search costs. Collectively, these competing features cause ambiguity about the mobile channel's true effect on sales concentration – a key criterion in managing retail operations. The focus of this study is to understand the net impact of the mobile channel on driving sales concentration. Our study extends the empirical literature focusing on online retailers' channel strategies and their implications on operations practice. It examines differences in primary online channels – mobile and PC – in shaping sales concentration across products and the cost of ignoring such a difference in inventory management, a core decision for operations managers. We collaborate with a large online apparel retailer to access customer-level transactional data.

OBJECTIVES OF M-COMMERCE

The main objectives for M-commerce are as follows:-

1. To find out what are the benefits of M-commerce.
2. To find out what problems are going to face by M-commerce.
3. To find out How M-commerce can be grown.

METHODOLOGY OF THE STUDY

To accomplish the above objectives, secondary sources, available literature, reports, and data have been used. The data has been obtained from various journals, reports, magazines, and websites.

CURRENT SCENARIO OF M-COMMERCE IN INDIA

The popularity of m-commerce usage in India is caused by many factors, and these include the factor of cost. The price of devices today has considerably decreased. Hence, the public is now able to own the devices at a judicious price. This easy availability due to cost has facilitated the acclimatization of the public to mobile phones. It appears people from all walks of life in India are users of Smartphones, and, for every 100 mobile users, 74.16 users are in India. Globally, concerning mobile phone usage, India has been ranked second. In this country, the Internet on mobile phones is effortlessly obtainable and at reasonable rates. In India, the providers of mobile services are offering internet connection for mobile phones at a highly minimal price and half of the population could afford it. 2013 have seen significant drop prices in mobile phone internet rates. For instance, the rates of 3G were dramatically reduced by 70%, while Reliance had slashed its rates up to 90%, whereas the rates offered by Vodafone went down by 80%.

In addition, there are approximately 431 million mobile devices with internet abilities in India implying easy accessibility to m-commerce among all levels of consumers. One major advantageous feature of mobile phones is their portability and availability at all times. Today, mobile phones are much smaller but equipped with a lot more capacities. Hence, mobile phones provide users with much more convenience as opposed to laptops. Meanwhile, sites of m-commerce are accessible at all times. In regards to the products sold online, they are fairly cheaper as opposed to those sold in physical stores. Furthermore, online customers often are offered a lot of discounts, free shipping, and coupons for their product purchases.

A definition of m Commerce as a transaction is provided by Muller-Verse: m Commerce is "any transaction with a monetary value conducted via a mobile telecommunications network". As a subset of electronic commerce, m Commerce incorporates mobile transactions to the Internet. Some of the studies of electronic commerce penetration and adoption provide models and instruments suitable for similar studies involving m Commerce uptake. Mobile commerce is different from electronic commerce in at least one aspect: its unique feature is "user mobility", which makes mCommerce dynamically dependent on the location in which the mobile user operates. points out that "…unlike electronic commerce, which normally requires desktop computers to connect to the Internet and send and receive an e-mail, mobile commerce offers the added benefit of mobility that makes conducting business or making a purchase via the Internet an anywhere, anytime experience". A broader definition of mCommerce is needed, which includes applications that take into account the exact location of the user and provide customized, location-aware services. , we define mCommerce as a "value-added service that enables mobile end-users to conduct reliable and secure transactions through specifically-designed mobile applications ".hese include, for example, applications in banking and brokerage, shopping, reservations, and ticketing, entertainment, event management, education. In the context of our definition, mobile applications are applications designed for mobile handheld devices. The handheld devices connected to mobile networks belong to the entity labeled "platforms" in Figure 2. Applications add value to the end-user or customer when they become part of the business model in a firm or organization. The business model provides an architecture for conducting mCommerce, including a description of the relations between the players: customers, operators, eCommerce providers, payment providers, and other parties".

GROWTH FACTORS

The adoption of smartphones, mobile internet, and apps have given the wings to the e-commerce industry in India. Due to this, it is expected that the e-commerce industry capture Indian commerce may ket 8% by 2020 reaching a sale figure of $ 37.96 billion. It is the result the of adoption of mobphoneshone, the latest technology by Indian youngsters. The Mobile Commerce market in India grew at a pace of 71.06% over the period 2012- 2016. According to a survey conducted by „State of M-Commerce 2016," the current online shoppers in India fall under the range of 80-100 million, and these numbers are expected to go up to 175-220 million by 2020. Nowadays, 44% of mobile phone users in India prefer Flipkart, followed by 32% of users who prefer Amazon. Digital wallet players like Paytm and Free charge are likely to see an instant boost. Today, people use a digital wallet to buy their daily goods. A lot of customers might start using the online payment option when cash on delivery (COD) is not available.

The following factors that are driving customers toward mobile devices rather than the desktop in these regions are:-

Speed: M-commerce through mobile phones is becoming very fast and easier every day. It gives instant satisfaction to customers and allows businesses to create urgency and drive sales through the use of short-term discounts.

Security: All the transactions made by M-commerce technology are completely safe and secure. E-payment allows a fully interactive experience that can encourage business between businesses and their customers.

Innovation: M-commerce gives new applications and creative mobile payment solutions. In a rapid development market, it is important to innovate as it is to simply keep pace with development elsewhere.

Affordability: With Android devices ruling the mobile technology in India, many people even with low income can afford a smartphone, which is then used as an internet device. According to IAMAI, 65 percent of internet users are e-commerce customers

Accessibility: The retail outlets of big brands in Tier 2 and 3 cities are not in existence. Hence, the online marketplace had become the gateway for many youngsters who want to buy their favorite brands of jeans and T-shirts.

DIFFERENCE BETWEEN M-COMMERCE AND E-COMMERCE

Our world today is so much different from our previous generations. With the invention of Internet, everything is fast and happens online. Long gone are those days when people shop around 3-4 stores with a total distance of a few kilometers deciding which product to buy. These days, all considerations are done online before we made it to the physical store and most of the products are just a few clicks away from us. The terms E-commerce or web store have been on the market for a while, but M-commerce and mobile shopping apps, etc. are quite newcomers. Both of these terms have different meanings though both aim at making consumer lives easier. To better understand the differences between E-commerce and M-commerce.

1. E-commerce means doing business transactions on the Internet using computers or laptops. Whereas, M-commerce means doing business transactions on the Internet through the use of mobile devices.
2. M-commerce is very portable because mobile phones are very easy to carry. You can do your business transactions anywhere you go as long as you can access the Internet on your phone. Whereas in E-commerce, you have to do your transactions on the computer. Laptops are also portable but not as light as mobile phones.
3. M-commerce is usually charged through the caller's premium rates, charging the user's bill, reducing the caller's credit, and also through mobile banking. Whereas, E-commerce is charged through the use of swipe machines where you swipe your credit card. You can also transfer money through online banking and pay for products you have bought on the Internet using your credit card number.
4. M-commerce is available anywhere you go even if there is no Internet because the Internet is available on your mobile phone, whereas E-commerce is not available everywhere because not all places have an Internet connection

Mobile Commerce Applications

The world of e-commerce is constantly evolving with rapidly increasing customer needs. The e-commerce boom amongst global consumers. The next generation of e-commerce enables users to make a purchase online anything. M-commerce apps allow users to make payments across a variety of industries such as retail, banking, marketing, tickets, ng, etc. Mobile Commerce has entered every field of society such as finance, retail, telecommunication, entertainment, marketing, etc. Today, the need for e-commerce has increased multifold. Some of the applications (areas) of m-commerce are: -

Mobile Banking: Today number of people are ready to adopt mobile banking options with the help of their smartphones. With the help of this customers can pay money, transfer funds, or receive information related to finances from a bank. Even customers also pay bills and create their fixed deposits or modify them as they want. The Future Market Insights predicts that between 2015 & 2020 there would be 39% of CAGR growth in mobile payments. Some of the most common types of mobile payment solutions include- Mobile Wallet, Direct Mobile Billing, and Credit Card Terminal such as PayPal. Nowadays banks have also launched their mobile app for customers to carry out all internet banking transactions through mobile phones. For example, ICICI Bank has launched iMobile. This app allows the customer to transfer their funds to ICICI and non-ICICI bank accounts through their mobile.

Shopping: M-commerce has revolutionized the way we shop. Because of its many benefits, more and more consumers nowadays prefer buying things online over the traditional method of going into stores. These benefits are Convenience Best Price Varieties No Crowd buying & Sell Old and Unused Products at Different prices Comparison Less ExpenditureAccording to a recent survey, about 80% of shoppers said they feel secure using mobile for online shopping. Fashion, electronics, health & beauty are leading categories. Fashion - 88%, Electronics- 78%, Health & Beauty – 54% are leading categories in India. The survey said that 98% of respondents feel-good experience, 38% of respondents said about the availability of a wide range of products, and 22% of respondents do not feel comfortable.

Marketing: It is a practice done by manufacturers to interact with their customers using a mobile device like a smartphone or tablet. With the help of this, a manufacturer can use many of the features in normal internet marketing to attract their customers like Text, Audio, Images, Animations, and many more. There are a lot of benefits of marketing on the mobile web which are as follows: - Viral marketing messages. Cross-media integration. 24-hour services. The direct link with customers. Cost-effective. Widest reach. Instant, adaptable, and easily monitored communication.

Health Care: According to Marketing Professor Linda Golden "M-Commerce is changing the face of health care". The health care industries use wireless devices like pacemakers and mobile commerce technology to exchange information using mobile devices. According to advisory firm Manhattan Research indicates that in 2012, 85% of physicians own or use a smartphone for professional purposes, up from 81% in 2011. M-Commerce is also used in billing payments, lab orders, prescriptions, and clinical decisions. It provides all pharmaceutical information for patients and provides better patient services and care.

Entertainment: Mobile Commerce is also used in the field of entertainment. Mobile acts as a portable music player. It is used for mobile gaming, downloading music and ringtones, videos and digital images, etc. They also allow users to sign in directly to their favorite social networking sites and upload their photos/videos and any other things. Users now have access to the latest news regularly on their phones. Audiobook apps and e-book reader apps help the user to read books anytime and anywhere without the excess load. Mobile learning apps allow learners unrestricted learning while using mobile technology. According to a report presented by Nielsen social media 47 minutes per day on social media in 2016 was spent by adults up 36% from 2015. In 2016, there were 168 million people who use social networks and it is expected that in 2019 it will be around 258.27 million. The most popular social network in India is Youtube and Facebook followed by the social app Whatsapp.

MERITS OF M-COMMERCE

The Merits of M-commerce are as follows:

1. As we know nowadays M-commerce is growing rapidly, and the number of mobile phones is growing nowadays. M-commerce helps each individual to do his/her work smoothly according to their schedule. The benefits of M-commerce are as follows:

2. Easy to carry mobile- As a Mobile device is easy to carry by the user, it helps the user to avoid going to shops physically as it also helps to avoid once the use of laptops.
3. Saves time-For making an e-commerce transaction it is not needed that the user needs to plug in his laptop or PC and wait for the system to reload. It is enough that you just hit a single button on your mobile device.
4. Quicker access-connecting through mobile is faster than dial-up connections using wireline modems.
5. Electronic Wallet-Analysts believe that easy mobile payment is one of the main prerequisites for the success of e-commerce, when the mobile phone can function as an electronic wallet for mobile payments, including micropayments, application developers and service providers will find it attractive to introduce new mobile communication services to the market.
6. Flexibility accessibility- Users can be accessed through their mobile phones and at the same time be accessible online by logging on to various mobile messengers like Facebook, Twitter, Gmail, and other networking platforms

DEMERITS OF M-COMMERCE

1. Technology constraints of mobile devices (memory, processing power, display capabilities, input methods).
2. Less Graphics Resolution-In comparison to computer/laptop mobile has less resolution. In other words, the product is not properly displayed compared to laptops/computers.
3. Less Functionality-As Mobile Phones Provide Fewer Functions compared to Laptops. Here functionality is limited for mobile phones. 4. Lack of Awareness- in India people do not aware of M-commerce. The literacy rate of India grew by 74.04%, but in world's literacy rate is 84% in 2011. People in India are Uncomfortable buying products through M-commerce

CONCLUSION

As m-commerce applications and wireless devices are evolving rapidly, one will take forward the other one towards empowering innovation, versatility, and power in them. There are several business opportunities and grand challenges in bringing forth viable and robust wireless technologies ahead for fully realizing the enormous strength of m-commerce in this Internet era and thereby meeting both the basic requirements and advanced expectations of mobile users and providers. There are news articles and pictures displaying people, who are ordering things over the Internet while waiting for a bus, downloading merchant coupons on their PDAs as they enter a store, or bidding for the last table at a hot restaurant by digital phone in a spur-of-the-moment auction. This process represents a tip of a very big iceberg. The advent of m-commerce, as widely referred to among users, has far-reaching implications. But there are many limitations in the technologies Once its relevant technologies get matured, widely available, and competent, the host of portable devices will be ready to handle the bigger transactional activities not envisioned so far successfully apart from these minor activities. There are a few limitations of this study. Firstly, India is a geographically dispersed country with the majority of people residing in rural areas, so the sample size taken for this study is not that significant as more people can be considered for generalizing results for the entire country. Secondly, the study was limited to Chandigarh only due to time constraints, so future studies on a vast scale can be conducted on different age groups of m-commerce users and also of different geographical areas. And lastly, this study identified only six factors that affect the behavior intention of mobile users towards m-commerce but there are other factors also which have an impact on mobile users' adoption.

So there is the scope of considering other factors like self-efficacy, compatibility, variety of services, personal innovativeness, and perceived risk to study their impact on mobile commerce adoption in the future research model.

REFERENCES

Choudhury, D. M., & IG, S. (2015, January 14). A Comparative Study on 'E-Commerce Verses M-Commerce: The Future of Online Marketing. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2549115

Jain, N., & Tan, T. (2021, January 13). M-Commerce, Sales Concentration, and Inventory Management. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3763707

Popescul, D. (2013, October 24). Customer Satisfaction in the Mobile Commerce. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2344659

Sabir, L. B., & Kirmani, D. (2019, January 28). M-Commerce Acceptance in India: Model Development and Validation. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3323456

Srivastava, D. S., & J, D. (2021, February 02). A Study To Understand the Factors Affecting Growth of Shopping Through Mobile Commerce in Ahmedabad City. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3734256

DETERMINANTS OF CONSUMER PREFERENCE FOR IMPORTED AND LOCAL RICE AMONG HOUSEHOLDS IN SOKOTO METROPOLIS

ABUBAKAR, Bello Bunza
Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture Usmanu Danfodiyo University Sokoto

LAWALI, Uzaifa
Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Usmanu Danfodiyo University Sokoto

ABSTRACT
The study was to assess the determinants of consumer preference of local and imported rice among households in Sokoto metropolis, Nigeria. A two-stage sampling technique was employed, where in the first stage; Sokoto-North, Sokoto-South and some part of Wamakko Local Government Areas (LGAs) were purposively selected on the predominant different households' income groups in the areas. In the second stage, systematic sampling was employed and twenty-seven households from each area were selected making a total of eighty-one households. Data were collected using structured questionnaire while descriptive statistics and regression were employed to analyze the data collected. The households' characteristics reveal that 22.5% of the respondents were 70-79 years old. The mean household size was about 16 persons, 82% were married, and 58.9% were civil servants and high-income earners and 63.3% of the attained tertiary education. The study further revealed that more quantity of locally processed rice is demanded as compared to that of imported rice. Household size and willingness-to-pay, occupation affected the demand of both locally processed rice and imported rice positively, while the income of the consumer, educational level the demand of both locally processed and imported rice negatively. The preference of locally processed rice as against imported rice was because it is cheaper in price and has better taste. It is recommended that local processors of rice should ensure the upgrading the locally processed rice as clean as the imported rice to compete favourably in domestic and potential international markets.
Keywords: Consumers, households, rice, quality, price, preference

GREEN SMART CITY: SUSTAINABLE ENVIRONMENT FOR POST COVID WELL BEING

Sani Inusa Milala
Department of Real Estate and Facilities Management, Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

Khadijah Binti Md Ariffin
Department of Real Estate and Facilities Management, Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

Rozilah Binti Kasim
Department of Real Estate and Facilities Management, Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

Narimah Binti Kasim
Department of Construction Management, Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

Azlina Binti Md Yassin
Department of Real Estate and Facilities Management, Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

Mohd Hafizal Bin Ishak
Department of Real Estate and Facilities Management, Universiti Tun Hussein Onn Malaysia

Abstract
With the challenges posed by the pandemic, which resulted in the different outlook of social and health wellbeing by the government which are saddle with the responsibilities of making law, and designing policies have become worried, calling for the researches, innovation policy design, etc. that will integrate the presented environment which is a challenge by the pandemic to contain the disease in the present environment and for a better environment in the future with a view of people's wellbeing socially, mentally, emotionally, economically. This study is primarily aimed at developing a framework that will integrate the present environment to the future environment for post covid 19 world that accommodates the social, mental institutional, economic wellbeing of people. The study employed the investigative strategy of the existing problem in the present environment, a framework for the integration of the present environment has been developed. It was concluded that the green smart concept of green smart governance, green smart energy, green smart education, green smart health care, green smart building, green smart security green smart energy is the element that integrates the present environment for post covid world environment that will accommodate people wellbeing economically socially mentally, and institutionally.
Keywords: environment, integrate, emotionally

1.0 Introduction

WHO, (2020a) reported that the new coronavirus epidemic in Wuhan, China, quickly developed into a worldwide health disaster in December 2019. As a result, it was declared a public health emergency by the World Health Organization (WHO) in January 2020, and the new illness was given the name COVID-19 on February 11, 2020, COVID-19 has designated a worldwide pandemic on March 11, 2020. (WHO, 2020b). Most governments across the globe have begun to implement broad lockdowns, social distancing techniques, and other processes to contain this extremely spreading illness (Gonzalez, et al 2020).

With the measure taken by the authorities to contain the spread of this deadly disease moving around the globe, it has to post a challenge to the world economy, health, and all angle of human activities, that this has challenged our today environment and the future as at risk if such related pandemic will confront the globe at future. (Umar, et al 2021). With the challenges posed by the pandemic, which resulted in the different outlook of social and health wellbeing by the government which are saddle with the responsibilities of making law, and designing policies have become worried, calling for the researches, innovation policy design, etc. that will integrate the presented environment which is a challenge by the pandemic to contain the disease in the present environment and for a better environment in the future with a view of people's wellbeing socially, mentally, emotionally, economically, etc. (Orhan, 2021; Park, & Lee, 2021).

Orhan, (2021) reported that not restricted only to human daily activities, but too including their social and health wellbeing in our environment today have been challenged as a result of the pandemic. The global confrontation of the human activities by the pandemic today in our environment has taken dimension of change, and become the alarm calling attention for integrating the environment for the better future environment that will accommodate social and mental wellbeing. The pandemic has affected our environment economically, educationally, health including, social, mental health, social the level of social problems and health problems example mental health around the world have been increasing, and According to the Kaiser Family Foundation, (2020) moreover half of all Americans (47%) have experienced poor mental health as a result of the pandemic, a significant increase from pre-pandemic norms. These impacts do not appear to be evenly distributed. Mothers of children under the age of 18 are far more prone than fathers to be stressed and worried. Furthermore, Black folks are more likely to report a "major effect" on their mental health than white or Hispanic ones.

People whose mental health has worsened as a result of the pandemic confront the most difficulties in locating a provider and affording the therapy they seek. Employers can improve employees' mental health and create workplace resilience by making mental health services easily accessible during the pandemic. (Chaturvedi, 2020). Chaturvedi, (2020). Postulated that For the time being, day boarding and daycare centers for people with mental health difficulties have been closed as a result of the social distancing and lockdown recommendation. Public anxiety, worries, and anxieties are the most obvious mental health issues that have arisen as a result of these actions. These show as health apprehensions about touching any possibly infected surface, encountering someone who has traveled to highly infested locations or acquiring any signs or symptoms of upper respiratory tract infections (coughing, sneezing, fever). (Taylor, 2019). Having the above-mentioned issues of social, mental health-related, and environmental for wellbeing in the future searching for the solution that will be used in addressing the issues from the perspective of both innovation and policy design the aim of this paper is to emerge.

Among the proffering solutions for the invention of a better environment for the tomorrow generation the concept of a green smart city is highly recommended from the feature observed both containing the covid and better environment for the social and mental wellbeing, looking From the smart city's point of view, the concept "smart city" refers to a global stream of research and policy aimed at improving people's quality of life in urban areas by leveraging innovation and high-tech solutions to the challenging issues that have developed as a result of diseases outbreak and growing urbanization (Kashef, et al 2021; Dameri, & Ricciardi 2015; Greco, & Cresta, 2015). Kumar (2022).

According to the statement, the smart city movement arose from a desire to address the ills and diseases of not only urbanization by humans such as disease outbreak, pollution, land utilization, traffic and overcrowding, energy needs, difficulty accessing public services, and, more broadly, the serious urban footprint here on the environment and the challenges that come with high population density. Alderete bolstered Kumar's earlier remark (2020).
According to the UN Environment Programme (2011), the notion of smart city development is growing rapidly as a key solution to our present environmental issue which includes the social health and urbanization, and the socio-economic issues that cities face around the world. This agrees with the statements made by the following authors in their studies (Stimson & Pettit, 2021; Kumar2019; Roy, & Chatterji, 2020; Bibi, 2021).Bibri and Krogstie (2017). Smart cities have developed as a potential solution to environmental concerns that have occurred as a result of social, economic, health, and increase in urbanization. This was verified in the studies of Castanho et al 2019 and Lopez et al 2019. (2020). That they are regarded vital for the long run. Gade, (2019). In his study, he emphasizes that smart cities are viewed as environments that support all of the aspects of optimal resource usage, for quality-of-life activities, that is economically socially and health wellbeing. Going with the background of the study this paper aimed at exploring the innovation of green smart cities as an environment for combating covid 19 and environment for post covid 19 with a view of creating a future world of well-being economically socially and socially and mentally sustainable, the study also aimed at proposing a framework for the policy design of our future world.

2.0 Literature review

Smart City

According to existing research, the smart city concept broadly includes a wide variety of social, economic, social, health, institutional, urban technical, and environmental concerns. (Bibri,& Krogstie, 2020). The notion of a smart city is continually evolving, and various workable definitions have been offered by smart city professionals thus far. The concept of a smart city varies; nevertheless, essential features are shared by all descriptions. Because many towns are identifying their city as smart by employing ICTs and other inventions to offer city services, one of the definition's common parts is technology. (Shamsuzzoha, et al., 2021; Gonçalves, et al 2020). A smart city relies heavily on system integration and infrastructural connection (Noori, et al 2020; Dameri & Benevolo, 2016; Lee et al., 2014). Various definitions describe the use of networked infrastructure as a means of catering to social, environmental, economic, and cultural growth. A smart city, according to several writers, is a forward-thinking, high-performing metropolis that inspires others (Dameri & Benevolo, 2016). The residents are the most important aspect of a smart city. Meeting residents' expectations is a crucial component in smart city definitions (Ji et al., 2021). Furthermore, while software, as shown in the figure, is a necessary element for smart city implementation, it does not guarantee success (Singh, et al., 2020). Importantly, it is important to address the primary ecological, social, and demographic challenges that modern civilizations face. As a result, knowledge-based management approaches are being utilized to help social ecosystems remain sustainable and liveable.
Smart city dimensions the smart city aspects are a set of perspectives that contribute to the growth of smart cities (Ahad, et al., 2020). The smartness of a city will be increased by integrating numerous smart city features (Keshavarzi, et al 2020). Smart Government, Smart Mobility, Smart Living, Smart People, Smart Environment, and Smart Economy are all examples of smart concepts. (Kumar 2020)
They are the six most commonly stated aspects in literary research. Smart governance is the use of ICTs to connect city services.

This seeks to integrate governmental, corporate, and civil groups so that the city may more efficiently execute and manage smart city initiatives using a common paradigm. A city-wide transportation system that is safe, sustainable, and connected is the next level of smart mobility. In an ICT-enabled city, Smart Living supports a happy, healthy, and safe lifestyle, increasing the standard of living. The Smart People dimension includes citizens with adequate computer skills, the capacity to adapt to technology advancement, access to education, and the ability to work in an ICT-enabled context. The smart environment includes smart energy, smart grid, pollution control, and monitoring, green infrastructure, and providing a healthy environment for humans. The smart economy caters to e-business and e-commerce, as well as increasing efficiency through the use of smart computing in production to develop new products and services. Most of the elements in smart cities are putting in a lot of work. As stated in Ali, et al (2020)'s concept of a green intangible asset, the effort, and function of intangible assets cannot be overlooked. Intangible assets in general are part of green cities.

3.0 Methodology

Snow, et al (2021) Research is the process of recognizing an issue, gathering information about the problem, and analyzing the information to conclude the problem so that a solution may be discovered. This is referred to as the research method, and it is used interchangeably in the literature with the terms research approach, research design, and research strategy (Tabadkani, et al 2021). The primary research methods include quantitative and qualitative research methods, as well as a combination of both approaches known as a hybrid approach. For this study, qualitative research mode is adopted This study is primary investigative where the study employed direct observation in the environment the Johor state of Malaysia constitute the case study of this research, and the gathered information and revied literature will be used to develop the framework for green smart city, an environment for post covid world that will accommodate the wellbeing social, mentally, economically institutional and healthy for sustainability in quality future life.

4.0 Result and Discussion

From the result of the study, it was discovered that there are health challenges in our cities, struggle for sustainability, energy consumption, social changes, struggle for quality life, etc. in our today environments where the struggle for the better solution as a result of the covid which confronted the present that the present environment is not the better place to live. Struggling for the future best environment that will accommodate wellbeing of people the below framework is developed for the transformation of the environment for the post covid environment that will accommodate wellbeing of people socially, mentally, economically, and institutionally,

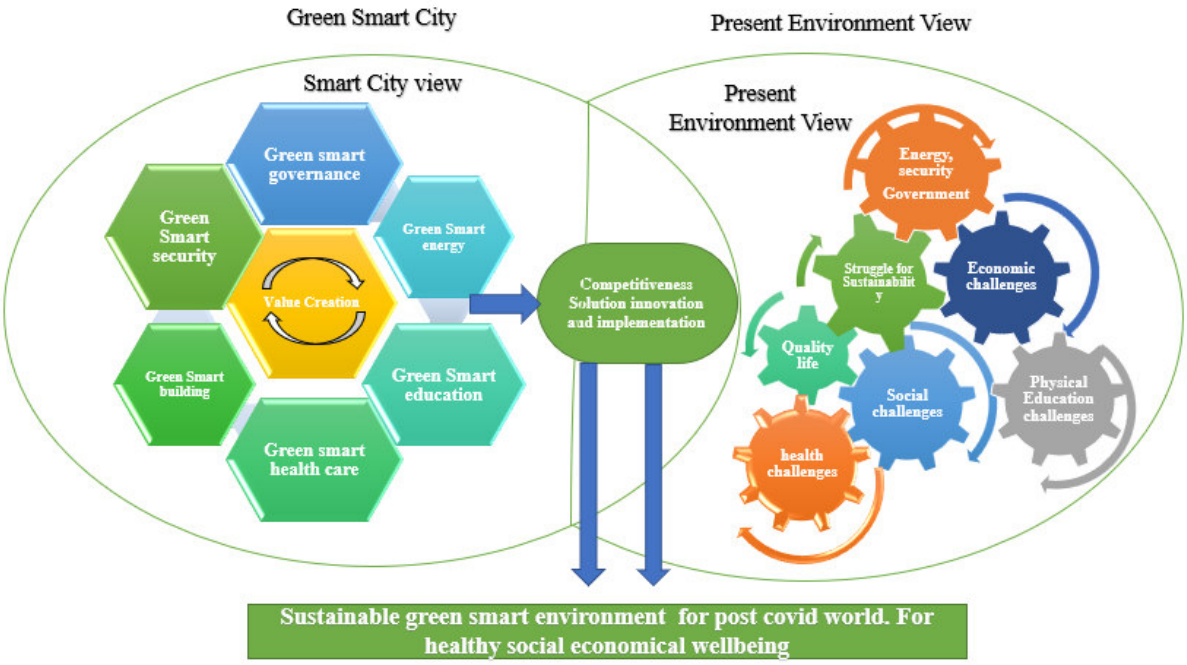

Fig: I. Propose Framework for the green smart city, an environment for post covid world.

The above propose have the following elements such as the green smart governance, green smart energy, green smart education, green smart health care, green smart building, green smart security green smart energy the combination of this major smart element and the other factors will construct a new environment that will give a quality life to people in post covid pandemic world and the new environment that will well be of the people mentally socially, economically, institutionally. The combination of the above smart city element is the only solution to integrate the present environment for sustainable future environment, most of our present environment are confronted which social, economic, energy health, educational challenges in this pandemic but a solution have been recommended through the research by integrating the present element in the environment to the green smart city concept, the level of competitiveness and having the solutions provided, implementation of the concept of the green smart city, immigration from the present environment to the sustainable green smart environment for the post covid world which will accommodate quality life wellbeing socially mentally, economically educationally and institutionally. The transition of implementation of the above framework for the new environment for the post covid world is achievable utilization of the available resource we have and transforming the to aid in having quality life and wellbeing of people.

5.0 Conclusion

From the identified issues of our current environment and the proffer solution, can only be achievable by implementation using the framework above, a sustainable future environment that will accommodate people's well-being economically socially mentally, and institutionally has been revel in this paper is achievable by utilization of the concept green smart city, the green smart city is the city with concept of transforming present environmental -driving elements such as the energy, governance education, healthcare, building, and transport to the modern green smart concept of green smart governance, green smart energy, green smart education, green smart health care, green smart building, green smart security green smart energy**,** this will enable an environment for post-world.

Acknowledgement
The authors would like to thank the Ministry of Higher Education Malaysia for supporting this research under Fundamental Research Grant Scheme Vot No. FRGS/1/2020/SS0/UTHM/03/8 and partially sponsored by Universiti Tun Hussein Onn Malaysia.

6.0 References

Ahad, M. A., Paiva, S., Tripathi, G., & Feroz, N. (2020). Enabling technologies and sustainable smart cities. *Sustainable cities and society*, *61*, 102301.

Bibri, S. E. (2021). Data-Driven Smart Sustainable Cities of the Future: An Evidence Synthesis Approach to a Comprehensive State-of-the-Art Literature Review. *Sustainable Futures*, 100047.

Bibri, S. E., & Krogstie, J. (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable cities and society*, *31*, 183-212.

Bibri, S. E., & Krogstie, J. (2020). The emerging data-driven Smart City and its innovative applied solutions for sustainability: The cases of London and Barcelona. *Energy Informatics*, *3*(1), 1-42.

Chaturvedi, S. K. (2020). Covid-19, coronavirus and mental health rehabilitation at times of crisis.

Dameri, R. P., & Ricciardi, F. (2015). Smart city intellectual capital: an emerging view of territorial systems innovation management. *Journal of Intellectual Capital*.

Gade, D. (2019). Introduction to Smart Cities and Selected Literature Review. *International Journal of Advance and Innovative Research*, *6*(2), 7-15

Gonzalez, T.; de la Rubia, M.A.; Hintz, K.P.; Comas-Lopez, M.; Subirats, L.; Fort, S.; Sacha, G.M. (2020) Influence of COVID-19 confinement in students performance in higher education. arXiv 2020, arXiv:2004.09545.

Greco, I., & Cresta, A. (2015). Smart planning for smart city: the concept of smart city as an opportunity to re-think the planning models of the contemporary city. In *International Conference on Computational Science and Its Applications* (pp. 563-576). Springer, Cham.

Ji, T., Chen, J. H., Wei, H. H., & Su, Y. C. (2021). Towards people-centric smart city development: Investigating the citizens' preferences and perceptions about smart-city services in Taiwan. *Sustainable Cities and Society*, *67*, 102691.

Kaiser family foundation, (2021) Pandemic stress and anxiety https://www.healthaction.org/resources/human-resources/pandemic-stress-and-anxiety-resources-for-employees-and-workers?gclid=CjwKCAjwqeWKBhBFEiwABo_ XB uz6 _Mh iGoY RfVjE-IUd1mRbob2AqGdLfUxffvSv7LpnYsNEkqMPSxoCI6EQAvD_BwE

Kashef, M., Visvizi, A., & Troisi, O. (2021). Smart city as a smart service system: Human-computer interaction and smart city surveillance systems. *Computers in Human Behavior*, 106923.

Keshavarzi, G., Yildirim, Y., & Arefi, M. (2021). Does Scale Matter? An Overview of the "Smart Cities" Literature. *Sustainable Cities and Society*, 103151.

Kumar, v. TM (ed) (2020) Smart environment for smart cities. Springer-Nature, Singapore

Noori, N., de Jong, M., Janssen, M., Schraven, D., & Hoppe, T. (2021). Input-output modeling for smart city development. *Journal of Urban Technology*, *28*(1-2), 71-92.

Orhan, E. (2021) Risk society revisited: Challenging positions of COVID-19 on city and society. *İDEALKENT*, (COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü), 452-469.

Park, B. M., & Lee, H. J. (2021). Healthcare Safety Nets during the COVID-19 Pandemic Based on Double Diamond Model: A Concept Analysis. In *Healthcare* (Vol. 9, No. 8, p. 1014). Multidisciplinary Digital Publishing Institute.

Shamsuzzoha, A., Niemi, J., Piya, S., & Rutledge, K. (2021). Smart city for a sustainable environment: A comparison of participatory strategies from Helsinki, Singapore, and London. *Cities*, *114*, 103194.

Singh, S., Sharma, P. K., Yoon, B., Shojafar, M., Cho, G. H., & Ra, I. H. (2020). Convergence of blockchain and artificial intelligence in IoT network for the sustainable smart city. *Sustainable Cities and Society*, *63*, 102364.

Snow, R. E., Federico, P. A., & Montague, W. E. (Eds.). (2021). *Aptitude, Learning, and Instruction: Volume 2: Cognitive Process Analyses of Learning and Problem Solving*. Routledge.

Tabadkani, A., Roetzel, A., Li, H. X., & Tsangrassoulis, A. (2021). Design approaches and typologies of adaptive facades: A review. *Automation in Construction*, *121*, 103450.

Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Cambridge Scholars Publishing.

Umar, M., Zia-ul-haq, H. M., Ali, S., & Yusliza, M. Y. (2021). Post COVID-19 Development of Sustainable Production and Consumption Systems. In *Sustainable Production and Consumption Systems* (pp. 59-86). Springer, Singapore.

WHO, (2020a) Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic 2020. Available online: https://www.who.int/emergencies/diseases/novelcoronavirus-2019 (accessed on 29 March 2020)

WHO, (2020b) Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Situation Report—51. 2020. Available online: https://www.who.int/docs/defaultsource/coronaviruse/situation-reports/20200311-sitrep-51-covid-19.pdf?sfvrsn=1ba62e57_10 (accessed on 16 March 2020).

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGY IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

M. K. GANESHAN
Ph.D Research Scholar -Management, ICSSR Doctoral Fellowship, Alagappa Institute of Management, School of Management, Alagappa University
ORCID: 0000-0003-2407-1527

Dr. C. VETHIRAJAN
Professor & Head, Department of Corporate Secretaryship, School of Management, Alagappa University

Abstract
In the era of new technologies and global connectivity. Electronic Human Resource Management is becoming a more common practice in businesses. The term "digital HR" describes the present digital transformation affecting the human resources sector as a whole, which is primarily being driven by improvements in data collecting, analysis, and other technology. In order to accomplish strategic objectives, digital HR might also involve utilizing more advanced technologies like artificial intelligence, machine learning, complex automation, and HR analytics. HR technology, in particular, is utilized in the human resources sector to recruit, retain, and sustain people, enhance workforce administration, and improve workforce management. The following tasks should be automated in order to assist managers in working more quickly and effectively. Research suggests that the workload in human resources operations will decrease by around thirty percentages as a result of digitization. With digitization, businesses can save expenses while increasing the effectiveness of their operations. Because of technological improvements, organizations have higher expectations for HR specialists. They now need to monitor activities and productivity in addition to managing HR operations to enhance the processes. HR professionals benefit greatly from applications such as association management software. Aside from employee management, automation tools aid in the reduction of paper usage and the organization of data entry. This study was based on a review of literature available in online journals. The specific role of HR technology practices data gathered from secondary sources. This study looks at how technology is used in human resource management, specifically employee management, employee engagement, performance management, training and development, recruitment, employee scheduling and tracking, documentation, and the integrated management system. Technology has brought about the necessary transformation in the HR department. Technology that centralizes administrative tasks allows HR professionals to focus their efforts on more important tasks. Businesses continue to rely on technology. Following specific technological trends helps a company's market reputation.

Acknowledgement
M K Ganeshan Ph.D., Research Scholar Full Time in Management, ICSSR Doctoral Fellow, the author kindly acknowledges the financial support from Indian Council of Social Science Research (ICSSR), Ministry of Education, Government of India, New Delhi. This research paper is done with the assistance order File no RFD/2021-22/GEN/MGT/60 dated 16.12.2021.

Keywords: EHRM, digital transformation, human resource management, digital HR, software, business

OPTIMIZATION OF RESERVE LOGISTICS IN AEROSPACE MOROCCAN SECTOR BY DISASSEMBLY APPROACH

Maha MOUADNI
National School of Business and Management of Casablanca

RHIHL Abedellah
Assistant professor at National School of Business and Management of Casablanca, National School of Business and Management of Casablanca

MAROUANE Saadia
Financial Engineering, Governance and Development Laboratory (LIFGOD), Hassan II University of Casablanca (Morocco)

Abstract
As the interest of disassembling and dismantling products has increased, we have chosen to focus on the subject of optimization of reserve logistics flows namely the disassembly approach in the aerospace Moroccan sector. Therefore, in Morocco, according to the High Commission for Planning (HCP), the aerospace sector is still penalized by the pandemic since the onset of the global health crisis. Nevertheless, aeronautical production and exports have experienced a significant recovery, registering a slower pace of -22%, instead of -44% in Q4 2020. However, during the last decade, Morocco has been able to build a solid and quality aeronautical industrial base, diversified and competitive, encompassing all aeronautical activities, from production to the assembly of several aeronautical basic parts for export, creating more than 11,300 jobs between 2014 and 2019, as well as an export turnover of around 1.5 million euros in 2019.
In the same context, Morocco is not only interested in the development and promotion of aeronautical production for export, but also in the recovery of used aircraft, including the remanufacturing of aeronautical parts of a useful aircraft and the management of flows of reverse logistics through the processes of disassembly, by developing a storage center, deconstruction and recycling of aircraft and aircraft parts, which could be extended to 54 ha, within the bonded area of the airport Oujda-Angads, in the northeast of the country.
That's why, our research aims at analyzing and highlighting how to optimize the reserve logistics flows by disassembly approach in Moroccan aerospace sector. For answering to this problematic, we have proposed a linear integer determinist programming in which the objective function is to maximize the profit of disassembly process. Our study is a real case inside one of leader's aerospace compagnies in Morocco.
Keyword: Disassembly, reserve logistics, aerospace sector, Morocco

AN INTEGRATED CONSERVATION AND MANAGEMENT PLAN FOR CULTURAL RESOURCES OF JORDAN RIVER EAST COASTAL AREA

Ziad Al Saad
Faculty of Archaeology and Anthropology, Yarmouk University

Abstract
The Coastal area of the Jordan River has one of the highest concentrations of cultural sites in the world. Excavation works that have been conducted in the area since the 19th century reveal a large number of important sites that have a substantial cultural and religious significance**.** The combination of unique geographic and geological features with historic, religious, cultural and archeological features in the valley makes Jordan Valley a unique and attractive tourism. The potentials in terms of recreation, thematic site visits and touristic tours are huge. Sustainable tourism and cultural heritage development are critical strategic goals for preserving the valley's intrinsic cultural history and local culture values while also enhancing the economy and creating jobs for the local community. Unfortunately, this potential has not been fully utilized. This is mainly due to the poor conservation, interpretation and management of the cultural heritage sites and the underdeveloped tourism facilities. There is a lack of well defined strategies and policies and there are no clear concepts and aims to guide practice. There is no clear guidelines to determine what should and should not be done in the multilateral development process.
The main aim of this project is the development of a strategies and guidelines for the effective conservation and management of the cultural heritage in the Jordan River Costal area as well as the utilization of heritage resources for sustainable development of the area.
Keywords: Jordan River, Archaeological Sites, Tourism, Sustainable Development

"BAGRAMYAN HATTI" - ERMENİ RÜYASININ ÜRÜNÜDÜR

Kamal SALAYEV
ANAS Kafkas Araştırmaları Enstitüsü, Ermeni Araştırmaları Bölümü Baş Uzmanı

ÖZET

Azerbaycan halkının 44 günlük ikinci Karabağ Savaşı sırasında orduya gönüllü olarak ayrılması Azerbaycanlıların büyük bir demir yumruk olduğunu gösterdi. Her alanda geride kalan Ermeniler, Azerbaycan'ın atalarının topraklarının her zaman kendilerine ait olacağını düşünüyorlardı. Ermeniler kendileri için Karabağ'ın pahasına "Büyük Ermenistan" yaratmak istediler. Ermenistan Devlet Ajansı, Ermenilerin Azerbaycan sınırında güçlü savunma sistemlerinin bulunduğu iddialarına atıfta bulunarak burayı Ermeni Mareşalının onuruna "Bagramyan hattı" olarak adlandırdı. Ermeniler hiç kimsenin "Bagramyan hattını" geçemeyeceğini iddia ettiler. Bu hattın inşasında özel faaliyet gösterenlerden biri Ermeni diasporasıydı. Ermeni diasporası, Ermenistan'ın sinsi niyetleri nedeniyle her yerde büyük paralar harcadı.

Tarihe baktığımızda, "Osa-AKM" uçaksavar füze sistemlerinin SSCB zamanında Saddam Hüseyin tarafından satın alındığı anlaşılıyor. 1981-1983 yıllarında, bu komplekslerin bir kısmı Ürdün'e, İran-Irak Savaşı cephesine gönüllü bir birlik gönderdikleri için teşekkür olarak verildi. Haziran 2020'de Ermenistan'ın bu kompleksleri Ürdün'den 27 milyon dolara satın aldığı öğrenildi.

İkinci Karabağ Savaşı sırasında güçlü Azerbaycan ordusu Ermenistan'ın savunma hattını geçerek Ermenistan'ın "Bagramyan hattı" kavramını yok etti. Unutulmamalıdır ki, 2016 Nisan savaşlarında, 2020 yılının Temmuz ayında ve 2020 sonbaharında Azerbaycan Muzaffar ordusu, hassas topçu ve insansız hava araçlarıyla Ermenistan'ın askeri noktalarını sürekli olarak imha etti. Sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti savunma sisteminin temeli "Strela-10" ve "Osa" sistemleriydi. Ve Sovyet yapımı olan bu koruma sistemleri modernliğin gereksinimlerini karşılamamıştır.

Sayın Cumhurbaşkanı, Başkomutan İlham Aliyev'in de belirttiği gibi, Azerbaycan'ın ikinci Karabağ savaşında 21. yüzyıl savaşını düşmana karşı yürüttüğünü belirtti. Ermenistan'a ait uçaksavar tesislerinin pozisyonları Azerbaycan insansız hava araçlarının yaygın kullanımı sonucu tespit edildi. Ermenistan'ın kamufle edilmiş tesislerinin derhal Türk yapımı modern dronlar tarafından hedef alındığını ve imha edildiğini kaydedelim. Buna ek olarak, Türk Bayraktar TB-2 insansız hava aracı ve İsrailli insansız hava araçları sayesinde düşman cihazları imha edildi.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, İkinci Karabağ Savaşı, İkinci Vatanseverlik Savaşı, Azerbaycan Ordusu, Ermenistan, "Bagramyan hattı", "Büyük Ermenistan"

"BAQRAMYAN XƏTTİ" - ERMƏNİLƏRƏ MƏXSUS XƏYAL ÜRÜNÜDÜR

XÜLASƏ

44-günlük İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı Azərbaycan xalqının könüllü surətdə orduya getməsi azərbaycanlıların böyük bir dəmir yumruq olmasını göstərdi. Hər sahədə geridə qalmış ermənilər düşünürdülər ki, Azərbaycanın əzəli torpaqları daim onlara məxsus olacaq. Ermənilər Qarabağın hesabına özlərinə "Böyük Ermənistan" yaratmaq istəyirdilər. Ermənistanın Dövlət Agentliyi guya Azərbaycanın sərhədində ermənilərin güclü müdafiə sistemlərinin olmasından bəhs edərək həmin yeri erməni marşalının şərəfinə keçilməz "Baqramyan xətti" adlandırmışdı. Ermənilər heç kəsin "Baqramyan xəttini" yara bilməyəcəyini iddia edirdilər.

Sözügedən xəttin qurulmasında xüsusi fəallıq göstərənlərdən biri də erməni diasporu olmuşdu. Erməni diasporu hər yerdə Ermənistanın məkrli niyyətindən ötrü külli miqdarda vəsaitlər sərf etmişdi.

Tarixə nəzər saldıqda məlum olur ki, "Osa-AKM" zenit raket kompleksləri Səddam Hüseyn tərəfindən SSRİ dövründə alınmışdı. 1981-1983-cü illərdə həmin komplekslərin bir hissəsi İordaniyaya könüllü dəstənin İran-İraq müharibəsi cəbhəsinə göndərilməsinə görə minnətdarlıq əlaməti olaraq verilmişdi. 2020-ci ilin iyununda məlum oldu ki, Ermənistan İordaniyadan 27 milyon dollara sözügedən kompleksləri alıb.

İkinci Qarabağ müharibəsi zamanı güclü Azərbaycan Ordusu Ermənistanın müdafiə xəttini yararaq ermənilərə məxsus "Baqramyan xətti" anlayışını darmadağın etdi. Qeyd etmək lazımdır ki, 2016-cı ilin aprel döyüşlərində, 2020-ci ilin iyulunda, eləcə də 2020-ci ilin payızında müzəffər Azərbaycan Ordusu dəqiq artilleriya və pilotsuz aviasiyanın zərbələri ilə Ermənistanın hərbi məntəqələrini ardıcıl şəkildə məhv etdi. Qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının hava hücumundan müdafiə sisteminin əsasını – "Strela 10" və "Osa" sistemləri təşkil edirdi. Həmin müdafiə sistemləri isə Sovet dövrünün istehsalı olduğuna görə müasir dövrün tələblərinə cavab vermirdi.

Möhtərəm Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi Azərbaycan İkinci Qarabağ müharibəsində düşmənə qarşı XXI əsrin müharibəsini aparıb. Ermənistana məxsus zenit qurğuların mövqeləri Azərbaycanın pilotsuz uçuş aparatlarının geniş şəkildə tətbiq olunması nəticəsində aşkar olunub. Qeyd edək ki, Ermənistanın maskalanmış qurğuları dərhal hədəfə alınaraq Türkiyənin istehsalı olan müasir dronlarla məhv olunub. Həmçinin, qardaş Türkiyənin pilotsuz uçuş aparatı – Bayraktar TB-2, eləcə də İsrailə məxsus pilotsuz uçuş aparatları sayəsində düşmənə məxsus qurğular darmadağın olunub.

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, İkinci Qarabağ müharibəsi, İkinci Vətən müharibəsi, Azərbaycan Ordusu, Ermənistan, "Baqramyan xətti", "Böyük Ermənistan"

"BAGRAMYAN LINE" - IS THE ARMENIAN DREAM PRODUCT

ABSTRACT

The voluntary entry of the Azerbaijani people during the 44-Day War of Karabakh showed that Azerbaijanis had a big iron fist. The Armenians, who were left behind in every field, thought that the ancestral lands of Azerbaijan would always belong to them. The Armenians wanted to create a "Great Armenia" at the expense of Karabakh. The Armenian state agency called this place an impenetrable "Bagramyan line" in honor of the Armenian Marshal, claiming that there are strong Armenian defense systems on the Azerbaijani border. The Armenians claimed that no one could break the "Bagramyan line". The Armenian diaspora was one of those who were particularly active in the construction of this line. The Armenian diaspora everywhere invested huge amounts of money for Armenia's insidious intentions.

Looking back into history, it becomes clear that "Osa-AKM" anti-aircraft missile systems were purchased by Saddam Hussein during the USSR. In 1981-1983, part of these complexes were given to Jordan as a sign of gratitude for the sending of volunteer troops to the Iranian-Iraqi war front. In June 2020, it became known that Armenia bought these complexes from Jordan for $ 27 million.

During the Second Karabakh War, a powerful Azerbaijani army broke through the line of Defense of Armenia and destroyed the Armenian concept of "Bagramyan line". It should be noted that during the April battles in 2016, in July 2020, as well as in the fall of 2020, Muzaffar Azerbaijani army consistently destroyed Armenian military units with the help of precise artillery and unmanned aviation. "Strela 10" and "Osa" systems were the basis of the so – called air defense system of the Nagorno-Karabakh Republic. These defense systems did not meet the requirements of modern times because they were Soviet-era production.

As noted by distinguished president and Commander-in-chief Ilham Aliyev, Azerbaijan conducted the XXI century war against the enemy in The Second Karabakh War. The positions of the Armenian anti-aircraft devices were revealed as a result of the widespread use of Azerbaijan's unmanned aerial vehicles. It should be noted that the masked devices of Armenia were immediately targeted and destroyed by modern Turkish-made drones. Also, thanks to the brotherly Turkey's unmanned aerial vehicle – Bayraktar TB-2, as well as Israeli unmanned aerial vehicles, the enemy's devices were destroyed.

Keywords: Azerbaijan, Turkey, The Second Karabakh War, The Second Patriotic War, the Azerbaijani army, Armenia, “Bagramyan line”, “Great Armenia”

THE ROLE OF THE REVOLUTIONARY BASE IN THE SOUTHWEST OF VIETNAM IN THE RESISTANCE WAR AGAINST THE UNITED STATES (1965 – 1968)

Pham Thuy Oanh
Can Tho University

Nguyen Thi Tam Nhu
Can Tho University

Bui Hoang Tan
Can Tho University

ABSTRACT
The revolutionary base plays a particularly significant role in the resistance war against the US to save the country of the Vietnamese people. The base is not only an important rear base of the revolutionary forces but also a symbol of the solidarity and patriotism of the Vietnamese people in the resistance war against foreign invaders. Accordingly, from 1965 to 1968, the Southwest region of Vietnam is a fierce battle field when dealing with the strategy of "*Local War*" created by the US imperialists. With an approach to archival historical resources approach and local history combined with analysis by using in-depth historical research methods, the research content has made a great contribution to clarifying the important roles of the revolutionary base in the Southwest region of Vietnam during the Vietnam War (1965 -1968). The article focuses on the role of revolutionary bases in the Southwest region of Vietnam in the resistance war against the United States (1965 – 1968). The article is a significant contribution to military art in the resistance war against foreign invaders of the Vietnamese people. At the same time, it also sums up some valuable historical experiences that contribute to building and protecting the fatherland currently.
Keywords: revolutionary base, roles of the revolutionary base, the Southwest of Vietnam, resistance war against the US, rear resistance war.

1. INTRODUCE

In the resistance war against foreign invasions, the base was one of the indispensable factors that made the victory of the wars. The base was the place of operation of the revolutionary forces, the place that provided the human power, the wealth power and the place serving as both the rear and the front line. In the process of leading the people's resistance war, the Party brightly applied its experience in building bases from the fight against foreign invasions of the Vietnamese people. In the practice of the anti-American resistance, the Southwest region was subjected to numerous attacks by the U.S. and the Saigon government. Accordingly, the base promoted its role as a rearguard to provide the strength of the resistance. The article presents the basics of building and strengthening bases in the Southwest from 1965 to 1968. Thereby, highlighting the position and role of the bases in the anti-American resistance in general and the period 1965 – 1968 in particular, helping to supplement the useful resources on the art of war in Vietnam and drawing valuable lessons learned in the construction and defense of the Fatherland today.

The work belonged to the National Archives Center II *Organized and operated by the National Battle for the Liberation of the South and the Provisional Government of the Republic of South Vietnam through documents and archives (1960 – 1975)*, detailing the activities of the National SecretAriat for the Liberation of South Vietnam and later the Provisional Government.

The policies and directives of the secret battle in the period 1965-1968 contributed to facilitating the struggle of the Vietnamese militia, especially the process of forming and expanding the liberation zone, creating a basis for building and strengthening the base. Doan Luyen's research (2007) mentioned the active role of the National Battle for the Liberation of South Vietnam from its inception to 1968 in many fields: economy, politics, military, diplomacy, culture..., and created a basis for consolidating and expanding the bases in the controlled secret zone. The study gave a closer look at the role of this organization as well as the growth of the revolution through the expansion of liberation zones and bases. According to Nguyen Hoai (1969), through each of the U.S. bombardment strategies and the Saigon government the rear of the southern battlefield was strengthened and expanded. Activities of building and strengthening the revolutionary government, increasing production, education, health ... contributed to clarifying the role of the liberation zones in the battlefields of South Vietnam. Tran Loi's (2012) research addressed two factors that constituted a base, land and people. Both contributed human strength, strength, food supply, hiding revolutionary forces that contributed to the glorious victory of 30 years of the liberation war. The liberation zone, the free zone, was part of the base because they were qualified to provide human strength and strength for the resistance war. Minh Trung (1966) presented the process of information and consolidation, creating an interleaving position between regions: liberation zones and free zones. Huynh Thanh Phuong (2017) presented the basic issues of land base: topography, politics, socio-economic..., and expressed the views of the people as the most important and prominent factor when it came to the Plum Garden base in particular and the base in general. Studying the role of the U Minh base in the anti-American resistance, Tran Ngoc Long (2005) analyzed the restoration and reorganization of forces at the U Minh base and the re-establishment of a continuum between the U Minh Thuong and U Minh Ha bases. Pham Duc Thuan's Study of the Soc Trang Provincial Base in Anti-American Resistance (2013) presented the construction and defense of the base against enemy attacks. Thereby drawing out the characteristics, roles and lessons learned in the operation of the base. The soc Trang provincial base in particular and the base in general contributed to the victory of the resistance war. In addition, The History of Vietnamese Military Thought Volume IV from 1954 to 1975 of the Vietnam Institute of Military History (2014) raised theories on the issue of geostrategic bases from the choice of site for the construction of the base to the way it works. Accordingly, a place which was chosen as a geographical base must converge on all the factors: an important strategic location, a solid revolutionary base, a self-sufficient economy, where the revolutionary government was active... A study of the Southwest region, Nguyen Cong Binh (1990), presented an overview of the location, topography, climate, development process, material and spiritual life of the region's inhabitants. The study was the rationale for the overall study of this area. Nguyen Vu Thu Phuong (2015) and Pham Thi Phuong Thuy (2020), on the other hand, highlighted the impact of U.S. aid and The Republic of Vietnam's land policy on the south's socio-economic status. These policies had the effect of changing the socio-economic face of the South affecting the operation of the base.

Studying the Vietnam War, Major James M. Bright (2001) analyzed America's war strategy in Vietnam (1965 – 1968), the strategy of the Vietnamese revolutionary forces, and the military role of the United States in Vietnam. In particular, Vietnam's national reunification strategy recognized the importance of rural areas and building bases and rears as essential to success. "*Recognizing the importance of rural areas to build bases and rear areas is essential to success*" (Bright, J. M, 2001).

Kenvin Ruane's (2005) work on the Vietnam War of 1930 – 1975 mentioned the number of Southern revolutionary forces, the support of the North and the rural control of the revolution that threatened the Saigon government "*Militarily, the Vietcong now possessed between thirty and forty-five main-force battalions, augmented by 10,000 North Vietnamese regulars, 35,000 southern guerrillas and up to 80,000 irregulars (Duiker 1996, 246). Controlling large swathes of the South Vietnamese countryside, the communist forces threatened to eradicate the ARVN as a going concern*" (Ruane, 2005). John Schlight's (1988) research dealt with the U.S. taking on a major role and bringing in U.S. direct and operational troops to deploy air forces in Vietnam.

The U.S. army in the Vietnam War 1965 – 1973 dealt with the U.S. military during the Vietnam War (1965 – 1973) on the organization, command, troops, and combat situation of U.S. soldiers in Vietnam and drew lessons learned in combat. David Hunt's (2008) research on the South Vietnamese war, analyzed the conditions and social situation in the South mainly of the peasantry, women. *"The Mekong Delta was the most revolutionary section of the country"* (Elliott, 2016).

The study of bases in the anti-American resistance was studied and approached by scholars from many different angles but only preliminary studies of the country's bases, there have not been many in-depth studies on the base in the Southwest or only in-depth studies of a major base, so it has not highlighted the role of the base in the Southwest, so it has not highlighted the role game of the base system in the Southwest during the anti-American resistance (1965 – 1968).

2. RESEARCH METHODOLOGY

Methodology: mainly approach local archives and history sources according to the model: theory – practice – solution.

This study was conducted on the basis of using two basic methods:

- Historical methods were applied to present an overview of the historical context, the process of building and strengthening the base in the period 1965-1968 in the Southwest. According to Nguyen Phuong (1964), *"By conventional definition, the historical method was a system of principles of law that can effectively assist in collecting and evaluating documents and presenting results in a way that is consistent with historical facts"* (Nguyen, 1964).
- Logical methods were used to systematize and connect relevant research contents. "*When we tried our best to be sure of the facts, we must coordinate, put them in order, depending on their importance, and then draw common conclusions"* (Nguyen, 1964). On that basis, scientific reviews and assessments on the role of the revolutionary base in the Southwest region of 1965 – 1968 were developed.

In addition, this study applied analytical and comparative methods aimed at systematizing the material and identifying the core contents of the historical problem that need to be studied.

3. RESEARCH RESULTS

3.1 An overview of the Southwest region of Vietnam (1965 – 1968)

The Southwest is a large area of land located in the southernmost part of Vietnam, located between the South China Sea and the Gulf of Thailand. According to Nguyen Cong Binh (1990) *"It was rare to have such a large, flat plain that did not meet the horizon like the Mekong Delta"* (Binh, 1990). The land has rivers, canals, and fertile alluvial plains that are accreted every year. *"The road system in the West was undeveloped, mainly using waterways. The Mekong Delta had 650 km of main canals, 2,500 km of auxiliary canals. The West accounted for about 3/4 of the length of those canals. Particularly, Can Tho province (old) had 350 km of main canals"* (Compilation, (2010). The climate was divided into two seasons markedly: the rainy season and the dry season.

"The basic advantage was that the climate was quite stable and less natural. However, the significant difficulty was the severe lack of water in the dry season and an excess of water in the rainy season, causing waterlogging in some provinces (such as An Giang, Dong Thap, Kien Giang, Can Tho (old)...)" (Compilation, (2010).

The administrative boundaries of the Southwest region changed in stages. From May 1951, the administrative boundaries on the southern battlefield were changed into two Divisions (Eastern Division, Western Interregional Division) and one Special Zone (Saigon – Cho Lon). The Western Interregnum consisted of 6 provinces. *"Thus, the Western Interregional Division included the provinces: Ben Tre, Vinh Tra, Can Tho, Soc Trang, Bac Lieu and Long Chau Ha* (Nguyen, 2014). According to the Command of the 9th Military District: "*In late 1961 and early 1962, the 9th Military District was established, consisting of the provinces of Vinh Long, Tra Vinh, Can Tho, Soc Trang (part of Bac Lieu province), Rach Gia, Ca Mau (including part of Bac Lieu province) and Ha Tien. In 1969, chau ha province was established including Ha Tien province and the land south of the Hau River of Chau Doc province"* (Nguyen, 2014). Thus, the Southwest region in the period 1965 – 1968, consisted of 7 provinces: Vinh Long, Tra Vinh, Soc Trang, Can Tho, Rach Gía, Ca Mau and Ha Tien under the management of the 9th Military District.

Before 1965, the southern economy in general and the Mekong Delta in particular had significant changes due to U.S. aid policies and those imposed by the Saigon Government during more than 10 years of the invasion of Vietnam. The Vietnam Republic's economy was increasingly dependent on the United States. "*Thanks to U.S. aid, the Saigon government was able to maintain its bureaucracy, militarism, and it was U.S. aid that the manufacturing economy was slowly squeezed to death and completely dependent on the United States"* (Phuong, 2015). The Saigon government robbed the people of their land and accompanied it with many absurd taxes, which made people's lives extremely miserable and difficult. The above conditions sparked many movements to fight against the US and the Saigon Government, against the strategy of "*communist, extermination*", special war strategy ... like Dong Khoi, "*emulating the North Hamlet, killing the public*", *"One of the reasons that sparked this movement was the policy of land looting and the very barbaric policies of repression and terrorism of the Ngo Dinh Diem government"* (Thuy, 2020).

3.2 Construction process and consolidation of the bases in the Southwest region of Vietnam (1965 – 1968)

3.2.1 Factors affecting the construction process and consolidation of the bases in the Southwest region of Vietnam (1965 – 1968)

The Southwest region had relatively flat terrain, there were low-lying, muddy, flooded lands with a system of rivers, canals, and fertile alluvial plains that were accreted every year. *"Rivers, canals, canals, which formed a very favorable water transport network, but also divided the regions into several plates, which were favorable for guerrilla warfare, somewhat limited enemy motor vehicles"* (Compilation, 2010). The climate was hot and humid yearly, with two distinct seasons: the rainy season and the dry season, contributing to diverse organisms such as melaleuca forests, mangroves, mangroves... *"During the two resistances, mangrove root beams became natural fortifications that local troops and guerrilla militias thoroughly took advantage of to wage guerrilla warfare"* (Long, 2005). The factors constituting the natural conditions in the Southwest helped to limit the maneuvering of the enemy's synergistic marches, which were favorable conditions for the revolutionary forces to carry out guerrilla fighting, construction and operation of the bases.

The Southwest was a land rich in cultural and historical traditions and was a long-standing living, bonding and solidarity area of the ethnic community. The diverse population consisted of 3 ethnic groups of Kinh, Khmer, Hoa and some other few ethnic groups living together.

"*In the West, in addition to the Vietnamese who made up the largest part, there were many other ethnic groups living in harmony in the population"* (Compilation, 2010). Due to the diversity of ethnic backgrounds, religious issues in the region were also diverse such as Buddhism, Catholicism, Cao Dai religion, Hoa Hao religion... "*In the Southwest there were quite a large number of religious compatriots: Buddhist, Catholic, Protestant, Cao Dai, Hoa Hao..."* (Compilation, (2010). During the French War, the U.S. took advantage of this issue to divide the unity of the Vietnamese nation but that conspiracy failed. *"However, those sinister plots and tricks of the enemy did not give as much effect as they would have liked... In fact, during the 30 years of war, the issue of ethnicity and religion in U Minh was not so complicated; the great unity under the leadership of the Party remained essentially upheld and strengthened"* (Long, 2005).

3.2.2 Construction of bases in the Southwest (1965 – 1968)

The bases in the Southwest were built in a place with a strategically important location and favorable natural conditions. According to Tran Ngoc Long (2005), *"This land, which had nearly 150 km adjacent to the South China Sea through to the Gulf of Thailand, was convenient for exchanges and contacts with countries in the region both in terms of economic expansion and security"* (Long, 2005). The Southwest had a plain terrain and a network of rivers here was one of the advantages to build a base to promote the traditional guerrilla fighting style of the Vietnamese militia. *"... but U Minh had a vast plain with dense primeval forests, a system of rivers and canals, which was very suitable for guerrilla warfare - a popular method of the Vietnam People's War"* (Long, 2005). Building a base could not fail to mention the human factor because people are fundamental and decisive factors for the later activities of the base. *"In addition to the factors of "natural time" and "advantage", the factor of "humanity" also contributed to bringing U Minh from a place of mere hiding and hiding force to a base with its full functions, missions and role in 30 years of resistance"* (Long, 2005).

Militarily, the bases were divided into subdivisions, and each of them had different tasks and functions. According to Tran Ngoc Long (2005): *"The Horizontal Dua Conference decided to divide the U Minh base into 3 subdivisions (also sometimes called the n-side)"* (Long, 2005). The functions, tasks, and activities of each linked subdivision helped to form a solid posture for building, strengthening and defending the base. According to Tran Ngoc Long (20005), Cai Tau-An Bien Subdivision of U Minh base: "*The main task of this division was to build a defense system and protect the base in the north, west-northwest direction; including the particularly important task of protecting and maintaining the production of the factory engineers who were largely concentrated here"* (Long, 2005). *"Horizontal Dua-Phuoc Long Division: This was the central subdivision of the U Minh base, which was the foothold of the leading agencies commanding the resistance, so the force should be strengthened and closely organized"* (Long, 2005). Ca Mau – Tan Hung subdivision, *"This subdivision was the southern shield of the U Minh base. LLVT here were mainly national guard units of Bac Lieu province, of Ca Mau district and guerrillas of Tan Hung and Thanh Phu (Ca Mau) communes"* (Long, 2005). In addition, the base area was also built with rudimentary gas factory engineers such as stone triggers, stinger guns, truong guns ... serving the military needs of the resistance. From the moment it was built, the gas engineer workshops provided aid to grenades and medicines that fulfilled the role of supplying weapons and equipment for the resistance. *"At the end of January 1946, the U Minh base received the first shipment of central aid. That shipment was mainly grenades and medicines, brought back by Nguyen Van Sa's team to the North to attend the National Youth Conference by road"* [(Long, 2005).

In the political sector, when the U.S. began to implement a local war strategy, and followed the call of President Ho Chi Minh and the National Front for the Liberation of South Vietnam, the Party ministry of Soc Trang province identified the necessity of building the Party and developed revolutionary forces. *"At the same time, it was determined that the work of building the Party and developing the revolutionary force and the people's armed forces in the meantime was a pressing requirement and had a close relationship with each other. From there, party members must be strengthened for nippers, disputed areas, towns, towns and armed units"* (Thuan, 2013). In the area of the base of associations, unions were formed to strengthen the confidence in the leadership of the Party, and the determination to fight the invading enemies of the people. "*In the area of grassroots unions: farmers' unions, women's unions, labor youth unions, Khmer mobilization committees, and hoa mobilization committees had all been strengthened as a solid bridge between the Party and the people*" (Thuan, 2013). In parallel with the construction of the party base is to build and strengthen the people's trust with the revolutionary forces by building a clean cadre and Party members through critical and self-critical meetings. According to Tran Ngoc Long (2005), "*However, the Central Committee directed, shaped, and organized serious self-criticism and criticism activities in localities and units*" (Long, 2005).

Economically, in order to ensure the supply of food to the resistance war, the base areas, the liberation zones of the revolutionary government carried out both production and combat. *"The self-sufficient production of troops and officers was promoted. The people were enthusiastic about the organizations that change the plating, fabrication, transplantation ... to help each other"* (Thuan, 2013). Agricultural production was especially valued, the established regions were organized to manage and protect production. "*Communes and hamlets all formed teams and agricultural extension groups; the nests protect the crops*" (Long, 2005). The new canal system was opened, the old canals were dredged for production. "*In the base area, we dug 16 new sutras (small horizontal canals for movement and irrigation), dredged 4 old sutras to improve fields, serve intensive production, and increase crops*" (Thuan, 2013). The above works helped develop production, improve people's lives, strengthen people's confidence in the revolution, and built a solid base – a base of people's hearts.

3.2.3 The process of consolidating bases in the Southwest (1965 – 1968)

In the liberated regions, Msalty proceeded to build up the government because in these areas the government had not been established or established closely. "*The majority of the liberated communes and hamlets had not yet established a revolutionary government or have established but not closely*" (Dao Luyen, 2007). The number of liberated zones is increasingly expanding. "*The liberation zone controlled by the Front was now as large as 4-5ths of southern land and included 10 million of the 14 million inhabitants of South Vietnam"* (Binh, 1990). According to Doan Luyen (2007), "*In 1968, the population of the South managed by the Liberation Front was 10 million/ 14 million people, of which 4 million people lived in the liberated zone and at least 6 and a half million more were under the secret rule of the Battlefield in the nominal regions controlled by the US and Saigon*" (Dao Luyen, 2007). The increase in the number of liberated zones also meant that the number of bases and base areas also expanded to the strict construction of the government system as the basis for developing production to promote the role of bases in the liberation zone.

On the basis of building the government in the liberation zones, the National Liberation Zone of South Vietnam focused on taking care of people's lives, enhanced agricultural production.

"*Enforcing land policies, implementing the slogan "Plowmen with fields*"... "*Ensuring the rights and taking care of the lives of workers, workers and public employees*" (Binh, 1990), No matter how liberated, the Battlefield proceeded to divide the land among the people there to create a basis for keeping the people, keeping the liberated lands. "*The National Front for Liberation gave the peasants 2 million hectares of arable land"* (Dao Luyen, 2007). In addition, in order to increase agricultural productivity the Battlefield paid much attention to irrigation work. "*The whole West dug 467 kilometres of new canals, removed 263 old canals, dug 3,295 kilometres of ditches, and built 4,380 dams"* (Dao Luyen, 2007). This helped production activities at local bases to be promoted, so that the bases and liberation zones had conditions to promote the role of local defense.

3.3 Roles

3.3.1 A place to train and develop resistance forces

The base was a place to gather and train revolutionary cadres, and developed the armed forces of the third army. "*U Minh base was a place to stand and train in military affairs; political training, technical professional training for the armed forces of the third army, of which the core was the main units"* (Long, 2005). This was the place to meet the table to summarize the experience, summarize lessons for the next battles. "*That's why U Minh base became a place to summarize, exchange experiences, and supplement the knowledge after each battle, each campaign, each operation ... for the staff of the armed forces"* (Long, 2005). The armed forces grew through combat and the direction and training from the bases, thanks to which the bases fulfilled the task of providing human strength for the resistance war. According to Tran Ngoc Long (2005) *"Along with the development of the two resistances, from the initial detachments,* the Southwest *armed forces evolved into battalions and regiments; there was an inter-regimental period"* (Long, 2005). Thanks to the cooperation and solidarity of the people in the base areas, which created a solid people's battle, helped to raise cadres and forces and supported the activities of the revolution. According to Huynh Thanh Phuong (2017), *"In order to achieve the above victories, it must be mentioned the precious hearts of the people around the base, such as the family of Ut Lie, Mr. Ten Deo, Ms. Ca, Mr. and Mrs. Hai Cuong, The Three Summers, Six Nhut ... contributed in no small part by covering, sheltering, and hiding the troops with both their material, spiritual and blood"* (Huynh, 2018). With the dumbness of the enemy, the determination to drive out the invading enemy, the masses of the people were a solid spiritual base that helped the revolutionary forces operate, avoiding the attention of the enemy.

3.3.2 Ensuring a backstop role in place for the resistance

The revolutionary base was the place that provided the human strength of, was a solid rear, one of the factors that made the victory for the resistance war. "*The birth and operation of bases throughout the country in the anti-French resistance, in the South in the anti-American resistance played an important role in the resistance against invasion, being one of the main reasons for the victory of the liberation war"* (Long, 2005). The party built a factory system for the production of secret weapons in the base area for the purposes of the resistance. "*U Minh base was home to most of the factory engineers of Zone 9. The factory system here produced a number of weapons, military equipment and medicines"* (Long, 2005). The base was a full material and spiritual supply for the resistance. According to Tran Ngoc Long (2005), *"In KCCM, since 1961, when the Ho Chi Minh Road at sea was opened to Rach Root (Ca Mau), the U Minh base acted as a "general warehouse" of the Southwest"* (Long, 2005). This was a place with a dangerous position and was in the enemy's enclosure, the activities of food supplies, weapons ... of the base encountered many difficulties but the bases still fulfilled the rear role at.

"If supplies were possible, they must also carry land, cross the Xang Xà No River, cross the Arc Road, and also had to overcome many enemy defenses both on land and in the river" (Huynh, 2018).

3.3.3 The place where fierce battles with the enemy took place

The base was the site of fierce battles between revolutionary forces and the enemy. According to Huynh Thannh Phuong (2017) wrote about the Plum Garden base: "*It could be said that, for this area, there were no days when we did not encounter the enemy, there were days of fighting up to two or three times and once a large-scale battalion-level attack on The Right Creek (Rau Ram)"* (Huynh, 2018). Since this place was the foothold of the resistance headquarters, the place of operation of the revolutionary forces, which provided direct logistics for the resistance, it was a place where the troops and people here often had to confront the enemy, fighted to defend the base against enemy attacks, faced with the revolutionary forces intensified their activities to build defenses and battlefields both to protect the base and destroy the enemy. According to Pham Duc Thuan: "*In Soc Trang, troops and people armed the whole people, together with the forces standing in the base area constantly reorganized the battlefield, took advantage and renovated the terrain to build communes, battle hamlets, digging up fortifications, arranging tunnels, nail pits, minefields, digging more tunnels ... formed a battlefield system that had both a defensive and protective effect on the leading bodies, and a battlefield for the destruction of the enemy*" (Thuan, 2013).

CONCLUSION

In the period 1965 – 1968, the US directly pulled troops into our country with a Local War strategy that made the resistance war against the US more and more fierce. One of the key factors contributing to the failure of the American conspiracy was the revolutionary base system in general and the revolutionary base system in the Southwest in particular. With the plain terrain, the base grew in size in different locations and progressive changes in accordance with the circumstances of the resistance. It was an important base for protecting the revolutionary forces and becoming the rear of the resupply of human strength and strength for the resistance. In particular, the base system foiled the American plot to turn the plains into their rear. Basically, the bases in the Southwest during 1965 – 1968 made an important contribution in the course of the struggle against the Local War strategy as well as in the resistance war against the United States and left valuable lessons during the construction and strengthening of the base, a combination of economic development and the consolidation of national defense and security construction.

REFERENCES

1. Binh, N. C. (1990). Culture and inhabitants of the Mekong Delta.

2. Bright, J. M. (2001). *A failure in strategy: America and the Vietnam War 1965-1968*. MARINE CORPS COMMAND AND STAFF COLL QUANTICO VA.

3. Compilation Board of The History of the Southwest Resistance (2010), *A History of the Southwest Resistance, Volume 1 1955-1969*, National Political Review, Ho Chi Minh City.

4. Doan Luyen (2007), *The Role of the National Front for the Liberation of South Vietnam in the Anti-American Resistance (1960-1968)*: Master's Thesis in History of Vietnam.

5. Elliott, D. (2016). *The Vietnamese war: Revolution and social change in the Mekong Delta, 1930-1975*. Routledge.

6. Huynh, T. P. (2018). The "Plum Garden" - the base of the people's hearts.

7. Nguyen, H. (1969). On the direct rear of the southeast region of Vietnamese battlefield-liberation zone.

8. Nguyen, M. D., Le, D. S., & Nguyen, D. P. (2014). *A History of Vietnamese Military Thought* (Vol. 4). National Politics-Truth Publishing House.

9. Nguyen, P. (1964). Historical methods.

10. Thuy, P. T. P. (2020), *The impact of land policy on socio-economic development in South Vietnam in the anti-American resistance war*, scientific journal - Dong Nai University, No. 16 - 2020: 97-108

11. Phuong, N. V. T. (2015). The impact of U.S. aid on the economy of South Vietnam from 1954 to 1960. *Journal of Science*, (4 (69)), 157.

12. Ruane, K. (2005). *War and revolution in Vietnam*. Routledge.

13. Schlight, J. (1988). *The War in South Vietnam: The Years of the Offensive, 1965-1968* (Vol. 2). Office of Air Force History.

14. Su, M. T. (1966). The process of formation and development of the liberation zone of Southeast region of Vietnam.

15. Thuan, P. D. (2013). Soc Trang Provincial Committee base in the anti-American resistance war to save the country (1954-1975): Master's thesis in History of Vietnam.

16. Don, T. (2012), The Base, a symbol of revolutionary heroism in the 30 Liberation Wars, Journal of Capacity Development, no. 3(29) - 2012:36-40.

17. Long, T. N. (2005), U Minh Base in two resistances against French colonialism and American invasion (1945-1975) PhD thesis in History majoring in Middle-Modern and Modern Vietnamese History.

LAND COVER CHANGE AND FARMERS-PASTORALISTS CONFLICT IN THE BENUE VALLEY REGION OF NIGERIA

Peter Adoga Adoga
Department of Geography, Faculty of Earth and Environmental Sciences, Bayero University Kano

Maharazu A. Yusuf
Department of Geography, Faculty of Earth and Environmental Sciences, Bayero University Kano

Enoch Terlumun Iortyom
Department of Geography, Environment and Sustainability Studies, Ernest Bai Koroma University of Science and Technology

Murtala Muhammed Badamasi
Centre for Dryland Agriculture, Bayero University Kano and Department of Environmental Management, Bayero University Kano

ABSTRACT
Agricultural productivity in Nigeria faces several challenges and consequently affects the Nation's economy, major amongst these; is the farmer-pastoralist conflict that has plagued the nation for decades, especially in the Benue valley region which has been the hotbed. Available farmlands are being abandoned and taken over by grasses due to tenure insecurity; with most of the farmers in IDP's and grazing lands have diminished at an exponential rate and stock routes are blocked by changing land use. Climate change which has increased incidences of drought and desertification, and Nigeria's ever increasing population further adds to the intriguing scenario which triggers the competition over land and water resulting in the conflict. This study assesses the role of land use/land cover changes (LULC) in relation to vegetal resources as a major cause of farmer-pastoralist conflict in the region. Landsat satellite imageries were used to classify land use and land cover changes (LULC) for 1990, 2000, 2010 and 2020. The result of the landuse/landcover change over the 30 years' period showed that grazing land reduced by 54.86%, while arable land reduced by 44.53% but grasslands increased by 107.54% while bare lands increased by 549.8% depicting widespread degradation and drought which continues to force the pastoralists to migrate southwards resulting in the violent conflict. The development of ranches and grazing reserves as well as revisiting symbiotic, and participatory approach of conflict resolutions by farmers and pastoralists communities, while government oversees as well as massive afforestation and reforestation projects are recommended.
KEYWORDS: Land use, Land cover change, Farmers, Pastoralists, Conflict, Benue valley, Nigeria

1.0 INTRODUCTION
Nigeria's agricultural productivity has been threatened over the years by several factors such as use of crude implements, land tenure system, poverty, neglect by the government, poor transportation and storage facilities but more recently by insecurity in diverse forms chief amongst them is the farmer-pastoralist conflict (Okoli and Ogayi, 2018). Though widespread, this conflict has its hotbed in the Benue Valley region. Ilo et al. (2019) estimates the number of persons killed in the conflict in a decade as 10,000.

The conflict has evolved from spontaneous reactions to provocations and now to deadlier planned attacks, particularly in Benue, Plateau, Adamawa, Nasarawa and Taraba states. This conflict in Nigeria is already six times deadlier in 2018 than Boko Haram's insurgency (International Crisis Group, 2018). Eje *et al.* (2017) pointed that, the conflict has demonstrated high potential to exacerbate insecurity and food crisis particularly in rural communities where most of the conflicts are localized, with reverberating consequences nationwide. Farmers-herders conflict in Nigeria has persisted and stands out to be a serious threat to national food security, livestock production and eradication of poverty with farmers often regarded as the most vulnerable (Dimelu et al., 2016).

Climate change which is the change in the state of the climate that can be identified by changes in the mean or the variability of its properties, and that persists for an extended period typically decades or longer (IPCC, 2007), has been linked to this conflict (Odjugo 2008; Shettima and Tar, 2008; Muniruzzaman, 2011; Maystadt et al. 2014; Idowu 2018). The impact of climate change is increasingly explained as one of the most serious security threats of the future and a far greater threat to the world's stability than international terrorism. Horste and Vlassenroot (2009) argues that climate change includes the risk of reshaping the productive landscape, of exacerbating food, water and energy scarcities and of contributing to destabilization, unregulated population movements and tension.

Most of these climate related disasters such as droughts, desertification, land degradation etc, have underlying causes; they are sudden manifestations of slow but continuous processes (UNEP/GRID-Arendal, 2005). Climate change processes lead to changes in the land surface (vegetation), water resources, soil and atmosphere which are the basic constituent elements that support life on earth. These changes are driven by a combination of both natural and anthropogenic causes. The effects of man's activities on climate variation was perceived before now as negligible, and so climate was generally taken for granted and there was little thought that the climate could cause problems with devastating effects (Brown and Crawford, 2008).

Adisa, (2012) noted that the socio-economic lives of both the farmers and the herders within a particular geographical setting revolve around land. Therefore, competitions created by climate change between crop farmers and animal herders over access and control of fertile land within a particular area is unavoidable and hence can easily extend into violent conflicts. Blench (2010) added to this, that, struggles over the control and ownership of economically viable land causes more tension and violent conflicts among communities.

In the northern and middle parts of the country, the cereal-productive Sudan savannah ecology is transiting to pure Sahel and the influence of the Sahara is increasing southwards. In the same vein, the root and tuber productive ecology of the Guinea savannah is giving way to Sudan savannah grassland. The predominant Fulani herdsmen of the lower Sahel and Sudan savannah ecologies are now moving south - to the Guinea savannah and Forest belt of the South - to find greener pasture for their herds (Adogi, 2013). This is not acceptable to the root and tuber farmers of the Guinea Savannah that are already farming close to the climatic margin of cultivation. They fear that Fulani herds will destroy their farmlands. The natural result is clash over right to the lands.

This movement of the pastoralists must be understood as a consequence of the global trend of climate change (Blench, 2003). Blench (2004) in his seminal work on natural resource conflict in north-central Nigeria, sought to establish the nexus between pastoral migration and increased herder/farmer conflicts in the ecological zone that also encompasses the Benue Valley. It was noted that, climate change, desertification and drought, land tenure and scarcity, as well as pastoral migration as factors that account for the spiral farmer/herder conflict in the region. This corroborates the dominant scholarly standpoint on the subject matter, as we have seen in the foregoing.

This conflict has also constituted severe threats to the means of survival and livelihoods of both the farmers and herdsmen. Dimelu et al., (2017) stressed that it is a formidable challenge to economic development, threat to food security and sustainable livelihood of the agrarian communities. The implication of the conflicts give rise to insecurity, displacement, disability and death, poor food production, widespread hunger and malnutrition in the Benue Valley region of Nigeria. This study is interested in examining and assessing the intricate relationship between changes in land use change and the conflict between farmers and pastoralists in the region with a view to provide empirical explanations to the factors affecting the natural resources depletion and use which results to the prevailing conflict in the region.

2.0 MATERIALS AND METHODS

2.1 The Study Area:

The Benue Valley region which is centrally located in Nigeria and part of the Niger-Benue Trough. It is an extensive area bordering the river Benue where it derives its name. It is considered to have originated as an aulacogen on the Precambrian shield as a result of the separation of the African and American plates in early Cretaceous times (Ogungbesan and Akaegbobi, 2011).

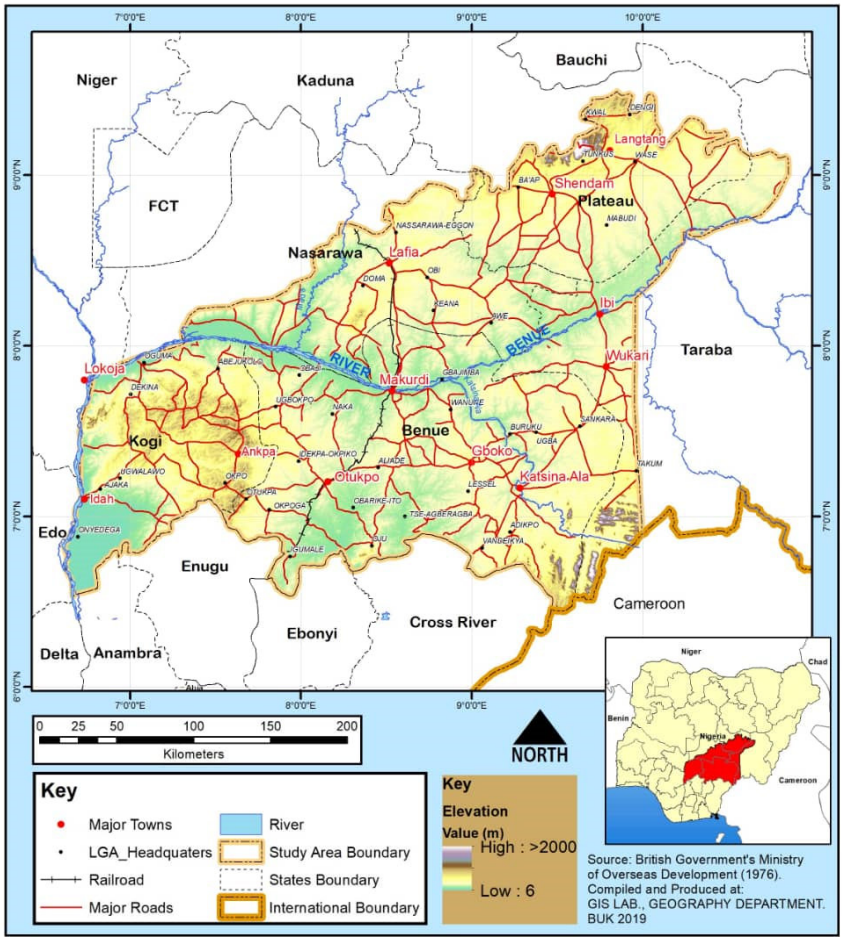

The Benue valley is located between longitude 6° 38′ and 10°53′ East of the Greenwich meridian and from latitude 6° 31′ and 9° 26′ North of the equator, covering Benue state and parts of Kogi, Taraba, Nasarawa and Plateau (Fig 1.0). It is bordered in the west by the river Niger; Anambra, Enugu, Ebonyi, Cross river states in the south; The Republic of Cameroun in the south east, Taraba state in the west; Nasarawa and Plateau state in the North.

The climate of the region is of mild tropical continental with two distinct seasons (i.e tropical wet and dry) with the designation Aw in the Koppens and Geiger climate classification. The dry season starts from late November to March and wet season prevails from April to October. The wet season is characterized by the tropical maritime air mass which brings rainfall and wet conditions to the region. It has a steaming hot atmospheric condition with temperatures generally over 30^0c, as warm air drains down the valley and remains stagnant with little wind and reduced precipitation in the absence of major highlands to intercept the rain-bearing winds (Mage and Tyubee, 2017). The Benue Valley region is an extensive lowland area generally below 300 metres and drained by the river Benue and its major tributaries; river Katsina-Ala and river Gongola (Britannica.com, 2011).

Agriculture is a major means of livelihood in the region but fishing activities are common among the Jukuns and other tribes along the riverine areas. Commercial fishing activities are carried out in river Benue and its major tributaries where different fresh water fish species are caught and sold.

The major landuse types in the region are residential, arable lands, tree crops, fallow plots, open grazing lands and forest etc. Like most part of the country, communal land ownership, individual land tenure, freehold, inheritance tenure system and rented are the dominant land ownership system in the region (Idoma and Ismai'l, 2014). Okoli and Atelhe (2014) asserts that the conflict over resources in this area is mainly due to the major economic activity of the people, the farmers who are the majority and continue to expand areas cultivated thereby edging out the herders; with limited access to land and water resources, the herders fight back and the result is what we have experienced in the region in the last 15 years.

2.2 Data Collection:

Imagery used for the study area was obtained from landsat. Images were exported to ArcGIS 10.2 and geo referenced, it was subsequently used to determine the land use/ land cover change (LULC). LULC has two separate terminologies that are often used interchangeably (Rawat and Kumar 2015). Land cover refers to the biophysical characteristics of the earth's surface, including the distribution of vegetation, water, soil, and other physical features of the land. While land use refers to the way in which land has been used by humans and their habitat, usually with an emphasis on the functional role of land for economic activities.

In this study, satellite remote sensing images of Nigeria spanning three decades, with a resolution of 30m from which the Benue valley region was extracted. Satellite imagery were used to classify land use and land cover (LULC) for 1990, 2000, 2010 and 2020. The images such as those from the global land survey collection of landsat images; Landsat 5, Thematic Mapper (TM), Landsat 7, Enhanced Thematic Mapper Plus (ETM), Landsat 8, Operational Land Imager (OLI) (Table 1.0). The Satellite imageries were obtained from https://earthexplorer.usgs.gov/. The images were used to detect changes in land use, vegetation and water, these forms basic farming and pastoral resources. The major land use considered include; Undisturbed forest which are forest and woodlands with no known significant human intervention, Savanna woodland which are savannah areas with higher proportion of trees, Grassland which are savannah areas dominated by grasses, Arable land which are areas capable of being ploughed and suitable for growing crops, Orchards which are intentional plantation of trees or trees that is maintained for food production e.g Mango, livestock projects like Grazing land/reserve, waterbody which are accumulation of water on the surface such as rivers and lakes, and Bare surface which are areas with no dominant vegetation e.t.c.

Table 1.0 Details of Images used for Land Use/Land Cover change

Date acquired	Satellite	Sensor	Number of Band	Spatial Resolution	Format
24-11-1990	Landsat 5	TM	7	Bands 1-5,7: 30x30 Band 6: 60x60	Geotiff
19-01-2000	Landsat 7	ETM	8	Bands 1-5,7: 30x30 Band 6: 60x60	Geotiff
03-02-2010	Landsat 7	ETM+	8	Bands 1-5,7: 30x30 Band 6: 60x60	Geotiff
17-12-2020	Landsat 8	OLI	11	Bands 2-7: 30x30 Bands 10: 100x100	Geotiff

2.3 Methods:

Images was exported to ArcGIS 10.2 and georeferenced, with the help of the maximum likelihood method, classification was carried out on these images. The post classification comparison technique of change detection algorithms was used because it minimizes sensor, atmospheric and environmental differences and provides a complete matrix of land cover change when using multiple images, (Teng et al., 2008). Precision testing was conducted using the Kappa index and the overall accuracy for the classification (Barasa et. al., 2020; Keshtkar et al., 2017).

(a) Imagery Pre-processing

Landsat TM image for 1990, ETM for 2000, 2010 and OLI_TIRS (Operational Land Imager/Thermal Infrared Sensor) image for 2020 were used in this study. All images were pre-processed by the U.S. Geological Survey (USGS) National Center for Earth Resources Observation and Science (EROS) to correct radiometric and geometrical distortions of the images to level 1G products. All the bands were utilized at a spatial resolution of 30m. These spectral bands were layer stacked to produce a composite image of the study area for each year (1990, 2000, 2010 and 2020) for the purpose of land use/land cover classification and image analysis.

(b) Image Geo-referencing

The datasets were georeferenced or geo-rectified (registration) to a geographic coordinate system. The images were imported into Erdas Imagine 9.2 environment where they were rectified to a common projection (Universal Traverse Mercator). According to Spellman (2011), the UTM projection unlike the Geographic Coordinate System (latitude/longitude) is more reliable since its measurements are cited in linear, decimal units, rather than in angular, non-decimal units. This was done to translate the images real world coordinate to digital format so that it can be matched with other relevant and related maps that were used in this study. Geo-referencing which involves registering data to the real world was carried out by assigning geographic information like location and position, to the data sets (images). This helped in defining the existence of those data sets in physical space as well as establishes their location in the real world.

(c) Image Sub-setting

Landsat TM imagery of 1990, ETM for 2000 and 2010 with 30m spatial resolution; Landsat Landsat 8 imagery for 2020 with spatial resolution of 30m were used for the study. The portion of areas of interest (study area) was subset from each of the larger scenes using Erdas Imagine 9.2 software since the satellite images comes in bands and cover larger area.

(d) Image Classification

In classifying the images into various classes, supervised classification technique was performed using maximum likelihood classification (MLC) algorithm. This technique enabled generations of training classes based on the actual land-use/land-cover themes present within the study area and helped in curtailing ambiguity that is associated with the unsupervised technique of image classification according to Liu et al., (2002). The MLC is the most widely and commonly used with remotely sensed data, and is proven to yield the best classification result (Jensen, 1996). The attribute and statistics from the classification result were generated and used for post-classification comparison between the years (Chunwate et al., 2019).

Based on the prior knowledge of the area and reconnaissance survey, a classification scheme after Anderson, Hardey et al., (1976) was adopted for this study. In this study, the classification scheme has been modified to present Undisturbed Forest, Orchards, Savannah Woodland, Grassland, Arable Land, Grazing Land, Bare land and Waterbody.

3.0 RESULTS AND DISCUSSION

The LULC classification maps of years 1990, 2000, 2010, and 2020 produced in this study are displayed in Figures 2.0, 3.0, 4.0 and 5.0, respectively. Each of these maps shows the 8 classes of land use considered in this study: undisturbed forest, orchards, savannah woodland, grassland, arable land, grazing land, bare land and waterbody in the study area.

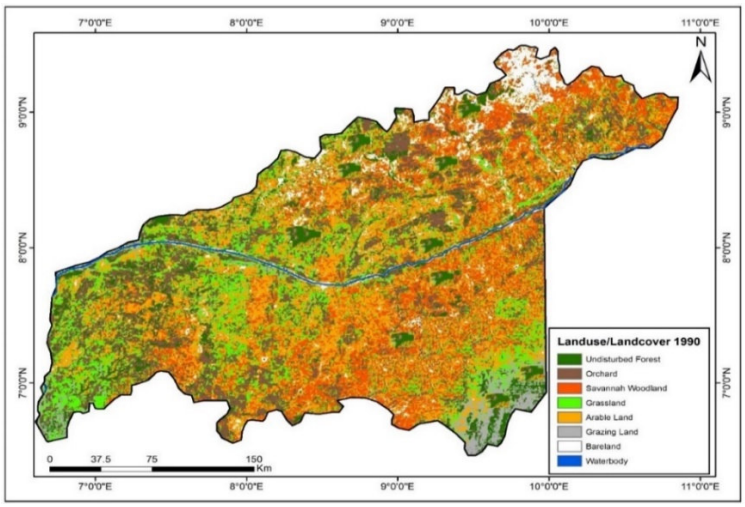

Fig 2.0: Landuse/Land cover change map of the study area in 1990

Fig 2.0 shows the areal extent of the LULC classes; arable and savannah woodland have the highest percentage of 23.38% each with undisturbed forest, scattered within the savannah woodland across the entire region, Orchards are a prominent feature within Benue state and parts of Kogi state accounting for 22.26% of the entire region, It can be noted that it's the north eastern part that is degraded (Bare land) accounting for 2.51% meaning that it is confined to mainly the Langtang area in Plateau state and the grazing are mainly in the upper north of the river Benue and south eastern portion of the region on the Wanga mountains in Taraba state., while the grassland exists primarily in the western part in Kogi state parts of Benue state.

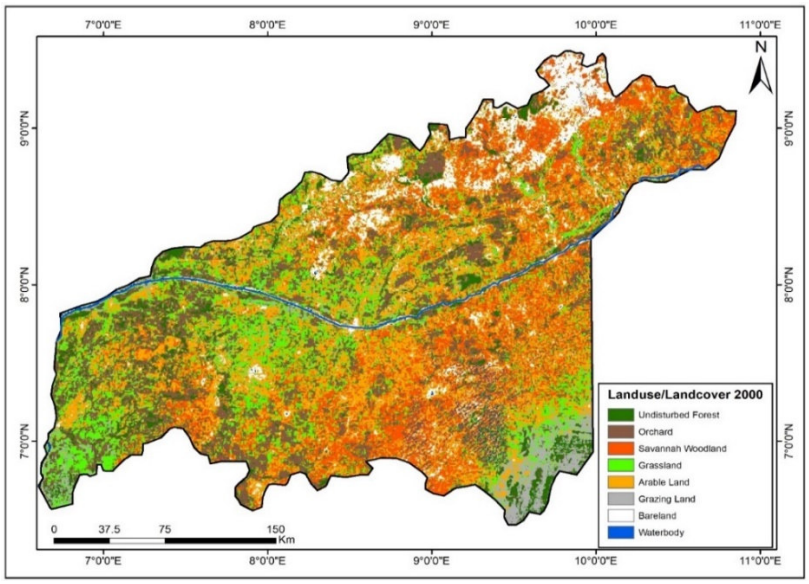

Fig: 3.0: Landuse/Land cover change map of the study area in 2000

Fig 3.0 shows the areal extent of the LULC classes in 2000. There is an increasing degradation from 1990 to 2000, Bare land which existed only Plateau before in 1990 now has expanded into Nasarawa in Wamba L.G.A with few patches in Taraba and Benue within Katsina-Ala, Logo and Ukum L.G.A. This has led to a marked reduction in the areal extent of Grassland the Orchards. On the other hand, arable land still has the highest areal coverage with 23.19%.

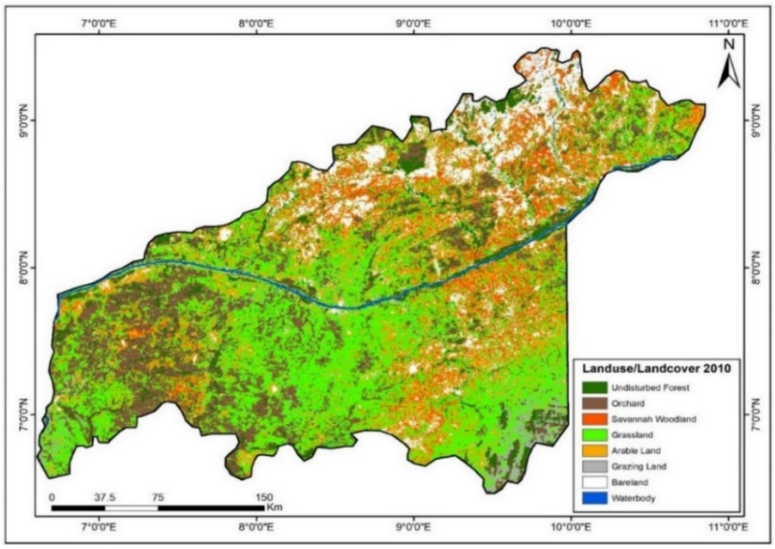

Fig: 4.0: Landuse/Land cover change map of the study area in 2010

In 2010, as shown in Fig: 4.0 The degradation trend continues to increase in 2010 as it becomes more prominent the northern fringes of Benue state in Guma L.G.A and Taraba at Wukari (10.71%). However, the most remarkable incident in 2010 is the exponential increase in Grassland areal extent to 34.65% thereby decimating the savannah woodland, undisturbed forest and grazing areas in southern Taraba.

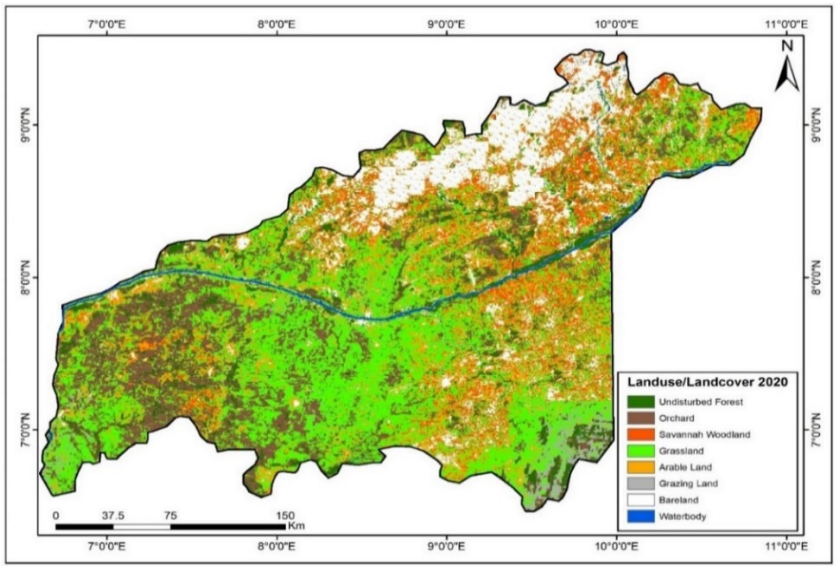

Fig: 5.0: Landuse/Land cover change map of the study area in 2020

In 2020, as revealed in Fig 5.0, This period obviously witnessed the greatest degradation as Bare land becomes clearly evident in southern Benue around Vandeikya and Kwande L.G.A, evidence, this led the increase in the areal extent of bare land to 16.31%. Other landuse types such as Undisturbed forest, Orchard, woodland, arable land continues to show decreasing trend.

3.1 The Spatio-Temporal Changes of the Landuse/Landcover

The processing and supervised classification of Landsat imagery (TM, ETM+, and OLI/TIRS) acquired in 1990, 2000, 2010, and 2020 produced four classification maps for the eight LULC types prevalent in the study area. The spatiotemporal changes show the areal coverage and proportion of the 8 LULC classes for each year (1990, 2000, 2010, and 2020) as presented in Table 2.0.

Significant changes in the LULC classes over the past 30 years (1990–2020) have been detected in the study area. Over this period (1990–2020), Bare land and Grassland showed significant increased (positive changes) of over 549.8% and 107.54% within the period with clear evidence of degradation. However, within the same period (1990–2020) LULC classes that reduced significantly (negative changes) are; Grazing land (-54.86%), Arable land (-44.53%), Savannah woodland (-55.39), Orchards (-11.71%) and Undisturbed forest (-48.77), representing a significant percentage change of 54.86%, 44.53%, 55.39%, 11.71% and 48.77%.

Table 2.0: Spatio-temporal changes of the Land use/Land cover

	Area in Km^2								
Land use/Land cover	**1990**	**%**	**2000**	**%**	**2010**	**%**	**2020**	**%**	**30 years % Change**
Undisturbed Forest	3946.56	4.86	3271.66	4.03	3011.63	3.71	2022.45	2.49	-48.77
Orchards	18248.64	22.46	17747.82	21.84	16705.9	20.56	16111.42	19.83	-11.71
Savannah Woodland	19001.22	23.38	18117.82	22.29	9372.74	11.53	8477.78	10.43	-55.39
Grassland	13467.57	16.57	12983.8	15.98	28157.09	34.65	27945.03	34.39	+107.54
Arable Land	19003.33	23.38	18842.54	23.19	11999.98	14.77	10544.33	12.97	-44.53
Grazing Land	4677.22	5.76	3387.6	4.17	2311.81	2.84	2111.43	2.60	-54.86
Bare land	2037.29	2.51	6073.51	7.47	8701.52	10.71	13253.51	16.31	+549.8
Waterbody	885.34	1.09	842.42	1.04	1006.5	1.24	801.22	0.99	-9.17
Total	**81267.17**	**100**	**81267.17**	**100**	**81267.17**	**100**	**81267.17**	**100**	

Source: Author's GIS Analysis, 2021.

The impact of this degradation in relation to this conflict could result to migration of pastoralists from the northern fringe of the region where this degradation was only evidenced as at 1990 southwards away from the scarcity of fodder and water; such conditions are bound to produce as they seek greener pasture within the valley. The continual advancing trend of the degradation also means further migration with such scenario birthing the violent conflict between them and the farming communities on their paths (Okoli and Atelhe, 2014), who have also encroached on previous grazing routes and areas also in search of more productivity.

Aside the fact that this result shows possible effect of climate change, such as degradation and desertification increasing the bare land and also turning forest areas and savannah woodland into grasslands (Ayih, 2003; Ayuba et al., 2007; Odjugo, 2008; Babe et al., 2012), and the reduction in grazing (-55%) and arable land (-45%) over the 30 years periods which further pushes migrant herders southwards could attest to why this conflict is fiercer than before as both pastoralists and farming communities are brought face to face by climate change, the results which has left thousands dead, hundreds of thousands displaced and their home and farmlands abandoned for more than 7 to 10 years.

CONCLUSION

The result of the land use/land cover change over a 30 years' period showed positive changes for Bare land and Grassland, but negative changes for Grazing land, Arable land, Savannah woodland, Orchards and Undisturbed forest depicting a widespread degradation as a result of climate change. The impact of this degradation in relation to this conflict could also result to migration of pastoralists from the northern fringe of the region where this degradation was evidenced only as at 1990, southwards away from the scarcity of fodder and water that such conditions are bound to produce as they seek greener pasture within the valley, birthing the violent conflict between them and farming communities on their paths who have also encroached on previous grazing routes.

In view of the findings, the following are recommended:

1. There is need for the creation and development of ranches and grazing reserves by the government. This can be done in collaboration with traditional rulers, faming communities and the herders through their association such as the Miyetti Allah Cattle Breeders Association (MACBAN).

2. The menace of farm encroachment on grazing areas can be minimized through enforcement. This can go hand in hand with public enlightenment on the need to respect government laws with respects to grazing reserves.
3. A greater participation of indigenous resource user groups in policy formulation process relating to natural resource management and utilization should be encouraged. This will help to reduce cases of feelings of being sidelined in the policy formulation process.
4. The government, communities and individuals should embark on massive afforestation and reforestation programmes to help slow down the impact of climate change.

REFERENCE

Adisa, S. R. (2012). Land Use Conflict between Farmers and Herdsmen – Implications for Agricultural and Rural Development in Nigeria, Rural Development- Contemporary Issues and Practices. *Department of Agricultural Extension and Rural Development, University of Ilorin, Ilorin Nigeria.* Accessed on 16th October, 2019 from www.intechopen.com

Adogi, M. (2013). *Fulani-farmers conflicts in Nasarawa State: The ecology, population and politics*. Abuja: Murry Greens Consult. www.dailypostngr.com Accessed on 19th January, 2020.

Ayih, S.O (2003). Nasarawa State: Past and Present. ISBN: 978-978-91740-4-1 Ayuba H.K, Maryah, U.M., and Gwary, D.M (2007). Climate Change impact on Plant Species Composition in six Semi-Arid Rangelands of Northern Nigeria. *Nigerian Geographical Journal* 5(1): 35-42.

Babe, A., T. Lavigne, J.P. Severin, K. Nasel, A. Walter, F. Chaumont, H. Batoko, T. Beeckman, X. Draye (2012). Repression of Early Lateral Root Initiation Events by Transient Water Deficit in Barley and Maize. Philos. Trans. R. Land. Biol. Sci., 367:1534-1541

Barasa, B., Mwiru A., Turyabanawe L., Nabalegwa W. M., and Ssentongo B. (2020) "The impact of refugee settlementson land use changes and vegetation degradation in West Nile Sub-region, Uganda", Geocarto International.

Blench, R. (2003) The Transformation of Conflict between Pastoralists and Cultivators in Nigeria. Moritz, M ((Ed)). Special Issue of the Journal Africa, https//www.jstor.org/stable/424938

Blench, R. (2004). *National resources conflict in North-Central Nigeria: A handbook and case studies*. Mallam Dendo Ltd.

Blench, R.M (2010): Conflict between Pastoralists and Cultivators in Nigeria. A Review Paper Prepared for DFID, Nigeria: Kay Williamson Educational Foundation 8, Guest Road Cambridge, CBI 2AL, United Kingdom.

Brown, O. and Crawford, A. (2008). 'Climate change: a new threat to stability in West Africa? Evidence for Ghana and Burkina Faso', *African Security Review*, 17 (3) 39–57.

Britannica, T. Editors of Encyclopeadia (2011) Benue River, https://www.britannica.com/place/Benue-River.

Chunwate B.T., Yahaya S, Amankwe C.O., Samuel A., and Madaki R.B. (2019) "Assessment of Urban Sprawl Using Geospatial Techniques in Awka Town, Anambra State, Nigeria", Journal of Geographic Information System.

Dimelu, M. U., Salifu, E. D., and Igbokwe, E. M. (2016). Resource use con fl ict in agrarian communities , management and challenges : A case of farmer-herdsmen con fl ict in Kogi State , Nigeria. *Journal of Rural Studies*, *46*, 147–154. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.06.011

Dimelu, M. U., Salifu, E. D., and Chah, J. M., and Enwelu, I., (2017). Livelihood Issues in Herdsmen-Farmers Conflict among farming comunities in Kogi State, Nigeria, African Journal of Agricultural Research, *12(24)*, 2105-2115. DOI:10.5897/AJAR2017.12319 Earth Explorer (2021) https://earthexplorer.usgs.gov/

Eje, T.I., Angai, I.Y., Abdullahi, Y.B., Eje, P.O., Wudaba, L.E., and Ishaku, N. (2017) Pattern and Impacts of Conflict Between Farmer and Herders in Riyom Local Government Area, Plateau State, Nigeria, International Journal of Humanities and Social Studies, 5(10), 256-271.

Hoste, J. and Vlassenroot, K. (2009) Climate Change and Conflict in Sub-Saharan Africa: the Mother of all Problems? International Symposium: *Developing Countries facing Global Warming: a Post-Kyoto Assessment* Royal Academy for Overseas Sciences United Nations Brussels, 12-13 June, 139-149.

Idoma, K. and Isma'il M. (2014) The Effects of Land Tenure Practices on Agricultural output in Agatu L.G.A of Benue State, Nigeria. *Journal of Development and Agricultural Economics.* 6 (5), 212-219

Idowu, O. (2018) How Climate Change Influences Herdsmen in Nigeria. Nigeria News Brief and Action Alert. Climate Scorecard. https://www.climatescorecard.orgAccessed on December 26, 2019

Ilo, U. J., Jonathan-Chaver, I., and Adamolekun, Y. (2019) The Deadliest Conflict You've Never Heard of: Nigeria's Cattle Herders and Farmers Wage a Resource War. Foreign Affairs, January 23, Retrieved June 23, 2019 from https://www.foreignaffairs.com/articles/nigeria/2019-01-23/deadliest-conflict-youve-never-heard

International Crises Group (2018). *Herders against farmers: Nigeria's expanding deadly conflict.* Retrieved from https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/nigeria/252-herders-against-farmers-Nigerias-expanding-deadly-conflict.

IPCC (2007): Intergovernmental Panel on Climate Change 2000. IPCC Special Report on Emissions scenario. Summary for policy makers, Working Group III.

Jensen, J.R. (1996). *Introducing digital Image Processing; A Remote Sensing Perspective* (2nded). Upper Sadle River NJ: Prentice Hall.

Keshtkar, H., Voigt, W. & Alizadeh, E. (2017). Land-cover classification and analysis of change using machine learning classifiers and multi-temporal remote sensing imagery. *Arabian Journal of Geosciences*. 10(6). https://doi.org/10.1007/s12517-017-2899-y

Liu, X.H., Skidmore, A.K. and Oosten, V.H. (2002). Integration of Classification Methods for Improvement of Land-cover Map Accuracy, ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing, 56, 257-268.

Maje, J.O and Tyubee, B.T. (2017): Temporal Trend in Daily Rainfall Intensity in a Changing Climate inthe Middle Belt Region of Nigeria. *European Journal of Geography,* 8(4), 103 – 117.

Maystadt, J. M., Calderone, M., and L. You (2015) Local Warming and Violent Conflict in North and South Sudan. Journal of Economic Geography. https://doi.org/10.1093/jeg/lbu033.

Muniruzzaman, A.N.M., (2011). Climate Change: Threat to International Peace and Security. The Daily Star. [Online] Available at: https://www.globalpolicy.org/component/content/article/190-issues/50546-climate-change-threat-to-international-peace-and-security.

Odjugo P.A.O., (2008). Quantifying the Cost of Climate Change impact in Nigeria: Emphasis on Wind and Rainstorms. *Journal of Human Ecology*

Ogungbesan, G.O. and Akaegbobi, I.M. (2011). Petrography and Geochemistry of Turonian Eze-Aku Sandstone Ridges, Lower Benue Trough, Nigeria Implication for Provenance and Tectonic Settings. *Ife Journal of Science.* 13 (2)

Okoli, A. C. and Atelhe, G. A. (2014). Nomads against Natives: A Political Ecology of Herder/Farmer Conflicts in Nasarawa State, Nigeria. *American International Journal of Contemporary Research.* 4 (2), 76-86.

Okoli, C. and Ogayi, C.O (2018). "Herdsmen militancy and Humanitarian Crisis in Nigeria: A Theoretical Briefing", African Security Review.

Rawat, J.S and Kumar M. (2015). Monitoring land use/cover change using remote sensing and GIS techniques: A case study of Hawalbagh block, district Almora, Uttarakhand, India. *The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Science.* 18 (1), 77-84. https://doi.org/10.1016/j.ejrs.2015.02.002.

Shettima, A.G., and Tar, U.A. (2008): Farmer-Pastoralist Conflict in West Africa: Exploring the Causes and Consequences. *Information, Society and Justice*. Vol 1.2. pp 163-184

Spellman, F. (2011) "Forest Biomass Energy: Concept and Applications. Energy and the Environment. CRC Press.

Teng, S., Chen, Y., Chen, K. and Lo, H. (2008) Hypothesis-test-based landcover change detection using multi-temporal satellite images: A comparative study, Advances in Space Research, 41 (11), 1744-1754

UNEP - GRID-Arendal (2005): Environment Times No 3, GRID-Arendal, Logum Park, Service Box 706, Arendal.

Wilford, P.C. (1977). Using the UTM Grid System to Record Historic Sites, National Register. Bulletin. U.S. Department of the Interior, National Park.

CROP IDENTIFICATION FOR SMALLHOLDER FARMERS IN PART OF THE NIGERIA'S DRYLAND USING SPECTRAL MATCHING TECHNIQUES

Mohammed Ahmed
Department of Geography, Bayero University

Abstract
Cropping information at smaller scale in the dryland region should be one of the measures to first apply when addressing issues that has to do with food insecurity. The methods used in generating the cropping information by the National Bureau of Statistics (NBS) are more of generalization due to poor sampling, poor roadwork and insecurity among others and can make data collection and analysis more expensive. Therefore, the main objective of this study is to apply the Spectral Matching Technique in crop identification. Satellite images of MODIS 16-day composite of 250 m spatial resolution for 2020 were collected from the Earth Observing System Data Gateway. The maximum value composites for each season (rainy and dry). 30 ground survey information pertaining crop types was collected at different farmlands that is greater than 250x250m. Unsupervised classification was performed using ISODATA in ERDAS Imagine. The result has indicated how efficient the use of SMTs in crop identification at local scale and the discrimination of different feature landuses with the advantage of their spectral characters. 9 different classes were identified in the classification these includes; Maize/mix-crop with 72.15%, which dominates the cropping/landuses and the remaining was sheared among; Forest/Shrub land, Sorghum/Mix-crop, Built-up area/Bare soil, Millet/Mix-crop, Shrub land, Shrub/Crop land, Rainfed/Irrigation and Water body. These state of art of crop identification using remotely sensed data for smallholder farmers has shown to contribute in the data dissemination and can add value to NBS. It recommends the use of higher resolution like the Sentinel for further studies.
Keywords: Smallholder farmer, MODIS, Remote sensing, Cropping mapping, National Bureau of Statistics

CENCORSHIP IN INDIA, CAUSES AND EFFECT

Akansha
BALLB 1 st year pursuing from BPS University of Women

Abstract
The Constitution of India guarantees freedom of expression, but places certain restrictions on content, with a view towards maintaining communal and religious harmony, given the history of communal tension in the nation.[1] According to the Information Technology Rules 2011, objectionable content includes anything that "threatens the unity, integrity, defence, security or sovereignty of India, friendly relations with foreign states or public order".[2]
In 2021, the Freedom in the World report by Freedom House gave India a Civil Liberties Rating of 33/60. In the subcategories, India got a rating of 2/4 on 'free and independent media', 2/4 on 'individual's freedom to practice and express their religious faith or non-belief in public and private', and a score of 2/4 on 'academic freedom, and the educational system's freedom from extensive political indoctrination'.[3] Analysts from Reporters Without Borders rank India 133rd in the world in their 2017 Press Freedom Index,[4] In 2016, the report Freedom' by Freedom House gave India a press freedom rating of "Partly Free", with a Press Freedom Score of 41 (0-100 scale, lower is better).[5] There are many movies with censorship

Obscenity

Watching, listening or possessing pornographic materials is generally legal, however distribution of such materials is strictly banned.[6] The Central Board of Film Certification allows release of certain films with sexual content (labelled A-rated), which are to be shown only in restricted spaces and to be viewed only by people of age 18 and above.[7] India's public television broadcaster, Doordarshan, has aired these films at late-night time slots.[8] Films, television shows and music videos are prone to scene cuts or even bans, however, if any literature is banned, it is not usually for pornographic reasons. Pornographic magazines are technically illegal, but many softcore Indian publications are available through many news vendors, who often stock them at the bottom of a stack of non-pornographic magazines, and make them available on request. Most non-Indian publications (including Playboy) are usually harder to find, whether soft-core or hardcore. Mailing pornographic magazines in India from a country where they are legal is also illegal in India. In practice, the magazines are almost always confiscated by Customs and entered as evidence of law-breaking and are punishable, which then undergoes detailed scrutiny.

Causes of censorship:

- Political reasons – Many times governments do not allow the publication of certain kinds of information on the grounds of being critical of it or some political party in the ruling.
- Social reasons – The disclosure of some kinds of information may create social disharmony due to which they are held back or censored.
- Moral reasons – Any content that is considered to be violating the moral code of conduct in society is censored. This may include pornographic content, content promoting racial and gender inequality or discrimination and others.
- Religious reasons – Any type of information that may hurt the religious feelings of some community in society is often held back. Countries that have particular state religion also tend to restrict such speech and expression in any form that may be blasphemous.
- Security reasons – Information that may harm the security of a state is often held back from publication. Such disclosure may risk the security of a particular region against foreign invasion and terrorist threats.

Effects of censorship

Pros – Although censorship is viewed negatively, it is not evil all the time; it has some positive aspects as well. Censorship prevents disharmony in society by prevention of disclosure of objectionable content that can lead to communal discord, preserves the security of the state, maintains morality in the society, prohibits the spread of false beliefs or rumours, curbs access to harmful activities by preventing their public display and others.

Cons – Censorship also leads to excess restriction on freedom of speech and expression. Most of the time it is used to silence those who are critical of those who are in power. Thus, it may harm healthy debate and criticism in society. In this way, it gives prominence and authority to a single group of people. It often becomes an instrument of harassment of those seeking free speech.[1]

Keywords: Objectionable, prevent, expression

[1] https://www.iasexpress.net/censorship-in-media-upsc/
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Censorship_in_India#:~:text=The%20Constitution%20of%20India%20guarantees,communal%20tension%20in%20the%20nation.

MAPPING AND ASSESSMENT OF THE FACTORS AFFECTING THE AVAILABILITY OF GREEN SPACES IN RESIDENTIAL AREAS IN TWO URBAN CITIES IN NIGERIA

Adenike Anike Olayungbo
A.G. Leventis Museum of Natural History, Obafemi Awolowo University
ORCID: 0000-0002-4064-1852

Chinyere Constance Nwokeocha
A.G. Leventis Museum of Natural History, Obafemi Awolowo University
ORCID: 0000-0002-8279-3934

ABSTRACT
Green spaces contribute immensely towards achieving some of the key goals of sustainable development. Studies have shown that green spaces improve human wellbeing, provide societal, environmental, economic and financial benefits. In spite of the benefits provided by green spaces, the rate at which green spaces are reducing is alarming. With evidences of negative effects of loss of green spaces which include climate change, environmental problems and biodiversity loss among others, there is need to promote green spaces initiatives to avoid future challenges both locally and globally. The loss of green spaces are more prominent in urban areas which require urgent attention. Thus, the objective of this study is to assess the types, benefits and factors affecting residential green spaces in Ile-Ife and Ila Orangun, Southwestern, Nigeria. Data were derived from both primary and secondary sources. Three Hundred and thirty seven questionnaire were used for the study. Also, Landsat images of 1984 and 2021 was used to examine the extent and trend of changes in green spaces in two cities. The primary and secondary data were analysed using inferential statistical analysis (correlation and regression) and geospatial analysis respectively. The inferential results show that residential green spaces is significantly dependent on housing type. The results of the geospatial analysis show a decline in the extent of green spaces from 1984 to 2021. The study recommends a nature-based policy approach such as providing and maintaining green spaces in residential areas as a mean of mitigating climate change impacts.
Keywords: Green spaces, residential areas, climate change, sustainable development goals, geospatial analysis

CYBERSECURITY

Surbhi
BALLB 1st year pursuing from BPS UNIVERSITY of women

Abstract
It's safe to assume that back when computers were first invented, no one could foresee the ultimate creation and enormous growth of the cybersecurity industry that exists today. Cybersecurity is a term that just about everyone has heard and it's now a part of our everyday lives.
Webster's dictionary defines cybersecurity as "measures taken to protect a computer or computer system (as on the Internet) against unauthorized access or attack." While accurate, that definition seems a bit rudimentary. At a deeper level, cybersecurity is the combination of people, policies, processes, and technologies to protect networks, devices, and data from unauthorized access or criminal use and the practice of ensuring confidentiality, integrity, and the availability of information .
"The thing that kept me awake at night (as NATO military commander) was cybersecurity. Cybersecurity proceeds from the highest levels of our national interest … through our medical, our educational to our personal finance (systems).
Admiral James Stavridis, Ret. Former NATO Commander "
Cybersecurity has clearly moved away from being a side concern of the overall IT infrastructure plan. There is an incredible amount of complexity introduced by the shift to more proactive tactics, the changing regulatory environment, and the need to educate the entire workforce.

The secure perimeter

As computers and computer networks began to dominate the business landscape, those devices were under the control of a company's IT team. Employees used corporate-owned desktops (and eventually laptops, tablets, and other devices) and all data was secured in the corporate data center. With all employees working at headquarters, IT could easily maintain control of who was accessing data and which applications and data was being accessed. Just about all organizations functioned in a typical castle-and-moat configuration—everything is kept inside the castle (data center) with a moat around the outside (security perimeter) to keep unauthorized individuals out. Security at these early data centers generally consisted of access control lists (ACLs), firewalls, and intrusion detection systems (IDS).

Going outside the perimeters

As business grew and expanded, the lone corporate headquarters office was no longer the only place to work. Organizations opened branch offices all over the globe. This led to a rise in the popularity of the hub-and-spoke enterprise network model. This model is predominantly based on a centralized hub (typically the corporate HQ) with many decentralized access nodes (typically branch offices). The hub-and-spoke model worked to connect distributed users to proprietary applications hosted in corporate data centers using an MPLS backbone. And the number of security appliances in the data center grew.

The typical data center stack included:[1]

- Firewall/IPS
- Web/URL filter
- Antivirus
- DLP inspections
- Sandbox analysis

Keywords: computer, backbone, chang

[1] https://www.zscaler.com/resources/security-terms-glossary/what-is-cybersecurity?_bt=&_bk=&_bm =&_bn =x&_bg=&utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=google-ads-na&gclid=Cj0KCQjw 5 ZS WBhCVARIsALERCvwX3uRj3_2EsmEBwVaKB3-RRybJkMKO5Dl5Wp8oIM ZDPRAisJ7h190a At6vEALw _wcB

REFLECT IN THE PUPIL OF THE EYE
DIALOGICAL NOTE ON RACIAL LEGISLATION IN BRAZIL

Daniel Eduardo Cândido
Postgraduate Program in Linguistics, Federal University of Sao Paulo (UNIFESP)
ORCID NO: 0000-0002-4160-878X

Anderson Salvaterra Magalhães
Postgraduate Program in Linguistics, Federal University of Sao Paulo (UNIFESP)

Janderson Lemos de Souza
Postgraduate Program in Linguistics, Federal University of Sao Paulo (UNIFESP)

ABSTRACT
Given the premise of non-scission between language and the world, the central objective of the present investigation is to describe how the language process through which the black peoples participating in the history of Brazil have been conceptualized in Brazilian legislation, in the experience of three domains, which are , work, religion and militancy, continues to update tensions that constitute a certain cultural memory of their participation in the construction of the so-called Brazilianness. In order to do so, we analyze, in a dialogic perspective, the discursive chain built from the following legal texts: Federal Law 12.288, of 2010, Philippine Ordinations (Book V) of 1603 among others. In order to reach the central objective, the following specific objectives are listed: i) to describe the sociocultural conditionsthat delineate structuring values of the legal sphere and their textualities about black peoples at different moments in Brazilian history; ii) to identify, in the legal texts raised, how the process of categorization of black peoples occurs and iii) to describe the enunciative-discursive processes by which this tension constitutes a certain collective memory about these peoples and their insertion in Brazilian culture. From the vernacular clues identified in the selected collection of Brazilian legislation, in the mentioned domains, such as “escravos”, “negros”, “elemento servil”, “libertos”, “pretos forros”, “escravos de Guiné”, “cativos”, “réo escravo”, “cabeça de escravo importado”, “pirataria de escravos”, “tráfico de africanos”, “escravo inválido”, “vadio”, “capoeira”, “objeto de usufruto da coroa”, “afro-brasileiros”, “afrodescendentes” etc., is possible to perceive how the allusion to black peoples activates socio-cognitive processes both in those who produce it and in those who mobilize it and, in thisway, mirrors historically conflicting values that reverberate from the laws until today.[1]
Keywords: Dialogical Analysis of Discourse; Cultural Memory; Cognitive Linguistics; Black Peoples; Legislation.

[1] BAKHTIN, M. M. The Problem of Speech Genres. *Speech Genres and Other Late Essays*.Translated by Vern W. McGee. Austin: University of Texas Press, 1999a, p.60-102.
FLORY, T. *Judge and jury in imperial Brazil, 1808-1871*: social control and political stability in the new State. Austin: University of Texas Press, 1981.
FREYRE, G. *Casa-grande e senzala*. São Paulo: Global, 2004.
GRILLO, S. V. C. ; VÓLKOVA AMÉRICO, E. . *Idei 'bakhtínskogo kruga' v Brazílii* (Ideias do 'Círculo de Bakhtin' no Brasil). Filosófskie Nauki, v. 2, p. 84-94, 2013. Disponível em: <http://www.hse.ru/data/2013/11/29/1291453280/fn_02_2013.pdf>. Acesso: 09 Nov. 2020.
MAGALHÃES, A. S.; KOGAWA, J. *Pensadores da Análise do Discurso*: uma introdução. Jundiaí: Paco Editorial, 2019.

FEMINISM IN INDIA

Tannu
Bhagat phool Singh Mahila Vishwavidhalya

Abstract
It's common to hear the word "feminism" . This word is one of the most misused and misapprehended words of all the time . What exactly does feminism mean ? Is it a war against men ? Does it include placing Women above men ?
Feminism is the notion that all humans are equal regardless of their gender . Feminism is uplifting women so that men and women are treated equally . It's not about demeaning men or declaring them inferior . It's not based on women having power over men ; rather , the idea is that women should have power over themselves . Most often , feminism is misconstrued as a "women's movement" as it originates from the word "feminine" . But , it's imperative we realise that feminism is not just a women's movement , It's a " "movement for all humans" , that is concerned with the liberation of both , men and women .
However , it's important that we also accept that women have been the prime victims of years of patriarchy and toxic femininity . Feminism is an attempt to get rid of this notion of dominance and subordination , to bring both genders on the same level . Even before the term feminism was introduced , we had some great feminist icons in our culture and history .
The concept of feminism as a political ideology is very closely associated with women's studies and women's studies and women's movement in various parts of the world – Four fold focus of feminism in general – an effort to make women a self conscious category ; a force to generated a rational sensible attitude towards women ; an approach to view the women in their own positions ; and an approach to view the women through their own perspectives .
Social media has given the feminist thoughts a platform . Reactions on women – related news reveal an undercurrent misogyny and lack of knowledge .
Keywords: Political, feminist, women

THE CENTRAL ROLE PLAYED BY CREATIVE IMAGINATION IN COMPOSING BAPEDI ORAL TRADITION: THE CASE OF DIPEPETLWANE MUSICAL ARTS

Prof. Dr. Dr. Morakeng Edward Kenneth Lebaka
University of Zululand – KwaDlangezwa Campus; Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Creative Arts
ORCID: 0000-0002-4652-9490

Abstract
Dipepetlwane music is one of the music genres found in the Bapedi society. This music genre is performed by girls with guidance by women; boys are not part of Dipepetlwane music ensemble. Many of the songs are taught to girls by adults and the contextual information also comes from adults, and not from the voices of the girls themselves. This study seeks to examine *dipepetlwane* music ensemble as one of the music genres found in the Bapedi society. The focus will be on the relevance of this music genre within Bapedi people's cultural context. The following primary research question therefore guided this study: What is the cultural significance of *dipepetlwane* music within Bapedi people's cultural context? The study employed a contextual approach and data was collected through observations, face-to-face interviews and video recordings of rehearsals and performances during social ceremonies. Secondary sources included published books and Journal articles. The investigation has revealed that expert traditional music practitioners, on their own, drawing upon their creative intelligence, use parody, signifying, improvisation, and performance-composition to make music a way of understanding African life, having a direct knowledge of music, and cultivating a mastery of music making. It was concluded that on the performance occasions, every level of creative musical ability is put into best possible use through the development of singing skills, instrumental skills, and interpretive and critical skills.
Keywords: Dipepetlwane music, Bapedi oral tradition, creative imagination, Bapedi society, traditional music practitioners.

CRITICAL EVALUATION OF SOCIAL MEDIA: A NARRATIVE OF A.I.

Ananda Majumdar
The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree Elementary, Faculty of Education
ORCID: 0000-0003-3045-0056

Abstract
The power of social media such as Facebook, Twitter, LinkedIn, Instagram, Academia, and ResearchGate is perhaps more significant than the power of any individual; but sometimes they have been abused as well by the users through providing access to information which has been a violation of the code and conduct of social media. The power of social networks is enormously influential. The combination of the internet with social media websites creates something memorable. The speed of the internet and the internet itself is an example of artificial intelligence through which anything can be spread within a minute worldwide; social media is its narrative to produce any information. [1]The voices of Egypt remained composed to defeat their tainted President Hosni Mubarak, which had been spread throughout the globe (Meyer, 2012). It is an example of the power of the social network. The power of social media works as a revolution in any part of the world. From the perspective of the revolutionary process, It is a blessing for the awareness and information about any community, incidents, and accidents. Social media helps unite people's voices against unfairness; thus, the singer has been more significant than themselves. Once the voice becomes a powerful message, it has always created problems throughout corruption and fascism. History has proved that the unity of human voice has sunk influential [2]people like Adolf Hitler, Hosni Mubarak, Gaddafi etc. (Meyer, 2012). From this point, it has been clear that social media is a characteristic or narrative which has a way of lending itself to this quality of control over negative aspects. Social media is connectivity from around the world through which people can communicate easily at present, such as through skype, messenger, and various electronic online platforms such as zoom, google meet etc. [3]The universe is combined with multiple dissimilarities, such as differences in values, beliefs, religion, culture etc., and it creates various boundaries among humanities and demographic sides (Anson, 2019). [4]Social media is a true beauty where boundaries have been eradicated through amalgamation among world humanities (Anson, 2019). It has made everyone stand equally on a platform through networking. Online classes, mainly in the pandemic scenario, are blessings for the field of education. Education through online delivery has provided learning resources to every student worldwide. Social media like Facebook, Twitter and LinkedIn have sections to help people professionally find jobs. Social media helps to find lost people and reunite them with their close ones. The article's objective is to discuss the evaluation of social media in society. The report's outcome is to learn about social media and technology's contribution to contemporary society. A methodology has been conducted through documentary analysis.

[1] Is social media a Blessing or a Curse? Paragraph 2nd.
[2] Is social media a Blessing or a Curse? Paragraph 3rd.
[3] Social Media: A Blessing or a Curse? Advantages. Connectivity. Paragraph 1st.
[4] Social Media: A Blessing or a Curse? Advantages. Connectivity. Paragraph 1st.

The feature question of the article is, is social media important in society?

Keywords: Social media, Media, Technology, Artificial Intelligence, Politics, Image, Social Networking, Media in Society, Commerce, Social Causes, Social Techniques, Communication, Innovation, Creation, Mimesis, Technical Art, Learning & Development, Social-media and Corporation, Social-media and Youth, Social Apps, Websites, YouTube, Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, Blogs, Literacy and Social-media, Mark Zuckerberg, Harvard University Computer Science, Consumer turmoil, Broken Social System, Error of A.I. Cyber-talking, Cyberbullying, Hackers, Bad users, Academic Research, Cyber Crime, Online World, Informational Tool, Sharing Platform, Platform for Justice, Against Oppression.

Introduction

Artificial Intelligence in social media is a new addition. Facebook uses A.I. to do everything from translating foreign languages to classifying images[5] (Kaput, 2022). A.I. has been used for content modification, finding out offensive activities etc. Instagram also uses artificial intelligence for targeting ads and provides exciting ads to users based on their attraction to the ads (Kaput, 2022). A. I also use those social media sites to filter out spam. YouTube also uses artificial intelligence to find out fake news and ads based on conspiracy[6]. TikTok[7] is fully runs by AI. Videos from TikTok runs by A.I. algorithms. TikTok's A.I. finds out users' best and likable choices and provides similar ads to the users for better practice. [8]Social media uses A.I. to explore users' attraction over video clips and thus present to the users for more likeness and recognition. Because of the using A.I., costs decrease. A.I. works on problematic areas, which are labour incentive tasks. As a result, cost decreases. Because of the use of A.I., social media makes content more attractive, visual and appealing throughout technology. A.I. find out users' likeness, their engagement with social media etc. and thus presents a most attractive program to the users for social media promotion and investment (Kaput, 2022).

[9]Twitter uses technologies of A.I.s for the recognition of the face, images etc. (Sharma, 2020). [10]Social media like LinkedIn uses A.I. to predict suitable job candidates for a specific role. Artificial Intelligence in social media makes those posts faster and more attractive to audiences. It establishes the right messages for corporate centres and users under a system. It saves time (Kaput, 2022). A.I. helps to find products, logos, brands, images, and facial identification. It writes Facebook and Instagram ads in short forms for a clear and better professional understanding.

[5] AI for social media: Everything you need to know. How does Facebook use AI?
[6] AI for social media: Everything you need to know. How does Instagram use AI?
[7] AI for social media: Everything you need to know. How does TikTok uses AI?
[8] AI for social media: Everything you need to know. How do social media marketers use AI?
[9] Role of Artificial Intelligence in social media. How is Artificial Intelligence Used in social media?
[10] Role of Artificial Intelligence in social media. How is Artificial Intelligence Used in social media?

It is, therefore, an advantage for every social media site to use A.I. and reach the next level. This is how machine learning will help social media for further promotion, more customer experience learning, and turning into customer-oriented plan forms.

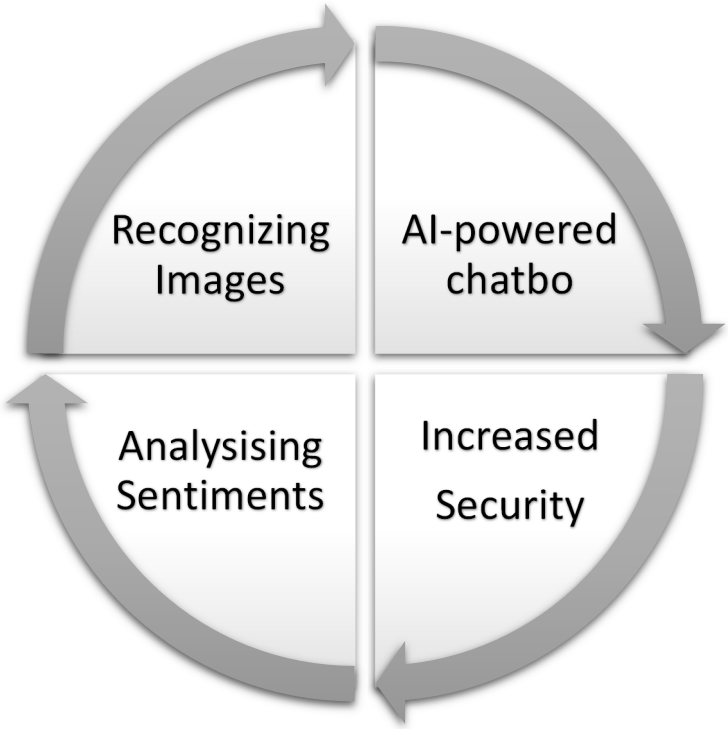

The benefit of social media by A.I.

Literature Review: Use of social media is essential in human life; therefore, its use must be thoughtful (Austin, 2013). Try to use social media content wisely, which has a good sign. Consequently, it is a better way to accept the good deeds of social media and avoid its vulnerability. It is also machine learning through which many solutes can be found. Social media has good and bad scenarios. Therefore, it depends on how people react to and use social media? It will be beneficial if they use social media to improve society. Still, if they use social media to commit a crime, then it will be a societal collapse. Social media should be taken as an informational site through which knowledge can be distributed instead of information about the crime. Artificial intelligence and the human brain, therefore, are different. The human brain creates many tools for learning; not a machine makes a human being. This is how human is superior to any device, and they operate the machine and learn. Human beings also use social media. It was created by Mark Zuckerberg, a Harvard University computer science student, and his team. It depends on humans whether they operate social media negatively or positively.

Methodology: The paper has been assumed through subordinate sources of data. Subordinate sources of data include academic articles, websites etc. The description of sources has taken the method of writing the essay, reading, gathering in-depth insights on topics, exploring ideas, summarizing, interpreting, and mainly expressed in words (documentary analysis through qualitative approach). This paper has described the benefit and disadvantages of social media and its impact, and its relationship with artificial intelligence. This paper reflects on many societal scenarios through which social media is impacted. Based on many aspects, media has been analyzed as a contemporary tool for surrounding information.

Result and Discussion: The innovation of technology through social media or networking brings the renaissance of information worldwide. [11]Because of inaccurate information, television and print media are not that stronger than electronic media. Social media through electronic versions are a way to build an online community such as WhatsApp and Telegram people network and communities in various fields for innovation of the world about anything. Social media has an enormous contribution to politics[12]. In the United States, social media is one of the primary sources for receiving political news. It has been recognized that people who do not receive political news from the media are not much aware of current affairs, information about rights and duties, and civic activities. Traditional forms to receive information are no more UpToDate. [13]The influence of social media is always stronger than other media during a political campaign and electoral politics. According to the New York Times,[14] social networks are helping people to renovate, amalgamate, to know the reality of urbanization, governance etc. Therefore, social media allows people to have free communication locally, regionally, and globally and thus forming different communities into one marginalized group. Facebook[15] is probably the biggest social media platform, where an estimated 80% of Americans share their thoughts through Facebook. It is an interaction between people through which societal cause reflects. It is a societal contribution by social media. In the Commerce sector[16] , professional charities and profitable organization have their social media account through many platforms like Facebook, Instagram, LinkedIn etc. they are thus connected with customers and promote products. [17]According to a study, it has been said that networks in the working place strengthen knowledge sharing. [18]Social media, such as LinkedIn, has a big role in recruitment and selection. It allows people to create a personal or organizational account to look at anyone's professional profile and keeps them interested in hiring based on skills. [19]An estimated 19% of hiring employers make decisions based on social media information about prospective job candidates, while 70 % of employers use social media network sites to find their expected employees. Job candidates who develop social media techniques are more employable in the current market. A survey has been conducted in the United States about the situation of the society in the 'new normal'[20] scenario, where it has been observed that an estimated 68% of students and an estimated 65% of parents of those students have believed that social media will be a useful tool, as well as will be a part of new school normal. The survey was done by One Poll on behalf of Pearson and Connections Academy[21].

[11] Social Media: A Blessing or a Curse? Advantages. Information and regular updates. Paragraph 1st.
[12] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact on social media on politics. Paragraph 1st.
[13] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact on social media on politics. Paragraph 2nd.
[14] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact on social media on politics. Paragraph 3rd.
[15] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on society. Paragraph 1st.
[16] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on commerce. Paragraph 1st.
[17] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on commerce. Paragraph 3rd.
[18] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on the world of work. Paragraph 1st.
[19] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on the world of work. Paragraph 2nd.
[20] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on training and development. Paragraph 1st.
[21] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on training and development. Paragraph 1st.

[22]In many educational organizations, blogs, wikis, Twitter, LinkedIn, Facebook, and podcasts are common social media techniques for learning and development. Child development centres on artistic learning, visual learning, school, colleges and universities through documentaries or short films as a course requirement. Though many drawbacks have been observed through cheating, lack of privacy for distance learning, and online learning, those drawbacks cannot reduce the influence of social media contribution from youth especially. Due to the pandemic crisis worldwide, people, educationists, entrepreneurs, students, scholars, and researchers used social media platforms for conferences, educational classes, examinations, etc., due to the restriction of in-person collaboration. Educational institutes have been closed due to the pandemic globally, resulting in the growth of online platforms for virtual conversations and meetings among educational and professional organizations. It has been a successful and less expensive tool for communication in the pandemic era. Though the online platform for discussion was a part of normal days' communication as well, the use of the online platform was not that extensive and huge, which has been used extremely in the current pandemic scenario in the world. Communication thus keeps continuing worldwide throughout social media platforms. Zoom, Google Meet, Discord, and Microsoft are online meeting tools through which people meet virtually to fulfil their required meetings, education, research activities, educational and professional seminars, conferences etc. [23]Therefore, networking is also a part of the education sector to study anywhere, anytime, from any part of the world for increased knowledge. Many websites, including YouTube, contribute online resources and information for academic, professional, and vocational studies and assignments (Anson, 2019). [24]Facebook and Twitter have various sections and groups to help those facing many issues regarding their workplace, educational place, or anything personal in their life, such as financial impact, divorce, and other family violence. Social media is a platform for informational innovation, improvement, and modification. (Anson, 2019). [25]It can ruin the reputation of anyone and praise; therefore, it is a platform for positive and negative comments, expression of writing, commenting by the audience as their feelings, thoughts, reviews, sales, and goodwill. [26]Social media changes the world daily and thus promotes and encourages teamwork, partnership, communication, and the discovery of modern ways to learn and develop soft and hard skills. Google and Twitter can promote good intentions through the audience's voice and technological advancement by using and innovating [27]artificial intelligence (Meyer, 2012). Social media is all around people, which has been a part of everyday life. [28]It makes new friends and amalgamates old friends through many social platforms like Facebook (Collins Uduiguomen et al., 2014). It creates many attractions, especially for youths, and has been useful for all generations, such as the old and younger generations. Social media amalgamate and create boyfriend and girlfriend, a partner in life (Collins Uduiguomen et al., 2014).

[22] Top 7 Impacts of social media: Advantages and Disadvantages. The impact of social media on training and development. Paragraph 2nd.
[23] Social Media: A Blessing or a Curse? Advantages. Education. Paragraph 1st.
[24] Social Media: A Blessing or a Curse? Advantages. Hep and Assistance. Paragrapgh1st.
[25] Social Media: A Blessing or a Curse? Advantages. Improved business reputation. Paragraph 1st.
[26] Is social media a blessing or a curse. Paragraph 5th.
[27] Is social media a blessing or a curse. Paragraph 5th.
[28] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 1st.

[29]It has created cross-cultural art for musicians through which musicians perform their music, create rhythms, and interact with other musicians globally. [30]According to the press report on May 1, 2013, four major social networking websites were used mostly in the earlier days of social networking. They are Facebook, LinkedIn, Myspace, and Twitter[31] (Collins Uduiguomen et al., 2014). [32]Facebook was introduced in February 2004 and has been one of the most popular websites for social networking worldwide, inaugurated by [33]Mark Zuckerberg of Harvard University. According to Facebook, it had an estimated [34]1.11 billion people as users by 2013. LinkedIn was started in May 2003[35] for a professional atmosphere instead of social networking. It is the most business-oriented website among the major four websites. By 2013 LinkedIn had an estimated 225 million members in over 200 countries. It has been observed globally by many studies and research by many scholars that [36]an estimated 8 % of the population thinks that social media is negative or a curse for society. In comparison, [37]an estimated 65% have mentioned their neutrality about the impact of social media on society. Their observation was neither a curse nor a blessing for human development (Collins Uduiguomen et al., 2014). [38]An estimated 76 % of people globally use social media daily, while [39]an estimated 69 % of people have at least one or more social networking websites. Facebook has been the best social network website. An estimated 60% of the population uses it as their social networking connection, and an estimated 50% of the population ranks it as the best social network website. Therefore, the benefit of social networks depends on users' behaviour and their mode of utilization of those websites. If they wish to use social media for a good deed, then the use of social media will be beneficial for everyone. Social media has been modified throughout many educational and informational platforms for the betterment of the communities. Therefore, social media is a narrative through which society can be changed. It can be changed through people's reactions to its utilization. Whether they use social media positively or negatively. Social media websites can operate as curses and blessings in our society and depend on social media users. Therefore, social networks are neither good nor bad but a tender and a form of artificial intelligence (Anson, 2019).

However, [40]cyberbullying, hacking, reputation, scams and fraudulence, addiction, and health issues are a few areas of the disadvantages of social networking (Anson, 2019).

---

[29] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 1st.
[30] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 3rd.
[31] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 3rd.
[32]Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 3rd.
[33] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 3rd.
[34] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 3rd.
[35] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Introduction. Paragraph 4th.
[36] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Conclusion and Recommendations. Paragraph 1st.
[37] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Conclusion and Recommendations. Paragraph 1st.
[38] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Conclusion and Recommendations. Paragraph 1st.
[39] Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). Conclusion and Recommendations. Paragraph 1st.
[40] Social Media: A Blessing or a Curse? Disadvantages. Cyberbullying. Paragraph 1st.

Teasing someone by creating a fake account is cyberbullying. Electronic media and networks are forms of this social curse in our society. [41]Bullying is now a fashion on the internet in the name of cyberbullying. Sending threatening messages and abusing someone through online chatting are all examples of cyberbullying. [42]Another disadvantage of social media is hacking through electronic mode: stealing someone's personal information and sharing others without the owner's permission. Stealing someone's announcement is a significant loss of private life through hacking. [43]Fraudulence and scams are the curses of social networking. It has been reported in networking where others have fooled people into considering something, buying, etc. Many bloggers on Instagram and Facebook find it hard to identify their genuine engagement. Social media is very addictive and damaging personal lives through hateful images. [44]People are addicted to Facebook. Teenagers are the main target of these electronic media, where they focus on online activities constantly. Social media is a medium for the creation of social and [45]mental disbalance. Because of addictiveness, people are experiencing adverse side effects such as headache, eye strain, sleep deprivation etc. It creates depression and anxiety. [46]Spending much time on social media may develop a negative mood. Fear of mission-out is another negative symptom for social media users. [47]FOMO (Stegner, 2021) is also a type of mental illness throughout anxiety that other is doing activities without you and thus ignoring you. The unrealistic expectation[48] is another negative impact on social media users. People use Snapchat (Stegner, 2021) to create a formidable image to others by posting many exciting adventures etc.,

and they use Facebook and Instagram for their recognition and authenticity by others. They expect to be recognized as per their wishes. This is an unrealistic expectation from others who are even unfamiliar friends. The way to relieve this unrealistic dream of being recognized is to avoid lying on social media. Express just what people are in real. [49]For popularity on social media, celebrities in the social media, or even regular users, try their best to dress up wonderfully as a daily social media practice. They make their account decorative as well. It is a trail to make a different personality from other users. It is a negative impact called negative body image. Human beings can not be supermodels every day after their wakeup and then open their networking accent as perfect people. Therefore, it will be better to remain normal instead of stressing out by creating a fake Instagram account connected with a utopian world. Too much spending on social media creates another stress on health and beauty, like poor sleeping[50]. Therefore, people should not use networking as an algorithm, a form of artificial intelligence (Stegner, 2021), during sleep time at night. It will keep users' attention on many apps for as long as possible. Less sleeping, along with lower quality sleep, is a dangerous grouping. [51]Using social media is a general addiction for most users. It can be used full day or most days without any timing evaluation. Because it is an addiction. Social media is, therefore, a platform which can scroll everyone, if possible, through many visible attractions. This is how social media for its productivity and attention economy (Stegner, 2021).

[41] Social Media: A Blessing or a Curse? Cyberbullying. Paragraph 1st.
[42] Social Media: A Blessing or a Curse? Hacking. Paragraph 1st.
[43] Social Media: A Blessing or a Curse? Fraud and Scams. Paragraph 1st.
[44] Social Media: A Blessing or a Curse? Addiction. Paragraph 1st.
[45] Social Media: A Blessing or a Curse? Health Issues.
[46] 7 Negative Effects of social media on People and Users. Depression and Anxiety.
[47] 7 Negative Effects of social media on People and Users. FOMO (fear of missing out).
[48] 7 Negative Effects of social media on People and Users. Unrealistic Expectation.
[49] 7 Negative Effects of social media on People and Users. Negative body images.
[50] 7 Negative Effects of social media on People and Users. Unhealthy sleep pattern.
[51] 7 Negative Effects of social media on People and Users. General Addiction.

[52]An estimated three billion people, an estimated 40% of the world's population, use social media by their linking, commenting, sharing, tweeting etc. (Brown, 2018). It is now a part of a human being, like a habit. But it has many stresses. [53]In 2015 Washington DC-based Pew Research Centre discovered that social media is an area of the endless stream of stress. Therefore, they find out that social media provokes stress and then announces (Brown, 2018). A survey found that women are more stressed than men, and [54]Twitter was the most comprehensive networking information for their awareness of people's stress. [55]In 2014 Austrian researchers found that people who used Facebook for estimated 20 minutes were lower moods than those who browsed the internet in general (Brown, 2018). University of California[56] researchers found that good moods and bad moods create and spread through social media among users. Feeling worrisome and getting less sleep helps to make people anxious, which is also created by social media through its many visual appeals and products. However, Babes-Bolyai University[57] in Romania has found that the creation of anxiety by social media is a mixed expression. For an ultimate decision, more research should be done according to the scientists. In similar research, an estimated 1700 people found that depression comes into users' minds through hopelessness, unhappiness, cyber-bulling, and everything conducted using social media throughout many reactions. Researchers from the University of Pittsburgh[58] found that youth aged 18-30 years have sleeping distress through social media. Researcher Daria Kuss and Mark Griffiths from Nottingham Trent University[59] has analyzed 43 previous studies on social media's impact on humans. They found that [60]media addiction (Brown, 2018) is a social media mental illness. [61]Lower Self-esteem is another impact of social media. A study by the researchers of Penn State University[62] in 2016 found that viewing other people's selfies lower self-esteem. It is due to the comparison looking at people's happiness throughout the media. [63]The University of Ohio and the University of Iowa also found that women feel lower self-esteem.

[52] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Paragraph 1st.
[53] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Stress. Paragraph 2nd.
[54] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Stress. Paragraph 3rd.
[55] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Mood. Paragraph 1st.
[56] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Mood. Paragraph 2nd.
[57] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Anxiety. Paragraph 2nd.
[58] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Sleep. Paragraph 2nd.
[59] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Addiction. Paragraph 3rd.
[60] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Addiction. Paragraph 3rd.
[61] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Self-esteem. Paragraph 2nd.
[62] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Self-esteem. Paragraph 2nd.
[63] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Self-esteem. Paragraph 2nd.

[64]One of the studies in 2013 found that people using Facebook for a long time feel worse later, which is their lower well-being. Jealousness[65] is another impact of social media use. Users look at others' lifestyles throughout media searches and feel jealous of high-profile social media accounts. The University of Michiganand University of Wisconsin researchers worked on envy-related issues through the influence of social networks. Social media created many partnerships and relationships between men and women. It has gone through worse experiences sometimes. Throughout the University of Guelph, Canada [66] , a study has been conducted to know whether women feel jealous through social media relations with men when they find another opposite sex added by their boyfriend. It has been analyzed that women feel jealous when they discover other women in their boyfriend's life through social media relations by adding, subscribing etc. Loneliness[67] is another impact or reason to use social media. Bu using social networks, lonely people feel a social relationship with others when they are alone socially. There are many social media websites, [68]most of which get hacked, and the users suffer throughout stealing their identification by hackers. [69]Cyberstalking is another negative impact on social networking users. Anyone can use anyone's profile openly for tagging and sending messages to those who do not know that person. [70]Social media networking is a platform for spaying. Family members can spy. Anything they post about organizational issues; they face problems from Human Resources because of their unauthorized posting about companies' products or any promotional secret. Database work is a part of artificial intelligence[71] through which any information can be saved about anyone who posted their information on social media. It can be worse later. Social media farms will never protect anyone from any crime against them. Data breaches are another bad impact of using social media. One-third of the people who use social media are affected by data breaches.[72] social media is the master of censorship as well. Therefore, it should be realized that nothing has free rights. Free speech on social media can be censored as a punishment by social media itself. Warning by Facebook, then suspension of an individual account, is an example of censorship against media misconduct by sharing comments and information that can impact society. Sometimes it is unaware of what the impact will be when those postings spread through social media.

Conclusion: The feature question of the article is, is social media important in society? Social media has made it essential in life within a short period. [73]It makes more accessible communication and connection with others in the community. Pictures, information, and videos of thoughts by many intellectuals can be found and shared with one click. Exchanging messages and ideas is possible through social media from one world to another world. Back in the old time, when social media networking was absent, people had no idea about each other. But now, because of social media, everyone is connected.

---

[64] [64] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Well-being. Paragraph 1st.
[65] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Envy. Paragraph 1st.
[66] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Relationship. Paragraph 2nd.
[67] Is social media bad for you? The evidence and the unknowns. What the science suggests so far about the impact of platforms such as Facebook, Twitter, or Instagram on your mental well-being. Loneliness. Paragraph 1st.
[68] 10 Reasons why social media is Bad for Everyone. Paragraph 1st.
[69] 10 Reasons why social media is Bad for Everyone. Paragraph 1st.
[70] 10 Reasons why social media is Bad for Everyone. Paragraph 1st.
[71] 10 Reasons why social media is Bad for Everyone. Paragraph 1st.
[72] 10 Reasons why social media is Bad for Everyone. Paragraph 1st.
[73] The Role of social media and Its Importance in Modern Society. Paragraph 1st.

Therefore, social media has changed today's life. In society, social media thus helped by clicking people from around the world. As a social platform, social media such as Facebook is thriving. [74]Through online shopping, social media has become a platform for business. People are going to be busy in life. Therefore, it is easier to buy products by online shopping. Therefore, companies and brands their sites and apps for online shopping for the customers, as well as for increasing online businesses. [75]It has a role in personal life. It has given employers and prospective job candidates opportunities for job findings and hiring intellectuals from a comprehensive search.

Managers can use social media networking to analyze their expected hiring employees' skill sets on social media. They can also study the foundation of a candidate's education, experience, hobby, and interesting lobbying. [76]Social media is a platform for newsfeeds. In contemporary society, people wake up in the morning and first search their mobile phones for any messages, information, and daily updated news. [77]Social media thus makes their contribution superb through a faster process. It is a good source of entertainment and helps people to encourage and entertain others. [78]During COVID-19, everything, such as educational institutes, education in the classroom, and in-person meetings, was conducted virtually. This is how social media becomes popular in society for virtual conversation during an emergency. Social media focus on and share injustice in society. [79] Ill-treatment cannot be hidden because of the social media world. Social media helps to share Oppression, racism, sexism, and discrimination over poor people, minorities etc. Therefore, social media is a source that plays a vital role in the modern world. It removes a gap between higher authorities and ordinary people, helping to share and solve by pressure on many unsolved societal issues. Using social media by people will be ultimately beneficial to become knowledgeable about the world and intellectuals in numerous ways.

Recommendation: A successful communication and marketing guide should operate social media policy. It should be for awareness and promotion of positive thinking among individuals. Contact in social media creates a community spirit, which should always be continued by connecting and messaging positively social media features such as conversion[80] , user orientation, and interactivity added value to the network everywhere. Therefore, social media should be used for social interaction and financial solidarity. I will bring solidarity to society; financial solvency etc. social media will thus be interconnected with human life for the delivery of posterity. Young generations are the future of every country. They will use social media, and for this promotion as future users, social media must accommodate all facilities within a good atmosphere.

References

Anson, A. (2019, June 21). *Social Media: A Blessing or a Curse?* YourStory.com. https://yourstory.com/mystory/social-media-a-blessing-or-a-curse

Austin, M. W. (2013, May 15). *The Values of Social Media | Psychology Today*. Www.psychologytoday.com. https://www.psychologytoday.com/us/blog/ethics-everyone/ 201305 the-values-social-media

[74] The Role of social media and Its Importance in Modern Society. Paragraph 2nd.
[75]The Role of social media and Its Importance in Modern Society. Paragraph 2nd
[76] The Role of social media and Its Importance in Modern Society. Paragraph 4th.
[77] The Role of social media and Its Importance in Modern Society. Paragraph 4th.
[78] The Role of social media and Its Importance in Modern Society. Paragraph 5th.
[79] The Role of social media and Its Importance in Modern Society. Paragraph 6th.
[80] Recommendation on the use of social media. Paragraph 5th.

Brown, J. (2018, January 5). *Is social media bad for you? The evidence and the unknowns*. BBC; BBC Future. https://www.bbc.com/future/article/20180104-is-social-media-bad-for-you-the-evidence-and-the-unknowns

Collins Uduiguomen, U., Celestine Agwi, U., & Faith Aliu, N. (2014). Social Networks: A Curse or a Blessing? (A Case Study of Selected Students from Auchi Polytechnic). *Transactions on Networks and Communications*, *2*(4). https://doi.org/10.14738/tnc.24.405

CONSORTIUM), M. C. (NEWS. (2021, July 27). *10 Reasons why social media is Bad for Everyone - Technology - News*. Catholic Online. https://www.catholic.org/news/technology/story.php?id=85411

Gaitho, M. (2016, February 23). *What Is the Real Impact of social media?* Simplilearn.com; Simplilearn. https://www.simplilearn.com/real-impact-social-media-article

Gupta, J. (2020, July 10). *Role of Artificial Intelligence in social media*. Quytech Blog. https://www.quytech.com/blog/role-of-artificial-intelligence-in-social-media/

Kaput, M. (2020, March 26). *A.I. for social media: What You Need to Know*. Www.marketingaiinstitute.com. https://www.marketingaiinstitute.com/blog/ai-for-social-media

Meyer, S. (2011, December 30). *Is social media a Blessing or a Curse?* HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/is-social-media-a-blessin_b_1159088

Stegner, B. (2020, February 4). *7 Negative Effects of social media on People and Users*. MakeUseOf. https://www.makeuseof.com/tag/negative-effects-social-media/

WorldNoor. (2021, January 18). *The Role of social media and Its Importance in Modern Society*. WorldNoor Blog. https://worldnoor.com/blog/role-of-social-media/

Recommendation on the use of social media - Recommendation on the use of social media - Confluence. (2020, September 18). Wiki.of.fi. https://wiki.uef.fi/ display/socialmedia/ Recommendation+on+the+use+of+social+media

PERCEPTION OF BODY IMAGE AMONG MOTHERS IN ASSIR REGION

Prof. Wagida Wafik
King Khalid University- Applied Medical Sciences –Public health department -Assir region – Kingdom of Saudi Arabia

Hala Awad
King Khalid University- Applied Medical Sciences –Public health department -Assir region – Kingdom of Saudi Arabia

Enas Amer Alshahrani
King Khalid University- Applied Medical Sciences –Public health department -Assir region – Kingdom of Saudi Arabia

Abstract
Background: There are many events in our lives, and pregnancy is the most special event in women's life. It's well known that women pay more attention to their bodies and their bodies image compared to men and are more concerned about their body image than men. During pregnancy months, many changes occur. These changes include physiological, emotional, and social. Also, during pregnancy, women experience some changes in their body shape, weight, and other aspects. These changes affect their body image. The definition of body image: One concept of body image is an internalized view of one's appearance that drives behavior and influences information processing.
Aim: The study aim is to assess the level of perception of mothers in the Asser Region and itsrelationship to some demographic characteristics
Subject and method: We conducted a Cross -Sectional Analytical Study among a random (N=155). We collected data using a self-administered questionnaire on the body image of pregnant women from Aldwake (2020) to collect data for this study.
Results: The study showed that 47% of the sample is 39 years old or higher, and more than half have a college degree and enough income (62.6% and 61.9%) respectively. half of the study sample (46.5%) has a low degree of accepting their body change during pregnancy. Most of the study sample (77.4%) accepted their body shapes as seen by others in the low degree range (0-24).
Conclusion: Conclusion and recommendation: During pregnancy and after childbirth, we can notice physical changes of different degrees. Some women suffer from these changes of affect their body images, whereas others have a slight effect. Based on the result of the study recommended focusing on the physical change of the body and body image. Conducting a similar study on different regions of Saudi Arabia.
Keywords: Body Image, Level of perception, Pregnant Women.

Introduction
Pregnancy may be a distinctive expertise in an exceedingly mother`s life. It's acknowledged that girls pay additional attention to their bodies generally, and their body image compared to men. Throughout maternity months several changes happen. As physical, emotional, and social. Also, throughout maternity, mother's expertise changes in their body form, weight, and different aspects. These changes have an effect on their body image. Body image has been outlined in several ways: One conception of body image is an internalized read of one's look that drives behavior and influences information processing. (1)
Positive body image is thought conjointly as body satisfaction. It involves feeling relaxed and assured.

A negative body image is that the second kind within the classification of body image. This kind involves a distorted perception for one's form, feeling of shame, anxiety, and self-consciousness. Those that suffer from the negative body image feel their body's square measure out of form as compared to others. Also, they're a lot of possible to suffer from depression, isolation, and low self-esteem. (2)

Body discontent during gestation is related to many factors as well as low mood, importance of body image, perceived socio-cultural pressure, intention to breast feed and uptake restraint. (3) Also, findings of some connected analysis studies counsel that society has mixed views towards the pregnant body image move between positive and negative feelings. (4 -5)

Moreover, it's been found that various factors effecting mothers body image. A number of these factors as culture, media, social, and family. Every issue has direct or indirect result on the body image of pregnant. (6)

Some pregnant acknowledge and settle for changes in their body as an inevitable a art of physiological state, however others don't realize these changes that are associated with their physiological state, and that they feel it'll cause an enormous pathological state. Body image among pregnant has received an excellent attention in numerous countries.

Significance of the study

The body image of mothers is a significant part during gestation. This study will be a significant bid in understanding the perception of mothers in Asser Region about their body images. The proposed study will help the decision makers in public health sector to have an idea about what would be the important base for choosing a successful training program for public health specialists in the field of body image. The result of the study also will help council professors to develop a course directed to general health of pregnant women in general, and their body images. Also, the result of the study will profit and help pregnant women to changes their negative body image and support their positive images during the gestation months.

Aim of the study:

The purpose of the study is to assess the level of perception of body image among mothers in Assir Region.

Methodology:

Study design: a descriptive research design.

Study Setting: was conducted in Asser Region, southwestern part of SaudiArabia.

Sample Characteristics: arandom sample of mothers in Asser Region.

Sampling Technique: a random sampling procedure was used to collect data from the mothers inAsser Region.

Sample size: consisted of 155 mothers in Asser Region who participated in the study. This sample represent the mothers' women who were available during the data collection from different places in the region.

Tool for Data Collection: electronic questionnaire of the body image of mothers is adapted from Aldwake (2020) to collect data for this study (7). This questionnaire consists of four parts: part one:

it includes socio-demographics characteristics such as age, and education level. part two of the questionnaire is intended to assess the perceptions of pregnant women regarding accepting their body images. part three of the questionnaire is intended to assess the perceptions of pregnantwomen regarding accepting body shape as seen by others. part four of the questionnaire is intended to assess the perceptions of pregnant women regarding their psychological and emotional body images.

Scoring system regarding the level of perception of Body Imageamong Pregnant Women in Asser Region:

Low : 0 – 24 (less than 50%),Moderate : 25-36 (50-74 %),High :37 and up (75%)10×5 =

$$\frac{50 \times 75}{100} = 37$$

$$\frac{50 \times 50}{100} = 25$$

Operational design: The current study was carried in three levels; preparation level, implementation level, and evaluation level.

Statistical Design: Data collected by questionnaire were transferred to SPSS (version 28), and data were analyzed by descriptive statistics: frequencies, and percentage. Based on the results of the analysis, tables were developed.

Results

Table (1) Distribution of study sample regarding to socio-demographic characteristics

Socio-Demographic	NO.	Percent %
Age:		
18-28	28	18.1%
29-38	54	34.8%
39-up	73	47.1%
Education:		
High school or lower	30	19.4%
Diploma	19	12.3%
Bachelor	97	62.6%
Master	9	5.8%
Income:		
Enough	96	61.9%
Enough with saving	47	30.3%
Not enough	12	7.7%
No. of Pregnancy:		
One	27	17.4%
Tow	22	14.2%
Three	20	12.9%
Four	24	15.5%
Five and more	62	40.0%
Body shape change after pregnancy		
First pregnancy	48	31.0%
Second pregnancy	31	20.0%
Third pregnancy	76	49.0%

Table (1) shows that less than half of the study sample was aged 39 years old or higher. More than half of the sample has a bachelor's degree and has enough income (62.6 % and 61.9%) respectively. The number of pregnancy (five and more) has the highest frequencies (40%), Body shape change after third pregnancy showed the highest frequencies (49%).

Table (2) Distribution of study sample regarding to accepting the body change during pregnancy by the StudySample

Variable	very high degree	high degree	Moderate degree	Low degree	very low degree
I feel uncomfortable with my weight every time I stand on the scale	17.4%	17.4%	28.4 %	14.2 %	22.6 %
My body shape makes me feel confident	7.7%	7.7%	39.4%	11.6%	16.1%
I feel embarrassed when I compare mybody shape with others	9.0%	9.0%	22.6%	19.4%	40.6%
I feel ashamed of my body shape in social events	6.5%	6.5%	21.9%	16.8%	49.0%
My body shape while pregnant makes mefeel feminine	17.4%	17.4%	27.7%	12.3%	13.5%
I'm upset that I can't wear my favorite clothes	14.2%	14.2%	31.0%	14.2%	25.8%
I think my body after giving birth will be better than it was before pregnancy	8.4%	8.4%	23.9%	25.2%	27.1%
I became unattractive because of pregnancy	5.8%	5.8%	24.5%	16.1%	46.5%
I feel embarrassed about my body shapewhen I look in the mirror	9.0%	9.0%	20.6%	21.3%	38.1%
I became unattractive because of pregnancy	12.9%	14.2%	25.8%	20%	27.1%

Table (2) shows that most of the study sample had a feeling ashamed of their bodies at social events, became unattractive because of pregnancy, and became embarrassed when comparing their body shapes with others (49.0%,46.5%, and 40.6%) respectively. Also, some of the study samples had a very large degree of accepting the body shape. Both feeling uncomfortable with their weight on the scale, and their body shapes make them feel feminine have the same level value of (17.4%). Furthermore, 14.2% of the sample showed a very high degree regarding wearing their favorite clothes.

Table (3) Distribution of study sample regarding accepting body shape by others

Variable	very high degree	high degree	Moderate degree	Low degree	very low degree
I feel anxious when others look at me	2.6%	5.2%	19.4%	22.6%	52.9%
My family's negative commentsabout my body annoy me	7.7%	11.6%	12.9%	18.1%	50.3%
Other people see that my body is no longer beautiful during pregnancy	3.2%	8%	13.5%	21.9%	47.1%
I'm worried because of my friends' negative comments about my bodyduring pregnancy	3.2%	1.9%	13.5%	21.3%	60.6%
I worry about what other people think about my appearance	5.2%	5.8%	12.9%	22.6%	52.9%
I avoid others because my body andappearance are unacceptable during pregnancy	2.6%	3.9%	9%	16.1%	63.9%
My appearance embarrasses me in front of people	2.6%	5.2%	30.3%	14.8%	64.5%
I prefer to work alone because I look different from people during pregnancy	1.9%	2.6%	20.6%	11%	75.5%
I feel that people treat me carefully because of pregnancy	10.3%	19.5%	19.4%	11.6%	28.4%
I feel like I'm restricted in movement because of my body shape	6.5%	4.5%	12.9%	22.6%	49%

Table 3 shows that the majority of the study sample have accepted body shape by others had a very low degree. For example, Preferring to work alone, the appearance that embarrasses them in front of people, and avoiding others because of uncomfortable appearances had more than half of the study sample (75.5%, 64.5%. and 63.9%) respectively. Also, the majority of the sample showed a low percentage of accepting body shape by others as working alone during pregnancy (1.9%).

Table (4) Distribution of study sample regarding to Psychological and emotional body image

Variable	very high degree	high degree	Moderate degree	Low degree	very low degree
I intend to take care of my body after giving birth	26.5%	32.3%	27.7%	9.7%	3.9%
I hope my body after childbirth is better than before pregnancy	50.3%	29.7%	11.6%	5.2%	3.2%
I am afraid that my weight will remain after giving birth	23.2%	23.2%	23.9%	11.6%	18.1%
I am afraid of losing the shape of my waist after giving birth	19.4%	27.7%	26.5%	11.6%	14.8%
I feel like pregnancy has changed my buttocks shape for the worse	12.9%	14.8%	25.2%	20.6%	26.5%
I feel that my husband is notcomfortable with the appearance of my body	5.8%	4.5%	15.5%	17.4%	56.8%
I don't like the way I look during pregnancy	8.4%	7.7%	14.8%	16.8%	52.3%
I feel unfashionable even if my clothes are great	7.7%	6.5%	15.5%	18.1%	52.3%
I feel that I don't look as attractive as before	7.7%	10.3%	20.6%	12.9%	48.4%
I wear clothes that distract others from my excess weight	9.7%	13.5%	20.0%	19.4%	37.4%

Table (4) shows a normal distribution of the frequencies of most of the items related to psychological and emotional body image. However there are some variables that had a very low degree as uncomfortable feelings of husband with the appearance of the body 56.8%, both the item" I don't like the way I look during pregnancy, feeling uncomfortable with good clothes" has the same level(52.3%). However, the item concerning the hope that the body after childbirth is better than before pregnancy has a very high degree in half of the sample with a percentage of 50.3%.

Table (5) Total score of the sample for accepting the body changeduring pregnancy

Total score	No.	Percentage%
High accepting the body changeduring pregnancy 37- 50	12	7.7%
Moderate accepting the bodychange during pregnancy 25-36	71	45.8%
Low accepting the body changeduring pregnancy 0 - 24	72	46.5%

Table 5 showed that almost half of the study sample (46.5%) has a moderate level of psychological and emotional body image.

Table (6) Total score of the sample for accepting the body shape byothers

Total score	No.	Percentage%
High accepting the bodyshape by others 37- 50	7	4.5%
Moderate accepting thebody shape by others 25-36	28	18.1%
Low accepting the bodyshape by others 0 - 24	120	77.4%

Table 6 showed that the majority total score (77.4%) of the study sample accepted their body shapes as seen by others in the low degree range (0-24). The result in this table showed the highest total score which represents low degree in accepting the body shape of others

Table (7) Total score of the sample for Psychological and emotionalbody image

Total score	No.	Percentage%
High Psychological and emotional body image37- 50	22	14.2%
Moderate Psychologicaland emotional body image 25-36	72	46.5%
Low Psychological andemotional body image 0 - 24	61	39.4%

Table 7 showed that almost half of the total score (46.5%) of the study sample has a moderate level of psychological and emotional body image. Also, 39.4% of the study sample's total score showed a low level of psychological and emotional body image.

Discussion

This study contributes to our growing understanding level of perception of body image among pregnant women in Asser Region. Also, this study aims to assess the level of perception of body image of pregnant women in this region. According to the research findings, more than half of the sample had a high level of education (bachelor's degree) and have enough income. Also, the results indicated that some of the study sample had very low degree of accepting their bodies, and very low degree of accepting body shape as seen by others, while others had very large degree of accepting their bodies. Variables related to psychological and emotional showed a normal distribution among the study sample. Moreover, there were no significant relationships between socio-demographic characteristics and total score of accepting the body change during pregnancy, and total score for accepting the body shape by others, but income had a significant relationship with the total score for accepting the body shape by others. Finally, the result showed no significant relationship between socio-demographic characteristic and total score for psychological and emotional body image.

The perception of the study sample regarding their body image during the pregnancy is positive. The result could be related to the high level of confidence, their understanding of the body changes during pregnancy, and their desire to conceive more children to form a family. The result of this study agrees with the result of the study of Fahmi et.al (2018) in terms of the increased self-confidence level of pregnant women. (8)

Also, the pregnant women had positive body image as seen by others. This could be interpreted because of their own perceptions of body image, and their feelings of the importance of having children compared to the other point of view of the shape of the body during and after pregnancy. The result of this study disagrees with some of the findings of the study of Kazemi, et. al. (2017) where there were factors effecting pregnant women health such as having disturbed body image and, low quality of life due to pregnancy-related weight gain and skin changes. (9)

Psychological and emotional body image of the pregnant women in Asseer was not affected in very high degree, and one possible explanation is pregnant women have positive attitudes regarding pregnancy, and their feelings that the body image could be returned to the original shape by time or by physical training through joining female health clubs. The results of this study disagree with the result of Keramat, et.al. (2021) who showed moderate satisfaction with body image during pregnancy, and anxiety and depression. (10)

The relationship between the level of income and the body shape as seen by others is positive and significant, and this could be interpreted because of socioeconomic status, where people with money may have more concern about their body shape, and their appearance in front of others. The result of the present study showed no agreement with the results of Al-Arajee's study (2017). Which indicated a high level of negative body image, resulting in high levels of birth anxiety. Also, the result agreed with the results of the study by Keramat, et.al. (2021) that showed moderate satisfaction with income, and it was a factor closely related to the decreased risk of prenatal depression and anxiety. (11)

Conclusions

We can conclude that body image is one of the important factors related to the concerns of mothers during pregnancy and after childbirth. Someone can notice clearly physical changes with different degrees. Some women suffer from these changes, and affect their body images, where others have a slight effect. It reinforces the notion that body image is a broad public health concern, especially among pregnant women. Therefore, body image among pregnant women should be considered preventing negative impact on the future mothers and develop a positive body image. I could accomplish this by providing these women a clear and enough information on physical changes during pregnancy and after childbirth. The findings of this study highlight the need for a translational study that assesses the body image and its relation to the health of pregnant women in different regions of Saudi Arabia.

Recommendations

Developing a workshop for pregnant women focusing on the physical change of the body and on body image.

Conducting a similar study on different regions of Saudi Arabia

References

1. Altabe, M., & Thompson, J. K. (1996). Body image: A cognitive self-schema construct? Cognitive therapy and research, 20(2), 171-193.

2. Body Image & Eating Disorders" National Eating Disorders Association. November, 2018.

3. Tyszkiewicz M, and et al . Body Dissatisfaction During Pregnancy: A Systematic Review of Cross-sectional and Prospective Correlates. Journal of Health Psychology. 2013, 18 (11): 1411-1421.

4. Puhl, R. M., & Brownell, K. D. (2003). Psychosocial origins of obesity stigma: toward changing a powerful and pervasive bias. *Obesity reviews*, *4*(4), 213-227.

5. RM, P. (2009). Heuer CA. *The stigma of obesity: are view and update. Obesity*, *17*, 941-964.

6. Shoraka, H., Amirkafi, A., & Garrusi, B. (2019). Review of body image and some of contributing factors in Iranian population. *International Journal of Preventive Medicine*, *10*.

7. Dweik W. Body Image and Its Relationship to Both Delivery Anxiety and Depression Among A Sample of Pregnant Women in Hebron Governorate, Master Thesis , Alkhalil University 2020.

8. Verma, K., & Verma, S. Body Image Dissatisfaction and its Psychological Outcomes: An Overview. *President: Deepak Raheja Vice President: Vishal Chhabra General Secretary: Pankaj Kumar Patron: NK Bohra Joint Secretary: Manushree Gupta*, 6.

9. Kazemi, F., Nahidi, F., & Kariman, N. (2017). Exploring factors behind pregnant women's quality of life in Iran: a qualitative study. *Electronic physician*, *9*(12), 5991.

10. Keramat, A., Malary, M., Moosazadeh, M., Bagherian, N., & Rajabi-Shakib, M. R. (2021). Factors influencing stress, anxiety, and depression among Iranian pregnant women: the role of sexual distress and genital self-image. *BMC pregnancy and childbirth*, *21*(1), 1-12.

11. Ibrahim, A. P. D. I. M. (2017). Body Image and Labour Anxiety among Pregnant, and they relation with some Variables. *Alustath Journal for Human and Social Sciences*, *222*(2), 145-192.

EFFECT OF INDIGENOUS-BASED ENTREPRENEURIAL SKILL ACQUISITION ON BASIC SCIENCE STUDENTS' PERFORMANCE IN JUNIOR SECONDARY SCHOOLS IN LAGOS STATE, NIGERIA

Sakibu Olajide SAIBU
Integrated Science Education Department, College of Science Education, Lagos State University of Education
ORCID: 0000-0002-7922-4861

Taiwo Oludare OGUNMADE
Chemistry Education Department, College of Science Education, Lagos State University of Education
ORCID: 0000-0003-2344-7342

Oluwakemi Juliana AKANDE
Integrated Science Education Department, College of Science Education, Lagos State University of Education
ORCID: 0000-0002-2210-2804

Abstract
The need to incorporate indigenous practices into basic science education as well as promoting entrepreneurship skill acquisition among basic science students cannot be underscored. The purpose of this study therefore is to investigate the effect of indigenous-based entrepreneurial skill acquisition on students' performance in basic science. A 2x2 non randomised pretest, posttest quasi-experimental design was adopted for the study. The population of the study comprised of all students in the public junior secondary schools under Agboju-Amuwo zone of Education District V, Lagos State. Purposive sampling technique was used to select two schools which were randomly assigned to the experimental and control groups using a toss of coin. Basic science students in two intact classes of an arm of junior secondary school 1 were employed for the study.The sample size comprised 67 basic students with 31 students in the experimental group (14 male and 17 female) and 36 students (15 male and 21 female) in the control group. The experimental group was taught separation techniques using indigenous processes of coconut oil extraction and the control group using the conventional method. Both groups were taught the concept for five weeks. Separation Techniques Achievement Test (STAT) comprising of 50 multiple choice questions was used for data collection after validation by experts in test and measurement, and science education. The reliability coefficient of the STAT was established using K-21 to yield 0.87. The two research questions were answered using descriptive statistics in form of mean and standard deviation while the two hypotheses were tested with independent t-test at 0.05 level of significance using Statistical Package for Social Science (Version 23.0). Results revealed that students taught basic science concepts using indigenous entrepreneurial based approach significantly performed better than those taught using convectional strategy [$t(65)=8.683$; $p<.05$]. Also, that gender statistically had significant influence on the students' performance [$t(65)=11.574$; $p>.05$]. Based on the findings it was recommended, among others that indigenous practices should always be adopted by basic science teachers in teaching to enhance students' learning. Also, Curriculum planners should ensure the incorporation of this strategy in the teaching and learning of basic science concepts.

Keywords: Basic science, indigenous-based entrepreneurial approach, indigenous knowledge, performance, separation techniques

GRAPHICAL CLASSIFICATION AND PREDICTION OF STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT IN ADVANCED PROGRAMMING COURSE: THE USE OF DECISION TREE ALGORITHM

Ismail Olaniyi MURAINA
Department of Computer Science, College of Information and Technology Education Lagos State University of Education
ORCID: 0000-0002-9633-6080

Abstract
The academic achievement of students in a course or a series of courses sum up to classify or predict how such students be ultimately capable to withstand and face future challenges after graduation from higher institution of learning. Students' academic achievement in any course of study plays a vital role in contributing and producing outstanding students who will be a future viable leader. The use of algorithms to classify and predict students' academic achievement is not new in machine learning using different techniques. In this study, students' academic achievement is classified and predicted with the use of graphical technique called Decision Tree. The dataset was built from student' attendance, practical assessment, assignment, ability to complete a free related course on internet, test score, and examination grade; the dataset was divided into training test and testing set. The training test was used to build and validate the decision tree algorithm (CHAID) while testing set was used to evaluate CHAID on the overall accuracy, sensitivity, and specificity. The results show that decision tree algorithm, in addition to advantages of all other algorithms for classification do provide, makes it visible and clear with the use of graphics to display the results. Also, the model built to classify and predict the student' academic achievement produces 96% accuracy. It is recommended that decision tree should be used appropriately by following the conditions of its use.
Keywords: Decision Tree, Academic Achievement, Classification, Prediction, Algorithms

REVIEW: ATOMIC MODEL FROM ANTIQUITY TO MODERN THEORIES: APPLICATION OF THE EDUCATIONAL CONCEPT OF STARTING FROM SIMPLE TO COMPLEX

Abubakar Sani Garba
Kano State College of Education and Preliminary Studies

Habibu Ahmad Ibrahim
Kano State College of Education and Preliminary Studies

Mudassir Umar Ali
Kano State College of Education and Preliminary Studies

ABSTRACT
The Instructional materials that treated atomic model in almost all science curriculum started from John Dalton model, an 1800's model, which contradics the concept of 'starting from simple to complex' that gives proper understanding and arose enthusiasm of young scientist to inquire more about the natural phenomena related to the atom. The origin of a notion of Atom as an indivisible particle goes back to 5th century BC which was an idae set forth by Leucippus, a Greek philosopher from Avdira. ''Although complete history of early atomic models would fill volumes'', but a reasonably coherent step by step tale of the path from the philosophical atoms to the mechanical atoms down to the quantum can be told or treated by focusing on the relevant work of the great contributors to the atomic physics, from Leucippus through Democritus to Delton down to Bohr and Schrödinger. No matter the complexity of the atom, going back to the basics where observations are done like in ancient times will make students learn and understand how scientists develop theories based on the available resources.
Keywords: Atomic model, Antiquity, Atom, Theories

EFFECT OF INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY ON TEACHING EFFECTIVENESS IN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS IN LAGOS STATE, NIGERIA

Michael Chidi Dike
Department of Educational Foundations and Management, Corona College of Education

Abolade Omiyale
Department of Computer Education, Corona College of Education

Abstract
The significance of instructional technologies in the managing of any educational activity on the critical path cannot be overemphasized, for they appear to play important roles in the development of knowledge, skills, and character of individuals. It is unfortunate that teachers in Lagos State's public secondary schools do not incorporate instructional technology into teaching and learning process. The ineffective utilisation of these instructional technologies and the challenges encountered may hamper teaching effectiveness. It is on this premise that the study examined the effect of instructional technology on teaching effectiveness in public secondary schools in Lagos state, Nigeria. Relevant and related literature are reviewed, while descriptive survey research design was adopted. The study raised three research questions and two hypotheses. The population of the study comprised 12506 teachers in 74 public secondary schools. Multistage sampling technique was used to select a total of 1160 participants from 40 public secondary schools for the study. The instrument used to collate data was a self-designed questionnaire. The data collected were analysed using descriptive and inferential statistics (specifically, Pearson Product-Moment Correlation Coefficient statistical tool). Findings from the study showed that teaching effectiveness is significantly related to availability and usage of instructional technology. The study also showed the challenges encountered by teachers in the use of instructional technology. The study recommends among others that: Teachers should be provided with continuing professional training and retraining in the appropriate use of Instructional Technologies for teaching and learning.
Keywords: appropriate, examin, secondary

THE RAMIFICATIONS OF MULTIPLE INTELLIGENCES TEACHING METHOD ON STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN TRADE COURSES OF KANO STATE, NIGERIA

Abdulaziz Bello
Kano University of Science and Technology Wudil Nigeria
ORCID: 0000-0002-4713-3498

Ibrahim Adamu Usman
Kano University of Science and Technology Wudil Nigeria

Tanimu Bala
Kano University of Science and Technology Wudil Nigeria

Abdulrazak Abdulaziz
Abubakar Tafawa Balewa University Nigeria

Abstract
Aim of this study is to determine the ramifications of Multiple Intelligences Teaching Method for students' academic achievement in Trade courses of technical colleges in Kano State of Nigeria. Sixty (60) students from two separate groups (Experimental: 30 students and Control: 30 students) used in this research. They were in National Technical Certificate (NTC) 2 of Government technical college wudil and Gala of Kano state while stratified random sampling was implemented. The students that were designated for experimental set were taught with application of Multiple Intelligences Teaching Method while other students were taught through traditional method. The study stayed for only 6 weeks. To find out ramifications' of Teaching and learning Trade courses through application of the Multiple Intelligences Teaching Method not the traditional teaching method, Skill assessment test was administered for the Trade courses which consist of thirty two (32) questions shared to the candidates. ANCOVA (Analysis of Covariance) was applied for the research's analysis. The results presented that; students that were taught through application of Multiple Intelligences Teaching Method apprehend a very good grades than those that were taught through the traditional way. Considering findings of the research, the researchers made the following recommendations; Trade teachers should embrace the Multiple Intelligence Teaching Method in the teaching and learning Trade courses which will warrant them to boost up their students' cognitive achievement. Students ought to be motivated to work industriously and laboriously which will judiciously help them to improve their academic accomplishment in Trade courses to their real life situations.
Keywords Trade Courses, Multiple Intelligences Teaching method, Students Academic Achievement

Background of the Study

For every country to be recognized as either developed or developing category, it's expected that its burghers' psychomotor, cognitive and effective abilities enhances and ease technological and vocational development. It's expected that each burgher requires evolving, easing and obtaining essential expertise to facilitate him/her convene his/her own and technological and vocational objectives. Vocational and Technical knowledge open on to the possession of skills with techniques in the selected occupation, specialization/profession to enable burgher earn an optimistic good life.

Vocational and technical training refer to those aspects of educational processes involving, in addition to general education, the study of technologies and related sciences, as well as the acquisition of practical skills, attitudes, understandings and knowledge relating to occupations in various sectors of economic and social life (FRN, 2004). The major aim of vocational and technical education is to provide education for self reliance. Osuala (2004) stated that vocational and technical education is a training intended to prepare the students to earn a living in an occupation where success is dependent largely on technical information and an understanding of the laws of science and technology as applied to modern design, production, distribution and services. Uwaifo (2009) described vocational and technical education as result oriented. It brings about technological advancement and aims to provide new manpower for employment and provide further training for those already qualified, so that they can keep up with modern working methods. However, from the discussions above, it could be understood that vocational and technical education is that aspect of education that prepares individuals with necessary skills, knowledge and attitudes needed for a purposeful employment to earn a living. Vocational and technical education is the type of education offered in technical colleges.

Okoro (2001) mentioned that technical colleges are considered as the primary or foundation of vocational institutions in Nigeria that are recognized to train learners for them to obtain practical skills, knowledge and mind-set for effective participation in technological advancement. He stated further that technical colleges give training intended to prepare students for entry into various occupations. The national policy on education (FRN, 2004) outlined the aim of technical colleges which include preparation for functional livelihood within the general public and preparation for higher knowledge acquaintance. (Eze & Okorafor, 2012). Stated that; chanting policies is one thing and putting the policies to practice is another. Achieving the goals of the policy indicates effective practice of the police and verse visa. Therefore, non-achievement of the lofty goals of TVET in Nigeria is an indication of the gap between TVET policy and practice. However, the purpose of technical education with regard to the trade related courses in technical colleges is not likely to be successful using “talk and chalk” loom only, but in the course of an effectual use of educational possessions to convey the students to be in contact with the school curriculum and learning activities (Okoye & Udoudo, 2015).

The performance of technical college students in terms of practical skills in technology in Kano state is faced with number of challenges such as lack of updated practical skills from the trade teachers, unsuitable teaching methods for conducting practical skills and lack of facilities as well as inadequate funding. These problems, as identified by Olaitan (1996) & Azizollah (2018) have contributed to the poor performance of technical students in technical colleges which need to be upgraded, updated and as well enhanced. It is as a result, remarkable that: improved skills of technology teachers would contribute to a large extent to the effectual performance of technical students in cognitive skills in technical colleges. This, therefore, calls for means or ways of improving the skills of technology teachers in practical skills in the states technical colleges. The current Multiple Intelligences Theory outlines eight intelligences, although Gardner (1993, 1999) and (Magda & Rafik, 2016) continue to explore additional possibilities:

1) Verbal / Linguistic Intelligence: The ability to use language effectively both orally and in writing.
2) Logical/Mathematical Intelligence: The ability to use numbers effectively and reason well.
3) Visual/Spatial Intelligence: The ability to recognize form, space, color, line, and shape and to graphically represent visual and spatial ideas.

4) Bodily/Kinesthetic Intelligence: The ability to use the body to express ideas and feelings and to solve problems.
5) Musical Intelligence: The ability to recognize rhythm, pitch, and melody.
6) Interpersonal Intelligence: The ability to understand another person's feelings, motivations, and intentions and to respond effectively.
7) Intrapersonal Intelligence: The ability to know about and understand oneself and recognize one's similarities to and differences from others.
8) Naturalist Intelligence: The ability to recognize and classify plants, minerals, and animals. The theory of multiple intelligences offers eight ways of teaching and learning styles.

Overview of Multiple Intelligence Teaching Method and Students' Achievements

Researchers (SAMUEL, Iwanger Ruth & 2ABBA, Abubakar, 2020, Fatokun & Samuel, 2019; Samuel, 2019; Al-Nakhbi & Barza, 2016; Okoli, Akuezuilo & Okoli, 2015; Emendu & Udogu, 2013; Ali, Soosan & Hamze, 2013; Yalmanci & Gozum, 2013) concluded that application of MITM method aided instructors of learning in creating more effective lesson plans in order to meet students' an improved learning outcomes, that led to gigantic academic achievement in technology as well as improvements in emotional well-being and that students taught using MITM methods will have better acquisition and retention ability of technological abilities. They conclude that student levels of motivation and engagement increase when the environment is rightly adapted. Moreover, students taught using MITM teaching methods demonstrated increased creative thinking, problem solving, and technological advancements.

Statement of the Problem

The poor academic achievement, sufficient and relevant practical skills of students in technical colleges has been the concern to technical educators and technological environment. This became prominent concern for the pitiable achievement of students in technical and its outcome on the productivity, competence, effectiveness and development of future engineers, technologist, technicians and craftsmen had led to the looking for an appropriate instructional method that will promote effective technical skills and as well an improved technological learning outcomes in the field of all Technical Trade courses since from technical colleges.

The country as a matter of fact, may lack skilled technologists' manpower in the field of technical and vocational department in the Faculties of sciences and technology education in some of the Universities, Polytechnics and Colleges of Education (Technical), Vocational training centers and road side workshops leaving quarks to practice in the fields of technology by that exposing to lots technological challenges.

The need to restore this frightening academic problem brought about examining Ramification of Multiple Intelligences Teaching Method on Students' Academic Achievement in Trade Courses. The problem of this study therefore is what are the Ramifications of Multiple Intelligences Teaching Method on Students' Academic Achievement in Trade Courses Kano State, Nigeria?

The significance of this research is to determine the Ramifications of Multiple Intelligences Teaching Method on Students' Academic Achievement in Trade Courses Kano State, Nigeria. Specifically, the study sought to find out;

1. Establish the Ramifications of Multiple Intelligences Teaching Method on Students' Academic Achievement in Trade Courses.
2. Determine the ramifications of Multiple Intelligences Teaching Method on instructors to commit their students' natural curiosity in teaching and learning Trade courses,
3. Provide an exclusively process on amenable moments that will be helpful to an increase in students' interest, participation, retention ability in technological teaching and learning through their enthusiasms.

Research Questions

The following research questions guided the study;

1. What are the mean achievement scores of students taught through application of MITM learning method?
2. What are the significances of Multiple Intelligences Teaching Method on instructors to commit their students' natural curiosity?
3. What multiple intelligence teaching method provides for technical students to be enthusiastic in their area of specializations?

This study describes the Ramifications of Multiple Intelligences Teaching Method on Students' Academic Achievement in Trade Courses. In the introduction section, the background of the research and the Multiple Intelligence Teaching method were explained. The methodology describes about the research method, the sample, the research instrument, and the data analysis, while in the result and discussion, the dependent variable of the research, namely students' MITM was discussed earlier.

Results

Hypothesis

H0: multiple intelligences teaching method compared to conventional method has no effect on academic achievement on trade courses among technical students.

H1: multiple intelligences teaching method compared to conventional method has impact on academic achievement on trade courses among technical students.

Methodology

The methodology adapted in this study was quasi-experimental with non-equivalent set of students that consists of pre-test and post-test design and the control groups. Two groups of National Technical Certificate (NTC) 2 from Government technical college Wudil and Gala formed the subjects of the study. It was conducted with thirty (30) experimental and 30 control groups of participants. Both were taught by a single Trade teacher and both were taught with identical syllabus-prescribed learning content. Test was administered to both groups as pre-test and post-test. The test contained thirty multiple-choice items to measure the students' ability to recall and creative thinking. Each question had one correct answer and four 'distracters'. The internal consistency reliability (Cronbach's alpha) of this test is 0.80. The teacher was trained about the implementation of the multiple intelligences teaching method based instruction and the profiles of intelligences before the treatment. Student in the experimental group were instructed with multiple intelligences theory. In 8 weeks, the experimental group was given various methods for the application of multiple intelligences in the teaching session; Students carried out all the activities planned through the eight multiple intelligence types in their learning environment. In the control group, a teacher is assigned to apply the traditional method to teach the control group with the same content. The academic achievement evaluation was administrated to both groups in a single session as a pre-test. 8 weeks later, each of the groups was administrated the academic achievement tests given as a post-test. A one-way ANCOVA was conducted to analyze the data by the SPSS version 16.

Table1. Means, Standard Deviations and Standard Error Mean of the Experimental and Control sets for Pre-tests and post-test scores in academic achievement test. The Table also indicated that the pre-test's experimental set output (means and standard deviations) values was very good compared to that of the control set as illustrated below, with application of ANCOVA in micro soft word software.

Type of Test	Group	Number	Mean Value	Standard Dev.	Standard Error of Mean
Pre-test	Experimental	30	12.2	3.478	0.635
	Control	30	13.1	4.251	0.776
Post-test	Experimental	30	36.9	5.924	1.082
	Control	30	26.3	5.638	1.029

Table2. Data presents ANCOVA analyses of the disparity in post-test's scores between experimental and control sets of academic achievement of trade evaluation..

Source	Sum of square	DF	Mean square	F	Significance
Pre	9.024	3	9.024	.657	.589
Group	168.036	3	168.036	8.047	.35
Error	642.482	54	17.872		
Total	25216.000	60			

Table 2 shows that; the (F) figure is (8.047) and its significant value at (0.35). It showed that; there are weighty differences based on mean value of the students taught with multiple intelligences teaching method compared to that of conventional method.

Discussion

Based on the results acquired in this research, there is a weighty difference between the achievement levels of the students taught with application of Multiple Intelligences Teaching Method and those taught with conventional teaching method. However, the students who were taught with the forth put method (Multiple Intelligences Teaching Method) apprehended the content of the lesson than those that were instructed through previous conventional strategy.

Findings of this research were almost similar with that of the following authors: Azizollah, N. (2018), SAMUEL, Iwanger Ruth & ABBA, Abubakar(2020), AL-Nakhbi & Barza, (2016), Ali abdi1, Soosan Laei, Hamze Ahmadyan(2013), Bellflower (2008), Douglas , Burton , Durham.(2008). If students were taught using different types of teaching methods, it is expected from them to acquire more skills in cognitive ability on trade courses. Moreover, when technically oriented students apprehended and implemented their acquired skills and learning experiences, they become more relevant to their learning and siege in the field of technical and vocational education training. Multiple Intelligence teaching method helps instructors to commit their students through their natural curiosity, to exclusively provide docile or amenable moments, and increase student participation through their enthusiasms.

Conclusion

The research findings presented that Multiple Intelligences teaching method obtained important outcome on students' academic achievement in Trade courses of technical education. Also finding of this research illustrated that Multiple Intelligence teaching method has significantly helped instructors to commit technical education students through their natural curiosity, to exclusively provide docile or amenable moments, and increases student participation in technical teaching and learning through their enthusiasms.

References

Ali, A., Soosan, L., & Hamze, A. (2013). The effect of teaching strategy based on multiple intelligences on students' academic achievement in Science course. *University Journal of Education Research*, 1(4), 281-284. Iran.

Azizollah, N. (2018). Effect of problem-solving based methods on critical thinking and academic achievement of math among students of saravan higher education centers, *International Journal of Applied mathematical Research,* 7 (1) (2018) Page 1-6 Mathematical Research,

Bas, G. (2008). Integrating multiple intelligences in ESL/EFL classrooms. *The internet TESL Journal*.

Bellflower, J. B. (2008). *A case study on the perceived benefits of Multiple Intelligence instruction: Examining its impact on student learning*. Unpublished doctoral dissertation, Fielding Graduate University, USA

Douglas O., Burton K., smith and Durham.(2008). The Effects of Multiple Intelligence Teaching Strategy on the Academic Achievement of English Grade Math Studen*t, Journal of Instructional Psychology,vol.35,no.2,pp:182-187 Education, 44, 288−293.*

Emendu, N. B., & Udogu, M. (2013). Effect of multiple intelligence teaching strategies on students' achievement and retention in Chemistry. *The international Journal of Engineering & Science (IJES)*, 2(7), 30-34.

Eze, T. I. & Okorafor, A. O. (2012). New approaches to the development of technical, vocational education and training (TVET) curriculum for improved labour, productivity. *International Journal of Education Research 12 (1)* 101 -108

Fatokun, F. V. K., & Samuel, I. R. (2018). Effect of multiple intelligence instructional strategy on upper basic III Science students' achievement in Radioactivity in Nasarawa State, Nigeria. East African Scholars Journal of Education, Humanities and Literature, 2(10), 597-603. DOI: 10.36349/EASJEHL. 2019.v02i10.017

Federal Republic of Nigeria (2004). National Policy on Education (revised edition). Lagos: Federal Ministry of Education.

Gardner, H. (1993). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. (Second Ed.). London: Fontana Press.

Gardner, H. (1999). *The disciplined mind: What all students should understand.* New York: Simon & Schuster.

Gardner, H. (2004). Audiences for the theory of multiple intelligences. *Teachers College Record, 106*, 212–220.

Kornhaber, M.L., Fierros, E., & Veenema, S. (2004). *Multiple Intelligences: Best ideas from theory and practice.* Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Magda M. & Rafik Ahmed A. M. (2016) *Identifying College Students' Multiple Intelligences to Enhance Motivation and Language Proficiency* Vol. 9, No. 6; 2016 ISSN 1916-4742 E-ISSN 1916-4750 Published by Canadian Center of Science and Education

Okoli, S. O., & Akuezuilo, E. O. (2015). *Effect of multiple intelligence based instructional technique on students' interest in the learning of difficult Biology concepts*. *IOSR Journal of Research & Method in Education (IOSR-JRME)*, 5(3), 1-9.

Okoro, O. M. (2001). Principles and Methods in Vocational and Technical Education Nsukka: University Press Publishers

Olaitan S. O. (1996). Vocational and Technical Education in Nigeria: Issues and Analysis Onitsha; Noble Graphic Press.

Osuala, E. C. (2004). *Foundations of Vocational Education*. Awka:Meks Publishers

Samuel I. R. & Abba A (2020), Effects of Multiple Intelligence Learning Strategies and Gender on Students' Achievement in Genetics in Katsina State, Nigeria, *International Journal of Innovative Social & Science Education Research 8(4):59-67,*

Samuel, I. R. (2019). Effect of multiple intelligence instructional strategies on upper basic II students' achievement and attitude towards Basic Science. *International Journal of Innovative Research and Advanced Studies (IJIRAS)*, 6(6), 14-19.

Shore, J. (2004). Teacher education and multiple intelligences: a case study of multiple intelligences and teacher efficacy in two teacher preparation courses. *Teachers College Record, 106*(1), 112-139.

Uwaifo, V. O. (2009) Technical Education and its challenges in Nigeria in the 21st century. International NGO Journal, 5 (2): 040-044

Yalmanci, S. G., & Gozum, A. I. C. (2013). The effects of multiple intelligence theory based teaching on students' achievement and retention of knowledge in Enzymes. *International Journal on New Trends in Education and Their Implication*, 4(3), 27-36.

TEACHER COMPETENCIES IN LARGE LANGUAGE CLASSES: A CASE STUDY OF BIDA FEDERAL POLYTECHNIC, NIGER STATE, NIGERIA

Salima Abdulsalam
Department of Languages, Federal Polytechnic Bida

Maimuna Abdullahi
Department of Languages, Federal Polytechnic Bida

Habiba Saleh Korsodi
Department of Languages, Federal Polytechnic Bida

ABSTRACT
This study is aim at studying the effect large classes have on language teachers' competencies and how it also affects the learning of students. English language classes are one of the over populated classes in the polytechnic, reason being that, it is obligated on each student to pass the course no matter their field of study. The study used simple structured questionnaires on 20 language teachers in the polytechnic, a multi stage sampling technique was used in obtaining the data from the respondents and finally, descriptive statistics was used in the analyses of the data collected. Findings revealed that, 75% of the teachers agree that population of students negatively affect their teaching competence in language teaching while 25% are of the opinion that, a language teacher should have a means of controlling large classes as such it shouldn't affect language teaching competence. The study therefore, recommends that, large classes be split into small number of groups and more language teachers be employed to achieve maximum competence in teaching.
Keywords: Language teachers, Teacher's competence, ELT.

INTRODUCTION
The population of students in primary, secondary and higher education are increasing by the day in Nigeria and it is predicted that it will continue to increase largely due to the importance placed on literacy and high rate of child birth.
The issue of large classes has been a challenge in Nigerian Federal Polytechnics, especially in the Federal Polytechnic Bida. Bida polytechnic is a leading Polytechnic with enviable and excellent academic standard, training students to be technologically skilled, morally sound and entrepreneurial. In the over forty years of its existence, the Polytechnic has grown to become one of the most respected and influential Polytechnics in Nigeria. The Polytechnic presently has seven schools and 31 departments and 57 NBTE accredited programmes. The School of Basic and General Studies has five (5) departments namely, Languages, Social Sciences, Legal, Basic Studies and Mathematics.
The School of Applied and Natural Sciences has seven (7) departments namely: Department of Hospitality Management, Nutrition and Dietetics, Statistics, Science Laboratory Technology, Physics, Biological Sciences and Chemical science. The School of Information and Communication Technology has three (3) departments namely: Computer Science, Office Technology and Management, and Mass Communication. The School of Engineering Technology comprises of five (5) departments namely: Agricultural and Bio-environmental Engineering, Chemical Engineering, Civil Engineering, Electrical and Electronics Engineering, and Mechanical Engineering. The Institution is also proposing to have the following new departments: Computer Engineering, Foundry Engineering, Welding and Fabrication Engineering, Industrial Safety and Environmental Engineering and Mechatronics Engineering.

The School of Environmental Design and Construction Technology has six (6) departments namely: Architectural Technology, Building Technology, Quantity Surveying, Estate Management and Valuation, Surveying and Geoinformatics and Urban and Regional Planning. The School of Financial Studies has two (2) departments namely: Accountancy, and Banking and Finance. The School of Business Administration and Management has three (3) departments namely: Business Administration and Management, Public Administration, and Marketing.

This study will base its research on Languages Department in respect to few departments with large classes that they serve among the aforementioned departments, namely; Mass Communication, Science Laboratory Technology (SLT), Electrical and Electronics Engineering, and Office Technology and Management (OTM).

The aim of this paper is to investigate the effect of large classes on language teachers' teaching competence, in the process the study will attempt to discover the causes of population in class and how it can also affect the learning process of students and at the same time attempt to recommend ways or means in which large language classes effects can be minimized or changed from negative to positive on teachers' teaching competence and learners learning process. To archive these objectives, the study attempt to answer these following research questions:

1. Does large class positively or negatively affect language teachers' teaching competence?
2. How does large class affect language teachers' teaching competence?
3. What are the causes of large language classes in the polytechnic?
4. How does it affect the learners' learning process?

This study will be divided into five parts, with this introduction as the first part, followed by the literature review as the second part and the third part being the research methodology, the results and findings will take the fourth part and then finally conclusion and recommendation as the fifth and final part of the research study.

LITERATURE REVIEW

A class is considered to be large if the ratio of student to teacher is 1 : 41 and above, this theory is supported by many scholars like Yusuf (2015), Molnar (1998), Shuaibu (2003), Kyne C.M (2010) etc. it is also clear that based on (Aliu, 2005) two parameters can be distinguished in classification of class sizes which is small and large, the small size is said to be 1:15-40 teacher to student ratio while the large class is 1:41-above teacher to student ratio as cited by Ajayi O. V, Audu C.T and Ajayi E.V 2017.

Contrary to the above theory, Asodike J. D and Onyeike V. C (2015) discover that teacher student ratio varies from developed countries and the developing countries, 1: 25-30 teacher to students ratio is considered large in the developed countries but considered normal or small in the developing countries like Nigeria.

However, Ajayi O. V, in their study on Influence of Class Size on Students' Classroom Discipline, Engagement and Communication: A Study of Senior Secondary Schools in Ekiti State, Nigeria cited(Davis&McLeod,1996) in their classification of what they considered to be a large class, to them, a large class is a situation whereby the number of students can inhibit teachers' connection ability to the extent that an individual student begins to feel anonymous in class and they conclude that the number is 40 and above.

Ajayi et al (2017) in their study of senior secondary schools in Ekiti State, Nigeria discover that, class sizes can influence class discipline, engagement and communication, this is based on the classification of what is considered to be a large class which is 1:40 and above (teacher students ratio) according to their study, one of the main causes of teacher's incompetence which leads to ineffective class room discipline is the large size of the students in class coupled with lack of infrastructural facilities, insufficient teaching staff etc.
Turner, Solis and Kincade (2017) in their study "Differentiating Instruction for Large Classes in Higher Education" classified large class as any class that is 50 to 550 and is taught by one teacher. This simply put is any class that has the ratio of teacher student to be 1:50-550 is considered to be a large class.

CAUSES OF LARGE CLASSES

In regards to causes of large population in classes, Asodike J. D and Onyeike V. C (2015) in their study "managing large classes in developing countries" conclude that, government policies are one of the reasons for large classes like the policy on the compulsion of basic education and the policy on free education although this policy is a global initiation for the purpose of universal basic education that is in line with the high rising population and the need to raise awareness on the literate population positive effect as against the illiterate population.

TEACHER COMPETENCE

The role of teacher competence cannot be over emphasized as it is necessary for student learning and understanding. Teacher competence model according to Baumert and Kunter (2006) cited by Bl¨omeke and Kaiser, (2017) states that, teachers need to have a cognitive and affective-motivational characteristic which they need in order to perform successfully at their work (Bl¨omeke, Jentsch, Ross, Kaiser & K¨onig, 2022).
Bl¨omeke et al., (2015) placed emphasis on important characteristics that is needed for high quality teaching, these characteristics include teacher's instructional design coupled with the activation of student's cognitive and individual learning support together with classroom management (see Bl¨omeke et al., 2022)
Scholars have progressed in their studies to discover the relationship between teacher's competence and student's achievement (e.g., Baumert et al., 2010; Hill et al., 2005; Kersting et al., 2012). Some other scholars examined how teacher's competence can influence the quality of teacher's instruction delivered in the classroom (e.g., Charalambous & Praetorius, 2018; Jentsch et al., 2021). Scholars have also gone beyond using cross-sectional designs in order to implement a longitudinal component to check the relationship between learning progress and some selected facets of teacher competence (e.g., Kunter et al., 2013). Most of these studies are yet to establish a strong relationship between teacher's competence and student progress while some studies opine that there is positive and negative effect of teacher's competence and student's achievement, some conclude that there is no effect at all (Bl¨omeke et al., 2022).
According to Spencer and Spencer (1993), teacher's competence can be seen as the features that include knowledge, skills and attitudes that is related to the work description of teaching. Other scholars like Noel, Lapian & Pandowo,. (2017), Wibowo (2007), and Kolibacova (2014) concur with this study as cited by Siri, Supartha, Sukaatmadja & Rahyuda (2020).

METHODOLOGY

The study used a total number of 20 English language teachers of the Bida Federal Polytechnic, the English language teachers were used because they serve the entire departments in the school being a compulsory course in the school.

To achieve a reliable results Five (5) departments with large classes were used as sampling departments, these departments include; Science and Laboratory Technology (SLT), Public Administration Department (PAD), Mass Communication Department, Office Technology Management (OTM) and Electrical Engineering Department. These departments were picked because the students numbers always exceed 100 which is contrary to the adapted theory of 1:40 teacher students ratio. Simple structured questionnaire was used for data collection from the 20 teachers. The study also used availability sampling technique for the research technique and also teachers that have served the sampling departments at a point in time, this is so because teachers are shuffled to different departments every semester and due to the timetable difference the study has to use the available teachers on ground as at the research time. Five instrumental questions were used to obtain information, and was analyzed and expressed in simple percentage to determine the frequency of respondents.

RESULTS AND DISCUSSIONS

This study used five instruments in examining the effect large classes have on language teachers' competencies. The result is presented below

Table 1: Responds from Language Teachers

Instruments	Response	Frequency	Percentage
Positive effect of large class on language teachers' competence	Yes	5	25%
	No	15	75%
Negative effect of large classes on language teachers' competence	Yes	15	75%
	No	5	25%
Do large class affect your teaching competence in terms of distraction?	Yes	12	60
	No	8	40
Do large class affect teacher's competence in terms of exhaustion?	Yes	16	80%
	No	4	20%
Do large class affect your language teaching competence in terms of interference (noise)	Yes	14	70%
	No	6	30%
Total		20	100

Source: Field Work, 2022

Form the table, when teachers were asked if there is any positive effect on teacher's confidence in teaching large classes, 25% respondents believes that large classes have positive effect on language teacher's competence, their reason might be due to the use of public address system where every individual student can hear the teacher. As such, the competency of teacher is usually enhance, especially when handling large classes. 75% believe that, there is no positive effect of large class on language teacher's competence even with or without addressing system. Majority of teachers always fill students hardly pay attention, because large percentage of them prefers to be sitting at the middle or back of the class during lectures as observed by Jentsch et al., (2021).

For negative effect of large classes on language teachers' competence, 75% of the respondents believe that, there is a negative effect of large classes on language teacher's competence, their reason being, large classes can cause distraction, exhaustion and interference. This finding is in supportive of findings by Bl¨omeke et al., (2022). The remaining, 25% opine that, there is no negative effect of large class on language teacher's competence.

The third instrument centered on whether large classes affect your teaching competence in terms of distraction? The result shows that 60% of the respondents agree that large class causes distraction to the language teachers and as a result leads to incompetence of the language teacher But 40% of the respondents disagree that it can cause distraction and their reason being the ability to control distraction in class is part of teacher's competence. In this case, a good competent teacher suppose to have extra skills of making the class lively e.g. by cracking jokes and telling imaginary stories just to draw the attention of students.

However, on whether large classes affect teacher's competence in terms of exhaustion? The result indicates 80% agreed that large language class teaching can cause exhaustion which leads to teacher's incompetency, most especially if teachers are those type that move from one point to another just to ascertain concentration. But 20% respondents disagree with this statement, because teachers can use address system and maintain a point in class.

The last instrument concentrate on whether large language class can affect teacher's competence in terms of interference? The result shows that 70% agreed that students' noise, heat, congestion among others affect teacher's competence but 30% of the remaining respondents disagree with this response because they believe a teacher is expected to have good teaching methods as part of a teacher's competence to prevent noise and the rest.

CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Based on the research findings, the study concludes that the negative effect of large language class teaching is much more stronger than the positive effects, this can especially be seen in terms of distraction caused to the language teacher by the number of students in class although exhaustion takes the highest positive response even compared to interference (noise) which all lead to language teacher's incompetency.

With all these in mind, the study therefore suggests some few ways that if adopted will hopefully help maintain a language teachers competence in language teaching. Large language classes can be split into smaller groups and new language teacher's be employed at the same time to at least meet the teacher, student ratio of 1:41 as stated by Molnar (1998), as cited by Yusuf (2015) and adapted by this study.

REFERENCE

Ajayi V. O., Audu C. T. & Ajayi E. E. (2017) Influence of Class Size on Students' Classroom Discipline, Engagement and Communication: A Study of Senior Secondary Schools in Ekiti State, Nigeria. Sky Journal of Educational Research Vol.5(5), pp. 034-041.

Asodike J.D. & Onyeike V. C. (2016) Managing Large Classes in Developing Countries. *Journal of Educational Research vol 15, 2016: 31-39.*

Bl¨omeke S., Jentsch A., Ross N., Kaiser G. & K¨onig J. (2022) Opening up the Black Box: Teacher Competence, Instructional Quality, and Students' Learning Progress. *Journal of Learning and Instruction 29.*

Noel, F. R., Lapian, J., & Pandowo, M. (2017). The affect of work discipline and competence on employee performance (Case Study At Balai Kesehatan Mata Masyarakat Sulawesi Utara). *Journal EMBA*, *5*(3), 3528–3537. https://doi.org/10.35794/emba.v5i3.17613.

Siri A., Wayan G. S., Sukaatmadja I. P. G. & Rahyuda G. A. (2020) Does Teacher Competence and Commitment Improve Teacher's Professionalism. *Cogent Business & Management, 7:1, 1781993.*

Spencer, L. M., & Spencer, S. M. (1993). *Competence work:Model for superior performance*. John Wiley and Sons, Inc.

Turner W. D., Solis O. J. & Kincade D. H.(2017) Differentiating Instruction for Large Classes. *International Journal of Teaching and Learning. Volume 29.*

Wibowo. (2007). *Manajemen Kinerja*. PT. RajaGrafindoParsada.

A DIALOGICAL ANALYSIS OF THE DISCOURSE ON THE MEANINGS OF SOCIAL SECURITY REFORM

Débora Elize Kogawa
Postgraduate Program in Letters of the Federal University of São Paulo (UNIFESP) - Brazil. Research project funded by the Coordenação de Aperfeiçoamento de Pessoal de Nível Superior (CAPES).
ORCID NO: 0000-0003-0760-8177

Anderson Salvaterra Magalhães
Postgraduate Program in Letters of the Federal University of São Paulo (UNIFESP) - Brazil. Research project funded by the Coordenação de Aperfeiçoamento de Pessoal de Nível Superior (CAPES).

ABSTRACT
In this research, *word* (linguistic sign) is recognized as an arena of value dispute (VOLOCHÍNOV/BAKHTIN, 2018) capable of reflecting and refracting distinct realities. From the word, discourses are born, these are motivated by a historical-social process that moves senses from what make reflect and refract by signs (words). It is intended to identify the i) dialogical mechanisms, through which the ideological tension around the word reform occurs; and ii) the discourses that give it meaning in the journalistic coverage of the pension reform in Brazil and France between the years 2016 and 2019. In view of this, a close look at neoliberal tendencies (HARVEY, 2014) that influence actuality makes possible the appearance of two cosmovisions in the reports: the market, which aims at the economic condition; in opposition, the providential, which focuses on the social condition. Would it then be possible for the word to mask the tensions imbricated in the media discourse? This is the thesis of Hazan, theorist responsible for introducing in this work the concept of "euphemization" and classify the word reform with the function of "Mask" (HAZAN, 2006), which explains how certain expressions present in media discourses can be neutralizing tensions involved in the discussion on social welfare. Thus, the objective of this research is to investigate the verbal materiality of the discourses that have in common the "polo word" (COURTINE, 2014): pension reform; and to verify the functioning of these discourses in the Brazilian and French context, fifty (50) years after the period analyzed by Hazan. This Master's research, recently started, is under construction and refinement of the *corpus*. So far, forty (40) texts conceived within the journalistic field have been pre-analyzed in order to understand the semantic impact of the discourses emerged by the word *reform* in reports on social security reform.
Keywords: Dialogism. Word. Social Security. Reform. Neoliberalism.

STUDENT ATTITUDES TOWARDS E-LEARNING

Phạm Thu Hằng
Vietnam National University

Abstract
The attitude of a student towards e-learning is a complete attribute of his/her personality, which is the factor that creates his/her self-discipline and active learning (or vice versa). The present research examined the affective, behavioural and cognitive attitudes of 300 students from a university in Vietnam in order to find out the student attitudes towards e-learning in the context of the COVID-19 outbreak. The study's result demonstrates that the students have negative attitude towards e-learning. It is recommended that the university and the lecturers take action so as the students turn their negative attitudes towards e-learning into positive attitudes to enhance the quality of teaching and learning.
Keywords: attitude, learning, student.

Introduction

Attitudes are one of the most essential factors influencing human behavior. Attitude is a psychological variable that predicts behavior and has cognitive, affective, and behavioral components (Greenwald, 2014; Vogel & Wanke, 2016). Individual attitudes impact their actions and emotional reactions (Dimitrov, 2006; DeVellis, 2016).

The ABC Model of Attitude, which emerged from the Yale University Communication and Attitude Program in the 1950s and 60s is one of the most cited models of attitude. In this model, attitude is structured into three components: affect, behavior, and cognition. Affective Attitude refers to how we feel about something; Behavioral Attitude refers to what we do about something; Cognitive Attitude refers to how we think about something.

In 2004, Schiffman & Kanuk proposed the Cognitive-Affective-Conative Model (CAC Model), they suggested that attitudes are constructed around three components including a cognitive component (beliefs), an affective component (feelings), and a conative component (behavior).

After studying several models of attitudes, it is generally agreed that attitude consists of three components: Affective Component; Behavioral Component; Cognitive Component.

Student attitudes towards learning are important factors in the process of learning because they express levels of the implementation of student learning objectives. Attitudes towards learning influence learners' levels of goal setting, problem solving abilities, ideas about learning, inner and external motives, and all academic results (Şen, 2013).

Electronic Learning (E-learning), according to Xu and Wang, is described as an educational process that provides online learners with access to a wide range of resources - teachers, other learners, and information such as readings and exercises - regardless of location or time (Xu and Wang, 2011).

The attitude of a student towards e-learning is a complete attribute of his/her personality, which is the factor that creates his/her self-discipline and active learning (or vice versa). The present research examined the affective, behavioural and cognitive attitudes of students towards e-learning.

Research hypothesis

Students have positive attitudes towards e-learning

Method

Participants

Participants of the study consists of 300 students who are educated at a university in Vietnam and have taken part in e-learning sessions.

Measures

This study utilizes the Attitude towards E-learning Scale with 16 items. The overall scale has 3 separate domains within it, including:

Cognitive Attitude Subscale (5 items): This subscale is used to assess what the students thought about e-learning.

Affective Attitude Subscale (5 items): This subscale examines how the students felt about e-learning.

Behavioral Attitude Subscale (6 items): This subscale is used to capture student learning behaviors when they took part in the e-learning session at their university.

The respondents were required to respond on 5 score points ranging from (1) *absolutely true* to (5) *absolutely false*. Total score of each subscale is computed with higher score corresponding to higher amount of emotion, cognition and learning behaviors. Total score the overall scale is computed from the scores of the whole 16 items.

This study uses a measuring instrument reliability test internal consistency with Cronbach alpha technique and by using IBM-SPSS software version 21.0 for windows. Cronbach alpha technique criteria research instrument with reliability coefficients ≥ 0.6 are acceptable and an item-total correlation cut-off limit as low as 0.3 is used according to Nunnally and Bernstein (1994).

Table 1 shows that Cronbach's Alpha reliability of the three subscales as well as the overall scale are more than 0.7, which indicates acceptable internal consistency.

Table 1. The Cronbach alpha reliability coefficient for scale and subscales used in the study

Scale	Number of items	Items	Cronbach's Alpha	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
Cognitive Attitude Subscale	05	1. E-learning helps improve students' information technology skills	0.708	0.502	0.589
		2. When taking part in E-learning courses, students can be proactive about their schedule and arrange their own timetable reasonably		0.563	0.680
		3. E-learning helps limit face-to-face contact, ensuring the principles of Covid 19 epidemic prevention		0.572	0.619
		4. E-learning helps students prepare necessary skills for the working process in Industry 4.0		0.581	0.599
		5. When taking part in E-learning courses, students easily find, search and exploit knowledge resources on digital platforms		0.428	0.585

Affective Attitude Subscale	05	6. I looked forward to each e-learning lesson	0.732	0.405	0.530
		7. I felt excited while taking part in E-learning lessons		0.582	0.428
		8. I was satisfied with the textbooks, lectures, learning materials provided on the E-learning system of my University		0.415	0.564
		9. I was satisfied with the teaching methods of the lecturers when taking part in E-learning courses at my University		0.584	0.612
		10. I want to take part in more e-learning courses of my University		0.475	0.518
Behavioral Attitude Subscale	06	11. I prepared well before each e-learning lesson	0.725	0.698	0.701
		12. When taking part in e-learning lessons, I paid attention to the lectures and gave impassioned statements		0.662	0.696
		13. I actively performed the team-based learning tasks assigned by the lecturers when I took part in e-learning lessons		0.685	0.702
		14. I created learning teams on my own outside the e-learning classrooms to solve my study tasks		0.654	0.675
		15. I actively searched and exploited more reference materials for E-learning lessons		0.641	0.650
		16. I actively contacted the lecturers to pose questions about the e-learning lessons		0.636	0.651
Attitude towards E-learning Scale	**16**	1. … 16.	**0.736**		

The mean (M) is calculated by adding up the scores of all items and dividing the total by the number of scores. *The standard deviation* (SD) is a statistic that measures the dispersion of a dataset relative to its mean. Table 2 divides three states of student cognitive/ affective/behavioral attitude towards e-learning based on the mean and standard deviation as follows:

Table 2. Rating different states for each component of student attitude towards e-learning

Rating State of Cognitive attitude Scale/Subscale	**Negative** (Mean < M - 1SD)	**Neutral** (M - 1SD ≤ Mean ≤ M + 1SD)	**Positive** (Mean > M + 1SD)
Cognitive attitude	Mean < 1.65	1.65 ≤ Mean ≤ 2.94	Mean > 2.94
Affective attitude	Mean < 1.58	1.59 ≤ Mean ≤ 2.82	Mean > 2.83
Behavioral attitude	Mean < 1.41	1.42 ≤ Mean ≤ 2.65	Mean > 2.66
Student attitude towards e-learning	Mean < 1.55	1.56 ≤ Mean ≤ 2.80	Mean > 2.81

Results

Exploratory Factor Analysis is conducted in 16 items of the Attitude towards E-learning Scale. The example is suitable for EFA as the KMO is 0.802>0,5. According to Field (2009), it should be noted that the Kaiser Criterion is considered trustworthy when: a) the averaged extracted communalities is at least more than 0.7 and when there are less than 30 variables, or b) the averaged extracted communalities is equal or above 0.6 and the sample size is above 250 cases. Varimax rotation with Kaiser Normalization resulted in three factors with extracted variance is 50,31%>50%. The first factor has 5 items, the second factor includes includes 5 items, the last factor has 6 items, named cognitive factor, affective factor and behavioral factor respectively. The result of final EFA is presented in Table 3 confirms the three-component structure of attitude towards e-learning among Vietnamese students.

Table 3. Exploratory Factor Analysis

Items	**Factors**		
	Cognitive Attitude	***Affective Attitude***	***Behavioral Attitude***
1. E-learning helps improve students' information technology skills	**0.771**		
2. When taking part in E-learning courses, students can be proactive about their schedule and arrange their own timetable reasonably	**0.775**		
3. E-learning helps limit face-to-face contact, ensuring the principles of Covid 19 epidemic prevention	**0.746**		
4. E-learning helps students prepare necessary skills for the working process in Industry 4.0	**0.722**		
5. When taking part in E-learning courses, students easily find, search and exploit knowledge resources on digital platforms	**0.689**		
6. I looked forward to each e-learning lesson		0.803	
7. I felt excited while taking part in E-learning lessons		0.767	
8. I was satisfied with the textbooks, lectures, learning materials provided on the E-learning system of my University		0.783	
9. I was satisfied with the teaching methods of the lecturers when taking part in E-learning courses at my University		0.732	
10. I want to take part in more e-learning courses of my University		0.658	
11. I prepared well before each e-learning lesson			0.693
12. When taking part in e-learning lessons, I paid attention to the lectures and gave impassioned statements			0.695
13. I actively performed the team-based learning tasks assigned by the lecturers when I took part in e-learning lessons			0.641
14. I created learning teams on my own outside the e-learning classrooms to solve my study tasks			0.434
15. I actively searched and exploited more reference materials for E-learning lessons			0.421
16. E-learning helps improve students' information technology skills			0.469
KMO=0.802 (>0.5) Average extracted variance = 50,31% (>50%)			

Statistical results in Table 4 show that the mean of attitude towards e-learning of 300 respondents in the survey is 1.47 (standard deviation of 0.5901). The data confirm the research hypothesis that students have negative attitudes towards e-learning.

Table 4. Student Attitudes towards E-learning

Scale/Subscale	Mean	Standard aviation
Cognitive Attitude	1.61	0.5324
Affective Attitudes	1.52	0.6211
Behavioral Attitude	1.28	0.4523
Attitude towards E-learning	1.47	0.5901

In addition, the mean of the each component of attitudes including cognitive, affective and behavioral attitude reveals negative attitudes of students towards e-learning, with the cognitive component achieving the highest value of 1.61 (the standard deviation is 0.5324, followed by the affective component of 1.52 (standard deviation of 0.6211) and the behavioral component of 1.28 (standard deviation of 0.4523).

Chart 1. Student Attitudes towards E-learning

Discussion & Conclusion

A student expresses his/her attitude towards learning through the cognition, emotion and learning behaviors when taking part in the e-learning session at university. The cognitive component is what the students think about the importance and significant of e-learning. The affective component of attitude refers to the emotional reaction a student has toward e-learning. The behavioral component of attitude refers to the student learning behaviors when they took part in e-learning course. Each component of a student attitudes towards e-learning might be positive or negative.

The most obvious finding to emerge from this study is that most students are unaware of the importance of e-learning especially in the context of Covid 19 preventation. Moreover, they have negative emotion to e-learning emotion and do not learning actively in their e-learning courses.

Another important practical implication is that lecturers should help students raise awareness and create excitement for e-learning so that they will paticipate actively in e-learning courses.

References

Çetin, Ş.(2006). Establish of the Professsion of Teaching Attitude Scale (The Study for Validity and Confidence). G.U. Journal of Industrial Arts Faculty. (G.Ü.Endüstriyel Sanatlar Fakültesi Dergisi). v.:18. (pp. 28-37).

DeVellis, R. F. (2016). Scale development: Theory and applications (4th ed.). Thousand Oakes, CA: Sage Publications.

Dimitrov, D. M. (2006). Validation of cognitive operations and processes across ability levels and individual test items. In T. E. Scruggs & M. A. Mastropieri (Eds.), Advances in learning and behavioral disabilities (pp. 55-81). San Diego, CA: Elsevier. Ltd. http://dx.doi.org/10.1016/S0735- 004X(06)19003-5

Field, A. (2009). Discovering statistics using SPSS, 3rd Edn London. *UK: SAGE*

Greenwald, A. G. (2014). Why attitudes are important: Defining attitude and attitude theory 20 years later. In A. R. Pratkanis, S. J. Breckler, & A. G. Greenwald (Eds.), Attitude structure and function (pp. 429- 440). Hillsdale, NJ: Lawrence, Erlbaum Associates Publishers.

Jain, V. (2014). 3D model of attitude. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, *3*(3), 1-12.

Nunnally, J.C. , & Bernstein, J.H. (1994). Psychometric theory (3rd ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Schiffman, L.G., & Kanuk, L.L. (2004). Nákupní chování. Brno: Computer Press. ISBN 80-251-0094-4

Şen, H. Ş. (2013). The attitudes of university students towards learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *83*, 947-953.

Vogel, *T*., & *Wanke*, *M*. (*2016*). *Attitudes* and *Attitude Change* (*2nd ed*.). *Psychology Press*.

Xu, D., Wang, H., 2011. Integration of knowledge management and e-learning. In: Schwartz, D.D., Te'eni, D. (Eds.), Encyclopedia of Knowledge Management, second ed. Information Science Reference, Hershey, NY, pp. 442–451.

ADÖLESAN FUTBOLCULARDA UZUVLAR ARASI ASİMETRİNİN İNCELENMESİ

MEHMET GÜLÜ
Kırıkkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0001-7633-7900

HAKAN YAPICI
Kırıkkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-7029-1910

ÖZET

GİRİŞ VE AMAÇ: Uzuvlar arası asimetri kavramı, her iki bacak arasındaki karşılaştırmalı performans farkını ifade eder ve son yıllarda popüler bir araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmanın amacı adölesan futbolcularda sağ bacak ve sol bacak performans farklılıklarının incelenmesidir.

METOD: Çalışmaya yaşları ortalaması 13,4 ± 0,55 boyları 155,23 ±7,48 ve vücut ağırlığı 44,55±4,67 olan 40 erkek futbolcu katılmıştır. Katılımcıların vücut ağırlığı Tanita ile ölçülmüştür. Katılımcıların sağ ve sol bacak güçlerinin değerlendirilmesinde force platform kullanılmıştır. Katılımcılar 5 dakikalık ısınmanın ardından sağ bacakla eller serbest bir sıçrama ardından 5 dakikalık dinlenme sonrası sol bacakla sıçrama gerçekleştirmişlerdir. Ardından çift bacak sıçrama gerçekleştirmişlerdir. Katılımcıların vücut ağırlıkları Tanita cihazıyla ölçülmüştür. Tüm veriler IBM SPSS (versiyon 21) istatistiksel analiz programına analiz edilmiştir.

BULGULAR: Katılımcıların sağ bacak ve sol bacak sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA: Sonuç olarak adölasan futbolcularda sağ bacak ve sol bacak sıçrama yüksekliği ve ürettiği etki kuvveti bakımından (force) bakımından anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Anahtar Sözcükler: Asimetri, sağ bacak sıçrama, sol bacak sıçrama, adölesan, futbol

INVESTIGATION OF INTER-LIMB ASYMMETRIES IN ADOLESCENT SOCCER PLAYERS

ABSTRACT

INTRODUCTION: The concept of asymmetry between the limbs refers to the comparative performance difference between both legs and has been a popular research topic in recent years. The aim of this study was to examine the performance differences of the right leg and left leg in adolescent football players.

METHOD: Forty male football players with a mean age of 13.4 ± 0.55, height 155.23 ± 7.48 and body weight 44.55 ± 4.67 participated in the study. The body weight of the participants was measured with Tanita. A force platform was used to evaluate the participants' right and left leg force. After a 5-minute warm-up, the participants performed a hands-free jump with their right leg, and after a 5-minute rest, they performed a left-leg jump. Then they performed a double leg jump. All data were analyzed in the IBM SPSS (version 21) statistical analysis program.

RESULTS: There was no statistically significant difference in the right leg and left leg results of the participants.

CONCLUSION AND DISCUSSION: As a result, no significant difference was found in terms of right leg and left leg jump height and force produced in adolescent football players.
Keywords: asymmetries, right leg jump, left leg jump, adoloscent, soccer

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE BEDEN ALGISI VE BEDEN ALGISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Nihal BAŞYIĞIT
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-4997-3295

Cansev Meşe YAVUZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Antropoloji bölümü, Fiziki antropoloji Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-8079-1230

ÖZET
Bireylerin vücutlarını nasıl algıladıkları birçok faktöre bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Yapılan araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinde beden algısı ve beden algısını etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. Bu araştırma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenimlerine devam eden 19-25 yaş aralığında 728 üniversite öğrencisi (388 erkek, 340 kadın) ile gerçekleştirilmiştir. Gönüllülük esasına dayalı olarak yapılan çalışmada, öğrencilerden boy ve ağırlık antropometrik ölçüleri alınmış, ayrıca bireylerin boy ve ağırlık beyanları da kaydedilerek ikisi arasındaki fark değerlendirilmiştir. Diğer yandan, bir anket yardımıyla kilolarından memnun olup olmadıkları ve diyet yapma durumları da belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre, hem ölçülen hem de beyan edilen boy ve ağırlık ölçüleri cinsiyetler arasında anlamlı derecede farklılık göstermektedir ($p<0.001$). Araştırmada ölçülen boy ve beyan edilen boy arasındaki fark, erkeklerde -2.32 cm, kadınlarda -2.68 cm, ağırlıkta ise fark erkeklerde -1.16 kg, kadınlarda -0.13 kg olarak belirlenmiştir. Her iki cinsiyet de boylarını ve ağırlıklarını daha fazla bildirme eğilimindedirler. Erkeklerin %43.2'si ve kadınların %51.9'u kilolarından memnun olmadığını belirtmiştir. Kilosundan memnun olmayanlar, memnun olanlara göre ağırlıklarını daha düşük beyan etmişlerdir ve gruplar arasında anlamlı derecede farklılık vardır ($p<0.001$). Ölçülen ve beyan edilen değerler arasında fark bulunmaktadır ve cinsiyet, bireylerin kilolarını nasıl algıladıkları ve diyet yapma durumları beyanlarını etkilemektedir. Katılımcıların beyanları ile araştırma yapılırken bu faktörler göz önüne alınarak, dikkatli yaklaşılmalıdır.
Anahtar Kelimeler: üniversite öğrencileri, genç erişkin, beden algısı, boy ve ağırlık beyanları

BODY PERCEPTION AND FACTORS AFFECTING BODY PERCEPTION IN UNIVERSITY STUDENTS

Abstract
Individuals' perception of their bodies varies depending on many factors. The aim of the research is to reveal the factors affecting body perception and body perception in university students. This research was carried out with 728 university students (388 males, 340 females) between the ages of 19-25, continuing their education at Van Yüzüncü Yıl University. In the study, which was carried out on a voluntary basis, anthropometric measurements of height and weight were taken from the students, and the difference between the two was evaluated by recording the height and weight self-reported of the individuals. On the other hand, with the help of a questionnaire, it was determined whether they were satisfied with their weight and whether they were on a diet. According to the results of the research, both measured and self-reported height and weight measurements differ significantly between sexes ($p<0.001$).

The difference between the measured height and the self-reported height in the study was determined as -2.32 cm in males, -2.68 cm in females, and the difference in weight was determined as -1.16 kg in males and -0.13 kg in females. Both sexes tend to report their height and weight more. 43.2% of males and 51.9% of females stated that they were not satisfied with their weight. Those who were not satisfied with their weight reported lower weight than those who were satisfied, and there was a significant difference between the groups ($p<0.001$). There is a difference between the measured and self-reported values, and sex affects how individuals perceive their weight and diet status. While conducting research with the statements of the participants, these factors should be taken into account and should be approached carefully.

Keywords: University students, young adults, body perception, self-reported height and weight

ÇEVRIMIÇI FORUMLARDAKI GÖRÜŞLERI TEMELINDE MEB TARAFINDAN YURTDIŞINDA GÖREVLENDIRILEN ÖĞRETMENLERIN YAŞADIĞI SORUNLAR

Prof. Dr. Erdal TOPRAKÇI
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID: 0000-0001-9552-9094

Aysel KOCAKAYA
MEB
ORCID: 0000-0003-4679-1090

Özet
Bu araştırmanın amacı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yurtdışına gönderilen öğretmenlerin sorunlarını ortaya koymak ve uygulama içindekilere (ilgili kurum, çalışanlar, yurtdışına gidecekler vb.) ve araştırmacılara (daha nitelikli uygulamamaların biçimlenebilmesi için ileri araştırmalar) konu ile ilgili önerilerde bulunmaktır. Araştırmada nitel araştırma temelinde doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma dokümanları; 03.01.2022-20.02.2022 tarihleri arasında çevrimiçi ortamda yer alan Memurlar.net, MEB Personel, Eğitimhane ve Ekşisözlük gibi kamuya açık forumlarda yer alan "yurtdışına gönderilen öğretmenlerin sorunları" ile ilgili gönderilerdir. Çalışma dokümanları belirlenirken araştırma konusu ile ilgili görüşlerin yoğun olduğu dokümanlar (çevrimiçi ortamlar) tercih edilmiştir. Buna göre bu dört ortamda toplam 58 kadar görüş bulunmuş, bunların 8 kadarı hakaret, küfür vb gibi çeşitli olumsuz durumlar içerenler ayıklanmış ve 50 kadar görüş dikkate alınmıştır. Veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Araştırmanı sonuçlarına göre; öğretmenlerin sorunları "örgütsel sorunlar ve kişisel sorunlar" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örgütsel sorunlar; yurt dışı öğretmenlerin hakları, ekonomi durum, yetkililerin ilgisizliği, bakanlıklar arası uygulama farklarıdır. Kişisel sorunlar ise yurt dışı öğretmenlerin gittikleri ülkeye uyumu ile ilgilidir. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak bu sorunların üstesinde gelebilmek adına MEB'in yurtdışı alt birimi ile ilgili düzenlemeler yapması önerilebilir.
Anahtar Kelimeler: MEB, Öğretmen, Yurt dışı görevlendirme, Öğretmen sorunları

PROBLEMS EXPERIENCED BY TEACHERS ASSIGNED ABROAD BY THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION BASED ON THEIR OPINIONS IN ONLINE FORUMS

Abstract
The aim of this research is to reveal the problems of the teachers sent abroad by the Ministry of National Education and to make suggestions to the practitioners (related institution, employees, those who will go abroad, etc.) and researchers (advanced research to shape more qualified practices). In the research, document analysis method was used on the basis of qualitative research. Working documents are the posts about "problems of teachers sent abroad" in public forums such as Memurlar.net, MEB Personel, Eğitimhane and Ekşisözlük, which are available online between 03.01.2022 and 20.02.2022. While determining the working documents, documents (online forums) with intense opinions about the research topic were preferred. Accordingly, a total of 58 opinions were found in these four forums, 8 of them were excluded, because they contain various negative situations such as insults, swearing, etc. and 50 opinions were taken into account.

The data were analyzed by content analysis. According to the results of the research; Teachers' problems are divided into two as "organizational problems and personal problems". organizational problems; The rights of the teachers sent abroad, the economic situation, the indifference of the authorities, the application differences between the ministries. Personal problems are related to the adaptation of teachers sent abroad to the country they go to. Based on the results of the research, it can be suggested that the Ministry of National Education should make arrangements for the subunit abroad in order to overcome these problems.
Keywords: Ministry of national education, teacher, assignment abroad, teacher problems

GİRİŞ

Bireyler varlıklarını sürdürebilmek için diğer insanların desteğine ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç başta ilkel bir topluluğu zaman içinde de toplumu meydana getirir. Dewey (2008) toplumu, "ortak coğrafya üzerinde, ortak amaçlar ve hedeflere ulaşmak için ortak ruhla çalışarak bir arada duran ve birbirine tutunan insanlar toplamı" şeklinde tanımlamaktadır. Toprakçı (2008) toplumsal yapı içerisinde bireylerin; aile, din, siyaset, hukuk, ekonomi, eğlence, sağlık, ulaşım, iletişim, güvenlik gibi ihtiyaçları temelinde yine aynı isimlerde kurumlar oluşturup bunlarda yer aldığını belirtmektedir. Birçok kurum gibi toplumsal varlığın devamını amaç edinen eğitim kurumu toplumsallaştırma görevini yerine getirmekte ve toplumun geleceğini şekillendirmektedir. Aynı dünya üzerinde yaşayan toplumların birbirleri ile yaşamak/olmak zorundalığı etkileşimi zorunlu kılmakta bu da bireylerin toplumlar arası hareketliliğini doğurmaktadır. Çok olumsuz koşullarda da, örneğin insanların yaşadıkları savaş, yokluk, kıtlık, açlık gibi birçok nedenle bulundukları yerlerden ayrılarak kendilerine ve ailelerine daha iyi fırsatlar sağlayan yerlere göç etmeleri (Toprakçı ve Yazıcı, 2021) gerçekleşebilen bu hareketlilik ülkeler arası antlaşmalarla çok daha olumlu koşullarda da gerçekleşebilmektedir. Bu hareketliliğin sorunlar doğurması doğaldır (Akalın, 2004; Küçük, 2006; Karababa ve Karagül, 2014). Hangi tür gerçekleşirse gerçekleşsin bu hareketlilik açısından toplumsal yapıların içindeki eğitim kurumları özellikle önemlidir. Toprakçı (2016) formal eğitimi; bireyin davranış, zihin ve duygusunda başta kendisi sonra içinde bulunduğu toplum ve onun da içinde bulunduğu uluslararası toplumu (evrenseli) mutlu edecek oluşum ve dönüşümleri yapmak olarak tanımlayarak eğitimi toplumsalın da ötesine taşımaktadır. Buna göre uluslar/toplumlar üzerinde yaşadıkları dünyayı sürdürülebilir kılmak için eğitimle birlikte hareket edebilirler.

Aralarında antlaşmalar yapan toplumların bireyleri bir toplumdan bir başka topluma çeşitli amaçlar için gider/gönderilir. Bu bireylerin ihtiyaçları, iş ve işlemleri hem içinden geldiği hem de yeni dâhil olduğu toplumca yerine getirilmeye çalışılır. Bu ihtiyaçlardan biri de eğitimdir ve bunun için söz konusu topluma/ülkeye öğretmen gönderilir. Yurt dışında öğretmen görevlendirmesinin temelinde, yurt dışında bulunan vatandaşların dâhil oldukları topluma uyumları ve içinden geldikleri topluma da yabancılaşmamaları için dil (Şen, 2020), toplumsal, siyasal, kültürel açılardan eğitilmesi amacı bulunmaktadır. Bu amaç kapsamında yurt dışındaki bireylerin eğitimi için uluslararası antlaşmalara göre öğretmen görevlendirmeleri yapılmaktadır. Türkiye de sınırlarının dışında bulunan vatandaşları için çeşitli alanların yanında öğretmen görevlendirmeleri de yapmaktadır.

Yurt dışında görevlendirmeler, sürekli ve geçici olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır (Resmi Gazete, 1983). Yurt dışında görevlendirilen öğretmenler geçici görevlendirme kapsamında gönderilmektedir.

Öğretim üyesi, öğretim görevlisi, okutman, öğretmen ve din görevlisi olarak yurt dışına gönderilecek personelin unvanı, nitelikleri, seçimleri, görev yerleri ve süreleri, izinleri yurt dışındaki görevlerinin sona erdirilmesi ve diğer hususlara ilişkin esas ve usuller 03 Temmuz 2003 tarih ve 25157 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 5/6/2003 tarih ve 2003/5753 sayılı "Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonun Çalışma Esas ve Usulleri ile Bu Komisyon Tarafından Yurt Dışında Görevlendirilecek Personelin Nitelikleri ile Hak ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" ile düzenlenmektedir (MEB, 2003). Aynı Karar ile öğretmenlerin geçici görevlendirmelerinin, Dışişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde Milli Eğitim, Maliye ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığının yetkili temsilcilerinden oluşan Bakanlıklar Arası Ortak Kültür Komisyonu tarafından yapılacağı ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı yetkili temsilcisinin de din görevlileri ile ilgili iş ve işlemlerde Komisyona dâhil olabileceği belirtilmektedir. Yurt dışına görevlendirilen öğretmenler, Türkiye'deki mevzuat ve görevlendirildikleri ülkenin Türkiye ile ikili anlaşmaları çerçevesinde çalışmalarını yürütmektedirler.

Yurt dışında öğretmen görevlendirmelerinin temel amacı; yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarımız ve soydaşlarımızın kültürel bağlarının korunması ve güçlendirilmesi, dini yönden eğitilmeleri, Türk kültürünün tanıtılması ve Türk Dilinin öğretilmesidir. Bu göreve talip olan öğretmenler (Karasu, 2018) için "Yurt Dışında Görevlendirilecek Öğretmenleri Seçme Sınavı" düzenlenmektedir (MEB, 2019). Öğretmenler, yurt dışı görevlendirmeleri için Mesleki Yeterlik Sınavı ve Temsil Yeteneği Sınavı olmak üzere 2 aşamalı sınava tabi tutulmaktadır. Bu sınava başvuran bir öğretmenin; biçim ve içeriği her yıl güncellenen Yurt Dışında Görevlendirilecek Öğretmenleri Seçme Sınavı Başvuru Kılavuzunda yer alan başvuru şartlarını taşıması, buna ek olarak Türkçe, sosyal bilimler, mesleki bilgi ve genel kültür konularını içeren mesleki yeterlilik sınavından 100 (yüz) tam puan üzerinden 60 (altmış) ve üzeri puan alması gerekmektedir. Alınan en yüksek puandan başlanarak puan üstünlüğüne göre kılavuzda belirtilen ülke grupları kontenjanın iki katı kadar aday, temsil yeteneği sınavına girmeye hak kazanmaktadır. Temsil yeteneği sınavı sözlü olarak yapılmakta; adayın Türk Dili, Türk Tarihi, Genel Kültür bilgisine ve temsil kabiliyeti ile tutum ve davranışlarına bakılarak not verilmekte, 70 (yetmiş) puan baraj olarak kabul edilmektedir. Temsil yeteneği sınavından barajı geçen adaylar, mesleki yeterlik sınavı ve temsil yeteneği sınavlarının aritmetik ortalaması alınmak suretiyle ülke grubu ve alanlara dikkat edilerek yurt dışında görevlendirilmektedirler (MEB, 2022).

Türkiye sınırları dışındaki Türk vatandaşlarına Türk kültürünün tanıtılması, ülke dışında yaygınlaştırılması ve aktarımı görevi üstlenen öğretmenler eğitim- öğretim görevlerinin yanı sıra adeta bir kültür elçisi olarak görülmektedirler. Nitekim Türk Kültürünü benimsemiş ve Türkçeyi iyi kullanan öğretmenler görevlendirilmekte ve öğretmenlerden yurt dışındaki tutum ve davranışlarına özen göstermeleri, hal ve hareketleri ile örnek teşkil etmeleri beklenmektedir. Görevlendirilen öğretmenler, beklentinin karşılanabilmesi için görev öncesi uyum seminerine alınmakta; seminer kapsamında göreve gidişte, görev esnasında ve görevden dönüşte yapılması gereken iş ve işlemlerle ilgili bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır (MEB, 2019). Buna rağmen, görevlendirme süreci boyunca öğretmenler bazı sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Alanyazın incelendiğinde yurt dışında görevlendirilen öğretmenlerin yaşadığı sorunlara ilişkin bazı araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Bunlardan biri Cevahir (2013) tarafından Almanya özelinde yapılan görevlendirme öğretmenlerin yaşadığı sorunlara ilişkin bir tez çalışması, diğeri Tarhan ve Peker (2008) tarafından yapılan MEB yurtdışı teşkilatında görevli eğitim müşavirleri, ataşeleri ve ataşe yardımcılarının karşılaştıkları sorunlara yönelik bir araştırma, bir diğeri ise Akman'ın (2017) MEB Yurtdışı Teşkilatında Görev Yapan Öğretmenlerin Sorunları isimli araştırmasıdır. İncelendiği kadarıyla zaten sınırlı sayıda olan bu araştırmalarda yurtdışında görevlendirilen öğretmenlerin sorunları çevrimiçi ortamdaki görüşleri temelinde incelenmemiştir.

Bu itibarla bu araştırmayla çevrim içi ortamdaki görüşlerin daha içten ve samimi olabileceği düşüncesi temelinde alana katkı getirici tespitler yapılabileceği varsayılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, sanal ortamdaki yazılı veriler temelinde nitel desende doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen kavram veya olguların, konu hakkında bilgi içeren yazılı belgelerden elde edilen verilerle incelenmesini ifade etmektedir. Bu yöntemin uygulanması; dokümanlara ulaşma, dokümanların orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve kullanma (Yıldırım ve Şimşek, 2021) şeklinde beş aşamadan oluşmaktadır. Araştırma problemine uygun olarak sanal ortamdaki yazılı içerikler doküman incelenmesine uygun kaynaklar olarak görülmüş ve doküman incelemesinin aşamalarına göre analiz edilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Dokümanı/Materyali

Çalışma dokümanları; 03.01.2022- 20.02.2022 tarihleri arasında çevrimiçi ortamda yer alan Memurlar.net, MEB Personel, Eğitimhane ve Ekşisözlük gibi kamuya açık forumlarda yer alan "yurtdışına gönderilen öğretmenlerin sorunları" ile ilgili gönderilerdir. Çalışma dokümanları belirlenirken araştırma konusu ile ilgili görüşlerin yoğun olduğu dokümanlara (çevrimiçi ortamlar) tercih edilmiştir. Çalışma dokümanlarının çevrimiçi adresleri belli bir ortamdan alınması ve halen var olması (yayından kaldırılma olasılığı hesap edilerek aynı zamanda söz konusu linklerden araştırmacının bilgisayarına ekran görüntüsü olarak kaydedilmiş olması) dokümanların güvenirliğine katkı sağlamaktadır. Ayrıca yaşanılan sorunların hiçbir baskı altında hissetmeksizin rahatlıkla ve içtenlikle MEB'den bağımsız olarak paylaşıldığı internet sayfalarından toplanması ise bu araştırmanın güvenirliğini zenginleştirmektedir. Çalışma dokümanını oluşturan yurt dışı görevlendirme ile ilgili yaşanılan sorunları içeren öğretmen görüşlerinin deneyimlenmiş olması da söz konusu görüşlerin (araştırmanın) geçerliliğini desteklemektedir.

Verilerin Toplanması ve Analiz

Veriler yukarıda değinilen internet forumlarında sunulan görüşlerden oluşmaktadır. İnternet forumlarında paylaşılan görüşlerin tamamı taranmış, yurt dışında görevlendirme ile ilgili yaşanılan sorunlar üzerine paylaşılan tüm görüşler doküman olarak toplanmıştır. Sunulan görüşlerden siyasi, hakaret içerikli ve konu dışı olanlar araştırmaya dahil edilmemiştir. Toplam 58 görüşten 8'i elenmiş, 50'si incelemeye alınmıştır.

Veriler içerik analiz tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizi; toplanan verilerin derinlemesine analiz edilerek, tümevarım anlayışı ile önceden belirgin olmayan temaların ve boyutların ortaya çıkarılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Öğretmenlerin sorun teşkil edebilecek kelimeleri ve cümlelerinin kod, kategori ve temalara dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Buna göre; içerik analizi doğrultusunda öğretmenlerin sorun teşkil edebilecek kelimeleri ve cümleleri kodlanmıştır. Sonra kodlardan kategorilere ve kategorilerden de temalara ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar ifadelerden yapılan alıntılarla da desteklenerek sunulmuştur. Örneğin; bir kod oluşumuna şöyle bir örnek verilebilir: "Yurtdışındaki memurlar arasında da denge sağlanmalıdır. Dış işlerine, iç işlerine bağlı personelimiz ile ortak kültür komisyonuna bağlı biz öğretmenler arasında özlük ve maaş açısından uçurumlar var…"(K4) görüşü/ifadesinden "Öğretmen ve Diğer Kurum Personeli Arasındaki Dengesizlik" kodu oluşmuştur. Kategori oluşumuna bir örnek şöyle verilebilir: "Hizmet puanlamasındaki yetersizlik" ve "Sağlık işlemleri ve giderlerinin fazla olması" kodları hizmet puanı ve sağlık giderleri karşılanması gereken hak kalemleri olması itibariyle "Yurt Dışı Öğretmenlerin Hakları" kategorisi oluşmuştur.

En sonra da örneğin "Yetkililerin İlgisizliği" ve "Ekonomik koşullar" öğretmenlerin dahil oldukları kurum/örgüt ile ilgili olduğundan Örgütsel sorunlar" teması şekillenmiştir. Bulgular açıklanırken doğrudan alıntılara yer vermek suretiyle desteklenmiş ve görüşler K1, K2 vb. şeklinde gösterilmiştir.

BULGULAR

Öğretmenlerin sorunları, "*örgütsel sorunlar* ve *kişisel sorunlar*" olmak üzere iki tema altında şekillenmiştir. Bu temalara ait kategori ve kodlara aşağıda değinilmiştir.

Yurtdışında görev yapan öğretmenlerin yaşadığı örgütsel (kurumları ile ilgili) sorunlar:

Öğretmenlerin yaşadığı örgütsel sorunlar öğretmenlerin hakları, ekonomik durum, yetkililerin ilgisizliği, bakanlıklar arası uygulama farklılıkları olarak dört kategori içeriğine sahiptir. Bu kategorilere ait kodlar ve görüşleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi öğretmenlerin en çok öğretmenler ve yurt dışına gönderilen diğer kurum personeli arasındaki dengesizlikten doğan yurt dışı öğretmen hakları ile ilgili sorunlar yaşadığı görülmektedir. Katılımcılardan birinin;

"…Devlet imamların rahatları için camilere yazı üstüne yazı gönderirler, "Ücretsiz lojman tahsis edilecektir, gereken neyse yapılacaktır." diye. Biz zaten az olan maaşı kiraya, sigortaya, ulaşıma yatırırız ama imamlar ne kira öder ne ısınma gideri. Diğer personelin de rahatları ve maaşları yerinde, olan bize oluyor." (K28)

İfadesi ile başka bir katılımcının;

"Gerçekten yurt dışı öğretmen ülkenin tanıtım yüzü bir anlamda konu mankenidir. Diğer yurtdışı görevlilere tanınan tüm haklardan ve mali imkânlardan yararlanması devlet büyüklerinin de prestijini artıracaktır. Zor şartlarda yaşayan ve sıkıntı çeken bir öğretmenin devletimizi de küçük düşürücü etkiler vardır…"(K21)

şeklindeki ifadesinden de anlaşılabileceği gibi öğretmenlerin en çok öğretmenler ve yurt dışına gönderilen diğer kurum personeli arasındaki dengesizlikten doğan yurt dışı öğretmen hakları ile ilgili sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1: *Yurtdışında Görevlendirilen Öğretmenlerin Yaşadığı Örgütsel Sorunlar*

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar/Görüşler
Örgütsel Sorunlar	Öğretmenlerin Hakları	Öğretmen ve diğer kurum personeli arasındaki dengesizlik	K4, K13, K18, K20, K21,K24, K28, K49, K39, K40, K41
		Hizmet puanlamasındaki yetersizlik	K6, K17, K50
		Sağlık işlemleri ve giderlerinin fazla olması	K1, K26, K47
		Ülkeye geri dönüşte atama sorunu	K2, K5, K50
		İzin sürelerinin yetersiz olması	K9, K27
		Yurt dışı görevi esnasında yer değiştirme yapılamaması	K12, K35
		Vergi muafiyetinin olmaması	K10, K36
		Yurt dışı görevlendirmenin geçici olması	K33
	Ekonomik koşullar	Geçim sıkıntısı yaşanması	K29, K44, K28, K18, K3, K16, K42, K43, K19, K7, K44
		Yurda geliş gidişlerde sıla bileti uygulamasının olmaması	K27, K11, K24, K14, K13, K42, K45, K46
		Maaşların düzensiz ödenmesi	K25, K37, K38
	Bakanlıklar Arası Uygulama Farklılıkları	Pasaport haklarında oluşturduğu tutarsızlık	K22, K36, K49, K8
		Bağlı olunan bakanlık karmaşası	K34, K8
		İzin haklarında oluşturduğu karmaşa	K8
	Yetkililerin İlgisizliği	Yetkililerin sorunları görmezden gelmesi	K20, K23, K31, K48, K4

Öğretmen hakları kapsamında belirtilen sorunlardan bir başkası ise "Hizmet puanlamasındaki yetersizliktir". Bu soruna ilişkin bir katılımcı;

"Yurtdışında görevlendirilen öğretmenlerin kadroları illere alınmakta. Böyle olunca genellikle öğretmenler 1. bölgelerde görev yapıyor kabul edilmekte ve her yıla 10 puan verilmekte. Yurda döndüğünde de puanı az olduğundan ya istediği yere atanamamakta ya da taşraya atanmaktadır." (K50)

ifadesi ile dile getirirken, başka bir katılımcı ise;

"İl emrinde olan yurtdışı öğretmenlerinin kahir ekseriyeti 10 puan almaktadır. Bu puan durumunda iyileştirilmeye gidilmeli diye düşünüyorum." (K6)

şeklindeki ifadesi ile yurt dışı görevde iken öğretmene verilen yıllık hizmet puanının yetersiz olduğunu belirtmektedir.

Öğretmen hakları kapsamında bir diğer sorun olan sağlık işlemleri ve giderlerinin fazla olması ile ilgili iki katılımcı sorunlarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

"…Sağlık işlemlerinde sağlık kurumunun herhangi bir mührü eksik olduğunda harcamaların geri alınması olmuyor ve evraklar geri gönderiliyor. Tekrar mühür yaptırmaya sağlık kurumuna gittiğinizde sağlık kurumunun doktoru ve personeli bu işe anlam veremeyip size bir başka gözle bakıyor." (K26)

"İlgili mevzuatta, sağlık giderleri kurumlarınca karşılanır diyor. Bu hem oldukça meşakkatli bürokrasi gerektiriyor hem de Türkiye şartlarıyla bir olmayan sağlık giderlerinin komik ücretlerle karşılanması sonucunu doğuruyor. Söz gelimi, Türkiye'de karşılığı 60 lira olan bir tedavinin ve ilaçlarının, Avrupa ülkesinde 300 avro olabiliyor…" (K47)

Tablo 1'de görüldüğü öğretmenlerin, ikinci sırada ise en çok geçim sıkıntısından doğan ekonomik sorunlar yaşadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan birinin;

"Kira giderleri, pek çok ülkede altından kalkılamayacak kadar önemli bir yekûn tutmaktadır. Bazı ülkelerin kiraları neredeyse alına maaşların yarısını bulmakta. Kuzey Kıbrıs dışında hiçbir ülkede personele kira yardımı yapılmamaktadır. Dolayısıyla öğretmenler ekonomik olarak oldukça zorlanmaktadırlar."(K43)

ifadesi ile başka bir katılımcının;

"…Aldığınız maaş yetmediği gibi Türkiye'deki maaşlarınızdan Euro yapıp borçlarınızı ödersiniz. Bir yılın sonunda dönen çok sayıda arkadaşımız oldu."(K16)

şeklindeki ifadesinden de anlaşılabileceği gibi öğretmenler ikinci sırada en çok geçim sıkıntısı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Ekonomik koşullar kapsamında belirtilen bir diğer sorun "Yurda geliş gidişlerde sıla bileti uygulamasının olmamasıdır". Bunu iki katılımcı şu şekilde dile getirmektedir:

"Dış işlerinde uygulanan sıla bileti uygulaması öğretmenlere de uygulanmalıdır." (K11)

"Ayrıca sıla bileti uygulaması ile dış isleri- askeriye mensuplarına gidiş dönüş uçak biletleri devlet tarafından ücretsiz olarak verilmektedir. Bu durumdan öğretmenler yararlanamamaktadır." (K24)

Yapılan incelemede "sıla bileti" şeklinde bir kavrama/ifadeye resmi belgelerde rastlanmamıştır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, öğretmenler yurtdışında görevlendirilenlerin gerek bireysel (düğün, yakın ölümü vb.) ulusal ve dini (bayramlar) önemli günlerde aileleri ile birlikte yurda gelme ve dönme masraflarını kastetmektedirler.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin dördüncü sırada en çok yaşadığı sorun yetkililerin sorunları görmezden gelmesinden kaynaklanan yetkililerin ilgisizliği sorunudur. Katılımcılardan birinin;

"Bulundukları ülkelerde çeşitli sorunlar yaşayanlar bu sorunlarda konsoloslukların yardımcı olmadığından şikayet etmektedirler. Kendilerini yabancı bir ülkede bir başına gören öğretmenlerimizin olması kabul edilemez. Pek çok ülkede eğitim müşavirlikleri yıllardır boş. Öğretmenler elçiliklerde muhatap bulamamaktan şikâyetçi. Müşavir vekilleri ya kendi işlerinin yoğunluğundan vekilliklerini aldıkları görevi yerine getiremiyorlar ya da konulara tam hakim olamadıklarından çaresiz kalmaktalar." (K48)

ifadesi ile başka bir katılımcının;

"…Yurtdışındaki amirler sorunları ya çözemiyor. Ya da sorunsuz bir izlenim bırakmak için görmemezlikten geliyor. Elini taşın altına koymuyor. Ya da ellerinden gelen budur." (K20)

şeklindeki ifadesinden yurt dışında görev yapan yetkililerin öğretmenlerin karşılaştığı sorunlara yaklaşımı ile ilgili yardımcı olmadıklarından ve sorunları görmezden geldiklerinden şikâyet ettikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin beşinci sırada en çok yaşadığı sorun bakanlıklar arası uygulama farklılıklarının neden olduğu öğretmenlerin "pasaport haklarında oluşturduğu tutarsızlıktır". Katılımcılardan birinin;

"Dışişleri personeli diplomatik pasaport kullanırken bize 'siz MEB mensubusunuz' denerek hizmet pasaportu veriliyor. Bizlerle ilgili yönetmelik çıkarılması, özlük haklarımızın net bir şekilde belirlenmesi gerekiyor." (K8)

ifadesi ile başka bir katımlıcının;

"Temsil yeteneği önemli olduğuna göre yurtdışındaki öğretmenler konsolosluk görevlisi olarak kabul edilerek diplomatik pasaport verilmelidir." (K22)

şeklindeki ifadesinden öğretmenlerin pasaport haklarında sorun yaşadıkları öğretmen ifadelerinden anlaşılmaktadır.

2- Yurtdışında görev yapan öğretmenlerin yaşadığı kişisel sorunlar:
Öğretmenlerin yaşadığı kişisel sorunlar uyum ile ilgili sorunlar olarak bir kategori içeriğine sahiptir. Bu kategoriye ait kodlar ve görüşleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2: *Yurtdışında Görevlendirilen Öğretmenlerin Yaşadığı Kişisel Sorunlar*

Tema	Kategori	Kodlar	Katılımcılar
Öğretmenlerin Yaşadığı Kişisel Sorunlar	Uyum ile ilgili	Aidiyet sorunundan kaynaklı	K15, K29
		Yabancı dil yetersizliğinden kaynaklı	K29, K30

Tablo 2'de görüldüğü gibi öğretmenlerin aidiyet sorunundan kaynaklı ve yabancı dil yetersizliğinden kaynaklı uyum sorunları yaşaması eşit şekilde dağılım göstermektedir. Her iki kod kapsamında sorun yaşayan katılımcılardan K29 bu durumu şöyle belirtmiştir:
"Öyle gözüktüğü kadar kolay değildir. Gittiğiniz bölgeye bağlı olarak bildiğiniz İngilizce de yetmiyor, yerel dile hakim olmak gerekiyor… Mesela sıfırdan bir hayata başlamak ve beş yıl boyunca ailemden ayrılmak benim için oldukça zor. Arap ülkeleri de var bu arada başvurular arasında buralarda yaşamayı göze alabilenler tercih edebilir…" (K29)
Diğer bir örnekle, yabancı dil yetersizliğinden sorun yaşayan K30, bu durumu şöyle ifade etmiştir:
"…Cenevre'ye ve Lozan'a, Almanca bilen bir öğretmende İtalyan Kantonuna (Locarna) gidiyor. Haliyle o öğretmenler orada yalnız kalıyorlar. Bir de her yerde Almanca konuşulmuyor. Adamların tam 4 tane resmi dili var. Anlaşmakta zorlanılıyor. Fransızlar Almanca konuşmak istemiyorlar. Cenevre'de Lozan'da çok zorlandım mesela."(K30)
İfadelerden yola çıkarak, yurt dışında görevlendirilen öğretmenlerin kişisel sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sonuçlarına ve sonuçların daha önce yapılan araştırma sonuçları ile karşılaştırması yapılarak tartışmaya yer verilmiştir. İlgili araştırma sonucu ve tartışma paragrafından sonra uygulayıcılar açısından öneriler getirilmiştir. Ancak araştırmacılar için son paragrafta toplu olarak öneride bulunulmuştur.
Çevrimiçi forumlarda paylaştıkları görüşleri itibariyle, yurt dışına MEB tarafından gönderilen/görevlendirilen öğretmenlerin yaşadığı sorunlar MEB'den (örgütsel sorunlar) kaynaklanmaktadır. Buna göre MEB öğretmenlerin haklarını yeterince vermemek, ekonomik katkıları düşük tutmak, yurtdışına personel gönderen diğer bakanlık uygulamalarından geride kalmak ve yetkililerinin ilgisizliği şeklinde yapıp ettikleriyle yurtdışına giden öğretmenlerin sorunlar yaşamasına yol açmaktadır.
Öğretmenlerin hakları ile ilgili sorunlar; öğretmen ve diğer kurum personeli arasındaki dengesizlik, hizmet puanlamasındaki yetersizlik, sağlık işlemleri ve giderlerinin fazla olması, ülkeye geri dönüşte atama sorunu, izin sürelerinin yetersiz olması, yurt dışı görevi esnasında yer değiştirme yapılamaması, vergi muafiyetinin olmaması, yurt dışı görevlendirmenin geçici olması şeklindedir. Öğretmenlerin en çok yaşadığı sorun, yurt dışı personel hakları ile ilgili yurt dışına gönderilen öğretmen ve diğer kurum personeli arasındaki dengesizliktir. Bu dengesizlikten kasıt; geçici ya da sürekli görevle yurt dışına gönderilen personelin yasal düzenlemeler ile aynı hak ve imkânlardan faydalanamıyor olmasıdır.

Alanyazında bu sorunlara benzer tespitlere rastlanmıştır. Akman'a (2017) göre, Türkiye'ye fatura edilen sağlık ödemelerinin gecikmesi ve Türkiye'nin sağlık masraflarının tamamını karşılamaması önemli sorunlardandır. Cevahir'in (2013) yaptığı bir araştırmada ise kurumsal sorunlar başlığı altında öğretmenlerin sağlık sigortası sorunu yaşamalarına yönelik fikir birliği içinde olduğu anlaşılmıştır. Yine aynı araştırmada ülkeye geri dönüşte atama sorunu ile ilgili olarak yurt içinde göreve başlama konusu, iyileştirilmesi gereken konu olarak belirlenmiştir. Bu sorunların yanı sıra bu çalışmada öğretmenlerin izin sürelerinin yetersiz olması, yurt dışı görevi esnasında yer değiştirme yapamaması, vergi muafiyetine sahip olmaması ve yurt dışı görevinin geçici olması gibi konularda da sorun yaşandığı sonucu çıkmıştır. Görev yaptıkları bölge, şartlar, imkânsızlıklar göz önünde bulundurulduğunda, yurt dışı göreve giden öğretmenlere, görev süresi boyunca yıllık hizmet puanı olarak yalnızca 10 puan verilmesinin yetersiz olduğu öğretmen ifadelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim bazı öğretmenler toplam ders saatini tamamlamak üzere farklı bölgelerde bulunan birden fazla okula gitmek zorunda kalmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelebilmek adına MEB'in yurtdışı alt birimi ile ilgili düzenlemeler yapması önerilebilir. Ayrıca yurt dışı öğretmenler ve diğer kurum personeli arasında adaleti sağlayacak şekilde imkânların iyileştirilmesi ve personel haklarının örgütsel bir sorun olmaması adına öğretmenlerin hak kaybı yaşamaması için düzenlemeler yapılması önerilebilir.

Öğretmenlerin ekonomik sorunlar yaşaması ikinci sırada gelmektedir. Bu sorun ise katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere en çok geçim sıkıntısı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Öğretmenler yurt dışına ilk gidişte ev bulma, kira ödeme ve eşya bulma konularında verilen avansın yetmediğini, yeni bir hayata borç içinde başladıklarını, maaşların düzensiz ödendiğinden şikâyet etmişlerdir. Cevahir'in (2013) tez çalışmasında kurumsal sorunlar başlığı altında işlediği, en çok yaşanan sorunun maaşların zamanında ödenmemesi, bu sonuca paraleldir. Akman (2017) ise mali sorunlar olarak ele aldığı bölümde öğretmenlerin maaşların düzensiz ödenmesi, maaş azlığı, sıla bileti uygulamasının olmaması, geçim sıkıntısı gibi sorunlar yaşadığını vurgulamıştır. Öte yandan Akman'a (2017) göre, sıla bileti uygulaması en çok yaşanan mali sorun olarak görülürken, bu çalışmada söz konusu sorun geçim sıkıntısından sonra üçüncü sırada gelmektedir. Sıla bileti uygulaması, arada geliş gidiş ve aile bireyleri yol masraflarının fazla olması ve öğretmenlerin kendi cebinden ödemek zorunda kalması sorunsalı şeklinde yaşanmaktadır. Bu türden masraflar çeşitli sınırlandırmalarla 07/07/2010 tarihli 6004 sayılı Dışişleri Bakanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanunda (Madde 6) kurumca karşılanırken (Resmi Gazete, 2010). MEB'e bağlı öğretmenler için ise bu durum ilk gidiş ve kesin dönüşteki yol masraflarını kapsayacak şekilde düzenlenmiştir (MEB, 2003: md.10b). Özellikle yurt dışı göreve ailesi ile birlikte giden öğretmenler için, uçak biletlerinin pahalı olması ve kendi imkânları ile ödemek zorunda kalmaları Türkiye'ye geliş gidişlerini zorlaştırdığı öğretmen ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sıla bileti uygulamasının yalnızca yılda bir kez ve sadece görevlendirilen öğretmene ödenmesi kısıtlamasının kaldırılarak, yıllık izin sürelerinin dâhil edilmesiyle öğretmen ve ailesinin yurda gidiş dönüşlerini rahatlatacak bir uygulama geliştirilmesi önerilebilir.

Öğretmenlerin örgütsel sorunlar kapsamında üçüncü sırada en çok şikâyet ettiği konu bakanlıklar arası uygulama farklılıklarının olmasıdır. Bakanlıklar arası uygulama farklılığından kasıt, öğretmenlerin yurt içi ve yurt dışı işlemlerinde başvuruda bulundukları pasaport, oturum izni gibi konular bakımından bakanlıklar tarafından ikilem yaratacak bir muameleye maruz bırakılmasıdır. Uygulama farklılıklarından neden olduğu sorun, en çok öğretmenlerin pasaport haklarında oluşturduğu tutarsızlıktır. Öğretmenler, Bakanlıklar arası Kültür Komisyonu tarafından yurt dışına geçici görevlendirilen personeldir (MEB,2003: md. 3).

Öte yandan bir konsolosluk görevlisi ya da kültür elçisi gibi görev yapması amaçlanan öğretmene (MEB,2003: md.1) verilen pasaport vb. belgelerin görev amacına uygun olarak verilmediği bu yüzden oturum izni alma konusunda sorun yaşadığı öğretmen ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu bağlamda, daha önce yapılan çalışmaların sonucuna baktığımızda sorun ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmadığı, çalışmamızda farklı olarak uygulamalar açısından öğretmenin hangi bakanlığa bağlı olduğu ve hangi bakanlığın esas ve usullerine göre izin hakkının olduğu konusunda karmaşa yaşadığı açıktır. Yurtdışında görevlendirilecek öğretmenlerin, Komisyonun görüşü üzerine ülkelere göre sayı ve unvanlarını tespit etmeye Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarının müştereken yetkili olduğu (MEB,2003: md. 6), ancak görevlendirilen öğretmenlerin yurt içindeki görevinde MEB'e bağlı olduğu göz önünde bulundurularak, Bakanlıkların kendi görev, yetki ve sorumlulukları ile ilgili başlıklarda kesin ve net ifadelerle güncellemeler yaparak, öğretmenlerin yurt dışı görevlerinde karmaşa yaşamalarına engel olunması önerilebilir.

Çalışmamızda öğretmenlerin dördüncü sırada en çok yaşadığı sorun ise sorunların görmezden gelinmesinden kaynaklı yetkililerin ilgisizliğidir. Çalışmamıza paralel olarak, Adıgüzel ve Şen(2018) yetkililerin ilgisizliği temasını, kendi çalışmasında öğretmenlerin yurt dışı görevlerine yönelik dördüncü sırada yaşadıkları kaygı olarak ortaya koymuştur. Akman (2017) ise, yetkililerin zaman zaman öğretmenlere olumsuz tutum sergilediklerini öğretmenlerin ifadelerinden yola çıkarak belirtmiştir. Cevahir'e (2013) göre ise, kurumsal bir sorun olarak ortaya çıkan sonuç, öğretmenlerin Eğitim Ataşeliği tarafından hava alanında karşılanmama, Eğitim Ataşeliğindeki bir yetkiliye ulaşamama gibi sorunlar yaşamasıdır. Yurt dışı teşkilatından sorumlu personelin ilgisizlik nedenlerinin araştırılarak, görevlendirilen personelin sorunlarına çözüm geliştirebilen, donanımlı kişilerden seçilmesi önerilebilir.

Öğretmenlerin yurt dışı görevlendirmede sorun yaşadığı diğer bir alan ise gittikleri ülkeye uyum sağlama ile ilgili kişisel sorunlardır. Bunlar yabancı dil yetersizliği ve kendini gittiği ülkeye ait hissedememe sorunudur. Öyle ki öğretmenler uyum sürecindeki yaşanan sorunları daha yurt dışı görevine gitmeden bir kaygı olarak yaşamaktadır. Bu durumu Adıgüzel ve Şen (2018) kişisel nedenler başlığı altında uyum sürecinde yaşanacak sıkıntılar olarak ele almıştır. Çalışma sonucuna göre; uyum sürecinde yaşanacak sıkıntılar öğretmenin gittiği ülkenin kültürüne uyumu ve ailenin çevreye uyumu olarak incelenmiş, daha çok ülkenin kültürüne uyumunda sorun yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Akman (2017), öğretmenlerin; görev öncesinde düzenlenen uyum seminerinin niteliksiz olduğuna yönelik "sadece teorik bilgiden ibaret olduğu, seminer süresinin yetersiz olduğu, verilen bilgilerin yurtdışı tecrübesi olmayan kişilerce verildiği ve görevlendirilecek ülkeye dönük olmadığı" şeklinde eleştirilerde bulunduğunu belirtmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarından bir diğeri olarak öğretmenlerin kişisel sorunları kapsamındaki uyumla ilgili aidiyet sorunu ve yabancı dil yetersizliği sorunu Cevahir (2013) ve Akman (2017) bulguları ile örtüşmektedir. Aslında yabancı dil bilgisi yabancı ülkeye uyum için ön şarttır. Yabancı dil öğrenen bir birey iyi derecede yabancı dile sahip olduğunda, yalnızca hedef dili değil, hedef toplumu ve o toplumun kültür detaylarını da öğrendiğinden, o kültüre ait kültürel kodları, kendi kültürü ile benzerlik ve farklılıkları da öğrenir. Bununla birlikte böyle bir yetiye sahip olmak, bireye empati ile yaklaşarak farklı kültürlere duyarlı olma ve aidiyet duygusu geliştirme becerisi kazandırır (Zeyrek, 2020). Yabancı dil öğrenirken, kültür dilden ayrı tutulan bir unsur değil, yabancı dil öğreniminin bir parçası olarak görülmektedir (Çakır, 2011). Bu bağlamda öğretmenlerimizin görevlendirilmeden önce gittikleri ülkelerde karşılaşacakları olası sorunlar hakkında bilgi edinmeleri ve sorunları kendi açılarından en aza indirgeme noktasında hedef dilin ve kültürün bilgisine sahip olarak uyum sorunu ile ilgili önlemler almaları önerilebilir.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak bu sorunların üstesinde gelebilmek adına MEB'in yurtdışı alt birimi ile ilgili düzenlemeler yapması genel bir öneri olarak belirtilebilir.

Araştırmacılar, daha nitelikli uygulamaların biçimlenebilmesi için başka ülkelerin öğretmen görevlendirmelerinde neler yaptığına dönük karşılaştırmalı çalışmalar yapabilirler. Öte yandan yurtdışına öğretmen gönderiminde daha nitelikli bir seçme işlemi (liyakatli ve isteklilik uyum ve başarıyı doğuracaktır) için neler yapılabileceği araştırılabilir. Yurt dışı görevlendirmelerinde öğretmenlerin yaşadıkları personel hakları ile ilgili sorunları ele alarak, bu sorunun nedenlerini araştırabilir, yasal düzenlemeler ile ilgili çözüm üretebilirler. Ayrıca eğitim ataşeliklerinde çalışan yurt dışında görev yapan öğretmenlerden sorumlu yetkililerin demografik özelliklerini ortaya çıkararak, ilgisizlik nedenlerini araştırabilirler.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, F. B., & Şen, Ü. (2018). Türkçe Ve Türk Kültürü Dersi Öğretmenlerinin Yurt Dışı Görevlerine İlişkin Kaygı Ve Hazırbulunuşluk Durumları. *Trakya Eğitim Dergisi.*

Akalın, S. H. (2004). AB ülkelerinde yaşamakta olan Türklerin Türkçe öğrenimi sorunları. Türk Dili, 633, 195-199

Akman, Y. (2017). Milli Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Teşkilatında Görev Yapan Öğretmenlerin Sorunları. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 345-375.

Cevahir, C. (2013). Yurt dışında görevlendirilen Milli Eğitim Bakanlığına bağlı öğretmenlerin sorunları ve çözüm önerileri (Almanya örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, İstanbul.

Çakır, İ. (2011). Yabancı Dil Öğrenme Ortamlarında Kültürün Rolü. *Milli Eğitim Dergisi, 41*(190), 248-255.

Dewey, J. (2008). Okul ve Toplum. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. Gül, G. (2004). Birey toplum eğitim ve öğretmen. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 223-236.

Karababa, Z. C. ve Karagül, S. (2014) Yurt dışındaki Türklere Türkçe öğretenlerin sınıf içi uygulamalara yönelik görüşleri. Millî Eğitim Dergisi Sayı 204. Güz, 155-166. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/441926

Karasu, M. S. (2018) MEB tarafından yurt dışına görevlendirilen öğretmenlerin gidiş nedenleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt 9 Sayı 24. 177-191. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/564555

Küçük, S. (2006). Kültürler arası konumda iki dilli öğrenciler için öğretmen yetiştirme ve erasmus programı. Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1)232-234. Online: http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3594

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2003). *Bakanlıklar arası ortak kültür komisyonunun çalışma esas ve usulleri ile bu komisyon tarafından yurtdışında görevlendirilecek personelin nitelikleri ile hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesine ilişkin karar.* E. T: 26.05.2022 https://yyegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/03162633_yeni_baok.pdf adresinden elde edildi

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2019). *Milli Eğitim Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. E. T: 26.05.2022. https://www.meb.gov.tr/stratejik_plan/ adresinden elde edildi.

Milli Eğitim Bakanlığı (2022). *Yurt Dışında Görevlendirilecek Öğretmenleri Seçme Sınavı Başvuru Kılavuzu 2022*, Bölüm 2 ve 3 E.T: 26.05.2022. https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_12/23190502_OYretmen_KYlavuzu-2022 .p df adresinden elde edildi

Resmi Gazete (1983). *Yurtiçinde Ve Yurtdışında Görevlendirmelerde Uyulacak Esaslara İlişkin Yönetmelik* E.T: 26.05.2022. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10155&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 adresinden elde edildi.

Resmi Gazete (2010). *Dışişleri Bakanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun* E.T: 8.06.2022 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-3.htm adresinden elde edildi.

Resmi Gazete (2011). *Özel Barınma Hizmeti Veren Kurumlar Ve Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.* E.T: 26.05.2022. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf adresinden elde edildi.

Şen, Ü. (2020). Millî eğitim bakanlığının yurt dışına türkçe ve türk kültürü dersi öğretmeni görevlendirme politikasının yıllara göre değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8 (1) , 217-236. DOI: 10.16916/aded.566242

Tarhan, H. ve Peker, S. (2008, Nisan). Yurtdışı teşkilatında görevli eğitim müşavirleri, ataşeleri ve ataşe yardımcılarının görevlerini yaparken karşılaştıkları sorunlar. Sözel bildiri, *XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Sakarya

Toprakçı, E. (2008). Sınıfa Dayalı Yönetim. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Toprakçı, E. (2016). *Eğitbilim pedandragoji*. Ankara: Ütopya Yayınevi

Toprakçı, E. ve Yazıcı, B.(2021). OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Mülteci Eğitimi / Refugee education in OECD countries and Turkey. VII. TURKCESS Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi. 01-03 Eylül 2021. KKTC. VII. TURKCESS Toplumsal Değişim ve İnovasyon" Tam Metin Kitabı, e-ISBN: 9786258499155. ss. 172-189. http://turkcess.net/2021/ Kongre Kitabı: https://drive.google.com/file/d/1atjCFgTSGPSzyGhW _Hy5W_Oq6c5X_Dty/view

Sadecebizim bildiri: https://www.erdaltoprakci.com.tr/wp-content/uploads/2021/11/turkcess-sadece-bizim-bildiri.pdf

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.*12. Baskı. Ankara: Seçkin.

Zeyrek, S. (2020). Dil-kültür ilişkisi doğrultusunda yabancı dil öğretimi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi,* 3(2), 165-186.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLIK MESLEK ETIK İLKELERININ ÇEŞITLI DEĞIŞKENLERE GÖRE İNCELENMESI

Muhittin ÖZDEMİR
Eğitim Fak. Siirt Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri ve Program Tasarlama
ORCID: 0000-0003-0125-1568

Azmi TÜRKAN
Eğitim Fak. Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Programları ve Öğretmen Eğitimi
ORCID: 0000-0003-2546-5122

Özet
Etik genel olarak insanların yaşanan toplum içerisinde birbirleriyle olan iletişimlerinde doğru davranışları araştıran ve inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Etik temelde toplumda yaşayan bireylerin ahlak kuralları çerçevesinde doğru davranışlar ile yanlıştan uzak durma felsefesine dayanmaktadır. Bu bağlamda etik ve ahlak insanlığın varoluşundan bu yana hem toplumsal yaşam hem çalışma hayatı içerisinde farklı şekillerde, bağlamlarda şekillenmektedir. Etiğin çalışma hayatında karşılığı mesleki etik olarak ifade edilebilir. Etik kendi başına çok farklı uygulamalarda yer almaktadır. Buna örnek olarak; tıp etiği, turizm etiği, araştırma ve yayın etiği, hukuk etiği, bilişim etiği vb. konular sıralanabilir. Ancak tüm alanlar için ortak olan sadece öğretmen ya da öğretici etiğidir. Çalışmanın amacı öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Meslek Etik İlkeler" puanlarının bazı değişkenler açısından farlılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama deseni kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Siirt üniversitesi eğitim fakültesindeki 6 bölümde bulunan toplam 168 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi belirlenirken kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak çalışmada tek boyutlu, 28 maddeden oluşan ve 5'li likert tipi bir yapıya sahip "Öğretmenlik Akademik Meslek Etik İlkeler Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler çevrimiçi Google form aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen bilgiler SPSS paket programı aracılığı ile işlenmiş ve yorumlanmıştır. Öğretmenlik Akademik Meslek Etik İlkelerin cinsiyet, bölüm, internet kullanımı, internete güven, ahlak ve etik dersi alma değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Sınıf düzeyi ve araştırma yöntemleri dersi alma değişkenleri açısından ise anlamlı bir farlılık olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlik Akademik Meslek Etik İlkelerin not ortalaması ile olan ilişkisine bakıldığında ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı anlaşılmıştır.
Anahtar Sözcükler: Öğretmenlik Akademik Meslek Etik İlkeler, Etik, Nicel Araştırma

INVESTIGATION OF TEACHER CANDIDATES' ETHICAL PRINCIPLES OF TEACHING PROFESSIONS ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES

Abstract
In general ethics can be defined as a branch of science that investigates and examines the right behaviors in the communication of people with each other in the society. Ethics is based on the philosophy of correct behavior and philosophy of avoiding mistakes within the framework of moral rules of individuals living in society. In this context, ethics and morality have been shaped in different ways and contexts in both social life and working life since the existence of humanity. The equivalent of ethics in working life can be expressed as professional ethics. Ethics is involved in many different applications on its own. As an example to this; medical ethics, tourism ethics, research and publication ethics, legal ethics, informatics ethics, etc. topics can be listed.

However, it is only teacher or instructor ethics that is common to all fields. The aim of the study is to determine whether the "Teaching Academic Professional Ethical Principles" scores of teacher candidates differ in terms of some variables. In this study, descriptive survey design, which is one of the quantitative research methods, was used. The sample of the study consists of a total of 168 teacher candidates in 6 departments in the faculty of education at Siirt University. Convenience sampling method was used while determining the sample of the study. As a data collection tool, the "Teaching Academic Professional Ethical Principles Scale", which is one-dimensional, consisting of 28 items and has a 5-point Likert type structure, was used. Data was collected via the online Google form. The obtained information was processed and interpreted with the SPSS package program. It has been determined that there is no significant difference in terms of gender, department, internet use, trust in the internet, taking moral and ethics courses in the Teaching Academic Vocational Ethics Principles. It was determined that there was a significant difference in terms of grade level and research methods course taking variables. When the relationship of the Teaching Academic Professional Ethics Principles with the grade point average is examined, it is understood that there is no significant relationship. It has been determined that there is a significant difference in terms of grade level and research methods course taking variables. When the relationship of the Teaching Academic Professional Ethics Principles with the grade point average is examined, it is understood that there is no significant relationship.
Keywords: Teaching Academic Profession Ethical Principles, Ethics, Quantitative Research

Giriş

Etik genel olarak insanların yaşanan toplum içerisinde birbirleriyle olan iletişimlerinde doğru davranışları araştıran ve inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir (Aktaş, 2014). Etik temelde toplumda yaşayan bireylerin ahlak kuralları çerçevesinde doğru davranışlar ile yanlıştan uzak durma felsefesine dayanmaktadır. Bu bağlamda etik ve ahlak insanlığın varoluşundan bu yana hem toplumsal yaşam hem çalışma hayatı içerisinde farklı şekillerde, bağlamlarda şekillenmektedir. Etiğin çalışma hayatında karşılığı mesleki etik olarak ifade edilebilir.

Mesleki Etik düşünülünce etik ve ahlaki kuralların iş yaşamında da uygulanabilirliği akla gelmektedir. İçinde yaşanılan toplumdan birinci derecede etkilenen meslek etiği; çalışma alanındaki doğrular, yanlışlar, kurallar, ilkeler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Çabuk ve İşgüden, 2006). Etik kendi başına çok farklı uygulamalarda yer almaktadır. Buna örnek olarak; tıp etiği, turizm etiği, araştırma ve yayın etiği, hukuk etiği, bilişim etiği vb. konular sıralanabilir. Ancak tüm alanlar için ortak olan sadece öğretmen ya da öğretici etiğidir. Eğitimde etik konusunda odak gruplar, öğrenciler, öğretmenleri kapsamaktadır. Eğitimde etik ilkeleri; davranış kuralları, toplumsal sorumluluk, bireysel haklar, maddi kaynakların uygunluğu ve kullanılabilirliği, intihal konularını içermektedir (Gerçek ve diğerleri, 2011).

Eğitim ve öğretim alanında etik kavramı öğretmenleri, öğrencileri, yerleşim yerleri ve aileleri kapsamaktadır. Eğitim ve öğretimde eskiden öğretmenlerin rolü sadece sınıf içinde sınırlıydı. Ancak gelişen ve değişim geçiren teknoloji ve toplum ile öğretmenlerin sınıf dışında da birçok konuda yetki ve sorumlulukları artmış ve değişmiştir. Öğretmenlerin diğer mesleklere göre en önemli farkı ise tüm meslek gruplarının öğreticisi olmasıdır ve bu da öğretmenlerin meslek etiği konusunda çok donanımlı ve dikkatli olmalarını zorunlu hale getirmektedir.

Öğretmenlik meslek olarak düşünüldüğünde topluma ve toplumda yaşayan bireylere istenilen doğru davranışları kazandırması yönünden büyük önem taşımaktadır. Eğitim-Öğretim dünyasında “doğruluk, dürüstlük, adalet, hak, hukuk, eşitlik” kavramları önemli ölçüde zaman ve mekândan bağımsız yer almalıdır. Etiğin en önemli yapıtaşları ise “hak, sorumluluk, ilgi, saygı” olarak sıralanabilir (Özkan, 2014).

Aydın (2021) Eğitim-Öğretim kurumlarının insanlara iyilik ve doğruluk için çalışmaları hedefleri ile birleştirildiğinde ahlak ve etik kavramlarının doğru ve eksiksiz olarak öğretimde uygulanması sebebiyle büyük önem arz ettiği açıktır.

Pelit ve Güçer (2006) Birçok alanda olduğu gibi etikte de farklılıklar bulunduğunu etiğin dört farklı unsurunu sınıflandırarak belirtmiştir. Bunlar; davranış (sonuç) etiği, disiplin (kural) etiği, topluluk (toplumsal sözleşme) etiği ve bireysel (kişisel) etiktir. Altınkurt ve Yılmaz (2012) Öğretmenlerin etik ve ahlak davranışlarını, gelişime ve değişime uygunluk, kaynakların doğru şekilde kullanılması, dürüstlük ve doğruluk, saygı ve güven, deneyime dayalı işinde ustalık olguları ile detaylı olarak anlatmışlardır. Bu çalışmada ayrıca etik dışı davranış ve olgular; eğitimde maddi kaynakları şahsi çıkarlar için kullanma, öğrencilere kötü niyetli farklı amaçlar için mağdur etme, maddi çıkar amaçlı kopya ve intihale göz yumma, okulun içinde alkol ve benzeri olağandışı maddeler bulundurulmasına göz yumma olarak belirtilmiştir.

Aybek ve Karataş (2016) öğretmen adaylarının etik hakkındaki düşünceleri ve görüşlerini saptamak amacıyla veri toplamışlardır. Bu çalışmada öğretmen adaylarının etik kavramına yönelik görüşleri dört başlıkta incelenmiştir. Bunlar; "Kural, Doğruluk-Yanlışlık, Saygı, Ahlak" olmak üzere ana başlıklarda ahlaki açıdan hak ve adalet, toplumsal duyarlılık, vicdan, mesleki ilgi ve sorumluluk olarak değerlendirilmiştir. Öğretmen adayları kişisel ve mesleki olmak üzere bir öğretmenin etik davranışlarını iki grupta değerlendirmişlerdir ve kişisel özellikleri olumlu olan öğretmenlerin daha ahlaklı oldukları ve etik davranışlara önem verdiklerini belirtmişlerdir.

Kepenek (2008) günümüzdeki öğretmenlerin kendini sürekli geliştiren, davranışları benimsenen ve içinde yaşadığı topluma örnek olan ve öğrencilerine rehberlik eden bireyler olduklarını belirtmiştir. Birçok çalışmada; en değer verilen öğretmenlerin saygılı, dürüst, adil, yardımsever, sorumlu, mükemmeliyetçi ve vatandaşa (içinde bulunduğu topluma) karşı sorumluluk hissedebilme vb. kişisel özelliklere sahip oldukları vurgulanmaktadır.

Kepenek (2008) Eğitim- Öğretim kurumlarındaki öğretmenlerin yaş grupları, okuldaki görevleri, mezun oldukları okul tipi, branşı ve öğretmenlik deneyimlerine göre mesleki etik ile ilgili görüş ve önerilerini araştırmıştır. Bu çalışmada ilk olarak İlköğretimde görevli öğretmen adaylarının ortaöğretimde görev yapanlara göre etik olarak uygun davranışlar sergilemektedir. Öğretmenler görev tipine, cinsiyete göre etik ve ahlaki davranışlar açısından benzerlik göstermektedirler. Ön lisans derecesine sahip olan öğretmenlerin etik ve ahlaki olarak daha dikkatli oldukları söylenmektedir. Öğretmenlerin yaş grubu arttıkça öğretmenlik meslek ilkelerine duyarlılıkları artmaktadır. Öğretmenlerin yaş gibi meslekteki görev süreleri ya da tecrübelerine bakıldığında yaş grubu ile aynı şekilde deneyimleri arttıkça mesleki etik algılarının da artmış olduğu belirtilmektedir.

Eğitim-Öğretim teknolojik ve toplumsal değişimlerden direkt olarak etkilenmektedir. Bu noktada öğretmenlik mesleği ve öğretme yetiştirme kurumlarının görev sorumlulukları artmakta ve sürekli değişim göstermektedir. Kepenek (2008) değişim gösteren toplum ve öğretim yöntemlerine vurgu yaparak, öğretmenlerin öğrenciler, veliler, diğer öğretmenler, yöneticilerle ilişkilerinde ahlak, etik kavramlarının ve kurallarının öğretmenlik mesleğinde ve öğretmen eğitiminde çok detaylı ve dikkatli işlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Günümüzde ve yakın gelecekteki eğitim çalışmaları ve araştırmalarında Mesleki Etik kavramının birincil görev olacağı aşikârdır. Yaş ve deneyim itibarı ile görev yapmakta olan ya da emekli olan öğretmenlerin eğitim-öğretim kurumlarında etik konularda görev almaları toplum açısından faydalı olacaktır. Mesleki ahlak ve Etik konularında öğretmen adayları ve öğretmenlere uzaktan eğitim, konferans vb. etkinliklerle çalışmalar düzenlenebilir. Göreve başlamadan önce öğretmenlere hizmet-içi mesleki eğitim yoluyla toplum ve okul yaşamı ile ilgili bilgilerin anlatıldığı ya da tartışıldığı bir komisyon kurulabilir (Kepenek, 2008).

Çalışmanın amacı öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının bazı değişkenler açısından farlılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Bu nedenler aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının cinsiyet açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?
2. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının sınıf açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?
3. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının bölüm açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?
4. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının internet kullanımı açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?
5. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının internete güven açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?
6. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının araştırma yöntemleri dersi alma açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?
7. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının ahlak ve etik dersi açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?
8. Öğretmen adaylarının "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler" puanlarının not ortalaması ile bir ilişkisi var mı?

Yöntem

Bu kısımda sırasıyla çalışmanın deseni, çalışma grubu (Evren/Örneklem), veri toplama araçları ve verilerin analizi bölümlerine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli/Deseni

Betimsel tarama deseni, mevcut durumu olduğu gibi ortaya koymaya çalışan nicel bir araştırma yöntemidir (Karasar, 2000). Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmanın Evren ve Örneklemini Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesindeki 6 bölümde bulunan toplam 168 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi belirlenirken kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. (Benoot, Hannes and Bilsen, 2016) 'e göre kolayda örnekleme, adından anlaşılacağı gibi seçimi kolay ve maliyeti düşük bir örnekleme yöntemidir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada Kepenek (2008) tarafından geliştirilen "Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler çevrimiçi Google form aracılığıyla toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen bilgiler SPSS-22 programı aracılığı ile işlenmiş ve yorumlanmıştır. "*Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Cinsiyet", "Araştırma Yöntemleri Dersi alma" ve "Ahlak ve Etik Dersi alma" değişkenleri açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?"* araştırma sorularının kategorisi iki kısımdan oluştuğu için elde edilen bilgilerin analizi ilişkisiz örneklemler t-testi (Independent Sample t Test) ile yorumlanmıştır. "*Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Sınıf", "Bölüm", "İnternet Kullanımı" ve "İnternete Güven", değişkenleri açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?"* araştırma soruları için kategorileri iki kısımdan fazla oluştuğu için elde edilen bilgilerin analizi tek yönlü varyans analizi (One Way Anova) ile yorumlanmıştır.

"*Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Not Ortalaması" açısından anlamlı bir farlılık var mıdır?"* araştırma sorusu için not ortalaması değişkeni ilişkisel bir durum olduğu için veri analizi için Korelasyon'a bakılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde çalışmanın, Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerini etkisi altına alabilecek bazı değişkenler tablolar yardımıyla yorumlanmıştır.

1. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Cinsiyet" Açısından İncelenmesi

Tablo 1'de Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların cinsiyet açısından karşılaştırılmasını içeren "İlişkisiz Örneklemler t-testi" sonuçları verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "Cinsiyet" Açısından İncelenmesi: t- testi sonuçları.

Cinsiyet	N	X	S.S	t	p
Erkek	53	2,39	,43	,84	,40
Kadın	115	2,32	,47		

Tablo 1 incelendiğinde erkek öğrencilerin Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri" puan ortalamaların 2,39 olduğu, kadın katılımcı ortalama puanlarının ise 2,32 olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlik Meslek Etik İlkelerinin cinsiyet anlamında puan farlılığının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği (p>0.,05; p=,40) tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile kadın ve erkekler açısından öğretmenlik etik ilkelerinin değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır.

2. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Sınıf" Açısından İncelenmesi

Tablo 2'de Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların sınıf açısından karşılaştırılmasını içeren "*tek yönlü varyans analizi (One Way Anova)"* sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "Sınıf" Açısından İncelenmesi

	N	X	S.S	F	p	Anlamlı Farkın Bulunduğu Gruplar
1,00	29	2,52	,48	2,73	,045	*1'inci sınıf ve 4'üncü sınıf*
2,00	97	2,33	,43			
3,00	22	2,34	,40			
4,00	20	2,14	,56			
Toplam	168	2,34	,46			

Tablo 2 incelendiğinde 1'inci sınıf 29, 2'inci sınıf 97, 3'üncü sınıf 22 ve 4'üncü sınıf 20 kişidir. Sınıf değişkenine göre tek yönlü varyans (Anova) analizi yapıldığında gruplar arası puan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği (p>0,05; p=,045) tespit edilmiştir. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey testinde sadece 1'inci ve 4'üncü sınıflar arasında ve 1'inci sınıflar lehine bir farlılığın olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle *Öğretmenlik Akademik Etik İlkeleri puanının* 1'inci Sınıfların 4'üncü sınıflara göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

3. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Bölüm" Açısından İncelenmesi

Tablo 3'de Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların bölüm açısından karşılaştırılmasını içeren "*tek yönlü varyans analizi (One Way Anova)"* sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "Bölüm" Açısından İncelenmesi

	N	X	S.S	F	p
sınıf öğretmenliği	16	2,26	,41		
İlköğretim Matematik	26	2,40	,28		
Sosyal bilgiler	46	2,32	,55		
İngilizce	25	2,41	,41	,32	,89
PDR	12	2,32	,52		
Türkçe	43	2,34	,48		
Toplam	168	2,34	,46		

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların sınıf öğretmenliği, ilköğretim öğretmenliği, sosyal bilgiler, İngilizce, PDR ve Türkçe olmak üzere 6 bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bölüm değişkenine göre tek yönlü varyans (Anova) analizi yapıldığında gruplar arası puan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği (p>0,05; p=,89) tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile *Öğretmenlik Akademik Etik İlkeleri puanının bölümler arasında bir değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır.*

4. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "İnternet Kullanımı" Açısından İncelenmesi

Tablo 4'de Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların internet kullanımı açısından karşılaştırılmasını içeren "*tek yönlü varyans analizi (One Way Anova)"* sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "İnternet Kullanımı" Açısından İncelenmesi

	N	X	S.S	F	p
Haftada birkaç saat	2	3,20	1,03		
günde1-2 saat	39	2,37	,42		
günde3-4 saat	86	2,30	,41	2,39	,05
günde5-6 saat	31	2,32	,51		
günde 7 saat ve üzeri	10	2,53	,59		
Toplam	168	2,34	,46		

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri puanlarının internet kullanımı açısından tek yönlü varyans (Anova) analizi yapıldığında gruplar arası puan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği (p>0,05; p=0,05) tespit edilmiştir.

5. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "İnternete Güven" Açısından İncelenmesi

Tablo 5'te Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların internete güven açısından karşılaştırılmasını içeren "*tek yönlü varyans analizi (One Way Anova)"* sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "İnternete Güven" Açısından İncelenmesi

	N	X	S.S	F	p
Kesinlikle Katılmıyorum	14	2,38	,55	,67	,61
Katılmıyorum	24	2,35	,54		
Kısmen Katılıyorum	118	2,36	,42		
Katılıyorum	10	2,23	,50		
Kesinlikle Katılıyorum	2	1,89	,80		
Toplam	168	2,34	,46		

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri puanlarının internete güven açısından tek yönlü varyans (Anova) analizi yapıldığında gruplar arası puan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği (p>0,05; p=,62) tespit edilmiştir.

6. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Araştırma Yöntemleri Dersi Alma" Açısından İncelenmesi

Tablo 6'da Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların Araştırma yöntemleri dersi alma açısından karşılaştırılmasını içeren "İlişkisiz Örneklemler t-testi" sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "Araştırma Yöntemleri Dersi alma" Açısından İncelenmesi

	N	X	S.S	t	p
Hayır	29	2,51	,49	2,18	,03
Evet	139	2,31	,44		

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri puanlarının Araştırma yöntemleri dersini alma durumları açısından İlişkisiz Örneklemler t-testi analizi yapıldığında gruplar arası puan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılık gösterdiği (p>0,05; p=,03) tespit edilmiştir. Ancak araştırma yöntemleri dersi almayan katılımcıların Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri puanlarının bu dersi alanlara göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

7. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Ahlak ve Etik Dersi Alma" Açısından İncelenmesi

Tablo 7'de Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların Ahlak ve etik dersi alma açısından karşılaştırılmasını içeren "İlişkisiz Örneklemler t-testi" sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "Ahlak ve Etik Dersi alma" Açısından İncelenmesi

	N	X	S.S	t	p
Hayır	105	2,37	,46	,94	,35
Evet	63	2,30	,45		

Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri puanlarının Ahlak ve etik dersini alma durumları açısından İlişkisiz Örneklemler t-testi analizi yapıldığında gruplar arası puan farklılığının istatistiksel olarak anlamlılık göstermediği (p>0,05; p=,35) tespit edilmiştir. Ancak ahlak ve etik dersi almayan katılımcıların Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri puanlarının bu dersi alanlara göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

8. Öğretmenlik Akademik Etik İlkeler'in "Not Ortalaması" Açısından İncelenmesi

Tablo 8'de Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin katılımcıların not ortalaması açısından karşılaştırılmasını içeren "korelasyon*"* sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlik Akademik Etik İlkelerinin "Not Ortalaması" Açısından İncelenmesi

	N	r	p
Not ortalaması - Akademik etik ilkeler	168	0,02	,81

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri puanlarının not ortalamaları açısından korelasyon analizi yapıldığında gruplar arası puan farklılığının istatistiksel olarak bir ilişki göstermediği (p>0,05; p=,81) tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmacının yaptığı bu çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik akademik etik ilkeler (ÖAEİ) puanlarının bazı değişkenlere göre incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda cinsiyet, bölüm, internet kullanımı, internete güven, ahlak ve etik dersi alma ve not ortalaması değişkenlerinin çalışmada anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Buna karşın sınıf ve araştırma yöntemleri dersi alma değişkenlerinin çalışmada anlamlı bir farlılık oluşturduğu anlaşılmıştır.

Çalışmada sınıf kategorisine bakıldığında ilginç bir şekilde birinci sınıf kademesindeki öğrencilerde öğretmenlik akademik etik ilkeler puanlarının daha yüksek olduğu ve ilerleyen kademelerde düştüğü tespit edilmiştir. İleri kademelerde ÖAEİ puanlarının daha yüksek çıkması beklenirdi. Bu durumu aile, öğretmen, ders programındaki dersler, etiğe ilişkin veya etik ile ilgili dersleri veren öğretim elemanının donanımı gibi faktörler etkilemiş olabilir.

Araştırma yöntemleri dersini almayan öğretmen adaylarının alan öğretmen adaylara göre ÖAEİ puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu dersi veren öğretim elemanının derse ilişkin donanımı ve aile gibi faktörler etkili olmuş olabilir. Ahlak ve etik dersi alma durumuna bakıldığında ise, anlamlı bir farlılık olmadığı ama bununla birlikte almayanların ÖAEİ puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Oysaki bu dersi alanların lehine anlamlı bir farklılık bekleniyordu. Dersi veren öğretim elemanı, dersin veriliş şekli ve aile gibi faktörler etkili olmuş olabilir. Not ortalamasına bakıldığında ise anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Bölüm, internete güven ve internet kullanımı gibi değişkenlerde ise anlamlılık çıkmadığı tespit edilmiştir.

Öneri

Günümüz eğitiminde etiğin önemi daha da artmaya başlamıştır. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle farklı platformlarda etik ile ilgili tartışmalar ve çalışmalar devam etmektedir. Bu nedenle genç nesilleri eğiten ve onlara rehberlik eden öğretmenlerimizin lisans eğitimlerinde etik ile ilgili öğretim programlarının gözden geçirilmesi ve varsa eksikliklerinin tamamlanması için çalışmaların yapılmasının önemi görülmektedir.

Kaynakça

1. Aktaş, K. (2014). Etik-ahlâk ilişkisi ve etiğin gelişim süreci. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(2), 22-32.

2. Baştürk, S., ve Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), Bilimsel Araştırma Yöntemleri.

3. Benoot, C., Hannes, K., & Bilsen, J. (2016). The use of purposeful sampling in a qualitative evidence synthesis: A worked example on sexual adjustment to a cancer trajectory. BMC medical research methodology, 16(1), 1-12.

4. Çabuk, A. & İşgüden, B. (2006). Meslek Etiği Ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri . Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (16) , 59-86. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/issue/50334/651796

5. Erdem, A. R. & Şimşek, S. (2013). Öğretmenlik Meslek Etiğinin İrdelenmesi . Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (15) , 185-203. DOI: 10,14520/adyusbd.627

6. Gerçek, H., Güven, M. H., Özdamar, Ş. O., Yelken, T. Y., & Korkmaz, T. (2011). Yükseköğretim kurumlarında etik ilkeler, sorumluluklar ve davranış kuralları. Yükseköğretim ve bilim dergisi, (2), 80-88.

7. Özkan, H. H. Öğretmen Eğitimi ve Etik (2014). Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset Ve Kültür Dergisi, 99.

8. Aydın, İ. (2003). Eğitim ve öğretimde etik. Pegem Yayıncılık, Ankara.

9. Pelit, E., & Güçer, E. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ve öğretmenleri etik dışı davranışa yönelten faktörlere ilişkin algılamaları. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2), 95-119.

10. Altınkurt, Y. & Yılmaz, K. (2012). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlerin Mesleki Etik Dışı Davranışlar İle İlgili Görüşleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1 (22) , 113-128. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/19395/205998

11. Aybek, B., & Karataş, A. G. T. (2016). Öğretmen Adaylarının Etik Ve Mesleki Etik Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. Retrieved from http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/12.birsel_aybek.pdf

12. Kepenek, Ö. (2008). Öğretmenlik meslek etik ilkelerinin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisi (Kocaeli ili örneği) (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya

13. Koçyiğit, M. ve Karadağ, E. (2017). Öğretmenlik Mesleği Etik İlkeler Envanterinin geliştirilmesi. İş Ahlakı Dergisi, 10(2), 247-273. http://dx.doi.org/10.12711/tjbe.2017.10.2.0009

ÖĞRETMENLİK MESLEK KANUNU'NA YÖNETİCİ VE ÖĞRETMENLERİN BAKIŞ AÇISI

Esma KOÇAK
Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi
ORCID: 000-0001-6838-4977

Dr. Öğretim Üyesi Hilal KAHRAMAN
Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi
ORCID: 0000-0002-5680-8362

Özet

Toplumların bir arada ve huzurla yaşamaları için toplumsal düzenin sağlanması ve devam ettirilmesinde eğitime ve eğitimin en stratejik öğesi olarak öğretmenlere çok önemli görevler düşer. Toplumun yeni üyelerine milli değerlerin aktarılması, evrensel değerler ile toplumsal düzen ve refahın gerektirdiği becerilerin kazandırılması ancak iyi bir eğitim sistemi ve sistemin ana unsuru olan öğretmenlerin niteliğine bağlıdır. Geçmişten günümüze birçok değişikliğe uğramış ancak önemini hiç kaybetmemiş olan öğretmenlik mesleği toplumun, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, toplumsal kültür ve değerlerin aktarılması, toplumsal refahın sağlanması için genç kuşakların hayata hazırlanması gibi ileriye dönük büyük beklentiler içerisinde olduğu, birçok görev ve sorumluluğun yüklendiği bir meslek grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, ülkelerin kalkınmasında öğretmenlerin büyük roller üstlendiği bilinmesine rağmen, çeşitli nedenlerle öğretmenlik mesleği hak ettiği noktaya gelememiştir.

Günümüzde hayatın her alanında yaşanan oldukça hızlı değişme ve gelişmeler, öğretmenlik mesleğinin de çalışma şartları, sorumlulukları ve mesleki yeterlilikleri gibi birçok alanda sürekli değişimi zorunlu kılmış, bu süreç içerisinde öğretmenlik mesleği de kendisini yenilemek ve geliştirmek durumunda kalmıştır. Gerek toplumsal baskı ve beklentilerin artması, gerek çağın gerektirdiği yenileşme, öğretmenler açısından birçok zorluğu da beraberinde getirmiş ve birçok sorunla yüz yüze kalmalarına sebep olmuştur. Bu noktada öğretmenlerin, mesleklerinde profesyonel bir kimliğe bürünme, maddi ve manevi açılardan yeterli desteği görme gibi ihtiyaçları ortaya çıkmış ve bu mesleki kimliklerinin kanunlar vasıtasıyla da tanınmasını ve haklarının düzenlenmesini talep etmişlerdir.

Öğretmenlik Meslek Kanunu, bu talepler doğrultusunda ortaya çıkmış ve öğretmenlere dair belirlenen eğitim politikalarının bir sonucu olarak günümüzde son şeklini almıştır. Öğretmenlik Meslek Kanunu'nun öğretmen ve okul yöneticileri tarafından nasıl değerlendirildiğinin araştırıldığı bu çalışma olgubilim (fenemoloji) deseninde yapılandırılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Sivas il merkezinde bulunan farklı okul türlerinde görev yapan 7 okul yöneticisi ve farklı branşlardan toplam 22 öğretmen oluşturmaktadır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Çalışmanın veri analiz süreci devam ettiğinden, bulgular, sonuç ve öneriler kongrede sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, meslek kanunu, Öğretmenlik Meslek Kanunu, öğretmenlik kimliği.

THE PERSPECTIVES OF THE ADMINISTRATORS AND TEACHERS ON THE TEACHING PROFESSIONAL LAW

Abstract

Education and teachers, as the most strategic element of education, have very important duties in ensuring and maintaining the social order so that societies can live together in peace. The transfer of national values to new members of the society, the acquisition of universal values and the skills required by social order and welfare depend on a good education system and the quality of teachers, who are the main elements of the system. The teaching profession, which has undergone many changes from the past to the present, but has never lost its importance, emerges as a profession group in which many duties and responsibilities are undertaken, such as training the qualified manpower of the society, transferring social culture and values, preparing the young generations for life in order to ensure social welfare. When evaluated from this aspect, although it is known that teachers play a major role in the development of countries, the teaching profession has not reached the point it deserves for various reasons.

The rapid changes and developments in all areas of life today necessitated constant change in many areas such as the working conditions, responsibilities and professional qualifications of the teaching profession, and the teaching profession had to renew and develop itself in this process. The increase in social pressure and expectations, as well as the innovation required by the age, brought many difficulties for teachers and caused them to face many problems. At this point, the needs of teachers such as taking on a professional identity in their profession and receiving adequate support in terms of material and morals have emerged. Teachers demanded that their professional identities be recognized and their rights regulated by law.

The Teaching Profession Law has emerged in line with these demands and has taken its final form today as a result of the educational policies determined for teachers. The study group of the research consists of 7 school administrators working in Sivas city center and a total of 22 teachers from different branches. Data were collected through interview forms developed by the researchers. As the data analysis process of the study continues, the findings, conclusions and recommendations will be presented at the congress.

Keywords: Teacher, professional law, Teaching Profession Law, teaching identity.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN YARATICI LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN OKUL İKLİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. Ebru AYKAN
Kayseri Üniversitesi, UBF, İnsan Kaynakları Bölümü
ORCID: 0000-0003-3537-5235

Buket Kifayet VURAL
Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-4047-6834

ÖZET
Günümüzde okul yöneticilerinin asli görevlerinin yanı sıra liderlik özelliklerini de kullanarak okul gelişimine katkı sunması, okulda yaratıcı fikirlerin ortaya çıkmasında esin kaynağı olması, değişen koşullara uyum sağlaması ve öğretmenlere de bu anlamda örnek olması beklenmektedir. Diğer kurumlarda olduğu gibi okullarda da bu durum bir yöneticilik anlayışından ziyade liderlik anlayışını gerektirmektedir. Son yıllarda yaşanan değişim ve dönüşüm ile liderlik kavramı, örgütsel etkililiğin temel taşı olarak kabul edilmeye başlamıştır. Bu bağlamda yaratıcı liderlik, geleneksel yönetici ve liderlerin kişiliğini ve potansiyelini derinlemesine inceleyerek liderlik alanına kritik bir boyut katmaktadır. Yaratıcı liderler, çalışma arkadaşları ile sinerji oluşturarak kurumun vizyonunu beslemekte, yeni fikirler, çeşitli yöntemler ve yenilikçi çıktılar üretmektedir. Kısaca yaratıcı liderler, yenilikçi değişim yoluyla ekosistemdeki faydalı gelişimi teşvik eden bir katalizör görevi yapmaktadır. Dolayısı ile belli bir kurumun psikolojik karakterini güçlü ve süreklilik özelliği ile betimleyen okul ikliminin şekillendirilmesinde yaratıcı liderlik özellikleri stratejik bir önem taşımaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin pozitif okul iklimi oluşturulmasındaki etkisini incelemektir. Araştırmanın evrenini Kayseri ili Melikgazi ilçesinde 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında devlet ve özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmeler oluşturmaktadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve 303 öğretmene anket uygulanarak veriler analiz edilmiştir. Analiz bulgularında yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimini anlamlı ve pozitif etkilediği tespit edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Liderlik, Okul İklimi, Yönetici

THE EFFECT OF SCHOOL ADMINISTRATORS' CREATIVE LEADERSHIP CHARACTERISTICS ON SCHOOL ENVIRONMENT

Abstract
In today’s world, it is necessary for schools administrators to use their leadership features along with their major tasks in order to contribute positively to school development, be a source of inspiration for the emergence of creative ideas at school, adapt to changing conditions and set an example for teachers in this sense. As in other institutions, this requires a leadership understanding rather than a management approach in schools. With the change and transformation occured in recent years, the concept of leadership has begun to be accepted as the cornerstone of organizational effectiveness. In this context, creative leadership adds a critical dimension to the field of leadership by deeply examining the personality and potential of traditional administrators and leaders. Creative leaders create synergy with their colleagues, nurture the vision of the institution, produce new ideas, various methods and innovative outputs. In short, creative leaders act as a catalyst that fosters beneficial development in the ecosystem through innovative change.

Therefore, creative leadership characteristics are of strategic importance in shaping the school environment, which builds up the psychological character of a certain institution with its strong and continuity feature. From this point of view, the aim of this study is to examine the effect of school administrators' creative leadership characteristics on creating a positive school environment. The universe of the research consists of teachers working in public and private education institutions in the 2021-2022 educational year in Melikgazi district of Kayseri province. Quantitative research method was used in the study and data were analyzed by applying a questionnaire to 303 teachers. In the analysis findings, it was determined that creative leadership characteristics affect the school environment significantly and positively.
Keywords: Creative Leadership, School Environment, Administrator

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, hızla değişen teknolojik gelişmelerin örgüt yapılarına yansımaları, yönetimsel anlayışlarla birlikte liderlik yaklaşımlarında da yeni değişim ve gelişimlerin yaşanmasını sağlamaktadır.

Örgütlerin gelecekte var olmasını sağlayan, örgütün sürekliliğini güvence altında tutan, yenilikçi, çağa ayak uyduran, vizyoner, yeni fikir ve düşüncelerle çalışanlarını harekete geçiren yaratıcı liderlik kavramı yeni bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütlerin farklı bakış açılarına sahip olması, değişimlere daha kolay uyum sağlayabilmeleri o örgütteki çalışanların özelliklerine bağlı olarak değişmektedir (Sağlam ve Uçar,2019,s.418).

Örgüt iklimi, örgütleri birbirinden ayıran ve o örgütte çalışanların davranışlarını etkileyen özelliklerin bir bütünü olarak tanımlanabilir. Okul iklimi, kişilerin davranışlarına şekil veren, okuldan okula farklılık gösteren iç özelliklerin bütünüdür (Uslu, 2012, s.50).

Formal yapının yanı sıra informal bir yapıya sahip olan okullarda yönetici-öğretmen-öğrenci ilişkileri kurumdaki olumlu iklim için çok önemlidir. Güçlü, iyi bir iletişim olması örgütte huzuru, yaratıcılığı ve başarıyı da sağlayacaktır. İyi iletişim sadece yöneticilik rolüyle hareket eden yönetim anlayışından çok lider davranışları sergileyen yöneticilerle sağlanabilir. Okulların değişmesinde ve gelişmesinde anahtar kişiler okul yöneticileridir. Hoy ve Forsyt (1986)'a göre, okulda olumlu bir iklim oluşturma görevi büyük oranda okul müdürüne düşmektedir (Bayram ve Apay, 2012, s.50).Yine Karataş (2008)'a göre, okul müdürünün okuldaki davranışı öğrenci, veli ve öğretmen üzerinde etkili olmaktadır (Bayram ve Apay, 2012, s. 50). Risk alabilen, kalıpların dışına çıkarak kendi düşüncelerini ortaya koyabilen, yeni deneyimler tecrübe etmekten kaçınmayan yaratıcı bir okul yöneticisinin olduğu bir okul ortamında öğretmen ve öğrencide de merak, araştırma, yeni şeyler keşfetme arzusu, olumlu okul iklimine katkı sağlama ve genel başarı kendiliğinden gelecektir. Yaratıcı liderlik özelliğine sahip okul yöneticisi tarafından problemler önceden öngörülüp çözüm üretilip iyi bir öğrenme ortamı sağlandığında öğretmenler ve öğrenciler kendilerini güvende hissedeceklerdir. Okul yöneticilerinden beklenen, bulundukları örgüt içerisinde farklı fikirleri destekleyerek kurumun vizyonunu çağa uygun hale getirmektir. Bunu hayata geçirirken örgütteki tüm paydaşların birlikte hareket etmeleri ve aynı anlayışı paylaşmaları gereklidir. Bunun oluşmasında da en önemli etken okul iklimidir. Yaratıcı liderler örgüt iklimlerini geliştirmek için öğretmenlerin öneri ve görüşlerini dikkate alarak okul gelişimine katkıda bulunmalarını sağlar. Olumlu okul ikliminin oluşmasını sağlayan yaratıcı lider; okul amaçlarını gözetir, çalışanların düşüncelerini önemser, bu durum da eğitim-öğretimdeki başarıyı pozitif yönde etkiler, kişiler arası diyalogların olumlu yönde gelişmesine katkı sağlar, kurumda huzurun sağlanmasına neden olur ve öğrenci merkezli gelişimi teşvik eder. Aynı zamanda okuldaki öğretmenlerin ve öğrencilerin yaşam kalitesinde iyileşmelere neden olur.

Alanda yapılan literatür taramalarında yaratıcılık kavramı ile ilgili bir çok çalışma mevcutken, yaratıcı liderlik konulu araştırmalar alan yazıda yeterince bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın, okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri ile okul iklimi arasındaki ilişkiyi inceleyerek alan yazına katkı sağlaması düşünülmektedir. Aşağıda yaratıcı liderlik, okul iklimi ile okul iklimi açısından okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri kavramları açıklanacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.Yaratıcı Liderlik

Yaratıcı birey yeniye ve yeniliğe tutkulu, içinde bulunduğu dünyanın sınırlarını zorlayan, heyecanlı, inatçı, hırslı, kararlı, pes etmeyen, etrafındaki olayları anlayabilen kişiler olarak tanımlanmaktadır (Sağlam, 2020, s.9). Harris (2009) tarafından yaratıcı bireylerin yaratıcılık özelliklerini belli bir toplumda gösterebileceği düşünülmektedir. Çünkü yaratıcılık karşılıklı paylaşım ve iletişim sonucu ortaya çıkabilmektedir. Düşünceler bu düşünceleri oluşturan kaynaklar çoğaldıkça zenginleşebilmekte bu zenginlik de yaratıcılığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sağlam, 2020, s.9).

Yaratıcı bireylerin, başarılı olabilmeleri için kendilerini alanlarında geliştirdikleri, çevresi ile iletişimlerinin kuvvetli ve iletişimlerinin güçlü olduğu, araştırmacı oldukları düşünülebilir.

Yaratıcı liderlik, yönetsel görevleri tekrar organize ederek üstün bir başarı ve yetenek ile yönetme sürecidir (Sağlam ve Uçar, 2019, s.420). Fikirlerini somut uygulamalara dönüştürerek, ilkönce liderin kendisinin denemesidir (Uslu, 2011, s.437). Yaratıcı Liderlik Merkezi tarafından yapılan tanımda yaratıcı liderlik "Başarı kapasitesini, düşünme gücüyle hayal edilen sınırların ötesine geçirmek." şeklinde tanımlanmıştır (Keskin, 2019, s.22). Okul ve okul yönetimi eğitimdeki reformlardan ve yapılan reformların neticelerinden etkilenmektedir. İş alanlarının ve endüstrinin bileşenleri gibi okul yönetimi de değişen dünyaya uyum sağlamayabilmek için sahip oldukları yönetsel becerilerini, davranışlarını, rollerini değiştirmek zorundadırlar (Sağlam, 2020, s.22).

Liderlik ve eğitim iç içe geçmiş kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Liderlik kavramının anlaşılmasında eğitimin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Liderliğe yön veren eğitim anlayışları olup, bunun neticesinde kurumlar gelişmektedir. Eğitim yöneticileri bulunduğu eğitim kurumunu en verimli, en mantıksal bir biçimde işler duruma getirebilmek için, aynı zamanda lider olmak zorundadır (Varlı,2015, s.1). Eğitimde yaratıcı liderlik, en genel anlamıyla bireyler için daha nitelikli, bir gelecek hazırlamayı ifade etmektedir (Dikmen Ada, 2022, s.14). Stoll ve Temperley'e (2009) göre eğitimde yaratıcı liderlik kavramı problemlerin tespit edilmesi, tanımlanması ve sadece çözümlerin üretilmesi değil aynı zamanda yaratıcı tepkiler yoluyla düşünmek ve risk almayı da kapsamaktadır (Dikmen Ada, 2022, s.12). Öğretmenlerin farklı çalışma stillerine daha uyumlu olmaları, okulların daha yenilikçi olması için bilgiyi toplayarak çözümleyebilme yeteneklerine etki eden faktör eğitim olacaktır (Sağlam, 2020, s.24). Okul liderleri, bu uyumu sağlamak için çalışanların yaratıcılıklarını ortaya çıkarmakla görevlidirler. Eğitimde yaratıcılık işlevsel hale getirilerek çevresel imkânlardan maksimum düzeyde yararlanılabilir. Öğrenciye direk bilginin kendisi değil de, bilginin oluşumunu, sürecini, yöntemini öğreten yaratıcı liderler fark yaratabilirler (Stoll ve Temperley, 2009, s.12). Yapılan birçok tanımla beraber yaratıcı liderlik; bilgi toplayıp analiz edebilmeyi, problemi tespit ederek çözebilmeyi, eğitim çalışanlarına liderlik edebilmeyi, vizyoner, güçlü iletişim sahibi olabilmeyi, öğrenme ortamlarını iyileştirerek öğrenmeyi teşvik etmeyi ifade etmektedir.

2.Okul İklimi

Okul iklimi okul karakteri ve okul yaşam kalitesidir. Okul iklimi okul normlarını ve okul yaşamını, okul hedeflerini, öğrenme ve liderlik uygulamalarını, öğretimi, kişiler arası ilişkileri, okul değerlerini ve örgütsel yapılarını yansıtmaktadır.

Teorik olarak okul iklimi; eğitim, öğretim, öğrenme sürecine etki eden çevresel faktörler olarak tanımlanmıştır (Şentürk ve Sağnak, 2012, s.32). Okul iklimi, okuldaki tüm insanların, okulun çalışma ortamı hakkında paylaştıkları algılarına işaret eden bir terimdir (Çalık ve Kurt, 2010, s.170). Okul iklimi, öğrenci, öğretmen ve velilerin kendilerini saygın ve iyi hissetmelerini, bununla birlikte duygusal, sosyal ve fiziksel olarak da kendilerini güvende hissedip hissetmemelerini belirleyen okul yaşantısıdır (Yılmaz ve Demir, 2016, s.87).
Cohen (2006), olumlu okul ikliminin öğrencinin öğrenmesini teşvik ettiğini belirtir. Tableman (2004) okul iklimini, okuldaki öğretmenlerin, öğrencilerin ve diğer çalışanların okulda kendilerini hissediş şekli olarak tanımlamış ve okul ikliminin öğrencilerin ve öğretmenlerin yaşantılarını etkileyen çevre olduğunu ifade etmiştir. Bu anlamda okul iklimi kavram olarak bir okulun "hissi" ni ifade eder ve okuldan okula farklılık gösterir. Okul iklimi kavramı bütün okulu ve sınıf düzeylerini kapsar (Tableman, 2004, s.1). Welsh (2000) okul ikliminin, okulun etkileşimli yaşamı ile okulda bulunanların kendilerini nasıl hissettikleri ile ilgili olduğunu belirtmektedir (Welsh, 2000, s.597). Okul iklimi öğretmen, öğrenci ve kurum başarısı üzerinde etkilidir. Uyumlu, huzurlu bir okul ikliminde kişi kendini okula, kuruma ait hisseder (Necanlı, 2017, s.9). Bir okulun etkili ve verimli olabilmesi için okul ikliminin olumlu olması gerekir (Çağlayan, 2014, s.18).
Okul iklimi, öğretmenlerin genel iş ortamı ile ilgili algılarını kapsayan geniş bir kavramdır. Okul iklimi, informal ve formal örgüt, katılanların kişilik özellikleri ve örgütsel liderliğe etkide bulunmaktadır. Basit bir ifadeyle okulun örgütsel iklimi, bir okulu diğer okuldan ayırt eden, örgüt üyelerinin davranışlarını etkileyen iç özelikler bütünüdür. Okul iklimi, okulun bireysel kişiliği olarak görülebilir (Hoy ve Miskel, 1991, s. 290). Okul insanlardan oluşan bir örgüttür ve bu örgütte okul yöneticisinin davranışları büyük önem taşır (Doğan, 2011, s.4). Okul iklimi, okulda çalışanların ortak algılarına dayalı olarak gelişen, okuldaki tüm çalışanları etkileyen, onların davranışlarından etkilenen bir özellik olarak tanımlanır (Bayram ve Aypay, 2012, s.50). Okul iklimi, okulun gözle görülemeyen ama içeri girildiğinde hissedilen atmosferidir.
Sağlıklı bir okul iklimine sahip okullarda yönetici, öğretmen ve öğrenci arasında olumlu ilişkiler bulunur. Öğretmenler mesleklerini, öğrencilerini, meslektaşlarını ve okullarını severler ve akademik anlamda mükemmellik arayışı içerisinde olurlar. Öğretmenler ulaşılabilecek yüksek amaçlar belirlerler ve bu amaçları gerçekleştirecekleri konusunda hem kendilerine hem de öğrencilerine inanırlar, güvenirler. Sağlıklı bir okul ikliminde ciddi ve disiplinli bir öğrenme ortamı olur. Öğrenciler çok çalışırlar, başarıya saygı gösterirler (Canlı, Demirtaş ve Özer, 2018, s.1802).

3.Okul İklimi Açısından Okul Yöneticilerinin Yaratıcı Liderlik Özellikleri

Okulun kurumsal bütünlük boyutunun, örgütsel sağlığının en güçlü ön görü sahibi okul yöneticileridir. Okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri okul yöneticisinin davranışlarını etkileyerek okul iklimine olumlu katkılarını sağlayacak, öğretmenlerin kendilerini güvende hissettikleri gözlemlenecek ve okula dışarıdan gelen baskıyı azaltacaktır (Korkmaz, 2005, s.401).
Kurumsal bütünlük, okul ortamında okul yöneticisi, öğretmen, öğrenci arasındaki iletişimin ve ilişkinin nasıl olduğunun tanımlanması açısından önemlidir. Bu durum, okuldaki çalışanlar arasında sürdürülebilir ilişkilerin olduğuna ve sürekli paylaşılan değerlerin varlığına işaret etmektedir. Bu başarının sağlanması olumlu okul iklimi ile olmaktadır. Yaratıcılık özelliğine uygun davranışlar sergileyen okul yöneticisi, okulda yaratıcı sezgiyi ve yaratıcı düşünceyi teşvik eden bir örgüt iklimi, örgüt iklimi yaratır (Duplin, 2001, s.78).
Duyarsız ve ilgisiz liderlik davranışları gösteren okul yöneticilerinin, öğretmenlerin morallerinin bozulmasına neden olduğu, örgütün moralini olumsuz yönde etkilediği, örgüt sağlığını bozduğu ileri sürülebilir.

Bireysel destek liderlik davranışı gösteren okul yöneticileri, öğretmenlerin bireysel yeteneklerini, gereksinimlerini ve farklılıklarını dikkate alırken, astlarına başkalarının yeteneklerini ve gereksinimlerini nasıl belirleyeceklerini öğretir. Yaratıcı liderler kendilerini izleyenlere moral kaynağı oluşturur. Sloganları, sembolleri ve basit duygusal unsurları kullanarak güçlü bir ortak amaç hissiyatı oluşturur (Karip, 1998, s. 447).

Yaratıcı liderlerin vizyon sahibi olması lidere amaç kazandırır. Vizyon, lideri zor, güçlü, inatçı, enerjik ve dayanıklı kılacak etkili bir kılavuzdur. Liderin vizyonu ile başarılı liderlik arasında yakın bir ilişki vardır. Liderlik, belirli bir vizyon çerçevesinde çalışanları örgütleyebilmektir. Vizyoner liderler kalıplara ve statükoya sığdırılamazlar. Kavramlarını kendisi üretir, geliştirir ve hayata geçirirler. Yaratıcı liderlik kavramı bu noktada devreye girmektedir (Yeniçeri, 2006, s.54).

Literatür çalışmalarında Yaratıcı liderliğin, karizmatik liderlik ve okul kültürü (Aykanat, 2010, s.61), okul iklimi ve liderlik stilleri (Oyetunji, 2006, s.194), dönüşümcü liderlik (Wang ve Rode, 2010, s.1105), öğretimsel konularla ilgili, öğretmenlere model olma, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini teşvik etme, öğretim ve öğrenmeyi vurgulama ve öğretmenler arasında ilişkileri ve işbirliğini destekleme (Balyer , 2013, s,181), örgüt misyonu ve vizyonu (Yeniçeri, 2006), hoşgörü ve duygusal bağlılık (Çekmcelioğlu, 2006, s.300) arasında anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Literatür çalışmalarında yine yaratıcı liderlik ile okul iklimi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Öztürk ve Zembat, 2015, s.463). Yapılan çalışmalarda yaratıcı liderlerin okul iklimini hangi boyutlarda nasıl etkilediği araştırılmış ve araştırma sonuçları incelendiğinde genel olarak liderlik stilleri ile okul iklimi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur (Oyetunji, 2006). Chernin'e (2003) göre yaratıcı liderler, ilerlemenin temelini oluştururlar ve bu sayede daha olumlu bir örgüt iklimi oluşur (Sağlam, 2020, s.19). Literatür taramaları incelendiğinde genel olarak yaratıcı liderlik ile okul iklimi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve okul iklimi üzerinde liderin kaçınılmaz bir etkisi olduğu görülmüştür.

Yaratıcı liderler, geleceğe odaklanarak, kendilerini yeniden düzenleme yeterliliğini özellikle duygusal kontrol düzeyinde, tecrübelerine dayanan önsezi ve yeteneklerini deneme fırsatlarını geliştirerek yaratıcı seçenekler ortaya koyarlar (Marşap, 2009, s.114). Bu yaklaşımla yaratıcı liderlerin davranışlarında görülen olumlu özellikler, okullarda olumlu iklimin oluşmasını sağlayacaktır. Olumlu iklim vizyon ve misyonun oluşmasında sinerji olarak kullanılacaktır. Bu sinerji yeni yaratıcılıkları destekleyecek ve okulun gelişimine katkı sağlayacaktır. İçinde bulunduğumuz dönemde eğitim politikalarının ve okulların gelişmesi bu tarz yaklaşımlarla sağlanacaktır. Buradan hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1.Okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri ile okul iklimi arasında anlamlı pozitif ilişki vardır.

H2.Okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri örgüt iklimini pozitif etkilemektedir.

4.YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, araştırmanın evren ve örneklemi, veri toplama aracı, veri analizleri ile demografik bilgilere yer verilmektedir.

4.1 Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırma; okul müdürlerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimine etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma; okul müdürlerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimiyle ilişkisini inceleyen ilişkisel tarama modelindedir. Buna göre; yapılan araştırma, okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde görev yapan öğretmenlerin, okul müdürlerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimine etkisi ile ilgili görüşlerini belirlemeye yöneliktir. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan model şekil 1deki gibidir.

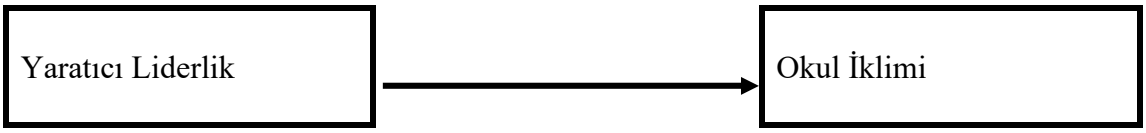

Şekil:1 Araştırma Modeli

4.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Kayseri ili Melikgazi ilçesinde bulunan resmi ve özel okullarda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Anketi yapacak öğretmenlerin tespitinde, okullar arasındaki sosyal, kültürel, öğrenci ve veli profili açısından farklılıklar ve imkânlar dikkate alınarak örneklem yoluna gidilmiş ve veriler ikinci dönemden itibaren 1 ay içinde toplanmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modeline göre yapılmış,350 öğretmene anket uygulanmış, eksik maddelerden dolayı 303 anket değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada hipotezleri test etmek için "Demografik Bilgiler Formu" , Uçar ve Sağlam (2019) tarafından geliştirilen "Okul Müdürlerinin Yaratıcı Liderlik Ölçeği" ile öğretmenlerin okul iklimi hakkındaki görüşlerini ölçmek amacıyla Halphin ve Croft (1963) tarafından geliştirilen ve daha sonra ilköğretim okulları için güncellenmiş olan (akt.Hoy vd.,1991). "Örgütsel İklimi Tanımlama Ölçeği-İlköğretim Okulları İçin Gözden Geçirilmiş Versiyon" olarak 2 ayrı ölçme aracı kullanılmıştır.

Okul Müdürlerinin Yaratıcı Liderlik Özelliği Ölçeği: Öğretmenlerin okul müdürlerinin yaratıcı liderlik özellikleri ile ilgili görüşlerini ölçmek için, Uçar ve Sağlam (2015) tarafından geliştirilen "Okul Müdürlerinin Yaratıcı Liderlik Özellikleri Ölçeği" kullanılmıştır. Kullanılan ölçek "Girişimcilik ve Etkili İletişim", "Yeniliğe ve Değişime Açıklık" ve "Farklılık" olarak üç alt boyuttan ve 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki ifadeler 5'li Likert olarak tasarlanmış ve puanlama "Kesinlikle Katılmıyorum" (1), "Katılmıyorum" (2), "Kararsızım" (3), "Katılıyorum" (4),"Kesinlikle Katılıyorum" (5) şeklinde yapılmıştır. Anketin güvenilirliği Uçar ve Sağlam (2019) tarafından Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı kullanılarak test edilmiş ve Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı tüm anket için .98 olarak hesaplanmıştır. Ölçekte bulunan bütün maddeler değerlendirildiğinde maddelerin korelasyon katsayılarının .54 ile .91 arasında olduğu gözlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda OMYLOÖ'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ifade edilebilir.

Okul İklimi Ölçeği: Bu araştırmada öğretmenlerin okul iklimi hakkındaki görüşlerini ölçmek amacıyla Halphin ve Croft (1963) tarafından geliştirilen "Örgütsel İklimi Tanımlama Ölçeği-İlköğretim Okulları İçin Gözden Geçirilmiş Versiyon" kullanılmıştır. Ölçek daha sonra ilköğretim okulları için güncellenmiştir (akt. Hoy vd.,1991). 5'li Likert tipine uygun olarak düzenlenen ölçek , "Destekleyicilik" , "Sınırlayıcılık" , Yönlendiricilik" ve "Samimilik" olmak üzere dört alt boyuttan ve 25 maddeden oluşmaktadır.

Anketin güvenilirliği Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları ve madde toplam korelasyon katsayıları test edilerek hesaplanmıştır. Anketin tamamı için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda "Okul İklimi Betimleme Ölçeği" nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Araştırmada elde edilen verilerin analizi SPSS 21 istatistik programı kullanılarak korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1 Araştırmaya Katılan Öğretmenlere Ait Demografik İstatistikler

Örneklemi oluşturan öğretmenlerin demografik bilgileri dağılım frekans ve yüzdeleri Tablo 5.1.'de gösterilmektedir. Araştırmada demografik değişkenlere yönelik yapılan hesaplamalarda frekans ve yüzde hesaplamalarının yapıldığı betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır.

Tablo 5. 1. Örneklemdeki Öğretmenlerin Demografik Dağılımı

Cinsiyet	**Frekans (f)**	**Yüzde (%)**
Kadın	200	66
Erkek	103	34
Toplam	303	100
Yaş Aralığı	**Frekans (f)**	**Yüzde (%)**
20-25	8	2,6
26-31	47	15,5
32-37	66	21,8
38-43	73	24,1
44-49	55	18,2
50-55	47	15,5
56-60	6	2
61-65	1	0,3
Toplam	303	100
Eğitim Durumu	**Frekans (f)**	**Yüzde (%)**
Lisans	257	84,8
Yüksek Lisans	44	14,5
Doktora	2	,7
Toplam	303	100
Mesleki Kıdem Durum	**Frekans (f)**	**Yüzde (%)**
0-5 yıl	27	8,9
6-10 yıl	59	19,5
11-15 yıl	56	18,5
16-20 yıl	50	16,5
21 yıl ve üzeri	111	36,6
Toplam	303	100
Medeni Durum	**Frekans (f)**	**Yüzde (%)**
Evli	252	83,2
Bekar	51	16,8
Toplam	303	100

Tabloya göre, %66 gibi bir oranla kadın öğretmenler araştırmaya katılanların yarısından fazlasını oluştururken, erkek öğretmenler katılımcıların %34'ünü oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %2,6'sının 20-25 yaş aralığında, %15,5'inin 26-31 yaş aralığında, %21,8'inin 32-37 yaş aralığında,%24,1'inin 38-43 yaşa aralığında, %18.2'sinin 44-49 yaş aralığında, %15,5'inin 50-55 yaş aralığında,%2 'sinin 56-60 yaş aralığında, %0,3'ünün ise 61-65 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerin %84,8'inin lisans,%14,5'inin yüksek lisans ve %0,7'sinin doktora düzeyinde eğitim almış oldukları anlaşılmaktadır. Mesleki kıdem durumu incelendiğinde, örneklemde yer alan öğretmenlerin %8,9'unun 0-5 yıl,%19,5'inin 6-10 yıl,%18,5'inin 11-15 yıl,%16,5'inin 16-20 yıl,%36,6'sının 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahip oldukları anlaşılmaktadır. Medeni durum değişkenine göre, araştırmaya katılan evli 252 öğretmen katılımın %83,2'sini oluştururken, bekar öğretmenlerin araştırmada katılımın %16,8'ini oluşturdukları görülmektedir.

Araştırmada kurulmuş olan hipotezlerin test edilmesi için Korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Korelasyon ve regresyon analiz sonuçları Tablo 2. ile Tablo 3'te gösterilmektedir.

5.2.Okul Yöneticilerinin Yaratıcı Liderlik Özelliklerinin Okul İklimine Etkisine Etkisinin Korelasyon Analizleri Sonuçları:

Tablo 5. 2. Korelasyon Analizi Model Özeti

		Yaratıcı Liderlik	Okul İklimi
Yaratıcı Liderlik	Pearson Correlation	1	.732**
	Anlamlılık(p)/ sig.	.	.000
	N	303	303
Okul İklimi	Pearson Correlation	.732**	1
	Anlamlılık(p)/ sig.	.000	
	N	303	303

Yukarıdaki korelasyon analizi tablosu incelendiğinde, yaratıcı liderlik özellikleri ortalamaları ile okul iklimi ortalamaları arasındaki ilişki Pearson korelasyon değerine göre .732'lik pozitif yönlü bir ilişkidir. Analiz tablosuna göre, yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimini etkileme oranı %73.2 dir. Korelasyon analizine göre okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri ile okul iklimi arasında anlamlı pozitif ilişki olduğu görülmekte, bu da H_1 hipotezinin doğruluğunu göstermektedir.

5.3.Okul Yöneticilerinin Yaratıcı Liderlik Özelliklerinin Okul İklimine Etkisinin Regresyon Analizi Sonuçları:

Tablo 5.3. Regresyon Analizi Model Özeti

Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahmini Standart Hata
1	.732[a]	.536	.535	.45579
a. Bağımsız değişkenler: Yaratıcı Liderlik b. Bağımlı değişkenler: Okul İklimi				

Araştırmanın bağımsız değişkeni yaratıcı liderlik bağımlı değişkeni ise okul iklimi değişkenleridir. Tablo 5. 3'teki regresyon analizi sonuçları ve bulguları incelendiğinde; okul müdürlerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimine etkisini açıklama oranının %53.6 olduğu görülmektedir.

Tablo 5.4. Okul Yöneticilerinin Yaratıcı Liderlik Özelliklerinin Okul İklimine Etkisinin ANOVA Sonuçları:

Model		Kareler Toplamı	Sd	Kare Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)
1	Regresyon	72.365	1	72.365	348.333	.000[b]
	Artık Kalan	62.531	301	.208		
	Toplam	134.896	302			
a. Bağımlı değişken: Okul İklimi b. Bağımsız değişken: Yaratıcı Liderlik						

Tablo 5.2. ve Tablo 5.3'teki bilgiler incelendiğinde F =348,333, $p < .01$ R^2 =.535 olması nedeniyle yaratıcı liderlik değişkeninin model içerisinde yer alması regresyon modelinin istatiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5.5. Okul Yöneticilerinin Yaratıcı Liderlik Özelliklerinin Okul İklimine Etkisinin Katsayılar Tablosu

Model	Standart Edilmemiş Katsayılar		Standart Edilmiş Katsayılar	t	p
	B	Standart Hata	Beta		
Sabit	1.436	.132		10.867	.000
Yaratıcı Liderlik	.579	.031	.732	18.664	.000

Okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimine etkisine ait regresyon sonuçlarına göre okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri algılarının (β = .579, t =18,664, p=,01) olduğundan istatiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda araştırma modelindeki **o**kul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özellikleri örgüt iklimini pozitif etkilediği göz önüne alındığında (H_2) desteklenmektedir.
Tablo 5.1, 5.2, 5.3'teki verilere göre regresyon denklemi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.
Okul İklimi=1.436 + 0.57 (Yaratıcı Liderlik)
Oluşturulan regresyon denklemi sonucunda yaratıcı liderlikteki 1 birimlik değişim okul iklimi üzerinde 0.57'lik bir değişime neden olmaktadır.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, okul yöneticilerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimine etkisini anlamak için hipotezler oluşturulmuştur. Hipotezleri test etmek için Korelasyon ve regresyon analizlerinden faydalanılmış, korelasyon ve regresyon analizleri sonuçlarına göre okul müdürlerinin yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimini pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Tablo 5.2, Tablo 5.3.) Literatür taramalarında yaratıcı liderlik özelliklerinin okul iklimini pozitif yönlü etkilediğine dair çalışmaları bulunan Korkmaz (2005),Oyetunji (2006),Balyer (2013),Öztürk ve Zembat (2015),Chernin (2003) ve Sağlam (2020) 'ın görüşleri de bu çalışma ile desteklenmektedir.
Eğitimde nihai hedef öğrenmeyi öğreterek çocukları gelecekteki yaşantılara hazırlamaktır. Bu nedenle öğrenme, sadece okul hayatıyla sınırlı değildir. Yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Öğrencileri hayata hazırlarken dünyadaki değişim hızını takip etmek ve bu değişime ayak uydurmak gerekir. Değişimin hızına ulaşmanın ön koşulu, yeniliklere ayak uydurmaktır. Eğitim ile yaşantıların iç içe geçtiği günümüzde okullarda yöneticilerin davranışlarının klasik yönetim anlayışından modern anlayışa evrilmesi, eğitimde yeni argümanların (Yaratıcı Liderlik) kullanılması, yenilikçilik anlayışının gelişmesi gerekmektedir. Hukuksal sorumlulukları ile birlikte olumlu bir okul ikliminin oluşturulması öncelikli olarak okul müdürünün sorumluluğundadır. Eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin, yeni fikirler sunduklarında görüşlerine değer verildiğini, saygı gördüğünü, sınırlayıcı davranışlarla karşılaşmayacağını bilmesi, sorunlarına çözüm üretileceğini düşünmesi örgüte aidiyet hissini artırarak performansını olumlu yönde etkileyebilmektedir. Okul müdürünün yaratıcı liderlik özelliğini kullanarak okul ortamında etkili olması, öğretmenlerin daha istekli ve arzulu olarak eğitim öğretim sürecine pozitif katkı sunacakları, verimliliğin artacağı ve bu durumun genel başarıyı etkileyeceği, öğrenmeyi öğreten öğrenci dostu samimi okul ikliminin tesis edileceği düşünülmektedir.
Okul müdürünün yaratıcı liderlik özellikleri verileri ile okul iklimi verileri öğretmenlere uygulanan anket sonucu elde edilmiştir. Bu araştırma, Kayseri ili Melikgazi ilçesindeki devlet okulları ile özel öğretim okullarında görev yapan 303 öğretmen ile sınırlandırılmıştır.

Okul yöneticileri, öğrencileri ve okul-aile işbirliği kapsamında veliler ile diğer ilçelerde görev yapan öğretmenleri de kapsayan daha geniş hedef kitleli bir çalışma yapılabilir. Böylece yaratıcı liderlik özellikleri ile okul iklimi arasındaki ilişki araştırmalarına yarar sağlayacağı söylenebilir. Ayrıca okul yöneticilerine çağdaş liderlik davranışları ile birlikte yaratıcı liderlik davranış anlayışının geliştirilmesi adına eğitim programları düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

Ada, B. D. (2022). Yaratıcı Liderlik Ölçeği'nin Geliştirilmesi Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Milli Eğitim Bakanlığı Dergisi*, 11-32.

Aykanat, Z. (2010). *Karizmatik liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi üzerine bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi.* Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balyer, A. (2013). Okul Müdürlerinin Öğretimin Kalitesi Üzerindeki Etkileri. *Educational Administration: Theory and Practice*, 181- 214.

Bayram, F., ve Aypay, A. (2012). İlköğretim Okullarında Müdür Etkililiği, Okul İklimi ve Öğrenci Kontrol İdeolojileri Arasındaki İlişki. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 49-63.

Botha, A. (2013). Why Metaphor Matters in Education. *South African Journal of Education*, 29, 431- 444.

Canlı, S., Demirtaş, H., ve Özer, N. (2018). Okul İklimi Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmas. *Elementary Education Online*, 1797-1811.

Cohen, A. (2006). The Relationship Between Multiple Commitments and Organizational Citizenship Behaviour in Arab and Jewish Culture. *Journal Of Vocational Behavious*, 66, 105-118.

Çağlayan, E. (2014). *Okul Binaları ve Örgüt İklimi.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çalık, T., ve Kurt , T. (2010). Okul İklimi Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim ve Bilim Dergisi*, 167-180.

Doğan, D. (2011). *İlköğretim Okullarındaki Örgüt İkliminin Yönetici ve Öğretmenlerin Değer Sistemleri Bakımından İncelenmesi.* Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Duplin, A. (2001). *Leadership Resech Finding, Pactice and Skills.* New York: Hougtan Mifflin Company.

G.Çekmecelioğlu, H. (2006). Örgüt İklimi Duygusal Bağlılık ve Yaratıcılıok Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 295-310.

Harris, A. (2009). Creative Leadership Developing Future Leaders. *British Educational Leadership, Management Administration Society*, 23(1), 9-11.

Hoy, W., ve Miskel, C. (1991). Educational Administration. *McGraw Hill Journal*, 33(3), 290-311.

Karip, E. (1998). *Dönüşümcü Liderlik.* Ankara: Pegem Net Yayın.

Keskin, N. (2019). *Yaratıcı Liderlik Geliştirmede Enneagram Öğretisinin Rolü.* İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, M. (2005). Duyguların ve Liderlik Stillerinin Öğretmenlerin Performansı Üzerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 43, 401-422.

Marşap, A. (2009). *Yönetsel Sistem, Buluşçu Yönetsel Sistemin Geleceği.* Ankara: Gazi Kitapevi.

Necanlı, Ç. Ç. (2017). *Eğitim Yöneticilerinin Liderlik Özelliklerinin Okul İklimine Etkileri.* Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oyetunji, C. (2006). *The Relationship between Leadership Style and School Climate in Botswana Secondary Schools.* South Africa: University of South Africa Education Management.

Öztürk, M., ve Zembat, R. (2015). Okul Öncesi Yöneticilerinin Yaratıcı Liderlik İle Okul İklimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *International Journal of Social Science*, 455-467.

Ruiz-Mills, M. (2019). *Conducting the symphony: how a school district superintendent uses copmlexity theory for creative leadership.* Texas: Texas State Üniversitesi Yüksek Okul Gelişim Bölümü: Doktora tezi.

Sağlam, E. (2020). *Okul Müdürlerinin Yaratıcı Liderlik Özellikleri İle Okulların Örgütsel Zeka Düzeyleri Arasındaki İlişki.* Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Stoll, L., ve Temperley, J. (2009). Creative leadership teams capacity building and succession planning. *British Educational Leadership, Management Administration Societ*, 23(1), 12-18.

Şentürk, C., ve Kurt, M. (2012). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Liderlik Davranışları İle Okul İklimi Arasındaki İlişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergis*, 29-47.

Tableman, B. (2004). School Climate and Learning. *Best Practice Briefs*, 31(1), 1-10.

Uçar, R., ve Sağlam, E. (2019). Okul Müdürlerinin Yaratıcı Liderlik Özellikleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Van Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 417- 435.

Uslu, Y. D. (2011). Örgütlerde Yönetsel Yetkinliğe Ulaşmada Yeni Bir Yaklaşım Yaratıcı Liderlik. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergis*, 419-443.

Varlı, S. (2015). *İlkokul Müdürlerinin Liderlik Davranışları İle Okul İklimi İlişkisi.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Wang, P., ve Rode , J. C. (2010). *Transformational Leadership and Follower Creativity: The Moderating Effects of Identification with Leader and Organizational Climate.* China: Human Relations.

Welsh, W. (2000). The Effect of School Climate on School Disoder. *Annals Journal*, 597-598.

Yeniçeri, Ö. (2006). *Yönetimde Yeni Yaklaşımlar.* İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık.

Yılmaz, F., ve Demir, S. (2016). Revize Edilmiş Okul İklimi Öğretmen Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 84-99.

SAĞLIK KURUMLARINDA HİZMET KALİTESİ ALGISININ HASTA MEMNUNİYETİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Ebru AYKAN
Kayseri Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İKY Bölümü
ORCID: 0000-0003-3537-5235

Kübra GÖRKAN
Kayseri Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-4642-2423

Özet
Sağlık kurumlarında kaliteli sağlık hizmeti kavramının oluşturulması, etkili şekilde dağıtılması, sunulması kısmında hakkaniyetli olunması hizmet alıcısının memnuniyetini etkileyip bunun sonucunda, memnuniyet sağlayan hastanın o sağlık kurumunu yeniden seçmesine de ortam hazırlayan bir zincirden oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı sağlık hizmetlerinde hizmet kalitesi algısının hasta memnuniyetini etkileyip etkilemediğini belirlemektir. Araştırma Erciyes Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nde tedavi gören hastaları kapsamaktadır. Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Kullanılan anket formu; demografik bilgileri, hizmet kalitesi ve hasta memnuniyeti ölçeği olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Çalışmada basit rastgele örneklem seçimiyle 350 kişiye anket uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerinden korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon ve regresyon analizi sonuçlarına göre sağlıkta hizmet kalitesi algısı ile hasta memnuniyeti arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki vardır.(r=,727); hizmet kalitesi algısı hasta memnuniyetini pozitif yönlü etkilemektedir. β=.677,t=19,761, p<.00,1 istatistik sonuçları göz önüne alındığında sağlıkta hizmet kalitesi kat sayısının istatiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Sağlıkta hizmet kalitesinin hasta memnuniyetine olan pozitif etkisi göz önüne alındığında hastane yöneticilerinin hastalarını memnun etmek adına hastaların gözünde hastanenin kurumsal itibarını artıracak düzenlemeler yapmaları önerilmektedir.
Anahtar kelimeler: Hasta memnuniyeti, Sağlık Kuruluşu Hizmet Kalitesi, Kayseri

EVALUATION OF SERVICE QUALITY PERCEPTION IN HEALTH INSTITUTIONS IN TERMS OF PATIENT SATISFACTION

Abstract
Education in health consists of a chain that prepares the environment for the use of health services, their effective distribution, fairness in their departments, and the satisfaction of the recipient of the service. The purpose of this product is to show whether the perception of service in health care affects the patient or not.The Research involves the Patients who gets treatment at Erciyes University Faculty of Dentistry Department. For data collection Questionnaire formula was used.The questionnare that was used consists of three part which are demographic information, service quality and patient. In the study, a questionnaire was applied to 350 people with a simple random sample selection. Descriptive statistical methods, correlation analysis and regression analysis were used in the analysis of the data obtained. According to the results of the correlation and regression analysis, there is a strong positive relationship between the perception of health care quality and patient satisfaction. .(r=.727); service quality perception affects patient satisfaction positively. Taking statistics results into consideration, reβ=.677,t=19.761, p<.00,1, the coefficieny of service quality in health was found to be statistically significant.

Considering the positive effect of health service quality on patient satisfaction, it is recommended that hospital managers make arrangements that will increase the institutional reputation of the hospital in the eyes of the patients in order to satisfy them.
Keywords: Patient Satisfaction, Health Care Provider Service Quality, Kayseri

SAĞLIK KURUMLARINDA HİZMET KALİTESİ ALGISININ HASTA MEMNUNİYETİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmanın amacı; Erciyes Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesine başvuran hastaların demografik karakterlerini ortaya çıkarmak, hasta memnuniyetini etkileyen nedenler ve hasta memnuniyet-memnuniyetsizliği ile ilişkili faktörleri belirlemek amacı ile yapılacaktır.

1.Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesi

Hizmet kavramı için birçok tanımlama yapılmasına karşın genel kabul gören literatürde bir tanımlama bulunmamaktadır. Yine de bir tanım yapılacak olursak; insan ihtiyaçlarını tatmin etmek için belli bir ücrete tabii tutulan malın elle tutulur sahipliğini gerektirmeyen bireye fayda sağlayan faaliyetler olarak tanımlanabilir (Dalgıç, 2013, s. 37). Önceki tanımlaya istinaden diğer bir tanımla hizmet, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan faydalanarak olarak ta tanımlanabilir (Çiçek ve Doğan, 2009, s. 201).

Hizmet kalitesinin tanımlanması yapılırken hizmetin tanımında olduğu gibi birçok değerlendirme yapılmış birden fazla bakış açısı ortaya konmuştur. Bu tanımlardan birkaçı şu şeklidedir. Hizmet kalitesi, hizmet alıcısının beklentilerini karşıladığı veya beklentinin miktarının fazlasına sahip olunduğu durumu anlatmaktadır (Bayrak, 2007, s. 38). Diğer bir tanımlama olarak hizmet kalitesi ihtiyaçları karşılamada mükemmellik derecesi ile mükemmellik seviyesine ulaşma da değişkenlerin kontrolüdür (Teleş, 2011, s. 18-22).

Sağlık kurumlarında hizmet kalitesi günümüz sağlık kuruluşlarının artması ile birlikte daha da önem kazanmıştır. Amerikan Tabip Birliği sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesinin, hastanın bedenen optimal iyileşme düzeyine, erken teşhis yapılmasına, hastanın bulunduğu hastalık hali durumunda da hastaya yapılan duyarlılığa ve hizmet girişleri ve çıkışlarında yapılan gereksiz bekleme süresinin olmamasının sağlık kurumlarında kalitenin artışında rol oynayan birkaç öncül olduğunu saptamıştır (Teleş, 2011, s. 28). Kalite kavramının önemli olma sebebi sağlık hizmeti almak isteyen hasta potansiyelinin kalite kavramını birinci öncelik olarak görmesidir.

2.Hasta Memnuniyeti

Memnuniyet, yaşam biçimi, geçmiş tecrübeler beklentiler, gelecek talepleri ve birçok faktör ile ilgili bir kavramdır (Aslan, 2020, s. 11). Hasta memnuniyeti, kişinin bir kuruma başvurusu ve işleminin tamamlanmasına kadar olan süreyi kapsayan, beklentilerin karşılanması, zamanında yapılan teşhis, iyileştirme, güvenirlik ve performans kavramlarını içine alan bir kavramdır. (Kıdak ve Aksaraylı, 2008, s. 93). Hasta memnuniyetini bu tanımlamalarla birlikte sonucun kalitesi olarak değerlendirilebilmektedir.

Birçok kuruluşta memnuniyet algısı seçicilik göstermektedir. Örneğin yapılan çalışmalarda Cumhuriyet Üniversitesi Araştırma Hastanesine başvuru ve tercih sebebi uzman doktor varlığı, kaliteli hizmet ve olarak değerlendirilirken, Indiana Üniversitesi'nde yapılan araştırmasında doktor ve doğru tanı memnuniyet algısını oluşturmuştur (Zaim ve Mehveş, 2011, s. 11).

Bunun dışında hastalar her zaman sağlık hizmeti sunucularını değerlendiremezler. Bu durumlar; hastanın tedavi altında uyutulması, tedavi esnasındaki süreç sıkıntısı sebebiyle dikkatli değerlendirememe ya da tek bir öncüle göre tüm değerlendirmeyi yapmak olarak tanımlanır (Taşlıyan ve Gök, 2012, s. 73). Sonuç olarak hasta memnuniyet için kalite algısı yanında doktor-hasta ilişkisi de önem taşımaktadır.

3. Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesi Algısının Hasta Memnuniyeti İlişkisi

Kaliteli sağlık hizmeti kavramı, hizmetin oluşturulması, etkili şekilde dağıtılması, sunulması kısmında hakkaniyetli olunması ile hizmet alıcısının memnuniyetine bağlı bir kavramdır (Aslan vd., 2013, s. 931).Sağlık kurumlarında kalite algısı ve hasta memnuniyetine yönelik yapılan literatür taramaları sonuçları değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır. Sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesi algısının hasta memnuniyetine göre değerlendirilmesi;
Bartın Devlet Hastanesi'nde incelenmiş sağlık kurumlarında hizmet kalitesi (Bilgin ve Göral, 2017, s. 169), Devlet ve özel hastaneler kıyaslaması uygulamasında hasta memnuniyeti ve kalite kavramları (Yağcı ve Duman, 2011, s. 238), Diyarbakır'da yapılan bir araştırmaya göre 302 hasta üzerinden yapılan istatiksel çalışma (Aslan, 2020, s. 68), Kırıkkale ilinde yapılan çalışmada A ve B hastaneleri değerlendirilmiş memnuniyet ve kalite algısının (Papatya vd., 2012, s. 104), Kahramanmaraş ilinde yapılan çalışmada hasta beklenti oranının kalite algısında en net sonuca varılan öncül olarak kabul edilmesi (Taşlıyan ve Gök, 2012, s. 73), ikinci ve 3 basamak hastanelerinin memnuniyet ve kalite kıyaslamalarının (Biçer ve Yurtsal, 2021, s. 771), hizmet sektöründe kalite ve hizmet kalitesi ölçümü çalışması sonucunda (Sevimli, 2006, s. 99) kalitenin memnuniyeti etkilediği konusunda pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Literatür taramaları sonucunca sağlık hizmetlerinde kalite algısının hasta memnuniyet üzerinde değerlendirilmesi için yapılan çalışmalarda negatif ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla sağlık hizmeti kalitesinin hasta memnuniyetini pozitif yönde etkilediğini, kalite arttıkça memnuniyet arttığını kalite arttıkça sağlık kuruluşuna bağlılığında arttığı sonucu öngörülmüş. Buradan yola çıkarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.
H_1: Sağlık kurumlarında hizmet kalitesi algısı ile hasta memnuniyeti arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.
H_2: Sağlık kurumlarında hizmet kalitesi algısı hasta memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir.

4.METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın sağlık kurumlarında kalite algısının kuruma gelen hasta açısından değerlendirilmesi ve sağlık kurumlarında kalite algısının hasta memnuniyetine etkisinin değerlendirilmesi olmak üzere iki temel amacı bulunmaktadır.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Erciyes Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesine tedavi için gelen 500 (hasta) kişiden oluşmaktadır. Örneklem Periodontoloji bölümü hastaları üzerinden yapılmış olup oluşturulan (500 kişi) sayısı kliniğe 1 hafta içinde başvuran hastaları baz alarak rastgele seçilmiştir. 500 hastanın tamamına ulaşmak hedeflenmiş, 350 hastadan geri dönüş sağlanmıştır.

4.3. Anket Formunun Oluşturulması

Hipotezleri test etmek için üç bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. İlk bölümde hastalar ile ilgili demografik verilere ilişkin ifadeler**,** ikinci bölümde hasta memnuniyeti ve üçüncü bölümde kalite algısı ile ilgili sorular kullanılmıştır. Bu ölçekler:

Hasta Memnuniyeti Ölçeği: Diş Hekimliği Fakültesine tedavi amacıyla başvuran hastaların memnuniyet düzeylerini ölçmeyi amaçlamış olup ankette 18 ifade yer almaktadır. Anket 5'li Likert ölçeği ile derecelenmektedir.

Anketimiz Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve çalışan hakları Daire Başkanlığı'nın düzenlemiş olduğu hasta memnuniyeti anket çalışmasının Erciyes Üniversitesi Diş hekimliği Fakültesi kalite birimi tarafından fakültemize uyarlamış şeklinden temin edilmiştir.

Hizmet Kalitesi Ölçeği: Diş Hekimliği Fakültesine tedavi amacıyla başvuran hastaların hastane kalite algısının belirlenmesini sağlayan unsurlarla ilgili sorular yer almış olup ankette 22 ifade yer almaktadır. Anket 5'li Likert ölçeği ile derecelenmektedir. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılan Sağlıkta Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti Marmaris Devlet Hastanesi Örneği Adlı Yüksek Lisans Tez'inden alınmıştır. SPSS 21 paket programından yararlanılarak regresyon ve kolerasyon analizleri yapılmıştır.

5.ARAŞTIRMA BULGULAR

5.1.Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı Demografik İstatistikler:

Tablo 1'deki verilerde de görüldüğü gibi demografik özellikler göz önünde bulundurularak araştırmaya katılanların cinsiyet durumları değerlendirildiğinde %55,7 ile kadın katılımcıların daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra yaş aralığını değerlendirdiğimizde 30-39 yaş aralığı %30,3 ve 20-29 yaş aralığı oranı %27,7 ile en yüksek katılımcı sayısına sahip olmaktadır. Bunun sebebi toplumu ilgilendiren sorun ve olaylara karşı daha duyarlı olmalarından kaynaklanmaktadır. Eğitim durumu değerlendirilmesinde en yüksek % 41,7 ile lisans mezunlarından oluşmaktadır. Meslek bazında en çok katılımcı %44,0 ile kamu çalışanlarından oluşmaktadır. Bunun en büyük sebebi Erciyes Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'nin Fakülte kampüsü içerisinde yer almasından kaynaklanmaktadır.

Tablo-5.1.1. Araştırmaya katılanların demografik özellikleri

Cinsiyet	**Frekans**	**Yüzde**	**Eğitim**	**Frekans**	**Yüzde**
Kadın	195	55,7	İlkokul	31	8,9
Erkek	155	44,3	Ortaokul	42	12,0
Toplam	350	100,0	Lise	107	30,6
Yaş	**Frekans**	**Yüzde**	Lisans	146	41,7
20 ve altı	34	9,7	Lisansüstü	24	6,9
20-29 Yaş	97	27,7	**Toplam**	**350**	**100,0**
30-39 Yaş	106	30,3	**Meslek**	**Frekans**	**Yüzde**
40-49 Yaş	76	21,7	Kamu Çalışanı	154	44,0
50-59 Yaş	23	6,6	Emekli	27	7,7
60 üstü	14	4,0	Özel Sektör	61	17,4
Toplam	**350**	**100,0**	Çalışmıyor	108	30,9
				350	**100,0**

5.2. Sağlıkta Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti üzerine Etkisine İlişkin Korelasyon Analizi

Aşağıdaki korelasyon analizi tablosunda hasta memnuniyeti ortalamaları ile hizmet kalitesi ortalamaları arasındaki ilişki Pearson korelasyon değerine göre, 72,7'lik pozitif yönlü ilişki vardır. Yani hizmet kalitesi hasta memnuniyetini etkileme oranı %72.7'lik bir etkisi vardır. Bu durumda

H_1: Sağlık kurumlarında hizmet kalitesi algısı ile hasta memnuniyeti arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır diyebiliriz.

Tablo-5.2.1. Sağlıkta Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti üzerine Etkisine İlişkin Kolerasyon Analizi Sonuçları:

		Hasta Memnuniyeti	Hizmet Kalitesi
Hasta Memnuniyeti	Pearson correlation	1,000	,727**
	Anlamlılık (p) sig.	.	,000
	N	350	350
Hizmet Kalitesi	Pearson correlation	,727	1,000
	Anlamlılık (p) sig.	,000	.
	N	350	350

5.3. Sağlıkta Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti üzerine Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları:

Hasta memnuniyeti regresyon modeline göre Hasta memnuniyeti bağımsız değişken, Hizmet Kalitesi ise bağımlı değişkenlerdir. Hizmet Kalitesinin hasta memnuniyeti üzerine etkisi %52,9'dur.

Tablo-5.3.1. Regresyon Analizi Model Özeti:

Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahmini Standart Hata	Durbin-Watson
1	,727[a]	,529	,527	,40935	1,929
a. Bağımsız değişkenler: Hasta Memnuniyeti b. Bağımlı değişken: Hizmet Kalitesi					

5.4.Sağlıkta Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti üzerine Etkisine İlişkin Regresyon Sonuçları

Tablo 5.3.1 ve Tablo 5.4.1'de yer alan bilgiler incelendiğinde F (1,929)= 390,507, p<.00,1 R^2=.52 olması sebebiyle hizmet kalitesi değişkenin modelin içerisinde yer alması istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo-5.4.1.Model Özeti:

Model		Kareler Toplamı (Sum of Squares)	Sd		Kare Ortalaması (Mean Square)	F	Anlamlılık Düzeyi (p)
1	Regresyon	65,438	1		65,438	390,507	,000[b]
	Artık Kalan	58,315	348		,168		
	Toplam	123,753	349				
a. Bağımlı değişken: Hasta Memnuniyeti b. Bağımsız değişken: Hizmet Kalitesi							

5.5. Sağlıkta Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti üzerine Etkisine İlişkin Katsayılar Tablosu

Aşağıdaki Kat sayılar tablosu incelendiğinde β=.677,t=19,761, p<.00,1 olması sebebiyle sağlıkta hizmet kalitesi kat sayısının istatiksel olarak anlamlı olduğu sonucu görülmüştür. Dolasıyla Sağlıkta hizmet kalitesinin Hasta memnuniyeti üzerinde olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak araştırma modelinde yer alan H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

H_2: Sağlık kurumlarında hizmet kalitesi algısı hasta memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo-5.5.1 Katsayılar Tablosu Model Özeti:

Model	Standart Edilmemiş Katsayılar		Standart Edilmiş Katsayılar	t	*p*
	B	Standart hata	Beta		
Sabit	,722	,082		8,764	,000
Sağlıkta Hizmet Kalitesi	,677	,034	,727	19,761	,000

"Tablo-5.3.1, Tablo-5.4.1, Tablo-5.5.1 'deki verilere göre regresyon modeli aşağıdaki gibi kurulmuştur.

Hasta Memnuniyeti = ,722+ ,677 (Hizmet Kalitesi) Kurulan regresyon modeline göre, hizmet kalitesindeki 1 birimlik değişim hasta memnuniyeti 0,72 oranında değişime neden olmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hizmet kalitesi kavramı, sağlık kuruluşlarında hizmet alan hastalara göre oluşmaktadır. Hizmet kalitesi, sağlık hizmeti satın alan hastaların hizmeti almadan önce sağlık hizmeti veren kuruluşundan beklentileri ile hizmeti aldıktan sonraki görüşleri arasındaki farkın derecesidir.
Hasta memnuniyetinin oluşturulması günümüzde sağlık hizmeti veren her kuruluş için bir zorunluluk haline dönüştüğünü söylemek mümkündür. Hasta memnuniyetinin sağlanmasında birçok değişkenin etkili olduğunu bilinmesine karşılık kalite algısı diğer kurumlar tarafından taklit edilmesi zor olduğundan ve diğer sağlık hizmeti veren sunuculardan farklı olarak rekabet ortamı yarattığından daha da önemli hale gelmektedir. Araştırma bulgularına bağlı olarak kalite algısının hasta memnuniyetini yüksek oranda etkilediği tespit edilmiştir.
Literatürde sağlık kurumlarında hizmet kalitesinin hasta memnuniyeti üzerine etkisi adlı çalışmaya benzer olan pozitif ilişki tespit edilen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar Aslan (2020), Ünal vd., (2013), Zaim ve Tarım (2010), Bişkin (2018), Taşlıyan ve Gök (2012). Bu düzenlemeler yapılırken öncelikle hastaların kurumsal itibar algılamalarını hangi değişkenlerin şekillendirdiği bilinmelidir.
Her türlü teknolojik altyapıya sahip olan hastane, bütünsel olarak en iyi ve en kaliteli hizmeti hastalarına sunabilmek için teknolojik süreci yakından takip edebilmelidir. Kalite algısının hasta memnuniyetine olan pozitif etkisi göz önüne alındığında hastane yöneticilerinin hastalarını memnun etmek adına hastaların gözünde hastanenin kurumsal itibarını artıracak düzenlemeler yapmaları önerilmektedir.
Bu perspektiften bakıldığında sağlık sektöründe hizmet kalitesini esas alan köklü bir anlayış değişikliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan doktorların hasta yüklerinin makul bir seviyeye getirilmesi, çalışma koşullarının ve ortamlarının iyileştirilmesi ve onlara kendilerini geliştirme fırsat ve imkânlarının verilmesi büyük önem arz etmektedir. Sonuçla hasta memnuniyetini kalite algısı olumlu olarak etkisi vardır

KAYNAKÇA

Aslan, T. (2020). *Sağlık kurumunda hizmet kalitesi algısının hasta memnuniyeti açısından Değerlendirilmesi: Bir hastane örneği.* (Tez No. 620131) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Aslan, Ş., ve Akarçay., D. ve Yaman, Z. (Ed.). (2013). 7. Ulusal sağlık ve hastane idaresi kongresi Bildiri *Kitabı*. (928-944).https://webadmin.selcuk.edu.tr/.

Bayrak, B. (2007). *Yükseköğretim kurumlarında beklenen hizmet kalitesi ve hizmet kalitesinin algılanmasına yönelik bir araştırma.* (Tez No. 210966) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Biçer, E,B ve Yurtsal, K. (2021). Hastanelerde hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti Algısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 25 (2), 751-773.

Bilgin, Y. ve Göral, M. (2017). Sağlık kuruluşlarında hizmet kalitesinin hasta memnuniyetine etkisi: Bartın Devlet Hastanesi Örneği. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8 (16), 151-175.

Bişkin, F. (2018). Sağlık işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin hasta memnuniyeti üzerine etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama. *İnternational Review of Economics And Management*. 6 (1), 50-72.

Çiçek, Y. D. D. R., ve Doğan, İ, C. (2009). Müşteri memnuniyetinin arttırılmasında hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik bir araştırma: Niğde il Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi,* 11 (1), 199-217.

Dalgıç, A. (2013). *Hizmet sektöründe hizmet kalitesinin ölçümü ve hizmet kalitesini etkileyen faktörler: Antalya'da hizmet kalitesi ölçümüne yönelik bir uygulama.* (Tez No. 353827) [Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Kıdak, L. B., ve Aksaraylı, M. (2008). Yatan hasta memnuniyetinin değerlendirilmesi ve izlenmesi: Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (3), 93.

Papatya,G., ve Papatya,N., ve Hamşıoğlu,. A, Buğra. (2012). Sağlık işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi ve hasta memnuniyeti: İki Özel Hastanede Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (1), 87-108.

Sevimli, S. (2006). *Hizmet sektöründe kalite ve hizmet kalitesi ölçümü üzerine bir uygulama*. (Tez No. 189904) [Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Açık Bilim Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Taşlıyan,M. ve Gök,S. (2012). Kamu ve özel hastanelerde hasta memnuniyeti: Kahramanmaraş'ta bir alan çalışması. *Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi.* 2 (1), 69-94.

Teleş, M. (2011). *Sağlık personelinin hasta güvenliği kültürü algıları ile hastaların sağlık hizmet kalitesi algıları arasındaki ilişkinin analizi.* (Tez No. 415871) [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Açık Bilim Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Toğun, İ. (2007). *Acil serviste hasta memnuniyeti*. (Tez No. 195720) [Uzmanlık Tezi, Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.

Yağcı, M., ve Duman, T. (2011). Hizmet kalitesi müşteri memnuniyeti ilişkisinin hastane türlerine göre karşılaştırılması: Devlet, Özel ve Üniversite Hastaneleri Uygulaması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 7 (2), 218-238.

Zaim, H., ve Tarım, M. (2011). Hasta memnuniyeti: kamu hastaneleri üzerine bir alan araştırması. *In Journal of Scoial Policy Conferences*. 59, (2), 1–24.

İLKOKUL VE ORTAOKUL MÜDÜRLERİNİN SOSYAL ADALET LİDERLİĞİ DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ[1]

İsmail ADIŞEN
Millî Eğitim Bakanlığı, İzmir/Türkiye, Bilişim Teknolojileri Öğretmeni
ORCID: 0000-0002-7951-2505

Necla ŞAHİN FIRAT
Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye, Eğitim Yönetimi
ORCID: 0000-0001-8710-9516

ÖZET
Bu araştırmanın amacı, okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin ne düzeyde olduğunu ve bu görüşlerin bazı değişkenler açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Araştırma örneklemini 2021-2022 eğitim öğretim yılında İzmir ili Karşıyaka ilçesinde bulunan kamu ilkokul ve ortaokullarında görev yapan 352 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma verileri Bozkurt (2017) tarafından geliştirilen "Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği (SALÖ)" kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde aritmetik ortalama, standart sapma, t- testi, ANOVA ve LSD Önemlilik Testi kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları şöyle özetlenebilir: Okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri "katılıyorum" düzeyindedir. Öğretmenler okul müdürlerinin en çok "paydaş desteği" boyutunda sosyal adalet liderliği davranışı gösterdiğini belirtmektedirler. Okul müdürlerinin sergilediği sosyal adalet liderliği davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri, okulun bulunduğu çevrenin sosyoekonomik düzeyi açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Lisans mezunu öğretmenler, okul müdürlerinin SALÖ'nün "dağıtıcı adalet" boyutundaki davranışlarını lisansüstü öğrenim görmüş öğretmenlerden daha yüksek düzeyde algılamışlardır. Evli öğretmenlerin, okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını, bekâr öğretmenlerden daha yüksek düzeyde değerlendirdikleri görülmüştür. Hem 1 çocuk hem de 2 ve üzeri çocuk sahibi olan öğretmenlerin, hiç çocuğu olmayan öğretmenlerle karşılaştırıldığında, okul müdürlerinin SALÖ'nün "dağıtıcı adalet" boyutundaki davranışlarını daha yüksek düzeyde algıladıkları ortaya çıkmıştır. İlkokul öğretmenleri, okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını "katılım" ve "dağıtıcı adalet" boyutlarında ortaokullardakilerle kıyaslandığında, daha yüksek sergiledikleri görüşündedirler. 10 ve daha az kaynaştırma öğrencisine sahip okullarda görev yapan öğretmenler, 11-20 kaynaştırma öğrencisine sahip okullardaki öğretmenlerle karşılaştırıldığında, okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını daha yüksek düzeyde sergilediğini düşünmektedirler. 21 ve üzeri kaynaştırma öğrencisi olan okullarda görev yapan öğretmenler ise hem 10 ve daha az hem de 11-20 kaynaştırma öğrencisi olan okullarda görev yapan öğretmenlere oranla, okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını daha yüksek düzeyde sergilediği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal adalet, sosyal adalet liderliği, okul müdürü, öğretmen

[1] Bu araştırma, birinci yazarın, ikinci yazarın danışmanlığında yürüttüğü aynı başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

TEACHERS' VIEWS ON PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL PRINCIPALS' SOCIAL JUSTICE LEADERSHIP BEHAVIORS[2]

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the level of teachers' views on social justice leadership behaviors of school principals and whether these views differ significantly in terms of some variables. The research sample consists of 352 teachers working in public primary and secondary schools in Karşıyaka district of İzmir province in the 2021-2022 academic year. The research data were obtained by using the "Social Justice Leadership Scale (SJLS)" developed by Bozkurt (2017). Arithmetic mean, standard deviation, t-test, ANOVA and LSD Significance Test were used to analyze the data.

The findings of the study can be summarized as follows: Teachers' views on the social justice leadership behaviors of school principals are at the level of "agree". Teachers state that school principals mostly show social justice leadership behavior in the dimension of "stakeholder support". Teachers' views on social justice leadership behaviors exhibited by school principals, It does not show a significant difference in terms of the socioeconomic level of the environment where the school is located. Undergraduate teachers perceived school principals' behaviors in the distributive justice dimension of SJLS at a higher level than teachers with graduate education. It has been observed that married teachers evaluate school principals' social justice leadership behaviors at a higher level than single teachers. It has been revealed that teachers who have both 1 child and 2 or more children perceive their school principals' behaviors in the distributive justice dimension of SJLS at a higher level compared to teachers who have no children. Primary school teachers are of the opinion that school principals exhibit higher levels of social justice leadership behaviors in the dimensions of "participation" and "distributive justice" compared to those in secondary schools. Teachers working in schools with 10 or less inclusive students think that school principals exhibit social justice leadership behaviors at a higher level when compared to teachers in schools with 11-20 inclusive students. Teachers working in schools with 21 or more inclusive students stated that school principals exhibit social justice leadership behaviors at a higher level compared to teachers working in schools with 10 or less and 11-20 inclusive students.

Keywords: social justice, social justice leadership, school principal, teacher

[2] This research is derived from the master's thesis with the same title, conducted by the first author under the supervision of the second author.

ISTE-A 2018 STANDARTLARINA DAYALI OLARAK GELİŞTİRİLEN OKUL MÜDÜRLERİNİN TEKNOLOJİ LİDERLİĞİ ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Öğretim Görevlisi Tijen AKADA
Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye, Eğitim Yönetimi ve Deneticiliği
ORCID: 0000-0002-6071-9469

Doç. Dr. Necla ŞAHİN-FIRAT
Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye, Eğitim Yönetimi ve Deneticiliği
ORCID: 0000-0001-8710-9516

ÖZET
Bu çalışmanın amacı okul müdürlerinin teknoloji liderliği davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerini saptamak üzere güncellenen ISTE-A 2018 standartlarına uygun geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Okul müdürlerinin sahip olması beklenen teknoloji yeterliklerini belirlemek üzere ISTE-A 2018 yılında mevcut standartların yenilenmesi yoluna gitmiştir. Bu standartlara dayanan yeni bir ölçek geliştirmek amacıyla alanyazın incelemesi ile uzman görüşleri alınması sonucunda oluşturulan Okul Müdürlerinin Teknoloji Liderliği Ölçeği (OMTLÖ) 5'li Likert tipinde geliştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliği Açıklayıcı (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizleri (DFA) ile test edilmiştir. AFA sonucunda 29 madde ve 4 boyuttan oluşan bir ölçme aracı ortaya çıkmıştır. Ölçeğin geneli için Croα 0,97, "Öğretmeni Güçlendirme ve Öğretimi Geliştirme" boyutunda Croα: 0,93, "Okulda Teknoloji Entegrasyonu ve Güvenli Kullanım" boyutunda Croα: 0,94, "İşbirliği Odaklı Çalışma ve Vizyon" boyutunda Croα: 0,92 ve "Dijital Vatandaşlık" boyutunda Croα: 0,86 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamı toplam varyansın %69,53'ünü açıklamaktadır. DFA sonuçları da standart uyum indekslerini karşılamaktadır ($\chi 2/sd$ = 986/366=2,69). Ölçekte CFI =.92 ve TLI = .91, SRMR= .040 ve RMSEA= .073 değerini taşımakta olup, sonuçlar uyum indekslerinin kabul edilir düzeyde olduğunu, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.
Anahtar Sözcükler: "Teknoloji liderliği", "Okul müdürleri", "Ölçek geliştirme", ISTE-A 2018, "Geçerlik", "Güvenirlik".

THE STUDY OF DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY LEADERSHIP SCALE FOR SCHOOL PRINCIPLES BASED ON ISTE-A 2018 STANDARDS

ABSTRACT
The aim of this research was to develop a scale measuring teachers' views regarding technology leadership of school administrators based on updated ISTE-A 2018 standards and to conduct validity and reliablity tests. ISTE-A updated the standards expected from school administrators regarding their technology competencies in 2018. In order to develeop a new scale, School Principles' Technological Leadership Scale (SPTLS), a 5 item Likert scale, was developed based on literature reviews and expert opinions. School Administrators' Technology Leadership Scale (SATLS) was developed as 5 item Likert type scale. The construct validity of the scale was tested via Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA). AFA analysis revealed a scale comprising of 21 items and four factors. The whole scale had Croα 0,97. "Empowerment of Teacher and Improvement of Instruction" dimention had Croα: 0,93, "Technology Integration in School and Security" dimention had Croα: 0,94, "Cooperative Working and Vision" dimention had Croα: 0,92, and "Digital Citizenship" dimention had Croα: 0,86. The whole scale explained 69.53 of the total variance.

The results of the CFA also met the standardized fit indices ($\chi 2/sd$ = 986/366=2,69). CFI =.92, TLI = .91, SRMR= .040, RMSEA= .073 and RMSEA= .087. The results indicate that the values are acceptable and School Principles' Technology Leadership Scale can be used as a valid and reliable measurement instrument.

Keywords: "Technology leadership", "School principles", "Scale development", "ISTE-A 2018", "Validity", "Reliability"

TƏHSİLVERƏNLƏRİN PEŞƏ KOMPETENSİYALARININ FORMALAŞDIRILMASININ MÜASİR TƏHSİLDƏ YERİ

Sərdarova Mehriban Nağı qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Elmi Tədqiqat Mərkəzinin "Fundamental araşdırmalar" bölməsinin kiçik elmi işçisi

ÖZET

Müasir dövrdə təhsilverənlərin peşə kompetensiyalarının formalaşdırılması başlıca təhsil meyarı kimi çıxış etməkdədir.

Məlumdur ki, müasir təhsil qlobal çağırışları əsas tutan təhsil olmaqla ənənəvi təhsildən əsaslı surətdə fərqlənən məqsəd və məzmuna malik olmaqla yeni dəyərlərlə xarakterizə olunur. Belə ki, dövlət mülkiyyəti ilə xüsusi mülkiyyətin arasında nisbət fərqinin getdikcə əsaslı dəyişməsi təhsildə yeni dəyərlərin formalaşmasını labüd edir.

Ənənəvi bilik və bacarıqları mənimsəmək, ömür boyu təhsil prosesinə qoşulmaq, sağlam həyat tərzi, ətraf mühitə münasibətdə düzgün mövqe seçmək ilə yanaşı əmək bazarında layiqli yer tutmaq üçün təhsilalanların yeni texnologiyaları çevik mənimsəməsi başlıca göstəricilərdəndir.

Yeni reallıq təhsilverənlərin əvvəlki göstəriciləri kəskin dəyişməyi tələb edir. Belə ki, nəzəri baxımdan peşəkar kompetensiya fəaliyyət sahəsində kvalifikasiyaların mövcudluğu və inkişaf səviyyəsi ilə xarakterizə olunursa, empirik baxımdan isə təhsil sahəsində dinamik şərtli peşəkar fəaliyyətin müxtəlif çətinlik dərəcələrinə hazır olması ilə xarakterizə olunur və bu peşəkar kompetensiyanın ideal modeli kimi təqdim edilir. Bu şərtli reallıq, yeni dəyərlərin realizasiyası yeni müəllim – təhsilverən tələbi ilə nəticələnir. Peşəkar kompetensiyalara malik təhsilverən ənənəvi təhsil üçün xarakterik olan hazır biliklərin translyasiyası ilə deyil, təhsilalanlara biliyi əldə etmək, təhsilin bir obyekti olmaq kimi yox, onu bir sistem kimi idarə etmək, çoxölçülü qavrayışın formalaşmasına mühit yaratmaq, özünülayihələndirmək, dünya mədəniyyətində öz yerini təyin etmək bacarıqları ilə xarakterizə olunur.

Məlumdur ki, 2001-ci ildən təhsilimizin Avropa təhsil məkanında gedən proseslərə inteqrasiya olunması ilə bağlı mütəxəssis hazırlığında hədəflər kimi Avropa Şurası tərəfindən tövsiyə edilmiş kompetensiyalar qrupu əsas götürülür.

Təhsilverənlərin peşə kompetensiyalarını formalaşdırmasının konseptual əsasını təşkil edən beş strateji istiqamətli "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın xüsusən də II strateji istiqaməti üzrə təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsi üçün innovativ təlim metodlarını tətbiq edən, təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsini təmin edən, səriştəli təhsilverənin formalaşdırılmasına xidmət edən, təhsilverənlərin peşəkarlığının yüksəldilməsini, təhsilalanların nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə yeni sistemlərin qurulmasını və s. əhatə edən təhsil vəzifələri həyata keçirilməkdədir.

Bununla belə eksponensial sürətlə dəyişən müasir dünyada yeni tələblər meydana çıxır. Ali təhsildə özəl sektorun rolunun tədricən güclənməsi, dövlət maliyyələşdirilməsinin özəl sektorun maliyyəsi ilə əvəzlənməsi, dünya iqtisadiyyatında müşahidə olunan inqilabi texnoloji dəyişikliklər şəraitində ölkələrarası rəqabətin daha da artması, perspektiv həyatın dərin rəqəmsallaşma, yeni texnologiyaların aktiv tətbiqi dünyada artan rəqabətə hazır olmaq üçün prioritet vəzifələr müəyyənləşdirir ki, bunlardan biri yüksək rəqabətli insan kapitalını formalaşdırmaqdır. Bunun üçün əsas şərtlərdən biri müasir təhsil, innovasiyaları təşviq edən münbit şəraitdir. Digər tərəfdən də, dövlətimizin beynəlxalq nüfuzunun əhəmiyyətli dərəcədə artması, genişmiqyaslı infrastruktur layihələrinin başlanması, başqa sözlə, ölkəmizin uzunmüddətli davamlı və sürətli inkişafı üçün cəmiyyət, biznes və dövlət üçlüyünün uğurlu əlaqəsinin möhkəmləndirilməsi Azərbaycan təhsilinin qarşısında mühüm vəzifələr qoyur.

BMT-nin "Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik" irəli gələn öhdəliklərin icrası bu gün nəinki Azərbaycanda, həm də bütün dünyada, milli təhsil sistemləri qarşısında duran ən aktual vəzifələrdən biri yüksəkhazırlıqlı, dövrün tələblərinə cavab verən mütəxəssis hazırlığını təmin etməyi zəruri edir. Bu vəzifələrin ölkəmizdə həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlərdə nəzərdə tutulan "Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı" prioritetində yer tutan "XXI əsrin tələblərinə uyğun təhsil" məqsədində ifadə olunur. 3-cü prioritetdə qeyd olunur ki, dünyada artan rəqabətə davam gətirə bilmək üçün iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafı müasir və güclü təhsilə arxalanmalıdır. Məhz təhsil vasitəsilə insan kapitalının milli sərvətdə iştirak payı davamlı şəkildə artırılmalıdır. Strateji dövrdə kompetensiya, sosial vərdişlər və bacarıqların harmoniyada inkişafına əsaslanan "ömürboyu təhsil"ə xüsusi önəm verilməlidir. Erkən və məktəbəqədər təhsilin əhatə dairəsi genişlənməli və mərhələlərlə müvafiq yaşda olan bütün uşaqları əhatə etməlidir.Bu baxımdan, ümumi təhsilin gücləndirilməsi üçün təhsil sistemində gedən modernləşmə davam etdirilməli, məzmun islahatları dərinləşməli, inteqrativ tədris təcrübəsi inkişaf etdirilməlidir.

"XXI əsrin tələblərinə uyğun təhsil" məqsədinə çatmaq üçün müasir təhsil sistemi gənc nəsli gələcək rəqəmsal texnologiyalar dövrünə hazırlamaq üçün onlara məktəb yaşından rəqəmsal səriştələrin aşılanmasına diqqət yetirməli, indikindən əsaslı şəkildə fərqlənən yeni bacarıqlar, ixtisaslar və peşələr verməlidir. Bu da öz növbəsində ali məktəblərdə yetişən gənc təhsilverənlərin qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Belə ki, gənc təhsilverənlər özlərini növbəti onillərdə baş verəcək yeniliklərə hazırlamalıdırlar.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti təhsilverənlərin peşə kompetensiyalarının formalaşdırılması ilə əlaqədar bir sıra layihələr həyata keçirir. "Müasir təlim texnologiyalarına və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan yeni məzmunlu təhsilin Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində tətbiqi" layihəsi pedaqoji təhsildə açar kompetensiya kimi tədqiqata əsaslanan məzmunun həyata keçirilməsini əsas götürərək tədqiqat aparır. Təhsilverənlərin peşə kompetensiyalarının formalaşmasını müasir təhsilin başlıca meyarı kimi qiymətləndirən ADPU-nun rektoru professor C. Cəfərovun təbirincə, müəllim peşəkarlığının inkişafının əsasında əməkdaşlıq, kommunikasiya, emosional zəka, kompüter və informasiya savadlılığı, təqdimat kimi yumşaq və sərt bacarıqların təkmilləşdirilməsi dayanır və yeni tendensiyalar, dəyişikliklər, yeni tədris metodları, texnologiyada irəliləyişlərə uyğun bilik və bacarıqların artırılmasını, dəyişən əmək bazarında gərəkli olan kompetensiyaların qazanılmasını, çevikliyin təmin edilməsini istər gənc, istərsə də təcrübəli müəllimlərə təhsilverənlərin peşə kompetensiyalarının formalaşmasında mühüm vasitələrdən biri olan şəbəkələşmə ilə nail olmağı tövsiyə edir.

Açar sözlər: təhsilverənlərin peşə kompetensiyası, milli prioritetlər, müəllim peşəkarlığı, rəqabətli insan kapitalı, müasir təhsil, qlobal çağırışlar.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF EDUCATORS PLACE IN MODERN EDUCATION

ABSTRACT

In modern times, the formation of professional competences of educators acts as the main educational criterion.

It is known that modern education is based on global challenges and is characterized by new values, having fundamentally different goals and content from traditional education. Thus, the increasingly fundamental change in the ratio between state property and private property necessitates the formation of new values in education.

One of the main indicators is the flexible adoption of new technologies by students in order to take a decent place in the labor market, as well as to adopt traditional knowledge and skills, join the lifelong learning process, choose a healthy lifestyle, and the right position in relation to the environment.

The new reality requires a sharp change in the previous indicators of educators. Thus, from a theoretical point of view, professional competence is characterized by the presence and level of development of qualifications in the field of activity, and from an empirical point of view, dynamic conditional professional activity in the field of education is characterized by readiness for various degrees of difficulty, and this professional competence is presented as an ideal model. This conditional reality, the realization of new values results in the demand for a new teacher-educator. An educator with professional competences, not with the transmission of ready-made knowledge characteristic of traditional education, but with the ability to acquire knowledge for students, not to be an object of education, but to manage it as a system, to create an environment for the formation of multidimensional perception, to self-design, to determine their place in world culture It is characterized.

It is known that since 2001, the group of competencies recommended by the Council of Europe has been taken as a target in specialist training related to the integration of our education into the processes taking place in the European educational space.

Service to the formation of a competent educator, who applies innovative training methods for the modernization of human resources in the field of education, especially according to the II strategic direction of the five-strategic direction "State Strategy for the Development of Education in the Republic of Azerbaijan", which forms the conceptual basis for the formation of the professional competencies of educators, and ensures the effective mastery of the content of education. raising the professionalism of educators, establishing new systems for evaluating the achievements of learners, etc. covering educational tasks are being implemented.

However, new requirements are emerging in the modern world, which is changing at an exponential rate. The gradual strengthening of the role of the private sector in higher education, the replacement of state funding with private sector funding, the further increase of international competition in the conditions of revolutionary technological changes observed in the world economy, the deep digitization of prospective life, the active application of new technologies determine the priority tasks to be ready for increased competition in the world. one of them is to build highly competitive human capital. One of the main conditions for this is modern education, fertile conditions that encourage innovation. On the other hand, the significant increase in the international reputation of our state, the initiation of large-scale infrastructure projects, in other words, the strengthening of the successful relationship between society, business and the state for the long-term sustainable and rapid development of our country, sets important tasks for the education of Azerbaijan.

The implementation of the obligations arising from the UN's "Transformation of our world: Agenda for sustainable development until 2030" today, not only in Azerbaijan, but throughout the world, one of the most urgent tasks facing national education systems is the need to provide high-quality specialist training that meets the requirements of the time. does. The implementation of these tasks in our country is expressed in the order of the President of the Republic of Azerbaijan dated February 2, 2021, with the goal of "education in accordance with the requirements of the XXI century", which is included in the priority "Competitive human capital and a place of modern innovations" provided in the national priorities for socio-economic development. In the 3rd priority, it is noted that the long-term development of the economy should rely on modern and strong education in order to be able to continue the increasing competition in the world. It is through education that the share of human capital in the national wealth should be continuously increased.

In the strategic period, special importance should be given to "lifelong education" based on harmonious development of competence, social habits and skills. The scope of early and preschool education should be expanded and gradually include all children of the appropriate age. In this regard, in order to strengthen general education, the modernization of the education system should be continued, content reforms should be deepened, and integrative teaching experience should be developed.

In order to achieve the goal of "education in line with the requirements of the XXI century", the modern education system should pay attention to inculcating digital competences from the school age in order to prepare the young generation for the era of future digital technologies, and give them new skills, qualifications and professions that are fundamentally different from today. This, in turn, puts new tasks in front of young educators growing up in higher schools. So, young educators should prepare themselves for the innovations that will happen in the next decades.

Azerbaijan State Pedagogical University implements a number of projects related to the formation of professional competencies of educators. The project "Application of new content education based on modern learning technologies and international experience at Azerbaijan State Pedagogical University" conducts research based on the implementation of research-based content as a key competency in pedagogical education. According to ADPU Rector Professor J. Jafarov, who assesses the formation of professional competencies of educators as the main criterion of modern education, the basis of the development of teacher professionalism is the improvement of soft and hard skills such as cooperation, communication, emotional intelligence, computer and information literacy, presentation, and new trends, changes, new teaching methods, increasing knowledge and skills in line with advances in technology, gaining the competencies needed in the changing labor market, and providing flexibility to both young and experienced teachers are recommended to be achieved through networking, which is one of the important tools in the formation of the professional competencies of educators.

Keywords: professional competence of educators, national priorities, teacher professionalism, competitive human capital, modern education, global challenges.

LIBRARIES HISTORY: THE LIBRARIES OF THE REGION OF KARABAKH

Nour Elhouda Djoumana Lemounes
Fellow of Ph.D. Baku State University -Information retrieval systems and library science

Abstract
The first library-reading room in the territory of Karabakh was established in Shusha. Ahmad bey Agaoglu, a French language teacher at the Shusha Realni School, opened a new library for the people of Shusha in 1896 under the name of a Muslim reading room in Shusha. Many of these books and libraries were destroyed by armenians during the Karabakh war period. however, the Restoration of libraries and book funds is in process to build the destroyed libraries to save the cultural heritage of Azerbaijan.
Keywords: libraries, history, books, Azerbaijan, karabakh, shusha

Introduction

In 1918, the vandalism of armenians was shown against the material and cultural heritage of Azerbaijanis,. All historical monuments in the Iravan Fortress, including the Khan's Palace and the Sardar Mosque, were destroyed. a number of copies of books destroyed after the occupation, the damage to the library and information of Azerbaijan.
The destruction of archives and libraries was the basis of Armenian occupation. T.Rustamova said that 9 Centralized Library Systems, 927 libraries and 4.6 million copies of books stored in Nagorno-Karabakh and adjacent regions occupied by Azerbaijani for about 30 years were destroyed, 13 world-famous (6 architectural and 7 archeological) books were burned.), 292 countries of national importance (119 architectural and 173 archeological) and 330 local historical (270 architectural, 22 archeological, 23 garden, park, monumental and memorial monuments, 15 examples of decorative art) historical and cultural monuments remain in the occupied zone. Is is estimated that the damage to Azerbaijan's library and information sector amounted to 20 million 815 thousand US dollars.

Karabakh libraries and information centers history

Historically, the establishment, operation and development of primary libraries in ancient Shusha was carried out by Azerbaijanis. the first library-reading room in the territory of Karabakh was established in Shusha. Ahmad bey Agaoglu, a French language teacher at the Shusha Realni School, opened a new library for the people of Shusha in 1896 under the name of a Muslim reading room in Shusha. the reading room has been operating for 3 years and the book fund has reached 500 copies. Shusha has been known as the cultural center for centuries and the first book was published in Shusha as the first library.
Later, a city library was established in Shusha in 1924, and at first the library had a book fund of 4,875 copies and 269 readers. Another interesting fact is that Khosrov Akhundzadeh (Shaig), a well-known intellectual of his time, who for more than half a century had an unparalleled contribution to the development of education and culture in Azerbaijan, was appointed director of the Shusha city public library in 1935. Of course, along with the rich pedagogical and literary heritage, the leadership of the library by Khosrov Shaig, also known as the "Historian of Karabakh", was important in improving the library service and library activities, enriching the fund. In 1938, the fund of Shusha city library had 4875 copies of literature, 269 regular readers, and the fund of Shusha district library had 12000 copies of literature, 695 readers. In the same year, a children's library was established in Shusha.
In the following years, the Shusha Centralized Library System, consisting of 1 center and 31 library branches, the Central Library had about 50,000 books.

The new library had a 160-seat reading room and a language reading room for music school students. The director of the library was Ruslan Aliyev.

It should be noted that the local newspaper "Shusha" periodically published articles about the activities of the library, advanced rural libraries, active librarians, and informed the general public. An article entitled "Public view of libraries" was published in the April 1, 1967 issue of the newspaper. This article shows that there are 16 public libraries in the region, 5 rural libraries.

On May 8, 1992, Shusha region was occupied by the Armenian armed forces, and an ethnic cleansing operation was carried out in the region. As a result of the occupation, 32 libraries in the region and ancient and unique books stored in these libraries were burned and valuable publications were destroyed.

In the post-occupation period, since February 1993, the Shusha library has resumed its activities in 3 rooms under a residential building at 2 A, Tabriz Street, N.Narimanov district, Baku. Of course, the books belonging to the library's fund were destroyed during the occupation, no publication could be brought to Baku, and the restored library began to operate with a new book fund as a result of the support and efforts of intellectuals.

The encyclopedic book "Azerbaijani libraries in the information space of the XXI century", published in 2007, presents a number of statistical indicators on the activities of regional libraries for 2004-2005. It shows that in 2004 the library fund was 11,037 copies, the book issue was 2,370 copies, and the number of readers was 395, while in 2005 these figures were 19,000 copies, 9,800 copies and 420 people, respectively. According to the data of 2015, the book fund in the CLS was 34912 copies, the number of readers was 3871 people, the book issue was 49212.

However, before the occupation, the Shusha library, which had a literary fund of about 200,000, served more than 10,000 readers.

A Visit to Karabakh

First of all, let’s introduce Karabakh. Karabakh is one of the ancient historical regions of Azerbaijan. It’s name is a combination of the words “gara” (black) and “bagh” (land). The word “Karabakh” as a name given by Azerbaijani people to their land first appeared in primary sources of the 7th century. [1] "According to the ancient history books the borders of Karabakh region are as given below: the Araz River in the south, from Khudaferin Bridge to Sinig Bridge. In the morning international students from Baku state University and from other universities and specialities gathered in front of Martyrs’ Alley along with employees of the ministry of education and Media representatives to get into the buses that will take them to Karabakh, a 6 hours long trip. The program of the trip was like the following : arriving at 12 having lunh then first visiting Fuzuli district from the ancient mosque to the old cemetery and city ruins. After that, visiting Jabrayil district including the friendship foutain, ancient plane tree, city cemetery, city ruins and Khudfarin bridge, where international students stoped to take pictures and raise the flag of Azerbaijan. Also, some of them talked obout their impression about the war and Karabakh in general.

Impressions and feelings : As we saw during the trip all students were fascinated by the beautiful nature of the land of Karabakh, although all the distruction and wrackage there because of the war.

The area was so calme and gorgeous. It was so sad to see such a place getting burned and distruced during the war with enemies. We hope that karabakh will be rebuiled and reconstracted in the coming years by the responsible authorities, and we hope that Karabakh will never witness war again and that all its people live in peace forever.

[1] https://www.virtualkarabakh.az/en/post-item/2/25/karabakh-azerbaijan.html

Conclusion

The first library-reading room in the territory of Karabakh was established in Shusha. Ahmad bey Agaoglu, a French language teacher at the Shusha Realni School, opened a new library for the people of Shusha in 1896 under the name of a Muslim reading room in Shusha. Many of these books and libraries were destroyed by armenians during the karabakh war period as it is mentioned in many history ressources . however, the Restoration of libraries and book funds is in process to build the destroyed libraries to save the cultural heritage of Azerbaijan.

References

1. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Kitabxanaları III Cild. Baki 2010

2. MİRZƏ CAMAL CAVANŞİR QARABAĞİ, TARİX İNSTİTUTUt QARABAĞ TARİXİ AZƏRBAYCAN SSR ELMLƏR AKADEMİYASI

3. REPORT ARMENIA'S APPROPRIATION OF AZERBAIJANI CULTURAL AND HISTORIC HERITAGE (The following report is partly based on the resources provided by the Ministry of Culture of the Republic of Azerbaijan BAKU-2021

4. Adila Abdullayeva, History of ancient Shusha libraries. Qədim Şuşa kitabxanalarının tarixi https://sia.az/az/news/culture/952456.html

5. A conference dedicated to the material cultural monuments destroyed by Armenians in Karabakh was held https://science.gov.az/az/news/open/15511

6. Ermənilərin Qarabağda məhv etdikləri maddi mədəniyyət abidələrimizə həsr olunan konfrans keçirilib

7. Ermənistanın işğalına qədər Dağlıq Qarabağın kitabxanaları: statistika

8. «KİTABXANA İŞİ HAQQINDA» AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU.

9. Javid Jafarov. A brief history of Armenian biblioclasm. Institute of Manuscripts, Azerbaijan National Academy of Sciences J. of "Manuscripts Don't Burn". Special issue, 2019, pp. 93-100.

10. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası I cild. Bakı: «Lider Nəşriyyat». 2004

WHY DOES THE FUTURE OF THE MIDDLE EAST DEPEND ON FEMININE ECO-RESISTANCE?

Ebrahim SALIMIKOUCHI
Associate Professor, University of Isfahan

ABSTRACT
The future of the planet is profoundly linked to the destiny of women. This issue is much more obvious in the Middle East. Women are, in essence, greener than men are: they are much more earthly. Their ecological claims are more believable and sincere than those of men. While men (workers lacking time and passions) are often absent from militant circles for ecology (art, literature, cultural NGOs, etc.), women are there and they are by their physio-psychology and by their activist spirit.
There is an eco-social awakening among women in the Middle East. An awakening that encourages them, a long time ago, to militate by all their means. These new challengers have a claiming presence through their way of life and thought. Consciously or unconsciously, they are invading the public space with fundamentally ecological/environmental signs. Let us take as an example the women of the Islamic countries of the region who go to the streets with their different appearances from what the dominant ideology requires: their more democratic and liberal clothes (colors, fashion, and design), their bicycles, their dogs, etc. This presence is therefore a feminine eco-resistance, a resistance against all apparent or disguised forms of totalitarianism. They are there and they are gaining more ground with their love for nature and their commitment to the environment. Even sometimes, they have more certain effectiveness compared to the intellectuals, opponents or street protesters, etc.
I would like to analyze this feminine eco-resistance from a semiotic-phenomenological point of view to verify more closely the importance and the potential of such a cultural awakening.
Keywords: Middle East, Women, Ecofeminism, Art, Social Semiotics.

EFFECTS OF TWO MODELS INSTRUCTIONAL STRATEGIES ON STUDENTS' KNOWLEDGE OF CLIMATE CHANGE CONCEPTS IN SOCIAL STUDIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Olawale Oyemade OYEKANMI
School of Arts and Social Sciences, Tai Solarin College of Education

Olusoga Rasheed OTELAJA
School of Arts and Social Sciences, Tai Solarin College of Education

Abstract

In a sustainable development ideology, the use of natural resources and ecosystem is pivotal to our ways of life through planning, organization, and controlling available resources meaningfully, hence the need to empower human being with behaviour modelling, information acquisition and sharing to ensure desirable change. Therefore, this study determined the effects of mentoring and field study instructional strategies on students' Knowledge of climate change concepts in social studies in Lagos State, Nigeria. It also determined the moderating effects of gender and school location on Students' Knowledge of climate change.

The pretest-posttest, control group, quasi-experimental design with a 3 x 2 x2 factorial matrix was used. Participants were 284 Junior Secondary II students (143 males and 141 females).The multi-stage sample procedure was used to purposively select sample for this study in Lagos - Island and Lagos Mainland (Education District III and V). Participants were randomly assigned to Mentoring (100), Field study (96) and Conventional strategies (88). Treatment lasted ten weeks. Four instruments were used: Student Knowledge of Climate Change Test (SKCCT)(r=0.96),Teachers' Instructional Guides for Mentoring, Field study and Conventional Strategies. The SKCCT was validated using the Kuder-Richardson formula (K_r 20) and a coefficient of 0.77 was obtained at 0.05 level of significance.

Treatment had significant main effects on students' knowledge of climate change concepts ($F_{(2,271)} = 11.86$, $\eta^2 = 0.08$). Students in mentoring strategy group had highest mean knowledge score ($\bar{x}=12.35$), followed by their counterparts in field study ($\bar{x}=11.88$) and control group ($\bar{x}=10.67$). Therefore, the finding of this study affirmed the fact that a person's appraisal of a situation is likely to be influenced by personal characteristic and influences to which such a person is exposed, for example, his/her knowledge about the environment may affect his/her view of the seriousness of climate change and the norms of people with what he associates may influence his/her appraisal of his/her responsibility for helping solve such problems that demand environmental friendliness, preservation, conservation and sustainability, since the descriptive statistic for the knowledge posttest scores show that the treatment has significant main effect. While gender and school location has no significant main effect on students' knowledge of climate change concepts.

However, teachers should adopt mentoring, field study and conventional instructional strategies for effective teaching and learning outcomes on climate change concepts in social studies in Lagos state, Nigeria.

Keywords: Mentoring and Field-study strategies, Students knowledge, Climate change concepts, Social studies, Lagos State, Nigeria, Sustainable development

EFFECTS OF PEER-TUTORING AND CONCEPT-MAPPING INSTRUCTIONAL STRATEGIES ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ACHIEVEMENTS IN BASIC SCIENCE AND TECHNOLOGY IN EKITI STATE, NIGERIA

ASUBIOJO RAPHAEL OJO
Department Of Educational Technology, Bamidele Olumilua University Of Education, Science And Technology

ABSTRACT

This study investigated the effects of peer-tutoring and concept-mapping instructional strategies on secondary school students' achievements in basic science and technology in Ekiti state. The study used a quasi-experimental pre-test, post-test, non-equivalent design. The population for the study comprised all the Junior Secondary School Class Two (JSS2) Basic Science and Technology Students in Ekiti state. A sample of 240 students using simple random sampling was used for the study. Four research questions were raised and four hypotheses were generated for the study. The self-constructed instruments titled Basic Science and Technology Achievement Tests (BASATAT) was used for data collection. The items of this instrument was subjected to face and content validity. The reliability of the instrument was established using test-retest method and a reliability coefficient of 0.75 was obtained. The statistical tools used for data analysis were mean, standard deviation to answer the research questions while t-test and ANCOVA was used to analyse the hypotheses. The findings showed that in the pre-test, the obtained mean scores are not significantly different from another which showed that the four groups selected are homogeneous. The obtained post-test mean scores of the experimental group was significantly higher than the post-test means scores of the control group.

Also, the obtained post-test means scores of the combined experimental groups was higher than the post-test mean score of the individual experimental groups. The finding revealed that students taught with both peer-tutoring and concept-mapping instructional strategies performed significantly better than their counterpart in the individual group. It was recommended that teachers should adopt both peer-tutoring and concept-mapping instructional strategies to improve students' achievement in Basic Science and Technology.

Keywords: Peer-tutoring, Concept-mapping, Achievement, Basic Science and Technology, Strategy.

STORY TELLING: AN ART IN TEACHING-LEARNING FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS TOWARDS ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN MODERN EDUCATIONAL SYSTEM

Fr. Baiju Thomas
Ramakrishna Mission Vivekananda Educational and Research Institute, Faculty of Disability Management and Special Education

Abstract
The present study talks about storytelling, and art in teaching-learning for students with special educational needs (SwSENs), towards academic achievements in the modern educational system. Students with SENs frequently have challenges in the classroom because of problems with reading and writing and other troubles, such as auditory and visual memory, ability to focus, impulsive behavior, motor control, and perspective and discrimination of sound and vision. One of the oldest kinds of creative expression is telling stories, which has been handed down from generation to generation. Stories spoke in the family to assist in maintaining our cultural history by imparting values and cautions, as well as entertaining and educating. A person's view of the family's history is altered when more family members are present. Myths and legends not only tell us about the past, present, and future, but they may also educate us about the values and beliefs of our society. Learning more about what motivates individuals to engage in school is essential if we are to help them enhance their quality of life through it. Students with SENs in the information age must devise innovative ways of acquiring and applying new knowledge because of the rapid evolution in today's world. One of the most effective ways to teach and learn is using narratives. The author of this study wanted to find out how storytelling helps children with SENs acquire and remember information, so they measured to see whether this was possible. An instance of a narrative the author tells in the classroom will be examined to see how it works as a teaching-learning strategy. This tale may be used in the school as an illustration of "storytelling." Lastly, the author will discuss different places where storytelling may be helpful, including the classroom; listening and speaking abilities and reading and writing all impact one's ability to communicate. An effective connection requires hearing and grasping what the other person is saying on the other end. Storytelling is a talent taught and learned by SwSENs, who use words to express themselves and their thoughts and feelings. Studies have shown that incorporating storytelling into the classroom increases students' motivation and ability to achieve better academic outcomes in the modern educational system.
Keywords: Storytelling, Art, Teaching-Learning, Students with Special Educational Needs, Academic, Achievements, Modern, Educational System

Introduction
Storytelling and its frameworks have been around for a long time. The story is so compelling because of its ability to transcend time and place. Since the beginning of recorded history, and maybe even before, our grandparents have been telling us stories. We were, as per some, characterized by our ability to tell stories in our thoughts. For centuries, storytelling has been used to educate, convey information, and lend meaning to our lives. Bruner has recorded this; stories have traditionally served as a foundational teaching tool. You may discover more about the art of storytelling in a variety of settings. You can start by reading Green and Brock (Hazel, 2008; Landrum, Brakke, and McCarthy, 2019). During the history of humanity, stories have functioned as a means of conveying knowledge. Teachers, on the other hand, may have overlooked the value of storytelling in the classrooms. Teachers will learn how to use storytelling as a teaching technique in this theory review.

We'll go through the many types of storytelling styles, how they work, and what you can do to put them into practice. Warning signs and limitations are part of our advice for teachers in the world of psychology, as is the use of storytelling to captivate students and meet specific learning goals. Once you start incorporating storytelling into your lessons, you'll have a plethora of resources at your disposal. Storytelling may be included in your tasks in several exciting ways if you are willing to put in the time and effort. Storytelling is becoming more common in places like blogs, Facebook, and public reviews, to name just a few. In every situation, people practice stories to convey and retain essential points.

Storytelling is everywhere. Video, graphics, or communication channels can be used to enhance textual exposition in various storytelling styles. To provide an overview of prior research, this study focuses on short tales in information systems. It is hard to overstate the significance of storytelling for your pre-schooler's success and advancement. Even if it's only recalling a wonderful moment from one's childhood, storytelling has several benefits for children with SENs. They must know what they want to learn and why they want to learn it before they can make progress in the world. People who want to succeed in today's information age need to master the skill of learning rapidly and applying what they know to real-world situations right away. As per a new study, stories can be an effective teaching tool in the classroom. This study set out to discover and describe the benefits of storytelling for adult students' ability to learn and recall new material. More than ever, children with SENs must integrate the knowledge they have absorbed. The process may be made more accessible if storytelling were used. Psychologists already use storytelling as a teaching method. There is no need for anything more than a few examples to make a point. Our knowledge of the storytelling techniques that make certain cases more effective than others is limited when we write case studies. For children with SENs, we may be overlooking some of the most effective ways to help them become people by employing storytelling to convey knowledge and evaluate concepts or even assisting them in performing everyday life in the modern educational system.

The Notion of Story Telling

Storytelling has been passed down through the ages as a method of preserving cultural traditions and transmitting knowledge generation after generation. Storytelling has been around for at least 27,000 years, as per one estimate (Widrich, 2012). In light of recent research on how the brain learns, experts like Caine and colleagues (2005) recommend storytelling in education. We use our prior experiences and the stories we tell ourselves about them to make sense of the world around us (Schank & Abelson, 1995). There are a lot of experts in this field who are studying the use of storytelling. We'll discuss the importance of storytelling in our lives at the beginning of this study—an overview of how teachers use storytelling and some sources and ideas for future use. As a race, storytelling has had a tremendous influence on our development and maturation. A teacher's inability to employ narrative effectively in a higher education setting may make it very difficult, although it is socially constructed. Students who are reluctant to participate in formal learning, according to Miller and Pennycuff (2008), might be inspired and engaged via storytelling. A helpful method for passing on information from one generation to the next, storytelling helps connect from all economic levels (Bruner 1986; Miller and Pennycuff 2008). There are references to this in Brner (1986) and Pennycuff (2008a). There is no doubt that McDrury is correct. All types of storytelling are described by Alterio (2002): "We hear, read, write, and tell them," He writes.

Before we can make better judgments regarding their use in our classrooms, we need to study the notions of story and storytelling. Storytelling is the only method of preserving and transmitting cultural traditions, beliefs, and heritage.

People have long relied on stories to help them recall and retain information (Abrahamsen, 1998). When it comes to knowledge retention and dissemination in traditional communities, storytelling is a particularly effective method. Society has always depended on the power of storytelling to keep everyone on the same path. It is easier for students to retain the information when they are doing group work because they can instantly apply this knowledge (Andrews, Hull, 2009). As per the outcome of this study, storytelling can have a positive effect on a community. Stories, whether written or oral, can be viewed as a form of narrative inquiry by some (Denning, 2005; Heo, 2003, Rossiter, 2002). Stories frequently depict a diverse cast of individuals as they engage with their surroundings and work out solutions to challenges, they face. A story will fall flat if the viewer cannot draw connections between seemingly unrelated occurrences and the real lives of real people. While our imagined pals suffer through challenges, we don't have to go through the same trials and tragedies they endure. Stories are an efficient technique for sharing and comprehending one's personal experiences, says Atta-Alla (2012). We are only able to cross-cultural, linguistic, and social divides via the use of stories. Everyone can benefit from the gift of storytelling because it has no bounds when it comes to age. To help kids with special needs understand morals, ethics, and even cultural differences, it is possible to use tales as an educational tool. Students do better in class when they work in groups since they can instantly put what they've learned and apply it (Andrews, Hull, 2009) — as per this study, telling stories has a positive impact. It comes as no surprise at all. It is essential for teachers who want their students with SENs to remain involved in the classroom, to help them retain information, and ease their students' concerns or hesitations, to learn how to tell the stories in the school. Storytelling may be used for a variety of different purposes, including in the classroom and beyond. A sense of community may be fostered via the sharing of a similar story. Students with SENs can establish meaningful connections with historical figures and civilizations via the stories they tell. The school system should be informed of any significant events that take place in or around your school. To be a great storyteller, you must share stories that are relevant to your subject and the school. A peer's perspective on your learning career can be enormously cooperative on storytelling in the modern educational system.

Story Telling in Education

The successful teaching strategy of using storytelling to teach information is vital in an education setting (Catapano, n.d.,2021). If done correctly, storytelling may be a powerful educational tool. It's possible to use one's personal experiences, successes, mistakes, and lessons learned along the road to help students learn. The student's ability to evaluate and integrate what they hear is essential if they are going to be able to link it to their personal experiences (Flynn et al., 2004). As the educational system grows, school officials and teachers believe that students with SENs should have access to the most significant educational experiences available. All academic establishments share the goal of reducing the number of children with SENs who drop out of school. In literary experiments, some of the most effective teaching methods are identifying similarities and differences, taking notes and applauding progress and boosting collaboration, establishing objectives and providing helpful advice, and developing concepts that lead to action. As an outcome, we're looking at the use of storytelling as a teaching method. As soon as the school bell sounds, students may be able to concentrate better if a story is presented to them. The school's educational and language aims are put into motion with an introduction story. In the classroom, a narrative may be used to teach topics. If the facts and figures necessary are too dangerous for students, storytelling might be used to help them understand the concerns. As Lipman (1994) points out, storytelling events are another valuable means of conveying concepts and meanings. Storytelling may be used by everyone in today's rapidly changing educational system.

Students with SENs require teachers who can captivate and enchant them. Keeping children interested in class is a duty that all teachers owe to their charges. Conventional instructional practices can significantly impact the economic future of a student with SENs.

As an outcome of their efforts, high-quality and advanced schools are more likely to admit kids with SENs. Based on findings from this study, story-based teaching may help students learn more effectively. An instructive storyteller's road map is laid forth in this study. Great stories and successful techniques of teaching adults have been linked in recent studies. Story and anatomy are intertwined. Students with SENs who are experiencing a problematic academic year may be motivated by stories like these. An excellent method to engage personally with students with SENs is by telling a story like this one to children. Children with SENs may benefit significantly from the use of storytelling in the classroom. Students' educational experiences were not a focus of this study, which mainly examined the art of storytelling. There is a long tradition to this question, maybe even longer than the human species itself. As a teaching strategy, storytelling is especially compelling for students with SENs. In our study, we uncovered narrative elements that may be used in the classroom to aid students with SENs. If done correctly, storytelling may be a powerful educational tool. It is possible to use one's talents and limitations, as well as lessons learned along the road, to educate. Storytelling in the classroom may have educational benefits. Students with SENs can benefit from teachers' use of storytelling in the modern educational system.

Impact of Story Telling on Academic Achievements among Students with SEN

Education is a social process in terms of its environment, fundamental concepts, and ultimate aims. A feeling of integrity is the goal of this practice. The lengthy procedure needs to take into account the demands of both the individual and society. This procedure connects everyone's social, emotional, intellectual, and physical well-being (Merezeq & Darweesh, 2008). Storytelling is the planned dissemination of information in a way that allows others to comprehend and enjoy it to get to the story's peak, as per this definition of storytelling. To tell your account or that of your grandparents, it is easy to draw on the power of heritage. Storytellers and listeners gain from each other's shared experiences to implement new students to environmental language (Saskatchewan, 2003). School systems still rely heavily on a traditional way of teaching. The introduction of unique teaching methods can make learning more interesting for students. Studies show a strong connection between a student's desire to do well in school and their overall success. Using storytelling techniques in the classroom boosts the willingness of pupils to learn (Diaw, 2009). A positive outlook on academic development is attainable, right? The goal of this educational tool was to test if different methods of teaching-learning might be combined. Students with SENs who study storytelling develop their visual, dramatic, and emotional talents in the classroom to elicit powerful emotional experiences from their listeners.

Storytelling may be used in any academic domain to educate them as long as the teacher is willing to enable students with SENs to be creative. Teaching children with SENs about the need for self-reflection and social-emotional development may be made more accessible via the use of stories. To stimulate people's curiosity and keep them engaged, storytellers have been in use since the start of the twentieth century. However, the emphasis was on stories for children that were simple enough for them to understand. As teachers in the early 21st century, teachers implemented various kinds of stories to highlight the necessity of educating clever and talented students (Saadeh 2010). Our current level of technological advancement is the result of extensive study into a wide range of subjects. Teaching-learning may be increased by the use of storytelling, which brings together the students' and teachers' knowledge and abilities. The students with SENs will be more motivated and willing to learn at their own pace as a result of this change.

Ultimately, all of this work is for the benefit of a more advanced society by offering the best possible results. Storytelling can assist teachers in identifying the most effective strategies for dealing with their students with SENs requirements and accomplishing their academic goals in the current educational system by taking their students' various levels of cognitive, perceptual, and other capabilities into factors. With its global appeal, storytelling may benefit a broad spectrum of youngsters. Storytelling has the power to inspire young people to stay in school for the long haul. This century's students with SENs must learn how to tell stories if they wish to use nearly all of the other skills they will need in the future. Even students with SENs in the arts and sciences might benefit from integrating stories like these into their studies. Teachers may tell stories to their students with SENs to keep them interested and engaged in the modern educational system.

The Role of Teachers in Facilitating Story Telling for Students with SENs

Teachers think that storytelling is an essential aspect of modern life, depending on personal stories of how they learned to tell a story as children. Storytelling is a natural ability for children. In storytelling, you may find the magic and wonder of the world. Storytelling gives us a better grasp of our personality and the people around us. Teaching children with SENs about other cultures and the people that live in them can profit from the use of storytelling. Storytelling may be enjoyed by anybody, irrespective of the level of comfort. To one or more people in the audience, the National Council of Teachers of English delivers a story. This sentence contains an instance of narrative language. The best way to learn is by interacting with others, according to a study (Dugan, 1997). Stories may be an excellent tool for conveying information. Since the start of time, stories have been used to instruct. By relating a story, a problem may be revitalized. In a wide range of fields, including physics and mathematics, the ability to communicate narratives might be beneficial (Lipman, 2003). Some of today's most pressing environmental issues might be addressed with the aid of storytelling. This issue is getting a lot of attention at the moment. Storytelling as a teaching tool is becoming increasingly popular among teachers (Gersie,1992). This technique of teaching makes use of the fact that pupils are naturally social beings. As per a new study, the best storytellers are those who are untrained (NCTE, 1992). Indian instructors who utilize storytelling to teach and learn aren't bothered with the outcomes or statistics. Over this, it is acceptable to state that academics have a shared position. Storytelling should not be used to teach or care for children. The style of life of these people should be respected and accepted. They are bringing materials that may be of interest to students with SENs to interactions with peers. It might be hard to talk about one's life observations, particularly if one has unique needs. Now, we're focusing on the "developing" pattern in children's stories. Using storytelling as a mode of communication helps enhance the interaction between ideas. When a teacher shows their students their personal and emotional support, this study calls it "being with." Teaching requires much more than simply being "accessible" to students; it also requires an understanding of the academic environment in which they operate. As per the scientific investigation, storytelling is a nearly a century activity (Kuyvenhoven 2009; Dougherty 2012). The potential educational benefits of incorporating art into the curriculum are well-known to us as teachers. People of any age or ability may enjoy stories. It just needs the capacity to speak and listen so that one may become an artist. Children who are unable to express themselves verbally may benefit from storytelling (AL-Khalifa, 2005).

Technology has made it possible to spread historical and cultural heritage, as well as beliefs and customs. Storytelling in the class might help students with SENs relax and remember more information. Students like all types of storytelling. Listeners who enjoy a well-told story may feel a sense of well-being and happiness as an outcome. In the end, this technique builds deep bonds between the storyteller and the listener.

To assist students with SENs in learning more efficiently, teachers might integrate storytelling into their lessons. Teachers and parents must pick a story that makes the assignment clear and easy to understand to keep students engaged. Teachers' narratives could be beneficial in the classroom, courses, and other sorts of ongoing education. Their work will be accessible to coming generations if they take part in formal events like this. For children with SENs, this study looked at the use of storytelling as a teaching method. Teachers can make learning exciting for students with SENs. A teacher's attention and story can aid students with SENs, but individuals can also gain by sharing their knowledge with others. Teachers that deploy storytelling to engage their students with SENs have favourable outcomes with these children. Children with SENs might be motivated by their teachers' experiences as they always think academicians have a first-hand understanding of their subject matter in this way. A recent study reveals that even students with poor motivation and academic competency may be captivated by the power of a story. Students with poor self-esteem or motivation may hear stories read aloud. When stories are told in this manner, they may move people to action. When it comes to learning, nothing beats the magic of a good tale. Students with SENs might benefit from storytelling activities in primary school. When used in combination with other classroom activities, storytelling may be an effective teaching tool. When students' SENs are engaged, their ability to remember information enhances in the modern educational system.

Benefits of Story Telling

Storytelling has long been a primary act of transporting knowledge from one generation to the next. It's not simple to come up with stories that can be used in a report. As per studies, students with SENs retain more information when they hear a story reading in classrooms. Children's attention spans can be improved via the use of storytelling. In addition, it's a great way to get information into young people's heads. It's essential to keep in mind that stories might assist you in recalling specifics from previous conversations. We can all tell a narrative at any moment, whether we're chatting with our neighbours or going over the day's events. Listening abilities can be improved via the use of storytelling strategies. When we tell ourselves a story, we disclose much about who we are as people and how we see the world around us. Young people may benefit from learning about the customs of their grandparents from other cultures if they are taught to respect their cultural traditions. Here are a few illustrations of how storytelling may assist children with SENs in the modern educational systems:

Motivates positive behaviours' in children: A child's love of stories is not a secret at all. If you spend enough time telling your children tales, the values you teach them may last a generation. Motivate them with stories about people they can look up to or things they can learn from. Spending time with your children one-on-one regularly is a solid reason to be involved in their long-term development.

Improves the listener's ability to identify: It may be challenging to keep a child's interest for a lengthy amount of time. Young individuals have trouble concentrating on a single task for extended periods. Their focus will stray if they don't become involved. Telling a story to your child, on the other hand, may help your child enhance their listening skills. For students with SENs, the ability to focus and pay attention in the classroom is a significant

Nurtures their imagination: Listening to a story being read aloud can help children form their own opinions on the characters and story developments in the book. When you watch anything on television, it's a whole other experience. Listening to a story read aloud may help a child's imagination flourish! Different individuals will read the story in different ways. It's open to interpretation. Studies demonstrate that it has a positive impact on creativity and the ability to consider new ideas.

Promotes their understanding of cultures: When stories are recounted to young children, their brains are opened to new experiences. Compassion is fostered when youngsters strive to figure out what is going on in the minds of the people in the story.

Improves their capacity to communicate: Reading out loud reading helps children's communication skills improve. Therefore, they are forced to speak up. Encouraging your child to take an active role in the story might be as simple as asking inquiries or giving suggestions. Your child's vocabulary will expand as you introduce new words to them by reading aloud.

Sharpen the Brain: Storytelling is an excellent way to improve your child's brain and concentration. After you've finished reading a story to your child, ask them to describe it or to recall specific details from the story. Make them talk and see how much they remember.

Makes it easy to learn: Your child will be better prepared for school if you read aloud to them. Children who learn more naturally will be more prepared for school. Storytelling has long been said to help children focus and concentrate, which are essential for students with SENs in their early years of schooling.

Social skills have improved the quality: Teaching children to pay attention and actively listen to others is challenging without the help of stories. As they listen to the differing viewpoints of others, they learn to be more accepting of their own. Thus, students with SENs are more equipped to deal with the wide range of views that exist in modern society. Reading aloud to a youngster can help expand their minds and teach them essential life lessons. As an outcome, they have access to a wide range of previously unknown options and opinions. In addition to the many other benefits, telling stories is an excellent method for parents to spend time with their children.

Conclusion

Storytelling may be an excellent tool for children with language delays. It has been shown that telling stories to children with SENs can help them develop their reading and language abilities as well as their emotional well-being. Children with SENs are better able to relate to people and experience love as a result of mastering this ability." Reading children's stories about one's ancestors might help one have a better understanding of one's family history and sense of self. When adults read to children, it benefits everyone since it is both pleasurable and educational. Storytelling has grown in popularity during the past two decades. It is available to everyone because of storytelling and reduction technology. Telling a story is an excellent way to keep pupils engaged and motivated in their studies. Having this in mind, narratives are beneficial for students with SENs. Through the use of classroom items, students' attention may be drawn and maintained. Using props like masks, puppets, toys, and video models may enhance storytelling. Students can be encouraged to study with the use of an educational calendar. As a result, student involvement and engagement will increase. New teaching methods will be open to students as a consequence of the study. We're all in the same boat here as students with SENs, Planning, delegating, and decision-making are all-important structural skills that storytelling may help students learn. Because it works best when it is shared, the ability to tell a good story can be understood by anybody, not only educators. There's no denying that the use of stories in the classroom has to be improved. Teachers are researching and developing new ways to incorporate this topic into their classes to assist students with SENs to succeed in today's educational system.

References

1. Abelson, R. P. (1995). The secret existence of expressive behavior. *Critical Review*, *9*(1-2), 25-36.

2. Al-Khalifa, H., & Davis, H. (2005). Aracore: an arabic learning object metadata for indexing learning resources.

3. Alterio, M. (2002). Using storytelling to enhance student learning. *Higher Education Academy*, *5*.

4. Andrews, D. H., Hull, T. D., & Donahue, J. A. (2009). *Storytelling as an instructional method: Descriptions and research questions*. Oak Ridge Inst for Science and Education Tn.

5. Atta-Alla, M. N. (2012). Using storytelling to integrate faith and learning: The lived experience of Christian ESL teachers. *International Christian Community of Teacher Educators Journal*, *7*(2), 6.

6. Ballantyne, C. M., Bays, H., Catapano, A. L., Goldberg, A., Ray, K. K., & Saseen, J. J. (2021). Role of bempedoic acid in clinical practice. *Cardiovascular Drugs and Therapy*, *35*(4), 853-864.

7. Bruner, J. (1986). Play, thought and language. *Prospects: Quarterly Review of Education*, *16*(1), 77-83.

8. Caine, R. N., Caine, G., McClintic, C., & Klimek, K. (2005). *12 brain/mind learning principles in action: The fieldbook for making connections, teaching, and the human brain*. Corwin Press.

9. Costanzo, W. V. (1992). *Reading the Movies: Twelve Great Films on Video and How To Teach Them*. National Council of Teachers of English, 1111 Kenyon Rd., Urbana, IL 61801 (Stock No. 39108-0015; $10.95 members, $14.95 nonmembers)..

10. Denning, S. (2005). *The leader's guide to storytelling: Mastering the art and discipline of business narrative*. John Wiley & Sons.

11. Diaw, P. W. (2009). *Case Study: The influence of storytelling as prewriting activity (in the writing process) on narrative writing in the No Child Left Behind learning environment* (Doctoral dissertation, Saint Joseph's University).

12. Dougherty, M. (2012). *Once upon a teacher: A phenomenological investigation of teachers who begin to use storytelling in their classrooms*. University of Maryland, College Park.

13. Duran, B. J., Dugan, T., & Weffer, R. (1998). Language minority students in high school: The role of language in learning biology concepts. *Science education*, *82*(3), 311-341.

14. Fossen, A., Abrahamsen, T. C., & Storm-Mathisen, I. (1998). Psychological outcome in children treated for brain tumor. *Pediatric Hematology and Oncology*, *15*(6), 479-488.

15. Gersie, A. (1992). *Earthtales: Storytelling in times of change*. Green Print.

16. Hazel, P. (2008). Toward a narrative pedagogy for interactive learning environments. *Interactive Learning Environments*, *16*(3), 199-213.

17. Heo, H. (2004). Inquiry on Storytelling for the Web-Based Environmental Learning Environment. *Association for Educational Communications and Technology*.

18. Kuyvenhoven, J. (2009). *In the presence of each other: A pedagogy of storytelling*. University of Toronto Press.

19. Landrum, R. E., Brakke, K., & McCarthy, M. A. (2019). The pedagogical power of storytelling. *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology*, *5*(3), 247.

20. Lipman, H. Jewish Oral Tradition: A Look At Human Rights Literature About The Holocaust.

21. Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. Cambridge university press.

22. Miller, S., & Pennycuff, L. (2008). The power of story: Using storytelling to improve literacy learning. *Journal of Cross-Disciplinary Perspectives in Education*, *1*(1), 36-43.

23. Nowgesic, E., Meili, R., Stack, S., & Myers, T. (2015). The Indigenous Red Ribbon Storytelling Study: What does it mean for Indigenous peoples living with HIV and a substance use disorder to access antiretroviral therapy in Saskatchewan?. *Canadian journal of Aboriginal community-based HIV/AIDS research*, *7*(1), 27.

24. Robley, L. R., Farnsworth, B. J., Flynn, J. B., & Horne, C. D. (2004). This new house: Building knowledge through online learning. *Journal of Professional Nursing*, *20*(5), 333-343.

25. Rossiter, M. (2002). Narrative and Stories in Adult Teaching and Learning. ERIC Digest.

26. Saade, F. B. M. (2017). *A case study of the identification, policies, and practices for gifted students in a Lebanese private school* (Doctoral dissertation).

27. Schank, R. C., & Berman, T. R. (2003). in Knowledge and Action. *Narrative impact: Social and cognitive foundations*, *287*.

28. Shaaban, M. R., Eldebss, T. M., Darweesh, A. F., & Farag, A. M. (2008). Synthesis of novel pyrazolo [3, 4-d] pyridazine, pyrido [1, 2-a] benzimidazole, pyrimido [1, 2-a] benzimidazole and triazolo [4, 3-a] pyrimidine derivatives. *Journal of Heterocyclic Chemistry*, *45*(6), 1739-1744.

29. Widrich, L. (2012). What listening to a story does to our brains.

THE EFFECTS OF COMPUTER ASSISTED INSTRUCTION AND PEER TEACHING METHODS ON SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ACHIEVEMENT IN ECONOMICS IN KOGI STATE

OBINNA AUGUSTINE, ANUM
Social Science Education Department, Faculty of Education, Kogi State University

GIDEON TOPE, ENIWAIYE
Social Science Education Department, Faculty of Education, Kogi State University

Abstract
The researcher investigates the effects of computer assisted instruction and peer teaching methods on senior secondary school students' achievement in Economics in Kogi State. The study adopted a quasi-experimental research design which adopted the following procedures: pre-test, treatment, and post-test for non-equivalent intact classes. It is a quasi-experimental, non-randomized pre-test, post-test approach. Two research questions and two hypotheses guided the study. The population of the study consists of a total of 74,876 students from 203 secondary schools in the six education zones in Kogi State. The sample consisted of 97 senior secondary two (SS II) students who offer Economics. Purposive and cluster sampling techniques were used to draw the sample for this study. A researcher made instrument titled "a researcher developed achievement test titled, Economics Achievement Test (EAT). The (EAT) was used to elicit the academic achievement of students in Economics as a subject both at pre-test, and post-test. The initial draft copies of the instrument were given to five specialists, three in economics education and two from measurement and evaluation. The content of the instrument was validated by experts in education measurement and evaluation and economics with a reliability co-efficient index of 0.87 obtained using Kudder-Richardson 20 statistic (K-R 20). This was considered adequate for the study. Research questions will be answered using mean and standard deviation. Analysis of Covariance (ANCOVA) was used to test the hypotheses at 0.05 level of significance. The findings of the study revealed that students taught Economics using computer assisted instruction and peer teaching methods achieved significantly more than students taught Economics using lecture method. It was recommended among others

Keyword: Economics, Computer Assisted instruction, Peer Tutoring, Achievement

EXPLORING THE IMPACT OF GENDER, JAMB SCORE, STUDENTS' BACKGROUND, AND UNIVERSITY MODE OF ENTRY ON THE ACADEMIC PERFORMANCE OF ARCHITECTURE STUDENTS IN ABU ZARIA

Muhammad Aminu Musa
Department of Architecture, Faculty of Environmental Design, Ahmadu Bello University

Yunusa Yusuf Badiru
Department of Architecture, Faculty of Environmental Design, Ahmadu Bello University

Aliyu Ibrahim Garba
Department of Architecture, Faculty of Environmental Design, Ahmadu Bello University

ABSTRACT
There has been so much controversy as to whether gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background affect students' performance in architectural studies or not. This study is aimed at investigating it using Ahmadu Bello University as a case study. It was achieved by exploring students' distribution in the department of Architecture ABU Zaria based on gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins; determining the association and exploring the correlations/ association between the performance of students using their final CGPA. The study used a case study research strategy using an explorative design approach as well as a quantitative research design. The data was collected from the archive of the department of Architecture Ahmadu Bello University Zaria on the performance of 205 students who were admitted in 2014/2015 and 2015/2016 academic sessions. It was then analysed using statistical tools such as Eta Coefficient Test, Pearson Product Moment Correlation technique, using a significance threshold of 0.05, bar charts, column charts, graphs, etc. The results showed that there is no association between gender and students' performance in Architectural core courses at all levels except in Building Structures; a weak positive correlation was also established between JAMB score and students' performance in Architectural Graphics but no correlation was found between JAMB score and students' performance in Architectural Design, Building Construction and Building Structures at all undergraduate levels. It was also discovered that there is no association between Students' background in Technical Drawing and four (4) Architecture core courses. It further recommended that admission policy into schools of architecture should be gender-sensitive, and also no need to include Technical Drawing as one of the compulsory entry subjects for the School of Architecture in Nigeria as suggested by many researchers. Another one is that the UTME course for prosperous architecture students should be changed to the ones that will correlate to the core courses of architecture.

Keywords: CGPPA, Gender, JAMB score, Mode of Entry, Performance

1.0 INTRODUCTION
Students' Academic performance is the attainment of required results against a particular standard set by the school management. Maina and Ibrahim (2019) defined Academic performance (Academic success or academic achievement) as the achievement of learning objectives, acquisition of desired skills and competencies as well as the satisfaction of completing academic activities. It is assessed using a quantitative or qualitative method (Omotosho 2013) and a single number is usually used to represent the overall performance of students known as a Cumulative Grade System which was adopted by Nigeria in 1988 when the Course-Credit System was introduced (Mas'ud, 2009).

A Cumulative Grade Point Average (CGPA) and Grade Point Average (GPA) are used as criteria to provide academic evaluations and study evaluations at the end of the program. Adekunle (2012) noted that the Nigerian university education system performed very well between the 1960s and 1970s when about 4 Nigerian universities were ranked among the top 20 universities in Africa. But later the students' performance deteriorated which was attributed to age, gender, place of residence, family background, and parents' status (Olufemi, Adediran, and Oyediran, 2018). *Oluwagbenga and Isaiah, (2015) observed that* learning environment, parents' characteristics and level of study, ethnic group, mother's occupation and source of counseling, students' characteristics, learning resources, parents' profession, gender of students, and their receipt of counseling services are some of the factors that affect academic performance in schools. Others are teaching faculty, students' schooling, father/guardian social economic status, residential area of students, medium of instructions in schools, daily study hours, and accommodation (Olufemioladebinu, Adediran & Oyediran, 2018: Siddique, Jan, Majeed, Qahmash, Quadri & Wahab, 2021).

Ahmadu Bello University (ABU) Zaria is one of the famous Federal universities in Nigeria, established in October 1962. It has won the most National Institution in 2019 Admission by the Joint Admissions and Matriculation Board (JAMB's) and also emerged Second and Third in "The 2019 Institution of First Choice for Candidates to Tertiary Institutions in Nigeria" and "The Institution with the Highest Number of International Students in 2019 Admission" respectively. One of its take-up programs was the Bachelor of Architecture (B.Arch), which made Ahmadu Bello University the pioneer university that trains architects up to degree level in the whole country. The Department is 60 years old this year (2022) under ABU Zaria and there was a need to assess some of its modes of operations against the performance of students, such as the effects of entry score (JAMB Score), mode of entry, gender, entry requirements, and performance of students based on their locations. There were many suggestions that admission requirements into the School of Architecture in Nigeria should be reviewed to include Technical Drawing as one of the compulsory subjects as both physics and mathematics has an insignificant contribution to Students' performance in the School of Architecture (Maina, 2008: Adewale, & Adhuze, 2014: Musa, 2016). A study by Yusuf and Onifade, (2018) shows that there is a significant relationship between the entry qualifications and the academic performance of students.

The evidence of gender disparity in educational institutions cannot be over-emphasized for it could be seen in many countries around the globe. For example, out of the 140,137 Architects currently employed in the United States, 22.6% are women, while 70.6% are men (ZIPPIA, nd). In Nigeria, about 75.7% of Architects in practice were found to be males and 23.3% were females (Olayeni and Adisa, 2019). In a study conducted by Oludayo, It was noted that between 2010 to 2015, 42% represented female students in all Nigerian tertiary institutions (Popoola, Akanbi, and Atayero, 2019). Moreover, in the 2018/2019 academic year in Nigeria, 44 percent of all students enrolled in Nigerian Universities were females (STATISTA, 2022). It is not different in Architectural Education as many consider it a masculine profession (Caven, 2006: Pearl, Adewunmi, & Isidore, 2015: *Oluwagbenga & Isaiah, 2015*), but various studies have proven the contrary, such as Adejumo and Olatunji's (2013) who pointed out that there are no significant gender differences in general cognitive abilities. This has also been supported by Bicer, (2013) and Rokooei, and Goedert, (2014) who noted that gender does not influence the creative abilities and design-related capabilities of students. Musa and Saliu (2016) have also indicated no significant difference between the performances of male and female students in Architectural Design and Building Structures. A recent study by Maina, (2018) has also confirmed that gender has not significantly influenced ratings of most highly impacting courses on Architectural design.

A similar argument is also the same in other fields of studies such as Engineering, Mathematics, Computer science, *etc*. For example, A study by Asampana, Nantomah, and Tungosiamu (2017) revealed that gender, age, and mother's employment status significantly predict student's academic performance in Mathematics, while Salami, Bello, and Ibrahim, (2021) concluded that no significant difference between gender and academic performance in mathematics. *In Engineering,* Yusuf and Onifade, (2018) showed that there is no significant relationship between gender and academic performance. Joseph, John, Eric, Yusuf, and Olubunmi, (2015) have also found a non-significant difference in the performance of gender in computer studies.

Mode of Entry is an important factor in students' performance as evidenced by many studies. For example, Saliu and Musa (2017) observed that DE students into the 300 level perform better than those admitted into the 200 level as well as through UTME. Their finding is contrary to Afolabi, Mobayoje, Togun, Oyadeyi, and Raji, (2007) but in agreement with many researchers such as Adejumo and Olatunji, (2013): Shabani (2013): and Salami, Bello, and Ibrahim, (2021). The Department of Architecture, Ahmadu Bello University Zaria has the following modes of entry: Unified Tertiary Matriculation Examination (UTME); School of Basic and Remedial Studies (SBRS); Interim Joints Matriculation Board (IJMB); DE into 200 level (HND 200L); DE into 300 level by HND holders with a minimum of upper credit (HND300L); using Baccalaureate; Inter-faculty Transfer (IFT); and Inter-university Transfer (IUT). Admission through The UTME and SBRS requires the candidate to pass the senior secondary school certificates examinations (SSCE), or its equivalent with credit in English language, Mathematics, Physics, and any two other science subjects to be given admission to 100 level after passing the Entrance Examination organised by Joint Admission and Matriculation Examination Board (JAMB). A-Level admission where the candidate who passes SSCE, as well as A-level programs such as IJMB, Baccalaureate, or Higher National Diploma (HND 200L) architecture with merit class, are admitted into 200 level. The second category of DE mode of entry is the possession of Upper Credit in HND Architecture (HND 300L), hence the admission into 300level. Another category is students who transferred from a different university anywhere in the world and those that transferred from related departments are admitted into the 200 level.

The Joint Admissions and Matriculations Board (JAMB) was established in 1978 as a Nigerian entrance examination board for tertiary-level institutions which includes Nigerian public and private universities, mono-technics, polytechnics, and colleges of education. Before 1974, there were seven (7) Federal Universities in the country. Every one of these existing universities conducted its concessional examination and admitted its students. The exams have a total of 400 marks for the four (4) subjects, which comprise the Use of the English language and three relevant subjects (which fully depends on the choice made by the candidates). Recently there are many concerns over the validity of UTME scores on the performance of students in tertiary institutions. For example, Afolabi, Mobayoje, Togun, Oyadeyi, and Raji, (2007); Odubunmi, and Gbenu, (nd); Salahudeen and Murtala, (2004) showed there is no correlation between JAMB scores and students' performance in the University.

A Students' background in relation to the states of origin in this study is the state where the student comes from. This might confirm the gap that exists in performance between Educationally Developed and Less Educationally Developed States in Nigeria. According to Gray, Griffin, and Nasta (2005), students come to school with unique sets of characteristics that include cultural backgrounds that may assist or impede academic performance. The academic success of students has been noted by Rickford and Wolfram, (2009) to have depended on language.

The cultural capital theory stresses that family cultural resources and environment determine children's educational aspirations and performances (Bourdieu and Passeron 1990). Culture is associated with location and influences academic performance. Research conducted by Sørenseen, Iversen, From, and Bonesrønning, (2020) found that the authoritative style of parenting yields better schooling outcomes than permissive. Which confirmed the finding from Opoku-Asare, and Siaw, (2015).

This study has revealed the glaring controversies as to whether gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of entry subjects (technical or pure science background) and state of origin, affect students' performance in the school of architecture, using Ahmadu Bello University as a case study. This goal was achieved by exploring students' distribution in the department of Architecture ABU Zaria based on gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins; determining the association between the performance of students in 4 Architecture core courses (prerequisite courses) and gender, JAMB Score, Mode of Entry and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins; exploring the correlations/ association between the performance of students using their final CGPA and gender, JAMB Score, Mode of Entry and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins. Olotuah and Adesiji (2005); Masaruf and Muhammad (2016) have noted the contents of Architectural Design, Building Construction and Building Structure carry more than 70% of the National Universities Commission's (NUC) minimum standard curriculum of architecture in Nigeria.

The second semester GPA at each level and the final CGPA were used to explore the progress or otherwise of the students. The following questions were raised: What is the student's distribution in the department of Architecture ABU Zaria based on gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins? are there associations/correlations between the performance of students in 4 Architecture core courses and gender, JAMB Score, Mode of Entry and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins? What are the coefficients of association between students' final CGPA and gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins? These brought about the following hypotheses: null hypothesis (H_O) states that there is no significant association/correlation between the Performance of Architecture students and gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins. Whereas the alternative hypothesis (H_I) states there is a significant correlation between the Performance of Architecture students and at least one gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins.

2.0 METHODOLOGY

It is a case study research using an explorative design approach as well as a quantitative research design, to explore the effects of Gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background on the Academic Performance of Architecture Students in ABU Zaria. The data was collected from the archive of the department of Architecture Ahmadu Bello University Zaria on the performance of 205 students who were admitted in the 2014/2015 and 2015/2016 academic sessions (UI5AT and U16AT).

The performance of these two sets of students in 4 Architecture core courses namely: - Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction, and Building Structures were tabulated against their Gender, JAMB Scores, Mode of Entry, and their background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins, as well as their final CGPAs. The average scores of the 4 Architecture core courses were used to represent the performance of students and the scores of the Unified Tertiary Matriculation Examination (UTME) were categorized into 5:- 280 to 400 as grade "A", 240 to 279 as "B", 200 to 239 as grade "C", 180 to 199 as "D" and 0 to 179 as "F". The mode of entry used were: Unified Tertiary Matriculation Examination (UTME); School of Basic and Remedial Studies (SBRS); Interim Joints Matriculation Board (IJMB); DE into 200 level (HND 200L); DE into 300 level by HND holders with a minimum of upper credit (HND300L); using Baccalaureate; Inter-faculty Transfer (IFT); and Inter-university Transfer (IUT). The background of students was categorised in terms of their entry subjects and state of origin. The students were categorised into two: students that have technical background whose entry subjects include Technical Drawing or Building Construction and those with pure science background whose entry subjects have no Technical Drawing or Building Construction as entry subject. The students were also classified based on their states of origin. Data generated were then analysed using the Eta Coefficient Test, Pearson Product Moment Correlation, One-way ANOVA techniques, with a significance threshold of 0.05, bar charts, column charts, graphs, and tables to find out the effects of Gender, JAMB Score, Mode of Entry and Students' background on the Academic Performance of Architecture Students in ABU Zaria.

3.0 RESULTS AND DATA ANALYSIS

The results are presented based on the research questions earlier raised in this research.

4.1. *What are the students' distributions in the department of Architecture ABU Zaria based on gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins?*

The results of students' distributions in the department of Architecture ABU Zaria based on gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins are presented in Table 1.

Table 1a. Students' distribution in the department of Architecture ABU Zaria based on Gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students background

Variables		Indicators	Frequency	Percentage %
Gender	1	Male	162	79
	2	Female	43	21.
Entry Qualification	1	Pure Science Background	120	58.5
	2	Technical Background	85	41.5
Mode of Entry	1	UTME	143	69.8
	2	SBRS	37	18.0
	3	IJMB	4	2.0
	4	BACLEAUREAT	2	1.0
	5	HND200L	6	2.9
	6	HND300L	9	4.4
	7	Inter Faculty Transfer	1	.5
	8	Inter University Transfer	3	1.5
JAMB Score	0- 180	D	23	11.2
	200 – 239	C	107	52.2
	240 – 279	B	44	21.5
	280 – 4000	A	7	3.4

Table 1b. Students' distribution in the department of Architecture ABU Zaria based on Gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students background

Variables		Indicators	Frequency	Percentage %
Valid	1	Yobe	5	2.4
	2	Adamawa	7	3.4
	3	Bauchi	10	4.9
	4	Benue	9	4.4
	5	Borno	8	3.9
	6	Enugu	2	1.0
	7	Edo	3	1.5
	8	FCT	3	1.5
	9	Gombe	7	3.4
	10	Jigawa	8	3.9
	11	Katsina	16	7.8
	12	Zamfara	6	2.9
	13	Kebbi	3	1.5
	14	Kaduna	39	19.0
	15	Kano	14	6.8
	16	Kwara	9	4.4
	17	Kogi	13	6.3
	18	Niger	8	3.9
	19	Nasarawa	7	3.4
	20	Ogun	2	1.0
	21	Oyo	1	.5
	22	Osun	2	1.0
	23	Plateu	8	3.9
	24	Sokoto	7	3.4
	25	Taraba	4	2.0
	26	French-speaking African Countries	3	1.5
	27	Imo	1	.5
		Total	205	100.0

.Source: Author, 2022

The results have shown that there are 79% male students and 21% female students in the Department of Architecture ABU Zaria which is in agreement with the findings of Olayeni and Adisa,(2019). It means that one of the possible reasons that Nigeria has 75.7% of males Architect in practice and 23.3% of females start from admission policy in Nigerian schools of Architecture. It has also revealed that 69.8% of the students come through UTME while only 7.3% are through DE from Polytechnics. Table 1a,b have revealed that more than 50% of UTME students have a JAMB score of 'C' grade and up to 11.2% have 'D', which might have contributed to the poor performance of students if the JAMB score has any effect on students' performance in architecture studies. The results have also indicated that 58.5% of students have not done Technical Drawing/ Building Construction in their secondary schools while 41.5% have done.

4.2 *Is there an association between the performance of students in 4 architecture core courses (Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction, and Building Structures) and Gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins?*

The SPSS was used to analyse data from the archive of the Department of Architecture ABU Zaria to find out the Eta Coefficient association values (η), Pearson product-moment correlation r and statistically significant (p-value) between the performance of students in 4 Architecture core courses and Gender, JAMB Score, Mode of Entry and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins. For this research The p-value threshold was set as 0.05, while the values of Eta Coefficient association (η) and Pearson product-moment correlation r were categorised as a strong association with values of $\eta \geq 0.70$, medium association with values of $0.4 \leq \eta \leq 0.69$, weak association with values of $0.2 \leq \eta \leq 0.39$, no or negligible association with values of $0.01 \leq \eta \leq 0.19$, and no association with values of $\eta = 0.0$.

The descriptive statistics of the effects of Gender on students' performance in four (4) Architecture core courses revealed that male students outperform female students at the initial stage which is 200 level, and then female students outperform their male counterparts in all the 3 courses as the level progresses in Architectural Design, Building Construction and Building Structures as indicated in Figure 1.

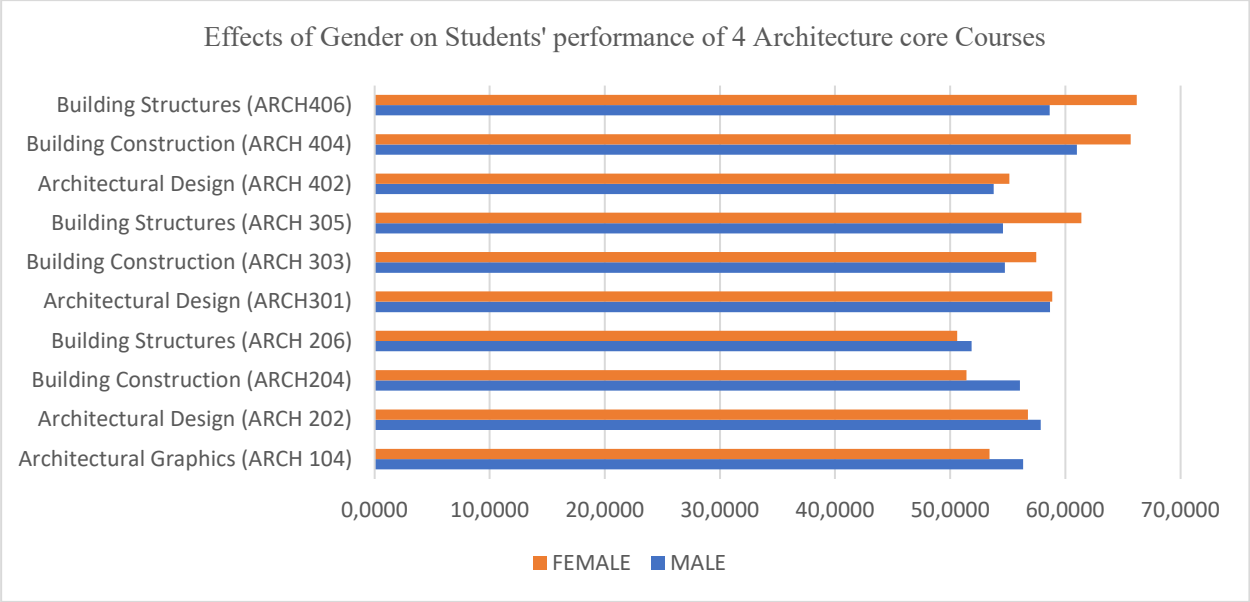

Figure1. showing the effects of gender on students' performance in Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction and Building Structures.

The research has discovered that students' performance in Architectural Graphics, Architectural Design and Building Construction at all levels of architectural undergraduate studies has no association with gender except in Building Structures of 300 level (ARCH 305) and Building Structures of 400 level (ARCH 406) where female students outperform male students and statistically significant weak Eta Coefficient of association were recorded as $\eta = 0.204$, $\eta 2 = 0.042$, p=0.0006 and $\eta = 0.256$, $\eta 2 = 0.066$, p=0.000 respectively. This finding is in agreement with that of Opoko, Alagbe, Aderonmu, Ezema and Oluwatayo, (2014) but in partial agreement with that of Musa and Saliu (2016) who showed that there was no significant difference between the performances of male and female students in Architectural Design and Building Structures but statistically difference in Building Construction with male students outperforming females.

The difference might have come from the methods of analysis in which Musa and Saliu (2016) compared the mean values of the male and female performances in each of the 3 subjects against one another without calculating the values of their correlations. Another difference is that this study evaluated the students' performance at each level while the latter did not. Therefore, the null hypothesis of no significant association between the Performance of Architecture students and gender was rejected and concluded that gender attributed 4.2% and 6.6% of the variance in ARCH 305 and ARCH 406 respectively.

For the effects of JAMB score on students' performance in 4 Architecture core courses, the descriptive statistics show that those students that scored A-grade (280 points and above) were best at 200 level courses (ARCH 202, ARCH 204 and ARCH 206) but completely declined at subsequent levels of study. They were 3rd in ARCH 104, ARCH 303, and ARCH 305, second in ARCH 402 and even last in ARCH 404 and ARCH 406 as indicated in Figure 2.

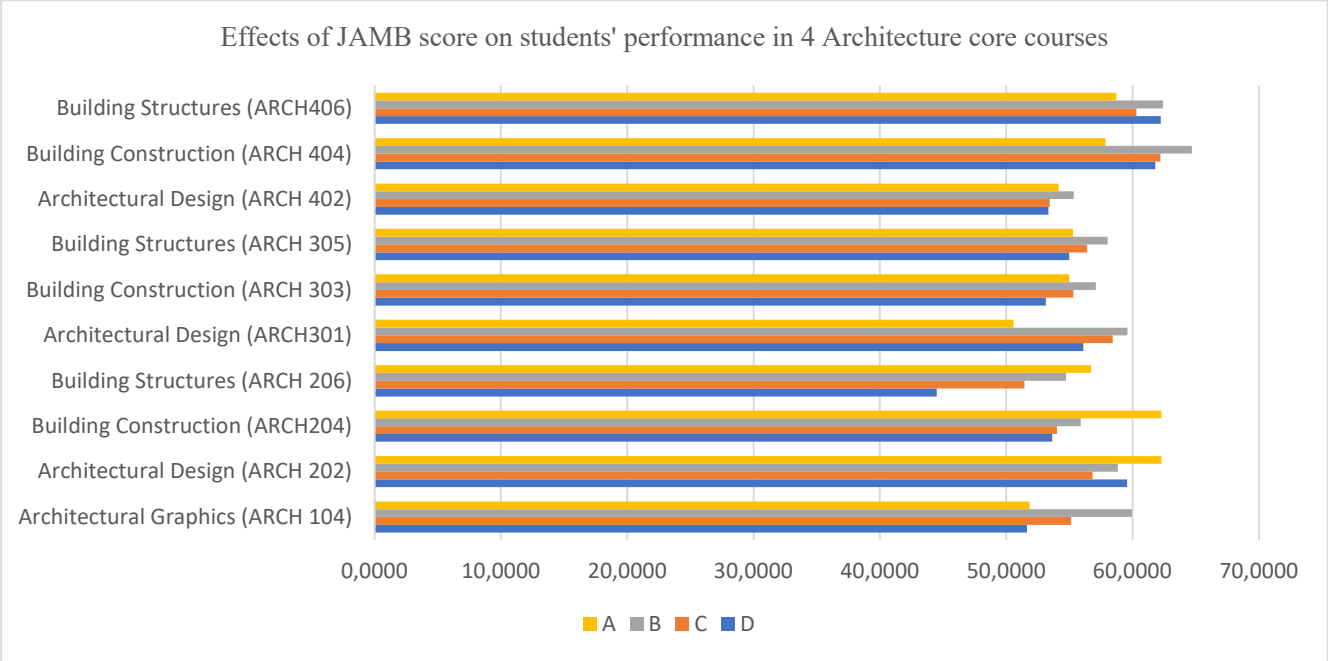

Figure 2. shows the effects of the JAMB score on students' performance in Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction and Building Structures.

The students with B-grade (240-279 points) were fair in 200 levels and continue to progress as the levels increase. They were third in ARCH 202, second in ARCH 204 and ARCH 206 and then first in ARCH 104, ARCH 301, ARCH 303, ARCH 305, ARCH 402, ARCH 404 and ARCH 406. Those with grade "C" (200-239) started poorly at 200 levels then progresses at 300 levels and continue to maintain constant performance up to 400 levels. They were 4th in ARCH 202, 3rd in ARCH 204 and ARCH 206, 2nd in ARCH 104, ARCH 301, ARCH 303, and ARCH 305. They were 3rd in ARCH 402 and ARCH 406 as well as 2nd in ARCH 404 as shown in Figure 2. The students that scored D (180-199 points) in JAMB were 2nd in ARCH 202, 4th in ARCH 104, ARCH 204 and ARCH 206. They were 3rd in ARCH 301, 4th in ARCH 303, ARCH 305, ARCH 402, 3rd in ARCH 404, and ARCH 406. In addition to that, the research has found that there is a weak association between JAMB score and students' performance in Architectural Graphics, and in Building Structures at 200L with statistically significant Eta Coefficient of association $\eta = 0.248$, $\eta 2 = 0.061$, p=0.011 and $\eta = 0.232$, $\eta 2 = 0.054$, p=0.022 respectively.

However, no association was found between JAMB score and students' performance in Architectural Design, Building Construction and Building Structures at all undergraduate levels. The same result was found when the Pearson product-moment correlation was used.
For the effect of performance on Mode of Entry, it was revealed that there is a weak association between Mode of Entry and performance of students in Architectural Design, Building Construction and building Structures at all levels with Eta Coefficient of the association at 200 level (η = 0.249, 0.312, 0.220), 300 level (η = 0.340, 0.324, 0.222) and 400 level (η = 0.173, 0.293, 0.251) respectively. But there is no association between Mode of Entry and students' performance in Architectural Graphics, This may be due to the absence of prior knowledge of the course at any of the tested modes of entry. It was observed that, in Architectural Design, students from the Inter-faculty mode of entry appear to be best followed by those that come through HND into 300 level and 200 level, then students that come through UTME followed by through SBRS, then those through IJMB, followed by those that come with Baccalaureate and lastly students that are transferred from different universities (Inter-university transfer) as indicated in Figure 3.

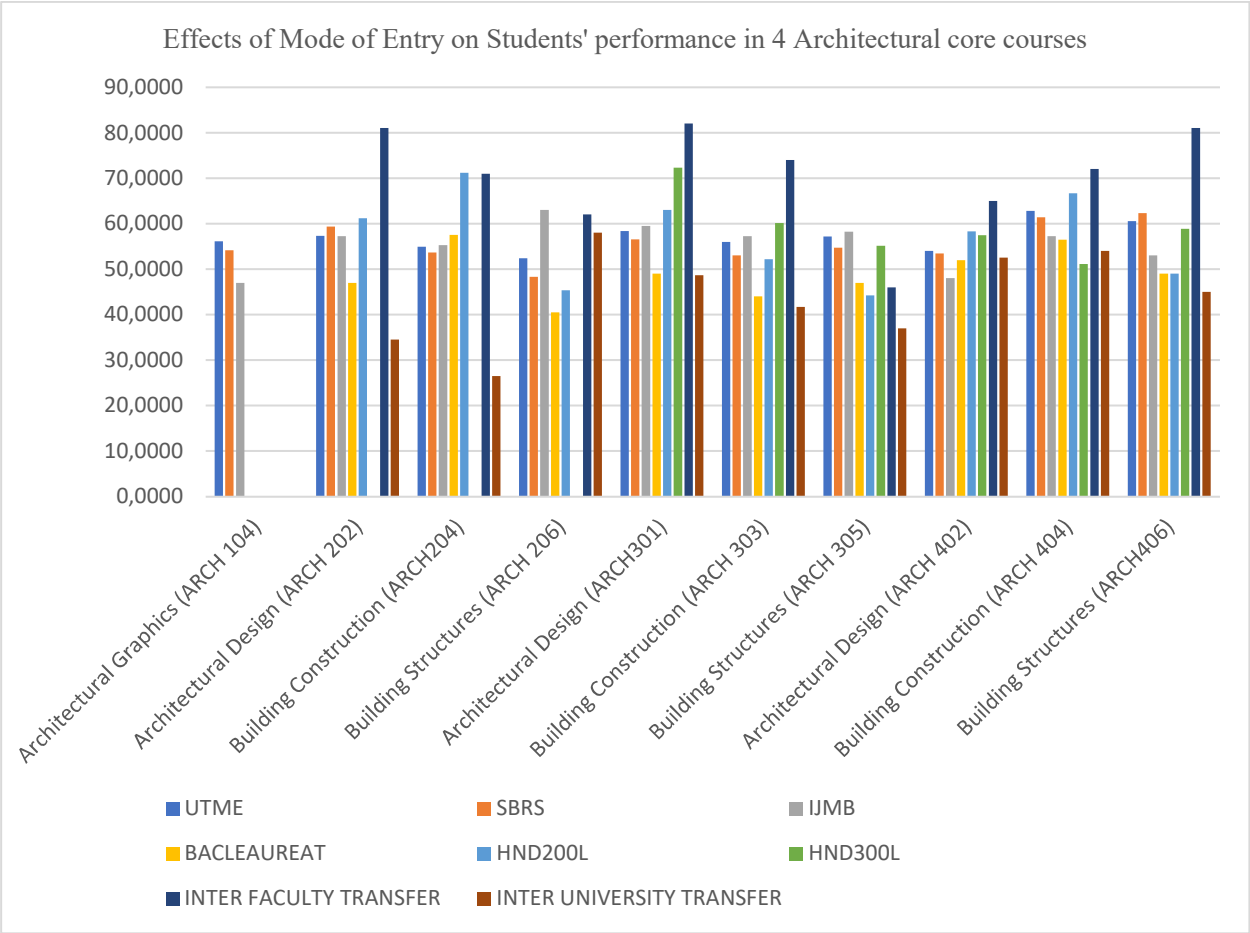

Figure 3. shows the effects of Mode of Entry on students' performance in Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction and Building Structures.

Moreover, the pattern is almost the same in Building Construction as students that come from the Inter-faculty mode of entry appear to be best followed by those that come through HND into 300 level and 200 level, then students that come through UTME / IJMB, followed by through SBRS, then those that come with Baccalaureate and lastly Inter-university transferred students.

However in Building Structures students that come through IJMB appear to be the best followed by students of Inter-faculty transferred, then those that come into 300L with HND Architecture, followed by students through UTME, then those through SBRS, followed by students of Inter-university transferred, followed by those that come with Baccalaureate, and lastly students that are admitted to 200 level with HND Architecture merit class. This finding is in partial agreement with the findings of Shabani (2013) and Salami, Bello, and Ibrahim, (2021) who noted that Students who did well at A level and Diploma level appeared to perform better at the higher learning institution. This study has amended their assertion by adding that pending on the subject. It is also inconsonant with Afolabi, Mobayoje, Togun, Oyadeyi, and Raji, (2007) who found out that the students admitted through JAMB performed better in 200 level examinations than those through remedial. It has also validated Adejumo and Olatunji's (2013) findings revealing that age and mode of entry predict very high academic performance.

The Descriptive statistics for the effect of Students' background in terms of their entry subjects show that students that have Technical Drawing (Technical background) performed better in Architectural Graphics, and are also better in Building Structures throughout their undergraduate studies. But those that did not do Technical Drawing started with a lower grade in Architectural Design and progresses at 300 and 400 levels to have better results than those with Technical background as shown in Figure 4. However, Students with Technical Drawing started with a lower grade in Building Construction up to 300 level but then became better at 400 level than those without Technical Drawing background.

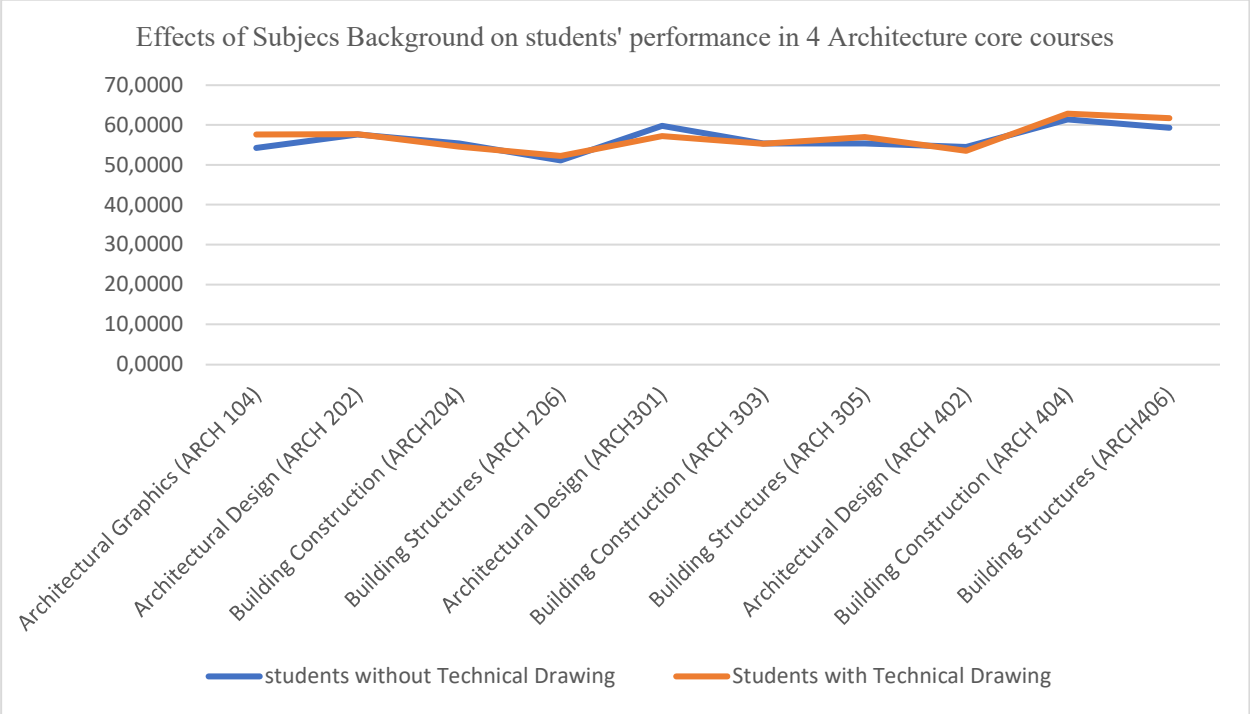

Figure 4. shows the effects of Technical Drawing/ Building Construction as an Entry Subject on the students' performance in Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction and Building Structures.

Furthermore, the study has revealed that there is no association between Students' background in Entry Subjects (those with Technical Drawing and those without) and students' performance in Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction, and Building Structures at all levels of undergraduate studies.

The Eta Coefficient of association between students' background and their performance in ARCH 104, ARCH 202, ARCH 204, ARCH 206, ARCH 301, ARCH 303, ARCH 305, ARCH 402, ARCH 404. And ARCH 406 were recorded as η = 0.152, 0.005, 0.030, 0.043, 0.111, 0.004, 0.060, 0.049, 0.074, 0.095, 0.095, 0.076, 0.30, 0.039 and 0.066, respectively. In addition to that, their p-values are all greater than 0.05. This finding has put to rest the call by many researchers to include Technical Drawing as one of the compulsory subjects for the School of Architecture in Nigeria, as suggested by Maina, (2008): Adewale, and Adhuze, (2014) and Musa, (2016). It has also complied with the findings of Christian and Charles, (2013) which show that students with a technical background have no significant difference from those with General Science in Ghana.

The descriptive statistics of the effects of Students' background in terms of their state of origins has revealed that Students that were from neighboring Lagos state and Abuja appeared to be better in Architectural Design and Building Construction as well as the other Architectural Graphics and subsequently the overall performance, which is inconsonant with Ehimen, (2019). For example, Despite Osun, Ogun and the other Yoruba Speaking States might have the problem of ethnic diversity in the school, their students appeared to be leading in academic performance in Architecture Department ABU Zaria as seen in Table 2.

Table 2. Performance of Students based on States

ARCHITECTURAL GRAPHICS		**ARCHITECTURAL DESIGN**		**BUILDING CONSTRUCTION**		**BUILDING STRUCTURES**		**OVERALL**	
1st	Oyo	1st	Osun	1st	Osun	1st	Ogun	1st	Ogun
2nd	Ogun	2nd	FCT	2nd	FCT	2nd	Oyo	2nd	Kwara
3rd	Edo	3rd	Oyo	3rd	Kwara	3rd	Kwara	3rd	Borno
4th	Sokoto	4th	Yobe	4th	Nasarawa	4th	Imo	4th	Oyo
5th	Kwara	5th	Benue	5th	Borno	5th	Osun	5th	FCT
6th	Nasarawa	6th	Borno	6th	Ogun	6th	Borno	6th	Osun
7th	Borno	7th	Ogun	7th	Edo	7th	Benue m j n	7th	Nasarawa
8th	Enugu	8th	Sokoto	8th	Enugu	8th	Kebbi	8th	Benue
9th	FCT	9th	Kwara	9th	Imo	9th	Nasarawa	9th	Niger
10th	Benue	10th	Taraba	10th	Kebbi	10th	Niger	10th	Imo
11th	Imo	11th	Katsina	11th	Niger	11th	Kano	11th	Sokoto
12th	Niger	12th	Nasarawa	12th	Benue	12th	Bauchi	12th	Edo
13th	Katsina	13th	Niger	13th	Kogi	13th	Zamfara	13th	Yobe
14th	Jigawa	14th	Plateau	14th	Kano	14th	Adamawa	14th	Enugu
15th	Bauchi	15th	Kebbi	15th	Jigawa	15th	Yobe	15th	Kano
16th	Kaduna	16th	Enugu	16th	Yobe	16th	FCT	16th	Kebbi
17th	Kano	17th	Kano	17th	Adamawa	17th	Sokoto	17th	Katsina
18th	Yobe	18th	Kogi	18th	Oyo	18th	Kogi	18th	Kogi
19th	Kogi	19th	Gombe	19th	Katsina	19th	Jigawa	19th	Jigawa
20th	Plateau	20th	+++++DD/6aduna	20th	Taraba	20th	Kaduna	20th	Bauchi
21st	Adamawa	21st	Edo	21st	Francophonie	21st	Edo	21st	Adamawa
22nd	Gombe	22nd	Bauchi	22nd	Sokoto	22nd	Enugu	22nd	Kaduna
23rd	Osun	23rd	Jigawa	23rd	Gombe	23rd	Gombe	23rd	Taraba
24th	Francophonie	24th	Zamfara	24th	Plateu	24th	Katsina	24th	Plateu
25th	Zamfara	25th	Francophonie	25th	Kaduna	25th	Taraba	25th	Gombe
26th	Kebbi	26th	Adamawa	26th	Zamfara	26th	Plateu	26th	Zamfara
27th	Taraba	27th	Imo	27th	Bauchi	27th	Francophonie	27th	Francophonie

Students from states like Nasarawa, Benue, Niger and other states close to Abuja have also incredibly good performance due to their proximity to Abuja. Other factors have also influenced the performance of some states such as Sokoto, Osun and Oyo due to the presence of some influential Architect(s) in the states such as Professor E.A. Adeyemi from Ekiti which is very close to Osun state, O. O. Adenowo, from Oyo State, Kunlé Adeyemi worked in Lagos and Abuja and Zailani Aliyu from Sokoto State. An Interview with some Sokoto students has revealed that a number of them were inspired by Zelani Aliyu to go and study Architecture. Students from Borno have shown a significant performance probably because of two reasons: - a number of them have migrated to Abuja due to insecurity in their state and the effect of ethnic diversity which have proven by HEFCE (2014) and Maestri, (2017) to have a positive impact on the academic performance of university students. Students from Borno were mostly Muslims and interacted with a large number of ethnic groups in Nigeria. These give them an age to perform better in school than others. Students from Kwara have a double advantage: - their closeness to Abuja as well as having the same ethnic background as Lagos indigenes. The least performing students in Architecture are Francophonie because of their poor background in English and other Architecture core courses as illustrated in figure 5.

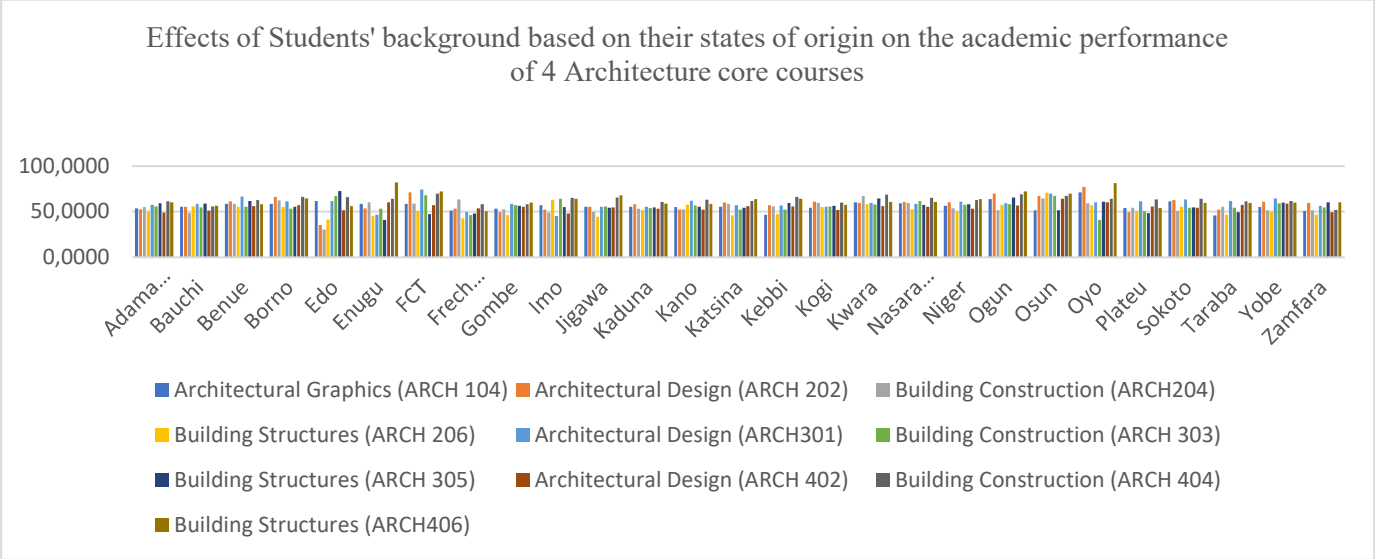

Figure 5. shows the effects of Students' background based on their states of origin on the academic performance of four (4) Architecture core courses.

Moreover, the study has revealed that there is a weak association between Students‘ background based on states and students‘ performance in Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction and Building Structures at all levels of undergraduate studies. The Eta Coefficients of association between students‘ background and their performance in ARCH 104, ARCH 202, ARCH 204, ARCH 206, ARCH 301, ARCH 303, ARCH 305, ARCH 402, ARCH 404. And ARCH 406 were recorded as $\eta = 0.293$, 0.426, 0.400, 0.355, 0.372, 0.411, 0.328, 0.278, 0.358, and 0.357 respectively.

4.3 *What are the coefficients of association between students' final CGPA and gender, JAMB Score, Mode of Entry and Students' background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins?*

The descriptive statistics of the Effects of Gender on the students‘ average final CGPA have revealed that Female students outperformed male students as indicated in Figure 6. The p-value was found to be 0.313, meaning is not a statistically significant finding.

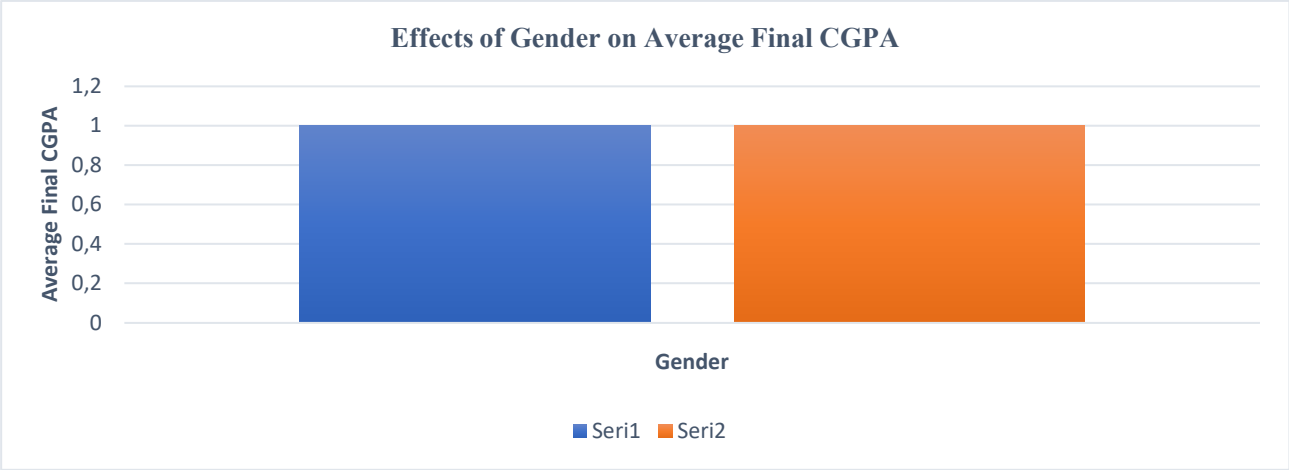

Figure 6. shows the effects of Gender on the students' Average Final CGPA.

Further investigation shows that there is no association between Gender and students' Average Final CGPA with Eta Coefficient of association as η =0.071. This further explained the findings of Adejumo and Olatunji (2013), Bicer (2013), Rokooei and Goedert (2014), Musa and Saliu (2016), and Maina (2018).

The Descriptive statistics for the effects of JAMB score on students' average Final CGPA have shown that those that score B-grade (240-279) points in JAMB appeared to be the best students, followed by those with A-grade (280-400), which is supposed to be vise versa, then those that scored C-grade 200-239 and lastly those with D-grade (180-199) with p=0.022 which indicated the statistically significant value of the result as shown in figure 7.

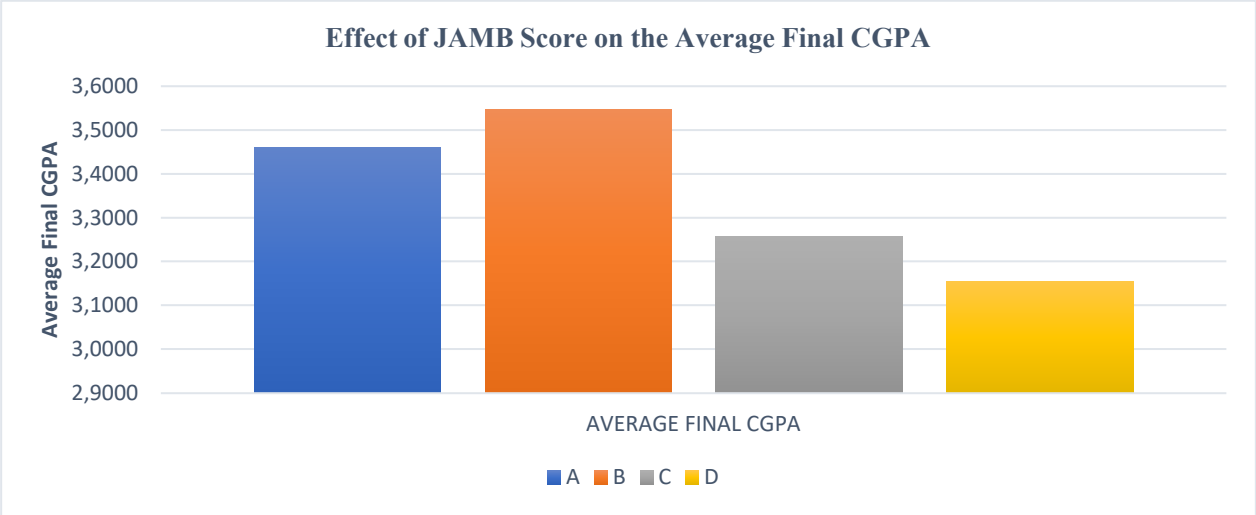

Figure 7. shows the effects of Gender on the students' Average Final CGPA.

Moreover, the research has also shown that there is a weak positive correlation between JAMB Score and students' Average Final CGPA with the Coefficient of Pearson product-moment correlation **r** =0.274. This has confirmed the findings from Ianngi, Oluwafemi. Emmanuel and Yohana (2018) but contrary to the findings of Odubunmi and Gbenu (2003), Benjamin, Olanrewaju, Moses, and Ismail (2018).

For the effects of Mode of Entry on the Average Final CGPA, the descriptive statistics revealed that Interfaculty transfer students performed the best followed by HND300l students, then IJMB students, followed by UTME students, then HND200L students, followed by SBRS students, then students that come with Baccalaureate and lastly Inter-University Students as shown in figure 8. The p-value was found to be 0.000 which indicated that the result is statistically significant.

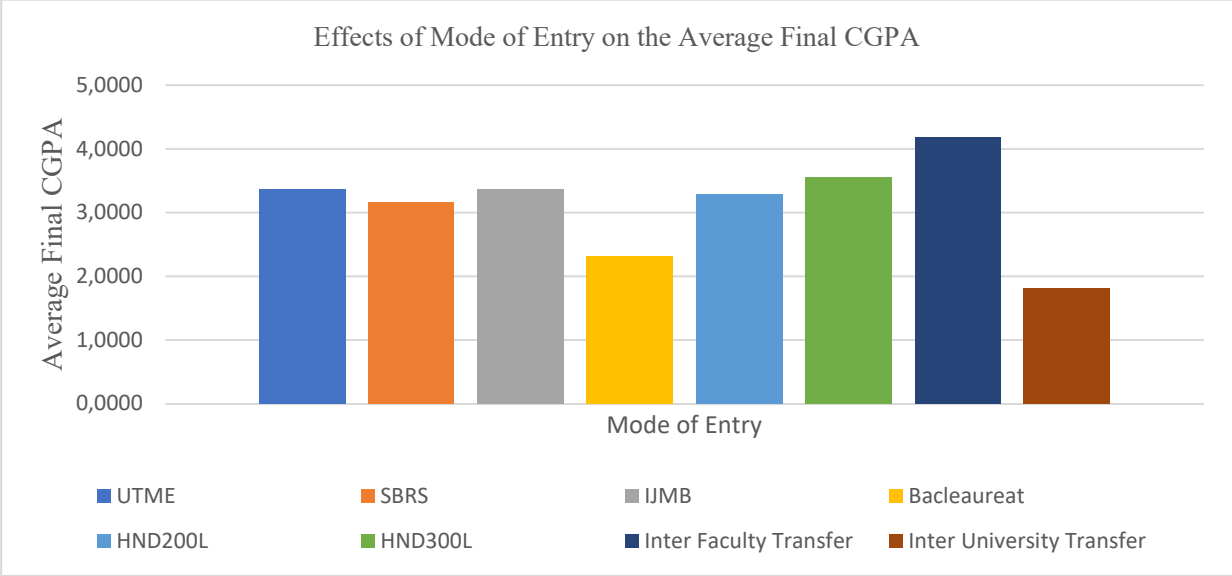

Figure 8. shows the effects of Mode of Entry on the students' Average Final CGPA.

It was further revealed that, there is a weak association between Mode of Entry and the Average students' final CGPA with Eta Coefficient of association η =0.380 this has affirmed the earlier findings such as that of Shabani (2013), Salami, Bello, and Ibrahim, (2021), and Afolabi, Mobayoje, Togun, Oyadeyi and Raji, (2007) findings.

The descriptive statistics for the effects of Technical Drawing as an Entry subject on the Average final CGPA revealed that those with Technical Drawing outperformed those without it as indicated in Figure 9. However, the result is not statistically significant with p=0.346.

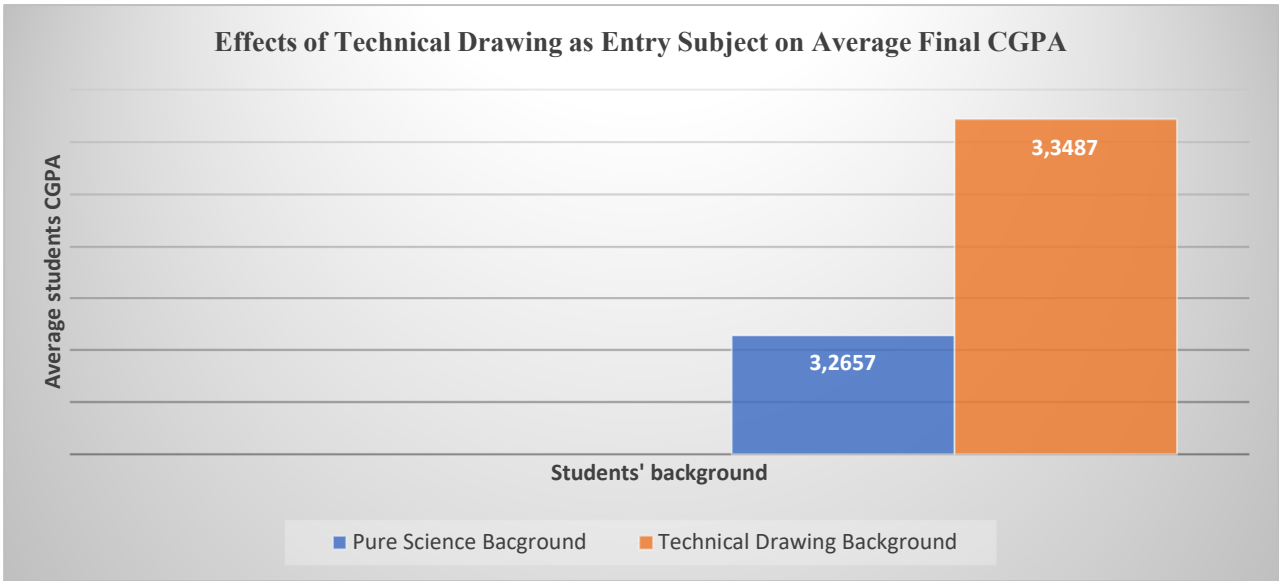

Figure 9. Effects of Students' background of Entry subjects on their Average Final CGPA.

When Eta statistical test was used, it was found that there is no association between Students‘ background in Entry Subjects (those with Technical Drawing and those without) and students‘ Average final CGPA with Eta Coefficient of association η =0.066.
The descriptive statistics of the effects of Students’ background in terms of their state of origin on students’ Average Final CGPA have confirmed the earlier findings that Students who are from neighboring Lagos state and Abuja appear to be more successful in CGPA than others as shown in figure 10. It has almost followed the literacy rate as identified by STATISTA, (2018) which revealed that Southwest is the most literal people followed by South-South, then South East, Northcentral, then North Ea*st, and lastly the North West.

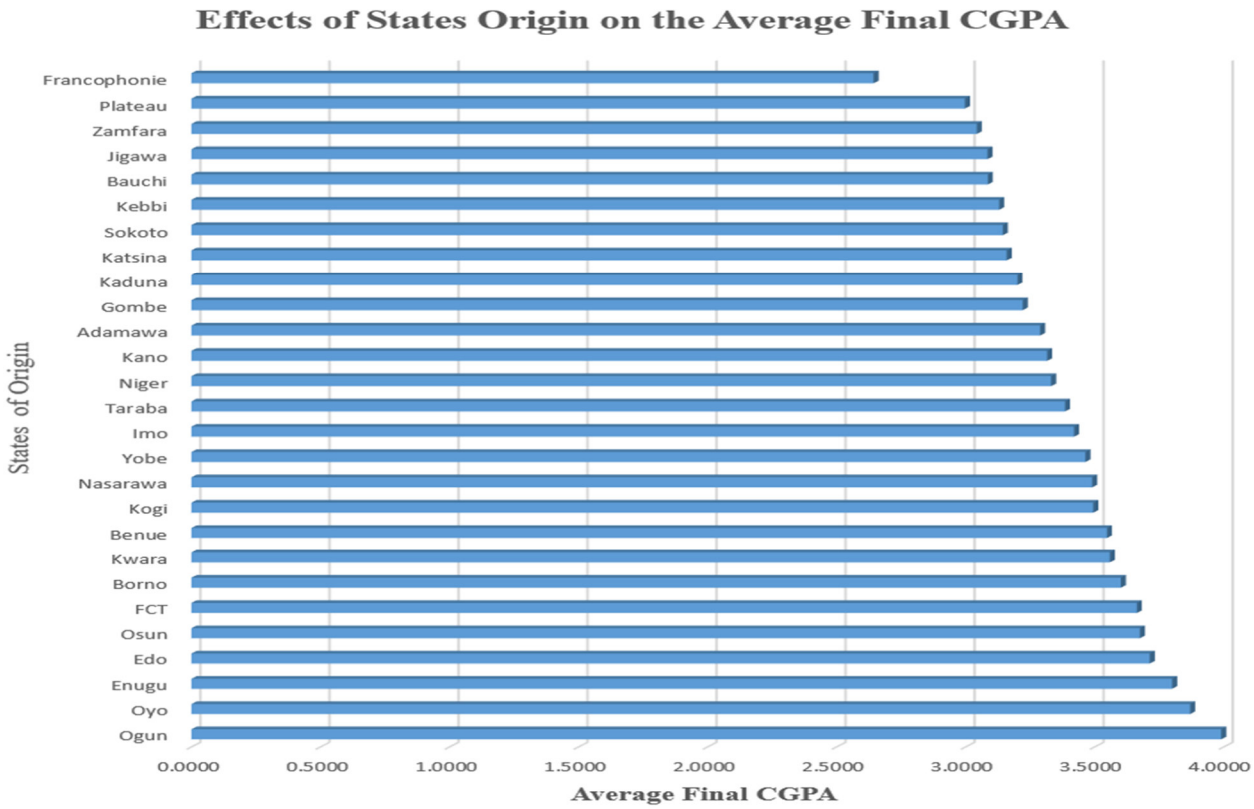

Figure 10. Effects of Students' background in terms of their states of origin on their Average Final CGPA.

When Eta statistical test was used, it was found that there is a weak association between Students‘ background in terms of the state of origin and students‘ Average final CGPA with Eta Coefficient of association η =0.356.

4.0 SUMMARY CONCLUSION AND RECOMMENDATION

The study was aimed at investigating whether gender, JAMB Score, Mode of Entry and Students' background affect students’ performance in architectural studies, using Ahmadu Bello University as a case study. The results have shown that male students were 4 times in number than females in the Nigerian school of Architecture. This is one of the reasons Female Nigerian Architects in practice were one-third of their male counterpart as indicated by Olayeni and Adisa (2019). It was also discovered that there is no association between gender and students‘ performance in Architectural core courses at all levels except in Building Structures where female students significantly outperform male students. In addition to that, there is no association between Gender and students’ Average Final CGPA.

This has disproven the popular notion that Architecture is a masculine profession, hence a deliberate policy of increasing the number of female students intake should be done by Nigerian schools of architecture.

Moreover, a weak association was established between JAMB score and students‘ performance in Architectural Graphics but no association was found between JAMB score and students’ performance in Architectural Design, Building Construction, and Building Structures at all undergraduate levels. The research has also shown that there is a weak positive correlation between JAMB Scores and students’ Average Final CGPA. Therefore this shows that UTME courses for prosperous architecture students should be changed to the ones that will correlate to the core courses of architecture when wringing UTME exams. It has also revealed that 69.8% of the students come through UTME while only 7.3% are DE students from Polytechnics. There is a weak association between Mode of Entry and students’ performance in Architectural Design, Building Construction, and Building Structures at all levels. It was further revealed that there is a weak association between Mode of Entry and the Average student’s final CGPA. Consequently, admission to the school of Architecture should reflect the outcome of this research as partially recommended by Saliu and Musa (2017): Shabani (201 3).

It was also noted that 58.5% of students have no Technical Drawing/ Building Construction as an Entry subject while 41.5% have it. It was discovered that there is no association between Students‘ background in Technical Drawing or not and four (4) Architecture core courses. It further indicated that there is no association between Students‘ background in Technical Drawing or not and students‘ Average final CGPA. This finding has therefore shown there is no need to include Technical Drawing as one of the compulsory entry subjects for the School of Architecture in Nigeria as suggested by many researchers. So also there is a weak association between Students‘ background based on states of origin and students‘ performance in Architectural Graphics, Architectural Design, Building Construction, and Building Structures at all levels of undergraduate studies. It has further revealed that there is also a weak association between Students‘ background in terms of their state of origin and students‘ Average final CGPA. Hence site visitations should be made compulsory and frequently, especially in Lagos and Abuja.

Therefore the null hypothesis was rejected and it was concluded that there is a significant association/correlation between the Performance of Architecture students and one or more gender, JAMB Score, Mode of Entry, and Students’ background in terms of their entry subjects (technical or pure science background) and state of origins.

REFERENCE

Adekunle, J. (2012, September 9). Nigerian students spend 160 billion Naira in Ghana universities. *The Nation*, p.15.

Adewale, P.O & Adhuze, O. B (2014).Entry qualifications and academic performance of architecture students in Nigerian Polytechnics: Are the admission requirements still relevant? *Frontiers of Architectural Research,* 3, 69–75

Adejumo, A. O. & Adetunji, A. A. (2013). Application of Ordinal LogisticRegression in the Study of Students'Performance. *Mathematical Theory and Modelling, 3*(11), 10-19.

Afolabi, A.O., Mobayoje, V.O., Togun, V.A., Oyadeyi, A.S. & Raji., Y. (2007). The Effects of Mode of Entry into Medical School on Performance in the First Two Years. J. Med. Sc, 7(6), 1021-1026.

Asampana, G., Nantomah, K. K. &Tungosiamu, E. A. (2017). MultinomialLogistic Regression Analysis of the Determinants of Students' Academic Performance in Mathematics at BasicEducation Certification Examination. *Higher Education Research, 2*(1), 22-26.DOI: 10.11648/j.her/20170201.15.

Ayla, A.P. & Ömür, B. (2009). Gender and creative thinking in education: A theoretical and experimental overview. *ITU Journal of the Faculty of Architecture,* 6(2), 44-57.

Benjamin, S.A., Olanrewaju, A. D., Moses, A. A., & Ismail, O. S.(2018). Comparative analysis Of University matriculation examination and post university matriculation examination admission models in Lagos State University. *Ethiop. J. Sci. & Technol.,* 11(2) 129-143

Bicer, Z. O. P. (2013). Is Gender Important On Understanding Construction Course in Architectural Education? *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 106, 1636-1647. DOI:10.1016/j.sbspro.2013.12.186.

Bourdieu, P. & Passeron, J., (1990). In *Reproduction in education, society and culture*, ed. Richard Nice, 2nd ed. Calif: Sage Publications.

Caven, V. (2006). Career building: women and non-standard employment in architecture, *Construction Management and Economics,* 24:5, 457-464

Christian K. & Charles, E. (2013).The effects of students' background on academic performance in an architecture school in Ghana. *Archives of Applied Science Research,* 5 (5):68-74. www.scholarsresearchlibrary.com

Gray, D., Griffin, C., Nasta, T. (2005). *Training to teach in further and adult education* (2nd ed.). Abingdon, UK: Nelson Thornes.

Ehemen, E.(2019). *Two Best Cities in Nigeria for Architects*. Retrieved from https.//archccess.com

Higher Education Funding Council for England, or HEFCE (2014). Annual report and accounts 2013-14. Presented to Parliament pursuant to Schedule 1, paragraph 16 of the Further and Higher Education Act 1992.

Hyde, J. S. (1990). Meta-analysis and the psychology of gender differences. *Signs J. Women Cult. Soc*. 16, 55–73. DOI: 10.1086/494645

Ianngi, G.O., Oluwafemi S. B., Emmanuel T. & Yohana V. M. (2018). On JAMB score and Cumulative Grade Point Average: A Comparative Analysis. *International Journal of Scientific Research and Innovative Technology, 5*(6), 1-23.

Maina, J.J. (2008). *Architecture Education in Nigeria: Problems and Way Forward*. Ph.D. seminar paper, Department of Architecture, Ahmadu Bello University, Zaria

Maina, J.J. (2018). Architecture Curriculum on Final Year Students' Design: Do Gender and Mode of Entry Matter? *ATBU Journal of Environmental Technology*, 11, 1, 1-25

Mas'ud, A. (2009). *Evaluating Architecture of Curricula of Ahmadu Bello University Zaria: introducing Reforms in the Course-Credit System to fit the challenges of Twenty-First Century*. Nigeria: ARCHISEARCH.

Masaruf M., & Muhammad S. I. (2016). The Architectural Education Curriculum in the Nigerian Schools of Architecture. *Journal of Research & Method in Education, 6* (6), 13 – 17.

Maestri, V., (2017). Can ethnic diversity have a positive effect on school achievement?, *Education Economics,* 25 (3), 290-303. DOI: 10.1080/09645292.2016.1238879

Musa M.A. & Saliu H.O. (2016). Gender and Academic Performance in Architectural Education: A case study of Ahmadu Bello University Zaria from 2011/2012 to 2014/2015 Sessions. *ARCHISEARCH International Journal of Architecture and Environment 6*(1), 46-60.

Odubunmi, A. S. & Gbenu, G.P. (2003). Correlation between Performance in JAMB and Cumulative Grade Point in the Nigerian Universities: A Case Study of LASU. *The Nigerian Academic forum Journal*, 4(2), 9-28

Oluwagbenga, O.D. & Isaiah, F.A. (2015). Academic Performance, Relationship with Gender and Mode of Admission. Journal of Research & Method in Education, 5(6), 59-66.

Oludayo, O.A., Popoola, S.I., Akanbi . C.O., & Atayero, A.A., (2019). Gender disparity in admissions into tertiary institutions: Empirical evidence from Nigerian data (2010–2015). *Science Direct,* 22, 920-933

Olufemioladebinu, T., Adediran, A.D. & Oyediran, W.O. (2018). Factors Influencing the Academic Achievement of Students' in Colleges of Education in Southwest, Nigeria. *Journal of Education and Human Development*, 7,(3), 109-115.

Olufemi, O.T., Adediran, A., A., & Oyediran., W.O. (2018). Factors Affecting Students Academic Performance in Colleges oof Education in Southwest, Nigeria. *British Journal of Education*, 6(10), 43-56.

Olotuah A.O. & Adesiji O. S. (2005). An Appraisal of Architectural Education in Nigeria. *Online Proceedings of The Built Environment Education Conference, Centre for Education in the Built Environment.* Retrieved October 17, 2012, from www.cebe.heacademy.ac.uk/ news/ past_events/bee/files/C2.doc

Olayeni, K.P, & Adisa, B., (2019). Gender and Architectural Profession in Nigeria: Are Female Architects Up to the Task. *International Journal of Gender,*7(2), 102-110

Omotosho, O.J. (2013). *Assessment of Students' Performance: Grading Systems*. Information and Knowledge Management, 3(2), 26-51.

Opoku-Asare, N.A.A & Siaw, A.O (2015*). Rural–Urban Disparity in Students' Academic Performance in Visual Arts Education: Evidence from Six Senior High Schools in Kumasi, Ghana.* Sage Journals, retrieved from https://doi.org/10.1177/2158244015612523.

Opoko A., Oluwatayo A., Ezema I., Ediae O. (2015). *Factors that affect academic outcomes of Architecture students: Evidence from selected Nigerian Schools of Architecture*. In: Proceedings of 8th International Conference of Education, Research and Innovation, 18th-20th November 2015, Seville, Spain. 2340-1095.

Opoko, A., Alagbe, O., Aderonmu, P., Ezema, I. & Oluwatayo, A. (2014). *Entry Qualifications and Academic Performance of Architecture Students in Building Structures*. Proceedings of EDULEARN14 Conference 7th – 9th July, Barcelona, Spain.

Ozlem P.B.Z. (2013). Is Gender Important on Understanding Construction Course in Architectural Education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *106*(4), 1636-1647.

Pearl, O. A., Adewunmi, O., A. & Isidore, E. C. (2015). *Factors Affecting Academic Performance of Architecture Students in Nigerian Private Universities*. The Proceedings of Joint International Conference, 1-16.

Rickford, J., Wolfram, W. (2009). *Explicit formal instruction in oral language as a second dialect.* Paper prepared for the Workshop on the Role of Language in School Learning: Implications for Closing the Achievement Gap. Hewlett Foundation, Menlo Park, CA

Rokooei, S. and Goedert, J. (2014). Simulation as an Effective Tool For Gender Education in Construction,"in Procs, *Higher Education Pedagogy,* 5-7.

Salami, D., Bello, B. & Ibrahim, S. (2021). Effects of Entry Mode on Mathematics Education Students' Academic Performance and Retention. Journal of Science Technology and Education, 9(3), 278-287

Saliu H.O. & Musa M.A. (2017). Evaluating the Impact of University mode of entry on the Academic performance of Architecture students. Archiculture Journal 1(1), 1-7.

Salahudeen, H.M & Murtala, B.A. (2004). Relationship between Admission Grades and Performances of Students in the First Professional Examination in a New Medical School. *African Journal of Biomedical Research,* 8, 51 – 57

Shabani, Z. (2013). *Determinants of Undergraduate students' Academic Performance in Examination at Ardhi University*. Unpublished MSc. Thesis of the Department of Public Administration, Mzumbe University.

STATISTA, (2022). *Undergraduate Enrollment at Nigerian Universities*. Retrieved from https://www.statista.com

Sørenseen, R.J., Iversen, J.M., From, J., & Bonesrønning, H.(2020). Culture and school performance: Evidence from second-generation immigrants in Norway. Norwegian Research Council 1-43

Siddique, A., Jan, A., Majeed, F., Qahmash, A.I., Quadri,N.N. & Wahab, M.O.A. (2021). Predicting Academic Performance Using an Efficient Model Based on Fusion of Classifiers. *Appl. Sci.* 11, 11845.

Spinath, B., Freudenthaler, H. H., and Neubauer, A. C. (2010). Domain-specific school achievement in boys and girls as predicted by intelligence, personality and motivation. *Pers. Individ. Differ*. 48, 481–486. doi: 10.1016/j.paid.2009.11.028

Yusuf, T. A. & Onifade, C. A. (2018). Correlation Effects of Gender and Entry Qualifications on the Performance of Undergraduate Engineering Students in Universities. *Journal of Research Initiatives, 4*, (1), 1-7.

ZIPPIA (nd). Architec Demographics and Statistics in US. Retrieved from https://www.zippia.com/architect-jobs/demographics/?survey_step=step3

TEACHERS' BASIC SCIENTIFIC SKILLS AS CORRELATE OF JUNIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS' LEARNING OUTCOMES IN BASIC SCIENCE IN ONDO CITY, NIGERIA

OYAGBILE, A. A.
Integrated Science Department, Adeyemi College Of Education

ABSTRACT

The study examined the relationship between teachers' application of Basic Scientific Skills (BSK) and students' learning outcomes in Basic Science. It also assessed the influence of teacher's variables (year of experience and qualification) on the level of students' acquisition and application of Basic Scientific Skills. The study adopted the correlational research design. The population comprised Junior Secondary School Two (JSS 2) Basic Science teachers and students in Ondo State. The sample consisted of 20 JSS 2 Basic Science teachers and 432 students from Ondo West and East Local Government Areas (LGAs). Two instruments were used for data collection, which are: Basic Science Achievement Test (BSAT); Student Attitude to Basic Science Questionnaire (SABSQ) and Teachers and Students Basic Scientific Skills Questionnaire (TSBSSQ). Data collected were analysed using Pearson moment correlation coefficient and ANOVA.

The results showed that there was no significant relationship between teachers' application of BSK and students' academic achievement in Basic science ($r_{20} = 0.21$, $p > 0.05$). Furthermore, there was no significant relationship between teachers' application of BSK and students' attitudes toward Basic Science ($r_{20} = 0.33$, $p > 0.05$). In addition, there was no significant influence of teachers' year of experience on students' level of acquisition and application of BSK ($F_{3,16} = 1.629$, $p > 0.05$). Moreover, there was no significant influence of teachers' qualification on students' level of acquisition and application of BSK ($F_{1,18} = 0.002$, $p > 0.05$). The study concluded that teachers' BSK application in classroom has no relationship with students' academic achievement in Basic Science.

Keywords: Basic Scientific Skills, Application, Learning Outcomes, Relationship, and Basic Science

A QUALITATIVE STUDY OF COUNSELLOR'S PERCEPTION OF FRESHMEN ADAPTABILITY TO HIGHER EDUCATION IN SOUTH-WEST NIGERIA

Dr. Alebiosu, Yejide O.
Dept. of Guidance and Counselling, Osun State University

ABSTRACT
Undergraduates experiences in pre-tertiary schools vary conspicuously and contribute immensely to their adaptability as freshmen in higher institutions. In some cases, such adaptability to tertiary/higher institutions may be problematic while in some, it is complementary to previous pre-tertiary experiences. It is important that freshmen are prepared for the new tasks tertiary experiences may present, hence, the reason why tertiary institutions make efforts to put support systems in place. This is of great value to the adjustment process(es) of the freshmen to the new context of existence. This study which is qualitative in nature, attempted to review a compilation of counsellors' perspectives on identifying: the needed adjustment by freshmen, psycho-social structures of support needed to achieve peaceful and stress free adaptation of freshmen; the availability of these support structures in tertiary institutions. Data for the study was based on responses from twenty-eight voluntary professional counsellors from Universities in South-west Nigeria. Data collected through an instrument titled "Counsellors perception of Freshmen Adaptability (CPFA) was subjected to face and content validity by experts in the field of counselling and tests and measurements. Findings of the study included: adaptation to new culture, working without supervision, autonomous and independent life experiences, managing resources, feeding right and timely as the needed areas of adaptability of freshmen. Provision or upgrading of support structures needed for freshmen adaptability, organizing periodic motivational orientation sessions by the counselling and social work units for freshmen, provision of sporting facilities and recreational activities, ensuring highly monitored and guided residential apartments, sanction enforcements on returning students, provision of active health unit with medications**,** upgrading of library textbooks and journals, early engagement of staff advisers for new students were also identified as necessary support structures needed to assist freshmen adaptability.
Keywords: Adaptability, adjustment, higher education, Counsellors perspective, Educational Management.

Introduction
Yearly, senior secondary school students in Nigeria, are turned out to become undergraduates after gaining admission into universities and each of these students is confronted with a need to find and adopt modes of behaviours that are suitable to his new environment which is a major element in predicting educational achievements.
Abdullah, Ellias, Mahyuddin and Uli (2009), proved that problems of adaptability in Universities are most common during first year of studentship and it requires many competencies to properly: integrate into the quality and quantity of studies; accommodate new teachers and classmates; adjust to new academic activities; take new identities; mix with more diverse groups of people; develop proper sense of purpose; engage in new societal trends and language; adopt appropriate self-control; initiate interaction; and several other independent responsibilities which may obstruct students' psychological and academic engagements.
Samson (2016), confirmed the need for a freshman to make a balance of his needs and the expectation(s) of the environment which he finds himself as these are necessary if academic success and stable performance are to be achieved.

To this effect, adaptability of freshmen towards inculcating, coping, adopting and integrating into new habits and behaviours in their tertiary environment cannot be undermined but have become a critical and continuous processes which are germane to manage challenges and transfer them into strength. Successful adaptivity will assist the freshmen to harmonize the relationship between his internal and external self, maximize the animate and inanimate facilities provided in his new learning context and enable him to develop a good quality of life which is enhanced by feelings of well-being.

The introduction and the engagement of socio-psycho-cognitive support will involve activities that will help the wholistic development of an individual such that he is able to achieve a state of homeostasis both on internal as well as external conditions which according to Ivasoka (2014) includes: satisfaction to perform, social connectedness, sense of safety, self and community efficacy, hence, the wholistic development of social, cognitive, emotional and mental adjustments would be ensured through the creation of: healthy environment to cater for students mental and physical health through the medical and sport centers; friendly environment to cater for freshmen's social needs through interactive, interactional and relaxation activities either officially organised by the institution (colloquia, excursions, field trips) or unofficial efforts by the students' association; healthy educative inter-departmental competitions (debates, quizzes); impressionable presentation of administrative staff members right from the point of student/freshmen registration as this will either create an opinion of tension or ease in the freshmen adaptability efforts; approachable academic staff members who need to adopt effective psychosocial models of relating with freshmen in order to create a comfortable and relaxed learning environment (Hosser, 2010); and efficient and effective Counseling and Social welfare services to look into freshmen's needs in order to ensure a welcoming learning environment.

Related works of Clinciu and Cazan (2013) presented adaptability as an integrating construct that is fairly difficult to define and associate its negative effects with anxiety, depression, stress, anger, vulnerability, moodiness and mental illness.

Study of Adler, Raju, Beveridge, Wang, Zhu and Zimmerman (2008), conceived adaptability of freshmen to tertiary life as a complex and multi – dimensional process, requiring the development of a variety of competencies needed to facilitate such integration. While affirming that there is no gain saying that the content of academic curriculum in higher education can be complicated and confusing for freshmen, Adler et. Al. (2008) mentioned that it is imperative that freshmen make conscious efforts to adjust and accommodate the new load of study if a successful academic transition will be achieved.

This confirmed Minds (2014), who acknowledged that there are a number of unique stressors associated with moving from home, like: sharing accommodation with strangers; managing domestic commitments; understanding new cultural environment; and developing independence in studying, decision making, personal upkeep, time management. Minds concluded that tackling these varied challenges in a new environment can be tasking and frustrating, hence, the need to engage counsellors to provide un-manipulated and qualitative information on true life situations of existing support systems provided in their respective universities which will assist freshmen to develop meaningful relationships and not be denied the reward of camaraderie.

Theoretical framework

The study attempted to describe freshmen experiences through analyzing Erickson's psychosocial development theory which emphasizes the social nature of human development and how a man's interaction with others affects his sense of self or ego identity.

The theory suggests that the environment and surrounding culture influence how an individual progress through life stages. The theory further affirms that psychosocial support can assist people in making informed decisions and improve the qualities of their lives.

Erickson suggested some stages of psychosocial development that are necessary for human adaptability as: stage 1 (trust vs mistrust); stage 2 (autonomy vs shame and doubt); stage 3 (initiative vs guilt); stage 4 (industry vs inferiority); stage 5 (identity vs confusion); stage 6 (intimacy vs isolation); stage 7 (generativity vs stagnation); stage 8 (integrity vs despair); stage 9 (support Vs criticism) (Kendra, 2021).

Erickson believed that each stage builds on the preceding stages and paves way for developments. Kendra (2021) corroborated this perception but observed that there are times a man experiences conflict on either developing a psychological quality or failure to develop such at each of the stages. This conflict, Kendra affirmed, serves as a turning point in his development and determines his growth or failure potentials. This means that when an individual is able to manage his conflict experience(s) at one stage, he is better prepared to cope with other conflicts faced through his lifetime. On the other hand, his inability to manage conflict at one stage may prevent him from having a strong sense of self, and this is very germane if a successful mastery of his life competence is to be experienced.

For the sake of this study, it is worthy to note that freshmen usually fall between the 5th and 6th stages of psycho-social development as they are mainly adolescents (between 12-18years) who are torn between childhood security and adult autonomy and faced with identity versus role confusion and young adults (19-40years) who are faced with intimacy versus relationship isolation challenges.

Method

A description research design was adopted in this study. The research design was used to gather information from university counselors on their perception of freshmen adaptability to higher education in south-west Nigeria. Twenty-eight professional counsellors were purposively sampled during the counselling association of Nigeria (CASSON) conference at the university of Ibadan at 2021. Individual qualitative in-depth interview was used. A self-designed interviewed guide containing open-ended items on counsellor's perception of freshmen adaptability to higher education was used to encourage wide and non-restrictive responses from participants. the reliability of the interview guide was established (r= 0.68) by the researcher who had previously sampled the opinions of 10 professional counsellors in two (2) universities in two consecutive time prior to the conference.

Contributions from respondents on areas freshmen need to exhibit adaptability revealed feeding right and timely as an activity that tends to diminish as soon as the secondary school students became freshmen. Most universities do not make adequate provision for a central cafeteria model, hence students are either compelled to cook by themselves or buy from food vendors, which is usually expensive, unsatisfying or un-hygienically prepared, leading to food poisoning, typhoid fever and other health related issues. Such situation takes them in and out of clinics and challenges freshmen health stability, which is crucial to their physical and psycho-physiological wellbeing.

Coping without the parental supervision was highlighted as an important area of need for freshmen who are left with no option than to fashion out the best ways to deal with assignments and home works themselves. The inability to adapt to this new mode of study may affect their grades and eventually lead to a poor performance in the new institution and eventually affect the cognitive adaptability of the student.

Managing resources is a compulsory skill that new entrants must develop and adapt to, as failure to do this effectively leaves them perpetually bankrupt and unable to plan for their needs. Inability to effectively adjust to this also leads to careless attitudes towards keeping their properties, money and food stuffs.

Adaptation to a new academic culture in all its ramifications is another paramount needs of freshmen. Counsellor perceived that although low grades in the entrance year do not define such students as low achievers, it is highly important that these fresh students braze themselves to the new pressures to prevent them from being withdrawn from school due to low grades or being placed on probation.

Much as autonomy is desired by every individual who has passed the stage of childhood, freshmen are still thrown into the dilemma of adjusting and adapting to the new found independence towards tasks completion, time management, coping with new classmates, understanding lecturer's expectations, abiding to the school's rules and regulations and several others. In cases where the freshman is not able to manage his independence, such an individual will find adjustment to the university's expectations stressful and this will affect their transition especially in their initial years.

Coping with fairly long or long daily treks to lectures cannot be overlooked as most freshmen are used to parents transporting them to and from their previous schools every day. On getting to classes the students get breathless, tired, worn and distracted. This presents a case of stressful process of movement which predicts non-adaptability.

Freshmen with fanatical concept of dressing find socialization adaptability difficult, and most times develop identity anxieties, especially when such resume in their first year with less fashionable wears. This identity issue tends to affect the way they relate with their colleagues and also reflective in the pace at which they are able to adjust and adapt with others within the new community.

Counsellor's perception sought in relation to university's preparedness towards freshmen resumption relayed that Counselors in private universities presented more preparedness towards freshmen resumption. They believe the school fees paid should be commensurate with the deliverables the institutions offer to the students. In public universities however, the challenge of finances usually handicaps the provision of facilities from time to time and this limits their preparedness for freshmen yearly. This suggests that there are minimal, or no, preparations structure in place towards the resumption of freshmen at the commencement of every academic year in public universities.

Discussion on report from participants on their suggested preparations for freshmen revealed that having the knowledge of what needs to be done in order to help freshmen transition is key, and should commence with periodic efforts on effective, motivational orientation to school-works. This is a good early targeted intervention that will assist to identify freshmen challenges in order to develop workable plans for improvement towards future entrants. Such efforts will also create a favourable atmosphere to assist freshmen to experience positive sense of belonging and socio-economic stability in the new environment. Hence, putting in place counselling and social work structures gives re-assurance of institutional readiness to support the existence and coping ability of freshmen.

Early engagement of staff advisers with new entrants has proven to contribute significantly to the adaptability and adjustment of freshmen to university education. Respondents perceived that if the staff advisers are accessible to freshmen, staffs support will be acknowledged, successful transition will be facilitated and there will be improved perception of transition connectedness.

Engaging in physical sports participation creates a foundation for a healthy lifestyle which in turn enhances mental health, relieves stress and promotes social skills like teamwork, leadership, discipline, patience, sportsmanship.

It was submitted by participants, especially those in public universities, that there are little or no sporting facilities, and that where available such are either obsolete or provided by the student body themselves. In view of this, it was perceived that sporting opportunities be provided by institutions to encourage comradeship and aid freshmen adaptivity.

Recreational activities like excursion, field trips, inter-departmental competitions in both cognitive and non-cognitive focus areas were identified as germane, not only towards academic preparedness but also for building of positive intra and interpersonal relationships which can never be underestimated if adequate adaptability is to be achieved amongst freshmen and students in general.

Ensuring the welfare of freshmen in the aspect of security was identified as very crucial to a peaceful transition of students in higher institutions. Well monitored residential hostels should be provided on the campus for freshmen so they will not be victims of off-campus attacks by terror groups as this threatens the peaceful existence of these students who have been used to protective lives under their parents.

Ability of the university to meet freshmen health challenges is reassuring and can contribute to their adaptability as this confirms the competence of the institution to guarantee good healthcare through the university clinic and health center. This facility should be run on a 24-hour basis (both at day and night times).

Counsellors perceived that poor enforcement of sanctions for unhealthy behaviors (harassment, extortion, bullying, victimization and cohesion of fresher's to join fraternities) in returning students threatens the confidence of fresher's in the institution's operations and discourages their smooth and safe adaptability.

Stocking current editions of textbooks and journals in university libraries assist students who are used to parent's involvement in their homework. Updating and upgrading texts in the reading rooms help students resolve assignments in order to achieve their academic intentions which inadvertently cushions their adaptability to school works.

Recommendation and Conclusion

Early targeted intentions were conceived as having the ability to minimize or douse every feeling of insecurity or fears and encourage institutions to be able to assist adaptability of freshmen effectively (Lester, Cross, Shaw and Doodley, 2012). This study was able to confirm that support service in tertiary institutions must be aware of the transitory challenge of freshmen, which might not be possible if appropriate interaction avenues are not created or put in place. It is recommended that favourable adaptability experiences should be facilitated right from the exit year in senior secondary school to prepare students for likely changes they may encounter when they gain admission to universities and other related institutions. Support services in universities, especially the student affairs and counselling units should endeavor to capture the interest of freshmen in the day to day activities organized by the institution such that their involvement/engagement in detrimental activities will be grossly minimized. The need for orientation programmes for new entrants cannot be over emphasized as this will introduce them to the acceptable culture of the new context so they will have a template /model that will assist their culture formation while trying to adapt. Provision of hostel accommodation for freshmen substantially protects them from undue exposures to pressures which might challenge their adaptability. Pressures on daily needs of water, electricity will not complicate their adaptability and will minimize their interaction with the surrounding environment which may make them prone to vulnerabilities thereby tasking their adaptability. The respective universities need to provide support reinforcement opportunities to encourage efficacy and belonging feeling in freshmen as well as boost the assurance of a well guided and hitch free emotional, academic, psychological experiences in them.

The teaching and non-teaching staff of institutions need to be mindful of the in experiences of freshmen and be willing to tutor, as well as, mentor them with genuineness and unconditional positive regard. So their academic expectation in the first year can be met because feeling of unpreparedness for academic engagement has been cited as a cause of withdrawal from studies (Thomas, 2012).

Conclusively, every institution needs to identify past problematic events or situations which had complicated or challenged adaptability of students and develop a notable plan to improve on them.

Interview guide

In what ways are freshmen prone to mal-adaptability in higher institution due to the transition from secondary education?

What support structure exist in your university toward the resumption of freshmen at the commencement of every academic year?

What support structures are lacking, but need to be put in place for effective transition of freshmen in your university?

Compliance with ethical standards

All participants in this study expressed willfulness to be a part of the study and there was no report of conflicting interests.

Author Contribution

The study was conceived, proposed and manuscript drafted by Alebiosu while Aremu contributed the research design and review of the manuscript.

Limitation of the study

The findings only reflected the views of counselors in six south west universities only. And therefore may not be fit for generalization of the perception of all counsellors in south west universities in Nigeria.

Funding

This study was solely self-funded by Alebiosu.

References

Abdulahi, M.C, Ellias, H, Mahyuddin, R. and Uli J. (2009). Adjustment amongst first year students in a Malaysian University. *European Journal of Social Science*, 8(3)

Adler, J., Raju, S., Beveridge, A., Wang, S., Zhu, J., & Zimerman, E. (2008). College adjustment in University of Michigan students with Crohns and Coilitis. *Inflammatory Bowel Disease* 14 (9): 1281-1286

Battle, J., & Lewis, M. (2002). The increasing significance of class: The relative effects of race and socio-economic status on academic achievement. *Journal of Poverty* 6,21-35.

Clinciu, A.I. (2012). Adaptation and stress for the first year university students. *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 78,718 – 722

Erickson, E.

Hooser, (2010).

Ilrasova, S.I., Dukhima, T.N., Limonova, O.O., Kolesnikova, T.V., & Makhova, I.N. (2017). Socio-psychological adaptation of 1st year university students. *ESPACIOS,* vol. 38 (No. 56)

Kendra, C. (2021). Psychological development guide. Verywellmind broadcast, 2022

Lester, L., Cross, D., Shaw, T., & Doodley, J. (2012). Adolescent Bully Victims: Social health and the transition to secondary school. *Cambridge Journal of Education*, 42 (2), 213-233

Minds S. (2014). Grand challenges in Student Mental Health, London: Student Minds Samson, (2016).

Thomas, L. (2012). Building Student Engagement and Belonging in Higher Education at a Time of Change. York: Higher Education Academy.

Ivashoka, V.A., Dukhina, T.N., Tarasova, S.I., Kalugina, E.N., & Tavanova, E.V. (2014). The views of Russian agricultural sector (an example of Stavropol territory). *Life Science Journal* 11, 326-329

SPINACH AND SWEET POTATO PASTA

Chrisvee Neville Juhulis
Keningau Vocational College, Culinart Art Department

Muhamad Haniff Elham Bin Rinduan
Keningau Vocational College, Culinart Art Department

Che Ahmad Zhaqwan Bin Che Zaki
Keningau Vocational College, Culinart Art Department

Abstract
This project introduced a new variant of pasta which was made from the conventional ingrediants with the addition of sweet potato and spinach. The goal is to produce a type of pasta that is more nutritious and more aesthetically appealing to the local population in Keningau. The locals appeared to have shown less interest in eating healthy and their choice of food is heavily influenced by aesthetical appearance of the food. Thus, this project was intended to offer this food product as an alternative that can provide nutrients to the target customers with greater aesthetic appeal. The target subjects were villagers from a local area in Keningau, Sabah, Malaysia. There were 30 respondents who sampled the pasta and gave their feedback through Likert-scale questinnaire. The results revealed that the respondents generally expressed approval on the taste, aesthetic appeal, texture and aroma of the paste but remained less confident in its commercial potential for the local market. It was recommended that more experiments on the taste and texture need to be done and the target group should be expanded to gather data from different groups in the community.
Keywords: pasta, sweet potato, spinach, aesthetic appeal, nutrients

HIGH BLOOD PRESSURE COMBINED WITH DIABETES EFFECT ON HEPATITIS B

Bouharatı Khaoula
Depatment of Epidemiology, Faculty of Medicine, Constantine University
Laboratory of Health and Environment, UFAS Setif1 University

Bouharatı Imene
Laboratory of Intelligent Systems, UFAS Setif1 University
Faculty of Medicine, Paris Sorbonne University

Guenifi Wahiba
Faculty of Medicine, Setif University Hospital, UFAS Setif1 University

Gasmi Abdelkader
Faculty of Medicine, Setif University Hospital, UFAS Setif1 University

Boucenna Nassim
Faculty of Medicine, Setif University Hospital, UFAS Setif1 University

Laouamri Slimane
Laboratory of Health and Environment, UFAS Setif1 University
Faculty of Medicine, Setif University Hospital, UFAS Setif1 University

Abstract
Background. The factors that favor hepatitis B are multiple. This study analyzes the effect of two combined factors which are blood pressure and diabetes in patients diagnosed at the hospital of Setif in Algeria for hepatitis B. As the system is very complex to analyze using classical mathematical techniques, because the effect of other factors is ignored, an intelligent system is proposed in this study. The principles of fuzzy logic are applied in this analysis. **Method**. The study concerns 31 patients diagnosed in our department. Risk factors are considered imprecise and therefore fuzzy. A fuzzy inference system is applied in this analysis. The data are fuzzified and a rule base is established. **Results**. As the principles of fuzzy logic deal with the uncertain, it allowed us to circumvent this imprecision and this complexity. The established rule base maps the inputs, which are blood pressure and diabetes, to hepatitis B as the output variable. **Conclusion**. Several factors promote hepatitis B. The physiological system differs from one individual to another. In addition, the weight of each factor is ignored. Given this complexity, the proposed fuzzy logic principles are adequate. Once the system is established, it allows the random introduction of values expressed by blood pressure and diabetes in input to automatically read the result at the output. This tool can be considered as a prevention system in the appearance or even the aggravation of this disease.
Keywords: Blood pressure, Diabetes, Hepatitis B, Risk factors, Fuzzy logic

ANALYSIS ON KNOWLEDGE OF FOOT HEALTH

Andrea A. Anthonius
Keningau Vocational College, Cosmetology department

Yuzira Yazrin
Keningau Vocational College, Cosmetology department

Nur Mahira Ramlee
Keningau Vocational College, Cosmetology department

Suzila Galana
Keningau Vocational College, Cosmetology department
ORCID: 0000-00002-0860-8777

Abstract
The purpose of this research was to study a small population of residents of a village in Sabah on how much they knew about the causes of dry and cracked feet and the proper ways to treat this issue. Majority of the people who live in certain rural areas tend to have dry and cracked feet due to the harsh environment that they are exposed to since many of them work in farmland during hot and humid weather. Thus, this research was intended to find out about their experience and understanding on certain skin conditions that could happen due to the nature of their work and lifestyle. The rationale of this study was to formulate ways on how to educate these villagers in order to look after their feet well to prevent long-term effects of any skin conditions that they experience which often starts as dry and cracked feet. The findings revealed that majority of the villagers might likely suffer certain skin condition particular around their feet and many of them did not know how to treat this condition. Hence, there is a need to expose these villagers to certain remedial measures that they could adopt to treat and prevent dry and cracked feet.
Keywords: dry and cracked feet, skin condition, harsh environment

ONLINE TRANSFORMATION SIGNIFICANTLY DURING PANDEMIC SHOWED POSITIVE EFFECT ON MENTAL HEALTH OF STUDENTS

Assistant Professor K.R.Padma
Department of Biotechnology, SriPadmavatiMahilaVisvaVidyalayam (Women's) University
ORCID: 0000-0002-6783-3248

K.R.Don
Department of Oral Pathology and Microbiology, Sree Balaji Dental College and Hospital, Bharath Institute of Higher Education and Research (BIHER) Bharath University
ORCID: 0000-0003-3110-8076

Abstract
The coronavirus outbreak has transformed many of people's lives. Nonetheless, COVID-19 pandemic has had a significant worldwide impact on the lives of greater than 1.6 billion students at its peak (UNESCO 2021). Sudden shutdown of schools, colleges, businesses and other work places has forced millions of populaces to stay at home for extended lengths of time during mid of March 2020. Public health authorities recommended restrictions on social contact to curb spread of the virus and these profoundly altered their lives in several ways. This created a negative impact on their mental health. In order to replenish their minds and engage them with some daily basic tasks, government agencies as well private has introduced digital mode of learning which instigated interest among youngsters and improved their mental health as it supported to get connected with the loved ones. Internet connectivity filled most of the gaps between the people who are affected by social distancing. It provided a way to communicate eye to eye with our loved ones even they are miles away, Internet is regarded as a best way to teach lessons, take classes and even conduct online exams without causing any break in the student's career. The abrupt shift to digital mode of learning, teaching was quite hectic for both teachers as well as students. However, several literature reports have revealed both pros and cons on the digital transformation on children physical as well mental health. Our article provides broad insight on the experiences of digital transformation and the role of parents during e-learning and how digital education transformed lives of many youngsters and engaged them busy with several online courses to overcome the fear of losing their loved ones during this pandemic situation.
Keywords: Online teaching, Digital mode, Covid-19, UNESCO, Social distancing, Internet.

AN ASSESSMENT OF THE BIOPHYSICAL DETERMINANTS OF PEOPLE VULNERABILITY TO DISEASES IN KANO STATE, NIGERIA

Abdullahi, Ahmad Hamza
Dept. of Geography and Environmental Management, Ahmadu Bello University

Abstract
Nature of the environment in various part of the universe serves as one of the major determinants of people's vulnerability to diseases more especially communicable diseases such as cholera and Meningitis. The present research investigates how biophysical factors such as topography, temperature and vegetation determine people's vulnerability to diseases in Kano State, Nigeria. The researcher makes used of 784 questionnaires to the inhabitant of the study area and 25 interviews to expert in the field of climatology, environmental health and disease surveillance and notification. *R*esponses obtained through questionnaire administration were analysis using descriptive statistics inform of percentage and results was presented in tables. Responses obtained through interview were analysis using thematic framework. Findings showed that majority (74.3%) of the respondents were of the view that nature of the topography determines peoples' vulnerability to diseases in Kano State. While 75.2% considered temperature variability to be among the determinants of peoples' vulnerability to diseases. Result also indicated that 61.2% of the respondents were of the view that vegetation cover influence outbreak of diseases. It was also discovered that 65.1% of the respondents considered land uses as one of the determinates of diseases in the area, 14.4% do not considered it and 20.5% were uncertain. Similarly, the study discovered that majority of the respondents during interview considered biophysical factors as the major determinants of people's vulnerability to diseases in Kano State. Based on these the study concluded that outbreak of diseases in Kano State depends on the nature of environment. Hence, the study recommended the development of more mitigation and adaptation strategies associated with outbreak of diseases in Kano State
Keywords: Biophysical, Determinants, People, Vulnerability, Diseases

EFFECT OF CERVICAL CANCER INTERACTIVE EDUCATION PROGRAM ON FEMALE UNDERGRADUATE STUDENT`S PERCEPTION TOWARDS PREVENTION OF CERVICAL CANCER IN NIGERIA

Mfuh Anita
Department of Nursing Science, Faculty of Allied Health Sciences, Ahmadu Bello University

Hayat Gommaa
Department of Nursing Science, Faculty of Allied Health Sciences, Ahmadu Bello University

Paulin Atser
College of Nursing Makurdi

Abstract
Cervical cancer refers to a condition where the cervix's tissues include cancer cells. It is a significant health issue worldwide. It is preventable and treatable, yet the burden is still high among women in developing countries including Nigeria. This research sought to assess the impact of cervical cancer prevention interactive education program on female student`s perception in North Western Nigeria. A quasi-experimental design was used for the study. Questionnaire was the tool for data collection. Data was gathered twice by lecture method using power-point. Analysis was by the using SPSS version 26. Descriptive and inferential statistics for paired t-tests, chi square tests, and frequency distributions were computed. There was an increase in positive perception towards prevention of cervical cancer from a mean score of 1.03 at pre test to a mean score of 1.44 at the post test. There was also a high significant difference of X2= 55.371 at p =0.000 and a paired t-test result of t=8.727 at p =0.001. The chi square result and mean pretest and post test scores for; knowledge on severity and consequences of cervical cancer (X2 =831.889 at p= 0.000 t= 42.782 p=0.000), perception towards the benefits of knowledge about cervical cancer (X2 = 66.157 at p=0.000 and t=6.067, P =0.104), perception towards the factors affecting prevention of cervical cancer (X2 = 167.887 p= 0.000, t=4.605 p=0.019 exhibited statistical significance. The aggregate mean score for the behavioral intention to prevent cervical cancer rose from 1.11 at the beginning of the test to 1.37 at the end. There was a high significant difference of X2 = 25.345 at p=0.000 and paired t-test value of 5.025 at p=0.002. Therefore, the educational intervention was successful in increasing students' knowledge, perceptions, and behavioral intentions toward preventing cervical cancer. Therefore, it was advised that ongoing educational initiatives be implemented among students to change their view of cervical cancer prevention.
Keywords: cervical cancer, intervention, intention, perception, prevention.

Introduction
Worldwide, there is a serious health problem with cervical cancer. In 2020, there will likely be 604 000 new cases and 342 000 fatalities. Around 90% of new cases and fatalities globally in 2020 took place in low- and middle-income nations (GLOBOCAN, 2020). It is preventable and treatable, yet the burden is still high among women in developing countries. The majority of the world's burden—roughly 85%—occurs in less developed areas, where it accounts for over 12% of all female cancers. Cervical cancer is the second most common cancer among women in Nigeria (Balogun, 2021). GLOBOCAN (2020) estimated that 12.075 new cases of cervical cancer were discovered in Nigeria. 10,403 cervical cancer deaths were reported in Nigeria in the same year (Balogun, 2021). This translates to 28 deaths per day.

By the year 2025, it is predicted that there will be 22,914 new cases of cervical cancer and 15,251 deaths from cervical cancer in Nigeria (WHO, 2015). According to Together for Health (2021), cervical cancer claims the lives of more women than delivery does.

Cervical cancer's precise cause is still mostly unknown. However, epidemiological, genomic, and clinical evidence has demonstrated that the Human Papillomavirus is the primary causative agent of cervical cancer (HPV). Other multiple risk factors exist as well (Ghebre et al., 2017), and the majority of these risk factors can be changed and prevented at the community level. The government and a few non-governmental groups have worked to provide screening services (Pap smears) in Nigeria, however there are still few locations and little acceptance (Amu et al, 2017). Cervical cancer is treatable if detected early, according to the Society of Gynecology and Obstetrics of Nigeria (SOGON, 2019). Cervical cancer can be prevented with the use of the Human Papilloma Vaccine. Unfortunately, the majority of cases in Nigeria show up in the third and fourth stages of the disease, when radiotherapy is the only treatment option. The risk of disease and mortality among women can be decreased by raising awareness about cervical cancer, its causes, and the screening program.

A study by Ogbonna (2017) conducted a study on knowledge, attitude and experience of cervical cancer and prevention among 186 Sub-Saharan African female students in a U.K University. Results obtained; it was evident that the respondents' perception was dependent on their experience of the disease just as their participation in screening program was dependent on their knowledge. Another study by Turiho et al (2017) on the perception of human papillomavirus vaccination of adolescent schoolgirls in Western Uganda and their implications for acceptability of HPV vaccination using a qualitative study revealed that, vaccinations were perceived as protection against diseases like measles and polio that were known to kill children. The study played a significant role in parents' and girls' willingness to embrace the HPV vaccine. Parents' support for HPV vaccination of their teenage daughters grew as a result of their increased knowledge that HPV is sexually transmitted. Their needs for educational resources and infrastructure were found to be influenced by their experiences, showing that cross-cultural populations cannot be served by implementation tactics for HPV vaccines. With the help of the study's findings, culturally appropriate strategies to promote HPV vaccination among the Australian teenage cohort can be developed.

In Eastern Uganda, Mukama et al. (2015) performed research on women's attitudes and knowledge towards cervical cancer prevention. According to the findings, respondents had negative opinions and beliefs about cervical cancer and screening services. Therefore, more education campaigns are required to close knowledge gaps and expand cervical cancer screening programs to all women in order to boost service uptake. In 260 market women in Zaria, another study by Saad, Sabitu, Suleiman, and Ahmed (2013) revealed that moms had a positive attitude toward cervical cancer screening. In a similar vein, a research by Anyebe et al. (2014) among nurses in the Ahmadu Bello University Teaching Hospital who were informed about cervical cancer revealed a negative attitude toward cervical cancer screening. Another study by Ali-Risasi et al. (2014) on women's attitudes toward cervical cancer revealed a relationship between respondents' attitude scores and their location.

Objective of the study: This study aimed at assessing the student`s perception about cervical cancer and prevention before and after Interactive education program. It also explored the student`s behavioral intention towards prevention of the disease.

Method

Study Area: This research was done at Federal University Benin Kebbi, Federal University Dutse-Jigawa State, and Ahmadu Bello University (ABU) in Zaria, Kaduna State. These Universities are located in North Western Nigeria. All have Federal Universities and located in North Western Nigeria.

Target Population: This involved the female undergraduate students in selected institutions aged 18-35 years in non-medical faculties of the Universities.

In accordance with Robert, the method for comparing two proportions was used to calculate the minimum sample size of 384. (1997). For this investigation, a multi-stage cluster sampling strategy was used.

Stage 1: Using simple random sampling method, three States out of seven were randomly selected comprising; Kaduna, Jigawa and Kebbi States.

Stage 2: Non-medical faculties were selected by simple random sampling. These included; faculties of Computer Sciences, Education, Arts, Social Sciences, Environmental Design and Administration.

Stage 3: The faculties' departments were chosen using simple random picking.

Stage Four: The class reps created a list of female students in the various departments who were willing to take part in the study and were between the ages of 18 and 35.

Data was gathered using a self-administered questionnaire that was created and validated. Socio-demographic details, obstetric history, knowledge of cervical cancer, screening, and vaccination, as well as other information, were gathered.

With the use of a projector and power point, an educational package on cervical cancer and prevention was produced, validated, and utilized to educate the students after a thorough examination of the literature on understanding of cervical cancer, screening, and vaccine. Reliability was ensured by conducting a pilot study using ten percent of the total population (42) of the study in an institution with similar characteristics to ensure suitability of the research instrument. The knowledge was found to have a reliability of 0.867, the perception was found to have a reliability of 0.892, using Cronbach`s alpha coefficient.

Period of data Collection: This was done between August 2021 and October 2021.

Phases of data Collection

Assessment phase: The various Universities were introduced, and authorization was secured to carry out the study. Participants were informed of the study's goals and methods, and a convenient time and date were chosen.

Pre intervention phase: A pre-test assessment of respondents was conducted using questionnaire lasting for 15-20 minutes.

Intervention Phase: Three sessions of an interactive/participatory educational program on cervical cancer prevention were presented to the participants. A talk on the basic overview of cervical cancer, including its signs and symptoms, treatment, side effects, prevention strategies, screening procedures, and immunization was part of the health education intervention. The second session concentrated on cervical cancer screening methods, recommended screening criteria, and vaccination. The third session had a question-and-answer period, an interactive session, and visual teaching tools like posters, a projector, and a power point presentationThe researcher provided clarifications as needed, and the students were encouraged to respond to questions. The students in each department were educated for one day over a 2-hour period at a convenient time after their lectures. Health education intervention lasted for a period of three months.

Post Intervention: The same interviewer administered the questions for a follow-up test.

Method of Data Analysis

The researcher cleaned up the data. Version 26 of SPSS was used to analyze the data. With the assistance of a statistician, the data were checked before being entered into the Statistical Package for Social Sciences (SPSS version 26.0). The researcher carefully checked to avoid any error during the process of data entry for quality assurance. The collected data was kept in a safe environment without illegal access or destruction of the storage area. Descriptive and inferential statistics were done.

Socio-demographics and obstetric data were analyzed and presented in frequency distribution tables using frequencies and percentages. Frequency, the chi square test, and the paired t-test were used to analyze the impact of the intervention at two points. To ascertain the correlation between the variables, the Chi-square test was employed. A paired t test was used to analyze the changes between the mean pre-test and post-test scores at a statistically significant difference at p-value $p \leq 0.05$, and a highly statistically significant difference considered at p-value $p \leq 0.001$.

Perception Assessment

The positive and negative replies to the questions on the Likert scale varied from strongly agree to agree to disagree to strongly disagree and undecided. The following grading criteria were used to the responses of the respondents:

For each item on the Likert scale, the respondents had to select one of the following responses: strongly agree (SA), agree (A), disagree (D), severely disagree (SD), and undecided (U). The items given, either implied positive or negative attitudes or neutral. For the purpose of scoring the responses were quantified as follows; Positively stated items, were scored as follows; SA = 4, A =3, D = 2 and SD = 1, undecided=0. The scoring will be reversed for the negatively stated questions as follows: SD = 4, D = 3, A = 2, SA =1, uncertain, =0. Each respondent received a total score when the replies were added up. Respondent's perception was classified into; positive, negative or neutral. Respondents who gave the correct responses to specific questions, and grouped under strongly agreed and agreed were considered a positive perception, while those with a negative response to correct questions who strongly disagree, disagreed and those who gave no response were considered as a negative perception.

Results

Table1: Socio-Demographic Characteristics N=422

Variables	F	%
Age (years)		
18-22	259	61.4
23-27	81	19.2
28-32	60	14.2
33-35	22	5.2
Level		
100l	118	28
200l	101	24
300l	94	22
400l	109	26
Marital/status		
Single	345	81.7
Married	77	18.3
Age of married (n=77)		
Before 18 years old	13	16.9
After 18 years old	64	83.1
Type of marriage (n=77)		
Monogamy	52	67.5
Polygamy	25	32.5
Monthly allowance		
<₦10.000	22	5.2
₦ 11.000-₦ 20.000	330	78.1
₦21.000- ₦30.000	55	13.1
₦ 31.000 and >	15	3.6

The distribution of the respondents' sociodemographic traits is shown in Table 1 above. 422 female students from various universities replied to the questions over the course of the study. 61.4 percent of the population (61.4%) was between the ages of 18 and 22. The majority (28%) were at the 100 level. Hausas made up the majority of the responders (57.1%). The majority of responders were single (81.7 percent). The form of marriage practiced by most of the respondents was monogamy (67.5%) although a few respondents practiced polygamy (32.5%). Most of the respondents (78.1%) had a monthly allowance of 11000-20000 naira as they were not working.

Table 2: Obstetric history of Respondents
N=77

Total number of pregnancies (77)		
1-2	**54**	**70.0**
3-4	**17**	**22.2**
5 and above	**6**	**7.8**
Total number of deliveries (67)		
One	**30**	**44.8**
Two	**18**	**26.8**
Three	**11**	**16.4**
Four	**6**	**9.0**
Five or more	**2**	**3.0**
Number of sexual partners have since became sexually active (77)		
One	**71**	**92.2**
Two	**3**	**3.9**
Three	**3**	**3.9**
Age at marriage (77)		
15-19	18	**23.4**
20-24	24	**31.2**
25-29	32	**41.5**
30-34	3	**3.9**
35 Years	0	**0**
Number of times married (77)		
One	**68**	**88.3**
Two	**9**	**11.7**

Table 2 shows that, among the 77 respondents who were married, most (70.0%) had 1-2 pregnancies. Majority (44.8%) had delivered once. Most (92.2%) had one sexual partner. The highest proportion (41.5%) got married between the ages of 25-29 years and married once (88.3%).

Table 3: Student`s perception towards prevention of cervical cancer before and after Interactive education program in North Western Nigeria.

Perception towards prevention of cervical cancer	**Pre-test**			**Post-test**		
	Positive (2)	**Negative(1)**	**Undecided(0)**	**Positive (2)**	**Negative(1)**	**Undecided(0)**
Aggregate mean percentage	**38.9%**	**25.8%**	**35.6**	**59.6%**	**25.4%**	**15.0%**
Aggregate mean score	**1.03**			**1.44**		
X^2= 55.371 p =0.000			**t=8.727 p =0.001**			

The results in Table 3 showed low perception for most of the items before the interventional programme but a high perception after the intervention. The aggregate mean percentages were 40.6%, 25.0% and 34.4% for positive, negative and undecided responses before the intervention with an aggregate mean score of 1.06. After the intervention, an aggregate mean percentage of 64.1%, 22.1% and 13,8% were obtained respectively. This indicated a higher perception after the educational intervention.

Table 4: Perception towards the benefits of cervical cancer prevention before and after Interactive education program in North Western Nigeria.

Perception towards the benefits of knowledge about cervical cancer	Pre-test			Post-test		
Aggregate mean percentage	63.5%	6.0%	30.5%	87.0%	3.5%	9.5%
Aggregate mean score	1.33			1.78		
$X^2 = 66.157$ p=0.000 t=6.067, P =0.104.						

Table 4 showed that, the aggregate mean percentages were 63.5%, 6.0%, and 30.5% for positive, negative and undecided respectively before the intervention with an aggregate mean score of 1.06. After the intervention, the aggregate mean percentages were 87.0%, 3.5% and 9.5% respectively with an aggregate mean score of 1.78%. This implies a positive perception after the intervention.

Table 5: Distribution of the perception of students towards the factors that may affect prevention of cervical cancer.

Perception towards the factors affecting prevention of cervical cancer.	Pre-test			Post-test		
	Positive (2)	Negative(1)	Undecided (0)	Positive (2)	Negative(1)	Undecided(0)
Aggregate mean percentage	32%	27%	40%	73%	3%	24%
Aggregate mean score	0.92			1.49		
$X^2 = 167.887$ p= 0.000 |t|=4.605 p=0.019						

Table 5 showed that, the aggregate mean percentages were 32%, 27% and 40% for positive, not sure and negative respectively before the intervention with an aggregate mean score of 0.92. After the intervention, the aggregate mean percentages were 73%, 3% and 24% respectively with an aggregate mean score of 1.49%. This implies a positive perception after the interventional programme.

Table 6: Student`s Behavioral Intention towards prevention of cervical cancer

Student`s Behavioral Intention	Pre-test			Post-test		
	Positive (2)	Negative(1)	Undecided(0)	Positive (2)	Negative(1)	Undecided(0)
Aggregate mean percentage	47.1%	16.6%	36.4%	55.7%	23.5%	20.9
Aggregate mean score	1.11			1.37		
$X^2 = 25.345$ p=0.000 |t| =5.025, p=0.002						

Table 6 shows the student`s behavioral intention towards prevention of cervical cancer. The aggregate mean percentages were 47.1%, 16.6%, and 36.4% for positive, negative and undecided respectively before the intervention with an aggregate mean score of 1.11.

fter the intervention, the aggregate mean percentages were 55.7%, 23.5% and 9.5% respectively with an aggregate mean score of 1.37%. This indicates that following the instructional program, the pupils had a favorable opinion and were prepared to follow preventive actions.

Discussion

After the educational intervention, the majority of the study's respondents had a favorable opinion of illness prevention. Students' post-test scores showed a statistically significant improvement. At p = 0.000, the chi square result was X2= 55.371. This suggests that after the educational intervention, there was a significant increase in knowledge. t| = 8.727 at p = 0.001 represented the average difference between the results of the pretest and posttest. After the educational intervention, this demonstrates a statistically significant difference. In spite of the vaccine's current cost in Nigeria, Agida et al. (2015) found that parents who were aware of the vaccine had a high level of. Another study by Sadoh et al. (2018) on the impact of peer education on knowledge of the Human Papilloma Virus and cervical cancer among female adolescent students in Benin City, Nigeria, found that prior to the peer training, knowledge of cervical cancer was low. This included knowledge of the disease's risk factors and cause. After the educational intervention, there was statistically a substantial improvement in the knowledge areas following peer training and perception of the vaccine, as well as in awareness of cervical cancer.

Based on the teaching during the interactive sessions, the students accepted the HPV vaccination program and screening since they knew it would protect their future general health and reproductive health, as well as prevent them from developing cervical cancer.. There was an increase among the students perception of the benefits of screening when the before and after the intervention scores were compared. The result showed a chi square result of $X^2 = 66.157$, p=0.000 at 5% level of significance for the student`s perception towards the benefits of cervical cancer prevention. The paired t-test result was t=6.067 at P value=0.104. This suggests that the students' knowledge and understanding of the significance of cervical cancer prevention increased significantly as a result of their education. This result shows that the health education intervention helped the participants understand the advantages of cervical cancer prevention. Previous studies supported this conclusion (Mbachu et al, 2017; Ahmed et al, 2018). An earlier study shown that health education altered women's attitudes and perceptions about the advantages of preventing cervical cancer (Chania et al, 2013). Similar to this, an Egyptian training program for married women found that following the session, participants' perceptions of the benefits of cervical cancer screening had improved significantly (Ahmed, 2018). In Nigeria, peer education had a significant impact on how people perceived the advantages of cervical screening ((Mbachu et al, 2017).

The study done among university students in Ghana (Ebu et al.) found a similar result of a higher score following the interactive instruction (2019). The conclusion is so promising and indicates that a public education campaign within the framework of a national screening program is likely to lead to an increase in the uptake of screening and preventative measures.

Result on the factors influencing perception of cervical cancer prevention among the participants revealed that, social factors and cost of the vaccine were the major factors influencing the perception of the students for prevention of the disease. Before the intervention, lack of knowledge was a major factor affecting the students going for screening. After the intervention, major factors affecting cervical cancer prevention were; the high cost of the vaccine, lack of screening facility closer to their homes and schools, preference for a female health worker screening for the disease among others. The results of the present study are in line with those reported by Ahmed et al. (2018), who indicated that married women in Egypt had a high perception of variables following the implementation of the intervention.

Other research carried out in advanced environments, however, have noted less barriers within the intervention group following the intervention (Chania et al, 2013; Ramaswamy et al 2017). It may be reasonable to presume that well-structured programs to support cervical cancer screening exist in developed countries, therefore women may not face many obstacles while trying to get a screening test done. However, in resource-constrained settings like Nigeria, cervical cancer screening facilities may not be well developed (Adanu et al, 2010).
The marital status, knowledge, perceived barriers, and having a regular health care provider were the predicted factors affecting cervical cancer screening. According to a study by Ebu et al. (2019) in Ghana, marital status, knowledge, perceived barriers and having a regular health care provider were the predictive factors affecting cervical cancer screening. A study was undertaken in Nigeria also identified religious barrier- trust in God (8.8%). lack of time, time taking procedure, distance to the screening center and expenses as some of the barriers that are majorly affecting prevention of cervical cancer screening in Nigeria (Modibbo et al, 2017; Mbachu et al 2017). In a study conducted in Nigeria by Mfuh et al. (2016), barriers included the expense of screening as well as male health professionals screening women and husbands choosing to take their wives to the doctor for a screening.
This indicates that if some obstacles are removed, many women will use services for cervical cancer prevention. The inference of the aforementioned remark is that the sole student who underwent screening did so because she was ill, was receiving care in a hospital, and the screening was required of her. Therefore, it's important to actively encourage young women to visit hospitals for preventive care rather than just when they're ill.

Conclusion

The majority of respondents were eager to prevent cervical cancer since they saw it as a fatal disease. The findings of the study suggest that educational interventions about cervical cancer and prevention were helpful in raising participants' knowledge of the disease and their intention to prevent it. The cost of the vaccine, the gender of the medical staff, beliefs, system factors such the lack of service delivery facilities, among others, were some of the factors that could effect disease prevention despite the great change in perception of the test following intervention. Therefore, programs intended to enhance routine cervical cancer screening should address public opinion and variables impacting disease prevention..
The majority of respondents were eager to prevent cervical cancer since they saw it as a fatal disease. Some respondents continued to hold unfavorable opinions on cervical cancer screening because they believed that only a particular population was predisposed to the disease. Despite this, the vast majority of respondents expressed a favorable opinion of cervical cancer screening and a desire to avert the condition. Regardless of the study's conditions, the intervention produced a favorable opinion of prevention. It was obvious that respondents with higher levels of education are more likely to use preventive treatments.

Recommendations

There is the need for a strong political will by the Government to address the problem of human and physical resources, towards improving the perception of females about cervical cancer prevention among females.
The factors affecting perception of the students should be addressed to improve prevention of the disease. The cost of screening and vaccination should be reduced or made free for all females to easily access the preventive services .
More female staff should be trained for screening and employed in the hospitals so that females can be comfortable and have privacy to do the screening.
Women should be urged to take charge of their own health and participate fully in the preventative campaign.

References

Adanu, R.M.K., Seffah, J.D., Duda, R., et al. (2010). Clinic visits and cervical cancer screening in Accra. Ghana Med J. ;2:44–2. [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

Agam, B.B., Neelkamal, K., Ragini, M., Arun, M. K. (2015). Knowledge, attitude, and practices related to cervical cancer among adult women. A hospital-based cross-sectional study. Journal of Natural Science, Biology and Medicine, Volume 6, Issue 2, Page, 324-328

Agida, T.E., Akaba, G.O., Isah, A.Y., Ekele, B.(2015). Knowledge and perception of human papilloma virus vaccine among the antenatal women in a Nigerian tertiary hospital. Nigeria Medical Journal.;56:23–7.

Ahmed, S.R., Esa, A.S., Mohamed El-zayat, O.S. (2018). Health Belief Model-based educational program about cervical cancer prevention on women knowledge and beliefs. Egyptian Nursing Journal. Jan 1;15(1):39.

Ali-Risasi, C., Mulumba, P., Verdonck, K., Vanden, Broeck, D.V., and Praet, M. (2014). Knowledge, attitude and practice about cancer of the uterine cervix among women living in Kinshasa, the Democratic Republic of Congo, Published online, Bio Med CentralJournal of Womens` Health. http://bmcwomenshealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1472-6874-14-30

Amu, E. O., Ndugba, S. C. &Olatona, F. A. (2017).Knowledge of Cervical Cancer and Attitude to Cervical Cancer Screening among Women in Somolu Local Government Area, Lagos, Nigeria.Journal of Community Medicine & Health Care, 2(3).https://austinpublishinggroup.com/community- medicine/ download.php?file =fulltext/ jcmhc-v2-id1017.pdf

Anyebe, E.E., Opaluwa, S.A., Muktar, H.M., Philip F. (2014). Knowledge and Practice of Cervical Cancer Screening amongst Nurses in Ahmadu Bello University Teaching Hospital, Shika, Zaria. Research in Humanities and Social Sciences. ISSN (Paper) 2224-2766 ISSN (online) 2225-2484 online(Vol4,No27,2014).

Balogun, F. (2021). Why Nigeria must include parents in plans to protect girls from cervical cancer. The Conversation. Accessed on October 14 from, 2021 https://theconversation.com/why-nigeria-must-include-parents-in-plans-to-protect-girls-from-cervical-cancer-155306

Choma, K., McKeever, A.E., (2019). Cervical Cancer Screening in Adolescents: An Evidence-Based Internet Education Program for Practice Improvement

Ebu, N. I., Amissah-essel, S., Asiedu, C., Akaba, S., & Pereko, K. A. (2019). Impact of health education intervention on knowledge and perception of cervical cancer and screening for women in Ghana. 1–11.

Ghebre, R. G., Grover, S., Xu, M. J., Chuang, L. T. & Simonds H. (2017). Cervical cancer control in HIV-infected women: Past, present and future. Gynecologic Oncology Reports, 21, 101-108. https://doi.org/10.1016/j.gore.2017.07.009

Global cancer statistics (GLOBOCAN, 2020). GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. CA Cancer J Clin. Feb 4. doi: 10.3322/caac.21660. Epub ahead of print. PMID: 33538338

Heffernan, M. E. (2011). Produced on archival quality paper.

Mbachu, C., Dim, C., Ezeoke, U. (2017). Effects of peer health education on perception and practice of screening for cervical cancer among urban residential women in south-east Nigeria: A before and after study. BMC Womens Health 2017;17:41

Mfuh,Y. M. Hellandendu, J., Ejembi C and Oluwabamide B. (2016) showed low utilization of cervical cancer screening among women in Kaduna State. Thus, (2016). Women's Views on Knowledge and Barriers to Cervical Cancer Screening among Women in Kaduna State, Nigeria. Greener Journal of Epidemiology and Public Health, Vol. 4(2), page 044-054, http://doi.org/10.15580/GJEPH.2016.2.082116131

Modibbo, F., Iregbu, K.C., Okuma, J, Leeman, A., Kasius, A., de Koning, M., (2017). Randomized trial evaluating self-sampling for HPV DNA based tests for cervical cancer screening in Nigeria. Infect Agent Cancer;12:11

Mukama, T., Ndejjo, R., Musabyimana, A., Halage, A.A., Muscle, D. (2017) Women's knowledge and attitudes towards cervical cancer prevention in Eastern Uganda. Biomed central journal. 2017; PMC5282746

Ogbonna, F. (2017). Knowledge, attitude, and experience of cervical cancer and screening among Sub-saharan African female students in a UK University. In Annals of African Medicine (Vol. 16, Issue 1, pp. 18–23). https://doi.org/10.4103/aam.aam_37_16

Ramaswamy, M., Lee, J., Wickliffe, J., Allison, M., Emerson, A., Kelly, P.J. (2017). Impact of a brief intervention on cervical health literacy: A waitlist control study with jailed women. Preventive medicine reports; Jun 1;6:314–21

Robert, M. (1997). Sampling guide,www.fantaproect.org.

Saad, A.A., Sabitu, K., Suleiman, S.H., Ahmed, R. (2013). Knowledge, attitude and practice of cervical cancer screening among market women in Zaria, Nigeria. Nigerian Medical Journal | Vol. 54 | Issue 5 | September-October | 2013. Retrieved January 23, 2014.

Sadoh, A. E., Okonkwo, C., & Nwaneri, D. U. (2018). Effect of Peer Education on Knowledge of Human Papilloma Virus and Cervical Cancer among Female Adolescent Students in Benin City , Nigeria. 84(1), 121–128.

Society of Gynaecology and Obstetrics of Nigeria (SOGON) (2019). Clinical Practice Guidelines. Guidelines for the Prevention of Cervical Cancer.

Together or Health (2021).The Global Burden of Cervical Cancer. Accessed on October 14 from https://togetherforhealth.org/global-burden-cervical-cancer/

Turiho, A.K., Okello, E. S., Muhwezi, W.W., & Katahoire, A.R. (2017). Perceptions of human papillomavirus vaccination of adolescent schoolgirls in western Uganda and their implications for acceptability of HPV vaccination : a qualitative study. BMC Research Notes, 1–16. https://doi.org/10.1186/s13104-017-2749-8

World Health Organization (2015). New Guidance for the prevention and Control of Cervical Cancer. Available at http://www.who.int/reproductivehealth/topics/cancers/en/

OTT PLATFORM AND BINGE WATCHING: A STUDY ON THE HEALTH OF YOUTH IN DELHI

Shahi Shaika
Amity School of Communication, Amity University Noida

Abstract
The present study aims to give a comprehensive information and carries out an analysis of the content on OTT platforms and it's effects on the youth due to binge watching. The content distribution and consumption has changed enormously since last five years. What one watches and when to watch it has given a sense of control to the end users. Binge watching - a new behavior pattern of watching content through online television streaming like Netflix, Amazon Prime, Hulu and Hotstar is increasing among youth. Watching one episode after the other in quick succession has converted viewers into 'couch potatoes' resulting in the unhealthy life style and various other psychosocial effects. For the present study an online survey was conducted with the sample size of 300 participants between the age group of 18-25. The questionnaire was focussed on the food habits, health, and psychosocial life of youth. The results indicated that binge watching is associated with consuming unhealthy diet like junk, pre -cooked, and frozen food resulting in weight gain. The findings also revealed that binge watching has psychosocial effects on youth who have entered into early adulthood and loneliness.
Keywords: OTT, Netflix, Amazon Prime, Binge watching, Youth, Health.

JOB SATISFACTION AMONG HEALTHCARE WORKERS DURING COVID-19 PANDEMIC

Rumyana Stoyanova
Medical University of Plovdiv
ORCID: 0000-0002-5160-6323

ABSTRACT
The purpose of this study is to investigate the job satisfaction and motivating factors among healthcare workers in one Covid ward in Bulgaria. The study design is a cross-sectional. A total of 28 medical staff who worked at the frontline of the prevention and control of COVID-19 was involved in the study. They were asked to fill out a self-developed original questionnaire. The study was conducted in the period November 2021 to February 2022. The results show that the majority of respondents are satisfied with their work - 96.5%. The main motivating factors are a job well done, good management, good remuneration and patient satisfaction, while the main demotivating factor is the lack of good organization in the department. In conclusion, the level of satisfaction in the Covid ward is very high, despite the intense working conditions during the pandemic.
Keywords: Covid-19, pandemic, satisfaction.

1. INTRODUCTION
The Covid pandemic changed the world. This change has affected people's personal and professional lives. In some sectors, the intensity of work increased dramatically, unlike others. Some of the busiest occupations during the pandemic were those in the healthcare sector. People working in covid wards were particularly affected. They were at the forefront of the fight against the pandemic, therefore they were subjected to more intense workloads, higher risks of infections, severe physical and mental stress (Gong et al., 2020; Jiang et al., 2020; Kang et al., 2020; Lai et al., 2020; Li et al., 2020; Luo et al., 2020; Wu et al., 2020; Zerbini et al., 2020). A number of studies have shown that these factors have a strong influence on job satisfaction and motivation (Yu et al., 2020).
On the other hand, the main organizational factors influencing job satisfaction and motivation are payment, development opportunities, working condition, communication and others (Stoyanova, 2015).
The aim of this study is to investigate the satisfaction and motivating factors for employees in the Covid ward in a medium-sized hospital in Bulgaria.

2. MATERIAL AND METHODS
The study design is a cross-sectional. It is based on an anonymous survey among employees, using original questionnaire. The questionnaire was prepared in order to achieve the aim of the study and asked for information about the demographic characteristics of the respondents, as well as 15 questions related to motivating and demotivating factors in the work.
The study was conducted in the period from November 2021 to February 2022 and involved 28 employees.
The results were analyzed by descriptive data statistics and presented in the form of figures using the program SPSS 23.0.

3. RESULTS
A significant part of the employees has more than 11 years of work experience, which shows that the staff of the ward has extensive professional experience (see Fig. 1).

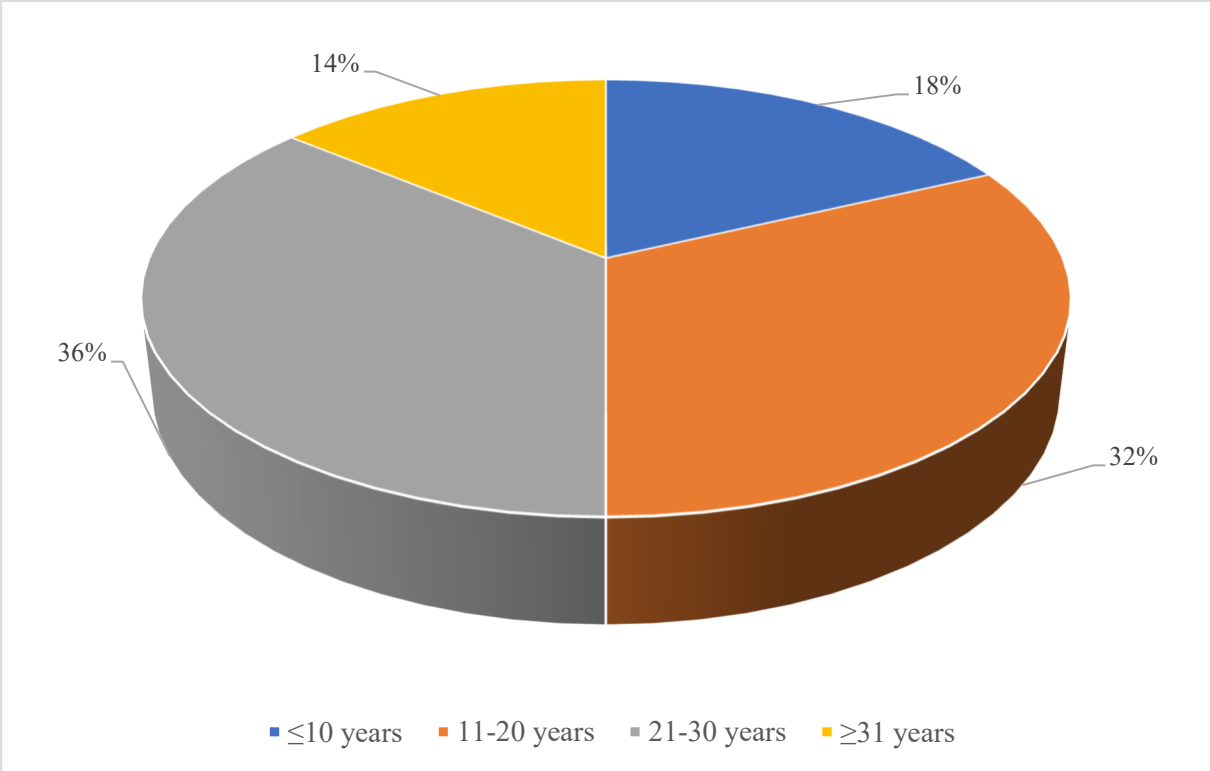

Fig.1. Work experience of the respondents.

The results show that 36% of the respondents are very satisfied with their work, 60.5% are satisfied and only 3.5% are dissatisfied.

The main motivating factors for the interviewed employees are job well done - 77%; good manager - 75%; good remuneration - 71% and patient satisfaction - 68% (see Fig. 2).

Most of the respondents have more than one answer.

The high rating for "job well done" and "patient satisfaction" as motivating factors show that the Covid ward is staffed by dedicated and empathetic people. According to Maslow's model, the highest level of need is self-realization. At this level, the behavior of the individual is no longer motivated by external factors, but by deep personal motives, i.e. is self-motivation (Maslow, 1943).

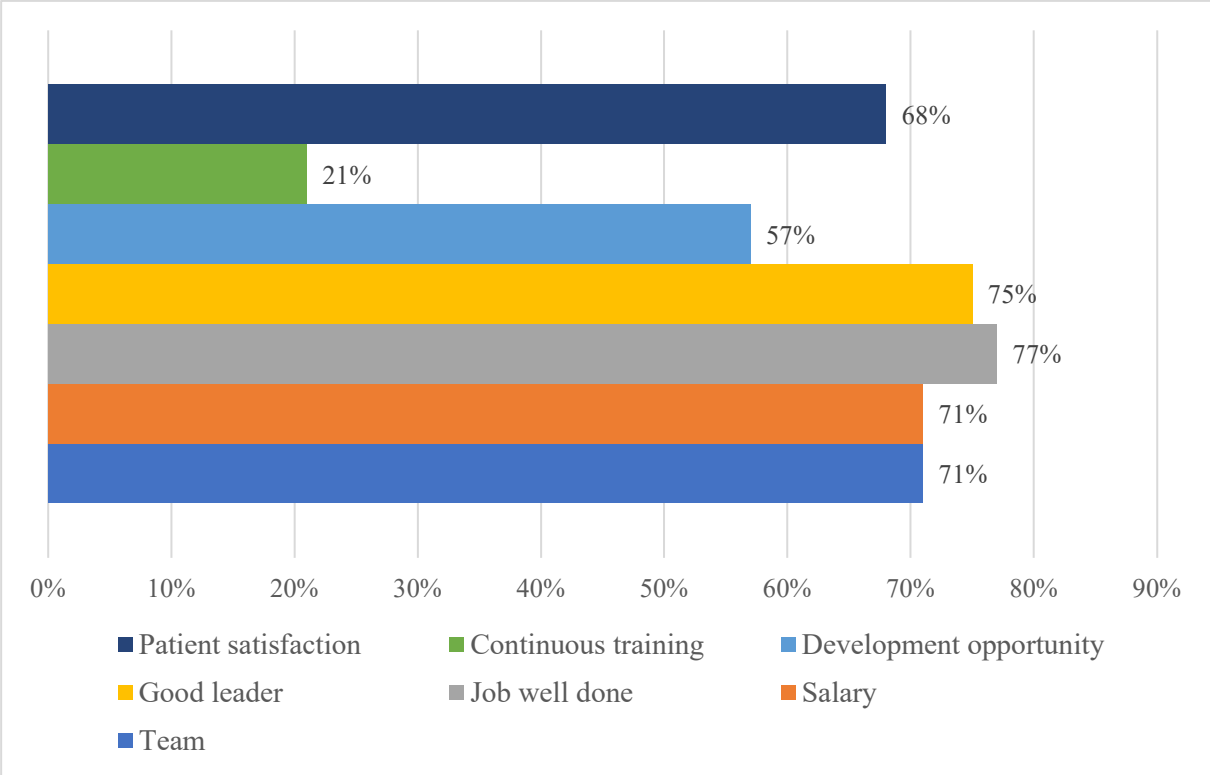

Fig. 2. Motivating factors.

A good leader is another very important factor for satisfaction and motivation according to the respondents. The head of the department is responsible for the overall administrative and operational activity in the department. They are the operational managers in the hospital structure. A good handling of the assigned tasks and the psychological climate in the team depend on their leadership skills. Therefore, 97% of respondents note that the lack of good management and organization in the structure are the major demotivating factors (see Fig. 3). Lack of recognition for the work done, lack of feedback - reward for a job well done and training when things go wrong, also demotivating for hospital staff.

Another important motivating factor assessed by 71% of the respondents is a good team – competent, effective, communicative, in which there is mutual trust, understanding, support, since work in hospitals is primarily a team.

The percentage of respondents who indicated the possibility of training as a motivating factor is very small – 21%.

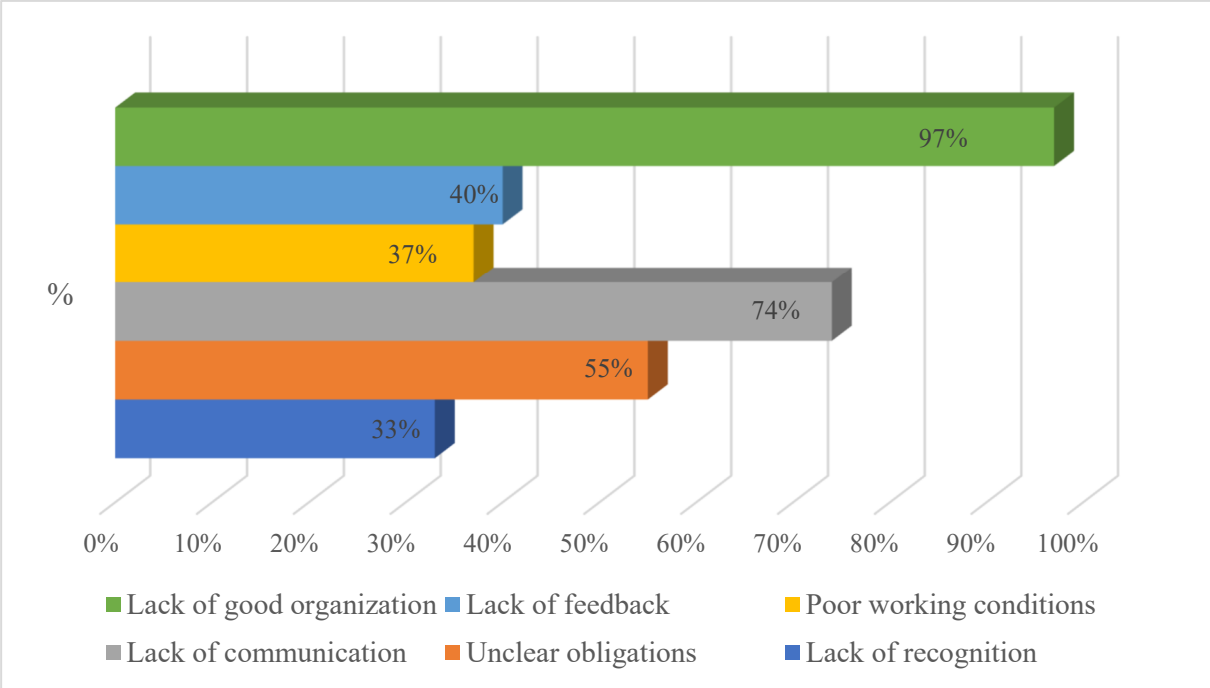

Fig. 3. Demotivating factors.

As noted, the main demotivating factor according to the respondents is the lack of good organization in the ward - 97%.

Another highly demotivating factor for working in the department is the lack of communication - 74%. The term communication comes from the Latin word "communicare", which means "involved in the main case". On a personal level, communication is about meeting needs, establishing relationships, creating a climate of understanding, persuading others and effecting change. At the organizational level – it helps to facilitate and stimulate teamwork, to dynamize the activity and improve quality; promoting project development, increasing creativity, creating and disseminating information, improving the atmosphere of staff.

4. CONCLUSION

During the pandemic, the level of satisfaction in the ward is very high, despite the intensive working conditions. However, there are factors that can and should be improved such as management, communication, duties, feedback and working conditions.

REFERENCES

Gong, H., Feng, H., Yu, L., Tu, N., Wang, T., Yao, Y., Wei, Y., Wang, Y., Hu, W., Li, X., & Fu, Z. (2020). COVID-19 infection among medical staff in Wuhan: a retrospective study from a single center. *Chest*, 158(4), 1409-1412.

Jiang, Q., Song, S., Zhou, J., Liu, Y., Chen, A., Bai, Y., Wang, J., Jiang, Z., Zhang, Y., Liu, H., & Hua, J. (2020). The prevalence, characteristics, and prevention status of skin injury caused by personal protective equipment among medical staff in fighting COVID-19: a multicenter, cross-sectional study. *Advances in wound care*, 9(7), 357-364.

Kang, L., Ma, S., Chen, M., Yang, J., Wang, Y., Li, R., Yao, L., Bai, H., Cai, Z., Yang, B.X., & Hu, S. (2020). Impact on mental health and perceptions of psychological care among medical and nursing staff in Wuhan during the 2019 novel coronavirus disease outbreak: a crosssectional study. *Brain, behavior, and immunity*, 87, 11-17.

Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., Wu, J., Du, H., Chen, T., Li, R., & Tan, H. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA network open*, 3(3), e203976-e203976.

Li, X., Yu, H., Bian, G., Hu, Z., Liu, X., Zhou, Q., Yu, C., Wu, X., Yuan, T.F., & Zhou, D. (2020). Prevalence, risk factors, and clinical correlates of insomnia in volunteer and at home medical staff during the COVID-19. *Brain, behavior, and immunity*, 87, 140-141.

Luo, M., Guo, L., Yu, M., Jiang, W., & Wang, H. (2020). The psychological and mental impact of coronavirus disease 2019 (COVID-19) on medical staff and general public - A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry Research*, 291, 113190.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review, 50*(4), 370–396.

Stoyanova, R. (2015). *The turnover of nurses in the South Central region of the Republic of Bulgaria - attitudes, factors and perspectives.* Doctoral dissertation, Plovdiv Medical University.

Wu, Y., Wang, J., Luo, C., Hu, S., Lin, X., Anderson, A.E., Bruera, E., Yang, X., Wei, S., & Qian, Y. (2020). A comparison of burnout frequency among oncology physicians and nurses working on the frontline and usual wards during the COVID-19 epidemic in Wuhan, China. *Journal of pain and symptom management*, 60(1), e60-e65.

Yu, X., Zhao, Y., Li, Y., Hu, C., Xu, H., Zhao, X., & Huang, J. (2020). Factors Associated With Job Satisfaction of Frontline Medical Staff Fighting Against COVID-19: A Cross-Sectional Study in China. *Frontiers in public health*, 8, 426.

Zerbini, G., Ebigbo, A., Reicherts, P., Kunz, M., & Messman, H. (2020). Psychosocial burden of healthcare professionals in times of COVID-19 - a survey conducted at the University Hospital Augsburg. *GMS German Medical Science*, 18, Doc05.

COVID-19 RULES: A DESCRIPTIVE DISCRIMINANT ANALYSIS OF URBAN AND RURAL DWELLERS' LEVEL OF COMPLIANCE

F. Meka
Department of Mathematics and Statistics, University of Delta

A. Iduseri
Department of Statistics, University of Benin

ABSTRACT
One of the most recent health concerns, world over is the Covid-19 pandemic. The reality of it has modified the lifestyle of people especially with regard to personal hygiene and interpersonal behaviors. However, level of compliance to some covid-19 rules seems to vary amongst individuals and across geographical locations, hence the need to ascertain if there exists a significant difference between Urban and Rural Dwellers' level of compliance to Covid-19 rules. A self-structured questionnaire was used to gather information from 450 randomly selected dwellers which cut across the Urban and Rural locations within Nigeria. To analyze the data, a Descriptive Discriminant Analysis (DDA) procedure was used to analyze the discriminant scores obtained from dwellers which cuts across the two groups of locations. The result of the analysis gives an extremely good separation between the two locations, with hand sanitizing and the usage of face masks as the most discriminating variables between Urban and Rural dwellers
Keywords: Covid-19; safety measures; descriptive discriminant analysis, urban and rural dwellers.

1. INTRODUCTION
Communicable diseases have always been a source of concern amongst individuals all over the world. It is everyone's hope to stay as far as possible from anyone who carries a disease that is transferrable. The corona virus, otherwise known as covid-19, became an issue all over the world in recent times. The first case of COVID-19 was reported to the World Health Organization (WHO) on 31st December 2019 from Wuhan, China, and the outbreak was declared a Public Health Emergency of International Concern on January 30, 2020 (Chen and Chen, 2020). The issue of how to completely eradicate this deadly virus has been a priority to many individuals. In as much as production of vaccines and the search for permanent cure to the pandemic has been major research aim by researchers, the issue of containing the virus thereby avoiding further spread has been greatly preached to the world at large.
It is however observable that level of compliance to covid-19 safety measures varies from individual to individual and also from location to location. While some put on facemasks in public places, some do not. And while some avoid handshakes and hugging, some obviously do not see anything wrong with such. Some doubt the existence of covid-19, while some who believe in its existence, assume it is not in their location despite the figures of new cases being released by the Nigerian Centre for Disease Control (NCDC) on a daily bases. Even as some believe in the existence of the pandemic, they see it as stressful observing the safety measures. Safety measures which in this case can better be referred to as preventive health behaviors are vital not just for the avoidance of covid-19, but for the general avoidance and limitation of the spread of communicable diseases.
An attempt to ascertain the level of compliance to safety measures in order to point out which of the measures discriminates most amongst individuals is necessary. In order to carry out a proper analysis of this sort, discriminant analysis comes to mind.

Discriminant analysis is a multivariate statistical approach that explains group separation or predicts group membership.

A search through related literature revealed that no research work so far exists that looks at differences in the level of compliance of urban and rural dwellers to covid-19 safety measures with the aim of exposing the variables responsible for observable differences. Most of the researches done on covid-19 involve its spread (Agwu et al, 2020; Oyeranti and Sokeye, 2020) and general level of preventive behavior (Chen and Chen, 2020; Kayrite et al, 2020).

Therefore, the purpose of this study is to identify the major discriminating factors on the level of compliance to covid-19 safety measures in urban and rural locations using Delta State, Nigeria as a case study. The rest of the article is structured as follows: First, a review of literature on covid-19 was carried out. This is followed by a description of the research materials and methods used in the study. The results of our enquiry are then discussed. Finally, the concluding remarks are presented.

2. LITERATURE REVIEW

2.1 THE CONCEPT OF COVID-19

The impact of the COVID-19 pandemic is unparalleled in history with a strong challenge of its spread irrespective of help in its containment provided by advances in technology (Oyeranti and Sokeye, 2020). The first known occurrence of the virus began in December 2019 in Wuhan, the capital of the Hubei province of China. It began as a form of pneumonic cases in the province. The cases were reported to the World Health Organisation (WHO) country office and it was discovered to be a new strain of the SARS-Corona virus of 2002. The name Covid-19 was given to the virus by the WHO on the 11th of February, 2020. It is an acronym which stands for CoronaVirus Disease of 2019. The symptoms associated with the disease were common to that of the common cold which includes fever, cough, shortness of breath, loss of smell. However, the complications are more life threatening than just common cold. The complications over time have been said to worsen based on the health status of the individual. (Sohrabi, 2020)

The virus is not airborne but can be spread in various ways. It is primarily spread amongst people during close contact.

2.2 CHECKING THE SPREAD OF COVID-19

The spread of the Coronavirus disease 2019 (COVID-19) across the globe has remained unprecedented with several devastating health and socioeconomic consequences (European Center for Disease Prevention and Control, 2020). The spontaneity and somewhat uncontrolled spread of the disease seem to have exposed the weak preparedness of the world in containing global pandemics (Kavanagh et al., 2020). Omoronyia et al (2020) observed that community health workers are grossly underprepared for provision of health education on COVID-19, due to their poor level of knowledge. They suggested that capacity building through workshops and effective continuing education program are urgently needed. The pandemic has reinforced the need to address public health concerns from a multidisciplinary perspective, and from a community lens. The several guidelines put in place to contain COVID-19 are mostly behavioral, such as washing hands, avoiding crowded places, wearing facemasks, maintaining physical distancing, reporting to a health facility when ill, among others (Nigerian Centre for Disease Control, 2020).

3. MATERIALS AND METHODS

3.1 DATA COLLECTION

Data for this study were collected by using a questionnaire in which safety measures (outcome variables) derived from Nigerian Center for Disease Control (NCDC) guidelines were used to form the basis of the questionnaire. The data collection process involved two stages: first, we carefully selected three urban and rural locations each from the three senatorial district of Delta State. Secondly, 150 respondents each from the three senatorial district were randomly selected and administered the questionnaire. This gave a total of 450 respondents for the analysis.

3.2 DESCRIPTIVE DISCRIMINANT ANALYSIS

In Discriminant analysis, when the focus is on revealing major differences among groups, then descriptive discriminant analysis (DDA) comes to mind. The major idea behind the DDA is to reveal how many constructs that characterize group separation and also, what latent (construct) that characterize group separation (Huberty and Olejnik, 2006). In addition to the primary goal of discriminating among groups, DDA can examine the most parsimonious way to discriminate between groups, investigate the amount of variance accounted for by the discriminating variables, and evaluate the relative contribution of each discriminant (continuous) variable in the linear discriminant function (LDF) (Osemwenkhae et al, 2019). Using an arbitrary linear combination, we get a linear discriminant function given by

$$z = U_1X_1 + U_2X_2 + \cdots + U_pX_p \quad (2.1)$$

Where U represents discriminant weights or coefficient.

Since we are dealing with two groups, the linear discriminant function can be gotten from the linear combinations

$$Z_1 = U_1X_{i11} + U_2X_{i21} + \cdots + U_pX_{ip1} \quad (2.2.1)$$

For group 1, and

$$Z_2 = U_1X_{i12} + U_2X_{i22} + \cdots + U_pX_{ip2} \quad (2.2.2)$$

For group 2. In Fisher's discriminant function analysis, separation between groups is expressed in terms of the difference between the means of the discriminant functions given as $\bar{Z}_1$ and $\bar{Z}_2$. Therefore,

$$\bar{Z}_1 = \frac{\sum_{i=1}^{n_1} Z_{i1}}{n_1} = \frac{\sum_{i=1}^{n_1}\left(U_1X_{i11} + U_2X_{i21} + \cdots + U_pX_{ip1}\right)}{n_1}$$

$$= U_1\bar{X}_{11} + U_2\bar{X}_{21} + \cdots + U_p\bar{X}_{p1} \quad (2.3)$$

Similarly,

$$\bar{Z}_2 = \frac{\sum_{i=1}^{n_2} Z_{i2}}{n_2} = \frac{\sum_{i=1}^{n_2}\left(U_1X_{i12} + U_2X_{i22} + \cdots + U_pX_{ip2}\right)}{n_2}$$

$$= U_1\bar{X}_{12} + U_2\bar{X}_{22} + \cdots + U_p\bar{X}_{p2} \quad (2.4)$$

If we define $D = \bar{Z}_1 - \bar{Z}_2$, then

$$D = U_1(\bar{X}_{11} - \bar{X}_{12}) + U_2(\bar{X}_{21} - \bar{X}_{22}) + \cdots + U_p\left(\bar{X}_{p1} - \bar{X}_{p2}\right)$$

$$= U_1d_1 + U_2d_2 + \cdots + U_pd_p \quad (2.5)$$

Where $d_j = \bar{X}_{j1} - \bar{X}_{j2}, j + 1,2, \ldots, p$

D is the quantity that must be maximized whose value is influenced by the variability of Z_{i1} and Z_{i2}. The criterion for the maximum separation be the maximum of the ratio

$$\frac{D^2}{SS_w} = \frac{D^2}{V} \quad (2.6)$$

Where SS_w or V is the within groups sum of squares of the variable Z of equation (2.1).

To compute V, for a single group, say Group 1

$\sum_{i=1}^{n_1} Z_{i1}^2 = U'S_{xx}^{(1)}U$ (2.7)

Where

$$U = \begin{bmatrix} U_1 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ U_p \end{bmatrix}$$

And

$$S_{xx} = \begin{bmatrix} S_{11} & S_{12} & \cdot & \cdot & \cdot & S_{1p} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ S_{p1} & S_{p1} & \cdot & \cdot & \cdot & S_{pp} \end{bmatrix}$$

Similarly, for group 2

$\sum_{i=1}^{n_2} Z_{i2}^2 = U'S_{xx}^{(2)}U$ (2.8)

If we now let,

$$W = S_{xx}^{(1)} + S_{xx}^{(2)}$$

Then V can be expressed as

$$V = U'S_{xx}^{(1)}U + U'S_{xx}^{(2)}U$$
$$= U'(S_{xx}^{(1)} + S_{xx}^{(2)})U$$

$V = U'WU$ (2.9)

Now, writing D in matrix notation,

$D = U'd$ (2.10)

Where $d' = [d_1, d_2, \ldots d_p]$

Hence we can express the ratio D^2/V as

$\lambda = \frac{D^2}{V} = \frac{(U'd)^2}{U'WU}$ (2.11)

To determine the value of the discriminant weight U, that maximizes the discriminant criterion λ, we take the first derivative of (2.11) with respect to U and equate to zero.

Recall that $\frac{\partial}{\partial x}\left(\frac{U}{V}\right) = \frac{V\frac{\partial u}{\partial x} - U\frac{\partial v}{\partial x}}{V^2}$

Hence,

$$\frac{\partial \lambda}{\partial U} = \frac{V\left(\frac{\partial D^2}{\partial U}\right) - D^2\left(\frac{\partial V}{\partial U}\right)}{V^2} = 0$$
$$= \left(\frac{1}{V}\right)\frac{\partial D^2}{\partial U} - \left(\frac{D}{V}\right)^2\frac{\partial V}{\partial U} = 0$$
$$\left(\frac{1}{V}\right)\frac{\partial D^2}{\partial U} = \left(\frac{D}{V}\right)^2\frac{\partial V}{\partial U}$$
$$\left(\frac{1}{V}\right)(2D)\frac{\partial D}{\partial U} = \left(\frac{D^2}{V^2}\right)\frac{\partial V}{\partial U}$$
$$\left(\frac{1}{V}\right)(2D)d = \left(\frac{D^2}{V^2}\right)2WU$$

Where d and $2WU$ are obtained respectively by differentiating (2.10) and (2.9) with respect to U.

$$\frac{2Dd}{V} = \left(\frac{D^2}{V^2}\right)2WU$$

$$2\left(\frac{D}{V}\right)d = \left(\frac{D^2}{V^2}\right)2WU$$

Dividing both sides by 2 and multiplying by $\left(\frac{V}{D}\right)^2$ yields

$\left(\frac{V}{D}\right)d = WU$ (2.12)

Multiplying both sides by W^{-1} gives

$U = \left(\frac{V}{D}\right)W^{-1}d$

Thus setting $\frac{V}{D} = 1$ since it will not affect the proportionality among the elements of U. We can state

$U = W^{-1}d$ (2.13)

See Richard et al (1980) for details.

4. ANALYSIS OF DATA AND DISCUSSION OF RESULTS

4.1 INTRODUCTION:

The result of a descriptive discriminant function analysis were used to determine the relative contribution of the different variables in discriminating between the two groups to identify which of the seven variables that has the greatest contribution in the separation of the two groups. The two groups under consideration are Urban (group 1) and Rural (group 2). The variables being examined are coded as follows: Hand washing (x_1), Hand sanitizing (x_2), shaking of hands (x_3), Hugging (x_4), Social distancing (x_5), touching of the eyes and nose (x_6) and use of facemasks (x_7). The discriminant analysis of the collected data was done using SPSS version 20. The result as presented below reveals that urban and rural residents in Nigeria differ in their level of compliance to covid-19 safety measure mostly in the area of hand sanitizing and in the use of facemasks. The results are presented as follows:

4.2 TEST FOR EQUALITY OF GROUP MEANS

The SPSS outputs for Wilk's lambda and univariate ANOVA as shown in table 1 below are used to assess the means of the outcome variables for the two groups.

Table 1.

TESTS OF EQUALITY OF GROUP MEANS

	Wilks' Lambda	F	df1	df2	Sig.
handwashing	1.000	.083	1	448	.774
sanitizing	.462	521.002	1	448	.000
handshake	.934	31.553	1	448	.000
hugging	.998	.853	1	448	.356
distancing	.991	3.879	1	448	.049
touching	.939	29.264	1	448	.000
facemasks	.518	416.257	1	448	.000

The table provides strong statistical evidence of significant difference between means of urban and rural locations particularly for outcome variables. This gives a go ahead for discriminant analysis of the variables to be carried out

4.3 TEST OF DISCRIMINANT FUNCTION

The SPSS output for Wilk's lambda as shown in table 2 below is used to test the significance of the discriminant function

Table 2:

WILKS' LAMBDA

Test of Function(s)	Wilks' Lambda	Chi-square	df	Sig.
1	.266	588.259	7	.000

As seen in the above table, the discriminant function was found to be statistically significant with Wilk's lambda = 0.266; chi-square = 588.259; df = 7 and $p<0.05$.

4.4 ASSESSING THE RELATIVE IMPORTANCE OF THE OUTCOME VARIABLES

An interpretation of the resulting group differences regarding compliance to covid-19 safety measures is based on correlations between each of the outcome variable scores and the linear discriminant function score. This is given by the structure matrix shown in table 3 below

Table 3: Structure Matrix

	Function
	1
sanitizing	.650
facemasks	.581
handshake	.160
touching	.154
distancing	.056
hugging	-.026
handwashing	-.008

From the result, the construct is defined by hand sanitizing and use of face masks. Therefore the separation among the two groups (urban and rural as regards covid-19 safety measures is attributed to use of hand sanitizers and use of face masks. This is highlighted in the chart below:

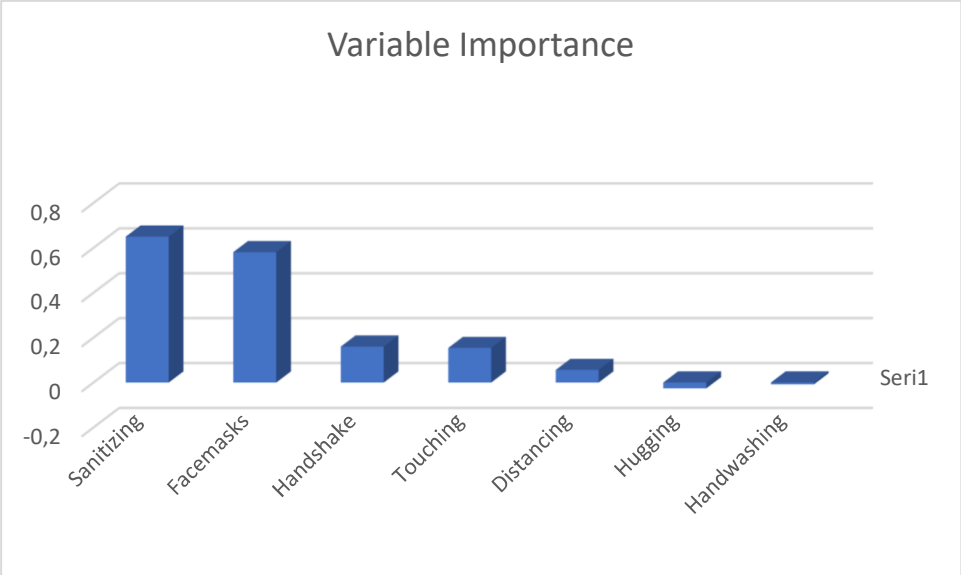

5. CONCLUSION

This study was carried out to identify the discriminating factors that are responsible for the perceived differences in the levels of compliance to covid-19 safety rules between urban and rural dwellers in Nigeria using Delta State as a case study. The results reveals that that the two groups were significantly different in terms of the level of covid-19 safety measures. The result also shows that the use of hand sanitizers and wearing of facemasks are the two most significant variables that differentiate between urban and rural dwellers. The question of availability of facemasks and hand sanitizers in rural areas is therefore a consequential question and a suggestion for further studies. The importance of these variables cannot be overemphasized as hand sanitizing complements for hand washing when soap and water are not readily available. Facemasks also can limit the intake of harmful substances like carbon monoxide. It is therefore advisable that government makes all personal protective kits available even in the most remote villages and also carry out door to door sensitization campaign in rural areas to make residents very aware of issues as they arise.

6. REFERENCES

Agwu, P., Okoye, U., Ekoh, P., Chukwu, N., Onalu, C., Igwe, I., Onuh, P., Amadi, G., & Nche, G. (2020). A systematic review of drivers and interventions against sex work migration in Edo State, Nigeria. International Journal of Sociology and Social Policy, 40(7/8), 733-764. https://doi.org/10.1108/IJSSP-03-20200097

Carl J. Huberty and Stephen Olejnik (2006). Applied MANOVA and Discriminant Analysis. 2nd edition. John Wiley and sons Inc. New Jersey

Kavanagh, M., Erondu, N., Tomori, O., Dzau, V., Okiro, E., Maleche, A., Aniebo, I., Rugege, U., Holmes, C., & Gostin, L. (2020). Access to Life saving medical resources in African countries: COVID-19 testing and response, ethic, and politics. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31093-X

Ogban Omoronyia, Nnette Ekpenyong, Ikechukwu Ukweh, Enagu Mpama (2020) Knowledge and practice of COVID-19 prevention among community health workers in rural Cross River State, Nigeria: implications for disease control in Africa. Pan African medical journal PAMJ Volume 37, Article 50, 14 Sep 2020

Oluwaseun Oyeranti and Babajide Sokeye (2020) The Evolution and Spread of Covid-19 in Nigeria Centre for Petroleum, Energy Economics and Law (CPEEL), University of Ibadan. CPEEL's Covid-19 Volume II Discussion Papers Series 2020

Osemwenkhae J. E., Iduseri A. and Meka F (2019). Determinants of the level of stress experienced by teachers at different educational levels: a descriptive discriminant approach. Journal of the Nigerian Statistical Association. Vol. 31

Qaro Qanche Kayrite, Adane Asefa Hailu, Tadesse Nigussie Tola, Tadesse Duguma Adula, Shewangizaw Hailemariam Lambyo (2020). Compliance with COVID-19 Preventive and Control Measures among Food and Drink Establishments in Bench-Sheko and West-Omo Zones, Ethiopia, 2020 Volume 13 Pages 1147—1155 Richard, H.L., Peter, F.M. and Ruth, Z.G. (1980). Introduction to Bivariate and Multivariate Analysis. Scott, Foresman and Company, USA.

Sohrabi, C. A.-J. (2020). World Health Organisation declares global emergency: A review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). International Journal of Surgery. European Center for Disease Prevention and Control, 2020

Xuewei Chen and Hongliang Chen (2020) Differences in Preventive Behaviors of COVID-19 between Urban and Rural Residents: Lessons Learned from a Cross-Sectional Study in China International Journal of Environmental Research and Public Health 2020, 17, 4437

7. APPENDIX

GROUP STATISTICS

group		Mean	Std. Deviation	Valid N (listwise)	
				Unweighted	Weighted
1.00	handwashing	3.3956	.49006	225	225.000
	sanitizing	3.2978	.56319	225	225.000
	handshake	2.8933	.62479	225	225.000
	hugging	2.5956	.73859	225	225.000
	distancing	2.5956	.58323	225	225.000
	touching	3.0089	.70071	225	225.000
	facemasks	3.6489	.47838	225	225.000
2.00	handwashing	3.4089	.49272	225	225.000
	sanitizing	1.9956	.64433	225	225.000
	handshake	2.5956	.49188	225	225.000
	hugging	2.6533	.57848	225	225.000
	distancing	2.4844	.61308	225	225.000
	touching	2.6089	.85977	225	225.000
	facemasks	2.2578	.90398	225	225.000
Total	handwashing	3.4022	.49089	450	450.000
	sanitizing	2.6467	.88896	450	450.000
	handshake	2.7444	.58109	450	450.000
	hugging	2.6244	.66328	450	450.000
	distancing	2.5400	.60026	450	450.000
	touching	2.8089	.80859	450	450.000
	facemasks	2.9533	1.00336	450	450.000

INVESTIGATION ON THE CHOICE AND USAGE OF CONTRACEPTIVES AMONG WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE IN NIGERIA

Alabi Waheed BANJOKO
Department of Statistics, University of Ilorin
ORCID: 0000-0002-4089-5748

Kazeem Adesina Dauda
Department of Mathematics and Statistics, Kwara State University

Dorcas Damilola ADEWARA
Department of Mathematics and Statistics, Kwara State University

ABSRACT
This study aim to investigate the prevalence, use and choice of different contraceptive methods among Nigeria women of reproductive age (15 – 49 years, n=101,074). This study utilized the 2018 data sets from the National Demographic and Health Survey. The Chi-squares tests of Homogeneity of proportion was utilized to validate the equality of proportions for the different groups of contraception methods. Also, Multinomial Logistic Regression was employed to model the determinants of choice of contraceptive methods among some selected socio-demographical and maternal factors. Most Nigeria women within the reproductive age (n=84,756; 83.9%) do not use contraceptive either as a means of preventing pregnancy or sexually transmitted diseases. Among all the factors selected, Nigerian women from the South-West (SW), women with more desire for children and women within the age bracket 20 – 24, 25 – 29 and 45 – 49 are those factors that are significant (p-value > 0.05) to the usage and choice of contraception among Nigeria women. Some of the factors considered in this study indicated an increased risk (OR > 1.00) in the usage and choice of contraceptive methods while others indicated a reduced risk (OR < 1.00) in the usage and choice of contraceptive methods. Most women (45 – 49) who do not use contraceptive are those that are very close to or even at their menopause stage. The choice of contraceptive methods used by Nigerian women is influenced by most of the selected factors such as age, exposure to information, locality, religion, region, desire for children and partner's age. However, enlightenment programmes on the important and use of contraceptives are needed to be put on media to increase the usage of contraceptives among Nigerian women. Results from this study shows that all these selected variables are determinant to the type of contraceptive methods usage.
Keywords: Contraceptives, NDHS, Chi-Squared test, Multinomial Logistic Regression

REF **:** Akademik Teşvik 08/08/2022

İLGİLİ MAKAMA

ISPEC 10. ULUSLARARASI SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ 18-19 Temmuz 2022 tarihleri arasında Sivas / Türkiye'de 17 farklı ülkenin (Türkiye-62, Diğer Ülkelerden-75) akademisyen/araştırmacılarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Kongre 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz edilir,
Saygılarımla

Assoc. Prof. Dr. Şebnem ÖZDEMİR
President of Conference